

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԱՂԵՔՍԱՆԴԻԻ
ՄԱԿԵՂՈՆԱՅԻՈՅ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. М. АБЕГЯНА

ПОВЕСТЬ ОБ АЛЕКСАНДРЕ МАКЕДОНСКОМ

АРМЯНСКИЕ РЕДАКЦИИ

ПОДГОТОВКА ТЕКСТОВ, ИССЛЕДОВАНИЕ
И КОММЕНТАРИИ
АСМИК СИМОНЯН

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1989

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱԲԵԳՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՄԱԿԵԴՈՆԱՑԻՈՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱԾԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹՅԱՄԲ
ՀԱՍՄԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1989

Տպագրվում է ՀԽՍՀ ԳԱ Մ. Արեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
բանասիրական գիտությունների բեկնածու Հ. Գ. ԲԱՆԶՈՆՅԱՆ
Գիրքը հրատարակության են երաշխավորել գրախոսներ՝
բանասիրական գիտությունների դոկտոր Ա. Ն. ՍՐԱՊՅԱՆԸ և
բանասիրական գիտությունների բեկնածու Հ. Մ. ՔՆՆԳԻՐՅԱՆԸ

Պատմություն Աղեքսանդրի Մակեդոնացու

Պ 306 Հայկ. խմբագրություններ /Աշխատասիրություններ Հ. Ա. Սիմոնյանի/,
(Պատմ. խմբ.՝ Հ. Գ. Բանիսյան), ՀԽՍՀ ԳԱ Մ. Արեղյանի
անվ. գրակ. ին-տ.—ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1989.—647 էջ, 5 թ. նկ.:

Գրքում առաջին անգամ հրատարակվում է հայ թարգմանական գեղարվես-
տական արձակի անգրանիկ հուշարձան, V դարից ազգային մատենագրության
անկապտելի մաս կազմող «Աղեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը»: Մեղա-
նում անտիկ դասական երկի 1500-ամյա կյանքի հիմնական փուլերը, միջնադար-
ի հայ հեղինակների կողմից նրա հայկականացումը ներկայացվում են երեք
գիտաբանական բնագրերով: Հատորի հիմքում ընկած է հայկական տարբերակի
աշխարհով մեկ սփռված զրչագրերի ամբողջությունը՝ շուրջ 70 ձեռագիր, այդ
թվում և հեղինակային եզակի ինքնագրեր, որոնց ցուցակը և նկարագրությունը
տրվում է:

Հասցեագրվում է աղբյուրագետ-բնագրագետների, լեզվաբանների, թարգմա-
նական գրականությանը և գրական կապերով զրադվող լայն շրջաններին:

Աղեքսանդր Մակեդոնացի
սկզբ. 336 — մթա. 323

Մարդկային փողափակերքության կերտած պատմամշակութային հնագույն ու դասական արժեքներից մեկը՝ «Աղեփանդը Մակեդոնացու պատմությունը» (Աղեփանդի վեպը), իր կենսամաստատ, հերոսական պոմ, գաղափարական ու գեղարվեստական կոռ համակարգով, քեմատիկ լայն քնդգրկմամբ, մարդկային կյանքի խմաստալորման անսփող միտումով երկու հազար տարի անընդմեջ բորբոքում է բազմազգ քնքերցողի սերն ու երևակայությունը՝ կրքելով սերունդների հոգիները և նպատակամղելով նրանց միտքը: Ավելի քան 1500 տարի առաջ Մովսես Խորենացու մեծարժեք քարգմանությամբ այն դարձավ քնքերցանության սիրված գրքերից մեկը նաև հայ մարդու, որը ստեղծագործական նպատակամետ ու նրբին միջամտությունների շնորհիվ առավել բյուրեղացրեց ու հարստացրեց հուշարձանը՝ դարերի քնքացում բացելով նրա նորանոր ծավերն ու բերելով դասական երկի իր քնքերցումը:

Եվ, վերջապես, արդեն մեկուկես հարյուրամյակ է, ինչ համընդհանուր հանաչում գտած այս երկի միջազգային հաղորդալն ուղեկցվում է նրա շուրջ ծավալված համակողմանի հետաքննությամբ: Հուշարձանի հունարեն բնագիրը, նրա այլաբերտ տարբերակներն ու խմբագրություն-վերապատումները, արձակ և չափածո մշակումները, բանավոր պատումներն ու բանահյուսական հարուստ նյութերը փողոց դարձել են միջազգային ակեփանդագիտության և գիտության այլ նյութերի սեռոուն ուշադրության առարկան: Հայկական տարբերակը, որ V դարից սկսած հայ ազգային մատենագրության անկապտելի մասն է դարձել, իրեն վեպի հնագույն և կատարյալ, իր անխաբարությամբ շատ դեպքերում նախաբնագրի արժեք ստացող քարգմանություն, հատուկ կշիռ ունի ոչ միայն հայագիտության, այլև քնդհանուր բանասիրության ոլորտում: Նրա բնագրերի գիտափննական հրատառակության և եվրոպական լեզուներով քարգմանության խնդիրը օրակարգի հարց էր դեռևս անցյալից՝ Բաումգարդների, Ռումենիդի, Հյուբշմանի, Պետերմանի, Մյուլլերի, Ջախերի և այլոց աղբյուրագիտական հետախուզումների ուշագրավ արդյունքների շնորհիվ: Հայագիտության երախտավորներ Հ. Տաշյանը, Գ. Հովսեփյանը, Ա. Չոպանյանը և ուրիշներ, նշելով, որ այս ուղղությամբ «մեծ աշխատանք կա կատարելու», առաջնահերթ նշանակություն են ավել հուշար-

ձանի՝ աշխարհով մեկ սփռված հայերեն ձեռագրերի ողջ հարստությունը հայտնաբերելուն, ի մի բերելուն և նրա շուրջ 1500-ամյա պատմական բնթագ-
քը գիտական հասարակությանը համակարգված ներկայացնելու գործին, որն անցյալում, բնականաբար, ջժվար էր իրականացնել:

Գիրքը պատրաստելիս առաջնորդվել ենք այս նկատառումներով և զոն
կիներեն, եթե այն շարժառիթ դառնա հուշարձանի նկատմամբ գիտական հա-
մակողմանի ու ծավալուն հետաfrհրության և նրա միջազգային պատմամշա-
կութային արժեքի նորովի բացահայտման:

Օգտվելով առիթից, սրտագին շնորհակալություն ենք հայտնում ակադեմի-
կոս էդ. Զրբաշյանին, պատմական գիտությունների դոկտոր Ս. Կրկյաշարյա-
նին, Վենետիկի Մխիթարյան միաբանությանը, բանասերներ Ն. Տեր-Ներսես-
յանին, Պ. Անանյանին, Լ. Զեֆյանին և Կ. Մանուկյանին՝ համակողմանի
աջակցության և ս. Ղազարի մատենադարանի ձեռագրերն ուսումնասիրելու
հնարավորությունն ընձեռելու համար:

Ա. Ի. Ա. Չ. Ա. Բ. Ա. Ն.

Հայ գրականության հնագույն, մասնավորապես, սկզբնավորման շրջանի
պատմության գիտական իմացության համար առաջնահերթ նշանակություն է
ստանում գրական հուշարձանների բնագրերի հրատարակությունն ու բնա-
գրագիտական ուսումնասիրությունը: Անմիջական ծանոթությունը սկզբնաղ-
բյուրների բուն բնագրերին, նրանց ներքին կառուցվածքի և գրական կյանքի
համակողմանի վերհանումն ու յուրացումը ամենալայն հորիզոններ կարող է
բացել հասարակական մտքի ընթացքի և տեսական-մշակութային ընդհանուր
պրոբլեմների լուսաբանման համար: Բացառիկ հետաfrհրություն են ներկա-
յացնում հայերեն բարգմանական անդրանիկ երկերը, որոնց բնագրերի ինքն-
օրինակ ու բարդ եակատագրերը, անմիջականորեն հարաբերելով դրանք գրա-
կան իրողություններին, հայագիտական արժեքից զատ, բնականաբար, գրե-
թե միշտ ստանում են ընդհանուր բանասիրական նշանակություն:

Հայ բարգմանական գեղարվեստական արձակի պատմությունը սկզբնա-
վորվում է միջազգային լայն հանաչում գտած՝ «հելլենիզմի կարևոր նվաճումը»¹
համարվող՝ Կալիսթենեսին վերագրվող «Աղեփսանդը Մակեդոնացու պատ-
մության» V դարի դասական բարգմանությամբ, որը մեզանում հետագա
1500-ամյա ստեղծագործական կյանքի ընթացքում հարակցվելով ու արձա-
գանքելով ազգության պատմականորեն ձևավորված հոգեբանության խորհա-
յին շերտերին, հարստանալով ժամանակի կենսական լիցքերով, կրելով գե-
ղարվեստական բարդ փոխակերպումներ, ըստ ամենայնի տեղայնացվեց,
դառնալով հայկական միջնադարի մշակութային համակարգի բաղադրամաս,
գրական մտքի անհրաժեշտ օղակ և անցյալի յուրատեսակ փորձ: Ավելին, իր
ակունքներով փոխառյալ այս հուշարձանը, անդադարձ կապով ազդելով ժա-
մանակի գրական-հասարակական մրնոլորտի վրա, յուրովի խրանեց և ուղ-
ղություն տվեց վերջինիս պահանջներին, նաշակին ու մղումներին, գտավ թե-
մատիկ, ժանրային, ոճական ամենաբազմազան դրսևորումներ գրականու-
թյան մեջ:

¹ В. Тарн, Эллинистическая цивилизация, М., 1949, с. 263.

Նկատենք, որ Աղեֆսանդր Մակեդոնացու հերոսական կյանքի և առասպելական սխրանքների նկատմամբ պատմական բոլոր դարաշրջաններում դրսևորված հետաքրքրությունն ավելի քան բնական է, քանի որ համաշխարհային պատմության ամենաուշագրավ և բարդ շրջափուլերից մեկը՝ հելլենիստական շրջանը, որը նշանավորվեց Արևելքի և Արևմուտքի մշակութային փոխներադասմամբ ստեղծված որակական աննախադեպ մակարդակով, անխցելիորեն կապվում է նրա անվան հետ: Հիշվի, «Աղեֆսանդրի անունը նշանակում է համաշխարհային մի կայսրայի ավարտը և մյուսի սկիզբը»²: Դեռևս կենդանության օրոք Աղեֆսանդրի անունը պատվել էր գերբնականության անբաժանելի շղարշով: Շրջանառության մեջ էին նրա աստվածային ծագումը «հավաստող» առասպելներ և զրույցներ, որոնց համաձայն նա որդին էր Զեւս-Ամոն աստվածության: Հայտնի է, որ հելլենիստական դիցաբանական ավանդույթը աշխարհակալի ծագումը կապում էր սեփական աստվածությունների՝ Պերսեսի և Հերակլեսի հետ՝ մրա 324 թ. Արեմեում և Հունաստանի այլ ֆաղափներում պաշտոնապես սահմանելով նրա պաշտամունքն իրեն աստծո³: Աղեֆսանդրը հասավ այն բանին, որ եզրիպտոսում, փարավոնների հինավուրց մայրաքաղաք Մեմփիսում հռչակվեց Ամոն աստծո որդի: Հետագայում ողջ հելլենիստական աշխարհում և նրանից դուրս գերմարդկային հատկանիշներով պսակված նրա առասպելական կերպարը կարծես դառնում է վսեմության և մարդկային կյանքի ունայնության նշանաբան: Ժողովուրդների մտապատկերում իրական Աղեֆսանդրին աստիճանաբար փոխարինելու է գալիս «քավառիկ կերպարի» բոլոր անհրաժեշտ գծերով օժտված տեղայնացված հորաստեղծ կերպարը:

Աղեֆսանդրին անդրադարձած Պաղոմենոս Լագիդացու, Արիստոբուլոսի, Կլիտարխոսի, Ստրաբոնի, Դիոդորոս Սիկկիլիացու, Պլուտարխոսի, Արիանոսի, Կուրցիոս Ռուփոսի պատմական հավաստի կենսագրություններին զուգահեռ հելլենիստական շրջանի Հունաստանում հրապարակ է հանվում գրական-ժողովրդական ծագում ունեցող «Աղեֆսանդր Մակեդոնացու պատմությունը», որը կարճ ժամանակ անց քափանցում է Արևելքի և Արևմուտքի շատ ժողովուրդների գրականությունների մեջ: Հուշարձանի հունարեն բնագրի խորագիրն է. Βίος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα τοῦ μεγάλου: Զեւսի և Զեւսի II—մր III դարերում: Հեղինակն անհայտ է, ժամանակին վերագրվել է Կալիսթենես Ուլյունքացուն (Արիստոտելի աշակերտ, ազգակա՞ն, Աղեֆսանդրի

² U. Wilcher, Griechische Geschichte in Rahmen der Altertumsgechichte, Berlin, 1908, 245.

³ Г. X. Саркисян. Обожествление и культ царей и царских предков в древней Армении, Вестник истории, 1966, № 2, с. 3.

պալատական բժիշկ, ժամանակակից)⁴, Արիստոտելին⁵, եզովպոսին, Պաղոմենոս Լագիդացուն և այլն: Հետագայում բոլոր վարկածներն էլ, բնորոշությունը չզտնելով, մերժվել են, և Պատմությունը ավանդաբար այսօր էլ հանախ ներկայացվում է Կեղծ-Կալիսթենես (Pseudo-Callisthenes) պայմանական հեղինակի անունով:

Աղեֆսանդրի պատմության ծագման և սկզբնաղբյուրների մասին գոյություն ունեն գանազան կարծիքներ: Նկատված են բնդհանություններ Կլիտարխոսի, Արիանոսի, Դիոդորոս Սիկկիլիացու, Կուրցիոս Ռուփոսի, Պլուտարխոսի պատմական երկերի հետ: Ժամանակակից աղեֆսանդրագիտությունն ընդունում է երկի ձևավորման մեջ և՛ գրավոր, և՛ բանավոր ակունքների առկայությունը, իրեն հիմնական աղբյուրներ նշելով պատմագրական, էպիստոլյար, բանասիրական ելույթներ, որոնց մշակում-համաեղանակից ստացվել է միասնական սյուժե և ժանրային ինֆնատիվ նկարագիր ունեցող հետաքրքրաշարժ մի երկ: Պատմությունը տարաբնույթ դրվագների մի բարձրարվեստ հյուսված է, ներառած հրաշապատում, դիցաբանական, արկածային, պատմական, գրական, վարժագրական, հեկհարային տարրեր, պատմական հավաստի տեղեկությունները խաչաձևած մտացածին և գեղարվեստական հորինվածքներին հետ:

Պատմությունը, իրոք, հատուկ կառուցվածքի ստեղծագործություն է, գանազան ժանրերի մի խնամկար, աննախադեպ խաչաձևում, որում չնշվում են նրանց միջև եղած սահմանները՝ ճնունդ ապով մի հոր, բարձրարվեստ ստեղծագործության: Բնականաբար, միանշանակ չեն և հուշարձանի ժանրային բնութագրումները: Ի. Զախերը և Ն. Ռոդեն, օրինակ, այն դիտում են իրեն «ժողովրդական վեպ», սերված աղեֆսանդրյան ժողովրդական զրույցների հավաքածուից կամ Արիստոտելի և Օլիմպիադայի հետ Աղեֆսանդրի հորինված թղթակցությունից: Թ. Նոլդեկեն և Ա. Սուսթելը, անտեսելով ստեղծագործության գրական բնույթը, այն բնում են իրեն պատմական հորինվածք, անգամ Կլիտարխոսի և Կալիսթենես պատմագրի վերաշարադրանք, որում պատմական ավանդույթը խաբարված է: Հարակից տեսության համաձայն, Պատ-

⁴ Կալիսթենեսն իրեն հեղինակ հիշատակվում է հուշարձանի B վերսիայում: Նրա անձնավորության մասին ժանրամասն տե՛ս № 132 ծանոթագրության մեջ:

⁵ Խաչատուր Կեղանցու կարծիքով հեղինակն Արիստոտելն է. «Պատմագրեցու (Պատմությունը—Հ. Ս.) ի Ստագիրացուն յԱրիստոտելի» (Մաշտոցյան մատենադարան, ձեռ. № 1865, 135ր): Տե՛ս նույնը նաև հուշարձանի հայերեն բնագրում առկա վերադրված մեջ. «Կատարեցան ծնունդ և գործք Աղեֆսանդրի Մակեդոնացու, զրեալ յիմաստուն յԱրիստոտելի» (Պատմությունը Աղեֆսանդրի Մակեդոնացու, Վենետիկ, 1842, էջ 73): Հետաքրքիր է, որ այս հիշատակության առթիվ Պատմության վենետիկյան հրատարակիչները նկատում են, թե այն «ի հայրաբանության օրինական գտանի» (Անդ):

մուրյունը պարզապես պատմագրության մի նյութն է⁶։ Ի. Բուլդիրեր փորձում է բնութագրել այն իբրև հրաշապատում տարբերով հեղեղված պատմական վեպ⁷։ Ըստ Ե. Կոստյուխինի, անտիկ մյուս վեպերի նկատմամբ այն «մեկուսի» դիրքի ունեցող «սինթետիկ վեպ է»⁸։ «Ժողովրդական գրականության նմուշ», «պատմական անձնավորության վիպականացված կենսագրություն», «պատմավեպի անդրանիկ, անկատար նմուշներից»—այս և այլ գնահատականներ է տալիս ստեղծագործությանը Տ. Կուլենցովան⁹։ Հրաժարվելով ժանրային բնութագրման որևէ փորձից, Ս. Պոլյակովան ուշադրություն է հրավիրում հուշարձանի բացարձակ ինքնատիպ բնույթի վրա, նկատելով նաև, որ նրանում կարելի է մատնանշել մեզ հայտնի շատ ժանրերի բազմաթիվ տարրեր¹⁰։ Հետևաբար, Աղեքսանդրի պատմության առնչությամբ լայնորեն շրջանառու «վեպ», «Պատմություն» տերմինները, որ օգտագործում ենք մենք, սովորական պետք է դիտել իբրև պայմանական անուններ։

Վեպը բաղկացած է Աղեքսանդրի ծնունդը, գործը և մահը ներկայացնող երեք գրքից։ Երկի կորիզը՝ հունարեն նախնական բնագիրը, իր սկզբնական տեսքով մեզ չի հասել. յուրաքանչյուր դարաշրջան իր կնիքն է դրել նրա հորինվածքի վրա՝ այլևայլ եղանակներով կերպարներով այն։

Հրապարակի վրա են Վեպի հունարեն բնագրի *A, B, C* և այլ խմբագրություններ, որոնցից *A*-ն (Ալեքսանդրյան), իբրև բնագրի համեմատաբար հնագույն վիճակ, հատուկ նետաբռնություն է ներկայացնում։ Ուշագրավ են ասորական, դասական, հայկական, եթովպական հնագույն բարգմանությունները, Յուլիոս Վալերիոսի լատիներեն տարբերակը։ Ավելի ուշ համանման վեպեր ծնվեցին Անգլիայում, Գերմանիայում, Իսպանիայում, Իտալիայում, տարածվեցին միջնադարյան ասպետական վեպերի տեսք առած չեխական, ռուսական, սերբական «Ալեքսանդրիաներ»։ Հայտնի է հելլենիստական շրջանում և միջնադարում ստեղծված Վեպի շուրջ 80 վերսիս՝ տարածման՝ «Թեմզայի ափերից մինչև Մալթյան կղզիներ» ձգվող ոլորտով¹¹։ Քիչ չեն նաև կերպարի գեղարվեստական յուրատիպ մշակումները տարբեր լեզուներով, XII—XIII դարերից սկիզբ առնող բանաստեղծական վերաբաժանումները և այլն¹²։

Պատմության հայերեն բարգմանության, ավելին՝ նրա բնություն փաստըն արդեն ինքնակա խնդիր է, որը նիշա չի լինի համարել առանձին օժտված անհատի անձնական նախասիրությամբ ու նաշակով պայմանավորված սոսկ գրական հրողություն։ Հարցի դիտարկումը պատմական մոտեցմամբ՝ ժամանակի հոգևոր կյանքի լայն կոնտեքստում, հասարակական-հաղափական և գեղագիտական պահանջումներին ներքին անհրաժեշտությունների ոլորտում, բարգմանությունը, իբրև պատմամշակութային անկյունաքարային երևույթ, ողողակիթեն կապում է ազգության կենսական խնդրի՝ նրա մտավոր և հաղափական ինքնուրույնության, միասնական պետականության և ազգային իդեալի որոնման հրատապ հարցերի հետ, իբրև սրանց հատուկ դրսևորում։ Չէ՞ որ Աղեքսանդրը սովորական նվաճող չէր. «մարդկային իրավահավասարության մասին պատկերացումը, որ խորք էր իր ժամանակակիցների հսկայական մեծամասնությանը, նրան քելադրեց համաշխարհային պետության գաղափարը, ըստ որի, նրանում չեն լինելու ո՛չ հաղթողներ, ո՛չ պարտվողներ»¹³։ Հայաստանում ծավալված հակապարսկական պայքարի ծայրահեղ սրման պայմաններում, երկար ժամանակ պետականությունից և հաղափական անկախությունից զրկված և օտար նվաճողների անընդմեջ ասպատակությունների ենթարկված հայ ժողովրդի դարավոր մտապատկերում Աղեքսանդրի կերպարի նկատմամբ եղած վաղեմի սերը նոր որակ ու երանգավորում էր ստացել։ Աղեքսանդրն ընկալվում էր և՛ իբրև պետական-հաղափական գործչի, երազելի միապետի անհրաժեշտ հատկանիշների մարմնացում, և՛ իբրև ժողովուրդներին պարսկական լծից ազատագրող հերոս, և՛ իբրև զիտության և արվեստների հովանավոր, արձագանքելով մտավորական մի ողջ խավի դավանած փիլիսոփայական-հաղափական մտահայեցության, որի մի այլ դրսևորումն էր նույն ժամանակ հանդես եկած Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը»։

Թարգմանության հեղինակը բազմաթիվ անհերքելի փաստերով, իրավամբ, համարվում է V դարի հայ մտավոր կյանքի կազմակերպիչներից մեկը՝ Մովսես Խորենացին¹⁴, որի «Հայոց պատմության» բազմաթիվ աղբյուրներից

¹³ Ց. Ի. Ковалев, Александр Македонский. М., 1937, с. 111.

¹⁴ Շուրջ 150-ամյա բանասիրական արդյունքների ընթացքում այդ կարծիքն են հայտնել և համապատասխան փաստարկներով հաստատել՝ Ռ. Թրյանց, Յառաջարան, «Պատմություն Աղեքսանդրի Մակեդոնացու», էջ 7—8, Ա. Սուրյան, Հոմերական բառգիրք և հոմերական տաղը, «Բաղմավէպ», Վենետիկ, 1877, էջ 16, Նույնի՝ «Երեսնամեայ պատերազմ ի Հայս և կատարած Արշակայ արքային, «Բաղմավէպ», 1878, էջ 3, Բ. Սարգիսյան, Տեսութիւն Մարի-բասեան աւանդութեան ըստ Մ. Խորենացու և անոր աղբիւրաց վրայ, «Բաղմավէպ», 1883, էջ 118, Հ. Տաշյան, Ուսումնասիրութիւնը Մտոյն-Կալիսթենեայ Վարուց Աղեքսանդրի, Վիեննա, 1892, էջ 70, Գ. Խալաթյան, Մովսէս Խորենացու նորագոյն աղբիւրների մասին, Վիեննա, 1893,

⁶ «Античный роман», М., 1969, с. 194—196.

⁷ «История греческой литературы», т. 3. М., 1960, с. 192, 243.

⁸ Е. А. Костюхин, Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. М., 1972, с. 32. 35.

⁹ «Античный роман», с. 186, 187.

¹⁰ С. В. Полякова, Поздняя греческая проза, М., 1960, с. 21.

¹¹ Б. Г. Гафуров, Д. И. Цибукидис, Александр Македонский и Восток, М., 1980, с. 339.

¹² Հասմիկ Սիմոնյան, Հայ միջնադարյան կաճաներ, 1975, էջ 43—44:

մեկն էլ Կեղծ-Կալիսթենեսի երկն է: Հենվելով այս երկու հուշարձանների համեմատական ուսումնասիրության վրա, որն ի հայտ է բերում Վեպից կատարված բազմապիսի նմանություններ, բառացի նույնություններ, ուղղակի փոխառություններ ու մեջբերումներ «Հայոց պատմության» մեջ, պետք է բարգմանությունը կատարված համարել V դարի 80-ական թվականներին¹⁵, երբ հունարան դպրոցի առաջամարտիկների ջանքերով իրագործվեցին առաջին բարգմանությունները մեզանում՝ Դիոնիսիոս Թրակացու Քերականությունը, Պիտոյից գիբեր, Փիլոն Ալեքսանդրացու երկերը, Բաբոյախոսը և այլն:

Այսպիսով, Աղեքսանդր Մակեդոնացու պատմությունը հայ բարգմանական գրականության անդրանիկ հուշարձաններից է, հայ դպրության արշալույսին կատարված աշխարհիկ բովանդակության առաջին բարգմանությունը մեզանում, մեր հին մատենագրության «միակ հերանոսական գրքի բարգմանությունը», ինչպես նկատում է Ա. Սուրբյանը¹⁶: Բարգմանության գաղափարագեղագիտական նախադրյալները, նպատակներն ու նաև գրական հետազոտության վրա ունեցած պատմական ներգործությունը, անշուշտ, առաջին հերթին պետք է փնտրել հունարան դպրոցի որդեգրած ազգային գրականություն (բարգմանական և սեփական) կառուցելու գաղափարաբարոյական միտումների մեջ, որ մշակութային նպատակներից զատ, կարևոր ազդակ հանդիսացան առհասարակ ազգային ինքնապահպանության և գոյատևման համար: Աշխարհիկ-հերանոսական բնույթի մի այսպիսի երկի բնորոշությունն իսկ հելլեն լեզվի ու ֆաղափարության երկրպագու և հետևորդ Խորենացու կողմից, յուրատեսակ ցուցանիշ է ոչ միայն վերջինիս՝ ազգության գերիմղիմ առժամող լայնախոն հայրենասերի ու ֆաղափագետի, ծրագրային ֆաղափանդության, այլև ազգային գաղափարախոսության և նորաստեղծ գրականության ներքին վերապաց ընթացքի:

էջ 12, նույնի՝ Մովսես Խորենացի և իր աղբյուրները, Վաղարշապատ, 1898, Ա., Ն. Բյուզանդացի, Քննասեր, Բ., էջ 36, 63, Մ. Արեղյան, Երկեր, Գ., Երևան, 1968, էջ 322, Վ. Առափնյան, Խորենացու լեզուն և ոճը, «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1975, № 2, էջ 105, Մովսես Խորենացի, Հայոց պատմություն, Երևան, 1981, էջ 527 (Ստ. Մալխասյան, Մանկավարժություններ):

15 Ա. Սուրբյանի կարծիքով, Հունարան դպրոցի ոչ միայն առաջին, այլև երկրորդ խմբի մի շարք բարգմանություններ կատարվել են V դարի II կեսին, 485 թ. առաջ (Ա. Մուրադյան, Հունարան դպրոցը և նրա դերը հայերենի քերականական տերմինաբանության ստեղծման գործում, 1957, էջ 103), Ս. Արևշատյանը Աղեքսանդրի պատմության բարգմանությունը դնում է Հունարան դպրոցի առաջին փուլի բարգմանությունների շարքում՝ 450—480 թվականների միջև (С. С. Аревшатян, Формирование философской науки в древней Армении V—VI вв., Е., 1973, с. 187):

16 Ա. Սուրբյան, Հոմերական բառգիրք և հոմերական տաղը, «Բազմավեպ», Վենետիկ, 1877, էջ 15—20:

Պատմության հայկական վերսիսան, իրեն հնագույն վավերագիր, հայագիտական նշանակությունից զատ, ունի գրապատմական բնոյժանոր արժեք: Նրա ուսումնասիրությունը որոշակի նպաստ կարող է բերել նաև միջգրական կապերի տեսության և բյուզանդագիտության համապատասխան ոլորտներում:

Հայագետներ Պետերմանը, Հյուրշմանը, Կլեմենտիսը Մյուլլերը¹⁷, Զախերը, Ռումեկը, Բաուդարդները և ուրիշներ, բնության ենթակետով հրապարակ հանված նյութերը, մասնավորապես հայերեն բարգմանության իրենց ծանոթ հատվածները, միահամուռ նշում են, որ հուշարձանի հունարեն բնագրի նախնական՝ Կլեմենտիսյան վիճակը կարելի է պատկերացնել սոսկ այն ժամանակ, երբ բնական եղանակով համեմատվեն և ի մի բերվեն նրա չորս՝ հավասարաթիվ, հնագույն աղբյուրները. դրանք են հունարեն A (Կլեմենտիսյան) բնագիրը, լատինական, հայկական և ասորական բարգմանությունները, և որ այնքան ժամանակ, քանի դեռ հայկական բարգմանությունը մատչելի չէ ուսումնասիրողներին, այդ պատկերացումը կլինի բերի: Մանավանդ որ, ինչպես Զախերն է նշում, հայկական բարգմանությունը ոչ միայն ներկայացնում է բնագրի հնագույն վիճակը, ոչ միայն նրա շատ կարևոր հատվածներ ավելի լավ են պահպանված, քան Վալերիուսի լատինական խմբագրության մեջ, այլև հաստատում են Վալերիուսի մոտ առկա նախնական բնագրի այն մասերը, որոնք բոլոր հունարեն ձեռագրերում անհետ կորած են: Սովետական Կլեմենտիսյանների մի շարք նորագույն ուսումնասիրություններում հավաստվում է նույն այդ միտքը, մասնավորապես, որ «բոլոր երեք բարգմանությունները (հայկական, լատինական և ասորական—Հ. Ս.) ուսումնասիրողներին հնարավորություն են տալիս բաղդատության ճանապարհով վերահսկելու A վերսիսի բնագիրը և հնարավորին չափ վերականգնելու նրա պակասող և աղետաված մասերը»¹⁸:

Ձեռագրերի համալիր բնությունը ցույց է տալիս, որ մեզանում շուրջ 1500-ամյա ստեղծագործական պատմության ընթացքում հուշարձանն անցել է զարգացման երկու հիմնական փուլ:

Առաջին փուլը, որն ընդգրկում է V—XIII դարերը, համընկնում է Պատմության հայկական նախնական խմբագրության գոյության շրջանի հետ: Այս փուլում ստեղծագործությունը շարունակում էր պահպանել իր ինքնահա-

17 Մյուլլերին է պատկանում Աղեքսանդրի պատմության հունարեն բնագրի և լատինական վերսիսի գիտաբանական առաջին հրատարակությունը: St. u. Carolus Müller, Arrian anabasis et indica, reliqua Arriani, et Scriptorum de rebus Alexandri Magni fragmenta. Pseudocallisthenes historia fabulosa, Itinerarium Alexandri, Paris, 1846.

18 Դ. Կ. Կուչնեցով, Историческая тема в греческом романе «Роман об Александре». Античный роман, с. 191.

տույն հեթանոսական ոգին և հայկական բնագրի նախնական վիճակը՝ բնդ-
հանուր առմամբ հավատարիմ մնալով հունական նախաբնագրին. առանց
տեղայնացման նշանների: Նկատենք, սակայն, որ բեպետ հիշյալ փուլի գո-
յության փաստը չի վիճարկվել անցյալի մասնագետների կողմից, սակայն
ձեռագրերի հետազոտության համադիր-մենական եղանակի բացակայության
պայմաններում հարցի մենությունը մասնակի դիտումներից և ենթադրություն-
ներից այն կողմ չի անցել, և նախնական խմբագրության գոյության հարցը
առնասարակ չի արժանանում: Ավելին, ուղղակի փաստերի բացակայությունը և
առանձին ձեռագրերի կրած նշանակալի ալլափոխությունները, նաև խնո-
ղումը տարածամանկյա հավելումներով, հայկական նորանոր շերտերի
ներհյուսումը բնագրին, դժվարացրել են հրապարակի վրա եղած օրինակների
գատորոշումը և համակարգումը այն աստիճան, որ Պատմության խորահնում
գիտակ Հ. Տաշյանն անգամ ստիպված էր հիշյալ առաջին փուլի մասին փոփո-
խել պատկերացում ունենալու համար դիմել կողմնակի և միջնորդ աղբյուր-
ներին՝ «համեմատել հայ բնագիրն այն ֆանի մը հատակոտոր նշխարաց հետ,
որոնք բարեբխտությամբ պահված են ուրիշ գրոց մեջ, և որք կեշտուցիեն
դարեր հառաջ ըլլալով, անոր խմբագրութենեն չէին կրնար ազդվիլ»¹⁹:

Ինքնին հասկանալի է, որ հարցի մենությունը մեծապես կշահեր. եթե
հրապարակի վրա լինեք մինչև XIX դարը ստեղծված Պատմության նախակե-
շանցիական շրջանի բեկուց մի օրինակ, որն անաղարտ վիճակում ներկա-
յացներ բուն նախնական խմբագրությունը: Այժմ արդեն, երբ մեզ հաջողվեց
գտնել այդ օրինակը և պարզել նրանից սերված ձեռագրերի մի ողջ խումբ,
նոր հնարավորություններ են բացվում հուշարձանի հայերեն քարգամության
պատմության բաց մնացած նախնական կարևոր օղակը նշտելու և, մասնավոր-
ապես, նրա սկզբնական տեսքն ու հետագա շերտերը գատորոշելու ասպա-
րեզում:

Նախնական խմբագրության առկա բոլոր ձեռագրերի նախօրինակը, այ-
սինքն՝ հայերեն այն մերձավոր բնագիրը, որից սերում են մնացած բոլորը,
Մաշտոցյան մատենադարանի № 10151 ձեռագիրն է՝ բոլոր առումներով եզա-
կի և չափազանց արժեքավոր մի օրինակ, դժբախտաբար մինչև օրս դուրս
մնացած բոլոր մասնագետների, այդ թվում և Պատմության հրատարակիչնե-
րի տեսադաշտից: № 10151 ձեռագիրը հնագույնն է առնասարակ Պատմության
առկա բոլոր օրինակներից: Ստեղծվել է XIII դարում, չունի կափաներ: Իր
ստեղծումից ոչ շատ հետո այն կորցրել է որոշ էջեր՝ սկզբից և վերջից, սա-

¹⁹ Հ. Տաշյան, *Ուսումնասիրություններ...*, էջ 23: Այս համեմատությունները, սակայն, բավական
հետաքրքիր են Պատմության և հայ հին ու միջնադարյան մատենագրության առնչությունների
առումնասիրության համար:

կայն այդ բերի վիճակում էլ, բնդհույ մինչև 1606 թ.՝ այն տարին, երբ լրաց-
վում է Հետագա խմբագրության արդեն կափառվող համապատասխան հատ-
վածներով, բավական երկար ժամանակ՝ առնվազն երկու-երեք հարյուրամյակ,
իրև ընտիր և օրինակելի մի ձեռագիր, շարունակել է օգտագործվել ընթերցա-
նության համար: Նախնական խմբագրությանը պատկանող առանձին ձեռագրե-
րի փոխառնությունները մենելու ընթացքում պարզ դարձավ նաև, որ դրանք
բոլորն ուղղակի կամ միջնորդաբար սերում են № 10151 ձեռագրի պակասա-
վոր վիճակից, ներկայացնելով նրա բնագիրը առանց էական փոփոխություն-
ների:

Պատմության նախնական խմբագրության հնագույն օրինակի պակասող
մասերը Հետագա խմբագրության կափառվող հատվածներով լրացնելու և
տարբեր ժամանակներում նրանից սերված մի շարք բնդօրինակությունների
հետևանքով ստացվել է մի յուրատեսակ բնագիր ներկայացնող ձեռագրա-
խումբ, որը երկար ժամանակ ուսումնասիրողների և Պատմության հրատարա-
կիչների համար մնալով անվերծանելի, որակվել է իբրև անբացատրելի, «երկ-
բայական» օրինակներ²⁰: Նախնական խմբագրության մասին հստակ պատկե-
րացում չի ունեցել նաև Տաշյանը, որի կարծիքը խառնված է վեպի լոկ վեճե-
տիկյան հրատարակության ընձեռած ձեռագրական ժյառ, խնդիրն ըստ էու-
րյան անլուծելի բողոքող տեղեկությունների վրա: Ուստի պատահական չէ,
որ բանասերն ինքը ևս դիմում է «երկբայական օրինակներ» անորոշ տերմի-
նին, ավելացնելով, թե «երկբայական օրինակաց վրա շատ ըսելիք չունիմ»,
կամ «թե որոնք են հրատարակչին հիշած այս երկբայական օրինակները,
ստույգ չեմ գիտեր»²¹: Այժմ արդեն, երբ որոշված է նրանց նախօրինակը, նկա-
տի են առնված վերջինիս ամբողջականությունը մասնակիորեն խախտող բո-
լոր ոչ ստեղծագործական պաճերը (բնագրի մի մասի պատահական կորուստ,
լրացումներ և այլն), տարորոշված են առանձին շերտերը բնագրում, ակնհայտ
է դառնում № 10151 ձեռագրի եզակիությունը իբրև հնագույն և հավաստի աղ-

²⁰ «Պատմություն մեծի աշխարհակալին Աղեքսանդրի Մակեդոնացույ», էջ 11:

²¹ Հ. Տաշյան, *Ուսումնասիրություններ...*, էջ 155: Նկատենք, որ, ինչպես հեղինակն է խոս-
տովանում, ընտելության է ենթարկվել հիմնականում վենետիկյան հրատարակության բնագիրը, որը
կառուցվածքային առումով թերի լինելով (բացակայում է հայկական շերտը՝ հայ հեղինակների
արձակ և չափածո հավելումները), գոհացուցիչ պատկերացում չի տալիս նաև բուն հայկական
տարրերակի և նրա ձեռագրական հարստության մասին: Այնուհանդերձ, ձեռքի տակ ունենալով
սահմանափակ տվյալներ, գիտնականը կարողացել է կատարել սկզբունքային կարևորություն
ունեցող աղբյուրագիտական-տեսական մի շարք եզրահանգումներ և խնդրո առարկա բնագավա-
ռում հետագա արահետներ կանխորոշող ուշադրով հարցադրումներ: Իբրև հուշարձանի համա-
կողմանի ընտելությանը նվիրված բազմաթիվ հատոր, այն անկյունաքարային նշանակություն
ունի ոչ միայն վերջինիս, այլև ընդհանրապես, հայ հին թարգմանական մատենագրության և նրա
հարակից խնդիրների արժարժան տեսանկյունից:

բյուրի, որը հնարավորություն է բնօրինակում բաժանելու հուշարձանի հայկական խմբագրության պատմության ակունքները:

Իր ծագումով հուշարձանի զարգացման առաջին փուլի հետ է կապվում ձեռագրերի մի ոչ մեծ խումբ, որի ներկայացրած բնագիրը մենք պայմանականորեն անվանում ենք Միջանկյալ խմբագրություն՝ նկատի ունենալով նրա յուրատեսակ՝ միջակա դիրքը Նախնական և Հետագա խմբագրությունների նկատմամբ, որն արտահայտվում է վերջիններիս հետ տեխնոլոգիայի երկկողմանի ուղագրով աղբյուրներով: Թեպետ անցյալում հիշյալ ձեռագրերը հատուկ բնույթի չեն երևում և առհասարակ նրանց պատկանելությունը առանձին խմբագրության չի գիտակցվել, այնուհանդերձ Կ. Կոստանյանի և Ն. Ակինյանի կողմից բոլորից նկատվել է ձեռագրերից մեկի՝ Մաշտոցյան մատենադարանի № 1664-ի, բնագրի հնությունը: Ակինյանն այն համարում է «նին օրինակն մը արտագրված» ձեռագրերից մեկը²², իսկ Կոստանյանը՝ «կեղծ-Կալիսթենեսի նախնայաց քարգմանություն», ավելացնելով, որ «Ֆանի ու համեմատություններ անելու ժամանակ չենք ունեցել, գրչության արժանիքի մասին բան չունինք ասելու»²³: Պատմության լավագույն օրինակների հետ այս խմբագրության մեկ կատարած համեմատություններն ի հայտ են բերում չափազանց ուղագրով երևույթներ: Նշելի է հատկապես նրա բնագրային ամբողջությունը: Այստեղ կարելի է ցույց տալ հատվածներ, որոնք ոչ միայն բացակայում են մնացած բոլոր օրինակներում, այլև ավելի լավ են պահպանվել, քան հունալատինական հնագույն տեխտերում, որտեղ այդ հատվածները աղետ և քերի են: Բնականաբար, ինչպես Նախնական, այնպես էլ Միջանկյալ խմբագրությունները, իբրև հավաստի, անաղարտ սկզբնաղբյուրներ, կարող են մեծապես հետաքրքրել հուշարձանի հունարեն և լատիներեն նախաբնագրերի վերականգնմանը հետաժողով ալեքսանդրագետներին՝ ազգակից աղբյուրների բավական սերտ շրջանակում գործնականում վերահսկելու ներբնագրային իրողությունները և արժեքավորելու դրանք: Տեղայնացման նշանների, հատկապես կաժանների բացակայության հանգամանքը, մյուս կողմից, որոշակիորեն խոչընդոտել է այս փոփոխի ձեռագրախմբի համար տարածման լայն շառավիղների բնագրի մասը:

Այսպիսի վիճակ էր ներկայացնում Պատմության հայերեն քարգմանությունը V—XIII դարերում:

XIII—XIV դարերում Պատմությունը քակոխում է իր կյանքի երկրորդ՝ հիմնական փուլը, որը և համընկնում է նրա Հետագա կամ վերջնական խմբագրության ձևավորմանը: Այլ խոսքով, երկրորդ փուլը ոչ այլ

ինչ է, եթե ոչ՝ հուշարձանի հայկականացման բուն ընթացիկ և, ի վերջո, նրա պակաս հանդիսացող հայկական վերսիայի առաջացման և ստեղծագործական ծաղկման շրջանը: Պատմության երկրորդ կյանքը պայմանավորող պատմագրական անհրաժեշտ նախադրյալների թելադրանքով կենսական մեծ ուժով և ներուժով աշխարհիկ բովանդակությամբ այս հնամենի սյուժեն վերածնվում է նոր կերպարանով՝ դառնալով մշակութային տարբեր մարզերի գործիչների ուղագրության կենտրոնը և ստեղծագործական յուրատեսակ ներշնչարանը: Այս և հաջորդ հարյուրամյակների ընթացքում Պատմությունը խմբագրվում է, առօրինակաբար համալրվում բազմաթիվ արձակ հավելադրություններով և տարբեր նկարագրերի կողմից նրա զգալի մասը հյուսված հատուկ բնագրով երգերով՝ կաժաններով: Բնույթի աշխատանքներ են կատարվում նաև Պատմության ձեռագիր օրինակների բազմացման, նկարագրողական ուղղությամբ, որոնք և նշանավորում են աշխարհիկ թեմաներով նկարագրողությունների սկզբնավորումը առհասարակ հայկական մանրանկարչության մեջ:

Տիպաբանական էական բնութագրություններ դրսևորելով, Հետագա խմբագրությանը պատկանող գրչօրինակներն իրենց ներսում ունեն այլապիսի ստորաբաժանումներ: Ըստ այդմ, կարելի է տարբերել երեք հիմնական ձեռագրախմբեր՝ կեղանցիական, գրիգորիսյան, զաֆարյան, իբրև գաղափարական միասնական հիմքի վրա իրականացված միևնույն խմբագրության ժամանակագրական երեք առանձին շերտերի կողմեր:

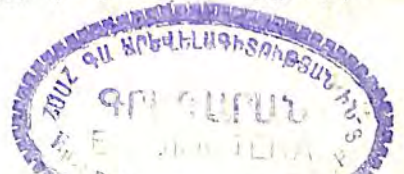
Անդրադառնալով այդ շերտերին առանձին-առանձին:

Ձեռագրերի կեղանցիական խումբն անխզելիորեն կապված է XIII—XIV դարերի նշանավոր տաղերգու, մշակութային գործիչ, իր բնույթով եզակի և աննախադեպ հայկական խմբագրության հիմնադիր, Պատմության գրական-գեղարվեստական մշակման և մեկնաբանության հեղինակ Սաչատուր Կեղանցու անվան հետ: Կեղանցուն՝ իբրև այդ մեծ գործը նախաձեռնող խմբագրի, դիտավորությունները, որ վերջին հաշվով նշանակում էին արդեն աստիճանական մահացման վիճակում գտնվող վեպի վերակենդանացում և ժողովրդականացում, հատկապես շարադրված են հատկապես Պատմությանը կցված նրա «Նախադրյալին» կոչվող առաջաբանում և հիշատակաբաններում: Բացի արձակ հավելադրություններից՝ հիշատակաբաններից, տնօրինականներից, բարանություններից, Կեղանցու տեսական շատ դրույթների ու գաղափարների գեղարվեստական կոնկրետ արտահայտությունը եղան նրա հորինած հարյուրավոր կաժանները, որ ներմուծվելով բնագիր, դարձան Պատմության հայկական քարգմանության անկապտելի մասը²⁴:

²⁴ Կեղանցու խմբագրությունը ներկայացնող միակ ձեռագիրը պահվում է Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարանում, № 424:

²² Ն. Ակինյան, Գրիգորիս Ա կաթողիկոս Աղթամարի, Վիեննա, 1958, էջ 42:

²³ Կ. Կոստանյան, Գրիգորիս Աղթամարցի և յուր տաղերը, Թիֆլիս, 1898, էջ 103:

Ժամանակին հուշարձանի ժողովրդականացումը մեծ արձագանք է գրանում հայ առաջադեմ շրջաններում: Պատահական չէ, որ մշակութային մեծ նշանակություն ունեցող այդ գործին իրենց գործուն մասնակցությունը բերեցին միջնադարի գրեթե բոլոր նշանավոր հայ բանաստեղծները՝ Յրեկ, Գրիգորիս Աղբամարցի, Հովասափ Սեբաստացի, Զաֆարիա Գնունեցի և ուրիշներ:

Հետագա խմբագրության ձեռագրերի համեմատական բնությունը խոսում է XVI դարում պատմականորեն առաջացած ևս երկու նոր շերտերի մասին: Գրիգորիս Աղբամարցու և Զաֆարիա Գնունեցու համակողմանի աշխատանքի արդյունք հանդիսացող այդ շերտերը ներկայացնում են հետևողական և կայուն համակարգ՝ նոր կաֆաներ, մանրանկարներ, գրչական, սրբագրական և խմբագրական աշխատանք և այլն:

Աղեֆսանդեի պատմության հետ գրիգորիսյան բազմապիսի առնչությունները, մասնավորապես 1526 և 1536 թթ. նրա ստեղծած հուշարձանի երկու ընտիր օրինակները²⁵, իր և իր գործակիցների ինֆնագիր վկայությունները հավաստում են, որ բանաստեղծը յուրովի շարունակել, զարգացրել ու ամբողջացրել է իր նշանավոր նախորդի՝ խաչատուր Կեչառեցու, դեռևս երկու դար առաջ նախանշեցած աշխատանքը: Տիպաբանական առումով, հետևաբար, այստեղ ոչ մի տարբերություն չկա. առկա են ստեղծագործական համաբնույթ աղբյուրներ՝ արձակ բնագրի ստուգում, սրբագրում, հին կաֆաների տաղաչափական մշակում, նորաստեղծ սեփական կաֆաների ներմուծում: Արդեն հաստատված ավանդույթով անադարտ քողակով բնագիրը, հեղինակը կաֆաների միջոցով նկատելի փորձեր է անում անձնավորելու Պատմության միագիծ հերոսներին, կառուցելու ամբողջական կերպարներ. լիարյուն անհատականություններ՝ ստեղծագործությանը հաղորդելով հուզական ավելում և վիպական մրնոլորտ: Ուստի, եթե Կեչառեցին կատարեց դրսեկ ստեղծագործությունը սեփական ընթերցողի պահանջներին հարմարեցնելու անդրաճիկ համարձակ փայլը, ապա Աղբամարցու գործունեությունը կարելի է բնութագրել իբրև մի կողմից, կեչառեցիական ավանդների շարունակում և խորացում, մյուս կողմից, հայկական իրականության հարուցած խնդիրների, ազգային և սոցիալական բաղձանքների ինֆնահատուկ բեկում օտար հուշարձանի պարտադրած թեմաների մեջ:

Լավատեղյակ իր մեծ նախորդների և ուսուցիչների՝ Կեչառեցու և Աղբամարցու, գործունեության համապատասխան ոլորտներին, համակված մղումների և գործելակերպի նույն ըմբռնումով և ձեռքի տակ ունենալով նրանց լավագույն օրինակները, XVI դարի բանաստեղծ Զաֆարիա Գնունեցին շարունա-

կում և վերջնական ավարտին է հասցնում Հետագա խմբագրության ավելի քան երեքհարյուրամյա ստեղծագործական պատմությունը: Մի շարք փաստեր որոշակի հիմքեր են տալիս պնդելու նրա գործունեության անհամեմատ լայն ընդգրկումների և նորարարական բնույթի մասին: Մաշտոցյան մատենադարանում պահվող № 5472 ձեռագիրը, ինչպես պարզվեց մեր որոնումների ընթացքում, Զաֆարիա Գնունեցու գրչից էլած, նկարագրադրված ու ինֆնագիր կաֆաներով հարստացված մեծաժեռ օրինակ է՝ հռչակավոր «Սոս օրինակը» (կորած համարվող), որը փաստական հարուստ նյութ է պարունակում Զաֆարիայի գործունեության ոչ միայն ընդհանուր միտումների, այլև այն մեթոդների մասին, որոնցով վերջինս փաստորեն իրականացրեց Հետագա խմբագրության երրորդ՝ վերջին փուլը և առնչաբար Պատմության հայկական խմբագրության կառուցվածքային, ոճական և գաղափարական բյուրեղացումը:

Արդ, XIV—XVI դարերում Պատմության Հետագա խմբագրությունը ձեռք է բերում պատկանելի մի կենսագրություն՝ սկզբնավորման և ծավալման հաջորդական փուլերով, որ միանգամայն համընթաց է եղել հուշարձանի աստիճանական հայացման ընթացքին:

Երկու խմբագրությունների (Նախնական և Հետագա) միջև գոյություն ունեցող տարբերությունը տիպաբանական է և բավական նշանակալի: Այդ տարբերությունը, բոլորովին, արտացոլում է ժանրի անցած ուղին հնամենի տարբերությունը, բոլորովին, արտացոլում է ժանրի անցած ուղին հնամենի գրուցատեղի երկից դեպի նոր տիպի՝ վիպականության բնույթի յուրատեսակ ստեղծագործության, որն արդեն ինչ-ինչ եզրերով (վիպական մրնոլորտ, անհատականացման փորձեր և այլն) կանգնած էր վեպի, իբրև ժանրի, նախաշեմին: Նոր՝ Հետագա խմբագրությունը, գաղափարական և ոճական ոլորտներն ընդգրկող և նրա հիմնական ստեղծողների և նրանց եղանակներն աջակցողների ու համախոհների միասնական մտահղացումով շաղկապված «համալիր (կոմպլեքսային) խմբագրություն է»²⁶: Նման գործունեությունը տվյալ դեպքում դրսևորման իր եղանակով եղել է համատեղ, փոխկապակցված, միասնական աշխատանք և կրել է հաջորդական փոխանցման, ժառանգորդականության գծեր:

Թարգմանական երկի աստիճանական տեղայնացման հետափոխական եղանակի գոյության մասին կարող է վկայել XVI—XVIII դարերում ստեղծված ձեռագրերի մի խումբ, որն իր յուրահատուկ գծերով առանձնանում է Պատմության Հետագա խմբագրության օրինակների մեջ: Այն ևս հեղեղված է կաֆաներով և արձակ հավելումներով, սակայն բուն բնագիրը խիստ համառոտած է ի հաշիվ ընդարձակ օրինակներում առկա բազմաթիվ նկարագրություն-

²⁵ Առաջինը պահվում է Կենտրոնիկի Մխիթարյան մատենադարանում՝ Հ. Քյուրտյանի հավաքածու, № 280, երկրորդը՝ Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց վանքում՝ № 473:

²⁶ Օգտագործում ենք ահադ. Դ. Լիխաչովի շրջանառության մեջ դրած բնութագրությունը. տե՛ս Դ. Ս. Լухачев, Текстология. Краткий очерк, М., 1964, с. 13.

ների, նամակների, ուղերձների և այլնի կրեմատման կամ գեղջման: Քանի որ համառոտումը հետապնդել է սոսկ ծավալային նպատակներ, իսկ բնագրային փոփոխություններն իրենց բնույթով մեխանիկական են, հետևաբար, այն նախորդների նման լիարժեք խմբագրություն կոչվելու հիմք չի տալիս: Համառոտ օրինակներն ավելի ստույգ բնութագրությամբ տարբերակ են կամ խմբագրություն՝ մասնավոր, նեղ իմաստով: Կաֆաներ՝ հայկական տարրի հիմնական կրողները Պատմության մեջ, այստեղ ստացել են ժանրային նոր, լրացուցիչ նշանակություն՝ դառնալով բնագրի սյուժետային գծի կրողները, նրա անկապտելի օղակները: Մինչև օրս մասնագետներ անուշադրությամբ են անցել, մեր կարծիքով, այն կարևոր փաստի կոդով, որ անհայտ համառոտողի գրչի տակ նման եղանակով, ի վերջո, Պատմության մեջ սեփականը՝ ազգայինը, տիրապետող և ավելի հաստատուն է դարձել, քնարետ, իմարկե, անհաջող համառոտման հետևանքով բնագիրը որոշակիորեն տուժել է:

Արդ, երբ վերը ներկայացված խմբագրությունները վկայում են Պատմության՝ իրեն գրական հուշարձանի, կյանքի ձեռագրական աշխարհում, ապա այլ փաստեր խոսում են նրա տարածման և հարստեման նաև բանավոր ուղու մասին: Մեզ է հասել բանավոր կյանքի անցած մի ուրույն տարբերակ, որն, ըստ էության, հուշարձանի ժողովրդականացած պատումն է²⁷: Հիմքում ունենալով կալիսթենեսյան ծանոթ երկը, վերջինս այն ներկայացնում է ժողովրդականացած գրույցի ձևով, ուր արձակ շարադրանքը սովորաբար հերթագայվում է գողտրիկ ֆառյակներով-երգերով: Ողջ հորինվածքը՝ ծավալի սեղմությունը, լեզվաոճական առաղձը, կաֆաների ինքնատիպ՝ ֆառյակային բնույթը, հնամենի առակատիպ գրույցների նմանությամբ խրատական-բարոյախոսական բնույթի եզրափակող հատվածի առկայությունը, բնագրի արձակ և շափածո մասերի ուրույն հաջորդականությամբ պայմանավորված պատումի բնականոն հոսքը և այլ փաստեր վերջինիս բանավոր մշակման անժխտելի ապացույց են: Մանավանդ որ, վիպասաց-բանահավաք և պատումը գրառող Ներսես Երեց Մեսրոբյանցը հատուկ հիշատակարանով շեշտել է նրա բերանացի տարածման յուրահատկությունը²⁸: Նկատենք, որ գրական դրսեկ հիմքի վրա հայկական միջավայրում բանավոր ավանդույթով նորովի վերակերտված այս երկը, իրեն գրույցի, առակի, ավանդության հորինվածքային տարրերի յուրատեսակ համաձուլվածք, բնականաբար, առավել կամ պակաս հետևողականությամբ հեռանում է գրական սկզբնաղբյուրից տիպաբանական հատկանիշներով: Պարզվում է նաև, որ այն ուսուցողական նպատակներով օգտագործվել է եկեղեցու կրթական համակարգում:

27 Տե՛ս Մաշտոցյան մատենադարան, ձեռ. № 7993, № 6488:

28 Ձեռ. № 7993, 238բ-239ա:

XVII դարի վերջերին, ինչպես և հաջորդ երկու հարյուրամյակում, երբ հայկական վերսիայի ստեղծագործական ձևավորումը վաղուց հասել էր իր վերջնակետին, այն շարունակում էր մնալ հասարակության լայն խավերի սիրված և փնտրված ստեղծագործություններից: Հանդես են գալիս նյութի անհատական մշակումներ՝ նորագույն խմբագրություններ, հավաստելով, որ օտար հուշարձանը սեփականելու դարավոր փորձը դեռ իր լինելության մեջ է: Սրանց բնդհանուր միտումը լեզուն և շարադրանքը առավել հստակելու և նյութը անհրաժեշտ մեկնաբանություններով օժտելու եղանակով առավել մեծ լսարանի ապահովումն է, այլ խոսքով՝ նրա հետագա մասսայականացումը: Նման մի հետևողական խմբագիր է Հովհաննես Կարենցին, որը 1852 թ. ստեղծում և անձամբ գրչագրում է Պատմության հեղինակային իր տարբերակը՝ ժամանակի ժողովրդական խոսվածքի տարբերով, նորաստեղծ կաֆաներով ու խորակի ժողովրդական խոսվածքի տարբերով, հեղինակային հարասություններով, միջանկյալ բացատրություններով, հեղինակային հարասություններով, այլ աղբյուրներից ֆառված լրացումներով շաղխված²⁹: Ժողովրդական տարբերին հախումն մերձենալու նպատակային փորձի տեսանկյունից Կարենցու աշխատանքը պետք է դիտել իրեն հախորդների գործի բնական շարունակություն և յուրատեսակ զարգացում:

Ի պատասխան բուրժուազիայի հաշտի հոգ զանգվածների գրական պահանջ-մունքների, փորձեր են արվում Պատմությունը վերածելու բուրժուազիային: Ուսումնասիրության հատուկ երակներ է բացում XVII դարի նշանավոր գործիչ Երենմիա Չելեպի Քյոմուրնյանի կատարած բարգմանությունը, որի ինքնագիր միակ օրինակը՝ մինչև օրս մասնագետներին անհայտ, և, բնականաբար, չուսումնասիրված, պարզվում է, որ պահվում է Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարանում՝ № 473³⁰:

Պատմության նկատմամբ չքուղացող հետաքրքրության դրսևորումներ պետք է դիտել նրա տարբեր մասերի՝ իրեն ինքնակա գեղարվեստական արժեքների, պարբերական արածումները առանձին բնորոշակությունների ձեռքով, որ փաստորեն նշանավորում են երկի գաղափարների տարածման երկրորդ ուղու գոյությունը: XVI դարից սկսած հրապարակ են հանվում բնագրերից ֆառված, երբեմն անհատական մշակման բովով անցած հատվածական բնորոշակություններ: Ստեղծվում են վեպի տարբերակային կամ հատվածական համադրություններ: Ստեղծվում են բնագրեր և այլն, որ հատուկ ֆենություն են պայթյամբ շարահարված նոր բնագրեր և այլն, որ հատուկ ֆենություն են պահանջում:

29 Մաշտոցյան մատենադարան, մանրածաղկալեն № 575:

30 Տե՛ս Սիմեոն Կարենցու «Ջամբու» կոչված ձեռագիր ժողովածուն, որ կա նաև հայատառ-թուրքերեն մեկ այլ օրինակ. Մատենադարան, ձեռ. № 6891, 64ա-98բ:

Բանասիրությանը մինչև օրս անհայտ է մնացել նաև Պատմության՝ արա-
բերենից կատարված հայերեն քարգմանության փաստն ու այդ հաստատող
մատենագրական որևէ վկայություն: Վերջերս պարզվեց, որ աղբյուրագիտա-
կան չափազանց կարևոր այդ փաստաթուղթը, որը, համաձայն մեր նախնական
հենդության արդյունքների, հունալատինական նախաբնագրերից տարբեր է,
գույց ընդօրինակությամբ պահվում է Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության
մատենադարանում, ձև. № 2736:

Հայ մատենագիրներից շատերին է ծանոթ ու սիրելի Աղեմսանդր Մակեդոնացու պատմությունը: Այդ փաստը նկատվում և վերջինիս առանձին դրվագների ու հայ պատմիչների (Պապար Փարսկեցի, Թովմա Արծրունի, Սեբեոս, Հովհաննես Դրասխանակերտցի, Ստեփանոս Ասողիկ) երկերի միջև տարվող կոնկրետ զուգահեռների միջոցով հավաստվում է սկսած դեռևս XIX դարի առաջին տասնամյակներից: Ի դեպ, հայ հեղինակները օգտվել են ոչ միայն Պատմության հայերեն բարգմանությունից, այլև հաճախ միջնորդաբար՝ եռերենացու լայնորեն տարածված «Հայոց պատմությունից»:

Հուշարձանի հիմքի վրա ստեղծվում և ինֆնուրույն գոյություն իրավունք են վաստակում հայկական տասնյակ գրույցներ, առակներ ու անվանություններ³¹: Բանահյուսական այդ նյութերը վկայում են հայ ժողովրդի ազգագրական տարբեր հատվածներում բանավոր ավանդույթով Պատմության և նրա հատվածների տարածումը, պատմական կերպարի տեղայնացումը, հանախ նաև՝ գրական նախահիմքի փոխակերպումն ու մոտիվների վերաիմաստավորումը:

31 Հիշյալ երկերը գրավել են ուսումնասիրողների մեծ խմբի ուշադրությունը՝ արժանանալով բազմակի հրապարակումների. Դ. Ալիշան, Աղեքսանդրի առասպելի մը լուսաբանութիւնը «Քաղաժպէտ», 1857, էջ 61. Նույնի՝ Սուրբերը հայկականը, Ա. Վենետիկ, 1853, էջ 11, Հ. Վառլան, Ուսումնասիրութիւնը..., էջ 175, Ն. Մառ, Ժողովածոյք առակաց վարդանայ, Բ, Պետերբուրգ, 1894, էջ 205, 207 ևն, Ա. Ղանալանյան, Ալեքսանդրականութիւն, 1969, էջ 279 և այլն:

ՆԵՐԿԱՆ ԶՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

[illegible]

Սույն գիրքը հուշարձանի հայկական տառերով լեզվով է
հրատարակությունն է։ Նրանում փորձ է արվում գրական ստեղծագործության
կառուցվածքային և պատմական զարգացման ներքին հանգույցների բացա-
հայտման և վերլուծության ուղիով տարբերակելու նրա դիմորոշ շերտերը, շր-
ջափուլային դրսևորումները և տեղայնացման կոնկրետ-մասնավոր վկայա-
գրերը։ Այսպես, առաջին անգամ իրենց ժանրային հատկանիշներով պայմա-
նավորված և դարավոր բնթացով հաստատված կիրառական բուն ոլորտում
ներկայացվում են մի Բանի հարյուրի հասնող հայկական բոլոր չափածո և ար-
ձակ հավելումները, որոնք բնթեքողին հնարավորություն կընձեռեն փաստա-
կան հարուստ հիմքի վրա՝ շերտ առ շերտ, հետևելու ստեղծագործության հայ-
կականացման ուղուն, դիտարկելու կրած խմբագրությունները պայմանավորող

Հայկ. հրատարակչ. մենագրական ուսումնասիրու-

32 Հրատարակության ենթ պատրաստում նաև հուշարձանի մենագրական ուսումնասիրու-
թյունը:

թյունը: Զեռարերի ցուցակը և հանգամանալից նկարագրությունը, որ հրատարակվում է առաջին
անգամ, տե՛ս էջ 34—65:

— 24 —

3. Ծանոթագրությունների երրորդ բաժինը հատկացված է հավելվածներին: Թվարկված բաժիններից յուրաքանչյուրն ունի ծանոթագրվող միավորների ուրույն համարակալում, անհրաժեշտության դեպքում կատարվում են փոխադարձ ներքին հղումներ միևնույն բաժնի ներսում կամ մի բաժնից մյուսը:

Ծանոթագրությունները նյութի քննադրանքով բազմաբնույթ են: Արժանաչում են Պատմության հետ առնչվող տեխնոլոգիական, լեզվական, մշակութային, գրական, պատմական, ձեռագրագիտական-աղբյուրագիտական, դիցաբանական, բանասիրական, բարգմանական, աշխարհագրական, բնագիտական բնույթի խնդիրներ: Թարգմանության առանձնահատկությունները պարզելու նպատակով ծանոթագրություններում անհրաժեշտության դեպքում անդրադառնում են հունալատինական նախաբանագրերի հետ վերջինիս կոնկրետ առնչություններին: Ընդ որում, նպատակ չունենալով կատարելու հունալատինական-հայկական տարբերակների գույզադիր լիակատար բնություն, որն այլ խնդիր է, բավարարվել են նրանց օգնությամբ բնութագրելու և բարգմանական որոշ խնդիրների արձարծումով: Բացատրված են ստուգաբանության կարող լեզվական, բարգմանական իրողությունները (բառապատկերներ, հունարենի նմանությամբ ստեղծված բառեր, փոխառություններ և այլն), լեզվական խաբարումներ, աղավաղումներ, օտարաբանություններ, նորաստեղծ և եզակի կիրառությամբ վկայված միավորներ և այլն: Համադրություններ և գույզանքներ են անցկացվում հուշարձանի այլալեզու տարբերակների, անտիկ պատմագրության, հայ մատենագրության և բանասիրության առանձին նմուշների հետ: Անդրադարձել են ալեքսանդրագետների և հայագետների դիտարկումներին և առաջարկված սրբագրումներին, որ մատնանշված են ծանոթագրություններում:

Հուշարձանի պատմականորեն առաջացած իրական պատկերը չադարս միտումով զգուշացել են ներկայացվող բնագրերում հայկական սկզբունքներով չփաստարկվող անհարկի փոփոխություններ և լրացումներ կատարելուց նույնիսկ այն դեպքերում, երբ դրանց համար որոշակի հիմք են տալիս հունալատինական նախաբանագրերը: Վերջիններիս տվյալները այդ նպատակներով օգտագործված են սոսկ հայկական ձեռագրերում առկա նույնական տրվյալների համադրությամբ³⁵: Մնացած դեպքերում, իբրև օժանդակ փաստարկներ, դրանք պատշաճ մեկնաբանություններով ներկայացվում են համապատասխան ծանոթագրություններում:

³⁵ Հակառակ դեպքում, մենք ակամա փորձած կլինեինք հայկական թարգմանության դավոր փոխակերպումների ենթարկված և կանոնացված բնագիրը արհեստականորեն վերածելու հունալատինական կաղապարով:

Ա. բնագրում հետևում ենք Պատմության տպագրի՝ հայ և օտար հետազոտողների կողմից բնդունելություն գտած և մասնագիտական գրականության մեջ և սկզբանե շրջանառու հատվածաբանություններ:

Ա. բնագրում հայրենի չափով հորինված կաֆաներ, ի տարբերություն մյուսների, համաձայն արեղյանական տողաժաման, տրված են 7/8 վանկանի կիսատողերից բաղկացած ուրեյակների ձևով, որոնք, իբրև միջին հայերենով հորինված գոգուրիկ երգեր, իրենց կարևոր տողերով ռիթմական զանազանություն են մտցնում գրաբարյան պատումի էպիկական լայնաշունչ ընթացքի մեջ:

Հրատարակվող E ձեռագրում (Ա. բնագիր) որոշ կաֆաների բնագրային անփույթ գեղեղման հետևանքով արձակ շարադրանք երբեմն անհարկի ընդհատվում է: Կաֆաների մասնակի տեղաշարժով (մեկ-երկու տողի ետևահանում), առանց հատուկ նշման վերականգնել ենք պատումի բնական ընթացքը:

Տողատակային ծանոթագրություններում նշվում են.

ա. Հրատարակվող բնագրերում բացակայող համեմատվող տեխտերի էական միավորներ և նրանց կարևոր, հիմնականում բովանդակային-օժանդակ բնույթի տարբերությունները,

բ. հրապարակվող բնագրերում առկա այն էական սխալներն ու անբնականությունները, որ բուն տեխտում ներկայացվում են սրբագրված տեսքով: Յուրաքանչյուր դեպքում վկայվում է սրբագրման աղբյուրը, իսկ մեր վերականգնումները՝ ձեռագրում անբնական, ջնջված, ինչպես և վերադարձված բացթողնված միավորները, առնվում են փակագծերի մեջ: Զվերականգնված միավորները մատնացույց են արվում բազմակետեր պարունակող փակագծերի միջոցով:

Տողատակը չծանրաբեռնելու համար չեն նշվում, այլ տեղնուտեղն ուղղվում են բացահայտ վրիպակները, գրչական-ուղղագրական բնույթի ձեռավոր հանրահայտ իրողությունները, որ չունեն բնագրագիտական արժեք: Զանց է առնված բառակազմի և բառավերջի հավելյալ «յ» հնչյունը:

(յերկնչեր, յանագին, սայ, Ոլումպիադայ ևն):

բ. վերականգնված է բառամիջի և բառավերջի բառակազմիչ արժեք ունեցող «յ» հնչյունը (հմտյ, աստուծոյ, կային ևն):

գ. Զանց է առնված բառակազմի և բառամիջի բառակազմիչ արժեք չունեցող «ը» հնչյունը (Եսպանա, Եստացուած, անհրման, հընարս ևն), չհաշված չափածո խոսքում՝ կաֆաներում, կիրառվող վանկարար արժեք ունեցող նույն հնչյունը:

դ. «Աւ»-ի է վերածված ձեռագրերում երբեմն տեղ խնայելու նպատակով մուծված «օ» հնչյունը (բագօոր-բագաուր ևն):

նակի և տպագրի համապատասխան տարբերեցվածքն է մեր կատարած մանրակրկիտ համեմատությունը պարզեց, որ վերջիններս բավարար չափով ստույգ չեն, նկատելի են բազմաթիվ բացթողումներ, անհշտություններ, սխալներ և այլն:

Արժեքավոր է հունալատինական բնագրերի տվյալների ընդգրկումը հրատարակության մեջ: Իբրև վերահսկող աղբյուրներ, վերջիններս շատ դեպքերում հրատարակիչներին բխարել են ձեռագրական տարբերեցվածքներ, բնությունը և նշգրտումներ, լրացումներ կատարելու անհրաժեշտությունը: Հայերեն օրինակների բնագրային բերիները լրացված են հունալատինական տեխստերի համապատասխան հատվածների՝ հրատարակիչների կատարած նորովի բարգմանությամբ:

Բնագիրը լիակատար չէ. իսպառ բացակայում է հայկական շերտը՝ բոլոր կաճանները, տնօրինականները, կեշտոնցու «նախադրություն» հիշատակարանը, Աղեֆանդրի խրատը և այլն: Բնագրին կից չորս բարանությունները առկա են, սակայն կրկին՝ կաճաններից զերծ:

Նյութի շարադրանքը բաժանված է «Ա.—ՄԶԶ» համարակալում ունեցող հատվածների: Ունի հատուկ անունների ցանկ:

Այս արժեքավոր հրատարակությունը, լինելով առաջինը, իր անխուսափելի սխալներով և փաստական հիմքի սահմանափակությամբ հանդերձ, մինչև օրս մնում է միակը, ժամանակին առաջացնելով հայ և օտարագրի մասնագետների բուռն հետաքրքրությունը դեպի հայկական բարգմանությունը: Մասնից կատարված եվրոպական լեզուներով հատվածական բարգմանությունների հիման վրա Պետերմանը, Մյուլլերը, Չախերը և ուրիշներ հաստատելին հայկական բնագրի նախնական՝ ալեֆանդրյան վիճակը, և նրա անհրաժեշտությունը հունական նախաբնագրի վերականգնման համար: Արդեն երկու տարի անց՝ 1844 թ. և ապա՝ 1845 թ., գերմանական Հալլե և Մյունխեն քաղաքներում լույս տեսնող գիտական հանդեսներում ուսումնասիրություններ հրապարակվեցին հայկական տարբերակի մասին, որ հեղինակները բարձր գնահատելով վերջինս, ցավ էին հայտնում, որ հրատարակությունը օժտված չէ բնագրին կցված եվրոպական որևէ լեզվով զուգահեռ բարգմանությամբ:

Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարանում մեր կատարած պրպտումներն ի հայտ բերեցին սույն եզակի հրատարակության հախապատմությունը պարզող նոր, ցարդ անձանք փաստեր: Պարզվում է, որ 1842 թ. լույս աշխարհ եկած հատորի իրագործման անդրանիկ՝ կազմակերպչական բժույր՝ աշխատանքների պատմությունը ձգվում է մինչև XVIII դարի 60-ական թվականները, երբ 1756 թ. ս. Ղազար կղզում կատարվում է տեղի մատենադարանի № 424 ձեռագրի ընթերցանությունը: Դրերն անմիջապես այս խոշոր նեո-

նաերկումն ստանում է լայն ծավալ, իր ոլորտը ներգրավելով ոչ միայն տեղի, այլև ուրիշ վայրերի նշանավոր հայ բանասերների և գործիչների՝ Մկրտիչ Ավգերյան, Եփրեմ Սեբյան, Հակոբոս Չամչյան, Ստեփանոս Մելիոնյան, Հարություն Մաղաֆյան և ուրիշներ, որոնք համատեղ ջանքերով վենետիկում, Պոլսում, Տփլիսում և այլուր կազմակերպում են Պատմության օրինակների հաշվառումը, բնությունը, բնագրային համեմատությունները, հաճախ անձամբ իրականացնելով նաև գրչագրերի ընդօրինակությունը և պատրաստի օրինակների առաքումը ս. Ղազար՝ վերջնական հանրագումարի: Պահպանված նյութերից պարզ է դառնում, որ աշխատանքները հովանավորել և անձամբ ղեկավարել է Ստեփանոս Աբրահամյան Մելիոնյանը, որին պարբերաբար՝ գրավոր, քե բանավոր, հաշվետու են եղել մասնակիցները³⁶: Այս եղանակով աշխատանքի ենթացվում գործնական նպատակներով ստեղծվում են Պատմության համեմատական բնագրեր ներկայացնող հետևյալ նոր ձեռագրերը. Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարանի № 385 (1824 թ. ս. Ղազար, Մ. Ավգերյանի կողմից), № 2239 (1829 թ. Տփլիս, Եփրեմ Սեբյանի կողմից), № 2247 (1817 թ., ս. Ղազար, Երկու անհայտ գրչի կողմից), № 2480 (1831 թ. Պոլիս, Կարապետ Եսայանի կողմից), որոնց նկարագրությունը տե՛ս Վենետիկի ձեռագրերի նկարագրության բաժնում:

Ճշգրտվում է նաև վենետիկյան հրատարակության մեջ օգտագործված բոլոր գրչագրերի լիակատար ցանկը: Այդ ձեռագրերն են՝ Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարանի №№ 424, 592, 893, 1107, 1259, 1390, 1489, 2239, 2480

³⁶ Ահավաստիկ որոշ նմուշներ աշխատանքի ընթացքը լուսաբանող ընդարձակ նամակագրություններից.

«Հանձնեցի Հ. Իզնատիոսի տանել ընդ յուր ի վանս... դձևագիր Պատմություն Աղեքսանդր» (Հ. Հակոբոս Չամչյան, Պոլիսեն, 11 սեպտ. 1767-ին, առ Ստեփանոս Մելիոնյան Աբրահամյան, Վենետիկ), «Ձգիրքն Պատմության Աղեքսանդրու, զոր առաքեցի ի վանս ընդ Հ. Իզնատիոսին, այժմ խնդրի տեղ նորա, և թեպետ Հ. Իզնատիոսն առաց ինձ, թե կամի վաճառել տերն, սակայն այժմ ոչ վաճառե, և էթե վաճառեսցե՞ խնդրե ալիլի քան զչորս զկրիմաստուպ ոսկիս (որ ըստ իմ կարծեմ, թե ոչ արժե): Ուստի էթե կամիր գնել զայն, ծանուցեք մեզ, զի ըստ այնմ ըստ իմ կարծեմ, թե ոչ արժե): Ուստի էթե կամիր գնել, այլ միայն օրինակել, աղաչեմ փութով տալու: զգինն տալուն գրքին. իսկ էթե ոչ կամիր գնել, այլ միայն օրինակել, որպեսզի և մեք օր մը առաջ աղատեսցուք ի թախանձանաց նորա» (Հ. Հակոբոս Չամչյան, Պոլիսեն, 14 փետր. 1768-ին, առ Ստեփանոս Մելիոնյան Աբրահամյան), «Դրեալ էիր, թե գո՛ առ Հ. Հակոբոսն վարք Մեծին Աղեքսանդրի ձեռագիր: ընչյան Աբրա», «Դրեալ էիր, թե գո՛ առ Հ. Հակոբոսն ի բազում ժամանակաց Ասացի Հ. Ղուկասին, և նա առաց, թե զայդ գիրք, առե, Հ. Հակոբոսն ի բազում ժամանակաց Հետև առարյալ է ի վանս, և ես բազում անգամ տեսի ի գրքատան, ասե, վասն որո որոնեսցես ի վանս» (Հ. Հարություն Մաղաֆյան, Պոլիսեն, 20 սեպտ. 1789-ին, առ Ստեփանոս Մելիոնյան ի վանս) (Հ. Հարություն Մեծին Աղեքսանդրի ծանիր, զի մեք ունիմք աստ զմի օրինակ պակա-Աբրա), «Վասն վարուց Մեծին Աղեքսանդրին գո՛ առ Հ. Հակոբոսին և այլ օրինակ, և վասն այնորիկ գրեսալոր՝ ըստ ասելի Հ. Աղեքսանդրին գո՛ առ Հ. Հակոբոսին և այլ օրինակ, և վասն այնորիկ գրեսալոր՝ ըստ ասելի Հ. Աղեքսանդրին գո՛ առ Հ. Հակոբոսին, 1 նոյեմբ. 1789-ին, առ Հ. Հարություն Մաղաֆյան Կ. Պ.):

և «Սոս օրինակը» (այժմ՝ Մաշտոցյան մատենադարան, ձեռ. № 5472):

2. Richard Raabe, „Alexanders Biographie: Die armenische Übersetzung der sagenhaften Alexander Biographie (P—C) auf ihre mutmassliche Grundlage zurückgeführt“, Leipzig, 1896.

Աղեֆսանդր Մակեդոնացու պատմության հայկական տարբերակի հունարենն քարգմանությունն է, հրատարակիչ՝ Ռիխարդ Ռաբե:

3. „The romance of Alexander the Great by Pseudo-Callisthenes“, Translated from the Armenian Version with an Introduction by Albert Mugrdich Wolohojian, Columbia university press, New York and London, 1969.

Աղեֆսանդր Մակեդոնացու պատմության հայկական տարբերակի անգլերենն քարգմանությունն է, քարգմանիչ՝ Ալբերտ Մուգրիչի Ուոլոհոյանի, ներածական ուսումնասիրությամբ, ծանոթագրություններով և մատենագիտական ցանկով:

ՁԵՌԱԳՐԵՐ

Մ ա շ տ ո ջ յ ա ն մ ա տ Ե ն ա դ ա ր ա ն

1. № 82 Պատմության Հետազոտության ինստիտուտի պատկանող բնագրից կատարված հատվածական արտածում (201բ—202ա): Խորագիր. «Պատմութիւն Աղեֆսանդրի, յորժամ զիպեցաւ իմաստասիրացն. հարց և պատասխանի»: Ներկայացնում է Պատմության ՄԻԲ—ՄԻԳ հատվածները, հնդկ իմաստունների՝ մերկիմաստասերների հետ Աղեֆսանդր Մակեդոնացու զրույցը: Ունի հարցերի և պատասխանների լուսանցային համարակալում՝ «9»:

Ժողովածու, 1819 թ., Պուրսա, գրիչ՝ Յարութիւն Հախպատեցի, քույր, սև քանաֆ, նոտրանման շղագիր, միասյուն:

2. № 519 Պատմության Հետազոտության ինստիտուտի պատկանող բնագրից արտածված ինֆորմացիոն կաֆայաշարֆ (81ա—103ա): Անխորագիր, վերջից քերի: Առաջին կաֆան՝ «Ով վատշւե՛ր նեփրանիփոս», վերջինը՝ «Երբ ակն ի պատկերն երես»:

Ժողովածու, ԺԷ դարի սկիզբ, քույր, նոտրգիր, սև քանաֆ, միասյուն, հիշատակարան չունի:

3. № 723 Պատմության Հետազոտության ինստիտուտի պատկանող բնագրերից կատարված հատվածական արտածումներ (5բ—55բ): Անխորագիր: Ներկայացնում է.

ա. Հետազոտության ինստիտուտի պատկանող բնագրից արտածված կաֆայաշարֆ՝ տեղ-տեղ արձակ տեխսից փաղված փոփոխական ընդմիջարկություններով:

Քերտվ (5բ—55բ): Մասնակի տարբերություններով հանդերձ, նույնանում է № 519 ձեռագրի կաֆայաշարֆին (միավորների հերթագայություն, ֆանակ ևն):

բ. Միջանկյալ խմբագրության պատկանող բնագրից արտածված «Երկարէ դրան» հատվածի շարադրանք (55բ—56ա):

Ժողովածու, 1734 թ. (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 410բ), Երուսաղեմ, գրիչ՝ Յովասափ վարդապետ (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 247ա), քույր, նոտրգիր, միասյուն:

4. № 1449 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության (269ա—332ա), անխորագիր: Բնագիրը լրիվ, կաֆայավոր: Կից՝ չորս քարտուղություն (332ա—333բ), տնօրինականներ (334բ—335ա), Աղեֆսանդրի խրատը (335ա—336ա):

Ժողովածու, 1656 թ. գրիչ՝ Յովսէփ, քույր, նոտրգիր, սև և կարմիր քանաֆ, երկսյուն, ընտիր գրչություն: Հիշատակարան գրչի. «Գրեցաւ Պատմութիւնս Աղեֆսանդրի Մակեդոնացոյ, քվ. Ռկն, ձեռամբ նուստ Յովսէփի» (336ա):

5. G № 1664 (նախկին № 1752) Բնագիրը պատկանում է Միջանկյալ խմբագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծին Աղեֆսանդրի Մակեդոնացոյ. վարֆ և կեցութիւն արեականֆ, ծնունդ և վախճան հորին ցուցանի» (1ա—164ա): Բնագիրը լրիվ, հատվածները խորագրված և ընդհատումներով համարակալված, կաֆաներ չունի:

Ժողովածու, 1767 թ., գրիչ՝ Մարգար, ստացող՝ Պետրոս Եպիսկոպոս Մախատեան (1774 թ. հիշատակարան, 114ա), քույր, նոտրգիր, սև և կարմիր քանաֆ, միասյուն: Գրչի հիշատակարան. «Ես, նուստ գրիչ տիրացու Մարգարս ի նահանգէն Երապոլսու, որ կոչի Մաշկերտ, և որդի տէր Գրիգոր հանձնարեղ ծերունոյ: Արդ, եղև ծնունդս տորին ի քուսրերութեան հայոց ՌՄԺԶ ամին և եղև աւարտն ի վերջն մարտի» (164բ): Ունի Աղեֆսանդրին նվիրված չափածո ներբողյան (165բ):

Ո՛վ, Աղեֆսանդրո՛ւս, զիցագեան սերունդ,
Երբամուրեամբդ եղեր խոր անդունդ,
Արդ, հոշակեցեր գաշութեան անուն,
Որ ի յազգ մարդկան չեղև ֆեղ հանգոյն,
Ղգոյդ յաղբութեան ընթացիցն վէպ,
Գրեալ փառենի վարկեցեալ հապնեպ:

6. № 1781 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծի աշխարհակալին Աղեֆսանդրի Մակեդոնացոյ. կեանք և վարույց ֆաշութեան, մինչև ի վաղջանն հորին» (7ա—62ա): Բնագիրը լրիվ,

կաֆայավոր: Կից՝ չորս բարառնություն (57բ—58բ), տնօրինականներ (59ա), Աղեֆսանդրի խրատը (60ա), Կեչառեցու «Փառք և գոհություն և քեզ» սկսվածով հիշատակարանը (60բ):

Ժողովածու, 1765 թ. հոկտեմբերի 7, Կաֆա, գրիչ՝ Գրիգոր Սիմեցի (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 61ա), բուլք, նոտրգիր, Երկսյուն, սև քանաֆ. Գրչի հավաստմամբ, ձեռագիրն ընդօրինակված է մագաղաբյա, ընտիր գրչությամբ և ոսկով զարդարված փոխադիր մի օրինակից (61ա):

7. № 1782 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության (2ա—60ա): Խորագիր. «Պատմություն մեծի յաշխարհակալի Աղեֆսանդր Մակեդոնացու. կեանք վարուց փառքեան մինչ ի վաղջան նշանալի»: Բնագիրը լրիվ, կաֆայավոր: Կից՝ երեք բարառնություն (Աղեֆսանդրի, մոր, կնոջ, 60ա—61ա), Աղեֆսանդրի խրատը (61ա): Բարառնություններում կաֆաներ չկան:

Ժողովածու, 1652 թ., 1654 թ., Կապուվ, գրիչ՝ Տիրիկցի Յակոբ ֆահանա (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 114բ (չափածո), 121բ, 169բ, 170ա: Թուրք, նոտրգիր, Երկսյուն, սև և կարմիր քանաֆ:

8. № 1783 Բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն մեծի ինքնակալ կայսերն Աղեֆսանդրի, աշխարհակալ քաղաքին Մակեդոնացու» (2ա—69ա): Սերում է № 10151 ձեռագրի լրացված վիճակից (հմմտ վերջինիս նկարագրությունը) և նույնանում նրան կառուցվածքային էական հատկանիշներով: Բնագրին կից՝ չորս բարառնություն (69ա—71ա), Կեչառեցու «Նաղարություն» հիշատակարանը՝ համառոտած (72ա):

Աղեֆսանդրի պատմություն, ԺԹ դար, բուլք, նոտրգիր, միասյուն, սև և կարմիր քանաֆ: Պատմության բնագրին նախորդում է Աղեֆսանդրին նվիրված մի անխորագիր նախաբան՝ հավանաբար գրչի հավելված (1բ):

9. № 1865 Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն Աղեֆսանդրու Մակեդոնացու. կեանք վարուց, աշոդութեան և փառքեան և գործք արիական, նաև վաղնան նշանալի Եղև» (136ա—198բ): Բնագիրը լրիվ, կաֆայավոր, ունի խորագրեր: Պատմության բնագրին նախորդում է Կեչառեցու «Նախադրություն» հիշատակարանը (135բ—136ա): Բնագրին կից՝ չորս բարառնություն (196ա—197ա), տնօրինականներ լուսանցային համարակալումով՝ «Ա.—ԺԹ» (198ա—198բ), Կեչառեցու «Նաղարություն» հիշատակարանը (198բ):

Ժողովածու, 1656 թ. Երուսաղեմ, գրիչ՝ Թորոս Լալիսկոպոս (տե՛ս գրչի հիշատակարաններ 153բ, 198բ), բուլք, նոտրգիր, բնագիրը՝ սև, կաֆաները՝ կարմիր քանաֆով, Երկսյուն:

10. № 3182 Բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն մեծի աշխարհակալին Աղեֆսանդրի Մակեդոնացու. փառքեամբ կենցաղաւորեան և գործք արիութեան, նաև վախճան նշանալի» (173ա—276ա): Բնագիրը լրիվ: Սերում է № 10151 ձեռագրից կօֆ խորհրդաբար» (173ա—276ա): Բնագիրը պատկանում է նրան կառուցվածքային (հմմտ վերջինիս նկարագրությունը), նույնանում է նրան կառուցված է կական հատկանիշներով, սակայն վերստին խմբագրված և սրբագրված է ներսես բանասերի կողմից: Այդ իմաստով, ձեռագիրն առանձնանում է Նախնական խմբագրության մնացած օրինակներից: Բնագրին կից՝ չորս բարառնություն (276ա—281բ), տնօրինականներ, լուսանցային համարակալումով՝ «Ա.—ԺԵ», Կեչառեցու «Նաղարություն» հիշատակարանը (283ա):

Ժողովածու, 1675 թ., էջմիածին, գրիչ՝ Ներսես բանասեր, բուլք, նոտրգիր, բնագիրը՝ սև, խորագրերը՝ կարմիր քանաֆով, միասյուն: Բնագրի գրչության, խմբագրման և սրբագրման փաստը նշվում է հետևյալ հիշատակարաններում. «Գրեցաւ զիրքս ժէ աւուրք, ի քոին ՌձԻԿ և յունիսի ԲԵ, ի դուռն սուրբ էջմիածնի մեծի արքայուն և ի կարողիկոսութեան տեառն Յակոբայ ամենայն համարի մեծի արքայուն և ի կարողիկոսութեան տեառն (.....), ձեռամբ իմով՝ Ներսիսի բանասիրի յոց և ի յարողակալութեան տեառն (.....), ձեռամբ իմով՝ Ներսիսի բանասիրի և սորին քարգմանչի աշակերտի, առ ի վայելս ինձ և աշակերտաց իմոց» (170բ), «Գրողի գոյս. Այլ և ի վերջին դարուս Ես՝ Ներսես բանի սպասաւոր, հարեանցարար ուրեմ-ուրեմ ողբեցի զշարադրութիւնս սորին, զոր ի գրչաց Էր սղալեալ, ի վայելս անձին իմոյ գրեցի և վասն իմոյ հետեղացն Քրիստոսի փառք յախտեան, ամէն, քոին ՌձԻԿ և հաւասարդի Բ» (283բ):

Ձեռագրի հետ Նախնական խմբագրության մնացած օրինակների և, մասնավորապես, նրանց նախօրինակ № 10151-ի հետ մեր կատարած համեմատությունը ցույց տվեց, որ քեպետ № 3182 ձեռագիրը ստեղծվել է ավելի ուշ, քան լրացվել է № 10151-ը, սակայն նրանց բնագրի լրացված մասերը լիովին չեն նույնանում: Հնարավոր ենթադրություններից հավանականն այն է, որ Ներսեսը, ձեռքի տակ ունենալով № 10151-ը արդեն լրացված վիճակում և բարձր սակայն, էջմիածնի մատենադարանապետ, նա, ըստ Երևույթին, հնարավորություն է ունեցել բնագրային սկզբի և վերջի բերին լրացնել մեկ այլ, իր նախնորած օրինակից: Քացի այդ, իր ընդօրինակած բնագիրը Ներսեսը հետեղաբերել է կանոններ մատերի է կրկնություններից և լեզվաոճական անհարթություններից, հավելել է մի շարք միանգամայն նոր, ինքնատիպ խորագրեր, սրբագրել հենքը, նշանել որոշ կաֆաների տեղադրությունը տեխստում և այլն:

Ներսես բանասերի՝ իբրև խմբագրի, ստեղծագործական գործուն վերաբերմունքն այս երկի նկատմամբ պատահական չէ: Լինելով էջմիածնի մատենադարանապետ, ժամանակի զարգացած դեմքերից, Ստեփանոս Լեհացու աշա-

կերտ. նա իր ուսուցչի «հրահանգներով», ղեկավարությամբ ու հետևությամբ խմբագրել, սրբագրել է նաև մեզ հասած այլ ձեռագրեր, բողոքելով ինքնագիր բազմաթիվ վկայություններ իր աշխատանքների բնույթի մասին (տե՛ս Յուզակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի, Ա, Երևան, 1965, էջ 1586, Մատենադարան, ձեռ. № 110, 465բ, 468ա եւ)։

11. № 3387 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության (հա—168ա), անխորագիր (խորագիրը չնշված է)։ Բնագիրը լրիվ, կափայտվոր, որոշ կափայտաշարերի առանձին միավորներ ունեն այբբենական համարակալում (80բ—81ա)։ Բնագրին կից՝ Կեչառեցու «Փառք և զոհություն...» սկսվածով հիշատակարանը (168ա), չորս բարառություններ (168բ—171բ), տնօրինականներ (172բ, Կեչառեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը՝ խիստ համառոտած (174ա), Աղեփսանդի խրատը (174բ—176ա)։

Աղեփսանդի պատմություն, 1635 թ., Սպահան (Նոր Ջուղա), գրիչ՝ Խուրյուբեկ, ստացող՝ Աւետիք Ջուղայեցի, բուլղ, կանոնավոր բոլորգիր, տեսար՝ սև, կափաները և խորագրերը՝ կարմիր քանափով, միասյուն, նկարազարդ։ Գրերեն ամեն էջի վրա եղած մանրանկարները առնված են Բաղանկյուն կարմիր, ոնավոր շրջանակների մեջ և ունեն հակիրճ մակագրություններ։ Գրչի հիշատակարանը՝ չափածո, նույնահանգ (176ա)։

12. № 3668 Պատմության Հետագա խմբագրության պատկանող բնագրից արտածված ինքնուրույն կափայտաշար (154բ—159ա)։ Խորագիր. «3Աղէփսանդի գրոցն, Խաչատուր վարդապետի Կեչառեցոյ ասացեալ»։ Հայտնի շարքերից հնագույնն է և իր բնույթով տարբեր։ Արտածված պետք է լինի բնագրից՝ այն Կեչառեցու կողմից կափաներով հարստացվելուց հետո ոչ շատ հետո, կամ գրերեն անմիջապես։ Պարունակում է 21 կափա, առաջինը՝ «Փիլիպոս երստեայրոս», վերջինը՝ «Մայրըն Դարեհի կուլայ» սկսվածով։

Ժողովածու, ԺԶ դար, բուլղ, բոլորգիր, սև և կարմիր քանափ, միասյուն

13. № 3981 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության։ Խորագիր. «Պատմություն մեծի աշխարհակալի Աղեփսանդի Մակեդոնացոյ. կեանք վարուց քաջութեան մինչ ի վաղնան նշանիս» (1ա—6ա)։ Բնագիրը լրիվ, կափայտվոր։ Բնագրին կից՝ չորս բարառություն (57ա—58բ), տնօրինականներ (59ա), Աղեփսանդի խրատը (60ա), Կեչառեցու «Փառք և զոհություն» սկսվածով հիշատակարանը (61ա)։

Աղեփսանդի պատմություն, բուլղ, նորագիր, միասյուն, սև և կարմիր քանափ։

14. E № 5472 (Ստ օրինակ) Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության։ Զափարիա Գնունեցու ինքնագիրը։ Ներկայացնում է Հետագա խմբագրության շուրջ երեքհարյուրամյա պատմության հանրագումարն ու հուշար-

ձանի հայկական տարբերակի բարձրակետը։ Բնագրային ամբողջականությամբ, կափաների հարստությամբ, ստուգությամբ, գրչական-մանրանկարչական արվեստով՝ բացառիկ մեծաժեյ ձեռագիր։ Զափարիայի հեղինակած կափաների միակ հավաստի սկզբնաղբյուրը։ Համարվել է կորած։ Խորագիր. «Պատմություն մեծի աշխարհակալի Աղեփսանդու Մակեդոնացոյ. կեանք վարուց քաջութեան և գործք անիական, նաև զճնունդն և զվաղնանն նշանալ» (1—258)։ Բնագիրը լրիվ, ստուգված, սրբագրված, խմբագրված, նկարազարդված, կափաներով և արձակ հավելումներով հարստացված անձամբ Զափարիա Գնունեցու կողմից։ Ունի խորագրեր, կափաներն առատ, հաճախ հեղինակային «ժաշատուր», «Գրիգորիս», «Զափարիա» հատկացումներով։ Բնագրին կից՝ չորս բարառություն (258—264), տնօրինականներ (264—265), Կեչառեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը՝ Զափարիայի կարևոր հավելումներով (265)։

Աղեփսանդի պատմություն, ԺԶ դար, Հոռմ, գրիչ, ծաղկող և խմբագիր՝ Զափարիա Գնունեցի (գրչի հիշատակարան, 265), ստուգող՝ «տէր Գրիգորիս» (Գրիգորիս Աղբամարցի), մագաղաթ, բոլորգիր, միասյուն և երկսյուն, խորագիրը՝ երկարագրով, բնագիրը՝ սև, կափաները՝ կարմիր, մանուշակագույն քանափով (քանափ փոխելը կափաներում հաճախ նշանակում է այլ հեղինակ), գլխատառերը ոսկի և կարմիր, մանրանկարներ՝ այլ գրչի բացատրություններով, լուսանցազարդեր, խորաններ, թռչնադեր էն։ Բնագրից առաջ զետեղված հեծյալ Աղեփսանդի և տնօրինական մի քանի պատկերների հեղինակ՝ «Յակոբ նկարող»։ Բաղկացած է ԺԶ պրակից։ Ընկած թերթերը հետագայում լրացվել են ներդիր թղթերի վրա, այլ գրչությամբ (5—7, 13—14, 65—66)։

Հիշատակարանների և կողմնակի վկայությունների համադրությամբ պարզվում է ձեռագրի ղեկներումներով լի կյանքի մոտավոր պատկերը. 1618 թ. այն գտնվել է Վանում՝ իբրև ոմն Սափարի սեփականություն (266), մինչև 1781 թ. պատկանել է Ռսկան աճունով մեկի որդի «պարոն Մինասին», որի մահից հետո անցել է Նրա որդի Ստեփանին։ 1803 թ. հունիսի 10-ին այդ գեղաստանի շառավիղները, բոլորն էլ կանայք՝ Նդիսաբեք, Շահկյուլ, Աննա, Մարիամ և Հովիսիմե, ձեռագիրը նվիրաբերում են Կիլիկիայի կաթողիկոսությանին (1ա)։ 1831 թ. ձեռագիրն արդեն Կ. Պոլսում էր, ուր հուշարձանի վեներաբլյան հրատարակության նախապատրաստողներից Կարապետ վարդապետ Նսայանը ծանոթանում է նրան (տե՛ս Վեներաբլի Միսիբարյան մատենադարան, ձեռ. № 2480)։ Թե՛ ձեռագիրն ինչ ուղի է անցել մինչև 1866 թ., անհայտ է, համեմատյալ ղեպս հիշյալ տարին այն գտնվելիս է եղել Վարագում (տե՛ս Հուսիկ վարդապետ Գալփագեյանի մակագրությունը. «Վարագայ վանքինն է այս գիրքը. գրեցաւ 1866» (1ա), ուր արդեն 1911 թ. տեղի ձեռագրերը ուսումնասիրելիս գրավում է Հ. Օրբելու ուշադրությունը, որը Ն. Մառին գրած

ճամակում հավաստիացնում է, որ այս արժեքավոր ձեռագիրն արժանի է հրատարակության, «եթե այն նույնիսկ հրատարակված է» (տե՛ս «Հայագիտական հետազոտություններ», Ա, Երևան, 1974, էջ 283—285): Առժամանակ ձեռագիրը գտնվելիս է եղել Լիմի ձեռագրատանը՝ № 279 (տե՛ս Լիմի անտիպ ձեռագրացուցակ՝ Մաշտոցյան մատենադարան, ձեռ. № 6333, 137—138): Համաշխարհային առաջին պատերազմի ժամանակ՝ 1915 թ. ձեռագիրը բերվում է էջմիածին (№ 1522/782), ապա՝ Երևանի Մատենադարան: Ձեռագիրը «Ստ օրինակ» մականունը ստացել է ոչ թե Սիսում գրվելու, ինչպես բյուրիմացաբար կարծում են վեներաբլյան հրատարակիչները, այլ երկար ժամանակ Սսի կարողիկոսարանում պահվելու պատճառով. տե՛ս 2ա բերքի վրա Սսի կարողիկոսի «Կիրակոս կարողիկոս, 1796 թ.» մակագրությամբ կնիք (հմմտ Մ. Թրմանյան, Ազգապատում, հատ. Գ, գիրք՝ Գ, Բեյրութ, 1961, էջ 106, ձեռագրի մասին մանրամասն տե՛ս «Հայ միջնադարյան կաֆաներ», Ե., 1975, էջ 113—123):

15. № 5623 Պատմության Հետազոտության իմրագրության պատկանող բնագրից արտածված ինֆնուրույն կաֆայաշարք (77թ—83թ): Խորագիր. «Տաղ մեծին Աղէկսանդրի»: Պարունակում է նախագրիգորիսյան կաֆաներ և իր բնույթով մյուս շարքերից տարբեր է: Առաջին կաֆան՝ «Ա՛յ ծեր, դառնացեալ հոգի», վերջինը՝ «Աղէկսանդր հեծաւ իւր ձին» սկսվածով:

Տաղարան, 1649—1653 թթ., գրիչ՝ Յոհաննէս Ասանցի (Յոհան Երեց, տե՛ս հիշատակարաններ 63 թ, 111թ, 205ա, 216 և և), բուլք, բոլորգիր, միասյուն:

16. № 5627 Բնագիրը պատկանում է Նախնական իմրագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծի յաշխարհակալին Աղեֆսանդրու Մակեղոնացոյ. կեան վարուց ֆաշութեան և գործի արիականի, նաև վաղնանն նշանօք» (2ա—182բ Բնագիրը լրիվ: Ընդօրինակված է Մատենադարանի № 10151 ձեռագրից (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը) և նույնանում է նրան: Բնագրին կից՝ չորս բարաոնություն (183բ—189բ), տնօրինականներ՝ լուսանցային «Ա.—Ժէ» համարակալումով (193բ—195բ):

Աղեֆսանդրի պատմություն, 1781 թ., գրիչ՝ Կարենցի դպիր Սարգիս (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 197թ), բուլք, նոտրգիր, սև և կարմիր քանաֆ, միասյուն: Բարաոնություններին հաջորդող Կեչառեցու հանրահայտ հիշատակարանում գրիչը վերջինիս անվան փոխարեն դրել է իրենը, որով փաստորեն իրեն է վերագրել դրանց հորինումը. «Որք լսէի գաղիողորմ բարաոնութիւնս, զգծող գրոյս զԿարենցի իբրու դպիր Սարգիսս յիշեցէի ի Քրիստոս» (192բ): Հետագայի մի հիշատակարան՝ գրված 1904 թ. հուլիսի 26-ին, հայտնում է ձեռագրի գտնվելու վայրը՝ Կոռուց անապատ (195բ, տե՛ս նաև 1բ, 196ա):

17. № 5632 Բնագիրը պատկանում է Նախնական իմրագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծի աշխարհակալին Աղեֆսանդրի Մակեղոնացոյ. կեան վարուց ֆաշութեան և գործի արիականի, նաև վախճանն նշանօք» (3ա—116ա): Բնագիրը լրիվ, սերում է № 10151 ձեռագրից (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը): Նախնական իմրագրության առաջին և միակ ֆենական բնագիրն է՝ կազմված Հակոբ Թոփուզյանի կողմից: Նախնական իմրագրության պատկանող հիմք բնագիրն ուղեկցվում է տողամիջում՝ փակագծերի մեջ՝ Պատմության մեկ այլ, Հետագա իմրագրության օրինակից ֆաղված կարևոր տարբերեցվածներով: Համեմատության աղբյուրը չի նշված: Բնագիրն համեմատությամբ ստուգված, սրբագրված, նշգրտված է, ուղղված են գրչական սխալները, կրկնությունները ևն: Բնագրին կից՝ չորս բարաոնություն (116ա—121բ, մոր բարաոնությունը ունի Հակոբ Թոփուզյանի հավելած «Ողբ յաւլա» խորագիրը), տնօրինականներ՝ լուսանցային Ա.—Ժէ համարակալումով (122ա), Կեչառեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը (123բ):

Ի տարբերություն Նախնական իմրագրության ձեռագրերի հիմնական մասի, № 5632-ը այն եզակի ընդօրինակություններից է, որ բնագրում ցրված կաֆաներից զատ ունի նաև նրան աղբյուրներ ծավալուն կաֆայաշարք՝ հավելվածի ձևով (124բ—129ա): Խորագիրն է. «Մնացեալ կաֆայն սոֆա են, զորս յետոյ գտեալ՝ ի վերջն գրեալ էին ի յօրինակն, յորոց թէպէտ և գտանի ինչ-ինչ ի սկիզբն, վասն որոյ և էս աստ գրեցի»: Շարքի միավորների և խորագրի բնությունը կասկած չի բողնում, որ շարքը ինֆնուրույն և ամբողջական գործ չէ, այլ հուշարձանի մեկ կամ մի ֆանի լիակատար օրինակների համապատասխան տեղերից ֆաղված և միատեղ տրված առանձին կաֆաներ: Խորագիրը հուշում է նաև, որ նախագաղափար օրինակն արդեն օժտված է եղել հավելյալ կաֆայաշարքով, որը և գրիչը նույնությամբ վերարտադրել է: Ներկա դեպքում առկա է կաֆաների երկու տարբեր իմրագրությունների ուշագրավ համատեղում. բնագրի սկզբի և վերջի մասերում զետեղված կաֆաները XVI դարի ներմուծումներ են և կապվում են Գրիգորիս Աղբամարցու անվան հետ, իսկ հավելվածի կաֆաները՝ նախագրիգորիսյան շրջանի, և վկայում են նման շարքերի գոյացման վաղ ժամանակի մասին:

Աղեֆսանդրի պատմություն, 1845 թ., Լիմ (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 129բ), գրիչ՝ Յակոբ վարդապետ Թօփուզեան, բուլք, նոտրգիր, միասյուն, բնագիրը սև, խորագրերը, կաֆաների սկսվածքը, լուսանցային նշումները՝ կարմիր քանաֆով: 129բ էջում՝ գրչության և իմրագրության հանգամանքները լուսաբանող գրչի հիշատակարան. «Ի գիծ եղեալ գաղափարեցաւ Պատմութիւնս մեծի Աղէֆսանդրի՝ վերանկատ հայեցողութեամբ յերկուս օրինակս ի Լիմ սուրբ անապատի բնիկ միաբան վանցի Թօփուզեան Յակոբ անիմաստ և

անպետ վարդապետէս: Որ քննարկում արեւելեան մասը իմաց գտնուեցաւ զսխալանս, որ յօրինակէն ինչ բազմաբարդեալ ուղղել, այլ բազմում են, որոց անհաս եղէ մտաց և նշանակութեան բառից, և բազմիցս ևս գիտութեամբ զանց արարի՝ բողոքով ըստ օրինակացն իսկութեամբ մնալ... Յամի տեան 1845, հոկտեմբերի 18:

18. № 6451 Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծ աշխարհակալին Աղէսանդրոս Մակեդոնացոյ. կեանք վարուց Բաշութեան և գործք արեւելեան. հաս վախճան նշանօք» (1ա—115բ): Բնագիրը լրիվ, կափալավոր, ունի խորագրեր: Կափաներից մի փանիսը ունեն հեղինակային պատկանելության մասին «Գրիգորիս Աղբամարցի» լուսանցային նշումներ (89ա, 92ա, 108բ, 114ա): Բնագրին կից՝ չորս բարանություն (115բ—117բ), տնօրինականներ (118ա), կեղանցու «նաղբություն» հիշատակարանը (119ա):

Ժողովածու, 1708 թ., Ստամպոլ, գրիչ՝ Եսայի, բուլք, նորագիր, միասյուն, նկարազարդ:

19. № 6485 Բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Խորագիր չունի: Բնագիրը սկզբից քերի՝ որոշ էջերի կորստի պատճառով: Որոշ էջեր պակասում են նաև միջին մասում: Սկսվում է 12 գլխից (1ա—72ա): Սերում է № 10151 ձեռագրից (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը) և նույնանուն նրան կառուցվածքային էական հատկանիշներով: Բնագրին կից՝ չորս բարանություններ (72ա—76բ), տնօրինականներ՝ լուսանցային Ա.—Ժէ համարակալումով (77բ—78բ), կեղանցու «նաղբություն» հիշատակարանը (78բ): Աղբերը՝ հավելված կափալաշարք. «Այս գրոցս կափայն այս է. զամենն հաւաքեալ ի մի տեղ եղի» խորագրով, որ համընկնում է № 5632 ձեռագրի շարքի հետ (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը):

Ժողովածու, 1635 թ., Արգուն, գրիչ՝ Ակոբ Երէց Արգունցի, բուլք, բուրգիր, բնագիրը՝ սև, կափաները՝ կարմիր քանափով, երկսյուն, գրչի հիշատակարան՝ 85ա:

20. B₁ № 6488 Ներկայացնում է Աղեփանդի պատմության Բանավոր պատումը (ժողովրդականացած տարբերակ): Խորագիր. «Համառոտ պատմութիւն Աղէփանդի Մակեդոնացոյ ի տիեզերակալ կայսերի» (2ա—22բ): Բնագիրը լրիվ, կափալավոր: Կափաները բնագրում տեղ-տեղ վերածվում են շարքերի: Բնագիրը նույնանուն է № 7993 ձեռագրի բնագրին: Պատումն ունի բարոյախոսական բովանդակության ամփոփիչ հավելում. «Յետոյ իմաստասերէն ժողովեցան քաղումն Աղէփանդի քաղաւորին...» սկսվածով, որ չունի № 7993-ը: Պատումը ծավալով անհամեմատ սեղմ է գրավոր տարբերակից (տե՛ս նաև խորագիրը):

Ժողովածու, ԺԹ դար (1823 թվականից առաջ), Նախշվան, Կախէր, գրիչ՝ Սիմէոն Եպիսկոպոս Բզնունեանց, բուլք, շղատառ նորագիր, միասյուն, սև քանափ: Գրչի և նետագա ստացողների բազմաթիվ հիշատակարաններից պարզվում է, որ ձեռագիրը 1823 թ. սեպտեմբերի 14-ին զանվել է «Կախէրու նահանգում» (64բ): Ապա ձեռագիրը գրչի կողմից 1832 թ. նվիրվում է «Գեորգ Բզնունեանցին» (62ա, նույնը՝ պահպանակի I երեսին): 33 տարի անց՝ 1865 թ. սեպտեմբերի 16-ին ձեռագիրը զանվելիս է եղել ումն «Ստեփաննոս Յակովբեան Յովհաննէսեանցի» ձեռքին իբրև սեփականություն: Վերջինս այն ստացել է Գրիգոր վարդապետ Տեր-Գառնակերյանից (պահպանակի I երեսին): Ձեռագիրն այնուհետև ընկնում է Մ. Կարոյանի ձեռքը, որը և 1931 թ. հունվարի 23-ին վանառում է էջմիածնի մատենադարանին (պահպանակի II երես, լինիֆ), որտեղից էլ անցնում է Երևան՝ նոր կազմակերպված Մաշտոցյան մատենադարան:

21. № 6891 Բնագիրը ներկայացնում է Աղեփանդի պատմության հայտառ թուրքերեն տարբերակը (64ա—98բ): Բնագիրը՝ համառոտ:

Ժողովածու, 1855—1858 թթ., Բողազէս գիւղ, ի Շիրակ գաւառ, գրիչ՝ Սիմէոն Կարնեցի, բուլք, բուրգիր, միասյուն: Գրչի հիշատակարան. «Գիրքս այս, որ կըլի Չամբիո. Մասնաւոր ժողովեալ ամենայն գրեանց ի յաշխարհաբառ լեզուէ կարն և համառոտ. ժողովօղ՝ վշտալի Սիմէոն, ի հայրապետութեան սուրբ լուսածն զանիս տեանն Ներսէսի Հայոց, ի Շիրակ գաւառ Բողազէսէն գեղջ» (5ա):

22. № 7027 Պղնձե փաղափի պատմության վերջից կցված Աղեփանդի պատմության բնագրից արտածված փոքրածավալ կափալաշարք՝ «Յուրիշ օրինակէ գրած այսփան ողբս» խորագրով (67բ—68ա), լուսանցային «կափա» նշումներով: Արտածման աղբյուրը չի նշված: Կափալաշարքի հեղինակային ինքնագիրը տե՛ս Զափարիա Գնունեցու կազմած Ստ օրինակում (Մաշտոցյան մատենադարան, ձեռ. № 5472, 262), «Եւ Հոսփանէ ասէր զկափայս առ Աղեփանդոն ի Զափարի Եպիսկոպոսէ նկարողէ» խորագրով):

Ժողովածու, 1760, Կեսարիա, գրիչ՝ Յոհան Սերաստացի, բուլք, նորագիր:

23. № 7031 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության: Անխորագիր, բնագիրը վերջից քերի (4ա—85բ), կափալավոր: Ձեռագիրն ընդհատվում է «է» պրակով:

Ժողովածու, 1709 թ., գրիչ՝ Յովսէփ (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 14ա), բուլք, նորագիր, միասյուն, բնագիրը՝ սև, կափաների սկսվածքը՝ կարմիր քանափով: Հետագայի հիշատակարան՝ 1ա:

24. № 7677 Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծ աշխարհակալին Աղեփանդոս Մակեդոնացոյ. կեանք վա-

Աղեփանդրի պատմություն, 1695 թ., Կ. Պոլիս, գրիչ՝ Խաչատուր ղպիր (տե՛ս գրչի հիշատակարան, 171ա, 177բ), ստացող՝ Կոստանդնուպոլսի պատ-
րիարք Նփրեմ վարդապետ, քույր, նոտրգիր, միասյուն, բնագիրը՝ սև, գրվ-
խագրերը, սկզբնատողերն ու բաժանարար նշանները՝ կարմիր քանաֆով, ունի
բազմաթիվ մանրանկարներ: Բացառիկ խնամքով պատրաստված օրինակ՝ ըն-
տիր գրչությամբ, նոխ նկարազարդումներով և ոսկեհյուս լուսանցազարդերով:
Ձեռագրի պատվիրատու Նփրեմ պատրիարքի հիշատակարանից հայտնի է
դառնում, որ այս ձեռագրի հետ միաժամանակ նրա պատվերով ու աչակցու-
թյամբ ստեղծվել են ևս երկուսը՝ Ներսես Կլայեցու Դավանությունը և Հակոբ
Դերմեցու Տոմարի մեկնությունը պարունակող օրինակներ, բոլոր երեքն էլ՝
«ձաղկեալ երփն-երփն և գոյնգգոյն պսակօք և պատկերօք» (172բ): (Նփրեմ

27. A_1 № 7993 ներկայացնում է Աղեֆսանդրի պատմության Բանավոր պատումը (ժողովրդականացած տարբերակ): Խորագիր. «Պատմություն Աղեկ-սանդրու Մակեդոնացոյն» (236բ—259ա): Բանավոր պատումի մեզ հասած երկու գրչագրերից հնագույնը և լավագույնն է (հմմտ. № 6488 ձեռագրի նկարա-

գրությունը): Բանավոր եղանակով ասվել է ապա XVII դարի երկուրդ կեսին, գրի է առնվել: Բնագիրը լրիվ, կափայտվոր, ունի խորագրեր: Շարադրանքը բաժանված է 12 հատվածների (փոխադասվող գլուխների): Խորագրերը՝ տիպաբանորեն ուրույն, չշփոթել գրավոր տարբերակում առկա խորագրերի հետ: Կափաներն ունեն լուսանցային այբբենական համարակալում՝ ա—հր. բնդ որում, առկա են որոշ բացթողումներ՝ մոռացմամբ չեն նշված համապատասխան կափաների ը—ժ, իդ—խէ, ձ—ծա համարները, որ ներկա հրատարակության մեջ մեր կողմից վերականգնված են ուղղանկյուն փակագծերի մեջ: Կափաները համարակալված են 15 վանկանի երկատողերով կամ, որ նույնն է, 7/8 վանկանի ֆառյակներով. հատկանիշ, որ հատուկ է ժողովրդական գրույցներում հանդիպող գողտրիկ երգերին՝ խաղիկներին: 258բ—259ա էջերում կա վիպասաց-բանահավաք և պատուր գրառող Ներսես երեց Մեսրոբյանցի արժեքավոր և իր բնույթով եզակի հիշատակարանի բնդօրինակությունը, որ ուղղակի վկայվում է ներկա տարբերակի բանավոր տարածվելու փաստը. «Արդ, կատարեցաւ Պատմութիւն Աղեկսանդր տիեզերակալ, հօգօր և անյաղք բազատորին՝ որդւոյն Փիլիպոսի արքային մակեդոնացոց, ձեռամբ յոգնամեղ և յետնեալ գրչիս Ներսէս իրիցոս Մեսրոբեանց, զոր վաղուց հետէ ցանկայի Պատմութիւն և ոչ կարէի գտանել ստուգիւ ոչ թէ վասն անձինս իմոյ յուսման, այլ վասն մանկանց յեկեղեցոյ: Զի մեմբ բազում անգամ լուեալ էաք ի այլագեղաց գրոց պատմութենէ և ոչ՝ յագգիս մերոյ: Բայց, արդ եղև, զի եկն առ մեզ հիւրաբար տէր Անդրէաս արհեստիսկոպոսն Պոլտանայ երկրին, և նա զայս կարմիր տներ ոտանաւորես ուսեալ էր ի մանկութեան իւրում և ի բերան սերունէր: Զոր և մեր տեսեալ և լուեալ, ուրախացաք հոգւով ըստ այնմ, զոր ասէ. «Որ խնդրէ՝ գտանէ, որ հայցէ՝ առնու» կամ գրավթեան բանին, որ և «Զկամս երկիտածաց իւրոց առնէ տէր»: Նոյնպէս և մեղաւորս, զոր խնդալ և սիրով ընկալեալ գրեցի զկարմիր ոտանատր կափայտս ի վերայ ֆառիկիս: Եւ զսև գծագրեալին ըստ իմում տկարութեանս, զոր լուեալ էի այլոց գրոց, նայ յարմարեալ շարագրեցի ի վերայ ֆարտուղարիս, առ ի ուսումն մանկանց Սիովնի: Բայց աղաչեմ, որ չի մեղադրէք սխալանաց, զի կար մեր այսֆան էր. ըստ կարեաց մերոց այսֆանս հագիւ յարմարեցաք և Քրիստոսի փառք»: Իր նշանակությամբ շափազանց կարեւոր այս փաստաթղթի հաղորդածը, մատենագրական հարակից տեղեկությունների զուգադրությամբ, յուրովի հաստատում է մասնավորապէս հետևյալ էական իրողությունները: Վաղեմի ավանդույթով կափաների՝ ժողովրդի մեջ բերանացի տարածվելու, եկեղեցու կրթական համակարգում դիդակտիկ նպատակով վեպի օգտագործման և ուշ միջնադարում նրա նկատմամբ հաւատարմորդ հետաքրքրության մասին:

Ժողովածու, 1672 թ., գրիչ՝ Ալեքսան, բուլք, նոտրգիր, միասյուն, արձակ մասերը՝ սև, կափաները և խորագրերը՝ կարմիր քանաֆ:

28. № 8003 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծի աշխարհակալի Աղեկսանդրի Մակեդոնացոյ. կեանք վաղուց ֆաշութեան մինչ ի վաղեման նշանօք» (60ա—170ա): Բնագիրը լրիվ, երկու գրչօրինակի համեմատությամբ սրբագրված, կափայտվոր: Յուրաֆանշյուր կափա ունի փակագծի մեջ առնված «կափայ» վերաառությունը, առանձին դեպքերում՝ ինքնատիպ խորագրեր հեղինակի հիշատակությամբ, օրինակ, «Գովասանութիւն ի վերայ ցլագլուխ ձիոյն» (65ա), «Ի Գրիգորիոս կաթողիկոսէ Աղքամարցոյ առ նշմարիտ աստուածն մեր» (135ա) ևն: Բնագրին կից՝ չորս բառոնություն (170ա—173ա), տնօրինականներ (173բ—174բ), Աղեկսանդրի խրատը, Կեշանեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը՝ գրչի կարեւոր հավելումներով. «Եւ արդ զայս այսպէս համեմատեալ մի ստգտանեմք յոմանց, զի զպատեան վերագոյն պատմեցաք: Այլ յընթեռնելով զսա, յիշման արժանի լիցի ի ձեռք խաչատուր Կեշանեցիս, զի ի յարմարումն սակաւ բանիցս յուսով աշխատեցայ, նաև գիտեցանոսական գրեալին անմիաբան են և անվայելուչ ի վերոյ շաղկապ բայիս՝ որակացեալ ու ի ներքոյ լի սնտի գարծեօք ու խաբեութեամբ, որպէս առ գրասիրան Պողոմէոսի անպատուեցաւ: Իսկ զայս Պատմութիւնս աշխարհակալին Աղեկսանդրու, զոր գրեց իմով անարժան Յարութիւն Դարեանի ձեռամբս, սրբագրեալ, աղբրեր ունելով երկու օրինակս: Բայց ի տեղիս-տեղիս բառ ու բան անհամեմատ էին, որու որչափն կար ի մեր հուսատագոյն ուղղելով գրեցի և ոմանք բառ ու բան, զորս վասն այլայլութեան գրողացն շհասկացայ, այնպէս գրեցի՝ ստուգապէս բնդ համեմատ օրինակացն և ոչ աւելի կամ պակաս՝ սակաւ օգտի ինձ հուսատիս և այլ համբակաց, որք կամին օգտին ի Աղեկսանդրէ: Զի թէպէտ էր ի հին օրինակէ, այլ անյարմար և շաղկապ, վասն որոյ, որչափ յայտնի է, ի սմա բնութեցի բնառողօրէն, զի ի յընթեռնուլն իմացին հոետիկոսք և ֆարտուղարք և ապա գիտացեն զիմ աշխատանս նմա, զոր լիապէս վաստակեցի» (176ա):

Ժողովածու, ԺԹ դար, գրիչ՝ Յարութիւն Դարեան, բուլք, նոտրգիր, միասյուն, սև քանաֆ: Դրեք յուրաֆանշյուր էջում՝ նկարներին հատկացված քափուր ուղղանկյուն շրջանակներ՝ համարակալված և մակագրված:

29. № 8482 Հետագա խմբագրության գրիգորիսյան խմբի բնագրից արտածված կափայտաբան: Խորագիր. «Աշխարհակալին Աղեկսանդրու Մակեդոնացոյ» (225ա—275ա): Շարժում բացի կափաներից նույնությամբ պահպանված են նաև Պատմության աղքատարցիական երկու նշանավոր ձեռագրերի (ներկա հրատարակության CD օրինակների) գրիչ Մարգարե Արեհիշեցու՝ Գրի-

գործիս Աղբամարցուն ուղղված յուրօրինակ նամակ-հռահանգները նկարվելի մանրանկարների բովանդակության մասին և նույն ձեռագրերում առկա կափաների «Գրիգորիս» հեղինակային նշումները, որոնցից կարելի է եզրակացնել, որ կափայաշարքը հաղված է նկարագարող ձեռագրից: Կափանների հեղինակային նշումները հավաստվում են գրիգորիսյան ինքնագրերով: Այս և այլ համապատասխանություններ հիմք են տալիս կարծելու, թե շարքի արտածման աղբյուրը ուղղակի Աղբամարցու ինքնագիր կափաներ պարունակող հիշյալ ձեռագրերն են, որոնք նաև նկարագարող էին:

Ժողովածու, 1714 թ., գրիչ՝ Մարտիրոս Տիգրանեցի (տե՛ս գրչի հիշատակարանը՝ 275ա), բուլք, նոտրգիր, միասյուն, սև և կարմիր քանափ:

30. № 8689 Հետագա խմբագրության զախարյան խմբի բնագրից արտածված կափայաշարք (207ա—220բ), սկզբից բերի, անխորագիր: Արտածման ենթադրվող աղբյուրը շոշափելի նմանություններ ունի Պատմության զախարյան ինքնագիր ձեռագրի (Ստո օրինակի) հետ: Որոշ կափաններ լուսանցում ունեն վերջինից եկող հեղինակային «Խաչատուր», «Գրիգորիս», «Զախարիա» նշումներ: Նույն եղանակով առկա են և արձակ բնագրից փոխադարձալ հաղվածքներ՝ իբրև հանդիպողի կափանների բացատրություններ: Վերջիններից պարզվում է, որ նախօրինակը եղել է նկարագարող: Իսկ նկարներն օժտված են եղել մակագրություններով: Շարքին կից՝ նույն բնագրից հաղված չորս բարառություններ (220բ—225ա), տնօրինականներ՝ լուսանցային «Ա.—ԺԹ» համառակայումով (225բ—226ա), Կեչառեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը (226ա), Աղեփսանդրի խրատը (վերջից բերի, 226բ):

Ժողովածու, Ժե դար, գրիչ՝ Յովասափ Բահանա (225ա), բուլք, նոտրգիր միասյուն, սև և կարմիր քանափ:

31. № 9601 Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն մեծ աշխարհակալին Աղեփսանդրու Մակեղոնացույ. կեանք վարուց, քաջութեանն և գործք արիական, նաև վաղնան նշանօք» (8ա—146ա): Բնագիրը լրիվ, կափայալուր: Որոշ կափաններ ունեն լուսանցում հեղինակային նշումներ (43ա, 143ա ևն): Պատմությանը նախորդում է Կեչառեցու «Նախադրություն» հիշատակարանը (6ա—7ա): Բնագրին կից՝ չորս բարառություն (146ա—149ա), տնօրինականներ՝ լուսանցային «Ա.—ԺԸ» համառակայումով (149ա), Կեչառեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը:

Աղեփսանդրի պատմություն, Ժե դար, բուլք, նոտրգիր, երկսյուն, բնագիր՝ սև, կափաններ՝ կարմիր քանափով, նկարագարող (120 մանրանկար), հետագա ստացողներ՝ Յովհաննէս Զոհրաբեան Գորղանեանց և Բարսեղ Գորղանով (1ա):

32. № 9631 Բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն կենաց և վարուց նաև քաջութեան գործք և նշանօք վախառնելոյն մեծի աշխարհակալին Աղեփսանդրու Մակեղոնացույն» (3ա—111բ): Բնագիրը լրիվ, սերում է № 10151 ձեռագրից (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը) և նույնանում նրան կառուցվածքային կական հատկանիշներով: Բնագրին կից՝ Աղեփսանդրի բարառությունը՝ վերջից բերի (ձեռագիրն այստեղ ընդհատվում է էջերի կորստի պատճառով):

Աղեփսանդրի պատմություն, ԺԸ դար, բուլք, նոտրգիր, միասյուն, սև և կարմիր քանափ, հետագայի հիշատակարաններ՝ 1797 թ., 1828 թ. (1ա):

33. A № 10151 Բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Պատմության հնագույն գրչօրինակը: Նախագաղափար օրինակ՝ Նախնական խմբագրության առկա բոլոր ձեռագրերի: Ձեռագիրը հայտնի չի եղել բանասերներին և դուրս է մնացել գիտական շրջանառությունից: Խորագիր. «Պատմություն մեծի աշխարհակալին Աղեփսանդրու. կեանք վարուց քաջութեան և գործք արիական, նաև վախնան նշանօք» (2ա): Բնագիրը սկզբից և վերջից բերի (11ա—98բ), լրացված Հետագա խմբագրության զախարյան խմբի մի օրինակի (11ա—98բ), լրացված Հետագա խմբագրության զախարյան խմբի մի օրինակի համապատասխան մասերով (2ա—10բ, 99ա—124ա): Լրացված մասերում, ի տարբերություն նախնական՝ բուն մասի, առկա են կափաններ, բարառություններ, տնօրինականներ (լուսանցային «Ա.—ԺԷ» համառակայումով), Կեչառեցու «Նտադրություն» հիշատակարանը: Այլ խմբագրություններ կայացնող բնագրի հատվածներով բուն՝ Նախնական խմբագրության բնագրի պակասների լրացման հետևանքով, այսպիսով, ստացվել է մի նոր՝ արհեստական բնագիր, որ իր մեջ համատեղում է երկու տարբեր խմբագրություններ: Ուստի հուշարձանի պատմության ուսումնասիրության համար՝ իբրև արժեքավոր և անփոխարինելի սկզբնաղբյուր, մնում է դարձյալ բնագրի նախնական՝ միջին մասը:

Աղեփսանդրի պատմություն, ընդօրինակված ԺԳ դարում, լրացված 1606 թ. մայիսին: Լրացված մասերի գրիչ՝ Անտոն արեղա: Բուն՝ միջին մասը, կանոնավոր, հստակ բոլորգիր, սև քանափ, լրացված մասերը՝ նոտրգիր, արձակ մասերը՝ սև, կափաններ՝ կարմիր քանափով, բուլք, միասյուն, միջին մասի բերքերի եզրերը տեղ-տեղ մաշված և գրչությունը խաթարված: Լրացված մասերի նախօրինակի նկարները բաց են թողնված, կան նշումներ այդ մասին: Ձեռագրի մաշվածությունը, բազմիցս նորոգվելն ու կազմվելը ապացույց է այն բանի, որ այն իբրև ընտիր և եզակի օրինակ, շատ է ընդօրինակվել և կարդացվել: Ընդօրինակվել է, բնականաբար, ոչ միայն 1606 թ. լրացումից հետո, այլև առաջ, երբ նա ամբողջական էր, սակայն մեզ չի հասել նման մի օրինակ: Նախնական խմբագրության մեզ հասած բոլոր գրչագրերը ուղղակի կամ միջնոր-

բազարդումներ և կաֆաներ պարունակող անդրանիկ օրինակը: Խորագիրը խաբարված՝ քղթի ֆայֆավածության պատճառով: Բնագիրն (1ա—124ա) ունի կաֆաներ, խորագրեր: Կաֆաները՝ քվով ավելի քան 150, յուրօրինակ միասնություն են կազմում մանրանկարների հետ, հիմնականում զբված լինելով նրանց շուրջը: Իբրև բացատրություն: Նման երևույթ Պատմության նկարագրող ոչ մի օրինակում չի դիտվում: Բնագրին կից՝ Կեչառեցու «Փառք և գոհության ֆեդ...» սկզբածիվ հիշատակարանը, ուր վերջինիս անունը փոխարինված է ձեռագրի գրիչ Ներսես սարկավագի անունով (124ա), չորս բարառություն (124բ—126բ), տնօրինականներ (127ա—128ա), Աղեֆսանդրի խրատը (128ա):

Աղեֆսանդրի պատմություն, ԺԴ դար, գրիչ՝ Ներսես սարկավագ (124ա, 127ա), քուրք, մեծություն $29 \times 18,5$, բնագիրը՝ սև, կաֆաներ, խորագրեր, նամակների սկզբնատողը՝ կարմիր քանաֆով: Քուրքի, կանոնավոր, գեղեցիկ գրչություն, միասյուն: Ճոխ նկարագրողված, նկարների արվեստը չափազանց բարձր, ոսկու առատ օգտագործումով: Համարվում է աշխարհիկ նկարագրողումներ պարունակող առաջին ձեռագիրը մեզանում: Մանրանկարները՝ կաֆաներով շրջափակված, մասնակի բացատրություններով առնված են կարմիր ֆառանկյուն, շեշտված շրջանակների մեջ, ունեն նաև արձակ հակիրճ բացատրություն-մակագրություններ շրջանակների ներսում: Ձեռագիրը ֆայֆաված է, մաշված են հատկապես քերքերի եզրամասերը, ուստի և գրչությունը խաբարված: Որոշ էջերից մնացել են բարակ շերտեր կամ չնչին պատռիկներ: Պակասող քերքերի փոխարեն դրված են մափուր քրքեր: Կազմի ներսի կողմում՝ Հ. Սերովբե Ագրլյանի ծանուցումը ձեռագրի՝ 1972 թ. նոյեմբերի—1974 թ. փետրվարի 5-ը, Պաղումայի բենեդիկտյան հայրերի *St. Giustina* նաստանի «մասնագիտական արհեստանոցին մեջ» վերանորոգվելու մասին:

38. C «Հարություն Քյուրտյան հավաքածու», N 280. Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Գրիգորիս Աղրամարցու պատվերով, հսկողությամբ, անձնական մասնակցությամբ ստեղծված օրինակ: Ստուգված, սրբագրված, խմբագրված, նկարագրողված և ինֆեռագիր կաֆաներով հարստացված անձամբ Գրիգորիս Աղրամարցու կողմից: Աղեֆսանդրի պատմության աղրամարցիական երկու օրինակներից անդրանիկը: Խորագիր. «Պատմություն մեծի աշխարհակալին Աղլեֆսանդրու Մակեդոնացու, կեանք վարուց ֆաշութեան և գործք արիական, նաև վախճան նշանալի» (3ա—141ա): Բնագրից առաջ՝ Պատմության հատվածաբաժանության հազվադեպ հանդիպող ցանկ. «Յանկ գրոցս Աղլեֆսանդրի» խորագրով, բաղկացած «ծք» կետից (1ա—2ա): Բնագիրը լրիվ, կաֆայավոր, ունի ցանկի միավորներին համընթաց խորագրեր և հատ-

վածների լուսանցային համարակալում: Աղրամարցու հավելած կաֆաներն ունեն նեղինակային ինֆեռագիր «Գրիգորիս» մակագրություններ (34բ, 55բ, 65բ, 83բ, 107ա, 142բ, 143ա ևն): Բնագրին կից՝ չորս բարառություն (141ա—144բ), տնօրինականներ (144բ—145բ)՝ լուսանցային «Ա—ԺԸ» համարակալումով, Կեչառեցու «Նաղարություն» հիշատակարանը (145բ), Մարգարե Արնիլումով, Կեչառեցու հանգամանքները և Գրիգորիս Աղրամարցու խմբագրական և շեշտող գրչության հանգամանքները և Գրիգորիս Աղրամարցու խմբագրական և նկարչական աշխատանքները լուսարանող բացառիկ արժեքավոր հիշատակարանը (146ա—147ա, հիշատակարանը տե՛ս ստորև):

Ժողովածու, 1526 թ., Խառաբաստա, գրիչ՝ Մարգարե Արնիլեցի, ծաղկող և ստացող՝ Գրիգորիս կաթողիկոս Աղրամարցի, քուրք, քուրքի՝ կանոնավոր, գեղեցիկ գրչություն, երկսյուն, բնագիրը՝ սև, կաֆաներ, խորագրեր և հատգեղեցիկ գրչություն, երկսյուն, բնագիրը՝ սև, կաֆաներ, խորագրեր և հատգեղեցիկ գրչություն, կարմիր քանաֆով: Բնագրի առաջին էջը՝ բազմագույն, կարմիր, շագանակագույն, կանաչ, սև քանաֆով, կաշեկազմ, դրոշմագրող, մանրանկարներով, լուսանցագրողներով, խորաններով, քոչնագրերով: Նկարմաներանկարներով, լուսանցագրողներով, խորաններով, քոչնագրերով: Նկարների մակագրությունը երկու տեսակի՝ նկարչին ուղղված գրչի հրահանգներ և նկարչի ձեռագրով նկարների բացատրություններ: Կան ուղղումներ՝ կատարված բուն գրչության ընթացքում, գրչի ձեռնով և հետագայում՝ այլ ձեռագրով, Պատմության ուրիշ ձեռագրի հետ համեմատության ընթացքում: Կան քափուր Կաֆաների կաֆաների և նկարների համար (87բ, 133ա ևն): Բավական ֆայֆաված, պակասում են որոշ քերքեր: Գրչի հրահանգներ Աղրամարցուն՝ գեղեցիկ կաֆաների և նկարների մասին. «Սուրաբ հան, ո՛վ ֆաշ նկարող» (85ա), «Ո՛վ ֆաշ, իմաստուն հոգևոր տէր, ուսում մի բեր ասա ի յանուն մտացող ի Դարեհի բերնէն, որ կու յանձնեցուցէ զընդանիֆն ի յԱղլեֆսանդր» (87բ, հաւ 73ա, 105բ, 108ա, 128ա, 136բ, 138բ, 139ա ևն): Գրչի հիշատակարան (բերվում է հիմնական մասը). «Գրեցա ի քվականիս ՁԶԵ, ի դուռն սուրբ Աստուածածնիս Խառաբաստայ, ի յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս Մարգարայ վարդապետին և տէր Ստեփաննոս արհեստակողոսին և տէր Կարապետ հերպետին և այլ միաբանաց մեծի և փոքու...: Ընդ նմին յիշեցէի ի Քրիստոս գրիգորիս կաթողիկոսն Աղրամարցի, որ զօրինակն շնորհեց, զոր ստուգեալ և սրբագրեալ էր ինքն բազում աշխատութեամբ ի սխալ յարինակէ և ասացեալ ի յառատ մտացն բեր. քող գայն, որ վանգով 'ի երկու վանգով պակաս էր՝ զբերին ելից: Վասն որոյ յիշման արժանի արաւջիք զինքն իւր ծնաւոփն ամէն և զծաղկագիրն անձանձիր ուսուց ծառայիս և զգիրսս նկարեց: Ով որ ի ձեռն աղծողկագիրն անձանձիր ուսուց ծառայիս և զգիրսս նկարեց: Ով որ ի ձեռն աղծողկագիրն կամ հարաւանցի տեսանելով, զաստուած ողորմին մի խնայեսցէ նու կարողով կամ հարաւանցի տեսանելով, զաստուած ողորմին մի խնայեսցէ Գրիգոր կաթողիկոսին և անարժան գծովիս» (146ա—146բ. ձեռագրի և սույն

նիշատակարանի ժժ դառում կատարված ընդօրինակության մասին տե՛ս վե-
նետիկյան № 2480 օրինակի նկարագրության մեջ): Ձեռագիրը բազմաթիվ փոր-
ձությունների է ենթարկվել: Դեռևս իր ստեղծման ժամանակ նրա հետ կապված
աշխատանքների մի մասը ինչ-ինչ պատճառներով դադարեցվել է: Գրչի թո-
ղած որոշ վկայություններից պարզ է դառնում, որ Ալքսանդրյան հնարավորու-
թյուն չի ունեցել նպատակադրածը լիովին իրագործել: Մնապատասխան են թող-
նելվել գրչի որոշ խնդրանք-գրությունները՝ կապված ձեռագրի նկարագրողման
և կաֆայավորման հետ: Հետագայում էլ ձեռագրից անջատվել և անհետ կորել
են նկարագրող և երգեր պարունակող բազմաթիվ էջեր: Ձեռագիրը մինչև
1831 թ. դեկտեմբեր ամիսը գտնվել է Կ. Պոլսում և օգտագործվել Պատմության
վեներտիկյան հրատարակության համար. ընդօրինակվել է Կարապետ վարդա-
պետ Նսայանի կողմից՝ համեմատություններ կատարելու նպատակով (տե՛ս
նաև № 2480 ձեռագրի նկարագրությունը): Այդ ընթացքում ձեռագրի վրա կա-
տարվել են զանազան նշումներ, ուղղումներ ևն: Պատկանել է ամերիկացի
բանասեր Հարություն Քյուրտյանին, որի ցանկությամբ 1976 թ. նվիրաբերվել
է Կ. Ղազարի մատենադարանին:

39. № 473 Բնագիրը ներկայացնում է Աղեփսանդրի պատմության հայերեն տարբերակի հայատառ բուրբերեն քարգմանությունը՝ կատարված Երեմիա Չեչեպի Փյոմնուրնյանի կողմից: Փյոմնուրնյանի ինֆնագիրն է. իր նշանակությամբ բացառիկ արժեքավոր օրինակ, որ ծանոթ չլինելով մասնագետներին, դուրս է մնացել գիտական շրջանառությունից և չի ուսումնասիրվել: Խորագիր. «Քիրբապ հէֆեայէի նիհանկիր Իսֆէնաէր Զուլգարնիյն, լիսան էրմենեանտէն քերնումլի թուրֆնէ իսը՝ էլհագիր Իրէմեա»: Բնագիրը լրիվ (1ա—173ա), ունի խորագրեր: Բնագրից առաջ տիտղոսաբերքի վրա մակագրություն. «Այս գիրք է Պատմութիւն մեծին Աղեփսանդրի Մակեդոնացոյ (այն՝ զորոյ զնին օրինակն ունիմ հայերէն), քարգմանեալն ի հայ բարբառոյ յայլագգական՝ ի Քեօմիրենեան Երեմիայ բանասիրէ Կոստանդնուպօլսեցոյ. և է ձեռագիր նորին Երեմիայի (ամբողջութիւն սորա լնու գրերութիւն հայերէն հին օրինակին)»:

Աղեֆսանդրի պատմություն, Ժե դար, գրիչ՝ Նրեմիա Քյոմուրնյան, թուրք,
միապետն, բնագիրը՝ սև, խորագիրը և ենթախորագրերը՝ կարմիր քանափով:

Ծ ա ն ո ք . Այս ձեռագրի գոյության մասին միակ հիշատակությունը տես Jahresbericht über das königliche Gymnasium zu Hersfeld 1873, von Dr. Georg Friedrich Eysell.—S. 3—52. Pömheld, Beiträge zur Geschichte und Kritik der Alexandersage.

Այս տեղեկությունը Ռումենյովը, անկասկած, փաղել է Վենետիկի ձեռագրերի Մկրտիչ Ավգերյանի կազմած հին ցուցակից: Այս առիթով Տաշյանը գրում

4. «Զկրցանք այս կարեւոր դիտողութեան նկատմամբ անկի որոշ մանրամասնութիւններ գտնել». ավելացնելով ձեռագիրը գտնելու և բուրժներն տեխնիկականորէն գտնելու (Տ ա շ յ ա ն, Ուսումնասիրութիւնք..., էջ 179—180):

40. № 592 բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Սերում է Մաշտոցյան մատենադարանի № 10151 ձեռագրից և եղևնանում է նրան (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը): Բնագրին կից՝ Աղեփաանդրի և մյուս բարաճուրյուններ, տնօրինականներ:

Աղեֆաճորի պատմությունը, թուրք, անթվական, անգլոյթ հռոտգիր, միաս-
պում։ Հետագիրը վերահսկի Մխիթարյան մատենադարանին նվիրել է Սերոբէ
Թևիշեւը, 1872 թ.։ Անհայտ է համարող խմբագրության։ Խորագիր.

41. № 893 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության: Խորագիր. «Պատմութիւն մեծի յաշխարհակալ րազատրին Աղեփանդու Մակեդոնաց- ալն. կեանք վարաց քաջութեան մինչև ի վաղեան նշանաւ» (1—251): Բնա- գիրը լրիվ. ունի կաֆաներ՝ լուսանցային «կաֆա» մակագրությամբ: Բնագրին կից՝ Աղեփանդի բարանոնությունը (251), մոտ բարանոնությունը (254):

[illegible]

42. № 1107 Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության: Անխորհրդի, բնագիրը լրիվ, կաֆայավոր (1ա—148բ): Կաֆաները՝ կարմիր սկզբնատառով և լուսանցային «կաֆա» նշումներով: Բնագրին կից՝ չորս բարանուրյուն (148բ—154բ), տնօրինականներ (154բ—156բ), Աղեխանդրի խրատը (156բ—159բ), կեշտեցու «Փառք և գոհուրին քեզ...» սկզբածիվ հիշատակաբանը (159բ—160ա):

Աղեֆսանդրի պատմություն, հիշատակարան շունի, ստացող՝ տիրացու
Պետրոս, քույր, նառգիր, սև և կամիր բանախ: Ակզբի մահուր քերքերից
մեկի վրա մականություն. «Պատմություն Աղեֆսանդրի Մակեդոնացու, գոր-
ծածալ հ. Միխայել վարդապետի ջանչեան ի Ստամպոլ, յամի տեան 1795,
հասնալ հ. Միխայել վարդապետի ջանչեան ի Վենետիկ»:

43. № 1259 Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Խորագիրը՝ սկզբից էջեր բնկած լինելու պատճառով: Բնագիրը սկզբից և միջին

Աղեֆաանդրի պատմություն, 1673 թ., գիտաբանական հետազոտություն, գրված իսկապես Մարտին Գրեյսի կողմից, ստացող՝ Մարտին, բուր, նորագիր, գեղեցիկ գրչություն, միասյուն, կարմիր և սև քանակ: Հիշատակարան գրչի 125ր, 126ա (չափածո):

49. № 2247 Բնագիրը պատկանում է Հեռագա խմբագրության: Խորագիր. «Գործել և. Ղազարի մատենադարան 1851 թ. գրված իրերի մասին»:

«Պատմություն մեծ աշխարհակալին Սդեխանդու Մակեդոնացու, կեանք վա-
րուց լազուրեան և գործք արիական, նաև վաղնան նշանօք» (1—201): Ընդ-
օրինակության մեջ բաց են բողմված նախօրինակի կաֆաները, բացի առաջին
երեքից: Ձեռագիրը ստեղծվել է 1817 թվականին, վեներտիկյան հրատարակու-
թյան նախապատրաստական աշխատանքների ժամանակ՝ գործնական նպա-
տակներով: Ներկայացնում է վեներտիկի Միսիբարյան միաբանության № 424
անագրում ամփոփված Պատմության արձակ բնագրի 1756 թ. մեծ նշգրտու-
թյամբ (կաֆաները՝ հանված) կատարված նախագիր ընդօրինակությունը՝ հա-

մեմատված և լրացված «ի Զմիտնիոյ Ապրոյեան արժեանքները»: Ընդօրինակված են № 424-ի կեչառեցիական արձակ հավելումները՝ հիշատակարան (201), բա-
րաոնություններ (203—206), տնօրինականներ (207): Քննագրին նախորդող
չհամարակալված երկուրդ քերքի վրա գետեղված է «Նախադրություն» հիշա-
տակարանը: Գրչությունն իրականացրել են երկու գրիչներ, օգտագործելով
տարբեր քանակներ՝ երկու բնագրերի հանդիպադիր բնդօրինակության համար,
որով և դրանցից յուրաքանչյուրը պահպանել է իր բնիկ վիճակը: Հատուկ
նշում կա այն մասին, որ Ապրոյան օրինակը չունի հիշատակարան, անբավական
է, գրիչն է Թորոսը (203): Տարիներ անց՝ 1824 թ., Մկրտիչ Ավգերյանը, վերջ-
աին բնդօրինակելով համեմատված այս բնագիրը, գործնական նույն նպատակ-
ներով այն ենթարկում է կրկին բաղդատության, այս անգամ հունարեն բնագրի
հետ, ծնունդ տալով վեհնեախկյան մի նոր ձեռագրի՝ № 385 (ան'ս վերջինիս
նկարագրությունը):

50. № 2381 Բնագիրը ներկայացնում է Աղեփաանդի պատմության հայե-
րեն տարբերակի հայտատու քուրմերեն քարգմանությունը՝ կատարված Երեմիա
Չելեպի Քյումուրնյանի կողմից: Սկզբից և վերջից բերի (1ա—36բ): Խորագիրը
հետագայում նույնությամբ վերցված է քարգմանության՝ Քյումուրնյանի ինք-
նագրից. տե՛ս համապատասխան ծանուցում ձեռագրի երկրորդ շիմառակալ-
ված քերքի վրա. «Այս գիրք է Պատմութեան մեծին Աղեփաանդի Մակեդոնաց-
ւոյ. քարգմանեալ յԵրեմիայի բանասիրէ Քեօմիւրենեան՝ ի հայէ յայլազգական,
գորոյ գձեռագիրն ունիմք ամբողջ (խոսքը վեհեհտիկի Միսիքարյան մատենա-
դարանի № 473 ձեռագրի մասին է. տե՛ս նկարագրությունը—Հ. Ս.), իսկ այս
գործոյն և զսկզբնատուրութիւն, որ անցուցանելի է ի հանդէպդ, առեալ յօրինա-
կէն Երեմիայի»:

51. № 2480 Ձեռագիրը ստեղծվել է Պատմության վեհաժողովի հրատարակության նախապատրաստական աշխատանքների ժամանակ, գործնական կերպով համաձայնեցված մայր բնագիրը՝ 1526 թ. աղբյուրներից (Քյուր-տյան հավաքածու, № 280), համեմատված է երեք այլ ձեռագրերի՝ Ստ. օրի-նակի (Մաշտոցյան մատենադարան, № 5472), 1663 և 1788 թվականների գր-քերի հետ։ Տարբերությունները արված են լուսանկարների օգնությամբ։ Գ. Պոլսից և Ղազար է բերվել 1831 թ. դեկտեմբերի 16-ին։

52. № 2736 նույն կազմի մեջ ամփոփված երկու ձեռագիր: Առաջինը՝ փոփ-
րադիր, նոսրգիր, խորագիր՝ «Պատմություն Աղեխանլուի մեծի արքայի մա-
կեղոնացույ» (1—70): Երկրորդը՝ մեծադիր, շղագիր, խորագիր՝ նույնն է, ինչ

[illegible]

Երևանի Մեր Զանգի մանկանոց

[illegible]

տակարանը (163բ):
Ժողովածու, 1536 թ., վարագ (76ա), գրիչ՝ Մարգարե Արմիշեցի, ծաղկազ
և ստացող՝ Գրիգորիս կաթողիկոս Աղբամարցի, բուլք, բուրգիւր, գեղեցիկ,
կանոնավոր գրչություն, բնագիրը՝ սև, կաֆաները, խորագրերը,
հատվածների սկսվածքը՝ կարմիր քանափով: Առատորեն զարդարված հոխ
մանրանկարներով, 1ա էջում՝ շինել կիսախորան, լուսանցազարդ: Առկա են
նկարներին կից մակագրություններ՝ նկարչին ուղղված գրչի հրահանգներ՝ գե-
ղեղանակներին կից մակագրություններ՝ մասին: Մանրանկարներն ընդհատվում
տեղիկելիք նկարի բովանդակության մասին: Մանրանկարներն հա-
տեն 35ա էջում, այնուհետև գրեթե յուրաքանչյուր էջում քափուր տեղեր և հա-
մապատասխան մակագրություններ՝ ապագա մանրանկարների համար: Պա-
կասում են որոշ թերթեր: Ձեռագիրը հետագայում համեմատված է Նուսա-
ղեմի Ս. Հակոբյանց մատենադարանի № 1136 ձեռագրի հետ, և վերջինիս որոշ
տարբերություններ՝ նորագույն գրչությամբ, իբրև սրբագրումներ նշված են

ժողովածու, ժ2—ժէ դաւեր, տարբեր գրիչներ, քույր, էջ 53—73՝ նոսրագիր, 225—264՝ բոլորգիր, 265—280՝ նոսրագիր՝ 281—371՝ բոլորգիր, 372—414՝ նոսրագիր, միասյուն, բնագիրը՝ սև, կափաները՝ կարմիր քանափով: Ձեռագիրը համեմատված է Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց մատենադարանի № 473 ձեռագրի հետ (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը):

59. № 1472 (մանրածապավեն № 580). Պատմության Հետագա խմբագրության բնագրից արտածված կափալաշար: Պահպանված է նաև արծակ բնագրի սկզբի մի էջը (448): Խորագիր «Պատմություն մեծի աշխարհակալին Աղեփանդրի Մակեդոնացուն, վարուցն և փառքեանն» (449—555):

ժողովածու, քույր, նոսրագիր, միասյուն, կափաների սկզբնատողերը՝ կարմիր քանափով:

Վ Ի Ե Ն Ն ա յ ի Մ խ ի ք ա ռ յ ա ն մ ա տ ե ն ա դ ա ռ ա ն

60. № 98 (մանրածապավեն № 677). Ներկայացնում է Պատմության տպագիր և Սուրբ օրինակների բնագրային համեմատությունը՝ կատարված Սերոբե Պետրոսյանի կողմից: Խորագիր. «Տարբերություններ կրկին օրինակաց Պատմության Աղեփանդրի մեծի, որոց մին տպեալ ի Վենետիկ, յամի Տեառն 1842, և միսն ձեռագիր, ի մագաղապ՝ բոլորագիր, առանց քուսկանի, հանեալ ի գրատանէ կարողիկոսական արքային Ստոյ» (1—137): Կա մի ծանուցում համեմատության հանգամանքների մասին. «Թղթահամարեն են ի տպելոյն, իսկ բանեն ի ձեռագրէն, բառ մի կամ երկուս ի տպելոյն առեալ ի սկիզբն և ի վերջն՝ ի նշանակել զթեգէն» (1): Կափալաշար, լուսանցային «Խաչատուր», «Գրիգորիս», «Զափարէ» նշումներով (59, 66, 67, 70, 75, 134, 138 ևն): Բնագրին կից՝ բառաոճություններ (137—140), Կեչառեցու հիշատակարանը՝ Գնունեցու հավելումներով, տնօրինականներ (142), «Նախադրություն» հիշատակարանը (143) Սուրբ օրինակի հետին ստացող Սափարի հիշատակարանը (144): Ձեռագրի սս ծումը հետապնդել է մի նպատակ՝ նկարագրել Սուրբ օրինակը և տպագրի համատարրամբ ի հայտ բերել նրա հավելումներն ու խմբագրական փոփոխությունները: Այդ իսկ պատճառով, համեմատողի ուղղորդությունը հիմնականում բեկոված է եղել Սուրբ օրինակի վրա, որի յուրաքանչյուր իրողություն բարեխղճաբեկն արտացոլված է այստեղ, իսկ տպագրից փառված հատվածները ծառայում են իբրև յուրատեսակ հենք և հանախ ներկայացվում են հակիրճ՝ մեկ-երկու բառով:

Աղեփանդրի պատմություն, ժԹ դար, գրիչ՝ Սերոբե Պետրոսյան, Կ. Պոլիս, քույր, շղագիր: Ձեռագիրը Վիեննայի ձեռագրական հավաքածու է մուտք

գործել 1845—67 թթ. (Հ. Տաշյան, Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մխիթարյան մատենադարանին ի Վիեննա, Ա. Վիեննա, 1895, էջ 367):

61. № 319 (մանրածապավեն № 691). Բնագիրը պատկանում է Հետագա խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն մեծ աշխարհակալին Աղեփանդր Մակեդոնացու. կեանք վարուց և փառքեան և գործք արիական, նաև վախճանն նշանոփ» (1ա—236բ): Ունի սկզբում բնագրի հատվածաբաժանության ցանկ՝ «Ա—ՃԿԵ» կետերից բաղկացած, «Այս է ցանկն Աղեփանդրէիս» վերտառությամբ (1ա—4բ): Բնագրից առաջ՝ Կեչառեցու «Նախադրություն» հիշատակարանը (5ա—7բ), կափալաշար, ունի խորագրեր: Բնագրին կից՝ չորս բառաոճություն (236բ—243բ), տնօրինականներ (242ա), Կեչառեցու «Նախադրություն» հիշատակարանը (244բ):

ժողովածու, 1694 թ., Կ. Պոլիս, քույր, նկարագրող, ծաղկող՝ Գաբրիել և Մարկոս, բոլորգիր, միասյուն, բնագիրը՝ սև, կափաները և խորագրերը՝ կարմիր քանափով:

62. № 670 (մանրածապավեն № 706). Բնագիրը պատկանում է Համառոտ խմբագրության: Անխորագիր, բնագիրը սկզբից բերի (1ա—112ա), կափալաշար: Պակասում են Ա—Խ հատվածները: Բնագրին կից՝ բառաոճություններ (112բ—115ա). չկա կնոջ բառաոճությունը որոշ բերքերի կարստի պատճառով, տնօրինականներ (116բ):

ժողովածու, 1658 թ., Կազով, գրիչ՝ Յակոբ Բանան (116բ. 118ա), քույր, նոսրագիր, միասյուն: Ձեռագիրը Բաբկեն Կյուլեսերյանը 1898 թ. Հ. Տաշյանի միջոցով նվիրել է Վիեննայի Մխիթարյանց Աստվածածնի վանքին:

63. № 947 (մանրածապավեն № 713). Բնագիրը պատկանում է Միջանկյալ խմբագրության: Խորագիր. «Պատմություն մեծի աշխարհակալին Աղեփանդրու Մակեդոնացու. կեանք վարուց փառքեանն և գործք արիական, նաև զճնունդն և զվախանանն նշանոփ» (1ա—120ա): Բնագիրը լրիվ, ունի խորագրեր և հատվածների լուսանցային համարակալում:

Աղեփանդրի պատմություն, 1771 թ., Տարսն, գրիչ՝ Գաբրիել Եպիսկոպոս (տե՛ս գրչի չափածո հիշատակարանը, որ հոդում է «Ի Գաբրիելէ պիտակէ», 278բ), քույր, նոսրագիր, միասյուն:

Լ Ե Ն Ի Ն Գ Ր Ա Ղ Ի Ս Ե Լ Ե Լ ա Գ Ի տ ո յ յ ա ն Ի ն ս տ Ի տ ո յ տ

64. № A—9 (մանրածապավեն № 157). Բնագիրը պատկանում է Նախնական խմբագրության: Ուղղակի բնօրինակություն Մաշտոցյան մատենադարանի կապ խմբագրության: (տե՛ս վերջինիս նկարագրությունը): Խորագիր. «Պատմություն մեծ աշխարհակալին Աղեփանդրու Մակեդոնացու. կեանք վարուց փառքեանն և գործք արիական, նաև զճնունդն և զվախանանն նշանոփ» (1ա—120ա): Բնագիրը լրիվ, ունի խորագրեր և հատվածների լուսանցային համարակալում:

ԲՆԱԳՐԵՐ

Բ Ն Ա Գ Ի Ր Ա

ՀԵՏԱԴԱ (ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ) ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ՄԵԾԻ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱԼԻՆ ԱՂԵՔՍԱՆԳՐՈՒ ՄԱԿԵԴՈՆԱՅԻՈՅ

ԿԵԱՆՔ ՎԱՐՈՒՅ ՔԱՋՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԳՈՐԾՔ ԱՐԻԱԿԱՆՔ,
ՆԱՆԻ ԶՄՆՈՒԴԻՆ ԵՒ+ ԶՎԱԽՃԱՆՆ ՆՇԱՆԱԻՔ1

(ա) (վասն⁺¹ յղանալոյն Ոլոմպիադայ՝ կնոջ Փիլիպոսի,
մաւրն Աղեքսանդրի)

- էջ 1 Ա. Իմաստունքն² եզրկտացոց երկրին ծովոյ շաւիոյ հասեալ և
էջ 2 զերկնի աստեղս թռեալ (աւանդեցին)⁺² ամենայն աշխարհի զարու-
թիւն⁺³, || զկաբգ և զգիւտ բանից և զարուստ դործոց: Քանքի ասեն,
Նեղդանիրոս վերջին թագաւոր Եզրկտոսի³, զկնի որոյ թագաւորութեան
պատուոյ անկաւ, մոգական կախարդութեամբ ամենեցուն յազթել, մինչ
զի աշխարհական տարերց հնազանդել նմա: Զի եթէ երբէք ի վերայ
նորա գունդ ել ասպատակ, ո՛չ աշխատեաց ի մեքենայս պատերազմա-
կանս, ո՛չ պատրաստէր զինուոց բազմութիւնս, ո՛չ կաղմէր երկաթս
այրասպանս, ո՛չ մատուցանէր գործիս հնարականս, այլ երթալով յար-
քունիս՝ միայն առնելով լեկան, զինքն միայն արգելոյր և առնէր զլե-
կանաղիւթութիւնս⁴: Քանզի արկանէր ջուր աղբերային ի լականն և ձե-
ռաւրն ստեղծանէր ի մոմոյ նաւ և մարդիկս մոմեղէնս և այսպէս դնէր

+ B Խորագիրն աղնատված է Լէի քերատուրյան պատճառով, CDS-ի զմեռնոյն և չիք, G Պատմութիւնք մեծին Աղէքսանդրի Մակեդոնացոյ, վարք և կեցութիւնք արիականք, մեռնոյ և վախճան նորին ցուցանի փխ խորագրի:

+1 Փակագծերի մեջ առնված այս և հետագա խորագրերը՝ համապատասխան համարակալումով, լրացված են C-ից, F-ի համեմատությամբ (տե՛ս մանրամասն Դ հավելվածը՝ ծանոթագրությամբ):

+2 Լրացումն ըստ CDG ՏԵԳ-ի:

+3 G զատուրս փխ զարութիւն:

զմարդիկն ի վերայ նստացն և զնէր ի լականին, և շնչաւոր լինէին մարդիկն: Եւ ինքն Նեղդանիրոս էրեննայ դաւաղանաւն իւրով ունելով ի ձեռնն, կախարդելով կռչէր զերկրային շատուածսն և զաւաշին գետ, և այսպէս մկրտէր զնաւս, որ ի լականին: Եւ ի սոցա մկրտելոցն, որք ի ծովու նաւր գալին ի վերայ նոցա ի թշնամեացն՝ կորնչէին: Եւ վասն բազմահար մոլորական դաւրութեամբն լինէր առն, և թաղաւորութիւն նորա խաղաղութեամբ լինէր:

Բ. Եւ բազում ժամանակի զնացելոց, որք հոռվմացեցին⁵ կռչէին էքսպրատարակրատորէս⁺, և առ հայս⁺ լրտեսք, եկեալ առ Նեղդանիրոս, պատմէին, թէ. «Գո՛ւնդ դաւրացն հասեալ կա»: Զի եկեալ առ նա դաւրազլութիւն ասէր.

— Մե՛ծ թագաւոր, ի բա՛ց արա զխաղաղութեան խնճոյս և պարուց և ի պատերա՛զմ դարձո գրեզ, քանզի մեծ գունդ հասեալ է, զի ոչ ի վերայ մեր մի ազգ գալ, այլ՝ բազումք: Քանզի են հնգիկ(ք)⁶, կաւանացիք, կումէացիք և ոկսիւղարակցիք, սերերակցիք և կումնացիք, լուրաղացիք: Որ միանգամ յարեկոյս կան աղգ՝ անթիւր դաւրաւ բազմաւ յնգիւղոս հասեալ էին: Անկցի ի սիրտ քո հոմերականն երկու տունքն. «Ո՛հ է պարտ և արժան զգիշերն ամենայն ի քուն կալ առն խորհրդաբերի, յորում ժողովուրդք յանձին են և այսքան հոգ»:

Եւ զայս ասացեալ դաւրաւարին, ի բազում ժամս ծիծաղեցաւ Նեղդանիրոս և ասէ.

էջ 3

— Դու ասացեր՝ բարիոր է, որպէս վաշկ էր, պահպանութիւն՝ հաւատացեալ պահէս, բայց երկիւղածաբար և ոչ զինուորականաւրէն բարբառեցար. զի ոչ է ի բազմութեան դաւրութիւնն, այլ ի յաւժարութեան յորդորմանէ: Քանզի մի առեւծ զբազում եղջերուս կալաւ, և մի գալլ զբազում ջուրիս հալածեալ: Իսկ անպա գու զնա հա՛ճ համագունդ զինուորաւոր, որ ընդ քե են՝ ի քո յանձնեալ պահէալ, զի բանիւ միով զխուժաղութ անթիւր դաւրացն բազմութիւն ամային աշխարհն ընկղմեցից:

Գ. Զայս ասացեալ ի բաց արձակեաց զդաւրազլութիւն, ինքն յտն կացեալ մտանէր յարքունիսն և հրաման տուեալ ի ներքուստ ամենեցուն արտաքս զնալ: Եւ միայնացեալ, զլեկանն ի մէջ բերեալ եզ և դարձեալ նոյնպէս վարեցաւ: Կառուցեալ զակն ի լականին՝ տեսանէր զշատուածսն եգիպտացւոցն, զի վարէին զնաւսն ի վերայ եկելոց թշնամեացն խուժաղութ ալգաց: Նա սովորեալ մոգութեամբ կախարդական

Պատմութիւն Աղեքսանդրի Մակեդոնացոյ
Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռագիր № 5472, էջ 42

+ CDG էքսպրատարակրատորէս:

+1 CDE այս փխ հայտ: Ուղղումն քստ G-ի:

արուեստին ընդ աստուածս լինել և խառնել և ուսեալ, թէ ի վերջ հասեալ է Լեզուապետաց թագաւորութիւն(ն), ապա գողեալ ոսկի և արծաթ Բաղուս և զերծեալ զհերս և զմարտս և աշակերպ(եալ) զինքն՝ աներեւութաբար ամենեցուն փախեալ ընդ Պելուսիոն՝ անդր: Եւ ի Բաղուս տեղիս անցեալ, եկեալ հասանէր ի Պելլէա՝ մակեդոնացուց: Եւ սպիտակ կտաւիս զգեցեալ, նստէր անդ, աստղադիտութիւնս ասնէր իրր զմարգարէ Լեզուապետացի, բանզի էր իսկ աշտիսի հմտա:

Ե. Եւ նա իրրե (ի) քաղաքին ոչ լինէր, Լեզուապետացիք աղաչէին զաստուածսն և խնդրէին զնա, թէ՛ զի՞ արդեաւ եղև թագաւորին:

Թ՛վ վառչուէր Նեղզանիբոս¹⁰,
Որ թագաւորիւր յնդիպտոս,
Ոչ թէ հրդար ձեռամբ հարոս,
Այլ լականս՝ վրդ պոսիպտոս,
Գիտակ Լեզու արեալ ու անոս,
Զհերդ և զմարտուղ ամեալ ափոս,
Հալածական լինիս յարտոս՝
Գիմեալ յարբ իսն յմլո(մ)պիոս:

էջ 4 Զափախ Անրախս ինքնակալ ևս դու¹¹,
Հարութեամբ աւարբորդ լըցեալ,
Գիւթըդ քո առ քեզ դարձեալ,
Քո մոմէ նաւերն ընկրդմեալ,
Գրեն պատկեր խարսխին,
Եւ Բաղուսուս երթալ ծերացեալ,
Նոր Նեղզանիբոս ծնանի,
Դարձեալ դալ, ափրէ մանկացեալ:

Իսկ որ ի սանգարամեսն Սինոպեայ¹² աստուածն էր, հրաման պատասխանոյ առնէր աշտիսի արինակաւ:

— Նա¹³, որ փախեալ թագաւոր ձեր, դարձեալ եկեաց յնդիպտոս՝ ոչ ծերացեալ, այլ մանկացեալ: Նա զթշնամիս ձեր զտարսիկս հնազանդեցուցէ¹³:

Եւ աշտիս տուեալ հրաման պատասխանոյ աստուածոցն իւրեանց՝ քննեալ խնդրէին, թէ զի՞նչ արդեաւ կամի լինել ճառեցեալս: Եւ գրեն զայս ի վերայ խարսխին, որ էր ընդ ոտիւք պատկերին Նեղզանեբայ: Զ. Եւ ի Սակեդոնիա ամենեցուն յայտնի եղև զընականս հարցափորձելով Նեղզանեբոս, մինչ զի զշխոյին Ոլոմպիադայ գալ առ նա և բան ինչ հարցանել ի նմանէ: Քանզի զիպեցաւ ի ժամանակին, յորում ի Բաց խաղացեալ գնացեալ էր ի պատերազմունս Փիլիպոս: Եւ հրամայեաց ուծել առ ինքն զայն առ ի հարցումն քննութեան իւրոյ իրաց: Եւ նմա մտեալ և տեսեալ զՈլոմպիադայ իւրոյ աւժարութեամբ ցանկութեան առաջարկութեան, ի թագուհին մածուցեալ կառուցաւ առանց թափելոյ, բանզի էր վա(ւա)շամել ի կանայս:

ԶԵսոր արեւը, զո՞վ առեր,
վա՛յ խելացդ վաճառակրիդ,
Զհեր գրլսոյդ և զմազ մուրացդ
կլտրեցեր ի մէջ քաղաքիդ,
Ու փախստական եղեր՝
յուսացեալ յարուստ բռամիդ,
Ահա քեզ ասցի՛ «Գերի՛»,
մեռանի՛ս ուսմամբ քո զործիդ:

Եւ յառաջ արկեալ, կարկառեալ զձեռն ասաց.

— Խնդա՛ ուրախութեամբ բերկրեալ, զշխո՛յդ մակեդոնացուց:

Ոչ արար արժանի ասել տիկին, որ յառաջ տէրն էր: Եւ Ոլոմպիաս ասաց.

— Խնդա և դո՛ւ, ուրախ լեր, քա՛ջ, և անց նիստ:

է. Եւ նա իրրե էանց նստաւ և ասէ.

— Դո՞ւ ևս ուսումնական աստղագէտն Նեղզանիբոս՝ հռչակաւորեալ յամենայն քաղաքի: Թերևս որք փորձեալ քննեցին զքեզ, ուսան ի քէն զամենայն ճշմարտութիւն: Որո՞վ արինակաւ քննութեամբ վաբելով ճշմարիտ իրս պատմես:

որ լրացված մասը, աղավաղ, սխալաշատ ու քերի լինելով, նիշտ չի ներկայացնում բնագիրը և չի ներդաշնակում ձեռագրի հիմնական մասի ընտիր զբնագրեր, ուստի նպատակահարմար զիսկեց հիշյալ հատվածը ներկայացնել ըստ D-ի (2բ—4ա, համեմատությամբ Տպ-ի), նկատի ունենալով նրա անխաթարությունը և E-ի հետ ունեցած մեծապարզությունը: Նույն մոտեցմամբ են լրացված նաև հետագա քերի ու աղետ մասերը:

+ B յափշի(.)ն, C յարշիոն, E յակշիոն:

+1 E «նա, որ փախեալ թագաւոր... զանձն իրրե զշխոյ և կին» հատվածը լրացված է նեազայում՝ ներդիւր քղերի վրա, բուն ձեռագրի պակասող էջերի փոխարեն (էջ 5—7): Քանի

Նւ նա ասէ.

— Բազում արքանակ են, ո՛վ զշխոյ, խոյզից քննութեան կամք. քանզի են երազագէտք¹⁵, նշանալոյծք, երազազատք, ամոնազէտք և լախնազէտք, ծննդարանք, բախտագիւտք, ճակատագիրք և որ կոչին մոզք՝ բնդ որով ամենայն գիտական հարցմունք անկեալ զնին:

Զայս ասացեալ՝ հայելով թիւարար յՈլոմպիազա, տրփանօք ցանկութեան հարեալ: Ասաց զշխոյն Ոլոմպիաս.

— Զի՞ մածարն կատուցար տեսանելով զիս:

Նա պատասխանի տուեալ, ասաց.

— Դշխո՛յ աշխիւ, լիշեցի պատասխանիս հարցմանց իմաց աստուածոցն երբեմն եղեալ, զի կա ինձ բնդ զշխոյի խորհել և քննել իրա: Նւ այս ճշմարիտ է, որ զիտացի ի պատասխանեացն: Իսկ ապա ասա, զոր կամիս:

Ը. Նւ հաննալ ի ներքուստ արտաքս զձեռնամատուց տախտակ, զոր քան և փորձ մեկնել ոչ կարէ, զի ոսկով և փղոսկերք էր կազմեալ, և զեմն ատուզս և զծամազէտն Արամազդ¹⁶ աղաչին և արեգակն սառնային բխրալայ և բուսումն ամառինսինէ և Արէս կամարիտէս և (Հ)երմէս զմբխտեալ և Ափրոդիտէս շափիւղայ և Կաանոս սոփրիտէս և ժամազէտն լիկզինոս:

Թ. Զարմացաւ Ոլոմպիա բնդ բազմապատիկ արքանակն և բնդ աստեղաց սրանշէլի տեսութիւնն և առ նմա մատուցեալ նստաւ և հրաման ետ ամենեցուն ի ներքուստ արտաքս զնալ: Ասէ ցնա.

— Քննեա՛ և հա՛րց զիմ և զՓիլիպոսի ծնունդն, քանզի համբաւ է, թէ յորժամ զա ի պատերազմէն, կամի զիս ի բաց քննենալ և այլ կին առնել:

Նւ նա ասէ.

— Դի՛ր զքո ծննդեան գիրն և զՓիլիպոսին:

Նւ նա ասէ.

— Նւ զի՞նչ առնես զայս:

Նեղզանիրոս զնէ և զիւր ծննդեան գիրն առ Ոլոմպիազայն և հարցաբնեալ ասաց.

— Ոչ է սուտ համբան, զոր լուար. այդ, այո՛, ճշմարտապէս ճակատագրեալ է քեզ, բայց կարեմ ես քեզ իբրեւ զմարգարէ եգիպտացի աւգնել, զի մի ի բաց քննեցեալ լիցիս ի նմանէ և եթէ լիցիս՝ գտցես, որ խնդրիցէ զքո վրեժ:

Նւ Ոլոմպիաս ասէ.

— Զիա՛րդ է այդ:

— Ճակատագրեալ է քեզ, ըստ որում եղիր ինձ բնդ երկրային աստուածոյ խառնակիւ և յայնմանէ յղանալ, և յղացեալ ծնանիլ և սնուցանել և զնա վրէժսնդիր ունել քեզ:

Ասէ Ոլոմպիաս.

— Ընդ որո՞ւմ աստուածոյ:

Ասէ Նեղզանիրոս.

— Ընդ լիւրացոցն Ամոնի:

Ոլոմպիաս ասէ.

— Որպիսի՞ որ է հասակաւ՝ մանո՞ւկ, թէ՞ ի միջին յիս, և ձեռվկերպարանաւ որպիսի՞ որ է:

Ասէ Նեղզանիրոս.

— Ալեւոր հերով և եղջերս խոյի ի վերայ ծամեկեացն ունելով:

Իսկ արդ, պատրաստեալ՝ դու քեզոյն զանձն իբրեւ զշխոյ և կին), զի յաղագս այս տեսցես երազս և զչաստուածն բնդ քեզ խառնեալ:

Նւ Ոլոմպիաս ասէ.

— Նթէ տեսից զերազն, ո՛չ իբրեւ մարդոյ, այլ որպէս աստուածոյ երկիր պագից քեզ:

Ժ. Նլանէ Նեղզանիրոս յարքունեացն և առնու¹⁶ բանջար կուտատկեայ⁺, զոր զիտէր առ երազափորձութիւնս, ի ճահս յառապարէն քաղեալ և զայս քաջէփ արարեալ՝ ստեղծանէ էգ մարմին մոմեայ և գրէ ի վերայ պատկերին զանուն Ոլոմպիազայ: Նւ արար մահճակս⁺¹ մոմեայ, զնէր ի վերայ ստեղծման Ոլոմպիազայ: Նւ լուցեալ ճրագ և արկեալ անդ զբանջարոյն եփուկն, ասէր ի վերայ ոգոյն Ոլոմպիազայ, քանզի ետես շաղապատեալ զնովալ ի նշանաց անտի զԱմոնայ: Նւ յարուցեալ ասէ.

— Կի՛ն, դու յղացար յինէն արու մանուկ, որ վրէժսնդիր լիցի քեզ: ԺԱ. Նւ յարուցեալ ի քնոյն Ոլոմպիաս և զարմացեալ բնդ ուսումնական հարցուկն⁺², ասաց.

— Տեսի զերազն և զոր ասացեր ինձ զաստուածն, և արդ կամիմ խառնակիւ բնդ նմա: Այժմ քեզ հոգ լիցի, յորժամ բնդ իս մերձաւորութիւն արասցէ, աղդ առնես ինձ, զի և ես պատրաստագոյն գտայց փեսային:

+ B. Տպ կուտակեայ:

+1 BDEG. Տպ մարկճակս. ուղղումն ըստ C-ի, տե՛ս № 17 ծանօթ:

+2 CDE. աղափաղված է: Ուղղումն ըստ B-ի:

Եւ նա ասէ.

— Նախ առաջին, տիկի՛ն, զոր տեսեր՝ երազ էր, իսկ նոյն ինքն, որ չերազին տեսիլ՝ շատտուածն էր, դայ, մտանէ առ քեզ, տեղի տուր ննջիլ ինձ առ քեզ ի սենեկին, զի մի երկիցեա ինչ, յորժամ ի վերայ քո եկեսցէ շատտուածն:

ԺԲ. Եւ ասաց.

— Բարի՛ք ասացեր, ո՛վ մարգարէ: Տաց քեզ մուտ ի ներս ի սենեկին իմում, և եթէ զիպեցայց մերձաւորութեան և յղացայց՝ մեծապէս պատուելից պեղ իրրե զանսխալ տեսանող և ընկալայց, իրրե թէ հայր մանկան իցես:

Ասէ Նեղզանիրոս.

— Նախընթաց կարապետ առ քեզ գալոյն աստուածոյն այս է. եթէ յորժամ անցեալ նստիս ի ներս ի սենեկի բում, տեսցես վիշապս սողս դալ առ քեզ, հրամայեա՝ որք անդր կան, արտաքս ելանեն: Եւ դու մի՛ շիջուցաներ պոյս հրագացն, ալ կանգնեցիր և նիստ ի գահոյսն քո և ծածկեա զերեսդ. դարձեալ տեսանես զաստուածն, զոր տեսեր յանուրջրս, մտեալ առ քեզ:

Ձայս ասելով, զնաց արտաքս:

Մեր տլետր և շուն մտաւք,

Շուշանայ ծերոցն աւելի.

Գեմ այդ տեսողի չէ գործ

կամ բընաւ իսկ մարգարէի.

Թէ զԳաւիթ ի մէջ ածես

կամ զառակ կընոջն Ովսէի,

Նոցայն արինակ բանի

վասն յանցման տանն Իսրայելի:

էջ 10 ԺԳ. Եւ ի վաղիւ անդր տայր նմա տեղի մաւտ առ սենեակն (իւր)՝ ալ սենեակ: Եւ նա պատրաստէր գլաթ խոյի կակղագոյն՝ հանդերձ եղջերաւքն խալամովին, և ցուպ և հանդերձ սպիտակ: Եւ առեալ վիշապ՝ առնէր զսա՝¹ տկար և լոյծ, և ի ձեռաց անտի նորա սողել և յանկարծաւրէն ի բաց արձակել զվիշապն: Եւ նա հմուտ ի սենեակն Ոլոմպիադայ, և նորա տեսեալ ոչ զարհուրեցաւ ի նմանէ, քանզի և այնմ

+ Գրչական բացթողում. վերականգնումն ըստ BCDGM-ի:

+1 Տպ զնա, D զսա, հետագայում ըստ Տպ-ի ուղղված՝ զնա:

ապն ունէր, և ասէր, որ անդր կային ի բաց զնալ չիրաքանչիւր տեղիս: Եւ ընկերմէր զինքն ի մահիճս և ծածկեալ զերեսն՝ լոկ միայն ծայրիւ՝ ապան տեսանէր զնա ի մտանկն¹, որ և ետես չեքսգին:

Մոյլ¹⁸ և ծանակ աշխարհաւր²,

Որ զեցիպտոս շուտ կորուսէր,

Ջարքայական թաղըն թողէր

Ի ամալթանացրդ զիրկ ածէր:

Եւ նորա ի բաց եղեալ զգտազանն արմաւենեալ, ելանէր ի վերին մահիճս և դարձուցանէր զՈլոմպիադա չինքն կոյս և մերձենաւ ի նա: Ապա եղեալ ի վերայ կշտի նորա գձեռն աջոյ և ասէր.

— Ջառակ անյաղթո՛ւ և անհնազանդելի՛, արդ կա՛ց մնա կին դու միշտ, զի յղի ես արու մանկամբ, որ վրէժխնդիր քո լինելով, և ամենայն շինատանի³ աշխարհակալ զշխոյ:

Եւ զայս ասելով, առեալ զգաւազան իւր՝ ի դուրս ելանէր ի սենեկէն և ի բաց թաղուցանէր, զոր ունէր:

ԺԴ. Իսկ իբրեւ ալզ եղև, յարեալ Ոլոմպիադա և եկն ի սենեկն Նեղզանիրայ: Եւ(նա)⁴ զարթուցեալ ասաց.

— Տիկի՛ն, զի՞նչ պատմես ինձ, եղև՞, զոր տեսերն:

Ոլոմպիա ասէ.

— Եղև զոր ասացերն:

Եւ նա ասէ.

— Խնդացի բնդ քո, տիկի՛ն.

Եւ Ոլոմպիա ասէ.

— Ա՛րդ ո՛չ ես ալլ դայ առ իս, քանզի անսամ⁵ իրրե զկին գալըստեան և մերձաւորութեան նորա առ իս, զի հեշտալի ցանկութեամբ յոյժ ընկալայ զնա, ո՛վ մարգարէ: Բայց եթէ քեզ զանխուլ եղև այս, և ոչ զիտացէլ՝ զարմանամ:

+ C Կեկնված Լ՝ ծայրիւ ածկս և ծածկեալ զերեսն լոկ միայն ծայրիւ փխ ծայրիւ:

+1 B ի մտանկն ի ձեռն որպէս և ետես, G ի մտանկն նոյն կերպիւն որպէս և ետես փխ մտանկն որ և ետես:

+2 CDE տողն աղավաղված Լ. «ժոյլ և աշխարհակալ տւեր»: Ուղղումն ըստ B-ի:

+3 CD շինա... նաւի, G շինանաւի, E շինարնաւի: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+4 Լրացումն ըստ G-ի:

+5 G ասեմ ասեմ իրրե զկին զգալուտ մերձաւորութեան փխ անսամ... մերձաւորութեան:

էջ 11

Եւ նա խնդայր, զի սիրեցաւ ի բամբռայէն: Եւ ասաց.

— Ի՞նչ, Ոլոմպիաս, ես մարգարէն եմ աստուածոյս աշտորիկ: Եթէ կամիս, տո՛ւր ինձ զտեղիս այս ի բուն լինել աստ, զի մի՞շտ խուճապիցէ նեղելով, զի սովորական մաքրութիւն արարից նմա եւ եկեսցէ առ քեզ:

Եւ Ոլոմպիաս ասէ.

— Կամք քո եղիցին յայսմ հետէ:

(Եւ ասէ ցղոնապանսն իւր)⁺.

— Տո՛ւք ցղա զփական սենեկիդ:

Եւ նորա առեալ՝ ի թագստեան առնէր, եւ իսկ եւ իսկ մտանէր քանիցս անգամ: Եւ կամէր Ոլոմպիաս, թե մտցէ առ նա, յառաջագոյն զեկուցանէր մարգարէին եւ նա ըստ սովորութեան մերձենայր յՈլոմպիաս՝ կարծիս առնելով Ամոն գոլ:

ԺԵ. Համբառնայր որովայն նորա, եւ ասէր.

— Ո՛վ մարգարէ, զի՞նչ արարից, եթէ եկեալ գտցէ զիս Փիլիպոս յղի:

Եւ նա ասէ նմա.

— Մի՛ երկնչիր, տիկի՛ն, քանզի այսմ իրի աւգնէ քեզ աստուածն Ամոն, եւ եկեալ առ նա յերազի, զեկուցանէ, որ ինչ լինելոցն էր, անխոշտանգ եւ անպատուհաս լինել քեզ ի||նմանէ:

էջ 12

Արդ այսպէս Ոլոմպիաս մոլորականս կրեաց ի կախարդական զաւրութենէն զճշմարտութիւն իւր ցուցանելով:

ԺԶ. Եւ առեալ ծովային բաղէ, զսա մող(ե)աց հնարիւր⁺¹ նեղղանիբոս եւ որքան միանգամ կամէր յերազս տեսանել զՓիլիպոս, առ բաղէսն դիւթութեամբ վարեցեալ խաւէր եւ թռուցանէր զբաղէն: Եւ նորա անդ երկիր եւ ընդ ծով թռուցեալ, շոգաւ երկուս տիւս եւ երկուս գիշեր էրն Փիլիպոս (եւ խաւեցաւ ընդ նմա՝ որպէս ուսաւ ի նեղղանիբալ եւ երազ. Փիլիպոս տեսեալ զբաղէն՝ զարթեալ)⁺² խռովեալ եւ կոշեցեալ առ ինքն զերազոց մեկնիչն զԲաբելոնիոս¹⁹ եւ ասէ ցնա.

— Տեսի յերազի²⁰ զոմն աստուած՝ գեղեցկակերպ, ալեոր հերով եւ ի մաւրուսարձական, եղջերս խոջի ոմնելով առ ծամելեալքն, ի գիշերի մտեալ առ կին իմ Ոլոմպիաս եւ ընկողմենալ լինի ընդ նմա եւ յարուցեալ ասէ ցնա. «Յղացար յինէն արու մանուկ, որ զքեզ պտղաւորեսցէ.

եւ մահու հաւրն վրէժս խնդրեսցէ»: Եւ թուէի ես, եթէ կարկատիցեմ զբնութիւն կնոջ իմոյ բիրդոսաւ, կնքել իմով կնքոցաւ: Եւ էր մատանին ոսկի եւ դրոշմ՝ արեգական եւ զլուսն առեւծու եւ նիզակ: Եւ զայս իմ արարեալ կարծիս առնուի, բաղէ հասեալ առ իս՝ թեաւ իւրովք զարթուցանէր զիս ի քնոյ եւ աղղել ինչ ինձ⁺: ԺԷ. Ասէ ցնա երազագէտն.

— Ըշմարիտ է, զոր տեսերդ երազ. քանզի կնքելն քեզ բնութիւն կնոջն քո հաւատովք լի է պատասխանիք հարցմանն. քանզի կնքն հաւատ է, աղղելով զի եւ յղացաւ կինն:

Զըստուեր²¹ երազդ, որ դու տեսար,

Ո՛վ Փիլիպէ մուար՝ եւ լիմար.

Ոչ թէ տեսիլ է բնակաբար,

Այլ կախարդին արուեստահասար:

Դու զԵգիպտոս առնես խանգար,

Եւ նա խոցէ զքեզ մահարար.

Յափըշտակեց⁺¹ ըզկինդ յաւժար

Եւ յըզացոյց ճըշմարտարար:

Արդ, որ ի յերազդ անկար

Եւ ի (մո)գէն տեսեամբ խաբեցար,

Զկինըդ կորուսէր տրկար

Եւ զըրուց շատոց դու եղար.

Համբէ՛ր տուր դու քո սըրտիդ,

Որ չգիտեն երկիր հաւասար,

Թէ ոչ՝ վատ անուն շահիս⁺²,

Եւ ասեն անուն քեզ զըժար:

+ CDE Տպ ոչ փխ ինձ: Ողղումն ըստ G-ի:

+1 CD Յափըշտակեց... ճըշմարտարար շիֆ:

+2 CD առնու փխ շահիս:

+ BCEG նախադասութիւնը չիֆ. լրացումն ըստ D-ի:

+1 CDG հնարիւր չիֆ:

+2 BCDEG փակագծերի հատվածը չիֆ, լրացումն ըստ Տպ-ի:

Գալստիս Բագրատունի
այս պատկերով հարգած էր
որ թագուհի թագուհի կառավար
արևելքում իր ժամանակին

Պատմության Աղբյուրների Մակեղանացույ
Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռագիր № 5472, ԼՂ 83

(—Քանզի— ոչ որ զունայն աման կնքէ, այլ զլի և զպատարուն²². և զայս բիրդոսա²¹, քանզի ոչ ուրեք գտանի բիրդոս, բայց միայն յնդիպտոս²³: Արդ, և զիպտացի է, և սերմն ոչ ի վայր, այլ նշանատր և փառատր, նաև լուսատր: Այլ և վասն ոսկոյն. զի զի՞նչ քան զոսկին փառատր իցէ, ի ձեռն որոյ աստուածք երկրպագութիւն կրեն: Եւ զի կնիքն էր արեգակն, և ունելով զլուս առեւծոյ և նիզակք՝ սա ծնեալ մինչև յարեւելս հասցէ, զամենայն ինչ կամակար և ըստ իւր կամաց զործելով իբրև զառեւծ և նիզակակտր զաշխարհս և զքաղաքս արասցէ վասն նիզակին, որ էր յերազին: Բայց տեսանել քեզ զաստուածն խոյնդհար²⁴, ալիոր՝ լիբէացոց աստուածն է Ամոն:

ԺԲ. Այսպէս մեկնեալ երազագիտին, ոչ հեշտեալ լուս թագաւորն զյզանալն կնոջն իւրոյ, թէպէտ և յաստուածոցն գիտէր: Եւ յաղթեալ պատերազմին՝ փութով ձեպէր ի Մակեղոնիա մտանել:

Իսկ երկնչէր Ոլոմպիաս, և միսթարէր զնա նեղզանիրոս: Եւ լի- նէր ի գալն Փիլիպոսի և ի մտանելն առ բամբիշն, եկեալ առ նա Ոլոմ- պիաս, բայց ոչ համարձակութեամբ ի վերայ եղելոց իրացն: Եւ իբրև ետես Փիլիպպէ զնա խոտվեալ՝ ասաց.

— Ո՛վ կին դու, այդմ իրաց ոչ ես դու սրատճառ, զի այլոց եղեն յանցանք, և ինձ ի տեսեան ազգեցաւ² եղեալն, զի դու անպատճառ և անխոշտանդելի իցես: Քանզի զամենայն ինչ կարեմք թագաւորքս, բայց առ աստուածն ինչ ոչ կարեմք, զի ոչ ի խառնիճաղանձ գոնհիկ յումեքէ մարդոյ հարար և ոչ զեղեցկավայելուչ ձեիդ քում տրփանայր որ արժանապէս, այլ աստուածքն, որ զամէն կարեն:

Այսպէս ասելով, խնդամիտ արձակեաց զՈլոմպիադա: Եւ նա գո- հանայր զառաջագող մարգարէէն: Եւ էր այնուհետեւ ընդ Ոլոմպիադայ Փիլիպոս:

Իսկ նեղզանիրոս անդ էր յարբունիսն և ոչ ումեք երևէր, քանզի ոչ կամէր³: Բայց լսէր ի Փիլիպոսէ, զի ասէր, եթէ՝ «Ո՛չ յաստուածոցն

+ «Քանզի ոչ որ զունայն աման կնքէ... անողորմ տանջանալ բարձից զնա ի կենաց աստի» արձակ հատվածը և նրան հաջորդող՝ «Մոգն հնարիք ի նա հայեց» սկսվածով կախան վերցված են D-ից (համեմատությամբ BC Տպ-ի), քանի որ E ձեռագրում այն առկա է կո- րած քերքերի փոխարեն հետագայում ավելացրած ներդիր քղերի վրա՝ ու շրջանի անհաջող գրչությամբ:

+1 B բեկղոս, բիրդոս, CD բիկղոս:

+2 C յայտնեցաւ վիս ազգեցաւ, D ի տեսեան չիք. լրացումն ըստ B Տպ-ի:

+3 D կարէր վիս կամէր:

յղացար, ալ յայլմէ ումմնէ հարար ճշմարտութեամբ, որ թէ անկցի
ի ձեռս իմ, անողորմ տանջանաւ րարծից զնա ի կենաց աստի: Լսէր
զայս նեգղանիրոս, զոր ասէինն:

Մողորն հնարիւր ի նա հայեց²⁵,
Ըղկինդ ի քէն յափրշտակեց,
Զբսդանալեաց ձայնըդ լրսեց
եւ ի վիշապ կերպարանեց,
Ապա նրման ամսոց գոչեց
եւ հաւարար զինքն անյայտեց:)

էջ 15

Աւձն էր կորըստեան սլատճառ,
որ եհան զԱղամ ի դրախտէն,
Հանց նեգղանիրոս արար,
ղկինն եհան ի Փիլիպոսէն,
ի կերպ վիշապի դարձաւ
և գոչեաց սաստիկ մեծածէն,
Մողաց և ի գիրկն ելաւ,
շունչ առնոյր ըզհաւան ի զիմէն⁺:

Աւձու⁺¹ հասիաթն է շատ,
թէ քննեն ճարտարքն մըտով.
Որպէս Մովսէսի եղև՝
գաւաղանն ի յաւձ դառնալով.
Կամ ըզպըզնձի ըզաւձն

+ CD Շնչալով առ նա եկեալ|| և առնոյր զհոտն ի զիմէն վիս Սողաց... ի զիմէն: Վերջինիս
Ակիւնյանի երատարակած կախաշարում նախորդում է. «Շնչալով առ նա եկեալ|| և առնոյր
ըզհոտն ի զիմէն» խաբարված երկատողը (տե՛ս և. Ակիւնյան, Զարարիա Էպիսկոպոս Գնունեաց
և իւր տաղերը, Վիեննա, 1910, էջ 70—71):

+1 B Կաֆան շիֆ, CD-ում ունի հեղինակային «Գրիգորիս» նշումը լուսանցում և տե-
ղադրված է «Յաւձն շատ զբրուց գիտեմ...» կախայից հետո:

ի ձողի ծայրն կախելով.
էր նա արինակ փրկիչին⁺
ի խաչին նա բարձրանալով:

Յաւձն⁺¹ շատ զբրուց գիտեմ,
բայց չկարեմ զբրել հաւասար.
Աւձն է իմաստուն, խելաք,
հրամայեաց տէրն կենարար:
Աւձն է|| վիշապի ծրնունդ,
Մողումոն գրեհաց զնա հանճար,
Աւձն, որ ի ձրէդ ելաւ⁺²,
նա կոխէ գերկիր հաւասար:

էջ 16

Իսկ²⁶ նախանձ զբտակ շարին
զաւձն արար իւրն բնակարան.
Պատրեաց նա ըղնախամայրն
ճաշակմամբ պըտղոյն զսլատուիրան.
Աղամ ձեռաքն Սալի
և ի յանճառ լուսոյն զբրկեցան.
Տէրն եկեալ, ձայնէր՝ ո՞ւր էս,
նա լալով ասէր, թէ՛ մերկ կամ:

էջ 17

Թագեան թըղենեաւ սփածան
և ի նոյն ժամն դրախտէն ելան.
Անմահ մընալոց էին,
բայց անկան և աղտեղացան.
Մեռան, ի զըժոխքն իջան,
վեց հազար ամ արգիլեցան.
Բանդեալ խաւար զընդանաւ,
չարաչար նոքա տանջեցան:

Մինչ էջ, նա մարմին էառ
ծոցածին բանըն հայրական:

+ Տաղն այստեղ՝ E-ում զափայտ խմբագրութեամբ է. գրիգորիսյան CD օրինակներում
եղել է «Որ էր արինակ բանին»:

+1 Կաֆան D-ում ունի հեղինակային «Գրիգորիս» նշումը լուսանցում:

+2 B Աւձն, որ ի թոչնոց կարգէն անկաւ վիս Աւձն որ ի ձրէդ ելաւ, որ գրիգորիսյան
խմբագրութեանն է հեղինակայնում (հմտտ նաև CD):

Կամաւ հարս և սուրբ հոգոյն
սիրով ել ի փայտըն մահուան
Սատանայ խաչիւ կապեաց
և ընկճեաց զիշխանըն մահուան
Առեալ զսիրասնունդն Աղամ,
Ճոխ, փարթամ ի յերկինս և հան:

Ենովք յառաջին դարին
խառնեցաւ ընդ նախաստեղծին.
Զտրբամութեան ազանդ սլահեալ
հայրեն(ի)⁺ գոյ պատուիրանին.
Զպարտիս նախահարսն վարկեալ
զշարշարանս կալեալ ի յանձին.
Զարէ գրբոնութիւն մահու
փոխեցաւ ի դրախտն առաջին:

Ընտրեալ մեծին Մովսէսի
աշակերտս ի զետեղանէ,
Սուրբ հոգովն ասէր. «Վանես
զեթն ազգիս յԱսորեստանէ,
Զերկիրն աւետեաց տիրես
զցանկալի զմայր Սիրովնէ.
Խրնդաւ(լ) նախահայրն Ադամ
զաչ ծնանի հարս բանն ի կուսէ»:

Այս Յեսսեայ որդի նաւեայ
և մաքրեալ ի յորովայնէ,
Հարեալ զազգրս մեծամեծս
զնա սուր զուրաւ քաջն Ամաղեկէ,
Տեսեալ աչր մի կոտորէր
հարցեալ՝ ո՞վ ես յիսրայելէ.
Ասաց. «Զարութեանցն եմ պէտ՝
յաւգ եկի քեզ յառաւատէ»:

Դանիէլ մարգարէին
զծովն ետես չորք հողմ բախէին.

Զորս պապանք Լիանէին,
շար յետին էր բան զառաջին.
Աւրինակ թագաւորաց
Պարոսի, պարսից Դարեհին,
ԶԱղեքսանդր զՄակեդոնին՝
շար ժանեալքն էր նրման նեռին:

էջ 18

Սա ետես բզին աւուրցն
բզնրստեալն ի քերովրէին.
Որդին զայր ընդ ամպս երկնից
անպատում փառաւ հայրենին.
Բուրոց զաւրաց հրեշտակաւ
ի զատել զազգրս հողածնին,
Արդարքն յառաջ ընթանան,
մեղաւորքն ի հուրն առաքին:

Եղիա մաքուր հոգւով
մաշկեղէն զղեցաւ ի մարմին.
Մերկութեան նախնեաց նրման
տաժանեալ կրրիցն և տուծին.
Յուսով պաղատէր առ տէր՝
մըտանել ի տուն հայրենին.
Հրեղէն կառաւ վերացաւ
ի յանմահութիւն վերըստին:

Զեսայեան աստուածաբան
զարդարեալ յեթնարփի շնորհէն,
Կայծակամբ մաքրեալ եղև
ունելեալն ի սերովրէէն,
Հրազէն բաժակաւ զմալլաւ
հարաշարժ յանմահ յաղբերէն,
Ընդ մարգարէին Դավիթ
ընտրութեամբ յերկոտասանէն:

Առ քեզ դատաստան եկի,
թագաւոր, Դավիթ մարգարէ.

+ Լրացումն ըստ Ակիւնյան ԶԳ, Լջ 72:

էջ 19

Ձոշխարն իմ զենին աւտարբն,
Հիւրին ճաշ կուտան՝ թէ ուտէ.
Նա թողցէ զիւրեն հարիւրն,
որոճի միոյ աւնարկէ.
Ասաց, թէ Մովսէս գրտեալ
ի յաւրէնքն մահապարտէ:

Խաւսէր ՚ւ առաւար յայտնէր
արբային, թէ՛ մահապարտ ես,
Ձուրիայ մահու մատնես,
Բերսարէ զկինն յափըշտակես.
Ի խորոց սըրտէ գոշեաց
և ասէր լալով. «Մեղայ ես,
Նաթանայ տեսեալ զըղջումն
տէր աստուած զմեղսրն թողցէ քեզ»⁺:

Սողոմոն որդի Դաւթի,
ըզկանաց ազգըն կու գովէ.
Թէ ով ետ իմաստութիւն
զըստերացն, որ նախամարն է.
Որպէս Լուսարիմ⁺¹ կուսին
Գաբրիէլ իջմամբ աւետէ.
Աննա ՚ւ Նղիսաբեթի
ի սուրբ ծնընդոցն, որ ի յնայէ:

Ըզմեծն ի ծնունդս կանանց
և զընտրեալն ի յորովայնէ.
Գալ կուսին Մարիամու
յարգանդի մարն երկըրպագէ.
Խաղայ և ցնծայ մանուկն,
եւանել կամէ ի յամլէն.
Յառաջընթաց կարապետ՝
հաւր բանին իջման վըկայէ:

Տեառնէ փախեալ Յունան
մըտանէր ի ծով նաւական.
Ալէկոծմամբ ընկըզմիլ
կիտին յորովայն.
Աւրինակ երեքարեայ էր
թաղման փըրկէին յարութեան,
Թըքմամբ ելեալ ի նինուէ,
գոյժ տալր քաղաքին կործանման:

Նըման համեմատ սորա՝
Աղեքսանդր Մակեդոնացի.
Ապակե տաղաւարաք
ծովն իջեալ յանդընդականի,
Նղջեր, Լըզեհոն, թըմբուկ
և ցրնծղայս, քրնար տասնադի.
Առ րիպա վաբըն խանդաղատ
զվեց հարիւրսն սու ի կոնդակի⁺:

Նկլաստիական²⁷ վարժեալ
յարտաքին իմաստըն բանի.
Արիստոտէլ վարդապետն
կոչէ ծով ովկիանոսի.
Սա հիացեալ զայմանայ,
թէ որքա՛ն կատուք²⁸ կան ի նմի,
Ասէ արարչին զիտակ
զթիւ համարն ի ջուր կենդանի:

Եւ մինչդեռ ի խրախճանութեան էին վասն գալոյ թագաւորին,
միայն արքայն տրտում էր վասն յղանալոյ կնոջն: Իսկ մինչդեռ ի
յուրախութեան էին բաղմութիւն, Նեզդանիբոս շրջէ զինքն և փոխէ ի
կերպ վիշապի՝ կարի մեծ, քան զառաջինն: Նկն եկաց ընդ մեջ տաճա-
րին և շնչ(ե)աց ահագին, մինչ զի ապարանից հիմունքն⁺¹ շարժեցան:

+ E Աղավաղված է՝ թալցեէք: Ուղղումն ըստ Ակինյան 29, էջ 74:
+1 Ակինյան 29, էջ 74 ուսայ փխ Լուսարիմ (?):

+ Կաֆայի եզրափակիչ երկատուր գրքի նույն աղավաղումով առկա է և Ակինյան 29, 75.
«Առ րիպավարքն (?) խանդաղատ զվեց հարիւրսն սու (?) ի կոնդակի»:
+1 BCD մինչ զի այն թէ հիմունք, G մինչ զի և հիմունքն շարժեցան:

Իսկ որք տեսինն, ի վեր վազեցին ի յահլն և դարձուրեալք ընդդա-
մամբ⁺ ևզեալ: Եւ Ոլոմպիաս գիտացեալ զիւր փեսէն, կարկառեալ
զձեռն աջոյ, ի բաց յարոյց ի գողէն շանթեալ: Եւ նա բնդ ամենայն տե-
ղիս տաճարին շրջեալ, ևկն ի ծունկս² Ոլոմպիագայ և արկ զերկ-
շուրթն լեղուան և համբուրեաց զնա, և հաստատուն նշանակաւ զնա-
ղապարտիւս սիրոյն ազգելով վիշապն տեսողացն:

էջ 20

Իսկ Փիլիպոսի երկուցեալ և միանգամ դարմացաւ և անդիտութիւն
մատուցանէր զալուն: Իսկ նեղզանիւրէ ոչ կամեցաւ յաճախատես լինել
տեսարանին. փոխէ զինքն ի վիշապէ յարծիւ³ և անդուստ ի բաց թռչի,
իսկ թէ ուր շողաւ, աւերոյդ է ինձ աս⁴ ևկ⁵:

ԻԲ. Իսկ Փիլիպոս զահի հարեալ յերկիւղէն և ինքն ևկեալ ասաց.

— Կի՛ն դու, հաստատուն նշանակ առ քեզ վտանգի տեսի զաս-
տուածն քեզ յաւնականութիւն մատուցեալ վասն վտանգիդ: Բայց թէ
ս'վ էր աստուածն, ոչ զիտացի, քանզի եցոյց մեզ զԱրամաղղայ² և
զԱմոնի կերպարանս:

Ասէ Ոլոմպիաս.

— Որպէս զինքն ինձ յայտնեաց¹, Ամոն էր՝ աստուածն լիբէաց-
ւոց:

Եւ լուեալ զայս և տեսեալ զայս, թաղաւորն երանի տայր անձին
իւրոյ, զի՝ աստուածոյ գաւաիի հանդերձեալ եւ, ասէ, հայր լինել:

(Բ) (Վասն ծննդեան և սննդեան և գործոցն Աղեփաւնդրի
և սատակմանն նեղզանիւրայ)

ԻԳ. Եւ յետ սակաւ ատուրց մինչդեռ ան(ց)եալ նստէր Փիլիպոս ի
տնկախիտ տեղոջ ուրեմն բուրաստան յարբունեաց², ուր էին հաւք
բազում ճարակաւորք, մինչդեռ պարապէր նա առ ի պիտանացու ինչ
իրս, յանկարծակի վազեալ հաւ մի ի գող նորա ձու արկանէր և ինքն
ի բաց թռչէր: Եւ կիթն հոլովեալ ի գողոյ նորա յերկիր ի բաց
ծակոտեալ³, յորմէ ելանէր փոքր վիշապիկ մի: Եւ շուրջ ևկեալ բա-
զում անգամ և ի ձուն կամեցեալ մտանէր վերստին, ուստի ելն և ար-
կանել անդրէն ի ներքս զզլուխն, իսկոյն իսկ վախճանեցաւ:

Նըշանդ բատուց և անսրխալ,
Փիլիպ արբալիդ մին և կալ
ԶԱնտիփոստայ լուծմունքն բնկալ
Եւ տես գորդիդ աշխարհակալ.
Որ չկա ճարակ ի տեղն իւր զալ,
Ուստի ելաւ, կրկին զստեալ
Եւ ի յաթոնս ոչ ժաման գայ,
Է ի վերուստ աշաղէս գրառեալ⁴:

ԻԴ. Եւ խռովեալ Փիլիպոս ոչ սակաւ, յղեալ կռիւաց զԱնտիփո-
ստա², որ յայնմ ժամանակի հռչակաւոր նշանաւոր լէր: Եւ ևկաց,
պատմեաց նմա զեղեալ նշանն՝ զհաւն և զձուն և զվիշապն, զշուրջ գալն
և զմահն: Իսկ Անտիփոստա, որ առանձին տեղեկութիւնք, որ աստուծոյ
կամարն փշեցեալ ևզն յանձն իւր և ասէ ցնա.

էջ 21

— Ո՛վ թագաւոր, ևզի՛ցի քեզ որդի, որ շուրջ ևկեալ ընդ բոլոր
աշխարհ, զամենայն որ իւրով զարուիւամբն հնազանդեցուցէ, և ինքն
ոչ ումեք հնազանդեցի և զառնալով յիւր աշխարհն՝ սակաւակեց ժա-
մանակաւ վաղիսճանեացի: Քանզի վիշապն արբունեալան պաճար³ է և
ձուն՝ նման բոլոր աշխարհիս: Եւ ուստի վիշապն ի դուրս ել և շուրջ
ևկեալ բնդ յաշխարհ, կամեցեալ ուստի ելն⁴, անդրէն մտանել և ոչ
ժամանեցեալ՝ վաղիսճանեցաւ:

Այդպէս լուծեալ մեկնէր նմա զնշանն և պարգևս բնկալեալ ի Փի-
լիպոսէ՝ ևկեալ ցնաց:

ԻԵ. Իբրեւ կատարեցաւ կարգեալ ժամանակ ծննդեանն ինն ամսից
բոս կատարման յղութեան, Ոլոմպիագայ անցեալ նստէր ի վերայ յղե-
կիր զահաւորակին երկնելով⁵: Եւ մաւտ անցեալ կայր նեղզանիւրոս
և չափէր զընթացս երկնային⁶ աստեղացն և վրդովեալ զաշխարհական
տարերս ինքեան զարուիւամբն վարեցեալ, ուսաւ, որ ի միջի կայր
ժամանակն, և ասէր.

+ CD արբալ ի միտ զու կալ փխ արբալիդ մին և կալ:
+1 BCD եւ ի յաթոն... աշաղէս զըրեալ չիլ: Կրացումը E-ում՝ Զափախ Գնունեցումը:
+2 B զԱնտիփոստա, G զԱնտիփոստա, A Անտիփոսա:
+3 FG պաճառ, A նշան փխ պաճար: Ուղղումն ըստ հունարենի և BCD-ի:
+4 A ել, B ելս, E ել նա, G ելս փխ ելն:
+5 MBG Տպ երկնել փխ երկնելով:
+6 BG զերկնային ընթացս:

+ CD ընդդասեամբ, G ընդդասմամբ չիլ:

+1 G յայտնեաց յորժամ մերձեցան յիս փխ յայտնեաց:

+2 BCD ուրեմն տեղոջ յարբունեաց փխ տեղոջ ուրեմն բուրաստան յարբունեաց:

+3 B Տպ փլանիւր, G փլանէր փխ ծակոտել:

— Կա՛լ զքեզ, կի՛ն դու, և յաղթեա՛ր բնութեանդ միջակայ ժամանակին և նման լեր բնութեան, որ ծնաւ զքեզ. զի եթէ այժմ ծնցիս՝ ընդ ծառայութեամբ կամ գերի այոց ծնցիս:

ԻՉ. Դարձեալ կնոջն կշտամբեալ երկամբքն, և ոչ կարաց տանիլ ի բազում ցաւոցն, նեղգանիրոս ասէ.

— Ժուժկալեա՛ր սակաւիկ մի, ո՛վ զշտոյ, զի եթէ այժմ ծնցիս, գալ(ւ)ոս եղիցի կամ բացակտուր՝ ծնունդն³⁴:

Եւ էր, ինչ որ սիրտփէր նեղգանիրոս մխիթարական բանիւք զկինն և մատուցանէր զձեռն ի բնական իւր ելսն գնացիցն, ուսեալ ի հարկէն, բայց նեղգանիրոս իւրով դաւրութեամբն արգելոյր զծնունդն: Եւ դարձեալ հայեցաւ յերկնային աստեղաց ընթացսն աշխարհական տարերց:

Տեսանէ զծիր հաճանջման
Շար աստեղացն բնդհանրական.
Նեղգանիրոս այս գիտնական՝
Վարժ և ընտիր յայս գործ՝ և ի բան.
Կռանոս եկեալ երկնից բերման,
Գիտել ըզբախտն ծննդական,
Ասաց, թէ ժամ է արձակման,
Ծնանիլ զարքայս հանդիսական:

— Ա՛յ ծեր, դառնացեա՛լ ոգի³⁵,
դիւարախտ դու ի բնութենէ.
Զաշխարհս ամէն կոյր գիտես,
զքեզ աշաւ սրատես ի սրբտէ.
Թէպէտ որ քրննես զերկինք
ու զբախտի ծրնունդն, ուր որ է⁺¹
Ապա գիտացի՛ր, զերի՛,
զի արուեստըդ զքեզ սպանանէ:

էջ 22 Ծանեաւ առհասարակ զամենայն աշխարհ, և զԿռանոս ի մէջ երկնի եկեալ և փայլակն իմն յերկնէ հտես զարէն արեգական ի մէջաւրէի: Եւ ասէ ցնլումպիա.

— Արձակեա՛ր՝ զծննդական ձայն:
Եւ ինքն արձակեաց զնորա ծնունդն և ասաց.

— Դշխո՛յ, (եթէ)⁺¹ այժմ ծնցիս, աշխարհակալ է ծնունդդ:

Կինն³⁶, որ զալատի մեղաւք
կամ անկնի ի ճաւջ՝ և ի բանբաս,
նա թող հանց որդի բերէ,
որ ծրնաւ այս Ոլումպիաս¹².
Զարքայն արքայից հրգար,
որ անունն է Սքանդարիաս.
Զառիւծ՝ և ի վիշապ նրման,
որ եկող զերկիր անպակաս:

Երանի³ այն մարն ասեմ,
որ անունն է Ոլումպիաս.
Մանուկ զարաւոր ծնար⁴,
ի քաջանց է դա անպակաս.
Նա⁵ աշխարհակալ լինի,
ի ծրնունդս կանաց է անհաս,
Բայց վայ և եղուկ ասեմ՝
մեռանի շրտապ՝ և անարհաս.
Տուցեալ Ոլումպիայի
դտանուտէրքն զերկոտասան.
— Քրննեա՛, զըշտոյ, և դու տե՛ս
զընթացումն զարեգական.
Զլուսինըն խաղալ ասէ,
յեթն աստեղսըն մոլորական.
Սերմամբ ծրնանիլ կա քեզ
յԱմոնէն քոյ աստուածական:

+ E Արձակէ արձակեայ:

+1 Լրացումն ըստ BCDG Տպ-ի:

+2 Տողը E-ում աղավաղված է. «մլնի (?) երկր այս Ալումպիագայ»: Բերվում է ըստ BCD-ի:

+3 CD-ում կաֆան ունի հեղինակային «Դրիգորիոս» նշումը լուսանցում:

+4 E ծնանի, ճշտումն ըստ CD-ի:

+5 D մեծ փխ նա:

+ E բացակայ ուր փխ բացակտուր: Ուղղումն ըստ BCDG Տպ-ի:

+1 E որ ունէ փխ ուր որ է: Ուղղումն ըստ CD-ի:

Ծընար ծաղիկ տիեզերաց,
Ոստ վայելուչ ի յանտառաց,
Ինձն ի քարքէ՜, ձագ արծրուաց,
Բազուկ և թև ըմբշամարտաց⁺¹;
Երից անկաց հոամասանց⁺²
Եւ տիրելով երեք կողմանց,
Յաղթաւ, հըղար աւել աշխարհաց,
Մեծ թագաւոր ամէն կա(ւ)սրաց:

էջ 23 Եւ Ոլոմպիադա քան զցույ մեծ գոչեաց և ծնաւ արու մանուկ:
Իէ. Իսկ մանուկն³⁷ իբրեւ չերկիր անկաւ, շարժումն եղև և որոտումն
և ճայթմունք⁺³ ստէպ-ստէպ, և կայծականց լուսոյ ճայթմունք չերկնէ
էջ 24 երևէին, մինչ զրեթէ աշխարհս առ հասալ³⁸ րակ տատանէր⁺⁴: Եւ առաջ
Փիլիպոս:

— Կամիմ զգա ո՛չ սնուցանել, ո՛վ կին, քանզի ոչ է իմ ծնունդ,
բայց զի տեսանեմ զսերմդ, զի շատուածոց և զծնունդդ՝ նշանակաւ
աշխարհական տարերց եղելոց, սնցի՛ առ յիշատակ մանկանն իմոյ
վախճանեցելոյ, որ եղև ինձ յառաջին կնոջէն, և կոչեսցի Աղեքսանդ-
րոս³⁸:

Այսպէս ասելով Փիլիպոս(ի), և մանկանն զարժանաւոր խնաման
ընկալեալ լինէր, և պսակադգեցութիւնք ընդ բոլոր Մակեդոնիա՝ ընդ
Պելլէ և ընդ Թրակիէ և ընդ աղինս լինէին:
ԻԸ. Եւ զի մի կարի շատ յամեցից ի բանս, որ յաղագս ծննդեանն
Աղեքսանդրի է, առաջմէն սկսայց ասել զարմանոց, որոց հասաւ Քան-
զի ի ստենէ հատուցեալ և զարգացեալ, հասակաւ, ձեռով ոչ ինչ նմանէր
Փիլիպոսի կամ Ոլոմպիադայ, այլ և ոչ իսկ սերմանողին, այլ յառուկ
տպաւր աւրինակի զարգացեալ կերպարանաւ³⁹: Զի զվարսն առիծոյ
ունէր, ալն ահեակ՝ խաժ և աջն՝ վայրաբեր⁴⁰, սեաւ. սուր էին ատամն
իբրեւ ժանիք, և զգիմադրութեան արձակումն երևեցուցանէր լինքն իբրեւ
առիծոյ: Եւ քաջայայտ էր բնութիւն, թէ որպիսի լինելոց էր մանուկն:

+ BCD քարէ:
+1 B առիւծադեղ ուժընդակաց վիս տողի:
+2 Երից անկաց... ամէն կայսրաց. Զաբաբիա Գնունեցու հավելումն է: BC ունեն ասելի՝
Երից անկաց տէր աշխարհաց վիս Երից անկաց հոամասանց, D չիֆ:
+3 B Տպ կայթմունք վիս ճայթմունք:
+4 CDE տեսանէր վիս տատանէր: Ուղղումն ըստ BG Տպ-ի:

Եւ ի ժամանակս աճեցեալ, ապա յուսմու(ն)ս թեակոխէր և ի թա-
ղաւորել:

ԻԹ. Եւ էր նորա դայեակ՝ կինն Լակրինէ, կելտացոց Մելանոսի
քոյրն⁴¹, և մանկավարժ և դաստիարակ և դայեակ՝ այր Լեոնիդէս⁴² Լա-
կոնացի, և վարդապետ երգոց՝ Պաուլինիկոս, և երաժշտականութեան՝
(Ղ)եկիոս Լեսնացի, երկրաչափութեան՝ Մենեքմոս⁴³ Պելէպոնեսացի, և
հռետորական բանից՝ Անաքսիմէնոս Արիստոկղայ⁴² Ամբսակենացի,
իսկ իմաստասիրութեան՝ Արիստոտէլէս Նիկոմիտաքայ Ստագիրացի ի
Մելետեայ⁴³ քաղաքէ: Բայց յիշեաց⁴² և Պափովրանոս յաղագս այսո-
ցիկ ի շորորդոյմ զիրս իւրում յամենազան հնարագէտ պատմութեանց:
Լ. Եւ Աղեքսանդրոս ամենայն խրատու վարժեալ կրթէր զինքն, որ-
ւ. պէս յառաջն ասացի, թագաւորել, մինչ զի յայտնի լինել, յայտ է, թէ
յաստուածոյ ումեմնէ ուսեալ: Քանզի ի բաց արձակեաց յուսմանա-
կան խրատուց, զատէր զաշակերտս իւր տակաւ-տակաւ և առնէր կոխ՝
յորժամ տեսանէր զկող մի պարտեալ, և զարձեալ անդ, յաղթէր, մինչ
զի յայտնի լինել, թէ ի նմանէ է յաղթութիւնն:

էջ 25 ԼԱ. Եւ յայսմ ժամանակի եկեալ ամին Փիլիպոսի⁴⁴ մատակապանքն ի
կուտիցն ձի կարի մեծ յոյժ և ամին կացուցին առաջի, այսպէս ասելով-
— Տէ՛ր արքայ, զայս ի կոյտսն⁴⁴ գտաք ծնեալ. գեղեցկութեամբ
և արագութեամբ առաւել քան զՊէլոպոսոս⁴⁵ և քան զԱրիստոկղայն, զի
և ի Լամոմենտեայ⁴³ բերեալ մատուցանեմք քեզ:

Նորա տեսեալ զայնքան գեղեցկութիւն և զմեծութիւն՝ զարմացաւ
յոյժ և ասէ.

— Գեղեցի՛կ է, երդուեալ լիմ փրկութիւն:
Բայց ասեն.

— Տէ՛ր, մարդակեր է⁴⁶ 41
Եւ նա ասէ.

— Ճշմարիտ է այս, որ հեղինացիքն իրք եղեն, զի մատ ի բարիս
և ի շարիս բնաւորեցաւ⁴⁵: Արդ, զի որովհետեւ անզգամի եղև, առէք զդա

+ CDE Լեոնիդէս: Ուղղումն ըստ MLB Տպ-ի:
+1 F Մանեքմոս, L Մելեմոս, M Մենեկես:
+2 C Անաքսիմէնոս Արիստոկղայ Ամբսակենացի չիֆ:
+3 B Տպ Մելիտեա:
+4 E կոյտն:
+5 CE զՊելոպոսոս, F զԱրիստոկղայն:
+6 F մարդասեր վիս մարդակեր:

ի բաց և արգելեալ փակեցէր ընդ վանդակաւ՝ սանձս եղեալ և սրոյ
բանտս. զի որ անկցի ընդ արինաւք պատուհասի, ըմբռնեալք վասն
աւաղակութեան՝ կամ սպանութեան՝ զորաւ առաջի ընկեսցուք:

Իբրև ասաց զայս թաղաւորն, քան զբանն վաղագոյն եղև զործն:

Զուարակագլուխ⁴⁶ ձիգ երիւար,
Շատոց ածէ կինչ և զրժար.
Ո՛վ Փիլ(իպ)ոս, զայդ, որ տեսար,
Տա՛ր ի պահեալ զընդանաբար,
Մինչ երեի կայտառն ի յար,
Աղեքսանդրոսն հրմատարար
Դովաւ տիրէ երկրի յերկար,
Ծով ի ցամաք ընդհանրաբար:

Ա՛յ ձի, զքեզ դովիլ կամիմ,
ցլաղլուխ ծընունդ ծովային,
Բաշըդ հըրեղէն է քու,
լանջք ու մէջքդ յառեւծ նըմանին,
Սըմբակդ յաւքինակ կաղմած,
հանց ուժեղ զինչ ուշկապառին.
Երանի տամ այն բախտին,
որ տաբարաք քոյով յորդորին:

Բախացեալ խընջոյս առնէ
Աղեքսանդր որդին Փիլիպէ.
Ըզանձըն՝ վարսեաւքդ ածեալ,
զպարանոցըդ զըրկապատէ.
Աչերդ ի կայծակ նըման,
յակնաբկելըդ փայլատակէ.
Եղուկ Դարեհի տեսմ
՛ւ այն բախտին, որ զնա տիրեալ է:

Զաֆարիա

Զքո կերպդ ի յառեւծ նըման,
զըրուտեմ՝ նա խիստ վայելէ
Կամ ի սըրընթաց արծիւ,

որ շաշիւրն⁺ յաւապարէ.
Ի պետն անբանից նըման,
ևս զու ցուլ, որ զերկիր հերձէ,
Բայց յիմաստ մարդոյ ունի,
զարմանայ մեծն Աղեքսանդրէ:

Զաֆարիա

Քո ձիգ ալլակերպ ծընունդ,
զապանաց, թըռչնոց թևաւոր,
Որպէս ի վերուստ ածեալ
զքեզ, արքայ, հըզաւր թագաւոր.
Առիւծանըման նըստար
յերիւարդ ահեղ, զարաւոր.
Ի քո մեծ, սաստիկ ձայնեղ
զողացաւ երկիրքս բոլոր:

ԼԲ. Իսկ Աղեքսանդրոս աճէր և զարգանալը հասակաւ: Եւ երկոտա-
սանամեալ եղեալ՝ ընդ հաւրն ի զործ լինէր, զինեալ զանձն զիմէր ընդ

էջ 27 զաւրսն և կամեակար ի ձի աշտանակէր:

Եւ տեսեալ զՓիլիպոս, զի ոչ բարոք էր ընդ Ոլոմպիադայ, և կոչեաց
զնեգդանիբոս Ոլոմպիայ առ ինքն և ասէ.

— Հա՛րց և քննեա՛, թէ զինչ խորհի վասն իմ Փիլիպոս:

Իբրև հարցեալ քննեաց և անցեալ նստաւ ընդ նմա: Եւ ասէ Աղեք-
սանդրոս.

— Հա՛յր, սորա այժմ, զոր ասես, աստեղս, երկնի երեւի՞ն:

էջ 28 — Եւ կարիքաց ասես, որդեա՛կ:

Եւ ասաց.

— Կարե՞մ և ես զնոսա տեսանել:

Եւ ասէ.

— Կարե՛ս, որդեա՛կ:

ԼԳ. Եւ երեկոյ եղեալ, առեալ զմանուկն Նեգդանիբոս և հանէ ար-
տաքոյ քաղաքին և հայեցաւ ի վեր յերկինս, ցուցանէր Աղեքսանդր-
զաստեղսն:

Արժան և իրաւ է խիստ,
զու Մըսրայ տէր Նեգդանիբոս.

Զաթորն թողէր անտէր
ու եկիր առ Ուրմալիս,
Զանմեղ չարն ի մեղ կալար,
զլիբէացի տիպն Ամսնիսոս,
Բայց որ տայ հրրկեր՝ բղբեղ
քո որդիդ այդ Աղեքսանդրոս:

Թէպէտ⁺¹ կարի ուսուցանես⁺²,
Ծանաթ աստեղդ բղբա տանես,
Նեգդանիրո՞ս, դու զբեղ տեսցես
եւ ի գմանէ դու մա՞րմոյես:
Հարեալ⁺² բնկեց ի խորխորատ
Զնեգդանիրոս ի դործ ու յարատ
Եւ ջախջախեաց զոսկերոն եխախտ⁺³
Զխարոյ մոգին անարդաւատ:

Ծե՛ր⁺⁴ դու, դառնացեալ ոգով,
ի դրժութն իջեր արուեստով,
Տեսեր զԲեկիրբ գրնդոյ
զկամարարն բնդ իւր խորհրդով,
Զտարտարոս հար գեհնին
բդտանջանքն անգերծանելով,
Զպաշտանեալք խաւարային
զչար իշխանքն Սաղաւելով:

էջ 29 Իսկ Աղեքսանդրոս բուրն հարեալ՝ էած զնա և բնկեց ի խոր-
խորատ մի ի վայր⁺⁵: Եւ յանկանելն անու հարուածս սաստիկս ի պա-
րանոցին ի շիշսն և ասաց.

— Որդեա՛կ Աղեքսանդրոս, զի՞նչ կամ եղև քեզ զայդ աննա դործ:
Եւ նա ասէ.

— Անձի՛նդ մեղադրեա, ո՛վ աստեղագէտ:
Եւ նա ասէ.

+ C տա խրկեր:

+1 CD Թէպէտ կարի... դու մա՞րմոյես չի:

+2 CD Տարեալ փխ Հարեալ:

+3 CD ի խախտ:

+4 CD Կաֆան չի:

— Ընդէ՛ր:
— Զի գերկրիս ոչ գիտելով, գերկնայինս խնդրել յաւժարիս:
Եւ նա ասէ.
— Մեռանիմ, ո՛վ Աղեքսանդրէ, զի սաստիկ վեր առի յանկանելս.
այլ ոչ ինչ և ոչ ումեք մահկանացուածս յաղթել ճակատագրի:
Եւ մանուկն ասէ.

— Ընդէ՛ր:

Եւ նա ասէ.

— Որպէս բաժանեցին գիտացի զանձն իմ, զի գրեալ էր ինձ յիմոյ
որդոյ սատակումն կրել, և ոչ կարացի գերծանել⁺ ի բաժէն, այլ ի քէն
սատակեցայ:

Եւ Աղեքսանդրոս ասէ.

— Այժմ ես քո՞ որդի եմ:

Եւ նա ասէ.

— Կարի՛ քաջ:

Եւ Աղեքսանդր ասէ.

— Զիա՞րդ այդ ճշմարիտ է:

Նեգդանիրոս ասաց, որպէս և պատմեաց նմա զնգիւտոսէ զփա-
խուստն և զգալն առ Ուրմալիս և զհարցումն քննութեան յաստեղս և
զցանկութիւն և զխարդ մտի առ նա իբրև զաստուածս և խառնակեցալ
ընդ նմա, և⁺¹ յղացաւ զքեզ մայրն քոյ սերմամբ իմով:

Այս⁺² մին բանըս լալ՝ եղաւ,
որ շարին աղանդն յայտնեցաւ.

Իւր մեղքրն բրննեց ըզնա

և արատաւ խաբելն յայտնեցաւ.

Մայրն⁺³ Աղեքսանդրի գիտէր,

թէ շատուածն ընդ ինքն խառնեցաւ.

Յիմայ սեւերես եղաւ,

ի յորդոյն խիստ ամաշեցաւ:

+ F ճողոպրել զիս գերծանել:

+1 CD և յղացաւ... սերմամբ իմով չի:

+2 Կաֆայի զաւարչան տարբերակն է:

+3 CD Յիմա սեւերես եղալ ի յորդոյն խիստ ամաշեցաւ,|| Զիւր, շարն զամէն ասաց/
Աղեքսանդր զոր ինչ գործեցաւ փխ Մայրն Աղեքսանդրի... խիստ ամաշեցաւ:

Սատակելով դմոզըն խաբող
Աղեքսանդրոս ուժեղակոխ,
Բերեալ առ մայրն ի ծամ դիպող,
Ազդեաց նրմա ծածուկ 'ւ ի գող,
— Զիս չԱմոնայ իր դու գիտող,
Որդի նորա հզապէ կարող,
Յեզիպտացի ծերոյդ ժանգող
Բայց դուն եր(կ)եայ շինել յայտնող:
Զի մի ծանակ լինիս դիպող
Եւ մահ կրեսցես դառն և կողկող,
Որ՝ խաբեցար մոգէն սբտող
Ի Փիլիպէ ըզքեզ խոցող⁺¹:

Ծաղր և խայտառակ եղար
դո՛ւ, Մըսրայ տէր նեզդանիրոս,
Գողութեամբ սերմանեցեր՝
նա ընկեց զսա զքեզ խոր 'ւ ի փոս⁺:
Ու բարձեալ ուսովն եբեր
առաջի մարն Ոլոմպիոս,
Ասաց, թէ՛ խաբեց կախարդս,
որ ասաց զինքն բախտիւ դիպողս:

Մայրըն⁺³ միամիտ կարծէր
չԱմոնէ զԱղեքսանդրէ,
նայ աստ յայտնապէս եղև
զը(յ)դանալն ի նեզդանիրէ,
Առեալ և ուսովն եբեր⁺⁴
առաջի մարն ըզնա ձրգէ,
Ով որ զայլոյ կին պատրէ,
սպանանել նրմա⁺⁵ չիրաւ է:

+ E Կաֆայի զափայլան տարբերակն է: CD քերի տողաբանակով. «որ խաբեցար մոգէն սբտող» չի:

+1 CD յաղթող ի կող փխ ըզքեզ խոցող:

+2 CD ի խորս փխ 'ւ ի փոս:

+3 CD Կաֆան ունի հեղինակային «Գրիգորիոս» մականգրութիւնը լուսանցում:

+4 CD երևր ուսովն:

+5 CD նա սպանանելն փխ սպանանել:

Զայս ասելով նեզդանիրոս՝ (ի դիրք՝ փախիլն յնեզդանսէ և զմե-
ռանիլն ի սերմէն և վասն քննութեան աստեղաց, զոր ցուցեալ Աղեք-
սանդրի զաստեղս հարն Փիլիպոսի և զմարն Ոլոմպիադայ, և հար-
ցեալ զիրնս աստեղն և զնեզդանիրայ, ասէ ցնա.

— Ընդէ՛ր աստղն մեր միաբան են և նման միմեանց և հար և
մար իմոյ՝ հեռի ի մէնջ:

Ասէ նեզդանիրոս, թէ.

— Աստուածոց նմանեցայ և մտի առ մայրն քո Ոլոմպիա, սեր-
մանեալ յղացուցի և, ծնաւ զքեզ խաբկանաւք, բայց ի՛նձ հարազատ և
ո՛չ հարն բում Փիլիպոսի) ի բաց եթուք զհոգին:

էջ 31 Եւ ուսեալ Աղեքսանդրի, թէ հայր նորա (է)⁺¹, որ վախճանե-
ցաւ, երկեալ թող\ուլ զնա ի խորխորատին, զի մի զազանակուր լի-
նիցի, վասն զի գիշեր էր և ամայի վայր: Գուց խանդաղատանաց առեալ
առ սերմանողն իւր, բարձեալ եբեր զնա ի վերայ ուսոց արիաբար
մինչ ի ներքոյ դրացն և մտեալ առաջի մարն՝ պատմեաց նմա զամե-
նայն, զոր ինչ միանգամ լուաւ ի մոգ աստեղագիտէն: Եւ Ոլոմպիաս
էջ 32 հիացեալ զարմանայր և ստգտանէր զանձն իւր, զի մոլար խաբկանաւք
և հնարիւք մոգութեամբ շնութիւն կրեաց: Եւ ապա թաղեաց զնա վա-
յելաբար զնոյն նեզդանիրոս՝ իբրեւ զհայր որդոյ իւրոյ և, գերեզման
արարեալ, երարձ զնա⁺²:

Վնասակար խաբեբայ ծերիդ,
որ կրծկեալ կաս յայս տապանիդ.
Իւր է Մըսր կամ Մակեդոն,
յակշուրիւն եկիր քո մարմնիդ.
Առեր զցանկութիւն սբրտիդ,
պատժեցար ընդ շարագործիդ,
Բայց մէկ բանի լաւ հասար,
թաղեցար յարէնս հայրենիդ:

+ «ի դիր... հարն բում Փիլիպոսի» հաւանաբար Զափալայի կտտաւած հավելումն է, որը,
բնականաբար, բացակայում է MACDF-ում և, առհասարակ, նախազգուշացնում է օրինակ-
ներում:

+1 Լրացումն ըստ CD Տպ-ի:

+2 CD Տպ անդ երարձ եզ զնա, F բարձեալ եզ անդ զնա փխ երարձ զնա:

ԼԵ. Զարմանք էն զնախմայացութեան փորձ առնուլ զնեզդանիքայ, զի այլ եզիպտացի գրէ՝ ի վերայ բազնի պատկերի խարսխին իւրոյ. «Թագաւորս երթայ ծերացեալ, դարձեալ եկեսցէ յնգիպտոս մանկացեալ, զի ինքն ի Մակեդոնիա եկեալ՝ ելլադական արինաւք պատանեաց և թաղմամբ թաղեցաւ: Եւ Աղեքսանդրոս, որ մակեդոնացիքն էր, յնգիպտոս եկեալ՝ մսրական թաղմամբ աստուածաւորէն լիներ:

ԼԶ. Իսկ եկեալ յաշխարհս Փիլիպէ և մտեալ յարքունիսն, առաքեաց⁵¹ ի Թեղբուս⁺¹ Հարցմունս պատասխանոյ առնուլ, թէ ո՞ր արդեաւք զկնի նորա թագաւորեսցէ: Եւ սմա Դելփիս հարցուկ դիւթ՝ ճաշակեալ ի կաստեղ(ե)ան⁺² վտակէ⁺³ սանդարամետանոյն, այսպէս ասաց.

— Փիլիպէ՛, նա բոլոր աշխարհի թագաւորեսցէ և նիզակաւ դամենայն ոք հնազանդեցուցէ, այն, որ ի ցլագլուխ ձին հեծեալ՝ ընդ մէջ ելլադայ անցցէ: Եւ կոչեցեալ երիվար ալն ցլագլուխ⁵³, վասն զի ունէր ի բարձին իւրում պալար այլագոյն, դարձա՛ռի գլխոյ կերպարանս ունելով:

Եւ թագաւորին լուեալ զհրաման պատասխանոյն՝ հանապազ ահն ունէր զնոր Հերակլէս տեսանել⁵⁴:

(գ) (Վասն⁺⁴ հարցմանն Արիստոտէլի ընդ Աղեքսանդրոս և ընդ այլ աշակերտս իւր)

ԼԷ. Իսկ Աղեքսանդրոս Արիստոտէլեա Ստագիրացով միայն վարժէր զանձն իւր: Եւ զի բազում մանկունք էին առ Արիստոտէլ ի յուսումն խրատու և բազում արքայորդիք, ասաց առ միումն իմաստասէրն.

— Եթէ ժառանգեսցես զարքունիս հաւր քո, զի՞նչ տացես վարդապետին քո:

Եւ նա ասէ.

— Եղիցիս ընդ իս միաբան բնակեալ հոմիշխան, և փառաւոր թագաւորութեան իմոյ արարեալ երեւցուցիչ զքեզ:

(Ե) և ցմիւսն և հարց.

+ ACDF գրէ ի վերայ... մանկացեալ զի ինքն շի՛ք, տե՛ս ծանոթ. № 50:

+1 A Դելփիս, F Դելփիս, Տպ Դելփիս:

+2 Սրբազրումն ըստ F Տպ-ի:

+3 E վտանդէն, ուղղումն ըստ CD Տպ-ի:

+4 F խորագիրն այսպէս է՝ «Հարցումն Արիստոտէլի ընդ Աղեքսանդրոս և ընդ այլ աշակերտան»:

— Եւ դու, որդեակ, զի՞նչ արասցես:

Եւ նա ասէ.

— Մատակարար զքեզ արարից և խրատ(տ)ու լինէն դատելոց զքեզ կացուցից:

Եւ հարցեալ զԱղեքսանդրէ՛ ասէ.

— Եթէ դու տիրես հայրենի մակեդոնացւոց, զի՞նչ արասցես:

Եւ նա լուեալ հարուստ ժամ մի և ապա հայեցեալ ի վարդապետն՝ ասէ.

— Յաղագս⁵⁵ հանդերձելոց ինչ իրաց զիա՞րդ հարցեալ ունիս՝ զվաղուեան գրաւականն (ոչ)⁺ ունելով. յայնժամ տայց,⁺¹ որ ինչ փորձեալ ընտրեցից ինչ վերին նախախնամութիւն ժամանակն և զժամն և զխոստումն տալ հրամայեսցէ՝ լինի թէ զվրէժս կամ զխնդալ⁺²:

Եւ զայս լուեալ յԱղեքսանդրէ, Արիստոտէլ ասէ.

— Խնդա՛ և ուրա՛խ լեր, Աղեքսանդրո՛ս աշխարհակալ, զի դու ինձ կայսր լինելոց ես:

Արիստոտէլ(ս) հարցուկ⁺³

Կու լինի այս արքայորդեց.

— Երբ դուք թագաւոր լինիք,

ո՞նց առնէք դարձումն ինձ բարեց:

Մինն ասաց. «Երկիր տամ քեզ»,

մինն ասաց. «Ընդ իս կըցորդեց»,

ի ալլն խոստացան պարգևք,

զինչ որ այն արըն պահանջեց:

Երբ⁺⁴ կարգն յԱղեքսանդր Լրեկ,

նա անխառս եկաց ու լրոնց

ի ասաց՝ «Ղալատի՛ս, Խիկար,

զվաղէն խաւսք⁺⁵ ի յաստուած ձըգեց,

+ BCDE ոչ չիք: Լրացումն ըստ M Տպ-ի:

+1 CDE ազաւաղված է. նշումն ըստ B-ի:

+2 BCE լինի թէ վրէժս կամ զխնդալ չիք: F սրա փխ «զի անմատթիւն է հանդերձելոց իրաց երաշխաւոր մտանել»:

+3 B կա՛ֆան չիք:

+4 B կա՛ֆան չիք:

+5 C հոգսն փխ խաւսք:

Չոր նախախնամաւորն տայ
և ի ժամն, զոր ինչ պատահեցաւ:

Գովեալ⁺ յարտաքին⁺¹ իմաստ
աշակերտն Պրդատունի⁵⁶,
Նիկոմաքոսի որդի,
գաւառաւ՝ Եւտադիրացի,
Նըստեալ խըրատէ դմանկունս՝
զպանծալի որդիքս արքունի,
Որ մինն է կա(յ)տառ ընտրեալ
Աղեքսանդր Մակեդոնացի:

Աստուած, հոգիդ արարչական,
Անունդ արհեսեալ, դերադրական,
Ստադիրացիս անվարժական,
Քեզ անծանաթ և բացական.
Ի քէն խաւսի խորհրդական,
Վարժէ՛ղ զմանկունքս ճեմական.
Նկլաստիէս⁵⁷ փլիսոփական
Կըրթէ յիմաստըն քերական:

Արտաքին⁺² իմաստութեամբ
զարդարեալ յեւթնարփի շնորհէն,
Արիստոտէլ վարդապետս
արծ առեր յանաղատ լուսէն,
Չափէ զբարձրութիւնս երկնից,
ջըրպետէ զկամարըն հրեղէն,
Ասպարէզը մըղոն հըսկից
քայլ քիչաւ ի հատ գարեղէն:

էջ 34

էջ 35 ԼԸ. Եւ Աղեքսանդրոս յամենայնին սիրեցեալ լինէր իբր կորովա-
միտ խորհրդական և հանձարեղ պատերազմող: Իսկ Փիլիպոս երկբա-
յութիւնն ունէր, բանդի խնդայր, տեսանելով զպատերազմ որդոյ իւրոյ,

+ B Կաթան չիւ:

+1 CD արքային փխ յարտաքին:

+2 BCD կաթան չիւ: Տե՛ս ծանոթ. № 58:

և տրամէր՝ ոչ նման տեսանել զնա իւրոյ ձեին պատկերին: Եւ բազում
ինչ Աղեքսանդրի պարգևս բաշխեալ այլոցն, որ ինչ ի հարէն նմա
ստաքէր:

(դ) (Թուրք Զեֆեսայ առ Փիլիպոս և Ոլոմպիադա)

ՀԹ. Գրեաց⁵⁹ և Զեֆսիս թուրթ աշտպիսի արինակաւ. «Փիլիպոս(ի)⁺
և Ոլոմպիադայ իմոց տերանց՝ խնդալ: Եւ գիտութիւն ի Զիւքսիսէ ծա-
ռայէ ձերմէ, թէ զինչ առնէ Աղեքսանդրոս. զի զոր ինչ տայք բերել
ամա, ոչ բաւական և շատ լինել վասն բազում պարգևս շնորհելոյն:
Արդ, դուք ընտրեալ դատեցարո՛ւք, զոր բարիոք վարկանիք առաքել
ինձ: Ողջ լինել ձեզ ըղձամ»⁺¹:

(ե) (Թուրք Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ առ Արիստոտէլ)

Ա. Փոխանակ և նոքա գրեցին Արիստոտէլի վարդապետի նորա
թուրթ դայս արինակաւ. «Փիլիպոս և Ոլոմպիադա Արիստոտէլի վարդա-
պետի՝ խնդալ: Զեֆսիս, որ ի վերայ կացուցաք ի խնամածութիւն պա-
տանոյդ զմեր, զոր ինչ տամ բերել առ քեզ, ազդեաց ոչ բավական լի-
նել Աղեքսանդրի սակս բազում պարգևս կամեցեալ տալ: Արդ, հասեալ
այդր ի վերայ, բարիոք կարգեա՛ւ և նշանակեա՛ւ մեզ»:

(զ) (Թուրք Արիստոտէլի առ Փիլիպոս և Ոլոմպիադա)

ԱԱ. Փոխանակ գրեաց իմաստասէրն թուրթ աշտպէս. «Վարդապետ
Արիստոտէլէս Փիլիպոս(ի) և Ոլոմպիադայ՝ խնդալ: Ոչ կարծեմ յիմոց
ձեռաց խրատ առեալ որդոյ ձերոյ Աղեքսանդրի. աւտար ինքեան և
իմոյս և ձերոյ բարուցդ արտաքոյ իմն գործել: Քանզի լսեմ և զուսումս
աորա տեսանելով դատող քննութեամբ առնել, և ոչ որպէս զմանուկ,
այլ իբրեւ զհին այր ընտրել և դատել կարէ: Արդ, զոր ինչ և ձեզ հաճոյ
թուեսցի, զա՛յն գործեցէք: Ո՛ղջ լերուք»:

+ CDE Փիլիպոս: Ուղղումն ըստ ABF Տղ-ի:

+1 E ըղձամ.

(Է) (Թուղթ Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ առ Զեֆաիս)

ԽԲ. Եւ ընթերցեալ առաքեցին նորա թուղթ Զեֆաիս, որ զայս ինչ ունէր. «Փիլիպոս և Ոլոմպիադա Զեֆաիսի մերոյ՝ խնդալ: Առաքեցար առ Արիստոտէլի վարդապետի զգրեալ թուղթս ի քէն առ մեզ, որպէս զի այս ընկալեալ զգրեալս ի նմանէ ջանացիր (յ) ուղղութիւն՝ ածել: Ո՛ղջ լեր»:

(Ը) (Թուղթ Արիստոտէլի առ Աղեքսանդր)

ԽԳ. Իսկ Արիստոտէլ զայրացեալ գրեաց սպառմամբ Աղեքսանդրի թուղթ զայս արինակ. «Արիստոտէլ Աղեքսանդրի որդոյ՝ խնդալ: Գրեցին առ իս ծնաւորն քո, զի զառաքեալ⁺¹ թաւազն ի նոցանէ քեզ ոչ լինել բաւական, զոր ոչ կարծեմ արտաքոյ⁺² ընդոց և ոչ իմոց և ոչ ծնաւորացն քոց կամաց ալ ազգ ինչ առնել: Ո՛ղջ լեր ինձ, որդի քաղցր»:

(Թ) (Թուղթ Աղեքսանդրի առ Արիստոտէլ)

ԽԴ. Գրեալ Աղեքսանդրի փոխանակ նորա⁺³. «Աղեքսանդրէս մեծահանճար վարդապետին իմոյ Արիստոտէլի՝ խնդալ: Գիտեա՛, հա՛յր, անարժան գոլ զառաքեալ թաւազն իմ ի ծնաւորացն իմոց: Եւ սակայն, զայս լուեալ, պարտ և արժան էր բարկանալ իբր յաղագս իւրոյ որդւոյ: Բայց արդ, զընդդէմ գործեցիցն: Ո՛ղջ լինել քեզ աղաչեմ»:

(Ժ) (Թուղթ Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ առ Աղեքսանդր որդին իւրեանց)

ԽԵ. Եւ նման այսր և ծնաւորն գրեցին Աղեքսանդրի, զոր ազդէլ զառ ի նոցանէ կամս ալսպիսի արինակաւ: «Փիլիպոս և Ոլոմպիա Աղեքսանդրու որդւոյ՝ խնդալ: Զկարգեալսն քեզ թաւազ, զորս ի մէնջ

+ CDE ուղղութիւն: Ուղղումն ըստ ABF Տպ-ի:
+1 CDE զառաքեալ: Ուղղումն ըստ AB-ի:
+2 E էջի ստորին լուսանցում կա մակագրւում. «Վարդադայ վանքինն է այս գիրքը»:
+3 BF Գրեաց նմա (F և նմա) փոխանակ Աղեքսանդրոս այսպես, CD Գրեաց Աղեքսանդրոս փոխան նորին փխ Գրեալ Աղեքսանդրի փոխանակ նորա:

առաքեմք, արժանիս Փիլիպոսի (և)՝ Ոլոմպիադայ վարկեալ, մի՛ արհամարժեալ ի բաց առաքեր և մի՛ զԱրիստոտէլեայ թուղթս, ալ որպէս քեզ վայելէ, պահեա՛ և զայս ևս ինչ լաւս ընդ միտ ածել խորհեաց: Ո՛ղջ լեր⁺, քաղցր և իմաստուն որդեակ»:

(ԺԱ) (Թուղթ Աղեքսանդրի առ ծնաւորս իւր)

ԽԶ. Փոխանակ և Աղեքսանդրոս գրեաց նոցա թուղթ այսպէս. «Աղեքսանդրոս Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ՝ խնդալ: Զկարգեալ թաւազս, զոր տաք ինձ ի ձեռն Զեֆաիս, ոչ արժանիս Աղեքսանդրի, որպէս վայել է զայն մատակարարելով Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ, ալ զԱրիստոտէլի զվարդապետին իմոյ զպատուիրանս ընդ միտ ածեմ և խորհիմ արժանիս ուսման բնձեռողին և զձեզ պահարակեմ, որ զիւրեալ զսելիս ի վայր տաք ալլոց՝ երբեմն վատաբարոյից և շոգմոգաց և զայլս յաղագս որդոց, որ քստ բնութենէ պարտիք լուռ լինել⁺², նախախնամութիւն և հոգ մատուցանել, որ (ինձ) ինչ աւգուտ բերէ: Ո՛ղջ լինել ձեզ (ըզձիւք խնդրեմ ի դիցն)»⁺³:

(ԺԲ) (Հաւանումն ցլազլուխ ձիոյն)

ԽԷ. Եւ իբրեւ եղև Աղեքսանդրոս մամաց շորեքտասանից⁶⁰, դէպ եղև նմա անցանել ընդ տեղիսն, որ էր ցլազլուխ ձին արգելան արկեալ: Եւ լուաւ նա զահագին խրխնջմունս, զարձեալ ի Փիլիպ(ոս)ի⁺⁴ մանկտոյն կոյս՝ ասէ.

— Զի՞նչ է ձայնս այս. խրխնջին ձիո՞յ է, եթէ գոչին առեւծոյ: Զհետ երթեալ նորա Պտղոմէոս, որ յետոյ Փրկիչն⁶¹ կոչեցաւ, (և ասէ)⁺⁵.

— Տէ՛ր, այս է ցլազլուխ ձին, զոր հայրն քո արգելեալ փակեաց, վասն զի մարգակեր է:

+ DE և չի: Լրացումն ըստ BC Տպ-ի:
+1 BF Տպ—էր մեզ փխ լեր:
+2 CDE աղավաղված է. «լինել յաղագս նախախնամութիւն և հոգ մատուցանել, որ ինչ աւգուտ բերէ: Ողջ լինել ձեզ»: Վերականգնեցիմք ըստ ABF-ի:
+3 AB ի դիցն չի:
+4 CDE Փիլիպի:
+5 Լրացումն ըստ ABCD Տպ-ի:

էջ 37

Լուեալ ձիուն զխաւան Աղեքսանդրի, և երկորդ անգամ խրխնջեաց որպէս ոչ յարն⁺ ահագին և խոխոզն, այլ քաղցրն, կամակ և գողտրիկ: Ինծ թուի, թէ աստուծոյ հրամայեալ ցլագլուխ ձին Աղեքսանդրու աշնպէս առնել: յառաջ կոյս պարզեալ զերեսն զամենեսեան զրդունցոյց և քանիւն լինել մատակելի աղաչանաց ձև տեառն նմա մատուցանէր: ԽԸ. Եւ Աղեքսանդր տեսեալ զնորա զնորոգ դէման և զնշխարս բազում բռնամա՛ մարդկան տեսեալ՝ ողորմէր իրրև մարդ: Եւ յայս կոյս և յայն արմկցի հարեալ զպահապանսն՝ երաց զխաղխամեայ զգոռն վանդակին, յիւր սերմանումն ուսուցեալ բռնահարեալ զպահոցոյր⁺¹ ձիոյն՝ գայր ածէր հնազանդեալ զաւրութեամբ, քան զխաղաճով բախտի, և հեծաւ ի վերայ նորա առանց սանձուց:

Եւ ընթացեալ ոմն շուտ⁺² պատմեաց Փիլիպոսի: Եւ նորա յիշեցեալ և ի միտ առեալ զվասն նորա եղեալ իրան, որ պատահեաց⁺³ ի ծննդեանն, և փութացեալ ընդ յառաջ որդւոյն իւրոյ: Եւ պատահեալ նմա և ողջոյն տուեալ նմա և ասէ.

— Աշխարհակա՛լ Աղեքսանդրէ, խնդա՛ և ուրախ լեր:

Խանդաղատ⁺⁴ և զուարթամիտ Փիլիպոս որդոյն յոյս զանխոյ և զաղտուկ կայր և մնայր:

Զմանուկն յորոցն զընեն⁺⁵,
երբ հեծուկ ՚ւ որոշտըն պատէ.
Ու ձագն ի ձուին յայտնի,
զինչ հաւու թեաւըն ելանէ.
Տըղայս տիական կերպի(ւ)
ըզգազանն հեծել կու վարէ,
Հրաւէր հարն ի միտն անկել
՚ւ ի յահէն սարսեալ կու վախէ:

+ F յառաջն խարխնջէր ահագին և խոխոտ, այլ քաղցր և կամակի և գողտրիկ վիս յարն ահագին... գողտրիկ:

+1 B զպախցոյր F զպախցոց, A զզլխոյ փխ զպահոցոյր. Հմմտ Sպ, 23, տողատակ 1 և ՆԶԲ, Բ, էջ 584:

+2 CD շոյդ, F շուտ, A շուտ շիք, B վաղվաղակի փխ շուտ:

+3 BCDE աղավաղված է. «պատահեաց ընդ առաջ ելեալ որդոյ իւրում ողջոյն» փխ որ պատահեաց և... ողջոյն: Վերականգնումն ըստ F-ի Հմմտ A, 18ր:

+4 F Sպ խնդամիտ, CD ինդամիտ փխ խանդաղատ:

+5 CD ընտրէ փխ զընեն:

Հեծար ի ձի քո ցլագլուխ,
Տէր և արքայ լինիս կանուխ,
Զհայրդ արարեր այսաւր քեզ շուխ
Գովեստ ասել քեզ հոգերուխ:

Տէ՛ր և տենչալի՛ տըղայ
և քաջանց ազգին գերակայ.
Զերիվարդ, որ յափ ածէր
և հեծար անվախ ի վերայ⁺.
Պատրա՛ստ լեր ՚ւ ամո՛ւր մընա,
դա է կառք և դու՝ մեծ արքայ,
Դու՝ աստուածագոյց պատկեր,
դու՝ ծաղիկ ծովու, որ ցընծայ:

էջ 38

Նախախնամողըն վերին⁻¹
գքեզ ընտրեաց յազգէս հողածնին.
Ի յերկնէ գովեալ ես դու
՚ւ ի հրեղեն զաւրացն անմարմին.
Գովեալն ի ծընունդս կանանց,
նըմանիս ի մեծն ամլորդին.
Կուսական անախտութեամբ՝
ի լարձեալ բանըն միածին:

(ծգ) (նաւելն⁺² Աղեքսանդրի ի Պէսաս և կառավարելն ի հանդէսն և սպանումն Նիկողայոսի)

էջ 39 ԽԹ. Եւ Աղեքսանդրոս լեալ հնգետասանամեայ, աւր մի, յորում եգիտ պարապորդ զհայրն, համբուրեաց զնա և ասէ.

— Հա՛յր, աղաչեմ զքեզ, հրամայեա՛ ինծ նաւել ի Պիսաս⁶²:

Ասէ Փիլիպոս:

— Կամիս տեսանել զհանդէ՞ս Ոլոմբիացն:

Ասէ մանուկն.

— Ո՛ւ, հա՛յր, այլ ես հանդէս կամիմ անցանել:

+ CD վեհակայ փխ ի վերայ:

+1 CD կաֆան շիք:

+2 F ի բաց նաւելն: Վեներիկի Մխիթ. մատ. ձեռ. № 1390՝ Սկիզբն Երթալոյն Աղեքսանդրի ի պատերազմ հրամանաւ հօրն փխ խորագրի:

Ասէ.

— Եւ զսօր հանգէս վարժեալ կրթեցար, զի զայլ շանաս առնել, քանզի գիտեմ զքեզ իբրեւ որդի թագաւորի ոչ այլ ինչ աւելի գիտել, քան զի պատերազմական ձիս վարժից հանգիստանալ: Զի ո՛չ կռիւ և ո՛չ բռնամարտիկ հանգէս և ո՛չ այլ ինչ կրթութիւն վարժից գիտես:

Աղեքսանդրոս ասէ.

— Կառավարել կամիմ, հա՛յր,

Եւ նա ասէ.

— Տեսից, պատրաստիցին քեզ ձիք յիմոց ապաստանեաց, և սորա վաղվաղակի ածեալք լիցին քեզ, բայց դու զքեզ ի հոգ կրթութեան պահեա՛ վառատրտալէս:

Եւ նա ասէ.

— Դու միայն հրամայեա՛ ինձ երթալ, քանզի ունեմ ես ձիս, զորս ի մանկութենէ վարժեալս, զայն ինձ բուծի:

Եւ նորա համբուրեալ զնա և զարմացեալ ընդ յաւժարութիւն⁺, ասէ.

— Որդեա՛կ, եթէ կամիս՝ ե՛րթ:

Մ. Եւ նորա, իբրեւ զերթալոյն լսել, հոգ յանձն առեալ հրամայեաց նորագոյն նաւ կազմել և զձիս և զայլսն մուծանել ի նաւ: Եւ ինքն ելեալ հանդերձ Հեփեսո(ի)ոնիւ⁺¹ բարեկամաւն իւրով⁶⁴, դիւրեաւ նաւել եհաս ի Մէլին^{+2 65}:

Հնազանդ լինել որդոյն առ հայր,

Իմաստագոյն գործէ զքաջ այր.

Սոյնպէս մանուկն սիրով ցընծայր,

Եմուտ առ հայրն և համբոյր տալի:

Կառամարտիկ ի գործ լինէր

Եւ հաւրն ողջոյն մատուցանէր.

Ի պատերազմ զինքըն սազէր,

Քաջանց յաղթաւ ինքըն լինէր:

(Ի)սկի քեզ նրման չէ դա,

հաւատա՛ւ, Փիլիպոս տրբայ,

Եւ ոչ աստուծոց որդի՝

Ամոնի կամ Արամազդայ.

Դա եգիպտացի սերմ է,

Ի բախտի ծընունդ գերակայ.

Ելեալ յարգանդէ այն մարն,

որ ասեն Ոլոմպիադա:

Եւ ի դուրս ելեալ և ընկալեալ վանս՝ հրամայեաց սպասաւորացն զձիս ստէպ-ստէպ մարզել և ճշնել⁺, և ինքն հանդերձ Հեփեսոնիւ ի ճեմս զբաւանաց ի դուրս ելանէր:

ՄԱ. Եւ սմա պատահեալ ոմն, որում անուն էր Նիկողայոս՝ այր կա-
տարեալ հասակաւ, թագաւոր ակառնանեաց, մեծութեամբ ընչից ի դիպուածով բաստից⁺¹ երկուց աստուծոց յողորդ(դ)եաց⁺² փոնգացեալ և ի մարմնոյ զարուսթիւն յուսացեալ, մատեաւ առ Աղեքսանդրոս, ող-
ջոյն ետ միանգամայն և ասաց.

— Խնդա՛, բարի՛ եկիր, պատանի՛ դու:

Եւ նա ասէ.

— Խնդա՛ և դու, ո որ և ես և ուստի իցես:

Եւ նա ասէ.

— Զո՞ որ արդեաւք զիս կոչեսցես, քանզի ես եմ Նիկողայոս անուն
թագաւոր ակառնանեաց⁶⁰:

Իսկ Աղեքսանդրոս ասէ.

— Մի՛ այսպէս խրոխտայր, Նիկոլայէ՛, թագաւորութեան պա-
տուով իբր բաւական ունելով զվաղունանսն. դիպուած բախտի, որ ոչ
կա հաստատուն անցեալ ի վերայ միոյ միտման, զի յեղեղումն փո-
փոխէ միշտ և զայլանդակս ընդունելն է:

Եւ նա ասաց նմա.

— Ասես ահա բարիք է զայդ, բայց յի՞նչ պետս եկիր այսր,
քանզի գիտացի, թէ Փիլիպոսի Մակեդոնացոյն ես:

Եւ նա ասէ.

— Ես եկի այ(ս)ր հանդիսել ո՛չ զձիւարժականն, զի տղայ եմ
ևս հասակաւ, և ո՛չ զերկծի կառս, և ո՛չ այլ ինչ հանգէս այսպիսեաց:

+ AF ճմլեցուցանել, B Տպ ճնշել փխ ճշնել:

+1 BF Տպ բախտից:

+2 CDE յողորդեաց, F յողորդեաց: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+ F համարձակ յաւժարութիւն:

+1 CDE Հեփեսոսիւ, F Տպ Հեփեսոսեիա: Ուղղումն ըստ A-ի:

+2 AF տեղին փխ Մէլին:

Իսկ նիկալն ասէ.

— Ապա զի՞նչ կամիս:

Եւ նա ասէ.

— Կառավարել⁺ կամիմ:

Եւ ջեռեալ ի մաղձոյն, նիկողայոս քամահեաց զհասակն՝ ոչ զի-
տացեալ զհոգւոյն աշխուժութիւն, թքեալ ի նա՝ ասաց.

— Մի՞⁶⁷ բարի լիցի քեզ, պատանեա՛կ աղաջոր⁺¹:

Եւ նա խրատեալ և ուսեալ ի բնութենէն՝ երկայնամտութեամբ,
ժուժկալէր և ի բաց ջնջէր ի նմանէ զառ ի թշնամեացն սողունսն⁺² ի
նա ընկեցեալ: Եւ ժմտեալ մահաբեր ձեռով, ասաց.

— Նիկողայէ՛, երդնում քեզ (յ)անգէտ հայրն իմ և յորովայն մարն
ի սքանչելին, որ կրեացն զիս. զի և աստ կառաւք յաղթեցից քեզ և ի
գաւառին ակառնացոց նիզակաւ առից յաւարի:

Եւ նորա ի բաց անցեալ գնացին ի միմեանց զկծեալ կոտուլ:

ԾԲ. Եւ յետ սակաւ աւուրց հասեալ ժամանակք կարգեալ հանդի-
սին, և մտեալ ի ներքս կառավարքն ինն, որոց շորքն որդիք էին թագա-
ւորաց. նոյն ինքն նիկողայոս և Քսանթիոս⁺³ Բիովտացի և Կամոն⁺⁴,
Կորնթացի և ինքն Աղեքսանդրոս: Իսկ այլքն զաւրազլիսաց և նախա-
րարաց որդիք էին: Եղաւ սափորն, վիճակեցան առնթեր անխառն,
և եհաս նախ՝ (ն)իկողայոս, երկրորդ՝ (Ք)սանթիոս⁺⁵, երրորդ (ն)իկո-
մոն Կորնթացի⁺⁶, չորրորդ՝ Կլիտոմաքոս Բաղկեցի⁺⁷, հինգերորդ՝
Արիստիպոս Ողինթացի, վեցերորդ՝ Պիեռովս Փովկայեցի, եւթներորդ՝
Կիմոն Լակոնացի⁺⁸, ութերորդ՝ Աղեքսանդր Մակեդոնացի, իններորդ՝
Նիկոմաքոս Ղակրացի⁺⁹: Սորա անցեալ կային ի ձիարձակարանին՝ ի
վերայ կառացն ամենեքին:

+ CDE խառնավարել, A կառաւք կոտել փխ կառավարել: Ուղղումն՝ ըստ BF Տղ-ի (նմտ
E, 39 սկառավարել կամիմ, հա՛յր» նախադասութեամբ):

+1 Հմմտ A, 21ա:

+2 Հմմտ Անդ:

+3 B Քսանթիոս (նամաձայն M-ի), E Քսանթիայոս: Ուղղումն՝ ըստ F-ի:

+4 B Կոմովն, CD Կոմոն, F Կնմոն: Հմմտ+6:

+5 BCD այսպես է:

+6 CD այսպես է, B Նիկիմոն Կորնթացի, M Կիմոն, F Կնմոն Կորնթացի:

+7 BCD այսպես է, M Կլիտոմաքոս Աքայացի, F Կլիտոմաքոս Բաղկեցի:

+8 ABCD այսպես է, M Լակովն Լյուդիացի փխ Կիմոն Լակոնացի, F Կնմոն, Ղամոնացի:

+9 BF Նիկոմաքոս Ղոկրացի, C Նիկոմաք Ղոկրացի D Նիկոմաքոս Ղոկրացի (ուղղված է՝
Ղակրացի), A Տղ վրիպմամբ՝ Նիկոմաքոս Ղոկրացի, M Կլիտոմաքոս Լոկրացի:

ԾԴ. Զայն արարեալ⁺ փողն հանդիսարար նուագն, բացաւ փողա-
րանն, վազեցին արտաքս ամենեքեան, սաստիկ արձակմամբ դիմեալք
առաջին շրջանն և երկրորդն, և երրորդն, և չորրորդն: Եւ իբրեւ կազմե-
ցան ձիանն և կացին պատրաստեալք, և չորրորդն էր Աղեքսանդրոս, որ
վարէր զկառս, և զկնի նորա նիկողայ. ոչ այսպէս ի մտի ունէր զ(յ)աղ-
թելն միայն, որպէս զսատակելն զԱղեքսանդրոս, քանզի էր լեալ հայրն
Նիկողայոսի ի պատերազմի սպանեալ ի Փիլիպոսէ:

ԾԵ. Եւ զայս գիտացեալ կորովամիտն Աղեքսանդրոս՝ անկեալ⁺¹ ի
վայր ի յերկիր, որք վարէինն: Նախ թոյլ տայր Աղեքսանդրոս անցանել
յառաջն նիկողայոսի, և նորա ոչ գիտացեալ զննգաւոր դարանագոր-
ծութիւն(ն), անց կամաւ յառաջ, կարծիս ունելով զհանդերձեալսն պսա-
կել: Եւ վարէր յառաջոյ իբրեւ երկուս ասպարէզս, գլխէ աջակողմեանն
ձին նիկողայոսի, և անկեալ խարդախին⁺ բոլոր կառքն հանդերձ կա-
ռաւորան: Եւ Աղեքսանդրի սաստիկս ի վերայ անկեալ⁺³ արձակմամբ
ձիոցն իւրոց, և վախճանի նիկողայոս: Անցանէ Աղեքսանդրոս, և լինի ի
վերայ վախճանելոյն առակս այս, որ ասէ. «Մարդ⁺⁴, որ այլում չար
կազմէ՝ իւրում իսկ լերդին կազմէ, և չար խորհուրդն խորհելոյն⁺⁵ յոյժ
չար է»:

ԾԶ. Եւ յաղթեալ Աղեքսանդրոսի, ապա երթայ ելանէ պսակեալ
վայրենի ձիթենեալ յոստուն պսակաւ վերին նախախնամութեամբ առ
Ոլոմպիայնն Արամազդն:

Տէր ակառանաց նիկո՛ւ,

դու հանց է՞ր ես գլխիվարել.

Դրուխդ է ի վայր եղեալ,

ոտներդ յէ՞ր է հանց վերացել:

Իսկի գեմ նրման չէ այդ

յեռանդ ի բանին սլարծենցել.

+ BF Տղ արար:

+1 D անկաւ:

+2 BCD Տղ արդախին:

+3 B անկանի, CD անկանել:

+4 F Այր որ որ այլում չար կազմէ իւրում լերդին կազմէ և խորհուրդ չար խորհեցելոյն
Խորց է խաւ չար փխ Մարդ... յոյժ չար է:

+5 B խորհեցումն, Տղ խորհեցելումն փխ խորհելոյն:

էջ 42

Այսպիսի սկերես եղել
ու կենաց գիրքդ քո ջրհջել:

Տէր մանուկ, տրդայ պարոն
յայս կրդղիս այսաւր երեւի,
Անունըդ քանց առել
և կառաքել հանգիսացել,
Զինչ զԴաւիթ⁶⁶ ի մարտ մըտէր,
զԳողթիս ի վայր կործանէր,
Ոստըս ձիթենոյ առել,
անթառամ թագիւ պըսակել:

Կառամարտիկըս⁶⁹ հիացան⁺¹
եւ վըրդովեալ զարհուրեցան,
Յորժամ զնիկու գլորած տեսան,
Խափան խաղուցն յաւժարեցան.
Երկեան ի կառս ենթադրական
'ի իւրեանց կարծիքըն մահացան.
Քըսանթիո՞ւն ամբարտաւան,
Կառուցեալ կառքըդ քակտեցան⁺²:

Նիկուդ աւրինակ է քեզ,
խընայեալ ի յարեղ քո.
Կեանքըդ կարճացաւ, գերի՛,
յետ դարձաւ, ծրուաւ շարխըն քո⁺³.
Տե՛ս, թ'ոնց գըլխիվայր դարձաւ
ու մեռաւ աւրինակըն քո.
Զանա՛, խըլըսի՛ր, գերի՛,
որ շի գայ հերթ հանդէպըն քո:

+ CD Զինչ զազան ի մարտ մտել||զանաւրէնն ի վայր կործանել փխ Զինչ զԴաւիթ... ի վայր կործանէր:

+1 CD հիացական:

+2 CD Քսանթիոս աւարտ արա||ու քակեալ զկառաց խաղըն քո փխ Քըսանթիոս... կառքըդ քակտեցան:

+3 CD Կեանքըդ կարճացաւ... շարխըն քո աչքի:

Վայ զկիտումարոսն⁺ զայս
ի կառաց մէջն ես⁺¹ պաշարել.
Ինչ նիկուըն հանց եղաւ,
բայց, որ իմ սիրտս է դեգերել.
Քանի տեսանեմ ըզսա՛,
հանց ողորմ է գըլխիվայել.
Աղէկ, թէ չէաք տեսել,
զԱղեքսանդրն ի հետ⁺² խաղացել:

Եւ ասէ ցնա Արամազդայ տաճարայարդարն.
— Աղեքսանդրէ՛, յառաջագոյն զեկուցանէ քեզ Ոլոմպիայն Արա-
մազդն զայս ինչ. զի որպէս զնիկուդայոս յաղթեցեր⁷⁰, ալդպէս դու
բազմաց յաղթեցես պատերազմելով:

(ծղ) (Վասն թողլոյն Փիլիպոսի զՈլոմպիադա և սատակման
Լիւսիենայ)⁺³

ԾԶ. Եւ այսպէս սատակելով Աղեքսանդրի զնիկուդայոս, և ինքն ըն-
կալեալ պսակ և զաստուածային համբաւս չքնաղս և հռչակաւորս, յաղ-
թող անցանէ ի Մակեդոնիա և գտանէ զմայրն՝ ի բաց հանեալ և ընկե-
ցեալ ի Փիլիպոսէ, զի նա արարեալ էր իւր կին զքոյրն⁺⁴ Կղէոպատրէ⁺⁵,
զղուստրն Ատտանեայ⁷¹ հարսանեացն:
Եւ մինչդեռ ի նմին աւուրն հարսանեացն լինէին հարսանիքն,
Աղեքսանդր, զՈլոմպիայն զպսակս ի գլուխն ունելով՝ մտանէր ի ներս
ի Հաշարանն և ասէ (ցհայր իւր).
— Առնկա՛լ զիմ առաջին յաղթութեան պսակն, բայց յորժամ և
ես տամ զիմ մայրն թագաւորի ումանն, կոչեցից զքեզ ի հարսանիսն
Ոլոմպիադայ:

+ E զկիտումարոսն: Սրբագրումն ըստ CD-ի:

+1 CD միջիս:

+2 C յԱղեքսանդրու հետ:

+3 F Խորագիրն այսպէս է. «Ի բաց հանելն զՈլոմպիադա ի Փիլիպոսէ և սպանումն Լիւ-

սիենայ»:

+4 AF քոյրն լի: B քոյրն իւր:

+5 ADE Կղէոպատրէ, AF Կղէոպատրա, C Կղէոպատրէ: Ուղղումն ըստ E-ում բառի.

Ատրոգ կիրառութեան:

Ձայս ասացեալ անց, բազմեցաւ առաջի թագաւորին: Իսկ Փիլիպոս ի վերայ ճառեցելոց՝ բանիցն կասկածահար⁺¹ լինէր: Եւ Լիւսիաս ոմն անուն, Փիլիպոսի երկեակաշտեայ⁺², հացկատակ ծաղրածու, նա բազմեալ ասէր ցՓիլիպոս.

— Ամենայն քաղաքաց հզաւր թագաւոր⁺³, այժմ մինչդեռ քեզ հարսանիքդ լինին և կնոջդ Կղէոպատրեայ, յորմէ մանուկս հարազատըս արասցես անշնացեալս, նման ձեռք կերպարանացդ⁺⁴:

ԾԸ. Եւ լուաւ զայս Աղեքսանդրի՝ բարկացաւ և որպէս ունէր զբաժակն (ի ձեռինն՝ ձգեաց⁺⁵ ի Լիւսինայ)⁺⁶ և եհար զգագաթն հացկատակին և սատակեաց զնա:

Ձայս տեսեալ Փիլիպոսի՝ յոտն եկաց սուսերաւոր և արձակեցաւ ի վերայ Աղեքսանդրի, և բախեալ ոտն՝ ի գահոյսն զլոբեցաւ: Եւ Աղեքսանդրի զայս տեսեալ ասաց, թէ.

— Որ Ասիա⁺⁷ փութայր առնուլ և զներսպէ ի հիմանց խելաց և ոչ կարաց վազել զեր ի վերայ մահճացն:

(Այսպէս)⁺⁸ ասացեալ ի բաց եհան և կորզեաց ի հարէն զսուսերն, և զամենեսան անդ զբազմեալսն կիսախողխող⁺⁹ արար:

ԾԹ. Եւ էր զէմ յանդիման տեսանել զլապիթացն և զյուշկապարակաց(ն) կռիւս և ի վերայ Պերիթայ հարսանեացն եղեալ աղմուկ և խռովութիւնս⁺⁷, քանզի ոմանք ի նոցանէ ընդ գահոյանովն մտանէին, և ոմանք սեղանաւքն իբրև զինուր պարէին և այլք ի խաւարային տեղիս դիմեալ անկանէին: Եւ անդ էր տեսանել նոր ոմն Ողիսևս և զՊենելովպայ սեղեխսն⁺⁸, զի սատակելով ելանէր արտաքս և ածէ մուծանէ զմայրն՝ վրէժխնդիր նորա հարսանեացն եղեալ⁺⁹:

Եւ բարձեալ⁺⁹ զՓիլիպոս, զարականացն ընկողմնեցուցին ի վերայ գահոյիցն զվերջինս վարելով:

+ CDE ճաշակելոց, F ճառեցեալ: Սըբագրումն ըստ B Տպ-ի:

+1 CD կասկածահարի: Ուղղումն ըստ ABD-ի:

+2 B երկապաշտեայ:

+3 BCDF թագաւոր չի:

+4 Լրացումն ըստ F-ի: B Տպ զբաժակն ձգեաց և եհար զգագաթն հացկատակին:

+5 Լրացումն ըստ BCDF-ի:

+6 E կիսախոխ, D կիսախողխող: Ուղղումն ըստ CF Տպ-ի:

+7 BCDF Տպ աղմուկ և խռովութիւն չի:

+8 CDEF «եւ անդ... սեղեխսն» հատվածն աղավաղված է: Սըբագրումն ըստ B-ի:

+9 CDE դարձեալ փա բարձեալ: Ուղղումն ըստ BF-ի, համաձայն M-ի:

է. Եւ յետ ատուրց եմուտ առ նա Աղեքսանդրոս և նստաւ առ նմա և ասէր.

— Փիլիպպէ՛, յանուանէդ կոշիցից զքեզ, զի մի գուցէ դժուարին ինչ թաւիցի քեզ յինէն հայր կոշեւն զքեզ, քանզի մտի առ քեզ ոչ իբրև որդի քո, այլ իբրև զբարեկամ՝ միջնորդելով իրացդ, որ ի քէն գործեցան: Արդ, ասա՛ ինձ, եթէ բարիո՞ք արար Աղեքսանդրէ, որ սպան զԼուսիաս⁺ ի վերայ իւրոցն անվայելու ճառեցելոցն, և դու բարիո՞ք արարեր, զի⁺¹ (յ)արձակեցար ի վերայ քո որդոյն Աղեքսանդրի՝ սպանանել զնա կամեցեալ և կին առնել կամեցեալ այլ յառաջմէ կնոջմէն, ոչ ինչ զրկեալ յՈլոմպիադայ: Արդ, արի՛ կաց և զանձամբ քա՛ջ լեր, քանզի դիտեմ, թէ առ ինչ այդպէս խաւթութիւն բաղբաղես ոչ ի մարմնոյ, այլ յոգոց իրս զամաթ կրես ի վերայ սեղանացն: Արդ, ես աղաչեմ զՈլոմպիադա հաշտեալ ընդ քեզ, քանզի գիտեմ, թէ հաւանելոց է Աղեքսանդրի որդոյ իւրոյ, թէպէտ և դու ոչ կամիս հայր ինձ⁺² կոշիլ:

Ձայս ասացեալ, եւ գնաց:

ԿԱ. Եւ եկեալ առ մայրն իւր Ոլոմպիադա, ասաց.

— Մա՛յր, մի անզգամիւր ի վերայ եղելոց իրացդ ընդ քեզ յառնէնքումմէ, քանզի նմա անյայտ են յանցանք քո, և ես եզիպտացոց հաւորդի եմ: Բայց արդ, մո՛ւտ առ նա և աղաչեա՛ հաշտիլ ընդ քեզ, քանզի բարի է, եթէ կին առն իւր⁺³ հնազանդի:

Ձայս ասացեալ, յոտն յարոյց զմայրն և զձեռն⁺⁴ ունելով տարաւ, եմոյծ ի ներս առ Փիլիպոս և ասաց.

— Դարձի՛ր այսր, հա՛յր: Այժմ հայր կոշեցից զքեզ, զի և դու որդոյ քում Աղեքսանդրի հաւանեցար: Արդ, եկեալ եմ այսր բազում յինէն մաղթանս ընկալար մտանել այսր առ քեզ և անյիշատակ լինել յանցանացն. այժմ գիրկս արկեալ պատեցարուք՝ անկեալ զմիմեանց պարանոցաւ, ասէ՛⁺⁵, զի ամաթալի ոչ ինչ է առաջի իմ, զի ի ձէնջ եմ բուսեալ⁺⁶.

+ CDE զՈլոմպիա:

+1 CDE զիս փա զի:

+2 BC Տպ հայր նորա, F այր նորա փա հայր ինձ:

+3 BCDF Տպ իւր չի:

+4 BF Տպ զձեռանէ CD ի ձեռանէ:

+5 BCDF ասէ չի:

+6 BC Տպ ես բուսեալ:

— Ես⁷⁶ ձեզ միջնորդ այսպես լինիմ⁺
 Եւ հաշտութեան ձեր հաւանիմ.

Զարըն հանէք՝ յոյժ կամ է իմ,

Զմիմեանց զըրկել ձեր շամաշիմ.

Կարաւտ սիրոյդ առիթ լինիմ,

Որ իմանայք արտործ է իմ.

Ի ձեր⁴ պատիւն ուրախ լինիմ,

Ի համբուրելն հորհուի սիրտ էմ:

Գրրկախառնեալ պատատեցան,

Անոխակալ և հաշտեցան,

Զորդին վրկայ իրեանց կալան

Եւ նորագոյն շաղկապեցան:

Այսպէս ասացեալ հաշտեցուցանէր զծնաւդան, մինչև ամենայն
 մակեդոնացւոցն զարմանային ի վերայ նորա²:

152 46

Ոմրն պարսիկ յառաջագոյն,

Ի Դարեհի դեսպան անուն,

Ազդող եղև նոցա գալուն,

Վասն հարկից պահանջելոյն:

Մանուկն անդրէն դարձեալ առ նոյն,

Սաստէր բանին իւր պընդագոյն.

Ասէր. «Վարեմ առ պահս և սոյն

Տեղ լուսիայ հացկատակոյն»:

ԿԲ. Բայց զանունն լուսիայ խնդրեն, որ հարսանիս կամին առնել
 և ոչ չիշեն, զի մի գուցէ անդ անուանելով՝ քակտումն կրեսցեն, որոց
 հարսանիքն լինին և վասն սատակմանն լուսիայ:

(ԺԵ) (Վասն⁷⁷ հնազանդեցուցանելոյ) զՄորովնէ հաւր իւրոյ⁴³

ԿԳ. Քաղաք մի էր, որում անունն էր Մոթովնէ⁷⁸, որ ապստամբեալ
 ի բաց եկաց ի թագաւորութենէն⁴ Փիլիպոսէ: Առաքեաց (զ)Աղեքսանդ-

+ CD լինիմ այսպէս:

+1 CD ի ձեր... սիրտ իմ չի:

+2 C զարմանալի լինէր նորա, F զարմացեալ ընդ այն փն զարմանային ի վերայ նորա:

+3 CF Վասն ապստամբելոյն ի Փիլիպոսէ քաղաքին Մոթովնի և վասն հարկաւորացն Դա-
 րեհի փն խորագրի:

+4 C Տպ ի թագաւորէն:

րոս հայրն իւր հանդերձ զարաւք իւրովք տալ մարտ պատերազմի: Եւ
 նորա անդր ի տեղին հասեալ իմաստութեամբ և բանիւ հաւանեցուցա-
 նէր զնոսա նուաճիլ և լսել, քան թէ զինուց զարութեամբ գերի լինել:
 ԿԴ. Եւ մտեալ ի Մոթովնէ քաղաքէ առ հաւրն իւր և տեսեալ ի վե-
 րայ նորա արք խուժաղուժ պատմութեանաւ, հհարց և ասէ.

— Ո՞չք են սոքա:

Եւ նոքա ասեն.

— Նախարարքն են Դարեհի:

Ասէ Աղեքսանդր.

— Զի՞ եկեալ են այսր:

Եւ նոքա ասեն.

— Զսովորական հարկան պահանջեն ի հաւրէն քումմէ:

Աղեքսանդր ասէ.

— Յումէ՞ առաքեցան այսր:

Ասեն.

— Յարքայէն Պարսից, ի Դարեհէ:

— Յաղադս ո՞չք զհարկսդ պահանջեն:

Ետուն պատասխանի և ասեն.

— Զերկիրս Դարեհի:

Եւ Աղեքսանդրոս ասէ.

— Եթէ՞ զայս աստուածք ցուցին մարդկան պարզես ի խրախճա-
 րանս¹ կերակրոյ, և նա խնդրեաց պարզես ընդ հարկաւորականէ, ոչ
 է իրաւացի, եթէ Փիլիպոս խուժաղուժ ազգաց հարկս ցուցէ:

Փիլիպոս նըստեալ յաթոռ,

Դարեհի դեսպանքն առաջի,

Որք հանողք հարկին եկին,

պահանջել ըզդըրամն արքունի:

Աղեքսանդր յառաջ եկել,

+ F Զերկիրս զայս աստուածքն ցուցին մարդկան պարզեր ի պատճառս կերակրոց, իսկ
 Դարեհ զաստուածո՞ցն զպարզեսն ընդ հարկաւորականէ ոչ ի իրաւացի Փիլիպոս հայր իմ եթէ
 խուժաղուժ ազգաց հարկս տա՞ծէ փն եթէ զայս աստուածք... հարկս ցուցէ:

+1 B Տպ ի պաճարանս փն ի խրախճարանս:

խաւեցաւ բան զարմանալի,
Ասաց թէ. «Այլ ոչ տամ հարկ
ու դտրեալն առնում Դարեհի»:

Դնացէ՛ք ու զբրո՛ց տարէ՛ք
Դարեհի Պարսից արքայի,
Թէ Փիլիպոսի որդին,
Աղեքսանդրն զայս կու խաւսի.
Յառաջն, (որ)¹ ես տրդայ չէի,
Հայրն իմ հարկ տալը քեզ հանդիսի.
Այժմ, որ ես որդի եղայ,
պահանջեմ ըզհարկն հայրենի:

էջ 47

Կըծկեալ պըշուցեալ հայրն
ընդ յերեսն ընդ Աղեքսանդրին.
Մըտիկ խաւքերուն դրել,
զարմացան ընդ պատասխանին¹.
Դ եկեալ առ ի միտս իւրեանց
յիմացան ըզշիթլ առիւծին.
Ասցին, թէ՛ ի յար հասնի²,
սե տարի բերէ Դարեհին:

ԿԵ. Եւ ինքն զհելլենացիսն (ընդ)³ ծառայութեամբ հնազանդեցուցանել կամեցեալ՝ կոչեաց զխուժադուծն և ասէ ցնոսա.

էջ 48

— Երթալք պալլամեցէ՛ք Դարեհի, եթէ Աղեքսանդրոս որդի Փիլիպոսի զայս հրամայէ⁴, թէ. «Հայրն իմ, յորժամ էր անորդի, հար տալը ձեզ, բայց յորժամ եղև նորա որդի Աղեքսանդր, հարկս ալ տալ ձեզ, բայց զոր առէք հարկս ի նմանէ, ոչ թողից ձեզ, ալ գաւալսրէն զարձուցանեմ և պահանջեմ ի ձէնք»:

+ Լռացումն ըստ D-ի:

+¹ D Մըտիկ հաւերուն դրել զարմանին ընդ խաւքս նորին փխ Մըտիկ խաւքերուն...
ընդ պատասխանին:

+² D հասնի սմա ար փխ ի յար հասնի:

+³ C չնշված է, վերականգնեցինք ըստ D-ի:

+⁴ D կու խաւէ փխ հրամայէ:

Եւ զայս ասացեալ արձակեաց զէլլին, որ և գրոյ արժանի ոչ արար զնոսա, զոր և առաքեացն: Իսկ հայր նորա խնդայր, տեսանելով զայսպիսի համարձակութեամբն զԱղեքսանդրոս:

ԿԶ. Եւ զարձեալ միւս ևս քաղաք խռովեալ ապստամբեաց ի թրակացւոցն: Առաքեաց Փիլիպէ զԱղեքսանդրոս զաւրաւք բազմաւ տալ պատերազմ ընդ նմա:

(Ժգ) (Մահն Փիլիպոսի հաւրն Աղեքսանդրի և սպանումն Պաւսիանոսի⁺)

ԿԷ. Եւ էր ոմն Պաւսիանոս ածուն՝ այր պատուական, և զաւրութիւն ունէր զիւրեաւ բազում և մեծութիւն կարի յոյժ (թեսաղոնիկեցի)¹: Սա տրփանայ² Ոլոմպիադա և առաքեաց զաղտաբար զնոսա, որք կարէին հաւանեցուցանել զնա, որպէս զի և նա փոխեցէ զՈլոմպիադա, զի թողու զՓիլիպոս և նորա լիցի կին: Բայց զայս ոչ կալաւ յանձն Ոլոմպիաս: Եւ խորհեաց զնա Պաւսիանոս՝ գիտացեալ, թէ ի պատերազմ երթալոց է Աղեքսանդրոս, և հանդես լինի խաղաղեաց ամենայն երգոց արուեստականաց, և Փիլիպոս էր հանդիսակից: Մտանէր ի ներքս Պաւսիանայ, ունելով սուսեր մերկ ի ձեռինն, ի թիատրոնն՝ հանդերձ ալլովք քաջ արամբք, սպանանել կամեցեալ զՓիլիպոս, զի յափշտակեցէ զՈլոմպիադա: Եւ եհար սուսերամբն ի կողմն Փիլիպոսի, մեծապէս հարկանելով, ալլ ոչ մեռաւ: Եւ լինի ամբոխ մեծ ի թիատրոնին: Եւ Պաւսիանոս փութայր յարքունիսն, կամեցաւ յափշտակել զՈլոմպիադա:

ԿԸ. Իսկ ի նմին աւուրն յաղթեալ պատերազմին, Աղեքսանդրոս գայ մտանէ ի քաղաքն և տեսանէ մեծ խռովութիւն: Եւ հարցեալ, թէ ի՞նչ է պատճառն: Եւ պատմեցին նմա զեղեալ իրսն, եթէ Պաւսիանոս ի ներքս է յարքունիսն յանդերձ յՈլոմպիան: Յայնժամ զդուռն ունել զաւրակաւաւ և տեսանէ ի մէջ առեալ զՈլոմպիա, զՊաւսիանոս կալաւ և կամեցաւ զերկարդնեայ գեղարդն ձգել ի նա, բայց երկեաւ, զի մի և զմայրն հարցէ:

+ C (ցանկում) F Պոսիոնոսի: Սըբազրումն ըստ C (բնագրում) DF-ի: Պաւսիանոս (նաև՝ Պաւսիանոս, Պաւսիանէս):

+¹ E բառն աղավաղված է, CD թեսաղոնիկեցի: Վերականգնեցինք ըստ Տպ-ի (համաձայն ML-ի):

+² CD Տպ տրփացաւ, F տոփացաւ:

Եւ ասաց Ուրմալիա.

— Զգեա՛կ, որդեա՛կ, զաշտէդ, զի ինձ Ամոն աւզնէ:

Եւ Աղեքսանդրու ձգեաց և հարեալ սպան⁷⁹ զՊաւսիանոս:

էջ 49

Ի՛նք թրակացոց դու բնաւաւ,
ո՛վ յիմարըդ Պաւսիանէ.
Թէպէտ զաւրուօրին ունիս,
յէ՛ր անխել էս ի բնութենէ:
Ցանկաս ինքնա(կա)լի մարդ,
արարածք յիւրմէն կու սարսէ.
Ի սիրտըն խոցեց որդին,
հայրն ըզքեզ որպէս զշուն մորթէ:

Պաւսիանոս հըսկայածեալ⁺¹,
Սա տրփանայր անշագան,
Գայ մըտանէ մըտաւքն անտե,
ԸզՓիլ||իպոս հարեալ անձե:
ՅՈւրմալիոս առ ինքն յանգի
Եւ բըռնութեամբ յափըշտակել.
Աղեքսանդրոս այնուհետե
Հարու զգեղարդն ի կողն ինե:

էջ 50

Հայրն, որ հանց որդի բերէ
Ն ի յաշխարհ Ն ի յերկիր ամէն,
Պատեհ է գովել ըզնա
արարածք և երկիր ամէն.
Վըկայ է՝ քեզ չէ նըման
Ն յԱղամայ ծընընդոցն ամէն⁺²

+ BCD. Կաթն չի:

+1 B Այս և հաջորդ կաթն չի՝ քերքերի պակասի պատճառով

+2 CD Մայրն, որ հանց որդի բերէ

ի գաւառ Ն ի յաշխարհ ամէն,

Պատեհ է գովեն զնա

արարածք և երկիր ամէն.

Վըկայ քեզ այլ նման

յԱղամայ ծնունդըս ամէն փիւ Հայրն որ հանց ... ծընընդոցս ամէն

Աւա՛ղ, թէ չերթաս յաւարտ՝
Խափանի խորհուրդ քո ամէն:

Եւ գնացեալ տեսեալ, թէ տակաւին դեռես (հայրն կենդանի է և կա
հոգի ի մարմինն, ասաց):

— Ի՛նչ կամիս:

Եւ նա ասէ.

— Աձէ՛ք զնա առ իս:

Եւ առեալ զսուսերն, զնէ ի ձեռն հարն, և ունելով զսուրն, ըս-
պանաւ (զ)Պաւսիանոս:

Կիսախո(ղ)խող առեալ տարաւ
ԶՊաւսիանոս հարն իւր դիմաւ,
Ասաց. «Զնեա՛ քոյին կամաւ
Զնենգողդ, որ չար գործեաց քեզ դաւ:
Զչարըն⁺¹ չարեաւ ինքըն կորեաւ
Եվ ամբարիշտն ի մէնջ բարձաւ.
Սրախոցեալ պատիժ առաւ.
Որ կամէր չար գործել անբաւ:

Կթ. Եւ ասաց Փիլիպոս.

— Որդեա՛կ, ո՛չ տրտմիմ, եթէ վախճանեցայ, զի խնդրեցաւ վրեժս
իմ, և ես իսկ ինձէն սպանի զթշնամիս իմ: Արդ, բարտք ասաց Ամո-
նաւ մայրն քո, թէ. «Ունիս յորովանի արու մանուկ, որ զքեզ պտղա-
տրեսցէ և մահու հարն վրէժս խնդրեսցէ»:

Եւ զայս ասացեալ, Փիլիպոս արագ արձակեաց զհոգին⁸⁰, բայց
զայլ թշնամիսն սոյնպէս սատակեաց: Եւ⁺² թաղէ զնա Աղեքսանդրոս և
Ուրմալիաս: Եւ ամենայն Մակեդոնիա վշտակից եղեալ նոցա, աշ-
խարհին զնա:

+ E բնագիրն աղավաղված է գրչական բացթողման պատճառով: Վերականգնեցինք բառ
CD-ի: B հարն ոգի կա փիւ հայրն կենդանի... ասաց:

+1 Զաբաթիս Գնունեցաւ խմբագրած կաթաներից: BCD եւ վրէժս առի չարիս չարեաւ, որ
կամէր չար գործել անբաւ փիւ Զչարըն չարեաւ... չար գործել անբաւ

+2 B եւ թողեալ եղև Փիլիպոս թաղան, և զսա հանեալ թաղէ Ուրմալիաս: Եւ ամենայն
Մակեդոնիա վշտակից եղեալ աշխարհին զնա Բ եւ թողեալ եղև Փիլիպոս թաղատարէն և ամե-
նայն Մակեդոնիա վշտակից եղեալ աշխարհին զնա փիւ եւ թաղէ զնա... աշխարհին զնա:

(ԺԷ) (Զարաթոգրով լինելն Աղեփաւնդրի և շինումն
մեծի փաղափին Աղեփաւնդրիով)

Հ. Եւ յետ սպանման Պատիւանայ իբրեւ խաղաղութիւն կալաւ քաղաքն: Ելանէ Աղեքսանդրոս ի պատկերն Հաւրն իւրոյ Փիլիպոսի և գոչեալ մեծապէս՝ առաջ.

— Ո՛ր մանկունք պեղացւոց և մակեդոնացոց, թետալացոց և
թրակացոց, հելլենացոց և անփիլիսոփայացոց, լակեդեմոնացոց և կո-
րնթացոց և այլոց ելլադական ազգաց. եկա՛յք ընդ իս, հաւատացէ՛ք
զանձինս ձեր Աղեքսանդրի, զաւրախադաց լիցուք ի վերայ խուժադո՛ւ-
ազգաց և զանձինս ազատեսցուք ի պարսից ծառայութենէն, զի մի
հելլենացիքս պարսից ծառայիցիմք:

Այսպէս խորհեցեալ, հրաման գրով ի քաղաքս առաքէր:

2Ա. Եւ ժողովեալ զամենայն այր, որ յարբոռնս մանկութեան էր, և եկեալ հասանէին ի Մակեդոնիա ինքնավար կամաւ՝ իրրե յաստուածառաք ձայնէ հրավիրեալք:

Իսկ Աղեքսանդրէ զՀաւրն զինուոյ տունն բացեալ, ետ մանկտոցն
էջ 51 Եպառազինութիւն և էած զՀ||ամՀարզան Փիլիպոսի ի պատեւրազմ, թէ-
պէտ որ ծերունիք էին:

Ասին նորա ցԱղեքսանդրոս, թէ.

— Մեք զառամաց(եալ)⁺ եմք հասակաւ՝ զինուորութիւն վարեալ
ընդ հարնքսմ. ոչ ևս տակաւին ուժ կա ի մարմնի մերում առ հակա-
ռակորդ թշնամիսն, վասն որոյ հրաժարմբ առ քեզ ի զինուորու-
թենք⁺¹:

ՀԲ. Պատասխանի եւր Աղեքսանդր և ասէ.

— Տինա և կարի քաջ առաւել ևս ղձեղ զինաւորեցուցից, թէպէ
և ծերունի էք: Քանզի կարի յօժ ծերութիւն հղարագոյն, քան զմա,
կութիւն բնաւորեցաւ գոլ: Քանզի բազում (անգամ)⁺² նորահասակ յու-
սացեալ և պանծացեալ ի մար(մ)նոյ զաւրութիւն՝ խոտորի այն, ինչ որ
կամի արձակեալ, չարաչար ի վտանգ մատնէ: Իսկ ծերունին նախ յա-
ռաջագոյն խորհուրդ ի մէջ առեալ, որ արձակի, յաղթող եղև խրատուն՝
ճողոպրեալ ի վտանգէն: Արդ, դուք զինաւորեցէք ղձեղ ընդ մեզ՝ ոչ

† CDE *դառամաց*: Լրացումն ըստ B-ի:

⁺¹ B դարուէ, CD գինուորէ, F դարացի թէ՛ գինուորութենէ

+2 Կերակրանգնումն քստ *ABM* Տպ-ի:

Իբրև ընդդէմ կալով թշնամեացն, այլ քաջալեր(ել)ով զմանկունս քա-
ջապէս մարտնչել. քանզի նրկացունց է քաջալերութիւն: Բայց արդ,
առէ՛ք, զաւրացուցէ՛ք և ո՛չ թող խորհրդովը ձերովը զաւրուդ, քանզի
քաջայայտ է առ կոխ գիտելով, զի ձեր է գիտութիւն փրկութեան⁺, որ
յաղագս քաղաքին յաղթել ևտուք, քանզի պարտումն մատնեցելոցն
թշնամիքն ի վերայ անպիտան հասակացն յարձակեալ հասցեն: Իսկ
թշնամիքն ի վերայ անպիտան հասակացն յարձակեալ հասցեն: Իսկ
յաղթողացն յաղթութիւն է ի խրատուացն ի բարս տացէ զակնարկու-
թիւն:

թիւն:
Այսպէս ասացեալ Աղէքսանդրի, հաւանեցոյց յոյժ վառամացեալսն
զհետ երթալ:

զհետ երթալ։
29. Եւ ժողովեալ Աղեքսանդրի զառաջին զարսն ֆիլիպոսի, թուեաց
է եզիս ի մակեդոնացւոցն հետեակ բիրս երկու և հինգ հազար, ի հե-
ծեալս մակեդոնացիս՝ երկուս հազարս և եւթն հարիւր, և այլ ևս զաւ-
րաւիլիգս աւգնական՝ ութ հարիւր։ Եւ թուեալ ի միասին հանդերձ այ-
նուր, զոր ընդ իւրն առեալ էր, եզիս միանգամայն բիրս եւթն և չորս
հազար և եւթն¹ հարիւր. և զսոսա՝ երկուս բիրս և հինգ հազար, և զաւ-
րաւիլիգն աւգնական ութ հազար և եւթն հարիւր, և թրակացիս և պղին-
թացիս և սկիւթացիս, որովք յառաջապահաց պէտս վարեցաւ՝ եւթն հա-
զար վեց հարիւր։ Զսոսա զինեալս միանգամայն (զամենեւեան)², որ
անդ էին, ընդ որս առեալ ի միասին՝ ընկալ(աւ) բիրս(ս)³ եւթն և հա-
զար և վեց հարիւր։ Զսոսա զինեալս ընդ այնոսիկ, ընդ որս և ինքն
կանս ոսկւոյ ի պէտս ճանապարհին՝ քանքարս բիրս մի և) չորս հազար
և ութ հարիւր վաթսոն, և նաւս կազմեալ պատերազմիկս և լիբնո-
ւս⁴ և քաղաքս⁵ և քանդակս⁶ և քանդակս⁷ և քանդակս⁸ և քանդակս⁹ և քանդակս¹⁰ և քանդակս¹¹ և քանդակս¹² և քանդակս¹³ և քանդակս¹⁴ և քանդակս¹⁵ և քանդակս¹⁶ և քանդակս¹⁷ և քանդակս¹⁸ և քանդակս¹⁹ և քանդակս²⁰ և քանդակս²¹ և քանդակս²² և քանդակս²³ և քանդակս²⁴ և քանդակս²⁵ և քանդակս²⁶ և քանդակս²⁷ և քանդակս²⁸ և քանդակս²⁹ և քանդակս³⁰ և քանդակս³¹ և քանդակս³² և քանդակս³³ և քանդակս³⁴ և քանդակս³⁵ և քանդակս³⁶ և քանդակս³⁷ և քանդակս³⁸ և քանդակս³⁹ և քանդակս⁴⁰ և քանդակս⁴¹ և քանդակս⁴² և քանդակս⁴³ և քանդակս⁴⁴ և քանդակս⁴⁵ և քանդակս⁴⁶ և քանդակս⁴⁷ և քանդակս⁴⁸ և քանդակս⁴⁹ և քանդակս⁵⁰ և քանդակս⁵¹ և քանդակս⁵² և քանդակս⁵³ և քանդակս⁵⁴ և քանդակս⁵⁵ և քանդակս⁵⁶ և քանդակս⁵⁷ և քանդակս⁵⁸ և քանդակս⁵⁹ և քանդակս⁶⁰ և քանդակս⁶¹ և քանդակս⁶² և քանդակս⁶³ և քանդակս⁶⁴ և քանդակս⁶⁵ և քանդակս⁶⁶ և քանդակս⁶⁷ և քանդակս⁶⁸ և քանդակս⁶⁹ և քանդակս⁷⁰ և քանդակս⁷¹ և քանդակս⁷² և քանդակս⁷³ և քանդակս⁷⁴ և քանդակս⁷⁵ և քանդակս⁷⁶ և քանդակս⁷⁷ և քանդակս⁷⁸ և քանդակս⁷⁹ և քանդակս⁸⁰ և քանդակս⁸¹ և քանդակս⁸² և քանդակս⁸³ և քանդակս⁸⁴ և քանդակս⁸⁵ և քանդակս⁸⁶ և քանդակս⁸⁷ և քանդակս⁸⁸ և քանդակս⁸⁹ և քանդակս⁹⁰ և քանդակս⁹¹ և քանդակս⁹² և քանդակս⁹³ և քանդակս⁹⁴ և քանդակս⁹⁵ և քանդակս⁹⁶ և քանդակս⁹⁷ և քանդակս⁹⁸ և քանդակս⁹⁹ և քանդակս¹⁰⁰ և քանդակս¹⁰¹ և քանդակս¹⁰² և քանդակս¹⁰³ և քանդակս¹⁰⁴ և քանդակս¹⁰⁵ և քանդակս¹⁰⁶ և քանդակս¹⁰⁷ և քանդակս¹⁰⁸ և քանդակս¹⁰⁹ և քանդակս¹¹⁰ և քանդակս¹¹¹ և քանդակս¹¹² և քանդակս¹¹³ և քանդակս¹¹⁴ և քանդակս¹¹⁵ և քանդակս¹¹⁶ և քանդակս¹¹⁷ և քանդակս¹¹⁸ և քանդակս¹¹⁹ և քանդակս¹²⁰ և քանդակս¹²¹ և քանդակս¹²² և քանդակս¹²³ և քանդակս¹²⁴ և քանդակս¹²⁵ և քանդակս¹²⁶ և քանդակս¹²⁷ և քանդակս¹²⁸ և քանդակս¹²⁹ և քանդակս¹³⁰ և քանդակս¹³¹ և քանդակս¹³² և քանդակս¹³³ և քանդակս¹³⁴ և քանդակս¹³⁵ և քանդակս¹³⁶ և քանդակս¹³⁷ և քանդակս¹³⁸ և քանդակս¹³⁹ և քանդակս¹⁴⁰ և քանդակս¹⁴¹ և քանդակս¹⁴² և քանդակս¹⁴³ և քանդակս¹⁴⁴ և քանդակս¹⁴⁵ և քանդակս¹⁴⁶ և քանդակս¹⁴⁷ և քանդակս¹⁴⁸ և քանդակս¹⁴⁹ և քանդակս¹⁵⁰ և քանդակս¹⁵¹ և քանդակս¹⁵² և քանդակս¹⁵³ և քանդակս¹⁵⁴ և քանդակս¹⁵⁵ և քանդակս¹⁵⁶ և քանդակս¹⁵⁷ և քանդակս¹⁵⁸ և քանդակս¹⁵⁹ և քանդակս¹⁶⁰ և քանդակս¹⁶¹ և քանդակս¹⁶² և քանդակս¹⁶³ և քանդակս¹⁶⁴ և քանդակս¹⁶⁵ և քանդակս¹⁶⁶ և քանդակս¹⁶⁷ և քանդակս¹⁶⁸ և քանդակս¹⁶⁹ և քանդակս¹⁷⁰ և քանդակս¹⁷¹ և քանդակս¹⁷² և քանդակս¹⁷³ և քանդակս¹⁷⁴ և քանդակս¹⁷⁵ և քանդակս¹⁷⁶ և քանդակս¹⁷⁷ և քանդակս¹⁷⁸ և քանդակս¹⁷⁹ և քանդակս¹⁸⁰ և քանդակս¹⁸¹ և քանդակս¹⁸² և քանդակս¹⁸³ և քանդակս¹⁸⁴ և քանդակս¹⁸⁵ և քանդակս¹⁸⁶ և քանդակս¹⁸⁷ և քանդակս¹⁸⁸ և քանդակս¹⁸⁹ և քանդակս¹⁹⁰ և քանդակս¹⁹¹ և քանդակս¹⁹² և քանդակս¹⁹³ և քանդակս¹⁹⁴ և քանդակս¹⁹⁵ և քանդակս¹⁹⁶ և քանդակս¹⁹⁷ և քանդակս¹⁹⁸ և քանդակս¹⁹⁹ և քանդակս²⁰⁰ և քանդակս²⁰¹ և քանդակս²⁰² և քանդակս²⁰³ և քանդակս²⁰⁴ և քանդակս²⁰⁵ և քանդակս²⁰⁶ և քանդակս²⁰⁷ և քանդակս²⁰⁸ և քանդակս²⁰⁹ և քանդակս²

422 52 Ելլայա⁸²:
 ՀԴ. Եւ անցեալ⁸³ ընդ Մակեդոնիա և ընդ Մոգոն գետ⁸⁴ և ընդ այն,
 որ ի վերայ կողմանն կայր Թրակիէ, որ էր նման բուն հնազանդ վասն
 Փիլիպոսի հարն իւրոյ զարուժեամբ, անտի էառ զընտիրսն և արծա-
 թոյ քանքարս հինգ հարիւր և անց գնաց ի Լիկաւոնիա⁺⁵ և անդ զոհո
 ծատուցանէր: Եւ մատուցեալ հանդերձ այսոքիւր, որ անդ զաւրաւարք
 մատուցանէր: Եւ մատուցեալ

* B փրկութիւնն, CD փրկութիւնն զիս գիտութիւնն փրկութեան:

+1 S_{ω} $\psi|u$ $L(\beta\gamma)$

+2 կրացումն ըստ BF-ի:

+3 F բեռն փխ բխրաւ:

+4 Լրացումն ըստ F-ի: F Տպ աղյուսակած է. «և դառնական հարգանքներով»:

+5 F Հիկոնիա:

— 124 —

— 125 —

— Ո՛վ³⁹ թագաւոր, քեզ ամբիծ, անարաւ եղջիւրս խոյոյ ասեմ.
 Թէ կամիս յաւիտենական անծերանալի, անսպառ ժամանակաւ նոր կալ
 և մնալ, շինեա՛ք քաղաք նշանաւոր գեր ի վերայ Պրոտ(ե)այ⁺ կղզոյն,
 որոյ առաջի անցեալ նստի յաւիտեան Պղոտինիոս⁴¹, ինքն թագաւո-
 րելով, հինգակատար գազաթամբք զանսպառ աշխարհաւ պատեալ:
 ՀԲ. Զայս ընկալեալ հրաման պատասխանելոյն Աղեքսանդրի և
 խնդրեալ հարցանէր, (թէ) զո՞ր կղզի արդեաւք աղգիցէ զՊրոտեան⁴²,
 և ո՞ր առաջի ածեալ անցեալ նստի աստուածն: Եւ իբրեւ խնդրեալ հար-
 ցանէր, զոհս մատուցեալ հայրենի աստուածոյն Ամոնայ, զուղեորու-
 թիւն առնէր ի գեղ մի լիբէացոց, յորում զգաւրսն հանգուց:
 Եւ մինչդեռ գնայր շրջէր Աղեքսանդրոս, եղջերու մի մեծ ի յորջ
 (մի)⁴³ դաւղեաց, և Աղեքսանդրոս ձայնեաց առ ինքն աղեղնաւոր մի
 և ասաց ձգել նետս յեղջերուն: Լարեալ զաղեղն և ձգե(ա)լ նետս, ոչ
 դիպեցաւ յեղջերուն: Եւ Աղեքսանդրոս ասաց.
 — Ա՛յր դու, տարապատկան եղև քեզ:
 Եւ անտի⁴⁴ կոչեցաւ տեղին այն Պարատոնիոն⁴⁵, վասն զոչմանն
 Աղեքսանդրի:
 ՀԹ. Եկն ի Պոսիբիս⁴⁶ և հարցեալ ուսանի ի վայ(յ)րացն մարդկանէ
 զգերեղման Ոսիրայ լինել մեհեանն և զոհեալ շատուածոյն, խաղայր-
 գնայր ի ճանապարհ: Եկեալ հասանէ յայս յատակ և տեսանէր վայր
 մեծ, անբաւ լեալ, տարածեալ՝ երկոտասան⁴⁷ գիւղից կալուածս ըմ-
 բրոնեալ էր: Եւ էին գիւղք՝ Ստերամփիս, Փրոնէտէտքն, Եղմիտոս, Ակո-
 նիս⁴⁸, Եփիրգոս, Տետրակովտիս, Եդիտս, Սպաւնիս, Սկանալետք⁴⁹,
 Նեփելետք, Մեմնէս, Տիատք, Պելասոս: Քանզի Հռակոտիս⁵⁰ նշանավոր
 էր, քան զայլսն, զի մայրաքաղաք էր: Երկոտասան քաղաքս ունէին
 և երկոտասան գետս, որ բխեալ ի ծովն հոսէին: Եւ մինչև ցայժմ ելք

ընթացիցն խցեալ կան. և խցան գետքն, և նրբափողոցք՝ քաղաքին,
 և վարադափողոց անցիցն: Բայց միայն երկուս կան մնան, որ հոսին
 (ի) ծով. և Հռակովտացին գետ, որ այժմ ընթանայ՝ մեծին Սարապեայ
 (աստուածոյն)⁵¹ է, և ապա՝ ջրադարձն, որ վաճառի ի վարադափողո-
 ցացն⁵², և մեծ գետ, որ անուանի Քուդերաս, որ այժմ Ասպեդիա⁵³ է:
 Ապա ջրադարձն նորա, որ է բախտ ի տուն⁵⁴, և մեծ գետ, որ Կոպո-
 նիայն⁵⁵ է: Եւ է ջրադարձն մեծ և գետն Նեփրոնքատայ⁵⁶, որ այժմ ար-
 տաքս դիրք են, որոյ և Իսեան տաճարն Նեփրովտայ՝ նախ շինեալ քան
 զԱղեքսանդրիա: Եւ մեծ, քան զամենայն գետս, որ կոչին Արգէս⁵⁷,
 որոյ է Արգեանն⁵⁸: Ապա ջրադարձն Արայոյ, սինքն, և ջրադարձք
 զԿանոպական⁵⁹ գետովն, որ հանէ Զեփիրոս կոյս⁶⁰, և մեծ գետն Հե-
 րակլեայ(յ) բերան: Քանզի յայսմանէ տեղոջէ, որ կոչի Պանդիտեա,
 մինչ ցայն տեղին, որ կոչի Հերակլովտականի բերան՝ (է) երկայնու-
 թիւն քաղաքին:

Զ. (Ա)րդ, Աղեքսանդրոս մինչ⁷ ի վայր Նկարեաց և զլայնութիւն ի
 Մենդիդեայ մինչև ի Փոքր Հերմեայ⁹ քաղաք, բայց ոչ կոչէին Հերմու-
 պալիս¹⁰, այլ՝ Հերմապալիս⁸, քանզի ամենայն, որ ելանէր յԵփիպ-
 տոսէ կամ իջանէր՝ անդր դիմէր:

Մինչև յայն վայր տեղագր(ե)աց գրադաքն Աղեքսանդրոս, ուստի
 և աղեքսանդրացոց վայր կոչի⁹: Բայց ետ նմա խրատ Կլովմենէս¹⁰
 Նաւկրատացի և Դիմոկրատէս Հոռոգացի¹⁰.

— Մի՛ այդքան մեծ քաղաք շինել, քանզի ոչ ուրեք գտցես զայն
 լնուլ մալլրդկաւք, և եթէ լցցես, ոչ կարասցեն ցամաք¹⁰² զառ ի պէտս
 հարկաւոր կերակրոցն մատուցանել: Քանզի պատերազմ տացեն ընդ
 ինքեանս, որք ի քաղաքին բնակեալք լինին, իբր այնքան մեծ և ան-
 բաւք լինիցին: Քանզի փոքր քաղաքին մարդիկք դիւրեաւ առ ի խրատ

+ CDE Պրոտայ: Ուղղումն ըստ BF-ի (Տպ Պրոդիադայ, հմմտ անդ 36, ծանոթ 1, M—31, L—726):

+1 D Պղոտինոս, F Պղոտմեոս փխ Պղոտինիոս:

+2 E զՊրոտկեն, C զՊրոտեն, D զՊրոպեն, F զՊրոտէխն: Ուղղումն ըստ B-ի:

+3 E ի յորջէն փխ ի յորջ մի: Մերագումն ըստ BCD-ի:

+4 B Տպ աստուատ փխ անտի:

+5 E Եղմիտանկոտիս փխ Եղմիտոս Ակոնիս: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+6 E Ականալետք (նույնը՝ C-ի լուսանցքում): Ուղղումն ըստ CD-ի:

+ DE նրբացս փողոցք: Ուղղումն ըստ ABF Տպ-ի:

+1 Լուսումն ըստ AC-ի, B Տպ աստուածոյ:

+2 A Ասպեդիա, CDE Ասպեդիայ, F Պենդիա: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+3 A Կրպենայ, B Տպ Կապոնիայն, F Կապենեայն:

+4 A Նեփրոդիացի, BCD Տպ Նեփրոտայի, F Նեփրոտայացի:

+5 BF Տպ Արգէոս:

+6 A զԿանոպական, E զԿոպական, F զԿանապական: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+7 BCD մինչ չի:

+8 E աղավաղված է՝ Հերմապալիս այլ Հերպապալիս: Ուղղումն ըստ B-ի: CD Հերմու-
 պալիս այլ Հերմապալիս, F Հերմուպալիս այլ Հերմոպալիս:

+9 F գրի փխ կոչի:

+10 F աղավաղված է՝ Կղզմանէս Նանաետացի և Դիմոկրատէս Հոռոգացի:

յաւղուտ լինին, իսկ մեծամեծք ժողովք մարդկան, իբրև յայսքանում մեծի քաղաքի բնակեալք, անգէտք և անծանաթք ընդ միմեանս լինելով, խեղճալ ստամբակեացն ընդ միմեանս՝ թշնամացեալք վասն անբաւ բաղմութեանց:

2Ա. Եւ հաւանեալ Աղեքսանդրի, հրաման ևտ ճարտարապետացն, որովք կամին շափով զքաղաքն շինել: Եւ նոքա տեղագրեցին զերկայնութիւն քաղաքին ի Դրակոնդեա՝ ըստ փոսիրական⁺ զերեզմանին մինչ յԱգաթեմոնն, որ առ Կանոբաւն⁺¹ է¹⁰³, և ի Մենդիգայ՝ մինչև յեղուրիբայ և ի Մելանթիայ լայնութիւն: Եւ հրաման¹⁰⁴ տայ փոխել⁺² բնակչացն և ի գեաւղ երթեալ ի բացեալ իբրև երեսուն մղոնաւ ի քաղաքին արտաքոյ, վայր նոցա շնորհեաց՝ կոչեցեալ զնոսա աղեքսանդրացիս:

2Բ. Եւ էին նոցա սկզբունք փողոցք զնացից գիւղիցն Եւրոքս և Մեւանթիոս, ուստի և անուանակոչութիւնս եկաց մնաց: Եւ խորհի այլ ևտ ճարտարապետս քաղաքին գտանել՝ յոր Կլէոմիքիս Նաւկրատացի և զԿրատերոն Ողենթացի և Երովա անուն լիբեացի ազգաւ ծերունի: Սա ունէր եղբայր, որոյ անուն էր Հիպոնեմոս: Սա խրատ ևտ Աղեքսանդրի նախ փուլ⁺³ հատանել¹⁰⁵ քաղաքին ի հիմանց և ջրամղահոս¹⁰⁶ առնել, որ ի ծովակոյս⁺⁴ հոսին: Եւ հաւանեալ արքային, ասաց առնել, զոր և միտջ այլ քաղաք ոչ ունի. և կոչին հիպոնոսք, վասն այն, որ եցոյց լիբեացիին Հիպոնեմոս կոչել¹⁰⁷:

2Գ. Բայց սակայն մեծ քաղաք, քան զԱղեքսանդրիա՝ ոչ է, քան զի ամենեքեան տեղագրեալք չափեցան: Իսկ մեծ քաղաքն, որ յԱսորիս է՝ Անտիոքա, որ է ութ ասպարիսաց և ոտից ևւթանասուն և երկու, իսկ յԱփրիկէ՝ Կարթագինէ⁺⁵ ասպարիսաց քսան և միոյ և ոտ երեք հարիւր և հնգից:

2Դ. Եւ հասեալ յԱղեքսանդրիա, յատուկ ի յատակս յայս եգիտ զգետս ջրադարձս և զգիւղս հաստատեալ և տեսեալ կղզի մի ի վերայ ծովուն, ասաց.

— Ո՞ր է կղզիս:

+ F փոսերանկան. տե՛ս ծանօթ. № 92:

+1 BCDE Տպ Կանոբաւն: Ուղղումն ըստ F-ի: Տե՛ս ծանօթ. № 103:

+2 BCDE Տպ փոքել: Ուղղումն ըստ F-ի:

+3 BF Տպ փոս CD աղնատված է:

+4 CDE ծովակոյս: Ուղղումն ըստ BF-ի:

+5 CDE Կարթաոն, F Կարթագոն, B բերքն ընկած է: Սրբագրումն ըստ Տպ-ի:

Եւ բնակիչք վայրին ասացին:

— Սա¹⁰⁸ Փարոս՝ կոչի, բայց Պրոտէս ի սմա բնակեցայց, և շիրիմն Պրոտեայ է առ մեզ՝ պաշտաման արժանի եղեալ:

Ի վերայ լիբիոն միոյ բարձաւ եկեալ, բերին զնա այդ, որ այժմ կոչի դիւցազգի գերեզման, և ցուցին նմա զտապանն: Եւ մատուցեալ անդ զոհս դիւցազինն Պրոտեայ, տեսեալ ի բազում ժամանակաց և ի վայր անկեալ շիրիմին, հրամայեաց վաղվաղակի՝ կազմել վերստին: 2Ե. Տեղագրեալ և շուրջ զափ քաղաքին հրամայեաց: Եւ նոքա ալեւր առին¹¹⁰, շրջագրեցին զվայրն: Եւ ընդ ամենայն տեղիս հաւք աղ-դի-աղգիք բարձին զալեւրն և ի վեր թռեան: Եւ աղէտս վարեալ⁺¹ Աղեքսանդրի, թէ զի՞նչ արդեալք իցէ⁺² նշանակ(ս), յղեալ կոչեաց նշանա-լոյծս և ասաց նոցա զեղեալսն: Եւ նոքա ասին.

— Քաղաքս այս, որ շինեցաւ, զամենայն աշխարհ կերակրեացէ, և ամենայն ուրեք կղիցին ի սմա ծնեալք մարդիկք, քան զթուշնք ընդ յամենայն աշխարհք շուրջ ածին:

2Զ. Եւ⁺³ սկսան շինել զքաղաքն Աղեքսանդրիա ի միջոցէ դաշտին և առ տեղին զանուանակոչութեան սկիզբն, վասն անդուստ սկսանել⁺⁴ զքաղաքն շինել: Եւ այնոցիկ, որ ի գործ պարապեալ էին, վիշապ մի սովորեաց զալ և զարհուրեցուցանել զգործաւորսն և խափան առնել զործոյն: Վասն գազանին ի վերայ արձակմանն (որպէս⁺⁵ դատաստանն աստուածոյ կոչեցաւ մարգարէն Դանիէլ և հռչակեալ զնմանէ, ընդ ամենայն տեղիս ելեալ ինքն փոյթ ընդ փոյթ արդարամբք, հաւա-տարմաւք և խնդրեալ գտանէ զտապանն մարգարէին աստուածոյ և տառեալ զնշխարս նորին, տանի ի Սքանդարիա՝ երեք հարիւր և վաթ-սուն և հինգ ոսկեղաւծ աման տայ կազմել: Եւ ամփոփեալ մի ըստ միոջէ և շուրջ դնէ զբոլոր քաղաքին՝ ի մէջ պարսպացն, ի հիմն) այս⁺⁶ կորովամիտ Աղեքսանդրոս Եհաս իմաստութեամբ և ասաց, զի վա-ղիւն ուր գտանիցի, ըմբռնեցի ի գործաւորացն: Եւ⁺⁷ ի վաղիւն ազաւ-

+ CDE Փորոս:

+1 F վարկեալ փխ վարեալ:

+2 F աղգիցէ փխ իցէ:

+3 F Եւ յայտ հետէ սկսաւ փխ Եւ սկսան:

+4 F նկատել փխ սկսանել:

+5 ABCDF Տպ փակագծի մեջ առնված հատվածը չի. տե՛ս ծանօթ. № 111:

+6 CD Տպ Եհաս Աղեքսանդրոս փխ այս կորովամիտ Աղեքսանդրոս Եհաս:

+7 E հատվածը Ջաֆարիայի խմբագրությամբ է՝ CD Տպ և առեալ զհրամանն իբրև եկն գաղանն յայն տեղի փխ Եւ ի վաղիւն... ի յայն տեղին:

թիւք մարգարէին տեսեալ զվիշապն ահագին՝ ի վերայ ջրոյն սատա-
կեալ: Եւ տեսեալ զսքանչելիսն և ըմբռնեալ ի գործաւորացն ի յայն
տեղին, որ այժմ կոչի Յարկի¹¹², անդէն ըմբռնեալ՝ զգաղանն: Եւ ասաց
Աղեքսանդրոս անդ նմա¹¹ մեհեանս շինել, և թաղեալ եղին անդ զվի-
շապն: Եւ ասաց պսակս ամե(ն)ազանս կազմել առ ի յիշատակ երեւե-
ցուցելոյ լորտոին: Եւ ասաց մի այլ ուրեք առնել զբրոմն փոսի հի-
մանցն, բայց ի միում տեղութէ, որ է մինչև ցայժմ լեառն մեծ երեւեալ,
որ կոչի Աղբերք¹¹³:

Ձէ. Եւ հիմն արկեալ յոլով մասանց քաղաքին և գրեաց ի վերայ
գիրս հինգ՝ Ա, Բ, Գ, Դ, Ե¹¹⁴. Այլն՝ Աղեքսանդրոս, Բենն՝ Բարձրա-
գոյն¹¹² թագաւոր, Գիմն՝ գերագոյն ազանց¹¹³, Դայն՝ Կէ¹¹⁴ Արամադ-
ւայ, Եջն՝ էջ և շրջեաց¹¹⁵ քաղաք աննմանելի:

Խրա՛տ տամ, հըզա՛ւր արքայ,
դու ահա՛նջ կալ և ինձ հաւատա՛,
Ձինչ շինի, քակտի ամէն,
Սողոմոն տեսաւոյն է վըկայ,
Ու գինչ մարդ ծընել յաշխարհս
են մեռել, ճարակ մի չըկայ.
Հանցեղ իմացի՛ր ըզքեղ
և դքաղաքդ Աղեքսանդրիա:

Արքայս պատասխան կու տայ,
թէ. «Այդոր ևս խիստ եմ վըկայ,
Որ գինչ յԱղամայ ի մեղ
են ծընել թագաւոր, ծառայ.
Ամէն են ի հող դարձել,
նոցանէ՛¹¹⁶ այլ մարդ մի չըկայ.

+ CD Տպ յաղթահարեալ սորանին փխ ըմբռնեալ:

+1 E մնայ փխ նմա: Ուղղումն ըստ CD Տպ-ի:

+2 F բարձրագոյն շիք:

+3 B Տպ ազգաց փխ ազանց:

+4 F դէր շիք:

+5 F շինել փխ և շրջեաց:

+6 C յամէնէն փխ նոցանէ:

Ծինուածք են ի վիտու կկել
և իւրեանց հետըն շերեայ⁺:

Ի շինութիւն Սքանդարիա
Քաղաքին մեծին գերակայ
Ահեղ վիշապ մի սողանայ
Եւ շինողացն հրոսանայ.
Հրաման առին որսալ ըզնա
Եւ պանանել, ուր անդէն կա,
Ապա բազին կանգնել նմա
Եւ յիշատակ մինչ յապա(դայ)⁺¹,
Ձի անցք և դարձք ի դրոմնս նորա
Լինել տեսողանցս նորա:

Եւ էջք և ջորիք գործէին անդ և հաստատեալ դրան զիւցազինս աշ-
սորիկ, կանգնեալ եղ զնա ի վերայ խոյակին: Եւ ելին ի նմանէ բաղում
աւծք և ս(ո)ղելով մտին ի մուտս յահա և դէլոց տանցն, քանզի զքա-
ղաքն¹¹⁵ դեռեա անդր լինելով, Աղեքսանդրոս շինէր ի տուրի⁺² 116 քսան
և հինգէն, և զնոյն ինքն զմեհեանն աւծին, ուստի դաւա¹¹⁷ զայսոսիկ
պաշտեն բարապանք իբրև զբարի դեա մտեալ ի տունս⁺³, զի ոչ (են)
թիւնաւորք իբրև զգաղանս, այլ զթիւնաւոր գաղանն ի բաց հալածեն:
Եւ զոհք մատչին նմա իբրև վիշապաղին: Եւ պսակեն և զգրաստս¹¹⁸
ամենայն բեռնաբարձս, ի հանգիստ նոցա մատուցանելով յաւուրն
յայնմիկ⁺⁴ վասն զի բեռնակիցք եղեն բեռնաբարձք լինելով ի շինու-
թիւն մեծասուսիլ քաղաքին:

Եւ արքայն հրամայեաց պահապանացն⁺⁵ ցորեանս տալ, (որ և)⁺⁶
նոցա աղացեալ զցորեանն և ամբերայ⁺⁷ արարեալ հառն բնակչացն

+ C հետքն իսկի չկա փխ հետքն շերեայ:

+1 Լրացումն ըստ C-ի:

+2 F տիրեթի փխ տուրի:

+3 F ի տունն և կոչին զանուն նորա անդրանդենեա փխ ի տունս:

+4 E «յայնմիկ... լինելով» հառվածը աղետոված է գրչական բացթողումների և անփութ
լրացման նեղականով: Ճշմեցիկն ըստ D-ի:

+5 F պահապանացն տանն:

+6 Լրացումն ըստ B-ի, F որ շիք:

+7 C ամենայ, F ամբերայ:

իբրև զուարճարար ուրախութիւն: Ուստի մինչև ցայժմ այս աւրենք պահին առ աղեքսանդրացիսն՝ ի տուրի քսան և հինգ զընոնաբարձ գրաստս ամենայն պսակել և զոհս մատուցանել աստուածայինն և պաշտանս կրել լորտուացն, որ խնամ տանին .ս.անն, և բաշխումն առնել ասերացն¹¹⁹:

ՁԲ. Եւ գտեալ ի վեր հինգ բարձրագոյնիցն բարձրաւանդակացն զերկիրն, որ է՝ Արեգականն¹²⁰, և Ելիովնայ սիւնք¹²¹ և դիւցազինն տաճար, խնդրէր և զսարապեան տաճարն ըստ հրամանի պատասխանելոյ, որ տուաւ նմա յԱմոնայ և զայն, որ քան զամենայն հզաւրագոյն աստուածն է: Քանզի այսպէս հրաման պատասխանելոյ յաստուածոց, եթէ.

— Ո՛վ թագաւոր¹²², քեզ Փիւրգոս⁺, Խոյնեղջիր՝ ասեմ, զի թէ կամիս յաւիտենական անծերանալի մնալ, շինեա՛ք քաղաք նշանաւոր Պրոդիազա կղզոյ, որոյ առաջոյ անցեալ նստի Պղոտոնիոս⁺ 123, հինգակատար գագաթամ(բ)ք զանսպառ աշխարհ պատկելով:

Եւ խնդրէր զաստուածն, որ զամենայն ինչ տեսանէ:

ՁԹ. Եւ անդէն արարեալ դէմ յանդիման դիւցազինն տաճարի բագին⁺2 մեծ, ցարդ ևս ասեն բագին Աղեքսանդրի, և անդ բազմապատիկ զոհս մատուցեալ և յաղաւթս կացեալ, ասաց.

էջ 60 — Ո՛րք երբեք⁺3 ևս աստուած, որ հոգեւոր խնամ տանիս այսմ երկրիս և զանսպառ աշխարհս տեսանես. առնեա՛լ զիմ զոհս և աւգնակա՛ն լեր ինձ ի պատերազմունս:

Եւ զայս ասացեալ, եղ ի վերայ բագնին զզոհսն և⁺4 դիտեաց առ վերին նախախնամութիւն: Եւ յանկարծաւրէն մեծ արծուի մի խոշացեալ յաւիշտակեաց զփորոտի զզոհսն և յաւգս թռուցեալ շրջէր և⁺5 ի բաց թողեալ՝ արծակեաց ի վերայ այլոց բագնի: Եւ գիտող քննիչքն նշանակեցին զտեղին թագաւորին, և նորա հասեալ անդր վաղվաղակի՞ էտես զփորոտին, զի կայր ի վերայ բագնին, և բագին մի, որ ի հին⁺6 ժամանակաց էր հաստատեալ, և պատկեր պղնձի ի ներքս ի նիստ,

+ B Փիւզ(.), C Փիւզոս, F Փուիւզոս:

+1 BD Պղոտոնիոս, CE Պղոտէնիոս, F Պտղոմէոս: Ուղղումն ըստ Տպ-ի, համաձայն ML-ի:

+2 CDE բանտին փխ բագին: Ուղղումն ըստ BF-ի:

+3 BC երբեք ուրեք, F երբեք չիք:

+4 BCDF և դիտեաց առ վերին նախախնամութիւն չիք:

+5 F և ի բաց... բագնի չիք:

+6 F բազում փխ հին:

որոյ դրնութիւն մահկանացու ոչ եղիտ պատմել: Եւ անցեալ կայր առ անապական պատկերին աղջկան պատկեր մեծ:

Ղ. Եւ հարցեալ ուսանէր՝ ո՞ւմն յանտի բնակչացն աստուած է: Եւ նոքա ասեն. «Ո՛չ է գիտել. բայց ի պատմութենէ նախահարցն ընդունել Արամազդայ¹²⁴ և Անահտայ գոյ մեհեան, ասացին, յորում և զորելիկս¹²⁵ էտես, որք մինչև ցայժմ կան ի սարապեան տաճարին, յորում էին զրոշեալք գիրք նուիրականք աստուածայինք և հրաշալի սորա քաղաք»: Եւ Աղեքսանդրէ հարցանէր, թէ.

— Ձի՛նչ է յորելիկս:

Եւ նոքա ասեն.

— Թագաւորի աշխարհակալի Սեսոնքուսայ: Եւ կա ներքնագիրս (այս)⁺ նուիրական մեհեանային գրովք:

Եւ թարգմանեցաւ թագաւորին այսպէս. «Թագաւոր եգիպտացի Սեսոնքուսիս աշխարհակալ նախ երևեցելումն աշխարհիս աստուածոյ Սարապիայի նուիրեալ կանգնեցի»:

ՂԱ. Եւ հայեցեալ յերկինս ի վեր⁺1, Աղեքսանդրոս (ասաց)⁺2.

— Մե՛ծ Սարապ(իս), զի դու ևս աշխարհին աստուած, յայտնեա՛ր ինձ:

Եւ⁺3 երեւալ ազդեաց նմա ի քուն յայտնագուն Սարապիս և ասաց.

— Աղեքսանդրէ՛, մոռացո՞ւմն եղև քեզ. մինչ առնելով զոհս կացեր յաղաւթս՝ ո՞ւր արգիւք (ես)⁺4 հոգածու նախախնամող երկիրս այսորիկ և ամենայն ուրորա⁺5 աշխարհի ակնարկելով⁺6. առնեա՛լ զպատարագս զայս և աւգնական ինձ լեր ի պատերազմունս: Եւ յանկարծակի արծուի մի խոշացաւ ի վայր և զփորոտիսն եղ ի վերայ բագնին: Ո՛չ էր քեզ գիտել, զի ևս եմ հոգածու և նախախն(ամ)ող (աստուած)⁺7:

+ Լրացումն ըստ BD-ի:

+1 BD Տպ յաստուածն փխ յերկինս ի վեր:

+2 Լրացումն ըստ BD Տպ-ի:

+3 D Եւ երեւցաւ նմա ի քուն յԱմոնագոյն Սարապիս և ասաց փխ Եւ երեւալ... Սարապիս և ասաց, F յանուրջս յայտնապէս փխ ի քուն յայտնագուն:

+4 Լրացումն ըստ D-ի:

+5 BDF զանուրորտ փխ ամենայն ուրորտ:

+6 BDF յակնարկելով փխ ակնարկելով:

+7 Լրացումն ըստ BF-ի:

Ի սարապեանքս մեհենի
Աղաթական բանս բարբառի⁺.
Տեսեալ զարծիւրն վայրենի,
Որ զփորոտին դրնէր բազնի⁺¹:

Վա՛յ տամ քեզ հաղար բերան,
ո՛վ խիկար, խելաւոր⁺² աննըման.
Թէ է՞ր մոլորիս յայդ բան
ու պաշտես պատկեր դիւական.
Ծանի՛ր զարարիչն աստուած,
որ երես քեզ միտք բանալի^{||}կան.
Թէ չէ ի յաւուր դատման
ընկրնիս⁺³ ի հուրն անշիջան:

էջ 61

ՂԲ. Եւ սորա յերազին աղաչեալ զաստուած և ասացեալ, թէ. «Կաց-
ցէ՞ մնասցէ քաղաքս այս հաստատուն յանձնս, որ շինեցաւ՝ Աղեք-
սանդրիա, եթէ ոչ՝ շրջեալ փոխեացի անունս իմ այլոյ թագաւորի
անուանակոչութիւն⁺⁴. զեկո՞ ինձ»:

(Ե) Եւ տեսանէր զաստուածն, զի ունէր զձեռանէ նորա և ածէր զնա
առ լեառն մի մեծ և ասէր այսպէս.

— Աղեքսանդրո՞ս, կարն՞ս փոխել զլեառնս զայս յայլ կոչմն:
Կարծեաց և ասէ.

— Ո՞ւր կարեմ, տէ՛ր:

Եւ ասաց նմա աստուածն.

— Այսպէս և ոչ ոք կարէ փոխել զանունդ այլ թագաւորի անուա-
նակոչութիւն⁺⁵, այլ աճեցեալ զեղցի բարիոր Աղեքսանդրիա՝ աւգնա-
կան և շարահալած լինելով յառաջագոյն քան զինքն եղելոց քաղաքացի
ՂԳ. Առ այս ասաց Աղեքսանդր.

— Տէ՛ր, և զա՛յս ևս յայտնեա ինձ, եթէ զիա՞րդ հանդերձեալ ես
փոխել զկեանս:

+ BD աղաթականս բարբառի փխ տողի:

+1 BD զնէր ի բազնի:

+2 BD խելաւոր խիկարդ փխ խիկար խելաւոր:

+3 E չի անգնիս, B ընդանիս փխ ընկրնիս:

+4 D անուանակոչութիւն փխ անուանակոչութիւն:

+5 B Այդպէս և ոչ ոք քո անունդ կարէ երբեք յայոց թագաւորի անուանակոչութիւն փո-
փոխումն կրել, F Զի որպէս անհար է այդմ լերինդ փոփոխելոյ ի տեղւոջ իւրմէ այդպէս և քո
անունդ ոչ երբեք կարասցէ փոխել յայլում թագաւորէ անուանակոչութիւն փխ Այսպէս և ոչ ոք...
անուանակոչութիւն:

Եւ նա ասաց.

— Անտրամէլի է¹²⁷, գեղեցիկ և պատուական, որ ի մահկանացու
չ զիտել յառաջագոյն, թէ ո՞ր արդեաւք իցէ ոլորտ կատարածի կենաց
նորա: Քանզի մարդիկ ոչ իմանան ի միտս իրեանց անմահ գոլ զկեն-
ստեան և զանապան, յորժամ ունիցի անգիտութիւն աղետիցն: Եւ նոյն-
այս և քեզ գեղեցիկ թուի՝ զհանդերձեալն քեզ ոչ զիտել սիրելի: Բայց
յի հարցանես, ուսանել կամեցեալ քեզ զհանդերձեալն ի քեզ, այսու
հաւանեցուցից զքեզ վաղվադակի, զի դու միով ձեռնարկութեամբ⁺
մանուկ մտաւ տղայ ես, զագինս ամենայն հնազանդեցուցես խու-
ժաղութ⁺¹ ազգաց և ապա եկեսցես առ իս մեռանելով և ոչ մեռանելով:
Արդ, զոր կանգնես ի միջոցի երկրի քաղաք զԱրաքսոսի քաղաքի
աշխարհի և աշխարհս աստուածաբնակ բազում աւուրց և ժամանակաց
յառաջ անցելոց, և սա յառաջ անցցէ բարիոր զարդարեալ բազում տա-
ճարաւք և զանազան մեհենաւք և գեղեցկութեամբ և մեծութեամբ և
անհնարին բազմութեամբ մարդկամբք զեղեալ: Եւ ամենայն ոք ի նա
իջցէ կալ մնալ զյառաջագոյն ծնադին մոռացեալ զատակս: Բայց ես
սորա վերակացու եղէց աստուած ամենայն յաւիտեամբ առաջոյ ան-
ցեալ, նստեալ՝ անթառամ և անծերանալի զերկիր հաստատելով: Եւ
քաղաք կարգեալ զսա՝ կալ, մնալ միշտ հաստատուն, զանդունդս պար-
զեալ և զհուրս լուսաւորեալ և զհարաւ պակուցեալ, մինչ շնչել հողմ
զժուարին, որպէս զի զժնդակ իրք շար դիւացն ոչինչ կարասցեն առնել
ընդ քաղաքս: Քանզի շարժումն ունի առ սակաւ մի և ժանտախտ միան-
գամայն և սով նոյնպէս և պատերազմ, բայց ոչ ծանր սպառմամբ, այլ
իրբե և րազ վաղվադակի անցցէ ընդ քաղաքս: Եւ բազում թագաւորք
առ կենցաղով աշխարհիս քեզ յամենայն ժամ իրբե զաստուած եղեալ
երկիր պագանիցեն, և դու իրբե զաստուածացեալ երկրպագեցիս մե-
ռեալ: Եւ լիցի նոցա ի վերայ հրապարակին բազմութիւն մարդկան՝ աւ-
ղոց քաջախառնութեամբ առաւելեալ: Բայց ես սորա վերակացու
պաշտպան եղէց, որպէս զի մի զժուար ինչ կատարելապէս կացցէ
մնասցէ՝ ժանտախտ ինչ մահաբեր կամ շարժումն, այլ որպէս զերազ
ինչ անցանէ զքաղաքաւս: Եւ բազում թագաւորք եկեսցեն ի սա ոչ պա-
տերազմ տալ, այլ երկիր պագանել քեզ իրբե աստուածացելոյ և եր-

էջ 63

+ F ձեռնարկութեամբ փխ ձեռնարկութեամբ:

+1 F և խոժաղութ ազգացն Գարեհի յաղթես և զինքն սպանցես և դու եկեսցես առ իս
մեռեալ փխ խոժաղութ ազգաց ... առ իս մեռանելով:

կըրպագե(ցե)լոյ⁺։ Մեռեալ և բնծայս առցես ի թագաւորաց, յամենայն ժամ բնակեցես ի սմա՝ մեռեալ և ոչ մեռեալ։ Ղի քաղաքս այս, զոր շինես, սա գերեզման լիցի քեզ։ Եւ հաւանեցուցից⁺ զքեզ վաղվաղակի, որ⁺ բնաւորեցար գոլ։ Երկիցս¹²⁸ հարիւր, այսպէս և զմի համարն խառնեա, ապա հարիւր և մի, շորիցս քսան և տասն. և զառաջին գիրն առնելով՝ արասշիր զվերջին, և յամենայն ժամ իմաստիւր՝ ո՞ր բնաւորեցայ գոլ ես աստուած։

Եւ շատուածն հրաման արարեալ յինքեանց զնայ⁺։
ՂԳ. Իսկ Աղեքսանդրոս զարթուցեալ և յիշեաց զհրաման պատասխանոյն, որ եղև նմա ի տեսեան յաստուածոյ, և ծանեալ զնա տէր բոլորեցուն զմեծն Սարապիս։ Եւ բազին մեծ կանգնեալ և զոհս արծանաւոր ասաց աստուածոցն բերել և փողոյն հանել-դնել տայր ի վերայ բազնին։ Հրամայեաց և սրահիս⁺ կնդրուկ սաստիկ ծխել և յամենապատիկ խնկոցն շեղջակոյտս⁺ առնել ի վերայ բազնին։ Հրամայեաց և խորխ լինել ամենեցուն։ Եւ Պարմենիոնայ ճարտարապետի տայր պատկերս պղնձի կազմել և շինել մեհեանս, որ բերէր ինքեան զհոմերական տաղիցն, որպէս ասաց սքանչելի երգիչն այն Հոմերոս. «Եւ¹²⁹ կապուտակային յաւնաւքն ակնարկեաց Զրվանեան, և սքանչելի աստուածային վար(ս)քն շարժեցան անմահ գլխոյն թագաւորին, և մեծապէս շարժեալ տատանեցաւ Ուրմայոս»։ Սակայն Պարմենիոն կազմեաց զկոչեցեալ սարապեանն տաճարն։ Արդ, կարգ յարմարածոյ քաղաքին այսպէս ունի, զոր ասացաք։

[ԺԸ] (Դիմեալն Աղեքսանդրի յեգիպտոս)

ՂԵ. Իսկ Աղեքսանդր (առեալ զգաւրսն)⁺ ճեպէր յեգիպտոս հասանել։ Եւ առաքեաց զպատերազմական նաւսն⁺ կազմել, կալ մնալ նմա ի Տրիպալիս։ Եւ ինքն վշտանայր վասն զաւրոն, զի ուղին դժուարին լինէր։

+ F և երկրպագեցելոյ շիւք։

+1 F Ահա ասացի քեզ Աղեքսանդր, և հաւանեցուցի քիս և հաւանեցուցից։

+2 B ուր քիս ուր։

+3 CDF լինքեանց զնայ շիւք։

+4 BF հրամայեաց ի սրահիս շիւք, C խորխիս քիս սրահիս (նմա Տպ, 45, ծանոթ 2)։

+5 BCD շիշակոյտս։ Սքազումն ըստ BF Տպ-ի։

+6 CDE առեալ զգաւրսն շիւք։ Լրացումն ըստ ABFML Տպ-ի։

+7 Տնս ծանոթ. № 81, 82։

Մարմինն է՝ ի խոտ նըման,
որ ծաղկի՝ Դաւիթ վկայեց.
Եւ փութ է քամու նըման,
Յոր ասաց, ի Ելիփաղ գրեց.
Սողոմոն ստուէր երգոց,
Եսայի նոյնպէս վրկայեց⁺։
Սքանդա՛ր, դու քեզ պէ՛տ||արա,
զի արիւնն ոչում չի մարսեց.

էջ 64

Շատ քաղաքաց մարգարէից
Բարձեալ զաստուածն իւրեանց յուսից,
Յառաջ եկեալ վեհին պետից
Ի եղանակէն երգ գովեստից.
— Շատք են եկեալ յաշխարհ բնաւից
Արքայածին թագաւորմից,
Բայց քեզ նըման ի հողածնից
Զէ ոք տեսել յազգս Ադամից⁺։
[Խ] Ելաւք Խիկար և⁺ յիմաստից
Եւ յաջողաց ի գիր բախտից։

Եւ էին Աղեքսանդրի ըստ ամենայն քաղաքաց մարգարէք, զիւրաքանչիւր⁺ աստուածս ի դուրս բերելով և զոհս մատուցանելով՝ անուանէին զնա նոր Սեսոնքուսիս աշխարհակալ, վասն զի ի Մեմփիս¹³⁰ հասեալ նստուցանէին զնա յաթոն Հեփեստեայ և զդեցուցանէին զպատ-

+ B կախան շիւք։

+1 CD զուշակեց քիս վրկայեց։

+2 E Արամից քիս Ադամից։ Ուղղումն ըստ BCD-ի։

+3 B ի քիս և։

+4 «զիւրաքանչիւր աստուածս ի դուրս ... Սա իմ հայր է» հատվածը ներկա բնագրում լրացված է B ձեռագրից (B, 26ա—26բ), քանի որ E-ում այն ասկա է իբրև բոլորյա ներդրի վրա (էջ 65—66) անհայտ սրբագրողի կողմից հետագայում կատարված սխալաշատ գրչության լրացում։ Հետևելով ձեռագրերի ժամանակագրական ընթացքին, նկատում ենք, որ բնագրային այս մասնակի բերին հատուկ է գրիգորյան խմբի ձեռագրերին, մասնավորապես, Զաֆարիայի համար գրչության նախորդակ ծառայած CD ձեռագրերում (C-ն ևս հետագայում լրացվել է նախապես այդ նպատակի համար ազատ բողոքված էջամասում)։ Զաֆարիան ևս նկատել է հիշյալ սրբագրումն ու հետագա լրացման տեղ բողոքել, որը, սակայն, նրան չի հաջողվել իրագործել, հավանաբար, ամբողջական օրինակ չունենալու պատճառով։

մուճանն իբրեւ եգիպտացւոց թագաւորի:
ՂԶ. Իսկ Աղեքսանդրու այնպիսի պատկեր տեսեալ ի սեաւ քարէ:
Եւ գիր ունէր ի վերայ խարսխին այսպէս. «Սա, որ փախուցեալ թագա-
ւորս, եկեսցէ դարձեալ յեգիպտոս՝ ո՛չ ծերացեալ, այլ մանկացեալ, և
զթշնամիսն ձեր պարսիկս հնազանդեցուցէ ձեզ»⁺: Իսկ նա հար-
ցանէր.

— Ո՞չր է պատկերս այս:

Եւ նոքա ասեն.

— Սա է վերջին եղեալ թագաւոր Նեգդանիբոս, որ ի գալ Պարսից
և ընդ եգիպտացիսն տալ պատերազմ, ետես մոգական կախարդու-
թեամբ զաւրութեանն զաստուածսն եգիպտացւոց ի զաւրս թշնամեաղն
ի մտանելն յեգիպտոս և ուսեալ՝ զառ ի նոցանէ եղեալ մատնումն, փա-
խեաւ գաղտարար: Եւ ի խնդրելն մեր զնա և յաղաչել զաստուածսն,
թէ ո՞չր արգելաւ փախաւ թագաւորն, նա ևս պատասխանի, որ ի
սանդարմատս ի սարապեան մեհենին աստուածն այսպէս. «Փախու-
ցեալ թագաւորն ձեր եկեսցէ դարձեալ յեգիպտոս՝ ո՛չ ծեր, որպէս
և էրն, այլ մանուկ մատաղ»:

ՂԷ. Եւ լուեալ զայս, Աղեքսանդրի վազէ, ելանէ ի վեր՝ ի պատկերն,
և գիրկս արկեալ, պատեցաւ զնովաւ և ասաց. «Սա իմ հայր է»:

Ձ 67

Այդ⁺¹ պատկերդ է հաւորն քո,
հաւատա⁺² ինձ, Աղեքսանդրոս.

Որ էր թագաւոր յառաջ
քաղաքին մեծին⁺³ յեգիպտոս.
Հրմուտ⁺⁴ մոգական հնարից
՛ւ իւր անունն է Նեգդանիբոս,
Որ գընաց առ մայրըն քո
և խաբեց զՈլոմպիադոս:

— Սա է իմ հայրն ըստուգապէս,
Ես՝ դմա որդի անսխալապէս,

+ Տե՛ս ծանոթ. № 13:

+1 B կաֆան չիբ:

+2 BCD հաւանիւր փխ հաւատա:

+3 BCD այս մեծ փխ մեծին:

+4 C Այս տողի ղիմաց, լուսանցում՝ «Գրիգորիս» մակագրությունը:

Ազգող գործոյս իմ յայտնապէս,
վրէժ առնու զհաւորն արագապէս:
(Այժմ՝ եմ տեսեալ զիցաղնապէս,
Գիրկս արկանեմ որդիապէս:)

Քան զամպն արևուն պայծառ
՛ւ⁺¹ ի լուսոյ աստեղ նրմանես.

Քան ըզծովային ծընունդ⁺³

յԱղամայ որդիս⁺² աւտար ես,
Բայց մեծ մին զալատ կա քեզ,
որ միայն մեծ ըզքեզ կուզես.

Բայց թէ հանց ցաւոց զիպնուս
շատ⁺³ եղուկ ու վայ տաս դու քեզ⁺⁴:

— Ես սմա որդի եմ. ո՛չ ստեաց ձեզ աստուածոյն ձերոյ հրաման
պատասխանոյ: Բայց սակայն զարմացեալ եմ, թէ զիա՞րդ իսկ ամե-
նին ըմբոնեալ եղերութ ի խուժաղում ազգէն⁺⁵ պարիսպս անձեռա-
գործս ունելով, որ ոչ կարէր ի թշնամեաց ասումն կրել: Քանզի գետք
են շուրջանակի, որ պահեն զձեզ քաղաքս և շաւիղք՝ ծամածուռք,
դժուարաշուրջք և նեղք, մինչ ոչ կարել բազմութեան զաւրացն ի վերայ
դալ: Քանզի և ես հանդերձ վարու սակաւ առ ձեզ գալով աշխատեցայ
վասն դժուարագնաց ճանապարհին: Այլ այս վերին նախախնամու-
թեան է և աստուածոյ արդարութեան, զի դուք, որ ունիք քաջաբեր հող
և գետս, էրո՞ւմ հնազանդիք այնոցիկ, որ ոչ ունէին զայս իշխանու-
թիւնս: Քանզի թէ հանդերձ այսոքիւր, զոր ունէիք պարգևս, և՛ թագա-

+ Փակագծերի մեջ առնված լրացումը կատարված է BCD-ից:

+1 B Ու ի յայդոյդ աստղդ նմանես փխ տողի:

+2 BCD աղինս փխ որդիս:

+3 B Քր հաղար եղուկ տաս դու քեզիկ փխ տողի:

+4 B-ում սրան հաջորդում է CDE-ում բացակայող հետևյալ կաֆան.

Ջաստուածոն ի դուրս բերելով,
Սմա պատիւ վարկանելով
Եւ ի Մեմփիս հասանելով,
Նստուցանեն յաթոս հրաշով,
Սևտնքուսիս անուանելով
Եւ Հեփեսոսս մակագրելով:

+5 F ազգացն պարսից փխ ազգէն:

տրք մեռանին, և՛ խուժաղութքն, որ դայս ոչ ունէին ստացեալք: Ուստի որք ոչ ունին դարութիւնս պատերազմական, և որք ունիք արհեստս մշակական, զի՞ ծառայեցէք այնոցիկ, որ(ք) ոչ ունին և որք շունին, յայնցանէ, որք ունին՝ առնուցուն:

ՂԸ. Եւ այսպէս ասացեալ Աղեքսանդրի, խնդրեաց հարկս ի նոցանէ, որպէս և Դարեհի տային, ասելով, թէ.

— Ոչ զի ի շտեմարանս համբարեցից, այլ՝ զի ծախեցից ի քաղաքն ձեր, որ է յնգիպտոս, որ մայրաքաղաք է ամենայն աշխարհի:

(Ա)յսպէս նորա ասացեալ, խնդութեամբ ետուն ինչս և հանդերձ⁺¹ պատուով յուղարկեցին զթագաւորն ընդ Պելուսիոն⁺²: (Ե)ւ առեալ (զ)ղարսն Աղեքսանդրի, զճանապարհս զեպ ուղիղ գնայր յԱսորիս, և ունէր հլուս և հնազանդեալս զմատաւոր քաղաքս:

(Ժբ) (Դիմեալն Աղեքսանդրի ի Մուր, և նոցա ընդդէմ կալ նմա պատերազմաւ)

ՂԹ. (Եւ) անդուստ զարս ժողովեաց⁺³ դայ, հասանէ ի Տիրոս⁺⁴ 132: Կան ընդդէմ նորա՝ տիրացիքն ոչ տունալ թոյլ⁺⁵ անցանել ընդ քաղաքն իւրեանց ըստ հին հրամանոյ պատասխանոյ աստուածոյ ուրեմն, որ տուաւ նոցա այսպիսի. «Եթէ անցանէ ընդ յատակս քաղաքի ձերոյ թագաւոր, քաղաքս ընդ իշխանութեամբ անկանի»: Ուստի ընդդէմ կային ոչ թոյլ տալ մտանել Աղեքսանդրի: Եւ զան ընդդէմ նորա ծուրացիքն⁺⁶ շուրջ պատեալ պարսպաւ զքաղաքն բոլոր: Եւ հզար կռուոյ եղելոյ զբազումս սպանին ի մակեդոնացոցն և ի պարտութիւն մատնի զարին Աղեքսանդրի: Եւ զառնայ թագաւորն անդրէն ի Գազա և հանգիստ առեալ և արծարծեալ զիւր զարսն յաշխատութենէ, խնդրէր առ-

նուլ զՄուր և աւար հարկանել: Եւ՝ տեսանէր յերազի զոմն, որ ասէր ցնա. «Մի՛ լինիր հրեշտակ քեզէն ի Մուր»⁺¹:

Ծ. Եւ առաքեաց դեսպանս անդր (հանդերձ թղթովք)⁺², որ ունէր արինակ այսպիսի բանիւք:

(ի) (Թուրք Աղեքսանդրի առ ծուրացիսն)

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս մակեդոնացոց, որդի Ամոնայ և թագաւորի Փիլիպոսի մանուկ և մեծ թագաւոր Եւրոպայ, Ասիայ և Լիբիայ, ծուրացոց, որք ոչ ևս են, ասէ. Ես սկիզբն արարեալ յասորոց յազգն Կոյս հանդերձ խաղաղութեամբ և քաջաւրէն ազատութեամբ կամէի զմուսն առնել: Եւ եթէ դուք՝ ծուրացիքդ, որ քաջ առաջին էք, ոչ քաղաքաւարութեամբ ասեմ, այլ իմոյ ուղեորութեամբս ընդդէմ կայք ինձ, ի ձէնջ ուսցին և այլ (քաղաքք)⁺³ զարութեան, որչափ կարեն մակեդոնացիք առ ձեր գրեւ ընդվզեալ ամբարտաւանութիւնդ: Բայց և ձեր և տուեալն յաստուածոյ հրաման անսխալ, քանզի անցից ընդ քաղաքդ ձեր⁺⁴: Ո՞ղջ լերուք բարի խորհրդով, եթէ ոչ՝ ապականեցարո՞ւք թշուառանալով»: ԾԱ.

Եւ ընթերցեալ զթուղթն առաջի ամենայն ժողովոյն նոցա, հրամայեաց զելլին տանջել, ասելով՝ ո՞ւր է այն ձեր Աղեքսանդրոսն: Եւ նոցա ասացեալ՝ ոչ զոր գիտել, խաչեցին զնոսա: Իսկ արքայն խընդրէր, (թէ)⁺⁵ ընդ ո՞ր ճանապարհս մտցէ և առնիցէ⁺⁶ զծուրացիսն, քանզի յիմարութիւն վարկանէր⁺⁶: Եւ տեսանէր յանուրջս զմի ի Դ(ի)ոնիսիայ⁺⁴ մարգարէիցն՝ Սատիրոս անուն, որ մատուցանէր նմա պանիր: Եւ Աղեքսանդրի առեալ, ընկենոյր ի վայր և ոտիւք կոխէր: Եւ յարուցեալ պատմեաց երազագիտի ումեմն: Եւ նա, մեկնեալ զտեսիլն, ասաց.

+ F Եւ խորհրդի ինքնին հրեշտակ լինել ի Մուր և տեսանէր զոմն յերազի, որ ասէր փխտեսանէր... ասէր ցնա:

+1 A Սուր փխ Մուր:

+2 Լրացումն ըստ BF Տայ-ի:

+3 Լրացումն ըստ F-ի: B էջն լեկամ է, CD քաղաքք չիք:

+4 F քաղաքդ ձեր և ոչ ինչ այլ, բայց զի անկեալ կործանեցի քաղաքդ ձեր:

+5 Լրացումն ըստ CD-ի:

+6 F կաշտ զնա փխ վարկանէր:

+ F այլ զի թշնամիսն ձեր վանեցից և զի ծախեցից ի քաղաքն:

+1 F հանդերձ բազում զարօք և մեծաւ պատուով:

+2 A Պուլիսոն, F Պատուիովն:

+3 BF զարածողով արարեալ հզար փխ զարս ժողովեաց: («Հզարը» վրիպակ է «հազարի», տե՛ս M—39, հմմտ Տաշյան, 60, տողատակ 2):

+4 CD Տիրոս, A Տիրոս որ է Սուր, F Մուր որ կոչի Տիրոս փխ Տիրոս:

+5 ABCD Տպ թոյլ չիք:

+6 D ծուրացիքն չիք:

էջ 69

— Թագաւոր, քեզ Ծուր¹³⁵ լիցի ընդ ձեռամբ անկեալ վասն Սա-
տիր||ոսին, և վեր ի վայր բերցես զնա վասն զյո զպանիրն ի գետինն
կոխելով⁺:

Այսպէս մեկնեալ երազ(ա)գիտին:
ՃԲ. Իսկ յետ աւուրց բախեալ զծուրացիսն պատերազմաւ, հանդերձ
երիւք գեղաւք, որք մաւտ ի նա էին, և զաւրավիղն եղեալ Աղեքսանդրու
և աւղնական և քաջապէս մարտեան, զոր ի գիշերի բացին զդրունա-
նորա և փողոտեալ զպահապանսն, աւերեցին զԾուր և ի գետինն ի-
վայր արկանելով⁺¹, մինչև զի ցայսաւր ասի, որ⁺² գործ(ե)ցան:

Ծուր Ծագանայ եղև նրման,
Խախտեալ հիմամբ անդրնդական,
Զի երկնի գոյր հրնար անկման
Կամ անդրնդոց ըստորնական.
Արմա չըկա հրնար առման
Կամ թաւալիլ քարանցն արձան
Սա զըծոխոցն էր յոյժ նըման.
ՅԱղեքսանդրէ բանին բերան:

էջ 70

Ծուր՝ ծառի նրման ծաղկած,⁺³
բայց աւերն է քեզ մաւտեցած,
Աշտարակդ ամուր կապած,
բայց նըֆատնել⁺⁴ է դէմ քեզ զըրած:
Դըրունքդ երկաթի կազմած,
բանալիքն է քո կորուսած.
Փողոցդ վաճառ զըրած,
բայց արեամբ իւր մէջն է լըցած:

+ F կոխելոյն և ինքնանք անձնատուր լիցին քեզ վասն Սատիրոսի իւր նոցա մարգարէին:
զպանիրն գրեզ տալոյն փխ կոխելով:

+1 F կոխեաց զնա ըստ երազի պանրին և մինչև ցայսաւր ասի որ ի Ծուր չարիք են ըստ
Աղեքսանդրի անուամբ փխ արկանելով... որ գործեցան:

+2 E և փխ որ: Ուղղումն ըստ CD Տպ-ի:

+3 B Կաֆան ներկայացնում է պակասաւոր, այլ տեղադրումով և գրեթե անընթեռնելի
տարբերակ: Բաղկացած է 3-րդ, 4-րդ և 8-րդ տողերից:

+4 BCD նգերտ փխ նըֆատնել: Զաֆառիան օգտագործում է պարսկերէն նֆատ (նֆադ),
բառը (կործանում, մահ, ավերածություն):

Նւ զերիս գիւղսն¹³⁶ զաւրավիղն եղեալս նմա և քաջապէս մարտու-
ցեալս, ի շտի քաղաքի գրեալ նկարեաց և Տրիպոլիս անուանեաց: Նս
կացուցեալ ի Ծուր զարմանիչս խնամող զփինիկեցոց նախարարն, և
ինքն անցեալ զնաց ընդ Ծուրաստանս երթալով⁺:
ՃԳ. Ապա պատահեցին նմա հրեշտակքն Դարեհի՝ թուղթս բերելով
նմա, (և) փոկ, և գունդ, և շաւան⁺¹, և արկղ ոսկով: Նւ պարզեալ
զթուղթն Աղեքսանդրի ընթեռնոյր, որ էր գրեալ այսպէս.⁺²

(իւս) (Թուղթ Դարեհի Պարսից արքայի առ
Աղեքսանդր Մակեդոնացի)

«Թագաւոր¹³⁷ Թագաւորաց և շատուածոց⁺³ ազգակից և աթոռա-
կից արեգականն աստուծոյ Միհրեայ և ծագաւղ ընդ արեգական և
ինքն շատուած Դարեհս՝ Աղեքսանդրի ծառայի իմում զայս ինչ հրա-
մայեմ: Ակն ունիմ⁺⁴ քեզ դառնալ և ամփոփիլ առ ծնաւղսն քո, որք ինձ
ի ծառայութեանն կան, և հանգչիլ ի գող մարք ընդ Ուրմայիադայ: Քանզի
տակաւին ևս հասակդ քո խրատել պարտի և ստնդիել և ի գիրկս սնա-
նել, վասն որոյ առաքեցի քեզ ընդ գրոյդ փոկ և գունդ, շաւան¹³⁸ և
արկղս⁺⁵ ոսկով, զի ընտրեսցես, զոր ինչ և կամիս. թէ զփոկդ, որ զե-
կուցանէ զքեզ, զի տակաւին խրատել պարտիս և կամ զգունդդ և զշաւ-
անդ՝ ընդ հասակակիցս քո խաղասցես: Նւ մի՛, յեղուզա՛կ, զամենհի
հասակդ զայդչափ մանկտոյ հաւանեցուցանել՝ իբրև զաւագակապետ
ընդ քեզ առեալ զքաղաքս խոռվելով, քանզի նոյն իսկ առ հասարակ,
թէ ամենայն ընդ մի վայր եկեալ, ոչ կարասցեն քակտել զպարսից
զարութին: Զի այնքան է ինձ բազմութիւն զաւրականաց, որքան զա-
ւազ թուել ոչ կարէ: Իսկ ոսկի և արծաթ բազում մինչ զամենայն դաշտս
և զբոլոր երկիրս լնոյ: Վասն որոյ և առաքեցի քեզ զարկղն ոսկով լի:
Զի եթէ ոչ ունիս ընդ որս ի ժողով գումարեսցիս, տո՛ւր որ ընդ քեզ
են⁺⁶ աւագակացդ քոց, որպէս զիարդ որ իւրաքանչիւր ի դոցանէ ապրել

+ BCD երթեալ:

+1 BCDFM շաւան շիֆ (նույնը՝ նետագա հատվածներում):

+2 BCD Տպ որ էր գրեալ այսպէս շիֆ, F որ ունէր արինակ զայս փխ որ էր... այսպէս:

+3 BCD Տպ աստուածոց փխ շատուածոց (նույնը՝ նետագայում) F աստուած աստուածոց

4 Խ շատուածոց:

+4 ABF Տպ ականարկեմ փխ ական ունիմ:

+5 AF արկղի:

+6 BCD Տպ դոցա փխ որ ընդ քեզ են:

էջ 71

կարիցէ և յիւր դաւանան հասանել: Իսկ եթէ ոչ հաւանիս պատուիրե-
լոցս⁺ քեզ չինէն, առաքեցից քեզ դահիճս առ ի լմբոնել զքեզ, քան-
զի ոչ եթէ այնպէս բարեբախտիկ ինչ լիցիս, զի ի յիմ դարձակա-
նացն ըմբռնիս: Եւ ըմբռնեալ՝ ոչ իբրեւ զՓիլիպոսի մանուկ խրատես-
ցիս, այլ իբրեւ ստամբակ և ապիրատ ապստամբ և աւաղակապետ խա-
շեսցիս⁺:

ՃԴ. (Ա.)յսպէս ընթերցեալ Աղեքսանդրի՝ երկուցեալ զարհուրեցան
զարքն: Զոր դիտացեալ Աղեքսանդրոսի զերկիւղն, ասաց այսպէս.

— (Ա.)րբ մակեդոնացիք, զի՞ խռովեցարուք ի գրեկոցս, թէ ճշմա-
րիտ իցեն կամ զարուսթիւն ինչ ունիցին իրաց: Քանզի Դարեհ մեծարա-
նելով զայս ինչ գրէ, բայց ինքն անման է գրեկոցս, քանզի ոմանք ի
շանց ոչ կարացեալ զզարուսթիւն մարմնոց կոտել մեծամեծաց և ծա-
նունս հաջեն իբր այն, թէ ի ձեռն հաջման երեւցուցանելն զկարելն:
Այսպէս և պետն Դարեհն գործովք ոչ կարացեալ, ի գրեալս թուի գո-
րք, որպէս շունք ի հաջմունս: Բայց յանձին կալցուք, եթէ ճշմարիտ
իցեն գրեալքս՝ լուսաւորեաց և ուսոյց մեզ, զի գիտասցուք, եթէ ընդ
ումեքէ⁺ մեզ քաջապէս մարտնչել և ամաթ վարկանել զպարտութիւն
առեալ մատնիմք և ըմբռնեալ լիցուք:

ՃԵ. Այս(ս)պէս ասաց⁺ և հրաման ետ զելշիքն տանել ի խաշ հանել:
Իսկ նոքա յահէն ըմբռնեալք ասացին.

— Մեր քեզ ի՞նչ դժուարակ⁺ իրս գործեցաք, արքա՛յ, զի այդպէս
սպանանես զմեզ: Հրեշտակք եմք Դարեհի, զի՞ առնես զմեզ խաշա-
մահս՝ ծուրացուցն¹³⁹ նախանձեալ⁺, որ ի խաշ հանին զղեսպանսն քո:
Զայդ մի՞ ուսուցանէր ամենայն աշխարհի:

Սքանդարըն հրաման երես
զԴարեհի զղեսպանսն խաշել

+ A հրամայելոցս, B հրամայեցելոցս, F հրամայելոցդ, CD ասացելոցս փխ պատուիրե-
լոցս:

+1 A զփայտէ կախեցից, F խրատեսցիս փխ խաշեսցիս:

+2 CD ում է, F ումենէ:

+3 B ասացեալ հրաման ետ զձեռն չետս զհրեշտակսն կապել զթղթաբերացն և F ասացեալ
Աղեքսանդրի հրաման ետ զհրեշտակսն Դարեհի ձեռն չետս կապել և փխ ասաց և հրաման ետ
զելշիքն: BF-ը այստեղ համաձայնում են M-ին՝ «Այս ասելով հրամայեց կապել Դարեհի զհա-
սպանների արմուկները և տանել խաշել»:

+4 CD զմեզակ փխ զժուարակ:

+5 E ծուրացուց նման նախանձեալ: Ուղղումն ըստ BCD. Տպ-ի:

Վասն անհամ և անարգ գրոյն,
որ անմահ էր զինքըն կարծել⁺:
ի աստուածոց նրման եղեր⁺,
վայրապար էր զայն զաւղանջել:
Զոր շատ անգոսնեց կա(յ)տառն
ու ասաց, թէ՛ շատ մի՛ հաջել:

փ⁺2

Հրեշտակս յաղերս պաղատէին¹⁴⁰
Եւ արտասուաւք բարբառէին.
— Քեզ քա՛ւ լիցի, տէ՛ր, այդ մասին.
Նման ծուրացոցն, որ գործեցին:
ի գութ շարժեալ սիրտ արքային
Ասաց⁺3 նոցա աղատ լիցին,
Որով անկեալ երկրպագին,
ի աւժիտք առեալ նոքա գնացին:

Ասէ ցնոսա թագաւորն.

— Պախարակեցէք զարքա՛յն ձեր զԴարեհ և մի՛ զիս, քանզի
առաքեաց նա ինձ այսպիսի թուղթս ո՛չ իբրեւ աշխարհակալի, այլ իբրեւ
աւաղակապետի: Արդ, սպանանեմ զձեզ՝ եկեալս իբր ինքնահաճոյ⁺4 և
անբարտաւան մարդէ և ոչ ի կերպ թագաւորի:

Եւ նոքա ասեն.

էջ 72

— Թէ և Դարեհ ոչինչ գիտելով գրեաց քեզ այդպիսի ինչ, և⁺5
մեք տեսանեմք աւասիկ այդպիսի պատրաստութիւն զաւրաց և յիմա-
ցաք մեծ և կորովամիտ թագաւոր, իբր որդի Ամոնայ և թագաւորին-
Փիլիպոսի, (ազաշեմք զքո քաջութիւնդ)⁺6, զի շնորհեսցես մեզ զկեանս:

մեր:

Նամակ ու թուղթ գրել էր
ի անգիր պատուէր տրել էր.

+ BCD գրել փխ կարծել:

+1 BCD ածել փխ եղեր:

+2 BCD փ չի:

+3 BCD ասաց նոցա... երկրպագին չի:

+4 E իբր մարդահաճոյ ինքնահաճոյ:

+5 BCD. այլ փխ և:

+6 Լրացումն ըստ B Տպ-ի, համաձայն M-ի:

Ձղևսպանքն, որ խաչելոյ էր,
Անպատուհաս թողել էր,
Աւժիտք և տուրս տրւել էր,
Կարի զնոսա պատուել էր,
Գինով արբեցուցել էր,
Ծախար սեղան կազմել էր:
Աւրէնս թագաւորի չէր,
Որ զձեզ ի մահ մատնել էր,
Լուր տէր սպառնալեաց էր,
Որ զձեզ գիտացուցեալ էր:

էջ 73

Եւ Աղեքսանդրոս⁺ ասաց.

— Այժմ երկուցեալ զարհուրեցայք ի հարուածոց մահուանէդ ձերմէդ և մաղթէք չմեռանիլ, վասն այսորիկ արձակեմ զձեզ: Քանզի ոչ եթէ կամք էին ինձ սպանանել զձեզ, այլ ցուցանել ձեզ զանազանութիւն հելլենացոց թագաւորի՝ խուժադուժ բռնաւորին ձերոյ: Արդ, մի՛ ինչ ակն ունել չար ինչ կրել յինէն, զի աւրինաւք թագաւոր զմարդոյ հրեշտակ ոչ սպանանէ:

Այդ⁺ շիրլ ու կերպդ ահեղ, որ կա,¹⁴¹
Բայց որ առնէ զքեզ վեհակայ,
Տէր անդրանիկ և մեծ արքայ
Եւ աննախանձ քո ձեզ, որ կա,
Խելաւք Խիկար ևս յԱղամայ,
Ծնունդոց ազանցըն հանրակայ,
Ծովածաւալ ստորակայ,
Լերանց բարձրացըն բարձրակայ,
Արագամիտ դու մետաքսեայ,
Քաջազնաբարըդ առ սրմա
Դու ևս նրման տէրն, որ գայ,
Որոյ անունն է Միսիա:

+ F Աղեքսանդրոս զթագաւ ի նոսա և ասէ փոխանակ զի աղաչեցից զիս և բարեխառ վալայք ինձ զհայր իմ և զմայր, արձակեցից զձեզ փխ Աղեքսանդրոս ասաց... արձակեմ զձեզ:
+1 B Կաֆան չիք, C էջն բնկած է:

ՃԶ. Այսպէս ասացեալ Աղեքսանդրի՝ հրամայեաց, զի թղթաբերացն պատրաստութիւն ճաշ(ոյ)՝ լիցի: Եւ բաղմեցաւ նոքաւք հանդերձ և ուրախ լինէր բնդ նոսա՝ ուտելով և ըմպելով: Եւ յաղթեալք ի գինարբութենէ, հրեշտակն կամեցան գաղտաբար ասել Աղեքսանդրի, որպէս թէ դարանամուտ լինելով կալցեն զԴարեհ առանց պատերազմ տալոյ բնդ նմա: Ասէ զցնոսա թագաւորն.

— Մի՛ աշդախսի ինչ ասեք ինձ, զի թէ ոչ ելանէիք երթալ առ Դարեհ, թերևս ուսանէի ինչ ի ձենց, բայց վասն զի երթայք առ նա, ոչ կամիմ ինչ ուսանել ի ձենց, զի մի՛ գուցե քսեսցէ որ ի ձենց Դարեհի զճառեալս յինէն և գտայց ձեզ պատճառք սատակման՝ մատուցանելով շնորհս ձեզ զոչ մեռանիլն յինէն:

Պատուեցին նախարարքն զԱղեքսանդրոս և նոքին իսկ թղթաբերքն:

ՃԷ. Եւ անդէն իսկ յետ աւուր միոյ գրէ թուղթ առ Դարեհ:

Ի բերան պատուէր արար,
Թիմ բանիւ ասցէք Դարեհի,
Թէ դու զքեզ աստուած գրեցիր
Հաւասար յարե ծագաւդի
Եւ ինձ աւագակ առցեր
Ու զըլուխ ամէն գողերի:
Ամ,||այս գողըս գալ կամիմ,
Գողանալ ըզկեանքդ արևի:

էջ 74

Արքայս գրթաւքն իւր կամ արար,
Դեսպանանոյս մեծ ճաշ արար
Եւ ըռոճկաւքն ուրախարար
Աւժիտս երեստ արդիւնարար:
Այսաւր ձեզ պարտ է զուարճանալ,
Ձգինիդ ըմպել և խրախանալ,
Ձարքայս աւրհնեալ զանոխակալ,
Որ ձեզ ներեց ի մահ չերթալ:

+ Կացումն ըստ ABDF-ի:

Պատմություն Աղեքսանդրի Մակեդոնացու
Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարան, ձեռագիր N 424, էջ 62բ

և գաղտնի թղթաբերացն ընթերցաւ առաջի (նա)խարարացն և իմաստուն բարեկամաց իւրոց, որ ունէր նամակն արինակ զայս ինչ գրեալ:

(իբ) (Թուղթ Աղեքսանդրի առ Դարեհ)

էջ 75

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս, որդի Ամոնայ և հաւր Փիլիպոսի և մաւր Ողոմալիադայ, թագաւորի թագաւորաց և աթոռակցի արեգականն աստուածոյ Միհրեայ և զաւակի աստուածոց (և ընդ արեգական ծագողի)⁺, մեծի թագաւորի Պարսից Դարեհի՝ խնդալ: Ամալթ անարգանաց է զայսքան մեծ թագաւոր զԴարեհ և այսքան զարուսթեամբ համբարձեալ և է աթոռակից շատուածոց, ընդ նուաստ և ընդ նկուն ծառայութեամբ անկանել առն միոյ Աղեքսանդրի: Քանզի ոչ աստուածոց անուանք ի մարդիկ հասեալք մեծ ինչ զարուսթիւն նոցա շնորհեսցեն կամ իմաստութիւն, այլ առաւել խեղեղ ստամբակեսցեն, (զի յապականացու մարմինս անմահիցն անուանք բնակեսցեն)¹: Բայց ահա և այս իսկ ստգտեալ մեղադրեալ² եղեր ի մէնչ, զի ոչ ինչ կարես առ մեղ, այլ աստուածոց անուամբք յարեցեալ և զնոցայց զերկնային զարութիւնս յերկրի զանձամբ բով առեալ: Քանզի ես եկից առ քեզ պատերազմ տալով իրրե առն մահկանացու թագաւոր, զի և ես իսկ մահկանացու եմ, և միտք իմ ի³ յաղթութեան ի վերին խնամոցն լինի: Բայց առ ինչ գրեցեր ինձ այսքան ոսկի և արծաթ, որ ամբարեալ և⁴ ստացեալ ունիս. զի գիտացո՞ւր⁵ մեք և վասն փափագանաց ոսկոյ բո⁶ քաջապէս մարտիցո՞ւր, զոր և ծանուցիր մեզ⁷, որպէս զի և քոյն մեզ լինիցի: Զի և ես, եթէ յաղթեցի քեզ՝ հռչակաւոր եղէց և մեծ թագաւոր առ հելլենացիսն և խուժագութս, զի զայնքան հզաւր թագաւոր թագաւորաց զԴարեհ սպանի, և ապա եթէ դու ինձ յաղթեսցես՝ ոչ ինչ քաջ գործեցեր⁸, զի աւագակապետի միոյ յաղթեցեր, որ-

+ Լեւոնումն ըստ ABF Տպ-ի, համաձայն M-ի:

+1 Լեւոնումն ըստ B-ի, համաձայն M-ի: F յորժամ ապականացու մարմինս անմահիցն անուանք կոչեսցին (հմմտ A 35ա):

+2 BCDF Տպ մեղադրեալ չի:

+3 BCD միտումի փխ միտք իմ ի:

+4 BCDF Տպ ամբարեալ և չի:

+5 BF Տպ ուսցուք փխ գիտացուք:

+6 BF վասն փափագանաց ոսկոյ բո չի:

+7 BCDF Տպ զոր և ծանուցիր մեզ չի:

+8 CDE գերեցեր փխ գործեցեր: Ուղղումն ըստ ABF Տպ-ի:

էջ 76

պէս և գրեցերն առ իս⁺։ Այլ և առաքեցեր առ իս ինձ ընծայս՝ փակս և գունդս և շաւղանս և արկղիկս ոսկով։ Դու ինձ գայս ետուր իբրեւ զիս խաղ առնելով, բայց ես⁺¹ գայս իբրեւ բարի նշանակ առեալ ընկալայ։ Զփոկս առի և⁺² պնդեցի զմէջքս, և զշաւղանն առեալ ի ձեռս իմ, զի իմով զեղարդեամբ և զինուր եկեալ⁺³ ծեծեցից զգլուխ քո և զխուժադուծսդ իմաւք ձեռաւք վանեալ⁺⁴ ի ծառայութիւն հնազանդեցուցից։ Եւ զգունդս⁺⁴³, որ նշանակեցեր ինձ, իբրեւ թէ զաշխարհս հասեալ կալայց իշխանութեամբ։ Քանզի գնդաձեւ բոլորակ է աշխարհս։ Եւ զարկղիս ոսկով մեծ նշանակ ինձ առաքեցեր, զհնազանդութիւն քոյին⁺⁵ ձեռաւքդ տալով ինձ զամբարեալ զգանձ և զտուն^{||}ս գանձուց քո ինձ տալով՝ քեզէն զեկուցեր ինձ⁺⁶, քանզի յաղթեալ յինէն և ընդ իմ ձեռամբ անկանել⁺⁷ հարկս տացես ինձ»։

ԾԸ. Այսպէս ընթերցեալ Աղեքսանդրի առաջի նախարարաց⁺⁸ և զաւրականաց իւրոց, հաճոյ թուեցաւ ամենեցուն և գովելի։ Եւ կնքեալ էտ ի թղթատարսն և զոսկին նոցա շնորհեաց, զոր առաքեաց նմա՝ Դարեհ։ Իսկ նոցա ընկալեալ զիմաստութիւն և զմեծ խոհեմութիւն՝ անցեալ գնացին առ Դարեհ։

Այս⁺⁹ են դեսպանքն Դարեհի՝
Տարան ըզգունդն և զարկղն ոսկի։

- + ABFM Տպ առ իս բայց ես Դարեհի թագաւորի։
+1 CDE բացեալ փխ բայց ես։ Ուղղումն ըստ ABF Տպ-ի։
+2 BCDF Տպ և պնդեցի... ի ձեռս իմ չիֆ։
+3 BCDF Տպ եկեալ չիֆ։
+4 BCDF Տպ ծեծեալ փխ վանեալ։
+5 BCDF Տպ քոյին ձեռամբդ... զտունս գանձուց չիֆ։
+6 BCDF Տպ ինձ չիֆ։
+7 BF անկեալ, ընկալ փխ անկանել։
+8 BCDF Տպ նախարարաց և զաւրականաց իւրոց չիֆ։
+9 C տարբերակ է. D տարբերակ է.

— Այս են դեսպանքն Դարեհի,
Որ տարան գունդ և զարկղն ոսկի,
Զոր և ամուսնեց զոսկին յայտնի
Աղեքսանդրսն ի պարզելի։
Մեծ Դարեհի կանգնէր առաջի
Շատ գոհացան զԱղեքսանդրի։

— Այս են դեսպանքն Դարեհի,
Որ տարան զգունդն և զարկղն ոսկի։
Եւ զայն ոսկին երևտ
Դեսպանացն պարզեք պիտանի։
Նոքա խրնդութեամբ գնացին,
Կանգնեցան յարջև Դարեհի։
Գոհացան զԱղեքսանդրի,
Գովեցին գնա յորովակի։

Զայն ոսկին երևտ դեսպանի
Տալիք ամիտը և պիտանի։
Եւ նոցա երթեալ խնդալի,
Յանդիման եղեն Դարեհի։
Եւ գոհացան յԱղեքսանդրի
Կառացին զբանս գովելի։

— Յառաջըն՝ հրաման երևտ,
որ խաչեն ըզմեզ ի փայտի։
Յետոյ մեծապէս պատուեաց
փառաւոր և անասելի։
Ասաց, թէ. «Զըրոց տարէք
և ասացէ՛ք ըզբանս իմ յայտնի
Զեր մեծ արքային Պարսից
և աշխարհակալին Դարեհի»։

Դարձեալ զըրէ գիր ազդարար
Դարեհ զաւրացն իւր նախարար։
Վիշտա՛սպ և մեծ ըՍպանդիա՛ր⁺¹,
Յա՛ւզըն հասիք հանճարաբար։

Դարեհ՝, զի՛ր ականջ բանիս,
հաւատա՛ղու և ի՛նձ լըսէ։
— Աշխարհս ի դաւապ նման,
որ ի վեր և ի վար թաւալէ։
Զընչել է բախտի քո գիր
ու մահու արըդ մատնի է։
Առնու զթագն ու զթախտըն⁺² քո
Աղեքսանդր՝ որդին Փիլիպէ։

- + B կաֆան չիֆ։ D Լուսանցքում ունի հեղինակային «Գրիգորիս» նշումը։
C տարբերակ է. Յառաջս ի մահ կամէր խաչի
Յետոյ պատուեաց մեծարելի,
Ասաց. «Զըրոց տարէք յայտնի
Զեր արքային պարսից վեհի»։

- +1 B Սպանդիատար, D Սպանդիաւար։
+2 D զգովլաթն փխ զթախտըն։

Եւ Աղեքսանդրի առեալ զգարսն եւ զաւրականս եւ անցեալ ընդ ամենայն Ամորիս եւ զբնաւս հնազանդեցուցեալս, անցանէր դճայր յԱսիա: Ըթ. Եւ ընկալեալ զգիրն Դարեհի, ընդոտաց յայնմանէ մեծաւ տագնապով, զրէ առ իւր թագաւորութեան նախարարքն այսպիսի ինչ:

[Իգ] Թուր Դարեհի առ նախարարս իւր

էջ 77

«Թագաւոր Դարեհ յայնկոյն Տաւրոսի՝ խնդալ: Ապաքէն ինձ յարուցեալ խաղացեալ Աղեքսանդրոս Փիլիպոսի մանուկն, մտեալ եւ անցեալ յԱսիա, աւերել զիմ աշխարհ: Արդ, դուք չա՛ն դրէք, զնա ձերբակա՛լ արարէք, մի՛ ինչ ընդ նորա յանձն գործէք չար, զի ես մերկացուցանեմ զնա ի ծիրանի պատմութեանացն եւ, տանջանս նմա տուեալ, այսպէս առաքեցիք զնա երկիրն մակեդոնացոց, ի դաւառն իւր, առ մայրն իւր Ոլոմպիադայ՝ տալով⁺¹ նմա ճակդարանս⁺¹ և կոճս, որով մակեդոնացոց մանկունքն խաղան: Եւ առաքեմ նմա այր պարսիկս, ողջամտութեան վարդապետ՝ փոկ ունելով, որ ոչ տացէ նմա հրաման առն խորհուրդս ունել յառաջ քան զլինելն (այր)⁺²: Եւ զնաւս պատերազմի, զորս էած, հանդերձ արամբքն ի յանդունդս ընկղմեցէք եւ զբռնաւորսն⁺³, զեկեալս ընդ նմա, երկաթակապ առնելով տուք տանել ի Կարմիր ծովն բնակել: Եւ զձիս եւ զկարասէկիրս⁺⁴ նոցա կալարուք այն ձե՛ղ լիցի, եւ բարեկամա՛ց ձերոց բաշխեցէք եւ տացէք»:

Գանգաշ է ու շատ թաղբիր
 Եւ ահուկ է ձեզ յերկիր բնտիր.
 Սքանդարըն բոլոր անցնի
 ու պատէ ըզձեզ թուր Եւ ի բիր:
 Դարեհ՝, երես դարձուցիր⁺⁵

+ F (նամաձայն M-ի) Թագաւոր թագաւորաց Դարեհ առ նախարարսն իմ, որ յայնկոյն Տիրոսի՝ խնդալ փխ թագաւոր... խնդալ:

+1 EF ճագարանս A ճակարանս: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+2 Լուցումն ըստ BF Տպ-ի:

+3 ABF զգիրնորսն, D զբռնաւորսն փխ զբռնաւորն:

+4 A զբռնաւորսն, D կարաս երկիրս, F զկարասի փխ զկարասէկիրս:

+5 D Տարբեալ է. Դարեհ՝ դարձուց երես

ու զիտէ զգալին ու զչար իր,
 Թողել է զնա չարին ու բախտն
 ու ծրուել ֆալաքն ի հետ իր:

էջ 78

Եւ իւրաքեզ ճարակ ու թաղբիր.
 Աւերդ է քո մատեցեր,
 Եւ ամէն ժամ պատրա՛ստ դու կացիր.
 Յետ դարձեր քո շարխ ու բախտն,
 ու ծրուել ֆալաքն ի հետ իր:

Այս նախարարքն Դարեհի
 Ապշել յահէն Աղեքսանդրի,
 Յիշեցընեն պարսից վեհի
 Անկարանալ ի հանդիսի՝,

— Եկայք, որ թաղբիր առնենք,
 որ չըլնինք յերկիրս մեք⁺¹ առակ.
 Բանս իրաւ եւ չէ կատակ՝
 նա կու գայ հանդէս ուժընդակ⁺².
 Թէ զղէմս յԱղեքսանդր առնեմք,
 Դարեհի ահն է դըժընդակ.
 Ապա, թէ հանդէս մըտնուցը,
 վախեմք, թէ լինիմք խայտառակ:

Բէկլարքըն գըլուս զաւրացն
 երկոցեալ⁺³ ի յԱղեքսանդրէ.
 Գիտեն, որ յաղթել կամի
 Դարեհի հըզաւոն ի քաջէ.
 Խորհուրդ Եւ ի գանգաշ մըտեր,
 Թըղթաբերն ազդամբ կու առէ.
 — Անճարիցըն ճա՛ր տեսէք,
 որ կապանքըն ըզմեզ չի տիրէ:

+ BCD կաֆան ունի ևս մի երկառ.
 Քան թէ երթալ նոյն Դարեհի,
 Փովթով ի գործս պատերազմի:

+1 CD մեր փխ մեք:

+2 E աւժանդակ: Ուղղումն ըստ BCD-ի:

+3 BCD սարսացեալ փխ երկոցեալ:

ՃՃ. (Գրեցին և այնպե՛ տեղեաց նախարարքն թուղթ առ Դարեհ և առաքեցին նմա, որ է պատճենն այսպէս)¹. «Վշտաստ և Սպանդիար² արքայից մերոյ Դարեհի՛ խնդալ: Այսքան ազինք (էկէւոցս)³:² Ի վերայ մեր, զարմանամք, թէ զիա՞րդ քեզ յանգէտս եղև մինչև ցայսաւր: Եւ առաքեցաք քեզ ի նմանէ իսկ ազնէ, զորս գտեալ առ մեզ ածեալս, ինն ալրս երկաթով և սնդմալիւք⁴:⁷ Կապեալս, զորս ոչ իշխեցաք յառաջ քան զձեզ հարցանել: Արդ, բարիոք արասցես վաղվազակի հասանելով ալսր բազում զարուկթեամբ»:

Զայս ընթերցեալ Դարեհի, գրեաց և առ նոսա դայս ինչ. «Թագաւոր թագաւորաց, ինքնակալ (Դարեհ²), Վշտասպայ և Սպանդիատայ, և որք ընդ ձերովք զօրագլխացդ՝ խնդալ: Յինչն մի՝ երբեք ինչ յոյս ունիք և, եթէ ի բուռն առջիք դարձեալ զկորուսեալ զերիսն և զնշանաւորութեանդ ձերոյ ցուցանել, թէ որպիսի ոք պապանաբար արձակեցաւ ի վերայ ձեր և խուճապեաց զձեզ, որք կարեն շիջուցանել զբարկութիւն առնն անազատի, դահ սաստիկ ոչ կարացէք տանել: Արդ, զի՞նչ ունիք ասել՝ եթէ մեռա՞ւ ոք ի ձէնջ կռուելով: Զի՞նչ խորհեցայց վասն ձեր, որ զիմ թագաւորութիւն ամօթ արարիք, զպատճառս տալով առն աւագակի»:

ՃԺԲ. Աստանօր հարցեալ և ուսեալ Դարեհի զԱղեքսանդրէ, թէ մեր-
ձեալ է անցանել, զոչք առ զոչք բանակեցաւ հակառակ նմա առ գետուլն
Պինդարոս¹⁴⁸: Եւ գրեալ թուղթ առաքեաց առ Աղեքսանդրոս, որ է
այսպէս.

[Իդ] (Երկրորդ⁴ թուրք Գարենի առ Աղեփսանդը, և պատերազմելն
ընդ միմեանս, և փախուստ դառնալն Գարենի, և ի գերութիւն վարիլ
մաւրն և կնոջն)

+2 Լրացավ ըստ *Ե. Է. Բեյկովի* (տն.ս. № 146 ծանոթ.):

+2 Լրացվում քառ E -ի համաձայն M -ի:

+3 Է անհետնալիք փակույթ՝ ԼԼ-ԼԼ:

+3 Է անկյունալոր փակագծերի մեջ առնված «Դարեհ՝ Վշտասպար... մեծաց Դարեհ» հայտնի է թողնված ցուցանիշներով:

վաճառքի փորձերի մեջ ստեղծված «Դարեհ» կշտասպալ... մեծաց Դարեհ» հատ-
որից էլ կատարված գրչական վրիպմամբ, քանի որ այն կա նախօրինակում՝ D ձևազրում,
նազրում այդ հատվածի վրիպումն եղած տողերը մինչև էջի ավարտը ջնջված են՝ նավանարտ-
վալը շտկելու և պակասը լրացնելու նպատակով, որը, սակայն, չի արվել:

⁺⁴ Բ թուղթ Դարեհի Աղերաանդր և Հանդիպումն միմյանց պատերազմաւ և ի սխախտաբ
զանաւ Դարեհի և ի գերութիւն մատնիլ մարտն և կենջ նորա և որդեանցն փխ խորագրիւ

Գիրք Դարեհի առ մակեդոնացիան

Ի Թագաւոր թագաւորաց մեծաց՝ Դարեհ (և ազանց տէր՝ Աղեք-
սանդրի զայս ինչ ասէ։ Քեզ միայն է անգէտ Դարեհի անունս, զոր և
աստուածք պատուեն և աթոռակից իւրեանց որոշեալ մեկնեցին, և դու
իշխեցեր ընդ ծով անցանել և ոչ երջանիկ համարեցար, զի զանխոյ
իցես ի թագաւորն մակեդոնացոցն առանց իմոյս հրամանի, այլ ան-
տէր¹ աշխարհ գտար՝ քեզէն քեզ հռակեցուցեալ թագաւոր։ Եւ ժո-
ղովեալ մարդիկ՝ նման քեզ գողերս², զաւրածողով հղեր ի վերայ քա-
ղաքաց անպատեհազմափորձ հելլենացոց, որոց միշտ յնկրկիւղածաց
վերայ տիրեալ էք, զորս ևս աւելորդ վարկանեմ իբր ի բաց ընկեցեալս
և խնդրեցեր հարկս ի նոցանէ։ Արդ, համարիս զմեզ այսպիսի գոլ և
որպիսիս դու զմեզ կարծես. և զտեղիս, զորս առեր և զորս ոչ պար-
ծեսցին ունել, չարահաւ խորհեցեալ վասն այսորիկ տեսանեմ զքեզ։
Քանզի, նախ առաջին պարտէիր զանգիտութիւնդ քո ուղղել, կազմել,
առ իս՝ տեսոնս քո, պաշտամեայ գոլ լինել և ոչ եթէ կուտել բազում
քէնս ի վերայ քոյոցն։ Այլ մինչև ցայս վայր իբրև աստուած մարդկան
պարտիմ թողութիւն շնորհել, վասն զի այս զիս բախտս էած մինչ ի
Դարեհէ թուղթ խնդրել։ Գրեցի առ քեզ թուղթ՝ գալ առ մեզ³ և երկիր
պազանել Դարեհի։ Ապա թէ զայս ինչ հպարտ ամբարհաւաճութենէ
բռնն հարեալ ունիս՝ յայնժամ կշտամբեցից զքեզ անճառելի մա-
հուամբ. ևս չար, քան զքոյսդ և քոյրդ կրեսցեն չար, որք ոչ արկին զքեզ
ողջախոհութիւնս։ Երդնում քեզ ի մեծ Արամազդ⁴ և յիմ հայրն՝ ոչ ևս
իշել գարիսն քո, դոր գործեցեր»։

ՃԺԳ. Եւ զայս թողլիս իբրեւ կարդացին առաջի Աղեքսանդրի, ոչ
բնդոստեալ զարթեալ⁵ ընդ պոռոտախաւս բանս նորա, այլ զայրացաւ:

+ BF *մեծ աստուած* (B *չաստուած*) *փխ մեծաց*;

+1 B Συ αντισφριγγιτι

+2 BF Տպլ առադականիցս փխ գողերս:

+3 BCD_F *Sur un d'laq zhf:*

+4 Բ Արամատոյն և ի Միհրեայն և յիմ հայրն:

+5 DE ցարթկայի ճշտումն րստ BC Տպ-ի:

և դիմեալ ի պատերազմ⁺։ Եւ տե՛նալ զաւրութիւն ընդ յԱրարիա ի զաշտն և երեսուաւ⁺¹ դէմյանդիման Դարեհի⁺²։

Իսկ Դարեհ⁺³, իբրև տեսանելով զԱղեքսանդր եկեալ ի վերայ նորա զաւրութիւն զաւրականին, կարկեցեալ⁺⁴ գերանդաղէն կառաւրն ընկըրկել, և ապա յառաջագոյն ժամանեալք՝ զառ ի կող տեղիսն հասեալ կալան և դէմ-յանդիման անցեալ կացին կառքն և զլուր կոուի ճակատն յարդարեալ կաղմեցին։ Եւ գնդին հեծելոց ոչ ետուն թոյլ անցանել ընդ մէջ իւրեանց և ոչ զաւրաւք ի վերայ խաղալ, այլ բազում կառացն ամենայն ուրեք պատահեալ ապականեալք լինէին, և էին, որք քայքայեալք ցրուէին։

ՃԺԴ. Անցեալ ի միւս կողմն Աղեքսանդրոս և արարեալ հանդէս սոցա զպարուց⁺⁵ կողմն, և զաջոյ գեհն դէպ եղև կաղմել Աղեքսանդրի։ Եւ⁺⁶ հեծեալ ի ձի ցլազլուխ և ասաց փոքր փողահարացն փշել զկոուոյ փողն՝ զկոխն նշանակել առ ի զարթուցանել զժողովեալ զունդն ի յաղմուկ ուղմին⁺⁷։ Եւ աղաղակ մեծ եղեալ զաւրացն՝ շարժեցան անհաշիւ և ի մեծ և ի բազում կոխս։

Այս մակեդոնեան հրդար

Աղեքսանդր հեծեալ յերիւար,

Փողիցըն հրաման երես

հարկանել զերգն աղմուկարար.

Ջառչին այլ ի մէջ անցաւ,

ազդ առնէր զաւրացն անմուլար.

Արքայն⁺⁸ բզսուրն է հանել,

կու գովէր զաւրքըն կամարար։

+ F-ն այստեղ ունի ABCDE Տպ-ում բացակայող հետևյալ կտորը. «Թուղթ Աղեքսանդրի առ Դարեհ. «Դու, Դարեհ, տկար և անզոր շանց նմանելով, մեծամեծ հաջես, կարծելով երկեցուցանել զԱղեքսանդրոս և յետս դարձուցանել։ Արդ, ևս ինքին երկից և տեսից զզաւրութիւնք»։ Ջայս զրեալ, առաքեալ առ Դարեհ։ Եւ ածեալ...»։

+1 ABF Տպ հակատեցաւ փխ երեսուաւ

+2 B դարեհինքն։

+3 A զաւրքն Դարեհի, B դարեհինքն փխ Դարեհ։

+4 A կարծեցին, B Տպ կարծեցեալ փխ կարկեցեալ։

+5 AF պարսից փխ պարուց։

+6 B Տպ կելալ յերկվարն ցլազլուխ և հրամայեալ հանկրճիլ փողահարացն ազդ առնել պատերազմական փողաւք զպատերազմն փխ եւ հեծեալ... փողն զկոխն։

+7 B Տպ ուղմին որ և հնչեցեալ փողքն։

+8 CD Ըղսուրն է հանել արքայս, զորք ընդէր կայք հանց կամարար փխ Արքայն... կամարար։

էջ 80

Բախեալք⁺ ի մարտ պատերազմին,

Ըզձայն փողոյ ազդել խրմբին,

Վառեալ զալամ սպառազինին,

Ռում, դրաւշակ նրման ժայռին,

Շողք և փայլումն սուսերին,

Զրահիւք փաղփալ սաղաւարտին,

Քաջ և արիքըն պընդէին

Եւ սիրտք վատաց ճրմեալ կալին

Եւ դիակունք թաւալէին։

էջ 81

Եւ զղրղէր առհասարակ, և մեծաւ հանդիսիւ բախեալ զ||իմեանս ի հանդէս մարտին մեծ ժամս, ի գլուխ թևոցն հարեալ ընդ միմեանս, բուռն և մեծաւ ուժով ընդ միմեանց դէմ կային նիզակաւք, որ և աստանաւր երկոցունց կողմանց զյաղթութիւն արարեալ մեկնեցան ի միմեանց։

էջ 82

ՃԺԵ. Իսկ աղեքսանդրացիքն մղէին զդարեհացիքն|| և մեծապէս խորտակեցին։ Եւ խոռովեալք ընդ միմեանս, անկեալք և խոր(տա)կեալք վասն բազմութեան զաւրացն, և շատ այն ինչ էր, որ յինքեանց անցսկրէին և բազում ինչ որ ի թշնամեացն։ Եւ ոչ այլ ինչ էր անդ տեսանել, բայց միայն ի վայր անկելոցն, զի ոչ գոյր որոշել ո՛չ զպարսիկս, և ո՛չ զմակեդոնացիսն, ո՛չ (զ)զաւրազլուխն, և ո՛չ զնախարարն, ո՛չ զհեծեալսն, և ո՛չ զհետեակի ի բազում փողոյն։ Քանզի ոչ երկի՛նք երեւէր և ոչ երկի՛ր, որ⁺¹ տեսանէր մարդ ի բազում եղելոյ ապաժութին։ Եւ ինքն իսկ արեգակն, վշտակից եղեալ ընդ անցեալ իրս, չկարաց այլ տեսանել զայնքան հեղումն արեանցն՝ ստուերացեալ ամպովն ծածկեցաւ։ Եւ հզաւր գլորման⁺² եղելոյ, ի փախուստ դիմեցին զաւրքն պարսից։ Ընդ նոսա էր և Ամի(ն)դաս Անտիոքացի⁺³, որ փախուցեալ անկանէր առ Դարեհ, զի յառաջ ժամանակս մակեդոնացի էր և աւգնէր։ Եւ ժամն, զի ահա ընդ երեկս կոչս էր խոնարհեալ, Դարեհի երկուցեալ։

+ BC Այլ տարբերակ. տե՛ս № 150 ծանոթագրութիւնք։

+1 CD Տպ որ չիF:

+2 CD Տպ գլման։

զկառան ի բաց թողոյր, զի դժուարին էր, վասն զի առաջոյ դիւրեաւ
գիտելի էր. զկառան թողեալ հեծեալ և ի փախ առաւ⁺:

Արքայն⁺¹, որ հրաման երես¹⁵²,
հրնչեցին զփող պատերազմին.
Ըզթուր ջաւհարին⁺² քարշեալ
՛ւ ել ի կառն Սքանդարն այն արին.
Ճակատ առ ճակատ եղեն,
խառնեցան յանդուգ ՛ւ ահագին.
Դիակաւ ի վայր⁺³ լըցին,
խաւարաւ արեն ի յերկինս⁺⁴:

Փոթորակի պէս խառնեցար,
Արծրաբար դու բարձրացար,
Առնւածապէս խըրոխտացար,
Գաղանաբար արձակեցար⁺⁵:

Խառնամբոխ⁺⁶ մեծ հանդիսիս
Աղեքսանդրու և Դարեհիս,
Սուսերամերկ կարաւանիս

+ CDF Տպ փախեալ փիւ ի փախ առաւ: D-ն այստեղ ունի CE-ում բացակայող նետնյալ
կաֆան.

— Չայն արար, ձայն արար,
Փող քրնարին ձայն արար:
Հաներ ըզթուրդդ քո ջաւհար,
Դի յերկվարդդ քո հեծար,
Չամբոխդ ի հանդէս տարար,
Չաւարք վաւրավիդ եղար,
և Դարեհի հանդէպ հասար,
Ճախ առն (...) բոլոր անցար:

+1 Գրիգորիս Աղբամաւցու կաֆան է. CD ունեն լուսանցային «Գրիգորիս» նեղինակային
նշումը:

+2 CD ջաւհար:

+3 CD զվայր:

+4 CD յերկին:

+5 CD Հաջորդում է նետնյալ երկատողը. «Փառք այն արարչին արդար, / որ յաջողեաց նա
քեզ յերկար»:

+6 E խառնամբ ամբոխ: Աղղումն ըստ CD-ի:

Անաստասեալք ոսգմի գրնդիս:
Դիւթաւալ արեան ծովիս,
Ճախր և ճակատ ի լայն դաշտիս,
Կէսքրն վայեն յասպարիսիս,
Կէսն վա՛շ ասեն յաջողակիս:

Դարեհ՛, դարձաւ ալամբդ ի շար,
Բախտ բո՛ւ նենգեց քեզ շարաշար.
Դարձի՛ր ի յետ, արա՛ քեզ ճար,
Հա՛ն արտ(ւս)ուս անձրեաշար:
ՅԱղեքսանդրէդ⁺ փախուստ արար,
Աւրդ է մատեն, և շունիս ճար,
Բանդ ի վերուստ է անհրնար,
Խափանեցաւ խորհուրդ անկար⁺²:

Ձաքարիա

էջ 83

Հիմիկ⁺³, որ պարան տրեւր
ու զլըկամ ձիոյդ դարձուցեր,
Ձնիզակդ ի գաւտիդ հարեր
՛ւ ի փախուստ ըզքեզ սաղեցեր.
Ուր երթաս, գալ աստ կամիս,
զինչ քամին հողմով հոսաբեր.
Վա՛շ զկինդ ու զորդիքըն քո,
որ գերի ձըգեր, կորուսեր:

ՃԺՁ. Իսկ Աղեքսանդրոս առաւել քաջութիւն վարեալ՝ զհետ երթեալ

Դարեհի հալածէր, և ո՛ւր ասէ որ, թէ անդ է. բայց կառացն, և մարն,

էջ 84 և կնտջն, և որդոցն իբր աս||պարէզս վաթսուն հալածեալ եհաս:

+ CD բախտը փխ բախտ քո:

+1 CD ՅԱղեքսանդրէդ... շունիս ճար չի: «Ձաքարիա» նշումը E-ում վերաբերում է բա-
նաստեղծի հաղկած այս երկու տողին:

+2 CD հաջորդում է նետնյալ կաֆան (B էջն բնկած է).

— Դարեհ՛, դառնացաւ տէր ի վերուստ այսա՛ւր,
Քեզ կարկուտ էած ի պարզ երկնից այսա՛ւր,
Խափանի խորհուրդդ արքայական այսա՛ւր,
Կինի փախըստական քաջ զօրական այսա՛ւր:

+3 C կաֆան չի:

Բայց զնոյն ինքն զԴարեհ գիշերն ապրեցոյց և առ այսորիւք ձի կալեալ բազում և նոր⁺, ի հանգոց ի հանգոցէ¹⁵³ փախչէր: Եւ մակեդոնացիքն, հասեալ ի կողմն պարսից՝ բանակէին և մէջ գիշերի եղեալ ի վերայ դիականցն աւթազանէին: Եւ Աղեքսանդր հասեալ ի վրանն Դարեհի, էջ և ի նմա մտեալ, բնակեաց: Ճժէ. Եւ յաղթեալ հակառակորդացն և այսքանու պատուի հասեալ ի վերին խնամոցն, հանգչեալ դադարեցաւ¹:

Վի⁺² Ըզսուրըն հանեալ պառկաւ տիկ Աղեքսանդրոսըն հանդարտիկ, Որ և վանէր⁺³ զարքայն պարսիկ, Փախստական և անհանգըստիկ. Աւար⁺⁴ առնեմ զազգըն պարսիկ, Ըզմեծամեծս և ըզփոքրիկ. Հալածելով դարբս-դարիկ, Առակ առնեմ ազգին խուժիկ:

Ոչ ինչ⁺⁵ ամբարտաւան գործս գործեաց, այլ դարաւորագոյնս և զազատ այրս զմեռեալս հրամայեաց թաղել և զմայրն Դարեհի և զկինն և զմանկունսն ընդ իւր էած պատուով: Այնպէս և զայլ ևս մնացորդս զգերիսն մխիթարեաց: Եւ անկեղոցն մակեդոնացոցն էր յոյժ. հետեակ հինգ հարիւր և հիսուն, հեծեալք հարիւր և վաթսուն, վիրաւորք⁺⁶ յովովակի, քան զհարիւր և վաթսուն և ի պարսկացն⁺⁷ հարիւր և քսան հազար, և զապրանքն և զաւարն ժողովեաց զահեկանս շորս հազարս քանքարոյ և զբազում արծաթեղէն անթիւ և անհամարս⁺⁸:

- + F նոր հեծանէր և փոփոխէր հետեւելով և հանգոցանէր զմի-մի և հանգստեամբ փախչէր,
A նոր ի նորոյ փախեալ և զերծաւ փխ նոր ի հանգոց... փախչէր:
+1 CD Տպ հանգչեալ դադարեցաւ չիֆ:
+2 BCD փ չիֆ:
+3 CD վարէր փխ վանէր:
+4 CD Ասաց տան իմ դարբս դարբս դարիկ, խոնեմ առակ ազգին խուժիկ փխ Աւար առնեմ... ազգին խուժիկ:
+5 C Ոչ ինչ ամբարտաւան... անթիւ և անհամարս չիֆ:
+6 F զինուորք երկերիւր փխ վիրաւորք... զհարիւր և վաթսուն:
+7 Տպ ի խուժադուժ ազգացն վախճանեցան բիւրք երկուտասան և զառ զապուր փխ և ի ապրակացն... զապրանքն:
+8 DF Տպ և բազում... անհամարս չիֆ:

Սրանդար⁺, աշխատ մի լինիր,
մ(ի)նչ որ դըռ չարկամն յաղթեցիր.
Այսաւր քաջութիւն ցուցեր,
զԴարեհի դուռն կապեցեր.
Գիշեր է, և ի յետ դարձիր,
դա չկարէ գալ այլ քեզ ի վեր.
Աստից պակասի⁺¹ արերն,
դու տիրես երկրին խուժարն:

Զմայրն⁺² և ըզկինըն Դարեհի
Եւ զմանկունսն ցանկալի
Ածել պատուովն իւրն առաջի,
Ասաց տանիլ զնոսա գերի:

Մայրն Դարեհի կու լայ,
որ անունն է Հրոտդոնէ⁺³
Եւ կինն արտասուք ածէ,
որ ասնն իւրն Ըստատի(ր)է.
Քոյրըն բակէր⁺⁴ զիւր ծամերն,
որ կոչի նա Գադիփարտէ,
Դուս(ա)րըն վայ և եզուկ կու տայ,
իւր անունն (է) Հրոտքսիանէ:

- էջ 85 ՃժԸ. Իսկ դարեհացիքն և Դարեհ⁺⁵ դարձեալ զաւրսն ժողովեաց, խաղաց ի վերայ Աղեքսանդրի՝ յովով և զաւրութեամբ քան զառաջինն, և գրեաց թուղթ, որ ընդ ինքեամբ ազինք էին, որպէս զի բաղում զաւրութեամբ պատրաստե(ս)ցին: Եւ տես(եալ) ուրումն⁺⁶ լրտեսն⁺⁷ Աղեքսան||դրու, եթէ ժողովեաց Դարեհ զաւրսն ի վերայ գետոյն Եփրատայ և զբանակս խուժադուժ ազգացն անդր բանակեցուցեալ, գրեաց Աղեքսանդրի վասն առաջիկայ իրացն:
ՃժԹ. Եւ գրէ Աղեքսանդրոս⁺⁸. «Սկամանդրայ¹⁵⁴ իմոյ զաւրականի՝

- + DC Քաղաոր փխ Սրանդար:
+1 DC ի պակաս:
+2 C կախան չիֆ:
+3 BCD Հոտդոնէ:
+4 C քաջեց, D քարջեց փխ բակէր:
+5 CDF Տպ Դարեհ (F Դարեհի) ճողոպրեալ փխ դարեհացիքն և Դարեհ:
+6 E ուրեմն: Ուղղումն ըստ BC-ի:
+7 B լրտեսն (նմմտ ՀՀԲ, Ա, 908), CD ջառու (=բաւեհեմ՝ լրտես) փխ լրտեսն:
+8 D Եւ գրէ Աղեքսանդրոս չիֆ:

խնդալ: Զի բնդ քե զգոնդդ և զարութիւնդ, զոր ունիս, ի մաւտ լեր առ մեզ, քանզի ոչ հեռի, ասեն, թէ են խուժադոժքն»:

ՃԻ. Եւ՝ Աղեքսանդրու առեալ զարսնիւր, գնայր յԱքայիա: Եւ հասեալ անդ՝ բազում քաղաքս հնազանդեցուց և անդ ժողովեաց զբազում զարսն իւր⁺¹ իբր բիրս եւթն և տասն, որ հուպ¹⁵⁶ էր Կերատոնն, որ կոչի Տարոս⁺², հարեալ զնիզական մեծապէս ի յերկիր, ասաց.

— Եթէ ոք հզարագուն ի հելլենացուցն, կամ ի խուժադոժ ազգաց, կամ ի յալլոց թագաւորաց բարձցէ զնիզակս զայս՝ անձին չար նշանակ է, քանզի քաղաք նորա ի հիմանց բարձեալ լիցի:

Ոչ⁺³ ոք կարէ զդա բարձող,
բայց միայն, արքայ, դու կարող.
Բոլոր աշխարհիս կըրթող
՝ և աթոռաց շատոց խափանող:
Քո շարն էր հըսկայն վանող
՝ և ամենի եղեր դու յաղթող.
Ով որ մեծ ըզինքն ասէ,
դու նոցա ես յափըշտակող:

ՃԻԱ. Եւ եկեալ հասանէր ի Պերիս⁺⁴ քաղաք¹⁵⁶ բերրիկացոց, որ էր տաճարն և պատկերն Որփ(և)այ և պիերիդեան երաժիշտքն և զազանքն, որ առ նմա անցեալ կային: Եւ հայեցեալ ի նա Աղեքսանդրի՝ քրտնեաց պատկերն Որփեայ յերեսացն և յամենայն մարմնոցն.

Այս է Որփեւըն Թրակացի,
Որ նըկարեալ կայր ի վիմի,
Որ ի զարնուլն⁺⁵ երաժըշտի
Խաչտան զազանքն ի յանտառի:

+ B Եւ ինքն իսկ:

+1 BC բազմութիւն փխ զբազում զարսն իւր:

+2 F մաւտ լեռանն, որ կոչի Տորոս փխ հուպ էր... Տարոս:

+3 Զաքարիայի խմբագրած լատինացի է: BC-ում վեց տողանի տարբերակ է.

—Ոչ ոք կարէ զդա բարձող,
բայց միայն դու, արքայ կարող,
Որ աշխարհի ես դու կարթող,
Աթոռաց շատ խափանող,
Չար ներհակացն քոց վանող,
Մեծամեծացն յափըշտակող:

+4 F Պերիս (համաձայն M-ի), D Պերսիս:

+5 B հարնուլն փխ զարնուլն:

Որփիւր՝ հընչեցեալ, ասեմ,
բզբընար բզբո խաւեցո՛,
Զգազանքդ յանտառից խաչտամբ
արունստիւրդ՝ քո խաղացո՛,
Զերաժշտական տափող
հանապազ ասեմ յարգեցո՛,
Զայնէ՛ բառ-բանիւրդ քդ,
հաւասար զերկիր բերկրեցո՛:

Եւ խնդիր արարեալ Աղեքսանդրի, թէ ի՞նչ¹⁵⁸ նշանակ է պատկերի քրտնիւն⁺¹, և նա ասաց նմա Մելանպոս⁺² նշանալոյծն¹⁵⁹, թէ.

— Աշխատութեամբ աշխատ լինելոց ես, ո՛վ Աղեքսանդրէ, հանդերձ քրտամբք և երկովք զբարբարոսաց ազինս և հելլենացոց ազինս զքաղաք և ընդ զազանաց անցս երթալով, որպէս Որփեւ քնար հարկանել(ով)⁺³ և երգելով՝ զհելլենացիսն հաւանեցոյց և խուժադոժս ցանկութեամբ զուարճական բանիւ գլեաց և զգազանս, և զբազումս⁺⁴ ընտանեցուց:

Նշանալոյծս Մելանպոս
Զքրտանցն յայտնէ⁺⁵ ըզմըշտահոս.
Ասէ. «Աշխատ լինիս յայնկոյս⁺⁶,
Քրտամբք առնես զաշխարհս յաքսորս»:
Երբ ակն ի պատկերն երես
Իսքանդար⁺⁷ Մակեդոնացին,
Նա քրտունքն ի վայր հոսել,
հիացաւ հըզարն ի մըտին.
ԶՄելանպոս կոչեաց⁺⁸ առ ինքն

+ B տարբերակ է. —Որփիւր, հընչո՛ զքնարդ, խաւեցո՛,
Զգազանքդ յանտառի խաչտամբ խաղացո՛,
Զերաժշտական արունստդ յարգեցո՛:
Զայնէ՛ կա (...)անի: զերկիր բերկրեցո՛:

+1 B քրտանցն գոլ փխ պատկերի քրտնիւն:

+2 B Մելամպոս, F Մելամբոս:

+3 Կազումն քստ BC-ի:

+4 BC և զբազումս չի:

+5 B ազդէ փխ յայտնէ:

+6 BD անկոս փխ յայնկոյս:

+7 BCD զԻսքանդար փխ Իսքանդար:

+8 B երկր փխ կոչեաց:

և ասաց զլուծմունք նրանին.
— Քրրտա՛մբք առնուս շատ երկիր
ի աշխատիս ի պատերազմին⁺:

Երբ⁺¹ որ զՄելանպոս բերին
յանդիման Աղեքսանդրոսին,
նա երկիր էպագ նրմա,
զինչ արէնն⁺² էր թագաւորին.
Զընըշանըն մեկնեց նրմա,
խընդացոյց ըզսիրտն⁺³ արքային,
Որ իւր յաղթութեանըն գործքն
յայտնեցաւ Որփայ պատկերին:

էջ 88

Այսպէս լուեալ Աղեքսանդրի զնշանակս՝ պատուեաց զՄելանպոս
նշանալոյծն:
ՃԻԲ. Եւ եկեալ հասանէր ի Փրիգա⁺⁴: Եւ մտեալ ի նոյն ինքն յիլիոն
քաղաք՝ զոհել էտուր և Աքիլլայ և ալլոց դիւցազանց:

Այս Հոմերոս Զմիւրացի⁺⁵
ներշամբիղեա ծընունդ յայտնի,
Քերթաբանող քերականի,
Բացայայտող տրամիցըն տառի,
Եւ յառենիցն սոս(կ) որդի,
Հոսամբ առ հուպ գարշապարի:
Ոչ հիանան ընդ վազն յայանի
Քաջազնաբար ափըն գետի:
Զիմաստակն Արիստոտել
Զներբողեանըն Հոմերոսի.
Զվարդապետն աստուածազարդ
Զնաշատուրըն Կեշառեցի
Ի ի շառաւիղէ նորին՝

+ BCD Հանգամանակն այլ է. տողավարտի հանգակիր բառերն են՝ Մակեդոնացի, մըտի,
նըշանի, պատերազմի:

+1 Գրիգորիս Աղբամարցու կաթաներից է: CD ունեն անդինակային «Գրիգորիս» նշումը:
B կաթան չի:

+2 CD արէն:

+3 CD ըզսիրտ:

+4 AF Փրիգիա, F Փրիգեա:

+5 CD կաթան անկայացնում է այլ տարբերակ, տե՛ս № 160 ծանոթագրութեամբ:

Զաքարիա ախմար Գրնունցի,
Բազում ջանիւ նորոգել
Զյիշատակս հարանցն իմ նախնի:

Եւ տեսեալ զՄկամանդրոս¹⁶¹ գետ, ընդ որ վազեաց Աքիլլեա, զի
և հինգ կանգնեց էր լայնութիւն, և զվահանն էանդեայ գեաթկա-
շ(ե)անն՝ և ոչ կարի մեծ և ոչ այնպէս սքանչելի և զարմանալոյ ար-
ժանի, որպէս գրեաց Հոմերոս:

Վազն Աքիլլայ ի գետն արձակ,
Լայն, ուղղաձև և տափարակ,
Զոր և տեսեալ արքայս համակ,
Գովեց ըզտազսըն հոմերակ:
Ոչ կարաւորի յուծն ուժընդակ,
Այլ⁺ արքային եղև դիպակ
Խաւսելով բանըս համարձակ
Այլ ի գովեստըս գերունակ:

էջ 89

Ասաց Աղեքսանդրոս.
— Երանի է ձեզ, որ դիպեցայք այսպիսի քարոզի Հոմերոսի,
(որք¹⁶² ի նորա արարածս պատմութեանն մեծ էք, բայց աշաւք տեսիլս՝
ոչ արժանիս ի նմանէ գրելոցս:
Եւ եկեալ առ նա, ստեղծիշս բանից ասեն.
— Աղեքսանդրէ՛, լաւագոյն ևս մեք գրեմք զքո գործսդ, քան զՀո-
մերոս:

Ասաց Աղեքսանդրոս.
— Ըղձալի էր ինձ ի Հոմերոսն պատմութիւն Թերսիտէս զոլ, քան
զի բումդ՝ Աքիլլեա⁺¹:
Եւ կերեալ հաց ընդ մարն Դարեհի և նաւեալ անց ի Մակեդոնիա՝
հանդերձ գերեալքն, զոր առեալ էր ի պատերազմէն Դարեհի:
ՃԻԳ. Եւ զհանապարհն դէպ ուղիղ յԱրդերաս¹⁶⁴ գնալ, և աբդերա-
ցիքն փակեցին զգրունսն: Իսկ Աղեքսանդրի բարկացեալ ընդ այն, հրա-
մայեաց զաւրազլիսին հրձիգ առնել զքաղաքն: Եւ նորա հրեշտակս
առարկն առ նա և ասեն.

+ Զաքարիայի խմբագրած կաթաներից. CD Այլ գովեստիցն գերունակ փխ Այլ արքային...
գերունակ, B էջը պատմած է. պահպանութեամբ համապատասխանում է CD-ին:

+1 Հունարէն M և L բնագրերում՝ Ագամեմնոն փխ Աքիլլեա:

— Մեր զի փակեցաք զդրոնսս ո՛չ իբր ընդ դէմ կալով քեզ, այլ երկուցեալք ի Պարսից թագաւորութենէն՝ մի գուցէ Դարեհի թագաւորութիւն աշխատէս հաստատուն կալով, աւար հարցէ զքաղաքս մերս Իսկ, արդ, ոչ կացաք ընդ դէմ քո, այլ ընկալաք զքեզ: Արդ, դու քեզէն անցեալ բացցես զդրոնսդ, քանզի հզարագոյն թագաւորի հնազանդիմք: Զայս լուեալ Աղեքսանդրի, ետ հրաման հրեշտակացն, որ երկուցեալ էին ի զարութենէն Դարեհի, թէ.

— Մի՛ աշխատէս լիցի և աւար հարցէ զքեզ, թէ հաստատուն մնացէ ի թագաւորութեանն իւրում: Երթալք դուք ինքնին բացէք և բռայէս վաշել է վարեցարուք, բանդի այժմ ոչ մտիցես ի քաղաքս ձեր մինչև պատեցից զԴարեհ, յորմէ երկուցեալ էք: Յայնժամ ապա և զձեզ ընդ ձեռամբ արկեալ հնազանդեցուցից:

Այսպէս ասացեալ նորա ցհրեշտակքն, և ինքն առեալ զզարսն և յերկուս աւարս գալ հասանէ ի Բիթվաթիա և զբոլոր զՈղլինթոս աւար առեալ՝ կապտեաց հանդերձ զարաւարաւ, սոյնպէս և զքաղաքս քաղդեացուցն, և մերձաւորս նոցա սատակեաց: Եւ անտի առեալ զզարսն, եկն բանակեցաւ առ Եւքսինոս զետով և զամենայն մերձաւոր քաղաքս հնազանդեցուց: Եւ զոհս մատուցեալ ձիականն Պոսիդոնի¹⁶⁶ և ի Մէոսիս եկեալ հասանէր:

ՃԻԴ. Եւ քանզի դժոխաց մեռնէր աշխարհն այն և սառնասլինդ, և պակասեաց ընդ մակեդոնացուցն առ ի պէտս կերակրոցն, մինչև առ հասարակ ամենեքին սատակել ի սովոյ: Իսկ Աղեքսանդրոս հնարս ինչ իմացեալ մտաւր կորովութեանն զոր ունէր, խուզեալ քննեաց զամենայն ձի հեծելոցն և հրամանս ետ զենու¹⁶⁷ և խորովել. և այնու յագեցուցանել զզարականսն, և այնպէս ի սովոյն արծարծեալք կանգնեցան: Քրթմնջէին հեծեալք զարականցն և զարաւարացն և ասէին ցմիմենաս.

— Զի՞նչ կամ եղև Աղեքսանդրոս զամենայն զձիս մեր սատակել զի թէպէտ և առժամոյս յագեցաք կերակրովք, բայց ի ժամանակս պատերազմի անդէնս դտանիցիմք՝ ձիս ոչ ունելով, որով պարսպեալ պահ(եմք) զարականքս:

Եւ լուեալ զայս Աղեքսանդրոսի, եմուտ ի բանակն և ասէ այսպէս.

— Ա՛րք զինուարակիցք, զձիսդ ահա կոտորեցի, զի թէպէտ և յոյժ հարկաւոր էին մեզ ի գործ պատերազմի, բայց սակայն և կերակրովք յագեցարուք: Եւ զի՞նչ պետք են ձեզ ձիոցդ ձեր տերանց իւրեանց վախճանեցելոյ, քանզի չար չափաւորագոյն չարիւ կշռեալ, սակաւ ունի զտրամութիւն. քանզի յայլում գաւառի հասեալ, ձիս դիւրաւ գտցուք,

բայց ձեր ի) կորուստ մատնեցելոց ի սովոյս, մակեդոնացիսն այժմ ո՛ր կարացից գտանիլ:

ՃԻԵ. Եւ ապահովացուցեալ զարսն՝ ճանապարհսն դէպ ուղիղսն՝ առնէր յայլ քաղաքսն: Եկն առ լոկրացիսն¹⁶⁸ և հանգեաւ առ նոսա զարաւարսն ար մի: Եւ յուղարկեալ զամենայն ինչ, զոր ունէր, եկն յակրագանթինացիսն և մտեալ յԱպոլոնի մեհեանն՝ աղաչէր զամբժախաւսն մարգարեանալ նմա: Եւ նա ասէ, ոչ է առնել նմա պատասխանի և գիտանոցի նորա: Եւ բարկացեալ արքայն ասաց.

— Եթէ ոչ կամիս ինձ գէտս պատմել, բարձեալ գնացից և ես զհռոտանիս, զոր Կրիսոս եղիւրգացոց¹⁶⁹ թագաւորն նուիրեաց, որպէս շերակէսն եբարձ գնաց յաստուծոցն հրամանս պատասխանույ առնել նմա:

Եւ զայս ասելով, եբարձ գնաց զամբժախաւսն և զհռոտանին, զոր Կրիսոս¹⁷⁰ թագաւորն նուիրեաց: Եւ եկն ի սանդարամետականէ ձայն առ Աղեքսանդրոս այսպիսի իմն. «Շերակէ՛ս Աղեքսանդրէ, զայս ինչ արար՝ ամուռած աստուծոյ, բայց՝ դու մահկանացու ես, աստուած մի՛ ընդդիմանար, զի գործքդ քո մինչև յաստուածս խաւսեցեալ լինին»:

Այսպէս ձայնին եկեալ ասաց ամբժախաւսն գէտ.

— Աղեքսանդրէ՛, նոյն ինքն աստուած մարգարեացաւ քեզ՝ կոչեցեալ զքեզ հզարագոյն անուամբ, քանզի կոչեաց յանգնոց՝ շերակէս Աղեքսանդրէ: Զայս քեզ յառաջագոյն զեկուցանեմ, զի հզարագոյն պարտ է քեզ¹⁷¹ լինել, քան զամենայն ոք¹⁷²:

Ապա ևհաս առ լոկրացին,
Հանգեաւ անդ զար մի ողջունին,
Մըտեալ մեհեանն Ապոլոնին,
(Ասաց)¹⁷³ ազգել ամբժախաւսն,
Զոր ոչ էառ խաւսել յանձին
Ընդ որ բարկացեալ անդ արքային,
Ասէր բառնալ զհռոտանին
Եւ սատակել զինքն ի տեղին:

+ E ուղի ելսն, F ուղիղ փխ ուղիղսն: Ուղղումն ըստ BCD-ի:

+1 M լիղացուց, F լիղեմացուց փխ եղիւրգացոց:

+2 CDEF Փրիսոս փխ Կրիսոս: Ուղղումն ըստ +1-ի, լատինականի (M, 50) և Տպագրի (12 63):

+3 Լուցումն ըստ D Տպ-ի:

+4 F քեզ քան զամենայն ոք լինել ի գործս և յախտեանս յիշել լինել (համաձայն M-ի):

+5 Լուցումն ըստ D-ի:

(իե) (Յաղագս⁺ թերացոցն ընդդիմանալոյն Աղեխանդի¹⁶⁹։
Եւ աւառ առեալ զնոսա ի հիմանց խոռովեաց, և գովասանաւորին
հանդերձ ողորով Իսմենիասայ)

ՃԻԶ. Աղեքսանդրոս առեալ զգաւրսն և ճանապարհաւ անցեալ զնաց
ի Թերապիս¹⁷⁰։ Եւ խնդրեաց ի նոցանէ զինուորս քաջա արս շորս հազար
և զհարկսն։ Եւ թերապեցիքն ախեցիին զգրուսն և ոչ հրեշտակ անգամ
առաքեցին առ նա, այլ զէմ յանդիման ճակատեալք զինեցան ընդդէմ
Աղեքսանդրի։ Եւ ելեալ ի վերայ պարսպին զինուորս հինգ հարիւր,
ձայնեցին առ Աղեքսանդր և ասեն եթէ՝ «Կամ պատերա՞զմ տուր, կամ
ի բա՛ց գնա ի քաղաքէս»։ Եւ Աղեքսանդրու ծիծաղեալ՝ այսպէս ասաց.

— Ո՞վ քաջ թերապիք, զի՞ առգելեալ փակեցէք զձեզ ի ներքս ի
պարսպէդ և արտաքոյ հրաման տալք կռուել։ Նա և ես վասն կռուոյ
եկեալ եմ և կռուեցայց ընդ ձեզ ոչ իբրեւ առ քաղաքս և քաջարս և հմու-
տըս պատերազմական սրոյ, այլ իբրեւ առ զեղջուկս և տգետս և կարի
երկնշոտս. քանզի ահա զամենեւին նիզակակուր հնազանդս ունիմ։
Արդ, դուք զանձինս արգելեալ փակեցէք ի ներքս ընդ պարսպաւքդ և
արտաքոյ յաւրական ձայն արկանէք, քանզի ի քաջանց արանց է յա-
ղատ և յարձակ դաշտի կռուել, և կանաց գործ է արգելեալ և փակել
զինքեանս յերկիւղէ առ հանդերձեալ զկռիւսն։

ՃԻԷ. Զայս ասացեալ հրամայեաց հազար հեծելոց շուրջ ընթանալ
արտաքոյ զքաղաքաւ և նետիւք խոցոտել ի վերայ պարսպացն։ Եւ այլ
հազար զաւրականացն հրաման ետ կացնաւք և երկսայր սակրաւք և
երկնահատ մրձաւք և երկայնաձողն նգաւք փորել զհիմունս և զայն,
որ յԱմփիոնայ և ի Զեթոսէ եղբարցն¹⁷¹ ի քնարէ յարմարեալ պատկա-
նեցան քարինքս, նգախարխար առնելով ի վայր արկանել և քակել¹⁷²։

Թերապ, թող առաւ լինիս,

զինչ եղար ամէն քաղաքի.

Քո հիմդ այլ ի վայր շըրջի

՝ և ի յանդունդս խորոցն ընկղմի¹⁷³.

Դու ինձ ի դէմ է՞ր կացիր

ու զըրիր պատերազմ յայտնի,

+ C Յաղագս թերացոցն կործանմանն փխ խորագրի։

+1 D և քակել չիք, F և հոր ի դուրս մատուցանել, A և վառեաց հոր ի դուրս քաղաքին
(համաձայն M-ի) փխ քակել։

+2 D բեւսի փխ ընկղմի։

Կորար ու կորուստ բերիր

բընակչացդ՝ արեան վրտակի։

Եւ կոչեցաւ խոյսն¹⁷² մեծաւ բռնութեամբ յեցուցանել առ պարքս-
պացն քակտումն։ Եւ է՛ այս գործ ի մեքենայէ անուաւոր՝ յերից զի-
նուորաց բռնութեամբ¹⁷³ մղելով տանել և ի հեռուստ արձակեալ լինի
առ պարիսպն և դիրեաւ յանդունդն արձակմամբ զկարի քաջ¹⁷⁴ հոծեալս
և զ(յ)արմարեալ որմունս ի բաց քակեալ ընկենուլ։ Եւ ինքն այլ ևս հա-
զար պարսաւարաւք¹⁷⁵ սպանանելով, ի բաց բրել և ընկենուլ զԹերաս,
շուրջ գայր ամենայն ուրեք։ Շուր, սուր և քարինք, նիզակք և նետք
ձգեալք լինէին ի քաղաքն, բայց ձեռն կարկառ մակեղոնական ոչ վաս-
տակէր զբաղմախողխող երկաթն արեամբն արբուցանել։ Անաւգնա-
կանք թերապեցիքն մտաւք կոյրք՝ յԱղեքսանդրէ կորուսեալք լինէին։

Ա՛յ կուր, առաջնորդ կուրաց¹⁷³,

որ անունդ է Իսմեն(ն)իաս.

Կարծեմ, որ մըտաւք ես կոյր¹⁷⁴,

ի՞նչ խելաց կարի խիստ պակաս.

Կացեր, որ լըցաւ արեամբ

փողոցի մէջըն քո Թերաս.

Անկիր յոտք յաղերս վեհեդ¹⁷⁵,

որ չի գայ¹⁷⁶ ճարակդ ի վրնաս։

ՃԻԸ. Եւ յայնժամ Իսմենիս. ոմն թերապեցի՝ փողոցն նազաւոր,
երգոց տեղեակ և այր իմաստուն է արուք, տեսեալ զթերապեցիսն կոր-
ծանեալ և ի հիմանէ խլեալս և զամենայն զհակառակսն սատակեալ,
հեծեծեալ դառնապէս ի վերայ հայրենի գաւառին իւրոյ, ի ձեռն այ-
լոց¹⁷⁴ հմտութեան քաջ լինել, սկիւսի և ընդ միտ ածէ զփողն բառնալ
և առ ոտս թագաւորին ի ծունր իջանել և ողորմագին ոմն և գորովալի
և սրտաբեկ փողերգելով, զի ի ձեռն փողոցն աղաշելոյն և զաշխա-

+ E ևթն փխ է (գրչական վրիպում՝ սխալ ընթերցման պատճառով)։

+1 D Տպ բունի։

+2 E զկարաքաց, D զկար քաջ։ Ուղղումն ըստ Տպ-ի։

+3 ED պարսաւարաւք։ Ուղղումն ըստ Տպ-ի։

+4 CD Կարծեմ մտաւք այլ ևս կոյր փխ արդի։

+5 CD ՚ւ ի։

+6 CD Արդ ոտք անկանիս վեհեդ փխ տողի։

+7 CD չկա փխ չի գայ։

տանան Երգելով կարասցէ յողորմութիւնս անել զսիրտ թագաւորին: Եւ որոշեաց Իսմենիաս Երգս ողորմական և բանս քաղցրալուր մատուցանել հզաւորին և գնեռն կարկառեալ՝ բազում անտասուար սկսանի ասել այսպիսի ինչ տաղս գորովալի և Երգս աղետակոծս⁺:

էջ 91

Այս Իսմենիաս՝ Երգիչ,
փողահար, առ ոտս անկանի.
Ծունր Աղեքսանդրի անել
արքային ի ծունկս անկանի⁺¹.
Ու փողով պատմէ զաղէտս
աղերսից Թերաս քաղաքի,
Առասպել տաղաւըն իւրովը⁺²
նեղացնէ անբաւս առակի:

Երբ Աղեքսանդրն զայն լըսեց,
նա զակն ի վեր⁺³ արտամիտեց
Եւ զատամունս իւր կըրճըտեց,
ցասմամբ առ նա պատասխանեց.
— Ո՛վ Կաղմոսի ծընունդ շարեաց¹⁷⁵,
զարմ և զաւակ ապերախտեաց,
Կոյր առաջնորդ՝ գուր, զոր փորեաց⁺⁴,
զոր և Թերաս յայտնի գործեաց:
Ընդէ՛ր նոցա բանքն ոչ յայտնեաց⁺⁵
կամ զքարեղէն սիրտն կակղեաց.
Քան աստէնդ և առ քեզ հընչեաց,
սրելով ի շարըզ զաղանջեաց:

էջ 92

(Նուագ⁺⁶ Իսմենիայ առաջի աշխարհակալին)¹⁷⁶

— Թագաւոր¹⁷⁷ և զարմ աստուածոց, շքեղ և գեղեցիկ Ազ
սանդրէ՛. այժմ փորձիւ ուսայց զքո հանգիտապատիւ, աստուածապա
տիւ զաւրութիւնդ⁺⁷ և պատուեմք այսուհետեւ իբրեւ զաստուածն բարե-

+ C այսպիսի ինչ տաղս... աղետակոծս չի:

+1 CD իշանի փխ անկանի:

+2 B իւր փխ իւրովը:

+3 BCD զակն ի վերայ փխ նա զակն ի վեր:

+4 BCD բազում շարեաց փխ գուր զոր փորեաց:

+5 B Ընդէր ոչ նոցա բանք աղղեց փխ տողի, C Ընդէր նոցա... շարըզ զաղանջեաց չի:

+6 ACDEF խորագիր չի: Լրացված է բառ B Տպ-ի, տե՛ս № 176 ծանոթագրութիւնը:

+7 BCD աստուածազարդութիւնդ, Տպ աստուածազարդութիւնդ փխ աստուածապատիւ զարու-

թիւնդ:

բար: Արդե՛լ զանպարտելի ձեռդ ի Թերայեցոցդ, զի մի գուցէ ոչ գիտե-
լով՝ թուեսցիս առ ընտանիս և ազգակիցս քո ամբարշտելս: Քանզի
Դիոնե(սի)ոս և Հերակլէս¹⁷⁸ Թերայեցիք և փառաւորք, նա և նախնեաց
մերձաւորութեանց խաւսից՝ սկզբնասեր բողբոջք Արամազդայ¹⁷⁹ և Սե-
մելեայ հրադիզ Դիոնեսիոս ծնեալ եղև, իսկ Հերակլէս՝ յԱրամազդայ և
յԱղկմենայ սերմանեցաւ:

Յաղթողդ⁺¹ Աղեքսանդրէ, սոցա բնութեամբ պարտ է քեզ նմանել
և բարերար լինել: Սոքա և քեզ, ամենայն զաւրացդ, մարդկան ազնա-
կանք և խաղաղականք և փրկութեան պահապանք երևեցան, որ իբրեւ
աստուածոյ ծնեալ զարմ, մի՛ անտես առներ զԴիոնեսիայ և զՀերակ-
լեայ դայակս՝ զԹերաս ի կորուստ մատնելով, և մի զուարակաշէն¹⁸⁰
զքաղաքս կործաներ, քանզի նախատինք յետոյ մակեդոնացոց եղիցին:
Յանգէ՛տս լինիս Աղեքսանդրէ, զի Թերայեցի ևս դու և ոչ՝ պելլացի:
Բոլոր զքեզ Թերայեցոց աշխարհս աղաչէ, զքո նախահարս⁺² բերելով
զաստուածս հնծանեան⁺³ փողաւորի Դիոնիսի¹⁸¹ ուրախութեամբ և պա-
րուր, որովք Հերակլէս արդար գործովք և ազնակամութենէ մարդ-
կան: Արդ, նմանող եղևալ քոյոց նախնեացն բարեացն և քաջանցն, ի
յոլովակի բարեգործութիւնս շրջեալ դարձոյց զքեզ ի բարկութենէդ.
պատրաստ առ ձեռն քան զսատակելն զողորմելն կալ: Մի՛ առներ անա-
պատ զքեզ սերմանող աստուածս քոյոց ծննդապետացն: Մի՛ քակտեր,
կործանէր զքաղաքս քո զսեփական զաւառ և մի՛ անպիտութեամբ փո-
րեր ի հիմանց զայսպիսի պարիսպս՝ շինեալ ի Զեթոսէ և յԱմփիոնայ.
վասն զի երգով և նուագարանաւ⁺⁴ քնարի և դո՛ւ, Արամազդայ որդի,
զոր զաղտուկն ծնաւ հարսն և Նիքտայ դուստրն ի պարս մոլեալ:
Զհիմունս զայս և զամեծամեծս շինուածս աշտարակաբար շինեաց Կաղ-
մոս: Աստ առնու հարսն զԱրմոնիաս⁺⁵, զոր ծնաւ փրփրածինն⁺⁶ Կիպ-
րոս¹⁸² ընդ կշտագողին թրէկացոց խառնակեալ: Զքո անդաստանս

+ B Տպ խառնից փխ խաւսից:

+1 BCD Տպ Սոքա ամենայն մարդկան ազնականք և խաղաղականք փրկութեան պահապանք երևեցան և քո են նախահարք ո յաղթողդ Աղեքսանդրէ: Սոցա բնութեամբ պարտ է քեզ նմա-
նել և բարերար լինել փխ Յաղթողդ Աղեքսանդրէ... պահապանք երևեցան:

+2 Տպ նախարարս փխ նախահարս:

+3 CDE հնծանեան: Ուղղումն բառ B-ի:

+4 B նուագաւ փխ նուագարանաւ:

+5 C զՄարմիոնաս, DE զՄարմոնիաս: Ուղղումն բառ B-ի (համաձայն M-ի):

+6 CDE փոքրածինն: Ուղղումն բառ B-ի (համաձայն M-ի):

էջ 93 մի՛ առանց հասանելոյ ի վայր⁺ աւերեր և մի՛ բոցակէզս առնե՛ր զամենայն պարիսպս թերայեցոց: Թագաւորի կարգակալ է տունս այս¹⁸³: Աստ արար կին շար¹⁸⁴ զին և թշուառականն զհայրասպանն զեմզիպուս՝ ողորմելի և զվշտագին մայրն: Այս Հերակլայ մեհեանն էր, բայց նախկին Անփի(տ)րիոնայ տուն էր: Սա տրտնջաց երի(ս)¹⁸⁵ գիշերիս Արամազդ ի մի թուեցեալ: (Տեսանե՞ս)⁺ զայս շրջանակի բոցակիզեալ¹⁸⁶ տունսն⁺, որ տակաւին ի վայր կաթեն զերկնի զէնն: Անդ զփափագելին, որում տրփեալն էր, հարկանէր զՍեմելէ⁺ երբեմն Արամազդ: Ահա զհորոյս ի մէջ զհոռափիտապանն ծնաւ զԴիոնեսիոս հնծանեան: Աստ Հերակլէս մոլեղնոտեցաւ¹⁸⁷, աստուստ և Հերակլէս ելեալ մոլորութեամբ սպան զՄեզարա զկինն և զմանկունսն խոցոտեաց նետիւր ի վայր⁺: Զայս բազինս, զոր տեսանես, Անահայ բարձրաձեղուն շինեալ, որոշեալ է բազին հին, յորս՝ Հերակլիտ, յորս և Հերակլէս¹⁸⁸ պատմեալն յԱրկադայ կարելով մաղաղացաւ ձեռաւք Փիլոքտեալ, յարեան վիշապին⁺: Այսքիկ են ամբիթք անարատին բանք աստուածաբարբառ¹⁸⁹ Տիրեսեայ տունքն, որ երիցս ազգաց և դարույն աստանաւր և լինի զետն, որ ի կին շրջեալ կերպարանեաց Տրիտոնեան: Աթամաս¹⁹⁰ մոլեալ աստանաւր, զմանկուն զիւր զլէարքոս նետիւ յեղնորթունց⁺ տալաւորեալ: Աստանաւր Ինո⁺ վազեալ անկալ յանդնդային ալիս հանդերձ Մելիկերտաւ, մանկամբն ի կատաղութն: Աստուստ կուր եմզիպուս ի բաց հալածեցաւ¹⁹¹ հրաման(աւ) Կրետայ, որոյ ցուպն պատերազմ շրջէր⁺: Եւ այս գետս, որ ի միջի Կիթերոնիս⁺ է՝ Իսմինոս է¹⁹², մոլեկան ջուր բերելով: Ելատէն¹⁹³, զոր տեսանես, ի բարձր վերացեալ ոստովք, աստանաւր Պենթես, զՊանթեայ պարսն կամեցեալ տեսանել՝ ի ծնաւ զմարէն թշուառականն յաւշ-յաւշ կոտորեցաւ: Աւազան տեսանե՞ս, որ իջուցանէ արիւնագոյն ջուր, զկն

+ Տաշանը սրբազում է՝ «առանց հասանելոյ ի վերայ» (=անխոհեմարար, անմտարար. «Եփեսոս» 217):

+1 Լուսնունք ըստ B-ի:

+2 CDE անունսն փխ տունսն: Ուղղումն ըստ B-ի (համաձայն M-ի):

+3 CDE զՍեմելէ: Ուղղումն ըստ B-ի (համաձայն M-ի):

+4 Տպ ի վայր չիք:

+5 B յարեա վիշապին, E յարա վիշապին:

+6 BCD Տպ յեղնորթ:

+7 Տպագում բառը չի հասկացվել՝ «Ինո» անունը դարձել է «ի նաւ»:

+8 B շնչէր փխ շրջէր:

+9 CD Կիթերոնիս, E Կիթերոնիս:

որոյ զուարակի դժնդակ գոչին հնչէ. այս վտակ է քարշեցեւոց⁺ գրկաց¹⁹⁴:

Կաֆայ
Չափարիս:

Խիստ⁺ շատ ականջ դրրիւր, արքա՛յ¹⁹⁵,
Մարմնաւոր դիւիդ սատանայ,
Զվերին նախախնամաւորն յիշեա՛ր,
Որ շուն լեզուն կարկի դրմա:

էջ 94

Տեսանե՞ս զայն զողորկ զլիկա¹⁹⁶ զկինն, որ զերկայն զլեռնունի⁺ ձեմարանն. առաջ այս մեր (Ս)փինքս⁺, յորում կապեալ ծրարեցաւ՝ հրեշտակի խառնուած, գործելով ի մէջ ժողովրդոց խեղճատամբակութիւն, զոր եւզիպուս սպան, բազում հոգս հոգացեալ: Այս աստուածոց աղբե(ւ)ր է¹⁹⁷ և սքանչելի աւազան ջրոյ, յորմէ համանգամայն բխեն գեղեցիկք, ահագնատես⁺ վտակք. Արտեմիս իջեալ՝ լուացեալ զմարմինն և սրբեալ պայծառանայր: Սա (ան)սուրբ Աքտէոն⁺, զոր ոչ է պարտ և արժան ասել, ետես զլողարանսն⁺ Ղեւտովայ, յորոց փոխեալ եղեն մարմինք ի շանց գիշակերաց՝ վասն լոգավայ, յորոց փոխեալ եղեն մարմինք ի շանց գիշակերաց՝ վասն լոգանացն որսացեալ եղև: Իսկ մանկունքն պատերազմ ետուն ընդ¹⁹⁸ թեբաս: Աստուստ Պողիկէս¹⁹⁹ էած զարգիացուց ժողովուրդն, զոր արդնակիր զետեմեանդն զգետ: Աստանաւր Կապանէս²⁰⁰ առ պարիսպս բոցակէզ եղև, և դրունս զայսոսիկ կոչեն Եղէքտրաց: Եւ ընդ դրունս ելանեն պախս և ընդ անվթարս: ԶԱնփիարեոս բացեալ, եկուլ երկիր ուգիգեան երեքիցս սողնակել⁺ աղխեալ դրամբք. զՀիւպոմենդոտէ զՀիպոսթենեայ որդի սպանանէ՝ անկեալ ի ձեռս աւազակաց առ դրունս այսորիկ: Պարթենիպոս, յորժամ յերկիրս եկն ի դրունս յայս, բիւր սատակիչ անուամբ կոչեցաւ: Քաջալերեալ Տուգես կալիդոնացի անց եկաց: Աստանաւր Կուղէնիկէս և Ուղկէս ընդ միմեանս հարան: Աստանաւր Ադրաստոս⁺ փախեալ²⁰¹ և մեռաւ: Այս դրունք և քաղաքս թերայեցուց թաղեաց զգարանապետս արդիացոց:

ՃԼ. Այսքան դիւարնակ բանիւր⁺ Իսմենիաս աղաչեաց զարքայն և

+ E գարշեցեւոց: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+1 BCD կաֆան չիք:

+2 B Տպ ունի իւր:

+3 Լուսնունք ըստ M-ի, BCD Տպ Մեփինքս փխ Մփինքս:

+4 BCD նահանգք և փխ ահագնատես:

+5 CDE Անտէոն: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+6 E զընթացարանսն փխ զլողարանսն: Սրբազումն ըստ BCD-ի (համաձայն M-ի):

+7 Տպ սողնակել չիք:

+8 CDE Անդրաստոս: Սրբազումն ըստ B-ի (համաձայն M-ի):

+9 BCDE դիւարնակ բանիւր չիք:

գեղձեցաւ՝ խոնարհեալ առ իմս Աղեքսանդրի:

ՃԼՍ. Աստանայի բարկազու թաղապետը Իսմենի(ա)ս Երգչի, դի-
կարի բաղում առասպելներն նկզ(ե)աց: Եւ ի նմա Երկար զակն կա-
ռուցեալ և զատամունսն կրճտէալ, լի ցամամբ և բարկութեամբ ասաց
ախպէս.

— Առասպելն խաւսիս, ո՞վ ամենաշար դու ընդ կադմէացոց¹,
շարավիրագ բոյս թշուառական արմատոյ: Ո՞վ ամենաշար մարդ և
ատելի շատուածոց: Ե՞նչ Իսմենիաս՝ նշխար տրտմութեան, կո՞յր
աշու² և՞ ան՝ մտաւք, հանճարականս ինչ և պեղծեալ առասպելս ասե-
լով՝ կարծիս, թէ՛ մուրեկցուցանե՞մ զԱղեքսանդրոս, զի եթէ՛ զամենայն
քաղաք քակտեալ աւերեցից և հուրք մաղեցից, զնահապետացն մոխ-
րեցից՝ զարմատն: Քանզի, եթէ՛ դու ճանաչես զիմ՝ սերմս և եթէ՛ ուստի
բնաւորեցայ, և ով են՝ ծնաւդքն իմ, ո՞չ էր պարտ քարոզել զայս թե-
բայեցոցն, թէ մեր ազգակից է՝ Աղեքսանդր, մի՛ առ քաղաքակիցս մեր
պատերազմ տացուք, այլ տացուք նմա հեծելս³, աւգնական լինիցուք
մերոյ քաղաքացոյց և ազգակցին Աղեքսանդրի, փառք ու պատիւ⁴ է
մեզ եղև հաստատութիւն արմատոյս, եթէ՛ մակեդոնացիք խառնեալ
միաբանեցին ընդ թերայեցիսն: Բայց յորժամ ի վրէժխնդրութիւն ան-
ճանց ձերոց ոչ կարացէք ժնջկալ կամ ձեռնհաս լինել, քանզի քաջա-
լեբոնքիւն կոռույզ ձերոյ ամաւթխած⁵ եղև, յայնժամ փոփոխումն և
խնդրուածք և աղաչանքս անաղատ և՛ յիմար. ոչ⁶ կարացեալ միտս
ունելով խնդրել կամեցեալ զպատիւ, կարէք ի կռուի ընդ Աղեքսանդրի:
Այլ ո՛չ թերայեցոց, և ո՛չ քեզ լաւ է՝ այս, քանզի կատարածին երևեցե-
լոյ զնոյն ինքն զթերաս ի նոյն ժամայն վաղմաղակի բոցակէզս արա-
րից: Իսկ զԻսմենիաս՝ զքաջն փողահարաց, կիսակէզս արարից, զի՛
տանցն յէրաղեացու և աւգնական էր:

Յյուպէս հրամայեցից զերկուորեակ փողոցն հնչին զբխովտ(ե)ան
զառումն նորա գործեցեալ⁶ ասելով:

ՃԼԲ. Ապա ասաց⁷ զաւրականացն զրել և ի վայր անկանել գեթ-

նազոն(եան) պարիսպն քաղաքին թեբայեցոց և⁺ առ հասարակ ամե-
նայն խողխողմամբն վշտացեալք և քանդեալք ընէին պարիսպն, բա-
զում լալին և դառն հեծեծական ողբումն⁺ և յոգոց հանել և աշխար-
առնել գոչէին մռնչելով: Իսկ Իսմենիաս՝ զերկուորեակ գործեացն զհըն-
չին փողոցն պատկանեալ յարմարեաց, զտամալին կայր, որպէս
ասաց Մակեդոնացին, փող հարկանել, որ զթեբայեցոցն իրան ահա
Դիոնիսեայ, վասն զի պարիսպն ամենայն անկան կաղմէացոց. և՛
ապարանքն իկայ: և՛ Լաբդակայ տունքն: Ի բարեպաշտութիւն երկրի
յառաջագոյն խրատու զՊիդարայ²⁰² երարք և՛ եթող անովնառ զաշտա-
րակն, որ էին, մինչդեռ մանուկն էր և ունէր հմտութիւն երաժշտակա-
նութեան առ քնարահարութիւն: Ալևորն ձկեալ զբազում զաւրս ի գա-
ւառին խողխողեաց և սակաւ եթող ամենեկին կենդանի և զանուն ազգի
նորա ի բաց ջնջեց, քանզի թերաս (ասաց)⁺ ոչ ևս կոչել թերաս, այլ
անքաղաք զնոցա քաղաքն լինել և իբրև անաւրէն գոլ զայսպիսի մարդն:

Եւ պատահեաց իմն թեբայեցոց ծննդենէ. քանզի մինչդեռ կազմէին
 պարիսպքն և զկառարումն առնուին, նախ առաջին Ամփիոնայ քնա-
 րան երգելով քնարս կատարեաց զպարիսպն և խարխարումն կրե-
 պարսպացն՝ իսմենիաս փող հարկանելով՝ զհետ եկեալ գտաւ: Արդ, ի
 նուագերգութենէ երաժշտութեան⁺³՝ կազմեալքն՝ և յերաժշտութենէ⁺⁴
 նուագերգութեան անկեալ կործանեցան: Արդ, այսպէս թեբայեցիքն
 ամենայն հանդերձ⁺⁵՝ քաղաքան կորեան և սակաւուց (մնացելոց)⁺⁶
 քարոզ(ե)աց Աղեքսանդրոս՝ յոր անկանի քաղաքս թեբայեցոց, անքա-
 ղաք եղիցի: Անդուստ զնաց Աղեքսանդրոս յայլ ևս քաղաք:
 ԾԼԳ. Իսկ մնացեալքն թեբայեցոց առաքեն ի Դելփիս⁺⁷ խնդրել
 պատասխանիս, եթէ ընա՞ իսկ ուրէք եղիցի նոցա ստանալ վերստին
 զքաղաքն իւրեանց: Եւ Ապողոն տուեալ նոցա պատասխանիս այսպէն.
 «Հերմէս և Արկիդէսն⁺⁸ և պարսպամարտն Պոլիդեկէս, երեքեան սոքա

+ BCD Տպ Առաստիւս ուլ ամենաշար, ծնունդ կադմէացոց:

+1 CDE աշարատ, B աշատ:

+2 Ե Տպ դարաւիդն դարաց փին հեծելու:

†3 BCDE *u u u u u u u u* *u u u u u u u u*

44 BCD ամառի խառն փխ ամառի խառն:

+5 B *Suy* *lymst* *ny:*

+6. B Տալ սլարձեցեալ փխ գործեցեալ:

+7 Ե. Տալ հրամայեալ փխ ասաց:

+ Ե թերայեցոց և զարձկալ կիթերոնի պատասպարելով թերայեցոցն և Նոյն ինքն Իսմի-
նիաւ արեամբ թաւթափեալ հոսելով լինքենէ և անկեալ դնին պարիսպըն և քաղաքս թերայեց-
ոց և առհասարակ ամենայն փխ թերայեցոց և առհասարակ ամենայն:

†1 BCD խխտ կականումն փխ դառն հեծեծական ողբումն:

+2 կրացումն քստ BCD Տպ-ի:

+3 Ե Տղ Երաժշտականութեան:

+4 BF Տպ չերաժշտականութենէ:

+5 F հանդերձ ամենայն:

+6 Լրացումն ըստ BF Տպ-ի:

+7 CD E 7L / y u :

+Տ CDE Այսպիսով: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի, տե՛ս № 203 ծանոթագրությունը:

աշխատութիւն կրելով յարուցեալ կեղծեցենք դրեզ, Թե՛քքա: Այսպէս պատասխանոյն տուելոց կային, սպասէին խուսացեալ իրացն լինելոյն ճշդ. Իսկ Աղեքսանդրոս Էկեալ Վասանէր ի Կորնթոս և գտեալ անդ զհանդէսն Իսթմեանցն²⁰⁴, զի լինէր, և աղաչէին զնա Կորնթացիքն առնել զհանդէսս Իսթմեանցն: Եւ արքայն հաւանեալ նոցա, անց և նստաւ Եւ մտին ի ներքս հանդէս նահատակութեան, և յաղթողն պսակեալք լինէին ի Թագաւորէն: Եւ պարգևս տալը բարիոք հանդիսացելոցն: Եւ մի ոմն ի մարտիկ քուշտնգրացն⁺ այր շահաւոր, Թեքայեցի ազգաւ, և անունն էր Կլիտոմաքոս, գրեալ նկարեաց կռիւ մրցումն, բռնամարտութիւն՝ զերիսս⁺¹ զայս կռուին, և յասպարիսին կարի յոյժ կռուական հմտութեամբ զարկոյց զհակառակամարտն՝ մինչ գովութիւն առնել նմա յաշխարհակալէն, ևկն զպսակն առնուլ զկռուոյն:

Արքայ,⁺² Թէ ահանջ դրնես,
 փահլաւանդ ըզքեզ կաղաչէ.
 Դու բայց զառաքաստ սըրտիդ
 և զխընդիրն իրին կատարէ.
 Դա Թեքայեցի մարդ է,
 բայց զանունն յայտնել չի կարէ.
 Փողով քակեցաւ Թեքաս,
 խաղաղով դու զինքըն շինէ:

Ասաց Թագաւորն.

էջ 97

— Եթէ դայլ երկունս ևս յաղթեսցես, զորս գրով նկարեցեր, պսակեցից զքեզ երկուս պսակս և տայց քեզ զխնդրուածս քո, զոր ինչ մի անգամ խնդրեսցես:

Զայս լուեալ՝ շոգաւ անցանել ի հանդիսին և դայլ ևս երկուս հանդէսս, զորս էր կարգել գրով, մարտեաւ փահլաւանն, յաղթեաց զմրցուկանն և գրեանամարտիկն, ևկն առ Աղեքսանդրոս և պսակեալ լինէր զերիս պսակսն: Եւ քարոզքն ասացեալ նմա.

— Զի՞նչ ասես կամ յորմէ՞ քաղաքէ քաղաքացի ևս, զի զքեզ հըռչակեցուցից:

Եւ ասէ մարտիկն.

⁺ F յմբշացն փխ քուշտնգրացն:

⁺¹ E զեր խաղայս փխ զերիսս զայս: Ուղղումն ըստ CDF Տպ-ի:

⁺² D Թագաւոր, C Թագոր փխ արքայ:

էջ 98

— Կլիտոմաքոս կռիւմ, բայց քաղաք ոչ ունիմ:

Եւ ունեալ Աղեքսանդրի, ասաց.

— Ո՛ւր քաջ, այսպիսի՞ ևս փառաւոր մարտիկ, || զի ի միում ասպարիսի յաղթեալ երիս վարժմունս՝ կռիւ, մրցումն, բռնամարտութիւն, և պսակեալ լինէն ձիթենի ոստովք վայրենեալք, և քաղաք ո՞չ տնիս:

Կլիտոմաքոս՝ գերահըռչակ,
 Գովել զըմիր ըմբշամարտակ,⁺¹
 Զերիս մրցունքս գերունակ
 Սա կատարէ ի հրովարտակ:
 ՅԱղեքսանդրէ առնու պրսակ
 Եւ մեծարանս՝ իբրեւ զհրեշտակ,
 Եւ խոստանայ անխտորնակ
 Երկելի տալ մեծ քաղաք:

Այս Կլիտոմաքոս ըմբիշ
 կու խաւսի անվախ՝ և անորիշ.
 — Տէ՛ր արքայ, հըզա՛ւր մանուկ,
 որ բերանդ է քո լուսոյ շիշ,⁺²
 Թէ անոխակալ դառնաս
 քաղաքէն Թեքաս և աննիշ,
 նայ հանց համբաւիս յաշխարհ,
 անմոռաց գրոց բանի նիշ:

Մակեդոնեանքն⁺³ ի հանդիսի,
 Մըտրակահարքըն բըռնցի,
 Պարել զմիմեանց մէջք և գաւտի,
 Խաղան յատեան տէառն առաջի,
 Յակնիոս եղեալ յոլովակի,
 Կան և ծեծեն իբր ի սայլի
 Եւ որ յաղթեն յասպարիսի,
 Առնուն աւժիտս յոլովակի:

էջ 99

Սա ասաց Կլիտոմաքոսն.

⁺ D Կլիտոմաքոս:

⁺¹ D ըմբշամարտիկ:

⁺² E հրեղէն արփիդ փխ քո լուսոյ շիշ: Մըքագրումն ըստ D-ի:

⁺³ D Այս են մակեդոնացիքն փխ Մակեդոնեանքն:

— Յառաջ, մինչ չե լեալ էր թագաւոր Աղեքսանդրէ, կորուսի զիմ զգաւառն և զքաղաքն:

Եւ իմացեալ հղաւր արքային, թէ ուստի է կամ ուր⁺ է նորա գաւառն և զինչ հանդերձեալ է խնդրել, հրամայեաց²⁰⁵, զի վերստին շինենացն զԹեբաս քաղաքն ի պատիւ երեք աստուածոցն՝ Հերմեայ, Հերակլեայ և (Պո)լիդեկայ²⁰⁶, զի իմ եղիցին և մի⁺ խնդիր:

Եւ այսպէս վճարեցաւ հրաման պատասխանույ Ապոլոնի. Հերմէս և Ալկիդէս և պարսպամարտն Պոլիդեկէս՝ սոքա կրեքեան աշխատեալք, զի վերստին շինենացն զքեզ Թեբաս քաղաք:

ԿԱՅԱՐԵՅԱՆՅՈՒ ՄՆՈՒՆԻՔ ԵՒ ԳՈՐԾԻ
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒ ՄԱԿԵԴՈՆԱՅՈՅ, ԳՐԵԱԼ
ՇԻՄԱՍՏԵՆՈՅՆ ՅԱՐԲՅԱՆՅԷԼ:

ԱՐԴ ՍԿՍԱՆԻՔ ԵՒ ԶԳԱՆ Ի ՊԱՏՄԱՌՅ ՔԱՂԱՔ ԱՌԵՆԱՅԻՈՅ⁺:

(Իգ) (Դիմեալն Աղեքսանդրի ի Պղատեայ քաղաք արեւացւոց²⁰⁸
և պատնէն քղրոյն և հրապարակախաւս լինել(ն)
արեւացւոց հոետորացն)

ՃԼԵ. Համբարձեալ Աղեքսանդրոս ի Կորնթոսէ, զարաւրն իւրովք գայ ի Պղատեայ քաղաքն արեւացւոց, որ զԿորէս²¹¹ պաշտեն արեւացիքն: Եւ մտեալ ի մեհեան շատուածուհւոյն և ոստեան հանդերձից նուիրական պաշտմանցն⁺ անկեալ լինէր աստուածուհւոյն: Զայս հարցեալ ուսանէր Աղեքսանդրոս: Եւ ասաց քրմակինն աստուածուհւոյն.

— Ի բարի⁺ ժամու մտեր առ աստուածուհւոյն, ո՛վ Աղեքսանդրէ: Նշանաւոր և հռչակաւոր պարտ է քեզ լինել ի քաղաքս և լուսաւոր, մեծապայծառ լիցիս մեծապէս:

Այսպէս քրմանուշայ ասացեալ, պատուեաց զնա Աղեքսանդրոս ոսկով:

ՃԼԶ. Եւ յետ աւուրց Ստասագորաս պղատէացւոց զարաւանն մտա-

նէ և սա աղջկանն ի մեհեանն: Եւ ասէ նմա մարգարէութի կինն աստուածուհւոյն(ե)այ.

— Ստասագորա՛ս, քակտումն գրեալ է լինել քեզ յիշխանութենէդ: Եւ նորա սպառնացեալ նմա՝ ասաց.

— Ո՛վ անարժան մարգարէութեանց, դոր մարգարէանաւոր, Աղեքսանդրի մտեալ այսր, ասացէր նմա, թէ՛ նշանաւոր լինիս և պայծառ և երևելի ի քաղաքս: Իբրեւ ես մտայ, ասացէր՝ քակտումն կրեսցես յիշխանութենէդ:

Եւ նա ասաց.

— Մի՛ դժուարից, ո՛վ զարագլուխ: Զամենայն ինչ յառաջագոյն նշանակեն ի ձեռն նշանակաց աստուածք մարդկան, մանաւանդ վասն այնոցիկ, որ առաւելեալ զարութեամբ են: (Յորժամ)⁺ եմուտ այսր Աղեքսանդրոս, անցեալ լինէր թել յանկիւնսն նշանաւոր ծիրանին. ասացի նմա՝ «Աղեքսանդրէ», նշանաւոր գրեալ է քեզ լինել վասն նշանաւոր ծիրանոյդ: Եւ դու մտեր այսր, կատարեցաւ հանդերձս և հատաւ ոստայնս և քակտեցաւ գործիս: Արդ⁺ այժմ ո՛չ է քեզ յայտնի, զի քակտումն գրեալ է քեզ յիշխանութենէդ:

էջ 100

Յասեաւ զարաւարն և ի բաց փոխեաց զնա ի քրմութենէն⁺, ասելով, եթէ.

— Անձին քում մեկնեցեր զնշանդ և ոչ ինձ: Տե՛ս, զի դու փոխեցար ահաւասիկ:

Լսեց⁺ զայս Աղեքսանդրոս և փոխեաց ի սպարապետութենէ զՍտասագորաս և հրամայեաց քրմութուն առնող անդրէն զմարգարէութիւն:

Եւ ասաց քրմանուշն.

— Ստասագորա՛ս, ես մեկնեցի քեզ զնշանն, և զլուծումն մեկնութեան ճշմարիտ եղև:

Ոչ գիտացեալ Ստասագորայ զԱղեքսանդրէ, թէ շողաւ յԱթէնս, քանզի էր ի նոցանէ կարգեալ ի զարաւարութիւն:

Երբ⁺ որ ի մեհեան եմուտ, քրմութին ասաց արքային.

+ Լուցումն ըստ BF-ի (համաձայն M-ի):

+1 CDE Այդ փխ Արդ: Մտագորումն ըստ BF-ի:

+2 B քրմութեանէն, F յիշխանութենէ քրմութեան փխ քրմութեանէն:

+3 BF Լուս փխ Լսեց:

+4 CD կաֆան շնի հեղինակային «Գրիգորին» նշումը լուսանցում:

+ D Տպ որ փխ ուր:

+1 FD որ փխ բո: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի, համաձայն M-ի:

+2 Խորագիրն E-ում աղավաղված է. «Կատարեցան ծնունդ գործոյ Աղեքսանդրոս Մակեդոնոյ Արիստոտէլ գրեալ իմաստնոյ առնող զքաղաքն արեւացւոց»: Օգտագործված է BD-ի տարբերակը:

+3 F պաղատմանցն փխ պաշտմանցն: Ուղղումն ըստ BCD Տպ-ի:

+4 E բաց արի փխ բարի: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի (համաձայն M-ի):

— Ի դիպող ժամու եկիր
 և մտեր⁺ առ աստուածուհին,
 Ձի ոստա(յ)ն անկեմ այսաւր
 ըզնշանաւոր ծիրանին.
 Ի մեջ⁺ քաղաքիս ասէ
 մեծապէս հրաշք քեզ լինին:

Նախարարդ⁺ շրւա(յ)տ 'ւ յիմար,
 և հրպարտ ընդ քեզ նախանձեալ,
 Ի յարկ դիցազանն եմուտ,
 քրմուհուն ասաց խրոխտաբար.
 Եւ նա պատասխան երեստ
 զարտաքսին իւր անմիջաբար.
 Այլ նա հանդուրժել չկարեաց,
 վայր (ընկեց) զաղջիկն իշխանաբար⁺:

Այսաւր փոխարէն առնեմ
 աղղկոյն առ իս քրմուհի,
 Ձոսոխն ընկեցի ի վայր,
 դու արա զոստէնդ անմահի.
 ՁՍտասագորաս⁺ հրպարտդ,
 որ քեզ յոտք անկեալ հաւանի.
 Աղաթք քո կատարեցան⁺,
 զիս յիշեալ ի յողջակիդ²¹²:

Եւ պատմէ (նոցա զԱղեքսանդրէ)⁺ անցեալս ընդ նա: Խոնեցին⁺ ամեն-
 նացիքն և ըմբոստացան ընդ եղեալ իրան և թշնամանեցին ամենեքին

+ E մատեր: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+1 E մեծ փիւ մեջ: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+2 CD կաֆան ունի հեղինակային «Գրիգորիս» նշումը լուսանցում:

+3 E վար զաղջիկն ընդ իշխանաբար, C այլ ձգեաց զաղջիկն իշխանաբար փիւ տողի:
 Մերագումն ըստ D-ի:

+4 B զՍտորագորաս, C զՍտարայգորոս, D զՍտագորաս, F զՍտորագորոս: Մերագումն
 ըստ բառի նախընթաց ճիշտ կիրառւոյան:

+5 BCD Քո կատարեցան աղաթք փիւ տողի:

+6 Վերականգնումն ըստ BF Տպ-ի:

+7 BCD Տպ խոնեցին, F խոնացան փիւ խոնեցին:

զմակեղոնացին: Որ և լսել⁺ զայս Աղեքսանդրի, գրեաց և նոցա թուղթ,
 որ ունէր արինակ զայս⁺:

(Թուլք Աղեքսանդրի առ արեւացիս առաջին,
 գրեալ այսպէս)²¹³

ՃԼԷ. Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ ամենացոց զայս ինչ ասէ. Ես յետ
 հաւրն իմոյ վախճանի ի բախտէ առի զթագաւորութիւնս և դադարե-
 ցուցեալ որք յարեմուտս կոյս (են)⁺ զաւառք⁺ թղթովք և հաւանի-
 ցուցի զամենայն ի մի իշխանութիւն: Եւ զնոսա ընկալեալ, խրատ ետու
 նոցա՝ կալ-մնալ իւրաքանչիւր տեղիս: Իսկ հայրենի բարեկամացն
 իմոց մակեղոնացոց, որք յաւթարութեամբ ընկալեալ ի ձեռն քարոզի,
 հոչակեցուցին վաղվաղակի զիմ թագաւորութիւնս, և սոցա բազմու-
 թեամբ և արիութեամբ և կամաւք յապահովս ցուցեալ՝ դադարեցուցի
 զերոպիացիսն⁺ և զթերայեցիսն զչարն չարեաւ կորուսի: Եւ բրեալ ի
 հիմանէ՝ իւլեցի զքաղաքն վասն ընդունալն հպարտութեան: Բայց այժմ
 անցեալ յԱսիա, ասեմ ամենացոցն ընդունել: Ես նախկին գրեմ ձեզ
 և ոչ բազում բանս, որպէս դուքդ, այլ կարճ⁺ և համառաւտ ասեմ
 զգլուխսն. ոչ վայել է որք ընդ իշխանութեամբ անկեալն են, այլ իշ-
 խանաց զայսոսիկ վայել է առնել և հրաման տալ, այս ինքն է՝ Աղեք-
 սանդրի լսել և հնազանդել: Եւ այժմ սակայն կամ վեհօք երեւորք, կամ՝
 վեհօք հարկատուք քանքարս հազարս⁺:
 ՃԼԸ. Փոխանակ արքայի գրոյ զայս ինչ ամենացիսն գրեն. «Աթե-
 նացոց քաղաքս և քաջք տասն հոստորայքս⁺ Աղեքսանդրի զայս ինչ-
 մինչ հայրն քո կենդանի կայր, մեծապէս տրտմէաք, և իբրեւ մեռաւ՝
 մեծապէս խնդացաք: Փիլիպոս երիցս ատեցեալ ի հելլենացուց, զայ-
 սոսիկ ի վերայ քո կարծել պարտ է: Որդի՛ Փիլիպոսի, (յ)անդուզն,
 կամակաւր, հարկս յամենացոց պահանջես քանքարս հազար, այս ինքն,

+ B Տպ ուսեալ, F լուեալ փիւ լսել:

+1B Տպ այսպէս փիւ զայս: E «գրեաց և նոցա... օրինակ զայս» գրված է կամւումով՝ իբրեւ

խառաղիք:

+2 Լուսումն ըստ B Տպ-ի:

+3 F զաւառաւք: Մերագումն ըստ BCDE Տպ-ի:

+4 BCD Տպ զերոպայ իրան, F զերոպայ իրան փիւ զերոպիացիսն:

+5 BF Տպ հակիրճ փիւ կարճ:

+6 F յամին քանքարս հազարս: (համաձայն M-ի):

+7 E աղապարկած է՝ տասն հոստորայքս փիւ տասն հոստորայքս: Ուղղումն ըստ BCDE

Տպ-ի:

պատերազմ տալ ընդ մեզ կամեցեալ: Արիագոյն խորհուրդս ունելով՝
ե՛կ վաղադոյն և հասի՛ր առ մեզ»:

Գարձեալ գրեց քուրք՝ քաղաւորն պատասխանի
զայս ինչ

ՃԼԹ. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ աթենացոց զայս ինչ տսեմ: Առա-
քեցի²¹⁴ առ ձեզ զՊրոտայ²¹⁵ զմեր, որ վաղվաղակի զլեզուս ձեր կըտ-
րեալ²¹⁶ ի բաց բերցէ առ մեզ և զ(յ)իմար զհետորացդ ձեր տարցի, զի
մի կարասցեն խաբել և պատրել: Եւ փորձեցայց զձեզ և զԱթենաս՝
աւգնական ձեզ, հրկեզ առնել, վասն զի զհրամայեալսն ձեզ ոչ առնէք:
Արդ, տո՛ւք ի ձեզ ձեռս զառացին զաւագսն ձեր հետորայսն, որպէս զի
խորհեալ վասն աւգտի ձերոյ ողորմեցայց²¹⁷ զաւագին ձերոյ»:

ՃԽ. Իսկ նոցա առեալ ընթերցան զթուղթն և գրեցին ի ներքոյ թըղ-
թին՝ «Ո՛չ առնեմք», և առաքեցին: Եւ յետ ատուրց ժողովեալ ի մի վայր,
խորհեցան, թէ զինչ արասցեն, առաքեսցեն՝ արդեաւք, թէ՞ պատե-
րազմ տացեն: Եւ մինչդեռ խորհէին, յոտն եկաց Եսթինէս²¹⁸ հետոր-
ասաց.

— Աթենացի՛ք, զի՞ համարգոյն քան զխորհուրդ կամիք առնել
զմեզ առ Աղեքսանդրոս: Քաջալերեալ՝ զնացուք, քանզի Աղեքսանդ-
րոս ոչ Փիլիպոսի է: Քանզի Փիլիպոս ծնաւ պատերազմական ինքնա-
հաճոյ հպարտութեամբ, իսկ Աղեքսանդրոս Արիստոտէլեայ խրատիւք
աշակերտեաց առ մեզ և կարկառեալ զձեռսն խրատ կրելով, զի եղիցի
կորովամիտ և պատկառեցէ՝ տեսանելով զվարդապետս, և շի(կ)նես-
ցէ²¹⁹ տեսանելով զանաջնորդս իւր, որպէս պարտ և արժան է զթագա-
ւորութիւն ի հարէն ընկալեալ, որով²²⁰ թագաւորեալ և փոխեցէ զբար-
սըն, զորս ունի առ մեզ, ի բարեկամութիւն:

ՃԽԱ. Զայս ասացեալ Եսթինի, և ի յոտն եկաց Դեմադէս²²¹ քաջ
հետոր և ընդ բերանն հար զԵսթինի²²² մինչդեռ խաւսէր և ասէր.

— Մինչև յէ՛րբ, Եսթինէս, խենեշս և թոյլս և երկիւղ(իւ)²²³ լի

- + BCD թուղթ չի: F Փոխանակ գրեաց Աղեքսանդրոս նոցա զայս ինչ փխ խորհուրդի:
+1 BF զՊրոտայ:
+2 F սրեալ փխ կտրեալ:
+3 C ողորմեցայց զաւագին ձերոյ չի:
+4 BCDE Տայ շինեցէ: Սրբագրումն ըստ M-ի:
+5 BCD Տայ և փխ որով:
+6 B Տայ զԵսթինէս, CD զԵսթինիսին:
+7 DE երկիւղ: Լեւցումն ըստ BCF Տայ-ի:

քանս բերեալ մատուցանես, զի (մի)²²⁴ պատրաստեալ ընդդէմ կացցուք
նմա պատերազմաւ, որ ի քեզդ եկն եմուտ դեն երկշտութեան այդպի-
սի բարբառելով աթենացոցս: Որ քան շատագովութիւնս առնելով, յո-
րով²²⁵ յորդորէիր զաթենացիսն պատերազմ տալ ընդ Պարսից թագա-
ւորին, արդ կատեցուցանես²²⁶ զաթենացիսն: Լեւ և ո՛չ տալ պատերազմ
ընդդէմ մակեդոնացի մանկանն ընդ բռնաւոր կամակարի զհարն²²⁷
առեալ զ(յ)անդուզն համարձակութիւն: Բայց առ ի՞նչ երկնչիմք պա-
տերազմ տալ ընդ Աղեքսանդրի, որ զպարսիկս հալածեցաք և զալկե-
ղեմոնացիս ի պարտութիւն մատնեցաք և կորնթացոցն յաղթեցաք և
զմեզարացիսն ևս փախստական արարաք և զալկիսթացիսն աւար հա-
րաք, այժմ երկնչի՛մք պատերազմել ընդ Աղեքսանդրի:

Ասէ Եսթինէս. «Պատկառեցի ի մէնչ՝ յառաջնորդ վարդապետացս,
Աղեքսանդրոս և ամաշեսցէ յերեսաց մերոց դէմ յանդիման և զամենե-
սեան զմեզ թշնամանեցէ և ի բաց արարեալ փոխեաց զպղատէացոց
զաւրաւարն, զոր մեք անդ կացուցաք»:

Քջ 104

Հրդարն²²⁸ Աղեքսանդր գրեաց²²⁹:

Իմաստիւք թուղթ աթենացոց.

Թէ՛ «Ձեզ հնազանդել պարտ է

արքայիս յաթոռ նըստելոց»:

Ի մի վայր գումարեցան.

հրոհտորքըն աթենացոց,

Յատեան է ի ժողով նըստան

զմիմեանս հարցափորձելոց:

+ Լեւցումն ըստ BCD Տայ-ի:

+1 BCD որ փխ յորով, F յորով չի:

+2 F կատեցուցանես փխ կատեցուցանես:

+3 CDE զհարն փխ զհարն: Ուղղումն ըստ BF Տայ-ի (նամածայն M-ի):

+4 BCD Այս կաֆային նախորդում է հետեւալը.

— Արքայն գրեց թուղթ ազդ առնել,

Մեծ քաղաքին հմտաբանել.

Թէ՛ «Յանձն առնէք յաթոռ նստել,

ԶԱղեքսանդրի թագաւորել»:

Աթենացիքս ևն վրդովել

Եւ հոհտորայն խոժոռել,

Յատեան քան ևն ժողովել

Եւ զմիմեանս հարցափորձել: (B, 48բ):

+5 B կաֆան չի, CD ունեն Աղբամարցու նեղիակային «Գրիգորիոս» ճշումը լուսանցում:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՂԵՔԱՆԳՐԻ ՄԱԿԵՔԱՆԱՅԻՈՅ

— Կարի՛ք թէ անմիտ էք դուք,
որ ասէք բզձեզ իմաստուն
Ու խիստ մոլորել էք դուք,
թէպէտ էք կարի յոյժ գիտուն:
Զուշերդ ի վերայ բերէք,
որ շրնկնիք ի խորն անի՛հուն.
Աղիւքսանդր յերկիրքս գայ
նայ շատովայ ասէք քուն՝ յարթուն:

Դեմադէս հարեալ սաստիկ
դնսքինէս ՝ ւ ասաց, թէ՛
— Լե՛հ, խենեշ ու կնատ⁺¹ խաւսիւք
դու կարկի՛ր ՝ ւ յատեանն ամաշէ:
Աթէնս է գրչութի հանուրց
բաղաքաց. այս յայտնի բեզ է,
Դու հանց վախիս անողորմ⁺²
և լալի ի յԱղեքսանդրէ՛ս:

փ

Առ⁺³ այս ասաց Դեմոսթենէս,
հաղաղացեալ դամբոխն այսպէս.
— Աթենացի՛ք, շնորհաց հանդէս,
Վարժեալ յուսումըս գերապէս,
Թէ յիտնարհիք հնազանդապէս,
Առնուք պատիժս անարգապէս.
Մի՛ դիմանաք անհրմտապէս,
Թէ չէ կորուստ բերէք լըրապէս:

— Եւ զՀիպպոթոս²¹⁷ զժողովոյս մերոյ զթշնամին, անդ կացայց՝
դարաւար և, ասեա թէ տեսանելով զերեսս մեր՝ պատկառեսցէ կամ
ամաշեսցէ⁺⁴, այլ ոչ եթէ՛ մերկս ըմբռնեալ զմեզ խոշտանգալից սա-
տակեսցէ: Բայց եկայք պատերազմ տացուք ընդ անաղատին և ընդ՝

+ B կաֆան չի:

+1 D նրկատ, E նեկատ փխ կնատ: Ուղղումն ըստ BC-ի:

+2 BC Դու հանց վախիս է՞ր ողորմ, D Հանցեզ վախիս է՞ր ողորմ փխ տողի:

+3 Զափառ Գնունեցու խմբագրած և լրացրած կաֆաներից է: BCD Թէ շխտարհիք հնա-
զանդապէս, || Առնուք պատիժս անարգապէս չի:

+4 B Տպ աշտոնեցէ, F աշարիցէ փխ ամաշեսցէ:

անհաւատին Աղեքսանդրու: Մի՛ հաւատասցուք հասակին այնմիկ, զոր
ունի նա, քանզի անհաւատալի են միտք մանկանց. կարէ քաջապէս
չոռել՝ ոչ զիրաւունս խորհելով: ԶՄուր գերեալ աւերեաց, զի տկար
էին ընդ նմա կռուել, զթերայեցիս բրեաց ի հիմանցն⁺, որ ոչ էին նմա
տկարք. այլ ի բազում պատերազմունս աշխատեալս զպելլեպոնացիս
տկարք. ոչ ինքն երթալով և պատերազմ տալով, այլ նոցա սո-
գերի վարեաց՝ ոչ ինքն երթալով և պատերազմ տալով, այլ նոցա սո-
վով և ժանտախտիւ յապականութիւն մատնեցելոց: Իսկ ապա Քսերք-
սէս պարսպ(ե)աց զժով նաւաւ⁺¹ լցեալ, սերման(եա)ց և զերկիրն բա-
զում դումարտակաւ, ծածկեաց զինուր զաւդս, ելից զՊարսից աշ-
խարհն զերեւաւ⁺², որ այսքան իշխեալ և համարձակութեամբ⁺³ զոր-
ծեաց: Զքաջն Քսերքսէս ի բաց հալածեցաւ ի Պիւրեայ և զնաւն այ-
րեցաւ և յերկրէ զգումարտակսն ի բաց հալածեցաւ Կիւնիդերեայ և
Անտիփոնտայ և զնեսիքորայ⁺⁴ և այլոց քաջանցն, որք ընդ նմա էին:
Արդ, սոցա յաղթող գտայք⁺⁵, այժմ երկնչի՛մք յԱղեքսանդրէ՛ր բախեալ
Արդ, սոցա յաղթող գտայք⁺⁵, այժմ երկնչի՛մք յԱղեքսանդրէ՛ր բախեալ
և ի պատերազմ յանդիման մանկանն, և, որ առ նմա նախարարք են և
պաշտպանք վատախորհուրդք, որք ոչ գիտեն զնորա յանդուգն համար-
ձակութիւն զգաստացուցանել: Եւ արդ, յղէ՞ք զմեզ՝ զտասնս հոնտորայ-
քս, առլինա²¹⁸: Խորհեցարուք, եթէ աւգուտ բերէ ձեզ առանց սպ(ա-
ռ)ազինութեան⁺⁶, ընդ միտ ածէք և տեսէք: Բայց ես յառաջագոյն զե-
կուցանեմ քեզ՝ աթենացի՛ք, զի բազում անգամ տասն շունք հաշելով
զբազում շողիրս հաւտիցն ի մի վայր առ երկիւղի ժողովեալ, գայլոց
ապրեցուցանեն:

էջ 106

Ճեթ. Այսպէս ի⁺⁷ ժողովոյն խաւսեցեալ զԴեմադէս, աղաչէին
աթենացիքն զԴեմոսթենէս²¹⁹, որպէս զի քաջ և աւգտակար խրատ⁺³
տացէ յազապս փրկութեան հասարակաց: Իսկ²²⁰ Դեմոսթենէս, յոտն
կացեալ և ակնարկութեամբ ձեռին իւրոյ զբազում ամբոխ խնջոյին դա-
դարեցուցեալ, ասաց այսպէս.

— Ա՛րք քաղաքացիք, ես ոչ ասեմ աթենացիս, քան թէ ձեզ աւ-

+ BCDF Տպ հիմանէ:

+1 F աւագով փխ նաւաւ:

+2 E գերի վարեաց փխ գերեալ: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+3 BCDF Տպ համարձակեցաւ և գործեաց փխ և համարձակութեամբ:

+4 B Սնեսիքորայ, F Մանեսիքարայ, Տպ կղէքարայ փխ զնեսիքորայ (M Մնեսոքարես):

+5 B Տպ գտեալք:

+6 B Տպ սպառազինութեան երթալ:

+7 DE Այսպիսի փխ Այսպէս ի:

+8 E աւգտակար էր զի խրատ: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

տար և ոչ՝ քաղաքացի. հասարակ ամենեցուն⁺ պարտ է՝ ինձ արդևր ձեզ՝ ասել և արդ դո՛ւք⁺¹, ավենացիք: Բայց այժմ ասեմ՝ արք քաղաքացիք, համարէն⁺² է մեր փրկութիւնս, յաղագս այսորիկ հաստատուն խորհել կամ պատերազմ տալ Աղեքսանդրի, կամ տեղի տալ ի նմանէ ասացելոց: Քանզի Եսթինէս վարեցաւ խառնակ բանիւ առ ձեզ՝ ո՛չ յորդորելով կոռուի, և ո՛չ ի բաց թողուլ զմարտնչին. այլ ալևոր և կորովամիտ⁺³ և ի բազում ժողովս միաբանութիւն խորհ(րդ)ոց չատագովութիւնս արարեալ: Բայց Դեմադէս մանուկ է և ըստ մտաց խորհրդէն⁺⁴ այսպէս խրատ տալ: Եւ արդ, ի բաց հալածեցին զՔսերքսէս ավենացիքն, ասէ Դեմադէս. թէ՛ Կիւնիդորոս էր անդ, և՛ Անտիփոն կոռուէր, և՛ Կղեոքարոս պատերազմ տալը, և՛ Բոլադրիմոս նաւաւ մարտնչէր, և՛ դարձեալ պաշտպան ևս լինէր Երեքթես, Անտիմարոս քաջանալը և յաղթէր: Եւ այժմ Դեմադէս ած⁺⁵ զարսն զայնոսիկ և պատերազմ տացուք⁺⁶ ընդ Աղեքսանդրի, հաւատացէք⁺⁷ զանձինս ձերոյ⁺⁸ զարութեան անուանեցելոյդ: Ապա եթէ ոչ ևս այժմ նոքա, ոչ մեք պատերազմիմք, քանզի յիրաքանչիւր ժամանակս առանձին զարութիւն և հրաման ունի: Մեծամեծս կարեմք ասել ի մէնջ ժողովրդոցս բանիւք հոնտորայք, բայց տկար եմք զէն զանձամբ առնուլ և ի կոխ ընդոստչիլ: Սակայն Քսերքսէս մեծ էր և հզար զարականաւր այլ ի պարտութիւն մատնեցաւ յայնժամ: Եւ էր մեզ ըստ կամաց մերոց իրք, զի նուազեալ գտաւ Քսերքսէս: Բայց Աղեքսանդր յեր||եքտասան պատերազմոնս մտեալ՝ ոչ ուրեք պարտեցաւ, այլ և շատ⁺⁹ քաղաք առեալ ընկալան զնա, զայս հնարս արարեալ⁺¹⁰, գտեալ իւրեանց փրկութիւն: Տկա՞ր էին ծուրացիքն առ կոխն Աղեքսանդրու: Վասն այսորիկ յաղթեցին ծուրացիքն առ Քսերքսէս նաւաւ մարտնչելով և զնորա զնաւան հրկեղ առնելով: Տկա՞ր էին թեքայեցիքն, յորք յորմէ հետե շինեցան

էջ 107

- + BCDF Տպ հասարակ ամենեցուն շիւ:
- +1 BCDF Տպ ասել արք փխ ձեզ ասել և արդ դուք:
- +2 BCDF Տպ հասարակ ամենեցուն փխ համարէն:
- +3 BCDF Տպ և կորովամիտ շիւ:
- +4 BF Տպ խորհրդոց հասակին փխ խորհրդին:
- +5 E ածել: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:
- +6 B Տպ տամք փխ տացուք:
- +7 BCD հաւատացուք, F հաւատամք փխ հաւատացէք:
- +8 BCD ձերոյ շիւ:
- +9 BF Տպ յուզ փխ շատ:
- +10 BDF Տպ արարեալ շիւ, C արար:

ը պատերազմ տալն և ոչ պարտեցան Երեք ի պարտութիւն, բայց միայն Աղեքսանդրի հնազանդեցան: Զայելուպենիսմցիսն, ասէ Դեմադէս, թէ ոչ նա պարտեաց, այլ սովն: Եւ առաքեաց նոցա ի Մակեդոնէ ցորեն Աղեքսանդրոս, և Անտիգոնայ սպարապետին ասացեալ. «Աղեքսանդրէ՛, ընդ որս հանդերձեալ ևս կռուել, ցորեն՝ յուղարկեսա՛: Եւ դարձեալ ասաց քաջ և արին⁺¹. «Զի ևս զնոսա⁺². լիացուցից և ապա կռուով յաղթեցից և մի՛ սովով սատակեցուց: Բայց մի ինչ խռովեալ ստամբակէք և ցատուցեալ էք, զի Ստա(սա)գորաս⁺³ փոխեաց ի սպարապետութենէ իւրմէ: Նախ Ստա(սա)գորաս ստամբակեալ, քանզի ասացեալ քրմանուշին, թէ Աղեքսանդրի ասացեր նշանաւոր լինել քեզ գրեալ է ի քաղաքս յայս, և ինձ ասես՝ գրեալ է քակտում քեզ լիցի յիշխանութենէդ, եթէ այժմ քակտեցից ի մարգարեութենէդ. ո՛չ ապաքէն զայս լուեալ թագաւորին, յիրաւի ստամբակեալ ի վերայ գործոցն Ստասագորայ, քանզի զոյգ է զաւրաւար թագաւորի: Առ ընդէ՞ր մեղադրէք առ⁺⁴ Մակեդոնացին, զի փոխեաց Ստասագորաս ի սպարապետութենէ, զի ավենացի էր և ո՛չ պարսաւէք զՍտասագորաս՝ ի բաց հալածել⁺⁵ ընկենուլ զքրմուհին ավենացի: Եւ սակայն զմեր վրեժ խնդրելով, զի և Աղեքսանդր զայս գործեաց՝ զնա փոխեաց ի զարավարութենէ, իսկ քաղաքավարութեան մերում անդէն հատուց զմարգարեութիւն:

Ընդ. Այսպէս ասացեալ Դեմոսթենի բազում գովութիւն եղև անփրփոնացոցն և հնչումն բարբառոյ խառն և⁺⁶ անյայտ: Եւ Դեմադէս լուռ կայր, և Եսթինէս գովէր, և Լուսիաս վկայութիւն մատուցանէր, և Պղատոն յանձն առնոյր, և Դեմոկրատէս խրատ տալը, Դիոգինոս խառէր և հաւանէր, և այլք անփրփոնացիքն վարկանէին, և բոլոր ժողովուրդն կամակիր լինէր Դեմոսթենեսի ճառելոցն:

էջ 108 Ճեդ. Եւ զարձեալ ասաց Դեմոսթենէս.
— Պատասխանի տացուք. Քսերքսէս, ասէ Դեմոսթենէս, պատերազմ ետ՝ պարսպեաց զծով նաւաւք և զերկիրն սերմանեաց զումարտակաւ և ծածկեաց զինուր զաւրս, ելից զՊարսս զերեւաւք հելլենաց-

- + E յայլ դիմաց, CD նարտաց փխ պարտեաց: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:
- +1 BCD Տպ կարի քաջ ասաց փխ զարձեալ ասաց քաջ և արին:
- +2 BCDF Տպ նոցա կռուելով F կռուով) փխ զնոսա... կռուով:
- +3 CDE Ստագորաս: Լրացումն ըստ E-ի նետագա ճիշտ կիւստուրյան և B Տպ-ի:
- +4 BCDF Տպ Արդ (F եւ) սոգտանէք փխ Առ ընդէր մեղադրէք:
- +5 BF Տպ հանել փխ հալածել:
- +6 BCD Տպ խառնակ փխ խառն և:

ուց: (Ձայն²²¹ գործնաց զբարբարոսս, ևսպան և՛ խուժաղուծս, և՛ զհել-
լենացիս՝ բմբռնեալ և գերեալ: Իսկ Աղեքսանդրոս հելլենացին և զհել-
լենացիս բմբռնեալ և ընդ ձեռամբ արկեալ ուր և հակառակ կացին
նմա)⁺, զնոսս ոչ գերեաց, այլ զինուորեաց, և որք նմա թշնամի եղեն,
զաւրաւիգն աւգնական արար. քանզի այնպէս հրաման ևտ Աղեքսանդ-
րոս զէմ յանդիման ամենեցուն: Եւ առնէր⁺¹ զթագաւորութիւն՝ բարե-
կամաց բարիս առնելով (և զթշնամիսն բարեկամ առնելով)⁺²: Եւ աթե-
նացիքն կամէին՝ որք քարեկամք էին և առաջնորդ Աղեքսանդրի, զի
իբրն թշնամիք խաւսեցեալք եղիցին ոչ⁺³ լինել: Ամաթ աւարգանաց
է և ձեզ՝ առաջնորդաց և վարդապետաց, զի Աղեքսանդրի անուսումն
երեալ: Ոչ (որ)⁺⁴ ի թագաւորաց հելլենացուց եմուտ յեղիպտոս, բայց⁺⁵
Աղեքսանդրոս, և զայս ո՛չ պատերազմ տալով, այլ հրաման պատաս-
խանոյ յաստուածոցն խնդրել, ուրանաւր⁺⁶ զիւրոյ անունն մշտայուշ
քաղաք շինեսցէ: Եւ ահա հիմն էարկ և կանգնեալ շինեսցէ, քան զառա-
ջին շինուածս գեղեցիկ. ըստ գործոցն⁺⁷ սկիզբն փութով եղեալ քաջա-
յայտ է, որոյ և կատարածն վաղվազակի ի տեսումն զալ: Չոգաւ հա-
սեալ յեղիպտոս, որ էր ընդ թագաւորութեամբն⁺⁸ Պարսից: Եւ աղաչէին
եղիպտացիքն պատրաստել զաւրսն իւր և երթալ ընդ Պարսկաստան
ի վերայ Դարեհի⁺⁹: Եւ նոցա (պատասխանի)⁺¹⁰ կորովամիտն և ասաց-
«Լաւագոյն է²²² ձեզ՝ եղիպտացոցդ, Նեղոսի համբառնալոյն և զհողա-
գործութեան հարկանել զգործ, քան թէ զԱրեայ⁺¹¹ համարձակութիւնն
դիմել»: Եւ հնազանդեցուցանել նոցա զԵղիպտոս: Աղեքսանդրոս ոչ բո-
լոր աշխարհիս յաղթաւ⁺¹² և գեր ի վերոյ լիցի, քանզի ոչ ինչ է թա-

+ Փակագծերի մեջ առնված՝ «Ձայն գործնաց զբարբարոսս... հակառակ կացին նմա»
հատվածի մասին տե՛ս № 221 ծանոթագրութիւնը:

+1 BCDF Տպ ունէր փխ առնէր:

+2 Փակագծերի մեջ առնված՝ «և զթշնամիսն բարեկամս առնելով» դարձվածի մասին

№ 221 ծանոթագրութիւնը:

+3 E որով փխ ոչ: Աղղումն ըստ BCD Տպ-ի:

+4 Լրացումն ըստ EF Տպ-ի:

+5 F բայց միայն:

+6 CD ուր անարէն փխ ուրանաւր:

+7 BCD շինեաց քան զամենայն գործ փխ շինեսցէ... գործոցն:

+8 D բարկութեամբն փխ թագաւորութեամբն:

+9 BCDF Տպ զաւր երթալոյ ընդ նմա առ պարսիկս փխ պատրաստել զաւրսն... Դարեհի:

+10 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+11 E վաշրապար փխ Արեայ. տե՛ս № 222 ծանոթագրութիւնը:

+12 BCD յաղթաւ:

զաւոր, բայց ի ճահ և ի դէպ երկիր ունել: Նախ առաջին ի հելլենացուցն
(Աղեքսանդրոս էառ զեղիպտոս, մինչ զի առաջին զնա հելլենացուց)⁺
և խուժաղուծ ազգացն լինել: Քանի⁺¹ բիւրս գումարտակաց բուծէ աշ-
խարհքն այն, զի ի նմա այնպէս անցեալ նստցին, այլ զայնոսիկ, որ
ի պատերազմի կոուին: Քանի⁺² զքաղաքս թափուրս, անմարդիս
լցցէ և բնակեցուցէ, քանզի որպէս բազմացորեանն է, այսպէս և բազ-
մամարդս է, և զոր ինչ խնդրէ ի նմանէ թագաւորն, առատաբաշխ⁺³
էջ 109 ի ձեռն մատուցանէ, և եթէ զաւրսն, որում և կամի՝ տացէ: Եւ եթէ ցո-
րեան պահանջէ՝ ունի տալ առ ի յագեցուցանել, ոսկի կամի՝ և ի հարկս
առնու: Եվ զուր՝ աթենացիք, եկեալ էք աստ⁺⁴ և կամիք պատերա՞զմ
տալ ընդ Աղեքսանդրի, որ այսչափ ունի ոռճիկս կերակրոց զաւրաց:
Բայց էր մեզ կամ և ըղձալի տալ պատերազմ ընդ Աղեքսանդրի, այլ
ժամանակս ոչ հրամայէ:
Ճեմ. Այսպէս ի ժողովն միաբանութեան խաւսեցեալ Դեմոսթենի,
առ հասարակ ամենեցուն միաբանութեամբ հաւանեցան և հնազանդե-
ցան Աղեքսանդրի: Եւ զյաղթանակ պսակն յոսկոյ և յարծաթոյ⁺⁵
լտերց հիսուն, և արծաթս հարիւր⁺⁶, հանդերձ իւրեանց յանձին կա-
լեալ ձեռնարկութեամբ և այլ ևս շնորհակալութեամբ զհրեշտակացն
փառաւորաց զաթենացուց, քանզի ոչ առաքեցին նմա զհռետորայնս:
Իսկ հրեշտակքն երթեալ, պատահեն նմա ի Պղատեայ և մատու-
ցանեն նմա զվարկ յանձնակալութեան թագաւորութեանն:
Ճեմ. Եւ ընթերցեալ և ուսեալ զԵսթինէսի ջատագովութիւն և զԴի-
մադեայ ամբաստանութիւն և զԺողովրդեանն զդիւրահաւանութիւնն և
զանփիքսիոնացոց զխրատն⁺⁷, որով և միաբանութեամբ⁺⁸ ամենեցուն

+ CDE փակագծում եղածը՝ շիւ: Լրացումն ըստ BC Տպ-ի (համաձայն M-ի):
+1 CDE քանզի փխ քանի: Ուղղումն ըստ FՏպ-ի (համաձայն M-ի):

+2 ՏԼ⁺ +1:

+3 BCDF Տպ առատաբար փխ առատաբաշխ:

+4 BCDF Տպ եկեալ էք աստ շիւ:

+5 BCDF Տպ և յարծաթոյ շիւ:

+6 BCDF Տպ և արծաթս հարիւր շիւ:

+7 BCDF Տպ զխրատն գրեաց նոցա թուղթ այսպէս: BCD-ում սրան հաջորդում է F-ում
բացակայող ուրառող «Թագդ²²³ պանծալի, որ բեզ բերին ոսկով» սկզբնով ուրառող 11

Վանկաւի կաֆան (տե՛ս C, 60ա):

+8 «որով և միաբանութեամբ... մեծարեաց զնոսա ուրախութեամբ» հատվածը Չափաբաշխ
Դեմոսթենի հեղինակային հավելումն է, որ բացակայում է նախորդող բոլոր գրչօրինակներում:

առաքելցիւն զԹագն աստուածոց իւրեանց՝ դանադան սպակաւք, զքաղաքս և զվիճակս իւրեանց յանձնառութեամբ Աղեքսանդրու, զի իշխեսցէ նոցա, սփռելով ի յազգուտ տերութեան և արքայական հարկին, զղիմոսականսն տաղեն և խաղաղութեամբ վարիցեն զկենցաղականս: Եւ մատեն առ Աղեքսանդրոս և Եղեալ առ առաջի նորա զԹագն սպակաւք, և զԹուղթն առեալ սիրով, ընթերցաւ բարձրաձայն ի լուր արքայի և մեծարեաց զնոսա ուրախութեամբ:

§ 110

Այս ամենացոյ հրեշտակք,
որ բերին թագ արքայական,
Ի սովորական ոսկոյ,
մարգարտաւք, ակամբք շանազան,
Արքայս ընկալաւ սիրով,
զաջն ի վեր կալաւ լաւդիման,
Ասաց՝ իմաստնոց է դործ
հնազանդիլ պետից վեհական:

Թուրք Աղեփսանդրու առ աթենացիս:

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ որդի Փիլիպոսի և մաւր Ողոմպիադայ, ասթենացոց⁺¹ և հռետորացոյ և վարդապետաց գրեմ զայս ինչ: Քանզի այսպէս կամեցեալ վերին նախախնամութիւն՝ Թագաւորել ինձ ցորքան ժամանակ, զի⁺² զամենայն զխուժադուծս հելլենացոցն հնազանդեցուցից, բայց ես առաքելի առ ձեզ գալ առ իս դասն հռետորացոյ, ոչ զլ չար ինչ արարից դոցա, այլ իբրեւ զառաջնորդս, և զվարդապետս խորհութեամբ ընկալայց: Քանզի ոչ համարձակելի զանձն իմ գալ առ ձե զարաւր, զի մի՛ զիս ձեզ թշնամիս համարիցիք⁺³, այլ հռետորայիւք փոխանակ իմոց զարաւկանացոյ, զի յամենայն յահէ և յերկիրոյէ զձե ազատս արարից: Բայց դուք այլ ազգ բերէք ի ձեզ, զառ ի յիս իրս յանդիմանեալք, ոչ վասն անձանց ձերոց Թագաւորութեան, որքան զմիան-

+ Տւյ Խորագիր չիք:

†! B՝ Աթենայ, CD Աթենայի փխ արհենացոյ:

+2 BCDF *Say* *stamawinawli* *q/h* *zhf*:

+3 BCDF Su qurq2r ψu zuuqrgr;

գամ ի ժամանակի ի մտի եղի գործել ընդ մակեդոնացիս: Քանզի մարտն ընկելով հար իմոյ ընդ յակինթացիսն, դուք զարաւիզն և աւգնական էիք ընդ յակինթացոցն, և դուք, յորժամ պատերազմ կրէիք ի կորնթացոցն՝ զմակեդոնացոց զարաւիզն և աւգնականն ձեր եղեալ, ի բաց թենացի¹ կանգնեալ ձեր ի Մակեդոնիա, և դուք զնկարեալ պատկերս հար իմոյ վասն մեհենին Աթենայ ի բաց քակեալ ընկեցէք: Յիրաւի էին² վարձք հատուցմանն, քանզի առեալ ընկալայք ի մէնջ որբան դուքն հատուցէք: Ուստի մի՛ քաջալերիք ի խրատ, որով յանցալքդ առ մեզ և զարհուրեալ էք, եթէ գուցէ թագաւորութիւն ի վերայ մեր եկեցցէ և պարտ է ձեզ (անձ)անց³ վրէժխնդիր լինել: Եւ հազիւ երբեք կամեցայ ձեզ առնել քեզ, զի և ես աթենացի էի: Քանզի, եթէ ե՞րբ և իսկ դուք զայս առնել քեզ, զի և ես աթենացի վասն արանց, որք առ քեզ փառաւորք եւ բնաւ ինչ բարի խորհեցարուք վասն արանց, որք առ քեզ փառաւորք եւ զեռն. զԵւկղիդէս ի բանտ արգելէք⁴ քաջ խրատ տուեալ ձեզ, և որ ինչս ձեզ ազուտ էր առ Կաւոս՝ զԱղկիսիսիարդէս, թշնամանցիք, որ քաջապէս ձեզ ազուտ էր առ Կաւոս՝ զԱղկիսիսիարդէս, թշնամանցիք և զարաւոր եղև ձեզ: ԶՍոկրատէս սպանիք զվարդապետանոցն և զթէատրոն⁵ ուսմանց Ելլադայ, առ Փիլիսոս ապերախտաւորք եղև րուք, որ ի յերիս պատերազմունս զարաւիզն և աւգնական եղև ձեզ: Եւ Աղեքսանդրի պտգութե՞ք վասն Ստասագորայ զարաւիզի, որ ապիրատ եղև և անիրաւ առ իս և առ ձեզ, քանզի նա զքրմաւէտն⁶ աստուածութեան, որ էր աթենացի, զոր ի բաց ընկեաց ի մեհենէն, իսկ ես զմարգարէութիւնն անդրէն նմա շնորհեցի: Ընդունիմ յանձին ձեր և զհոգեւորացիսն առ ձեզ զքառագործութիւն. զԵսքինէսն, որ առ ձեզ որպէս վայելէին խրատ ետ, և զԴեմադէս, որ քաջապէս ձեզ ի ժողով միաբանութեան առ ի բարիսն խաւսեցաւ, իսկ Դեմոսթենէս, որ յաւարտ ձեզ խրատ ետ: Բայց արդ, լուարո՞ւք⁷ դարձեալ, աթենացիք

٤٩ 112

+ B և բաց կեցին, CD և բաց քեցին փխ որոշեցին, F որոշեցին չի:

+1 *Sur* ၇၆၂၆၆၆၆၆၆၆

+2 F ինձ փխ էին: Ուղղումն ըստ BCDF Տալ-ի:

+3 Լրագրումն քսւմ BF Տպ-ի:

+4 F h բանքդ փխ բանտ արդիլէք:

+5 BCDF *Տպ զգեղեցիկ փխ զթէատրոն:*

+6 BF *Suy* դբրմապէտն:

+7 F Հերութ (համաձայն M-ի) փխ հուարութ:

բաշքդ, և մի՛ երկնէիք շար ինչ կրել ի մէնջ. անկարժեքի աղիբատու-
թիւն ինձ թուի, բանգի և ևս յաղագս ազատութեանն մարտնչիմ ընդ
ազգս խուճաղուժ և ոչ զիմաստակ՝ տեսլարանն գլխեանսն ձեր կործա-
նել»:

Ճնշէ. Եւ այսպէս գրեալ թուղթ Աղեքսանդրու առ ամենացիսն, առ-
ժամայն առեալ դարսն և եկն առ լակեղեմոսեացիսն: Իսկ նոքա ընդդէմ
կացին նմա, կամեցեալ ցուցանել զքաջութիւնս իւրեանց և յամալթ
առնել զաթենացիս, զի ոչ ընդդիմացան պատերազմաւ: Բայց ինքեանք
փակեցին զգորտնս և հրկեղ արարին զնաւս²²⁴ զարականացն, բանդի
տեղեակք էին նաւաւք մարտնչել առաւել, բան ի վերայ երկրի քաջ
պատերազմողք:

ձեռք. Ուսեալ Աղեքսանդրի դպատմութիւն նոցա, պատրաստէ զինքըն⁺¹ ի պատերազմ և առաքէ նոցա նախ ինքն թուղթ այսպէս. «Աղեքսանդրոս Մակեդոնացի թագաւոր, լակեդեմոնացոց գրեմ խրատ տալով ձեզ: Զինչ կամս ունիք ի նախնեաց՝ ամբողջ պահել, բայց խնդալդ ասել՝ յետոյ կացցէ մնասցէ: Թէ իցէ ևեթ արժանի խնդալոյ՝ ողջոյն ընդունել, իսկ ապա, ո՛վ քաջքդ պատերազմիկք և անպարտելիք, տեսէ՛ք, մի՛ դուցէ և ա՛յժմ քակտիցիք ի փառաց ձերոց՝ ո՞ գիտէ, ցոյցս զձեզ առնել մարզկան⁺², կամեցեալ աթենացոցն պէս զաւրութիւնդ ձեր աւրինակ ի նոցանէ այսպնեալք⁺³ լիջիք՝ ի պաքտութիւն մատնեալք Մակեքսանդրէ: Արդ, ի բա՛ց ելէք ի նաւացդ այտի և ի սնոտի յուսոց կարծեաց ձերոց կամուք, զի մի ձեր հուրդ⁺⁴ զձեզ բոցակէզս արասցէ:»

ձեռք. Այսպէս ընթերցեալ եղև թուղթն առ նոսա, ոչ հաւանեցան⁺⁵ լակեդեմոնացիքն, այլ ուժգին դիմեցին ի կռիւ՝ մինչ որք ի պարսպին էին զինեալք և սպառաղենքն⁺⁶ ի վայր անկանել և զայն, որ ի նաւոն՝ հրկէզս առնել^{||} և հրով այրել: Զմնացեալ նաւքն, որ եղեն անդ, եկին ի յաղաշանս առ արքայն, մաղթելով, զի մի գերեացեն զրնակիւս⁺⁶ քաղաքին:

Ո՞վ բնակիչը կակեղեմայ,
կուարո՞ւք զսպտոգամս Աղեքսանդրայ,

+^l BCDEF Տայ պատգամատ. ղեկն. չկ.:

+2 BCDF Sայ մարդկան չէ:

+3 F ապակահեղ փխ ալպենալը: Ուղղումն ըստ BCF Տպ-ի:

+5 BCDE Տառն աստղաթևն է՝ ինչպես $BCDF$ Տառ-ի (համաձայն M -ի):

+5 BCDF Տպ և սպառազենքն չիք:

+6 BCDF Տպ բնակիչն քաղաքին չի փ:

Մի՛ չամառիք՝ բիրտ և չերկբայ,
Թէ՛ ոչ՝ աչբի՛ք անզերծակայ:

(իւ) (Ծնունդի^{f+1} և գործի Աղեփսանդի առաջին կատարեցաւ

Աստանաւ սկիզբն երկրորդ գործոց

Եւ ղիմեալն միսս անգամ ի վերայ Դարեհի)

ՃԾ. Եւ անդուստ գիմեալ Աղեքսանդրի, խաղաց, զնաց ի կողմանս⁺² խուժադուժ ազգացն: Եւ Դարեհ՝ ժողովէր զաւրապուխտ իւր և խրատ խնդրէր ի նոցանէ, թէ զինչ արժան է գործել: Եւ ասէր.

— Որպէս տեսանեմ ըստ յառնելոյ զպատերազմն⁺³ ի վերայ մեր, յառաջ անցանէ Աղեքսանդրոս ի Պարսս, բայց ես զնմանէ առազակաբար իրսն կարծէի ըստ միտ ածել. նա առանիկ թագաւորական զգործս առաջի արկեալ գործէ: Եւ որքան մեք մեծ թուիմք զոլ պարսիկքս, նա առաւել ևս համարձակութեամբ յանձն երկի: Ինձ թուի, թէ ես առաքնցի նմա սկետեալ²²⁶ և գունդ⁺⁴, որովք ունի խազալ ընդ հասակակիցսն և խրատ կրել, իսկ նա կատարելապէս խրատեալ, ի վերայ իմ հասեալ վարդապետիս իւրոյ, դալ բոլորից յաղթել: Բայց եկայք խորհսցուք զազգուսն հասարակացն և պատասխանի արասցուք յանդրէն ուղղութիւն իրացն, մի անգոսնելով իբրեւ զոչինչ զայր մակեդոնացի և համբարձեալ⁺⁵ այսքանիւ մեծ թագաւորութեամբս Պարսից՝ առ հասարակամենայն աշխարհաւ ըմբռնեալ լիցուք: Բայց այժմ երկուցեալ եմ. արդ մի՞ գուցէ լինի մեծն, քան զնուազն, և նկուն գտցի ի ժամանակի, և նորա վերին նախախնամութիւն զփոփոխումն թագիս նմա փոխանորդեալ առնէ: Արդ, եթէ տեղի տալ պարտ է և ի բաց թողուլ զԵլլադոս, զի մեք մեծամեծաց խուժադուժ տիրեալ իշխեսցուք, և մի՞ խնդրէնոյ զԵլլադա ընդ ձեռամբ ունել՝ կորուսցուք զպարսիկս:

Զայս ամենայն⁺⁶ Դարեհի ասացեալ:

+ E Յխմարեցաբ փխ մի յամառիբ: Արբազումն ըստ BCD-ի:

† E Յիմարեցաբ փխ մի յամառոր: Երբազումս լուսն Երեւանի
 †1 Խորագիրը վերցված է F-ից: C-ն սրա փխ ունի հետևյալը՝ «Դիմեալն Ահւասանդի:
 † միս անգամ ի վերայ Դարեհի, ընդ որում և վասն Փրկիպոսի բժշկի և սպանումն Դարեհի»:

+2 F ռնո կկրկնի փխ ի կողմանս խուժադուժ աղգացն:

1.3. ընդհանուր առմամբ անդանև Աղերսանդրոս դալ ի վերայ մեր փա պատե-

Դադարձն... Ի Պարսս:

4. Ե ինչպե՞ս կարող եմ հասնել իմ հին փխ սկզբնական և դուռնդ... խրատ կրեի:

+5 CDF Տպ համբարձեալ հպարտութեամբ:

+6 CDF *S*պ ամենայն չիֆ:

ՃԾԱ. Եւ Որսիդարկէս²²⁷ եղբայրն Դարեհի ասաց առ այս.

— Ահա արդէն իսկ (սկսար)⁺ մեծ առնել զԱղեքսանդրոս եւ քաջալերութիւն տաս նմա, յաւելէ եւ վերայ գալ Պարսից տեղի տալովն եւ ի բաց թողլով զԵլլադա: Նմանելով եւ դու Աղեքսանդրի, եւ այդպէս կալցես հաստատուն զթագաւորութիւնդ. քանզի նա ո՛չ զարագլխաց եւ ո՛չ նախարարաց իւրոց հաւատարմ տալ զպատերազմ, որպէս որ դու նախարարաց քոց հաւատաս, այլ ինձն է զարագլուխ եւ նախարար եւ թագաւոր: Եւ զարացն ոչ հաւատալով, նախ առաջին ինքն յարձակի ի պատերազմունս, պաշտպանելով զարաց եւ արիարար ի բաց գնելով զթագաւորութիւն եւ մրցմամբ յաղթելով, եւ առնու դարձեալ անդրէն զարութեամբ⁺ զթագն իւր:

Ասէ Դարեհ.

— Եւ ես զի՞նչ նմանիցեմ⁺2 նմա:

ՃԾԲ. Եւ այլ միւս ես զարագլուխ ասաց զայս բանս.

— Ամենայն իմիք յաղթեաց Աղեքսանդրոս ոչ ինչ յապաղելով, յամենայն իրս քաջապէս յաղթելով եւ ճշմարիտ ըստ ծննդեանն եւ կերպարանին, տիպ եւ զաղափար կերպարանացն զառիւծու ունելով:

Եւ Դարեհ ասէ.

— Դու զայդ զիմա՞րդ գիտես:

Եւ նա ասէ.

— Յորժամ առաքեցայ ի քէն առ Փիլիպոս հայր նորա՝ զհարկն պահանջելով ի մակեդոնացոցն, տեսայ⁺3 եւ գիտացի զնորա առաջադիմութեան կերպարանն եւ զմտացն զկորովութիւն եւ զձե հանճարոյն: Արդ եւ դու առաքեալ կոչեա զամբաւ զցամաքիս նստելոց⁺4 զնախարարսն քո, զի ազինք շատ են՝ պարսից եւ պարթեաց, իլլամացոց եւ բարեւացոց, միջազետաց եւ լիբէացոց, նա եւ հնդկաց կամ զտունն Շամիրամայ, զսոցա զամենեւեանն թուեցից: Արդ, են քո ազինք հարիւր եւ ութսուն: Ի նոցանէ զինուորեա, եթէ հնար գոյ քեզ եւ շաստուածսն: Զի թէս եւ ոչ կարող եմք զխուժադուժս ուժով մարմնական պարտել զհելլենցիսն, բայց սակայն բաղմութեամբ ամբոխիւ ահարկեալ պակասցն զթշնամիսն:

ՃԾԳ. Եւ միւս ոմն դարձեալ ասաց.

+ Լուցումն ըստ F Տպ-ի:

+1 CD Տպ զարութեամբ չիք:

+2 BCD Տպ նմանեցից F նմանեաց:

+3 B Տպ ուսայ փխ տեսայ:

+4 BCD Տպ նստելոց չիք:

— Բարիոք խրատ ետուր արքայիդ, այլ եւ անարժանս, քանզի մի խորհուրդ մտածութեան զհելլենացոցն յաղթեալ ընկրկէ զբաղմամբոխս խուժադուժ ազգաց, որպէս մի շուն⁺ լակոնացի, որ զբաղում ջողիբ հատից հալածիցէ:

Այսպէս խորհեցեալ նոցա եւ ասա ասաց⁺1 Դարեհ.

— Ժողովեցէ՛ք զբաղմութիւնս մարդկան:

ՃԾԴ. Բայց Աղեքսանդրոս գնայր ընդ Կիւլիկիա²²⁸, եւ է անդ գետ մի, որ կոչի Ռիէանոս. մաքուր է ջուրն եւ վճիտ եւ ականակիտ: Յանկացաւ թագաւորն լողկանալ ի նմա եւ ի բաց մերկացեալ լուացաւ ի գետն եւ ի դուրս ելեալ զարմանեցաւ: Բայց ոչ ի կողմն նմա (լողկանալն)⁺2 փրկութեան պատճառ, քանզի հովացեալ ցաւեաց գլուխն եւ ամենայն փորոտովն զժուարացաւ: Իսկ մակեդոնացիքն յանկանիլ զնկն Աղեքսանդրի հիւանդութեամբ, եւ նոքա յոգիս իւրեանց ահացեալք լինէին՝ թէ մի գուցէ գիտացեալ Դարեհի զհիւանդութիւնս Աղեքսանդրի՝ ի վերայ մեր եկեսցէ զաւրաւքն իւրովք: Այսպէս կորովամիտն⁺3 Աղեքսանդրոս զայնքան ոգիսն զաւրականացն քաջալերեալ յորդորէր:

ՃԾԵ. Եւ էր անդ ոմն Փիլիպոս անուն կոչեցեալ, սիրելի եւ բարեկամ եւ յոյժ հաւատարիմ⁺4 արքային⁺5, զի յառաջն յանձնարարեալ էր հայրն զԱղեքսանդրոս ի նա՝ զի ի կերակուրս եւ ի լըմպելիս խնամ տարցի նմա. բժիշկ եւ քաջ հմուտ ամենայն ցաւոց: Կոչեաց առ ինքն Աղեքսանդր զՓիլիպոս եւ ասէ ցնա.

— Արա՛ առ իս եւ ինձ դեղս ըմպելոյ, որով թաւթափեցայց ի հիւանդութենէս:

Եւ թագաւորն յաւժար լինէր առնուլ Փիլիպոսի կաղմեալ զդեղս: Եւ ահա⁺6 մատուցաւ առանձին թուղթս առ Աղեքսանդրոս՝ առաքեալ ի հաղարապետէն եւ ի զարագլխէն Պարմենեայ²²⁹, իբր թէ Դարեհ հա-

+ F գայլ արարացի զբաղում ջողիբս հատից ի բաց հալածիցէ բայց միայն շուն լակոնացի զինէ ընդդէմ նորա: Արդ տեսէք եւ զարժանն խորհեցարուք փխ շուն լակոնացի... հաւատից հալածիցէ:

+1 BCDF Տպ հրամայեաց փխ ասաց:

+2 Լուցումն ըստ CD-ի, B Տպ լողարանն, F լողանալն:

+3 BCDF Տպ մի անձն (համաձայն M-ի) փխ կորովամիտն:

+4 BCDF Տպ եւ յոյժ հաւատարիմ չիք:

+5 BCD Տպ բժիշկ քաջ եւ հմուտ խոստացեալ Աղեքսանդրի տալ ըմպելիս դեղոյ եւ ի բաց թափել ի նմանէ զախտ հիւանդութեանն փխ արքային զի յառաջն... թաւթափեցայց ի հիւանդութենէս:

+6 BCD Տպ թուղթ մատուցաւ Աղեքսանդրի առաքեալ ի Պարմ(են)իոնայ զարագլխէ փխ ահա մատուցաւ... զարագլխէն Պարմենեայ:

ւանեցոյց զՓիլիպոս բժիշկն, զի թէ գտցէ ժամանակ, ի դէպ ինչ ղե-
ղով⁺ սպանցէ զԱղեքսանդրոս, խոստացեալ նմա տալ զքոյր իւր կնու-
թիւն, որում անունն էր Գաղիփարտա⁺¹, և հաւասար⁺² լինէր թագաւո-
րութիւն նորա: Եւ խոստացեալ է նմա Փիլիպոս բժիշկն զայս առնել
Դարեհ⁺³:

Եւ Աղեքսանդրի բնթերցեալ զթուղթն ոչ ինչ խոսովեցաւ յոգի իւր⁺⁴,
քանզի գիտէր զբարս Փիլիպոսի, և պահեաց⁺⁵ զնա առանձնակի ի պա-
հետի, թէ որպիսի ինչ գորովագութ⁺⁶ ունէր առ նա: Եւ զարձեալ եղ
զթուղթն ի⁺⁷ սնարսն իւր՝ մատ ի գլուխն:

ՃԾԶ. Եւ եկեալ²³⁰ Փիլիպոս բժիշկն, մատոյց նմա երեք⁺⁸ ոսկի իր-
բեխով զբաժակն ղեղոյ, ասելով.

— Արբ, տէ՛ր իմ արքայ, և ի բաց թափեսցիս ի տկարութենէ ացտի:
Իսկ Աղեքսանդրի առեալ զբաժակն և պշուցեալ հայէր ընդ երեսն
Փիլիպոսի զհարուստ ժամս, ասելով.

— Ըմպեմ⁺⁹ զբաժակս, Փիլիպէ՛, տալ զանձն իմ ի մահ՝ հաւա-
տացեալ քեզ:

— Հաւատա՛ ինձ⁺¹⁰, թագաւո՛ր, և մի՛ երկնչիր, զի անմեղադրելի
է⁺¹¹ բաժակդ, որ է դա ապիզուլալ և ապուխայեաթ և զապիզմուլ:

Եւ ասէ թագաւորն.

— Ահա ըմպեմ և ես⁺¹², ետու սիրով քո զանձն իմ ի մահ՝ քեզ
հաւատացեալ:

էջ 116 Եւ ե||աբ և անդէն ի բաց թաթափեաց⁺¹³ ըմպելով զգեղն: Յայն-
ժամ յետ ըմպելոյն ետ զթուղթն ի ձեռս նորա: Եւ բնթերցեալ Փիլիպոսի
զանձնէ իւրմէ զչարախաւութիւն⁺¹⁴ և ասէ⁺¹⁵ ցնա թագաւորն Աղեք-
սանդրոս.

+ B Տպ ղեղելով վիս ղեղով:

+1 F Գաղիփարտոս:

+2 B Տպ հասարակորդ վիս հաւասար:

+3 F Դարեհի ուստի զջոյշ լնր և պահեա զանձն քո ի Փիլիպոսէ (համաձայն M-ի):

+4 BCDF Տպ յոգի իւր շիֆ:

+5 BCD Տպ և պահեաց... ի պահետի շիֆ:

+6 BCDF Տպ գութ գորովոյ վիս ինչ գորովագութ:

+7 B Տպ ընդ սնարով զլխին վիս ի սնարսն... զլուխն:

+8 BCDF Տպ երեք ոսկի իրբեխով շիֆ:

+9 BCD Տպ Ըմպեմ Փիլիպէ զանձն իմ հաւատացեալ քեզ վիս Ըմպեմ... հաւատացեալ քեզ:

+10 BCDF Տպ Արբ վիս Հաւատա ինձ:

+11 BCDF Տպ անստգտանելի վիս անսեղադրելի... լապիզմուլ:

+12 BCDF Տպ և ես ետու... եւ եարբ շիֆ:

+13 BC Տպ թափեաց:

+14 BCDF Տպ ամբաստանութիւն վիս զչարախաւութիւն:

+15 BCDF Տպ և ասէ ցնա... սղաղակեաց բժիշկն Փիլիպոս շիֆ:

— Որով և սիրովդ ես քեզ յաղթեցայ, և եթէ բաժակ մահու ար-
բուցէր ինձ և դու, եթէ զով ոք, որ սիրես ի յոգոջ սրտէ ացապէս, որ-
պէս և ես զքեզ սիրեցի և զանձն իմ քեզ հաւատացեալ. և դո՛ւ ողջ լեր.

Յայնժամ աղաղակեաց բժիշկն Փիլիպոս և ասաց.

— Տէ՛ր իմ Աղեքսանդրէ, ոչ գացես զիս նման գրեկեացն:

Եւ ասէ⁺.

— Վերի՛ն⁺¹ նախախնամութիւն, փարատեա՛ զցաւս տեսուն իմոյ,
զի անսլարտ եղէց:

Զայս ասացեալ Փիլիպոսի և ընդ յական թաթափին՝ ցաւն փա-
րատեալ:

ՃԾէ. Եւ ապրեալ Աղեքսանդրի ի հիւանդութեանցն և գիրկս արկեալ
պատեցաւ զՓիլիպոսի և ասաց.

— Որպիսի՛ բարս ունիմ առ քեզ բարեկամութեան, քանզի յա-
ռաջագոյն ընկալեալ զգիրդ ղեղոյն և յորժամ արբի, ապա ետու զթուղ-
թն ի ձեռս քո՝ հաւատացեալ զիս անուանդ քո: Քանզի գիտէի, թէ Փի-
լիպոս²²¹ զԱղեքսանդրոս զժուարին ինչ ոչ⁺² խորհեացէ:

Զաբարիայէ

— ՅՈւումպիայէ⁺³ ծընունդ

Ն ի յամուլ արգանդէ անախտ,

Արեակէզ հիւանդիս

և բերես զբժիշկըդ զոված:

— Փիլիպէ՛, շարբա՛թ կապէ

ինձ զուլալ ու ապախայաթ,

Տա՛մ զիմ անձս ի քեզ ի մահ,

զիմ արեւս քոյին կենաց:

Ասէ բժիշկն.

— Տէ՛ր իմ⁺⁴, զայդ թուղթդ Դարեհ նմա առաքեալ, և զիս գաղտ ի
գիշերի տարաւ Պարմենիոն ժանտն և եցոյց զթուղթն Դարեհի և եր-
դուաւ ինձ, թէ. «Արբո՛ ղեզ մահու Աղեքսանդրի, զի զքոյր ետ ինձ ի
կնութիւն Դարեհ: Լե՛ր ինձ խորհրդակից, և ես զքեզ երկրորդս արա-
րից: Եւ ես ասացի առ նա. «Բաւ և մի՛ լիցի, նախարա՛ր, ծածկեա՛
ղխորամանկութիւնդ, զի մի ոք գիտացէ: Վերին նախախնամութիւն

+ BCDF Տպ եւ ասէ շիֆ:

+1 BCDF Տպ Վերին... ցաւն փարատեալ շիֆ:

+2 BCD Տպ ոչ ինչ զժուարա վիս զժուարին ինչ ոչ: Ուղղումն ըստ F-ի:

+3 Զաբարիայի կաթան է ըստ հեղինակային ինքնագիր վկայութեան, BCD շիֆ:

+4 BCDF Տպ Տէր իմ... եւ զարձեալ ասէ շիֆ:

ասեմ և ես ոչ բացից զծածուկս սրտի քո և ես ոչ զեկուցից արքայի»⁺
 Զայս պատուիրելով նմա՝ եկի ի տեղիս մեր իջևանի, քանդի ոչ հաւա-
 տացեալ մեր փոխելով զթուղթն յանունս մեր և առաքեալ քեզ զժնիկ
 և ժանտն ի չարիան»։ Եւ դարձեալ ասէ։

— Սատակեալ՝⁺ զնա, որ առաքեաց քեզ զթուղթս զՊարմենիոնն,
 զի նա հաւանեցուցանէր զիս զեղով սպանանել զքեզ, զի առցէ զքոյրն
 Դարեհի զԴազիփարդայն ի կնութիւն։ Եւ ես, տէ՛ր իմ, իբր ոչ կամեցայ,
 ահա թէ որպիսի զժնդակութեամբ կամեցաւ կորուսանել զիս։

Զաբարիա

— Սքանգա՛ր⁺, դու ինձ հաւատա՛,
 քեզ կապէր եմ շիրին շարքաթ,
 Շամբա՛ս ծաղիկ և քրքրո՛ւմն
 և եղեգնախո՛ւնկ նարդոսաց,
 Հիրի՛կ, կինամո՛ն չքնաղ
 և զըմո՛ւն ընդ հալուէս խառնած.
 Ըմպէ՛, թագաւո՛ր անվախ,
 փարատէ՛ զցաւըդ տէր աստուած։

էջ 117 Խաչատուր

Սակաւ ցաւ պատել զարքայն
 Աղեքսանդր ի տաթ խորշակին,
 Խընդրակ բըժըշկին եհան
 սիրելոյն իւր Փիլիպոսին։
 Նայ Պարմենիոն իշխանն
 զայս գրել էր մեծ արքային.⁺
 — Թագաւո՛ր, պատրա՛ստ լեր դու,
 մի՛ ըմպէր զդեղ մահածին։

Փիլիպոս առ այս ասաց,
 խաւեցաւ յականջս արքային.
 — Քա՛ւ լիցի քեզ, տէ՛ր արքայ,
 հաւատալ Պարմենիոնին.
 Յեռանդ գեմ ազդէր նա ինձ
 կատարել զկամըս Դարեհին,
 Այսաւր զիս ի մահ մատնեաց,
 որ չեղայ առ քեզ շարագին։

+ BD Աղեքսանդրէ այժմ սատակեա, C Այժմ սատակեա։

+1 Զաբարիայի կաֆան է ըստ հեղինակային ինքնագիր վկայության, BCD չի։

+2 Ազգ արար Մակեդոնացոյն փխ տողի։

էջ 118

Հիւանդին⁺ աստուած է դեղ,
 որ մահու և տէրն է կենաց⁺
 Զհաքիմըն սարաբ ասեն,
 խելաւքաց է բանս ասացած,
 Զոր և իմաստուն խաւսիւք
 Գալինոս⁺2 բազմաց վրկայած.
 Հրամանն ի վերուստ պիտի,
 որ աւգնէ բըժիշկըն գոված։

Այս⁺3 Պարմենիոն իշխանս,
 նըզովեալ և շարագործեալ,
 Դառնութեամբ և նախանձով,
 շարութեամբ էր սա բորբոքեալ։
 Որ փորէ խոր ընկերին,
 նա լընու անձամբն իւր խոտեալ,
 Զոր և յայտնապէս գոչէ
 մարգարէն այն աստուածարեալ։

Զայս հարցեալ և փորձեալ Աղեքսանդրու և գտեալ ճշմարիտ⁺
 անստգտանելի զբժիշկն Փիլիպոս, սատակեաց զՊարմենիոնն։
 ՃԾԸ. Եւ անդուստ առեալ զարսն՝ եկեալ հասանէր յաշխարհն Մա-
 րաց, և ճեպէր զարսն մտանել ի Մեծ Հայս։ Եւ զնոսա հաւանեցուցեալ,
 անցեալ զնաց շատ աւուրս ընդ անջրդի տեղիս և ընդ խորածորս աւ-
 ձուսս²³² և ընդ Արիակէ²³³ գնացեալ, եկեալ հասանէր ի գետն Արա-
 ծանի²³⁴, որ հոսի⁺5 ի ծաղկաւէտ լեռանցն Անգղայ գաւառին. և ակուն-
 քըն է⁺6 Եփրատայ՝ հանդէպ լեռինն Արարատայ, և զնա կարմնջեալ
 քարուկիր⁺7 կամարաւք և երկաթի խողիւք⁺8, ընդ որ հրամայեաց զաւ-

+ B կաֆան չի։

+1 C որ մահու տէր է և կենաց։

+2 CD Գալինոս։

+3 Գրիգորիս Աղրամարցու կաֆան է՝ ըստ CD-ի հեղինակային ինքնագիր «Գրիգորիս»

հշումների, B կաֆան չի։

+4 CDF Տպ ճշմարիտ չի։

+5 AF որ հոսի... լեռինն Արարատայ չի։

+6 BCD Տպ յակունքն փխ և ակունքն է։

+7 CDF Տպ քարուկիր չի։

+8 «Խողիւք» բառի միակ վկայությունը սույն կոմտեքստում տե՛ս նշՔ, Ա, 956։

բացն անցանել: Եւ իբրեւ հաւեա զնոսա երկուցեալս, Հրամայեաց յառաջն⁺ քերծ անցուցանել և ապա՝ զսալսն և զգրաստական⁺¹ զկե-
րակուրն ամենեցուն անցանել և յայնժամ զաւրացն Հրամայեաց ան-
ցանել: Իսկ նոքա երկնչէին, տեսանելով զհոսումն յորձանաց զետոյն,
թէ մի գուցէ յանկարծակի լուծեալ քակտեսցին կամարքն ի խորս⁺²
ջուրցն: Եւ իբրեւ ոչ քաջալերեցան նոքա յանցանելն⁺³, և ապա հեծեալ
ի ջլադուրիս ձի զհամհարզսն, նախ և յառաջ ինքն անցանէր թագաւորն,
քան զամենայն զաւրսն, և ապա նոքա:

ՃՄԹ. Է Դիկլաթ մեծ գետ և Արածանի²³⁵ ի⁺⁴ Միջագետս և ի Բարեւունի, որք հոսին ի Նեղոս գետ: Զի ասեն, յորժամ Նեղոս տարեւորական ժամանակաւը զեղանի արբուցանել զաշխարհաբոյժն Եգիպտոս, յայնժամ գետս այս Դիկլաթ և Արածանի թափուր լինեն, իսկ յորժամ զիջանէ և ի բաց ելանէ յեգիպտոսէ՝ սորա գեղուն:

ՃԿ. Վասն զի անց Աղեքսանդր և ամենայն գունդը զաւրաց նորա, յայնժամ հրամայեաց զկամուրջն Արածանոյ ի բաց բառնալ: Եւ զաւրականքն յոյժ դժուարացան անմիկ և կարի չար երկուցեակք ասնն. «Եթէ լիցի մեզ պատերազմ տալով զլորումն կրել մեզ ի խուժադուժ ազգացն, զիա՞րդ ունիմք անցանել ի փրկութիւն»: Իսկ արքային լուեալ զխժեծանս զաւրականացն, ժողովեաց զաւրապետսն նոցա և զնախաւարարսն և զամենայն զաւրականս և ասէ ցնոսա.

— Գեղեցիկ յոյս մատուցէք ինձ ընդ յաղթութեան, զայս ունել իբրեւ պարտեալք ընդ կրօնիկ դառնալ: Արդ, վասն այսորիկ հրամայեցի ձեզ ի բաց հատանել ընկենոյ զկամութեան, զի պատերազմ տալով յաղթիցէք և մի գուցէ գլեալք ի փախուստ դառնայցէք. քանզի ոչ է պատերազմ փախուցելոց, այլ զհետ մտողացն: Վասն որոյ երգնում ի խնամսն վերնական, զի զանդրէն դարձն ի Մակեդոնիա ինձ հեղալ, յաղթելով խուժադուժ ազգացն, յաղթող լինել⁺⁵ յնլլադա ընդ ձեզ դարձայց: Բայց միայն դուք զբարիոք⁺⁶ բանն քաջալերեցարուք, և ընդխանիլ ի պատերազմ՝ իբր խաղ թուեսցի ձեզ:

+ CDF Տպ լատաջն... դասվան և շիֆ:

+1 CD *Say qərrasotականն և զսալլան և զկերակուրն ամենեցուն անցանել նախ արաջին և յայնժամ փխ զգրաստականն...* և յայնժամ:

+2 CDF S_{ul} և μ_{ul} չափերը չիֆ:

+3 CDF $S_{\text{այ}}$ յանդանենին առեալ զհամհարզսն փխ յանցանելն... զհամհարզսն:

+4 E աղավաղված է⁴ արարած ասի և փխ Արածանի ի: Ուղղումն ըստ CDF Տպ-ի:

+5 CD *Suy l/hub l zhf:*

+6 CD Տալ գրարիոթն քաջալերեցարուք և ընդխառնիլն փխ գրարիոթ... ընդխառնիլ:

ՃԿԱ. Այսպէս հրաման տուեալ Աղեքսանդրի, պատիւս մատուցանէին նմա զաւրականքն և յորդորեալք՝ քաջապնդութեամբ կեալ ի տեղոջ հանդիպմամբ ի պատերազմի: Նմա վրանս հարեալ նստէր անդ բանակեալ, և Դարեհի²³⁶ գումարտակն՝ ի վերոյ կողմանէ առ Դիլաթն գետոյ: Եւ սոցա վերջապահք էին հինգ նախարարքն: Բախեցան ընդ նոսա պատերազմաւ, և երկոքին կողմանքն հտուն քաջապէս պատերազմ:

ՃԿՔ. Իսկ ոմն ի պարսից յետոյ կողմանէ եկն Աղեքսանդրի եկեալ և առեալ զմականդոնական զղէնսն զգեցեալ⁺¹ իբրև զարաւիհոն և ազնական մականդոնացոց, և ետես⁺² ապահով տեղոջ մի դիպող և աճապարեալ ի վերայ Աղեքսանդրոսի և տապարաւ եհար զթագն և ջախջախեաց զսաղաւարտ²³⁷ նորա: Եւ դարձեալ²³⁸ ի յետս նաչեցաւ Աղեքսանդրոս, ծանեաւ զղմնիկ արեանն և քաղցրութեամբ և սիրով ետ նմա պատասխանի.

— Ո՛վ քաջ այր դու, գեղեցի՛կ և ընտրեա՛լդ ի զաւրազլիսաց մեծաց, զի՞ արդէն մաւտար և խաղալ ընդ մեզ, զի ժամս չէ ի դէպ խաղալոյ. ո՛չ գնալով մեզ ի վերայ պարսից Դարեհի, այլ ի յարգաւանդ և ի ծաղկաւէտ տեղոջ մի վայրի, զի անտես գիտակ է ի մարդկանէ: Ե՛կ ընդ մեզ, և երթիցուք ի ծաղկաւէտն յերկիրն այն և զքեզ ինձ ե՛կ ընդ մեզ, և տաճիկ ձիով և ոսկիակազմ հծծեալ կառամբք նմանաւոր զրեհիւք և տաճիկ ձիով և ոսկիակազմ հծծեալ կառամբք խաղալով ի մէջ ծաղկաւէտ բուրաստանին և զխնդրուածս մեր առնելով ի վերին նախախնամութենէն: Եւ (դ)արձեալ՝ առից զքեզ, ո՛վ քաջդ ի քաջանց, սիրով և ուրախութեամբ տանէի ի քաղաքն իմ փառաւոր և ի մայրն իմ բախտաւոր, և յամենայն ժամ ուրախ լիցուք ընդ սիրելիսն և ընդ բարեկամսն:

Եւ դարձեալ³ ականարկեաց Աղեքսանդր զաւրականեաց իւրոց, և իսկոյն ըմբռնեցին զնա և կացուցին առաջի արքային: Եւ ասէ ցնա.

— Ո՛վ՝ d^{+4} քաղաք, դի՞մը կամ եղև քեզ զայս առնել:

64 ከዛ ወህኒ.

+ CD Տպ յորդոր քաջասրտութեամբ ի պատերազմին տեղւոջն կային փխ յորդորեալք...
 ի պատերազմի:

+1 CD *qqllgllwl* zbf:

+2 CD Տայ էղարկի զթագն Աղեքսանդրի և ջախեաց փխ և հախս... և ջախջախեաց:

+3 CD Տայ եւ ինքն բմբռնեալ ի զաւրականացն ածեալ առաջի կացուցին Աղեքսանդրի վրա

Եւ դարձեալ... առաջի աշխարհի:

[illegible]

— Աղեքսանդրէ՛, մի՛ խաբեսցէ զքեզ մականդոնական զէնս, քան-
զի ես պարսիկ եմ և Դարեհի նախարար: Զի ես մատուցեալ ասացի Դա-
րեհի, եթէ եկեալ բերից քեզ զգլուխն Աղեքսանդրի, ինձ ի՞նչ տացես,
և նա խոստացաւ տալ ինձ գաւառ թագաւորութեան և զիւր դուստրն ի
կնութիւն: Եւ արդ, ես ինձէն եկի ալսր և ոչ պատահեցի խնդրոյն:

Եւ կամեցան՝ զաւրականքն և հաւատարիմքն Աղեքսանդրի կըտ-
տամահ անել զնա: Եւ կորովամիտ արքայն ձայնէր առ նոսա.

— Քաւ և մի՛ լիցի ձեզ. բերէ՛ք զմա տաճիկ ձիս էղակէ լիմոց,
զինքն ոսկով կազմած և հանեալ ի յանձնէն զբեհեզս և զծիրանիս թա-
գաւորական և ազուցէք զմա, զի ճշմարիտ և արդար ծառայ է Դարե-
հի: Զտէրունական հացն պարտ է այսպէս ուտել և զկեանքն փոխանա-
կել և գալ անվախ տապար հարկանել: Այսպէս պարտ է ամենայն ծա-
ռայի ի վերայ իւրոյ արքայի զաւրավիզ լինել, զի ճանապարհք այն-
պիսեացն ուղիղ է առ վերին նախախնամութիւն և նմանաւոր հրեշտա-
կի նորա:

Պարսիկն ի յետոյ անցել,
ընդ գլուխն եհար արքայի.
Ասաց.— Ծա՛ւ, կատակ կառնես,
— ժուկըս չէ ծաղեր, կատակին.
— Ապա զի՞նչ ի յետ տարար
ըղտապարն առ սաղաւարտին.
Ասաց.— Բըռնեցէ՛ք զէզ շունդ
ու հարցէք զանուն պարոնին:

Ողո՛րմ ու լալի՛ր զինուոր,
սև մահուան քո աւետաւոր.
Քեզ շատ չար արիւր մոլոր,
զուն գաղտ է՞ր ելար նենգաւոր.
Ասաց.— Զիս խաբեց խտտորն,
այն Դարեհն, որ էր հնարաւոր,
ինձ երկիր ու դուստր երես,
թէ տանիմ գլուխ փառաւոր⁺¹:

+ ACDF Տպ եւ կամեցան... նմանաւոր հրեշտակի նորա լի:
+1 B փառաւորեալ:

Վ Այս չէ՛ ծառայ, քան թէ՛ պարսիկ,
Յետոյ անցել գաղտիգողիկ,
Առել կացնակ ըզպողպատիկ,
Կամէ՛ր հարու զարքայն բընիկ:
Բայց ոչ կարաց հարու սաստիկ,
Այլ հիացմամբ առնէր մըտիկ,
Զխաւսից նորա լըսէր քաղցրիկ,
Զինքն աւաղէր խուժադութիկ:

էջ 121

էջ 122 Զայս⁺¹ ամէնն ասացեալ Աղեքսանդրոսի և կոչեցեալ առ ինքն
զաւրականսն իւր՝ մինչդեռ հայէին ի տեսանել, դէմ յանդիման նոցա
արձակեաց զնա, ասելով.

— Ա՛րք մականդոնացիք, այսպիսի միամտութեամբ պարտ է գոլ
զինուորացն:

Եւ ետ հրաման²³⁹ պարսիկի՝ զնալ առ Դարեհ ոսկիակազմ պսակաւ
եւ զնալ պատմեաց արքայի զհանդիպիլն ոչ դիպող ժամն, զհարու
սաղաւարտին և զբեկիլ տապարին և զըմբռնիլն ուժգին: Եւ ասէ. «Ո՛ր
է պարտ զհաւատարիմս արքայից պատուհասել, այլ պարտ և արժան
է ոսկով պսակել և խաղաղութեամբ ազգել», զորս եկեալ պատմե-
ցի քեզ:

Յայնժամ խոռվեցաւ Դարեհ յողի իւր և ասէ.

— Զայս բանս մեծաբանեալ և զքո քաջութիւնդ՝ վասն իւրոյ զաւ-
րացն, զի զմականդոնացիսն առ ինքն խանդաղատեցէ:

Եւ պակասեալ⁺² խուժադութացն՝ կերակրոց ոչ ունելով, ճեպէին ի
Բակտրիացոց աշխարհքն մտանել⁺³: Բայց Աղեքսանդրոս անց մնաց
անդէն, կալեալ զտեղիս նոցա:

ՃԿԳ. Եւ զարձեալ միւս ես նախարար Դարեհի, ի մահ՝ տ(ուե)ալ⁺⁴
զանձն՝ եկն առ Աղեքսանդրոս և ասէ.

— Տէ՛ր արքայ, ես նախարար եմ Դարեհի և մեծամեծ ինչ իրս
վճարեցի նմա ի պատերազմունս և անշնորհ⁺⁵ եղէ ի նմանէ, քանզի

+ Զաբարիա Գնունեցու խմբագրած կաթաներից: BCD Կաթայի 7—8 տողերը (Զաբարիայի
հալելած)՝ «Զխաւսից նորա... խուժադութիկ» չի:

+1 BCDF Տպ իուեալ զայս փխ Զայս ասացեալ:

+2 BCDF Տպ եւ պարտեալք խուժադութքն զառ ի պէտս փխ եւ պակասեալ խուժադութացն:

+3 CDE մտանել: Սրբագրումն ըստ B Տպ-ի:

+4 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+5 BCDF Տպ ապաշնորհ փխ անշնորհ:

ո՛չ արժանիս՝ որոյ գործեցից, հատույ(ց) ինձ, բայց դու տո՛ւր ինձ բիւր սպառազէնս զինուորաց: Նորիմբ, հանդերձ և իմովք զինուորաբոս, և բախեալ ընդ զաւրս նորա՝ տամ ի ձեռս քո զթագաւորն Պարսից:

Ասէ ցնա Աղեքսանդրոս.

— Առ այդմ շնորհակալ եմ. ե՛րթ և աւգնեա՛ քում թաղաւորին, քանզի ոչ հաւատամ քեզ զաւտարսն, որ զքոյսն մատնեցեր⁺:

(Իբ) Գրեցին⁺¹ և որք յայնաեղաց նախարարն Դաւենի աշխարհի աւրինակալ

ՃԿԳ. «Արքայիդ մերոյ Դարեհի՛ Վշտասպ և Սպանդիատեայ⁺², տեառն՝ խնդալ: Եւս և յառաջագոյն յայտնի քեզ արարաք զգալուստ⁺³ Աղեքսանդրին ի վերայ ազգին մերոյ: Եւ (այժմ)⁺⁴ դարձեալ քեզ ազգ առնեմք հասանել նմա ի տեղիս յայս և պաշարել զաշխարհս մեր և սպանանել բազում և յոլով պարսիկս, և մեր ի վտանգի մահու կամք կորնչել: Արդ, փութա՛ վազվազակի հանդերձ բազում զաւրութեամբ յառաջագոյն հասանել քեզ, քան զնա: Եւ մի՛ տալ նմա թող մտանել առ քեզ, քանզի յոյժ հզարագոյն և յոլով է մակեդոնացոց դումար-տակքն, քան զմերս: Ո՛ղջ լեր, տէ՛ր մեր»:

Էջ 123

ՃԿԵ. Առեալ Դարեհի զթուղթն և ընթերցեալ և առաքեաց Աղեքսանդ-րի նամակ, որ ունէր աւրինակ զայս.

(Իբ) (Թուրք²⁴⁰ Դաւենի առ Աղեքսանդր)

«Դարեհ արքայ՝ Աղեքսանդրու զայս ինչ ծանուցանէ: Գրեցիր ինձ թուղթ ամբարտաւան, ի ձեռն որոյ զմեզ խնդրես հանդիպիլ քեզ: Ո՛չ ահա քերեցի⁺⁵ զԱնկուրան, զի յարեւելից կողմանդ շատուածս ի մուտս արեւու բնակեցուցանել: Եւ վկայեմ առ շատուածս, յոր ընդ իս⁺⁶ անցուցեր, քանզի թուեցոյց զմայրն յատուածս երթալ զնալ և կին :

+ F մատնեցեր: Եւ իսկոյն արձակեաց զնա բազում անարգանաւք և ոչ որպէս յուսայր պատուելոյ:

+1 C Թուղթ նախարարացն Դարեհի առ Դարեհ, F Գրեցին որք յառաջապահքն էին Դարեհի թուղթ, որ ունէր աւրինակ զայս փխ Խորագրի, հմմտ A, 47ա:

+2 Տպ Սպանդիատար:

+3 B Տպ զԱղեքսանդրի վերագալուստն ազինս փխ զգալուստ... ազգին:

+4 Լուցումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+5 AF գերեցի:

+6 E Իր փխ իս. Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

ունել և որդիք ոչ լինել բնաւ ամենեկին: Բայց ևս ոչ դադարեցից զթշնա-միսն խնդրել, քանզի գրեցաւ ինձ, զի բարեպաշտ եղեր առ իմսն, զի թէպէտ իրաւացի ևս առնէիր և զառ ի յիս իրաւունս պահելով և զալ առ իս կամէիր և ի ձեռ նոցա զհանգիտաստուած⁺ պատիւսն մատուցա-նես⁺¹ իմոցն: Իշխանութիւն է քեզ այսուհետեւ յիմսն ոչ խնայել, այլ չարչարել իբրեւ զթշնամոյ որդիս. քանզի և ոչ բարի դառնալով⁺² դոցա՝ կարասցես զիս բարեկամս ստանալ քեզ, և ոչ ինչ չարիս առնելով՝ սակս այնորիկ թշնամի: Քանզի ընդ մի վարկեալ է ինձ երկոքին: Արդ և զո՛ւ ազգեա ինձ զվերջին պատասխանին, զի գիտասցուք զարժանն մերոյ⁺³ աւգտի»:

ՃԿԶ. Եւ Աղեքսանդրի ընթերցեալ մեծապէս ծիծաղեցաւ⁺⁴: Եւ փո-խանակ թղթոյն գրեաց անդրադարձութիւն⁺⁵:

(1) (Թուրք Աղեքսանդրի առ Դաւենի)

«Թագաւորաց թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ Դարեհի արքայի խնդալ: Սնոտի հպարտութիւնդ և զշատախառութիւնդ, զընդունայն և զմոլար ցոփաբանութիւնդ աստուածք ստգտին մինչև ի վախճան, զի ոչ դադա-ցուս հաշտուելով և ընդունայնս կարծելով: Արդ, գիտասցի՛ր, զի ոչ եր-կընչելով պատուցի զքոյս, և ոչ յուսալով զալ ի հաշտութիւն ողորե-ցի, իբր թէ առ քեզ գալով շնորհակալ լիցիս մեզ: Քանզի ոչ արժան է իմ թագս քում թագիդ, բայց սակայն ոչ զառ ամենեւեան բարեպաշ-տութիւն իմ և առաւելագոյն առ քոյսն կոչելով չերկնից յերկիր և ի վայր անկեալս: Արդ, վերջին քեզ թուղթ գրեմ. հաստատեալ և որոշեալ է ինձ այլ ազգ ինչ առնել, քան թէ բնտանեբար և սիրով ինչ ունել առ քեզ»:

Էջ 124

ՃԿԷ. Եւ փոխանակ գրեալ առ նա Աղեքսանդրի, թէ. «Պատրաստ⁺⁶ եղիցուք յայնմ հետէ և լիցուք ի պատերազմ»: Եւ գրեաց ընդ ինքեամբ նախաբարացն հրովարտակ, որ ունէր աւրինակ զայս ինչ:

(1ա) (Թուրք Աղեքսանդրի առ նախարարս իւր)

«Թագաւոր Սքանդարիոս²⁴¹, որ և Աղեքսանդրոս, ձեզ՝ նախարա-

+ CDE զհանգիստ աստուած: Ուղղումն ըստ ABF Տպ-ի:

+1 E մատուցանեմ: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+2 BF Տպ բարիդ առնելով փխ բարի դառնալով:

+3 E վերոյ փխ մերոյ Սքազումն ըստ B Տպ-ի:

+4 B Տպ ժպեցաւ (նամաձայն M-ի) փխ ծիծաղեցաւ:

+5 B անդրադարձութիւն այսպէս, D անդրադարձութիւն այսպէս գրեաց:

+6 BCD Տպ պատրաստ եղև առ պատերազմն փխ պատրաստ... ի պատերազմ:

րացդ, զայս ինչ գրեմ, որ և ինձ հնազանդեալդ էք. (փ)ուրագացոց, (գ)ամրաց, (կ)իւրիկեցոց⁺, (ա)րաբացոց և այլոց ամենեցուն՝ խնդալ: Կամիմ ձեզ պատմութեանս կազմել առ այր հզար⁺¹ և առաքել յԱնտիոք Ասորոց: Եւ որքան միաբան շորքոտանի մեռցի, զնոցա⁺² կաշիքն⁺³ առաքեսցեն յԱնտիոք Ասորոց, զի զինուորքն գտցեն գործ՝ զառ ի պէտս սոնապանաց և կաշկաց և զինապատեանս կազմել, զորոյ իւրաքանչիւր զթիւ կալայք, արարէք և առաքեցէք յԱնտիոք⁺⁴. քանզի կարդեալ են ուղտք երեք հազարս՝ Արածանոյ գետոյ մինչև յԱնտիոք յարբանեկութիւն: Բայց այլ ևս հազարաց ուղտուցն, որ են յԱնտիոք, հրաման տուաք պատահել միմեանց՝ և ոմանց ածել հասուցանել և ոմանց ի նոցանէ անցուցանել, զի առանց պակասութեան ինչ լինելոյ զարբանեկութիւն ունիցին և այսոքիկ եղիցին պատրաստ: Եւ դուք⁺⁵ ո՛ղջ լեւորուք»:

ՃԿԸ. Գրեհայ և Դարեհ *ի նախարարն յառաջ յաղագս, որ հասեալ կա
առաջի բան զայս*⁺⁶:

(ԼԲ) (Թուրք բարեկամին Դարենի նոտարեսայլ)+7

«Դարեհ(ի) տեառն իմոյ ի Նոտարեսայ՝ խնդալ: Երկնչիմ այսպիսի ինչ գրել առ քեզ, բայց հարկիմ արգեան ժամանակիս իրաց: Գիտացի՛ր, տէ՛ր իմ, զի Կովսարէս²⁴² վիրավորեալ է և երկու մեծամեծք մեռեալ են⁸: Բայց Կովսարէս վիրաւոր եղեալ⁹ անց և զնաց ի վրանն իւր, իսկ իշնամիքն, որ ինչ միանգամ ինչ նոցա աւգուտ էր, տարան¹⁰: Այլ Աննիաս և որք ընդ նովաւ մեծամեծք էին, անցին զնացին առ Աղեքսանդրոս մուտս առեալ, զարքունի գիւղսն հրկէզս արարեալ հանդերձ:

† A կրկնակետը պանփխագոնացուց, F կրկնակետը պամղագոնացուց (M պամփխագոնացուց) փխ կրկնակետը:

+1 F հաղարս փխ հղար:

+2 BD սոցա փիւ դնոցա:

+3 BD *կճղաւքն փխ կաշիքն:*

+4 D յեղիպտոս փխ յԱնտիոք:

+5 BCD *Suy bu nup zhf:*

+6 BCD *Տալ իրք զայսս ինչ փխ բանս զայսս:*

+7 Խորագիրը վերցված է C-ից, F չի ֆ:

✚ C Գիտացիր տէր իմ... մեռեալ են շիւ:

†⁹ BD Տպ լիբրաւորեալ փխ լիբրաւոր հղեալ:

†10 F տարան և ոչ թողին նմա:

այնուրից, որ ի նոսա հարձքն էին: ԶՄիհրդատայ զքոյր սպանին և զգիւղըն հրձիգ արարին»⁺:

Հրձիգ արարին²¹։
Ընթ. Լուծալ զայս Դարեհի, որ անոր մատ նախա-

ճկթ. Լուեալ զայս Դարեհէի, զորնաց, որ անդի
 րարքն էին պիտակաց իրաց⁺¹ ալ, լինել պատրաստ և զանդրէն զգալն
 առնել: Գրեաց և այնոցիկ, որ մատու ընդ թագաւորաւքն էին, իբր թէ՛
 հանդերձեալ եմք զգիրտն ի բաց ջնջել և մարտնչելով առ ազգս մակե-
 22 125 դոնացիի⁺²||, որոց ոչ հաւատամ կարի խնդալ, յորս իշխեցեալ գործե-
 ցին, և հրամայեցի⁺³ այնոցիկ, որ ի Կով, զալ և զնալ յառաջ անդր:
 Ասէ՛ ոչ հաւատամ ի վաղնջոց բարդիւնքն լինել գործոց: Գրեաց և առա-
 ջի Պովրայ արքայի թուղթ՝ աղաչեցեալ աւգնականութիւն հասուցա-
 նիլ⁺⁴ ի նմանէ, և ազգելովք միմեանց և⁺⁵ պաշարեալք փակեալ պատե-
 րալմաւր բարձցեն⁺⁶ զմակեդոնացիսն այսպէս հնարիւր:
 Եւ իսկ ի զայն օրս Կարեմաւոր Պովրոս և փոխանակ նմա

ԸՀ. Եւ ընթերցեալ¹⁸ զգրեալսն Պովրոս և Կոխանակ նմա զրեաց նամակ այսպիսի աւրինակաւ:

(19) (Թուրք⁺⁸ Պոլրոսի հնդկաց քաղաւորի առ Դարեհ)

«Պոլրոս թագաւոր հնդկաց, թագաւորիդ պարսից Դարեհի՝ խընդալ: Ընթերցեալ մեր ե⁺⁹ զգրեալսն ձեր, մեր յոժ տրամեցաք⁺¹⁰: Զի թէպէտ ե կամէի պատահել քեզ ե խորհել վասն աւգտի ձերոյ, սակայն արգելեալ լինիմ անընդհատ հանապազորդ հիւանդութենէ մարմնոյս: Բայց, արդ, դու խնդամի՛տ լեր, իբրեւ մեր ամենեցուն ոչ կարանոյս: Բայց, արդ, դու խնդեմ թշնամեացս ալսմ: Բայց տո ոք ինչցեալ (ընդդէմ)⁺¹¹ կալ ե ծուծել թշնամեացս ալսմ: Բայց տո ոք ինչկամիս՝ գրեա՛ մեզ, զի ընդ քե հնազանդեալ զնին զարուիթիւս ամենայն: Եւ, որ հեռի են ուրեք աղինք, հնազանդին ե լուիցեն քեզս:

+ Է արարիկն: Ողջ լիւր արքայ բաջ:

+1 BCD *Surprising shift:*

+2 BCD Տպ մակերդրանական փխ մակերդրանացիս:

13. Եւ համար լիքիւն լինել գործոց շիֆ:

+3 Բ և հրամայեցի... լինել գործոց ձև:

+4 E Հատուցանել փխ հաստ

+5 BCDF Տալ միմյանց և շիտ:

+7. ՀՀ CD Տպ Առևտրային Պոլիտայ (CD Պոլիտոս) և Ընթերցողական զգրական, F Եւ առևտրային Պոլիտոս

... և ընթերցեալ վիլս եւ ընթերցեալ... Դոկտոր...

+8 BD *Տսլ խորագիրը չի*

+9 BCD *Say* *shir* *h* *zhi*:

+10 ABCDEF *Suy inprimi*
+11 *hennuff* *puu* $E=h$

ՃՀԱ. Ուսեալ զայս ամենայն մայրն և քոյրն՝ Դարեհի առաքեաց նմա թուղթ ծածուկ⁺¹, որ ունէր պատճէն արինակ զայս:

(19) Թուղթ⁺² մաւրն Հոռոզոնէ և Բեւրն Դաղիփարդայ առ Դարեհ

«Հոռոզոնէ⁺³, Դարեհի որդոյ իմ(ոյ)՝ խնդալ: Կսեմ զքէն, զի ժողովեցեր ազինս և կամեցեալ այլ ճակատ տալ Աղեքսանդրի: Որդեալ իմ, մի՛ խռովեցուցեր զաշխարհ, քանզի և հանդերձեալն անյայտ է: Թո՛ղ տուր յայս ունել կալ մնալ առ ի լաւն, զի մի՛ երկրայութեամբ ի կենացդ հատցիս. քանզի զեռ այժմ ի պատուի եմք²⁴³ և ի մեծի առաւելութեան և ո՛չ իբրեւ թշնամույ մայր՝ գերի վարեալ: Ուստի յուսամ ի զաշն ինչ ի բարիս գալ Աղեքսանդրի»⁺⁴:

ՃՀԲ. Եւ ընթերցեալ Դարեհի զթուղթն մաւրն և զքերն⁺⁵, արտասուեաց զաղտաբար, յուշ առեալ և զիւր սղգն, և միանգամեան խռովեալ լինէր յոգիսն և զԲաղտրացուց աշխարհն պատուար ունէր ի պատեհ-րադմի:

ՃՀԳ. Իսկ Աղեքսանդրոս, ունելով զիւր զարութիւն(ն), ճանապարհ առնէր ի Պարսից աշխարհն, զի քաղաքին պարիսպն բարձրութեամբն իւրեանց մակեդոնացուցն յայտնի լինէին: Նա իմանալ իմն կորուստն Աղեքսանդրոս, քանզի, որ անդ արածէին հաւաքն, կորեաց և ի բաց եհան զարաւտականսն և ի ծառոցն²⁴⁴ ոստս հատեալ՝ կապեաց ի վերայ շորքոտանեացն: Եւ զկնի զարաւականին զնային հաւաք, և ծառքն շարժէին ի վերայ երկրին և զհողն զամենայն ի վեր հոսէին և ի վեր կոյս հոսեալք և մրրկեալ⁺⁶ յուղէին սաստկութեամբ: Եւ ելանէր փոշին մինչև ի լեառն Ուրմալիոս՝ մինչ պարսկացն իսկ կարծել զայնչափ բազմութիւն նոցա զուսարտակին լինել, կարծիս առեալ յաւդապարիկ և ի հողմաբեր թաթափմանց փոթորկացն զանչափն և զանհամարն: Զի ի բացուստ նկատեալ տեսողացն զտղմագին մթութիւմ սրտաբեկ լքեալք թուլամտութեամբ և ահա արկանելով միմեանց՝ թափեսցին ի կարողութենէ և յամենայն զարութենէ իւրեանց:

+ BC Տպ և քոյրն շիֆ:

+1 BCD Տպ զաղտուկ, F զաղտ փխ ծածուկ:

+2 BD Տպ Խորագիր շիֆ, CF Թուղթ Հոռոզոնեա մաւր Դարեհի առ որդին իւր փխ խո-րագիր:

+3 A Հոռոզոնէ, BC Տպ Հոռոզոնէ, D Հոռոզնէ, F Հոռոզնեայ մոր:

+4 F Աղեքսանդրի: Ողջ լեր քաղցուննի որդեակ իմ:

+5 BCDF Տպ մաւրն և քերն շիֆ:

+6 BCDF Տպ և մրրկեալ շիֆ:

Զափարիա

Խաշինք՝ և անասունք և հաւաք
արքայիդ եկեալ հնազանդէր.
Ծառեր, կացնահար ճըղեր
հաւաքն բղ(ձ)եզ ի յոյսն է բարձէր.
Սիրով և քաղցրիկ հողմով,
ճաւճալով ի քարշ էք ելէր,
Հողն, բլմանբամազ փոշին
մըրբէր և ի յաւղքն է ցընդէր:

Զափարիա

Գունդ-գունդ շամանդաղ կապեր,
թաղաբանդ խաւար գոլոշեր,
Ամպոցն ահագին գոշեալ
և փայլատակմամբ գոռացեր,
Սաստկութեամբ որոտալով
Դարեհի բանակն է մաղեր,
Զաւրքըն սրտաբեկ եղեր
և հեծելն ապուշ մնացեր:

Խաշատուր

Ըզհաւան⁺¹ է ի բաց առել
և ի ծառոց ոստաք(ն) է բարձել,
Հոսումն է հողմոց հընչել,
բալն ու մուխն ի վեր վերացել,
Աւղքն շամանդաղ առել,
գոլոշիքն ի յաւղն է ցընդել.
Տեսողքն ահաբեկ եղել,
յուրվից են կարծիս առել:

էջ 127

Հաւտապե՛տ⁺², տա՛ր զծառերդ ի քաշ,
լե՛ր աւժանդակ, և ասեն քեզ՝ վա՛շ,
Զաշխա(րհա)կա՛լդ, արա՛ ի հրաշ,
որ քեզ ասեն յուրվ շաբաշ:

+ BCD Կաֆան շիֆ:

+1 B Կաֆան անընթեռնելի է:

+2 B Կաֆան շիֆ:

Ք 128 ՃՃԴ. Եւ դարձեալ⁺ չուեալ և եկն մերձ ի Պարսս⁺¹ ի բացէ իբրեւ աւուր հնգից, գնաց մեկուսի և խնդրէր հաւատարիմ հրեշտակս, զի առաքեսցէ առ Դարեհ զեկուցանել նմա, թէ երբ զխառնուրդ պատերազմին արասցեն ընդ միմեանս:

(ԼԵ) (Ինքնին⁺² հրեշտակ եղեալ Աղեքսանդրի եկն առ Դարեհ և պատերազմելն ընդ միմեանս երկուրդ անգամ և ի փախուստ մատնել Դարեհին)

Եւ ինքն ի քուն մտեալ լեալ Աղեքսանդրոս և տեսանէր զԱմոնայ, որ ի ձեռն Հերմեայ անցեալ կայր առ նմա, բռնելով ի ձեռինն քարոզականս և քղամիդ և գաւազան և մակեղոնական գդակ ի վերայ զլիւթ նորա, որ ասէր նմա ի տեսլեանն յերազի⁺³:

— Քո քունդ⁺⁴ արթնութիւն արժէ⁺⁵,
զիմաստնոյ բանն առ քեզ բերեմ.
Որպէս Սողոմոն գրէ՝
— Սիրտս արթուն է՝ և ես կու նընչեմ:
Դեմ քունն է քընար կենաց
ու դարման մարմնոյն.՝ և իրաւ եմ,
Բայց յոլովըն շար բերէ,
զայս ասեմ՝ բընաւ շամաչեմ:

Ջափարիա

Քընար⁺⁶ և երազ տեսար,
բախտաւոր դու ի բնութենէ.
Նախախնամողըն վերին
հանապազ քեզ առաջնորդէ.

+ BCD Տպ եւ եկեալ փխ եւ դարձեալ եկն:

+1 F մօտ ի Պասրա փխ մերձ ի Պարսս:

+2 E Տպ Յորժամ եկն Աղեքսանդր առ Դարեհ իւրովի հրեշտակ, F Յորժամ եկն Աղեքսանդրի առ Դարեհ իւրովի լեալ հրեշտակ փխ խորագրի:

+3 BCD Տպ յերազի շիֆ:

+4 B Կափան ջնջված է:

+5 CD աժէ:

+6 Ջափարիա Գեուեցու կափան է, BCD Կափան՝ շիֆ:

Ջիա՞րդ զուրուական պատկերդ
աղաչես. նա քեզ պատեհ չէ.
Ծանի՛ր զարարիչն աստուած,
որ արար զէակս յանգոյէ:

Ք 129 Եւ խաւսէր⁺ ընդ նմա. «Ո՛վ որդեակ Աղեքսանդրէ, յորժամ պէտ լինի քեզ աւգնել, այժմ եկեալ, հասեալ եմ զեկուցանել քեզ, զի զո և առաքեսցես հրեշտակ առ Դարեհ, նա մատնիչ⁺¹ լինի քեզ և զամենայն հնարագիտութիւնս քո յայտնի կացուցէ նմա: Իսկ ապա ի վտանգ մահու տուր զանձն քո, և դու քեզէ՛ն լեր հրեշտակ՝ երթալով առ նա առ ձեռ զայս ի քեզ, զոր տեսանես, զի ունիմս: Է վտանգաւոր թագաւորի անձին իւրում⁺² հրեշտակ լինել և երթալ, բայց յորժամ աստուած աւգնական է, ոչ ինչ վտանգ եկեսցէ զհետ քո»:

Եւ տեսեալ զայս, հրաման պատասխանոյ առեալ է յԱմոնայ ի տեսլեանն և սրտապնդեալ արիւթյամբ թագաւորին Աղեքսանդրի՝ յոտն եկաց խնդալով և հասուցանէ զբանն տեսլեանն առ նախարարսն: Եւ նորա խրատ ետուն զայս առնել, որ երեւցաւ առ նմա յերազին:

Արքայս ի քուն եղեալ նընչէ,
վանց Դարեհի յոյժ կասկածէ,
Դեսպան հանեալ առ նա չկարէ,
Ջի մի՛ խորհուրդ իրին յայտնէ
Եւ խորհրդիս այս զբաղէ,
Պատաղ⁺³ քընոյն զինքըն պատէ:
Այս այն Ամոն, որ եկեալ է,
Ջոր մոզն ազդեաց նեղդանիբէ.
Թէ դա ի քո ծոցըդ նընչէ,
Ուռմպիա, դու զքեզ սաղէ⁺⁴:
Ջեղջուրն առեալ զեկուցանէ
Աղեքսանդրի և զայս ասէ.

+ BCD F Տպ եւ խաւսէր... Ով շիֆ:

+1 BCD Տպ մատն փխ մատնիչ:

+2 C իմում փխ իւրում:

+3 C պատեալ փխ պատաղ:

+4 D սարէ փխ սաղէ:

— Դու գնա՛ դեսպան յաւժար սրբոյն
 Եւ Դարեհի՛ զամէն պատմէ,
 Զի բզզընալդ քո յաջողէ,
 Սիրով ի ճաշ դրեղ մեծարէ:
 Զի մի ալ ոք բզբեղ նենգէ
 Եւ բրսմոս բան յականջն ասէ:

— Ա՛յ իմ նախարարք, եղբա՛րք,
 լրսեցե՛ք, ու բանս է իրաւ,
 Ամոն ինձ երազ եկաւ
 Եւ խրրատ երևտ հրամանաւ,
 Ասաց. «Քեզ գրնալ պիտի
 դեսպանի ձեռով, հասակաւ.
 Ու զպատգամ ասելըդ քո
 չէ՛ դրժար, քեզ խիստ է պիւրաւ:

Սորա պատասխան տրին
 արքային, ասին. «Բարերա՛ր,
 Ծունր ածեն հրգար քաջիդ
 նախարարքս ամէն հաւասար.
 Դրնալդ յիրաւի է քեզ,
 Թէ չըլնի ծանալթ շարաշար.
 Զինահա՛ր, պատրա՛ստ լեր դու,
 որ շածեն աշից մեր խաւար:

- 131 ՃԶԵ. Ապա առեալ ընդ իւր թագաւորն Աղեքսանդրոս⁺ նախարար
 մի քաջ, որոյ Մեղեղէոս⁺¹ անուն էր նորա, և երիս ձիս ուժաւորս: Եւ էր
 132 երկար ճանապարհ գնալ և երթեալ հասանէր ի Ստրնկա⁺² զետոս:
 զետոս այս պաղէր ձեամբ մինչ յատականալ նմա և վիմանալ, և
 ցանկը սալի և գրաստի ի վերայ և ամենայն ումեք, որ կամին անցան:

+ BCDF Տպ Աղեքսանդրոս չի:
 +1 A Միգէս, BCD Տպ Մեղեղէոս, F Մեղէոս:
 +2 A Սրանդաս, F Սրանդէս:

Վասն լայնանիստ և յոգնատարած գետոյն Սրնկայ⁺²⁴⁶

ՃԶԶ. Ապա յետ աւուրց յանկարծարէն լուծանի գետս այս, և լինի
 խորայորձան կոհակ մինչ առնուլ գնալ ի քարշ, զորս ըմբռնեացէ հոս-
 մամբ, որ անցանեն⁺¹ ընդ նա: Եւ եզիտ տեղի մի⁺² սառուցեալ
 (գնա)⁺³ Աղեքսանդրոս և ինքն⁺⁴ հեծեալ ի ցլազլուխ ձին⁺²⁴⁷ և առեալ
 յինքն զձեն, զոր ետես ի ձեռն երազին զԱմոնայ և էանց միայն: Եւ
 Մեղեղէոս աղաչեցեալ զնա ընդ նմա անցանել. զի, մի գուցէ, ասէր,
 հարկ ինչ լինիցի ազնականութեանն: Ասէ ցնա Աղեքսանդր. «Ա՛ստ
 կաց, մնա՛ ինձ հանդերձ երկու ձիովդ»:

— Կացի՛ր ու պատրա՛ստ պահէ
 զերիվարդ առ քեզ⁺⁵ յապահով,
 Մինչև գիտենաս զդարձն իմ,
 զալ առ քեզ ևս յանկարծակով,
 Անհոգ լ' անտրրտում դու լեր,
 որ չփոխես բզտեղդ նըշանով,
 Թէ ոչ՝ մեզ վընաս լինի,
 կորընչիմք անյայտ խորհրդով:

Քանզի, ասէր, ունիմ ազնական ինձ զայն, որ ի տեսլեանն հրա-
 ման ետ դայս ձեռն առնուլ և միայն երթալ:
 Զայս ասացեալ էանց ընդ գետն պաղեալ, որ ունէր զլայնութիւն
 զչափս ասպարիսի միոյ և խորագոյն այլ ևս միոյ:

Ընդ Սբբընկ գետն անցանելով,
 Զձին և զծառայ պինդ պահելով,
 ի Դարեհի՛ դուռն գալով,
 Պարսիկն յառաջ երեկ կացնով:
 Ասաց, թէ. «Զի՞ գաս շըտապով
 Կամ թէ դու ո՞վ ևս հեծելով»:
 Ասէ. «Հրեշտակ եմ. յոյժ փութով
 ՅԱղեքսանդրէ գամ պատգամով»:

+ A Սրանդաս, BC Ստրնկայ, F Սրանդէս, Տպ Ստրանկայ, (Ստրանդաս):
 +1 E անցանէ: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+2 BCDF Տպ տեղի մի չի:

+3 Լուացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+4 BCD Տպ և առեալ յինքն զձեն զոր ետես ի ձեռն երազին զԱմոնայ և հեծեալ ի ձի անց
 միայն փխ և ինքն... էանց միայն:

+5 CD ի տեղդ փխ առ քեզ:

— Իսկի չի կարեմ գիտել,
քո սլատկերդ ի յո՞վ նմանի.
Թէ մարդկան ղեսպան ես դու,
ժողովրդ չէ գալոյ յայս տեղի,
Բայց թէ յաստուածոց ես դու,
ծունր ածեմ երկրպագելի.
Ամ, այլ յառաջ մի՛ մատիր,
մինչ ասեմ Պարսից արքայի:

ՃՀԷ. Եւ ելեալ յայն կոյս, անց զնաց ե ի եկն ի դրունս Պարսից:
Եւ սլահապանապետքն, որ անզն կային, իբրեւ տեսին զնա այնպիսի՝
ձեռով, կարծեցին աստուած զոլ զնա, բայց սակայն բուռն հարեալ հար-
ցանէին.

— Ո՞վ ես դու՞:

Եւ նա ասէ.

— Թագաւորին յանդիման տարերուք զիս, նմա պատմեցից:

Եւ արտաքոյ ի սարաւանդակի վայրի էր Դարեհ: Զարացն հրա-
ման տայր եւ զունդս կազմէր իբր ի վերայ տկարաց մակեդոնացւոցն
էջ 133 ի պատերազմի: Ապա արձակեալ ի վերայ յոյժ զարմանալիքն Դարե-
հի եւ եկեալ (փոքր)⁺¹ միւս ես երկիր սլազանէր նմա եւ, աստուած կար-
ծելով զնա՝ երկնուստ ի վայր եկեալ եւ խուժադուծ պատմութեանաբ
զարդարեալ, քանզի էր յղկեալ կազմ կերպարանացն ձեւ: Եւ ի միջի
ժամանակքն անցեալք թագազդ(ե)աց զլուխն ծածկեալ տեսանէր եւ
զհանդերձին զզոյն՝ որպիսի ոչ երբեք զայլոյ ուրուք, բարիլոնացւոց
անկամբ⁺² ոսկեղէն թել ճեղանակ⁺³, եւ կաշիկս սեպաստանոն, եւ ցուպ
ահեակէ ձեռինն, եւ ոտիցն երկոքին սրունքն միմեանց զեղեցիկ կազ-
մեալ, եւ զմիմեանց բուրն հարեալ ի հաշիւ զնացից, եւ վառեալք սպա-
ռաղէնք բազում ազինք երկոցունց կողմանց ի բիւր արանց շուրջ սլա-
տեալ, որ սլահէին զԴարեհ: Եւ սլահապանքն առաջի նորա ածին զԱղեք-
սանդրոս առ Դարեհ⁺⁴:

ՃՀԸ. Եւ նորա տեսեալ զձին, զոր ունէր, զոր ոչ երբէք տեսեալ զս
լոյ ուրուք կամ լուեալ:

+ CD Տպ Ո՞վ է փիս Ո՞վ ես դու

+1 Լրացումն ըստ Տպ-ի:

+2 E ախամբ: Ուղղումն ըստ CDF Տպ-ի (համաձայն M-ի):

+3 CDE ճեղական: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:

+4 DF Տպ առ Դարեհ չի, C առաջի Դարեհի զԱղեքսանդրոս փիս զԱղեքսանդրոս առ
Դարեհ:

Յորժամ շարխն ի յետ քակի²⁴⁸
ու ձրգէ ի յաչքն խոլոր,
Ոչ զա՛ւրբ, ե ոչ մա՛լն աւզնէ,
ե ոչ հարիւր հազար ձիաւո՛ր:
Տանի նեղ տեղաց ածէ,
զինչ մոլոր տապան միաւոր.
Հարու ե ի վայր ձգէ,
թէ եղբայր է կամ կարեոր:

Գրիգորիս⁺

Դեսպանդ⁺¹, որ երեկ դա քեզ²⁴⁸,
Աղեքսանդր ի Մակեդոնէ,
Թէ միտք ու բասար ունիս,
զարա ահն ըզքեզ կու հալէ.
Դա պատգամարեր եղեալ
հրնարիւք ըզքեզ առակէ.
Ո՛չ Անտիգոնոս է դա
ե ոչ իշխան, զոր միտք քո կարծէ:

Գրիգորիս

— Ասա՛ ինձ, ո՞վ ես դու՝
յաստուծո՞ց, թէ՞ ի մարդկանէ.
Զեզ է հրեշտակի նըման,
անվախ էր ես ի բնութենէ:
Առ այս պատասխան երեւ
Դարեհի այս Անտիգոնէ⁺².
— Ես Աղեքսանդրի ղեսպան՝
ազդ առնեմ կըռուոյ, զքեզ սարէ:

+ CD Ունի հեղինակային ինքնագիր «Գրիգորիս» նշումը:

+1 D Այս կախային նախորդում է հետևյալը:

— Դեսպանդ, որ երեկ, դա քեզ վնաս դործէ,
Հրաւերդ, որ երեւ, զքեզ մեծ առակ առնէ,
Զէ՛ Անտիգոնաս, Աղեքսանդրոս դա է,
Խարկանօք եկեալ զիւր պատգամն ինքն ասէ:
Ափշել մոլորել ես դու յամէն զիմէ
Դերեաց զուրն առեալ դառն արտասուօք
Քո ամբարտաւան խօսիցն դարձ առնէ,
Հսկարտ խաջելոյն պատասխան առնէ,
Այն աստուածն արհեսալ, որ զքեզ յամօթ առնէ,
Որ զքեզ ասէիր հզօր աստուած յերկրէ:

+2 CD Անապոնէ:

Հարցանէր զնա Դարեհ, թէ՛ ո՞վ եւ զու, եւ նա ասէ՛ հրեշտակ եմ
թագաւորին Աղեքսանդրոս:

— Եւ զի՞(նչ) առ իս⁺ պատմել եկիր⁺:

Եւ նա ասէ.

— Եւ եկի զեկուցանել քեզ, զի հասեալ է Աղեքսանդրոս: Արդ, զի-
տեա՛, ո՞վ թագաւոր Դարեհ, զի որ յամի ի կռիւ ահա քաջայայտ եղե
էջ 134 հակառակորդի՛ն, զի կնատ⁺2 եւ տկար ունի զողիսն ի պատերազմն
տալ: Իսկ ասպա մի՛ հեղգար, այլ պատմեա՛ ինձ, թէ ե՞րբ կամիս բա-
խեսցուք ընդ միմեանս պատերազմաւ:

Եւ Դարեհ ցասուցեալ ասաց.

— Մի՛թէ դու իցես Աղեքսանդրոս, զի այդպէս յանդուգն խաւսիս՝
ոչ իբր էլլի, այլ նոյն թէ ինքն իցես Աղեքսանդրոս: Ապա զսովորական
զճաշն արժան է առնել, եւ վասն զի Աղեքսանդր իմոյ թղթաբերացն
արար ճաշ, եւ դու ընդ իս զքոյդ արասցես փոյթ:

Դարեհ⁺3 ինքն զնա ըմբռնել,

Միրով ի ճաշըն մեծարել.

Աղեքսանդրոս էր զարհուրել,

Թէ՛ մի՛ գուցէ աստէն գիտել:

Արքայն ասաց՝ «Մի՛ երկընչել,

Այս է փոխան յիմոցն եկել,

Այսաւր ըզփոխարէնն առնել⁺4,

Զպարտս սիրուն հատուցանել»:

էջ 135 ՃՀԹ. Այսպէս ասացեալ թագաւորն եւ կալեալ զձեռանէ Աղեքսանդ-
րի՛ տարաւ ի ներքս յարքունական տաճարն: Եւ զայս նըշանակ անձին
իւրում կալաւ Մակեդոնացին՝ ահա ընդ ձեռամբ արկանել եւ իշխել գո-
ռողական բռնաւոր տերանց: Եւ ի ներքս եմուտ ի տունն ընդ Դարեհի
եւ անդէն ի ճաշ կոչեցեալ հրաւիրեցաւ: Եւ նախ ի վերայ գահոյսն բազ-
մեալ էր Դարեհ, երկրորդ՝ Ոքսիդարկէս եղբայրն արքային, երրորդ՝

էջ 136 Ուլքոս նա՛ խաւարն Ոքսիդարկայ, ապա՝ Ադուլիտէս, որ ի վերայ Շո-
շայ, եւ Փաւարտէս, եւ զկնի նորա՝ Միհրդատ: Անդէն⁺5 բազմեցաւ եւ

+ E ինչ փխ իս:

+1 F Եւ առ իս զի՛նչ պատմել եկիր—փխ տողի:

+2 BC Տպ նկատ փխ կնատ:

+3 C Կաֆան չիֆ:

+4 BC Կամիմ փոխան առնել փխ ըզփոխարէնն առնել:

+5 D Անդէն... Տրդատ չիֆ:

Տրդատ⁺, եւ Դիոմիտոս, եւ Կարդերովկետէս, եւ Ալկիդէս, եւ դէմ յանդի-
ման սոցա, միայն բազմեալ ի վերայ գահոյից միոյ՝ Աղեքսանդրոս
Մակեդոնացին:

Դարեհ բազմի ի դարկահին,

Ճաշ յարինէ Աղեքսանդրին,

Նախարարաւքն իւր հանդիսին,

Դընէ մըջլիս բազմականին:

Պարասանգէսն ի բազմոցին

Ազդեց պարսից մեծ արքային.

— Այդ Աղեքսանդր է իւրովին,

Մակեդոնեան Փիլիպոսին:

Յորժամ գնայի վանց քո հարկին,

Դայ, խափանէր զհարկն երկրամին:

Արքայն լըսեց զպատճառս իրին,

Ջանաց ունել յանկարծակին:

Աղեքսանդր յուշովն երեկ

Եւ իմացաւ զխորհուրդն ի մըտին.

ԶՊարասանգոսի խաւսին

Ի յականջս պարսից արքային.

Զկըթիսէն⁺1 ի յափն եղիր,

զուռն ելաւ ի յասպարիսին

Եւ խողխողեց զայն ծառայն,

որ ունէր զլոյս մոմեղինին:

Պահակըն ֆրիաթ կանչեց

ազդարար գընդիցն ամէնին.

Զաւրականքն ի ձի հեծան,

ըռազմով ի հետ գընացին:

Նա զպեկն առ ինքն ունէր,

անցանէր ի մէջ հանդիսին

Ու աճապարէր առ ձին,

որ կապած կայր յամբրաւենի⁺2:

+ B Տպ Տրդատ ապա Կանգալէս եթովպացոց թագաւորն եւ Պաւլիարէս իշխան յորս էր եւ
Անիփատոս եւ Դիոմիտոս...
+1 C զմբանակն փխ զկըթիսէն, D զմբանակն. լուսնեցում ուղղված է՝ կթայ:

+2 CD արմաւենի փխ յամբրաւենի:

Եւ պարսիկքն պշուցեալ հայէին յԱղեքսանդրոս և զարմացեալ ընդ մարմնոյն փոքրկութիւն, (այլ՝ ոչ գիտէին, զի ի փոքր ամանի) գեղեցիկ զանգունած բախտեալ կա յերկնից յառաջագոյն արկեալ⁺¹: Իսկ մատուակքն ստէպ-ստէպ բաժակ բերեալ մատուցանէին:

ՃԶ. Ապա իբրև ի մէջ եկին զինարբուացն, Աղեքսանդրոս հնարս աշակիսի ինչ իմացաւ: Զի որքան մի անգամ առնոյր զբաժակն, ի ներքս ի գոգն անդ զնէր: Եւ մատուակքն իբրև զայն տեսին՝ յայտնեցին Դարեհի: Եւ թագաւորն ի բազմականէն ընդկանգնեալ, ասաց.

— Ո՛վ քաջ, առ ի՞նչ զայս ընդգոգել բազմեալ:

Եւ իմացեալ Աղեքսանդրի ի ձեռն և գագուցն զխուժողուժ յիմարութիւնն՝ ասաց.

— Մե՛ծ թագաւոր, այսպէս առնէ Աղեքսանդրոս. յորժամ հաշ կազմէր սպարապետացն և զարագլխաց իւրոց՝ զբաժակսն դամենայն պարգեւէր նոցա: Կարծեցի և զքեզ այսպիսի գոլ, որպէս և նայն է, և համարեցայ զԴարեհ իբրև զԱղեքսանդրոս:

Եւ հաւանութեամբ բանիցն հաւանեցան ամենայն պարսիկք, քանզի լայնութիւն միշտ բան յորժամ առնու հաւատոս, հիացմամբ գործեսցէ ի խողոս: Եւ բազում լուրիւն եղեալ, Աղեքսանդրոս յիշեաց և ի միտ էառ յամենեցունց ի նոցանէ:

Եւ 137 ՃԶԱ. Պարասանդէս ոմն իշխան լեալ էր ի Պարսկաստանի, նա քանզի գիտէր ի զիմացն զԱղեքսանդրոս, ի յորժամ դառաչինն եկն ի Պելլէս մակեդոնացւոց՝ ի Դարեհէ առաքեալ զհարկս պահանջելով: Եւ ասէ առ ինքն. «Ի՞նչ է սա աչն, որ ի Պելլէսն, զոր ասէին Աղեքսանդրէ: Արդ այլ հաւաստի տիպն⁺² ինձ զկերպարանսն հանաչել»: Եւ հայեցաւ երկրորդ անգամ և զմիտ եղեալ, ասաց. «Սա նա է ստուգապէս, ոչ է վրէպ ի Փիլիպեան, քանզի ձայնն զղա յանդիմանեաց և ի կերպարանացն անծանաթ եղեալս բազում մարդիկ ի ձայնն հանաչեն, թէպէ և թող ուրեք զնայցեն շրջիցին»: Այսպէս Պարասանդէսն յանդիմանեաց⁺³ զԱղեքսանդրէ, մատ անդր ընկողմնեալ առ Դարեհ՝ ասաց.

— Մե՛ծ թագաւոր Դարեհ և հզա՛ւր բռնաւոր Պարսկաստան աշ-

խարհիս, այս էլիս⁺, որ եկն առ քեզ, նոյն ինքն Աղեքսանդրոս Մակեդոնացին է՝ Փիլիպոսի ծնունդ⁺¹ քաջ այր: ՃԶԲ. Եւ զայս լուեալ Աղեքսանդրոս և իմացաւ, եթէ ծանեան զնա պարսիկքն: Եւ զինձոյսն և զաղաղակ բարձեալ⁺² առ ի յարքունական յընթրիսն, (որ)⁺³ խառսեցեալ եղև, երկուցեալ առաւել և զհանդերձեալն կշռեաց՝ շմորեցուցանել⁺⁴ զնոսա:

Խիստ սրբոմբռեցաւ Դարեհ ընդ փախուստն Անտիգոնոսին, Յուլի նախատեց զամէն զնախարարսն ի բազմականին. Ասաց. «Կու կամէք ինձ մահ, որ տիրէ մակեդոնացին. Թէ չէ՝ մին մարդ ե՞րբ կարէր զերծանիլ յայս⁺⁵ մեծ հանդիսին»:

Եւ վրիպեցուցեալ վազեաց ել արտաքս, բերելով զըմպանակն ոսկի ի գոգի: Եւ հեծեալ ի ձի, զի փախիցէ ի վտանգէն, և ետես առաջի դրացն պահապան մի, որ պահէր զգոռն⁺⁶ ջահ ի ձեռնին ունելով, զայն յափշտակեալ, ի բաց հհան ի նմանէ և խողխողեաց զայրն վաղ-վաղակի⁺⁷: Եւ զնաց հեծեալ յերիվարն, որ⁺⁸ կապած կայր յամբրաւենին:

Ջանա՛ շուտով ձի հեծիր, յուրով դասք ելան ի հետիդ Եւ կամին ի մէջ ածել ու զարաւք հանել զքո հոգիդ: Ասաց, թէ. «Եւ յոյս ունիմ, որ չվախեմ մեզ յայս պատեհիդ.

+ BF Տպ հրեշտակս փխ էլիս:

+1 AF մանուկ փխ ծնունդ:

+2 BF Տպ բարձեալ չի:

+3 Լուսնումն ըստ BCD Տպ-ի:

+4 B Տպ շմորեցուցանել, E շմորեցուցանել, F շլացուցեալ:

+5 CD յանց փխ յայս:

+6 BCD Տպ զգոռն չի, F զանցսն փխ զգոռն:

+7 BCDF Տպ վաղվաղակի հեծեալ յերիվարն փխ վաղվաղակի: Եւ զնաց հեծեալ յերիվարն:

+8 BCDF Տպ որ կապած կայր յամբրաւենին չի:

+ Լուսնումն ըստ BCD Տպ-ի:

+1 Փակագծերի մեջ առնված «աջագոյն արկեալ... ի զիմացն Աղեքսանդրոս» նաավածը գրչական վրիպմամբ բաց է բողմված E-ում: Լուսնումն վերջինիս նախորդիակ CD-ից:

+2 B Տպ պիտի փխ տիպն:

+3 B իմացեալ, F ստուգեալ, Տպ իմացեալ փխ յանդիմանեաց:

Քաւել, թէ արգել ընկնիս
Սըրնկա ալիք մեծ գետիդ»:

—Ա՛յ ձի, թ' ինձ աղէկ առնեա՜,
զիս ի յայս երկրէ խալըսեա,
Առնուս յիմ հեծելն, երթաս
ի ի յանհուն գետէն զիս հանեա,
Ձամէն մանիշակ տամ քեզ,
հաղթելարդ, զինչ որ զուն ուտես,
Ու փառք արարչին տամ քո,
որ յաշխարհս ընաիր ուժով էս:

էջ 138

Վայ Աղեքսանդրիս⁺¹ ասեմ,
թէ զիտաց պարսից մեծն զիս.
Ոտաւքս ի թալակ անկայ
ու զիպայ մեծ՝ փոթորակիս.
Երնէկ որ⁺², թէ զերծանիմ,
ելանեմ ի յասպարիսիս⁺³
ի ես փառք աստուծոյ ասեմ,
որ յերկիրն իմ այլ ստանի զիս:

Եւ երթալ անցանէր ի Պարսկաստան աշխարհէն: Իսկ պարսկացն տեսեալ⁺⁴ զփախուստն նորա, ելանէին զինեալք՝ հասանել կամեցեալ զփախուցելոյն: Բայց Աղեքսանդրոս յոլովէր և յառաջ անցանէր ճանապարհաւ, ուղղելով պեւեկաւ⁺⁵ զձին և ցուցանելով զճանապարհն, քանզի գիշեր էր և խոր խաւար յՈլումպոսին: Եւ խուժաղուժքն, (որ)⁺⁶ փոյթ⁺⁷ ընդ փոյթ մտեալ էին զհետ նորա, ոչ հասին: Բայց նա ունէր ի ձեռինն զառաջնորդն զպեւեկեն, և նորա ի խաւարէ անտի աշար և անդր անկանէին, զի որպէս աստղ սլայծառ յերկնէ ելեալ ի բարձունս անցեալ եկաց: Բայց որ ի ներքոյն են, ոչ կարեն բախիլ⁺⁸ ընդ նոսա, ա.

+ B Կաֆան չիֆ:

+1 B Կաֆան չիֆ: C Աղեքս, D Աղեքսանդրոս:

+2 CD տամ փխ որ:

+3 CD ի դուն զարգահիս փխ ի յասպարիսիս:

+4 B ուտեալ փխ տեսեալ:

+5 CDE պեւեկաւ: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի, տե՛ս № 249 ծանոթ:

+6 Լրացումն ըստ CDF Տպ-ի:

+7 BCDF Տպ փոյթ ընդ փոյթ չիֆ:

+8 BF Տպ բախին փխ կարեն բախիլ:

ինքն դամենեսին ի խորս անդ աղբեցուցանէ: Այսպէս Աղեքսանդրոս դամենայն զպարսիկս ածէր:

Թէպէտ⁺ զբախտըն սուտ ասեն
կամ զգալաթն ունայն՝ և ի ցընոր,
Հանց է սմա ի տե յիրաւ,
ում որ կա՝ նա խիստ է յորդոր:
Հողմով հոսանաց ասեմ⁺,
չէ զսլատ և է նմանաւոր.
Ու աստուած վրկայ՝ բանիս⁺²
կերեի այս կեանքս անցաւոր:

ՃՁԳ. Բայց Դարեհ հայեցեալ⁺³ տեսանէր կասկածանս անձին իւրում և ի զահոյս անցեալ նստէր: Եւ ետես յանկարծաւրէն նշանակ մի ճշմարիտ, քանզի⁺⁴ նկարակերպն Քսերքսի²⁵⁰ ընդ ձեռունն անկեալ⁺⁵, կործանեցաւ յերկիր, զոր սիրէր թագաւորն Դարեհ:

Պատկերդ, որ ի վայր անկաւ⁺⁶,
զա նըշան քեզ հալածելոյ,
Որ զքեզ յաթոռէդ հանեն
և այլ չըկա ճարակ կենալոյ⁺⁷.
Ի խորս անդընդոց մըտնուս
կամ յալիսն անհուն գետերոյ.
Ծըռել քո⁺⁸ ֆալաքն ու շարխն,
վերացէր սահմանդ⁺⁹ յամենոյ:
Քրսերքսի պատկերն անկաւ⁺¹⁰,
Որ նկարած էր քանդակաւ.

+ B Կաֆան չիֆ:

+1 CD Հողմն երթման իրաւ ասեմ փխ տողի:

+2 CD Թանդումին տանուխ բանիս փխ տողի:

+3 BF Տպ հայէր տեսանել կասկածս փխ հայեցեալ տեսանէր:

+4 BCD Տպ քանզի չիֆ:

+5 BCDF Տպ բացեալ անկաւ յերկիր (BF յերկիր չիֆ), զոր սիրէրն Դարեհ փխ անկեալ...

Դարեհ:

+6 B ընդաւ ի վայր փխ ի վայր անկաւ:

+7 B նստելոյ փխ կենալոյ:

+8 BCD է փխ քո:

+9 BCD քո սահմանդ:

+10 BCD Քսերքսի պատկերն ի վայր փխ տողի:

Դարեհ՝ ընդ յայն զարհուրեցաւ
 Եւ ի վերայ շատ հայեցաւ.
 Յաղթահարիլն ի միտն անկաւ,
 Ի տրտմութեանցրն խոցեցաւ.
 Ասաց. «Յայտնի նշան եղաւ,
 Փառք ու պատիւս իմ վերացաւ:
 Որպէս⁺ զաստեղսքն ցոլացաւ
 Եւ զՊարսկաստան երկիրս անցաւ,
 Աղեքսանդրոս յիմէ⁺ զերծաւ,
 Կամի գործէլ առ իս մեծ դաւ»:

էջ 139

Չարխըն⁺ պատասխան կուտայ^{2,1}
 Դարեհի, ասաց. «Ի ցընո՛ր,
 Քանի եմ ֆալաք եղել,
 Հեմ տեսել քան ըզքեզ մոլոր.
 Թէպէտ որ ես հուքմ ունիմ,
 Հի կարեմ տալ ոսկի աթոռ.
 Հրամանն աստուծոյ լինի՝
 զով պիտի առնեմ ֆազաւոր»:

էջ 140 ՃՁԴ. Իսկ Մակեդոնացիին անց զնայ ընդ Պարսկաստան աշխարհն
 և եկեալ հասա ի Սրնկայ գետն: Եւ համանգամայն անցանել զգետն
 առ եզեր⁺ թմբանն⁴, մինչդեռ ունէր ցլազուլս⁵ ձին զառաջին ոտսն
 յերկրի՝ ջորն լուծեալ ի ջերմութենէ արեգականն, և թունդ առեալ,⁶
 պաղն փուլ լինէր: Եւ առեալ գետն խաղացեալ առնէր զձին և զԱղեք-
 սանդրոս, յորձան-յորձան ոռնած և վտակաւ տանէր առ ափն գետովն
 և որպէս բանաւոր նետէր յերկիր՝ արտաքս ի ցամաքն պարսկաց⁷:
 Եւ զնա ի գոգ առեալ՝ ընկալաւ երկիր, և զերիվարն խրխնջմամբ

+ BCD Որպէս... երկիրս անցաւ չիֆ:

+1 B յինէ:

+2 B Կաֆան չիֆ:

+3 BCDF Տայ եզեր չիֆ:

+4 C ալթմանն փիւ թմբանն:

+5 BCDF Տայ ցլազուլս չիֆ:

+6 BCDF Տայ և ձին բերեալ լինէր ի սաստկութենէ ջորցն, բայց Աղեքսանդրոս փիւ և
 թունդ առեալ... բանաւոր նետէր:

+7 F վազեաց, Տայ պարսեաց փիւ պարսկաց:

+8 BCDF Տայ խրխնջմամբ չիֆ:

յափշտակեալ տարաւ Սրնկաս գետ⁺:

Բայց⁺ աճապարէր Մեղեղէոս² յԱղեքսանդրոս գետեզերովն, և ի
 դիպող ինչ տեղի ելանէր ձին: Իսկ պարսիկքն, առ նոյն ինքն գետն ի
 մարտ եկեալք և տեսեալ, եթէ ահա էանց Աղեքսանդրոս՝ այլ ոչ կարա-
 ցին անդէն զհետ երթալ, այլ ի բաց գնացին ի տեղւոջն. քանզի որ
 Սրնկաս³ անհուն է ամենայն մարդկան, և ոչ որ կարէ անցանել⁴: Եւ
 զարեհացիքն⁵ ասէին յայտնապէս զբարի դիպուածն Աղեքսանդրի:
 Իսկ Դարեհի հիացեալ հրաշալի պատահումն Աղեքսանդրի⁶ ի տա-
 րակուսանաւ տրտմեալ լինէր: Եւ Աղեքսանդրոս և Մեղեղէոս⁷ սա-
 կաւ մի հետիոտն գնացեալ, գտին⁸ զերկոսին զերիվարքն, զոր յա-
 ռաջն Մեղեղէան թողեալ էր: Եւ ապա հեծեալ ի ձի, ուրախութեամբ
 գնացեալ ի բանակն իւրեանց՝ պատմելով նոցա զեղեալսն ամենայն
 և զբախտի դէպն:

էջ 141

Անվախ և հզար արքայ,
 վայ, թէ՛ գետդ առ քեզ կու նենգէ
 Կամ յորձան ալիքն իւրենդ
 անպատեհ ըզքեզ պաշարէ.
 Մուղթալ երիվարըդ քո
 լըկամբել⁹, կանգնիլ չկարէ.
 Յիշեա՛ զարարիչն աստուած,
 որ ի յայդ խորոցդ ազատէ:
 — Մե՛ծ նախախնամող վերին,
 թէ զիս յայս գետոյս խըլըսէս
 Կամ շուտով ինձ զերծ առնես՝

+ AF-ը այստեղ ունեն. «Ոչ էր ցլազուլս ձին, այլ՝ այլ երիւար էր» (հմմտ Ն 247 ծա-
 նոթ.):

+1 BCDF Տայ Բայց... ելանէր ձին չիֆ:

+2 E Պղոդէոս փիւ Մեղեղէոս: Ուղղումն ըստ E-ում բառի նախընթաց (ՃՀԱ) և հետագա
 կիրառությունների:

+3 BCD Տայ գետս այս, F գետն այն փիւ Սրնկաս:

+4 BCD Տայ և ոչ որ կարէ անցանել չիֆ:

+5 F զարեհիքն զարմանային փիւ զարեհացիքն ասէին յայտնապէս:

+6 BCD Տայ պատահմամբ, F պատահմամբն փիւ պատահումն Աղեքսանդրի:

+7 BCDF Տայ և Մեղեղէոս չիֆ:

+8 BCD Տայ եզիտ զՄեղեղէոս, զոր թողեալ էր անդ երկրքին ձիովն և պատմեաց նմա գե-
 ղեալ իրսն ամենայն փիւ գտին... զբախտի դէպն:

+9 BCD լամբել փիւ լկամբել:

Դարեհի զարացն աղատես,
Քեզ փա՛ռք տամ, փառա՛ց կարող,
անկարատ (առ)⁺ իս դու կարես,
Դրժարըն դիրին է քեզ,
անտերաց դու աւգնական ես:

Ք 142 փ

Կանգնեալ ի կառս երիվարաց,
Ձաշերն ածէր կասկածանաց,
Կարծիս առնու զհետեւողացն,
Մբարակել զդետըն Սբրնկաց:
Բայց շկարացին անցմամբ լընթաց,
Ձի սառ բըլաւ լայն կոհակաց⁺
Եմեղորոս կայր զեզերած
Ասէր, թէ՛ նի՛ստ ձիդ սըբընթաց:

— Սքանգա՛ր⁺, պատեհ չէ իսկի,
որ կանգնիս բարձի երիվարի,
Երբ աստուած քեզ ճար արար
յանձարից տեղըն հնարելի,
(Ամ)⁺, նի՛ստ ի սըբընթաց ձիոյդ,
որ փախչինք անակնարկելի,
Որ մեզ չի հասնի Դարեհ
ու առնէ ողորմ ու լալի:

— Դարեհս յիմ արունս անկաւ,
ինձ կըրակ անշէջ վառեցի.
Անցած ու գնացած բաներ,
հին ու նոր հեծել շինեցի.
Գեմ խաւար է մաթալ բերած,
ասացած է խիստ խելաւրի.
«Թիւր ձեռաց ածած մոխիրն
ի գըլխոյն իսկի չի թափի»:

— Իմ մեղքն լըղացաւ ինձ շար,
ճանապա՛րհ ցուցէք, որ զընամ.

+ Լրացումն ըստ BCD-ի:

+1 E լայնակոխած, D լայն կոխակաց: Ուղղումն ըստ BC-ի:

+2 BCD Թաղոր փխ Սքանգար:

+3 Լրացումն ըստ BCD-ի:

Ձոր կայր՝ կորուսի հեծել,
ինձ խըրատ տըւէք՝ պիտ⁺ զընամ.
Ա(ջն) ամէն ի ձախ դարձաւ,
՛ւ ես մոլոր, մըճուճ կու զընամ.
Վա՛յ, թէ դարես այլ տանին,
նա խաւար կենար ո՛ւր զնամ:

ՃԶԵ. Եւ ապա հրաման ետ Աղեքսանդրոս պնդիցն հելլենացոցն՝
յանուանէ զէնս ագանել⁺ և պատրաստ հասանել առ նա: Եւ նա²⁵² ի
մէջ անցանել կայր նոցա որպէս Արամազդ յերկնէ: Եւ զարականսն
ամենայն ի մի վայր ժողովեալ մակեդոնացոցն և եգիպտացիքն բիւրս
երկոտասան⁺. զոյզն էր այս թիւս, քանզի այլ ես⁺ խոհական իմաս-
տութիւնն⁺ մեծ և առաւելեալ քան զբազմութիւն: Եւ Աղեքսանդրոս
խրատ տայր զարականացն և յաւժարս լինել⁺ ի մարտ պատերազմին
յորդորէր, ասելով.

— Արք զինուորակի՛ցք իմ և հարեկա՛մք: Գիտեմ զի բազմութիւն
մեր սակաւ է, այլ մի՛ որ յոգին իւր տիւրապոյն ինչ համարձակութիւն
արձակմանն բերցէ, քանզի մի որ ի ձէնջ զձեռն մերկացեալ՝ զհակա-
ռակամարտիցն զհազարսն կոտորեսցէ: Բայց²⁵³ զհետեւ⁺ զբազմութիւն
պարսիցն, որ այնքան անուսումնութեամբ և տխմարութեամբ առաւել
են քան զմեզ: Քանզի բազում բիւրք են²⁵⁴ ճանճից⁺ բուրաստանս, որ
աղխաղխեալ⁺ են ի բազմութիւնէն և նեղեն զմիմեանս յաւուր յամա-
րայնոյ: Բայց յորժամ անկցի ի վերայ նոցա ձիաստանք և շանա-
ճանճք, և հալածական առնեն զնոսա⁺ ի թեոց շառաշմամբ, այսպէս
բազմութիւն ճանճացն այնոցիկ պարսկացն ոչ ինչ է՝ առ սակաւութիւն
յոյժ պիծակացս մակեդոնական զարացն:

Այսպէս ասացեալ թագաւորին, ամենեքեան զովեցին զնա:

+ E պինդ փխ պիտ: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+1 B Տպ զինիլ փխ զէնս ագանել, F զէնս ագանել չի:

+2 F երկոտասան, թող զայլ բազմութիւն ժողովեցոցն ի քաղաքացն աւելի քան զեմանա-
սուն հազար արանց՝ զոյզն...:

+3 BCDF Տպ այլ փխ քանզի այլ ես:

+4 BCD Տպ խոհականութիւն իմաստութեանն, F խոհականութիւն և իմաստութիւն:

+5 BCDF Տպ լինել չի:

+6 B Բայց գիտեմ... ամենայն զարքն վառեալ կազմեցաւ չի:

+7 D հաճից, CE ճահից, F ճալից փխ ճահից:

+8 CD աղխաղխալ, F աղցեալ, E աղխախալ: Ուղղումն ըստ Տպ-ի:

+9 CD առնես զիս, E լինին զի փխ առնես զնոսա: Ուղղումն ըստ F Տպ-ի:

Ճ29. Եւ շու արարեալ ընդ բազում ճանապարհս եւ ընդ առապարհս եւ եկեալ հասին ի թիկունս Սրնկաս գետոյ՝ բանակեցան: Եւ Դարեհի առեալ գրազմութիւն իւր, գայ ի միւս կողմ Սրնկաս գետոյ: Գտանէ զնա նորապաղ, էանց նախկին ինքն ի վերայ գալ Աղեքսանդրի: Եւ քարոզ ի մէջ կացեալ՝ քարոզէին եւ կոչէին ի մարտ պատերազմի գրաւսըն: Եւ իբրեւ ամենայն դարձն վառեալ կազմեցաւ. (եւ ի կառս²⁵⁵ ելին) Դարեհ վազեալ յարձակեցաւ⁺, եւ անուոցն սուներաւ⁺ գերեզմանէն² ի թշնամի սպանալով: Եւ բազում նախարարք ի կառս անցեալ նրա տէրն, եւ այլք գային³, բերէին զէնս բազումս՝ աննապարհ, քարամանկ: Բայց մակեդոնացոցն առաջի անցեալ երթալք Բազատորն Աղեքսանդրոս՝ հեծեալ յերկմարն զուարակագութիւն, եւ ոչ ոք կարէր ի նա սներձկնալ:

Ճ25. Այլ իբրեւ երկուցունց կողմանցն կոչ առնէր պատերազմողական փողն եւ բազում թնդին ի միմեանս բախեալ՝ ճալթմունս ուժգին եւ դուրին սաստիկ առնէին: Կանչումն եւ գոչումն զարականացն եւ ամպոց սրտումն լինէր, քանզի մեծ⁴ գործէր. եւ մեծաւ յառաջարկեալք գումարտակեալ հասանէին ի գործ պատերազմին: Եւ սկսան ամանք քարածիգ լինել եւ ամանք նետս առաքէին մինչեւ յերկինս՝ իբրեւ ան, թի ծածկել եւ ստուերացոյցանել ի տընջենական⁵ հառադայթիցն: Եւ այլք կիսախողխող մարմինք անկեալ գնէին յերկրի՝ ներկեալք յարեւելն իւրեանց⁶ ապաժուծք, անհատարակ թաթաւեալք⁷: Եւ ի կողմանէն պարսից բազումք սատակեցան սրով վախճանեալք:

Ճ26. Իսկ Դարեհ ընդ կրունկն դարձեալ, թերեաց գերեսանակ կուսարն եւ ի բազմութենէն ի բաց փախեալ յամենայն կառոյն ա զհետ⁸ եկելոցն մակեդոնացոցն, իբրեւ գերանդիրն լընթանալ կառոցն հեծէին (զբազմազւոճ)⁹ զպարսիկոցն, (որպէս յարտորայս զհաւիտ մշակք հնձիցեն)¹⁰:

+ Լուցումն քառ B Տպ-ի:

+1 B Տպ արարեալ, CDE արեւմտեալ: Լուցումն քառ I-ի:

+2 BD գերեզմանաբար, C Տպ գերեզմանաբար, F գերանդարաբար:

+3 B գային չի:

+4 BCD Տպ լինէր քանզի մեծ չի:

+5 B զպարսիկ սրակաթին տարեւական, F զպարսիկ տարեւական փա ի տընջենական:

+6 BCD իւրեանց չի:

+7 F թաւալեալք:

+8 BCD Տպ զհետ... իբրեւ չի:

+9 Լուցումն քառ BD Տպ-ի (համաձայն M-ի), C զբազմազւոճ, F զբազմազւոճ:

+10 Լուցումն քառ BCD Տպ-ի (համաձայն A, M-ի):

Ճ2 144

Տալամ տեղոց դաւ գործեցաւ
Եւ մեծ կրոնի շարադրեցաւ.
Աղեքսանդրոս եւ Դարեհի
Կազ եւ ամբոխ յորդորեցաւ,
(Զոր²⁵⁶ տեսանէ զիսթաւալ
Ձալգ գիւականքդ, որ կուտեցաւ)⁺

Ճ2 145

Եւ եկեալ Դարեհ հասանէր ի Սրնկաս գետն՝ ինքն եւ որք ընդ նմա լին: Եւ հուն գտեալ անցին¹ զգետն սառուցեալ, վարելով զկառսն զէպ ուղիդ: Բայց այլ բազում² զարականացն՝ կամեցեալ ընդ գետն անքանել, եւ ի ստորուտ լուծաւ սառն, եւ ալին յափշտակեալ էառ զամենեւեան զէկ եւ անցեալսն: Իսկ աշնոթիկ, որք ոչ ժամանեցին անքանել ընդ գետն, ի մակեդոնացոցն անողորմ կոտորեալք³ լինէին:

Վալ ձեր ծընընդեան աւուրն
Եւ ժամոն, որ պատահեցաւ.
Աստղին ձեր արին մըտաւ
Ու կենաց գիրքն ջնջեցաւ,
Խաւարըն պատել տիրեաց,
Արեւս լոյսն արգիլեցաւ,
Տորեկըն հողմով հոսիք
Ու գիշերն եղեմն խաւարաւ⁴:

Ճ25. Եւ Դարեհ փախստական լինէր⁵, եւ բազումք ի զարացն անկանէր, եւ ինքն փախուցեալ յարքունիսն իւր եւ ընկեցեալ զինքն յերկր գոռայով եւ արտասուելով եւ հառաչելով, յողոց հանելով եւ հեղձաձորձոկ տապալեալ սրտիւ, զոր տեսեալ զաշնոթան բազմութիւն զարարն եւ անապատ⁶ արարեալ զբոլոր Դարեհաստան աշխարհն: Եւ ի Եփեսոս անդէս տարակոյս⁷ բմբունեալ Դարեհի՝ զանձն իւր ող-

+ Լուցումն քառ BCD-ի:

+1 BCD անցին գտեալ փա հուն գտեալ անցին:

+2 BCD Տպ բազմութիւն փա բազում:

+3 BCD արեւմտեալ փա զարեւմտեալ: Լուցումն քառ BCDF Տպ-ի (համաձայն M-ի):

+4 BCD անցին չի: C եղեմնաւարաւ, D եղեմն տարաւ:

+5 BCD արեւմտեալ փա արեւմտեալ Դարեհի խորագիրը:

+6 BCD Տպ եղեալ անկանէր յարքունիսն, F եղեալ եկն յարքունիս փա լինէր... յարքունիսն:

+7 BCDF Տպ գոռայով եւ չի:

+8 BCD Տպ անապատ տեղակ:

+9 CD տարակոտանայ, B Տպ տարակոտան:

բայր, ասելով. «Աւա՛ղ անդերծանելի՜ և վտանգելի աղէտակոծ տարա-
կուսանացս: Զայսքան⁺¹ մեծ թագաւորս⁺² Դարեհս, որ այսքան ազինե-
հնազանդեցուցի և շատ քաղաքս ծառայեցուցի, որ աստուածոց աթո-
ռակից եղէ, այժմ⁺³ փախստական և մաղապուրծ, եղէ⁺⁴ աւերակ»⁺⁵:
ԸՂ. Եւ ապա սակաւ մի ուշաբերեալ և զգաստացեալ ի բազում հե-
ծեծմանէն⁺⁶, յետս ընկրկեալ, կարգեալ թուղթս գրեցաւ առ Աղեքսանդ-
րոս, որ ունէր արինակ այսպէս.

Յոյժ տարեկուսեալ Դարեհ
ու զնէր զափիկն երեսին.
Ու թուղթ ու թանաք առէր,
գիր գրէր Աղեքսանդրոսին.
«Քեզ ոտք 'ւ աղաչանք ընկնիմ,
տէ՛ր, արա ինձ ողորմութիւն.
Զկինդ ու զմանկունքդ ու զմայրդ
ազատէ՛ դալ իւրեանց տեղին.
Եւ քեզ մեծ անուն շահիս՝
յաւիտեան անդերծանելի(ն)⁺⁷:

Կաս⁺⁸ տարեկուսել, Դարեհ՛, նետահարի պէս²⁵⁷
Դոյնըդ զեղընել շար հիւանդի պէս,
Պըղտորել մըտաւըդ պարտապանի պէս,
Աչքըդ նըւաղել շար խըլըրդան պէս,

+ B Տպ անդերծ:

+1 BC Տպ զի այսքան, F որ այսքան փխ զայսքան:

+2 B Տպ թագաւորաց թագաւոր փխ թագաւոր:

+3 ABF Տպ և քնդ արեգական ծագեցի այժմ:

+4 F անպատուէր փխ անպատու աւերակ, CD անապատ տեր: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:

+5 B ևզէ աւերակ: Ըշմարտապէս է, գոր ասաց մայր իմ, զի զհանդերձեալն ոչ էր

հաստատ գիտէ. քանզի զիպուած բախտի գուղնաքեալ ինչ միտումն թէ առցէ, զնուաստն զե-
վերոյ քան զամսոս ի վեր տարեալ հանէ բարձրացուցեալ: Եւ զայն, որ ի բարձունս են, յա-
մուղջս ի վայր իջուցանէ: Եւ անկեալ զնոր դառնապէս Դարեհ՛ ամայի ի մարդկանէ՝ ալ-
ամբոխից տէր եղեալ: (հմմտ A, 55ա):

+6 B Տպ և ի զմեղակ հառաչմանէ և ի վտանգալից արտասուանացն ջանաց կազդուրիլ կալ
ի վերայ մտացն յետս ընկրկեալ զմիտումն ալեկոծեալ վշտացն: Կարգեալ թուղթս գրեաց առ
Աղեքսանդրոս և առաքեաց առաջի նորա աղէտս աղաչանաց արկանել առաջի նորա, որ ունէր
արինակ այսպէս փխ հեծեծմանէն... արինակ այսպէս:

+7 Լրացումն ըստ BCD-ի:

+8 Կաֆան վերցված է CD-ից, E չի, E քերի և աղավաղված է:

Յարերդ ևս հասել հոգեարի պէս,
Դառն արտասուեր սրգաւորի պէս,
Մէն ևս մեկնակ յուշկապարոյ պէս,
Յասմամբ ցընորել ցին սև հաւի պէս,
Դու զքեզ ասէիր Արամազդայ պէս,
Համ թեաթափել գայլագոռաւ պէս:

(19) (Թուրք՝ Դարեհի առ Աղեքսանդր յետ փախստական լինելոյն
նորա. և աղաչէր ի բաց տալ զմայր նորա)

էջ 147 «Դարեհ՛ արքայէս⁺¹, Աղեքսանդրի տեառն իմում՝ խնդալ: Նախ
առաջին գիտուն լիցի յեզ՝ զայր⁺² եղեր շատ և բաւական ի ժամանակս⁺³,
Զի⁺⁴ մեծամեծս փքանացիկս ոչ խորհիմ, այլ զմարդկային տկարու-
թիւն մեզ հնազանդս լինել և քեզ անոխակալ և ընդ միտ ածեալ մեր
չաստուածոցն: Եւ Քսերքսէս, որ զմակեղոնացուց երկիրն առաւ և,

էջ 148 քանզի ինքն խորհեցեալ և հպարտացեալ և քամահեալ վարկաւ⁺⁵ զա-
մենայն մարդկաւ, մեծ ցանկութիւն ունէր և ելլադա զարու երթալ,
քանզի յոյժ հոգածու էր: Բայց ոսկոյն և այլ ևս քաջալուսութեան և
բարեբախտութեան, որ էր մեզ ի հարց, չոգաւ կորուսեալ զբազում
ոսկին և զբազում արծաթսն, զբազում խորանսն: Զորս և զու հաշեցեալ
և տեսեալ՝ ի մեծամեծս խորհելոյ և ի միտ ածելոյ խորշեալ, գլխ ի
մեզ առ քեզ փախուցեալս և անկեալս զքեզ: Աղաթական Արամազդաւ
և միւսոյն, որ ի մեզ ազատութիւն ի պարսկաց, ի բաց տուր զմայրն
և զկինն և զմանկունսն: Եւ փոխանակ նոցա խոստանամ ցուցանել քեզ
զանձս, որ ի Մինա²⁵⁸ գաւառին է, և որ կա⁺⁶ ի Շաւշ, որ է՝ Ասպա-
հան⁺⁷, և ի բարտուրացիսն և զորս հարքն մեր եղին յերկրի: Եւ ըզձիւք

+ F Թուղթ Դարեհի առ Աղեքսանդր յետ փախելոյ փխ խորագրի:

+1 B Տպ արքայիդ:

+2 BF Տպ զի այր փխ զայր:

+3 BCDF Տպ յիշատակս փխ ժամանակս:

+4 BCD Տպ Զի մի (D մի չի) մեծամեծս փքացեալ խորհեցիս, այլ զմարդկային կարգս
խոկալ և ընդ միտ ածել, քանզի Քսերքսէս, որ զլոյսն ինձ եցոյց առաւել (CD առաւ) քան զինքն
փխ Զի մեծամեծս... քանզի ինքն:

+5 BCDF Տպ վարկաւ չի:

+6 BCD Տպ որ կա չի:

+7 BCDF Տպ որ է Ասպահան չի:

խնդրեմ քեզ պարսից և մարաց մարդկան տիրել զամենայն ժամանակս. և Արամազդ²⁵⁹ իսկ զքեզ մեծարեսցէ: Եւ զու⁺ ո՛ղջ լիւր: ՃՂԱ.

Եւ թուլթս այս իբրեւ քնթերցեալ եղև առաջի Աղեքսանդրի⁺1, և Հրամայեաց թաղաւորն⁺² ժողով առնել զաւրաղխացն, որովք նովան էին, և քնթեռնու(ւ)⁺³ զթուլթն առաջի նորա⁺⁴: Ասաց ոմն ի զաւրաղխացն Պարմենիոն աւետն, որ երթայր զհետ նորա: Եւ ասէ⁺⁵.

— Աղեքսանդրէ՛, ահա առի զինչս և զզաւան, զոր և տայ նա քեզ, և ետու⁺⁶ փոխանակ արցնցիկ, զի զմայրն, զկինն և զմանկունսն առցէ⁺⁷:

Եւ առ այս ասաց Աղեքսանդրոս.

— Եւ ես այժմ ասեմ⁺⁸, ո՛վ Պարմենիոն, առի:

Եւ Հրամայեաց թղթաբերացն պատմել Դարեհի⁺⁹:

— Եւ ես զարմացեալ եմ, ասէ, թէ առ ի՞նչ Դարեհ աղաչէ քնչիւր փրկել զիւրսն, բայց կարի առանել, թէ զզաւան ինձ խոստանայ տալ ինձ: Այլ և յայտ և անգէտ է յայտմանէ, զի թէ յաղթեսցէ ինձ կռուով իւրն է այս ամենայն⁺¹⁰, ապա թէ պարտեալ գտցի՝ նալ եղիցի¹¹ ինձ, մի ինչ խոստացի զիմսն: Քանզի, թէ յաղթեսցէ ինձ կռուով, ոչ յազազս նորա մարն և կնոջն և մանկանցն բանք նորա լինին առ մեզ և, թէ այլ մեզ՝ առ նա յազազս մերոց տեղեացս: Բայց ի բոլոր յԱսիա ոչ էի եկեալ, եթէ ոչ կարծէի իմ գոլ զաշխարհս, քանզի տալիրատ է ի յայլոցն ձեռն արկանել⁺¹²: Բայց, եթէ յառաջագոյն այսր աշխարհի և նա էր իշխան, զայս շահ երթալ տարցի, վասն զի զայլոց աշխարհ ունելով՝ այսքան ժամանակս ոչինչ կրեաց:

Եւ զայս ասացեալ⁺¹³ Հրամայեաց Դարեհի պատմել Հրեշտակացս,

+ BCD Տպ եւ զու չիք:

+1 BCD Տպ Աղեքսանդրէ փխ առաջի Աղեքսանդրի:

+2 BCD Տպ Թաղաւորն չիք:

+3 Լատինացն քառ ABC Տպ-ի (Խամանայն Ա-ի):

+4 BCD Տպ առաջի նորա չիք:

+5 BCD Տպ եւ ասէ չիք:

+6 E Լատ. ու նորոսով քառ BCD Տպ-ի:

+7 BCD Տպ առի չիք:

+8 BCD Տպ ասէ:

+9 B Տպ ասմել Դարեհի չիք:

+10 BCD Տպ ամենայն չիք:

+11 BCD Տպ նալ եղիցի չիք:

+12 CDE ազազազովսմ է՝ ձեռն արկանել: Աղբյուրն քառ E-ր, A ձեռն զնել, B Տպ ձեռնարկել:

+13 BCD Տպ ասացեալ չիք:

էջ 149 Բայց թուլթ ոչ գրեաց:

ՃՂԲ. Եւ⁺ քանզի ինքն իսկ արքայն Հրաման ետ, զի ի զաւրսն վիրաւորր⁺1 եղելոցն բժշկեսցեն և համեցուցանել զմիտս և զվախճանեալսն ի տեղի արժանաւոր թաղել: Եւ կացեալ մնացեալ անդէն զրուսն ձմեռն և արարեալ զկարգեալ զոհսն զաւառական շաստուածոցն՝ Հրաման²⁶⁰ ետ հրկէզ ասնել զարքունիսն Քսերքսի զգեղաշարմարսն աշխարհին այնմիկ: Եւ յետ սակաւ մի զարծեալ զզոյացաւ և զաղարեալ Հրամայեաց նոցա: Ետեա և զգեղեղմանս՝ ընդելուզեալս ոսկով մեծաւ, և զթաւոյսն ոսկի, զի իբրեւ քզի(ց)ազանց⁺² էր տեսիլն, և առնթեր մերձ կուտի²⁶¹ գերեզմանն: Եւ կայր աշտարակ⁺³ մի բարձր, արձակ⁺⁴ տաւնայարկ, և ի վերնումն յարկին կայր ոսկիոջ աւազ (...)²⁶²: Եւ տեսեալ զնա⁺⁵ Աղեքսանդրի՝ Հրամայեաց նոցա շափել զտեղիս և հատանել (տալ նոցա)⁺⁶, և բորեանս և սերմն տալ նոցա և եզինս իւրաքանչիւր ումեր վից և զայլ եւ, ինչ որ միանգամ պէտք էին առ մշակութիւն, և այլ ինչ եւ զարծեալ աւալ նոցա⁺⁷:

ՃՂԳ. Բայց Դարեհ² վերստին Հրապրէր միւս եւ այլ կոխ բախեալ քնդ Աղեքսանդրի:

Դու քզրեղ մեծ կարծէիր⁺⁸

հաւատար աստուածոց նրման,

Այսպաւ եւ զու յոյժ տըրտմել

ու հասել ի զուրբի մահուան⁺⁹,

Զէլ զամբը յերկիրդ եկել:

ու նքսեալ զէմ քեզ յանդիման,

Քս զաւրբն են յերկրայս զարձել,

կու կաշմեն քեզ զարան մահուան⁺¹⁰:

+ BCD Տպ եւ ինքն արքայն Հրաման ետ:

+1 BCDF Տպ եղեալ վիրաւորսն բժշկել և համել զմիտս փխ վիրաւորր... զմիտս:

+2 CDE զիւրազանց Սերաքունն քառ B Տպ-ի:

+3 CD աշտարակ:

+4 B Տպ բարձրակ փխ բարձր տըրտմել:

+5 BCD Տպ յանալ նոցա փխ տեսեալ զնա:

+6 Լատինացն քառ BCD Տպ-ի:

+7 BCD Տպ նոցա չիք:

+8 CD Ետեա ասի Աղբյուրացու Բեկեակային ինքնագիր «Գրիգորիս» մանկագրութունը լատինացեալ: B Կաթան չիք:

+9 CD ի մահուան:

+10 Այս կաթային C-ում հաշտարակ, իսկ B-ում հախտարակ է եւեթալ 14 տաղանի բա-նասանկութունը, որ E-ում չկա (տե՛ս 232 էջի տողաւանդ):

Եւ գրէ թուղթ Պոլլրայ թագաւորին հնդկաց գալ յաւգնականութիւն, որ ունէր արինակ դայս. «Թագաւորաց թագաւոր Դարեհ, առ Պոլլրոս թագաւոր՝ խնդալ: Գրեցի քեզ վշտակից լինել մեզ, քանզի՝ եղեալ կործանումն տանս իմոյ: Քանզի, որ եկն ի վերայ վայրենի գաղանի անձս ունելով, ոչ կամի զմայրն և զկինս և զմանկունս ինձ ի բաց տալ: Եւ ես խոստացայ նմա գանձս և յոլով այլ ինչս, յորոց, թէ կամեսցի առանց սաղտանելոյ վարելով յիրս, ոչ հաւանի: Վասն որոյ կամեսցեալ աւար հարկանել զաշխարհս, ի վերայ որոց գործեաց առնել ընդ նմա և յայլ պատերազմս, և դայս կարի մեծ՝ արդ, մինչև վանեցից զաղզան կամ ես ոչ ես եղեց աշխարհիս, յայսքան մահու դրունս զիս հասոյց: Այժմ արժան և իրաւունք են քեզ ստամբակել ի վերայ իրացս, զոր կրեցի, և վրէժխնդրութիւն առնել թշնամեացս՝ յիշելով զնախնեացս մերոց զսէբն և զիրաւունս: Եւ արդ, ժողովեալ յոլով ազինս ի Կասբիական դրունս²⁶³, աշխարհն անառիկ (զծուարականս)⁺¹, թռչակ և աշնոցիկ, որ գանն իսկ անդր ձեռն ընկալաց տուեալ նոցա ինչս շատ ամսոց (ամսոյ)⁺² առն հ(ա)րստի²⁶⁴ ոսկիանակս⁺³ երիս և հեծելոյն՝ ոսկիանակս հինգ, նա և ցորենան և բուս: Եւ յամենայնէ քեզ առաքեցից զկէս աւարին, յորոց թէ առից զթշնամեացն: Եւ շնորհեցից քեզ և որ զուարակազուլս ձին կոչի՝ հանդերձ արքունական զարդագեղիւրն⁺⁴ ձերբակալեալ յափշտակեսցուք, և զայնոսիկ, որ ի Շաւշ

— Կաստ, զքեզ կարծէր թագաւորի պէս,
Հիմիկ կաս խաւարեալ աշիկայի պէս,
Ջնդան ես մաւել պարտաւորի պէս,
Ապիկով պատել՝ բռնպատկերի պէս,
Մարութս սանդրել՝ դատաւորի պէս,
Բերանդ լռել՝ լալ և համեր պէս,
Պետոգ առ քեզ եկեալ՝ թագաւորի պէս,
Ողորմ հայի հարս գթածի պէս,
Դու ես ուսուցիչ վարդապետի պէս,
Ով զքեզ տեսանէ, խրատի մարդապէս,
Ասէ՛ մեռանի՛մ մահկանացուի պէս,
Դնեն զիս ի թարութի դատապարտի պէս,
Թաղեն ու գնան չարիկամի պէս,
Ի այլ իսկի չի յիշեն անծանաթի պէս:

÷ BCD Տպ քանզի շիֆ:

+1 CD՝ թշուառական փխ զծուարական (հմմտ N 263 ծանոթ.):

+2 Լրացումն ըստ BCD Տպ-ի:

+3 CDE ոսկիականս:

+4 BCD Տպ զիւղիւքն և զայնս փխ զարդագեղիւքն... և զայնոսիկ:

հարձք են հարիր և ութսուն՝ հանդերձ իւրաքանչիւր զարդուք: Արդ, ընկալեալ զթուղթս, մի՛ ալ ինչ առնէր, բայց պատուիբելով, որ շուրջ ազինքն են, ելանել յորս⁺ ինչ և պատշաճ տեղիս, թէ յորում ժամու եղաք և ժողովիլ ամենեցունց»:

(Է) (Սպանումն⁺¹ Դարեհի ի նախարարաց իւրոց)

ՃՂԴ. Իսկ Աղեքսանդրի ուսեալ յումեմնէ ի Դարեհի փախուցելոցն անկելոց առ նա զհանդերձեալսն, զոր և առեալ Աղեքսանդրի զարսն խաղայր և գնայր յաշխարհն Մարաց: Եւ լուաւ⁺² Դարեհ, թէ յեկբատայ²⁶⁵ է նա, բայց ոչ կարծեաց²⁶⁶ թագաւորին Աղեքսանդրու⁺³ յԱսիայ, եթէ ոչ քամահեսցէ անուամբն Դարեհի: Եւ պատմեաց նմա, թէ փախըստական է ի Կասբիական դրունս, մերձ յաշխարհն Թալիշ, ի գաւառն Գիլանայ, և ճեպով առնէր զհետ մտանել: Եւ լուեալ յումեմնէ, թէ մաւտ է, և Գիստանեայ⁺⁴ ներքինոյ ինքն փախուցելոյ և առ նա անկելոյ, որ պատմեաց նմա զամենայն ճշմարտիւ և համարձակագոյն, քանզի և իսկ⁺⁵ քաջալերութեամբ զհետ մտանէր հուպ լինել⁺⁶ նմա: ՃՂԵ. Եւ իբրեւ գիտացին Դարեհի նախարարքն զԱղեքսանդրոս մերձ ի տեղիսն մաւտեոր⁺⁷, Բեսոս²⁶⁷ ոմն անուն և Զառիվարդան⁺⁸ շար զինու վառեալ, զեխեալ մեծավնաս⁺⁹ բարութ²⁶⁸, խորհեցան սպանանել զԴարեհ: Քանզի ասէին ընդ միմեանս Բեսոս և Զառիվարդան. «Եկայք⁺¹⁰ սպանցուք զԴարեհ և պարգևս առցուք (յ) Աղեքսանդրէ իբրեւ զթշնամի նորա սպանանելով»:

+ BCD Տպ յոր տեղի որ ժամ եղաք գալ ամենեցուն ժողովել փխ յորս ինչ... ժողովիլ ամենեցունց:

+1 A Սպանումն Դարեհի ի Բեսոսայ և Զառիվարդանայ, F Սպանումն Դարեհի ի Բեսոսի և Սպանումն Դարեհի փխ խորագրի:

+2 AF Եւ լուաւ... մտանէր հուպ լինել նմա շիֆ:

+3 E թէ թագաւորն էլ Աղեքսանդրոս փխ թագաւորին Աղեքսանդրոս: Ուղղումն ըստ BCD Տպ-ի:

+4 CDE Գիստանեայ: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+5 BCD Տպ և փխ քանզի և իսկ:

+6 BCD Տպ հուպ լինել շիֆ:

+7 BCD Տպ մաւտեոր շիֆ:

+8 BCD Տպ Առիվարդան:

+9 B մեռեալ, CDE մեռանայս, Տպ մեռեալ փխ մեծավնաս: Մրբագումն ըստ F-ի:

+10 BCD Տպ եկայք շիֆ, F զի եթէ փխ եկայք:

Այսպէս և չար խորհուրդ դատաւ ամեալ և ոչ ամաչեցեալք ի նմանէ, կարծեցեալ, թէ մեծ փառս մատուցանել Մակեղոնացոյն, բերին ի վերայ նորա սրաւորեալ դձեռս իւրեանց¹: Եւ իբրեւ ետես զչարսն, Դարե՞ ասաց.

— Բ՛ի իմ տեարք, որ յառաջն ծառայքն էիք, զի՞նչ աշորան զբրկեցի զձեզ կամ զի՞նչ յանցեալ առ ձեզ, զի դուք սպանջիք խուժադուժ յաշրութեամբ⁺¹: Եւ ես⁺² աղաչեմ զձեզ, մի՛ յորով դուք քան զմակեղոնացիսն շարժին՝ զործիցէք, մի ես ապիրատ նմանութեամբ քան զԱղեքսանդրին բերեք թ Վերայ իմ: Թող տուք ինձ այսպէս ի տամալսս⁺³ անկանել կեալ և յոգեոց հանել զանհարթութիւն խառնակութեանս զիպուածոյ. քան(զի)⁺⁴, թէ եկեալ ի վերայ այժմ Աղեքսանդրոս, գացէ զիս խողխողեալ՝ թաղաւորն զթաղաւորի⁺⁵ վրէժն կու խնդրէ:

Եւ նորա ոչ իւր հաւանեալք մաղթանաց իւրեանց արքային և սրովն իւրեանց վանեցին զնա: Իսկ նա ընդդէմ դարձեալ կուէր ընդ երկոսին, իբր⁺⁶ թէ ընդ հպար պատանիսն: Եւ զԲեսոս ահեակ ձեռամբն (ընդ երկիր)⁺⁷ անկեցեալ⁺⁸ զծունկն յողին նորա հարեալ և յետակոյժ բեկեալ, և զԶառիվարդան աշոյ ձեռամբն պաշտպանելով, զի մի ամէ ի վերայ իւր դաժումն սուսերին, և առ շեղ նոցա և կողմնակի հարուածքն լինէին նմա ի տիրասպան ամբարշտաց շարեաց⁺⁹:

Եբր⁺¹⁰ շարին ու ֆալաքն են

միաբանել, ես ո՞ւմ գանգատիմ,

+ BCD իւրեանց շի:

+1 CE յաղթութեամբ, F յաշրութեամբ: Ուղղումն ըստ BD Տպ-ի: («յաշրութեամբ» բառի միակ վկայությունը՝ սույն կոնտեքստում, տե՛ս №28 Բ, 315):

+2 BCD Տպ մի փխ եւ ես, F եւ ես աղաչեմ զձեզ շի:

+3 CDE ի տամալս, F արտաժութեամբ փխ ի տամալսս: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+4 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+5 B Տպ զթաղաւորի անկելոյ վրէժն խնդրիցէ, F զթաղաւորի զիս անկանելոյ վրէժս խնդրեմ:

ցէ փխ զթաղաւորի... կու խնդրէ:

+6 BCDF Տպ իբր թէ ընդ շի:

+7 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+8 BF Տպ կալեալ, CD անկեալ փխ անկեցեալ:

+9 BCDF Տպ շարեաց շի:

+10 B Կաֆան՝ շի:

Այս իմ (սն)ուցած⁺ ծառայքս

չի թողին սակաւ մի⁺¹ հանգչիմ.

Դաւաթն ի քամի նման,

որ յերկրէ-յերկիր վըտարիմ.

Աստուած գիտէ, թէ ուր մեռանիմ

կամ ես ում ձեռաւք թաղըրիմ:

ԶԴարեհ են⁺² ի մեջ առեալ⁺³,

կու խոցեն ի մէջ գիշերի(ն).

Բեսոս և Զառիվարդան

սուսերաւքն հարկանէին:

Ասաց. «Մի՛ առնէք, ծառայք,

պատեհ չէ իմ հարկանողին.

Թէ Աղեքսանդրոս լըսէ՝

տիրասպան լինիք յատենին»:

Թէպէտ մաղթէր կողկողազին,

Գուր արկանէր սիրով⁺⁴ նոցին,

Արքն առաւել շարանային

եւ անխընայ հարկանէին,

Արեամբ զտաճարքն ներկէին

եւ ի զգեստուց կողոպտեցին,

Յորժամ լըւան զգալն արքային

Մակեղոնեան Աղեքսանդրին:

Կիսախողխող ըզնա արին⁺⁵

եւ փախըստեալ ի բաց զնացին,

Զի մի զպատիժ պատուհասին,

Յանձինս⁺⁶ կըրեն յանկարծակի:

Եկեք ու զարմացք տեսէք⁺⁷

Թ'ինչ կառնեն ընդ արքայն պարսից.

+ Լրացումն ըստ C-ի, D ի սնուցաց փխ իմ սնուցած:

+1 CD որ ես փխ սակաւ մի:

+2 B ԶԴարեհն փխ ԶԴարեհ են:

+3 BD ածեալ փխ առեալ:

+4 BC ի սիրտ փխ սիրով:

+5 BCD թողին փխ արին:

+6 C յանձ կրեցեն, B Յանձին կրեցեն զոր գործեցին փխ տողի:

+7 B տեսէք արմացք փխ զարմացք տեսէք, C արմացք:

Բեսոս՝ բնութիւն շան առեալ,
կատաղեալ զարմաւքն՝ անիծից
եւ Ձառիւլարդան վառել
պիղծ թիւնաւք իծից և քարբից,
Յալտնի տիրասպանք ևղեն,
սեւերես յառակս ամենից:

Տեանուր⁺¹, թոնց առակ լինիք
դուք՝ Բեսոս և Ձառիւլարդան.
Պարտ էր ձեզ հնազանդ լինել
զինչ արէնէն էր իշխանական:
Ամ, դուք հակառակ դործէք,
թրշնամեաց դարացն ի նըման.
Աստից ի սլակաս արերք
մեռանիք բաղմաց տեսական:

Աղաղակէր⁺² մեծածայն
ծառայից իւրոց և ասէր,
Ձառիւլարդնայ, Բեսոսի
ի ծոնկս իւր անկեալ խոնարհէր,
Մարգասպանն ի սկըզբանէ
բարկութեամբ ըզնոսա շարժէր,
Առեալ սրախողխող արին,
յաջ և ահակ արիւնըն հոսէջ:

էջ 153 Ոչ կարացեալ զարութեամբ սպանանել զնա, թողեալ զնա⁺³ ի
բաց սրախողխող, և փախեան շարաբաստքն: Եւ ձայնեալ զաղտագող
ի գիշերի, թէ աւետիքս տուք մակեդոնացւոյն, զի Դարեհ կա ի մահիւնս
արեան ճապաղ:

Իսկ մակեդոնացիքն ընդ Սրնկա գետն սառուցեալ անցանէին
լուեալ Աղեքսանդրի⁺⁴, եկն մուտ յապարանս Դարեհի: Եւ չար⁺⁵ առ

+ B չարաւքն, C զօրօքն փխ զարմաւքն:

+1 BC Կաֆան չիֆ:

+2 BC Կաֆան չիֆ:

+3 BCD F Տպ թողեալ զնա... մահիւնս ճապաղ չիֆ:

+4 BCD Տպ Աղեքսանդր փխ լուեալ Աղեքսանդրի:

+5 ABC վատ, F վատքն փխ չար:

բարիշտքն գիտացեալ⁺ զմուտս արքային՝ ալ ի բաց հեռացան փա-
խըստեամբ և գիտացին, թէ որպէս կիսամահ արարին, մինչև տես-
ցեն, թէ որպիսի բարս ունիցի առ նոսա թագաւորն:

ՃՂԶ. Իսկ իբրև եկն եմուտ յապարանսն առ Դարեհ, գտանէ զնա
Աղեքսանդրոս կիսամահ²⁶⁹, տակաւին հոսեալ յերկիր ի սրոյն կարի
սեռ արեամբն սաստկապէս ներկեալ: Եւ տե(ս)եալ⁺¹ թագաւորն զԴա-
րեհ ալսպէս արեան ճապաղ առեալ, ընկալաւ զնա ի գիրկս իւր և ողբս
առեալ՝ խանգաղատ⁺² սիրով կականեաց ի վերայ նորա աշխարանս
արժանի տրամութեան: Եւ արտասուս ի յակն աղբերացն գետաբար
հոսելով, տխրեալ ծմբեր: Եւ քղամիդան ծածկեալ զմարմինն Դարե-
հի, իբրու զի թագաւոր էր, ի վերայ թագաւորի թշուառութեանցն տխա-
տէր⁺³ տարեկոյս⁺⁴ տրամեալ: Զձեռն ևղեալ ի վերայ Դարեհի լան-
ջացն, տրամութեամբ⁺⁵ լի ալսպիսի բանս առ նա խաւեցաւ.

— Արի կաց ի բում(մ)է երկրէդ և կաց ի գաւազանդ, ով արքայդ
Պարսից մեծ⁺⁶ Դարեհ, և քոյոցդ տէր լեր դարձեալ, կալ զթագաւորաս-
տան բաղմութիւնդ, առ ի քեզ զբո մեծութիւն փառացն քոց և զթագ
արքայութեան: Երդնում քեզ, Դարեհ, ի վերնական⁺⁷ նախախնամու-
թիւն և յաստուածսն՝ ամենայն ճշմարտութեամբ և ոչ կեղծիւք⁺⁸ խա-
րեութեամբ ասեմ զայս քեզ: Քանզի քեզ միայն ըզծիւք խնդրեմ զթագդ
և զկա(յ)սերական⁺⁹ գաւազանդ լինել, զոր ունէր: Քանզի ընդ քեզ
և ես բաղմեալ հաւասարէի սեղանի հացկերութեամբ ձեռամբ, յորժամ
եկեալն էի յԱղեքսանդրէ հրեշտակս առ քեզ: Ալ և արդ⁺¹⁰, արի յոտդ
կաց և կալ զբո աշխարհ և կանգնեալ զքեզ ի քաջալերութիւն յանձն

+ B Տպ ուսեալ զմուտն արքայի թողեալ զԴարեհ կիսամահ ի բաց գնացին փախստեալ,
մինչև ուսցին, թէ որպիսի բագաւորն առ նոսա ունի բարս, C գիտացեալ զմուտ արքայի թողին
զԴարեհ կիսամահ: և ի բաց գնացին փախստական մինչև տեսցեն թէ որպիսի բարս ունի առ
նա թագաւորն փխ գիտացեալ... առ նոսա թագաւորն:

+1 BCF Տպ եւ տեսեալ... ի գիրկս իւր և չիֆ:

+2 BC Տպ խանգաղատ չիֆ:

+3 CE տխրատէր: Ուղղումն ըստ BD Տպ-ի:

+4 BC Տպ տարեկոյս չիֆ:

+5 BF Տպ ողորմութեամբ փխ տրամութեամբ:

+6 E մեծաց, C մեծա: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+7 F յահաւորական փխ ի վերնական նախախնամութիւն և:

+8 B Տպ կեղծեալ, F ստեղծեալ փխ կեղծիւք:

+9 F զգաւազան թագաւորութեան փխ զկայսերական գաւազանդ:

+10 CD ալ արդար ի յոտն փխ և արդ արի յոտդ:

154 անհնելով, զի ոգով ոչ է պարտ ևս թագաւորի թշուառեցելոյ տրամել: զի անդիտութիւն մարդկան առ ի վախճան մահու և ի նմանէ ոչ որ զնոր ճարին զքեզ: Աղղեա՛ ինձ զնոսա, զի զքեզ այժմ ի ցաւոցդ հանգուցից՝ ճշդէ: Եւ զայս իբրեւ ասաց Աղեքսանդրէ, ապա մոնչեալ հեծեծութեամբ Դարեհի և զձեռն ի նա կարկառեալ՝ ձգեաց յինքն զԱղեքսանդրոսն և պատեալ՝ զնովաւ, ասէ:

— Աղեքսանդրէ՛, մի երբէք գուցէ բարձրացիս հպարտութեամբ ընդվզեալ ի թագաւորական փառսդ, բանդի յորժամ գործ հանգիտաստուած⁺¹ գործեսցես և յերկինս ձեռաւք քովք թուեսցիս հասանել: Ընդ միտ՝ ած և դիտեա՛ զհանդերձեալսն. քանզի դիպուած բախտի ո՛չ գործէ զթագաւոր և ո՛չ (զ)իշխան, ո՛չ զգեղջուկ և ո՛չ զբազմութիւն բամկաց⁺², բայց անորիշ բարուք զնա յամենայն ուրէք և յածի: Բայց տե՛ս դու և արդ ևս, թէ որպիսի ինչ իցէ. մինչև ցայժմ աշխարհակալ կայր⁺³ և, արդ, այժմ զինչ իցէ թշուա(ռ)կանս, (տեալս երկրի, որ)⁺⁴ և ոչ անձինս տէր եղեալ: Քանզի իսկ⁺⁵ մեռանիմ, և թաղեա՛ զիս, որդեա՛կ. քոյով փառաւոր ձեռամբդ. զիս պատեսցեն մակեդոնացիքն, և մի՛ պարսիկք⁺⁶: Խուժադուժ և մի՛ եղիցին Դարեհի յազգակցութիւնն: Արդ, տե՛ս և պատրա՛ւտ լեր, պահելով զքեզ ի քոյոցն, (զի մի վտանգս կրեսցես ի)⁺⁷ մակեդոնացւոցն, որպէս և ես⁺⁸ ի պարսկական արանցն կրեսցի⁺⁹: Եւ արդ⁺¹⁰, աղերսիւ քեզ յանձն առնեմ թշուառականն զմայրե՛ս իմ զարբայուհի զՀոռոգոունէ²⁷⁰. Ընկա՛լ⁺¹¹ իբրեւ զքո ծնաւդ: Եւ զկր՛ն իմ իբրեւ յարին զթա: Իսկ զդուստրն իմ Հոռոսիանէ²⁷¹ տամ քեզ ի կնութիւն, զի թէ ինձ և ի մեռեալս կա և մնա յիշատակաւ: Երկու ծնունդքն ի ծնաւդսն պարծեսցին. դու հարբն քո Փիլիպոսով և դուստր

իմ Հոռոսիանէ՛ Դարեհի: Պատուեա՛ զքոյրն իմ զԳագիփարդեա՛ իբրեւ՝ զքոյր քեզ տեսանելով, զեղբա՛յրն իմ մեծարեա զՌքսիդարկէս՝ իբրեւ զհարազատ թագաւորի, զի մի՛ մակեդոնացիքն ոտնահար լինին ի վերայ նորա: Եւ զայլ մանկո՞ւսն խնամածութեամբ և սիրով ընկալ՝ որպէս վայել է քոյին հանձարեղ իմաստութեանդ:

Եւ զայսքան ասացեալ Դարեհի բանս անդարձականս և հհան զհոգին ի գիրկս աշխարհակալին Աղեքսանդրոս⁺¹:

Յորժամ⁺² չարին ի յեա քակուե²⁷²,
ի յուշ թողու, որ անկնի ի խոր,
Յուցնէ ըզկապի՞ճ չարին,
Թէ զայդ լից ի հոգս ՚ւ ի ցընոր,
Տանի հանց կապի ածէ,
զինչ Դարեհ յարենն ի մոլոր,
Չունչն⁺³ է ի վեր բաղել,
որ յերկ էր մեծ թագաւոր:

Աւա՛ղ⁺⁴ վիճակի բախտիս
արքայիս, որ հանդիպեցայ,
Չարիս, որ դիպայ Դարեհս,
ի յարեան ծովքն լեզկացայ⁺⁵
երնէ՛կ, թէ չէի ծընել
ու դիպել բախտիս, որ դիպայ⁺⁶.
Այսաւր զիս ի յիս քարշեմ,
մեռանիմ, հար իսկի չեկայ:

155

Ջաֆարիս

Գնացին⁺⁷, աւետիք տարան²⁷³
առ արքայն մակեդոնացին.
Ինչ՝ Դարեհ անկեալ զնի
ի մահիճս արեան հապաղին:

+ BF Տպ պատատեալ:

+1 CDE հանգիստ աստուած: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+2 BCDF Տպ ուսկաց չիֆ:

+3 BCDF Տպ կամ փխ կայի և արդն:

+4 Լուցումն ըստ BCD Տպ-ի (CD տեալս երկրի):

+5 BCD Տպ Քանզի իսկ չիֆ:

+6 F և ի զերեղման իմ մի եղիցին նենդահաւատ պարսիկրն յազգակցութենէն Դարեհի

որք զսէր ոչ պահեն փխ և մի պարսիկք... Դարեհի յազգակցութիւնն:

+7 Լուցումն ըստ BCD Տպ-ի:

+8 BC Տպ ևս այժմ:

+9 BCD Տպ կրեսցի չիֆ:

+10 B Այլ, CD Արդ փխ եւ արդ:

+11 BCD Տպ ընկալ չիֆ:

+ BCD Տպ իբրեւ չիֆ:

+1 B հաջորդում է «Արքայս կու լար սրտով զթար||արտասուէ զէզ մարդարտաշար»
սկզբածրով մասամբ անընթեռնելի կաֆան:

+2 B Կաֆան չիֆ:

+3 C Ջի շունչն:

+4 B Կաֆան չիֆ:

+5 C լողացայ:

+6 C տեսայ փխ դիպայ:

+7 BCD Կաֆան չիֆ: Ջաֆարիս Գեունեցու ինքնագիր կաֆան է:

Երբ որ Աղեքսանդր լըսեց,
փոյթ ընդ փոյթ եմուտ առ նըմին,
լալով երարձ ի գիրկս իւր,
թախանձէր զբանս ողորմագին:

Երբ՝ Աղեքսանդրն զայն լըսեց,
Յոգուոց հանել, շատ արտասուեց,
Ձառ ի թիկամք զըրկապատեց
Եւ քղամիզան ըզնա ծածկեց:

— Երզնում⁺¹ յարարիչն աստուած²⁷⁴,
իւր անունն ահեղ վերնական,
Որ այլ չի նենգեմ առ քեզ՝
տէր Պարսից տանն արքայական.
Գերեացքն քո դարձ առնեմ
պարգեաւք ի տանն հայրական.
Ձքո տանջողքն⁺² այրեմ հըրով
կամ խաչեմ բաղմաց յանդիման:

Դարեհ⁺³ պատասխան կու տայ
ար||քային մակեդոնական.
— Իմ⁺⁴ կենացն այլ մի՛ մընալ
’ւ իմ ազիղ կեանքս քեզ փոխան.
Աստուած շնահաւոր առնէ
զիմ աթոռն ու զթագն աննըման,
Գերիքն իմ ի քեզ յանձին
կարատած⁺⁵ մայրն իմ տիրական:

Եւ քէ ուրանաւ քաղեաց Աղեքսանդր զԴարեհ²⁷⁵

ՃՂԸ. Իսկ Աղեքսանդրի բախտակից եղեալ և ի գութ գորովոյ շա-
ժեալ, ելաց դառնապէս: Եւ հրամայեաց թափուտով բառնալ զմա-

- + B Կաֆան չիֆ:
- + F B Կաֆան չիֆ:
- +2 CD խոցողքն փխ տանջողքն:
- +3 B Կաֆան չիֆ:
- +4 CD ինձ փխ իմ:
- +5 CD ու կարօտ փխ կարատած:

մինն և թաղել զնա որպէս պարտ էր զթագաւորն թաղել պարսկական
աւրինաւք: Եւ հրամայեաց առաջնոյ մակեդոնացւոցն երթալ⁺ և պար-
սիցն առաջի վառեալ^{+1, 276} Բայց ինքն իսկ⁺² արքայն, զուսն մածու-
ցեալ՝ ինքնին բառնայր ընդ նախարարսն զթապուլթն⁺³ Դարեհ²⁷⁷: Բայց
ոչ²⁷⁸ այնչափ հեծէին որք զհետ երթալով տեսանէին զԴարեհ, որքան
Աղեքսանդրոս բառնայր⁺⁴ զնա: Եւ եղին ի գերեզմանի, ի շիրիմն⁺⁵
թագաւորացն պարսից: Եւ անդ զուարակս և հաւտս բազումս զենեալ
և հանդէս գերեզմանականս արար: Եւ ինքն իսկ ուժեղ և կարողապէս
նստեալ յաթոռ թագաւորութեան բարձր՝ իշխանական⁺⁶ գաւազանով
առաջնորդելով և տալով, վերին նախախնամութեամբն տիրելով թե-
մին և ժառանգելով վիճակին Պարսկաստան աշխարհին ամենայնի:

Փա՛ռք քեզ, արարի՛չ աստուած,
դո՛ւ միայն հըղար թագաւոր.
Ձով սիրես՝ հըղար առնես,
զով ատես՝ առակ հեռաւոր.
Որպէս Դարեհի եղև,
որ ինքն էր խըրոխտ թագաւոր⁺⁷.
Այսաւր է ի հող մըտէր,
սա առէր զթագըն փառաւոր:

Աղեքսանդր⁺⁸ դիրեաւ տիրեց
աշխարհին Պարսից և Մարաց.
Ձթագն ու զգաւազանն առեալ,
ի յերկրի ճոխաբար փայլեաց,
Գեղեցիկ յարինուածովք
զթագաւորութիւն իւր ուղղեաց,

+ BF Տպ երթալ չիֆ:

+1 CDE վարեալ: Ուղղումն՝ ըստ B Տպ-ի (համաձայն M-ի):

+2 CDE ին փխ իսկ: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+3 A զմարմինն, BF Տպ զգին փխ զթապուլթն:

+4 B Տպ ի բառնայն զնա, F զբառնայն Աղեքսանդրոսի տեսեալ զարմանային փխ բառ-
նայր զնա:

+5 BCDF Տպ ի շիրիմն չիֆ:

+6 ABCDF Տպ Չունեն Զաբարիա Գնունեցու հավելումը՝ «բարձր իշխանական... Պարսկաս-
տան աշխարհին ամենայնի» հաւովածը:

+7 B դարաւոր փխ թագաւոր:

+8 Գրիգորիս Աղրամաւրցու կաֆան է. B Կաֆան չիֆ, CD ունեն ճեղինակային «Գրիգորիս»
ճշումը լուանցում:

Իշխանութիւն ոչ ուստէր

յաստուածոյ Պարսից վրկայեաց:

Ք2 157 Եւ հրամանս եղ Պարսից աշխարհին՝ ի ձեռն հրովարտակին, որ ունէր արինակ դայս ինչ:

(10) (Թուրք Աղեքսանդրի առ պարսիկս)

ՀՂԹ. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ ի թագաւորէ աստուածոյ Ամոնայ եւ ի մարէ Ոլոմպիական, գրեմ ամենայն բնակչաց, որ ի Պարսկաստան աշխարհիդ էր՝ ար(ե)աց եւ անար(ե)աց²⁷⁹, գեղջիկից եւ քաղաքայնոց:

Ք2 158 Զի այսպէս ըզձալի է ինձ աշտան բիրտ շարեաց ոչ տալ ի կորուսանել, բայց եթէ դէպ⁺ կամ բախտ ինչ արար զիս հակառակ Պարսից յաղթութիւն տանել, եւ ես յոյժ շնորհակալ եմ վերին խնամոցն, նա եւ աստուածոց ամենեցուն եւ ամենաւրէնաց:

Գիտել արժանի է ձեզ², որ կարգեալ նախարարդ էր, ում պարտ է լսել եւ հնազանդ լինել, որպէս առ Դարեհիւն եւ ի նմանէ կարգելոց զարապետացդ ամենեցուն: Զի մի՛ գիտիցէք զայլ որ թագաւոր, բայց զԱղեքսանդրոս միայն մանուկ եւ իմաստուն, վարիլ իւրաքանչիւր կրթունիւր եւ սովորութեամբ, արինաւր եւ ընդելութեամբ³, որպէս առ Դարեհիւն կատարէիք: Իւրաքանչիւր (որ)⁴, յիւրում կարգին (հասկնում ի)⁵ վարս կենցաղոյս կացցէ պարսիկ, այլ ի քաղաքի բնակեացէ, իսկ ապստամբք խոշտանգեսցին մահուամբ: Եւ ընչից ձեր թողութիւն շնորհեմ⁶ իւրաքանչիւր տիրել իւրոցն, բայց ոսկոյ եւ արծաթոյ, յորում պանծալով եւ խրոխտանալով ցուցցի ամենայն քաջ այր եւ վատ(թ)ար: Արդ, զամենայն զոսկի եւ զարծաթ հրամայեմ, զի վարեալ լիցի ի ձեռն այնոցիկ, որ ի քաղաքս եւ ի գաւառս մեր բնակեալ են, եւ զահեկանս, զոր ունի ամենայն որ պարգևս իւրաքանչիւր մարդոյ ի կիր ծախոց քստ

կամաց իւրոց արկանել: Բայց զամենայն զվիճակ զինուոց եւ զվաճանս տանել ի ցուցել եւ ի կազմել ի զինանոցս, եւ նախարարքն, զորս փորձեսցեն հանդերձ ինքեամբք եւ զարութիւնս զայս եւ զինեսցեն եւ հանդէս⁺, որպէս սովորութիւն է առնել զինուորեցեւոց¹ եւ վարեսցին կամաւ² զաւառ՝ ի վերայ զաւառի ուրուր, բայց յաղագս վաճառակա-նաց³ միայն՝ ապագէն եւ այս իբրու քսան արանց եւ իբրու զթշնամի կանքն դարձեալ ամենեքին նովիմք այսու գործով վարեսցին, որպէս առ Դարեհիւն կատարէիք: Իսկ անգաստանաց եւ այլոց ամենեցուն, յորոց եւ նմա երից մասունս հարկէիք, ես զերկուսն առից, զի ես կամիմ զաշխարհս (Պարսից)⁴ ընդարձակութեան եւ բարեկենդանութեան⁵ առնել եւ զճանապարհս Պարսից զվաճառն առնել խաղաղութեամբ, զիւրում կամին ի քաղաքս Պարսից երթիցեն: Քանզի յնփրատայ գետոյ անցիցն եւ (ի)⁶ սկզբանէն ի ճանապարհին կէս շաբաթ⁷ եւ լարով անցիցն եւ (ի)⁸ իւրաքանչիւր որ ունէր նախարարի առաքեցի ճանապարհ առնել եւ նշանակ ինչ, թէ երկու ճանապարհք զիսիցեն կամ յոլովք, որպէս եւ եմ լայն ճանապարհք եւ անբաւ ցամաք, եւ այս յայտ եղիցի: Արդ, վասն զի այն, որ ի ճանապարհին եղե հոգ առ Դարեհիւ եւ կարգեցաւ սովորական, զայն⁹ շնորհեմ ի մահեանս շատուածոց եւ մանաւանդ զԴրոսոբարէս¹⁰, վասն զի արժամեցին շատուածոց եւ մանաւանդ զԴրոսոբարէս¹¹ նախարարի, զի զիմն եւ զկաթէ արուսցեն: Հրամայեցի Մոսքոլայ⁺ նախարարի, զի զիմն եւ զկաթսին զճնդակաւ տանս արասցէ խրախճանութեամբ մեծաւ հանդի-

Ք2 159

+ CDF հանդերձ փխ հանդէս: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:

+1 BCDF Տպ զինուորեցեւոց շիք:

+2 Լրացումն ըստ BCF Տպ-ի:

+3 BF Տպ վաճառականութեան:

+4 Լրացումն ըստ F-ի:

+5 CDE բարեկենդանութեան: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+6 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+7 C տարոյ փխ լարոյ:

+8 CDE նախարարի: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:

+9 BCD Տպ զայն շիք:

+10 F զԴրոսոբարէս (զգիտս բարէս):

+11 A Մաքսիմիլիան, B Մոսքոլայ, F Մաքսիլայ, Տպ Մոսքիլայ:

+ F եւ արէնս եւ հրամանս եղ պարսիցն՝ այսպէս առնել մինչև ցայտար փխ եւ մանս... արինակ դայս:

+1 ABCDF Տպ զե փխ դէպ:

+2 B մեղ փխ ձեզ:

+3 B ընդելութեամբ տանիւր եւ կացրդիւր խրախոթեամբ հացկերութից եւ զուարակաղէնութեամբ որպէս առ Դարեհիւն F տանիւր եւ կացուրդիւր եւ խրախոթեամբ հացկերոցաց եւ զուարակաղէնութեամբ (նմտ A, 59ա):

+4 Լրացումն ըստ B Տպ-ի:

+5 Լրացումն ըստ B Տպ-ի:

+6 BCD Տպ առնեմ փխ շնորհեմ:

սիւ: Եւ հանդիսին իմում պարսիկք տեսողք Լեղիցին⁺ և ըմբշամարտիկք, և ի Պարս զիցեն զայս⁺¹: Բայց կամիմ և զկոչսն պսակեալն զքաղաքն մեր, մինչ ցորբան կոչս մարութր կա և մնայ⁺ քումանուշ⁺² լինել մաւր իմոյ, առնուլ ի պատիւ տարևորական զքանքարն զոյգ պսակին: Ապա եթէ զնա բնութիւն հասեալ գրաւեսցէ և կին արասցէ՝ տացի նմա և զգինն, զի ունիցի ի տեղ պաշտականի⁺³: Եւ սոյն այս իրաւունք և այնմ, որ առնու զբահանայութիւն կացցէ մնասցէ: Բայց կրթութիւն և հանդէս Լեղիցի ի նշանաւոր տեղոջ գեղեցիկ, իբր ի հելենական քաղաքի: Բայց զընտրութիւն ինքնին ևս արարից մինչդեռ կենդանի եմ: Այլ յետ իմոյ վախճանին կարծեմ զաշխարհն, զորս ետու, սահմանաւոր կանոնականս⁺⁴ կարել ի պէտս⁺⁵ զայս առաւել: Եւ տուեալ լիցի պատերազմականս կառացն տաշտ ոսկի, որ ունիցի ի կշիռս սատերս⁺⁶ հազար և երկերիւր, և այլ արծաթիք՝ մի-մի, որ տաշիցին ի նոցանէ չափ, չորմէ կարիցի աչր ուժեղ զգաստ արբենալ: Եւ ձիոյ պատերազմականի՝ տաշտս հանդիտակշիռս⁺⁶ և պատմութեան մարական և յաղեքսանդրեան ճաշն հանապազորդ, որում հասեալ իցէ: Եւ յաղթող Լեղեալն⁺⁷, ըստ պարսկաց արինացն, պսակ առցէ զոյգ ոսկի սուրբ»⁺⁸:

Եւ²⁸¹ այլ բաղում արեւնս եղ^{†9}:

- + B *Տպ լինիցին փխ եղիցին:*
 +1 F *զայս արդես չախտենականութեանս (եմմտ Ա, 59ր):*
 +2 F *քրմանոց փխ քրմանուշ:*
 +3 F *ի տեղի պատասխանուշ փխ ի տեղ պաշտականի:*
 +4 BCDF *Տպ սահմանադր կանոնական շիք:*
 +5 BD *Տպ ի պէտս զայս առաւել փխ ի պէտս... առաւել:*
 +6 CDE *Հանգիստակշիռ: Ողղումն ըստ BF Տպ-ի:*
 +7 BCD *Տպ չաղթեաց, F չաղթիցէ փխ չաղթող եղեան:*
 +8 BF *Տպ հաշորդում է CDE-ում բացակայող մի հատված, որ*

«**Պոսկի սուրբ և պատմունան պարսիկ սատակ, և զատի ոսկեղն, և տաշտ երկուս՝ սատերս քիւր և եւթնասուն, և զչաղթութեան նշանակն յաղբբասնդրեան տաճարին՝ ուտել հաց ամենայլ իմոց նախարարացն տաճարին ամենից, որ ի Պարս են իշխանք պարսիկք քաղաքացիք, որ աշ հակառակ թագաւորի են: Եւ հանդիսիցս սյսոցիկ՝ զաւստապետք մատակարարք եղիցին մեր աղբբասնդրացիքս և քուրմ աղբբասնդրեան տաճարին Մոսթրիդոս, որ շինեաց զաղբբասնդրեան տաճարն, և զղեցցի պսակ ոսկի և պատմունան ձիրանի՝ եւ մանաւանդ ի նշանաւոր յաւուրսն իմ բայց արտաքոյ, քան հրամայեալսն մի՝ որ իշխեսցէ մտանել ի տաճարն: Բայց ըստ ամենայն օրինակաց արգելեալ լիցի ի մտանելոյ մարական ազգն: Եւ կամիմ զձեզ մի զանձինս դատելն, չորսնք ունիցի իրս ինչ առ ընկերն, և մի՝ առ որում կամիք, մանաւանդ յաղագս զվիստորաց, եթէ գտցի արտաքոյ խորհուրդս նոցին ժողովելով կամ նախարարս և կամ այլ ժողով՝ իբրեւ զթշնամի Պարսից, կորուսեալ սակաւակեաց սատակեացիք»:**

+9 BF b_t $w_{gt} \dots b_{\eta}$ $z^{\dagger f}$:

Մ. Եւ դարձեալ՝ ինքն ասելով Աղեքսանդրոս⁴¹.

Մ. Եւ դարձեալ⁺² ինքն ասելով Աղոթեմ անդամս
— Մարք չիղեալ⁺² կործանեցին զԴարեհ՝ զիմ զմեծ հօգուտն, եւ ես
ոչ սպանանի զնա, այլ ալք ոմանք, զորս ես ոչ գիտեմ, որոց մեծա-
մեծ սխառագես կամիրմ եւ ետ տալ նոցա⁺³. զտուրս⁺⁴, զոր կամին⁺⁵, շնոր-
մեծ սխառագես կամիրմ եւ ետ տալ նոցա⁺³.

Հիմ, և զգաւառս մեծամեծս, զի զիմ իշխանսն նորապէս:

ՄԱ. Եվ այսպէս ասացեալ Աղիքսամիրոս, որ զարգացան
էջ 160 թիւնն խռովեցաւ և իբրեւթէ հանդերձեալ է⁺⁶ զՊարսս խելի։ Եւ գի-
տացեալ զբազմութեանն տրումութիւն, ասէ.
... հանդերձեալ եմ բառ-

— Զի՞նչ կարծէք, ո՞վ պարսկիք, իրբ թէ հանդերձեալ եմ բառ-
նա՞լ զձեզ և թողում անփառաւորս և աննշանաւորս, որ սպանէք զթա-
ղաւորն Դարեհ: Եւ բանդի թէ կենդանի էր Դարեհ, դարձեալ զաւրաժո-
ղով լինէր ի վերայ իմ ի պատերազմ, իսկ այժմ, զի սպանեալ եղև՝ և
ամենայն պատերազմ լռեալ զաղարեցաւ: Արդ, եթէ մակեդոնացի էք,
որ բնական զնա՞ն, և կեսցէ՞ առ իս համարձակ և առցէ զբաղութեան
զպարգևան, զոր և ինքն՝⁴⁸ կամեսցի: Իսկ եթէ ի պարսից որ իցէ, բնաւ
իսկ մի՞ խռովեսցի, քանզի երդնում ի շաստուածսն և ի մաւրն իմոյ
յՈլումպիազայ փրկութիւն, զի նշանաւորս, ամենայն ուրիշ երեւելիս
մարդկան արարից զնա՞ն:

մարդկան արարից զնա»:
Այսպէս երգուեալ թագաւորն առ Հասարակ մահնայն բազմութեան:⁹ և յոյժ արտասուեաց:

(ԼՐ) Սպանդումն²⁸² Բեսուի և Զառիվարդանայ

ՄԲ. Իսկ չարքն այն, որ սպանին զԴարեհ՝ Բեսոս և Զառիվարդան,
իբր թէ առեալ բնկալցին մեծ ինչ պարգևս յԱղեքսանդրէ: Եւ այս, զի
երգմամբ եղև, և ահա ⁺¹⁰ մատուցեալ ասեն ցնա.

+ «Մ» հատվածը Բ-ում ունի խորագիր. «Ապանոսն Բեստի և Առիվարդանայ (հմմտ Մ 302 ծանոթ.):

- 302 ծանոթ.):
- +1 B Տպ Վասն զի ամենայն այս եղևալ կատարեցաւ և դարձեալ վիս եւ դարձեալ:
- +2 F Ո՞ր են արքն, որ սպանին զԴարեհ: Մարք յեղևալ...
- +3 BCDF Տպ պարտիմ նախարարաց վիս կամիմ... նոցա:
- +4 F դտունն վիս դտուրս:
- +5 CD կամիմ:
- +6 B Տպ Հանդերձեալ է աշխարհակալն, F Հանդերձեալ է արդեաւք Աղեքսանդրոս:
- +7 BCDF Տպ զնա շիք:
- +8 B Տպ ինքն պիտոյացեալ վիս ինքն կամեսցի:
- +9 BDF Տպ բազմութիւնն արտասուեսաց վիս բազմութեան և յոյժ արտասուեսաց:
- +10 F ահա ինքեանք:

— Արքայ, յախտեալն կաց, տէր Աղերսանդրէ: Եւ այս⁺ զի նոր-
դուամբ եղև, (մեր կմբ, որ)¹ Գրարե: (սպանաբ), որ էր քեզ թշնամի:
Եւ զայս լուեալ Աղերսանդրի, հրամայեաց ըմբռնել զնոսա և ի
վերայ գերեզմանին խաչել²: Եւ նորա և ես զոչէին մեծածայն և գո-
ռային³ և ասէին.

— Ո՛վ Աղերսանդրէ, երդուար մեզ, եթէ զսպանողսն Գրարեհի երե-
ւելիս և նշանաւորս արարից: Զիա՛րդ հրամայես խաչել²⁸⁴ զմեզ և ան-
ցանես զերդումն քո:

Ասէ թաղաւորն.

— Ո՛չ այդպէս⁴, չա՛րք, զի էր ձեզ պարտ զթաղաւոր սպանանել:
Այլ երդուեալ, թէ երեւելիս առնեմ զձեզ, և այժմ բարձրասցիք ի խաչին
և երեւելի լինիցիք ի մարդկանէ, զի պարտ էր ինձ այսպէս պատիժ տալ
Գրարեհի սպանողացն:

Ճորան²⁸⁵, որ պարսնին նենգէ,

զինչ սորա արին Գրարեհի,

Թող հանց խայտառակ լինի,

զինչ տեսաք զերկուսդ ի խաչին⁵,

Զի⁶ աստէն մեծ ամաթ կրրէ

սեւերես՝ ի հրապարակի:

Ի⁷ անդէն ի դատման աւուրն

տանջի հետ սատանայի:

Այս են սպանողքն Գրարեհի²⁸⁶

Պարսից հրդար մեծ արքայի.

Բէսոս՝ բանակ սատանայի

Ի Զառիվարդան՝ վարձկանք չարի:

+ BCD F Տպ եւ այս... եղև չի:

+1 Այս և հաջորդ լրացումն ըստ B Տպ-ի:

+2 BF Տպ Գրարեհի խաչ հանել փխ խաչել:

+3 BF Տպ աղաղակէին փխ մեծածայն և գոռային, D չի:

+4 BF Ոչ յաղազս աղաչելով (F ձեր աղաչեմ) ով չարք, այլ վասն բաղմութեանս: Այդ
(F որք են փխ արք) պարսիկք ոչ այլ աղք արինակաւ էր այսպէս զիրաւ գտանել (F գտանել
սպանողս նորա) և յայտնիս զնոսա երեցուցանել եթէ ոչ սակաւ մի սպանացեալ էր Գրարեհի
մահուանն (F մահու): Քանզի այսպէս (F այս) էր ինձ խնդրել ի զնորա սպանողս ի մեծ
(F մեծամեծ) պատիժ մահու մատնել փխ Ոչ այդպէս չարք... Գրարեհի սպանողացն:

+5 F զերկուսին փխ զերկուսդ ի խաչին: Ուղղումն ըստ D-ի:

+6 BD Զի չի:

+7 B Ու փխ Ի:

Որ չար նիւթէ իւր պարսնի,
նա այս չարիս թող հանդիպի,
Զինչ⁺ սպանողքն եղև յայտնի,
Զոր տեսանեն բաղմաց միջի:

էջ 161

էջ 162

— Քանզի որ գիրեանց տէր սպանին, ևս կարի⁺ համարձակու-
թիւն յանդգնութեան բերէին յիս իսկ ի հասանել²:

Այսպէս ասացեալ Աղերսանդրի, գովեցին զնա առհասարակ ամե-
նեւան, և չարքն այն խաչեալ լինէին առ գերեզմանին Գրարեհի:

ՄԳ. Բայց յետ սակաւ աւուրց Սքանդարն զքաղաքն ի խաղաղու-
թիւն արարեալ և ասաց առ բաղմութիւն.

— Զո՞ւ կամիր նախարար լինել քաղաքիս:

Եւ նորա ասեն.

— Աղաչեմք զքեզ³, տէր արքայ, զի շնորհեսցես մեզ զԱռուղիզ-
դայ⁴ Գրարեհի հաւրեղբայրն:

Եւ պարգեւաց նոցա Աղերսանդրոս:

(Խ) (Թուղք Աղեմսանդրի առ մայրն և կիներ Գրարեհի)

ՄԳ. Եւ գրեաց թուղթ առ մայրն Գրարեհի և առ կիներն մի ըստ միոջէ՝
էջ 163 որպէս որ գործեցան. «Թագաւոր²⁸⁸ Աղերսանդրոս Ստատիրայ և Հոռ-
դոգոնեայ²⁸⁹ ողջամբ խնդալ: Ընդդէմ կացեալ մեր Գրարեհի վանեցաք
որպէս աստուած կամեցաւ, զոր աղաթիւք խնդրէի և կամէի կենդան-
ութիւն բնդ իմ ցպով թաղաւորութեամբս առնել: Դարձեալ այնքան կարէի⁵
զկամս խաւսիցն նորա լսել, այլ Գրարեհ անկեալ վիրաւոր յիրոցն
ըմբռնեցաւ, որ և զուգնաբեայ շունչ յոնգունս ունելով, ողորմեալ աշ-

+ BCD Զինչ սպանողքն... բաղմաց միջի չի: Հաջորդում է հետևյալ կախման.

— Այս է շիրիմն Գրարեհի,

Յորս է եղեալ ի դամբանի,

Յորում սպանան հարողքն յայտնի,

Զոր տեսանեն բաղմաց միջի: (B տեսանես այժմ ի
խաչի փխ տեսանեն... միջի)

+1 BDF Տպ կարի արադ:

+2 BF Տպ հասանել: Եւ ձեզ ով չարք (F բայց առ փխ եւ) ոչ եղէ ստերդումն, քանզի եր-
գուեալ երեւելիս և նշանաւորս ամենայն մարդկան առնել (F առնել ամենայն մարդկան): Արդ
եղիջիք երեւելիք և նշանաւորք ի վերայ խաչիցդ կախեալք (հմտաւ E-ի նախորդ՝ «Ոչ այդպէս
չարք... Գրարեհի սպանողացն» հատվածի հետ):

+3 B Տպ զքո քաջութիւնդ ինքնակալ մեր փխ զքեզ:

+4 B զԱռուղիտեա, CD զԱռուղիդայ, F զԱթոգիսիդայ: Տե՛ս № 287 ծանոթ:

+5 F կամէի փխ կարէի:

խարեցի զնա՝ մարդկային անցս ի վերայ կրելով: Եւ իմով քղամիդաւ պատեալ՝⁺ հարցանէի զկորուստ նորա: Եւ նա աւանդ տուեալ, յանձն արար ինձ զձեզ, տուեալ զՀոռոսիանէ դուստր իւր ի կենակցութիւն իմ²⁹⁰: Բայց յաղագս այլոց ինչ իրաց ոչ ժամանեաց ընդ իս խաւսել յաղագս որոց կամէրն: Արդ, զեղեալ պատճառս կորստեան նորա զհետամտեալ⁺, վանեցի՝ վրէժ խնդրել արժան և վաչկուշ, դառն մահուամբ բարձի ի կենաց: Բայց բարիոք թուեցաւ ինձ (առաքել²⁹¹ այդրէն)⁺² զսքանչելի մարմինն նորա (առ քեզ)⁺³, զի ձերով սովորական (ողբով)⁺⁴ լացջիբ և սպտեսջիբ: Բայց կարծեմ զձեզ լսել զպատմութիւնն նորա և ոչ յագել ի տրտմութենէն: Արդ, հրամայեցի զերեզման ի դիցազնական նմա լինել առ հայրենիս նորա դիցազունս, և առաքեցի զմարմին նորա զսքանչելի թաղման արժանի լինել: Արդ, դուք ի տրտմութենէդ և ի փղծկալի արտասուացդ) զաղարեցարուք, քանզի ես զձեզ անդրէն հաստատեցից ի ձեր տեղիսն թագաւորել որոց կամեսջիբ աղանց, բայց յարդեան ժամանակիս լերուք, յորում տեղտջ էքդ, մինչև դաստի իրս կարգեալ յաւրինեցից: Քանզի մոլեցան ոմանք անհաւանել և մինչև ցածմ ըստ ձեռն տալոյ, զոր ի մէնջ արժանի արար կարկառել նմա ի Հոռոս(ի)անէս, իրաւացի զդուստրն իւր արժանիս վարկանել աթոռակից լինել ինձ: Բայց ես քաջ կամիմ, թէ դուք ընդ իս կալջիբ, երկրպագութիւն կրել սմա իբր⁺⁵ Աղեքսանդրի կնոջ կամիմ: Ո՛ղջ լերուք»:

(խա) (Թուրք⁴⁵ մարն և կնոջն Դարեհի առ Աղեփսանդր)

ՄԵ. (Եւ¹⁷ նորա գրեցին թուղթ առ Աղեքսանդր ասպէս). «Աշխարհակալ արքայիդ, Հոռոզդունէ և Ստատիրա, թագաւորաց թագաւորիդ Աղեքսանդրի՝ տերամբ խնդալ: Աղաւթիք խնդրեցաք յերկնաւոր աստուածոցն, որք գլեցին զԴարեհի անունն և զՊարսից, և քեզ պարծանս յաւիտենականս կացուցանել յաշխարհի, որ խորհրդով և հանճարով

+ F պատեալ գլխին:

+1 B *Suy ηSbun' mmbwyl:*

+2 l_rwgnid_n puu F-1:

+3 Լրացումն քստ F -ի:

+4 E էջի ստորին մասը չկա. լրացումն ըստ B-ի:

†5 F իբր թաղուհու և Աղեքսանդրի կնոջ:

+6 F ከጥገራ ጋር፡

+7 Լրացումն քստ B-ի:

և իմաստութեամբ և զարութեամբ (Հանգիտապատիւ՝ բնատրեցար
ողովարիացն աստուածոց: Գիտեմք, զի ընդ քոյին գրեկաբդ լինելով՝
բարիոք կեամք, և դիպուածով բաստի ի վերայ յաղաւթս կամք գեղե-
ցիկ քեզ մատուցանել զայս և զսքանչկազոյն և լաւացն⁺¹ բոլոր աշ-
խարհի տիրել քեզ անանց և անթիւ ժամանակաւք. զի ոչ իբր ի գերիս
մատեար առ մեզ՝ անկեալս ընդ քոյին ցալով թագաւորութեանդ), այլ
ունիս իբրև յառաւելութենէ մեծութեան եղեալս: Բայց այժմ ոչ ևս
գերի եմք, այլ գիտեմք այդ Սղեքսանդրոս Դարեհ եղեալ և Սղեքսանդ-
րի երկիր պագանեմք, որ ոչ յամալ զմեզ արար⁺²: Արդ, գրեցաք²⁹²
պարսից մնացելումն ազինդ, որպէս զի աղաչեաց զՊարսս աստուածդ
աթոռակից նստուցանել Արամազդայ երկրպագութիւն կրել զոչք ընդ
նմա, և զՀոռքսիանէս, զոր (...) ²⁹³ ընտրեցեր և վարկար աթոռակից
լինել քեզ, երկիր պագցոք իբրև Անահտայ, յորժամ Արամազդ զՀոռք-
սանէս յամուսնութիւն իւր ածէ: Գրեցաք և պարսից ազինդ այսպէս,
զի գիտասցեն⁺³, այժմ Դարեհ (Սղեքսանդրոս)⁺⁴ գիտեմք, որ և այժմ
Դարեհի գաւազան թագաւորութեան ուղղեալ կանգնի, քանզի Արա-
մազդն մեծ Սղեքսանդրոս զՀոռքսիանէ ճաստատեալ են, բառնալով բե-
ղամենայն, որ է Պարսս աստուածք Հաստատեալ են, բառնալով՝ զի զՊար-
րեալ մատուցանէաք Սղեքսանդրի արհնելով և գոհանալով՝ զի զՊար-
սից պարծանս առաւել մեծապէս բարձրացոյց: Այլ ի հարսանիսն
պարսիկք Սղեքսանդրոս քարոզեալ և հռչակեցուցեալ երկիր պագես-
ցոք»⁺⁵:

ՄԶ. Իսկ թագաւորն բոլո հարեալ զբանէն, անդէն ասաց պատմել.
«Հրաժարիմ ի հանդիտաստուածական»⁺⁶ պատուին, քանդի ես մահկա-
նացու մարդ եղեալ՝ երկնչել պարտ և արժան է այսպիսումս: Քանդի
վտանդ բերեալ մատուցանէ յազազս ոգու: Բայց գովեմ և շնորհակալ
եմ և ընդունիմ զձեր իմաստութիւնդ, և փորձեցայց արժանիս ծնողացն
ձերոց հոգ տանել վասն ձեր: Ո՛ղջ լերուք»:

⁺ E էջի ստորին մասը չկա. լրացումն ըստ B -ի:

† F լիով փխ լառացն: ԲԲ Տառն քառակալով հետևյալ կտորը (հմմտ A, 62a): «Այլ

+2 F-ն այստեղ ունի BE Տպ-ում բացակայող հետևյալ կտորը (նմանաբար):

+3 BE Տպ գիտասցես: Արագումն բառ F-ի: Յոս Գեորգ

+4 BE Տպ դժարեհ փիլո դարեհ Աղեքսանդրոս: Խորհուրդ է

†5 F Երկիրպաղեսցուք: Ողջ լերուք:

+5 F Երկիր պահեստի: Ողջ լինուի:
 +6 E Հանգիստ առաժառակա՛ն: Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:

Մէ. Բայց գրեաց և մարն Ոլոմպիադայ և ընկալաւ զհարսանիքն և յուղարկեաց ի Մակեդոնիա:

(Խր) (Թուղք Աղեքսանդրի առ Հոսիսանէս)

ՄԸ. Եւ յետոյ գրեաց և Հոսիսանէսայ թուղթ ալսպէս. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս Հոսիս(ի)անէսայ թեո՛ խնդալ: Դրեալ առ Ոլոմպիադայ մարն⁺¹ յաղագս ալ ինչ իրաց, որ անկ էր մեզ, պատուիրեցի զկանացի զարդն և զհանդերձն Հոսիսանէսայ՝ զմարն Դարեհի, և զսորա կնոջն զՍտատիրայ, զոր առաքեցի բերել ձեզ զկարանոն⁺² մակեդոնական. զայն տունաւ զարդ յարմարութեան մարմնոյ ունել զՀոսիսանէսայ և ո՛չ Ստատիրայ: Եւ ահա, ի միտս բերելով՝ երկիր պագէք ամենայն կանոնիս (ն)եմեսեայ⁺³ և Դիկեայ⁺⁴ և զհարսն և զերկարն յանձնաց ձերոց զնախանձն⁺⁵ ի բաց բնկեցէք: Եւ յորժամ յայտոսիկ հայեցիք, կարծեցէք և զառ ի սոսալն զնոյնս ունել, քանզի ալս առ աստուած և առ մարդիկ արդարակէր են մի՛ ոտնաճար լինել զիպուածոյ բախտոյ: Բայց փորձեցեր և դու արժանիս խորհել Աղեքսանդրի և զերկիրոյն առ ի Ոլոմպիադայ պատուել, զի դալս գործելով անձին քում և ինձ մեծ և զեղեցիկ շրեղութիւն տրասցաւ: Ա՛ղջ լին, ինձ սիրելիաւոր⁺⁶ ՄԹ. Իսկ Ոլոմպիադա պատրաստեալ զՍագաւորական զգեստն զպատուականն, զամբարհատանն, քան զամենայն թագաւորական տեսութիւն, և ստաքեաց զնոսա ի Մակեդոնիայէ և զհարսանիսն փութով⁺⁷ կատարել: Եւ բազում ցնծութեան եղելոց արքունին յԱղեքսանդր-ւ և Հոսիսանէսայ:

Յաւժարամիտ արքայս վեհից,
Աղեքսանդրոս Մակեդոնից
Գրէ առ մայր աղեքսալից⁺⁸
Եւ վարժողին յիմաստ բանից⁺⁹:
Չանցս կրկնով ի յաղետից
Ընդ Դարեհի մեծին պարսից,

+ F քնն չի:

+1 F մար խոյ:

+2 F զնախանձն չի:

+3 F սիրելիաւոր:

+4 F յոյժ փութով կատարելու Աղեքսանդրի և Հոսիսանէսայ փի փութով կատարել:

+5 CD Գրէ մարն աղեքս փափաքալից փի տողի:

+6 C տառից փի բանից:

Բախմամբ չիրար ի մարտ խմբից
Յաշխարհախումբ պատերազմից:

Ձ(ի)նչ՝ թուղթն հասաւ առ մայրն.
արքային՝ Ոլոմպիադայ,
Ասաց. «Վախէի ես խիստ,
իկ վնասած առ իս տղայն դայ.
Որդի բախտաւոր ծընաւ,
և յաղթող մեծ բզնա տեսայ.
Տիրել երկր կողմ երկրի՝
զերագով անունըն մընայ:

(Խգ) (Թուղք Աղեքսանդրի առ մայր իւր և առ վարդապետ իւր Արիստոտել վասն՝ ամենայն անցից, զոր անց բնդ նոսա)

Գրէ թուղթ⁺² մարն Ոլոմպիադայ. «Թագաւոր թագաւորաց Աղեքսանդրոս՝ Ոլոմպիադայ քաղցրախանդաւոր⁺³ մարն իմոյ և Արիստոտել վարդապետի իմաստնոյ՝ խնդալ: Հարկաւոր համարեցայ (զրել ձեզ)⁺⁴ վասն ընդ միմեանս բախման եղելոյ իմոյ և Դարեհի՝ յայնկոյս Տաւրոսի, հանդերձ իմով զարականաւքս: Քանզի լուեալ զնմանէ, զի խաղացեալ դայր հանդերձ բազում թագաւորաւք և իշխանաւք առ խաղկան զոգովն⁺⁵, և իմ⁺⁶ ըմբռնեալ ալծս բազում և կապեալ ջահ յեղ-

+ Զաւարիս Գեոմեցու մշակած կախանեից. B կախան չի, CD ամբրեալ է.

— Ինչ թուղթն հասաւ առ մայրն
արքային՝ Ոլոմպիադայ:

Նա փառք Ամոնի ասաց:

որ աղեցեց որդուն զերակայ:

Ասաց. «Վախէի ես խիստ,

իկ վնասած առ իս տղայն դայ:

Ա՛մ, ինձ երանի ձեռողիս.

որ յաղթող մեծ բզնա տեսայ:

+ F վասն... անց բնդ նոսա չի:

+2 F Եւ կատարեցան ատորք խախտութեանն և զամենայնորոցաց Էղելոց և զանցից անցեցեց է զաւետիս զլուսեան իւրոյ գրէ և առաքէ առ մայրն իւր Աղեքիադայ և առ վարդապետ Էր Արիստոտել վիս գրէ թուղթ մարն Ոլոմպիադայ:

+3 B Տպ քաղցրախանով F քաղցրեանով:

+4 Լաւցումն ըստ ABF Տպ-ի:

+5 E խաղական զոր զեղովն, F սիրական զոգովն փի խաղական զոգովն: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի, համաձայն M-ի:

+6 B Տպ իմ չի:

էջ 165 չեւրս²⁹⁷ նոցա, գնացի ի զիշերի ի վերայ նոցա: Իսկ նոքա, իբրեւ տե-
սին զմեզ՝ ի փախուստ դարձան, կարծեալք, եթէ բազում է՝ գումար-
տակքն և խաղացեալ գայ ի վերայ նորա: Եւ այսպէս ընդդէմ նոցա
կալար⁺ և դճաղթութեան նշանակն գործեցաք, յորում տեղոց և քա-
ղաք շինեցի Այծս²⁹⁸ անուանեալ: Եւ յԻսի⁺1 գոգն²⁹⁹ շինեցի բաղաք
Աղեքսանդրիա զԿատտիոս⁺2, որ և անդուստ հալածական արարի զԴա-
րեհ մինչև ի մուտս Հայոց աշխարհին, ուրանար է Դիլաթ և Եփրա-
տայ աղբերն, զոր ի բուռն անկեալ Դարեհի և յիւրոց զարականացն,
սպանեալ եղև ի Բեսոսէ և ի Զառիվարդանայ՝ ի մարաց զարականացն:
Բայց ես յոյժ տրտմեցայ, քանզի իբր յաղթեցի նմա, ևս ոչ կամէի
սպանանել զնա, այլ ունել ընդ իմով գաւազանաւ թաղաւորութեանս⁺3:
Եւ հասեալ գտի զնա մինչև ի շունչն կայր: Եւ հանեալ իմ զբղամիդն
անամեսիտոն³⁰⁰, արկի ի վերայ նորա: Եւ ապա տեսանէի զա(նյա)յ-
տութիւն⁺4 դիպուածոյ բախտի ի վերայ առաջիկայ արինակին: Եւ պա-
տեալ զԴարեհ և պատիւ արարեալ՝ հրամայեցի ի բաց հատանել զբիթս
և զականջս այնոցիկ, որ պահէին զշիրիմն նորա ըստ սովորութեան
պարսից: Ապա և անդուստ խաղացեալք զիմեցաք և յածեալ ի թաւ
մայրիս, յորում և նշանակ իմն և անուանս հրամայեցի զնել առ հնա-
ղանդեալսն զԲեսոսի և զԶառիվարդանայ և զՄազկայ⁺5 թաղաւորու-
թիւն³⁰¹ և զմարս⁺6 և զհայս և զվրացիս⁺7 և զամենայն զՊարսկաւտան
աշխարհ, որում և թաղաւորեաց մեծն Դարեհ:

Եւ անտից առեալ բազում առաջնորդս՝ կամեցայ մտանել յեռոյ
կողմանն անապատին Մարաց ըստ սայլիդ⁸⁺ շրջանին: Եւ տեղեացն
այն մարդիկքն ասէին, եթէ այն տեղիսն կան մարդիկ վայրենի և չար
գաղանք³⁰²: Բայց, զի ես կամէի առաւել զտեղիսն և զմարդիկքն տեսա-
նել, հրամայեցի հանդերձ բազում զարու ի տեղացն⁺9 և ի մերոց զի-
նուորացս տալ և երթալ զտեղիսն տեսանել: Եւ ապա եկայք ի տեղի

մի, որ էր ճանապարհ և ձոր յոյժ խորագնայ⁺, ընդ որ գնացաք մեք⁺
տեսանելով զանապատ տեղիսն և գաղանս ալլաղզս⁺1: Եւ ելեալ ի
տեղի մի զինն ժամաւ և գտաք անտառ ծառոց, որ կոչի կանափնի-
տով³⁰³, որ ունէր պտուղս նման խնձորոյ: Եւ էին յանտառին մարդիկք,
որ տնկածոյք կոչէին և ունէին մեծութիւն առ մարդ կանգունս քսան և
չորս⁺2, և երկայնպարտնոցք էին, և ձեռք և մատունս սղոցածեք՝ որք
եկին, ժողովեցան առ մեզ: Բայց ես յոյժ տրտմեցայ, զի տեսանէի
այնպիսի կենդանիս, և ասացի բոնել ի նոցանէ: Եւ իբրեւ յարձակե-
ցաք ի վերայ ազաղակաւ և ձայնիւ փողովք:

էջ 166

Այս տընկածոյ մարդիկս անբով,
Զե սըղոցի ձեռս ունելով,
Ի քսան ու չորս չափոյ կանգնով,
Երկանութիւն ինքս ունելով,
Խառնեալք⁺3 ի զարքըն յապահով,
Հարեալք հարան սատակելով,
Փախբստական անդրադարձով,
Զայնիւ ստատիկ սատակելով⁺4:

Այլ իմ հրաշագործ աստուած,
արարի՛չ ազգաց ամէնի.
Ու զարմանալի քո գործքդ,
զինչ պատմեն երամք տեսողի.
Ըզբուսանովի ոշխարս
չըտեսաք⁺5 ի Հունդուստանի,
Բայց զայս տընկածոյ մարդիկս
չենք տեսել⁺6 յառակս ամէնի:

Իսկ նոքա իբրեւ տեսին զմեզ՝ ի փախուստ դարձան: Եւ⁺7 սպանաք
ի նոցանէ չորս հարիւր և երեսուն երկու, և նոքա ի մերոց զինուորացն⁺

+ B Տպ կալար շիւ:

+1 F յիսմի:

+2 F զԿատտիոսն, B էջը պատուած է, Տպ զԿատտիոսն:

+3 E թաղաւորութիւն: Ուղղումն ըստ CDF Տպ-ի:

+4 Լուցումն ըստ F Տպ-ի:

+5 F զՄազակայ:

+6 E զմարս: Ուղղումն ըստ ACF Տպ-ի, D զմարս շիւ:

+7 F զՀայք և զՎիրս:

+8 E սալիթ: Ուղղումն ըստ CDF Տպ-ի:

+9 F բաղմաց ի տեղեացն մարդկան փխ բազում... տեղացն:

+ F խորագնայ շիւ, Տպ խորագոյն:

+1 F Տպ ալլաղզ ազգաց փխ ալլաղզս:

+2 F Զէ փխ քսան և չորս:

+3 D Խառնել:

+4 CD որոտալով փխ սատակելով:

+5 CD լըսեցաք փխ չըտեսաք:

+6 CD լըսել փխ տեսել:

+7 F եւ մեք:

Հարիւր և վաթսուն և երեք⁺: Եւ անցար մնացար, ուտելով զստուղս ծառոցն, որպէս և այլ մարդիկ ուտելով⁺¹, դայս կերակուր միայն ունէաք: Ապա անդուտ եկար ի գալարիւտ իմն վայր, ուր կային մարդիկ վայրենիք⁺ նման հսկայից, մեծութեամբ իբր զառաջինսն. լանջաւքն բոլորակը, թաւը, շէկը, և ունէին երեսս ատիւծոյ: Եւ այլք, որ կոչին ուլբոզք⁺², հերս ունէին կանգունս չորս և լայնութիւն՝ իբր աշտէի.

Այս են հրակայքն վայրենի,
Որք են սքնէր ի յանտառի⁺³.
Լանջք բոլոր թաւը շիկամորթի,
Երեսս ունել իբր ատիւծի,
Հերս ունէին չորից կանգնի,
Ի լայնութիւն զինչ աշտէի
Պարեգտաւք մաշկեղինի,
Պատրաստեցան ի կոխ յայտնի:
Եւ խառնածին յանկարծակի,
Երկուց կողմանց վըտանգելի:
Տեսողացաւ⁺⁴ է հիանալի
Եւ ի մէնչ է ձեզ պատմելի:

Եւ եկին առ մեզ մաշկայ պարեգտաւք, հզարք յոյժ և պատրաստք ի պատերազմ տալ առանց տրիպց և նետից⁺⁵: Ի գումարտակէն մերմէ սպանին դրազումս⁺⁶ և՛ բարեկամաց, և՛ մանկտիոցն: Եւ բազմաց կոբուսելոցն ի մէնչ հրամայեցի հրդեհս առնել և հուրը կռուել ընդ նոցա: Եւ այնպէս տնջեալ զնացին արքն⁺⁷ այնորիկ, և զինուրքն կորեան⁺⁸ ի մէնչ երկոտասան բիւր: Եւ հրամայեցի խաբոյկս արկանել և զմնա-

+ Տպ չորս փխ երեք:
+1 C ձգ ուտելով ուտելիս:
+2 AF եւ այլք, որ կոչին ուլբոզք չի:
+3 CD Որ անուցած են անտառի փխ տոռի:
+4 CD Եւ տեսաւ... պատմելի չի:
+5 F նետից և մերկ ի յայլ զինուր:
+6 F Թրս զինուր և կորեան մանկունց զ բեր և ու այլն այլք ի մեծամեծաց և ի բազմ-
կամաց իմոք: Եւ իմ անտառ զայն արտակցայ յոյժ և խառնեցայ յոյժ իմ և խնդրիլ հետքս ինչ
չաղթելոյ և կռակել զերծանել ի նոցանէն փխ դրազումս... ի մէնչ երկոտասան բիւր (Լամմ
A, 64p):
+7 CD Տպ որ է (C են) արքն փխ արքն այնորիկ:
+8 CD Տպ որ են փխ կորեան:

յեալ զսովերս նոցա ի Սպետրիադա³⁰⁴ տանել: Բայց նորա աներեւոյթը
կոչին: Իսկ մեր ի վաղիւ անդր մտաք յայտն նոցա և գտաք գազանս,
կապեալս առ դրանս նոցա, մեծամեծ իբրեւ զշունս, որ առ մեզ կոչին
գանդակէս³⁰⁵. Երկայնութիւն կանգունս չորս, երեք աշաւք խայտաբղէտք:
Տեսար և լու, որպէս առ մեզ կրիայքդ են, ազդ էրկատեսակք և խոռ-
վարար:

Ի հրակայից յայլքն մըտար,
Տեսար գազանս ի նմա կապեալ
Եւ զարմացմամբ յոյժ հիացաք
Գանդակի(ս)այ ձեով շափեալ,
Երեք աշիք խայտաբղէտեալ,
Որ աշք մարդոյ բնաւ չէր տեսնալ:
Հարմանք մարդոյ ոչ է լսել⁺¹
Կամ աշք մարդոյ բնաւ չէ տեսնել.
Կրիայի մի շափ⁺² լու երեկել
Եւ ի տեղոյն զնոսս հանել:

Այ լու, դու ծընո՛ւնդ շարի
ու կենացքս մեր թըշնամի.
Ի լուսոյն փախչիս, գեղի՛,
մեզ բնկեր դաս ի գիշերի.
Ըղբունքն հարամ առնես,
արկնութիւն տաս ձանձրանալի.
Երբ փոքրերքն դայս դործեն,
դուք հանէք բղշունչն ի մարմնի:

էջ 169

Եւ անդուտ խաղացել եկար ի տեղի մի, ուստի կլանէր ազրեւը
յուրդ, քաղցր և բարեհամ⁺³: Եւ անդ ասացի բանակք հարկանել և փոս և
պատնէշ շուրջ դնել, զի հանգիցեն և կազդուրեացին սակաւիկ մի զաւ-
րականքն: (Եւ⁺⁴ հրամայեցի շուրջ զբանական խաբոյկ արկանել յան-
տան), յիշելով զմաշկեր³⁰⁶ մարդիկըն: Եւ ապա երեկցաւ մեզ զինն
ժաման կամ որպէս զտառն՝ այլ թաւ, իբրեւ այժ: Եւ ես զարձեալ ըն-

+ F Տեսար անդ և լուրք մեծամեծք որպէս առ մեզ կրակդ են փխ տեսաք... խոռվարար:
+1 D ոչ է մարդոյ լսել:
+2 E շար փխ շափ: Ուղղումն ըստ CD-ի:
+3 D քաղցրամ փխ քաղցր և բարեհամ:
+4 Խաղումն ըստ F-ի, CDE չի:

դոստացայ և խոտվեցայ՝ տեսանելով այնպիսի կենդանիս, և ասացի ըմբռնել զայրն: Եւ նա տխուր և լրբարար հայէր⁺ ի մեզ, և ասացի մերկանալ կնոջ մի և երթալ առ նա. թերևս ի ցանկութիւն տրփանս մատնել լիցի: Եւ նորա տռեալ զկինն⁺¹ և հեռի ի բաց զնացեալ, ուրոյն իսկ ուտէր:

Այս էր զազան, չէր բանական,
Այծամարդիս զըծրողական,
Կամէր ուտել զկինն ի լըման,
Թէ չէր աղղկել զէմ յանդիման:
Ապա կանչեց զարհուրական,
Չայնս արծակեց ընդոստական,
Անթիւր ՚ւ անբար ժողովեցան
Եւ ընդ զաւրացն ի մարտ մըտան:

Ք 170

Եւ ամենեցուն մեր ընթացեալ և արծակելով հասանել և ունել, պապանջեաց խախաջելով իւրով լեզուան⁺²: Եւ լուեալ զայն, ալոց ընկերացն ելին ի վերայ մեր ի խորձէն⁺³ բիւր անթիւր, բայց մեք էաք բիւր չորս: Եւ ասացի հրդեհելս⁺⁴ հարկանել զխորձն, և նոցա տեսեալ զհուրն և ի փախուստ դարձան: Եւ մեր զհետ մտեալ նոցա՝ կապեցաք ի նոցանէ բիւրս քառասուն: Ես նորա ի կերակրոց զինքեանս արգելեալ՝ սատակեցան: Եւ ունէին խորհուրդս ոչ մարդկայինս, ալ իբրեւ⁺⁵ զշուն հաջէին⁺⁶:

Եւ անդուստ խաղացեալ եկայք ի գետ մի իբրեւ ուղխաջուր: Հրամայեցի ապա բանակը հարկանել և զէնս զանձամբ արկանել ըստ սովորութեանն զաւրականացն և այսպէս կերակուր ճաշակել նոցա: Եւ

+ E հաջեր, F նայեր փխ հայեր, տե՛ս № 307 ծանոթագրութիւնը:

+1 D զմարդն փխ զկինն:

+2 D թաւ լեզուան:

+3 E խանձէն: Ուղղումն ըստ ABCD Տպ-ի:

+4 BD Տպ հրդեհ:

+5 F Տպ վայրապար իբրեւ զշուն:

+6 F-ում հաջորդում է BCDF Տպ-ում բացակայող հետեյալ հատվածը. «Եւ անդուստ

խաղացեալ եկաք սակաւ մի յառաջ, և ելին ի վերայ մեր արք թեալորք և սաստկապէս մարտընչէին ընդ մեզ, և ոչ իւրեք կարէաք ընդդէմ կալ նոցա և կուտել: Եւ հրամայեցի աղեղնաւորացն, զի նախ ձգմամբ պնդեցեն ի սլաք նետիցն և այնու զիպեցուցեալ ի նոսա կայծակամբ հրոյ ի վայր հոսեցի: Եւ իբրեւ արարին այնպէս, յաղթահարեալք լինէին և ի փախուստ դարձեալ աներկույթ լինէին ի մէջն»: Նույն հատվածը տե՛ս նաև A 65բ:

էր ի գետ ափունք⁺ ծառք սքանչելիք. միանգամայն ընդ արեգական ծագիլն և ծառքն աճէին մինչև ի վեց ժամ և ի վեց ժամէ աւուրն ի վայր նուազէր, մինչ զի բնաւ ոչ ինչ երեւիլ ի նոցանէ: Եւ արտաւար ունէին իբրեւ զպարսիկք ստաքտիկէ³⁰⁵ և հոտ՝ կարի յոյժ պիտանացու և անուշահոտ⁺¹: Եւ ասացի հատանել զծառսն և սպունգով ժողովել զարտաւսրն: Եւ յանկարծարէն յիմոց մանկանց անտի տանջեալք լինէին յաներկոյթ դիւաց. զտանջողացն զճղփիւն լսեաք⁺², բայց տանջողքն ոչ երեւէին: Այլ ձայնն իմն գայր, որ ասէր. «Մի՛ հատանիր, մի՛ ժողովէր. եթէ ոչ՝ եղիցի անձն այն մեռեալ»:

Այս ծառքս ի ջուր աճողական
Պարտ չէ կտրել որդոյ մարդկան⁺³,
Զի խաւսէին ազդողական
Բանս հրաշալի տեսողական:

Ծառերդ այլ ի դէմ դարձան,
Խաւսեցան ձայնիւ բանական.
— Ո՞ւր երթաս, մոլո՞ր յիմար,
Գեմ ունիս խելք⁺⁴ ազդողական.
Զաշխարհըն թողէր մարդկան,
Եւ ապար⁺⁵ երթաս ցնորական.
Շրտով այլ ի յնտ դարձիր⁺⁶,
մի՛ նենգէր զաւրացդ ամենայն⁺⁷:

Եւ ժանտախտիւ սատակեցին գումարտակքն ամենայն⁺⁸: Եւ ապա ասացի ո՛չ հատանել, և ո՛չ ժողովել: Բայց էին ի գետի անդ քարինք
Ք 171 սեաւք, զի որ միանգամ մերձենային ի քարի ինսն յայնոսիկ, զոյգ

+ BCDF Տպ անդ փխ ափունք:

+1 B յոյժ անուշ և պիտանացու փխ յոյժ պիտանացու և անուշահոտ, անոյշ փխ անուշահոտ:

Հաճառ:

+2 B Տպ լսեաք զհարուածսն եկեալ ի վերայ թիկանցն տեսանէաք բայց տանջողքն:

+3 BD Զկա ճար կտրիլ ձեռարք մարդկան փխ տողի:

+4 C միտք փխ խելք:

+5 E առյապար: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+6 C Շտապիր ՚ւ այլ ՚ւ ի յնտ դարձիր փխ տողի:

+7 CD որ քո կան փխ ամենայն:

+8 B Տպ գումարտակք փխ գումարտակքն ամենայն, C ամենայն չի:

գոյն⁺ քարանցն ընդունէին ի մարմինս: Եւ էին վիշապք բազում, և ջուր անդր, և բազում ազգս ձկանց, որք հուր(բ)⁺¹ ոչ լինէին եփեալք, ալլ ցուրտ ջուր(բ)⁺² աղբերացով: Եւ մի ոմն ի դաւրականաց անտի լուացեալ ցուրտ ջրով և եղեալ յաման եթող և յետ⁺³ պահու մի եգիւտ եփեալ զձուկն ի յամանն: Եւ յետ միոյ ժամու փորձեալ զայս եցոյց և այլոցն:

Ազգս այս ձրկանց հրով ոչ եփին,
Ալլ ցուրտ ջրով խարշեալ լինին,
Մարդիկ այնպէս ճաշակէին,
Ձոր և փորձիւ շատք ճաշեցին:
Իսկ հաւք, որաս⁺⁴ որք հաւաքին,
Թէ մերձենայ որ՝ հրով այրին.
Անհրպելի նոքա մնացին
Եւ դարբն ի բաց անցեալ գնացին:

Ա՛յ գետ, թէ քանի՞ ի բեղ
Կենդանի կա շար⁺⁵ զըժընդակ.
Վիշապք, հարկանողք հըզաւր,
սև քարինք ազդող համորակ,
Ձրկունք, որ չեփին հըրով,
հաւքըզ հուր ածեն ծափողակ.
Փառք այն ստեղծողին ասեմ,
որ ի մին տեղիսն է բընակ⁺⁶:

Եւ էին ի գետի անդ հաւք նման հաւուց, որ առ մեզ են, և եթէ ոք ի նոսա մերձենայր, հուր ելանէր ի նոցանէ: Եւ ասացի⁺⁷ մի՛ ումէք հպել ի նոսա: Եւ ի վաղիւ անդր ելեալ⁺⁸ գնացաք և յածեալ շրջէաք: Եւ ասէին առաջնորդքն. «Թագաւոր»⁺⁹, ոչ գիտեմք, թէ ուր երթամք. դարձ-ցոր անդրէն, զի մի ևս զժուար տեղիս անկցուք»: Բայց ևս ոչ կամ

- + CDE գոյ, F գոյգ փխ գոյ: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի (համաձայն M-ի):
+1 Լրացումն ըստ BC Տպ-ի:
+2 Լրացումն ըստ B Տպ-ի:
+3 B Տպ ապա փխ յետ պահու մի:
+4 CD որ այս տրք փխ որաս:
+5 E մարդ փխ շար: Մըբագումն ըստ CD-ի:
+6 CD Որ ի մի տեղ առնուք բանակ փխ տողի:
+7 BF Տպ հրամայեցի փխ ասացի:
+8 BCD Տպ անցեալ փխ ելեալ:
+9 E ցթագաւորն: Ուղղումն ըստ CDF Տպ-ի:

Եւ⁺ պատահէին մեծ մեղ⁺¹ գազանք հնգոտանիք բազում և շորք-հինգ աշս ունելով և այլք վեցաչիք և վեցոտանիք, || յերկայնութեամբ էին իբրև կանգունս երեսուն, և վազէին ի վերայ մեր, և ալլ բազում ազգս էր, ո⁺² անցանէր և հնային ի վերայ մեր փախստական:

Ի յերեսնից կա(ն)գնոց երկայն⁺³,
Գազանքն շարին ամենայն,
Յարձակելով ի զաւրք դարձան,
Շատավընաս անդ գործեցան:
Եւ այնպիսի դաւղեալ շատքն այն
Անկան ի դաշտքն արձակ և||լայն,
Մըռնչելով և բարբաջման,
Խայծող ժանեաւք պատառական:

Իսկ վեց աշաւքս այս այլադեմ
Ազիքն⁺⁴ էին վիշապադէմ,
Եկին հանգէպ մեղ գէմ ի գէմ,
Ճակատէին մեղ⁺⁵ լըրբադէմ:

Եւ էր, որ ի վերայ մեր արձակէին: Բայց եկայք ի տեղի մի աւա-ղուտ, ուստի ելին գազանք քառասուն և երկու, և աշս ունէին վեց, բայց երկուքն միայն տեսանէին և այլովքն ոչ տեսանէին⁺⁶:

Քանի շատ յաշխարհ մըռնունք,
տեսանեմք մարդ զարմանալի,

+ F Եւ ի գալն մերում ընդ զժուարին և ընդ ամայի վայրքն պատահեցին մեղ փխ Եւ պատահէին մեծ:

+1 E մեծ փխ մեղ: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+2 E էրեոյ փխ էր ո, Տպ էր որ:

+3 CD Կաֆան ալլ տարբերակով է (B էլը պակասում է).

— Ի յերեսնից կանգնոց երկայն,

Գազանքս շարին ամենայն,

Յարձակելով առ զօրք նոցայն,

Դաւ գործեցին զօրն ամենայն

Եւ ի խածելն շարացան,

Շատոց վնաս անդ գործեցան

Եւ այնպիսի դաւղեալ շատքն այն,

Ածան ի դաշտքն արձակ և լայն:

+4 E Ազիքն փխ ազիքն: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+5 CD յոյժ փխ մեղ:

+6 E ոչ տեսանէին: Եւ զբազումս ի նոցանէ յերկիր ընկենուաք զինուք:

Սքանչելի երեսնական,
 դնան դադանքըս վեցականջի.
 Վնասակար⁺ և ահագին,
 վիշապին⁺ դըլուխն և ժանիք,
 Երկու⁺ խաղ ընծի խածանէր,
 զինքն առնէր արեան ճաւաղիք:

Եւ անդուստ խաղացեալ եկայք ի տեղի մի, ուր էին անգլուխ մարդիկ: Եւ գլուխ ոչ ունէին բնաւ, այլ ի լանջսն ունէին զաշս եւ զբերանն, եւ խաւէին մարդկեղէն իւրեանց լեզւան, թաւք եւ մորթաւ զգետոր, ձկնակերբ:

Ծնունդ⁺³ արթննալ արարչական,
Թէ քանի տղգ կենդանի կան⁺⁴.
Առանց զըլխոյ ոչ ոք ծընան,
Բայց թէ սովաւ բաղադրեցան.
Այս են զարմանք հիացական,
Թէ որպէ՞ս սոքա գոյացան
Ծառք⁺⁵ անտառիք|| և բուսական,
Անբան կենդանք և բանականք:

Որչափ որ ստեղծեալ է զմարդն
ի հողոյ՝ աշխպես⁶ չէ տեսած.

Կամ բընաւ ի միտ ընկած,
կամ ի գիր ուրուք նըկարած.
Թէ մարդ անգըլուխ լինի,
նա երթալ ուրեք հեռացած.

Զայս, որ (տեսաւ)⁺⁷ թագաւորն⁺⁸,
 զարմացաւ խիստ ըսքանչացած:

+ CD Վնասատիարիք ադին վիշապին փխ տողի:

+1 CD գլուխն ու ժանիքն երկու խաչընծիք փխ տողի:

+2 CD Ինքն խաժանէր զինք փխ տողի:

+3 C Անունն, D Անունդ փխ ծնունդ:

+4 CD *կենդանեացն փխ կենդանի կանու*

+5 CD ծառք... բանականք չի ֆ:

+6 CD *мын мыл үлүс мынмытун:*

+7 Լրացումն քստ *CD*-ի:

†8 CD այս թաղւոր փխ թաղաւորն:

٤٩ 174

٤٨ ١٧٥

Դառնատեսիլ այս խեցեղետին,
 Որ արինակ էր հա(յ)կազին,
 Չբարբա քնակչացքն⁺ չաշտնողին,
 Բարառնաբար ազգի ի սմին,
 Բաշց այս կարի յոյժ մեծագին,
 Ինքս⁺ արինակ է բանսարկուն,
 Որով⁺2 եզիտ ըզմուտ չարին
 Ի արար զկղամբն տըրտմագին:

Անունդ լիրաւի է քո
 խեցցեկտին ու դառնատեսիլ.
 Յայն աշխարհն, որ դու լինիս,
 անհեթեթ ու զաղրատեսիլ,
 Երբ որ տանուտէր լինիս,
 Վա՛յ զտարին ցասըմնատեսիլ.
 Ով ոք ծընանի ի քեզ
 Երշուառաբախտ ու սախտագիլ^{†3}:

Զաֆարիայէ

Սարատղանայ^{†4} ասեն սըմա
 եւ խնչիփար յորջորջի սա.
 Ի ճախըս դաշտաց սա կու կենայ
 Ջեկ տարին տանուտէր կու գայ:

Եւ բազում անգամ աղաչէին զիս բարեկամքն իմ դառնալ, և էս ոչ կամեցայ, քանզի կամէի տեսանել զկատարած երկրին։ Եւ ապա անդուստ խաղացեալ ընդ անապատ ճանապարհ և գնացեալ ի ծովակողմն որուստ խաղացեալ ընդ անապատ ճանապարհ և գնացեալ ի ծովակողմն

+ E. Ձբար բղբնակչացն: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+1 CD 'h. $\mu_{\text{L}} p_{\text{L}} u$

+2 CD በምሳሌ... መጠናቀቅና ሂደት:

+3 C መጠቀሚያ

+4 CD Կաֆան չի՛ր (B էջը պակասում է):

— 261 —

դուն¹, և ո՛չ թուշուն, բայց միայն¹ ղերկինս և ղերկիրս: Եւ գարեգակն ոչ այլ տեսանէաք, այլ ընդ ազատ յաւդ յառւորս տասն: Եւ եկեալ ի տեղի մի ծովային, և զվրանսն և զամենայն բանակսն ի ներքոյ եղեալ մտանեաք ի նաւսն: Եւ նաւեաք ի կղզի մի ծովուն², որ ոչ էր հեռի լերկրէն, յորմէ լսէաք խաւսս մարդկան հելլենական: Եւ որք խաւսէին, ոչ տեսանէաք: Եւ ղինուորքն ի մահ՛ վտանգի՝ տուեալ զանձինս, լուսանցանել ի նաւէն ի կղզիին: Եւ խեցգետի մի ել կորզեաց և ձգեաց ի ջուրն ղինուորս յիսոն և չորս: Եւ անցեալ գնացաք ի տեղացն երկուցեալք:

Գաղանս, որ եկողը բզնաւն
 և անյայտ արար տեսողաց,
 Ի բազմաց⁺³ ալլ չէր լրսած
 զինչ արար գաղանքս չարեաց⁺⁴.
 Աւա՛ղ, թէ քանի արեան
 տիրանաս հրդարող ի քաջանց.
 Քո զինուորքըն սուղեցան,
 ուստի դաս լալով ի դիմաց:

էջ 176 Եւ եկայք երկուս աւուրս ի տեղիս, ուր արեգակն ոչ ծաղեցաւ, և կամեցեալ իմ պատմել և ձեռն արկեալ տեսանել ի ձեռն ծառայից
էջ 177 ուր||երջանկաց վայրն³¹¹ էին, Կալիսթենէս իմ բարեկամն³¹² խրատ ետ ինձ մտանել հանդերձ բարեկամաւք քառասուն և մանկամբք հարիւր և զինուորաւք հազար և երկերիւր: Եւ արտաքոյ յետ ճանապարհին իմացաք էջ մատակ, որ ունի յաւանակ, զորոյ կապեցաք անդրէն դաւանակն ի բանակին: Եւ ի մտանելն մերում լարաւք հնգետասան, հաւք երկու պատահեցին մեզ, որ ունէին մարդկեղէն երեսս, և մեծ էին, քան զհաւս, որ առ մեզ լինին, և հելլենականաւ խաւսիւք ի բարձանց աղաղակէին. «Զի՞ վայր⁺⁵ կոխես դաստուածոց դտունն տեսանելով: Ըհ

+ CDF *Say n2 unqուն և n2 βn2ուն շիֆ:*

+1 F աղիւռ ոչ փխ բացց միացն:

+2 Բ ծովուն և անտի ելեալ ի ծովէն, պատահեաց մեղ զազան մի շար վիշապանման երեք գլխի և շորբաւանի: Եւ իբրեւ աստին զնա զօրականն՝ յետս ընդ կրունկն զառնային, երկուցեալք ի նմանէ: Իսկ ձին իմ ցլազուլիս ելեալ յարձակեցաւ ի վերայ նորա երկարդեան զեղարդեամբ: Հարեալ գալի իրանն և նոյնժամայն սատակեալ լինէր (հմմտ Ա, 66բ):

+3 CD Այս խորով փխ ի բազմաց:

+4 CD *ի բաղմաց փխ շաբեաց:*

⁺⁵ Բ ԶԻ՝ Կոթսեն գվախրս մեր զաստուածոցն՝ զտունս տեսանել կազմկելով փխ Զի վախր... տեսանելով:

կրո՛նիկ դարձիր, ո՛ւ թշուառական, քանզի զերջանիկ կամաբացն
զկզկիս կոխել ոչ⁺ կարես: Զի չերկիրնս ելանել բռնանաս, զոր ոչ է
հնար փառք»¹:

Հաւքս ալս խաւսէն մարդկան երգաւք,
 Յանդիմանէն զարքայն բանաւք.
 Անմիտ, ի բա՛ց զեր քո զաւրաւք,
 Թէ ոչ՝ պատժիս մեծ տոկոսաւք:

Աղեքսանդրոս էր սարսափել
 եւ սիրտն ի վեր յափըշտակել,
 Շուտով անդրէն ի յետ դարձել,
 Զանճարդարնակ² վաչր ընթացել:

Հաւքս, որ խաւեցան յայտնի
 Ու խրատ ետուն ցանկալի.
 «Ո՞ր երթաս, մոլո՞ր գերի»⁺³,
 է՞ր ուտես զարիւնն ամենի.
 Շուտով⁺⁴ այլ ի յնտ դարձիր,
 Որ չկորիս անակնարկելի.
 Գեմ մարդ ես ու միտք ունիս,
 Գաղան||չես 'ւ ի քար 'ւ ի մայրի»:

٤٢ 178

Եւ դողդոջումն եւ սարսափումն զիս կալաւ յահէն եւ յերկիւղէն եղե-
լոյ եւ ի հարկէ լուսայ ի յաստուածայնոյ՝ ձայնէն, որ ի յերկրորդ⁺⁵ հա-
ւուցն ասացեալ եղև: Բայց միւս ևս հաւ բարբառեցաւ հելլենական ձայ-
նիւ եւ ասէր. «Արտաքս կոչէ (ղբեղ)⁺⁶ արեւելք, եւ Պոլլրոսի հնդկաց թա-
գաւորին յաղթեսցես»: Եւ զայս ասացեալ՝ թաւ ի վեր հան: Եւ ընդ
կրունկ զարձեալք եւ թողեալ զմատակ էշքն⁺⁷ եւ կալաք զառաջնորդ
աստղն ըստ սայլիդ եւ այնպէս ի դուրս եկեալ աւուրս քսան եւ երկուս⁺⁸:

+ E կոխելով փխ կոխել ոչ: Ուղղումն ըստ CD Տպ-ի:

+1 F Տպ փառք չիք, CD փառք աստուածոյ:

+2 CD *Uwprηwprηwlq:*

+3 C *phawp* *psi* *qhrh*:

+4 CD Շտապիր փխ շուտով:

+5 Տալ լերկուց փխ լերկրորդ:

+6 կրագումն քսւո $BCDF$ Տպ-ի:

+7 BCDEF: Տալ թողեալ զմատակ էշքն շիֆ:

+8 F քսան և երկուս և մատակ էշքն առաջոյ, և մեք զկնի նոցա:

Ընդ որում նա⁺ արարելալ, խնամաբար խցի զտեղիսն և գրեցի ի վերայ
վիժի միոյ⁺¹, որքան միանգամ տեսաք»⁺²:

(Իսկ) (Դիմեալն²¹² Աղեֆսանդրի ի հնդիկս առ
Պովրոս քաղաւոր)

ՄԺ. Եւ գնաց³¹⁴ ի համ(բ)արձեալ, զի յայնժամ միայն և զոհո մատուցանել գաւառին այն: Եւ ապա առեալ Աղեքսանդրի զաւրսն իւր և զէպ ուղիղ գնայր ի հնդիկս, ուսեալ զՊոլլրոսէ, թէ մարտակից է և աւգնական գայ լինել Դարեհի: Զայս հարցեալ և ուսեալ Աղեքսանդրի, (թէ փղաւթ)⁺³ և այլաւթ զազանաւթ, վայրենաւթ վարի Պոլլրոս ի կռիւլն³¹⁵: Եւ զայն, որ ի Պարսս սլատկերբ պղնձիք էին արարեալ, հրամայեաց զնել ի վերայ սայլի⁺⁴ և տանել զհետ նորա:

Եւ այսպէս խաղալոր և գնալոր ընդ բազում անապատս, անցեալ և ընդ անջրդի տեղիս և ընդ խորածորս, և ընդ դաշտս, Աղեքսանդրոս աշխատէր⁺⁵ զաւրականաւքն հանդերձ, մինչև⁺⁶ մեծամեծ իշխանացն ասել. «Շատ է այսչափս մեզ⁺⁷ և բաւական ունէաք մինչև ցարսսիկս առնել պատերազմ⁺⁸ և հնազանդել զԴարեհզ զայն, որ պահանջէր զհարկն ի հելլենացւոցն: Արդ, զի՞ չաշխատիմք, երթալու ի հնդկիկս յանդնաց և ի գաղանուտ տեղիս, որ ոչ ինչ անկ ելլադայ: Բայց թէ Աղեքսանդրոս իւրով վսեմախոհեմութեամբն պատերազմող քաջ է և կամի հնազանդեցուցանել զխուժադում ազինս. զի՞ երթամք զհետ նորա: Երթիցէ միայնտկ և տացէ պատերազմ, քանզի⁺⁹ այն բաւական է, զի յանոպայ և յամայի վայրի գաղանակուր արար զբազումս: Զմեզ ընդ իւրսն մի՞

÷ В Службу — службу:

† BCDF *Smj d/hnj zhf:*

+2 F տեսար և վաղվադակի եկեալ Հասար ի բանակն մեր: Այս ամենայն անց ընդ մեզ և տեսար զայս ամենայն աշար մերովք և մեզ առ ի գիտովին զընցար: Ողջ լիք քաղցուենի մայր իմ Ողմբիադա և տառապական վարդապետ իմ Արիստոտէլ (Հմմտ Ա, 67բ):

73 կրացումն ըստ ABF Տպ-ի:

±4 ABCDEF Տպ հանել է սալը փխ դնել է վերայ սալի:

±⁵ BCD Տպ Աղերսանդրոս աշխատէր չի, F և ընդ գաղտ աշխարհ փխ Աղերսանդրոս

မာၤနီၤမာၤတၢ်နီၤနီၤ

46 B C D F S ար է արյուշարի մեղ շիւք:

47 Ե Եւ արնշափ ձանձրացեալ գումարտակին մինչ զի փխ մինչև:

+3 Բ որպարտիկս փխ պատերազմ: Ուղղումն ըստ $BCDF$ Տպ-ի:

†9 BCDF *Suy* *ḡwānqih* *zhf*:

տարցի ազնական և մարտակից իւր: Զաշխատեալքս և զտուայտեալքս
լալարան պատերազմաց ի մէնչ⁺ դադարեսցէ՛, արքայ»:

Յայտարան պատերազմաց ի մէջէն՝ դադարեցնել, ապա՝
ՄԺԱ. Զայտսիկ լուեալ Աղեքսանդրի¹ և ի մի վայր ժողովեաց
դամենեսին և կացոյց զպարսիկ զաւրն առանձին և զմակեդոնականն

Էջ 179 Բնդլլայլ հելլենացիս և ասաց.

ընդլայն հեղինակացիս և ասաց.
— Ա՛րք հեղինակցիր զինուորակիցք իմ և մարտակից մականդոնա-
ցի՛ք: Դիտէ՛ք և դուք, որ⁺² այս պարսիկս թշնամի էին իմ և ձեր: Արդ,
ասացէ՛ք⁺³ ինձ միայն, և ես երթալ ի պատերազմունս՝ առ խուժադութն:
(Քանզի⁺⁴ լուայ յումանց, զի ասէին. «Եթէ կամի ընդ խուժադութն»)
պատերազմ տալ, ինքն Աղեքսանդրոս միայն երթիցէ և զմեզ մի տար-
ցէ զկնի իւր»: Բայց սակայն զայս ձեզ յիշեցուցանեմ, իբր թէ այն պա-
տերազմաց ե՞ս միայն չաղթեցի: Եւ զորս միանգամ կամիմ առնու
ղարծեալ ի խուժադութ ազգացն միա՞յն չաղթեցից: Քանզի մի կամք և
մի խորհուրդ առ կռիւ զանձինս ձեր ամենեցուն քաջաւերել, որ⁺⁵
ահաւագիկ արիանայք⁺⁶ վատթարեալքն: Քանզի առ Դարեհ՜ի բազմու-
թիւն ո՞չ ես առաջի զարուն ի կռիւն պաշտպան լինէի: Ո՞չ ես ան-
ձին իմոյ հրեշտակ ես ինձէն մտի առ Դարեհ՜: Եւ ո՞չ մահու մատնե-
ցի զիս ի վտանգ: Բայց ապա զի՞ երթայք գնացէք ի Մականդոնիա
միայն զանձինս ձեր ապրեցուցանել: Արդ և դուք մի՞ յերկբայս լինիք⁺⁷
առ միմեանս վիճելով, զի ոչ ինչ կարէ զար և հեծել⁺⁸ առանց թագա-
ւորական իմաստութեան վարիլ⁺⁹:
Այսպէս ասաց ի նորա¹⁰ արասեղին զթագա-

Այսպիսի տեսացեալ աշխարհակալին և նորա¹⁰ արձանցիւն զբազմա-
ւորն¹¹ ապահովանալ ի բարկութենէն¹², ունել զնոսա մարտակից և
աւգնական մինչև ի կատարած¹³:

+ BCDF ስህተት በፍጥነት ማስተካከል ይቻላል፡

+1 BCDF Sպ եւ լուևալ դայս արքային (Բ Աղեքսանդրի) փխ Զայսոսիկ լուևալ Աղեք-
սանդրի:

+2 BCDF *Suy qhantep...* որ շիֆ:

+3 BF Տպ Հրամայեցի փխ Արդ ասացէք:

+4 Լրացուցիչ ըստ *F*-ի (հմմտ *A*, 68ա, *Տալ*, 129):

+5 Բ *h* *u* լիկ *nn*: Արքագրումն ըստ *BCDF* Տալ-ի:

†6. BCD S_{α} անարանալոդ, F անարիալը:

+7 BCDF Տա լերկուանայք փխ և դուք մի յերկրայս լինիք:

+8 ABCDEF Sայ և հեծել շիֆ:

+8 ABCDF *Տայ և հեծել շիտ:*

+9 BCD *Suy* *q̇wrfhl* *zh^f*,

+10 BD *Smy* *h* *unpwm* *ghf*:

+11 BCDEF Տալ գնա փխ դժբաղաւորն:

+12 Բացարձակ թեզիսի վրա ընդհանուր թեզիսի (համաձայն M -ի):

ՄԺԲ. Եւ յետ աւուրց ի սահմանս հնդկաց եկեալ, որ և պատահեցին նմա թղթատարքն՝ առաքեալ ի Պովրոսէ, և մատուցին նմա զգիրն: Եւ նա ընթեռնոյր այսպէս.

Թուրք³¹⁷ Պովրոսի առ Մակեղոնացիս:

«Պովրոս թագաւոր հնդկաց՝ առ Աղեքսանդր Մակեղոնացի: Քանզի⁺¹ դու զքաղաքն ամենայն աւար հարկանես, հրաման տամ ի բաց երթալ, գնալ յինէն և ի սահմանաց մերոց, քանզի դու իբր մարդ ես և զի՞նչ կարծես առ աւտուածս: Բայց դու առ ինչ ի վերայ ալլոց թշուառութեանց ոտն հարկանես⁺² խնդալով, քանզի ընդ տկարս մարտուցեալ պատերազմաւ, կարծես և դու իսկ⁺³ զանձնէդ, եթէ հզարագոյն ես, քան զայլսն: Քանզի⁺⁴ և ես ալլ անպարտելի եմ, քանզի ոչ միայն մարդկան եմ թագաւոր, այլ և շատուածոց: Եւ քանզի եկեալ այսր Դիոնեսիոսն³¹⁸, զոր ասես աստուած, ի բաց հալածեսցի իմով զաւրութեամբս: Իսկ ապա ոչ միայն խրատ տամ քեզ, այլ և հրաման տամ վաղվադակի անցանել, գնալ յԵլլադա, զի ոչ ահեսցէ զիս առ Դարեհիւ կոին և ոչ ալլոց ազանց հնազանդութիւն, որքան միանգամ ընդ նոցա անարգութեան եղեն զիպուածով քեզ: Բայց դու կարծես զքեզ հզարագոյն լինել, իբրու զի տկար ես: Այլ ի բաց արի կաց և խաղաղացեալ գնա յԵլլադա. քանզի թէպէտ ունին⁺⁵ հնդիկք զԵլլադացոցն ի վաղնջուց յառաջ, մինչև Քսերքսի թագաւորի էր և զնա ըմբռնեալ (ընդ)⁺⁶ ծառայութեամբ, բայց այժմ իբրեւ զանպիտան ազն և առ որս ոչինչ գոլոյ արժանի թագաւորական տեսութեան, (ոչ դարձան իւրեանց)⁺⁷: Վասն այսորիկ ամենայն մարդ զլաւն ցանկայ ունել և ոչ զնուազն առնուլ: Այսպէս և մեք զԵլլադա անարժան գոլով՝ ի բաց թողաք և զերկիրս պարարտ վայելեմք: Իսկ ապա ե՛րթ և զժողովեալ զինուորակիցս քո, ա՛ռ և⁺⁸ դարձիր յԵլլադա, զի որոց ոչ կարես խնել մի՛ ցանկար»:

+ BCDF Տպ խորագիրը չի:

+1 BCDF Տպ որ փխ Քանզի:

+2 BCDF Տպ յինէն և ի սահմանաց չի:

+3 BCDF Տպ և դու իսկ չի:

+4 BCDF Տպ ալլ զի ես փխ Քանզի... ալլ:

+5 F եթէ պէտս ունէին փխ թէպէտ ունին:

+6 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+7 Լրացումն ըստ B Տպ-ի, F ի բաց դարձուցաք փխ լրացման:

+8 BCD Տպ ժողովեցիր, F ժողովեաց փխ զժողովեալ ...առ և:

Պովրոս թագաւոր հնդկաց,
մե՛ծ արքայ բաղում գաւառաց,
Գրեմ քեզ խըրատ կենաց,
որ ունիս բնութիւն գազանաց:
— Ո՛վ մակեղոնեան թշուառ⁺,
որ ծընունդ ես դու պոռնկաց⁺¹.
Հրաման տամ ի յե՛տ դառնալ,
զի մի՛ մահ կըրես յիմ ձեռաց:

Ընդ հրեշտակին ասաց. «Գնա՛, Լե՛ր. յանդիման Աղեքսանդրեայ, Տե՛ս, թէ քանի՞ բիւր կա նրմա, Գազանք յու՞ր՝ հետ կա նրմա, Ապա բիրտ մի՛ խաւսել նրմա Կամ յակառակ ընդդէմ նորա, Այլ⁺² կակղաբար որսա՛ ըզնա, Զի մի կրեսցես մահս անուղղայ»:

Մառայս պատասխան երես
Պովրոսի, ասաց. «Մե՛ծ արքայ,
Քեզ զարք կան գազանք յու՞ր
ու հասակդ, որ մարդու չըկայ.
Նա քեզ յաղթել ե՞րբ կարէ,
թէ վերին կամքըն չկամենայ
Կամ շարիս ու ֆալաքըն մեր
անկանին՝ նրմա զաւրանայ»:

Զգիրն էր ի ձեռն առել
զՊովրոսին⁺³ մեծն Աղեքսանդրէ
Եւ կարի ուժգին ձայնիւ
կարդացեալ, զի զարքըն լըսէ:
Ասաց. «Մի՛ վախէք, իմ քա՛ջք
զաւրականք, նա խիստ կու վախէ.
Արջն ուժգին ձայնիւ կանչէ,
հետ քամի հանէ՛ իրաւ է»:

+ BCD թշուառական:

+1 CD ծընունդ պոռնկաց փխ տողի:

+2 BCD Այլ... որսա ըզնա չի:

+3 D Արքային փխ զՊովրոսին:

Ապա զհրեշտակն ի դուրս քարշէ,
Սիրով ըզնա հարցափործէ.

—*Q* níl pnu mrlw^ep, *β*₅^e nldm₁ *t*₅,

$$\Delta L \delta L_{\text{пр}} \approx 2m^2, \quad \beta H^2 \approx 10^4 \text{ мкм}^2,$$

Գաղափարն յոլորով, թէ՞ պակաս է:

Առ այս դարձուած խաւսիցն առնէ.

Եկեալ դեսպանըն դաշտ ասէ.

$$-4m\beta/h \quad p\omega/\mu\omega/hg^{+1} \quad q\omega\alpha/h \quad m/p/h^{+1};$$

ՄԺԳ. Այսպիսի ընթերցեալ աշխարհաւորին² Ազգերսանդրի՝ տասց
և ընդ դարականսն.

էջ 181 — Ճիշդ գինուարակիցք||իմ, զարձեալ խոռվեցուցանէ զձեզ ըն-
թերցեալ զգիրսն⁺³ ի Պովրայ: Յիշեցէք և զայնոսիկ⁺⁴, զոր Դարեհն
գրեաց, քանզի ճշմարտապէս միախորհուրդ է խուժադուժ ազգացն
անզգայութիւնք: Քանզի որպէս առ նոսա գազանք՝ վազերք, ինձ(ք)⁺⁵
և առիծք և փիղք, խրոխտացեալք յիւրեանց քաջութիւն, զանազանու-
թիւնք մարմնոցն՝ զիւրաք ի մարդկային իմաստութենէ որսացեալք
լինին, այսպէս և թագաւորն խուժադուժ ազգացն, խրոխտացեալ ի
բազմութիւն զորուն՝ զիւրեաւ ի խոհեմութենէ հեղեղացոյս ըմբոնեալք
լինին:

էջ 182 լինին, այսպէս և թագաւորն խռժագում ազգացն, խորտացեալ ի բազմութիւն զորոն՝ զիւրեաւ ի խոհեմութենէ հեղեղացոյս ըմբռնեալք լինին:

ՄԺԴ. Այսպէս և յայտնի երեկոցեալ Աղեքսանդրի և սրեալ ի քաջաւերութիւն զամենայն⁴⁵ զաւրսն, զրէ փոխանակ Պովորոսի թղթին, որ բնէր զայս:

(խե) (Թուրք Աղեֆսանդրի առ Պովրոս քաղաուր հնդկաց՝ և պատերազմել ընդ միմեանս: Եւ սպանումն Պովրոսի և վասն գրեցելոյն առ նա մերկիմաստասիրացն):

«Թագաւոր Սքանդարիոս»՝ Թագաւորի հնդկաց Պոլլրոսի՝ խն

Սրդ, գիտեա՛, գի հս առաւել յաւժարազոյնս արարեը դմեղ ի կոխ

✠ CD բախտին վե՛հ հըղօր է փյա բախտիցն... տիրէ:

^{†1} *BCD* հաշորդում է ևս մեկ տող՝ «Առ ում լինի բաղմահաղթէ», որ Զափարիան զանց է առել կաֆայի ավանդական տողաբանակը շխախտելու համար:

+2 BCD *աշխարհակալին շիք:*

+3 C թուխթա փխ դիրան:

+4 BCDF *Say qwaynnaḥiq ḡḥf:*

+5 Լրացումն ըստ $BCDF$ Տպ-ի:

+6 BCDF *Տալ զամենայն շիւք:*

քեզ յայրանալ, (ասելով)¹ զեկադա ոչ ինչ ունել (արժանի)² թագաւորականութեան տեսութեան, այլ զձեզ՝ զհնդիկս, զամենայն ինչ բարի ստացուածս ունել, աշխարհ և քաղաքս: Բայց քաջ³ գիտես, որ ամենայն մարդ զլաւն ցանկայ առնուլ և ոչ զնուազն ունել: Արդ, վասն զի հեղինացիքս զայս ոչ ունիմք, իսկ խոժաղուծքդ ստացեալ ունիր, արդ, մեք՝ հեղինացիքս, ցանկամք լաւացդ և կամիմք զայս ի ձէնջ առնուլ⁴: Բայց գրեցեր դու ինձ վասն անձինդ քո, թի աստուածոց և մարդկան լիպագոր ես⁵, չա և քան զաստուածս զքեզ մեծամեծս կարես ասել: Այլ ես՝ դու իբրեւ զմարդ⁶ պոռոտախաւսիս և խոժաղուծս, հարկանիմ և պատերազմու և ոչ ընդ աստուածոց, քանզի զաստուածոյ և զմի սպառազինութիւն մարդ⁷ ոչ կարէ տանել առ հասարակ ամենայն աշխարհ, կամ զորոտման ճայթիւն և կամ զկայծականց զլուսաւորութիւն, և կամ զփայլատականց ճարճատմունս: Արդ, քեզ ահեալ չինէն ոչ պակուցանեն պատերազմաւ հարեալ ազինքն և ոչ զիս երկեցուցանեն պոռոտախաւսք բանք քո»:

Այսպէս գրեալ զթուղթն ետ տանել:
Մօժն. Իսկ Պովորոսի ընթերցեալ զգիրսն ի նմանէ և յոյժ զարմա-
ցաւ⁺⁸: Եւ ժողովէր զբազմութիւնս իւր զյոյով Ֆիլս և զբազում գաղանս,
որք մարտակից լինէին և աւժանդակ⁺⁹ հնդկաց⁺¹⁰: Եւ իբրեւ գնային⁺¹¹
և մաւտ եղեն մակեդոնացիքն և պարսիկքն: Եւ Աղեքսանդրի տեսեալ
զբազմութեանն պատրաստութեան պատերազմին՝ յոյժ⁺¹² երկեաւ ոչ ի

† Լրագրումն քստ BCD Տալ-ի, F թաղաւոր Աղեքսանդրոս:

+1 kraguufn pun BCDF Suq-ht

+2 kragndfn pun BCDF *Suy-h*:

+3 BF *Suy* *gung* *z*h^f:

+² BCDF S_{α} ստանալ վիս առնուլ:

→5 E *huf*: Ուղղումն քստ *BCD* Տպ-ի:

+6 BF Տա առ մարդ (F մարդու), CD Ընդ մարդ վիս զմարդ:

+7 BCDEF S_{all} մասրդ չիֆ:

+3 ABE S_m ուստի ABE փխ զարմացաւ, CD զարմացաւ և զալրացաւ:

49 BCDEF S_m և μ առժանգակ չի f:

+10 F Հնդկաց որդէս սովոր էին: Եւ էին փեղս բժան բերս և ինծս հնգետասան բեր, և զագերս իր բեր և զտմարտակս մարդկան բազումս և անթիւս (հսմտ A, 70ա):

+11 BCDF Sᵂᵃ ላክጋገገኝ ጊዜ፡

+12 BCDF $S_{\text{un}}(n, \delta) \mid f$:

Այս քեզ խըրատ Աղեքսանդրոս,
Որ⁺ չխաղաս այլ պոսիպոս.
Ձձիդ կորուսէր այսաւր, ափսոս,
Եւ քո սրտիդ եղև բորբոս⁺1:

Ձպատկերքն խիստ շանթ⁺2 վառեցին
Աղեքսանդրեանքն ի դէպ ժամին,
Յորժամ գաղանք զփեղըն տեսին,
Ի բաց վաղեալ ի վերայ գնացին
(Եւ⁺3 ի ջանալ, թէ կրծէին,
Գունչքն վառեալ խարշատէին:)

էջ 184

Ի⁺4 ծնընդեան յաւր քո ծընեալ
Երիվարդ աշխարհակալիդ.
Բաշըն հըրեղէն գովեալ
Եւ ծընունդ չըրային ծովիդ.
Ջըւարակազլուխ պատկեր
Ի գաւակն ունէր յեւթնարփից,
Ձայնն ածէր ապըստամբից
Եւ աղղէր մեծի արքայիդ:

Թէպէտ⁺5 ձիդ ի շուրջ ածես,
Հայիս դառն ի յերեսն ի վեր,
Նա քեզ պատասխան առնէ.

— Ի բա՛ց թող, Պովրոս զիս խոցէր,
Կենալու ճարակ շունիմ,
Զինէհար անսլէտք մի՛ թաղէր.
Քեզ փառք ու պատիւ էի,

զարարածս եւ գողացուցէր⁺6:

էջ 185

Եւ իմացեալ զայս Աղեքսանդրի, թէ (հանդերձեալ է)⁺7 լիւր

+ CD Առ որ:

+1 B Ջըաջաց նման ահեղ ափսոս փխ տողի:

+2 B շանթս փխ խիստ շանթ:

+3 Լրացումն ըստ BCD-ի:

+4 BCD Կաֆան չի:

+5 BCD Կաֆան չի:

+6 E-ում կրկնվում է վերն արդեն առկա «նա անհոգացայ այսաւր» սկզբածրով կաֆան:

+7 Լրացումն ըստ BF Տպ-ի:

մատնումն կրել, լուռ եղեալ և ի ձեռն քարոզչացն և առ այս ասաց
ցՊովրոս.

— Պովրէ՛, այս ոչ եթէ թագաւորի զաւրութիւն, թէ ընդ վայր տա-
րապարտ այսքան զաւրք կորիցեն, այլ քաջութիւն առողջութեան իւ-
րոց մարմնոցն, այլ⁺ երկոցունց զաւրքն ի հանգստեան կացցէ, և մեք
երկոքինս իջցուք ի կռիւ՝ ես և դու միայն, և ընդ միմեանս մարտիցուք
յաղագս թագաւորութեան հնդկաց:

ՄԺԹ. Ջայս լուեալ Պովրոսի և ասաց⁺1 միայն մարտիցուք ընդ
միմեանս, տեսաւ զմարմինն Աղեքսանդրի ոչ համեմատ իւրոյ մարմ-
նոյն, զի Պովրոս էր կանգուն հինգ, և Աղեքսանդր՝ կանգունս երիւ³21: Եւ
երկուքն⁺2 միայն կուռեցան, և երկանշիւր բազմութիւն հայեցեալ տե-
սանէր, թէ ո՛ր յաղթիցէ: Եւ եղև⁺3 ընդ ոստումն և վրդովումն և աղա-
ղակ ինչ ի զաւրսն Պովրոսի: Եւ ընդոստաց Պովրոս և դարձաւ յետս
կոյս առ ի յուսանել կամեցեալ զպատճառս հեծեալսումը ամբոխին և
խռովութեան: Իսկ Աղեքսանդր կքեաց զոտսն և մահմեղեաց զերի-
վարն⁺4 և վաղեաց ի վերայ նորա և զնէր զսուրն ի ներքոյ հանդէպ
գանձակին⁺5 և անդէն սպանէր զհակայածն և գոռոզն զթագաւորն Պով-
րոս: Եւ զմահեղեն⁺6 բլուրն դիւաթաւալ ի վայր ընկենոյր յերիվարէն:
Ջոր տեսեալ պարսից և մակեդոնացւոց զաւրացն Աղեքսանդրի՝ ճախը-
առեալ ճոխ ճեմէին և մեծածայն⁺7 բարբառով գովէին և կաքաւէին,
քանզի տեսանելով զարքայն իւրեանց այնպիսի սէգ և սարասի բարձ-
րութեամբ յաղթեալ մեծ գոռոզին և⁺8 հակառակամարտին յայն յաս-
պատիսին:

ՄԻ. Յայնժամ սկսան նախարարքն և զաւրքն ընդ միմեանս բախիլ
(և մարտնչել)⁺9:

+ B Տպ եթէ երկաթանշիւր որ ի մէջ զօրու հանգստեան իցէ փխ այլ... հանգստեան
կացցէ:

+1 B Տպ խոստացաւ միայնամարտիկ լինել ընդ նմա տեսանելով փխ ասաց... տեսաւ:

+2 B կացին միմեանց ընդդէմ ի մարտ պատերազմի փխ եւ երկոքին... կռուեցան:

+3 B Տպ Վրդովեցան ընդ միմեանս խռովեցոյց զնոսա և յանկարծակի զօրքն Պովրոսի շփոթեալը աղ-
մըկով, ընդ միմեանս խռոնակեալը փխ եւ եղև... զաւրսն Պովրոսի:

+4 BCDF Տպ մահմեղեաց զերիվարն չի:

+5 E գանձանակին: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+6 F եւ զմահեղեն... յայն յասպարիսին չի:

+7 BCD Տպ և մեծածայն... քանզի չի:

+8 BCD Տպ մեծ գոռոզին և չի:

+9 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

Թագաւոր մենամարտիկ,⁺
 դու ընդէ՞ր զայս ոչ գիտացիր⁺¹.
 Պարտ էր քեզ պատրաստ լինել
 ի յատենս այսրէն դու եկիր.
 Գիտեմ, որ հրպարտ հասար
 յայս տեղիս. ի յիս⁺² մի՞ մատիր,
 Որ չտամ կերակուր ընդ քեզ
 զազանաց. հողի՞դ հաւանիր:
 Պովրոս պատասխան երեւ.
 — Շտապով դու բոլորով⁺³ եկիր,
 Հաղիւ ի հաշի: դարձիր,
 մի՞ դատել դերկիր դու հանգիր.
 Թէ չէ մայրըդ վայ ասէ,
 որ ծնաւ ըզրեզ ի յերկիր.
 Քեզ յորդան հալաւ ձեռն,
 կու խաւսիմ⁺⁴, դու ինձ հաւանիր:

Երբ աստուած աւգնէ մարդուն,
 նա ամէն բանն իւր յաջողի,
 Դրժարքն զիւրին դառնայ,
 անճարին ճարակն երեւի.
 Հանց Աղեքսանդրի եղաւ
 յատենիս անաւգնականի,
 Պովրոս ի վերուց դարձաւ
 ու կորոյս զիւր կեանքն արեւի:
 Պովրո՞ս, դու յետ մի՞ դառնալ,
 Մի՞ արեանըդ քո տիրանալ,
 Մի՞ դքս աչքդ ի դաւրբքն տալ,
 Մի՞ դրաղիլ խաւսաւք ի գընալ:
 Ներհակդ առաջի քո կայ,
 Դու ջանա՛յ կըռտով զդա որսալ,
 Թէ ոչ՝ քեզ հանց խոց դընէ,
 Որ ըզքո մայրն առնէ ի լալ:

վա՛յ այս Պովրոսին ասեմ³²²
 որ զհնդիկս ունէր սա բոլոր⁺,
 Հանց ոսկի աթոռ ունէր,
 որ շունէր ոչ որ թագաւոր:
 Շատ մի պարոնայք ՚ւ իշխանք
 յաին ունէր, քան զհատ մի խընձոր,
 Երբ ֆալաքն⁺ ի սիրտ ելաւ
 և արար զինքն երկու կըտոր:
 Գեմ ամբարտաւան մարդոյն
 իւրովին բընաւ շաջողի.
 Զիւր յոյսն յաստուծոյ կըտրէ,
 նա ամէն հընար հատանի.
 Երթայ նա՝ դըժար ժամու⁺²
 հանդիպի և զերծ չի լինի.
 Եւ ցոյցք աշխարհիս լիցի,
 զինչ Պովրոս ի մէջ հեծելի:

Եւ ասէ ցնոսա Աղեքսանդրո՞ս.
 — Ո՛վ թշուառականք և յիմար⁺³ հնդիկք, յետ մահուան թագաւո-
 րին ձերոյ զի՞ մարտ եղեալ կռուիք:
 Եւ նոքա ասեն.
 — Զի մի՞ և մեք գերի երթամք⁺⁴:
 Ասէ ցնոսա թագաւորն Աղեքսանդրոս.
 — Դադարեցէ՛ք ի պատերազմէդ և գնացէ՛ք⁺⁵ ի քաղաքն ձեր
 ազատք և աներկիւղք, զի ոչ եթէ դուք համարձակեալ յանդգնեցարուք
 ընդ յիմում զաւրս պատերազմն տալ, այլ Պովրոս ընդ իս կռուեցեալ:
 Արդ և դո՛ւք⁺⁶ երթայք ի գաւառն ձեր և կալարո՛ւք զնա ազատու-
 թեամբ⁺⁷:
 Եւ զայս ասաց զիտացեալ, զի ոչ համեմատէր զաւրականքն նորա
 ընդ հնդիկսն կռուել:

+ BCD Առ քեզ մենամարտիկ հնդկաց փխ տողի:

+1 CD Թագաւոր դու զայս գիտացիր, B Թագաւոր դու գիտացիր փխ տողի:

+2 CD ալ ի յիս:

+3 CD բոլորդ փխ դու բոլորով:

+4 BCD կու խաւսիմ չի:

+ B Որ ունէր զհնդիկս ի բոլոր փխ տողի:

+1 BCD ֆալաքն իւր փխ երբ ֆալաքն:

+2 CD պահու փխ ժամու:

+3 F և յիմար չի:

+4 B Եւ վարեալ լիցուք, F վարեալ լիցուք ի քէն փխ երթամք:

+5 B Եւ երթայք մտէք փխ գնացէք:

+6 BCD Եւ դուք չի:

+7 F ազատութեամբ և մի վրդովիք զի աներկիւղ էք ի մէջ:

ՄԻԱ. Եւ հրամայէ թաղել զՊոլլոսս իբրեւ զթագաւոր: Իսկ զսպա-
տուական ինչս նորա՝ բարձեալ՝ զոսկի եւ զարծաթ եւ զականս պատուա-
կանս, եւ ճանապարհ առնէր զէսոյ ուղիղ յՈրսիզարկաս³²³ խաղայր. ոչ
իբրու, թէ բազումը էին եւ սպառնալից, ալ, իբրեւ մերկիմաստա-
սէր³²⁴, ընդ տաղաւարաւ եւ ի ներքնատունս բնակեալը էին¹:

ՄԻԲ. Եւ նոցա ուսեալ, եթէ եկեալ, հասեալ է Աղերսանդրոս առ
նոսա, չղեն առ նա զբաշ իմաստասէրն իւրեանց եւ թուղթ տանել տան
նմա: Զոր առեալ Աղերսանդրի եւ ընթերցեալ, որ էր այսպէս գրեալ²:

Մերկիմաստասիրաց թուղթն առ Աղերսանդրոս³

«Բրաքմանր մերկիմաստասէրք Աղերսանդրի առն քաջի եւ հզարի
զրեցաք՝ խնդալ: Բայց զիտեալ, զի ոչ ինչ գտանես ի մէնջ առնուլ զալֆ
քո⁴, զի, եթէ կամիս զոր ինչ ունիմք բանալ, ոչ ինչ պետք են աստ
քաջութեան եւ⁵ հանդիսի: Այլ ե՛կ առ մեզ սիրով. թերես ուսցիս, թէ
ով եմք, քանզի քեզ ի վերին պարտութենէն եւ ի նախ(ախ)նամութեան
արարչութենէն զհետ քո զայ պատերազմական յաղթութիւն, իսկ մեզ՝
իմաստասիրելս»: Եւ Գ. Եւ յապէս ընթերցեալ Աղերսանդրի, խաղաղութեամբ չոգաւ առ

188

նոսա, եւ ետես զնոսա⁶ մերկալ՝ վերարկուս ընդ տաղաւարաւ եւ ընդ
այրուր բնակեալս, եւ զմանկունս եւ զկանայս հաւտիւրն ընդ վայր բար-
ձեալ եւ թողեալ: Զմի ոմն ի նոցանէ եհարց, թէ.

— Գերեզման ո՞չ ունիք:

Եւ նա ասէ.

— Վայրս այս, յոր բնակեալս եմք, է ինձ գերեզման, եւ⁷ քանզի
աստ հանգայց յերկրի, թաղելով զիս ի քուն բնակչացս ընդ յերկրաւ,
վասն զի զվախճանեալ անշ յաւիտենական քունն բնակեցայց:

Եւ ցմիւս ոմն ասաց.

— Ո՞ր յովով է աշխարհիս. զվախճանեալքն, եթէ կենդանի
եւ նա ասէ.

+ B Տպ նորա զամենայն:

+1 F բնակեալք էին: Եւ եկեալ առ նոսա Աղերսանդրոս, սակա տեսանելոյ զնոսա ուսա-
նել ինչ ի նոցանէ եւ հարցմամբ փորձել զնոսա:

+2 B Տպ ունէր օրինակ զայս փխ էր այսպէս գրեալ:

+3 BCD Տպ խորագիր՝ շիֆ, F Մերկիմաստասէրքն փխ խորագիր:

+4 B Տպ զնալ փխ զալդ քո:

+5 B Տպ կամ փխ եւ:

+6 BCD Տպ զամենեան փխ զնոսա:

+7 F է գերեզման ոսկերաց մերոց փխ է ինձ գերեզման եւ:

— Եւն ահա վախճանեալք յովով: Այլ մի չափէր զոչ եւ էսն, բայց⁺
սորա ամենեքեան մահկանացու են եւ ի հող դառնան, ուստի առան մե-
ռեալքն, զի կենդանիքն ամենայն ննջելոց են:

Եւ ցալ ոմն եհարց եւ ասէ.

— Զի՞նչ է հարարագոյն՝ մահն, եթէ՞ կեանք,

Եւ նա ասէ.

— Կեանքն:

Ասէ թագաւորն.

— Զիա՞րդ:

Եւ նա ասէ.

— Արեգակն ի ծագելն հարարագոյնս ունի զճառագայթս ի
կեանս⁺ եւ երկունն մտանելով՝ տկարագոյն տեսանի:

Եւ դարձեալ² զմիւսն եհարց³.

— Զի՞նչ յովով է՝ երկիր՝, եթէ՞ ծով:

Եւ նա ասէ.

Երկիր. քանզի եւ նոյն իսկ ծով ի վերայ հաստատեցաւ:

Եւ ցալ ոմն եհարց եւ ասէ.

— Զի՞նչ եւ կամ ո՞րն է ի գաղանաց⁴ խորամանկագոյն:

Եւ նա ասէ.

— Մա՞րդն:

Եւ թագաւոր ասէ⁵.

— Զիա՞րդ⁶:

Եւ նա ասէ.

— Յա՞նձն քո հարց, քանզի եւ ահա քանի գաղանս ընդ քեզ բար-
ձեալ (բերես)⁷, զի զայլոց գաղանացն զորս միանգամ յափշտակեալ
տարցիս:

Եւ աշխարհակալն ոչ բարկացաւ՝ զիտացեալ եւ զորսն եհարցն⁸: Եւ

+ BCDF Տպ բայց սորա: ...ննջելոց են շիֆ:

+1 E կաշեանս: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+2 CD դարձեալ շիֆ:

+3 CD եհարց եւ ասէ:

+4 CD Զի՞նչ յամենայն գաղանաց է փխ Զի՞նչ... գաղանաց:

+5 B եւ թագաւոր ասէ շիֆ:

+6 B Տպ եւ զիա՞րդ է այս, F եւ այս զիա՞րդ փխ Զիա՞րդ:

+7 Լրացումն ըստ BF Տպ-ի:

+8 CD զո հարցանեն, B որ հարցանեն փխ զորսն եհարցն:

յայլումն հարցանէր, թէ.

— Զի՞նչ է թագաւորն:

Եւ նա ասաց.

— Աւելաս(տ)ացութիւն⁺ ազահութեան և զաւրութիւն ապիրատ-
յամարձակութիւն յանդուգն, ժամանակի յաջողութեան հասանել:

Եւ այլում ասաց.

— Զի՞նչ առաջին է՝ տի՞ւ, թէ՞ գիշերն:

Եւ նա ասէ.

— Գիշերն:

Եւ ասէ թագաւորն.

— Զի՞նչ:

Եւ նա ասէ.

— Զի՞նչ ծնեալքն ի խաւարի յորովայնի աճէ, ապա յայտ գայ ելանէ
առնուլ զլոյս:

Եւ դարձեալ այլում ասաց.

— Ո՞ւմ ոչ կարեմք սուտ խաւսել, այլ ճշմարիտ բանս նմա մա-
տուցանեմք:

Եւ նա ասաց.

— (Աստուծո՞յ)⁺, քանզի ոչ կարեմք սուտ խաւսել այնմ, որ զա-
մենայն ինչ աստուած դիտէ և ոչ⁺ ծածկի գաղտնի գործք մարդկան
առաջի նորա:

էջ 189

Իրարմանք⁺ մերկիմաստասէրք
Զարբայն յաղթեն խաւսաւքն անտէրք,
Աղղեն նըմա զվաղուեանն ի սէրք,
Դառնալ առ մայրքն համատէրք
Եւ հնազանդել նոցա իղրերք,
Իրաւացոյց զիմաստասէրք⁺,
Յանձին կալաւ մըշտանըերք⁺,
Ասաց իրար ստուգանըերք⁺,
Բայց զիտացի՞ք իրաւասէրք,

+ ճշտումն սրտ BF Տպ-ի:

+1 Լրացումն ըստ BF Տպ-ի:

+2 BCDF Տպ և ոչ... առաջի նորա չի:

+3 Կաֆան չի:

+4 E իմաստասէրքն: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+5 CD միշտ աննուէրք:

+6 CD իրաւ են անըստուէրք փխ իրար ստուգանըերք:

Որ յիմ կամաց չեմ սըրտատէրք,
Վերին խընամքն յոգնահրաւէրք
Զտայ թոյլ հանգչել առանձնատէրք:

Մեր⁺ մերկ ի մարէ ծընաք
ու մերկիկ կանք յաստըտրիս:
Մերկանդամ ի հող մըտնոմք,
յաշխարհիս շունինք շատ կարիս⁺.
Ողո՞ւմ ու լալի՞ Սքանդար⁺,
դու հանց էր նեղեալ ցընորիս.
Յորժամ, որ քեզ մահ տիրէ,
նայ ի յայս հողըս հրաւիրիս:

էջ 190

Եւ ցայլ ոմն ասաց.

— Ո՞ր կողմանն լաւ է. ահեկի՞ն, թէ՞ աջին:

Եւ նա ասաց.

— Ահեկի՞ն:

Ասէ թագաւորն⁺.

— Զի՞նչ:

Եւ նա ասէ.

— Զի նախ առաջին արեգակն ծագէ յահեկին կողմանէ ի յաջա-
կողմն կոյս, և մերձաւորութիւն առնեմք ընդ կանայս յահեկին կողմա-
նէ, և դիւցուցանէ կինն՝ նախ և առաջին տալով մանկանն զստինս
ահեկին, իսկ և զլաստուածս⁺ բարձեալ բերիցեմք յահեկին ուսոց
վերայ: Նա և դուք իսկ թագաւորք զիշխանութեան⁺ գաւազանն յահե-
կին ձեռինն ունիք:

Եւ ասէ⁺ առ այլսն.

— Ամենից աղինս ազգաց մարդկան ո՞վ յաղթէ:

Ասէ.

— Մա՛հն. զի բուռն է և խիստ առ ամենեսեան:

Ասէ Աղեքսանդր.

+ B Կաֆան՝ չի:

+1 E կարիք: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+2 CD թագաւոր փխ Սքանդար:

+3 C Աղեքսանդր փխ թագաւորն:

+4 BCDF Տպ զաստուածս:

+5 C զիշխանական:

+6 F եւ ասէ... նախանձն և առեւութիւն չի:

աշխատութեամբ կրեալ⁺ ի Հանապարհս, անց գնաց⁺1 և ընդ անկոխ տեղիս գնալով, և ոչ էր ի սակաւ հոգս: Ապա գրեաց թուղթ Արիստոտելի յաղագս պատահեալ իրացն, այսպէս արքինակ ունելով զալս:

(Խզ) Թուրք⁺² Աղեհսանգրի առ Արիստոտել վարդապետն իւր³²⁵

ՄԻԴ. «Թագաւոր Աղեքսանդրէ Արիստոտէլի վարդապետի իմոյ խնդալ: Պատահեալ մեզ հրաշաւոր և սքանչելի իրք հնդկային աշխարհիս՝ հարկաւոր համարեցաք պատմեալ³²⁶ ձեզ³. քանզի հասեալ ի պրասիական⁴ քաղաքն³²⁷, որ թուէր մեզ մայրաքաղաք զալ հնդկաց աշխարհին, որ և հասեալ կալաբ զյայտնի սարաւանդ մի հնդկական ծովուն: Եւ զիմեցի ևս հանդերձ սակաւաւք յառաջ ասացեալ տեղիս, և քննեալ և ուսեալ գտաք, զաւրածանէին անդ իզակերպ և ձկնակերպ⁵ մարդիկք: Եւ ևս կոչեցի առ իս զոմանս ի նոցանէ և գտի, զի խուժադուժ էին խաւսաւք: Եւ ևս հարցի յաղագս տեղուոյն, և նշանակեցին մեզ կղզի մի, զորս ամենեքեան տեսանէաք ի միջոցի ծովուն, յորում և ասացին նոքա, թէ կարի յոյժ հին ումնմն թագաւորի գերեզման գոյ, յորում ոսկի բազում կայր նուիրեալ: Եւ ևս յաւժարագոյն եղէ ի կղզին անցանել, և շարաշար ընդդէմ կային մեզ խուժադուժքն: Եւ հրաժարեալ նոցա ի մէնջ աներեւոյթք լինէին⁶ և զիրեանց նաւակներն բարձին թողին, որ էր թուով երկոտասան և աչս աչսպէս եղելով իրաց⁷:

٤٤ 192

Այս են մարդիկքըն ձրկընկեր⁸,
Որ արածին իբր զխոտակեր,
Զորս ըմբռնել ի նաւկընկեր,
Խաւսին լեզուաւքըն խուժաբեր,
Հրաշրս պատմեն դարմանաբեր,

+ BCD \$պ աշխատութիւնս աշխատեալ, F աշխատութիւն կրեալ Վիս աշխատութիւնը բացարձակ

+1 F ընդ առնողաց փխ առց գնաց:

+2 BCD *Տպ* *կորագիր* *ի* *բ*, *F* *թույլ* *ան* *Արիստոտել*, *C* *(կորագրերի* *գան* *թույլ)*

Աղեքսանդրի առ Արիստոտել վասն ամենայն անցիցն, զոր անց ընդ նա ի հնդկա արհիւն փխ խորագրի:

+3 F ձեղ և Ողորմբիադա մօր իմոյ:

⁺⁴ CE պարսկական, F Պարսկաստան: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի (համաձայն. M-ի):

+5 F ձկնանման փխ ձկնակերպ:

+6 DF ቴገቴኒ ቅኩስ ስኬታዊነት፡፡

+7 Բ և այս այսպէս եղելոյ իրաց շիւհ:

+8 Ե ձկնակերք: Ուղղումն ըստ BCD-ի:

Յուլիակի՝ և անքըննաբեր,
Զորս հիանալի յոյժ հրաշաբեր
Արքայս հրդարս և համտաբեր:

٤٩ 193

Սակայն Փիղոնայ⁶²⁸ հարազատ բարեկամին իմոյ և Հեփեստիո-
նայ⁷ և այլոց բարեկամաց անդ դիպուածոյ ոչ տուեալ ինձ թոյլ ան-
ցանել, և մանաւանդ աշակերտակցին իմոյ Փիղոնայ, որ ասաց, եթէ.
«Ո՛հ, ես յառաջագոյն մտանեմ ի նաւդ և անցանեմ, տեսանեմ զկղզին
և յայնժամ ապա առաքեմ—առ քեզ զմակոյկս⁺¹, բայց յառաջ, քան զիս,
վտանդ կրել քեզ ոչ է հարկաւոր: Քանզի, եթէ Փիղոն⁺² կորիցէ, ալքն
քեզ շատ դտցեն բարեկամք, ապա եթէ Աղեքսանդրոս մեռանի⁺³, աշ-
խարհս ամենայն թշուառացաւ»: Եւ ապա⁺⁴ հաւանեալ նմա, թոյլ հառ-
անցանել նովիմբք⁺⁵ անուր երկոտասան մակուկաք, յորս մտին, արք
հարիւրք: Եւ նոցա իբրեւ դիւր եղև նաւարկելն, և մերձեցան ի կղզինն:
Եւ չարաբարոյ խուժադուքն՝ կղզի (է), ասէին. և նա կիտոս էր: Եւ
սակայն զարքն⁺⁶ անահ ելեալ՝ զնաւերն⁺⁷ մալխաւք իբր կղզոջ կապեալ
հանգուցանէին, հաստատեալ և կառուցեալ զնաւացն ելս, և ի բաց հա-
նելով զնաւս պարանաւք ի լիաձև տեղին, և ելեալ⁺⁸ ի նաւէն՝ ելին ար-
տաքս, տեսանելով մեր զնաւս⁺⁹: Եւ ժամ մի իբրեւ էանց, յանկարծաւ-
րէն մխրճեցաւ զազանն ի խորս ծովուն⁺¹⁰, և մեր ազաղակեցաք: Եւ գա-
զանն աներևույթ եղև, և նոքա ամենեքեան⁺¹¹ կորեան⁺¹² հանդերձ⁺¹³
բարեկ(ամ)ան իմ: Եւ ես յոյժ զչար էի ի վերայ պատահել(ոց)⁺¹⁴ իրացն,

+ BDE Հովհանսիոնայ: Ուղղումն ըստ նախընթաց նիշտ կիրառությունների: F Հեփու-
սիենայ: և Կրատերայ:

ՀԱՅԿԻ ԵՎ ԳՐԱԹԵՐԱՅԻՆ ԲՈՒՐՈՒՄԸ ՆԱԽ ԲԲ ՏԱՎԻ:

+1 CDE գմանկառնիկ: Ուղղումն ըստ B¹ Տպ-ի: F փեղամն: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

+2 CD *փինդոն*, E *փինդո*

†3 BCD *Smj mknwnh* 𐎲𐎠𐎥:

+4 BF *Suy mayam* zhf:

+5 BF Տպ լառաջադոյն նովիմբ:

†6 BCD *Say nwarphn zhf:*

÷7 BCD Տալ որպեսզի հարկը:

†8 BCD Ըստ ճշգրտ. ելինք փխ ելեալ ի նաւէն:

4.8 BCD S_{ij} u_{ij} v_{ij} w_{ij}

⁺¹⁰ F ի խորս ծովուն և յեծապէս շարժեաց դողացոյց զխորս ծովուն անդսդոց և սոք
առաջակերար ձաւնիւ և փողով:

†11 BCD Տալ ամենեքեան շի՛ք:

+12 BCD Տպ կորեան չարաչար:

†13 E Հաճեցեոճ փրորովնաւ:

†14. $\text{Im}(\mu_{\text{eff}})$ ում BCD Տպ-ի:

և զխուժագրութան խնդրել և այլ ոչ ևս կարացաք գտանել: Եւ կացեալ մնացաք աւուրս ութ ի վերայ սարաւանդակին: Ապա տեսաք չեթն-
րորդումն աւուր զգազանն, զի՝ փիւղս ունէր ի վերայ իւր: Եւ ձեպէին
զմեղ շատք ի մեծամեծաց, և մեզ անցեալ գնացաք ի պրասիական¹:
քաղաքն և բազում ինչ հրաշալի և սքանչելի տեսեալ, որ էր հարկաւոր
զեկուցանել քեզ: Եւ քանզի տեսաք ևս զազանս զանազանս և բնական
տեղաց տեսութիւնս և ազգս սողնոց, բայց որքան զամենայն էր սքան-
չելագոյն՝ զարեգականն և զլուսնի պակասութիւնն և զանկարծաւրեն
կորուստ և զմեր անցս յանկարծաւրէն արկուածս, յաղագս որոյ որոք
առաջնորդ և պանծալի վարդապետի՞ղ, հարկաւոր է ցուցեալ զքեզ և
պատմել առ քեզ²: Քանզի և յաղթեալ մեր Գարեհի Պարսից արքային³
և զնորայսն ընդ ձեռամբ արկեալ և հնազանդեցուցեալ ընդ բւլթ
աշխարհս, գնացեալ շրջէին՝ ի նմա թագաւորեալք տեսանելով զբա-
րիան արարչին⁴: Եւ քանզի էր բազմութիւն ոսկոյ և արծաթոյ, և թա-
կոյ(կ)ք ոսկիք՝ յականց զանազան բարանց պատուականաց զարդա-
րեալ: Եւ տանէր մի-մի թակոյկ բաժակ իննսուն⁵ լտերս և ⁶այլ շատ
տեսիլք սքանչելեաց: Եւ անդից սկիզբն արարեալ զճանապարհն ի
կասպիական դրանցն զգնացք մեր: Եւ միանգամայն լինել ընդ առան
ժամու և փողս հարկանել ի ճաշ մինչև ցիններորդ ժամ զիշերոյն, զի
պարտ և արժան էր զգնացս ճանապարհին լինել և հանդչել⁷: Ժամս
հինգ, մինչև ի մէջ գիշերոյն, և այլ ևս մնացեալ ժամս վեց յանկողինս
ի հանդիստ դառնալ: Եւ միանգամայն ընդ արեգական ժագելն փողքն
նշանակէին մինչև ի շորս ժամս: Եւ այնքան էր բազմութիւն պատրաս-
տութեան զաւրականացն, զի մի-մի իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ պարզա-

+ F զի ունէր ի վերայ իւր մեծամեծ փեղս բժան և իբրև տեսար զլեռնանոսն քաղաքն զայն յոյժ զարհուրեցաք, զի էր շարարարոյ և դժնեայ և ահագին տեսլեամբ փխ Եւր (նմմտ A, 75ա):

+1 CDE պարասիական, E Պարսկաստան վիլս պրասիական:

+2 BCDF S uq k uq w m o f b l m n p k q z h f:

+3 AF Տպ թագաւորին փխ արքային:

+4 BDF *Suy wprwprzhrz hrz:*

⁺⁵ E Վեց փխ իննսուն (Գրչական շփարություն, Գրիշը նախօրինակի դ-ն (=բնեցուն))
 Կարդացել է գ (=վեց): Ուղղումն ըստ ABCDF Տպ-ի:

(ճմյւն A, 75ւր):

+7 BCD *Suy* *u* *hwanqzbi* *zbf*:

բեալ էր աւղով և սոնապանաւք և բարձապանաւք մորթեղինաւք յնձուց
և լանջապանաւք զմարմինս իւրեանց ուտեին: Քանզի յառաջագոյն
ասացին ինձ բնակիչք տեղացն և զսողոմոյն ի ճանապարհս զսասա-
կումն գործել և քարոզաւ հուշակեցուցեալ ազգին ազգք՝ արարի, զի մի
ումեր առանց այսմ կազմուածի մնալ, շի մի բնտ իւր անձին մեղ զիցէ:

[illegible]

† BD S_{III} տուն, C տօն փխ աղղ, F դիտույթին փխ աղղին աղղ:

+1 D *կայր քաղաքին:*

+2 CD *hny* *hrowg* *zlf*:

+3 D *բաղաբիւն* շիւհ:

+4 BCD $S_{\text{տ}}$ քաղաքին, F նոցա փխ քաղաքին:

+5 F *դմահո փխ ցմախո:*

+6 CD մեքքս, F ի մեքոյ փխ մեքքս:

+7 BCDF *Suy* *afp* *zhf*:

+8 Բ Ե Կ ՏՈՐԻ ճառագեցալք լինէին դօրքն փխ ի ջրոյ խափանեալ:

[illegible]

+9 BDF *Տալ լոկ և շիֆ, Ը լոկ և լիկ շիֆ:*

+11 Լրացումն քստ BCD Տպ-ի:

ի վերայ սարաւանդակին (արձան մի քարէ)⁺, որ էր գրեալ ի նմա զայս ինչ. «Սևոնքուսայ աշխարհակալ³³⁰, հաստատութիւն արձանի արարի, որ ընդ Կարմիր ծով նաւեն»: Հրամայեցի ապա բանակ հարկանել անդ և դառ ի յանկողինս կազմել, և փող հարաք ճաշ առնել և խարոյկ յետ այսորիկ արկանել առ ի զդուշութիւն պահպանութեան:

Այս⁺¹ Սևոնքուսիս արքայ⁺²,
որ էր սա մեծ աշխարհակալ,
Արձան էր կանգնեալ սրմա,
հաստատուն և անշարժ մընալ:
Ընթերցեալ Աղեքսանդրի,
(դ)սքանչելի գործքն հիացեալ.
Անդէն ասաց ճաշ կազմել,
արքային ի յաղաթս ընկալ:

Եւ որպէս էր սովորութիւն, ննջեալ և ի քուն եղեալ: Եւ միանգամայն ընդ պայծառ լուս(ն)ոյ⁺³ և զեր ի վերայ մեր լինել զերիւք ժամաւք գիշերոյն, և եկեալ ի մի վայր ժողովեցան ամենայն զազանք անտառիցն, ի յառաջն ասացեալ լինն ջուր ըմպել: Եւ էին ի նոսա կարիճք ի չափ կանգնոյ⁺⁴ և աւաղասոյզք, էին (որ սպիտակ էին և էին, որ շէկք էին)⁺⁵: Եւ երկիւղ ոչ դուրնաբեայ ունէր զմեզ: Եւ ահա ոմանց կորուսելոց և զմանկանց վաղվաղակի լալիւնս և հառաչս ոչ սակաւ ունէր զմեզ: Սկսանէին և զազանքն շուրջոտանիք գալ ի լինն՝ ըստ սովորութեան իւրեանց ջուր ըմպել, յորում էին առեւծքն մեծամեծք, քան որ մեզ դուարակդ են, և ռնգեղջուրք մեծամեծք յանտառէ եղէզանցն զային ի դուրս, նա և վարազք մեծամեծք, քան զառեւծսն, որոց ատա-

+ Լրացումն ըստ F-ի (համաձայն M-ի), BCDF Տպ չի:

+1 D նախորդում է հետևյալ կափան (BC չի):

— Սևոնքուսիս աշխարհակալ,
Որ կանգնեցի արձան մընալ,
Մինչ յաւիտեան անշարժ մընալ:
Անդէն ասաց ճաշ նըմա տալ,
Աղէքսանդրոս յաղաթս կալ:

+2 Կափան Գրիգորիս Աղքամարցունէ է, ըստ D-ի լուսանցում առկա հեղինակային «Գրիգորիս» ինքնագիր վկայությամբ: B Կափան՝ չի:

+3 Ուղղումն ըստ ABCD Տպ-ի (համաձայն M-ի):

+4 B Տպ կանգնոյք փխ ի չափ կանգնոյ:

+5 Լրացումն ըստ BF Տպ-ի (համաձայն M-ի):

մունքն էին կանգնեալք, և լուսանունք և ինձք, վագերք, և կարճագիւք, և փիղք, և եղնախոյք, և զուարակափիւք, և արք⁺ վեցոտնեայք⁺¹, և փոկոտնեայք, և շնակաբաւք և այլ շատ ազգ կենդանեաց զազանաց կերպարանաւք: Եւ էր ահ և երկիւղն, որ ոչ (ունէր)⁺² զ(յ)ապաղումն: Եւ երկաթով զոմանս ի նոցանէ վնասեցաք⁺³ և զանտառսն հուրք աչրեցաք: Եւ սողունք ի ներս ի հուրն ընթանային և էր, որ առ ոտն, կոխէաք:

էջ 197

Գազանքն⁺⁴ յանտառէն ելին՝
ինձք՝ առեւծք, ըռքնկեղջերին,
վարազք չափ զուարակին,
կարճագիւք ուսմամբ վագերին,
Եղնախոյք և փիղք եկին,
կերպարանք շնակաբաւին,
վեցոտնեայք և փոկոտնեայք
լիկն եկեալ, զի ջուր ըմպէին:
Դէմքն⁺⁵ էր ալաղէմք նոցին⁺⁶,
ընդ զաւրացն մարտնէին.
Լինէր անդ կաք և կոկ
և թնդին ի մէջ բանակին.
Ցասուցեալ Աղեքսանդրի
և յանտառն հուր վառեցին.
Ոմանք հրակեզ եղեն

+ E այլք: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի (համաձայն M-ի):
+1 F վեցձեռնիք փխ վեցոտնեայք: Sb'a № 331 ձանոր:

+2 Լրացումն ըստ B Տպ-ի:

+3 BCDF Տպ վնասեցաք: փխ վնասեցաք:

+4 Կափան Գրիգորիս Աղքամարցունէ է, ըստ D-ի լուսանցում առկա «Գրիգորիս» հեղինակային ինքնագիր վկայությամբ: B Կափան՝ չի:

+5 Կափան Գրիգորիս Աղքամարցունէ է, ըստ D-ի լուսանցում առկա «Գրիգորիս» հեղինակային ինքնագիր վկայությամբ: B Կափան՝ չի: Սույն բնագրում կափան հեղինակային ինքնագիր վկայությամբ CD ինքնագրերի, քանի որ E-ում այն փոփոխված է:

+6 Դէմքն էր ալաղէմք էին,

ի զաւրացն մակեդոնացոց

Անդ կաք և յոյժ կըռին

և թնդին ի մէջ բանակին

Նա ցասուցեալ Աղեքսանդրին

և զանտառն հուր վառ վառեցին: փխ Դէմքն էր ... հուր վառեցին:

և զոմանս սրով ջարդէին[÷]:

Եւ սուսերաւ սատակէար և առաւելապէս հրկէզս լինէին, մինչև լուսինն ի վեց ժամ գիշերոյն եմուտ: Եւ այսպիսի ահ ընդոստական և սաստիկ արհաւիրս կրելով կայսր զարմացեալ ընդ դազանաց⁺¹ կերպարանս նոցա: Եւ ահա յանկարծակի հասեալ անդ դազան մի, որ մեծ էր, քան զամենայն փիղս, (որոյ⁺² անուն էր բոնաժանի)³³³, որ ցանկայր յարձակիլ ի վերայ մեր:

Այս բրոնաժանի դազանս
աւրինակ էր սատանայի,
Որ յանկարծակի հասեալ
շատ արար արեան ճապաղի.
Ամբոխըն զըզուրդ առեալ,
միջեցին բոլոր բանակի
Ու նեախ հարեալ, սըրով⁺³,
խողխողեալ արկին ի գետնի⁺⁴:
Կենդանի⁺⁵ այլ չենք տեսէր⁺⁶,

÷ BD Հաջորդում է հետևյալ կաձան (բերվում է ըստ D-ի).

— Այս ևն դազանքն, որ յանտառին³³²,
Ընդնկեղջեր չորրորտանին,
Առեծք, չափով ևն զըւարակին,
Գէմք այլադէմք չար զազրագին,
Վարադք վառեալ յաղմուկ կրուին,
Ինծք և ուսամք վնասակարին,
Կարճագիր վագէրք վառդին,
Փեղք, ևզնախոյք, զուարականին,
Արք վեցոտանայք և փոկոտին
Եւ շնակարաւ կերպարանին:
Սորա ամէնքս ի լիկն եկին
Կազ և կըւոյ սկիզբն արարին,
Զոր ցասուցեալ Աղերսանդրին
Եւ բոցակէզ խարշէ զնոսին:

+1 BCD Տպ դազան:

+2 Լրացումն ըստ BF Տպ-ի:

+3 CD և սրով:

+4 B բարձին ի միջի փխ արկին ի գետնի:

+5 Կաձան Գրիգորիս Աղբամարցուն և, համաձայն D-ի լուսանցում առկա հեղինակային «Գրիգորիս» ինքնագիր վկայությամբ: B Կաձան՝ չի:

+6 C լըսեւ փխ տեսէր:

() Եւ ամենկէ ընդ արեւմտեայ
պատմութեան ընդունեալք. զի
առաջնորդութեւն համարանուն
որոյս առաջն ընկեցուք իբրեւ
առաջ վնայ Թորոս. քան զըստ
Հաղապետն եղև արծն ինկալ
եկամորում անէր և արդարեա
հասակաւ և երկրաւորաւ առեա
եղեալ ընդ հարն խորձ լինէր
զինեալ զանձն զիմեր ընդ դա

որ անունն է բըռնածանի.
Հանց չար և անհեթեթ դիմաւք
և անձամբըն յոյժ անճոռնի.
Մարտընչող և պատառող,
աւրինակ էր սատանայի,
Յոլով վիրաւոր արար,
քսան և վեց անձինք մեռանի⁺:

Եւ ես շուրջ այսր և անդր բնթանայի և աղաչէի զքաջ ընկերակիցք
իմ զխարոյկսն արկանել և զանձինս պահել, զի մի՛ չարաչար կորու-
սեալք լիցուք: Եւ զաղանին յոյժ ցանկացեալ վնաս առնել մարդկան և
վաղեաց անկաւ ի խարոյկսն: Եւ անտի ի ներքս ի բանակն մտեալ
կորոյս ի միտմ պահու արս քսան և վեց: Իսկ այլ արքն և քաջքն⁺¹ հա-
րեալ սատակեցան զգազանն միեղջուրի: Եւ հաղիւ արք⁺² հաղարք⁺³
երեք հարիւրք անչափ կարացին քարշել զնա ի տեղոյն ի բաց: Եւ միան-
գամայն ընդ մտանել լուսնին զիշերաղուէսք յաւազուն ի վեր վազէին
հինգկանգնեալք և այլք ութկանգնեալք, և ոմանք ի նոցանէ կորուսին
զբազումս ի մերոց⁺⁴:

÷ C աւելի վիս մեռանի, BCD հաշորդում է հետևյալ կաֆան (բերվում է քսա D-ի):

— Բանական մարդ չէ տեսել զայս կենդանիս,
Ոչ ի ծով կամ ի ցամաք սիրտ աշխարհիս.
Այն, որ վիթ մի եղջերու է յայլ տեղիս,
Սա բնաւ չէ նման նմա առաւրէիս.
Իւր անունն է վիրաւոր բըռնածանիս,
Աւրինակ սատանայի, յառակ բանիս.
Շատ արար անհրնարին արեան շարիս,
Մինչ հարեալ սատակեցին զայս կենդանիս:

+1 B Տպ արք քաջք ի մէնչ, CD արք քաջք:

+2 B արք շիֆ:

+3 F հաղարք շիֆ:

+4 D հաշորդում է հետևյալ կաֆան.

— Ութ կանգնեալ հընկից չափով,
Յաւազկուտին վեր վաղելով
Ջոկք աղուեսուց հեթեթալով
Յաղմուկ նենգով դաւ գործելով,
Լեզուն երիս ճեղս ունելով,
Յանկարծաս խայծանելով,
Շնարար աղօթքն քնծնելով,
Ժանեալքն անյագ պատառելով:

Զաֆարիա

Տէրն՝ աղուէսուց որչք ասէ
և թըռնոց երկնիցըն՝ ըզրոյն.
Աղուէսն սատանի նման,
որ շքրջի նա գիշերն ի բուն,
Որ կան յայրեցած դատին
և արգել տան մարդու հոգոյն,
Զոր տեսալս նորան ասէր,
աղաթիմք զերծիլ յանասոյն:

Ութ⁺¹ կանգնեալ հընգից չափով⁺²
Աղուէսուցն վեր վազելով,
Ի յաւազկուտին երեւելով,
Դէմ դարացն հեթեթալով,
Երիս ճիւղ (լե)զու գոլով,
Շնաբեր ագարքն քըծնելով,
Ժանեալքն պատառելով,
Աներկիւղ ի վարքըն գալով:

էջ 200

Եւ վաղէին ի վեր լիկէն խեցգետնեալ բաղում, և անշափ էր նոցա բազմութիւն⁺⁵, որ զինակիրս և զվրանս ամենայն կորուսանէին: Եւ շղջիկանք երեւին մեծամեծ, քան զաղանիս, որ ատամոնս ունէին զոյգ մարդկան: Եւ բիրք առ լիկին անցեալ նստէին, զորս որսացեալ մեր և մեծ խորտիկ զայն ունէաք մեղ. ի մարդկան վերայ ո՛չ արծա- կէին և ո՛չ ի հօր մերձենալ իշխէին: Իսկ իբրեւ տիւ եղև, այսոքիկ սոքա ամենեքեան անցեալ գնացին:

Այս շղջիկանքս⁺⁶ չափ աղանոյ,
Զար ատամաւք իբր ըզմարդոյ,
Եղևն խորտիկ մեղ որսալոյ,

+ Զաֆարիա Գնունեցու կափան է: BCD Կափան չիֆ:

+1 E եւթ փխ Ութ: Ուղղումն ըստ BCD-ի:

+2 Գրիգորիս Աղրամարցու կափան է, համաձայն D-ի լուսանցում առկա հեղինակային:

Ինքնագիր վկայութիւն:

+3 CD երեւին:

+4 CD պատառէին փխ պատառելով:

+5 BCD Տպ խեցգետնաց բազմութիւն փխ խեցգետնեալ... բազմութիւն:

+6 E շեղջիկանքըս: Սրբագրումն ըստ BCD-ի:

էին դիւրաւ ըմբռնելոյ:
Իսկ ի քընոյ ժամ գիշերոյ,
Անյայտ անցան յայլուր տեղոյ,
Անտեսացան՝ յաշաց լուսոյ,
Ի աներեւոյթ շերեւելոյ:

Հաւքս, որ տեսանես իբր աղանոյ չափ,
Մուկն են վնասակար՝ դունչն աղուէսու չափ,
Թե մաշկէ ունին շղջիկանի⁺¹ չափ
Եվ վնասակար՝ սատանայի չափ:
(Ի տիւ⁺² շերեւին այլ կենդանեաց չափ,
Գիշերքն կըռփն չար թըշնամեաց չափ):

էջ 201

Եւ յայնժամ զայն վայրացն մեղ առաջնորդս ունէաք յիսուն⁺³ ալր, հրամայեցի խողխողել և ի գետն բառնալ, վասն զի զմեղ յայս չար⁺⁴ և յորոգալթ տեղիքս հասուցին: Եւ զայս ի մի վայր ժողովեալ, անցեալ գնացաք լարս երկոտասան և ելեալ ընդ անապատն՝ պատա- հեցաք ի բոնութեան⁺⁵ ճանապարհն, որ տանէր ի պրասիական⁺⁶ քա- ղաքն: Եւ գնացեալ աւուրս ինչ, եկայք ի փոքրագոյն քաղաք մի, և կա- մեցայ հանգուցանել զիմ քաջ զինուորակիցսն⁺⁷ աւուրն հինգ: Մինչև մեցայ հանգուցանել զիմ քաջ զինուորակիցսն⁺⁸ ի վեր յաւդ, և տեսիլ իմն այնուհետև դառնալ զվեց ժաման լիկն⁺⁹ ի վեր յաւդ, և տեսիլ իմն երեւալ յամսեանն նաւասարդի, որ աւրն երեք էր: Նախ և առաջին յան- կարծակի հնչեաց⁺⁹ հողմն սաստիկ, մինչ զի զխորանս և զվրանս մեր ի մի վայր բանակին բերեալ ընկենոյր: Եւ մեր մինչ յոտն կացաք, յեր- կիր ի վայր ի վարկ⁺¹⁰ և ընկենոյր զմեզ: Եւ դէպ եղև ամպոց գալ ի վե-

+ BCD Անտեսացան... շերեւելոյ. Զաֆարիա Գնունեցու հավելումն է, BCD չիֆ:

+1 E շեղջիկանի:

+2 Լուսանումն ըստ BCD-ի:

+3 B Տպ յիսուն որ ի յայս չարս զմեղ տարեալ հասուցին անդ հրամայեցի փխ յիսուն

ալր հրամայեցի:

+4 B Տպ չարս փխ չար... հասուցին:

+5 AF բուն փխ բոնութիւն:

+6 BDE պարսիական, F Պարսկաստան փխ պրասիական:

+7 D քաջորեարսն, F քաջագորսն փխ քաջ զինուորակիցսն:

+8 B Տպ լինի փխ լիկն ի:

+9 B Տպ հոսեաց, F բախեաց փխ հնչեաց:

+10 B Տպ զարկանէաք: Եւ վաղվաղակի իմ հրաման տուեալ զվրանս կանգնել և զայլոն

ևս հաստատել: Եւ մինչդեռ մեր կազմէաք, F վաղվաղակի երկիր կործանեաք և իսկոյն հրա-

բայ մեր⁺, և խառար եղև այսքան, զի և ոչ տեսէաք զմիմեանս և ան-
յայտ ամպին և աւղոյ մթին եղելոյ և թանձրացելոյ սուանց բերելոյ: Եւ
ապա տեսաք ի յաւոյն հողմ ուժգին և զանազանս, որ զային: Եւ մէջ
տեսանէաք և յերկրէ առաջնոյ իրբև ասպարիսաւ տասն՝ բոլոր ամպս
ի միմեանցս դիպեալս և դարձեալ ստէպ-ստէպ կարմրացեալ: Եւ այս
եղեալ յաւուրս երիս, և արեգակն աներևոյթ եղեալ զաւուրս հինգ, և
ձիւն բազում լինէր: Եւ դէպ եղև զինուորաց, որք յանդգնաբար եղեն
յաւոյն՝ թաղեալք ուղղորդք: Եւ յետ այսորիկ ձեանն⁺ առաւել քան
զհարիւր⁺ այր վախճանեալ: Իսկ իբրև արեգակն ծագեաց, և մեր բա-
զում ինչ կորուսաք և զբազումս ի մէնջ: Եւ էին զաշտք յատակէն ի
բարձր ելանելոյ⁺ ձեանն՝ կանգունս երիս: Եւ յետ աւուրս երեսնից և
ճանապարհին զիրազնաց լինելոյ, դարձեալ եկայք, գնացաք և յետ
հինգ աւուրց բախեցաք կոռով և տիրեցաք պրասիական⁺ մաշքաբա-
ղարն հնդկաց հանդերձ Պոփրոսաւ և որք ընդ նմա էին, նորայոցն ամե-
նեցուն ամենալիր բարաւքն, յաղագս որոց գրեալ է և եղելոյ այսր և
իմ շուրջանակի իրս բնութեան մատակարարեալ:

ՀՀ 202 Իսկ հնդիկքն, չառժարութեամբ||ի մի վայր եկեալ, ժողովէին և
ասէին ինձ դալս.

— Թագաւո՛ր մեծ, առցես զբաղաքս և զթագաւորութիւնս և զլեւ-
րինս և զաղինս, յորոյ ոչ ոք ի կենդանեաց եհաս և ել ի վերոյ ոչ ինչ
այսուհետեւ և ոչ ինչ գոյ՝⁵ արժանի քոյոյ առաւելութեանդ: Եւ զիտեա՛մ,
զի յոր կամիս կողմ և որք միանգամ են ի քաղաքկանէ՝⁶ և արդ մալ-
դիկը՝ դան առ քեզ, բայց ոսկի յոլով, քան որ աստ կա՝ և ոչ ալ
ուրեք զոյ:

— Վասն զի եղէ ի Բաղդադ յածմանց ի վերայ Բարձրախոհութեան

Մայիցի կանգնել զվրասնսն զխորանսն հաստատել և մինչ կաղմեաք զայն փխ զարկ :

Հոգի Գր Գր Եր:

+ D ከ ሳይካገግ ሳይካገግ ነፃ፡

+1 Ե $\delta\omega_{\text{ին}}$: Ուղղումն րստ B Տպ-ի:

+2 Եւ Տայ զեւթանասուն փխ զհարիւր:

+3 B Sայ ելանելի զիղանելի փխ ելանելի:

+4 Բ պարսիական, DEF պարսկական: Ուղղումն ըստ Տպ-ի (համաձայն M-ի):

 $+5 \text{ } S_{\text{un}} \text{ } n \text{ } q \text{ } n \text{ } \{$

±6 B *Տայ քաղաքինևարդ մարդիկ, D բաղաբկնէ մարդիկք փխ քաղաքիանէ... մարդիկիք*

+7 BD *Տայ գովեստս և գովութիւնս, Բ գովութիւնս փխ գովեստ... գովութիւնս:*

և, եթէ ինչ ատուրք գիտէք առակք և հրաշալի ինչ արժան թաղաւորական տեսական, նշանակեցէ՛ք ինձ: ... ասեկին:

Եւ ոմանք եկեալ ի քաղաքացն ասէին.

— (Արքայ), ուն(մք)⁺ ցուցանել զի աշխարհը —
զի ցուցցաք բեզ տունկա, որ մարդկաւրէն խաւի:

Եւ նոյն ժամայն հրաձագեցի զնոսա գնահատարէացիք ի բարեկ
խտակել զիս։ Բայց սակայն հարկաւոր համարեցայ զիտել։ Եւ անտի
զնացեալ աուրս երկոտասան, եկաչք ի գեաղ մի, զոր ասէին վերջ
գող և եղբ կողմանն հարաւոյ յարեհես կոյս. և յետ սորա այլ ոչ ինչ գող,
այլ որպէս ասէին՝ անապատ և գազանութ, յոր տեղիս աստ⁺¹ ոչ ոք
ի մէնջ երթալ։ Եւ իբրեւ հասար, տարան և մուծին զմեզ ի դրախտ մի,
ուսց էր ծածկեալ : Լասն արեգականն և լուսնի։ Իսկ ի միջոցի դրախտին,
իրբ ընդ նոցա պահպանութիւն՝ նուիրական մեհեան էր արեգականն և
լուսնոյ։ Եւ երկու ծառք էին հանգէտ⁺³ երկ(ն)եայք⁺⁴, որք էին հաւա-
սար սարերայն⁺⁵ ծառոցն³³⁴, որ առ մեզ լինին. և շուրջ էին ծառքն
յառաջ ասացեալս՝ նման այն ծառոցն, որ յեգիպտոս միրաբաղանոսն³³⁵
ասեն, և զպտուղն նման նմա⁺⁶: Եւ կոչէին զարուականն արօգաց խոր-
հըրդոց և զիգականն՝ իգաց, և անունն էր արուականին արեգակն և
իգին՝ լուսին, զորս նոքա ասէին իւրեանց ձայնիւ՝ մութում աու-
սայ⁺⁷: Եւ արկեալ նոցա մորթ ազգի-ազգի կենդանեաց. արուն՝ զա-
րուաց և զէգն՝ զիգաց։ Եւ նոցա երկավթ ոչ գոյր, և ոչ պղինձ, ոչ անագ⁺⁸
և ոչ կաւ՝ ի ստեղծանել ինչ։ Եւ ես հարցի զնոսա, թէ է՞ր իրիբ են մոր-
թեանս։ Եւ նոքա ասեն՝ առեւծուց և ընձուց։ Բայց ոչ արժան է աստ
³ || գերեզման ունել, բայց զարեգականն և զլուսնի։ Եւ վերարկուս ունէին
զգազանացն մորթս։ Եւ յաղաքս գազանացն զպատճառն հարցանէի
ուսանել։ Եւ նոքա ասէին.

էջ 203 Պգերեղման ունեւ, բայց վարեգազանս չէր
զգազանացն մորթո: Եւ յաղարս գազանացն զպատճառն հարցանէի
ուսանել: Եւ նոքա ասէին.

+ Լրագումբն ըստ B հոդ-ի, D ունիմք, F թաղաւոր ունիմք Վիս Արքայ ունիմք:

+1 BD *Sur* *www* *zf*:

+2 F արի ծառոց կազմեալ գեղեցիկս իբրն գտնուած էր:

 $l_1 l_m :$

+3 BF S_{ay} f_{nyd} $\zeta_{\text{aynykt, m}}$

+4 Ուղղումն ըստ *B* Տպ-ի: *Բ* օգտագործվելու պարերազն:

+5 B Տպ սարոյց, CD սարոցն, F ալամ փր

+6 F նման պտղոյ նորա փխ նման նմա:

†7 F քութիւնս և ամառանս B Sm-h;

+8 F դանակ վիժ անագ: Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

— Իբր ասդ լիցի, յորժամ արեգական ծագէ՝ ձայնն ի ծառոցդ գայ, իսկ յորժամ ի միջոցի երկնի լինի և յորժամ հանդերձեալ է մտանել ասն՝ երիցս:

Զնոյն և ի վերայ լուսնին ասէին: Եւ դարձեալ ասէին, թէ որքան շրջի արեգակն և երևի լուսով, հրամանս պատասխանոյ ցուցանեն, և յորժամ զլուսինն՝ լուսնոյ՝: Եւ որք թուէին, եթէ իցեն քուրմք, եկին առ իս և ասեն, թէ.

— Մո՛ւտ ի ներս մաքուր և երկի՛ր սլաղ:

Եւ մոռանէին ընդ իս զբարեկամս իմ զՊարմենիոն, զԿրատերոն⁺¹, զՈւղղոն, և զՄաքրտայն, զԲրասիլեոնտա⁺² և զՍաքայովնա⁺³ և զընկերն զԹէոդէքտոն⁺⁴, զՆիոկլէ՝ արս տասն: Եւ քուրմն ասէ.

— Թագաւոր, երկաթ ոչ արժան է ի մեհեանս մուծանել:

Հրամայեցի ապա բարեկամաց իմոց զսուրն ի բաց դնել արտա-
քոյ քաղաքորմոյն: Եւ եկին ընդ իս ի զւարացն⁺⁵ արբ երեք հաբիւր
ապաղէնք⁺⁶: Հրամայեցի, զի որք ընդ իսն էին, ամենեցուն շուրջ դի-
տել և տեսանել, զի մի գոյց էր ի վերայ: Ժառոցն ելեալ կա: Եւ նոցա
դիտեալ և քննեալ ասեն, թէ ոչ որ է: Կոչեցի⁺⁷ առ իս ի հնդկացն, որք
զհետ իմ եկեալ էին, զի թարգմանութեան հասից ի նոցանէ. «Երդոսմ
յԱրամազդդ և յՈլոմպիադն, յԱմովնայ և յԱթինաս և յաղթակիր շա-
տուածսն ամենայն, թէ ես ոչ սպանանեմ զբեզ»: Եւ միանգամայն ընդ
մտանել արեգականն եկն ի ծառոցն ձայնս հնդկերէն խուժադուժ լի-
զուաւ, որ (ոչ)⁺⁸ թարգմանեցաւ մեզ: Եւ ես կոչեցի ի հնդկացն, և նոքա
ոչ կամեցան թարգմանել ինձ, որ ինչ ի ծառոցն առացաւ, վասն որոյ
երկնչէին յինէն և ոչ կամէին յայտնել ինձ: Իսկ իմ մտախորհ եղեալ և
բուռն հարեալ ձգեցի և տարեալ զնոսա ի զատ տեղի, որ և յականս
ասացին ինձ զայս բանս հնդիկքն.

— Գիտացի՛ր, արքա՛՛յ, զի ի վաղիւն կորնչեւոց ես դու ի քոյոցդ՝
Եւ որ առ իսն կային աստուածային նշանացն յայտնի լինելոց, և

÷ C *դրոյս փխ լուսնոյ:*

$\pm^1$ CDE *գողարմենիոնայ, ՂԿրատիոն: Ուղղումն ըստ BF Տպ.ի:*

+2 F գկթրասխիոնտա փխ գթրասիլեոնտա:

+3 F *qUwəpnaw* փխ *qUwəpnjովնա:*

[illegible]

+5 D դաւրականացն փխ դաւրացն:

†6 F ասյադէնք և գաղտասուրք երկիւղ ունելով ի դաւոյ ինչ:

+7 E Կոնցեպտ: Ուղղումն ըստ $BCDF$ Տպ-ի:

+8 Լրացումն ըստ *F* Տպ-ի (համաձայն *M*-ի):

էջ 204 լուսինն թաքուցանել կամեցեալ յարեալս և ի երկիւմն դարձեալ հրա-
ման պատասխանոյ ինձ առնող: Քանզի կշռեալ զհանդերձեալսն, մտի-
ի ներքս և ասացի աղաշելով, թէ. «Յողջոյն հասի՞ց մաւրն իմոյ Ոլոմ-
պիադայ և իմ հարազատ բարեկամացն»: Դարձեալ և մինչ բարեկամքն
անդ կային, միանգամայն ընդ ծագել լուսինն ծառն զնոյն ձայնն ար-
ձակեաց հելլենական խոսիւք այսպէս թերևս. «Աղեքսանդրէ՛, ի Բաբե-
լոն պարտ է քեզ մեռանել. ի քոյ՞ցն սպանանիս և ո՛չ կարես հասա-
նել յՈլոմպիադա մայրն քո»: Իսկ իմ և բարեկամացն յոյժ հիացումն
կրեալ, և կամէի պսակս—գեղեցիկս նուիրել աստուածոցն, և քուրմն
ասէր.

— Ո՛չ է արժան այժմ՝ լինել: Եւ եթե բռնադատես, գործեա՛ զինչ

և Կամիս, քանզի թագաւորի աբէնք անդ լցան։

Եւ իմ տրտմագին եղեալ և յոյժ դժարեալ ընդ իրանս, և բարեհա-
 ւանքս զի մահացաւ զայն ի քուն լինել և ընդ առաւատս պատրաստ
 և Փրկիպոս ազաւէին զիս ի քուն լինել և ընդ առաւատս պատրաստ
 ունել։ Եւ ես իբրեւ ոչ կամեցայ, յարուցեալ⁺³ առաւատուն ընդ արեւա-
 գալն՝ հանգերձ տասն բարեկամաւն ղարձեալ մօտի ի մեհեանն մե-
 կութի⁺⁴ և թողի զնա արտաքս, զի մի՛ որ ի զարականացն պատճառս
 կրեսցեն։ Եւ եկեալ առ ծառն հանգերձ քրման և ձգեալ զձեռնս իմ ի
 մերալ ծառոցն հարցի և ասեմ.

— Թէ կատարեալ իցեն ինձ կենացս ամբ, զայս կամիմք ի ձէնք
ուսանիլ, եթէ հասի՞ց ի Մակեդոնիա և ողջոյն տա՞ց մարն իմոյ և
կնոջն Հռքսիանէ։

Եւ յայնժամ աշտուղէս դարձուցեալ⁺⁵ զպատգամն առ իս, ե միան-
գամ այն լինել բնդ ծագմանն արեգականն եւ արկանել զնշոյլս ի ծայրս
ծառոցն, ե ել⁺⁶ ձայն իմն առ իս սուր. յայտնապէս եղև, որ ասէր.
«Ինչպէս թող ինչպէս» են ամբ քո կենացդ, ե ոչ կարես

— Աղեքսանդրէ՛, կատար(եալ) են ամբ քո կենացդ, առ զգործսն հասանիլ խնդրելեացդ՝ առ Ոլտմարիազա մայրն քո։ Այլ ի Բաբելոնի եւ
կորնչելոց եւ Մակեդոնիա չես մտանիլոց։ Եւ ընդէ՞ր այսքան. դի պա-

† F *was* *was* *was*:

+1 BCD \$այ անգիր են փխ անդ իցենն:

+2 F մանաւանդ ընդ այն, զի կարօտ և անողջոյն մեռանելոյ:

Ողորմիրադայ իսկ Պարմէնիոն փխ Պարմէնիոն (նմմտ A, 79ա):

+3 F ի քուն լինել և խոսվեալ անքուն
պոռնիքն ունի և արտաքին փխ լարուցեալ:

արտադրությանը և յարուցեալ փխ յարուցեալ:
 Երբեք չկրտս փխ մեկուսի... արտադրա:

+4 BD Տպ և մեկուսի թողի զնոսա փխ մեկուսի... արևմտ

+5 BD Տպ դարձեալց փխ դարձուցեալ... առ ըս:

+6 BDF Տպ ձայնն իմն սուր և յայտնի փխ և ս[...]

դուստի մարց և ի քաղաքաց իւրեանց, նա և ի գաւառաց և ի բարեկամաց անտես և կարաւտ արարեր: Զի դամենայն, զոր և սերմանէ ոք, զնոյն և հնձեսցէ:

Ասուն և խաւսուն ծառոցս
 ի բազինս դարմանակերտ,
 Այսաւր ալիւհանս կալաւ
 արքային մեծըն հրաշակերտ.
 Զոհիւ ի յաղալթս եկաց
 և հայցէր բագնէն լուսակերտ.
 Ասաց. «Կարճեցան աւուրքդ
 և աւերըրդ քո փառակերտ»:

Յորժամ բզրալթ մահուն լրսեց
 արքայն հրդար և սարսափեց,
 Յոգոց եհան, դառն արտասուեց,
 սըրտահառաւ⁺ և զմալըն յիշեց:

էջ 205

Նախախնամութիւն վերին,
 դու շարժաւ նրկնից կամարին,
 Մի և անկարաւտ, անմահ,
 անորակ, անձե, անմարմին.
 Եւ քո հրամանացդ ահեղ
 ամենայն եղեալք հնազանդին.
 Անշունչ և անոգի ծառերս
 բանական ձայնիւ կու խաւսին:

էջ 206

— Եւ յետ սակաւ ժամանակի մայրն քո և կին քո չարաշար կորչն-
 չելոց են յիւրեանցի, և քոյրն քո ի գոյոցն ընտանեաց: Եւ յաղաքս
 այսր⁺¹ մի՛ աղաչեւ, քանզի ոչ ևս ինչ լսելոց ևս յինէն, զորս և դու հայ-
 ցես մաղթանաւք⁺²:

Եւ ապա անդուստ զնացեալ իբրեւ առաջին ժամու և / աւուր
 միոյ ճանապարհս գնալ և կոչեցեալ⁺³ ընդ նոսա միաբան / ս որոյ

+ D և սըրտառու լիս սըրտահառաւ:

+1 B Տպ ալոցիկ, D ալոցիկ լիս ալոց:

+2 F Զայս յայտնապէս ասացին ծառն հեղինակն խօսիւք, և իմ հոգոց հանեալ լացի
 դառնապէս ի վերայ ասացելոցն: Եւ ապա անդուստ...

+3 BD Տպ կոչեալ զգորականս ամենայն և խոսեցեալ լիս գնալ և կոչեցեալ:

կամէինն: Եւ աւուրս հնգեւտասան զնացեալ հասի⁺ ի պրասիական⁺¹
 քաղաքն: Եւ նոքա առաքեցին ի մերձաւոր քաղաքս, թէ զինչ աւտարք
 ախտանան յաղաքս ալոցիկ, որ բերեալ ինչ լինին ի հարաւային կող-
 մանէդ: Ընդունիմ⁺² առաջի ձկնամորթս, նոյնպէս և ընծուց, ևս ժանիս
 մեծամեծ քան զվարազաց³³⁷ և կանգունս երեք ուղղմութենայց³³⁸ վեց-
 կանգնեա կշիւ քանքարաւորս, յուղիդաս³³⁹ երկքանքարաւորս և ալ
 ժանիս ձկանց կանգնեալս, որք յարմարէին ի պատանս սուսերաց: Եւ
 բերեալ մատուցին ինձ զաղտակութս՝ հանդերձ ալովքն ամենայնիւք և
 սկուտեղը⁺³. մինն ծիրանի էր և տանէր բաժակս վեց և յոյժ հրաշալի
 էր ի տեսանել, և միւսն տանէր բաժակս չորս և ալք բաժակակաճք,
 սպունգ ծիրանիք՝ երեսուն, և գլակը³⁴⁰ յիսուն:

Եւ ի պրասիական քաղաքէն խաղացեալ զնացաք և կեալ հասար
 ի Պարս, ի Շամիրամեան թագաւորութիւնն³⁴¹, զոր⁺⁴ հարկաւոր համա-
 րեցայ գրել⁺⁵: Ո՛ղջ լերս:
 Մի՛ն. Այսպէս գրեալ զթուղթն Աղեքսանդրի առ Արիստոտէլիս,
 (ճեպէր)⁺⁶ զարականսն ի Շամիրամեան յարքունիսն, քանզի ցան-
 կայր տեսանել՝ զի^o էր ընդ ամենայն աշխարհս և ընդ Նլլադա հոշա-
 կաւորս: Վասն զի էր քաղաքն³⁴² շուրջանակի պարսպեալք⁺⁷ ինքնաբոյս
 քարամբք՝ երկայնութիւն և լայնութիւն ասպարիսաց երկից, և զրամբք
 հարիւր և քսան պարսպեալք: Եւ արտաքուստ կողմանէ զդրունս զգն-
 ցուցեալ երկաթիւ և պղնձովք, քանզի բազում լինի առ նոսա երկաթ:
 Եւ առհասարակ ամենայն քաղաքն ի վիմաշէն յարկէ շինեալ էր: Եւ
 թագաւորն էր կին մի, որ գեղեցկութիւն ամբարտաւան ստացեալ ունէր
 և ի միջին⁺⁸ տիս հասակին եղեալ, առն երկից որդոյ մայր, և անունն Շա-
 միրամայ բամբշան՝ Կանդակէ³⁴³:

+ BF Տպ հասի վաղվաղակի:

+1 E սաւայիական, B սաւաիական լիս պրասիական: Ուղղումն ըստ F-ի: Տպ-ը ուղղում
 է պրասիական, առանց նշելու աղբյուրը և տողատակում տալով այլ տարբերակներ՝ սաւայա-
 կան, սաւաիական են:

+2 BD Տպ բերեալ կալան իմ լիս Ընդունիմ:

+3 BDF Տպ սկուտեղը շիւ:

+4 B Տպ աղղել քեզ լիս գրել:

+5 F Զայդ ամենայն, զոր տեսի աշաւք և լուայ ականջաւք իմովք, ոչ ստաբանքն ասա-
 ցութիւն, այլ ստուգապէս պատմութիւն, զոր կարեւոր համարեցայ ազդել քեզ պատմական
 վարդապետիդ իմոյ BF Տպ աղղել քեզ լիս զոր ... գրել (հմմտ, A, 79բ):

+6 Լուցումն ըստ B Տպ-ի:

+7 BDF Տպ շուրջ պարսպեալ լիս շուրջանակի պարսպեալք:

+8 E մէջի: Ուղղումն ըստ ABDF Տպ-ի:

ՄԻԶ. Երբ որդի դարձեալ առ սա առաքեաց թուղթ Աղեքսանդրոսս,
որ էր այսպէս գրեալ.

(խլ) Թուրք^{3:4} Աղեփսանդրի առ դշխուն Կանդակէ՝

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս զշխոյն Կանդակէ, որ ի Մերոյէ³⁴⁵, և որ
 էջ 207 ընդ քե և թագաւորք¹ (են)¹ խնդալ: Եւ մեք² հասեալ յեգիպտոս,
 լուայ անդ ի քրմանց, տեսանելով զձեր գերեզմանս և բնակութիւնս,
 որ³ յայտնի էին, զի ի ժամանակ իմն տիրեցէք եգիպտոսի, և Ամոն ընդ
 ձեզ զաւրաւար եղև: Եւ յետ սակաւ ժամանակի, հրաման պատասխան-
 ւոյ եղև յԱմոնայ, և ըզգայք դարձարուք ի ձեր երկիր, վասն որոյ առա-
 քեցի առ ձեզ, զի զտաճարն և զառնապատկերն Ամոնայ բերջիք ի սահ-
 մանս⁴, զի⁵ զոհս մատուցուք ի նմա: Եթէ կամիր և դուք գալ ընդ
 նմա, զի ի միասին լիցուք վաղվաղակի ի Մերոյէ⁶, և ի միասին խոր-
 հեցուք՝ առաքեցէք մեզ, զոր ինչ մեզ թուի բարիորք»⁷:
 Միէ. Գրեաց անդրէն նմա և զշխոյն Կանդակէ թուղթ, որ ունէր
 արիւնակ զայս⁸.

(խը) (Թուղթ⁹ Կանդակայ առ Աղեփանդոս և վասն նկարագրեալ պատկերի նորա և վասն գնալոյն առ տիկին ի ձև նախարարի, գոր տեսեալ տիկնոջն ծանեալ)

«Դշխոյն Կանդակէ Մերովայ»⁺¹⁰ և որք ընդ նովաւ թագաւորք են՝ Աղեքսանդրի խնդալ: Յայնժամ և հրաման պատասխանուց ելին յԱմոնայ, զւարս առնել յԵփպտոս, բայց այժմ ինձ անձամբ ո՛չ շարժել յիմմէս և ո՛չ այլ ումեք գալ ի վերայ մեր: Բայց յայնցանէ, որ պան ի վերայ

+ BD *Տպ Խորագիր չի ք*:

+1 Լրացումն ըստ BDF Տպ-ի:

42 BDF S_{uy} b_z d_{hp} z^f :

+3 BDF Տպ բնակութիւն սորա փխ բնակութիւնս որ: Ուղղումն ըստ F-ի (համապ. շինուած)

պայծառս փխ բնակութիւնս) :

+4 F *h* նմա փխ առհմանս:

+5 F ገታ... ከጠላ ይከፈ:

+6 F և փխ ի Մերոյէ ... միասին:

+7 F բարիոք Ողջ լիբ:

48 B ունէր այսպէս, D էր գրեալ այսպէս փխ ունէր արիւնակ զայս:

+9 Բ Թուղթ Կանդակայ առ Աղեքսանդրոս փխ հորագրի:

±10 E Մեքուփս: Ուղղումն ըստ BDF Տպ-ի:

մեր՝ վրէժ առնել և առնել իբր ընդ թշնամիս: Բայց դու մի՛ ստգիւտ լինիր գոնոյս⁺ մերոյ, քանզի եմք բարուք ոգւոյ պայծառագոյնք, քան որ առ քեզ սպիտակդ են: Եւ եմք բազմութիւն յանբաւ ժամանակաց, սկիւտադք^{34Ը} ութսուն պատրաստեմք յանոցիկ, որք գան ի վերայ մեր չար առնել: Բայց ուղիղ արասցես զԱմոնայ շաստուած⁺1 մեծարելով զմեծն: Եւ բերեն քեզ առ ի մէնջ հրեշտակքս աղիւսս բոլորածոյս³⁴⁷ և եթովպացոց մանկունս հինգ հարիւր, պապկայ՝ երկերիւր³⁴⁸, և Ամոնի մերում աստուածոյ, որ ի վերայ սահմանացն Եգիպտոսի է՝ պսակս ծակ զմրխտաց և մարգարտով կազմեալ հորմայս³⁴⁹ յիսուն, և անծակ մարդարտաց և անծակ զմրխտաց, այլ և կարբանոցս³⁵⁰ տասն, և գզրոցս, և տուփս փղոսկրայս՝ ութսուն⁺2: Եւ են առաքեալ ինչքս և գազանաց զգգ ի մէնջ. և փիղք երեք հարիւր յիսուն և վեց, ինձք՝ երեք հարիւր, ոնգեղջիւրս՝ երեքտասան, (յ)ովադք՝ չորք, գառագղաւք⁺3 շուն մարդակերք՝ իննսուն, և զուարակք կոտորք՝ երեք հարիւր, ժանիք փղաց՝ իննսուն, մորթք ընծուց՝ երեք հարիւր, ցուպք⁺4 սեաւ հնդիկք՝ եաւթն հազար և հինգ հարիւր: Արդ, առաքեալ, թէ կամիս, և որք եկեսցեն առցես զայս վաղվաղակի: Եւ դրեա մեղ, թէ սուհասարակ ամենայն աշխարհի տիրեցե[՞]ր⁺5:

Մի՛հ. Առեալ զայս Աղեքսանդրի և ընթերցեալ՝ առաքեաց զԿէտ-
միսն⁶ զԵզրիպտոսի գաւառապետն, զայս երթալ առնուլ: Եւ նա գնա-
ցեալ առ տիկինն: Եւ Կանդակեայ լուեալ վասն Աղեքսանդրի, թէ
էջ 208 զիարդ ի վերայ քաղաքացն խուժ||ադուժ ազգացն ելանէ և ընդ ձե-
ռամբ արկանէ զայսքան մեծամեծ թագաւորքս⁷, զմի ռմն յիւրոց ան-
տի կոշեաց առ ինքն հելլենացի՝ նկարիչ և տասց⁸ երթալ նմա առ
Աղեքսանդրոս⁹ և ոչ տալ գիտիլ զինքն և գաղտ նկարել զպատկերն

+ F գեղարար փխ գունարար:

+1 BD. Տալ աստուածոյ, Բ զմեծ աստուածն:

+2 Բ ութսուտը Հայոց ընտանիք՝ քաղեր և արժույթի հարիւր և են առաքեալ ինձ ինչս աղբքան-

(Երկր համա Ա, 81m):

+3 DE *պարարարարար*: Արրագրումն ըստ *ABF* Տպ-ի:

+4 Բ Հնդկի որսորդ սեփան (նման Ա սև գազանի հնդկի) փխ ցուպը սեփան հնդկի:

+5 F արեւելեկն լափհնամբ արշարահի: Ողջ լեր (համաձայն M-ի):

+6 F *պղտմեհես*, ԿԵ՛ս N 353 ծանոթագրոյունը:

+7 Բ Բառաստուգ. այս և լուծալ էր, թէ փոքր էր

46րէն նորա (նույն տե՛ս Ա, 80բ—81ա) փխ թագաւորքս:

⁺⁸ BF Տա հրամայեալք վիւ ասաց:

+9 Բ Տաւ երբ ընդ առաջ նմա, և ոչ տալ գիտել՝ նկարիչ զԱղեքսանդրոս և դառնալ անդրէն:

Աղեքսանդրի և բերել նմա գաղսագործի, եւ պատկերահանին արարեալ, զոր առանց նմա զշխոյն: Եւ զշխոյն առեալ, եղի ծածուկ տեղոջ: Միթ. Եւ եղև իմն աշտպիսի: Որդին Կանդակեայ, որում անունն էր Կանդուէս⁺, Կանդերծ սակաւ հեծելովք արշաւէ ի վրանն Աղեքսանդրի: Իսկ որք անոր պահապանքն էին, ըմբռնեցին զնա և տարան առաջի Պտղոմեայ⁺, որ ունէր զերկրորդ թագաւորութեան, քանզի ի քուն կայր աշխարհակալն: Եւ արց ցնա Պտղոմէոս և ասէ⁺.

— Ո՞ւր էս:

Եւ նա ասաց.

— Որդի ևմ Կանդակեայ զշխոյն:

— Եւ զի՞նչ առնես աստ:

Եւ նա ասաց.

— Հանգերծ կնան իմով և սակաւ դաւրաւր (դայի)⁺ ի տարեւորական խորհուրդ իւրազլխութեան կատարել առ ամազոնս, իսկ թագաւորն բերրիկեցուց տեսեալ զկինն իմ և ելեալ բազում դաւրու՝ յափշտակեաց զնա և դարձոյց⁺ անորէն և շատ զինուորս և սպան ի մէնջ: Արդ, ազնակա՛ն լերուք ինձ, զի՛ գարծոյց անորէն և խլեցից զբերրիկիս:

Եւ լուեալ Պտղոմեայ, յոտն եկաց և մտանէ առ Աղեքսանդրոս, և զարթուցեալ զնա՝ պատմեաց նմա, զոր ինչ միանգամ (լուաւ)⁺:

ՄԼ. Լուեալ զայս թագաւորն, յարեաւ եկաց և առեալ զթագն իւր՝ պսակեաց զՊտղոմէոս և զիւր քղամիզն էարկ զնովաւ և ասաց.

— Գնա՛, և՛ արտաքս, իբր թէ դու իցես Աղեքսանդրոս և ասա՛ զԱնտիգոնոս ինձ զհամահարզան կռչեցէք: Եւ յորժամ եկից, պատմեա՛ ինձ, և ասացեալ զայս խորհուրդ, և ևս⁺ պատուիրեմ քեզ, զի անցուք յաղագս նոցա, տո՛ւք ինձ խրատ:

Եւ արտաքս Պտղոմէոս (ի ձե Աղեքսանդրի)⁺ զոր տեսեալ. պա-

րականացն, կարծիս իմն առնուին և ասէին. «Զի՞նչ՝ արդեաւ կարծեալ խորհիցի կորովամիտն Աղեքսանդրոս»:

Իսկ Կանդակեայ որդոյն տեսեալ զնա ի թագաւորական զգեստուն՝ երկ(ե)աւ, թէ մի՞ գուցէ հրամայեաց զնա սպանանել, քանզի կարծեաց, եթէ Աղեքսանդր է⁺:

ՄԼԱ. Եւ ասաց Պտղոմէոս⁺:

209

— ԶԱնտիգոնոս կռչեցէք⁺ ինձ՝ զհամահարզն իմ⁺:

Եւ ել արտաքս Աղեքսանդրոս, որ և⁺ Անտիգոնոս էր անուանել: որում ասաց Պտղոմէոս, (որ էր ի ձի թագաւորին Աղեքսանդրի).

— Անտիգոնէ՛⁺, սա է որդի Կանդակայ զշխոյն, և յափշտակեցաւ կինն սորա ի թագաւորէն բերրիկեցուց: Զի՞նչ տաս ինձ խրատ առնել:

— Տէ՛ր իմ Աղեքսանդրէ, ևս խրատ տամ քեզ, զի վառեսցին զարքդ սլատերազմ տալ ընդ բերրիկացիս, զի փրկեսցուք զսորա կինն և տացուք ի ձեռս սորա ի պատիւ մաւր խորոյ⁺:

— Թէ՛ զա՛յս կամիս, Անտիգոնէ՛, զա՛յդ իսկ դործեա: Իսկ ապա իբրեւ զհամահարզ իմ հրաման տուր պատրաստել⁺ զարու:

Եւ նոքա պատրաստէին, հրաման առեալ ի Պտղոմէոսէ՝ իբր յԱղեքսանդրէ:

ՄԼԲ. Հասին ի տեղիսն յետ միոյ աւուր: Ասաց Աղեքսանդրոսն Անտիգոնէ.

— Մի՛ երեսացուք բերրիկեցուցն⁺ ի տուէ, զի մի՛ գուցէ զիտացեալ թագաւորն, յառաջ քան զկռիւն սպանցէ զկին սորա: Ո՞ր ևս այն եղիցի, մեզ փառք յաղթութեան՝ Կանդուդայ կորսուեալ զկինն⁺: Այլ

+ BCD Տպ մ՝ զիսէ դէլ:

+1 F Աղեքսանդր է և խոնարհեալ երկիր եպագ նմա

+2 Լրացումն ըստ Ի-ի:

+3 B Տպ ինձ կռչեցէ վիս կռչեցէք:

+4 F զհամահարզն իմ, զի խորհուրդ առցուք և խրատ տացէ զինչ պարտ է առնել:

+5 B Տպ որ և ... անուանեալ չի:

+6 AF Անտիգոնէ պատանեալս:

+7 F իմոյ վիս խորոյ:

+8 F սլատերազմել զորաց և երթ թափեալ զկին սորա: Եւ նշանակեցին փողքն և վաղվա-
հակի պատրաստեցան զօրքն հինգետասան բեր և հրաման առեալ Անտիգոնոս որ էր Աղեք-
սանդրոս վիս պատրաստել... իբր յԱղեքսանդրէ:

+9 F բերրիկեցուցն վիս բերրիկեցուցն:

+10 BC Տպ զկինն ի:

և տալ ցտիկինն Կանդակէ: Եւ նորա առեալ վիս առ Աղեքսանդրոս... զշխոյն առեալ:

+ B Տպ Կանդակէս, CD Կանդուդէս, F Կանդեդէս. տե՛ս № 354 ծանոթագրութիւնը:

+1 Փրկի Փտղոմեայ, C (լուսանցրում) Փրկի Պտղոմայ, D Փրկի Պտղոմայ, Տպ Փրկի Պտղոմեայ, F Պտղոմեայ վիս Պտղոմեայ:

+2 BCD Տպ և ասէ չի:

+3 Լրացումն ըստ BCF Տպ-ի:

+4 B Տպ և շատ զինուորս և սպան արդ դարձաց անորէն, որպէս զի յուով զօրս առեալ խլեցին (նմմտ A, 81ր—82ա) վիս և դարձոյց... խլեցին:

+5 Լրացումն ըստ BCD Տպ-ի:

+6 BCD Տպ և ևս... զի չի:

+7 Լրացումն ըստ F-ի, համաձայն M-ի (նմմտ A 82ա):

ի գիշերի անկցուր ի քաղաքն և լուցցուր տունս, և նոքին իսկ բաղմու-
թիւն մարդկան զկինն մեղ ի ձեռս տացեն: Զի ոչ է կոխ⁺ մեղ յաղագս
թագաւորութեան, այլ վասն⁺¹ պահանջման կնոջն:

Արի և քաջանց հրդար⁺²,

որ շրկա յաշխարհս քեզ նման.

Փառք այն արարչին ասեմ,

որ երես քեզ միտք զանազան⁺³.

Թէպէտ փոխեցիր զանունդ

և առեր ձե ծառայական,

Կանգուլէս կարծիս առել

ծունր ածէ քեզ արքայական:

Դու ազատեցիր ըզկինդ⁺⁴

և արարեր տուրս երախտական,

Դա առ⁺⁵ քեզ ծառայ, գերի⁺⁶,

զքեզ տանի մարն իւր յանդիման,

Փառաւ⁺⁷ պըսակէ ըզքեզ

և պատիւ քեզ գերադրական:

Շահերդով ել ի անուն

և յիշեն զքեզ մինչ ի վախճան⁺⁸:

Այ իմ աննըման սուլթան,

քո աւարքըդ ու կեանքդ յերկարի

Ու հանց զաւրաւոր լինիս,

+ Տպ ձեր կոխ վիս կոխ մեղ:

+1 B Տպ սակս վիս վասն:

+2 B նման վիս հրդար:

+3 B ուժ աննման վիս միտք զանազան:

+4 B առ չի:

+5 BCD գրուի վիս գերի:

+6 BCD Հանց աւուրս ու խըղաթ առնուս, || որ անձինդ քո լիցի արծան վիս Փառաւ...⁺

վախճան:

+7 BCD-ում հաջորդում է հետևյալ կաֆան.

— Ես յաստուած ումեկ ունիմ

և իւր անունն ահեղ վերնական.

Իմաստ ու խըրատ տայ ինձ,

որ շղաունամ յետոյ փոշիման,

Ջանամ, թէ կարեմ իսկի,

ազատել զհարսըն սիրական,

Ուրախ առնեմ զմայրըն քո

զկանդակէ տիկինն աննըման:

որ ամէն աշխարհս հաւանի:

Որ ով⁺ ազատէր ըզկինդ

և անցուցէր ըզհորն ի սըրտի,

Նա զինչ յաստուած յոյս բռնիս,

թող ամէն բարով կատարի:

Քջ 210

Եւ այսպէս ասացեալ Անտիգոնայ, անկաւ առաջի նորա Կանդուլէս
և ասէ.

— Ո՛վ մտաց քոց քաջաց իմաստուն Անտիգոնէ, իցէ՞ արդեալք,
թէ դու իցէս Աղեքսանդրոս և ոչ համահարզ Աղեքսանդրի:

Մէջ. Եւ արդ, ի գիշերի մօտին ի քաղաքն: Մինչդեռ ի քուն կային
նոքա, լուցին զարտաքոյ տպարանս նոցա: Եւ նոքա զարթուցեալ և
հարցեալ, թէ զի՞նչ են պատճառ հրկիզութեանս: Եւ հրամայեաց Աղեք-
սանդրոս կոչել ի ներքս զԿանդուլէս.

— Թագաւոր մեծ զաւրութեամբ և աստ հրաման տայ ձեզ ի բաց
տալ զկինդ յառաջ մինչ զքաղաքդ ամենայն հրկէզ արարից:

Եւ նոքա յառաջագոյն ըմբռնեալք զամենեւեան յարուցին և երթեալ
յապարանս թագաւորին զաւրութիւն բաղմութեան բացին զարքունիսն
և յանկողնէ թագաւորին ի բաց հանին (զկինն)⁺¹ և ետուն ի Կանդուլէս⁺²:
Մէջ. Իսկ Կանդուլէս յոյժ շնորհակալ եղև նմա⁺³ մտածութեան Ան-
տիգոնայ:

Ի բերրիկեցոց քաղաքըն

հասաւ մեծն⁺⁴ Անտիգոնէ

Եւ հնարիւք ի ներս մտաւ

զաղաթիգող ի մէջ գիշերէ,

Ֆընաթ⁺⁵ շինուածին ձգեց

և կուտեց զամբոխն ի բնակէ

Եւ խոշտանգանաւ խընդրեց

զապարանն՝ ուր⁺⁶ արքայն նընջէ:

+ BD թէ վիս Որ ով:

+1 Լուցումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+2 B Տպ ի Կանդուլէս և զթագաւորն սպանին, և ետուն ցԿանդուլէս և զթագաւորն իւ-
րեանց սպանին երկուցեալք ի զարաց Աղեքսանդրի զի մի ի հիմանց խլեսցեն զքաղաքն:

+3 BF Տպ խրատուն և վիս նմա, C նմա չի:

+4 BCD յիւր վիս մեծն:

+5 C ևֆաթ, D ֆնիաթ:

+6 E իւր, B որ վիս ուր: Ուղղումն ըստ CD-ի:

Դնացին, բուն զբտան զթագաւորն,
որ մերկ էր՝ աղջիկն ի ծոցին
Ի մի սաւանի քրնած,
զիրկ ածած ներքե լէհեպին.
Նա ծառայն ի ներս մբտաւ,
սուր խանչալ հարեալ ի սրբոին,
(Ա.)մ, ով որ զայլոց կին խելէ,
թող զիպնի նա շար զալատին⁺:

Դարձեալ⁺¹ ի բանակն Աղեքսանդրի և զիրկս արկեալ զնովաւ,
ասաց.

— Անտիգոնէ, հաւատա զանձն քո ինձ և եկ առ մայրն իմ, զի
քեզ ընծայս արքայականս մատուցից⁺²:

Իսկ նորա խնդալով ասաց.

— Խնդրեա՛ զիս յարքայէն, զի և ես իսկ ցանկամ տեսանել զքա-
ղաքն և զմայրն⁺³ քո զշխոյն Կանդակէ:

էջ 212

Ասաց Պտղոմէոս՝ որ և Աղեքսանդրոս, ցԿանդուայ, թէ.

— Կամիմ ի ձեռն թղթոյ ողջոյն ասել մաւրն քում զշխոյն:

Եւ Կանդուէ⁺⁴ խնդրեաց յարքայէն զԱնտիգոնէ, զի տարցէ առ
մայրն իւր և արքունական պարզեալք զարձուցցէ զնա: Ասէ Պտղոմէոս՝
որ և Աղեքսանդր.

— Տա՛մ⁺⁵ զհրեշտակն իմ զԱնտիգոնոս. այլ դարձեալ ամբողջ
այսրէն առաքեա՛, որպէս և դու ողջ առ մայրն քո երթայցես հանդերձ
կնաւդ քո, զերծեալ⁺⁶ զորին քաջութեամբն ի բերրիկեցոց թագաւորէն:

Եւ Կանդուէս⁺⁷ ասաց.

— Հգա՛ւր թագաւոր, ես երդուիմ իմ յաստուածսն ամենայն, նա
և զլուխ քո և ի բախտ մաւրն իմոյ, զի որպէս առնում զայրս⁺⁸ և

+ CD այլ այն ցաւին փխ շար զալատին:

+1 B Տպ Դարձեալ անդրէն:

+2 F մատուցից և փոխարէնս քեզ երախտեացդ արարից:

+3 BCD Տպ և զմայրն ... Կանդակէ շիբ, F և զերկիրն և զմայրն քո: Եւ ասաց ցՊտղոմէոս:

Աղեքսանդրոս, զի զնա առաքեսցէ իբրեւ զհրեշտակ իւր փխ և զմայրն ... Կանդակէ:

+4 BF Եւ Կանդուէ ... որ և Աղեքսանդր շիբ:

+5 B Տպ Արդ առեալ զայս փխ Տամ:

+6 F Կերծեալ ... թագաւորէն շիբ:

+7 BF Տպ նա փխ Կանդուէս:

+8 BF Տպ զայրս զայս:

զԱնտիգոնէ⁺, իբրեւ զդոյն ինքն զքեզ աշխարհակալ, և մեծաւ պատուով
առաքեցից առ քեզ զդա հանդերձ արքունական ընծայիք:

Այսաւր քեզ յաւանդ կու տամ
ըզծառայդ իմ աղնւական⁺¹,
Տանիս ՚ւ այլ առ իս բերես,
փոխարէն առնես հատուցման.
Տես, թոնց խընդացոյց ըզքեզ,
պարզեց զկինըդ սիրական:
Ջանա՛, որ հանց բան առնես,
որ չըլնիս յետե փոշիման:

Կանդուէս երկիր եպագ
արքային մակեդոնական⁺².
— Երգնում ի յԱմոն հըղարն՝
չի նենգեմ⁺³ շար անգիտական.
Ո՛չ սըտեմ⁺⁴ զերդումն առ քեզ
արքայից պետից վեհական⁺⁵,
Սիրով այսրէն դարձ առնեմ⁺⁶
պարզեալք մաւրն իմ հրաշական:

էջ 213

ՄԼԵ. Եւ երթալով անդր Աղեքսանդրի և շատ զաւրուիւն ընդ իւր՝
և ուղեորական գրաստ, և քաջասիրտ արանց⁺⁷, և սալակառս: Եւ յեր-
թալն իւրում ի դժուարին⁺⁸ ճանապարհ ընդ որդոյն Կանդակայ և ընդ
հարսինն, հիացեալ զարմանայր ընդ զանազան լերինս բիրդաբերս
երկրին, որք հասանէին մինչև յերկնային ամպս, և ծառք բարձրածայրք՝
պողաւր ակաղձեալք, ոչ որպէս առ հելլենացիսն, իբր յատուկ առան-
ձին հիացման արժանի: Քանզի խնձորենիք էին ոսկեգոյնք և շողեղենք⁺⁹:

+ BCD Տպ զԱնտիգոնէ շիբ:

+1 BCD խոհեմական փխ աղնւական:

+2 BCD երես պատասխան փխ մակեդոնական:

+3 BCD որ չնենգեմ փխ չի նենգեմ:

+4 BCD կոտրեմ փխ սըտեմ:

+5 BCD Գերակայ պետից վեհական փխ տողի:

+6 BCD դարձեմ այսրէն փխ դարձ առնեմ:

+7 BCD Տպ և քաջասիրտ արանց շիբ:

+8 BCD Տպ և դժուարին ... ընդ հարսինն շիբ:

+9 ABCDF Տպ և շողեղենք նման եղեմայ շիբ (համաձայն M-ի):

նման եղեմայ, որ և զխանձումն պտղուն ունէին⁺, որպէս առ հելլենացիսն վարունդդ³⁵⁶ են: Իսկ և ողիւ(յ)զ խաղողոց, զոր ոչ կարէ կտակ զմի տանել ի դիր, և նոնենիր⁺¹, և նոունք, որ քան զմեղրապոպս մեծ էին: Բայց բազում վիշապք զծառովքն պատատեալ էին, և մողոզք քան զվիշապս մեծ էին, և կապիկք ոչ ինչ ընդհատի ի բարբարոսական գազանաց կամ ևս ի հելլենացոց արջոց, և այլ կենդանի զազանք և գունակ-գունակ անտառիք⁺² և նորակերտք: Եւ ոմանք տեղիք էին և յարկր⁺³ սքանչելիք և պատուածայինք և խորշք՝ անդնդայինք, քարք, որ վիմուտ էջս ունէին:

Անձնական Կանոնադրույթ.

— Անտիդոտնէ՛, վայրբս աստուածային բնակութիւն կոչի, և բազում անգամ յայրս յայսմիկ տեսանեն բաղմհալը ի վերայ գահոյից շաստուածս ասնմիկ, որ զնոսա հրաւիրեալ կոչէ թագաւոր: Իսկ ապա, եթէ կամիս դառնալ, ա՛ռ նստիրական սպանդս և արա՛ զոհս ի տեղիս, և երեւոյինք քեզ:

Կանդուլէ դայս այսպէս ասացեալ, և երթալին զանհուն և զղժուա-
րին⁴ ճանապարհն:

ՄԼԶ. Եւ³⁵⁹ իբրեւ հասանէին ի վայրս⁺⁵ և ի տեղիսն Կանդակայ և իջեանեցան, և Կանդուլէ առաքէ զմի ռմն ի ծառայիցն իւրոց առ մայրն զպատճառ հարսինն և զազատիլն վասն իւրեանց յկղեքսանդրէ: Եւ լսելով զայս սպառնառս, ելին ընդ յառաջ նորա մայրն իւր և եղբարքն և Կանդակէ⁺⁶ գլէմսն իւր փոխելով: Եւ իբրեւ հանդերձեալ էին գիրկս արկանել նմա, ասէ. Կանդուլէս.

— Ո՛չ նախ ինձ գիրկս արկեալ պատեսչիք, մա՛յր իմ և⁷ եղ-
բա՛րք, եթէ ոչ գիրկիւն իմ և զկենդն իմոյ զբարերարդ ողջունեսչիք,
214 զԱնտիգոնէս զՀրեշտակդ մեծ թագաւորին Աղլլեքսանդրու:
Իւ նախապէս⁸ իմ և իմոց զբարերարդ ողջունեսչիք:

Եւ Կանդակէ՝⁸ իմացեալ յառաջ նկարեալ տախտակ պատկերին,
հաստատեալ: Եւ նորա ասեն.

+ F զխանչումն պտղոյն ուտէին փխ զխանձումն ... ունէին:

+1 BCDF Suq u ununup zlf:

+2 BCDF S_{uy} անտանիք չի ֆ:

+3 BCDF *Suy* *h* *ɣwɔlɔp* *ɔɪf*:

+4 BCDF *Տպ զանհուն և զղժուարին շիք:*

+6 BCDE *Տառերը կանգնած են:*

+6 BCDF *Տպ և Կանդակէ... փոխելով շիֆ:*

+7 BCDF *Suy aswgr huf lu zhif:*

+8 BCDF *Տոյ եւ կանդակէ ... հաւաստեալ չիք:*

— Զինչ մասունցք քեզ փրկութիւն:

Եւ իբրեւ պատմեաց զամենայն իրս և զյափշտակութիւն կնոջն իւրոյ ի բերրիկեցոցն¹ և զնորա զաւգնականութիւն ևս առաւել զԱնտիգոնեայ², և ապա գիրկս արկեալ և շաղեալ պատեցան զնովաւ մայրն և եղբայրքն: Եւ ապա առեալ³ տարան յարքունական տեղիսն յալլ ինչ յարկ, յորս և իջեւանեալ էին հրեշտակքն Պովրոս Թագաւորին հնդկաց և պարսիցն և իլլամացոցն: Եւ ճաշս պաշծառս կազմեցին յարքունեացն և ճաշակեցան⁴ և շնորհակալ եղեն զԱնտիգոնեայ: Եւ Անտիգոնէ հարցեալ ընդ հրեշտակացն և ասէ.

— Վաղղին որպէս յանդիման լինիմք դշտոյին, զի կարի յոյժ կո-
րովամիտ գովէն զդա:

Եւ նորա ասեւն.

— Որպէս և կամիս, այնպէ՛ս եղիցի:

De hem met.

— Արարածս նման մարդոյ է. արեւելք հեղիկք, հիւսիս ավախիկք,
հարաւ՝ դշխոյացիք, արեւմուտք՝ մակեդոնացիք:

— Վաղիրն չառաջ դու մատուցեալ ողջոյն և խաւսեաց առ դշխոյն նամակաւն Պովրոսի և յետոյ՝ պարսից և իլլամացոց և յետոյ հուսկ մակեդոնացիս, զի մի գուցէ ծաղր առնիրցն զմեզ վասն այս պատճառիս, որ ի յետ նոցին իմաստութեամբ պատասխան առնէ ընդ դշխոյին կորովամիտն և իմաստունն:

կորովամիտն և իմաստունն:
Մէջ. Իսկ ի միւսում առւրն Կանդակէ եկն ի դուրս արքունական
թագովն, ցուցանելով զառաւելութիւն հասակին մեծութեան և զերեսն
հանգոյն աստուածոց⁴, մինչ թուեալ Աղեքսանդրի զմայրն իւր տեսա-
նել զՈլոմպիոսա: Իսկ յառաջեալ⁵ հրեշտակքն Պովրոսի և տուեալ
զթուղթն, յետոյ և սլարսիցն, և իլամացոցն, յետ հուսկ և ինքն՝ խաւսել
ընդ զշտոյին. «Բարեկամք զշտոյին բազումք եղիցին, և թշնամիք բա-
ւնդ զշտոյին»: Յայս սլատասխանիսն հաւանեալ, զշտոյին յաջոյ
րեկամք դարձցին»: Յայս սլատասխանիսն ոսկի գինարս ծանր և յահեկէ՝
կողմանէ հանեալ ի քլամիդ մետաքսէն ոսկի գինարս ծանր և յահեկէ՝

+ F բերկրիկեցւոցն:

+1 BCDF Տպ ևս առաւել զԱնտիգոնեայ շի:

+2 BCDF *Suy* եւ ապա առեալ... պարսիցն և իլլամացոցն չի:

†3. BCDF Տպ և ճաշակեցան ... դշխոյին կորուլամիտն և

+4 BF Հանգրիտաստուծոյ փխ հանգոյն աստուածոյ:

+5 BCDF Տպ իսկ յառաջեալ... և մոծանէ յարքունիսն զԱնտիգոսէ—ԱՎ:

տեսանէր մեծն Անտիգոնէ,
Որպէս զխորան Մովսէսի
կամ զտաճարն ի Սողոմոնէ.
Յոր սեղան կաղմեր ի նա
սուրբ հողովրն Բերիկէ,
Զենման անարատ գառին
և անճառ բանին ի հարէ:
Վերոյ շորս անփուտ փայտից
հաստատեալ զհիմն ի քարէ.
Զեղունքն էր մարգարտաշար
և որմաք փայլմամբ ի սարդէ,
Գահոյքն ի շափիւղայից,
կարկեհան բիւրեղ ի շիկնէ,
Բաղմոցն պալարակապ
և հիւսեալ յոսկի տաղանդէ:
Սեղանքն ի փրղոսկրէից
և կաղմեալ նա ի գոճաղմէ,
Խարիսխ և սիւնքն խոյակք,
սեւ աթոռք ի հընդկականէ,
Պատկեր նըկարեալ մարդոյ
էր անթիւ ի բաղմոթենէ
Եւ կառք գերադէն ճախաւք,
ծիրանապաճոյճ ի կայծէ:
Հանդերձ ձիաւար կառաւք
կարծիս ունել յընթացէ,
Խորանաշատ կամարաւք,
զերդ դարնան աղեղն ի յամպէ.
Որով աստուածոց պատկերք
խուժադուժ ի յարեան գունէ,
Ծառաւք և ծաղկուլ, պըտղաւք,
վարդ, շուշան ի կանաչ թըփէ:
Իսկ ի միւս աւրն առեալ
դըշխոյին զձեռն Անտիգոնէ,
Յուցեալ լուսաճանճ սենեակս
յաւդային անդամանդ քարէ,

Զարեգակն ի տախտակի
և զլուսինն ի տասն ու հընգէ,
Տանուտէրք մոլորականք
հըրճուէին ի բարկ աստեղէ:

Եւ գետք ոսկեգոյն բըխմամբ⁺
ծիծաղածաւալ ոռոգէ.

էջ 217 Եւ նորա յափշտակեալ յանուանէ կոչմանէն, յայնկոյս դարձաւ:
Եւ զշխոյն ասէ.
— Այդ զի՞ դարձար յայնկոյս ի⁺ ձայնէ Աղեքսանդրոս:
Եւ սա ասաց.
— Տիկի՛ն, ես Անտիգոնոս⁺ կոչեմ՝ հրեշտակն Աղեքսանդրոս:
Ասէ զշխոյն.
— Թէպէտ և Անտիգոնոս կոչիս առ իս, այլ թագաւորն Աղեքսանդրոս զու էս, և այժմ ցուցանեմ քեզ:
Եւ բուռն հարեալ զնմանէ, տարաւ ի ներքսագոյն սենեակ մի և բերեալ մատուցանէր նմա զնկարեալ⁺ պատկերն, որ ի⁺ տախտակն էր, և ասէր.
— Ճանաչե՞ս զքո ձեւ-կերպարանացդ⁺: Եւ այժմ զի՞ դողաս և զի՞ խոռովեալ ես պարսկակորոյս և հնդկավան(դ), որ վանեցեր և⁺ կործանեցեր զյաղթութիւն զմարաց և զպարսից⁺, պարթևաց:
Տարեալ յապահով տեղի⁺
ի ներսագոյնքն սենեկի,
Ասաց. «Պատմեա՛ առանձնակի,
Զի Աղեքսանդր ես դու յայտնի»: Եւ ցուցանէր զտիպ պատկերի,
Որակացեալ ի տախտակի,

+ Կախան անավարտ է: Շարունակութեան համար բողբոջած էջահատվածը այնպես էլ մնացել է քափուր:

+1 E և փխ ի: Ուղղումն ըստ BCD-ի:

+2 F այստեղ և այլուր՝ Անդիոքոս փխ Անտիգոնոս:

+3 B Տպ զնկարագիր պատկերագիրն փխ զնկարեալ պատկերն, F զտիպ պատկերագիրն:

Իւրով:

+4 BCDF Տպ որ ի տախտակն էր չի:

+5 AF Եւ նորա ծանուցեալ սկսաւ դողալ:

+6 BCDF Տպ վանեցեր և չի:

+7 B Տպ զպարսից չի:

+8 B Ի յապահով տարեալ տեղի փխ տողի:

Յորդ՝ դարհուրեալ քաջն ի մտի՝¹
'ի ասաց, «Կորալ անդտանելի»:

— Եւ այժմ առանց դարձու և պատերազմի անկար ընդ ձեռամբ-
 Կանդակայ³⁶⁵ դշխոյի⁺²: Այսուհետեւ գիտեա՛ Սղեքսանդրոս, զի որ թուի-
 ի մարդկանէ խորհել ինչ մեծամեծս, և այլ ոք թերեւ մեծամեծս քան
 զնորա խորհուրդն և զիմաստութիւն ունի:
 ԻԷ.Ա

Մեծ. Առ այս սրտմտեցաւ Աղեքսանդրոս և կրճտէր զատաւանդս իւր: Ասէ Կանդակէ.

— Զի՞ սրամտեալ ես, դի՞ կրճտես զատամոռնսդ, այժմ զի՞նչ կա-
րես առնել ինձ այդքան մեծ թագաւորդ:

$$b_L \text{ in } m\mu\text{t}_5.$$

— Վասն այն դեղամամբ կրճտեմ զատամոռնսս և ևս³ բնիկ սրտով
տիմ, զի ոչ ոննիմ զսուսերն իմ առ իս:

Uut; mihihinu.

— Եւ թէ ունէիր, զի՞նչ կարէիր առնել:

be in many.

— Սպանանէի զքեզ նախկին, զի այլ մի ևս գտցիս, քան թէ հնազանդեի, և սպա անձամբ անձին իմոյ մատնիչ լինի:

64. In many.

— Եւ այդ զի՞նչ քաջութեան եւ թագաւորութեան մտայ ես:

Զարհուրիւ

Բարկացեալ Աղեքսանդրի÷4

և խնդրէր ըզսուրն երկսայրի.

—Սպանանե՛մ ըզքեզ, տիկի՛ն,

Կանդակէ՝ կանաց գովելի.

Զի հնադանդիմ քեզ, ո՛վ դըշխոյ,

յԱդամայ ծընունդս ամէնի.

Նախախնամող դու վերին,

դարձուցես զիմ շարն ի բարի:

Զարհիւ

Կանդակէ, խանդաղատեալ⁺⁵.

+ CD $\xi_{\mu\nu}$ $\sigma\rho$ $\psi|\mu$ $\beta\sigma\rho$:

+1 Եւ Ընդ որ զարհուր յիւր մտի վիյա տողի:

Հ. 2 Բ Դժվարություն, որով դու ասացել եմք մի այլի (նման Ա կնոջ մի այլու, որպես ասա-

+3 BCDE *սկ* փխ *հա*: Ուղղումն բառ Տալ-ի:

+4 Զափարիա Գնունեցու կաֆան է: BCD Կաֆան չի:

+5 Զափարիա Գնունեցու կաֆան է: BCD Կաֆան չի:

— 312 —

առ արքայն մակեդոնացի,
— Թո բարեհաջըն փոխ ամենմ,
արքայիդ գերակայ վեհօրդ,
Որ ով աղատեր զճարսն իմ,
քեզ շահեր անուն գովելի,
Վանեցեր ըզփարսառն
և եղեր նրման Մովսէսի:

— Արդ, ալ մի՛ երկնչիր, Աղեքսանդրէ՛, քանզի դու, որ զմա-
նուկդ իմ ասարեցուցեր և զկին դուրս ի բերրիկեցոց անտի, և էս վքեզ
այսպէս պահեցից՝ ասեւ⁺ զբեզ ոչ գոյ Աղեքսանդրոս, քանզի գիտաս-
ցեն⁺¹ զբեզ, եթէ դու Աղեքսանդրոս ևս՝ վաղվադակի դառնապէս սպա-
նանեն զբեզ, զի և դու զՊովրոս սպաներ։ Քանզի կին փոք(ր) որդոյն
նանեն զբեզ, զի և դու զՊովրոսի արքային։ Սակս որոյ կոչեցիր Անտիգոնոս, և
իմոյ դուստր է Պովրոսի արքային։ Սակս որոյ կոչեցիր Անտիգոնոս, և
ես ի ներքս և յօգին իմ պահիցեմ զխորհուրդս քո, որպէս⁺² զսիրտս իմ
ի փորի իմում։

Ասաց ոչխոյն.

Մեծ. Զայն ասացեալ և ելին արտաքս: Ասաց զշտոյն.

— Որդեա՛կ իմ Կանդուկէս և դո՛ւստր իմ⁺³ Մարպէսգա, եթէ ոչ ի դէպ ժամանակի գտեալ էր ձեր զգաւրն Աղեքսանդրի, ոչ ես զքեզ այլ ալսրէն ընդունէի, և ոչ դու՝ զկլինդ քո գտանէիր: Այլ եկայք արժանի լիցուք հրեշտակիս Աղեքսանդրու և մատուցուք սմա ընծայս արժանապէս:

Եւ ասաց երկրորդ որդիին նորա Կարաբովս⁴:

— Մա՛յր իմ դժխոյ, Աղեքսանդրոս ասորեցոյ զեղբայրն իմ (և զկիւն նորա)⁵, տացո՛ւր զմա զինչ և կամիս:

Իսկ երբորդ որդին ասաց.

— Տիկին մա՛յր իմ, կիճն իմ տրամի յաղագս հաւրն իւրոյ, զի սպանեալ եղև յԱղեքսանդրէ: Եւ արդ, տրամեցոյցանել⁶ կամիմ զՄա-

† Ե Տղ ասել ան խուժադուժան:

+1 E ոչ գիտասացեն, B Տպ հիվէ գիտասացեն: Ուղղումն ըստ CD-ի:

÷2 ABCDEF Տպ որպէս ... իմում շի^f:

† F ηρωισμοῦ ἡδὲ καὶ ὑπο:

†3 F դուստր իմ և նու:
†4 F Կարապետյան, F Կարապետյան: Ուղղումն ըստ BCD Տալ-ի:

+5 Լրացրո՞ւմք ու՞ր $AB C D F$ Տպ-ի:

+6 CD նա տրտմեցուցանել կամի վիժ տրտմեցուցանել կամի:

կեղծանցին և զնորա հրեշտակն ընդ ձեռամբ ունելով աստ՝ սպանանէր զայս Անտիգոնոս:

Ասէ զշխոյն.

— Եւ զի՞նչ աւգտէ քեզ, որդեակ. զի ոչ ինչ փոյթ է Աղեքսանդրի, եթէ զայս աստ սպանցես: Քանզի ևն բազում ծառայք Աղեքսանդրի, քան զսա:

Եւ ասաց մեծ որդին՝ Կանդուէս.

— Այլ ինձ սա եղև փրկիչ և կենջն իմոյ, և ես երգմամբ պարտիմ զսա ամբողջ անդրէն դարձուցանել առ թագաւորն իւր: Իսկ եթէ ապա աշտպէս իցէ, մեք յաղագս սորա աստ մարտ եղեալ⁺¹, խառնիմք ընդ միմեանս: Ես ահա զայդ ոչ կամիմ, բայց եթէ դու կամիս՝ զիս պատրաստ գտցես պատերազմի⁺²:

Մեծ. Իսկ Կանդակէ երկուցեալ վասն մանկանցն, թէ մի գուցէ կոռուցին, ի բաց առեալ զԱղեքսանդրոս և ընդ նմա ասաց.

էջ 219 — Աղեքսանդրէ՛, յամենայն ուրեք եղեալ ես կորովամիտ և իմաստուն⁺³, բայց աստ⁺⁴ կարի յիմարագոյն իրս գործեն մտացդ: Եւ արդ որպէ՞ս արարից, զի (մի՛) կոռուցեն մանկունքն իմ:

Մեծ. Ասաց Աղեքսանդրոս ցԿարաբով և ցԿանդուէս.

— Եթէ զիս աստ սպանչիք, ոչ ինչ փոյթ է Աղեքսանդրի, քանզի հրեշտակը ոչ եթէ պատուականք ինչ իցեն թագաւորաց, այլ անպիտանք ևն նմա ի գործ պատերազմի: Արդ, եթէ դուք զիս աստ սպանչիք, ունի և այլ հրեշտակս Աղեքսանդրոս: Խոստացարո՞ւք դուք ինձ մասն պարգևաց տալ աստ, զի առ ձեզ մնացից⁺⁵ և երթեալ հաւանեցուցից զարքայն գալ առ ձեզ, իբրեւ թէ կամեցեալ ձեր, զոր պատրաստէք նմա զընծայսն դէմ-յանդիման մատուցանել: Եւ յայնժամ ընդ ձեռամբ արկեալ և զանձանց վրէժ խնդրեալ, հաւանեցուցեալ զսրհսչիք ի սրտմութենէ:

Մեծ. Հաւանեցան եղբարքն և առեալ⁺⁶ եմոյժ զնոսա առ Կանդ.

+ BCD մեծ որդին չի:

+1 B Տպ պատերազմի առնելով փխ եղեալ, CD եղեալ պատերազմաւ:

+2 B Տպ պատերազմի չի:

+3 B Տպ և իմաստուն չի:

+4 B Տպ աստ և ոչ մի ինչ պատճառ ոչ կարես գտանել մտաց որպէս փխ աստ ... որպէ՞ս արարից:

+5 BCDF Տպ անցից մնացից:

+6 ABCDF Տպ և առեալ ... խաղաղութիւն չի:

և արարին խաղաղութիւն: Բայց զշխոյն հիացեալ զարմացաւ ընդ միտսն՝ Աղեքսանդրի և ասաց ցնա առանձին.

— Աղեքսանդրէ՛, իցի՛ւ եթէ էիր և դու իմ որդի, զի քեւ ամենայն աղանց իշխէի: Քանզի ոչ եթէ պատերազմաւ ևեթ ընդ ձեռամբ արկէր աշխարհս քաղաքայնաւք, այլ բազում իմաստութեամբ:

Խաչատուր⁺

Ընծայս է յառաջ բերել

Կանդակէ զըշխոյն ցանկալի

Ու տուրք և ուժիտք առնէ

հրեշտակին Աղեքսանդրոսի.

վասն այն էր երախտեաց նորա⁺¹,

զհարսն⁺² ազատեաց ի պատուհասի.

նըմա մեծարանս արար,

զինչ արէն էր թագաւորի:

Խաչատուր⁺³

Անտիգոնէս յոտն եկաց,

ծունր ածէ տիկնոջ Կանդակէ.

Ասաց, թէ. «Տանիմ զընծայս

արքային իմ Աղեքսանդրի,

Որ հանց սիրելի դառնայ

բարեկամ երկրիս հայրենի.

Անահ և անվախ մընաք

յամենայն զիմաց տենչալի»:

Զաքարիա

Դըշխոյս պատասխան առնէ⁺⁴

հրեշտակին Անտիգոնոսին.

— Ի փառք ՚ւ ի պատիւ կենայ

Աղեքսանդր Մակեդոնացին,

Յաշխարհ(հ)ս անսասան կենայ,

որ վանէր ըղիմ թըշնամին,

Ուրախացուցէր ըզմեզ

՚ւ ազատէր զհարսն իմ ցանկալի»:

+ Նկատի ունի խաչատուր Կեչառեցուն: BCD խաչատուր չի:

+1 BCD երախտեացն փխ երախտեաց նորա:

+2 BCD որ զհարսն:

+3 Նկատի ունի խաչատուր Կեչառեցուն: BCD խաչատուր չի:

+4 Զաքարիա Գեղեցուն կաֆան է. BCD կաֆան չի:

— Արդ, լեր ի սոցանէ պաշտպանութիւն կրել և պաշտան մեծապէս Կանդակեայ պահել նմա ղխորհուրդն: Բայց ես խրատ տամ քեզ, ղի յայսմ հետէ այլ մի՛ վստահասցիս անձամբ անձին քո հրեշտակ լինել, ղի մի նմանեսցիս այնոցիկ, որ ղինքհանս||արտահանել ջանան: Մեջ. Եւ յետ ատուրց ի գնալն տայ նմա Կանդակէ ընծայս արքունական՝ պատկս անդամանդեայ բազմաքանրարս և վաղաս՝ պինովտոն յունիովնաց՝ և բիրդայց ի քղամիդիայ աստեղաճաճանչ ի բոլորածիրանէ ոսկեթել: Եւ այնպիսի պատուով առաքէ զնա յանձնաւորութեամբ ընդ իւր ղինուորսն:

Գեսպանս ի ճաշ հրաւիրեցին
Եւ մեծարեն ի բաժակին,
Յողարկելով ուտի եկին
Ի մեծ բանակըն հեծելին.
Բայց Պովրոսի դուստրն ա(նդստին)⁺¹
Հարսնացեալ կայր զըշ(խոյին),
Ասէ. «Սպանեմ զհրեշտակ (չար)ին
Աղեքսանդրու ղՄակեդոնին»:
Եւ⁺² նա ղիմ հայրն եսպան ի կռուին
Ի Հունդուստան մեր աշխարհին,
Խափանեցին ղխորհուրդ իրին,
Պատուով ըզնա յուղարկեցին:
Ասաց մատըռուակ ղինոյս,
որ (զկթղայ)ս ի ձեռն է առել,
— Առէ՛ք, (ըմպեցէ՛ք) ղգինիս
և հերի՛ք արէք ղըրուցել.
Յերկար ճանապարհ ունիս,
զընալու ես անհոգացել.
Զայս տիկնոջ մըտաւքն ասէր,
որ վախէր զնա ըսպանանել:

+ F պիովնոն յունիսեայ:
+1 Այս և հաջորդ կախայի E-ում քափված քանափի տակ մնացած անընթեքների հատվածները լրացված են ըստ CD-ի:
+2 CD Ձի փխ եւ:

Մեջ. Եւ գնացեալ սորա⁺ ի կարգեալ ատուրսն, եհաս ի յայն սքանչելի յայրսն, որ ասաց նմա Կանդակէս՝ ղչաստուածսն գնալ շրջել: Եւ յետ ի ներքս հանդերձ սակաւ ղինուորաւ և տեսանէ բալ աստեղանձանչ, և փաղփէին յարկ ձեղունացն՝ իրրե յաստեղց ճառագայթիցն, և յարտաքուստ երեւոյթ ղիւացն և թմբին լուսեամբ ծառայել: Եւ ղարհուրեցաւ յառաջագոյն ըմբռնեալ, բայց եկաց մնաց տեսանել, թէ ղինչ լինիցի, քան ղի տեսանէր||զԱմոնայ բազմեալս, որք փայլէին յաշացն իբրու ճրագացն⁺¹ ճառագայթք:

Սեսոնքուսիս աշխարհակալ
Եղեալ այսրէն ի աեղիս կալ,
Զոր և մըտեալ արքայն պընդեալ,
Մատուցանէր զոհս ի խընդալ:
Առնու հրաման պատասխանեալ⁺²,
Մահկանացու և անմահ կալ,
Յաղթըս յոքունց ուրախանալ⁺³,
Ի բոամբ ածել ղաշխարհս ընկալ:
Բայց չըհասնէ իրին մընալ³⁶⁶,
Զուր⁺⁵ աշխատի ունայնաբար,
Լի սնտի երազաբար,
Այլ վըճարէ ղկեանքըն բառեալ:

Եւ ղմի ոմն, որ ասէր.
— Խնդրա՛ւ ուրախ լեր, Աղեքսանդրէ, ղի ղխտե՞ս ղիս, թէ ով եմ ես:
Եւ (ասէ)⁺.
— Ոչ, տէր:
Եւ ասէ.
— Ես եմ Սեսոնքուսիս աշխարհակալ թագաւոր, բնակ(ակ)ից⁺⁷

+ B Տպ արբայ, CD սա փխ սորա:
+1 E ճառագայթից փխ ճրագացն: Ուղղումն ըստ ABCDF-ի (համաձայն M-ի):
+2 CD պատասխան տալ:
+3 CD արխանալ փխ ուրախանալ:
+4 BCD Զաբարիա չիֆ: Հեղինակային նշումը վերաբերում է բանաստեղծի ներմուծած երկու տողին (10—11 տողեր):
+5 CD Զուր ... երազաբար չիֆ:
+ Լրացումն ըստ BCD Տպ-ի:
+1 Ուղղումն ըստ B Տպ-ի:

չաստուածոց եղեալ, բայց ոչ այնչափ բարեբախտիկ եղէ, որպէս դու,
զի առցես անուն անմահ յետ մահու⁺:

Եւ ասեմ:

— Զիա՞րդ, տէ՛ր:

Եւ ասացեալ⁺¹.

— Զի ես, զբոլոր աշխարհս հնազանդեցուցեալ եւ զայսքան ազինս
ծառայեցուցեալ՝ անանուն եմ, բայց դու եղիցիս անունանի՝ շինեալ
զփափաղելի աստուածոցն յեզրիպտոս զՍքանդարիա, աւստղոս⁺², իա-
լան, զրաւդ, զուտալ³⁶⁷: Այլ երթի ներքս եւ տեսցես զարարիչն ամենայն
բնութեան եւ զվերակացուն:

Մեհ. Երթայ թագաւորն ի ներս եւ տեսանէ բալ հրափայլ եւ զաս-
տուածն, որ անցեալ նստէր ի վերայ աթոռոյ, զոր երբեմն ետես ի
Հոակոտիդի, երկրպագեալ ի մարդկանէ՝ զտէրն Սարապիս: Ասաց.

— Զի՞նչ է այս, դե՛ անապական ծնունդ: Տեսի զքեզ ի կողմանս
լիբէացոց յաթոռ նստեալ եւ այժմ աստ դարձեալ տեսանեմ զքեզ:

Ասաց մաւտ առ նմա կալով Սեսոնքուսայ Աղեքսանդրէ.

— Սա ամենայն ուրեք երեւի ի միում տեղոջի⁺³ ոչ հաստեալ:
Մեհ. Եւ ասաց Աղեքսանդրոս.

— Տէ՛ր աստուած, քանի՞ ամ կեցից:

Եւ Սեսոնքուսիս ասաց.

— Բարիոք է մահկանացուի ոչ գիտել զվախճանն⁺⁴ իւր, քանի
այնմ աւուրն ակն ունելով, յամենայն աւուր մեռանի: Այլ այս լաւա-
գոյն է ոչ ունել ի մտի, եթէ բնաւ ամենեկին իսկ վախճանեսցի: Բայց,
սակայն, զոր շինես քաղաքն, եղիցի հռչակաւոր եւ երեւիլի, ամենայն

+ C յետ մահուան քո:

+1 BCD Տպ Ասաց փխ եւ ասացեալ:

+2 BCD Սուտողոյս փխ աւստղոս, F զաւստուածոց բնակութիւն փխ աւստղ

+3 B Տպ տեղիոջ հաստատեալ որպէս եւ երկին երեւի ամենայն ուրեք ի միում

հաստիւ հաստատեալ, F աւուր հաստատեալ, որպէս եւ երկին երեւի ամենայն ո
բարձրութեան հաստատեալ փխ տեղոջի ոչ հաստեալ:

+4 B Տպ թէ երբ վախճանի քանզի ակն ունելով աւուրն այնմիկ յորմէ հետե ուսան
վախճանեցաւ բայց անգիտութեամբ կրել զայս զանխով մոռացան մատուցանէ ոչ ունել ի
մտի, թէ բնաւ ամենեկին իսկ վախճանի, F զոր վախճանի իւրոյ քանզի ակն ունելով միշտ
աւուրն այնմիկ եւ յորմէ ուսաւ մարդ զօրն զայն վախճանեցաւ սիրտ նորա յահէ անտի բայց
անգիտութեամբ կրել զայս զանխով մոռացան մատուցանէ ոչ ունել ի մտի թէ բնաւ ամենեկին
վախճանի զի մի ունայնացի ի գործոց եւ ի շինութենէ փխ զվախճանն... ամենեկին իսկ վախ-
ճանեսցի:

մարդկան կերակրիչ եւ դայեակ ամենայն աշխարհի, եւ բազում թագա-
ւորք եկեւցեն յատակսն, քեզ երկիր պագանելով իբրեւ աստուածոց, եւ
բնակեցեն ի նմա մեռանելով եւ ոչ մեռանելով. քանզի գերեզման քեզ
լիցի, զոր շինես քաղաք:

էջ 223

Մբտեալ ի մեհեան Սարապեայ
Մեծ արքային Աղեքսանդրեայ,
երկրպագեալ յաղաթըս կայ
Եւ ըզկենաց քրննումն տայ,
Զմահու հրաւէրն հասկանայ,
Յորմէ ազգել անգիտանայ,
Թէ գիտելոյ հընար⁺ չոկայ,
Դալիք աւուրն, որ յապա գայ:
Անմահ ասէ եւ յար մընայ
Զգործըս բարեաց, զոր աստէն տայ,
Իսկ անմահաց մահ շարեաց կայ
Եւ յիշատակ ազգացն, որ կայ⁺¹:

ՄԾ. Այսպէս ասացեալ հրեշտակն, ելանէր արտաքս Աղեքսանդրոս
եւ առեալ զիւրսն՝ գնայր զճանապարհն, զոր երթալոց էր: Ելին ընդ
առաջ նորա նախարարքն եւ պսակեցին զնա թագաւոր⁺² եւ ետուն նմա
զարքունական պատմութեանն:
ՄԾԱ. Իսկ զգնաց ճանապարհին յամազունիս³⁶⁸ առնէր: Եւ երթեալ
առ մաւտ անդր, առաքէր առ նոսա թուղթս, որ ունէր արիւնակ զայս:

(Խր) (Թուրք Աղեքսանդրի առ ամազունս, եւ նոցա⁺³
ննազանդել նմա, տալով նմա ոսկի եւ արծաթ բազում)

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս ամազունեացդ՝ խնդալ: Զառ Դարեհին
զկոխն կարծեմ զձեզ գիտել, եւ զանդուստ ի հնդիկս, որ զաւրու գնա-
ցաք⁺⁴: Եւ գտաք անդ արու քաջս զառաջնորդս նոցա եւ զթագաւորս եւ
զմերկիմաստասէրսն, եւ առաք հարկս ի նոցանէ եւ զնոսա թողեալ յիւ-

+ D ճարակ փխ հընար:

+1 CD գայ փխ կայ:

+2 F Թագիւ փխ թագաւոր:

+3 AF եւ նոցա ... արծաթ բազում շի:

+4 AF եւ զբախելն (A զկուռելն) ընդ Պոլրոսի փխ որ զսուր գաջաք:

Քեանց տեղիսն կալ մնալ, և ի խաղաղութիւն գերկիրն հաստատեցաք: Վասն որոյ խնդութեամբ զմեզ ընկալան և զոհս կատարել վասն մեր արարին: Եւ անդուստ դարձեալ առ ձեզ եկայք: Արդ և դուք եկայք ընդ մեր ընդ յառաջ, քանզի գամբ ոչ չար ինչ առնել, ալլ տեսա՜նել զաշխարհն, միանգամայն և ձեզ բարի առնել: Ո՛ղջ լերուք»:

ՄԾԲ. Եւ նորա բնկալան զգիրն և գրեցին⁺ այսպէս¹. «Ամադո-
նեա(յ)ք քաջք և առաջինք զարու, հզար⁺2 թագաւորիդ Աղեքսանդրոս՝
խնդալ: Դրեցաք քեզ, զի գիտասցես յառաջ քան զմտանելն քո ի տե-
ղիս, զի մի գուցէ անփառաւոր դարձցիս անդրէն: Ի ձեռն այսր թղթոյ
հաւաստի գիտուն առնեմք զքեզ իմանալ զիրս աշխարհիս մերոյ և
զմեզ: Զի եմք քաջք և առաքինիք, քանզի եմք ամադոնական գետոյն
այլ յայսկոյս և բնակեալ եմք ի կղզոջ. և շրջաշափութիւն իւր տարոյ
գնաց, և շուրջ զիւրեաւ գետ է, որ ոչ ունի սկիզբն⁺3 և է մի մուտ: Եւ
եմք բնակեալքս՝ կոյս բիւրք քսան զինուորք, որ զարանց⁺4 փորձ⁺5 ոչ
գիտեմք, և արու առ մեզ||ոչ գոյ որ: Եւ արքն մեր յայնկոյս գետոյն
բնակեալ են, զաշխարհին վիճակ ընդ որ կալեալ ի վայելչութիւն: Եւ
մեք տարոյ-տարոյ առնեմք կացուրդքս, տանս ամէնաժողովս, ձիա-
սպանութիւնս առնելով զենմունս Արամազդայ և Պոսիգոնի⁺6 և Հե-
փեատեայ⁺7, աւուրս երեսուն: Եւ այսպէս անցանեմք ընդ գետն յայն-
կոյս առ արսն, և նորա առնեն առ մեզ ամուսնութիւն մերձաւորութեան
աւուրս երեսուն: Եւ ոչք կամին ապականել զմահնս ի մէնջ, անցանեն,
մնան անդրէն առ արսն: Եւ զէզն, որքան միանգամ ծնանին, եղեալ
եալթնամեայս, անցուցանեն առ մեզ: Իսկ յորժամ թշնամի զաւր ի մե-
րոյ աշխարհիս եկեսցէ, եյանեմք ընդ զէմ նոցա⁺8 հեծելս աւելի քան

+ B Sպ և նորա նմա գրեցին:

+1 AF Խորագիր. Թուղթ ամացունեաց (Ի չափաց) առ Աղեքսանդրոս:

+2 D *Agrippa* hf:

†3 Է սկիզբն: Ուղղումն քսա $BCDF$ հայ-ի:

+4 F դարան փխ դարանց:

+5 C *την*δ *ψ*ηψ *τη*τηδ:

+6 E փախդոնի, AF Պփախդոնի:

+7 AF և Հեղինակության շիֆ:

+8 CD Հաշորդում են հետևյալ կախաները.

—Դետարան եկեալ ամադուսնի,

Որ տասպար յոյս բարձեալ ունի.

Թուխտս մատուցեալ Աղեքսանդրի

Յամադունեաց քաջ ըար ունի.

— 320 —

զբիրարս երկրտասան, և այլք զկղզիոնս պահեն, և գամբ ընդ յառաջ ի սահմանս, և արքն կազմեալ զկնի մեր գան: Եւ եթէ ոչք ի պատերազմին վիրաւոր լիցի, կերակրեալ լինին ի նուիրական սեղանոյն Արամազդայ, և ամենեքեան նմա երկիր պագանեն երկիցս յաւուրն և ազգայնոցն պսակ յարայիշելի: Եւ որ որ անկցի ի պատերազմին պաշտպանելով յաշխարհիս, մերձաւորք նորա ինչս առնուն ոչ սակաւ: Եւ եթէ ածցէ որ ի թշնամեացն ի կղզիս, կա առաջի յազթութեան նշանակ ունեւոր, արծաթիս և ոսկեղէն ոչ սակաւ և ոռճիկ կերակրոց մինչև ի կեանս իւր, մինչ զի մեզ ամենեցուն նահատակել վասն մերոյ աշխարհիս: Իսկ եթէ ի թշնամեացն յազթեսցոր կամ փախիցեն՝ ամաւթ նոցա կա և մնա, զհետ նոցա երթալով յամենայն ժամանակս: Եւ եթէ մեզ յազթեսցեն, կղիցի⁺ կանաց ամազուհեաց յազթեալ³⁶⁹:

Արդ, տե՛ս, ո՞վ⁺¹ Աղեքսանդրէ. մի՛ գուցէ այս պատահեսցի քեզ:
Բայց պսակեմք զքեզ մահնայն յամի, որքան և կարգեսցես⁺²: Արդ,
խորհալ վասն այսորիկ, գրեա՛ մեկ այսրէն և գացես զբանակս մեր
ի սահմանս քո⁺³:

ՄԾԳ. Եւ արքայիցն առեալ և ընթերցեալ զգրեալսն և լոյով ժմտեալ,
զրեաց նոցա անդրադարձութիւն արինակ զաշ+⁴. «Ապաք+⁵ ամենայն
բագատորաց Աղեքսանդրոս ամազունեացդ՝ խնդալ: Երից մասանց յաշ-
խարհի տիրեցաք վերին աւգնականութեամբն և ոչ ուրուք թողեալ նշա-
նակ ամենեցուն յաղթեալ: Արդ, ամաթալի է մեզ թողուլ, եթէ ոչ եկես-
ցուք ի վերայ ձեր զաւրու: Արդ, եթէ կամիր կորնչել+⁶|| (և անբնակ զաշ-

Թե՛ որ մահուկ Մակեդոնի,

Իհր՝ ամբարշտին զայլ յայն տեղի,

Յուսկան զարմարիր Գրիգորին և ասաց ինքին իր
 Թագաւորին ի ինչիս յաշտնի

Երևանի քաղաքի քաղաքապետարանի քաղաքապետի պաշտոնի վրա:

ԼԿԱՐԱՆՈՒՄ ԵՐԻՐԸ ԿԱՄԱԳՆՈՆԻ

Կարգապահ ԳԳԻԻ-
Ի.Ճ.ԿԱՐԱՍԻԺՅԱՆԻ ԿՈՐՈՎԻ

Ե. Տեղադրուք և լիարժեք

Գանձահաճ արդեւորն զեօզանի:

Զանա՜ն ազդեկընդ հանդամար... (Ն.Մ. Ա. 90ա) փխ ևդիցի... լաղթել:

† F եղիցին կանանց տկարաց յաղթեալք (սուսա Ա, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 84

÷1 F ով թագաւոր Աղեքսանդրէ:

†2 Ե նկարագրեցես փխ և կարդեսցես: Սրբազրկուես Էս: ԵՍԷ ԷՍԷ ԷՍԷ

+3 F սահմանս քո: Ողջ լերս:

+4 F Խորագիր. «Երկրորդ թուղթ Աղեքսանդրի»:

+5 F Թագաւոր փխ կայար:

226): ըստ համաձայնության հարցով եւեթ *D*-ից (փակագծի մեջ):

226): Ուստի հատվածը փաղում եւի D-ից (փաղապսի աշխարհը):

— 321 —

խարհոգի ձեր լինելը՝ կացե՛ք, մնացե՛ք ի սահմանսդ: Բայց, եթէ կամիք՝ ձերում երկրիդ բնակել և ոչ առնուլ զփորձ պատերազմի՝ անցեալ քնդ գետդ, երևեցարուք մեզ: Սոյնպէս և արքն ձեր կարգեացեն զինքեանս ի դաշտիդ: Եթէ դայս արասջիք, երզնում ի հայրն իմ յԱրամազդ և յԱրես և յերա և յԱթենաս յաղթաւորն՝ ո՛չ զրկել զձեզ: Բայց զոր կամիցիք տալ հարկ, գայն առիցի ի ձէնջ ի ձեր զինուորութիւնդ, և ոչ եկիցի ձեր յարկ յերկիրդ, և զորս որոշեսցիք հեծեալս, առաքեսցիք ամեզ, և տամք ըստ իւրաքանչիւր ամսոց իւրաքանչիւր ումեք ոսկեմանասս հինգ, և թող զայլ ինչ: Եւ ի տարոջն գլուխ նորա արձակեալք լիցին յիւրեանց դառառն, և զորս ալսս փոխանակ նոցա առաքեսցիք: Արդ, խորհուրդ ի մէջ առեալ առաքեսցիք մեզ այսրէն պատասխանիք՝ Ո՞րջ յերուք»:

Ամադ կինն յառաջ մատենաւ,
 Թուղթ երեսո ի ձեռն արքային.
 Մայրքն և քոյրքն ողջոյն ասցին
 առաջի աշխարհակալին
 Եւ դճրամանդ յանձին կալաք
 կատարել յանըրբադեկին.
 Դու զսիրտդ ողորմած կալցես
 ծառալիցրս քո ճրամանին:

Արքայն արար պատասխանի
Թըղթաբերին ամաղունի.
Ասաց. «Ողջո՛ւն տուր սըխրալի
Իմ քերց և մարցըն գովելի:
Այս և այսպէս եղիցի,
Ընդ ձեր կամացորդ պատեհի»:

ՄԾԴ. Եւ նոքա խորհուրդ արարեալ գրեցին նորա պատասխանի, թէ
էր օրինակ այսպէս⁴. «Ամադունեաց քաջքն և առաջին զօրուն, զինքնա-
կալ թագաւորիդ զհրամանսն ընկալաք զԱղեքսանդրի: Տամբ քեզ իշխա-
նութիւն գալ անցանել առ մեզ և տեսանել զաշխարհս մեր: Եւ կարդեմք
էջ 227 տալ քեզ տարոջն ոսկոյ քանքարս հարիւր և) || քաջագոյնս ի մէնջ⁵ հինգ
հարիւր: Առաքեցաք քեզ ընդ յառաջ գալ ի սահմանսդ՝ բերելով քեզ

+ F Հաջորդում է «Երկրորդ թուղթ ամսական առ Աղեքսանդր» խոհագիրը (հմմտ Ա, 90բ):
+1 F Ի մենջ կանաչս հինգ:

[illegible]

Յանկարծաւրէն ամպն որոտաց
Շանապարհին Պարասանգաց
Եւ յորդահոս անձրև տեղեաց
Քառասուն աւուր⁺⁴ և միշտ բնթաց,
Որ գործեց դառն գործանաց⁺⁵,
Փտիլ աղեղանց և ջաւշանաց,
Ապա արևն պայծառ ծագեաց⁺⁶
Եւ արար աւդ մեծ խորշ(ա)կաց:

229 Եւ ասացին նմա բնակիւիք աշխարհում, որքան որ անկաշտ եղաք:

+ F եւ առեալ զայն Աղեքսանդրի եւ կարգեալ է

Ի պարսիադաշտոց կողմն փխ եւ դայս ... որ ի դնդ

+1 E զուգեզնացին: Ուղղումն ըստ CD Տպ-ի: F պարսիադացիոց: Ուղղումն ըստ E-ի հե-

72 CD պարասիզացոցն, E պարասիզացւոց, Ի պարասիզաց

Նիշտ կիրառությամբ:

+3. Լրագրումն քստ Տպ-ի:

+4 CD թր քառասուն փխ թառասուն աւուր:

+5 CD աստիճանադրական փխ դառն գործանաց:

+5 CD դառն երգործանաց փխ դառն գործանաց,
+6 C Ապա արնգել կաթն յորդանաց, D Ապա արն կաթն յորդանաց փխ տողի:

մուտք հինգ հազար և կառք բիրք և մարդկան բազում բիրք: Զայս լուեալ իմաստասիրին՝ Աղեքսանդրու, աւար առեալ զառ գետովն և զայլ ևս զաշխարհն Հնդկաց, և այսպէս բազինս շինեալ և հրատարս ի ձեռն իւրոյ զարտուն զոհս աստուածոցն կատարէր:

ՄԾԶ. Եւ ընկալաւ թողութ իմաստնոյն յԱրիստոտէլէ (որ էր ալսպէս գրեալ)՝:

(Ճ) (Թուղթ Արխատոսէլի առ Աղեփսանդր)

«Արիստոտէլէս, Թագաւորիդ Աղեքսանդրո՛ւ խնդալ: Տարակուսեալ եմ յոյժ ի խնդիր՝ զի՞նչ առաջին քեզ, ապա զի՞նչ վերջին թուեցից: Քանզի Արամազդ վկայէ և Պոսիդոն. զի երջանիկ, երեւելի և հռչակաւոր գործոց նախ առաջինն աստուածոցն ամենայնիւն և ամէնուրոհաց շնոր, ունեմ: Զի զամենայն հանդէս և զնահատակութիւն և զվտանգ յանձնի կրեալ և ոչ ի միում ոչ ըմբոնեցար: Քանզի ի Հնդկաց աշխարհն երկրորդ և բազմապատիկ ի ձմերուս մատնեալ ապրեցար և ի նոյն երկիր, եթէ ոչ զինքն տալ ժուժասցի, երեւելի և հռչակաւոր և սքանչելի գործոց անունս առցէ: Քանզի զարապետութեան քաջ նահատակ զիւրաւ գիտելի է, և ի խորհուրդ խրատու նետառովը³⁷⁰ և զինուորութեան կոխ քաջ որդիս եւ³⁷², որ զբազում մարդկան ետես զքաղաքսն և զմիտսն ծանեալ: Զի ասեմ քեզ, որ առ երեսուն ամաւք քեզ են իրք, զոր ասեն, թէ Աղեքսանդրոս Մակեդոնացին յարեմտից յարեւելս հաս, և խնդութեամբ ընկալան զնա եթովպացիք և սկիւթացիք³⁷³, ոմանք ի մուտս և ոմանք ի յելս արեղականն և ալլք, որք թուէին ընդդէմ կալ քեզ: Եւ նոքա առաքեցին ազաշելով, որպէս զի բարեկամասցիս նոցա: Այս³⁷⁴, Թագաւոր հանգիստաստուած³⁷⁵: Ո՛ղջ լեր»:

ՄԾԷ. Եւ առեալ զզաւրն, եկն և գնաց ի Բաբելոն³⁷¹: Եւ հասեալ զմեծաւ պատուով պատուեցաւ և զոհս մատուցանէր շատտու հանդէսս ի մերկամարտութիւն⁺⁶ րմբշաց (և երաժշտական կատարող) ⁽⁺⁷⁾

+ CD մտաւորին փխ իմաստասիրին:

+1 Լրացումն քստ *CD*-ի:

+2 Տալ Ողիսէս փխ որդիս էս:

+3 Բ սկիւթացիքն և եղիպտացիքն և արաբացիքն և ամենայն աղինք. ոմանք ի մուտն¹⁸

(နိမိတ် A, 91ပု):

+4 F S_{uf} U_{fn} $\psi|u$ U_{fu} :

+5 CDE Հանգիստ աստուած: Ուղղումն րստ Տայ-ի:

+6 BF *Տպ մերկակրթութիւնն Վիս մերկամարտութիւնն:*

+7 Լրացումն քստ *F* Տպ-ի:

ՄԾԸ. Ապա գրէ թուղթ Ուրմալիադայ մարն զիւր իսկ անցեալ իրսն, որ էր պատճէն այս, և թղթոցս աշտոցիկ առաքելոց, ծանուցանէ առանձինն զգործեալ իրսն Ուրմալիադայ գշխոյի, յորում յայտնի և հաւաստի պատմէ զամենայն մի բար միոջէ, աշտպէս գրէ և յուղարկէ:

(ծա) (Թուղթ Աղեփաճերի առ Ունմալիադա մայր իւր)

«Բարգաւոր հղար և կայսր ինքնակալ երկից մասանց աշխարհիս
էջ 230 գրեմ Ոլոմպիադայ մեծապալախ և մարն իմոյ խնդալ անընդհատ: Եւ
գիտութիւն լիցի, զի ի սկզբանէ գործեցեցեալսն մեզ մինչև յայն, որ յԱսիա
իրքն եղեն, հաւանեալ եմ գիտել քեզ ի մէջն առ քեզ գրեցեալ: Բայց
կամ եղև ինձ և յաղագս վերին կողմանցն զճանապարհն յայտնել քեզ,
քանզի զնացեալ ի Բաբելոն կոյս և առաւել⁺ քնդ իս յաւէտ զհաւարա-
գոյնսն զբիրս հնգեւտասան, դարձեալ արարի և այլ ճանապարհ: Եւ
հասեալ ի Պարասանգաս³⁷² և եկի ի Հերակլիայ յարձանսն³⁷³ յաւուրս
իննսուն և հինգ. քանզի ասացին զՀերակլէ սահման աշխարհին առնել
և շինել ղերկուս արձանս՝ զմինն ոսկի և զմիւսն արծաթի, որոյ միոյ
և բարձրութիւն էր կանգնոց երկուտասան և միւսոյն՝ կանգնոցսն երկուց⁺¹:
Եւ ոչ հաւատացեալ, եթէ իցեն սեղմք⁺² կռածոյք, կամ եղև ինձ զոհս
մատուցանել Հերակլի և ծակել զմի յարձանացն և երեւցաւ ինձ համակ
ոսկի: Կամ եղև ինձ դարձեալ զծակն, և գտաւ զծակուածն, զի տարաւ
ոսկիս⁺³ հազար և հինգ հարիւր մսխալ⁺⁴, որ է դրամաւ⁺⁵ :
Եւ յաւարտն և ոչնո մախուտ⁺⁶ մալոսն,

Եւ անդուստ դարձեալ ընդ անապատսն ու ընդ գետերսն՝ վաչկան,
և ի բաղէն ոչ կարէաք տեսանել զմաւտակաց, թէ ո՞րք արդեաս (իցէ) +7:
Եւ ի տեղացս յայսցանէ գնացար և դացար ի Պարասանգաս, յաւուրս
Եւ ի տեղացս յայսցանէ գնացար և դացար ի Պարասանգաս, յաւուրս
հաւթն, որ կոչի Թերմագոն գետ, որ ելանէ և մտանէ ի Պաւտոս +8, վայր
զաշտալին ոռնելով զիր պնացսն և բարբախտիկ: Եւ բնակեալ էին աստ
ամազոնացիքն՝ կանայք մեծութեամբ և գեղեցկութեամբ գերազան-
ցեալք առաւելութեամբ, քան զամենայն կանայսն, բարեւեալք և առա-

+ Տղաները փխրաբար:

+1 F *hphg* 𐌺𐌹𐌸 *hphng*:

+2 F սեղանք փխ սեղմք:

+3 Բ ոսկի լտերս հաղար և հինգ հարիւր վրս ասկրս... զլահաւ:

+4 BCD S_{u_l} $\delta\eta_{uuu_l}$:

+5 Տպ դրամ մի փխ դրամաւ:

+6 CDE վախճան, F ահռւած փխ վախճան

+7 կրացումն ըստ BCD Տպ-ի:

+8 F ԴՆՆԱՌՈՍ ՎԻՒ ԴԱՒԱՌՈՍ:

քինիր: Եւ հանդերձս ունէին ծաղկայս եւ զինուր վարէին արծաթի տա-
պարաւք. երկաթ եւ սղինձ ոչ գոյր անդ: Հանճարովք եւ խմաստովեամբք
ղարդարեալք էին: Եւ բանակ առեալ մեր առ գետովն, զի ոչ գոյր մեղ
յայնկոյս անցանել, ուր ամազուհիքն բնակեալ էին. քանզի էր մեծ եւ
անհուն եւ ունէր դազանաց բազմութիւն եւ սեաւ քարանց: Եւ նոքա առ
մեղ անցեալ ճակատեցան: Եւ առեալ ի նոցանէ հարկս՝ անցեալ գնա-
ցաք ի Կարմիր ծով կոյս, ի նեղ տեղի: Յաջմէ կողմանէ էր անդ լեառն
մի բարձր, եւ յահեակ կողմանէ ծով բախէր: Եւ զոհեալ Պոսիդոնի ձիս
տասն եւ հանդուցեալս յերկրորդամն աւուրն, դարձեալ անտի եկայք

էջ 231 յԱս||լաս⁺ գեւո³⁷⁵: Եւ անդ էր տեսանել ոչ գերկին և ոչ գերկիր: Եւ
 էին անդ ազինք բազումք և բազմապատիկ բնակեալք: զի տեսաք
 էջ 232 շնագլ||ուիւք և անգլուխ ալակերպ⁺ մարդիկք, որք զաշսն ունէին
 ի լանջսն և զբերանն՝ ծակասոյգք, ևս որք ընդ յերկրաւս բնակեալ էին
 ազգ վայրենիք⁺: Եւ ի տեղոյս յայսմանէ էր երկիր ի բացէ աւուր միոյ
 նաւելոյ: Եւ նաւել առ սովաւ դտար զԱրեգ քաղաք: Ինձ⁺3 աշպէս թուի,
 թէ սա է, որ ասեն Պղնձէ քաղաք³⁷⁶, որ է շրջաշափումն աստարիսաց
 հարիւր և քսան, և աշտարակք էին ի նմա շորերտասան՝ Դսկով և զըմ-
 րբխտով շինեալ: Մի-մի: ի նոցանէ ունէր աստիճանս վաթսուն և ի վե-
 րայ անցեալ կայր կառք ձիովք յոսկոյ և ի զմրխտէ: Եւ տեսանել զնո-
 սա ոչ էր զիրեաւ վասն շամանդաղին: Եւ քուրմն արեգականն (եթով-
 պացի⁺4 էր. և զոհս մատուցեալ արեգական), վասն զի ոչ գտանէաք
 լոյս:

Դարձեալ անցեալ դնացաք անտի, և երթալին առաջի մեր կանթեղաւորք⁵ պարսիկք՝ առեալ զամբարս արծաթիս ոռնելով լուցեալս: Եւ եկաք ի Տանալիս³⁷⁷ գետ, որ Հոսի յԱսիա և յԵւրոպէ: Եւ անդուստ խաղացեալ եկաք ի Քսերքսի և ի Կառոսի յարքունիսն և գտաք լաւ ոսկով և արծաթով ի լիս, և նշանաւոր բաժակս բազումս և շատ լաւ:

$$\div F = \frac{1}{\mu_0} \frac{d}{dt} \int \mathbf{B} \cdot d\mathbf{S} = \frac{1}{\mu_0} \frac{d}{dt} \int \mathbf{B} \cdot \mathbf{n} dS$$

41 BCD Տպ ալկալերայ շիֆ:

+2 F ազգ իդ թադաւոռութիւնը ազգ վայրենիք և մարդկեբր և դադրագործք և շաղղակեբր, գորս հալանաւ փախուցած զնոսա ի կողման հիւսիսոյ բնակեալք արտաբոյ վայրաց աշխարհի և ոչ արժանիք քանզի անպատեհ համարեցայ նոցա ի մէջ մարդկան փխ ազգ վայրենիք (նմա A, 22բ):

+3 AF ኮሲል ... ጣባኢልቲ ያሠገሠዩ ጊዜ፡

÷4 Լրացումն քստ. B Տպ-ի:

+5 F ջահիւք փխ կանթեղաւորք:

Մբտեալ զբազինըն՝ հարցանէ
 Ըզհաւ խաւառն, զոր ազդող է.
 Ի սմանէ պատասխան լըսէ,
 Յորս հիացեալ զարմանագրէ.
 Զի յերկիրէն յոյժ անդոհէ,
 Սաբասփելիս և խոճապէ,
 Զի մարդկային ձայնս արձակէ
 Եւ արհաւիրքս ցուցանէ:

٤٢ ٢٣٤

[illegible]

† BC համադրինն փխ դրամդինըն:

+ BC Ի բաղինն փխ գրագինըն:
+1 BCD Տպ և յալլակերպս չի՛, F գեղեցիկ գունով և կանաչութեամբ փխ և յալլակերպս

(hufufun A, 93m):

... (наименование А, 93м):

+2 F խառնուրդ հնդդիկ լեզուաւ փխ ձայնիւ (հսմտ A, 35ա):

+3 Բ մեռանիս Աղեքսանդրէ: Եւ եմ լուեալ զայն ամէն: Բարեկամս:

(հիմնական A , $93m$):

Idun A, 93w):

+4 BCD S_{ij} Շուշա (Շուշալ): Ուղղումն ըստ F -ի: Ինչպես աստիճանական բնարև: Ուղղումն ըստ F -ի:

+5 BCDF Sыл жардвару

+6 F သာမည ဖိလ သာမည

մարս քանդակագործեալ⁺, քանդի յաղագս աշտոցիկ ևս գրէի քեզ: Քանդի աշնքան էին, մինչ զի ի բազմութենէն ոչ կարէաք զամենայն յիշեցուցանել քեզ: Ո՛ղջ լեր, քաղցրիկ մա՛յր իմ»:

Նաւամարտիկ ավենացիս,
Մեծ⁺¹ Քըսերքըսի, զոր տեսանիս,
Խորաներանգ ավոռ ոսկիս
Եւ⁺² կամարածն խորանիս,
Թևատարած ձև արծըւիս,
Ի⁺³ սկաւառակ մեծ բաժակիս,
Յորում լինի պատասխանիս
Արքայազանքն գովելիս:

էջ 235 ՄԾԹ. Իսկ թուղթս այս իբրև գրեցաւ, (առաքեցաւ)⁺⁴ առ Ոլոմպիագա մայրն:

(ծբ) (Յաղագս դաւոյն Անտիպատրեայ և դեղ մահու արբուցանելոյն մեծին Աղեքսանդրի և վասն նշանին, որ եղեն և վասն անդարձ կտակագրին իւրոյ)

Մինչդեռ էր ի Բաբելոնի և հանդերձեալ էր փոխել զկենցաղս, մեծ իմն յայտնի երևոյթս առնէր դեն, որ և նշան մի եղև այսպէս: Քանդի ի գաւառացիոցն կին ոմն ծնաւ մանուկ՝ վերին կողմանն մարմնոյն ունէր զամենայն ինչ մարդոյ մինչև ցարտոն, և զներքոյն՝ վայրենաց դազանաց: Եւ էր բոլոր տիպքն կերպարանացն նման Սկիւլլայ³⁸¹, և թէ ոչ գազանացն ալլալութեամբ և բազմութեամբ ալլափոխեալ լինէր. քանզի էին կերպարանք ընծուց||և առեւծոց և գալլոյ և վարազաց վայրենաց և շանց: Եւ սոցա կերպարանքն շարժէին, և քաջայայտ երևէին ամենեցուն ճանաչել զիւրաքանչիւր ձև: Իսկ մանկանն էր ու և կապուտացեալ⁺⁵ մարմինն: Եւ միանգամայն կինն ընդ ծնան, ու չասացեալ մանուկս, եղեալ զնա ի խնձի և ծածկեալ, և կեալ հասանէր յապարանսն Աղեքսանդրի և ասէր սենեկապանին աղղել վասն նորա

— B Տպ զեղեցկաբանդակս գործեալ փխ զեղեցկայարմարս քանդակագործեալ:
+1 BCD Մեծին:
+2 D Եւ չի:
+3 D Ի չի:
+4 Լրացումն ըստ F-ի:
+5 ABF Տպ կապուտակ, F կապուտակ մարմինն, որ մարդոյն էր:

թագաւորին. «Քանդի ունիմ իմն ինչ⁺ յաղագս պիտանացու իրաց ասել և ցուցանել նմա»: Եւ դէպ⁺¹ եղև, և զի հանգուցեալ էր ի սենեկի իւրում ի հասարակ աւուրն, և իբրև դարթեալ⁺² և ի սենեկապետէն⁺³ լուաւ յաղագս որ և կեալ էր անդր կինն՝ հրամայեաց կոչել զնա ի ներքս: Իսկ նորա ի ներքս մտեալ հրամայեաց արքայ, զի որք ի ներքս կային, արտաքս ելանել: Եւ իբրև ելին, ապա բացեալ զծնեալն⁺⁴, եցոյց նմա զհրաշն, ասելով, թէ ինքն ծնաւ: Եւ իբրև ետես զնա Աղեքսանդրոս, հիացաւ մեծաւ դարմացմամբ և զմոգս⁺⁵ (և զնշանալոյծս)⁺⁶ և քաղդէացիս||միանգամայն կոչեաց և հրամայեաց զնթերցանութիւն առնել վասն նորա՝ խոստացեալ նոցա մահ և կամ վնաս, եթէ ոչ ասացեն զճշմարիտն:

էջ 237

Այս⁺⁷ կինս, որ ծրնաւ զմանուկս³⁸²,
Լաւթ⁺⁸ դազան և մարդն ի միջին,
Առ Աղեքսանդրոս եբեր,
ցուցանէր ի դրանն արքային.
Մառայն երբ զեկուց նրմա՝
տեսանել զծրնունդն շարագին⁺⁹,
Կոչեն⁺¹⁰ իմաստունք բազումք,
զի մեկնեն զպատճառն ահագին:

Աղղմամբ ծանուցին յայտնի,
Թէ. «Աւուրք⁺¹¹ հասաւ վախճանին.
Ի զուր⁺¹² դատեցար, արքայ,
շքեղեղով յերկիր հեռագին.

+ Տպ ինչ չի:
+1 BCD Տպ նորա դէպ:
+2 D և իբրև դարթեալ չի:
+3 B Տպ սենեկապետէն:
+4 BD Տպ զծնեալն չի:
+5 E զմարս: Մերագումն ըստ BCDF Տպ-ի:
+6 Լրացումն ըստ ABF Տպ-ի:
+7 BCD Այս կինըս ծրնաւ արմացք փխ տողի:
+8 BD հինգ փխ Լաւթ:
+9 B զիրս արհաւիրին, CD զիր դարհուրելին փխ զծրնունդն շարագին:
+10 B Եւ իմաստասէրք կոչել || (հարց) անէր զպատճառ ծնեցելոյն փխ Կոչեն ... զպատճառն ահագին:
+11 B հասեալ է քեզ արն մահին փխ աւուրք... վախճանին:
+12 B Ի զուր... աստէն կըսուին չի:

Քեզ նոր հրաիրակ եկին՝
անպատկառ և ոչ վարձուրին.
կաշարիդ հրամա՛ն արա,
թէ կարող են աստէն կըռուին»:

Եւ էին նշանաւոր և փառաւոր և իմաստնագոյնք քաղղէացոց. և մինն ի նոցանէ ընդ արուեստին կարի առաւելեալ զիտուն⁺ էր, քան զամենեսեան, որում զէպեղե ոչ պատահել անդ⁺¹: Բայց որք անդ էին, ասացին հղարագոյն լինել Աղեքսանդրի և ահաւոր ի վերայ ամենայն⁺² թշնամեաց և տիրել ծովու և ցամաքի⁺³: Եւ հղար ահագին անասունսն, ասացին, որ ընդ մարդկային մարմնովն անկեալ զնէին, զայս ինչ նշանակել՝ հղարագոյնից նոցա⁺⁴ տիրել և ոչ այլ (ոք)⁺⁵, քան զնա լինել հղար ահագին: Եւ սոքա զայս ասացեալ զիարդ և էր՝ թափեցան ի նմանէ: Եւ լետ նոցա եկն եհաս միւս ևս քաղղեացի³⁸³ յուղոյ առ թագաւորն, և տեսեալ զգիր նշանին՝ զոչեաց մեծաձայն⁺⁶ և զհանգերձան պատառեաց և յոյժ աշխարհալ⁺⁷ արտասուէր ի վերայ փոփոխմանն, որ հանդերձեալ էր լինել ի մեծ աշխարհակալն: Իսկ Աղեքսանդրի տեսեալ զնա այնքան հարեալ յանցիցն՝ երկեաւ ոչ սակաւ և հրամայեաց քաջալերաբար ասել զնշանի տեսիլն: Եւ նա ասաց նմա զայս.

— Ո՛վ⁺⁸ թագաւոր, ոչ ևս ևս դու այսուհետեւ ի կենդանութեան, այլ մարմինդ քո ելիք և եթող զմարդկային բնութիւնս, քանզի այս նշանակէ հրաշալի նշան:

Եւ Աղեքսանդրոս պահանջէր ի նմանէ զ(յ)աղագս որ զբանն: Եւ պատասխանի նշանալոյծն և ասէ.

— Ո՛վ քաջդ քան զամենայն մարդիկ, մարդկային մարմինն դու
էջ 238 ևս, և գաղանաց կերպարանն՝ զարքդ, որ զքե ևն: Եւ եթէ էր և մարդկային մասն մարմնոյն կենդանի և շարժէր որպէս զգաղանին, որք ընդ նովաւ կան, հանդերձեալ էիր դու ամենեցուն իշխել: Բայ ևմ այս ինքն, որ մեռեալ է վերին մասն և գաղանքն՝ կենդանի, որպէս

+ CDF գիտուն չի:

+1 F անդ զի յուղի երթեալ էր:

+2 CD ի վերայ ամենայն չի:

+3 F ամենեցուն փխ ծովու և ցամաքին:

+4 BCDF Տպ նմա փխ նոցա:

+5 Լրացումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+6 BCDF Տպ մեծապէս փխ մեծաձայն:

+7 BCDF Տպ զշարեալ փխ աշխարհալ:

+8 BCD Տպ Ու չի, F Մեծ փխ Ու:

փոխեցաւ ի կելոյ, այսպէս և դու մեկնեալ յայսոսիկ, որ ոչ ևս են: Զորաւրինակ գաղանքս, (որ)⁺ ընդ մարդկային մարմնովն կան՝ ոչ խորհել և ոչ միտս ունեն ընդանաբար առ մարդիկ, այսպէս և շուրջ են զքե՝ և սիրեն զքեզ, և բազում խառնակութիւն լինի յաշխարհի իբրեւ վախճանեցիս: Եւ որ շուրջ զքեզ ևն, ընդ միմեանս անկեալք՝ զմիմեանս արեամբ սպառնացին:

Զայս ասացեալ իմաստասէրն, ել արտաքս, և զմանուկն այրել լաւ համարեցաւ քաղղեացիին, քան մնալ⁺².

էջ 239

Ո՛վ քաղղեացի, ասա՛

ըզպատճառ իրիդ հնարաւոր.

Կասկած կարծեց մի՛ կըրել,

մի՛ վախիր առ իս նենգաւոր.

Քո ընկերքն յառաջ եկին,

չխաւսեցան բան ինչ յայտնաւոր.

Առ քեզ աղաչանք անկնեմ,

որ յայտնես բան արդիւնաւոր:

Նըշանալոյծն երբ զայն լըսեց,

Վաղվազ զհանդերձըն պատառեց,

Լալով եզուկ ու վայ ճըշեց.

Արեան վըտակաւ⁺³ ճապաղեց:

Ասաց. «Վանց քո այն կինն երկնեց՝

Զմահու հրաւէրն արտաբերեց.

Կեանքդ զընաց, մահըդ մաւտեց,

Վայ արգանդին, որ զքեզ կըրեց»:

ՄԿ. Իսկ Աղեքսանդրի լուեալ զայս, ի սիրտ իւր հարեալ տրտմեցաւ և ասաց.

— Ո՛ր, Արամա՛ղդ, զգաւանսն ի վախճան ածեալ վասն իմ. վասն որոյ, թէ այդպէս քեզ կամ եղև, ապա ընկա՛լ և զիս զայսպիսի մահկանացու:

+ Լրացումն ըստ BF Տպ-ի:

+1 F զքե իբրեւ զբարեկամ և սրտիւր իրեանց ևն ընդ քեզ իբրեւ զգաղանս որ և հանդերձեալ են սպանանել զքեզ և բազում խառնակութիւնք լինի յերկրի այժմ դու վախճանեցիս փխ զքե...

+2 BCDF Տպ քան մնալ չի:

+3 B վտակ անդ, CD վտականս փխ վըտակաւ:

Եւ զայս⁴ կամէր ասել, զի և Դիոնէսիոս³⁸⁴ վասն երեման շար գործոցն, որ անցին ընդ նա յաշնցանէ, որ ընդ իշխանութեամբ էին, ընդ շատուածսն համարեալ եղի: Նոյնպէս և Հերակլէս սոյնաւրինակ զինքն համարեցաւ՝ գործոցն յայտնի ցուցեալ յամենայն աշխարհի, ամենայն արարածոց հացկից լինել:

Ի ծովնկա իջեալ աղաւթական³⁸⁵

Առ Արամադդ դիւցադնական.

— $\beta^n p^{n+1}$ կամ եղև քեղ ըղձակա՛ն

$$h_{\Delta} \delta \| d w_{\Delta} \|_{L^p(\mathbb{R}^n)}^{p+2} \leq C \| d w_{\Delta} \|_{L^p(\mathbb{R}^n)}^{p+3},$$

Ես ընդունիմ ախորժական,

Բայց մի՛ դատել զիս չանդիման

Ի տարտարոսըն տոչորման:

Գաղտնիք չաչառնին որդոց մարդկան⁴,

Անդ Լրեին բացատրական,

Չարեացին չար բատորնական

Եւ ի դըժոխքն անդրն դաւան⁺⁵

Բարեաց բարիս առնեն փոխան⁺⁶:

ՄԿԱ. Քանզի մայրն նորա Ոլոմպիադա բաղում անգամ գրեաց ասնա վասն Անտիպատրեայ³⁸⁶ և դժուարեալ յոյժ խոտորեալ անարգէր, զի մայր էր Աղեքսանդրի: Եւ սակայն առնէ Անտիպատրոս զինչ և կամի և գրէ ամբաստանութիւն և վատթարութիւն զնմանէ, վասն այսորիկ դարձեալ ասացեալ Ոլոմպիադա: Յանբաւ ցամաք³⁸⁷ անցանել կամէր Աղեքսանդրոս, քանզի գիտեաց զառ մայրն եղեալ զԱնտիպատրեայ լուծանել զթշնամութիւն: Եւ առաքեաց, կոչեաց զԱնտիպատրեայ ի Մակեդոնիայէ առ ինքն՝ առաքեալ զկրատերոն: Եւ զգեցեալ Անտիպատրոսն Աղեքսանդրի, զինուորական սպասատրութեամբ⁺ աց մահ աշխարհակալին և երկուցեալ, թէ մի գուցէ թշնամանք ինչ կեցեալ նմա: Քանզի լուեալ ընդ միտ ածէր և խորհէր զԱղեքսանդրէ աճեցեալ կարի յոյժ ամ(բ)արտաւանութիւն վասն գործոյն, որ պատահե-

+ AF Եւ զայս ... հասցկից լինել շիւ:

 $+1 \text{ BCD } \beta_t \quad \psi|u \quad \beta' n p:$

+2 BCD մահանալ փխ մահ կընթել:

+3 Եւսմ հաշորդում է: «Հողոյ ծնունդ» եւ մարմնական» տողը:

+4 BCD Ուր ամենայն դադարից մարդկան փխ տողի:

+5 BCD շիֆ տոռլը:

46 Ե Բարեց բարիքն անշափական փխ տողի:

+7 Ե սպասանորութիւն: Սրբագրումն ըստ Բ Տպ-ի:

— 332 —

ցան նմա քաջութեամբ⁺; Եւ չղեալ բերեալ զդոքսական⁺¹ դեղն³⁸⁸, զորոյ զգաւորութիւն գիտէր, թէ ուժեղակ⁺² է, և արկ ի ջ(ո)րոյ⁺³ դեղամանի³⁸⁹, խարշեալ առ կարել ողջ պահել զբազմութիւն դեղոյն. քանզի ալ ինչ աման՝ ո՛չ պղնձի, և ո՛չ խեցեղէն, ոչ հանդուրժեաց տանել զգաւորութիւն դեղոյն, ալ անդէն խորտակէր: Եւ եղեալ զնա յերկաթի տուփ, եւ ի Կասանդրայ, բանիւ խառնեցեալ ընդ Ուզղայ, ընդ եղբարն՝ վասն զդեղն տալոյ:

Մկր. Եւ հասեալ Կասանդրայ³⁹⁰ ի Բաբելոն, եգիտ զԱղեքսանդրոս, զի
զոհս առնէր և ընդունելութիւնս աւտարաց: Խաւսեցաւ ընդ Ուղ(ղ)այ,
որ տակառապետ էր Աղեքսանդրի: Եւ Ուղղայ ի դէպ եղև յառաջագոյն
սակաւ աւուրբբ, զի Աղեքսանդրոս (բրով)⁴ հարեալ էր գկառափն վասն
անառակութեան ինչ պատճառի: Վասն որոյ պատանին ի մատոյ առ
ձեռն ունելով զբարկութիւն՝ խնդութեամբ լուաւ գործել զանաւրենու-
թիւն և առ իւր աւգնական զՄանդիոն թեսաղոնիկեցի³⁹², որ էր Աղեք-
սանդրի բարեկամ և իւր տոփող: Եւ սա ի զրկանս ապիրատութեան
վարկաւ իւր զՈւղղայ գանն ըմպել, վասն կամացն և ախորժութեան
կալաւ յանձին նմա, զի տացեն զգեղն ըմպել:
Մկր. Իսկ⁵ Աղեքսանդրոս ի խնդութեանացն, քանզի բազումք ի Բաբե-
լոն գային ի հանգիստն⁶ Աղեքսանդրի պսակել և առանձինն ի հան-
գիստ⁷ անցանելով վասն երևելի փառացն խնդալից եղեալ արքային:
Եւ ապա յարուցեալ, ի հանգիստ կամեցեալ երթալ: Եկն առ
Մեղիոս⁸, աղաչելով զնա մտանել առ իւր բարեկամսն, ասելով
նա Մէ. «Ի մի վայր ժողովեալ են բարեկամքն քո և մնան քեզ»: Այս-
պէս նորա խաւսեցեալ, հասանեալ եղև Աղեքսանդրոս Մեղ(ե)այ խորա-
մանկութեան, երթեալ ի գինարբոնս:

+ ABCDF Տպ լաջողութեամբ փխ քաջութեամբ:

+1 CDE *որորեանիսն*: Ուղղումն ըստ *AF*-ի:

+2 BCDE S_{AB} լուծ դժնդակ փխռու թմրաներով:

+3 Բ. ... Սպ-ի, CD ջրոյ դեղամանի:

+3 E ջրոյ ղեղամանի: Ուղղումն ըստ D օգլ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834,

44 Լրացումն քստ B Տպ-ի (նամանակն M-ի), A փայտի, 1 Բ-ի

45 C եւ եղե իմն այսպիսի Աղեքսանդրոս ի խնդութեան էր չիտ ի դրամական արժանան ընդ ըստեկեամբս և ընդ մերձաւորս իւր փխ իսկ... զիոնեանն արուեստականացն:

+6 CF Տպ հանդէս փխ հանգիստ:

+7 CF *Smq* հանդէս փխ հանդիստ:

+8 F Միսիդոս փխ Մեդիոս:

ՄԿԵ. Եւ էին ժողովեալ անդ քսան. Պերդիկաս⁺, Մելեագրոս. Պիթովն, Լէովնատոս, Կասանդրոս, Պովկեստէս, Պտղոմէոս, Լիւսիմաքոս, Փիլիպոս, Ողկիաս, Եւմենէս, Փիլիպոս, (որ բժիշկ էր)⁺¹, Նէարքոս Կրեատացի, Հերակլիդէս, Եւրոպէոս, Արիստոն, Փարսաղիոս, Փիլիպէ՝ մեքենայից հմուտ, Փիլոստաս, Մենանդրէս, Դարդանա: Ի սոցանէ, որ հանդերձեալ էր գիտել՝ Պերդիկաս և Պտղոմէոս⁺², Ողկիաս և Լուսիմաքոս, Եւմենէս⁺³ և Ասանդրոս⁺⁴ ոչ գիտէին: Իսկ այլքն ամենեւին կցորդ էին գործոցն⁺⁵ ն միաբանեալք ընդ Ուղղոս և ընդ Կասանդրոս: Եւ տուեալ երդմունս, քանզի ցանկային ընչից և իրաց, և յԱղեքսանդրէ ակնածէին և յողոց նորա գերախանչ⁺⁶ հպարտութենէ յոյժ պակեցեալք լինէին:

ՄԿԶ. Բազմեալ արքային, մատուցց նմա Ուղղոս զբաժակն: Եւ ապա աշտակէս որ անդն էին, քան արկին ի ներքս վասն յերկար զեզերման ըմպելեացն լինելոյ ի բազում ժամանակս զբաղապէս:

Կասանդրեայ խաբեալ Ուղղոս,
Մատուցանէր զզեղ մահարոս⁺⁷,
Չանհանդուրժակն և ըզնեզոս:
Ոչ դադարէր յաման նիւթոյս:
Աւա՛ղ զչարեացն սողեսող⁺⁸,

+ Հումարեն և հայերեն ձեռագրերը գրեւորում են քվարկվող ածումներ (գրության և բանալի) մեծ տարբերություններ ու աղավաղումներ: Հատկանշական է C-ի տարբերակը. «Պերդիկաս Մելեագրոս Միթոն Ղէոնտոս Կասանդրոս Պովկեստէս Փտղոմէոս միւս այլ Կասանդրոս Պովկեստէս Լուսիմաքոս Փիլիպպոս Ուղկիաս Մենանդրոս միւս այլ Փիլիպպոս, որ բժիշկն էր Նէարքոս կրեատացի Հերակլիդէս Եւրոպայի Արիստոն Փարսաղիոն, Փիլիպոս մենեքենայից հմուտն Փիլոստաս (հմմտ A, 96ր, F, 211ա):

+1 Լուացումն ըստ BCD Տպ-ի:

+2 E Փաղեմէոս փխ Պտղոմէոս: Ուղղումն ըստ BCDF Տպ-ի:

+3 CF Եւմենէս չիւ:

+4 CF Կասանդրոս (հմմտ Տպ. 174, տողատակ 3):

+5 F շարեացն գործոց նենգաւոր մահուանն մեծին Աղեքսանդրի փխ գործոցն:

+6 C ի գերասրանչ հպարտութենէն յոյժ երկուցեալք ոչ յիշխին յայտնի ինչ առնել նմա:

Եւ Աղեքսանդրոս տեսեալ զնոսա ուրախ եղև և խնդութեամբ բազմեցաւ ընդ նոսա և խնդրեաց զինի: Եւ մատուցց նմա Յուղղոս տակառապետն իւր զբաժակն լի մահարեւ զեզովն ընդ գինեոյն խառնեալ: Իսկ այլ խորխորակիցքն որ անդր կային սկսան բանս արկանել վասն յերկար դեզերման ըմպելեացն լինել ի բազում ժամս փխ գերախանչ հպարտութենէն... ի բազում ժամանակս զբաղապէս:

+7 B տոքսակոս փխ մահարոս:

+8 BD սողեսող, C նեղոս և սոս փխ սողեսող:

ՏՅ 242

Ջաֆարիս

Խաչատուր³⁹³

ՏՅ 243

Որ շար գործեաց մեծ և ափսոս,
Զի Յուդայի⁺ նրման Ուղղոս,
Որ և մատենց զՅիսուս Քրիստոս:

Եւ ահա զեղ տայ քեզ Ուղղոս⁺¹,
մի՛ բմպէր դու, Աղեքսանդրո՛ս,
Զմահըն քո լըսէ աշխարհս,
աւաղեն, թէ՛ հաղար ափսոս.
Ի ճարկէ-ճարակ ընդինս,
զկինդ բերես Հոռքսիանոս.
Եւ մայրքն քո լըսէ ըզբաւթդ
որ անունն է Ուրմպիոս:

Գիշերս⁺² յերազին տեսայ⁺³,
որ կարկուտ երեկ յիմ վերայ.
Իմ թագն ի գլխուս անկաւ,
Եւ սիրտս է տըրտում դարձեր,
զի՛ մահու նըշան կերեայ,
Նախախնամութիւն վերին,
բան ըզքեզ ինձ ճարակ չըկայ:
Ուրախ⁺⁴ կաց և դու խընդա⁺⁵

+ B Առեալ բմպեց յանկարծահոս || Ու այրեց զսիրտն անյագ ու անյոս, CD Արքայն ըմպեց յանկարծահոս փխ Զի Յուդայի... Քրիստոս:

+1 BCD Կաֆան՝ չիւ:

+2 D Ունի կաֆային վերաբերող գրչի ծանուցում. «Զայս արքայն ասէ»:

+3 B Ունի հետեւյալ տարբերակը փխ կաֆայի.

— Գիշերս յերազի տեսայ,
Որ կարկուտ էր եկել յիմ գլխիս վերայ.
Աւա՛ղ, թէ ինչ լինեցայ
Ամենայնքս, որ ինչ հզ (...) անդ կայ:
Ասցին. «Մի՛ վախիլ, արքայ,
կացն լաւ է, շատ ծիծաղիլ կենայ,
Դժար կենքն ի դուր դառնայ,
Երկարի և այլ լաւ լինէ նա:

+4 D Ունի կաֆային վերաբերող գրչի ծանուցում. «Երկարապալին իշխանք դայս առաջին ընդ արքայն», և հեղինակային «Գրիգորիս» մականգրությունը, որով նույն կաֆան վերագրվում է Գրիգորիս Աղքամարցուն՝ իբրև հեղինակի: B Կաֆան՝ չիւ:

+5 C Այլ ուրախ կաց և խնդա փխ տողի:

Դի զըժարըն զիւրին դառնայ,
 Հանգի՛ր յամենայն հոգսէ,
 խընդալով կեանքդ յերկարանայ,
 Անցաւ 'ւ անցընոր կենաս,
 քան զբոլոր լուսին մըշտակայ,
 Մեր շունչ ու հոգի ես դու,
 Աղեքսա՛նդր, արքայի՛ց արքայ:

Յանկարծաւրէն՝ Աղեքսանդրոս գոչեաց իրրե նետիւ հարեալ զլերդն և սակաւ մի ժամանակ կալաւ զինքն և ցաւոցն ժուծացեալ երթալը, դնալը ի բաց առ ինքն, պատուիրեալ՝ որք անդ էին ըմպել: Եւ նոքա, յոյժ երկուցեալը, ի նոյն ժամուն լուծին զգինարբունսն և արտաբուստ աւին անձին⁺¹ և զկալ անցիցն պատահման:

Իշխանքն ի ճաշ են հրաւիրել
'ի Աղեքսանդրի մատն էր ածել.
Զգեղըն ջանալր ի վեր բերել,
Զի ի խորոց սիրան⁺² էր խոցել:
Եւ³⁹⁴ ոչ կարէր զգեղըն թափել⁺³,
Զի զբոլոր սիրան⁺⁴ էր շուրջ պատել:
Ուղղոս⁺⁵ կըրկին զթե||ւն գեղել,
Զբոլոր մարմինն մածուցէր:

Իսկ Աղեքսանդրի⁺⁶ դարձուցեալ կամեցեալ զկարի շատ գինին
 փղձկեալ⁺⁷, խնդրեաց թե, քանզի սովոր էր այսպէս առնել: Եւ չար Ուղ-

+ C եւ իբրեւ արք զայն Աղերսանդրոս յանկարծարէն անդր զոչեաց մեծաձայն իբրեւ նետիւ հարեալ զեւարդն եւ կծկեմալ սակաւիկ մի կաշեալ զինքն եւ ի ցաւոցն շփուեմալ ինչպիսի յարքոռնիսն պատուիրելով նոցա զի մի խափանեսցեն զուտենէն եւ զըմպելն վիս Յանկարծ ... անդ էին բմպել:

⁺¹ Շ ունելով դաւոյ մահու և եղեալ իրացն պատուհասս կրելն Վիս ունէին ., պատ .ն:

⁺² Եւ եր Վառուցել վիլս սիրտն էր խոցել, Շ զի ընդ սրտին է շուրջ պատել վիլս թողիւն:

+³ BD ղնա առնել փխ գղեղըն թափել, C եւ ոչ կարէր... մարմինըն մածուցէր չիէ:

†4 BD բնդ սրտիւն վիւ գրողոր սիրան:

+5 BCD *በሚገኝ... ልዩነት/የልዩነት ልዩነት*

+6 C եւ Աղեքսանդրի երթեալ յարբունիսն դարձուցանել կամեցեալ զգեղն եւ զգինին խնդրեաց թիւ, բանդի սովոր էր այնպէս առնել: Եւ Ուղղոս շաղախեալ զթիւն ի գեղն մատոյց նմա եւ արկեալ Աղեքսանդրի զթիւն կարի յոյժ ազգեաց գեղն անապականագոյն ընդ մարմինն բաշխեալ եւ բախեալ Աղեքսանդրի ընդունայն ործաւովն եւ ըմբռնեալ ի սաստկութենէ դմեղակ գեղոյն զգիշերն անցուցանէր ցաւագին եւ կտրատեալ աղեացն ելանէր արտաքս: Եւ նա ժողկալեալ համբերէր դառն ցաւոյն փխ Իսկ Աղեքսանդրի... ժողկալով համբերութեամբ:

+7 BCDF *Say phogdelhawel zif:*

դոսն, շաղախեալ զեղովն՝ մատոյց նմա, վասն որոյ ևս առաւել կարիք
յաղթեաց զեղն անապականագոյն ընդ մարմինն խառնեալ և բախեալ:
Եւ ծաղբեալ ընդունայն ործկալով, Աղեքսանդրոս հեծեծանաւ զգիշերն
ամենայն անցուցանէր ցաւազին՝ վշտաւք՝ և ծուծկալով համբերու-
թեամբ:

[illegible]

Ողորմ ու լավ՝ արքայ,
որ քաջանցն էիր բարընբար,

† BD *Suy* *sleδeδawhoρ* *ψ|u* *qzmmwp*:

+1 CF ի հասանելի գիշերոյն հրամայեաց ամենեցուն, որ առկա զգլխովս և զպարտափէ յղեաց նիդեան մինչև զմատուղ մանկութիւն անզամ ընդ որս և զվիճն իւր Հոորոսանէն և զհումրափէ յղեաց պարտաբար: Եւ էր ի տան անդ դռնն մի որ բանայր յեղբ գետոյն որ կոչի Եփրատէն, որ ան-
ջանէր ընդ մէջ Բարիլոնի: Հրամայեաց բանալ զայն և մի ումեր զվայրօքն լինել, որպէս սո-
վոր էին յառաջագոյն պահել: Եւ իբրև ամենեքեան գնացին ի մէջ գիշերին վիս իբր գիշեր
եղև... եւ իբրև մէջ գիշեր եղև:

+2 BCDEF Sma h չորս գնայր փխ չորեքյափք:

+3 CF եւ հայեցեալ ընդ երկինս եւ զաշնս պշտցեալ յողոց հասնող ասաց իւրեանս իցեալ ուրիշ աստուած որ մահու եւ կենաց ունիս իշխանութիւն ապնեա ինձ ի նեղութեանս։ Եւ զայս ասացեալ լռեաց զաղարեաց եւ սակաւիկ մի յասպհոցմս առնոյր ի ցաւոյն փխ եւ տեւսանէր... Եւ նա լռեալ զաղարէր։

Զերդ՝ չորքոտանի դարձար,
քարշ գընաս անհանդուրժարար.

Աւաղ քո ալրած սրբախղ,
 թափաւ դեղն⁺¹, որ քեզ մահ² արար,
 Լինի, թէ քեզ ճար⁺² լինի,
 անցանէ հուրդ քո դրժար⁺³:

Իմ կենացս⁴ ալ մի՛ մընար⁵,
գընաց իմ աւուրքս ի ձեռաց,
Ձոր ալոց ևս խոց զըրի,
ինձ վառեց կըրակ ի սրբտաց.
Ոնց որ նենգեցի բո մարն
՝ ւ արարի սըրտով զնա ի լաց,
Այսաւր ինձ ի գէմ հրեկ
ու տիրեց մարն իմ կարաւտած:

245 Զհետ երթայր կատարածին ելսն իւր ի խաւարի, և ղհեծումն Աղեքսանդրի դուզն ուրեք ձայն արարեալ կոչէր և հառաջնորդէր հեծեմանն Հոռոսիանէս: Եւ նա լռեալ դադարէր: Եւ ինքն իսկ կինն, գիրկս արկեալ նմա, ասաց.

— Լքանե՞ս, թողո՞ւս զիս, Աղեքսանդրէ՛, զանձն քո ի մահ տալով⁶:

b_L ከ $m+7$ ወወደታች.

— Ո՛ր Հոռոքսիանէս, փոքր նժդեհ է քեզ իմոց փառաց բառնալ ի քէն, բայց սակայն զայս մի՛ ոք լուիցէ:

Եւ դարձեալ ի Հոռոսիանայ՝ պատասպարեալ չողաւ անդրէն ի տուննն:

—Πηρορδ ου λωλρ ηωρδωλ⁺⁸,

+ BD 2երդ շորքտանի ի քարշ || Կու գընաս անհանդուրժարար փխ 2Է անհան-

+1 BD $\beta w_{\phi} w_{\eta} b_{\eta}$

+2 D Δwp γhf:

+3 B մահաբար փխ քո դրժար:

+4 В *h*иΔ *lyblyw*ηi

+5 D Կաֆան՝ շիֆ, C քերք է, բնկած:

46 F մահ տարով զի դայրիս և զգերիս ո՞ւմ յանձն առնես: Զի հայր իմ Դարեհ՝ վախճա՞-
նեալ քեզ յանձն արար զիս, իսկ այժմ ի քէն զրկեալ յո՞ւմ թողուս զիս:

+7 Բ նա հեծեծալով ասաց:

+8 Ե դարձար: Ուղղումն րստ Բ-ի:

— 338 —

Դարեհի դուստր Հրոսթանէ,
Յերկնից ի յանդունդս անկալ,
Կորուսի զիմ թագն ի զըլխէ,
Թողուլ, մոռանալ կամիս,
յաշխարհի կա'յսր Աղեքսանդրէ.
Եւ ալ մեռանիմ հետ քեզ,
ի քո զիրկըզ զիս հաւաքէ:

Արքայն պատասխան կու տայ,
 թէ. «Հոգիս ելաւ, դու լո՛ւ՛,
 Միբոլբս վառեցաւ հրբով,
 մի՛ նեղէր, աստուած վրկայէ.
 Թէ ես գիտացել էի,
 որ մահու աւրըն հասել է,
 Շուտով դառնայի առ մայրն,
 որ այրած սիրտս ըզնա կուղէ»:

ՄԿԲ. Եւ տիւ եղեալ Հրամայեաց Պերդիկեայ և Պտղոմեայ և Լուսիմաքեայ մտանել և ասաց ցնոսա, զի այլ ոք մի մտցէ առ նա, մինչև կտակ գրեսցէ վասն իւրոյ իրաց: Եւ նոքա ելին արտաքս, իսկ զկտակագիրն առ իւր նստոյց զկոմբափիոն և զՀերմոգինէս մատաղ մանկունսն: Եւ Պերդիկան կարծեցեալ զԱղեքսանդրէ, թէ թողու իւր զամենայն Պտղոմեայ, վասն բազում անգամ առ նա ճառելոյ յաղագս Պլտոլոմայ բախտաւոր ծննդեանն: Այլ և Ոլոմպիաս ևս յալտնի արար, զի զոմայ Բախտաւոր ծննդեանն: Եւ Ոլոմպիաս, միայն զատ երդմնեցուցանէ, եթէ էր ի Փիլիպոսէ առեալ զՊտղոմէոս, միայն զատ երդմնեցուցանէ, եթէ ի Քլեոմեայէ: Եւ իբրև գիշեր եղև, սկսան գրել դպիրքն, և թագաւորն Հրամայեաց առ ինքն կոչել զՊերդիկոս և զԼուկիաս և զՊտղոմէոս և զԼուսիմաքոս: Եւ սորա եկին մտին յարբունիսն:

ՄՀ. Իսկ յանկարծաւրէն յամենայն մակեղոնացոց եղև գոչիւն ուժ-
գին, և միահամուռը ընթացեալք յապարանսն, ասելով, եթէ սենեկա-
յետքն սպանին զնա, եթէ ոչ ցուց(ց)են զթագաւորն իւրեանց: Եւ Աղեք-

† F զինչս նորա: Ժողովեալ զամենեանս մխարանեալսն և երզունալ Պտղոմէոս և ոչ ինչ
ունելով կարծիս յաղագս կարեկեացն Պերդիկեայ և զսոյն իսկ զՊերդիկաս յուսայր փոխա-
նորդ իրաց նորա լինել վասն կարի բազում յԱղեքսանդրէ յառաջադէմ լինելոյ զի քան զամե-
նեանս քաջութեամբ և իմաստութեամբ վարկեալ էր: Նախ երդմանցոյց զնա Յղեքսանդրոս առ
անձին յայն աւուր:

Ֆ 246 սանդրի լուսեալ զխնճոյ խոռովութեան, եկն Պերդիկաս և ուսոյց նմա զինչ և ասէին մակեդոնացիքն: Եւ թագաւորն հրամանս ևս զգահոյսն բառնալ և զնել ի տեղոջ, յորում դաւր անցեալ կարասցեն տեսանել զնա, և դաւրաւարսն միայնահանդերձս մուծանել և ընդ ալլ զուռն հանել, որպէս զի մի՛ բախեալ անկցին ընդ միմեանս:

Մակեդոնացիքն եկեալ

ի տեսիլ մեծի արքային.

Եւ կարծիս առին նրմա՜,

Թէ ի մահ ըզնա մատնեցին.

Աղեքսանդր յուշովն երեկ,

Հրամայեց, որ ըզնա տեսին,

Զի մի՛ դաւ գործեն բախմամբ

Ընդ իրարս յադմուկ նախանձին:

Ֆ 247

Աւուրբդ էր ի շուր նրման

կամ (յ)ըստուեր յերազի նրման.

Նրմանիր ծաղկիդ դարնան,

որ հասաւ յաւուրս ամբռան,

Հալեցար մոմիդ նրման

և շիջար ճրրագդ ի նրման.

Մըտնուս արեւուն նրման

ու գընաս ի հողն, ի զընդան:

Եւ մտանէին ի ներքս մակեդոնացիքն և անցանէին առ նովաւ և քաջալերէին զնա, բայց ոչ որ էր, որ ոչ⁺¹ արտասուեաց⁺² ի վերայ եղելոց իրացն յայսբան մեծ և աշխարհակալ թագաւոր:

ՄՀԱ. Իսկ Պեկաղաւոս ոմն այր ի նոցանէ, տեսանելով ոչ իշխանութիւն, բայց գեղջուկ էր և տգէտ և ոչ միոյ կարգի իշխանութիւն. ուրեքեան ոչ ունէր, մաւտ կացեալ առ ինքնակալն, ասաց.

— Ո՛հ, Աղեքսանդրէ՛, Փիլիպոս հայր քո տիրեալ իշխեաց մակեդոնացւոցն առ բարի, և դու (շրջեալ զծայնն ասաց մակեդոներէն, ար-

+ BD նենդման փխ նրմա:

+1 D ոչ շիֆ:

+2 F ոչ արտասուեաց և աւաղեաց զվաղ մեռանելն մեծի և քաջ թագաւորին Աղեքսանդրի մանաւանդ ի վերայ ողորմ մահուան նորա կողկողէին և լային դառնապէս տեսանելով զմատաղ մանուկ թագաւորն իրեանց յայնպիսի վտանդ մահու: Եւ մօտ կացեալ առ նա զօրքն ասէին փխ ոչ արտասուեաց... առ ինքնակալն, ասաց:

տասուելով)⁺ ահա լքանե՞ս, թողո՞ւս զմեզ: Կորեաւ⁺¹ ամենայն Մակեդոնիա ի քո իսկ վախճանեալդ: Բարիոր էր⁺² ամենեցուն մակեդոնացւոցս մեռանել ընդ քեզ, որ արարեր զհայրենի քաղաքն քո արժանի Արամազդայ:

Եւ Աղեքսանդրի արտասուեալ կարկառեաց զձեռն իւր աջոյ, կալաւ զձեռանէ մակեդոնացւոյն և յայտնի նշանակս առնէր նմա աղաչանացն, վասն զի անցին մակեդոնացիքն: Դարձեալ ի դուրս հՀան զՊերդիկաս և Ողկիասոս⁺³ հրամայեաց ընթեռնուլ զկտակն, զոր ևս գրել իւր իսկ (կորովամիտ)⁺⁴ և մտատես իմաստութեամբն:

Դրեալ կրտակ անդարձական,

Քանզի ծանեաւ զաւուրց վախճան⁺⁵

Եւ մենացեալ առանձնական,

Ողկաս կարգայ զգի(րն ի լը)ման⁺⁶:

Կորովամիտն իմաստնական

Ականջ զնէր բանից բերման,

Անկեանց⁺⁷ երից աշխարհ լըման,

Եղեալ նամաւս⁺⁸ անսխալական:

Եւ է կտակի⁺⁹ պատճէն այսպէս.

ՄՀԲ. «Թագաւոր ինքնակալ, տիրելով⁺⁸ երիս մասանց աշխարհի, Աղեքսանդրոս, որդի Ամոնայ և Ոլոմպիադայ, հռոգոնացւոց⁺⁹ սպարապետաց, իշխանաց խորհրդաւորի ժողովրդեանն՝ խնդալ: Դուք զՀերակլ(ե)այ զնախնոյն մերոյ արձանս սահմանս եղեալ ճակատադրեց||ելոյն ընդ շաստուածան և մտերմութեան հասանել կամեցեալք՝ իրաւունս վարկաբ ձեզ առաքել, զոր ինչ (զիտեցաք)⁺¹⁰ կարծե-

+ F Փիլիպոս .. արտասուելով շիֆ:

+1 B կոր փխ կորեաւ:

+2 BCD բարիոր է մեր:

+3 F Ղումբիասոս ընթեռնուլ զկտակն յականջս ամենեցուն: Եւ նա սկսաւ ընթեռնուլ փխ Ողկիասոս ... իմաստութեամբն:

+4 Լրացումն ըստ BCD Տպ-ի:

+5 B Զի յիմարեցաւ արն իւր վաղճան փխ տողի:

+6 Լրացումն ըստ CD-ի:

+7 B Անկեանց երից յաշխարհական ի լըման || նամաւս ու արէնս անսխալական փխ

Անկեանց... անսխալական:

+8 BCDF Տպ տիրելով ... աշխարհի շիֆ:

+9 D հռոմայեցոց փխ հռոգոնացւոց:

+10 Լրացումն ըստ B Տպ-ի, C զիտեցաք, D զիտացայց:

ցեալ յաւէտ զձեզ հելլենացոց ի ճաշ և ի դէպ պահապանս յինէն քոր-
ծեցելոց երկուս միանգամայն: Զի և սիրեմ զքաղաքդ ձեր, վասն որոյ
գրեմ զպահապանսն ի բաց հանել ի քաղաքէդ ձերմէ, զի համարձակու-
թեան հասեալ պահեսցէ զպաշտութիւն միանգամայն և կամիք, զի
պահեալ լիցի առ ձեզ մեր պատուական ինչ: Քանզի զիտեմք զքաղաքս
ձեր երախտաւոր և յիշատակի արժանի (վասն՝ որոյ երեւցուք հոգ
տանել զմա ոչ նուազ, քան զմերոյս իսկ գաւառի և մեզ արժանի):
Առաք⁺¹ համարձակութեամբ զաշխարհսն ի ձեռս իւրաքանչիւր ումեք՝
սկսեալ նախ առաջին, յորմէ ծնեալն էաք, յայս՝ եկաք, ելաք կամաց:
Եւ հրաւիրեցաք խնամակալաց թագաւորացն նախ առաջին նախնիս
առաքել ի յարէն զահեկանս ոսկոյ, քանքարս հաղարս՝ յեգիպտացոց
մեհեանս, վասն զի և զդիս մեր հրամայեցաք անոր տանել: Եւ զկարգս
կազմուածոցն, որ բուրմբ եգիպտացիք իրաւունս վարկեցին առնել,
այսպէս և մեր թոյլ տամք: Եւ պատուիրեցաք զԹերաս բիւլտացի³⁹⁷
վերստին կանգնել և կազմել յարքունական ընչից: Շատ և բաւական
վարկաք, որչափ թշուառացն թշնամանս կրել և խրատեցան⁻² զգաս-
տութեամբ արժանապէս մեղացն թերալեցուցն⁺³: Բայց տալ և ցորեան
(ի)⁺⁴ մակեդոնացոցն թերալեցուց մինչև բազմասցին մարդիկք քա-
ղաքին: Բայց կարգեցաք և ձեզ տալ ի կազմութիւն քաղաքին ոսկի գա-
հեկանս և քանքարս՝ երեք հարիւր և պատերազմիկ նաւ՝ բառասուն,
որպէս զի հաստատուն ազատ իցէք, և յարդիւնս յեգիպտոսէ պարգևս
ըստ ամի գրիւս³⁹⁸ երկուս բիրս և երկիր ձեզ շափել և հատանել⁻⁵ տալ,
որպէս զի ունիցիք ձեզ յայլում ժամանակի արդիւնս բաւական և ոչ
ումեր կարաւորիք⁺⁶: Իսկ Պտղոմէոս իմոյս մարմնոյ եղեալ պահա-
պան և ձեր հոգ տանել, զի ազուտ բերցէ ձեզ, ցուցաք զայս ամի
Արդ, մի՛ կարծէք, թէ աւանդեալ ձեզ կտակս այս ընդ վայր
նամածուս թագաւորութեան հաստատել և է յիմմէ տեսութեա
ածուցն բաժանումն ցուցանելով:

+ Լուցումն ըստ B Տպ-ի (համաձայն M-ի, հմմտ F, 217):

+1 F Առաք... ելաք կամաց չի:

+2 F խորտակեցան փխ խրատեցան: Ուղղումն ըստ BCD Տպ-ի:

+3 BCD Տպ եղելոցն ի մեզ փխ թերալեցուցն:

+4 Լուցումն ըստ BCD Տպ-ի:

+5 F տալ հատանել սահմանով և վիճակել ի վերայ ձեր որպէս զի:

+6 F կարաւորիք: Եւ զՈղոմբիադաս զմայրն իմ առ ձեզ խնամով հոգս տարչիք նմա
որպէս Աղեքսանդրի որդոյ իւրոյ:

ՄՀԳ. Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ որդի Ամոնայ և Ոլոմպիադայ, թա-
գաւոր մակեդոնացոց, ահա արդեան ժամանակի զԱրիդէոս³⁹⁹ զոր-
դի Փիլիպոսի արասչիք: Բայց լիցի ի Հոքսիանեայ որդի Աղեքսանդրի՝
զնա արասչիք թագաւոր մակեդոնացոց, և թէ էգ լիցի ի Հոքսիանեայ,
ընտրեցեն ընտրապէս մակեդոնացոցն իմաստունք, զոր և կամին,
իւրեանց թագաւոր⁺¹, եթէ ոչ կամեսցին զԱրիդէոս զորդին Փիլիպոսի
թագաւորել իւրեանց: Իսկ այն, որ ընտրեալն լիցի, պահեսցէ զարգեաց-
ւոց իշխանութիւն: Եւ հարկ տացեն մակեդոնացիք արգեացուց հանդերձ
ւոց իշխանութիւն: Եւ առանձինն եղիցի Ոլոմպիա-
թագաւորան՝ զկարգեալ սովորականսն: Եւ առանձինն եղիցի Ոլոմպիա-
թայ մայրն Աղեքսանդրի բնակել ի Հոմիդոսէ, թէ հոմիդացոց⁺² 399
(հաճոյ լինիցի)⁺³:

էջ 250

ՄՀԳ. Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ Ամոնայ և Ոլոմպիադայ որդի, ցու-
ցանէ խնամածու իւրոյ թագաւորութեան ամենայնի մակեդոնացոց
զկրատելուն⁺⁴ և կին նմա զԿեանէն, զգուստրն Փիլիպոսի մակեդոնաց-
ւոց թագաւորին⁺⁵, և Պտղոմէայ՝ զեգիպտոս, և կին սմա տալ զԿղեով-
ւոց թագաւորին⁺⁶, և Պտղոմէայ՝ զաւրաւարին քաջաց: Եւ այն, որ ի վե-
պաւորոս՝ զբոյրն Աղեքսանդրի զաւրաւարին քաջաց: Եւ այն, որ ի վե-
րայ բաբելոնեան աշխարհին է մինչև բակտրացոց, նախարար երեւ-
ցուցեն և խնամապետ զՊերդիկաս, և կին սմա զՀոքսիանէ՝ զկինն
Աղեքսանդրի: Եւ հրաման տաց խնամածուաց թագաւորութեանն առնել
ոսկի տապան յերկերիւր քանքարէ, յորում եղեալ լիցի մարմինն Աղեք-
սանդրի աշխարհակալի: Եւ առաքեալ զմակեդոնացոց ծերունիսն զըտ-
սանդրի աշխարհակալի: Եւ առաքեալ զմակեդոնացոց ծերունիսն զըտ-
սանդրի աշխարհակալի: Եւ թեոսադոնիկէ, տալ իւրաքանչիւր ինչս
կարացեալսն ի Մակեդոնիա և ի Թեսալոնիկէ, տալ իւրաքանչիւր ինչս

+ B Տպ և անուն զիջիք նմա որ ոչ ինչ հասարակ ամենեցուն կամ լիցի մակեդոնացոց և
թէ էգ F և աղաչեմ համանունս ինձ առնել զորդեակն իմ, զի յիշատակ եղիցի ինձ մեռելոյս,
ապա թէ գայն ոչ արասչիք, զիջիք նմա անուն որ ինչ հասարակաց ամենեցուն կամ լիցի մա-
կեդոնացոց և եթէ էգ:

+1 F թագաւոր և ի նմա ի կնութեան տացեն զգուստրն իմ և փխ թագաւոր:

+2 BCDE Տպ հոմիդացոց: Ուղղումն ըստ F-ի:

+3 Լուցումն ըստ F-ի: F-ն այստեղ նորա հոգացիքն համարելով զեռ ի կեանս զոր-
մի կալցին իշխանութիւն գործել ինչ առանց նորա հոգացիքն համարելով զեռ ի կեանս զոր-
դին իւր զԱղեքսանդրոս և զայն իշխանութիւն վարելով զոր և առ Աղեքսանդրոս որդով իւրով
սիրելով առնէր զի յորմէ հետէ վախճանեցան կորեալ մեծութիւն և կեանք ճեմական և անձ-
նիւրեւով առնէր զի յորմէ հետէ վախճանեցան կորեալ մեծութիւն և կեանք ճեմական նորա:

Եիշխան շրջել մօրն իմոյ, զի հատաւ բարձաւ ի միջոյ ուրախութիւն և պարծանք նորա:

+4 BCDE զԿրեոտարոն: Ուղղումն ըստ ճախրեցաց կիրառութեան և F Տպ-ի:

+5 F նմա յանձնեցի մայրն իմ և հոգաբարձու եղիցի նմա իբրեւ իւր մայրն: Եւ զԼի-
սիմաքոս ի Թրակէ և կին սմա զԹեսալոնիկէ զմին այլ գուստրն Փիլիպոսի թագաւորին մա-
կեդոնացոց և թագաւոր յեգիպտոս՝ զՊտղոմէոս և կին տալ նմա զԿղեոպատրէա:

ըստ արժանոյ: Եւ յԱթէնս տեառ ե ոսկի աթոռ Աթենայ, որ է գեղեցկինն ի վերայ կուսանացն: Եւ առաքել յԱրգոս զսպառազինութիւն Աղէքսանդրի թագաւորի՝ ի նուէր Հերակլի, ե քաղաքին՝ ոսկի դահեկանս հարիւր ե յիսուն քանքարս: Առաքել ե ի Դելփուս զփղացն ժանիս ե զմորթս՝ վիշապաց ե տաշտս ոսկիս հարիւր ե մատանիս ընտիրս հարիւր¹: Եւ զՊերդիկաս՝ զոր թողում Եգիպտոսի թագաւոր հանդերձ շինեցելով քաղաքան Աղեքսանդրու մայրաքաղաքաւ, զի վարեցէք իմով անուամբակոչութեամբս քաղաքին Աղեքսանդրու, զի կացցէ մնասցէ հաստատուն⁴⁰⁰:

Թագաւոր Աղեքսանդրոս, (Ամոնայ ե Ոլոմպիադայ որդի)՝² ցուցանէ հնդկաց թագաւորութեան, որ առ Հիւդասպաւ գետովն ձգտի զՏաքսիարդէս³: Եւ ի վերայ որոշելոյն զՊիթոն ե ի վերայ Պարապլէնէսագացն՝ զՈքսիպարկէս⁴ զբաւարացի՝ զՀոքսիանայ հարեղբայրն, կնոջն Աղեքսանդրի⁴: Եւ երկեցուցանէ Իւտրիա⁵ թագաւոր զՈղկիաս, ե տաց նմա ձիս՝ տանել իւր յԱսիայ, հինգ հարիւր: Եւ յայսմանէ արարեալ Ողկ(ե)այ կերպարան պղնձիս Աղեքսանդրի, Ամոնայ, Աթենայ, Հերակլի, Ոլոմպիայ, Փիլիպոսի, ե ձաւնեցէ զայս յոլոմպիայն մեհենին կամ ուր ե կամ լիցի: Եւ ձաւնեցեն թագաւորութեան խնամածոս պատկե(ր)ս Ողկեայ: Նուիրեցէ ե Պտղոմէոս ե Եգիպտոսի պատկերս պղնձիս Աղեքսանդրի, Ամոնայ, Աթենայ, Հերակլի, Ոլոմպիադայ, Փիլիպոսի⁴⁰²:

ՄՀԵ. Եւ ամենեցուն⁶ այսոցիկ եղելոյ մտեալ Ողկիէ Իսմենայ⁴⁰³ թեբացոյ ետ տանել զթուղին: Եւ կարգեաց⁷ Ողկիայ ճեպել զնա յա-

ղագս թերացոց գաւառին, վասն զի կարգեաց շինել զքաղաքն վերըստին զԹերաս ե առնէ զայլ ես խնամածութիւն: Արդ, Իսմենիաս խնդացեալ ընդ գաւառին, մեծաւ յաւժարութեամբ առ յարբանեակութիւն (դարձեալ)⁴:

ՄՀԶ. Բայց Աղեքսանդրի կակղանալիս իմն սպեղանեաց, զոր Հոքսիանէս¹ արկ ի վերայ նորա, յապահովեաց ի բազում ցաւոցն, ե եկն ի քուն սակաւիկ մի, վասն որոյ արգել դարձակումն աւուրս հինգ²: Եւ Աղեքսանդրի խնդրել ջուր ողողել զերանն, դարձեալ Ուղղոս զբաժակն դեղով արարեալ մատուցանէ նմա: Եւ նորա առեալ ողողեաց զերանն՝ անդրէն իսկ գոչեաց³ մեծաձայն ե շտապեցաւ ցաւաւրն, յուսահատեալ ի կենաց ե ի սնոտի յունայնութեանց աշխարհիս այսորիկ⁴:

ՄՀԷ. Կոչէ առ ինքն զՊերդիկաս ե զՊտղոմէոս, զՂուկիաս ե զԼուսիմաքոս ե զմակեդոնացոց իշխանսն ե ասաց զնոսա այսպէս.

— Արդ⁵, յաղագս թագաւորութեան որպէս հաստատուն ձառեցի բայց Ողկիաս ունի յաւանդ զհռովդացիքն. աոցես լինէն մատակարարեալս, բայց արդեան ժամանակ Պերդիկայ⁶ ե Անտիպատրեայ յանձն առնեմ զգիրս⁷:

Նա⁸ ջուր խնդրեաց ի զովացումն,
Առ ի լերդին իւր տոշորումն,
Ուղղայ կրկին դեղ յարբուցումն
Մատուցանէ յապահովումն:
Եւ ընդ հոսիլ ի բերանումն

+ E ոչ մորթս փխ զմորթս: Ուղղումն ըստ B C D F Տպ-ի:

+1 F հարիւր աստուածոյն զօրավարութիւն տալ: Եւ Արամադայ ե Ամոնայ մեհէոս զոր թողում: Եւ Արամադայ ուսեալ էր ի Տարտարաց բժշկացն պարսից ե արարեալ զայն արկ ի վերայ նորա:

+2 Լուցումն ըստ F-ի (համաձայն M-ի):

+3 E Տաքսիարդէս: Ուղղումն ըստ B C D F-ի:

+4 F Եւ Փիլիպոսի զբարտաւասան ե զՇուշաստան ե զՊարթեաց աշխարհն զառ ի հարաւոյ կոյս ե Պաղեսայ զկարմանեայ ե զՊարսկաստան: Եւ կացուցեալ ի վերայ Մարաց զՊիպոնաս փխ կնոջն Աղեքսանդրի:

+5 B C D Իւտրիս, E ի լերինս: Ուղղումն ըստ F-ի. տե՛ս № 401 ծանոթագրութիւնը:

+6 F հաշորդում է հետեւյալը. «Եւ ամենեցուն այսոցիկ եղիցին աստուածք ողմբիականք ակնածուր յականաւորք Հերակլէս ե Աթենաս Արէս արեգական Ամոն ե բախտն Աղեքսանդրի առն քաջի ե մեծի թագաւորի: Այս կտակ եղե յԱղեքսանդրի ե կնքեցաւ սա բայց զպատճեն սորա ետ Ողմբիադայ»: F-ն այստեղ ունի մի ծավալում հավելում՝ Աղեքսանդրի նամակը մորը, յամբողջութամբ տե՛ս № 402 ծանոթագրութեան մէջ:

+7 C D Տպ կարգաց փխ կարգեաց:

+ Լուցումն ըստ Տպ-ի:

+1 F Հոքսիանէս ուսեալ էր ի Տարտարաց բժշկացն պարսից ե արարեալ զայն արկ ի վերայ նորա:

+2 F աւուրս հինգ ե ի դարձ կենաց եղեալ զի պարեցի ե խնդրեաց ջուր ողողել:

+3 F մեծաձայն գոչեաց հչելով իբրեւ նետի հարեալ ե շտապեաց ցան փխ գոչեաց...

ցաւաւրն:

+4 F-ը հավելում է. «Իսկ Պերդիկաս ե Պտղոմէոս, որ ի մօտն կային, բարեկամք նորա իմացան զգաւն Յուդոսի իբրեւ տեսին զայն ե իսկոյն ըմբռնեալ զՅուդոս զի սպանցեն շաբաշար: Իսկ Աղեքսանդրոս ձեռամբն ակնարկեաց մի մեղանչել արեան նորա ասելով. «Այժմ զի՞նչ աւգոտ բերէ մահ գորա»: Բայց յետոյ ըմբռնեալ զնա Պտղոմէոսի շարաշար մահումը ասանջանաւր դառն երարձ ի միջոյ զնենգաւորն ե զգաւն սպանողն մեծին Աղեքսանդրի:

+5 C D Տպ Արք փխ Արդ (F Արդ):

+6 E ետ փխ Պերդիկայ: Ուղղումն ըստ C D F Տպ-ի:

+7 F զգիրս ե զմայրն իմ:

+8 B C D նա շիւք:

Զափարիա

Կըտրեց զաղիքն յորովայնումն,
Քակտիլ⁺ առաւ բզէնք մարմնուն:
Հընար շրկա զերծանելոյն:

— Ո՛վ ամբարտաւան և շար¹,
որ⁺² ծընունդ ևս սատանայի,
Զայդ⁺³ աշխարհակալ պարոնդ
կու զեղես ողորմ ու լալի.
Ուղղո՞ւ⁺⁴, չե՞ս գործեր բարի,
արբանեակ⁺⁵ ևս դու կայէնի.
Յաշխարհս երերուն կենաս
՝ և անիծած զաւակ գեհենի:

էջ 252 Իսկ Ողկիաս անդրէն զձեռն զաւծիքն արկեալ և մեծապէս գոչեալ՝
զնաց արտաքս: Եւ զկուսիմարոս առ ինքն կոչեալ, ասաց.

— Ե՛րթ ի Թրակէ և մի՛ արտասուեր:
Եւ սա ևս գոչեալ՝ անց, զնաց արտաքս: Բայց զՊտղոմէոս առ իւր
նստուցեալ, ասաց.

— Երթ և դո՛ւ յԵգիպտոս և մարմնոյս մերոյ խնամ տարցես:
Բայց մեղմիկ խաւսէր ընդ նմա, զի մի՛ որ լուիցէ, վասն զի Պտղոմէոս
մէոս շտապեալ լինէր յարտասուացն և ի հանդերձին ներքոյ առնէր
զերեսն և գաղտաբար արտասուէր:

էջ 253 ՄՀԸ. Այլախտն⁴⁰⁴ ի վերայ թագաւորին զաւրանայր, և ոչ կա||րէր
այսուհետեւ խաւսել: Եւ պրկումն և ձկտումն սաստիկ ի վերայ անկանէր,
և հեծեծելով ասէր.

— Քեզ յանձն առնեմ զաթոռ թագաւորութեան իմոյ, վերնակա՛ն
նախախնամութիւն, որ տէրդ ևս երկնի և երկրի, իշխան ծով և ցա-
մաքի, կարող և հզար ամենայն աստուածոց (և) դիցն: Եւ արդ. Են-
կալ զիս, Հերակլէ՛ և Աթենա՛, և դո՛ւր, ա՛րք ամենայն, ուրախ լե-
րուք⁴⁰⁵:

+ BCD Քակտիլ ... զերծանելոյն չի:

+1 BCD Անբախտ կարի խիստ լրբիս փխ տողի:

+2 BCD Միթէ փխ որ:

+3 B Զայդ աշխարհակալն պարոնդ ամէնի || է՞ր կու խոցես հանց ողորմ ու խիստ լալի

փխ Զայդ ... լալի:

+4 B Ուղղոս չգործեցեր ուղեղ և ոչ բարի, || շար առակ եղեր դու ամէնի, || ծառակցացեալ

գլխաւորի, || թող դիպիս դուն հա (...) փխ Ուղղոս ... զաւակ գեհենի:

+5 CD Դու կըցորդ ևս սատանայի փխ տողի:

Եւ շտապեալ ի ցաւէն՝ զմատանին ետ ցՊերդիկայ⁺:
ՄՀԹ. Եւ Հոռոսիանէս ի ձայն մեծ գոչեալ և զգէսան փետեալ՝ կա-
մեցաւ առ դոս առն իւրոյ Աղեքսանդրի անկանել⁺¹: Եւ ձեռն ածեալ⁺²
զգլխովն նորա և բուռն հարեալ զաջոյ ձեռանէ նորա, և գ ի ձեռինն
Պերդիկայ և ակնարկելով՝ յայտնի երեւցոյց խնամաբար յանձն արա-
րեալ: Եւ որքան զայս գործեաց, ախտն ի վերայ հասեալ շտապէր:
Եւ ասէր ողբս⁺³.

— Ինձ⁴⁰⁶ հանց⁺⁴ ուժ ու թե պիտէր⁺⁵,
որ թըռչի գինշ հաւ թեւաւոր,
ի յիմ քաղաքն երթայի,
տեսանէի||զմայրն իմ փառաւոր:
Միթէ՞ շիջանէր այս հուրս,
ի սըրտէս իմ կըսկըծաւոր,
Որ զիս ի դաֆաղ ածէր,
կու խոցէ քան⁺⁶ զաւձ թունաւոր:

Ունէր⁺⁷ ցաւն զարքայն, հառաչմամբ և արձակեաց զհոգին, և
Հոռոսիանէ ողբով և կոծով տարեալ զմատն, կալաւ զաշն արքային:

Դադարեցա՛ր, Աղեքսանդրէ,
Հանգաւ աշխարհս ի դողմանէ,
Զերծաւ կաշիկդ ի յըրբեպէ
Եւ թուրդ ի թափ ձեռաց բազկէ:

+ F ցՊերդիկաս և զթագն և զծիրանիս թագաւորական և զքղամիդն իւր և գ Պտղոմէոս:
Եւ դարձեալ ի վեր ամբարձեալ զաշն և յոգոց հանեալ ասաց. «Ընկալ զիս անգետդ աստուած
որ մահու իշխանդ ես»:

+1 F անկանել և հանել զոգին: Կալաւ զձեռանէ նորա Ողմերիա, առ և ած զնա առ Աղեք-
սանդրոս և մեծապէս հեծեալ Աղեքսանդրի:

+2 B Տպ եւ կալեալ զնա Ողկիաս ածէր առ Աղեքսանդրոս: Եւ մեծապէս մոնչեալ հեծե-
ծալով Աղեքսանդրի: Եւ ձեռն ածեալ:

+3 CD Եւ ասէր ողբս շի:

+4 CD անձ փխ հանց:

+5 Գրիգորիս Աղբամացու կաթան է. C-ն ունի «Գրիգորիս» ներկեակային նշումը լու-
սանցեալ, D-ն՝ «Ի Գրիգորիս կաթողիկոսէ ասացեալ ի յարքայի բերնէն» խորագիրը, B կա-
թան՝ շի:

+6 CD զինչ փխ քան:

+7 B Տպ յայնժամ զաշն հասեալ կալաւ Հոռոսիանէ կին նորա փխ Ունէր ... զաշն ար-
քային, CD Եւ արքայն հառաչմամբ փխ Ունէր ... հառաչմամբ և:

Qwafwrhw⁴⁰⁷

Քակեցիր՝ քաղաք ի ճրմնէ,
Բաղդամբ ջրնջան յիրեանց տոհմէ:
Երբ քո առարկդ ալլչափ՝¹ իցէ,
(է՞ր շարժեցեր զազդս յաշխարհէ):

Եւ շուրջ անցեալ կային երեքինն աստի և անտի՝ Պերդիկաս և Պլատոն և Ղուկիաս: Ամփոփեցին՝² զնա:

Մ2. Եւ այսպէս Աղեքսանդրոս աշխարհակալ և մեծ թագաւորն յաստուածս անց զնաց՝ կեցեալ սորա ամս երեսուն և երիս: Բայց ոչ շաբաճա կարծեմ ասիլ, որք ասին, թէ Արամազդայ որդի է, ալ և յորք Ամոնայն ասին. քանզի կարի շատ անցոյց զմարդկային բնութեամբ, ողջախոհութեամբ, արդարութեամբ, արգելաւորութեամբ, առատութեամբ, արիւթեամբ: Քանզի զբազում պատերազմունս հերքեաց և գործեաց զամենայն ինչ առանձինն իւրով մարմնովն: Եւ վկայէ նոյն ինքն իրքն:

ՄԶԱ. Եւ Էկեալ⁴³ առ նա, Պտղոմէոս ասաց.

— Աղերքսանդրէ՛, ո՞ւմ թողուս դժբաղութիւնդ: Ասէ՛.

— Այն, որ կարող է և կամի, կեցուցանէ և կատարէ:

Իսկ զայս նորա ասացեալ, անդրէն ի նոյն ժամայն եղև շամանդաՊ աւոյց և խաւար, և երևեցաւ փայլակն անկեալ յերկնէ ի ծով, և ընդ նմա արծիւ մի մեծ, և սլատկերն պղնձի Արամազդայ, որ ի Բաբելոնի էր, տա(տա)նէր⁺⁴: Եւ փայլակն անդրէն դարձեալ վերացաւ յերկինս, և արծիւն ընդ նմա երթայր⁺⁵, ոռնելով յինքեանս աստղ ճառագայթաւոր: Իբրև թագուցեալ եղև աստղն յերկնի, անդրէն և Աղեքսանդրոս կայսր զայսն:

Այս⁴⁰⁸ է հըրաշք, որ յայտնեցաւ,

Աւդ շամանդադ խաւար դարձաւ⁶,

+ BCD թափեցիր ... տոհմէ չիք (Զաւարիալի հալելած տողերն են):

+1 E անշատի փխ այդշատի: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+2 B S_{ij} b_i նորա զոգին իւր հանեալ և նորա ամփոփեցին զնա F և ամփոփեցին զնա² զոգին հանեալ նորա:

⁺³ «Եւ եկեալ... կամի» հատվածը *F*-ում նախորդում է ՄՀԹ հատվածի «Եւ շուրջ ան-
ցեալ ... ամփոփեցին զնա» պարբերությանը:

+4 Լրացումն քան F Տպ-ի:

+5 CDE երթալուղ, Ուղղումն ըստ BF Տպ-ի:

⁺⁶ CD խառնուրդ փխ խառնար դարձաւ, B Զեռագրի մաշվածության պատճառով կախուց
աղետոված է:

٤٩ ٢٥٥

Ապա փառակն ի ստոր անկաւ:

Եւ ի ծովիմ անյալտալաւ,

Արծուին առեալ ի վերացաւ,

Աստղանոման դճոգին տարաւ,

Բարեկրօնի պատկերն անկաւ:

Եւ դողալով տատանեցաւ:

Սուտ⁺ կենցաղոյս վրճարեցաւ

Եւ ընդ մեռեալսքն յառելաւ,

Արքային եհան²¹ զհոգիին, մեռաւ

Եւ շունչն⁺² ի յաւորն ցնդեցաւ:

ՄԶԲ. Իսկ պարսիկքն կոռւեալ՝ կամեցեալ զարքայն ի Պարս տա-
նել, ընդ շատուածս Միհրեայ երկրպագել, (իսկ մակեդոնացիքն՝ ի)
Մակեդոնիա: Առ այս ասաց Պտղոմէոս, եթէ է գիտանոց բարեւացւոցն
Արամազդայ, ի նմանէ հարցումն պատասխանոյ ընկալացց, թէ ո՛ւր
տարցուր զմարմինն Աղեքսանդրու: Եւ հարկեալ ետ հրաման բարեւաց-
ւոցն Արամազդայ այսպէս. «Ես ինքնին հրաման տամ, որ աւգնէ ամե-
նեցուն ձեզ: Է քաղաք ի Նիեա⁴⁰⁹ առ ուլկիանոսի յորձանան՝ հինգ դաշտ
թագաւորական առեալ բազմափարթամ, մերձ ի յերկիրն ամազունեաց,
անոն Մեմփիս. անդր առաքեալ տար և հանգո զանմահիցդ եղեալ
որդի, և զինքն թագաւոր եղջեւաւոր խնդութեան պատճառ: Այսպէս⁺³
որդի, և զինքն թագաւոր եղջեւաւոր խնդութեան պատճառ: Այսպէս⁺³
որդի, և զինքն թագաւոր եղջեւաւոր խնդութեան պատճառ: Այսպէս⁺³

ՄԶԳ. (Եւ⁴⁵ ապա⁴¹⁰ թոյլ արարեալ զաւրացն Աղեքսանդրի զմարմինն Պտղոմէոս յնգիպոտոս տանել, և նորա առեալ և ի կապարեայ տապանի եղեալ զզին և արկանէ ի վերայ մարմնոյն մեղր մնէսիովտական⁴¹¹ և հալուէ հիպատիկեան, քանզի սոքա անապական և առանց հարկանելոյ պահեն զմարմին մեռելոյն, և եղեալ ի վերայ կառաց ջորոց՝ ի Բաբելոնէ դէպ ուղիղ անցեալ զնայր յնգիպոտոս: Եւ իբրեւ հաս ի Պելուսիոն, լուեալ մեմփացիքն⁴⁶, ելին ընդ առաջ դիոյն Աղեքսանդրի փողահարաւք՝ մեհնիցն պատճառաւ և մուծանեն զնա ի Մեմփոս:

+ BCD Սուտ ... լաւելաւ շիւր:

†1. B. հանդիսանում է CD հանդիսանումը և փխ հանդիսանումը:

+2 BCD *առդն փխ շունչն:*

†3 Բ. Կարգի Կարգադրող: Ուղղորման ըստ *BCDF* Տպ-ի:

+4 E Ստորին լուսանցում ունի մակագրություն. «Գրած էր ի յօրինակն, թէ թողթ է անկեալ. նա ի տեղն թողաք, մի՛ կարծէր, թէ ծաղկի տեղ է»: Համաճանաչ մակագրություններ ունեն BCD-ն:

45 1999 թվականի մեղադրանքով էր քստ *F*-ի (տե՛ս № 410 ծանոթ.):

+6 Տպ մեմնացիքն:

փիւս, ուր էր Սեսունքուսիս աշխարհակալ, և Հեփեստոս հռչակեցուցեալ կոշէին: Ասաց նոցա սարապեան աստուածն. «Մի՛ զնէք զզա աստ, ալլ յիւր շինեաց զքաղաքն Աղեքսանդրոս՝ անդ տարայք զիր. քանզի ուր մարմինն այս լինի, քաղաքն այն ոչ զաղարի պատերազմաւք և կոտորվ խոտկեալ: Զի և նոյն ինքն Աղեքսանդրոս պատերազմողի բախտի ծնունդ էր և ուր եհաս, աւերեալ եղեն քաղաքքն, բայց ոչ յաղթեցաւ, քանզի նոյն ինքն անպարտելի եղեալ»):

257 ՄԶԴ. Յայնժամ ապա անէ նմա գերեզման Պողոսմէոս յկղեր-
սանդրիա, որ ցարդ եւ կոչի Աղերսանդրի Վարմին, և անդ ետ զնա մե-
ծաշուք պատուով, պատուէր տուեալ Աղերսանդրի աշապէս (վարել)⁺
Զայս⁺ մեծափառ քաղաքս շինեցաւ յԱղերսանդրէ, որ յիւր անունն
կոչեցաւ քաղաքս՝ Իսքանդարիէ⁺, և հանդերձեալ էր ամենեցուն տիրել
և աստուածոց⁺ մեծի Սարապ(ե)այ և Ապեայ կառուցանել ի քաղաքիս
քւրմ⁺, որ իբրեւ ի դուրս ելանիցէ, մեծաւ փառաւ իցէ զարդարեալ
ոսկի ոյսակաւ և ծիրանեաւ, առնելով տաբերական⁴¹², որ է քանքաբ
մի: Եւ այս եղիցի անթշնամանելի և յամենայն հարկս առցէ⁺, ի բաց
արձակեսցի ազատ և առցէ այնպիսին զկարգ պատուի աշտորիկ: Եւ
առաւելեալ իցէ ազատութեամբ և ազգի, քան զամենայն մարդիկ: Եւ
կացցէ մնացցէ հաստատուն պարգևս այս և որպոյց նորա:

ՄԶԵ. Ընդ բազում թագաւորս պատերազմեալ Աղեքսանդրի և յազմ
թեաց զորս վախճանելով Լեթոյ: Քանզի եկաց ամս երեսուն և երեք և
լուրիտասնամեկից սկսաւ պատերազմ տալ և մարտեալ ի պատերազմ-
մունս ամս եաթն մինչև քսան և հինգ ամաց եղև: Եւ զայլ ևս ութ ամն
եկաց խաղաղութեամբ և սադրանաց ներհակին հանեալ եղև ի կէս
աւուրց և հնազանդեցոյց զբազում ազինս խուժաղութ, ազգադ քսան և

+ Լրացումն ըստ BCDF *Տպ-ի*: BCD-ն այստեղ ունեն հետևյալ գրիգորյան կախանք՝
 իբրև համապատասխան մանրանկարի չափածո բացատրություն.

—Այս է քաղաքն Աղևքսանդրէ,
Որ և կոչի Սքանդարիէ,
Անպարտելի յամէն զիմէ,
Թոճկաւք առատ ոնց մայլելէ:

†1 BCDF *Say* *Qay* *u...* *y* *U* *q* *u* *w* *n* *q* *r* *t*; *z* *h* *f*:

+2 BCDF *Suq* *hupwānqwarhē* *ghē*:

+3 F աստուածոց ... Աստուծոյ շին:

+4 BCD քում փխ քում:

†5 BCDF *Su* *h*ap₁ *h*ap₂ *h*ap₃ *h*ap₄ *h*ap₅ *h*ap₆ *h*ap₇ *h*ap₈ *h*ap₉ *h*ap₁₀ *h*ap₁₁ *h*ap₁₂ *h*ap₁₃ *h*ap₁₄ *h*ap₁₅ *h*ap₁₆ *h*ap₁₇ *h*ap₁₈ *h*ap₁₉ *h*ap₂₀ *h*ap₂₁ *h*ap₂₂ *h*ap₂₃ *h*ap₂₄ *h*ap₂₅ *h*ap₂₆ *h*ap₂₇ *h*ap₂₈ *h*ap₂₉ *h*ap₃₀ *h*ap₃₁ *h*ap₃₂ *h*ap₃₃ *h*ap₃₄ *h*ap₃₅ *h*ap₃₆ *h*ap₃₇ *h*ap₃₈ *h*ap₃₉ *h*ap₄₀ *h*ap₄₁ *h*ap₄₂ *h*ap₄₃ *h*ap₄₄ *h*ap₄₅ *h*ap₄₆ *h*ap₄₇ *h*ap₄₈ *h*ap₄₉ *h*ap₅₀ *h*ap₅₁ *h*ap₅₂ *h*ap₅₃ *h*ap₅₄ *h*ap₅₅ *h*ap₅₆ *h*ap₅₇ *h*ap₅₈ *h*ap₅₉ *h*ap₆₀ *h*ap₆₁ *h*ap₆₂ *h*ap₆₃ *h*ap₆₄ *h*ap₆₅ *h*ap₆₆ *h*ap₆₇ *h*ap₆₈ *h*ap₆₉ *h*ap₇₀ *h*ap₇₁ *h*ap₇₂ *h*ap₇₃ *h*ap₇₄ *h*ap₇₅ *h*ap₇₆ *h*ap₇₇ *h*ap₇₈ *h*ap₇₉ *h*ap₈₀ *h*ap₈₁ *h*ap₈₂ *h*ap₈₃ *h*ap₈₄ *h*ap₈₅ *h*ap₈₆ *h*ap₈₇ *h*ap₈₈ *h*ap₈₉ *h*ap₉₀ *h*ap₉₁ *h*ap₉₂ *h*ap₉₃ *h*ap₉₄ *h*ap₉₅ *h*ap₉₆ *h*ap₉₇ *h*ap₉₈ *h*ap₉₉ *h*ap₁₀₀ *h*ap₁₀₁ *h*ap₁₀₂ *h*ap₁₀₃ *h*ap₁₀₄ *h*ap₁₀₅ *h*ap₁₀₆ *h*ap₁₀₇ *h*ap₁₀₈ *h*ap₁₀₉ *h*ap₁₁₀ *h*ap₁₁₁ *h*ap₁₁₂ *h*ap₁₁₃ *h*ap₁₁₄ *h*ap₁₁₅ *h*ap₁₁₆ *h*ap₁₁₇ *h*ap₁₁₈ *h*ap₁₁₉ *h*ap₁₂₀ *h*ap₁₂₁ *h*ap₁₂₂ *h*ap₁₂₃ *h*ap₁₂₄ *h*ap₁₂₅ *h*ap₁₂₆ *h*ap₁₂₇ *h*ap₁₂₈ *h*ap₁₂₉ *h*ap₁₃₀ *h*ap₁₃₁ *h*ap₁₃₂ *h*ap₁₃₃ *h*ap₁₃₄ *h*ap₁₃₅ *h*ap₁₃₆ *h*ap₁₃₇ *h*ap₁₃₈ *h*ap₁₃₉ *h*ap₁₄₀ *h*ap₁₄₁ *h*ap₁₄₂ *h*ap₁₄₃ *h*ap₁₄₄ *h*ap₁₄₅ *h*ap₁₄₆ *h*ap₁₄₇ *h*ap₁₄₈ *h*ap₁₄₉ *h*ap₁₅₀ *h*ap₁₅₁ *h*ap₁₅₂ *h*ap₁₅₃ *h*ap₁₅₄ *h*ap₁₅₅ *h*ap₁₅₆ *h*ap₁₅₇ *h*ap₁₅₈ *h*ap₁₅₉ *h*ap₁₆₀ *h*ap₁₆₁ *h*ap₁₆₂ *h*ap₁₆₃ *h*ap₁₆₄ *h*ap₁₆₅ *h*ap₁₆₆ *h*ap₁₆₇ *h*ap₁₆₈ *h*ap₁₆₉ *h*ap₁₇₀ *h*ap₁₇₁ *h*ap₁₇₂ *h*ap₁₇₃ *h*ap₁₇₄ *h*ap₁₇₅ *h*ap₁₇₆ *h*ap₁₇₇ *h*ap₁₇₈ *h*ap₁₇₉ *h*ap₁₈₀ *h*ap₁₈₁ *h*ap₁₈₂ *h*ap₁₈₃ *h*ap₁₈₄ *h*ap₁₈₅ *h*ap₁₈₆ *h*ap₁₈₇ *h*ap₁₈₈ *h*ap₁₈₉ *h*ap₁₉₀ *h*ap₁₉₁ *h*ap₁₉₂ *h*ap₁₉₃ *h*ap₁₉₄ *h*ap₁₉₅ *h*ap₁₉₆ *h*ap₁₉₇ *h*ap₁₉₈ *h*ap₁₉₉ *h*ap₂₀₀ *h*ap₂₀₁ *h*ap₂₀₂ *h*ap₂₀₃ *h*ap₂₀₄ *h*ap₂₀₅ *h*ap₂₀₆ *h*ap₂₀₇ *h*ap₂₀₈ *h*ap₂₀₉ *h*ap₂₁₀ *h*ap₂₁₁ *h*ap₂₁₂ *h*ap₂₁₃ *h*ap₂₁₄ *h*ap₂₁₅ *h*ap₂₁₆ *h*ap₂₁₇ *h*ap₂₁₈ *h*ap₂₁₉ *h*ap₂₂₀ *h*ap₂₂₁ *h*ap₂₂₂ *h*ap₂₂₃ *h*ap₂₂₄ *h*ap₂₂₅ *h*ap₂₂₆ *h*ap₂₂₇ *h*ap₂₂₈ *h*ap₂₂₉ *h*ap₂₃₀ *h*ap₂₃₁ *h*ap₂₃₂ *h*ap₂₃₃ *h*ap₂₃₄ *h*ap₂₃₅ *h*ap₂₃₆ *h*ap₂₃₇ *h*ap₂₃₈ *h*ap₂₃₉ *h*ap₂₄₀ *h*ap₂₄₁ *h*ap₂₄₂ *h*ap₂₄₃ *h*ap₂₄₄ *h*ap₂₄₅ *h*ap₂₄₆ *h*ap<

[illegible]

٤٢ 258

† F -ն այստեղ ունի լրացուցիչ հատված՝ երկարն դրան էտևում հեքանոս ազգերին.
Վաղկևու պատմությունը: Տե՛ս հավելված 2:

+1 կրպցումն քստ F -ի:

†2 l'rangnufn pun BF Suq-i:

+3 F-ում բնագիրն այստեղ ընդհատվում է, պակասում է վերջին 62 բլանկները, որոնք փոփոխ թերթը զբաղեցնում են և 231ա—234բ թերթերը ներկայացնում են Պատմության հետազոտության շրջանի ձևագրերից բաղկած կաֆաներ՝ թերի սկսվածով կաֆայաշարքի ձևով:

+4 CDF Խաղաղության Ուղղումն ըստ BDF Տպ-ի:

+5 $CE \parallel BD$ և $CF \parallel BD$ ։ Ուղղումն ըստ BD հպ-ի։

+6 Բ. Տառապանաւորք և լազողաբախտ աշխարհակալ:

+7 D *անուր չի ք:*

+8 BCD S_{ij} U_{ij} t U_{ij} U_{ij}

+9 BCD *Sum* *վճարեաց փխ վճարելոց:*

†10 Բ Հաղորդում է հիշատակաբան, տե՛ս № 416 ծանոթագրությունը:

410 Ե Հաջորդում է հի

ՔԷՆՆՈՐՈՒՄԻ ՈՂԵՍ ՎՏԱՆԳԱԼԻՅ ԵՒ ԱՂԵՍ ԱՌԱՂԱԿԱՆ ՍՍԱՅԵԱԼ Է
ԲԱՐԱՌՆԱԲԱՐ ԱՂԵՔՍԱՆԳՐԻ Ի ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ԻՐՈՒՄ՝⁴¹⁷

Ք. 259

Աւա՜ղ վշտապահա՜տ՝ տուգանաց տաղնապիս տառապանաց
տուայտեալ մարմնոյս, թէ զիարդ էի կամ որպիսի հասի տառապա-
նաց՝ կարծիս առեալ եղջերաւք անմահ կալ, մնալ, իբր թէ յԱմոնէ
կամ յԱրամազդայ հելլենական նուագաւք ի Կրանոսէ և յԸռայէ սե-
րեալ ազգաբանութեամբ, և այժմ յիմացեալ անճողոպրելի ի մահուա-
նէ, որ յաղթէ յաղթողաց: Երանի էր ինձ ի զեռաբողբոջ և յաղփին
հասակին, յորժամ ճեմս առեալ ճառէի սիգալով ի կառամարտութիւն
Նիկողայոսի՝ ի վայր ընկճեալ զկարծեցեալն հզար, և սոսակ առեալ
զըմբշականն ոլոմպիական, դառնալի առ մայրն Ոլոմպիադա: Յիշեմ
զառ Դարեհիւ դաւրամարտութիւն՝ փախստական լեալ յիմմէ բազկաց,
այնքան ջախջախ և մեծ թաղաւորութեան իշխան, կամ զհնդկական առ
Պոլլոսիս, զոր անդրաբայ Եղե՜¹, զԷջի զրլուրն մսեղէն՝ զիւրաւալ
կացողեալ: Զի ոչ միայն, թէ արք թագաւորք ոչ զերծան ի բախտէ
իմմէ, այլ և զանտառասնունդ կենդանիսն ճարակ տուեալ հրոյ և սրոյ
յանոպայ և յանմարդի վայրաց վարեցի: Եւ զերիս մասունս աշխար-
հիս հարկատու դաւրապահանջ ինձ յարինեցի: Երկոտասան քաղաք
քանդակեալս և ընդելուզեալ զարդարեցի: Որ² աչքան հզար և յաղ-
թական փառաց հասալ և այժմ³ կամ տարարեալ ծփմամբ կոհակաւք
ի մահիճս մենական և մահահրաւեր: Եւ տեսակս իմ ցանկալի սեացեալ
թխացեալ, քան քարինս Լիովպականս, և հասակս իմ սլանծալի գլխ-
տեալ, թափեալ ի վայելչալի պերճութեանց: Գլուխ իմ ընդ ծնկամբ
գրկեալ⁴ իբրև հասկ, որ հասանէ ի մանդաղս մահու: Ճակատ իմ լիա-
լիւ մարութ ծրարեալ՝ սլատեալ ի վարշամակս զեղոց: Աչերս ծովա-
ծաւալ սպառնանկատ և քաղցրահայեաց՝ կաշկանդեալ և իս մած-
մամբ իբր խլրդաց և չղջիկանաց: Վարս և հեր գլխոց իմ, փտեալ
ցամաքեալ իբր զմանուշակ զարնայնոյ՝ յերիս աւուրս սպառնելով:
Բերան իմ և լեզու ևս երկթերթի, որ սաստկականն մահ մատուցա-
նէր և ողորական կեանս պարգեւէր, որ և վարդ ի շրթանցս, հոսէր, այժմ
սպարդեալ, լոռեալ անբանութեամբ, հոտեալ, ծորերեալ, ապականեալ և

+ E վշտապահա՜տ: Ուղղումն ըստ BCD Տպ-ի:

+1 B Տպ եղե չիֆ:

+2 BCD Տպ Արդ փխ Որ:

+3 B Տպ արդ փխ և այժմ:

+4 B Տպ ընդգրկեալ ծնկեալ փխ ընդ ծնկամբ գրկեալ:

երեթն առեալ՝ նմանիմ անբանից կենդանեաց: Զեոք իմ բաւական և
քաջութեղ⁺, որ նիզակաւ և սուսերաւ զբազումս առնէր սրտաթափ և
ահակոտոր: Մէջ իմ առիւծու և ընձան՝ կարճեալ իբր ճագարաց, ամ-
փոփեալ ի ներք(ոյ) վերարկուին:

Կաֆայս⁺¹ ի Գրիգորիսէ առ Աղեքսանդրոս.

— Աւա՜ղ⁺² զիմ աւուրքս ու զկեանքս,
որ անցաւ նըման երազի,
Այս իմ լիալիր ճակատս
ծըրարեալ ի վարշամակի,
Աչերս իմ ծովածաւալ
ի լուսոյ այժմիկ նըւաղի,
Իմ կարմըրացեալ աչտերս
զեղնացեալ գունըն թառամի:

Գրիգորիս

Զարութիւն⁺³ բազկիս բարձաւ,
թուացաւ մէջքս իմ առիւծի,
Գարշապարս յուշկապարաց
կանգնելոյ այժմիկ կարաւորի:
Զյաղթող⁺⁴ և զհըզաւր մարդիկ
սուսերաց ճարակ արարի,
Այժմ փոխըն դարձ եղև,
Իսքանդա՛ր Մակեդոնացի:

Ոտք իմ սըրնթաց իբր զգարշապարս յուշկապարանաց աւղապա-
րիկ լինելով՝ իբր Քսէնէրքա և Պագիսոս⁺¹⁹, արդ վրիպեալ, կապեալ ի
մետաղս մահճաց, այլոց կարկառման կարաւոցեալ: Մտաւ ածեմ
զգեգերումն մակաղորական վիպասանութեանց, յոր(ժամ)⁺⁴ առ Ճ(ե)-
մականսն Ստագիրացի⁺²⁰ ի սպաս բանեղէն և կորովամիտ կոկողմանցն
ի մայրն իմաստութեանց առ Աթենայ⁺²¹ իսկուրհոյն, յորժամ ծաւալէալ
ի ծաղիկ բուրաստանաց իմաստութեան, ի գիտութիւն գոյից և ի ծա-
նալթութիւն աստուածայնոց և մարդկային իրողութեանց, խել(մամբ
ի)մաստ⁺⁵ մահու, նմանելով անմահից ըստ կարողութեան և հասեալ

+ B Տպ քաջութեղ, CD քաջութեղ:

+1 CD Կաֆայս ... Աղեքսանդրոս չիֆ:

+2 D Կաֆան չիֆ, C լուսանցում ունի «Գրիգորիս» ճեղհնակային վկայությունը:

+3 B Կաֆան չիֆ:

+4 Վերականգնումն ըստ BCD Տպ-ի:

+5 Վերականգնումն ըստ BCD Տպ-ի:

էջ 260 յարհեստ արհեստից և ի մուտն մակացութեանց, սիրելով զիմաստութիւնս, քան զականս պատուականս: || Իսկ այժմ յիմարեալ անասնաբար ոչ կարել զիտել զիարդն, բայց զայս միայն, զի բազկացեալ ի քառից տարեւրց՝ ի նոյն իսկ լուծանիմ. զի ինքն միայն է անմահ, որ ամենեցուն տիրէ.

Qr|hqr|u+

Աղղեցե՛ք ի սունն սլարսից⁴²¹
 և ասե՛ք⁺¹ հարն իմ Դարեհի.
 —Դո՛ւստրըն քո եղուկ դարձաւ
 և լալու եղե՛⁺² արժանի,
 Եթող զիս անտէր ալսար
 Աղերսանդր արքայն հրաշալի
 Ի հող ՚ւ ի տապան իջնու,
 որ ազանցն է սարսափելի:

 $\text{Fr}(\text{qnr})u+3$

Ի դնալդ քս յերկիր հետի
 գալըստեանդ ես ահն ունէի.
 Այդ քո սոսկալի սիրոյդ
 տառապեալս չեղէ արժանի.
 Պատեհ ու պատշաճ չէ (ի)սկի,
 թէ կայսեր կին ալլում լինի.
 Ես ալ մեռանիս՝ հետ⁴ քեզ
 իմ փառաց պըսակ պանծալի:

Գրիգորիս⁵

Արքայս ի տապան եկեալ,
որ ունէր շատ մի հայրենիք,
Այն մարդն, որ զաշխարհս ունէր,
նա պառկէր ի թիղ՝ մի տեղիք:
Յիրմէն ևս հարցուկս եղայ,
թէ. «Այդ տեղդ ո՞նց է քեզ հերիք»:

+ E հաշատուր փխ Գրիգորիս: Ուղղումն ըստ CD-ի գրիգորիայն ինճագրերի: Այս է
ճաշորդ երկու կաթաները բացակայում են B-ում:

+1 E՝ և ասացէք: Այս և հաջորդ երկու կաֆաներում արգագումներն արված են ըստ CD-ի գրիգորիսյան ինճնագրերի:

 $+2 \text{ E } b \eta b p:$

+3 E հաշատուր փխ Գրիգորիա: Ուղղումն ըստ CD-ի:

+4 E (www) ቅኮ ሩክጠ፡

+5 Խաչատուր փխ Գրիգորիս: Ուղղումն ըստ CD-ի:

Դարձաւ ու ջուսայ հասար⁺,
 թէ, «Հերիք ու շատ 'd⁺1 աւելիք»:

ԵՒ ԹԷ ԶԱՆԶՆ ԻՒՐ ԶՐԿԵԱԼ ԵՒ ՏԱՌԱՊԵԱԼ ՈՐՊԷՍ ՈՂՐԱՅՐ⁺²
ՈԼՈՄՊԻԱԴԱ ՄԱՅՐՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ

Լացէ՛ք (զիս)⁴²³, մա՛յրք իմ մանկագոնից միամար զաւակաց և առաւել քան զԹամուզ⁴²² և զգեղաղէշ դուստր Յեփթայեայ, զարքակո-
րոյս զմայրս աշխարհակալի: Զի ոգիս թռաւ, շունչս ել արտաքս, իսկ
տանեալ կենաց իմոց: Արեն իմ էանց, և սպառեաց լուսինն լրացեալ,
պարբ զաւրու աստեղացն իմ թալթափեցան, և խաւարեցան տեսա-
րանս ի հայեցումս: Եւ առ այս զինչ ասացից, եզիպտական մարգարէն
ազգեաց ինձ զգալն Ամոնայ, և ես ծնայ զքեզ՝ որդի զիցաղնական, իբր
յանմահիցն ծոցէ ելեալ ի գրկաց եղկեւոյս: Եւ զուարակազուս երի-
վարուն յաժար ընդ ցամաք և ընդ ծով, զերինս հարթեցեր և զյոր-
ձանուտ ձորսն լցուցեր, զթագաւորս խաղ արկեալ՝ ընդ ոտիւք գետնե-
ց(եր), զանվայր և զապառուտ դաշտս մարգաւէտ արեր և երփնատունկ
ծառաւք ծաղկեցուցեր և միահեծան իշխանութեամբ յարեւելից յարե-
ւմուտս մտրակեցեր: Եւ ես կարծէի զիս մայր կայսեր և ինքնակալի և
այժմ եմ մեռելոյ մայր և անգամ ես՝ ոչ կենդանոյ: Մեռանիմ ընդ յիմ
մեռելոյդ, (կորնշիւմ⁴²⁴ ընդ կորուսելոյդ, նուաղիմ ընդ ոգեւարիդ, տա-
պանամ ընդ տքնեցելոյդ), խոցոտիմ ընդ հարեալ սրտիդ: Այժմ պի-
տոյ էլ ինձ տապարն Հեփեստոսի՝ առ ի հերձանել զգլուխ ծնաւդիս
Աթենայ⁴²³: Այլ զի՞նչ ասացից, արքայ և արքայորդի՝: Կորուսի զքեզ՝
արտաքս գնալով զքեզ ի Մակեդոնիայէ, և այլ ոչ ես տեսի: Մագեցառ
և տկարացար զինչ սարդի ոստայն, ծաղկեցար իբրեւ զգարուն և ի որ-
շակահար եղեր թարշամեալ, որ բազում յինէն զարհուրէին: Սակայն ես
ի բազմաց կորնշիւմ: Ուրեմն յաղթեցին ինձ անեծք մաւրն Դարլ⁴²⁵ կամ
զիպեցայ:

22 261

— E երեսն փիս ետուր:

+1 E 2mm 'u

÷2 В Suy nnpwuyti

+3 Լրացումն ըստ BCD Տպ-ի:

+4 Լրացումն ըստ B Տպ-ի: CD և ներքին ստորագրություններ: 355 —

— 358 —

Որ⁺ լոյս էիր աչաց մերոց, արդ և ընդ քեզ խաւարեցան բիրք աչաց մերոց: Հաց էիր քաղցելոցս, այժմ ի բաց քո բառնալոյդ ի մէնջ սովա- մահ եղեալ սատակիմք: Զուր էիր պասքելոցս, այլ ի պակասելդ քո ծարաւեալ ծմրիմք ի տապոյ սրտից:

Եւ այսպիսի ողբադին ձայնիւ զմահաբեր գուժն յորդորէին:

Որք լսէք զաղիոողորմ բարառնութիւնս զ(յ)արմարող սորա զնաչա- տուր Կեչառեցիս և ի սոցին⁺¹ շառաւիղէ Զաքարիա կայսկոսոս՝ գծողս և նկարողս Աղեքսանդր(ի) գրոցս, յիշել ի Տէր⁺²:

Եթէ⁺³ ԱՄԵՆԱՅՆ ԿԵԱՆՔ ՎԱՐՈՒՅ ՅԱՂԹՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐԻՈՒԹԵԱՆ,
ՆԱ ԵՒ ԶՎԱՆՃԱՆՆ ՆՇԱՆԱԻՔ ԱՌ ՏԷՐՆ ՄԵՐ ՈՐՊԷՍ,
ԶՈՐ ԲԵՐԵՄՔ ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵԱՄՔ

Ապենիաղն⁴²⁵ աստուած բան հայրական արտափայլեալ լուսով լցոյց զեկականքս ի ձեռն հշմարիտ մարդեղութեան և տիրական տնաւ- րէնութեան իւրոյ, որպէս պատմեն քաջապատում և անսխալ դպիրքն⁺⁴ երկոտասան, մշտահնչող պատգամաւր յականջ մերոյ Սիովնի՝ ընդ մէջ ածելով և զառած տեսողացն Իսրայելի: Զի թէ նախանձաբար⁺⁵ թշնամին ասաց ընդ եւա. «Թէ ուտէք ի պտղոյ այգի՝ լինիք իբրեւ զաս- տուած ճանաչել զշար և զբարի», որպէս եղև իսկ: Կամ առ Մովսեսիւ աւձն աւրինակ եղև տեառն շարշարանաց, որպէս և ինքն իսկ ասաց: Կամ խորհուրդն և զարութիւն (ծածկեալ)⁺⁶ յերանսն Աբրահամու, նա և պոռնկիւն Ովսէի և մեղանշելն Դաւթի ունի տեսութիւն մարգարէութեան, նա և պատկերն Աթենայ: Ապա որշափ ևս առաւել այրս այս սբանշելի Աղեքսանդրոս Մակեդոնացի տիպ և գաղափար եղև երկնա- կալ թագաւորին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Զոր աստուծով և աստուա- ծակաւգնական պարգեւաւր (յայտ առնեմք)⁺⁷, թէ յաջողմամբ ներէ մեզ

+ BCD Sp Որ չիւ:

+1 BCD և ի սոցին ... Աղեքսանդր գրոցս չիւ:

+2 B և զնեքսէս գրիչս յիշեցէք ի բարի, CD յիշեցէք ի Քրիստոս փխ յիշել ի Տէր:

+3 E-ում խորագիրը մասամբ անբերանելի է. վերականգնեցինք ըստ D-ի: B-ում խորա- գիրն այսպէս է. «Եթէ ամենայն կեանք վարուց և զործոց յաղթութեան և արիութեան նա և վախ- ճանն նշանօք առ տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս որպէս վերաբերիմ մարգարէութեամբ»:

+4 B Տպ զպրապէտքն:

+5 B Տպ նախախաբ փխ նախանձաբար:

+6 Վերականգնումն ըստ BCD Տպ-ի:

+7 Վերականգնումն ըստ B-ի:

հոգին սուրբ⁺ իւրով առատաբաշխ և համասփիւռ ողորմութեամբն այսպէս⁺¹:

(ա)⁺²—Այս Աղեքսանդրէ խաբկանաւր եգիպտական մոգէն ծնաւ ի Մա- կեդոնիայ յՈւլամպիադայէ, և Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս ծնաւ ի Մարիա- մայ, ի Բեթղեհէմ, պատճառաւ բանսարկուն:

(բ)—Սա վարժեցաւ զպրութեամբն աստանայի, և Տէրն մեր՝ հայ- րական իմաստութեամբ:

էջ 265 (գ)—Սա տիրեաց եգիպտոսի, և Տէրն մեր կոչեցաւ յեգ||իպտոսէ:

(դ)—Սա յաղթեաց Դարեհէի, իսկ Տէրն մեր զարութեամբն⁺³ յաղթեաց սատանայի:

(ե)—Սա հնազանդեցոյց զխուժագուժն և զբարբարոսն, և Տէրն մեր կոչեաց զհրէայս և զհեթանոսս:

(զ)—Սմա թագաւորք ի հեռաստանէ ընծայս մատուցանէին, և Տեառն մերոյ՝ թագաւորքն Արաբայ և Սաբայ:

(է)—Սա գնաց յանմարդաբնակ և ի գաղանաւէտ աշխարհ, և Տէրն մեր ելեալ ի հայրենի աթոռոյն, եկեալ⁺⁴ ի վայրենացեալ բնութիւնս մեր ընտանեցոյց իւր աստուածութեամբն և մարդեղութեամբն:

(ը)—Սա ընկեց զգոռոզն Պովրոս, և Տէրն մեր՝ զիշխանն խաւարի:

(թ)—Սա ընդունեցաւ⁺⁵ ի Կանդակէ զշխոյէն, և Տէրն մեր կապեցաւ սիրով ի սիրտ եկեղեցոյ:

(ժ)—Սա եկն ի Բաբելոն, իսկ Տէրն մեր՝ ի ժողովս հրէից:

(ժա)—Աղեքսանդրու⁴²⁷ խորհեցան բարեկամքն շարիս, և Յուդա մատ- նեաց զՏէրն նենգութեամբ:

(ժբ)—Սմա մատոյց Ուղղոս զեղ մահու, և Տեառն մերոյ ետուն ըմպել քացախ և լեղի:

(ժգ)—Սա ի ժամ մահուն ետ երկոտասան բարեկամացն երկոտասան թագաւորութիւն, և Տէրն մեր կարգեաց զերկոտասան առաքելսն քա- րողս աշխարհի:

+ BCD սուրբ չիւ:

+1 B համեմատեալ մարգարէութեամբ նախահրաւէր տեառն մերոյ փխ այսպէս:

+2 Տնօրինականները CD-ում համադրակալած են: Մենք նետում ենք D-ի համադրա- կալմանը:

+3 BCD զարութեան սատանայի փխ զարութեամբն... սատանայի:

+4 B եկեալ եկն:

+5 BCD ըմբռնեցաւ փխ ընդունեցաւ:

- (Ժդ) — Սա զչորս սենեկապանս եղ պահապանս ամենայն արքունական զանձուց, և Տէրն մեր ևս զաւետարանն իւր և զաթոռ շորից աւետարանչաց:
- (Ժե) — Սա կարգեաց⁺ կտակ մահու, և Տէրն մեր գրեաց բանս խրատու և անդարձական ի պատուէր աշակերտացն:
- (Ժզ) — Սա եղաւ յոսկիակազմ տապանի, և Տէրն մեր թաղեցաւ ի գերեզմանի:
- (Ժէ) — Սա բարձեալ քաղաքն Սքանգարիա, և Տէրն մեր՝ հայրենի փառաւր զնաց ի վերին աշխարհն լուսեղէն:
- (Ժը) — Սմա ելին ընդ յառաջ աշխարհն Եգիպտոսի՝ փողովք և քնարիւ, զաւարահնչմամբ ողբով, և Տեառն մերոյ ելին ընդ յառաջ բնակիչք իմանալի աշխարհին, հարցանելով՝ դու ո՞վ ես, որ գիմեալ գաս յնդամայ:
- (Ժթ) — Աղեքսանդրի անդր իւր պատկեր կազմեալ ընդ աստուածսն պատուեն հելլենացիքն, և Տէրն մեր կուսական մարմնով երկրպագի յերկնաւորաց և յերկրաւորաց:

Եջ 266 Եւ¹ արդ⁴²⁸, զայս այսպէս համեմատեալ մի՛ ստգտանիմք յոմանց, զի զպատճառն վերագոյն ճառեցաք: Այլ ընթեռնելով զսա, յիշման արժանի լիցի ի ձէնջ ևաշատուր Կեշառեցիս, ընդ⁺² նմին և Զաքարիա եպիսկոպոս գծողս և նկարողս, զի ի յարմարումն սակաւբանիցս և ի գրչութիւն⁺³ գրոցս հաւատով աշխատեցաք⁺⁴: Նա զի հեթանոսական գրեալքն անմիաբան են և անվայելուչ, ի վերոյ շաղկապ բաշխւր որակացեալ և ի ներքոյ ի սնոտի կարծիւր և խաբէութեամբ, որպէս և առ գրասիրան Պտղոմէոսիւ անպատուեցաւ: Իսկ զայս Պատմութիւնս աշխարհակալին Աղեքսանդրու, զոր գրեցի իմով ձեռամբս ի մեծ⁺⁵ քաղաքն Հռոմ առ պապն Ֆռանկաց, յաթոռ նստեալ Պետրոսի և Պաւլոսի առաքելոցն, սրբագրեալ ի հնոց գրոց սակաւագոյն: Եւ

+ B գրեաց փիւ կարգեաց:

+1 C Ունի վերառաւորումն. «Յիշատակարանն է»:

+2 BCD ընդ նմին ... նկարողս շիֆ:

+3 D և ի գրչութիւն շիֆ:

+4 BCD աշխատեցաք:

+5 BCD և մեծ ... առաքելոցն շիֆ. Զաքարիա Գեունեցու հավելումն է:

զարդարեցի⁺ ոսկով և տնարինականով և ոտանաւորով՝ ի փառս Փրկչին, և բերեալ ի Հայս պարգեւս մեծ վարդապետին և քաջ վարպետին Եսայեայ և պարոն եղբարցն իմոց և հարցն Պաւլոսն տոհմին, զի ի սակաւագոյն ինձ և այլ համբակաց, որք կամին աւգոյիլ յԱղեքսանդրէ: Զի թէպէտ էր յընտիր և ի հին անրինակէ, այլ յանյարմար և շաղկապի, վասն որոյ զտեալ և քերեալ քերողարէն՝ արարի անսուտարինակ⁺¹ վասն որոյ զտեալ և քերեալ քերողարէն՝ արարի անսուտարինակ⁺¹ ճանապարհ, զի ի յընթեռնուլն իմասցին պուետիկոսքն, քարտուղարք և ապա իմասցեն⁺² զիմ աշխատանս ի սմա, զոր լիապէս վաստակեցի⁴²⁹:

+ BCD և զարդարեցի... և սակաւագոյն շիֆ: Զաքարիա Գեունեցու հավելումն է:

+1 BCD անսուտարինակ փիւ անսուտարինակ:

+2 BD գիտացեն փիւ իմասցեն:

էջ 11ա ...ասին՝ Փիլիպոս և Ոլոմբիադա: Եւ Նեքտանեբ(ոս է)ր ի ներքս յարքունիսն, և ոչ ոք տեսանէր զնա, զի կախարչութեամբն շտայր զինքն տեսանել: Բայց լսէր, զի ասէր Փիլիպոս ցկինն, թէ. «Ո՛չ յաստուածոց յղացար, այլ ի մարդոյ, որ թէ անկցի ի ձեռս իմ, առից զլրէժն»: Եւ Նեքտանեբոս լսէր զայս:

Մինչ ամենեքեան ուրախ էին ընդ գալ թագաւորին, և Փիլիպոս միայն տրտում էր վասն կնոջն: Եւ Նեքտանեբոս փոխէ զինքն ի վիշապ մեծ՝ որպէս զառաջինն, և եմուտ ի տունն առաջի ամենեցուն, շնչեաց ահագին և թուեցոյց, թե շարժեցան հիմունք տանն: Եւ յամենեքեան ի վեր վազեցին ահիւ: Եւ Ոլոմբիա ծանեաւ զնա, և նա եկն ի գոգն Ոլոմբիա: Եւ նա կարկառեալ զաջ ձեռն՝ յարոյց զնա ի գոգոյն, և նա շրջեալ ընդ ամենայն տեղ(իս տա)ճարին, եկն դարձեալ²⁹ ի ծունկսն Ոլոմբիադայ) և աւձակերպ բերանովն համբուրեաց (զնա) և երևեցոյց իբրեւ խաղալ ընդ նմա: (Փիլիպ)ոս երկուցեալ էր և զարմանայր, ա(նգիտա)նայր վասն վիշապին գալոյն: Եւ Նեքտ(անեբոս) չկամեցաւ յերկար կալ ի կերպ վիշապի, զի մի ծանիցի. այլ փոխեաց զինքն ի կերպ արծուոյ³⁰ և ի բաց թռաւ և դարձեալ աներևոյթ եղև: Եւ Փիլիպոս հազիւ յերկեղէն ի հոգի եկն և ասէ.

էջ 11բ — Կի՛ն դու, հաստատուն գիտացի, զի աստուածն գիտաց, թէ յահի կաս յինէն և եկն աւգնել քեզ, բայց ո՛չ գիտեմ, թէ ով է աստուածքն, քանզի եցոյց մեզ զԱրամազդայ³² և զԱմոնայ կերպարանն. քանզի զԱրամազդայ պատկերն արծիւ նմանեցուցանէին և զԱմոնայն՝ վիշապ:

— Կի՛ն դու, հաստատուն գիտացի, զի աստուածն գիտաց, թէ յահի կաս յինէն և եկն աւգնել քեզ, բայց ո՛չ գիտեմ, թէ ով է աստուածքն, քանզի եցոյց մեզ զԱրամազդայ³² և զԱմոնայ կերպարանն. քանզի զԱրամազդայ պատկերն արծիւ նմանեցուցանէին և զԱմոնայն՝ վիշապ:

Եւ ասէ կինն.

— Յորժամ մերձեցաւ յիս, այսպէս ասաց, թէ՛ Ամոն է, որ ամենայն լիբէացուց աստուածն է:

Փիլիպոս երանի տայր անձին իւրոյ, թէ՛ աստուծոյ զաւակի հանդերձեալ է իմ որդի լինել:

+ Բնագիրը սկզբից բերի է. տե՛ս ձեռագրի նկարագրութիւնը սույն գրքի 14—16 և 49—50 էջերում:

Եւ յետ սակաւ աւուրց նստէր Փիլիպոս ի դուխտ մի յարքայաբանն, ուր էին բազում հաւք վայրենիք և (ըն)տանիք³³: Եւ մինդեռ հոգայր նա առ (...)դք՝ ինչ, յանկարծակի վազեալ (...): Թագաւորին ձուրնկեց և ինքն (...), և ձուն զլորեալ ի գոգոյն՝ ան(...): Ելեալ ի ձուէն էջ 12ա փոքրիկ աւձ մի՛ և ընդ երեք կողմն տեղոյն ի շուրջ եկեալ և դարձեալ անդրէն կամէր մտանել, ուստի ելն, և արկ զգլուխն ի ձուն և մեռաւ: Եւ խոռվեցաւ յոյժ Փիլիպոս:

Եւ էր յաւուրսն յայնոսիկ անուանի նշանալոյժ մի՝ անուն Անտիփոսա. կոչեաց զնա թագաւորն և պատմեաց նմա զամենայն իրս նշանին, և ի նմին ժամուաղդումն աստուծոյ եղև ի սիրտ Անտիփոսա և ասէ.

— Թագաւոր, եղիցի քեզ որդի, որ շուրջ եկեալ ընդ աշխարհս, զամենեան հնազանդեցուցէ և ինքն ումեք ոչ հնազանդեցի և ի դառնալն յիւր աշխարհն՝ սակաւ ժամանակեայ վախճանեցի. քանզի վիշապն թագաւորական նշան է, և ձուն աշխարհի արիւնակ է, ուստի վիշապն ի դուրս ել և շուրջ եկեալ ընդ աշխարհ, կամեցաւ մտանել ուստի ել և ոչ ժամանեաց, այլ մեռաւ:

Այսպէս լուծեալ մեկնէր զնշանն և պարգևս առեալ ի Փիլիպոսէ, ել և գնաց:

Եւ իբրեւ եղև ժամանակ ծննդեան, և Ոլոմբիա ել նստաւ ի վերայ գահաւորակին՝ երկնել և ծնանել: Եւ Նեքտանեբոս անցեալ կայր և չափէր աստեղագիտութեամբն զաստեղսն և զամենայն աշխարհական տարերսն, և մերձ էր արեգակն ի միջաւրեայն: Եւ ասէ.

— Կա՛լ դքեզ, կի՛ն դու, յաղթեա՛ քո բնութեանդ ի ժամուս, նմանելով քո ծնողին. զի թէ այժմ ծնցիս՝ ծառայ կամ գերի այլոց ծնցես: Եւ դարձեալ շտապեալ կինն ի ցաւոցն, և ասէ Նեքտանեբոս.

— Արգե՛լ դքեզ, զի եթէ այժմ ծնանես՝ զորդի կամ խեղ լինի ծնունդն³⁴:

Եւ կինն ի ցաւոցն վտանգէր, և մխիթարէր զնա բանիւք Նեքտանեբոս: Եւ դարձեալ հայեցեալ յերկինս, ի կարգս աստեղացն՝ տեսանէր ի պատշաճի գտարերսն և զարեգակն ի մէջ երկնից եկեալ և փայլակն լուսոյ յերկնից երևեալ նման արեգական: Եւ ասէ Նեքտանեբոս.

— Կի՛ն դու, արձակեա՛ զծննդական ձայնդ: Եւ (ինք)ն⁺¹ արձակեաց զնորա ծնունդն և ասէ.

+ Նախադասութիւնը խաբարված է՝ ձեռագրի մաշվածութեան պատճառով:

+1 Վերականգնումն ըստ E-ի: A-ի վերանորոգութեան ժամանակ ընկած «ինք» տառը փոխարեն ձեռագրում սխալմամբ լրացվել է «կին», տալով «կին» ընթերցվածը:

— Թագուհի՛, թէ այժմ ծնցիս՝ աշխարհակալ լինի:

Եւ Ոլումբիա մեծապէս զոչեաց և ծնաւ արու: Եւ իբրեւ յերկիր ան-
 էջ 13ա կաւ մանուկն³⁷, շարժումն և որոտումն և փայլատալկունք և կայծա-
 կունք յերկնի երեւին, և թուէր, թէ աշխարհս տատանի: Եւ ասէ Փիլի-
 պոս ցՈլումբիա.

— Չկամէի զդա սնուցանել, զի ոչ է իմ որդի, բայց զի սերմն յաս-
 տուծոց է, և ծնունդն ընդ նշանակաւ աստեղաց եղև, սնուցի զա և
 եղիցի յիշատակ մանկանն իմոյ մեռելոյ, որ եղև յառաջին կնոջէն, և
 կոչեցի անուն զորա Աղեքսանդրոս³⁸:

Այսպէս ասելով Փիլիպոս, և մանուկն տուեալ եղև ի սնունդ: Եւ
 սնանէր, և լինէր ուրախութիւն, և պսակաւ զարդարէին ի ծննդեան
 նորա բոլոր Մակեդոնիա՝ և Պելլէ, և Թրակէ, և այլ ամենայն ազիւնք:

Եւ զի մի շատ յամեցից ի բանս, յառաջին պիտոյիցն սկսայց ասել,
 որոց եհաս Աղեքսանդրոս: Քանզի իբրեւ ի ստենէ հատաւ և զարգացաւ
 մանուկն հասակաւ, տեսանէին, զի կերպարանքն ո՛չ էր նման Փիլի-
 պոսի և ո՛չ Ոլումբիադայ, այլ և ո՛չ սերմանողին ներտաներոսի, այլ
 ալլաձև կերպ³⁹: Քանզի բարբն էր նման առիւծու, աչքն՝ խաժ. աջակն

էջ 13բ վայրահայեաց⁴⁰ և սեաւ, և ձախն՝ խաժ, և ատամունքն սուր էին իբրեւ
 զժանիք, և յաւժարութիւնն և սիրտն՝ առիւծու: Եւ ի բնութիւնն երեւէր,
 զոր ինչ լինելոց էր մանուկն:

Եւ ասաւ աճեցեալ, յուսմունս փութայր և ի թագաւորել:

Եւ էր նորա դայեակ՝ կին Լակրինէ, կելտացոց Մելանոսի քոյր⁴¹,
 և մանկակալ՝ Լեոնդետէս Լակոնացի, և երգոցն ուսուցիչ՝ Պողինկոս և
 երաժշտականին ուսուցիչ՝ Լեկիոս Լեսնացի, և երկրաշափութեանն՝
 Մենեքմոս Պելլոպոնացի, և հոկտորական բանից՝ Անաքսիմենէս
 Արիստոկլեայ Ամփսակենացի և իմաստասիրութեանն՝ Արիստոտելէս
 Նիկոմիտաքա(յ) Ստագիրացի, ի Մելիտեա(յ) քաղաքէ:

Եւ Աղեքսանդրոս ամենայն ուսմամբքս այսու վարժէր, կրթէր
 զինքն ի թագաւորել և իբրեւ յաստուծոյ ուսեալ զամենայն և իբրեւ ուսաւ
 և լինէր խաղալով յաղթահարել զմիմեանս աշակերտակիցքն: Եւ յոր
 կողմ լինէր Աղեքսանդր, այն կողմն յաղթէր: Եւ թէ ի յաղթած կողմն
 դառնայր՝ այն կողմն յաղթէր զարձեալ. մինչ զի ճանաչել ամենեցուն,

էջ 14ա թէ ի||նմանէ է յաղթութիւնն:

Եւ յայնժամ բերէին երամակապանքն յերամակէն ձի մի Փիլիպոս-
 սի, որ էր կարի մեծ, և ածին առաջի նորա և ասեն.

Բ Ն Ա Գ Ի Բ Բ

— Տէ՛ր, դայս յերամակն քո գտաք ծնեալ: Գեղեցկութեամբ և մե-
 ծութեամբ առաւելեալ է և ո՛չ մարդկայնոց, այլ աստուածայնոցն
 ձիոց⁴³ նմանէ:

Եւ նա տեսեալ զայն, զարմացաւ և ասէ.

— Երդուեալ յիմ փրկութիւնս, զի գեղեցիկ է:

Եւ նոքա ասեն.

— Բայց մարդակեր է⁴⁴:

Եւ նա ասէր.

— Ստուգի՛ւ:

Եւ նոքա ասեն.

— Այո՛:

Եւ ասէ Փիլիպոս.

— Այսպիսի իրք և յելենացիսն եղև, զի կամ բարույ նշան է, կամ
 շարոյ⁴⁵, բայց զի եղև՝ առէ՛ք զդա և արգելեցէ՛ք ի ներքոյ երկաթակապ
 վանդակի և զի՛ք սանձք ի բերան զորա և զամենայն մահապարտս,
 զգողս և զսպանողս և զաւաղակս, որ մահու արժանի լինի՝ ընկեսցո՛ւք
 առաջի զորա, . զի կերիցէ:

Եւ վաղվաղակի եղև, զոր հրամայեաց:

Գործք Աղեքսանդրի⁴⁷

Եւ Աղեքսանդրոս աճէր և զարգանայր հասական: Եւ իբրեւ եղև
 էջ 14բ երկոտասանամ(եայ),||ի թագաւորական գործս յառաջէր. զրա՛զ զգե-
 նոյր և ի պատեւրգով գնայր զհետ զարաց և ձիաւոր արշաւէր նիզա-
 կաւ, որպէս արէն է մանկանց թագաւորաց: Եւ տեսեալ Աղեքսանդրոս
 զՓիլիպոս, զի ոչ բարութ էր ընդ Ոլումբիայ մայր իւր, կոչեաց զնեք-
 տաներոս և ասէ ցնա.

— Քննեա՛ և տե՛ս յաստեղս, թէ զի՞նչ խորհի Փիլիպոս վասն
 նորա:

Եւ իբրեւ ել, քննել զաստեղս, անց, նստաւ մաւտ ի նա և Աղեք-
 սանդրոս: Եւ ասէ.

— Հա՛յր, այս աստեղքս, զոր ասես, յերկնի երեւի՞ն:

Եւ նա ասէ.

— Այո՛, որդեա՛կ:

Ասէ Աղեքսանդրոս.

— Եւ կարե՞մ ես զսոսա տեսանել:

Եւ ասէ.

— Կարե՛ս, որդեա՛կ:

Եւ իբրեւ երեկոյ եղև, առ զմանուկն և հանէ արտաքոյ քաղաքին: Հայեցաւ ի վեր և ցուցանէր Աղեքսանդրի զաստեղս: Եւ Աղեքսանդրոս բռնն հարեալ՝ ընկեց զնա ի խորխորատ մի⁴⁹, և սաստիկ ջարդեցաւ պարանոցին (2)իշքն: Եւ ասէ ցնա.

— Ընդէ՞ր արարէր զայս:

Եւ նա ասէ.

— Քե՛զ մեղ դիր, աստեղագէ՛տդ, զի զերկիր չգիտացեր, թէ խոր-
էջ 15ա խորատ է ներքոյ, և ի ներս ես անկանելոյ և զերկինսն սկսար քննել:

Եւ նա ասէ.

— Աղեքսանդրէ՛, մեռանիմ աւասիկ, զի սաստիկ ջարդեալ եղէ, բայց չէ հնար մարմնաւոր մարդոյ զերծանիլ ի ճակատագրէ, զի իբրեւ եղէ աստեղագէտ, գիտացի, զի գրեալ էր ինձ յիմ որդւոյ մեռանել, և ոչ կարացի զերծանել, այլ ի քէն սատակեցայ:

Եւ ասէ Աղեքսանդրոս.

— Արդ, ես քո որդի՞ եմ:

Եւ ասէ.

— Կարի՛ք քաջ:

Եւ նա ասէ.

— Եւ զիա՞րդ հաւատամ, թէ քո որդի եմ:

Եւ ներտաններոս պատմեաց նմա, թէ որպէս փախեաւ յԵփրատսէ և եկն առ Ոլումբիա և թէ որպէս խաբեաց աստեղագիտութեամբն և ցանկացաւ և խառնակեցաւ ընդ նմա և թուեցոյց, թէ աստուած է: Եւ զայս ասացեալ, ներտաններոս մեռաւ:

Իբրեւ իմացաւ Աղեքսանդրոս, թէ հայր նորա է, երկեաւ թողուլ զնա ի խորխորատն, զի մի՛ գազանակուր լիցի. զի զիշեր էր, և էր վայրքն ամայ(ի): Բարձեալ բերէր զհայր իւր ի վերայ ուսոց արիս և բե-
էջ 15բ րեալ զնէ զնա ի ներքոյ դրացն և պատմեաց մաւր||իւրում լենայն, զոր ինչ լուաւ: Եւ Ոլումբիա լուեալ զարմացաւ և նախատէր զնձն իւր, զի խաբեցաւ կախարդութեամբն և շնութիւն կրեաց: Բայց արարեալ գերեզման, թաղեաց վայելչաբար զներտաններոս՝ իբրեւ հայր որդւոյ իւրոյ:

Բայց զարմանալի է, զի ներտաններոս՝ այր եղիպտացի, եկեալ ի Մակեդոնիա, ելլադական արքինաւք՝ պատանաւք և թաղմամբ թաղեցաւ: Եւ Աղեքսանդր Մակեդոնացի յԵփրատս եկեալ՝ աստուածաբէն թաղմամբ թաղեցաւ:

Եւ եկեալ Փիլիպոս յարքունիսն իւր, առաքեաց ի Դելփոս⁵¹ պա- տասխանի առնուլ, թէ ո՞վ թագաւորեսցէ զկնի նորա: Եւ էր Դելփք տա-

ճար կոոց, և դիւթութեամբ պատասխանի տային հարցողացն⁵²: Եւ բուրմն Դելփեայ, կերեալ ի զոհիցն և արբեալ ի սանդարամետական ջրոյն և ասէ ցՓիլիպոս.

— Նա՛ թագաւորեսցէ բոլոր աշխարհի և սրով զամենայն մարդ հնազանդէ, որ ի ցլագլուխ ձին հեծանի և ընդ մէջ Ելլադայ անցանէ: Եւ կոշեցաւ ձին այն ցլագլուխ⁵³, վասն զի ունէր ձին յանդամն պալար,

էջ 16ա որ նման էր գլխոյ||նդին:

Եւ Փիլիպոս լուեալ զայն՝ հանապազար ակն ունէր տեսանել, թէ ո՞վ է, որ ի նա հեծանի և տիրէ աշխարհի:

Իսկ Աղեքսանդրոս առ Արիստոտէլ Ստագիրացի առաւել կայր յու- սումն: Եւ էին առ նա և այլ աշակերտք բազումք՝ որդիք իշխանաց և թագաւորաց: Եւ ասէ ընդ մի ոմն ի նոցանէ Արիստոտէլէս.

— Եթէ առնուս զթագաւորութիւն հաւր քո, ինձ զի՞նչ տացես՝ վար- դապետիս քո:

Եւ նա ասէ.

— Ես և դու ի միասին բնակիմք, և թագաւորութիւնն՝ ինձ և քեզ, և զամենեսեան զքեզ մեծարեցից:

Ասէ և ընդ այլ ոմն.

— Եւ դո՛ւ, թէ թագաւորես, ինձ զի՞նչ առնես:

Եւ նա ասէ.

— Իմ ամենայն իրաց զքեզ վերակացու արարից և ինձ խրատուս:

Եւ հարց և ընդ Աղեքսանդրոս և ասէ.

— Եւ դո՛ւ, որդեա՛կ, եթէ առնուս զթագաւորութիւնն Փիլիպոսի՝

հաւր քո, զի՞նչ արացես վարդապետիս քում:

Եւ նա ասէ.

— Վասն իրաց հարցանես⁵⁵, որ յետ ժամանակաց լինի, և ո՞վ է երաշխաւոր, թէ ապրիմք մինչև ի վաղիւն: Զոր ինչ ժամանակն բերէ՛ զայն արարից, զինչ յայնժամ ինձ հաճոյ թուի և պատեհ համարիմ՝ ես առնեմ:

էջ 16բ

Եւ զայս լուեալ, Արիստոտէլ ասէ ցԱղեքսանդրոս.

— Խնդա՛ և ուրա՛խ լեր, զի դու աշխարհակալ և մեծ թագաւոր լիցիս:

Արդ այսպէս յամենեցունց սիրեցեալ լինէր Աղեքսանդրոս իբրեւ կորովամիտ և խորհրդական և պատերազմող: Բայց Փիլիպոս երկբա- յութէ՛ն ունէր, զի խնդայր՝ տեսանելով զնա իմաստուն և պատերազ- մող, և տրտմէր՝ զի ոչ էր յիւրմէ: Եւ մինչ էր յուսումն Աղեքսանդրոս,

բաղում ինչ առաքելին նմա ծնաւորն, և նա առեալ զայն, ընկերակցացն պարգևս բաժանէր:

Իսկ Զեքսիս, որ էր ի ժամուն յայնմիկ մանկակալ նորա, գրեաց⁵⁹ առ ծնաւորն նորա թուղթ աշակիսի տրինակաւ. «Զեքսիս Փիլիպոսի և Ոլումբիայի իմոց տերանց՝ խնդալ: Գիտացէ՛ք, զոր ինչ առնէ Աղեքսանդրոս, զի զոր ինչ առաքէր սմա, նա դամենայնն այլոց պարգևս բաշխէ: Արդ, զոր ինչ պատե՛հ համարիր, զա՛յն առաքեցէք և ո՛ղջ լերուք»:

Իսկ նորա գրեցին առ Արիստոտէլ վարդապետն նորա թուղթ աշակէս. «Փիլիպոս և Ոլումբիայի Արիստոտէլի վարդապետի՝ խնդալ: Զեքսիս, զոր կալլցուցար սպասաւոր Աղեքսանդրի, ծանուց մեզ, թէ զոր ինչ առաքէր նմա, զամենայնն այլոց բաշխէ: Եւ արդ, զո՛ւ սահմանեա զնա և մեզ իմացո՛ւ զայն և ո՛ղջ լէր»:

Գրեաց և նա նոցա պատասխանի աշակէս. «Արիստոտէլէս Փիլիպոսի և Ոլումբիայի՝ խնդալ: Ոչ կարծեմ ես, թէ Աղեքսանդրոս, որ յիմ ձեռացս խրատ ածէ և իմ վարժած, թէ առնէ այնպիսի իրք, որ իմ բարուցս և ձերոցդ աւտար ինչ լինի: Քանզի տեսանեմ զսորա ուսումն և զմիտս, զի ոչ իբրեւ դողայ անհաստատ ինչ գործ գործէ, այլ իբրեւ զհին աշր՝ ընտրելով և իմաստութեամբ առնէ, զոր ինչ և առնէ: Արդ, զորք, զոր ինչ հաճոյ թուի ձեզ, զա՛յն արարէք և ո՛ղջ լերուք»:

Եւ նորա ընթերցեալ զայս, առաքեցին թուղթ առ Զեքսիս, որ ունէր աշակէս. «Փիլիպոս և Ոլումբիայի Զեքսեայ մերոյ՝ խնդալ: Առաքեցար զթուղթն քո առ Արիստոտէլ վարդապետն նորա, և զայս պատասխանի գրեաց մեզ: Արդ, զու որչափ կարես ջանա՛ւ և յուզղութիւն ած զդա և ո՛ղջ լեր»:

Իսկ Արիստոտէլէս զայրացեալ, գրեաց թուղթ առ Աղեքսանդրոս աշակէս. «Արիստոտէլ Աղեքսանդրի որդոյ՝ խնդալ: Գրեցին առ իս Փիլիպոս և Ոլումբիայի քո ծնաւորն, զի առաքեալ ծախքն ի նոցանէ ոչ լինի քեզ բաւական, զոր ոչ կարծեմ ես, թէ առնես դու այնպիսի ինչ, որ արտաքոյ լինի քո ծնողացն և մեր կամացս: Ո՛ղջ լեր քա՛ղցր որդեակ իմ»:

Գրեաց և նա թուղթ, որ ունէր աշակէս. «Աղեքսանդրոս Արիստոտէլի վարդապետի՝ խնդալ: Գիտացի՛ր, հա՛յր իմ, զի ծնաւորն իմ անարժան գործ արարին, զի վասն առաքեալ թոշակին այլոց խաւից միտ եղին: Եւ սակայն, պարտ էր յորժամ լուան զայս վասն իւրեանց որդոյ, չարախաւսին զայրանալ: Իսկ նորա զընդդէմսն գործեցին: Ո՛ղջ լինել քեզ աղաչեմ»:

Նման այսմ և ծնաւորն գրեցին թուղթ առ Աղեքսանդրոս. «Փիլիպոս և Ոլումբիայի Աղեքսանդրի՝ խնդալ: Զառաքեալն ի մէնջ զթոշակն, զոր կարգեալ եմք քեզ իբրեւ մերոյ զաւակի, մի՛ վայլրապար և անպատշաճ ծախէր, և մի՛ արհամարհեր զԱրիստոտէլի թուղթն, այլ որպէս քեզ վայելէ, այնպէ՛ս պահեա և զամենայն ինչ զա՛ւան խորհեա և ո՛ղջ լեր մեզ, որդեակ»:

Իսկ նա գրեաց պատասխանի աշակէս. «Աղեքսանդրոս Փիլիպոսի և Ոլումբիայի՝ խնդալ: Զկարգեալ թոշակն, զոր տայք բերել ինձ ի ձեռն և Ոլումբիայի՝ խնդալ: Զկարգեալ Աղեքսանդրի՝ որդոյ Փիլիպոսի և Ոլումբիայի: Բայց ես Արիստոտէլի վարդապետի իմոյ յոյժ լսող եմ, որ բարի լուսնայր զչարախաւսութիւն վատարախտ և շոգմոգ մարդոյ և այս ոչ վասն աւտարի, այլ վասն որդոյ ձերոյ, զոր ի բնութենէ պարտ էիք զայն իրքն հոգալ, որ ինձ յաւուտ լինէր: Ո՛ղջ լիներ ձեզ ըղձիւք խնդրեմ»:

Եւ իբրեւ եղև Աղեքսանդրոս ամաց շորեքտասանից⁶⁰, եղև անցանել նմա ընդ տեղին, ուր կայր արգելեալ ցլազուլիս ձին: Լուաւ զահագին խխընջին նորա և եհարց ընդ սպասաւորսն և ասէ.

— Զի՞նչ է՞ ահաւոր խխնջիւնս. ձիո՞յ է, թէ՞ առիւծոյ: Կայր զհետ նորա Պաղոմէոս, որ յետոյ Փրկիչ⁶¹ կոչեցաւ: Եւ նա ասէ.

— Տէ՛ր, այս է ցլազուլիս ձին, զոր հայրն քո արգելեալ է, զի մարդակեր է:

Եւ լուեալ ձիոյն զխաւսն Աղեքսանդրի, դարձեալ խխընջեաց՝ ոչ ահագին որպէս յառաջն, այլ քաղցր և կակուղ: Եւ թուի, թէ յաստուծոյ հրամայեցաւ ցլազուլիս ձիոյն այնպէս առնել Աղեքսանդրի: Եւ յառաջ բերեալ ձիոյն զզուլին և զմարդիկն յետս մղեալ, և երեկոց ձին հնազանդութեան և իբրեւ աղաչանաց դէմք ցուցանել Աղեքսանդրի, որբան հնար է անասնոյ՝ հնազանդութիւն ցուցանէ:

Եւ Աղեքսանդրոս տեսեալ զնա զարմանալի դիմաւք, ետես և զոսկերս մահապարտացն, զոր կերեալ էր, ողորմեցաւ իբրեւ մարդասէր և արմկաւքն յետս մղեալ զպահապանսն, եբաց զաղխեալ դուռնն և բուռն հարեալ զզխոյ ձիոյն և բերէր, ածէր զնա հաւան և հնազանդ և հեծաւ ի վերայ նորա առանց սանձաց:

Եւ ընթացեալ ոմն պատմեաց Փիլիպոսի: Եւ նոցա յիշեալ զասաւորն, թէ՛ որ ի ցլազուլիս ձին՝ հեծանի՝ նա տիրէ աշխարհի, գնաց ընդ առաջ որդոյն իւրոյ, ողջոյն ետ նմա և ասէ.

— Աշխարհակալ Աղեքսանդրէ, խնդա՛ւ և ուրա՛խ լիւր։
 Եւ ինքն Փիլիպոս ծածկաբար ուրախ էր ի միտս իւր։
 Եւ եղեալ Աղեքսանդրոս ամաց հնգետասան և գտեալ պարապորդ
 զհայրն՝ համբուրեաց զնա և ասէ։

— Հա՛յր, հրամայեա՛ ինձ ի Պիսիանս⁶² նաւել։

Եւ էր Պիսիանս⁶³ քաղաք, յորում կայր մեծ թէատրոն, որ այժմ յու-
 նարէն Պաւտոսմէն կոչի, որ է՝ ժողովատեղ. զի սովորութիւն էր ի ժա-
 մանակին, զի յամենայն մայրաքաղաքս այնպէս շինէին։ Եւ կարգեալ
 էր յամենայն տարի ար մի տաւն։ Եւ էր քաղաք, որ ի շորս տարւոջն
 ապա լինէր ար մի, և արն այն Ոլումբիաթ կոչէր։ Եւ էր սովորութիւն,
 զի եկեալ նստէր թագաւորն՝ իշխանաւք և ամենայն աշխարհաց և ի
 քաղաքաց բազում աւուրբք յառաջագոյն, և պատրաստէին զանձինս։
 Էին, որ ի տես միայն դային յաշխարհաց, և էին, որ գային յաղթել և
 առնուլ պարգևս և անուանի լինել առ ամենեւեան։ Իսկ կռիւն և յաղ-
 ֆէ 19բ թելն ոչ էր միովլաւրինակաւ, այլ բազում. քանզի էր, որ կառաւր
 կուէին, յորում շորս ձի լծեալ լինէին, և էր, որ երկու ձիով, և էր,
 որ միաձի, և էր, որ բաւմբ կուէին, և էր, որ մերկ գաւտէկոիւ, և
 այլ բազում արիւնակ կուոյ։ Եւ յորժամ յաղթէր ոք ի կռիւն որպէս
 արէնն էր, յայնժամ թագաւորն պարգևս տայր նմա և, զոր ինչ խնդրէր
 ի թագաւորէն՝ տայր նմա, և պսակէր զգլուխ նորա պսակաւ, որ ի
 պայծառ ծաղկանց և ի գեղեցիկ տերեւոց ծառոց էր կաղմեալ, զոր ոչ
 էր հնար այլ ումեք զնել ի գլուխն, բայց միայն՝ յաղթողացն։ Եւ եղեալ
 զնա ի վերայ պայծառ երկարի և շրջեցուցանէին զնա ընդ քաղաքն։
 Եւ քարոզն առաջի նորա երթալով աղաղակէր, թէ՛ այս անուն մարդ,
 ի յայս անուն քաղաքէ, զայս և զայս ինչ գործ քաջութեան կատարեաց։
 Եւ այսպէս լինէր նմա պատիւ և փառք ընդ ամենայն տեղիս։ Այլ և
 բերէին ի յանդէսն յայն զամենայն ինչ զարմանալի գործս. թէ՛ նո-
 կերպ գազան, թէ՛ անասուն, թէ՛ նորագոյն ինչ արուեստ, կամ ի աղ,
 կամ այլ ինչ, որ զարմանալի տեսողացն թուէր, և ուրախանային այնու
 ֆէ 20ա զբազումլաւորս։ Արդ, Աղեքսանդրոս զայն խնդրեաց ի հարէն
 իւրմէ, զի յայն հանդէս երթիցէ։ Եւ նա ասէ.

— Երթաս՝ տեսանե՛ս զհանդէս ոլումբիանացն։

Եւ նա ասէ։

— Ո՛չ երթամ զայլոց հանդէս տեսանել, այլ երթամ, զի ես հան-
 դիսացայց։

Ասէ Փիլիպոս.

— Եւ դու զո՞ր հանդէս ուսար, զի երթաս հանդիսանալ. քանզի
 գիտեմ զքեզ որպէս թագաւորի որդի զծիւղարժութեան գործ միայն
 գիտել։ Եւ զիա՞րդ կարես հանդիսանալ, զի ո՛չ կռիւ, և ո՛չ բռնամար-
 տիկ, և ո՛չ մերկ գաւտէկոիւ, և ո՛չ այլ ինչ յայնպիսեացն ուսեալ ես։

Ասէ Աղեքսանդրոս.

— Կառա՛ւք կամիմ կռուել։

Եւ նա հրամայեաց նմա աղնիւ երկուարս ի պէտսն և ասէ ցնա.

— Որդեա՛կ, պահեա՛ զքեզ ի հոգս կրթութեանցն զաւուրս։

Եւ նա ասէ.

— Հա՛յր, դու միայն հրամայեա՛ ինձ երթալ, զի ունիմ ես ինձ
 ձի, զոր ի տղայութենէ կրթեցի։
 Եւ նորա համբուրեալ զնա և զարմացեալ ընդ յաւժարութիւն նորա,

ասէ.

— Որդեա՛կ, ե՛րթ, որպէս կամիս։

Եւ նա իբրեւ առ զհրամանն, սկսաւ հոգալ վասն զնալոյ և հրա-
 մայեաց նոր նաւ կազմել և զծիւսն և զկառսն ածել ի նաւն։ Եւ ինքն
 ֆէ 20բ ելեալ ի նաւն Հեփեստոնի⁶⁴ և այլ բարեկամաւք և դիւրաւ նաւեալ,
 եկն ի տեղին և, ելեալ ի նաւէն, առին իւրեանց իջալանս։ Եւ հրամա-
 րեց յայտաստարացն զծիւսն ստէպ-ստէպ շրջեցուցանել և կրթել սան-
 յեաց սպասաւորացն զծիւսն ստէպ-ստէպ շրջեցուցանել և կրթել սան-
 ծաւք։ Եւ ինքն՝ հանդերձ Հեփեստոնաւ, ի ձեռն զբաւանաց ի դուրս
 ելեալ, և պատահեաց նմա այր մի կատարեալ հասակաւ, և էր թա-
 գաւոր ակառնեաց՝ ընչեղ, հարուստ և մարմնոյ զաւրութեամբ ուժեղ։
 Եւ էր այնու հպարտացեալ։ Սա մատուցեալ առ Աղեքսանդրոս՝ ողջոյն
 ետ նմա և ասէ.

— Խնդա՛ւ, բարի՛ եկիր, պատանի՛ դու։

Եւ նա ասէ.

— Բա՛րի եկիր և դու։ Ո՞վ ոք ես կամ ուստի՞։

Եւ նա ասէ.

— Այդպէ՛ս հարցանես զիս։ Ես եմ Նիկաւայոս թագաւորն ակառ-
 նեաց⁶⁵։

Եւ ասէ Աղեքսանդրոս.

— Նիկաւայէ՛, մի՛ հպարտանար վասն թագաւորութեանդ, զի ոչ
 է հաստատուն, այլ փոփոխական է. զի դիւրափոփոխ է մարդ և վաղ-
 վաղակի փոխի ի հարստութենէ՝ յաղքատութիւն և յառողջութենէ՝ ի
 հիւանդութիւն և ի կենաց՝ ի մահ, զի դիւրափոփոխ է և անհաստատ։
 Եւ Նիկաւայոս ասէ.

+ Ձեռագրում՝ ակառնեաց։ Ուղղումն բառ նախընթաց կիրառուրյան։

էջ 21ա

— Բարեւ՛ք ասեալ զայդ, բայց յի՛նչ իրա եկեալ ես այսր, զի քի-
տեմ զքեզ, զի փրկիպոսի Մակեղոնացոյ որդի ես:

— Եկի այսր հանդիսանալ ի կոիւս տեսարանին, բայց ոչ միաձի
և կամ երկու ձիով և ոչ ալ աշնայիս ինչ կոիւ, զի տղայ եմ:

— Իսկ ապա զի՛նչ իրարք:

Եւ նա ասէ.

— Կառա՛ւք կոտեւ:

Եւ նիկալ տեսեալ զնա՝ տղայ և չգիտացեալ, թէ յաստուծոյ զաւ-
րաւոր էր, և բարկացեալ յոյժ, եթուք ի նա և ասէ.

— Մի՛ բարի լիցի քեզ, անմի՛տ⁵⁷ տղայ:

Իսկ նա երկայնմտութեամբ համբերեալ և զթշնամաց թուրն ի բաց
ջնջեաց յիւրմէ և ժմտեալ հանդերձ բարկութեամբ ասէ.

— Երդե՛տ քեզ յանգէտ հայրն իմ և ի սքանչելի որովայն մաւրն
իմոյ, զի աստ կառաւ յաղթեմ քեզ և ի դաւառն ակառնացոյ՝ հարից
զքեզ սրով, և տուն քո յաւար լիցի:

Եւ կովով ի բաց գնացին ի միմեանց:

Եւ յետ սակաւ աւուրց հՀաս ժամ հանդիսին: Եւ մօտին ի հանդէսն
ինն կառաւարք կառաւր՝ հինգն իշխանաց որդիք և չորքն՝ թագաւորաց.
Նիկալայոս Ակառնացի, Կիմոն Կորնթացի և Քսանթիաս Բիտլտացի և
ինքն՝ Աղեքսանդրոս Մակեղոնացի: Եղաւ սա՛՛փորն, և ի կարգի կա-
ցին ինն ի վերայ քառից. առաջին՝ Նիկալայոս, երկրորդ՝ Քսանթիաս,
երրորդ՝ Կիմոն Կորնթացի, չորրորդ՝ Կլիտոմաքոս Բազկացի, հինգե-
րորդ՝ Արիստիպոս Ողնթացի, վեցերորդ՝ Պիերոս Փոկայեցի, եւթնե-
րորդ՝ Կիմոն Լակոնացի, ութերորդ՝ Աղեքսանդրոս Մակեղոնացի, ին-
ներորդ՝ Նիկոմաքոս Զակրացի:

Հարին զփող հանդիսին, բացաւ փողարանն, և արտաքս վազեցին
ամենեքեան սաստիկ յարձակմամբ՝ յառաջին շրջանն, և յերկրորդն, և
յերրորդն, և ի չորրորդն: Եւ վաստակեցան ձիքն և դադարեցան յաշխա-
տութենէն: Եւ պատահեաց, զի Աղեքսանդրոս առաջոյ գնայր և զհետ
նորա՝ Նիկալայոս: Բայց Նիկալ ռ՛չ յաղթել միայն ջանայր Աղեք-
սանդրի, այլ և սպանանել, զի զհայր նորա սպանեալ էր ի պատերազմի
փրկիպոս հայրն Աղեքսանդրի:

Զայս գիտացեալ, կորովամիտն Աղեքսանդրոս յետս կոյս եկաց և
թոյլ ետ անցանել Նիկալայ, և նա գիտաց, թէ՛ «յաղթեցի և անցի», և

+ Ձեռագրում՝ ակառնացոյ

էջ 22ա

ոչ գիտաց, թէ նենգեաց զնա Աղեքսանդրոս: Եւ անցեալ յառաջ երկու
ասպարէզս, և վարէր Աղեքսանդր զհետ նորա, և զթիալ անկաւ Նիկալ-
այոս կա՛ռաւքն: Եւ Աղեքսանդրոս սաստիկ յարձակի ձիաւքն ի վերայ
նորա: Եւ մեռանի Նիկալայոս, և կացեալ ի վերայ նորա՝ Աղեքսանդր
ասէ. «Որ այլում չար խորհի՛ իւր խորհի, և որ այլում նենգէ՛ զանձն
իւր նենգէ»:

Եւ յաղթեալ Աղեքսանդրի և պսակեալ վայրենի ձիթենույ ոստոյ
պսակաւ, եկն առաջի պատկերին Արամազդայ, որ կայր կանգնեալ
մերձ ի տեսարանն: Եւ ասէ քուրմ կոտցն ցնա.

— Աղեքսանդրէ՛, այսպէս ասէ քեզ Արամազդ, թէ. «Որպէս Նի-
կալայոսի յաղթեցեր⁷⁰, նոյնպէս և բազմաց յաղթեսցես»:

Եւ Աղեքսանդրոս ընկալեալ յաստուծոյն զհրամանն և անցեալ ընդ
ծով, դայ ի Մակեղոնիա և գտանէ զմայր իւր զՈլումբիա՝ ի բաց հա-
նեալ ի փրկիպոսէ, զի արարեալ էր կին զԿղէոպատրա զգուստրն Անդա-
նայ⁷¹:

Եւ ի նմին աւուր հարսանեացն եկն եմուտ Աղեքսանդրոս ի տուն
հարսանեացն, յորում զհացն ուտէին, և ունէր ի զլուխն իւր զոլում-
բիական պսակն: Եւ եղեալ զայն առաջի հարսն, ասէ ցնա.

— Հա՛յր, առնեալ զիմ զառաջին քրտանցս զյաղթութեան
էջ 22բ պսակն, բայց և ես, յորժամ զիմ մայրն զՈլումբիա ալ թագաւորի
կին տամ, կոչեցից զքեզ ի հարսանիսն:

Եւ փրկիպոս կասկածեաց ի բանիցն: Եւ կայր ոմն բազմեալ անդ՝
Լուսիաս անուն ծաղրածու հացկատակ: Նա ասաց ցփրկիպոս.

— Դու զամենայն քաղաքս յաղթեցեր և ե՛րբ է պատեհ, որ մա-
նուկ մի այսպէս խաւսի ընդ քեզ ի տուն հարսանեացս և նորասէր կնոջդ
Կղէոպատրեայ, յորմէ ծնանիս հարազատ մանկունս նման քեզ, և ոչ
լինին ի շնութենէ և ալլակերպ⁷²:

Եւ լուեալ զայս Աղեքսանդրոս՝ բարկացաւ և որպէս ունէր ի ձեռս
զգինին ամանովն, ձգեալ հՀար զգլուխ նորա, և նոյն ժամայն նատա-
կեցաւ: Եւ տեսեալ զայն փրկիպոսի՝ բարկացաւ և դիմեաց սրովն
յԱղեքսանդր՝ սպանանել զնա, և փակաւ ոտն ի յաթոն և գլորեցաւ:
Եւ Աղեքսանդրոս ասէ.

— Ա՛յս, որ զԱսիա աշխարհն⁷³ և զԵւրոպիա քակել և ի հիմանէ
խլել կամէր, սա ի վերայ մահճացս ոչ կարաց քայլել:

Եւ խլեալ ի հարէն զսուրն, կիսասպանս արար զամենեւեան, որ
կային ի հարսանիքն: Եւ ամենեքեան⁷⁵ փախեան, և ոմանք թաքչէին
ի ներքոյ սեղանոցն և ուր ալլես կարէին, և խափանեցաւ հարսանիքն,

և զարմացաւ ամենայն Մակեդոնիա: Եւ մինչև ցայսպար, որոց հարսանիք լինին, խտրեն և ոչ յիշեն զանուն Լիւսիա, զի մի՛ խափանեսցին հարսանիքն:

Եւ յետ աւուրց քաղաք մի էր, որոյ անուն էր Մոթոնէ⁷⁸, որ ապրատամբեաց ի Փիլիպոսէ: Եւ առաքեաց զԱղեքսանդր զարաւր պատերազմել ընդ նմա: Եւ նա գնացեալ անդ և իմաստութեան բանիւր հաւանեցոյց զնոսա, քան թէ սրով հնազանդել: Եւ զարձեալ ի Մոթոնէ առ հայր իւր և տեսանէ, զի եկեալ էին առ նա արք պարսիկք և նստեալ էին առ նմա: Հարցանէր.

— Ո՞ր ոք են սորա:

Եւ որ անդն կային, ասեն.

— Նախարարք են Դարեհի:

Եւ նա ասէ.

— Եւ զի՞ եկեալ են այսր:

Եւ նորա ասեն.

— Զսովորական հարկս պահանջեն ի հարէն քումմէ, զի երկիրս Դարեհի է, զոր ունի հայր քո:

Ասէ Աղեքսանդրոս.

— Աստուածքն զաշխարհս մարդկան պարզեցին կերակրել ի սմանէ, իսկ Դարեհ զաստուածոց պարգեւս ընդէ՞ր առնէ ընդ հարկաւ: Եւ ոչ է իրաւունք հար իմոյ, զի հելլենալլցիքս հնազանդ ունի և առնու ի զոցանէ հարկս և տայ խոսժադուժ ազգաց:

էջ 23բ

Եւ կոչեաց զարսն և ասէ ցնոսա.

— Երթա՛յք առ տէրն ձեր և ասացէ՛ք ցնա այսպէս ասէ Աղեքսանդրոս, թէ. «Յորժամ Փիլիպոս միայն էր, ձեզ հարկս տայր, բայց յորժամ եղէ եւ որդի նորա, ոչ տամ ձեզ հարկս, այլ դամ, և զոր առեալ էք հարկ, ես ի ձէնջ առնում»:

Եւ զայս ասացեալ, ի բաց առաքեաց զդեսպանսն Դարեհի և թանգամ արժանի ոչ արար զնոսա: Եւ Փիլիպոսի տեսեալ զհամալ կութին որդւոյն՝ խնդայր:

Եւ էր և միւս ևս քաղաք թրակացոց, որ ապստամբեաց: Եւ առաքեաց զԱղեքսանդրոս պատերազմել անդ: Եւ էր ոմն ի Մակեդոնիա Պոսոնիոս անուն այր մեծատուն և զարաւոր: Սա ցանկացաւ Ոլումբիայ և առաքեաց առ նա գաղտ, զի թողցէ զՓիլիպոս և նորա կին լիցի: Եւ Ոլումբիա ոչ հաւանեցաւ բնաւ: Եւ նա դիտէր ժամ, և յորժամ գնաց Աղեքսանդրոս ի պատերազմ, և եղև աւր խաղուց ի հանդէսն, և Փիլիպոս էր հանդիսադիր, և եմուտ Պոսոնիոս ի թէատրոնն՝ հանդերձ աշ-

էջ 24ա լովք քաջ արամբք և սուսերամերկլի ձեռին իւրում՝ սպանանել զՓիլիպոս և յափշտակել զՈլումբիա: Եւ հարեալ սրով սաստիկ ի կողսն Փիլիպոսի, բայց առժամայն ոչ մեռաւ: Եւ եղև ամբոխ ի թէատրոնն, և Պոսոնիոս եմուտ ի տուն թագաւորին՝ յափշտակել զՈլումբիա:

Եւ ի նմին ժամու եկն Աղեքսանդրոս, զի յաղթեալ էր թրակացոցն: Եւ մտեալ ի քաղաքն և տեսեալ զխռովութիւն և ուսեալ զպատճառն, այլ և իմացեալ, թէ Պոսոնիոս յարքունիսն է՝ առ մայրն նորա, եկն եմուտ սրովն, զհանդերձ զարաւանաւր, և տեսեալ զՊոսոնիոս առ մայրն, կամեցաւ ձգել ի նա զգեղարդ և երկեաւ, թէ գուցէ և զմայրն սպանցէ, զի փարէին ընդ միմեանս: Եւ տեսեալ զնա, մայրն ասէ.

— Որդեա՛կ Աղեքսանդրէ, ձգեա՛ զաշտէնդ, զի աստուածն Ամոն աւգնական է ինձ:

Եւ նորա հարեալ զՊոսոնիոս⁷⁹ գեղարդամբն և իմացեալ, թէ դեռ ևս յոգի կա հայրն, և եկեալ առ նա, ասէ.

— Հա՛յր, ասա, զոր ինչ և կամիս:

Եւ նա ասէ.

— Աժէ՛ք առ իս զՊոսոնիայ:

Եւ իբրև բերին, առեալ ի ձեռն սուրն և իւրով ձեռաւքն եսպան զնա և ասէ ցԱղեքսանդրոս.

էջ 24բ

— Որդեա՛կ, ո՛չլտրտմիմ ընդ մահ իմ, զի զիմ թշնամիս իմով ձեռաւք սպանի: Եւ բարութ ասաց Ամոն ցմայրն քո, թէ. «Ունիս յորոժանիդ մանուկ, որ զքեզ պտղաւորէ և մահու հաւրն վրէժ խնդրէ»:

Եւ զայս ասացեալ, Փիլիպոս հՀան զհոգի⁸⁰: Բայց Աղեքսանդր զայլ թշնամիսն սատակեաց և թաղեաց զհայր իւր թագաւորաւրէն: Եւ իբրև թագաւորեաց Աղեքսանդրոս, և խաղաղացաւ քաղաքն, զկնի աւուրց անցելոց, ելանէ Աղեքսանդր ի տեղին բարձր, ուր կային պատկերն հար իւրոյ, և գոչեաց մեծածայն և ասէ.

— Ո՛վ մանկունք պելլացիք և մակեդոնացիք, և թեսաղոնիկեցիք, և թրակացիք, և ելլենացիք⁺, և անփիկտոնացիք, և լակոնացիք, և կորնթացիք, և ամենայն ելլադական ազգդ. եկայք հաւանեցարո՛ւք և կորնթացիք յիս զանձինս ձեր: Եւ զարաժողով լիցուք ի վերայ պարվստահեսցի՛ք յիս զանձինս ձեր: Եւ մի ծառայեսցուք խոսժադուժացն: սից և ազատեսցուք զելլենացիքս, զի մի ծառայեսցուք խոսժադուժացն:

Զայս ասացեալ՝ թղթով հրամանս առաքէր յամենայն քաղաքսն: Եւ գային ժողովէին ամենեքեան, որ էին մանուկլահասակա՛ւ իբրև յաստուծոյ կոչեցեալք: Իսկ Աղեքսանդրոս բացեալ զտունս զինուց հար իւրոյ, տայր մանկտոյն զամենայն զնա և զպատրաստութիւն

+ Ձեռագրում՝ ելլենակցիք:

հեծելութեան և կոշեաց և զիւր հարն դարսն ի ծառայութիւն, թէպէտ և ծերունիք էին: Եւ նորա ասին.

— Մեր հարն բո էար զինուորք և այժմ ալետրք եմք և տկարք և ոչ կարեմք զինուորել: Արդ, ա՛ռ փոխանակ մեր զորդիս մեր: Եւ նա ասէ.

— Այլ առաւել կամիմ և զձեզ զինուորել, թէպէտ և ծերք էր: Քանզի բազում անգամ լինի, զի մանուկն ի մարմնոյ ուժ վատահասակ՝ անգիտաբար խառնեալ ի կռիւ, զոր կամի, և վնասեալ լինի: Բայց ծերունին, տեսեալ զթշնամիսն ի վերայ եկեալ, և խորհուրդ ի մէջ առեալ և իմաստուն խորհրդովք զերծանի ի վտանգէն: Արդ, կամիմ և զձեզ ի զինուորութեանդ կալ ո՛չ զի զուր կռուիցիր, այլ զի զմանկունսն քաջալերիցէք քաջապէս կռուել և իմաստուն խորհրդովք ուժ և զարուսթիւն լինիք ինձ և զարացդ: Եւ զայս արարեալ, թեպէտ և զուր ի կռիւն ոչ խառնիցիր, բայց խրատով և հնարիւր և իմաստուն բանիւր մանկտոյն յազմել տայք թշնամեացն, և ձեր կոշի յազմութիւնն:

Զայս ասացեալ Աղեքսանդրի, և հաւանեցան և ծերքն և գնացին զհետ զարացն: Եւ ժողովեալ Աղեքսանդրոս զզարս հարն իւրոյ ֆիլիպոսի, և թուեաց և եզիտ մակեդոնացի հետեակ զարս բիրս երկու և հինգ հազար և հեծեալս երկուս հազարս և և թն հարիւր և որ այլ ուստեք ազնականք էին հար նորա, և էին թուով ութ հարիւր: Այսոքիկ էին հեծեալք հոր նորա և զոր ինքն նորագոյն ժողովեաց և թուեալ եզիտ բիրս և թն և շորս հազար և վեց հարիւր և այլ ևս և թ հազար և վեց հարիւր: Եւ թրակացիս և պաղնթացիս՝ և թն հազար և վեց հարիւր, և այլ ևս ազնականս հազարս, որ լինի ընդ ամենայնն մետասան բիր և երեք հազար և երեք հարիւր, որ է հարիւր հազար և տասն բիր և երեք հազար և երեք հարիւր: Եւ զինեալ զսոսա և հասեալ ի Մակեդոնիա առ անտի ոսկի դահեկանս քանքարս բիրս շորս և հազարս և ութ հարիւր և վաթսուն և կազմեալ զպատերազմի նաւս, որ է զալէնաւ: Եւ այլ բազում նաւս՝ լի ամենայն բարութեամբ:

Եւ ասացեալ⁸³ ընդ Երմոգու գետ⁸⁴, եկն ի Թրակէ, որ էր հնազանդ նմա և ֆիլիպոսի՝ հար իւրոյ: Եւ ժողովեաց ի նմանէ զամենայն այր զարաւոր ի պատերազմի և առեալ ի նմանէ և քանքարս արծաթոյ հինգ հարիւր և անցեալ գնաց ի Լիկոնիա և զոհս մատուցց աստուածոցն, որ անդ էին: Եւ անց ի Սիգեղնա և որ էին ոմանք անհնազանդ, նմա հնազանդեցոյց: Եւ անց, գնաց յիտալիա գաւառ, որ է Ֆոանգաց աշխարհն⁸⁵:

Իսկ հոռմայեցոց զարաւարքն հնազանդեալ նմա, առաքեցին առ նա երկուս զարաւարս՝ զՄարկոս և զՄելեա⁸⁶, և առաքեցին նմա զԱրամազդայ զԿապետոլեայ պսակն մարգարտով կազմեալ: Եւ ասեն ցնա.

— Այդ Արամազդայ պսակն է, երկնային աստուծոյն: Արդ, այդու պսակեմք⁸⁷ զքեզ, ո՛չ իբրեւ զթագաւոր միայն ընդունելով, այլ իբրեւ զնո՛յն ինքն զԱրամազդ:

Բերին նմա զկնի թագին և հարիւր լիտր ոսկի, և նորա առեալ զայն և շնորհակալեալ, խոստացաւ մեծացուցանել զնոսա: Եւ առեալ ի նոցանէ հարկս հազար զինուոր և ոսկի շորեքհարիւր քանքար և նոցա տուեալ զայն: Եւ ասեն ցնա, թէ. «Այլ ևս աւելի զինուորս տայաք զքեզ, թէ ոչ ունէաք պատերազմ ընդ քաղկեդոնա՝ ջիսն»:

Եւ նա առեալ զայն և անցեալ ընդ ծով, որ ի միջի կայր, և գայ հասանէ յԱփրիկէ: Եւ ափրիկեցոց զխաւորքն ելեալ ընդ առաջ նորա, աղաչէին զնա և ասէին, թէ. «Տո՛ւր մեզ հրաման, զի մի՛ ծառայեսցուք հոռմայեցոցն»: Եւ նոցա ոչ ընկալեալ զաղաչանսն, ասէ. «Կամ եղբրո՛ւք զուր հզարք և կամ հզարաց հա՛րկս տուք»: Եւ ինքն հրամայեաց զարացն մնալ ի Ֆարիտիս կղզի և ինքն սակաւ զարաւք անցեալ ընդ լիբէացիսն, եկն յԱմոնեայ մհհեանն և զոհս մատուցց: Եւ հիշեալ զմարն ասացեալսն, թէ. «Դու յԱմոնայ աստուծոյն ես», և կացեալ յաղթս ասէ.

— Հա՛յր, եթէ ճշմարիտ է, զոր ասաց մայրն իմ, թէ ես ի քէն ծնեալ իցեմ, տո՛ւր ինձ պատասխանի:

Իսկ զեն, որ կայր ի պատկերն, երեցոյց Աղեքսանդրի, զի յերազի գիրկս էր անկեալ Ոլումբիայ: Եւ զայն տեսեալ Աղեքսանդրոս, համարեցաւ ի միտս իւր, թէ ճշմարիտ է այն, և յարուցեալ ի քնոյն, հրամայեաց ոսկեով կազմել զմհհեանն և գրել ի վերայ նորա, թէ՛ Ամոն աստուածն հայր է Աղեքսանդրի: Եւ աղաչէր զաստուածն Ամոն, զի հրաման տայցէ՝ նմա, թէ յորո՛ւմ տեղոջ շինեսցէ քաղաք ի յիշատակ անուան իւրոյ: Եւ ետես յերազի զաստուածն, զի ասէր ցնա.

— Ո՛ւր⁸⁹ թագաւոր, եթէ կամիս յաւիտենական անմահ յիշատակ ունել, շինեա՛ քաղաք նշանաւոր գիր ի վերոյ Պղոտէս կղզոյ, և կան առաջի լերինն Պղոտէնի և աստուծոյն, որ է ի լեռանն իբրեւ թագաւոր յաւիտենական վայրացն, և է ի նմա հինգ բլուր ի մէջ լերինն փակեալ:

Զայս լուեալ Աղեքսանդրի և զարթուեալ հարցանէր, թէ ո՞ր է Պղոտիսիս կղզի, որոյ առաջի կայ աստուածն: Եւ իբրեւ ուսաւ զտեղին, մատուցց զոհս Ամոնայ և գնացեալ, եկն ի գեաւդ մի լիբացոց և հան-

Ly 27p

— Այո՛ր դու, տարապատկան եղև քեզ, աշխինքն է, թէ՛ ի դուր աշխատեցար⁹⁰:

Եւ յԱղեքսանդրի ձայնէն կոչեցաւ տեղին ալն Պարատանիոն⁹¹:

Եւ ան||տի գնացեալ ի Կիրոպոստրիա⁹² և տեսեալ մեհեան՝ հարցանէր ընդ մարդիկն, թէ ո՞ր իցէ գերեզմանս: Եւ նորա ասին՝ Ոսիրայ: Եւ զտհեալ աստուածոցն, խաղաց գնաց և եկն ի տեղին, ուր շինելոց էր զքաղաքն, և տեսանէ զվայրքն ընդարձակ, յորում բնակեալ էին գեաւորք մեծամեծք երկոտասան⁹³ այլեայլ անուամբք, և գեղիցն ջուրքն ելանէին ի վայրէն, որ կոչէր Ելէն, և հոսէին ի ծով: Բայց ի շինել քաղաքին ծածկեցան ի նրբափողոցքն այլ ջուրքն, և երկու ջուրքն միայն կան, որ հոսին ի ծովն: Եւ Հոյակոտացի գետն, որ այժմ ընթանայ՝ մեծին Սերապեայ աստուածոյն է, և ջրադարձան, որ ի փողոցան է, ուր զվարազսն վաճառէն⁹⁵, և մեծ գետն, որ կոչի Քուղերա, որ է այժմ Ալէնգիա, և ալա ջրադարձ նորա՝ Բախտիտոն⁹⁶, և մեծ գետն, որ կոչի Կրպենայ և ջրադարձն ի գետն Եփրոզացի, որ այժմ արտաքոյ քաղաքին է, և մեծ քան զըռոյ՝ գետն, որ կոչի Արգեսոս⁹⁷, և սիւնքն, և ջրադարձն զԿանիսոպիական գետովքն, որ հանէ Կ Զիփրոս⁹⁸ կոյս, և մեծ գետն Հերակլեայ բերան: Քանզի սահմանեաց Աղեբ||սանդրոս զերկայնութիւնն քաղաքին յայնմ տեղուջէ, որ կոչի Պանդիտա, մինչև յայն տեղի, որ կոչի Հերակլիոտականի բերան, և զլայնութիւն՝ ի Մէնդիտիմըն և Փոքր Հերմեայ⁹⁹ քաղաքն:

Մինչև ցայս վայր տեղագրեալ զբաղաքն, բայց հտտուն նմա խրատ
Կլէմմենէս¹⁰¹ և Դիմոկրատես և ասան.

— Մի՛ աղչալի մեծ քաղաք շինէր, զի ոչ կարես զգա ընուլ մարդկաւ, և թէ ընուս, վասն բազմութեան մարդկան ոչ կարէ ցամաք երկիր¹⁰² դոցա կերակուր տալ: Եւ դարձեալ՝ զի չափաւոր քաղաքի մարդիկն ճանաչեն զմիմեանս և միշտ ի պատեհազմի կան:

Եւ հաւանեալ Աղեքսանդրի և հրամայեաց արուեստաւորացն՝ որ չափով և կամիցին, շինել: Եւ նորա տեղեացրեցին զբաղաքն. զերկայ-նութիւն ի Գրակոնդայ յԱգարոնմոն և զլայնութիւնն ի Մենդիտեայ՝ Երիզորայ և ի Մելանթնայ: Եւ հրամայեաց նշանաւ տեղադրել զբա-

դաքն, և նոքա ալիւր առեալ շուրջ տեղագրեցին:

Եւ իբրեւ եղև այն, յամենայն կողմանց հաւք ի վերայ թռեան եւ բարձին զալիւրն: Եւ տխրեալ Աղեքսանդրոս՝ թէ զի՞նչ է նշանն, որ եղև. էջ 28բ յղեաց|| և կոչեաց զնշանալոյծսն և ասաց նոցա, զոր եղև: Եւ նոքա ասեն.

— Թագաւոր, քաղաքս, որ շինեցաւ, ղամենայն աշխարհս կերակրէ, և սորա վաճառականքն ընդ աշխարհս շրջին. զի հաւքն այսոքիկ նշան է:

Եւ սկսան շինել զքաղաքն և, խրատ առեալ ի ճարտարապետացն, նախ փոս հատին քաղաքին հիմանցն և արարին ի նմա չրմուղս, որ չուրն ի ծովն հոսի, զոր այլ քաղաք ոչ ունի: Բայց մեծ քաղաք, քան զԱղեքսանդրիա, ոչ կա, բաց ի Հոռոմ¹⁰⁸. քանզի զամենայն քաղաքս չափեցին, և ի սոսա էր մեծ քաղաք յԱսորիս՝ Անտիոք⁺ և յԱփրիկէ՝ Կա(ր)թագոն⁺¹: Զի Անտիոք է ութ ասպարէզ և եւթանասուն և երկու Կա(ր)թագոն⁺: Զի Անտիոք է ութ ասպարէզ և երեք հարիւր և հինգ ոտն, ոտն, և Կարթագոն՝ քսան և մի ասպարէզ և երեք հարիւր և հինգ ոտն, բայց Աղեքսանդրիա հինգ ասպարէզ մեծ է, քան զերկոսին:

[illegible]

— Ո՞րք երբեք ես աստուած, որ հոգևոր խնամք տալիս անշխարհի և զանանց աշխարհն տեսանես, ընկա՛լ զիմ զոհս և ազնկա՛ն լիւր ինձ ի պատերազմունս:

Զայտ ասելով, եղի վերայ սեղանոյն զգոհն, և յանկարծակի թռուցեալ արծիւ մի առ զփորոտի զոհիցն և վերացաւ և տարաւ ընկեց ի վերայ ալլ սեղանոյ: Իբրեւ եկն ի տեղին Աղեքսանդր և ետես զսեղանն զայն ի վաղ ժամանակաց հաստատեալ և մերձ ի նա՝ պատկեր պղնձի՝ գեղեցիկ ի նմանութիւն առն: Եւ կայր մերձ ի նա և կնոջ պատկեր մեծ:

+ Զեռագրում՝ Անտուրք. ուղղումն ըստ բառի հետագա ճիշտ կիրառության:
 Ի հետագա հետ կիրառության:

+1 Սրբագրումն ըստ բառի հետագա հիշտ կիրառությամբ:

էջ 29բ

Եւ հարցեալ ընդ մարդիկն՝ Վասն պատկերին և սեղանոյն, և նոքա ասեն.

— Ի հարցն մերոց լուեալ եմք, թէ այդ մեհեան Արամազդայ¹²⁴ և Անահտայ է:

Եւ կայր գրեալ ի մեհեանն այսպէս. «Սետնքուսիս աշխարհակալ՝ թագաւոր եգիպտացոց, շինեցի տաճար Սերապեայ սանդարամետային աստուածոյն»:

Եւ Աղեքսանդրոս հայեցաւ ի Սերապիս, ասէ.

— Եթէ դու ես աշխարհի աստուածն, յայտնեա՛ ինձ:

Եւ երեւցաւ նա յերազի սանդարամետայինն Սերապիս և ասէ ցնա.

— Աղեքսանդրէ՛, մոռացա՛ր, զոր արարեր զոհս և յաղաթս կացեր և ասացեր, թէ ով որ ես հոգաբարձու աշխարհիս և զանանց աշխարհս տեսանես, ընկա՛լ զզոհս իմ և աւգնակա՛ն լեր ինձ ի պատերազմունս:

Եւ արծիւն առ զփորոտի զոհիցն և ընկեց ի վերայ իմոյ սեղանոյս:

— Գիտացի՛ր, զի ես եմ աշխարհի հոգաբարձու աստուածն:

Եւ նա ասէ ցնա յերազին.

— Ասա՛ ինձ, թէ մնա՞յ յիմ անուն քաղաք Աղեքսանդրիս, թէ՞ փոխի յայլ թագաւորի անուն:

Եւ նա, ցուցեալ նմա լեռն մի մեծ, ասէ.

— Որպէս ոչ կարես փոխել զլեռնս յայլ՝ կողմ, այսպէս և ոչ քու անունդ փոխեսցի ի քաղաքէս:

Եւ ասէ Աղեքսանդրոս.

— Ասա՛ ինձ և զայս, թէ որպէ՞ս փոխելոց եմ յաշխարհէս:

Եւ նա ասէ.

— Գեղեցիկ և անտրտմական, այլ լաւագոյն է մահկանացուի ոչ իմանալ զաւր մահուանն, զի յորմէ արե՛ք իմանալ՝ մեռանի սիրտ նորա, իսկ ոչ իմանալովն՝ իբր յանգէտս դայ ի վերայ նոցա վտանդ մահուն: Բայց ասեմ քեզ. զի թեպետ և մահուկ ես, իմով աւգնականութեամբ զամենայն աղինս խուժադուժաց հնազանդեսցես և ապա եկեսցես առ իս մեռանելով և ոչ մեռեալ: Եւ քաղաքս, զոր շինեցեր, եղիցի փափագելի և աստուածաբնակ և լի լիցի բազմութեամբ մարդկան և մեհենիւր և ամենայն բարութեամբ: Եւ մի՛ լիցի ի սա ժանդախտք և հարուցիչք չար դիւաց, և դու բարութք վարեսցես զկեանս քո և յետ մահու եղիցիս աստուած: Եւ բազում թագաւորք եկեսցեն ի քաղաքս յայս՝ երկիր պագանել քեզ աստուածացելոյ, զի գերեզման քո լիցի սա:

Զայս ասացեալ, Սերապիս և ինքն անյայտ եղև:

էջ 30բ

Իսկ Աղեքսանդրոս զարթուցեալ ի քնոյն և զոհս բազումս մատոյց ցկոտցն և խունկ բազում և հրամայեաց շինել զմեհեանն և պատկեր պղնձի մեծ կանգնել յանուն սանդարամետային Սերապեան դիւին: Եւ այս է շինուած քաղաքին, զոր գրեցաւ:

Բայց Աղեքսանդրոս առեալ զզարսն, ճեպեալ յեգիպտոս հասանել և առաքեաց զպատերազմական նաւն կալ մնալ ի Տրիպալիս: Եւ վասն զի դժուարին էր ճանապարհն Եգիպտոսի, վասն որոյ նեղէր զարքն և Աղեքսանդր, և յամենայն քաղաքաց ընդ առաջ գային նմա: Եւ մտեալ ի քաղաքն Մեմփիս¹³⁰, նստուցին զնա յաթոն Հեփեստոսի և զգեցուցին նմա պատմութեան իբրեւ եգիպտացոց թագաւորի:

Իսկ Աղեքսանդրոս ետես պատկեր ի սե քարէ, և էր գրեալ ի վերայ խարսխին. «Սա փախուցեալ թագաւորս զարձեալ եկեսցէ յեգիպտոս՝ ո՛չ ծեր, այլ մանո՛ւկ և զթշնամիս ձեր զպարսիկս հնազանդեցուցէ ձեզ»: Եւ հարց ընդ մարդիկն և ասէ.

— Ո՞ր է պատկերս այս:

Եւ ասեն.

էջ 31ա

— Սա է՝ վերջին թագաւորին Եգիպտոսի, որ ի գալ Պարսիցն ի վերայ երկրիս, ետես կախարդական զարութեամբն, զի եգիպտացոց աստուածքն աւգնական էին պարսիցն և ծանեան, թէ նոքա մատնեն զքաղաքս: Զայս գիտացեալ փախեան, և խնդրեալ մեր, ոչ գտաք զնա: Եւ աղաչեցաք զաստուածսն ցուցանել, թէ զի՞նչ եղև թագաւորն: Իսկ, որ ի սանդարամետոս Սերապիսն էր, զայդ պատասխանի ետ, զոր գրեցաք ի խարսխիդ:

Զայս լուեալ Աղեքսանդրոս, ի վեր յարուցեալ՝ գիրկս էարկ պատկերին և ասէ.

— Սա է իմ հայրն, և ես սորա որդի եմ. ոչ ստեցին ձեզ աստուածքն ձեր: Բայց զարմացեալ եմ, թէ զիա՞րդ մատնեցայք պարսիցն, զի պարսիսպս ամուր են, և շուրջանակի գետք, և ճանապարհս՝ դժուար, և ոչ կարեն բազում թշնամիքս գալ ի վերայ, զի սակաւուր եկի և կարի աշխատեցայ: Բայց այս ի վերին խնամոցն է, ապա թէ ոչ՝ դուք այսպիսի քաջաբեր հողովս և գետովս ընդէ՞ր հնազանդէիք աշխիսի ազգաց:

էջ 31բ

Զի բազում թագաւորք են, որք ոչ՝ ունին այսպիսի երկիր բարի, բայց զի աստուած սահմանեաց, զի դուք չէք պատերազմողք և ունիք երկիր ի պտուղս, զի աստի հարկս տայցէք պատերազմողաց:

Զայս ասացեալ, խնդրեաց ի նոցանէ հարկս, զոր տային Դարեհէ և ասէ.

— Ո՛չ թէ ի գանձս իմ դնեմ դաշս, այլ՝ զի ձեզ մայրաքաղաք շինեցից:

Եւ նորա յաւժարութեամբ ետուն զհարկն հանդերձ պատուով: Եւ յուղարկեցին զնա ընդ Պուլիսոն: Եւ նորա առեալ զգաւրս իւր, դէպ ուղիղ գնայր յԱսորիս, և մատաւոր քաղաքն հնազանդէին նմա:

Եւ ժողովեալ զամենայն դաւրսն, դայ ի Տիւրոս¹³², որ է Սուր: Իսկ տիրացիքն ոչ տային նմա անցանել ընդ քաղաքն, քանզի կոոցն դեռմն ասացեալ էր նոցա. «Եթե թագաւոր որ անցանի ընդ մէջ քաղաքիս ձերոյ՝ քաղաքդ նորա լիցի»: Ուստի ոչ տային թոյլ Աղեքսանդրի անցանել, և էր պարիսպ քաղաքին ամրագոյն շուրջանակի: Եւ եղև կոխ սաստիկ, և սպանին զբազումս ի մակեդոնացւոցն, և ի պարտութիւն էջ 32ա մատնեցան զաւրքն Աղեքսանդրի: Եւ գարձաւ Աղեքսանդրոս յԱղազն՝ և հանդոյց զգաւրս իւր: Եւ խնդրէր առնուլ զՍուր և աւերել և տեսանէր յերազի, զի ասէր ցնա, թէ՛ «Մի՛ երթար դու քո անձամբդ զեսպան ի Սուր»:

Եւ առաքեաց անդ զեսպան թղթով, որ ունէր այսպէս. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս Մակեդոնացի, որդի Ամոնի և Փիլիպոսի թագաւորի մանուկ և ինքն մեծ թագաւոր Եւրոպիա, Ասիա և Լիւդիա, սուրացւոցդ, որ ոչ էք ազգ, այլ զեռ սկիզբն էք ասորոց. ես կամէի խաղաղութեամբ և սիրով դալ առ ձեզ, և դուք, որ ի ճանապարհս յառաջսդ էիք, ընդդէմ կացէք ինձ: Եւ արդ, արարից, զի ի ձէնջ ուսցին այլ քաղաքք զմակեդոնացւոց քաջութիւն, զոր առնեն առ ձեր ամբարտաւանութիւնդ: Բայց զի ձեր աստուածոցն բանն անսխալ է, զի անցանեմ ստուգապէս ընդ քաղաքդ ձեր, և իմ լինիցի: Ո՛ղջ լերուք, թէ բարի խորհիւր և թէ ոչ՝ դուք ապականի՛ք թշուառութեամբ»:

Եւ նոցա ընթերցեալ զթուղթն, և գլխաւորք քաղաքին հրամայեցին զզեսպանսն տանջել, զի ասասցեն, թէ ո՞ է ի նոցանէ Աղեքսանդրոս: Եւ էջ 32բ եւ նոքա ասեն. «Ո՛չ էլ աստ Աղեքսանդրոս»: Եւ զփայտէ կա յին զնոսա: Իսկ Աղեքսանդրոս հնարէր, թէ ընդ որ մտցէ և առցէ զքաղաքն: Եւ տեսանէր յերազի զՄիդոնոս և զՍատիրոս¹³⁴, զի տային նմա պանիր: Եւ նա առեալ՝ ընկենոյր յոտսն և կոխէր և զարթուցեալ պատմէր երազագիտի ումեմն: Եւ նա ասէ. «Թագաւոր, առնո՛ւ զՍուր»¹³⁵ և աւերես, զի զայն ցուցանէ զպանիրն ոտիւքդ կոխելն»:

Եւ էին մերձ ի Սուր երեք գեաւղք. զնոսա աւգնականս առեալ, Աղեքսանդրոս յետ բազում աւուրց գայ ի վերայ Մուրա(յ) և պատերազմեալ ընդ նմա սաստիկ հանդերձ գեղիւքն, որք և ի գիշերի բացին

+ Աղաւաղված է. Միջանկյալ և Հետագա խմբագրւոյրյան օրինակներում՝ Գազա փխ Ազադ՝

Պատմութիւն Աղեքսանդրի Մակեդոնացւոյ
վենետիկի Միսիկարյան մատենադարան, ձեռագիր N 424, էջ 95ա

٤٨ ٣٤

Ասէ՛ցնա՛ Սղեքսանդրոս.

bi. նորա աստի.

$t_2 \quad 34p$

Ասէ՛ր, Աղէքսանդրոս.

— Մի՛ ասէք ինչ ինձ բան, զի թէ առ իս մնալոց էիք՝ ես հարցանէի ինչ զձեզ, բայց որովհետեւ առ նա էք երթալոց, ո՛ր առնում ի ձէնջ խրատ: Զի մի ոք մատնեսցէ զձեզ Դարեհի, և գտանիցիմ ես պատճառք

 $L_2 \quad 3.5 \mu$ $\Delta_y = 35\mu$

42 36m

— 387 —

ըռաղմ առեալ կառաւքն մաւտ ի յիրեարս, մինչ ոչ տալին զաւրացն Աղեքսանդրի անցանել ընդ մէջ իւրեանց:

Եւ զի առ ի կող էր տեղին, բազումք ի կառացն զլորէին և մեռանէին՝ զի էին մերձ ի միմեանց իբրև զպարիսպ կանգնեալ:

Իսկ Աղեքսանդրի եկեալ և ճակատեալ ընդդէմ նոցա: Եւ ձախոյ կողմն պատրաստեաց ընդդէմ պարսիցն, իսկ զաջ կողմն ոչ կազմեաց աջողակ: Եւ ելեալ ի ձի՝ հարին զպատերազմական փողն, և եղև ազադակ մեծ զաւրացն, և կոռեցան զբազում ժամանակս մեծ հանդիսի սաստիկ, և զլուխք թևոցն և զլրախեալ ընդ միմեանս և մեծաւ ուժով ընդդէմ կացին միմեանց: Եւ նիզակաւք հարեալ ընդ միմեանս՝ աշարանդր անցանէին, և քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին սրով յերկիր անկանէին:

էջ 39ա Բայց կողմ Աղեքսանդրի մղէին զԴարեհին: Եւ զի բազում էր զաւրքն, և սաստիկ փռուլն ոչ երեւէր լոյս, և ոչ ճանաչէին զմիմեանս, և էր, զի ինքեանք զիրեարս սպանանէին, զի ոչ կարէին մեկնել. ո՛չ պարսիկն, և ո՛չ զմակեղոնացին, ո՛չ զզինուորն, և ո՛չ զզարագլուխն՝ վասն անբաւ նեղութեանն: Այլ և արեգակն ցաւակից եղև այնքան արեանցն, որ հեղոյր, և ամպով ծածկեցաւ: Եւ յետ բազում պատերազմին ի փախուստ դարձան պարսիկքն, և աւգնեաց նոցա ժամն՝ զի արենն ի մուտս էր: Իսկ Դարեհ, ի բաց թողեալ զկառսն և ի ձի ելեալ՝ փախչէր:

Իսկ Աղեքսանդրոս զհետմտեալ Դարեհի, վարէր զնա՝ ուր ասէին, թէ է: Եւ իբրև գնաց ասպարէզս վաթսուն, և հաս կառացն Դարեհի և առ զնա, էառ և զմայրն Դարեհի, և զկինն, և զորդիսն: Բայց զԴարեհ գիշերն ապրեցոյց և ունէր և ձի բազում և նոր ի նորոյ¹⁵³ փոխեալ և զերծաւ: Իսկ մակեղոնացիքն անցեալ առին զիջալանսն պարսից և ի վերայ սպանելոցն բանակէին:

էջ 39բ Իսկ Աղեքսանդրոս էջ ի վրանն Դարեհի և ի վերայ այսպիսի մեծ գործոյ ոչինչ ամբարտաւան գործ գործեաց Աղեքսանդրոս, այլ հրամայեաց զզարալաւարսն և զազատ մարդիկն թաղել: Եւ զմայրն Դարեհի և զկինն և զորդիսն պատուով պահեաց, բերելով զհետ իւր, և զայլ բազում գերիսն պարսից միսիթարեաց: Եւ էր բազում թիւ սպանելոցն. ի մակեղոնացւոցն էին հետեակք հինգ հարիւր և յիսուն, և հեծեալք՝ հարիւր և վաթսուն, իսկ ի պարսիցն մեռան արք հարիւր և քսան հազար: Եւ ժողովեալ զառ և զաւար զաւրացն և գտաւ ոսկի դահեկան շորս հազար՝ թող զայլ ամենայն ինչ, և էր քսանքարն ոսկոյ լորով հարիւր և քսան լիտր, և լինի ինն հազար դահեկան:

Եւ Դարեհ գնացեալ և ժողովեաց դարձեալ բազում զաւրս, քան զառաջինն և բանակեցաւ ի վերայ Եփրատ գետոյ և գրեաց յամենայն ազգսն, որ էին ընդ ձեռամբ նորա, զի պատրաստք լիցին: Եւ զայն տեսեալ՝ լրտեսն Աղեքսանդրի իմացոյց նմա: Եւ նորա իմացեալ՝ գրեաց և յիւր նախարարսն պատրաստ լինել: Եւ ինքն առեալ զզաւրսն իւր հանէր զերձ գերեաւքն գնաց յԱքայիա և անդ հասեալ հնազանդեցոյց զբազում քաղաքս զպաղեստինացիսն և զամենայն ծովեզերեայսն մինչև ի Տարսոս լեառն, յոր մերձ է երկիրն Կիլիկիա: Եւ եկեալ անցանէր ընդ Տարսոս, գնալով յերկիրն իւր, զի առցէ զԲիւթանիա և զԱսիա: Եւ կամեցեալ ցուցանէ զզաւրութիւն ահին իւրոյ և ցցեալ զնիզակ իւր յերկիր՝ մեծապէս ասաց:

— Եթէ որ բարձցէ զսա՝ զինքն և զբաղաքն իւր ի հիմանց բարձից, Եւ ոչ որ իշխեաց առնուլ զբոլորն զբազում աւուրս:

Եւ անտի գնացեալ հասանէ Իվեոիա, որ է մերձ Բիւզանդոն¹⁵⁷, որ յետոյ շինեցաւ Կոստանդնուպոլիս: Եւ մտեալ ի տաճար կոռցն Որփեայ և հաշեցեալ ի նա Աղեքսանդրու, և առժամայն քրտնեցաւ պատկերն: Եւ կոշեցեալ զնշանալոյծն, և հարց, թէ զի՞նչ է այն: Եւ նա ասէ.

— Աղեքսանդրէ՛, աշխատելոց ես և քրտնելոց, բայց զազինս բազումս հնազանդեցես:

էջ 40բ Եւ լուեալ զայս և պատուեալ զնշանալոյծն, եկն ի Փոիւզիա՝ ի Սկամանդրոս գետ¹⁶¹, Եւ կերեալ հաց ընդ մաւրն Դարեհի¹⁶² և նաւեալ անց ի Մակեդոնիա հանդերձ գերեաւքն, զոր գերեաց ի պատերազմէն Դարեհի, և թողեալ անդ զամենայն գերիսն և ինքն ել զարձեալ դառնալ յաշխարհ¹⁶³ արաբացւոց, որ է արապկաց: Եւ զճանապարհն դէպ ուղիղ յԱքզէր¹⁶⁴ քաղաքն արար, և արդէրացիքն փակեցին նմա դուրսն և ոչ ետուն մտանել: Իսկ Աղեքսանդրոս բարկացեալ՝ հրամայեաց այրել զքաղաքն: Եւ նորա առաքեցին զհսպան և ասեն.

— Մեր ոչ թէ զքեզ արհամարհելով փակեցաք զգրունս այլ ի Դարեհէ երկնշիմք, թէ հաստատուն կա իւր թագաւորութիւն, և յետոյ մեզ վնաս առնէ վասն զքեզ ընդունելոյ: Ապա թէ դու բռնութեամբ բանաս, մեր հզար թագաւորի հնազանդեմք՝ թէ դու ես, և թէ՛ Դարեհ:

Եւ զայս լուեալ, Աղեքսանդրոս ասէ.

— Թէ վասն այնորիկ փակեցէք, ապա գնացէք բացէ՛ք և կացէք խաղաղութեամբ, զի ես այժմ ոչ մտանեմ ի քաղաքդ ձեր, մինչև հարից զԴարեհ, և դուք յայնժամ հնազանդ լերուք ինձ:

Եւ ինքն առեալ զզաւրսն և եկե թէ (....)+ (....) ըսպի մտանեն:

+ Ձեռագրում քերք է ընկած: Տե՛ս մանրամասն № 165 ծանոթագրութիւնը:

Զայս ասացեալ Աղեքսանդրոս հրամայեաց հազար հեծելոց շուրջ գալ զքաղաքան և նետիւր խոցոտել և փախուցանել զարսն ի պարբսպէն: Եւ այլ հազար հեծելոց հրաման ետ կացնաւ և սակրաւ և երկայն մըծաւ և երկայն նգաւ փորել զհիմունս պարսպին. և նգաւքն խարխալեալ զհիմունսն ի վայր բերէին: Եւ վառեաց հուր ի դրունս քաղաքին, և զկոչեցեալ խոյսն¹⁷² մերձեցուցեալ ի պարսպս և վաղվաղակի քակտէին: Եւ այս մենքենայ, որ կոչէր խոյ, է սաստիկ մեծ և յաղթող գործի, զի երեք հարեր զինուորն ապա կարեն մղել զնա և յետակոյս քարշեն զպարանան, և նա յառաջ երթալով ի պարսպս և սաստկապէս հարեալ՝ փլուցանէ զամուր պարսպս, ի վայր ընկնելով հանդերձ հեծելաւ: Եւ ինքն այլեւ հազար ասպարաւորաւ շուրջ գալ զպարսպան, և ամենայն ուստեք հուր և քարինք և նետք ի վերայ թեզբացուցն բերեալ լինէին: Եւ այսպէս ոմանք խոցոտէին և ոմանք ինքեանք ի վայր իջանէին՝ ոչ կարելով ընդդէմ կալ սաստիկ պատերազմին: Եւ յերիս աւուրս հրով այրեցաւ քաղաքն, բայց յառաջ այն դուն այրեցաւ, յորում էր Աղեքսանդրոս: Եւ ինքն թագաւորն ընդ փոքր ծերպ մի ի ներս անկաւ միայն, և բազում թեզբացիք տեսեալ զնա՝ ի փախուստ դարձան: Եւ մտին և այլ զաւրքն ընդ այլ դրունս: Եւ էին ի քաղաքին զինուորք շորս հազար, և ամենեքեան սպանան, և քաղաքն ի հիմանց տապալեցաւ և հրով այրեցաւ, զի մակեդոնացիքն, հրաման առեալ յԱղեքսանդրէ՝ դիւրաւ գործէին, զինչ կամէին:

Եւ էր ի քաղաքին փողահար իմաստուն՝ անուն Իսմինիաս: Սա տեսեալ զիւր քաղաքն այնպէս չարին հասեալ և լցեալ արտասուաւ, և զփողն տրտմական և լալոյ եղանակաւ հարեալ, այլեւ բազում բանս իմաստութեան խաւեցեալ, զի կարացէ ի քաղցրութիւն ածել զթագաւորն: Եւ ոչ կարաց, այլ զամենեկեան կոտորեաց: Եւ որ մնաց ի նոցանէ, հրամայեաց Աղեքսանդրոս, զի մի ոք թողցէ ի նոցանէ ի քաղաք ուրեք, և որ թողուցու՝ զքաղաքն աւերել հրամայեաց:

Իսկ Աղեքսանդրոս եկն ի Կորնթոս: Եւ էր ի քաղաքին հանդէս ի տան ի կողմն: Եւ աղաչեցին զԱղեքսանդրոս կորնթացիքն, զի զայցէ ի հանդէսն: Եւ Աղեքսանդրոս հաւանեալ, անց նստաւ: Եւ որք յաղթէին ի հանդէս ոլումբիացն, պսակեալ լինէին յԱղեքսանդրէ:

Եւ եկն անդ այր մի թեզբացի ազգաւ, անուն Կլիտիմաքոս, և զրեաց ի տախտակի, թէ. «Ես երիս կռիւս հանդիսանամ՝ կռիւ և գաւաթմարտ և բռնամարտ»: Եւ իբրեւ եմուտ յասպարէզն ի կռիւ, հմտութեամբ զարկոյց զհակառակն: Եւ տեսեալ Աղեքսանդրոս, թէ իմաստութեամբ արար, գովեաց զնա: Եւ եկն առ Աղեքսանդրոս՝ առնուլ զպսակն կռոյն:

Եւ ասէ Աղեքսանդրոս.

— Դրեցեր, թէ երկու կռիւ այլ յաղթեմ: Եւ արդ, յաղթեալ՝ զոր գրեցեր, և ես պսակեմ զքեզ երեք պսակաւ և զոր ինչ խնդրեսցես՝ արարից քեզ:

Եւ նա գնացեալ յաղթեաց և զերկուսն և եկն առ Աղեքսանդրոս և առ ի նմանէ զերեք պսակն և ասէ ցնա քարոզն, որ է մոմենտիկ²⁰⁹.

էջ 42բ — Ասա զանո՛ւն քո և թէ՛ յորմէ՛ քաղաքէ ես, զի գովեցից զքեզ: Եւ նա ասէ.

— Անուն իմ Կլիտիմաքոս կոչի, բայց քաղաք ոչ ունիմ:

Եւ ասէ ցնա.

— Այդպիսի պատուական այր և բնդէ՞ր ոչ ունիս քաղաք:

Եւ նա ասէ.

— Մինչդեռ ոչ էր թագաւորեալ Աղեքսանդրոս, ունէի քաղաք, բայց այժմ կորուսի:

Եւ իմացեալ Աղեքսանդրոս, թէ ի Թեզբայէ է և կամի խնդրել, զի շինեսցի Թեզբ, և ասէ.

— Ի պատիւ աստուածոցն շինեսցի Թեզբ, զի մի լիցի վասն քո խնդրոյ, այլ իմ պարգև լիցի:

Եւ ելեալ Աղեքսանդրոս ի Կորնթոսէ, եկն ի Պղատէս քաղաք աթենացոց²¹⁰ և առաքեաց թուղթ յԱթէնս և խնդրեաց ի նոցանէ հարկ հազար քանքար ոսկոյ, և նոքա ոչ կամեցան տալ: Եւ ապա յետ բազում բանից և բազում թղթոց հնազանդեցան նմա և յանձն առին զթագաւորութիւն նորա և ետուն զհարկն:

Եւ ապա անտի դիմեաց Աղեքսանդրոս գնալ ի Պարոս և եկ ընդ Կիլիկիա: Իսկ Դարեհ ժողովեալ զզաւրազուիս իւր, ի խորհուրդ արար վասն Աղեքսանդրի և ասէ.

— Ինձ թուի, զի այս (Ա)ղեքսանդրոս արքան զար աճէ և զաւրանայ: Ես կարծէի զնա իբրեւ զաւազակապետ և այժմ տեսանեմ զնա, զի թագաւորի նման գործ գործէ: Ես խաղ արարի զնա իբրեւ զտղայ և առաքեցի նմա սեկեալ²²⁶ և գունդ և այժմ տեսանեմ, զի իբրեւ զհաւր գայ ի վերայ իմ համարձակութեամբ և ջանայ ամենեցուն մեզ յաղթել: Բայց մեք խորհեցուք, որ ինչ ամենեցուն մեզ բարի է: Մի՛ լիցուք ամբարտաւանք և զԱղեքսանդրոս արհամարհեսցուք իբրեւ զոչինչ, զի մի ամենայն թագաւորութեամբս կորիցուք: Զի ո՞ր դիտէ, թէ փոքրն ժամանակ լինի, զի մեծ լիցի, կամ թէ աստուած զթագս փոխէ և նմա

շնորհէ: Լաւ թուի ինձ խաղաղութիւն առնել և զԵլլաղա ի նա թողուլ, քան թէ ջանամք զԵլլաղա ունել և զՊարսս կորուսանեմք:

Եւ հարեղբայրն Դարեհի Ոկսիդարկէս²²⁷ ասէ ցնա.

— Ահա դու սկսար մեծ առնել զնա. զի թէ զԵլլաղա ի նա թողուս, նա համարձակի և ի վերայ Պարսից գայ, բայց, թէ դու լինիցիս իբրեւ զԱղեքսանդրոս, հաստատուն կաս ի թագաւորութիւնդ: Զի պատերազմն ոչ վստահանայ ի զարագլուխս կամ ի զարս, այլ ինքն է զարագլուխ և յառաջ ինքն մտանէ ի կռիւն և այնու ազնէ զարաւցն: Եւ երբ կուտ լինի ժամանակ, նա զթագաւորութիւն ի բաց դնէ և ի կռիւն մտանէ: Եւ յորժամ յաղթէ, դարձեալ առնու զնա:

Եւ Դարեհ ասէ.

— Զի՞նչ նմանեցից նմա:

Իսկ այլ զարագլուխ՝ անուն նորա զնոհ, ասէ ցԴարեհ.

— Զի Աղեքսանդրոս յամենայն տեղի բաջապէս մտանէ և յաղթէ և ստուգապէս ի ծննդենէ զընտելիւն և զամենայն կերպ առիւծու ունի: Ասէ ցնա Դարեհ.

— Եւ դու ուստի՞ գիտես զայդ:

Եւ նա ասէ.

— Յորժամ առաքեցեր զմեզ առ Փիլիպոս հայր նորա զհարկն պահանջել, յայնժամ տեսի զնա: Բայց դու առաքեա՛ և կոչեա՛ զամենայն նախարարս քո, զի շատ աղգք են քո հնազանդ. պարսիկք և պարթևք և ելլիմացիք և բաբելացիք և Միշագետք և լիբէացիք և հնդիկք և Շամիրամայ²²⁸ տունն: Եւ զի հարիւր և ութսուն աղգք են քեզ հնազանդ, զամենեւեան ժողովեալ. զի մեծ թէպէտ և իմաստութեամբ չկարեմք առ հելլենացիսն, բայց բազմութեամբ զարհուրեցուցար զնա:

Եւ այլ ոմն ալլսէ ցնա.

— Բարեք է խրատդ, զոր ետուր, բայց ես ոչ հաւանիմ, զի մի իմաստութիւն հելլենացւոցն կարող է յաղթել բազում խուժողութեաց, որպէս զի մի շուն լակոնացի զբազում ջուրի⁺ հալածէ:

Եւ զայս խորհեալ նոցա, հրամայեաց Դարեհ, և ժողովեցան զորքն:

Բայց Աղեքսանդրոս գնաց ընդ Կիլիկիա²²⁸ և ետես գետ մի՝ մերձ ի Տարսոն, անուն Ոկոնոս: Եւ էր գետն յստակ և ցուրտ: Եւ ցանկացաւ լոկանալ ի նա և մերկացեալ լոկացաւ ի ջուրն: Եւ ոչ եղև նմա բարեք պատճառ, այլ՝ վատի, զի հովացեալ ցաւեցաւ զլուխն և փորտոին, և հիւանդացաւ դժուար: Իսկ մակեդոնացիքն զարհուրեցան ի հիւանդա-

նալ նորա՝ զի մի գուցէ լուիցէ Դարեհ և գայցէ ի վերայ նոցա: Զի ամենեւեցուն նոցա բաջալերութիւն էր Աղեքսանդրոս:

Եւ կայր անդ բժիշկ մի Փիլիպոս անուն, բարեկամ Աղեքսանդրի: Եւ կազմեաց նմա զեղ, զի առցէ և առողջասցի: Եւ Աղեքսանդրոս յաւժարէր առնուլ զգեղ նորա: Եւ նոյն ժամոյն բերաւ առ նա թուղթ ի Պարմենայ²²⁹ զաւրա(ւար)էն գրեալ այսպէս. «Մանուցանե՛մ քեզ, տէ՛ր իմ,

Եւ Դարեհ խոստացաւ զքոյր իւր Փիլիպոսի բժշկի ի կնութիւն, զի սպանցէ զքեզ զեղով, թէ ժամանակ գտցէ. և նա հաւանեցաւ: Արդ, դու պատրա՛ստ կաց ի նմանէ»:

Եւ Աղեքսանդրոս ընթերցեալ զթուղթն և ոչ բարկացաւ, զի գիտէր զբարսն Փիլիպոսի, զի յոյժ սիրէր զնա: Եւ նա եղ զթուղթն ի ներքոյ սնարիցն:

Եւ եկեալ²³⁰ բժիշկն Փիլիպոս, մատոյց ամանովն զղեղն և ասէ.

— Ա՛րբ, տէ՛ր արքայ, և բժշկիս ի ցաւոցդ:

Եւ առեալ ի ձեռս ամանովն զղեղն Աղեքսանդրոս և բազում ժամս հայէր ընդ երեսն Փիլիպոսի և ասէ.

— Ըմպէ՛մ զղեղս՝ ի քեզ վստահացեալ զանձն իմ:

Եւ նա ասէ.

— Ա՛րբ, տէ՛ր, զի կարի լաւագոյն է զեղդ:

Եւ ասէ Աղեքսանդրոս.

— Ահա՛ ըմպեմ:

Եւ արբ զղեղն և իբրև արբ, յայնժամ եղ ի ձեռս նորա զթուղթն: Եւ նա առեալ և ընթերցեալ զշարախաւսութիւն, որ վասն իւր գրեալ էր, և ասէ.

— Զիս թող ո՛չ գտանես նման թղթիս:

Եւ առողջացեալ Աղեքսանդրոս յետ զեղոյն: Եւ յարուցեալ, գիրկս էարկ Փիլիպոսի և ասէ.

— Տեսանե՞ս, թէ որչափ սիրեմ զքեզ, զի թուղթս յառաջ առի և մինչև զղեղն արբիս, ապա ետու ի քեզ, զի ի քո անունդ վստահ էի, գիտելով թէ Փիլիպոս Աղեքսանդրի շար²³¹ շխորհի:

Եւ ասէ Փիլիպոս.

— Այժմ սպա՛ն զառաքաւ թղթիդ զՊարմենոն, զի նա խաբէր զիս, զի սպանից զքեզ և առից զԱգիֆարտայ քոյրն Դարեհի ի կնութիւն: Եւ իբրև ոչ հաւանեցայ, ահա տեսեր, թէ որպէս կամէր կորուսանել զիս:

Եւ Աղեքսանդրոս եհարց և քննեաց և եգիտ ճշմարիտ զՓիլիպոս և սպան զՊարմենոն:

+ Լուսանցումն նույն գրչով այս բառի դիմաց գրված է «ջորի»:

Եւ անտի առեալ զզարն, եկեալ հասանէր ի Մարաց աշխարհն և ի Մեծ Հայք: Եւ հաւանեցուցեալ զնոսա և գնացեալ շատ աւուրս ընդ խորածոր աւձուտս²³² և ընդ արեկացեալ՝ գայ հասանէ ի գետն Արածանի: Եւ տեսեալ զկամուրջն, զի կամարաւք և երկաթի խողիւք հաստատեալ էր, ընդ որ և հրամայեաց անցանել զարացն: Եւ նոքա երկրնչէին անցանել: Եւ իբրեւ ետես, եթէ երկեան, հրամայեաց յառաջագոյն

էջ 45բ զսայլսն և զբեռնաբարձ գրաստան անցուցանել ի կերակրաւքն, ապա և ինքն անց, և անցին զհետ նորա զարքն: Նոյնպէս և յայլ գետն յառաջ ինքն անցանէր և ապա՝ զարքն. և ի Դեկղաթ գետ, և յԱրածանի²³⁵, և ի Բաբելոնի, և ի Միջագետս, որք ամենեքեան սոքա հոսին ի Նեղոս գետ: Զի ասեն, թէ յորժամ լինի տարի, զի Նեղոս ոչ ելանէ և արբուցանէ զԵգիպտոս, վասն այն լինի, զի գետքս այս սակաւանան:

Իբրեւ անց Աղեքսանդրոս և զարքն ամենայն, հրամայեաց քակել զկամուրջն Արածանոյ: Իսկ զարականքն երկեան յոյժ և զժուարացան և ասեն.

— Թէ լինի, թէ յաղթեն մեզ թշնամիքն, ընդ ո՞ր փախչիցիմք:

Եւ լուեալ զայս, Աղեքսանդրոս կոշեաց զզարագլուխն ամենայն և զնախարարսն և ասէ.

— Զի՞նչ են բանքդ, զի ընդ յաղթութիւնդ և զփախուստ խառնեցէք: Թէ յաղթիմք, ընդ ո՞ր փախչիմք: Եւ ես հրամայեցի քակել զկամուրջդ վասն այն, զի պատերազմելով յաղթիցեմք: Եւ մի երկուցեալ է, որ փախչել խորհի, այլ այնմ, որ հետմտէ: Քանզի երգնում ձեզ, զի պիտի որ յաղթեմք թշնամեացն, և ես և դուք խաղաղութեամբ և բարով յելլադայ դառնամք: Եւ արդ, դուք քաջալերեցարուք սրտիւ, և խառնելն ի կռիւն խաղ թուեսցի ձեզ:

Զայս ասացեալ Աղեքսանդրոս, քաջալերեցան զարքն և գովեցին զնա և յորդոր և քաջ սրտիւ կացին ի տեղի պատերազմին՝ վրան հարեալ և բանակեալ:

Իսկ զարքն Դարեհի կային բանակեալ²³⁶ ի վերայ Դեկղաթ գետոյ: Բայց էին նոցա վերջապահք հինգ նախարարք: Եւ ապա եկին զարքն պարսից անտի և Աղեքսանդրի զարքն՝ աստի, և պատերազմէին ընդ միմեանս, և եղև կռիւ սաստիկ:

Եւ ոմն պարսիկ գաղտ էանց ի զարսն Աղեքսանդրի և առեալ զզէն և զկերպ մակեղոնացոյ և եկեալ յետոյ մերձ յԱղեքսանդրոս: Իսկ

էջ 46բ զարքն գիտէին զնա, թէ մի է ի նոցանէ: Իսկ նորա մերձ եկեալ, հօար գլուխն Աղեքսանդրի և ջարդեաց զսաղաւարտ²³⁷ նորա, և ինքն ըմբռնեցաւ ի զարացն, և ածին առաջի Աղեքսանդրի: Ասէ ցնա Աղեքսանդրոս.

— Ո՞վ քաջ, զի՞նչ է պատճառն, որ զայս արարեր:

Եւ նա ասէ.

— Աղեքսանդրէ՛, մի՛ հայիր ի կերպս և ի զէնս և խաբիր, թէ մակեղոնացի եմ, զի ես այլ պարսիկ եմ և նախարար Դարեհի: Եւ խոստացաւ ինձ թագաւորութիւն և զդուստրն իւր ինձ ի կնութիւն, թէ զքեզ սպանանէի: Եւ եկի՝ աստ և ոչ աջողեցաւ:

Եւ զայս լուեալ, Աղեքսանդրոս կոշեաց առ ինքն զբարեկամս իւր, և նոքա հայէին, թէ զի՞նչ շար կամիցի առնել առնն: Եւ նա առաջի նոցա արձակեաց զնա և ասէ.

— Ո՞վ արք զինուորակիցք, ամենայն զարականի պարտ է այսպիսի լինել և ի մահ զնել զանձն վասն իւրոյ թագաւորին:

Իսկ զարքն պարսից պարտեցան և փախեան, այլ զի և ոչ ունէին կերակուր: Բայց Աղեքսանդրոս եկաց ի տեղոջն և առ և զնոցա տեղիսն:

էջ 47ա Եւ այլ ոմն՝ պարսիկ նախարար, ի մահ տուեալ զանձն՝ եկն առ Աղեքսանդրոս և ասէ.

— Տէ՛ր Աղեքսանդրէ, ես նախարար եմ Դարեհի և ի բազում պատերազմոնս մեծամեծ իրս գործեցի նմա և անբախտ եղէ ի նմանէ, զի ոչ արար զիմ արժանեացն հատուցումն: Բայց դու տո՛ւր ինձ բիւր քաջ զինուորս, և ես նոքաւք և իմովք զարականաւքն երթեալ պատերազմիմ և տամ զԴարեհ ի ձեռս քո:

Եւ ասէ Աղեքսանդրոս.

— Գնա քո՝ թագաւորին աւգնէ, զի ես՝ աւտարս, քեզ ոչ հաւատամ, որ զայս սատանցեմ:

Իսկ ապա նախարարքն Դարեհի գրեցին առ նա թուղթ, որ ունէր այսպէս. «Վշտասպ և Սպանդիար Դարեհի՛ խնդալ: Յառաջագոյն իմացուցաք քեզ թղթով զԱղեքսանդրի գալն ի վերայ մեր և այժմ դարձեալ ազդեմք քեզ, զի հօսս ի տեղիս մեր և պաշարեաց զաշխարհս մեր և սպան զբազում պարսիկս, և մեք ի մահու վտանգի կամք: Արդ, փութա՛վաղ վաղակի հասանել այսր բազում զարաւք, զի բազում է մակեղոնացի գումարտակքն, քան զմերս: Ո՞ղջ լեր մեզ, տէ՛ր մեր»:

էջ 47բ Եւ անալ և ընթերցեալ Դարեհի, գրեաց առ Աղեքսանդրոս թուղթ²⁴⁰ այսպէս. «Դարեհ՝ Աղեքսանդրի. զայս ի՞նչ գրեցեր առ իս ամբարտա-

+ Արեկացեալ—աղափաղում է. տե՛ս № 233 ծանոթագրութիւնը:

ւան թուղթ և խնդրեցեր, զի եկեալ ես պատերազմեցայց ընդ քեզ: Ոչ գիտես, զի ես եմ, որ զԱնկիրիայ աշխարհն գերեցի և զաստուածան յարեւելից յարեւմուտս բնակեցուցի և դու, թէ կարծես վասն խնոցն ինչ, երդնում քեզ յաստուածան ամենայն, զի այնպէս համարեցայ զամայրն, թէ յաստուածան գնաց և զկիսն և զորդիսն համարեցայ, թէ ոչ ունիմ: Բայց ես ոչ զաղարեցից խնդրել զվրէժ անարգանացն իմոց: Եւ քանզի գրեցին ի յիս, զի բարի արարեր իմոցն, արդ, թէ կամէիր իրաւացի իրս առնել և զիմ սէրն շահել, դու գայիր առ իս, և ես վասն այնր պատիւ տալի քեզ: Բայց յայսմ հետէ իշխանութիւն տուեալ է քեզ՝ ոչ խնայել յիման, այլ շարշարել իբրեւ զթշնամուտ յորդիս: Զի թէ դոցա բարի առնես, զիս վասն այնր չկար||ես առնել քեզ բարեկամ և ոչ թէ չար առնես վասն այնր՝ թշնամի: Զի թէ դոցա չար առնես և թէ բարի՝ ինձ ընդ մի համարեալ են: Արդ, վերջին պատասխանի՝ տուր, զի զիտասցուք»:

Ք 48ա

Իսկ Աղե(ք)սանդրոս իբրեւ առ զթուղթն, մեծապէս ժամեցաւ և գրեաց պատասխանի աշխատէս. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս Դարեհի՝ խնդալ: Զքո սուտ հպարտութիւնդ և զշատախաւութիւնդ աստուածքն մինչև ի սպառ անարգեցին, և դու ոչ զաղարես հայհոյել և ընդ վայր կարծել: Ոչ թէ վախելով ի քէն գերի առի զքոյսն, և ոչ թէ նոցա ողորմութիւն վասն այն արարի, որ կարծեցի, թէ երբ առ քեզ գայցեմ, դու հաշտեսցիս վասն նոցա. զի ոչ է իմ թագս փոքր, քան զքոյդ: Այլ ինչ սովոր էի ամենեցուն բարի առնել, զնոյն և քոյոցն արարի, որ յերկնիցն ի գետինս էին անկեալք: Եւ արդ, զվերջին թուղթ գրեմ քեզ, զի հնար է, ինձ սիրով կամ խաղաղութեամբ լինել ընդ քեզ»:

Ք 48բ

Եւ զայս գրեալ, Աղեքսանդրոս պատրաստացաւ ի պատերազմ և գրեաց առ ամե||նայն նախարարս իւր թուղթ աշխատի աւրինակաւ. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս զայս ասեմ նախարարաց, որ ինձ հնազանդեալ էք. փոխացուց, գամրաց, կիլիկեցուց, պանփխագոնացուց, արաբացուց և այլոց ազգաց ամենեցուն՝ խնդալ: Կամիմ ես, զի ամենայն մարդ տասն պատմութեան կազմեսցէ, և յուղարկեցէք յԱնարոք Ասորոց: Եւ զոր ինչ շորքոտանի մեռանի, և զնոցա կճղակքն յ(ու)ղարկեցէք յԱնտիոք, զի զինուորքն գտցեն զայն և արասցեն սոնապանս և կաւշիկս և զինուց պատեանս: Արարէ՛ք և յուղարկեցէ՛ք յԱնտիոք: Քանզի սահմանեալ եմք երեք հազար ուղտ յԱնտիոքայ մինչև ի գետն Արածանի, և այլ երեք հազար ուղտ, զի փոխեսցեն միմեանս՝ անխափան յերթալ և ի գալ, զի մի պակասեսցին պէտք զարացն և աշտոքիկ եղիցին պատրաստք: Ո՛ղջ լերուք»:

Իսկ նախարարն Դարեհի տեսեալ զոր ինչ եղեն, գրեաց առ Դարեհ աշխատէս. «Ի նոտարոտէ Դարեհի՝ խնդալ: Երկնչիմ զաշխարհի իրս գրել, բայց, տէ՛ր իմ, յայժ||մու ժամանակիս պարտ է զուղիղն ասել: Գիտասցի՛ր, զի Կողարէս²⁴² վիրաւորեալ է, և երկու մեծք մեռան, և թշնամիքն զամենայն ինչ տարան, որ իւրեանց ի պէտք էր: Բայց Աննէաս և որք ընդ նմա մեծամեծք էին, անցեալ գնացին առ Աղեքսանդրոս և զարքունի գեաւզան հրով այրեցին և զոր ինչ գտին, տարան առ նա և զՄիհրդատայ քոյրն սպանին և զհարճքն առին և զգեաւզն հրձիգ արարին»:

Եւ լուեալ զայս Դարեհի, գրեաց առ այլ նախարարսն փութով պատրաստ լինել: Գրեաց և առ թագաւորսն, որ մերձ էին և ասէ. «Գիտացի՛ք, զի հանդերձեալ եմք զքիրտն սրբել և կռուել ընդ մակեդոնացիսն, զոր Հաւատամ, թէ մնայ նոցա այն, զինչ գործեցին»:

Ք 49բ

Եւ հետեալ Պուրոս և ընթերցեալ, գրեաց նմա պատասխանի աշխատէս. «Պուրոս թագաւոր հնդկաց թագաւորի պարտից Դա||րեհի՝ խնդալ: Կարգացեալ զթուղթս, տրտմեցայ յոյժ, և, թէպէտ և կամէի գալ, զի ազգուսն հասարակաց էր, բայց արգելեալ լինիմ ի ստէպ-ստէպ հիւանդութենէս: Բայց զու ուրախ կաց, զի մեք ամենեքեան կարեմք զայդ թշնամիքդ յաղթել, և երկիրս և զարքս կան ի կամս քո, զոր ինչ կամիս՝ գրեալ ի մեզ. զի ոչ միայն մեք, այլև որ ի հեռի ազգք կան, լսեն քեզ»:

Եւ զայն լուեալ, մայրն Դարեհի գրեաց առ նա թուղթ ի ծածուկ, որ ունէր աշխատէս. «Հոռոհնէ Դարեհի որդու իմոյ՝ խնդալ: Լսեմ, զի ժողովեցեր ազգս և կամիս պատերազմել ընդ Աղեքսանդրի: Մի՛ խռոժովեր զաշխարհս, զի հանդերձեալն անյայտ է: Թէ չգիտես զլինելոցն՝ յիս նայեաց և թուլ տուր մի՛ կռուիր, զի լաւ է կալ մնալ, քան թէ երկբայութեամբ ի կենաց վճարել: Քանզի մեք ի մեծ առաւելութիւն կամք և ի պատիւ²⁴³, և ոչ՝ իբրեւ զթշնամուտ մայր գերի, ուստի յուսամ յաստուածսն բարի առնել Աղեքսանդրի»:

Ք 50ա

Եւ ընթերցեալ Դարեհ զթուղթն և յիշեալ զիրան, արտասուեաց: Իսկ Աղեքսանդրոս առեալ զղաւրսն, գնայր||ի ներքս ի Պարսից աշխարհն. և արարեալ իմաստութեամբ, զի առեալ զհաւտս երկրին զկնի զարաց իւրոց և կոտորեալ զհիդս²⁴⁴ ծառոցն և կապեալ յոչխարսըն, և գնային հաւտքն զկնի զարացն և քարշէին ծառքն ի վերայ երկ-

որին: Եւ փոշին ելեալ ծառանայր և ծածկէր զաւզն մինչև յամպս, զոր տեսեալ պարսիկքն կարծէին, թէ անբաւ է զաւրքն, և եկին մերձ ի Պարսկաստանս իբրև հինգ աւուր ճանապարհ հեռի: Եւ խնդրէր Աղեքսանդրոս ղեսպան արձակել, զի հարցցէ, թէ ե՞րբ տեսանեմք զմիմեանս պատերազմաւ: Եւ ի քուն մտեալ տեսանէ զոմն մերձ առ ինքն, և ունէր ի ձեռինն քղամիդայ և քարոզական և մակեդոնացի զգալէ՝ ի վերայ գլխոյ նորա: Եւ ասէ ցնա. «Որդեա՛կ Աղեքսանդրէ, յորժամ ի կարիս անկար, ես եկի առ քեզ աւզնել, զի զոր ոք և առաքես ղեսպան, երթալ մատենէ ղքեզ Դաբեհի: Իսկ ասպա զի՛ր զանձն քո ի վտանգ և զու գնա այսպիսի կերպով, որ՝ ալեւզի տեսանես: Եւ գիտեմ, զի ծառէն է թագաւորի՝ իւր անձին ղեսպան գնալ, բայց յորժամ աստուած աւզնէ, ոչ ինչ լինի չար»:

Եւ զարթուցեալ Աղեքսանդրոս, յտան եկաց խնդալով, և ժողովեալ զնախարարոսն, պատմեաց նոցա զտեսիլն: Եւ նոքա ասեն. «Արա՛, զոր հրամայեցաւ քեզ»:

Իսկ նա պատրաստեալ առ ընդ իւր նախարար մի անուն Եւփիգէս
և երիս ձիա ուժաւորս և երթեալ Հասանէր ի Սրանդաս գետ: Եւ զի ձմեռն
էր, պաղեալ էր գետն սաստիկ իբրև զվէմ, զի կարող լինել անցանել ի
վերայ նորա զրաստու և սալի: Եւ յետ ատուրց լուծանի և լինի յորձան՝
մինչև տանել զամենայն ինչ:

Իսկ Աղեքսանդրոս եգիպտացի պաղեալ զնա և առեալ ձեն զայն, զոր ասաց, և հեծեալ ի ձիւն²⁴⁷, անց ինքն միայն: Եւ աղաչէր զնա եմփոգէս, զի ընդ նմա անցցէ, ասէ. «Գուցէ պե՞տք ինչ լինիցիր ազնականի»: Եւ ոչ հրամայեաց, այլ ասէ.

— Կա՛յ դու աստ երկու ձիովդ, զի ունիմ ես աւգնական զայն,

էջ 51-ը որ ասաց ինձ զայս ձեռքովս և միայն գնալ:

Զայս ասացեալ, անց ընդ պաղեալ գետն, որ ոռնէր ԴԻՔԻՆ
 նետընկեց մի, և անցեալ եկն ի դուռն քաղաքին: Իսկ պ. ԲԱՆՔԻՆ,
 իբրեւ տեսին զնա այնպիսի կերպով՝ զարմացան և ասէն ԵՍԱ.

— *And* *but*

64. *Imm. mult.*

— Տարէ՛ք դիս առ թագաւորն ձեր, և ես նմա պատմեցից:

Իսկ Դարեհն ոչ էր ի քաղաքին, այլ արտաքոյ(յ) ի բլուր մի սա-
մանէր զգաւրս իւր: Իբրեւ տարան զնա, տեսեալ Դարեհ և զարմացա-
ւորդ տեսիլն: Եւ եկեալ ի վայր ի բլրէն՝ Դարեհ զարդարեցաւ պարսկա-

կան պատմութեանս և եղեալ թագ ի գլուխ իւր, և հանդերձ նորա-
ռակէթիւ բարեխոնացի և կաշիկն սեբաստային և ոսկի գաւազան ի ձե-
ռինն և սրունք ոտիցն կազմ և գեղեցիկ՝ ի գնալն: Եւ բազում ազգք վա-
ռեալ զինուր իբրեւ բիւր այր, պահէին զՊարեհ:

Իբրև բերին պահապանքն առաջի նորա զԱղեքսանդրոս, և տեսեալ զնա ալլակերպ, զոր ոչ էր տեսեալ, հարցանէր, թէ՛ ո՞վ ես: Նա ասէ.

— Հրեշտակ եմ թագաւորին Աղեքսանդրի:

Uut Tumpes.

— Եւ որ ի՞նչ ունիւ ասել ինձ:

64. 4m 10s.

էջ 51բ — Զայս ասեմքի. զի հասեալ է Աղեքսանդրոս: Զի դու գիտես, թագաւոր Դարեհ, զի Աղեքսանդրոս յամենայն կոխա իբրեւ զքաջ է, և ամենայն հակառակ նորա՝ վատասիրտ և տկար: Եւ արդ, մի՛ յամեր, ասա՛, ե՞րբ կամիս, զի բախեսցոյր զմիմեանս պատերազմաւ:

Եւ բարկացեալ Դարեհ ասէ ցնա.

— Մի՞թե դու ես Աղեքսանդրոս, զի այդպէս խիստ խառնիս և ոչ իբրև զղիկսդ: Բայց քանզի ժամ է ճաշոյ, ե՛կ ընդ մեզ և ճաշեա՛, զի և Աղեքսանդրոս իմ թղթաբերացն այսպէս արար, և յայնժամ ասա զինչ ունիցիս բան:

[illegible][illegible]

Եւ իբրեւ ի մէջ եղև գինարբուքն, իսկ Աղեքսանդրոս հնարս իմացաւ և զոր ինչ տալին գինի, զգինին ըմպէր և զոսկի ամանսն ի զոգ-իւր զնէր: Եւ յորժամ զայն տեսին մատուռակքն՝ ծանուցին Դարեհի: Եւ Դարեհ յոտն կացեալ ի բազմականին, ասէ.

— Ո՛րվ քաջ, ընդէ՞ր առնես զայդ:

✦ Զեռադրում՝ գնդակ փխ գդակ:

+ Պետք է լինի՝ գիտեա (համասձայն Միջանկյալ և Հետագա խմբագրութան բնագրերի):

որին: Եւ փոշին ելեալ ծառանայր և ծածկէր զաւգն մինչև յամպս, զոր տեսեալ պարսիկքն կարծէին, թէ անբաւ է զաւրքն, և եկին մերձ ի Պարսկաստանս իբրև հինգ աւուր ճանապարհ հեռի: Եւ խնդրէր Աղեքսանդրոս զհասպան արձակել, զի հարցցէ, թէ ե՞րբ տեսանեմք զմիմեանս պատերազմաւ: Եւ ի քուն մտեալ տեսանէ զոմն մերձ առ ինքն, և ունէր ի ձեռինն քղամիդայ և քարոզական և մակեդոնացի զգալի՝ ի վերայ գլխոյ նորա: Եւ ասէ ցնա. «Որդեա՛կ Աղեքսանդրէ, յորժամ ի կարիս անկար, ես եկի առ քեզ աւգնել, զի զոր ոք և առաքես զհասպան, երթալ մատնէ զքեզ Դարեհի: Իսկ ասպա դի՛ր զանձն քո ի վտանգ և զու գնա աշխարհի կերպով, որ՝ պեսզի տեսանես: Եւ գիտեմ, զի ծառէն է թագաւորի՝ իւր անձին զհասպան գնալ, բայց յորժամ աստուած աւգնէ, ոչ ինչ լինի շար»:

Եւ զարթուցեալ Աղեքսանդրոս, յօտն եկաց խնդալով, և ժողովեալ ղնախաբարսն, պատմեաց նոցա զտեսիլն: Եւ նոքա ասեն. «Արա՛, զոր հրամայեցաւ քեզ»:

Իսկ նա պատրաստեալ առ ընդ իւր նախարար մի անուն եւմիդէս
և երիս ձիա ուժաւորս և երթեալ հասանէր ի Սրանդաս գետ: Եւ զի ձմեռն
էր, պաղեալ էր գետն սաստիկ իբրև զվէմ, զի կարող լինել անցանել
վերայ նորա զրաստու և սալլի: Եւ յետ ատուրց լուծանի և լինի յորձան՝
մինչև տանել զամենայն ինչ:

Իսկ Աղեքսանդրոս եզիտ պաղեալ զնա և առեալ ձկն զալն, զոր ասաց, և հեծեալ ի ձին²⁴⁷, անց ինքն միայն: Եւ աղաչէր զնա Եմիդէս, զի ընդ նմա անցցէ, ասէ. «Դուցէ պե՞տք ինչ լինիցիր աւգնականի»: Եւ ոչ հրամայեաց, այլ ասէ.

— Կա՛ց դու աստ երկու ձիովդ, զի ունիմ ես աւգնականն զայն,

էջ 51-ը որ ասաց ինձ զայս ձեռքով և միայն գնալ:

Զայս ասացեալ, անց ընդ սլաղեալ գետն, որ ունէր ասիւն, անքն, նետընկեց մի, և անցեալ եկն ի դուռն քաղաքին: Իսկ պիտի իբրեւ տեսին զնա այնպիսի կերպով՝ զարմացան և ասէն ցոս.

— *Not a list*

be now with.

— Տարէ՛ք զիս առ թագաւորն ձեր, և ես նմա պատմեցից։

Իսկ Դարեհ ոչ էր ի քաղաքին, այլ արտաքո(յ) ի բլուր մի սա-
մանէր զգաւրս իւր: Իբրեւ տարան զնա, տեսեալ Դարեհ և զարմացաւ
բնդ տեսիլն: Եւ եկեալ ի վայր ի բլրէն՝ Դարեհ զարդարեցաւ պարսկա-

կան պատմութեանս և եղեալ թագ ի գլուխ իւր, և հանդերձ նորա-
ռակէթիւ բարեխոնացի և կաշիկն սեբաստային և ոսկի գաւազան ի ձե-
ռինն և սրունք ոտիցն կազմ և գեղեցիկ՝ ի գնալն: Եւ բազում ազգք մա-
ռեալ զինուք իբրև բիւր այր, պահէին զՊարեհ:

Իբրև բերին պահապանքն առաջի նորա զԱղեքսանդրոս, և տեսեալ զնա ալլակերպ, զոր ոչ էր տեսեալ, հարցառէր, թէ՛ ո՞վ ես: Նա ասէ.

— Հրեշտակ եմ թագաւորին Աղեքսանդրի:

Ասէ Դարեհ.

— Եւ ոչ ի՞նչ ունիս ասել ինձ:

64. 4m 100.

էջ 51բ — Զայտ ասեմ||քեզ. զի հասեալ է Աղեքսանդրոս: Զի դու գիտես⁺,
 թագաւոր Դարեհ, զի Աղեքսանդրոս յամենայն կռիւս իբրև զբաջ է, և
 ամենայն հակառակ նորա՝ վատասիրտ և տկար: Եւ արդ, մի՛ յամեր,
 ասա՛, ե՞րբ կամիս, զի բախեսցուք զմիմեանս պատերազմաւ:
 Եւ իսկ Դարեհ ասէ ցնա.

ՆԱ բարկացեալ Դարեհ ասէ ցնա.

— Միթե դու ես Աղեքսանդրոս, զի այդպէս լինում էր միայն իբրեւ զղեսպաւն: Բայց քանզի ժամ է ճաշոյ, ե՛կ ընդ մեզ և ճաշեա՛, զի և Աղեքսանդրոս իմ թղթաբերացն այսպէս արար, և յայնժամ ասա զինչ ունիցիս բան:

Ձայս ասաց թագաւորն և առեալ զձեռանէն Աղեքսանդրի, և մուտ
յարջոնական տաճարն: Իսկ Աղեքսանդրոս ի սրտի իւրում նշանակ-
էառ զայն, եթէ՝ ահա յաղթեմ և հնազանդեմ զսոսա: Եւ մտեալ ի ներքս,
ի ճաշ բազմեցան: Եւ նստաւ ի վերոյ Դարեհ և զհետ նորա Ոկսիդար-
ի կէս, ապա՝ Գուղիտէս, որ ի Շաւշայ, ապա Փաւարտէս, և զկնի նորա՝
Միհրդատ, և ապա՝ Նդիտա, և ապա՝ Կանդոլէ թագաւորն եթովպացոց,
Միհրդատ, և ապա՝ Սահնգարոս, և ապա՝ Աղեքսանդրոս: Եւ

[illegible]

Եւ իբրեւ ի մէջ եղև գինարբուքն, իսկ Աղեքսանդրոս հնարա իմացաւ և զոր ինչ տալին գինի, զգինին ըմպէր և զոսկի ամանսն ի գոգիւր դնէր: Եւ յորժամ զայն տեսին մատուռակքն՝ ծանուցին Դարեհի: Եւ Դարեհ յոտն կացեալ ի բազմականին, ասէ.

— Ո՛րք քաջ, ընդհեր առնես զայդ:

✦ Զեռագրում՝ գնդակի փխ գդակ:

+ Պետք է լինի՝ գրեթե (համաձայն Միջանկյալ և Հետագա խմբագրության բնագրերի):

մինք յերկիր անկեալք յարին թաւալէին, և բազում պարսիկք սատակ-
մամբ սրոյ վախճանեցան:

Եւ Դարեհ՝ դարձուցեալ զկառան, փախեաւ ի կոռոյն: Իսկ մակե-
դոնացւոցն կառացն գերանդիքն այնպէս սաստիկ կոտորէին զպար-
սիկն, որպէս յարտ մշակքն զհասկն հնձիցեն: Իսկ Դարեհ և սակաւ
արք ընդ նմա իբրեւ եկին ի Սրանդաս գետ և գտին զնա, զի գետ ոչ էր
լուծեալ պաղն, և անցին: Իսկ այլ բազմութիւն զարացն զհետ նորա
55ա զիմեալ մտին ի վերայ պաղեալ գետոյն, և լուծեալ պաղն, և գետն
կորոյս զոր ի վերայ իւր կային: Եւ զայսն, որ ոչ ժամանեցին ան-
ցանել ընդ գետն, մակեդոնացիքն անողորմաբար կոտորէին:

Իսկ Դարեհ փախստական եկն յարբունիսն իւր և անկեալ յերկիր,
յոգւոց հանէր և լայր դառնապէս՝ կորուսեալ զայնքան բազմութիւն
մարդկան և անայր արարեալ զամենայն տունն Պարսից: Եւ լայր դառն
արտասուաւք, այսպէս ասելով, թե. «Զիա՞րդ ես, որ այնքան մեծ թա-
գաւոր, որ բազում ազգս հնազանդեցի, և բազում քաղաքս ծառայե-
ցուցի և աստուածոցն ամբողջից էի և ընդ արեգականն ծագէի, և
զիա՞րդ այժմ անկեալ կամ փախըստական և ամայի: Բայց ստուգա-
պէս ոչ որ գիտէ, զոր ինչ իւր վերայ գալոց է: Բայց աստուած միայն
կարող է զբարձրն խոնարհեցուցանել և զխոնարհն բարձրացուցանել»:

Եւ ապա սակաւ մի յոգի եկեալ յարտասուացն և ի սգոյն, առեալ
գրէ թուղթ առ Աղեքսանդրոս այսպէս. «Դարեհ՝ Աղեքսանդրի իմում
տեառն՝ խնդալ: Նախ առաջին գիտութիւն լիցի քեզ. զի մեծ այր եղեր
55բ և յաղթող, զի յիշատակեսցի անուն քո ազգէ-ազգ: Եւ արդ, մի՛ հպար-
տանար թագաւորութեամբդ և աստուածաբար խորհիր, այլ զմարդկա-
յին կարգս զմտաւ ած և խորշելով գթա ի մեզ, որ զԱրամազդայ անունն
և զզաւրութիւնն առեր: Եւ արդ, ողորմեա՛ և ի բաց տուր զմարն իմ
և զորդիս և զկիսն, և ես փոխանակ նոցա խոստանամ ցուր քեզ
զգանձն, որ ի Մինայ²⁵⁸ գաւառի է և ի Շոշ և Բագտրիա, զոր մեր
պահեալ են: Եւ ես յաւժարութեամբ խնդրեմ զքեզ, լինել թագաւոր մա-
րաց և պարսից և ամենայն ազգաց բազում ժամանակս, և Արամազդ²⁵⁹
զքեզ մեծարեսցէ: Ո՛ղջ լեր»:

Եւ Աղեքսանդրոս առեալ զթուղթն, հրամայեաց կոչել զզարա-
գլուխն և ընթեռնուլ առաջի նոցա: Եւ ինքն հրամայեաց թղթաբերացն
ասել ցԴարեհ, թէ. «Վարի զարմացեալ եմ ընդ այս, զի Դարեհ՝ զեր-
կիրն իւր ինձ խոստանայ տալ: Եւ դարձեալ ընդ այս, զի զիւրսն ջա-
նա(յ) ընչիւք փրկել: Ո՛չ գիտէ զայս, զի թէ յաղթեմ նմա՝ իմ է եր-

56ա կիրն, և զի՞նչ պետք են նմա զիմ երկիրն ինձ խոստանալ: Եւ թէ նա

ինձ յաղթէ՝ յայնժամ ոչ է պիտոյ վասն իւր զաւակացն աղաչել զմեզ,
այլ մեզ՝ զնա աղաչել վասն մերոյ աշխարհին: Զի թէ չէի գիտացեալ,
թէ աշխարհս իմ է, ես բնաւ յԱսիայէ չէի ելեալ և եկեալ, զի անիրաւո-
թիւն էր յայլոյ երկիր ձեռն դնել: Բայց թէ Դարեհ՝ զայսչափ՝ ժամա-
նակս զայլոց աշխարհ կալաւ և իրք չար չկրեաց, այս իւր բաւական
չա՛ է»:

Զայս ասացեալ ցթղթաբերսն, զի պատմեսցեն Դարեհի, և ինքն
հրամայեաց զխոցեալս յիւրոց զարացն բժշկել և զմեռեալսն յարժա-
նաւոր տեղիս թաղել: Եւ ինքն եկաց մնաց անդ զբուն ձմեռն և զամե-
նայն հոգս կարգեաց:

Սպանումն Դարեհի ի Բեսոսա(յ) և Զառիվարդանայ¹

Եւ դարնան եղելոյ, առեալ Աղեքսանդրոս զզարսն, զայր հասանէր
ի Մարաց աշխարհ: Եւ իբրեւ գիտացին նախարարքն Դարեհի, թէ եկն
ի Մարաց աշխարհ, յայնժամ Բեսոսա²⁶⁷ ոմն և Զառի-
մերձեցաւ առ նոսա Աղեքսանդրոս, յայնժամ Բեսոսա²⁶⁸ խորհեցան սպանանել
56բ վարդան, չարք և անաստուածք բարուք²⁶⁸ խորհեցան սպանանել
զԴառիւհ, զի առցես պարգէս յԱղեքսանդրէ: Եւ թուեցաւ նոցա, թէ ի
մեծ փառս հասուցանէ զնոսա Աղեքսանդրոս, զի զթշնամին նորա
սպանանեն: Եւ զայս չար խորհուրդ խորհեալ, ոչ ամաչեցին յիրեանց
սպանանել: Եւ զայս չար խորհուրդ խորհեալ, ոչ ամաչեցին յիրեանց
սպանանել զնա: Իսկ
Դարեհ իբրեւ ետես զնոսա այնպէս, ասէ.

— Ո՛վ իմ տեսրք, որ յառաջ իմ ծառայք էիր, զի՞նչ մեղայ ձեզ և
զի՞նչ զրկեցի զձեզ, զի այդպէս դուք սպանանէք զիս չարաշար քան
զԱղեքսանդրոս: Թո՛ղ տուր ինձ, զի լացից զդառնութիւնս, որ ինձ պա-
տահեցաւ, զի թէ գայցէ Աղեքսանդրոս և գտցէ զիս այսպէս խողխողեալ՝
տահեցաւ, զի թէ գայցէ Աղեքսանդրոս և գտցէ զիս այսպէս խողխողեալ՝
ոչ ոչ պատուէ զձեզ, որպէս կարծէք. զի թագաւոր թագաւորի վրէժ ոչ
թողու:

Եւ նորա ոչ հաւանեցան աղաչանացն, այլ սրաւք յիրեանց կամե-
ցան սպանանել զնա: Եւ նա կոռէր ընդ երկու հզար մանկունսն. զԲե-
սոս ձախ ձեռաւքն մղեալ յերկիր ընկեց և զձախ բարձն ի վերայ թի-
57ա կանց նորա եհար: Եւ զԶառիվարդան¹ աջ ձեռամբն յետ եհար, զի մի՛
ածցէ ի վերայ նորա զթուրն: Եւ նոցա ածեալ զսուրն և առ ի շեղ հա-
րեալ զնա, և ոչ մեռաւ առժամայն:

+ Զեռագրում՝ զայսչափ:

+1 Այս խորագիրը մասնակի տարբերեցումներով կա CD-ում. տե՛ս E-ի ճՂԴ հատվածը:

Իսկ իբրև եկին մակեդոնացիքն ի զուոն քաղաքին, և Աղեքսանդրոս, թողեալ զգաւրսն՝ եկն հմուտ չարբունիսն: Իսկ վատ ամպարիշտքն փախեան և թաքեան՝ իբրև իմացան զմուտն Աղեքսանդրի, մինչև իմասցին, թէ որպէս թուի նմա մահն Դարեհի:

Իսկ իբրև հմուտ²⁶⁹ Աղեքսանդրոս և ետևս ՂԴարեհ՝ այնպէս անկեալ կիսամահ, և հոսեալ արիւնն սաստիկ ի վիրացն, ողբս առեալ Աղեքսանդրոս և կահան բարձեալ՝ ելաց ի վերայ նորա և աշխարանս առեալ արժանի տրտմութեան ի վերայ նորա: Հոսէին յաչաց նորա վտակք արտասուացն, և ծմբէր ի վերայ նորա և իւր քղամիտովն ծածկէր զմարմին Դարեհի. քանզի թագաւոր էր՝ արտմէր յերժամ ետն զթագաւոր թշուառացեալ: Եւ արտասուաւ եղեալ զձեռս ի վերայ երեսացն Դարեհի, ասէր այսպէս.

էջ 57բ — Արի՛ Դարեհ ելլիա՛ց չեղիբիս բում ե դարձեալ իշխան լեր Պարսից՝ ունելով զթագո քո, առ ի քեզ զքո իշխանութիւնդ ի վերայ պարսից բազմութեանդ: Երդնո՛ւմ քեզ, Դարեհ՛, յահաւոր անուն առտուածոց, զի ոչ սուտ խաւսիմ, զոր ասեմս, այլ հշմարիտ սրտիւ, զի յիշեմ, զոր առեր զձեռանէ իմմե՛կ սեղանակից քեզ արարեր, յորժամ եկի առ քեզ ղեսպանութեամբ: Զարացո՛ ղանձնդ ե թէ հնար կա՛ կանգնեա՛, զի թագաւորի ոչ վաչկէ է տրտմութեամբ թշուառանալ: Բայց ասա՛ ինձ, Դարեհ, ո՛վ են, որ հարին զքեզ, զի հանգուցից զքեզ ի դաւոյդ:

Եւ իբրեւ դայս ասաց Աղեքսանդրոս, մոնչեաց հեծութեամբ Դա-
րեհէ և ձգեաց ձեռն իւր Դարեհէ և ի գիրիկս իւր ժողովեաց զԱղեքսանդ-
րոս և ասէ.

— Աղեքսանդրէ՛, մի՛ հոլարտանար և բարձրամտեր թագաւորական պատուովդ, քանզի յորժամ հաւասար աստուծոյ գործ թուիցին գործել և կարծիցես, թէ. «Յերկիրնս հասանեմ ձեռաւք», յայ՛նչ զմտաւ ած, զի լինելոցն ոչ գիտես: Զի զիպուած բախտի ոչ է զթագաւոր||և զաղքատ. զի աշատ արքատ է և վաղին՝ թագաւոր, և աշատ արքատ և վաղին՝ գերի: Հայեաց և չիս՝ ի թշուառականս, թէ զինչ էի և զինչ եղէ: Զի տէր էի բազում ազգաց և այժմ ոչ անձին իմոյ եղեալ տէր: Մեռանիմ և թաղիմ իբրև զաղքատ, ուր Աղեքսանդրոս թաղէ զԴարեհ:

b_1 முதல்.

— Աղեքսանդրէ՛, դո՛ւ թաղեա զիս քո փառաւոր ձեռաւոր, և մակեդոնացիքդ պատեսցեն զիս, և ի գերեզմանն իմ մի՛ եկեսցեն նենդահաւատ պարսիկքդ, որ զսեր ոչ պահեն: Բայց մայրն իմ Հոռոզորենայ՝²⁷⁰

քեզ յանձն առնեմ թշուառականս: Եւ ի կինն իմ իբրեւ ի քո արին գթա: Եւ զգուստրն իմ զՀոռգտանէ²⁷¹ իմուք ձեռաբս կին տամ քեզ մինչդեռ ես կենդանի եմ, զի ինձ մեռելոյս յիշատակ մնասցէ: Եւ զաւակքն ձեր յերկուս ծնաւոսն պարծեսցին. դո՛ւ՝ Փիլիպոսիւ, և Հոռգտանէ՝ Դարեհիւ: Եւ զաւակքն զաղիս Դաբեհի և նոյն ժամայն եհան զոգին ի գիրկն

Էջ 58բ

Եւ զայս ասացեալ, Դարեհ՝ ի նոյն ժամանակ մահալ գահաւոր
Աղեքսանդրոս։ Իսկ Աղեքսանդրոս տրտմակից եղեալ, ելաց դառնապէս
ի վերայ նորա և հրամայեաց թաղել զնա պատուով՝ որպէս թագաւոր,
իսկ առաջի նորա՝ հրով վառելով²⁷⁶ և ջահիր։ Եւ ինքն Աղեքսանդրոս
խալ առաջի նորա՝ հրով վառելով²⁷⁷։ Բայց որ զհետ²⁷⁸ երթալին ոչ այնչափ զԴարեհ
զմարմինն Դարեհ՝²⁷⁹։ Բայց որ զհետ²⁷⁸ երթալին ոչ այնչափ զԴարեհ
զմարտասուէին, քան որչափ զարմանային ընդ Աղեքսանդրոս, զի բար-
ձեալ էր զգին Դարեհ՝ ի թաղեալ զնա ի գերեզմանս թագաւորացն։
Եւ զենեալ զուարակս և արարեալ մեծ հանդէս գերեզմանի և հրաման
եւ աշխատէս առնել պարսիցն մինչև ցայսաւր։ Եւ ապա գրեաց թուղթ
հրամանի ընդ ամենայն աշխարհս Պարսից, որ ունէր այսպէս. «Թա-
գաւոր Աղեքսանդրոս՝ ի թագաւորէ աստուծոյ եղեալ թագաւոր, ամե-
նեցուն ձեզ, որ ի յաշխարհս և ի քաղաքդ Պարսից էք, զայս ասեմ։
Ոչ էր իմ կամք, զի պատերազմով զայսքան մարդիկ կոտորէի, բայց
ոչ գիտեմ, թէ բախտ ինչ կամ զե արար զիս կոռակից։ Եւ ես յոյժ շնո-
ւածս Բայց հրամայեմ ձեզ՝ որ կարգեալ իշխանքդ

Էջ 59ա հակալ||եմ սաստուածոցն։ Բայց դրանք
էք, զի զամենայն, զոր Դարեհ՝ կարգեալ էր, ամենայն ինչ աշխպէս կաց-
ցէ, և ամենայն իշխան՝ յիր պատին։ Եւ զայլ ոք մի՛ համարիք թա-
գաւոր, բայց միայն զԱղեբսանդրոս մանուկ և իմաստուն։ Եւ ամե-
նայն ոք իւր արինաւքն կացցէ, և տանիւք և ժողովք և ուրախութեամբ
հացիկերոցաց, որպէս առ Դարեհին առնէիք։ Եւ ամենայն ոք, զոր ինչ
հացիկերոցաց, որպէս առ Դարեհին առնէիք, եւ արծաթ, զոր տնի ոք և վարէ ի քա-
ռնէր՝ նոյն իւր լիցի։ Բայց ոսկի և արծաթ, զոր տնի ոք և վարէ ի քա-
ռնէր, իւրեանց լիցի։ Բայց դահեկանացն պատկերն և գիրն Աղեբսանդ-
րի կայցէ ի վերայ։ Եւ ի տեղի, ուր սովորութիւն կա հանդէս առնել,
արասցեն, բայց կամաւ զարաւարացն և իշխանացն։ Ազգ ընդ ազգի
մի՛ կուրիցի, և գաւառ ի գաւառի վերայ մի՛ չարիցէ։ Եւ զհողոյ հարկ
և զայլ ամենայն հարկ երկրիդ, զոր երեք տայիք, ես զերկուսն առից
և ի ճանապարհս աշխարհացոյ ամենայն բաժ թողեալ լիցի։ Եւ աւագակ
մի՛ իշխեսցէ կալ ուրեք, զի ճանապարհորդք ան||ա՜ ընդ ամենայն
աշխարհ շրջիցին, զի կամիմ ես զամենայն աշխարհս Պարսից ի շի-
նութիւն և յուրախութիւն կալ։ Եւ զի սովորութիւն է զկաւոսի թագաւորի
Պարսից ծննդեանն տաւն առնել, հրամայեցի Մաքսիդիմեայ նախա-

բարի, զի զիմն և զԿառսի ծնընդեան տաւնն ի միասին արասցեն և և՛
հանդիսիւ և ուրախութեամբ, և իմ հանգիսին պարսիկք տեսաւք լիցին,
և կայցէ ալս արէն յաւիտեանական: Բայց կամիմ և զկոյսն Հոռոտանէս
պսակել ընդ իս և յանուն նորա շինել քաղաք ի պատիւ յաւիտեանական:

Զայս ամենայն արարեալ կատարեցէք յետ պսակին իմոյ՝

Սպանումն Բեսուի և Զառիվարդանայ²⁸²

Եւ ասորա խաւսել սկսաւ Աղեքսանդրոս և ասէ.

— Մարք, որ է քուրդ²⁶³, նորա սպանին զԴարեհ՝ զիմ թշնամին. և ես ինչ ոչ արարի նորա բարի: Զի եթէ Դարեհ կենդանի էր, դարձեալ զաւր ժողովէր, և մեք ի պատերազմի կալաք, բայց յորժամ Դարեհ՝ սպանաւ, ամենայն պատերազմունք խափանեցան: Եւ ես պարտական էջ 60ա եմ, որ||մեծ բարի ատենմ ալնմ, որ զայն արար:

Արդ, եթէ մակեդոնացի է, որ սպան զնա, և եթէ՝ պարսիկ, եկեա-
ցէ առ իս համարձակ և առցէ իւր քաջութեան պարգև, զոր ինքն կա-
մեսցի: Քանզի երդնում յաստուածսն և ի փրկութիւն Ոլումբիայ մաւր
իմոյ, զի զայն զայն քան զամենայն մարդիկ բարձր և երևելի արա-
րից:

Եւ իբրեւ զայս երգումաւ Ազեքսանդրոս, առհասարակ ամենայն բազմութիւնն արտասուեալ:

Իսկ չարքն այն Բեսոս և Զառիվարդան, որք սպանին ՂԴարեհ, իբրև տեսին, թէ երդամա՞ր այնպէս ասաց, կարծեցին, թէ մեծ պարգևս առցին Աղեքսանդրէ: Ինքեանք եկեալ և ասեն.

— Տէ՛ր թագաւոր, մե՛ք սպանաք զթշնամիւն քո զԴարեհ:

Զայս լուեալ Աղեքսանդրի, հրամայեաց ըմբռնել զնոսա և ի վերայ գերեզմանին Դարեհի զփայտէ կախել: Իսկ նորա աղ կէին և ասէին.

— Աղեքսանդրէ՛, երգուար մեզ յատուածսն ամենայն յՈլում-
բիայ փրկութիւն, զի ՂԴԻՐԵՀԻ սպանաւդսն. երևելիս և բարձր և նշանա-
էջ 60բ ւորս առնէիր: Եւ արդ, ընդէ՛ր հրամայ||ես զմեզ զփայտէ կախել և ան-
ցանկսն զերդմամբ քո:

Եւ նա ասէ զնոսա.

— Զի ոչ էր հնար այլ արուեստիւ գտանել զիւրաւ զսպանողսն նորա, թէ ոչ էի երգուեալ: Զի զայս աղաւթիւք խնդրէի զսպանողս նորա գտանել և ի մեծ պատուհաս մատնել. զի որ զիւրեանց բարերար տէրն սպանին, ինձ զի՞նչ առնէին, որ ոչ գիտեին յինէն բարի: Բայց և ձեզ, ռ՛վ արք, ոչ կղէ ստերգումն, զի երգուայ բարձր և երեւելի առնել և աքթ

— 408 —

ահա, լորժամ ի փայտ ելանէք, բարձր լինիք և նշանաւոր, քան զամենայն մարդիկ, որպէս երդուայ:

Եւ զայս առաջեալ Աղեքսանդրոս, գովեցին զնա ամենեքեան, և չարքն ան ի վերայ գերեզմանին Դարեհի կախեցան:

Բայց յետ սակաւ ատուրց Եղեքսանդրոս զաշխարհն ամենայն և զքաղաքսն խաղաղացոյց և ասէ ընդ բաղմութիւն.

— Զո՞ւն կամիրք, դի եղից ձեզ նախարար:

64. *Impatiens* *pubescens*.

Ստեփան Բաբյանը, ընդհանուր առմամբ, համաձայն է այն հարցին, որ հայկական լեզուի օգնությունը հայտնի է միայն հայերին, իսկ արևմտյան լեզուները՝ արևմտյան ժողովուրդներին։

— Աղաչեմք գրեզ, զԱթորիկանս : զԴարձար Կարգաւ Տէր և
Եւ նա շնորհեաց զնա նոցա և ապա հրամայեաց զմարմինն Դարե-

[illegible]

Թուրք Հողորդունայ և Ստաաիրայ առ Աղեհանդրոս

«Հոռոգոգոնայ և Ստատիրայ, թագաւորի Աղեքսանդրի՝ խնդալ: Աղաւթիւր խնդրեցաք յերկնաւոր աստուածոցն, որ զԴարեհի անունն և զպարծանքն ընկեցին, զի զերկ կացոյց թագաւորն, որ զաւրովեամբ

էջ 62բ Աղեք||սանդրի՝ դոհանալով, զի Պարսից պարծանս առաւել մեծացայց: Արդ և ի հարսանիսն պարսիկք զԱղեքսանդրոս հռչակեցուցէ՛ք և պէս աստուծոյ երկիրապաղէ՛ք»:

— Ո՛հ, մի՛ լիցի: Ոչ ընդունիմ ես դաստուածական պատիւը, զի ես մահկանացու եմ: Եւ ոչ է պարտ մարդոյ աստուածական կոչումն ունել, զի Վնաս է հոգւոց: Բայց զձեր սերդ և զպատիւդ և զմտերմութիւնդ ընդունիմ և ջանալց զձեզ զձեր արժանեացն հոգայ: Ո՛գջ լերութք:

էջ 63ա վասն ամենայն իրի, որ անցին ընդ իս, զի||իմ և Դարեհի զիպեալ ընդ միմեանս պատերազմաւ յայնկոյս Տաւրոսի լերինն ի Կիլիկիա աշխարհն: Արդ, լուեալ մեր ի միում աւուր, զի զիմեալ գայր ի վերայ մեր գաղտ բաղում թագաւորաւք և բաղում նախարարաւք: Իսկ ես իմով զաւրականաւքս զնացի ի վերայ նոցա ի գիշերի և կալայ այժմ բաղումս և վառեալ մոմեղէնս և ջահս, կապեցի յեղջիւրս նոցա: Իսկ պարսիկքն իբրև տեսին զայն, ի փախուստ դարձան, զի զիտացին, թէ բա-

Բայց Դարեհ չէտոյ մեռաւ յիւրոց զաւրացն ի Բեհստէ և յՍուրամ-
դանայ՝ ի մտաաց զաւրագլխացն, և ես յոյժ տրտմեցայ, զի իբրեւ
չաղվեցի նմա, ոչ կամեցայ սպանանել զնա, այլ պահել զնա ընդ իմով
Հնազանդութեամբ: Բայց զսպանաւս նորա ըմբռնեալ կախեցի ի վե-
րայ գերեզմանի նորա, և զի սովորութիւն էր պարսից՝ զքիթս և զա-
րամալեցի առնել և նորա պահողացն:

42 64ա || որ կոչէր կանափիտով³⁰³, և ունէր պտուղ, որ նմանէր ի խնձոր: Եւ
կային յանապատին այլ մարդիկ, որ տնկածու կոչէին, և ունէին նոքա
այլ մարդիկ (կանգունս)⁺¹ քսան և շորս, յերկայն պարանոց և ձեռքն
արմունկն որպէս սղոց, և մի ոմն, որ թագաւոր կոչէր նոցա, և էր մեծ
և երկայն իբրեւ ութսուն և բլթ կանգուն, և եկին ժողովեցան առ մեզ:
Եւ երկայն իբրեւ ութսուն և բլթ կանգուն, և եկին ժողովեցան առ մեզ:
Եւ երկայն իբրեւ ութսուն և բլթ կանգուն, և եկին ժողովեցան առ մեզ:
Եւ երկայն իբրեւ ութսուն և բլթ կանգուն, և եկին ժողովեցան առ մեզ:
Եւ երկայն իբրեւ ութսուն և բլթ կանգուն, և եկին ժողովեցան առ մեզ:

†1 Ձեռագրում քերի է, լրացրինք բառ E-ի:

$t_2 = 65 \text{ m}$

t_2 65p

٤٢ ٦٦٢

— 412 —

— 413 —

Եւ անտի եկաք յալլ կղզի եւ լսեաք հիւլենացի խառսս ի կղզոյն,
 42 67ա Բայց մարդ ոչ տե||սանէար: Եւ ջանացին զինուորքն անցանել յայնկոյս,
 ե խեցգետի մի ելեալ բնկէջ ի ծովն յիմոց զարացն յիսուն եւ շորս: Եւ
 մեր երկուցեալ բնացար ի վայրացն եւ եկաք ի յերկիր մի, ուր արեգակն
 ոչ ծագէր, եւ ես կամեցայ տեսանել զերանելացն երկիրն³¹¹:

Եւ Կալեսթենէս³¹² բարեկամն իմ խրատ ետ ինձ, և առաք զերկու էջք մատակր և թողար զյոյամնակս նոցա անդէն ի բանակն: Եւ առի ի բարեկամացն քառասուն և հարիւր լիմոց մանկանցն և հազար և երկու բլիւր զինուոր: Եւ իբրեւ գնացար ժամս, և ահա պատահեցին մեզ երկու հաւք, և ունէին մարդոյ երեսս և հեւլենացի խաւսիւք ի բարձանց աղաղակէին:

— Ո՛վ թշուառական Ադիբսանդրէ, ընդէ՞ր եկիր յաստուածոց
կղզիս, զի այսանդի մարմնաւոր մարդոյ ոչ է հնար տեսանել: Ընդէ՞ր
բռանք քանաս յերկինս ելանել: Դարձի՞ր անդրէն:

Եւ դողումն և սոսկումն կալաւ զիս, և ի հարկէ լուայ սքանչելի հաւուն և դարձալ: Եւ միւս ևս հաւն ասաց դարձեալ.

— Աղեքսանդրէ՛, ի դուրս կռէ՛ դքեղ արեւելք և Պովրոսի հնդկաց
թագաւորին յաղթեսցես:

42 67բ Եւ զայս ասացեալ՝ իմբայ Թռեան հարն, ե մեր դարձար անդրէն
 ե առաջնորդ առար զաս(ա)դն, որ կռչի՝ բեկո երկնից, որ է մեր ձի-
 սալն: Եւ գալին մատակ էջրն առաջի մեր ե յառարս քսան ե երկուս
 հասար ի բանակն մեր: Եւ ես սլարսպով փակեալ զտեղիսն, դռնս եզի
 ի վերայ ե գրեցի ի վերայ զամենայն, զոր ինչ տեսի:

Այս ամէնն անց ընդ մեզ, և տեսաք աշար մերոսլը, և գրեցի ի ձեզ, զի գիտասցիք:

Ո՛ղջ լեւր, քաղցր մա՛յր իմ և պատուական վարդապե՛տ իմ Արիստոտէլէս»:

Եւ զոհեալ անդ գաւառին աստուածոցն և առեալ զղաւրս իւր, Աղեքսանդրոս և դիմեալ զնայր ի հնդկիս, քանզի լուաւ, թէ Պովրոս գայր աւգնել Դարեհի: Եւ հարցեալ Աղեքսանդրոս, թէ՞ որո՞վք իւրք կոռին հնդիկք: Եւ ասացին, թէ՛ փղաւք և գաղանաւք: Եւ հրամայեաց և, զոր արարեալ էին պարսիկք սղնձի պատկերս, զամենայնն հանեալ ի սալս՝ տարան զհետ նորա:

Եւ այսպէս խաղալը դնալը ընդ բազում անապատս, անցեալ և ընդ բազում խորաձորս և անջրդին տեղիս և ընդ դաշտս, աշխատէր

էջ 68ա հանդերձ զատականաւրն: Եւ ձանձրացեալ զաւրրն, և տրտնջէին||Իշխանքն դաւրոն և ասէին.

— Պարսից թագաւորն հարկս առնույր ի մէնջ. արդ, բաւական էր մեզ պատերազմելն ընդ Դարեհի և յաղթելն: Եւ արդ, զի՞նչ կա մեզ բան ի հնդիկս, ի դժուարին և ի գազանուտ վայրս: Բայց թէ Աղեքսանդրոս այր քաջ է և կամի պատերազմել և հնազանդել զամենայն ազգս, ինքն միայն թող զնա և զմեզ մի՛ տարցէ իւր ազնականս, զի աշխատեցաք ի բազում պատերազմէս:

Զայս լուեալ Աղեքսանդրի և թողովեալ զամենայն զարմանս և առանձինն կացոյց զպարսիկ զարսն և զհելլենացիսն և զմակեդոնացիսն որի? և ասաց նոցա.

— Արք զինուորակիցք և մարտակիցք մականդոնացի՞ք և ալլ հեկ-
լենացի՞ք։ Այս պարսիկք իմ և ձեր թշնամիք էին և, արդ, ասացիր, զի
ես միայն երթիցեմ ի պատերազմ առ խուժագութան, զի ասացին
ոմանք ի ձէնչ, թէ ինքն միայն երթիցէ առ խուժագութ ազգսն կոռւիցի
և զմեզ մի տարցէ զհետ իւր։ Բայց զայս ասեմ ձեզ, որ դուք զձեզ վատ
և քահնացիք և զամենայն պատերազմն ինձ միայն համարեցալք՝ թէ
և քահնացիք և զամենայն պատերազմն ինձ միայն համարեցալք՝ թէ

էջ 68բ
և միայն լաղթեցի։ Դուք գիտէք, զի առ Դարեհիսթապոթին ևս
միայն ընթանալի առաջի ձեր և ազնական լինելի և ևս ինձէն ինձ դես-
միայն ընթանալի առաջի ձեր և ազնական լինելի և ևս ինձէն ինձ դես-
միայն ընթանալի առաջի ձեր և ազնական լինելի և ևս ինձէն ինձ դես-

Զալս ասաց Հանգերձ բարկութեամբ, և նորա աղաչէին զնա և
ատէին.

— Աղաչե՛մք զքեզ, մի՛ բարկանար, և մեք լինինք արգեսական քեզ մինչև ի մահ³¹⁶:

Եւ նա հաւանեցաւ։ Եւ եկին չեռ աւուրց (մ)ինչ ի սահմանս Հընդ-
կաց, և սլատահեցին նմա թղթաբերք ի Պովրոսէ, որ էր գրեալ այս-
պէս. «Պովրոս խագաւոր հնդկաց՝ Աղեքսանդրի։ Որ զայշխարհս աւա-
րես, հրամայեմ ի բաց դնալ, զի մարդ գոյով զի՞նչ կարես առնել ինձ,
որ աստուածս եմ։ Բայց զի ընդ տկար մարդիկ կռուեցար և յաղթեցեր,
որ աստուածս եմ։ Բայց զի ընդ տկար մարդիկ կռուեցար և յաղթեցեր,
որ աստուածս եմ։ Բայց զի ընդ տկար մարդիկ կռուեցար և յաղթեցեր,
որ աստուածս եմ։ Բայց զի ընդ տկար մարդիկ կռուեցար և յաղթեցեր,

էջ 69ա լածեցի||աստի: Իսկ ապա ոչ թէ խրատ միայն տամ քեզ, այլև հրաման տամ գնալ յԵլլադա, քանզի ոչ երկնչիմ յայնմանէ, թէ Դարեհի կամ աշուց վատաբախտ ազգաց յաղթեցեր և կարծես հզար լինել, բայց տկար էս: Արի գնա յԵլլադա, քանզի հնդիկք կամէին զքեզ յԵլլադա գալ

դտանել և, մինչ ոչ էր Քսերքսես թագաւորն առեալ զԵլլագա, հնդիկք կամէին առնուլ զնա, բայց ոչ համարեցան զնոսա թագաւորի տեսուար ժանի: Զի ամենայն մարդ ջանայ, որ աղէկն իւր լինի և վատն՝ ընդ իւր ձեռամբ: Վասն որոյ դարձի՛ր և յԵլլագայ զնա և որոց ոչ կարես տիրել՝ մի՛ ցանկար»:

Զայս իբրեւ ընթերցաւ Աղեքսանդրոս, ասէ.

— Ա՛րք զինուարակիցք, մի՛ խռովիք ընդ Պոլլրոսի թուղթս, զի և Դարեհ այսպէս գրէր: Քանզի մի է անմտութիւն երկուց խուժաղութ թագաւորացս, զի ստքաւ թէպէտ և խուժաղութ դարս բազում ունին, բայց ի հեղինացուցս խմատութենէ զիրաւ ըմբռնին:

Այսպէս քաջալերեալ զգաւրսն, գրեաց պատասխանի թղթոյն Պոլլրայ այսպէս. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս թագաւորի հնդկաց Պոլլրայ խնդալ: Այլ զիտացի՛ր, զի առելի յաւժարեցուցեր զմեզ ի պատերազմ, զի ասացեր, թէ Ելլագայ չէ արժանի թագաւորական տեսուչ, այլ ձեր Հնդկաց աշխարհոյ ամենայն իրաւք բարի աշխարհք և գաւառք: Բայց զի ամենայն մարդ ցանկայ զլաւն ունել և զվատն ալ առնուլ, արդ, զի մեր գայդ ոչ ունիմք, այլ՝ դուք, վասն այնորիկ կամիմք ի ձէնջ առնուլ, զի մեր լիցի: Բայց զի գրեցեր վասն քո անձինդ, թէ աստուածոց թագաւոր ես և քան զաստուածս զքեզ մեծ ասացեր, այլ ես խաւսիմ ընդ քեզ ոչ որպէս ընդ աստուած, այլ իբրեւ ընդ մարդ հպարտ և ամբարհաւաճ, և կոտիմ իբրեւ ընդ խուժաղութ և յիմար մարդ և ոչ որպէս ընդ աստուծոյ: Զի զաստուծոյ մի զաւրականն ոչ կարէ ամենայն աշխարհ տեսանել կամ զորոտումն և զկայծակունս և զփայլատակմանց ճայթիւնս՝ որ յաստուծոյ է: Եւ որպէս դու շես յերկնչել յիմ պատերազմացն, որով ես զպարսիկն և զայլ աղգս հարի, նոյնպէս և ես ոչ երկնչիմ ի քո հպարտ և յամբարհաւաճ թղթոյս»:

Այսպէս գրեալ ետ տանել: Եւ Պոլլրոս ընթերցեալ զթուղթն զայն բացաւ և ժողովեալ զբազմութիւն ի պատերազմ երթալ և կոտել ընդ թշնամիսն հնդկաց: Եւ էին գազանքն. փեղք՝ բիւրս երկոտասանս, և ինծք՝ բիւրս հնդկտասանս, և վագերք՝ բիւրս քսան և երկուս, և հեծեալք՝ անթիւ բիւրք: Եւ իբրեւ մատուցեն առ իրեարս մակեդոնացիքն և հնդիկքն:

Իսկ Աղեքսանդրոս տեսեալ զարհուրեցաւ ոչ ի մարդկանէն, այլ ի գազանացն: Զի նոր իրք էր, զի գազանքն թողեալ զկոտելն ընդ մի-

Պատմութիւն Աղեքսանդրի Մակեդոնացույ.
Վենետիկի Միսիմարչան մատենադարան, ձեռագիր N 424, էջ 30ա

մեանս, ընդ մարդկան կոռւէին. կիսոց աւգնել և ընդ կէսս ի մարդկանէ կոռւել:

Եւ ապա բազումս խորհեալ յանձն իւր՝ կորովամիտ իմաստութեամբ իմացաւ հնարս. ի զամենայն մարդապատ(կ)երսն պղնձիս, որ կայր զհետ զաւրացն, հրամայեաց հրով ջեռուցանել, զի դարբինքն լետոյ կացեալ և փքաւքն փշեալ իբրև զհուր, այնպէս կարմրացեալ առնէին զպատկերսն և տանէին ճախարակաւքն յառաջ ընդդէմ գազանացն³¹⁹: Իսկ գազանքն տեսեալ մարդակերպ՝ ի վերայ յարձակեցան, և յրմբունելն ճանկքն և բերանն այրեցեալ լինէր գազանացն: Իսկ նոքա խրտուցեալք և յայլ մարդկանէն ևս ի փախուստ դառնային: Եւ այսպէս իմաստութեամբ ի գազանացն զերծոյց զզաւրսն:

Իսկ պարսիկքն և մակեդոնացիքն առաւել յաղթահարէին զհընդիկքն և հալածէին նետաձողութեամբն և ձիամարտութեամբն: Բայց յերկոցունց կողմանցն յամենայն կողմն անկեալք եղևն սպանմամբ բիրտ քառասուն և չորս: Եւ Աղեքսանդրի զուարակադուխ ձին երկաթի գեղարդամբն հարեալ եղև ի Պոլլրոսէ և մեռաւ³²⁰: Եւ տրտմեցաւ Աղեքսանդրոս: Եւ ապա զաղտաբար ի զաւրացն ինքն միայն քարշէր զձին, զի մի՛ տեսցեն թշնամիքն և ուրախասցին: Եւ այնպէս պատերազմեալ սաստիկ զեւթն աւր և աշխատեցան զաւրքն Աղեքսանդրի: Եւ քանզի ձանձրացեալ էին յանվճարելի ծառայութենէն, կամեցան ոմանք ի զաւրագլխացն մատնել զանձինս իրեանց: Իսկ Աղեքսանդրոս իբրև գիտաց, թէ յիրոցն կամի մատնել, լռեաց վայր մի և հրամայեաց ձայնել առ Պոլլրոս և ասէ.

— Այս ոչ է թագաւորի քաջութիւն, որ ինքն բարով կայ և ընդվայր զայսքան զաւրքս կորուսանէ: Այլ թագաւորի քաջութիւն այն է, զոր իւր անձամբն առնէ: Արդ, ե՛կ, զի ես և դու խցուք և կոռուսցուք վրէժս հնդկաց թագաւորութեանս, և զաւրքս իմ և քո խաղաղութեամբ կարգէք:

Զայս իբրև լուաւ Պոլլրոս, ուրախացաւ, զի զանձն իւր բարձր և հզար գիտեր, զի էր բարձր իբրև հինգ կանգուն, և Աղեքսանդրոս՝ կարճ, հասակաւ իբրև երիտ կանգուն³²¹: Եւ ապա իջին ի պատերազմս երկու թագաւորքն, և զաւրքն կացեալ հայէին, թէ ո՞ր յաղթիցէ: Իսկ ի կոռուին նոցա յանկարծակի յաստուծոյ խնամոցն ամբոխեցան և շարժեալ խառնակեցան ընդ միմեանս զաւրքն Պոլլրոսի: Իսկ Պոլլրոս զարձաւ յետս տեսանել, թէ զի՞նչ էր, որ եղև: Իսկ Աղեքսանդրոս կցեալ զերկու զոտսն իւր ընդ միմեանս, վազեաց ի վերայ Պոլլրոսի և եղեալ զսուրն ի վերայ սրտոյն և սպան զՊոլլրոս: Եւ ապա զաւրքն հնդկացի իբրև

զայն տեսին, սկսան զաւրագլուխքն դարձեալ կոռել: Ասէ ցնոսաւ Աղեքսանդրոս.

էջ 71բ ո՞ւմ կոռիք:

Եւ նոքա ասեն.

— Կոռինք վասն այն, որ գերի շտանիս զմեզ:

Ասէ ցնոսաւ Աղեքսանդրոս.

— Մի՛ երկնչիք, զի անա՛հ էք ի մէնջ: Գնացէ՛ք, մտէ՛ք խաղաղութեամբ ի քաղաքսն ձեր և կալէ՛ք իւրաքանչիւր ոք զիւր զամենայն ինչ, զոր յառաջն ունէիք:

Ձայս ասացեալ, խաղաղացաւ զաւրն, զի գիտէր ինքն Աղեքսանդրոս, թէ ոչ կարէին յայնմ ժամու կոռել զաւրք նորա, զի նուաղեցան և աշխատեցան: Եւ հրամայեաց զՊովրոս իբրեւ զթագաւոր պատուով թաղել: Եւ ինքն խաղաղացուցեալ զաշխարհն և հնազանդեցուցեալ ընդ իւրով հրամանաւ և կացուցեալ նոցա նախարարս և ինքն առեալ զամենայն ինչ զպատուական, զոր եզիտ ի հնդկիս՝ և զոսկի և զարծաթ երկրին, այլ և զարս, և անտի ելեալ զէպ ուղիւ յՈթսիդարսայա³²³ զնալ զաւրաւրն: Եւ էին նոքա ոչ արք պատերազմողք կամ բազումք, այլ մերկիմաստասէրք³²⁴ էին և ոչ ունէին տունս շինեալ բնակութեան, այլ ի խուղս և ի գետնափոր տունս բնակէին և ի քարեայ այլս:

էջ 72ա Կամեցաւ Աղեքսանդրոս տեսանել և խաւսել ընդ նոսա: Իսկ նոքա իբրեւ լուան, թէ գայ առ նոսա Աղեքսանդրոս և մերձ է, առաքեցին առ նա զբաշ իմաստունս իւրեանց և գրեցին առ նա թուղթ, որ ունէր այսպէս. «Բրաքմանք մերկիմաստասերք Աղեքսանդրի թագաւորի՝ խնդալ: Գրեցաք առ քեզ զայս ինչ. թէ կամիս զալ առ մեզ պատերազմ տալով, գիտացի՛ր, զի ոչ ինչ շահիս ի մէնջ, որ առնուս և գնաս և, թէ զայս խնդրես առնուլ, զոր մեքս ունիմք, գիտեա՛, զի չեն աստ պէտք հեծելի, այլ ե՛կ առ մեզ, զի տեսցես, թէ ով եմք մեք, զի վերին նախախնամութիւն, որ զքեզ պատերազմաւդ արար, նա՛ սահմանեաց զմեզ իմաստասիրել»:

Եւ իբրեւ ընթերցաւ զթուղթն Աղեքսանդրոս, խաղաղութեամբ և սիրով զնաց առ նոսա, իբրեւ հտես զնոսա մերկ և անվերարկու ի քարեայ այլս բնակեալ: Եւ կանայք նոցա և մանկունքն ունէին հանգերծս, բայց անտուն և ընդ վայր թողեալս: Եւ տեսեալ զարմացաւ Եհարց ընդ մի՛ ոմն ի նոցանէ և ասէ.

— Գերեզման ո՞չ ունիք:

Եւ նա ասէ.

— Տեղիս, յորում կամք, սա՛ է մեր գերեզման, զի աստ հանգչիմքք Ասէ Աղեքսանդրոս.

էջ 72բ

— Եւ ի բնակչացս չէ՞ որ վախճանեալ յախտեական քնով և յերկրի թաղեալ:

Եւ նա ասէ.

— Վախճանեալք և թաղեալք յողովք կան, բայց դու մի՛ համարիս զայն, որ չկան և չերեին:

Եհարց և ընդ այլ ոմն և ասէ.

— Զի՞նչ է հղարագոյն՝ մա՞հն, թէ՞ կեանքն:

Եւ նա ասէ.

— Կեա՛նքն:

Ասէ Աղեքսանդրոս.

— Զիա՞րդ:

Եւ նա ասէ.

— Քանզի արեգակն կենաց արինակ է և զաւրանայ ի ծագելն, իսկ երեկոյն մահու արինակ է, և տկարանայ խաւարուն:

Եհարց և ընդ այլ ոմն.

— Զի՞նչ է յողով՝ երկի՞ր, թէ՞ ծով:

Եւ նա ասէ.

— Երկի՛ր: Քանզի և նոյն ինքն ծով ի վերայ երկրի կայ հաստատած:

Եւ ընդ այլ ոմն Եհարց և ասէ.

— Յամենայն գաղանսն ո՞ր է սաստիկ և խորամանկ:

Եւ նա ասէ.

— Մա՛րդն: Եւ թէ ոչ՝ ընդ քո անձնդ հարց, թէ քանի՞ գաղանս ունիս հետ քո և զոքաւք զայլոց գաղանաց, զորսն խլել ջանաս, զի դու միայն կերիցես:

Իսկ Աղեքսանդրոս ոչ բարկացաւ, զի գիտէր, թէ իմաստուն էր, որ էջ 73ա յանդիմանեաց զնա, և զայլ ոմն Եհարց, թէ.

— Զի՞նչ է թագաւոր:

Եւ նա ասէ.

— Յաւելի խլել և ժողովել, անիրաւ, կարող, անպատեհ համարձակ, ի ժամանակին յաջողմանէ զաւրացեալ:

Եհարց ընդ այլ ոմն և ասէ.

— Զի՞նչ է առաջին՝ գիշե՞րն, թէ՞ ցերեկն:

ռանայ»։ Եւ ես թույլ ետու, և մտին ի մակուղին հարիւր մարդ։ Եւ իբրեւ մաւտ եղեն ի կղզին, որ կոչէր Կետտա³²⁹, և ելին ի ցամաքսն և կապեցին զնաւսն, և մեք տեսանէաք։ Եւ ահա գազան մի մեծ ել ի ծովէն, և մեք աղաղակեցաք ձայնիւ և փողով, իսկ գազանն աներևոյթ եղև։

էջ 75ա

Բայց զՓիգոն բարեկամն իմ և զհարիւր այրն կորոյս, և ես սաստիկ տրտմեցայ ի վերայ եղելոցն։ Եւ կացաք ի վերայ բլրին զաւուրս ութ, և յետ ութ աւուրն ել զարծեալ գազանն այն ի ծովէն։ Եւ ունէր ի վերայ իւր փեղս հնգետասան, և մեք տեսեալ զլեռնանման գազանն՝ զարհուրեցաք, զի էր ահագին տեսեամբ։ Եւ ստիպեցին զիս զաւրքն իմ գնալ ի տեղացն։ Եւ գնացաք զարծեալ ի պարասիական քաղաքն և տեսաք զարմանալի իրս, զոր պատեհ է պատմեմ ձեզ, քանզի տեսի ալլեայլ գազանս և սողունս։ Բայց որքան զամենայն իոր առաւել զարմանալի էր, զայն պատմեցից քեզ, առաջնորդ իմ և պանծալի՝ վարդապետ։ Քանզի յորժամ յաղթեցաք Գարեհի Պարսից թագաւորին և բոլոր աշխարհ նորա հնազանդեցուցաք, յայնժամ շրջեցայ ես ընդ ամենայն քաղաքսն և ընդ թագաւորութիւն և ընդ աշխարհն Պարսից և տեսանէի զամենայն բարիսն, որ կայր ի նմա։ Եւ տեսաք ոսկի և արծաթ անթիւ և տեսաք ոսկի խառնարան գինւոյ՝ շինեալ պատուական աւամբք, և տանէր մի ի նոցանէ լտերս իննսուն, և ալլքն տանէին լտերս յիսուն և ալլ պատուական ինչ ըրազում։

էջ 75բ

Եւ ապա սկիզբն արարաք գնալ զկասբիական ծովն, բայց զնաւոյ ժամն լինէր մեզ յերեկորէն մինչև ի մէջ գիշերին։ Եւ զկէս գիշերին յանկողինս հանգչէաք մինչև յառաւատն, և բնակիչք տեղոյն սասցին, թէ շար գազանք կան ի ճանապարհդ։ Իսկ ի ծագել արեւուն հարին զփողսն սաստիկ մինչև ի շորրորդ ժամ աւուրն, և զաւրաւորքն իմ զգեցան կաշիկս և ի վերայ կաշեայ սոնապանս, նոյնպէս և կրծոցն և թիկանցն։ Եւ հրամայեցի ձայնել ի բանակն, թէ. «Ամենեքեան այսպէս արարէք»։

Եւ ապա գնացաք զժուար ճանապարհ զաւուրս տասն, եկաք ի քաղաք մի, որ կայր ի մէջ գետոյ, և կայր ի նմա եղէգն հաստ և բարձր իբրեւ երեսուն կանգուն, բայց քաղաքն ոչ էր ի մէջ գետին՝ ի վերայ հողոյ, ալլ ի վերայ եղեգանցն էր շինած։ Տեսաք և նաւս բազումս յեղեգանցն տախտակաց շինեալ։ Եւ կայր յեղր գետոյն աւազ, յոր հրամայեցի բանակ հարկանել։ Եւ իբրեւ տեսաք զջուրն, գտաք զնա լեղի ի մահարար։ Եւ իբրեւ կամեցան ոմանք ի զաւարականցն անցալին ի քաղաքն, յայնժամ ել ի գետէն գազան նման ձիոյ և կորոյս զմարդիկն։

էջ 76ա

Եւ զայն տեսեալ, ի բաց փախեաք ի տեղոյն և գնացաք զգիշերն ողջոյն և զցերեկն անջուր մինչև յերեկոյն սաստիկ ծարաւեալք։

Եւ ապա եկաք ի տեղի մի, որ էր շամբ և անբաւ ջուր, և գտաք փոքրիկ ծովակ, և կայր շուրջ զնովաւ բազում պտղաբերք, և գտաք ջուր քաղցր՝ իբրեւ զմեղր, և յոյժ ուրախ եղաք։ Եւ ելաք ի փոքր բլուր մի և գտաք քարեայ արձան մի, և կայր գրեալ ի նմա այսպէս. «Միսոնքուսիս աշխարհակալ³³⁹ զայս արձանս հաստատութիւն արարի, որ ընդ Կարմիր ծով նաւեն»։

Եւ հրամայեցի՝ բանակ հարկանել, և ապա ուրախացեալ առաք կերակուր և ի քուն մտաք, և հրամայեցի բանակին հուր վառել վասն զգուշութեան։ Եւ էր լուսինն լի և պայծառ։ Եւ իբրեւ երբորդ ժամ եղև գիշերոյն, յայնժամ գազանք բազումք ելին ի մայրոցն և ժողովեցան ի ծովակն ջուր ըմպել, և տեսաք ի նոսա կարիճս երկայնս իբրեւ կանգուն մի. էր, որ յաւաղն բնակէին և սպիտակք էին, և էին, որ շէկք էին։

էջ 76բ

Եւ ահա պատեաց զմեզ, և ոմանք կորեան ի հրամանէ նոցա։ Եւ ալլ գազանք գային ի ջուրն, և՛ առեւծ մեծամեծք իբրեւ զարջառս, և՛ վարազք մեծամեծք քան զառեւծս, որոց ժանիքն էին հինգ կանգուն, և՛ ինձք, և՛ վագերք, և՛ ալլ բազում գազանք։ Եւ մեք, ահիւ ըմբռնեալք, պատեալ քաղմեցաք ընդ նոսա սրով և սպանաք ի նոցանէ և հուր հարաք անտառին։ Իսկ սողունքն գային և ի հուրն անկանէին, և վագերքն առեալ զհուրն ի բերանսն և ուտել կամէին։

Եւ ի մէջ գիշերին ել յանկարծակի գազան մի մեծ որպէս գերեք փեղ և ջանայր գալ ի վերայ մեր, և կոչէին նմա բռնածանի³³³։ Եւ ես շուրջ եկեալ զբանական և հուր վառեալ սաստիկ և աղաչէի զքաջ ընկերսն իմ ջանալ, զի մի վնասեցէ գազանն։ Իսկ գազանն ցանկայր գալ ի վերայ մեր և անկեալ ի հուրն և անցեալ եմուտ ի բանակն, և կորոյս արս հազարս և քսան և վեցս։ Իսկ ալլ քաջք ի մէնջ սատակեցին զգազանն, և այնչափ մեծ էր գազանն, զի հազար և երեք հարիւրն այրն հազիւ կարացին քարշել և հանել ի բանակէն։

Եւ իբրեւ մերձ եղաք յառաւատն, և մուտ լուսինն, յայնժամ աղուեսք ելին յաւազոյն, որ էին երկայն իբրեւ հինգ կանգուն, և ելին ի լճէն խէշիփարք, որ սպանին բազում մարդիկ, և մաշկաթեք՝ մեծ իբրեւ զագուաւ, և բու՝ մեծ իբրեւ զոշխար։ Եւ իբրեւ ալլ եղև, ամենեքեան անցեալ գնացին։ Յայնժամ զմարդիկն, զոր ի վայրացն առաջնորդսն

329. Ձեռագրի լուսնցում այս բառից հետո լրացում է արված, որի վերջին մասը կտրված է։ Պետք է ենթադրել, որ եղել է «շուտ» բառը։

ունէաք իբրեւ յիսուն ալր, հրամայեցի սպանանել, զի յայնպիսի չար
ճատնեցին զմեզ:

Եւ ապա գնացեալ մեր ընդ անապատ տեղիս զաւուրս և եկաք ի
բուն ճանապարհն, որ տանէր ի պարասիական քաղաքն: Եւ գնացեալ
ընդ ճանապարհն, եկաք ի քաղաք մի փոքրիկ, և անդ հանգուցի զիմ
քաջ արսն զաւուրս հինգ: Եւ ի վեցերորդ աւուրն եղև նշան զարմանալի.
յերկինս յամսեանն նաւասարդի, որ աւր երեք էր, եղև յանկարծակի
հողմ սաստիկ, որ զվրանսն զամենայն խլեալ ի մի տեղ ժողովեաց, և
մեր յանկարծակի ի հողմոյն զգետինն զիպէաք, և ապա եկն ամպ և
ծածկեաց զամենեանս, և եղև խաւար՝ մինչ ոչ տեսանել զմիմեանս:
Եւ երևէր ի վեր յաւդս հողմք զանազան, և իբրեւ տասն ասպարիսաւք
տեսանէաք ամպ մի բոլոր և իբրեւ կամար ի վերայ միմեանց զիզեալ
էջ 77բ զաւուրս երիս: Եւ զարեգակն ոչ տեսանէաք զաւուրս հինգ, և լինէր
և ձին բազում՝ մինչ զի բազումք ի մէնջ կորեան:

Եւ ապա ետ երեսուն աւուրց ի ճանապարհն դարձաք և եկաք և
առաք զպարասիական քաղաքն կոռուով և զամենայն թագաւորութիւն
Պովրոսի: Եւ եկին ժողովեցան ի միասին հնդկք և ասեն.

— Մե՛ծ թագաւոր, յորժամ զայս մեծ քաղաքս առեր, որ է լի
գանձիւ, տիրե՛ս ամենայն հնդկաց աշխարհիս, զոր ոչ այլ ոք ի թագա-
ւորաց էր առեալ, վասն որոյ մեծ և աշխարհակալ թագաւոր է անուն
քո այսուհետև:

Եւ ես շնոհակալ եղէ նոցա և ասացի, թէ.

— Դիտէիք ինչ զարմանալի յաշխարհիս ձեր, որ արժանի է տե-
սանել՝ ցուցէ՛ք:

Եւ նոքա ասեն.

— Թագաւոր, ունիմք ցուցանել քեզ ծառ, որ իբրեւ զմարդ խաւսի:

Եւ ես ոչ հաւատացի, զի անհնարին թուաց, բայց կամեցայ իմա-
նալ զայն: Եւ գնացաք զհետ նոցա զերկոտասան աւուր: Եւ գնացաք ի
գեաղ մի, զոր ասէին, թէ այս է եզր հարաւոյ աշխարհին, որ յարեւելից
դեհս է և քան զայս այլ ոչ կա մարդոյ բնակութիւն, այլ գաղանաց
վայրք է, յոր մարդ չէ գնացեալ: Իսկ գեաղն այն ոչ էր ի քարանց կամ
էջ 78ա յաղիւսոյ շինեալ, այլ ի ծառսն է՝ ինչ շինեալ իւրեանց իբրեւ տուն ի
զրախտն յայն: Եւ կայր ի մէջ զրախտին մեհեան արեգական և լուսնի:
Եւ կային ի գեաղն յայն երկու ծառք իբրեւ զծառսն, որ առ մեղ լինին³³⁴,
բայց էին բարձր անշափ և էին հաւասարք միմեանց, և ասէին անուն
ծառոցն միոյ՝ արեգակն և միոյն՝ լուսին: Եւ արեգակն ծառն զայր
մարդկան խորհուրդն ասէր, և լուսինն՝ զիզացն: Եւ էին արկեալ ի վե-

րայ նոցա գաղանաց մորթս. արեգակն կոշեալ ծառոյն, զորձ գաղա-
նացն և լուսին՝ զէգ գաղանացն: Բայց ի գեաղն յայն չէին եր-
կաթ, կամ պղինձ կամ կլայեկ: Հարցի ցնոսա, թէ ե՞րբ լինի ձայնն:
Եւ նոքա ասեն.

— Մի ի ծագել արեւուն և մի յաւր հասարակն և մի յերեկոյն՝ յա-
րեգակն ծառէն և ի լուսնէն միապէս. յարեգակն ծառն՝ ի ցերեկի,
իսկ լուսնին՝ ի գիշերի:

Եւ որ թուէին, թէ քուրմք իցեն, եկին առ իս և ասեն.

— Մո՛ւտ ի ներքս, թագաւոր, և երկիր պագ:

Իսկ ես առի ընդ իս զտասն բարեկամսն և մտի: Եւ նոքա ասեն.

— Թագաւոր, ոչ է պարտ երկաթ ածել ի մեհեանդ:

էջ 78բ

Եւ ես հրամայեցի զսուրսն արտաքոյ թողուլ, բայց առի ընդ իս
երեք հարիւր զինուոր, որ գաղտ սուր ունէին ի ծածուկ՝ ի վնասէ երկու-
ցեալ: Եւ հրամայեցի ամենեցուն շուրջ հայել, թէ գուցէ մարդ խաւսի
զձայնս զայն, և խաբեն զիս, թէ ծառն իցէ: Եւ նոքա ասեն՝ չկա ոք
մարդ: Եւ ես կոշեցի ի հնդկացն զհետ իմ, զի թարգմանիցեն զասա-
ցեալսն: Բայց երդնում յաստուածսն, զի ընդ մտանել արեգականն
ձայն եկն ի ծառոցն, և ի ծագել արեգականն նոյն ձայնն եկն ի ծա-
ռոցն խուժաղութ հնդիկ բարբառով: Եւ հարցի ընդ հնդիկսն, թէ՞ զի՞նչ
է ասացեալդ: Եւ նոքա ոչ կամեցան ասել, զի երկնէին յինէն: Իսկ ես
առի զնոսա առանձինն և ասացի.

— Անահ էք յինէն, համարձակ ասացէ՛ք, զոր լուայք:

Եւ նոքա ասացին յականջս իմ.

— Աղեքսանդրէ՛, շուտով կորուսանելոց ես ի քոյոցդ:

Եւ երբ երեկոյին լուսինն ել, դարձեալ մտի ի ծառն և հարցի և
ասեմ, թէ.

— Լինի՞ ինձ տեսանել զմայրն իմ և զայլ բարեկամքն:

Եւ կային մերձ առ իս ի ժամուն սիրելիքն իմ, և ի ծագել լուսնին
ձայն եկն ի ծառոյն մեր լեղուան՝ հիլենացի խաւսիւք յայտնապէս,
և ասէ.

էջ 79ա

— Աղեքսանդրէ՛, ի Բաբելոն մեռա՞նիս, ի քոյոցդ սպանանիս
և ո՛չ կարես տեսանել զմայրն քո:

Եւ զարմացան բարեկամքն իմ, և տրտմեցայ յոյժ ընդ բանսն, որ
ի ծառոցն ասացաւ, մանաւանդ ընդ այն, զի ոչ էի հասանելոց յողջոյն
քաղդր մար իմոյ և կարաւա մեռանելոց: Եւ աղաչէին զիս բարեկամքն
իմ, թէ. «Ի քո՛ւն լեր, և առաւատուն այլ հարցանեմք»: Իսկ ես ոչ

կամեցայ լսել, այլ անբուն անցուցի զգիշերն մինչև յառաւատուն և առաւատուն դարձել ընդ ծագել արեգականն գնացի տասն բարեկամաբն և քրմովն և հնդկաբն, և դարձեալ մտի ի մեհեանն ես և քուրմն միայն, և եղի զձեռս իմ ի ծառն, հարցի և ասեմ.

— Թէ այնպէս է, զի վճարեալ են կեանք իմ, կարացի՞ց հասանել յողջոյն մաւրն իմոյ և կնոջն:

Յայնժամ ի ծագել արեւուն յայտնի ձայն եկն ի ծառոյն և ասէ.

— Գիտացի՛ր, զի վճարեալ են աւուրք քո, և ի Մակեղոնիա ոչ ես հասանելոց և ոչ տեսանես զմայրն քո և զկինն, այլ յնգիստոս³³⁶ ես կորնչելոց: Եւ յետ սակաւ աւուրք մայրն քո և կինն յիւրեանց սիրելեացն կորնչին, և քոյրն քո յիւրոցն կորիցէ: Վասն այդոր այլ մի՛ աղաչէր, զի այլ ոչ ինչ լսես:

էջ 79բ

Զայս՝ յայտնի ասացին ծառքն, և ես յողջոյ հանեալ լացի դառնապէս: Եւ ապա անդուստ առեալ զղարսն և յաւուրս հնդկտասան հասաք ի պարասիական քաղաքն, և նոքա առաքեցին յամենայն քաղաքսն և ասեն. «Զամենայն նոր իրք և աւտար, զոր կա ի հարաւոյ կողմս, բերէ՛ք, զի տեսցէ Աղեքսանդրոս»:

Եւ նոքա բերին առաջի իմ ընծուց և ձկանց մորթս, որ ունէին ժանիս մեծ, քան զվարդաց³³⁷ էր, որ կանգուն մի, և էր, որ երեք կանգուն: Բերին և նետոզնոյ փուշ³³⁸, որ էր վեց կանգուն, և այլ բազում ժանիս ձկանց, բերին ինձ և երկու զաղտակուր, յորոյ մէջ լինի մարգարիտն: Բայց մինն ծիրանի էր, և տանէին ամէն մի վեց հանապ զինի, և էին սաստիկ զարմանալի: Բերին և ծիրանի սպունգք երեսուն:

Եւ ապա խաղացեալ մեր ի պարասիական քաղաքէն եկաք ի Պարսա⁺ քաղաք, ի Շամիրամայ թագաւորութիւն³⁴¹:

Զայդ ամենայն, զոր տեսի աշաւր իմովք և լուայ ականջաւր իմովք, զայն գրեցի քեզ, պատուական վարդապետ իմ: Ո՛ղջ լեր»:

էջ 80ա

Զայսոսիկ գրեալ Աղեքսանդրոս, և ինքն ստիպէր զղարսն գնալ ի Շամիրամայ թագաւորութիւն, տեսանել և զնորա արքունիսն, քանզի լուեալ էր Վասն նորա յնլադա, զի անուանի էր յամենայն աշխարհս: Քանզի էր քաղաքն³⁴² շուրջ պարսպեալ բարձր բարամբ⁺ յերկրէ ի վեր կանգնեալ: Եւ էր երկայնութիւն և լայնութիւն քաղաքին զերիս ասպարէզ. և է ասպարէզն հարիւր և եւթն կրկնակ քայլ: Եւ ունէր քաղաքն պարսպին դուռն հարիւր և քսան, և էին դուռնքն երկաթով և

պղնձով արտաքոյ կազմած: Եւ նոյնպէս քաղաքն ամենայն ի փորածոյ բարէ շինած էր:

Եւ քաղաքին այնմիկ կին մի գեղեցիկ էր թագաւոր: Եւ էր կինն ի միջին տիս հասակի և ունէր զերիս որդի, և անուն նորա՝ Կանդակէ³⁴³, դուստր Շամիրամայ թագուհոյ:

Առ նա գրեաց Աղեքսանդրոս թուղթ, որ ունէր այսպէս.

Թուղթ³⁴⁴ Աղեքսանդրի առ Կանդակայ դստոյ և նորին քաղաւորքն

էջ 80բ

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս Կանդակայ դստոյ և քոյոց թագաւորացո՛ւ խնդալ: Յորժամ ես յնգիստոս հասի, տեսի ես ձեզ գերեզմանս և շինուածս պալատոս, և ասացին ինձ քուրմք աստուածոցն, զի յերբմն ժամանակի տիրեալ էք նգիստոսի, և Ամոն աստուածն ելեալ ձեզ տուող զերկիրն: Եւ ապա ետ սակաւ ժամանակի հրամայեալ է ձեզ Ամոն, որ դարձայք և գնացիք յերկրդ ձեր: Եւ արդ, ես վասն՝ այն առաքեցի առ ձեզ, զի գիտայցէք բերել զԱմոնայ պատկերն և զիւր տաճարն, զի ի սահմանս մերձ զոհոս մատուցուր նմա և, թէ ձեր կամք լինի՝ եկայք և դուք, զի տեսցուք զմիմեանս և խորհնացուք զարժանն, և առաքեցէք մեզ յերկրէդ ձերմէ, զինչ բարտք իրք թուի»:

Իսկ Կանդակայ գրեաց նմա պատասխանի այսպէս. «Կանդակէս թագուհի և որք ընդ ինն թագաւորքս Աղեքսանդրի՛ (խնդալ)՝: Յայնժամ հրամայեաց Ամոն զաւրս առնուլ մեզ և յնգիստոս գալ և այժմ հրամայեաց, որ ես իմ անձամբ յիմ քաղաքէս չեկանեմ, և ոչ այլ որ ի մեր վերայ գայ: Բայց մի՛ արհամարհեր զմեզ, թէ գոյնովս թուի եմք, զի՛ թէ մարմնով թուի եմք, բայց հոգւով այլ պայծառ եմք, քան որ առ ձեզ սպիտակդ են: Եւ եմք հեծելոց բազմութիւն անթիւ և եմք ութսուն գլխաւորութիւն³⁴⁶ և կարող եմք շար առնել թշնամոյ, որ ի մեր վերայ գայցէ: Այլ առաքեցաք և բերեն՝ այժմ առ քեզ, որ կայր առ մեզ ոսկի աղիւս բոլոր ձուլած³⁴⁷ յիսուն և եթէ ուսացի մանկունս՝ հինգհարիւր, և պապկայս՝³⁴⁸ երկերիւր, և ագեոր քապիկս, որ է ապուղնայ՝ երկերիւր, և Ամոնի աստուածոյն, որ կայ նգիստոս, նմա՛ ի զմրուխտ՝ աղինէ պսակ, ծակ և մեծագին մարգարտով կազմած հորմայս՝³⁴⁹ յիսուն, և այլ ես՝ յանձակ մարգարտաց և յանձակ զմրխտաց այլ ես՝ յիսուն, և ոտից կարթոց՝ կազմեալ ակամբք և ոսկով, կարթանոցս՝³⁵⁰ տասն, և

+ Պետք է լինի «ի Պարս» կամ «ի Պարսս», համաձայն EF-ի:

+ Լրացումն ըստ նախընթաց օրինակների:

փղոսկրեայ տուփս և գզրոցս՝ ութսուն, և որսոյ հաւք բազայք և արծիւք՝ հարիւր: Ինչք պատուական, զոր առաքեցաք քեզ, այդ է: Եւ բերեն քեզ և ի գաղանաց ազգէ փեղք՝ երեք հարիւր յիսուն, և ինծք՝ երեք հարիւր, ռնգեղջերք՝ երեքտասան, յովազք՝ երեքտասան իւրեանց գառազղաւքն, որ է տեղիքն, ուր կենան գաղանքն³⁵¹, մարդակեր շունք՝ իննսուն, կոռուղ զուարակք, որ են ընջըղնի³⁵², յիսուն, փղաց ժանիք՝ վեցն, ընծուց մորթ՝ երեք հարիւր, սև գաղանք հնդիկք՝ եաւթն հազար և հինգ հարիւր: Արդ, առաքէ՛ մարդիկ, որ գան բերեն զայսոսիկ, և գրէ՛ առ մեզ, թէ ամենայն աշխարհի տիրեցե՞ր, թէ՛ ոչ»:

Եւ Աղեքսանդրոս ընթերցեալ զթուղթն՝ հրամայեաց եգիպտացոց գաւառապետին, զի երթեալ բերիցէ զայն, և ինքն ցանկայր, զի լիցի դեսպան և երթիցէ առ Կանդակայ:

Իսկ Կանդակէս լուեալ էր զԱղեքսանդրի քաջութիւն, թէ զիարդ զայնքան քաղաքս և զայնքան մեծ թագաւորս հնազանդէ, այլև լուեալ էր, թէ փոքր է հասակաւն, և ցանկայր տեսանել զպատկեր նորա: Կոչեաց զմի ի ծառայից իւրոց, որ էր հելլենացի պատկերահան, և հրամայեաց նմա, թէ. «Գնա՛ ընդ առաջ Աղեքսանդրի և գաղտ ի նմանէ նկարեա զպատկեր նորա և բե՛ր առ իս»: Եւ նորա գնացեալ նկարեաց և երբ առ տիկինն, և նա առեալ, եղ ի ծածուկ տեղւոյ:

Բայց և այսպիսի իրք պատահեցան յետ աւուրց: Որդի մի Կանդակայ, որում անուն էր Կանդոլէս, եկն սակաւ հեծելաւք փախստական ի վրանն Աղեքսանդրի, իսկ պահապանքն կալան զնա և տարան առաջի Պտղոմէոսի, որ Փրկիչ կոչեցաւ, որ էր երկրորդ թագաւորին: Եհարց ցնա Պտղոմէոս և ասէ.

— Ո՞վ ես, որդեա՛կ:

Եւ նա ասէ.

— Որդի՛ եմ Կանդակայ թագուհւոյ:

Ասէ ցնա.

— Եւ զի՞նչ առնես աստ:

Եւ նա ասէ.

— Ես հանդերձ կնաւ իմով և սակաւ զաւրաւք եկի ի տաւնս աստուածոցն մերձ ի յամազդունս, իսկ բիրբրիկացոց թագաւորն՝ տեսեալ զկինն իմ և ելեալ բազում զաւրաւք, յափշտակեաց զկինն և բազում զինուորս եսպան յիմոցն: Եւ ես եկի առ Աղեքսանդրոս, զի տացէ ինձ

էջ 82ա ի քաջ մակեդոնացւոցդ, զի զբիրբրիկա ի հիմանէ քակեցից:

Եւ լուեալ զայս Պտղոմէոս, ի յոտն եկաց և եմուտ առ Աղեքսանդրոս, զարթոյց զնա և պատմեաց նմա, որ լուաւ:

Եւ լուեալ Աղեքսանդրոս և առեալ զթագն, եղ ի գլուխն Անտիգոնոսի՝ սննդակցի իւրոյ, և զի և նման իսկ էր նմա: Եւ ասէ ցնա.

— Ե՛լ արտաքս, իբրև թէ դու իցես Աղեքսանդրոս և ասա, զի կոչեսցեն զիս իբրև զքեզ Անտիգոնոս, և իբրև գամ՝ ասա զայս առաջի իմ դբանս, զոր լուար և ասա, թէ. «Վասն իրացս խրա՛տ տուք ինձ»:

Եւ Անտիգոնոս ի նմանութիւն Աղեքսանդրի, և Կանդոլէ(ս) զնա կարծեաց Աղեքսանդրոս և երկիր եպագ նմա և պատմեաց նմա զիրան: Եւ ասէ Անտիգոնոս, որ ի ձե թագաւորին էր.

— Կոչեցէ՛ք առ իս զհամհարզն իմ զԱնտիգոնոս, զի խրատ տայցէ ինձ:

Եւ իբրև եկն Աղեքսանդրոս, որ կոչեցան Անտիգոնոս, ասէ ցնա.

— Անտիգոնէ՛, պատանեակս այս, զոր տեսանես, որդի է Կանդակայ թագուհւոյն, և յափշտակեցաւ կինս սորա ի բիրբրիկացոցն: Արդ, զի՞նչ խրատ տայցես ինձ, զի արարից:

Եւ նա ասէ.

— Մե՛ծ թագաւոր Աղեքսանդրէ, խրատ տամ քեզ, զի երթիցեն զաւրք վառեալք բազումք՝ և տայցեն պատերազմ ընդ բիրբրիկացիսն և առցեն և տայցեն ի ձեռս դորա զկին դորա՝ ի պատիւ մաւր դորա թագուհւոյ:

Զայս լուեալ՝ Կանդոլէս խնդայր: Ասէ Անտիգոնոս, որ ի ձե թագաւորին էր, ցԱղեքսանդրոս, որ կոչեցան Անտիգոնոս:

— Թէ զայտ պատեհ համարեցար, ահա կան զաւրքս ի ձեռս քո իբրև յիմ սննդակցի. ա՛ռ որչափ կամիս և ե՛րթ, թափեա՛ զկին դորա:

Եւ վաղվաղակի հարին զփողսն, և պատրաստեցան զաւրքն զիւրս հնգետասան, և հրաման առեալ Աղեքսանդր ի յԱնտիգոնէ իբրև յԱղեքսանդրէ: Եւ յետ աւուր միոյ հաս ի վերայ բիրբրիկացոցն, և Կանդոլէս գհետ նորա: Եւ ասէ Անտիգոնոս-Աղեքսանդրոս ցզաւրսն իւր.

— Մի՛ երևեսցուք ի ցերեկի, զի մի գիտացէ թագաւորն, և յառաջ, քան զկռիւն սպանանէ զդորա կինն: Եւ այն զի՞նչ փառք լինի մեզ ի յաղթելն, յորժամ դորա կինն մեռանի. զի ոչ թէ վասն թագաւորութեանն է մեր կոխս, այլ՝ վասն դորա կնոջն: Այլ երթիցուք ի գիշերի և հուր հարցուք տանց նոցա, իսկ քաղաքացիքն իբրև տեսանեն, տան ի ձեռս մեր զկինն ի յահէ ալրմանն:

էջ 83ա Եւ զայն լուեալ Կանդոլէս, անկաւ առաջի նորա և ասէ.

— Ո՞վ քաջ մտաց քոց, Անտիգոնէ՛, լաւագոյն էր, թէ դու՛ էիր Աղեքսանդրոս և ոչ Անտիգոնոս, զի այսպէս իմաստուն ես:

Եւ գնացեալ ի գիշերին ի քաղաքին, և մինչդեռ ի քուն կային, դարտաբին տունս լուցին հրով: Եւ նորա դարթուցեալ հարցին, թէ. «Ընդէ՞ր այրէք զքաղաքս»: Կոչեաց Աղեքսանդրոս-Անտիգոնոս ցապահապանսն և ասէ ցնոսա.

— Հրամայէ ձեզ մեծ թագաւորն Աղեքսանդրոս, թէ տուր ի ձեռս մեր զկինն Կանդոլէ, ապա թէ ոչ՝ ի սմին ժամու հրով այրեմ զքաղաքս և զամենեւեան զձեզ:

Եւ պահապանքն դարթուցին զամենայն քաղաքն, և ամենեքեան զիմեալ յապարանս թագաւորին՝ առին յանկողնոյ նորա զկինն և ետուն ցԿանդոլէս: Եւ զթագաւորն իւրեանց սպանին յահէն Աղեքսանդրի, զի մի ի հիմանց խլեսցէ զքաղաքն: Եւ յոյժ շնորհակալ եղև Կանդոլէս առնելեացն և մտացն Անտիգոնեայ, և ասէ ցնա:

— Անտիգոնէ՛, վստահացի՛ր յիս զանձն քո և ե՛կ զհետ իմ առ մայրն իմ, և թագաւորական ընծայս բազումս տայց քեզ փոխանակ երախտեացդ, զոր արարեր ինձ:

Էջ 83բ Եւ իբրև եկին ի բանակն, ասէ Աղեքսանդրոս՝ ցԿանդոլէս.

— Խնդրեա՛ զիս ի թագաւորէն Աղեքսանդրէ, քանզի և ես ցանկամ տեսանել զերկիրն և զքաղաքն և զմայրն քո:

Եւ նա խնդրեաց, և ասէ Անտիգոնոս⁺, որ էր ի ձե (Աղեքսանդրի)⁺, ցԿանդոլէս.

— Կամիմ և ես ի ձեռն թղթոյ ողջոյն ասել մաւրն քո և լսեմ քեզ և զԱնտիգոնոս առաքեմ զեսպան, բայց կամիմ, զի դու տարցես և դու ամբողջ և բարով դարձուցես առ իս, որպէս և դու ամբողջ գնաս առ մայրն քո հանդերձ կնաւդ քո:

Եւ նա ասէ.

— Մե՛ծ թագաւոր, որպէս առնում զայրս զայս, նոյնպէս պատուով պահեցից իբրև զքեզ Աղեքսանդրոս և առաւել՝ վասն երախտեացդ, զոր արարեր ինձ, և դարձեալ առաքեցից զդա առ քեզ հանդերձ թագաւորական ընծայիւք:

Եւ ապա առեալ Կանդոլէս թուղթ ի թագաւորէն և զկոչեցեալն Անտիգոնոս՝ գնաց:

Բայց Աղեքսանդրոս առ զկինի իւր բազում զաւրս և բազում զաւրաւոր ջորիս և ձիս և կառս, բայց ոչ իբրև զկառսն, որ ի դաշտ տեղի ունիցին: Եւ ի գնալն ի բարեբեր երկիրն, զարմանայր ընդ բարձր լե-

րինսն, որ մինչև յամպսն հասանէր, և ընդ բարձր ծառսն պտղաբերս, Էջ 84ա որ էին յոյժ՝ զարմանալոյ արժանի: Քանզի էին խնձորիքն բարձր և ոսկէգոյն, և պտուղն բազում և մեծ՝ որպէս վարունգ³⁵⁶, որ է խիար³⁵⁷, և եռլկոյզ, զոր ոչ կարէր տանել կթոց մի, որ է հակ գրաստու³⁵⁸, և նոռնք մեծ, քան զսեխ: Եւ էին մոզէզք մեծք՝ որպէս վիշապք, և կային քապիկք մեծք՝ որպէս առ հելլենացիսն արջքն էին: Եւ գնացեալ ի տեղի մի զարմանալի, որ էր ի մեծամեծ վիմաց կազմեալ, և ի մտանելն զառիւվայր էջս ունէր:

Ասէ Կանդոլէս.

— Այս տեղի աստուածոց բնակութիւն է, և բազում անգամ երևին աստ ի վերայ յաթոռոց: Արդ, զոցա որժամ դառնաս, ա՛ռ արջառ կամ ոչխար և ե՛կ, արա՛ ի տեղոջս զոհս, և երեսցին քեզ:

Զայս ասացեալ Կանդոլէ(ս), և երթալին զճանապարհն մինչև հասին ի տեղին յարքունիս նոցա, և ելին ընդ առաջ նորա եղբարքն և մայր նորա և կամէին գիրկս արկանել և համբուրել զնա: Ասէ Կանդոլէս.

— Մի՛ յառաջ զիս գիրկս արկանէք և համբուրէք, այլ յառաջ զիմ փրկիչն և զիմ կնոջն՝ (զ)Անտիգոնոս համբուրեցէք, զհրեշտակդ թագաւորին Աղեքսանդրի:

Եւ նորա ասեն.

— Զի՞նչ փրկութիւն արար քեզ:

Էջ 84բ Եւ նա պատմեաց զյափշտակութիւն կնոջն, և թէ զիարդ թափեաց զնա Աղեքսանդրոս:

Եւ իբրև լուսն, գիրկս արկեալ համբուրեցին զնա եղբարքն և մայրն և ի սլայծառ արքունիսն կերան հաց:

Եւ ապա յերկրորդ արն զարդարեցաւ Կանդակէ և եկն ի դուրս, առնելով ի գլուխն զթագաւորական թագն և պայծառ հանդերձ՝ ցուցանել կամելով զմեծութիւն իւր և զգեղեցկութիւն, մինչ թուեր Աղեքսանդրի, թէ զՈլոմբիադայ զմայրն իւր տեսանէր: Եւ տեսանէր զարսանդրի, թէ զՈլոմբիադայ զմայրն իւր տեսանէր: Եւ քունիսն՝ ոսկւով առեալ որմքն և ձեղունքն, բայց որմն արտաքոյ ի մեծամեծ վիմաց շինեալ էր, և անկողինքն էին ի թել ոսկւոյ գեղեցիկ կազմեալ ի ճենական ոստանագործաց, և գահոյքն ոչ էր ի փայտէ, այլ կազմեալ ի ճենական ոստանագործաց, և փակաց գեղեթի բերեղ և ի տպադիոն³⁶⁰ ականց շինեալ և ի վերոյն ի փոկաց գեղեթի պնդեալ: Եւ սեղանքն կերակրոցն էր ի փղոսկրոյ կազմեալք, և շուրթն սեղանոյն գոճազմ ակնէ կարմրագոյն շինեալ, և սիւնք տանն ի նուիրտական քարէ ծիրանի, և խոյակքն էին ի սև հնդիկ փայտէ գեղեցիկ յարինեալ: Եւ խորիսխքն էին յանբաւ պղնձոյ մարդոպատկեր

+ Զեռագրում՝ Անտիգոնոս:

+II Լուցումը մերձ է:

էջ 85ա շինեալ, զոր^{||} ոչ ոչ գիտէր մարդ զթիւն: Եւ ի ծիրանի քարէ⁵⁶¹ կազմած էր կառք գերընդադէնք և կառավարք ի վերայ հանդերձ ձիաք, որ թուէր, թէ արշաւել կամէին: Կայր ի նմին քար(է) շինած և փեղք, և ի ներքոյ ոտիցն՝ մարդիկ թշնամիք, որ թուէր, թէ կոխեն իսկ աչժմ, և այլ փեղ, որ զպատիճն թուէր պատատեալ զթշնամուով և ի վայր բերեալ: Եւ էին գերանք մեծամեծք և ի հնդիկ փայտից՝ իբրև առ մեզ սարդիք կամ սաւսիկք: Եւ հոսէր և ոսկեգոյն գէտ ի բուրաստանն, և բուրաստանն էր յամենայն գեղեցիկ ծառոց և ի յոստան ունելով հասուն զպատուսն:

Ձայս ամենայն տեսեալ Աղեքսանդրոս և հիացեալ, զարմանայր ընդ միտս իւր: Եւ աղաչէր Կանդոլէս զմայրն իւր և զեղբարսն, զի տացեն դեսպանին պատուական ընծայս՝ ըստ նորա իմաստութեանն, և արձակեցին:

Եւ ի միւսում աւուրն, առեալ զձեռանէն Անտիգոնեայ՝ Կանդակէ թագուհին տարաւ զնա ի ներքս, ի սենեակ մի, որ էր շինած ի յաւդագոյն քարէ, և որմքն էին ի սպիտակ մարմարիոն քարէ, որ իբրև զապիկի, լոյսն թափանցէր: Եւ յորժամ արեգակնն արտաքոյ ծագէր՝ թուէր, թէ ի ներքս է: Եւ կայր ի նմա տաճար մի մեծ, որ էր շինեալ ի փայտէ, որ ոչ այրէր ի հրոյ և ոչ փտեալ լինէր, և էր շինեալ իբրև տուն, բայց ոչ էր հիմնն ի վերայ երկրի, այլ ի վերայ մեծամեծ շորեքկուսի անփուտ փայտից: Եւ կայր ի ներքոյ շինած անիւ սայլի, որ է՝ կունդն, և շինած ի նմա որպէս սայլի ձև, որ քարշէին քառասուն³⁶³ փեղ: Եւ յորժամ կամէր թագաւորն ի պատերազմ գնալ՝ յայն ելանէր և փղաւքն քարշեալ զնայր, ուր կամէր:

Ձայս ամէնն տեսեալ և զարմացեալ, Աղեքսանդրոս ասէ ցԿանդակայ.

— Թէ այս ամէնն առ հելլենացիսն էր և առ մեծ թագաւորն Աղեքսանդրոս, դեռ զարմանալի էր, թող թէ՛ առ քեզ, կին մի այլի:

Եւ բարկացեալ ընդ բանսն Կանդակայ և ասէ ցնա.

— Ընդէ՞ր ասացէր զայդ, Աղեքսանդրէ՛:

Եւ նա երկեալ, իբրև լուաւ զանուն իւր, և յետս դարձաւ և ծածկեաց գերեան: Ասէ ցնա Կանդակայ.

— Աղեքսանդրէ՛, ընդէ՞ր դարձար յետս:

Եւ նա ասէ.

— Տիկին, անուն իմ Անտիգոնոս է, դեսպան եմ թագաւորին Աղեքսանդրի:

Ասէ ցնա Կանդակէ.

— Թէպէտ և կերպովդ Անտիգոնոս ես, բայց առ իս՝ ստուգ Աղեք-

էջ 86ա սանդրոս ես, ^{||}մեծ թագաւորն:

Եւ բռնն հարեալ զնմանէ, տարաւ, եցոյց նմա զպատկերն իւր ի ներքս ի սենեակն և ասէ ցնա.

— Ճանաչե՞ս զքո կերպ պատկերիդ:

Եւ նորա ծանուցեալ՝ սկսաւ դողալ:

Ասէ ցնա տիկինն.

— Ընդէ՞ր դողաս, մեծ թագաւորդ, որ զհնդկաց թագաւորն և զսարսից սպաներ և զպարթևք և զմարք քաջութեամբ յաղթեցեր և աշխարհի սպաներ և այժմ առանց պատերազմի անկար ի ձեռս կնոջ խարհի տիրեցեր և այժմ առանց պատերազմի անկար ի ձեռս կնոջ մի³⁶⁵ այլու, որպէս ասացեր: Բայց զայս գիտասցիր, Աղեքսանդրէ՛, զի թէ որ ի մարդկանէ կարծէ զինքն, թէ իմաստութեամբ գործ գործէ, յորժամ տեսանէ այլ ոք, քան զնա իմաստուն՝ խորհուրդ խորհի:

Յայնժամ բարկացեալ Աղեքսանդրոս կրճտէր զատամունսն: Եւ ասէ ցնա Կանդակէ(է).

— Ընդէ՞ր սրտմտիս, ընդէ՞ր կրճտերս զատամունսդ: Այժմ ինձ զի՞նչ կարես առնել այդքան մեծ թագաւորդ:

Ասէ Աղեքսանդրոս.

— Սրտմտիմ, զի զսուրն իմ ոչ ունիմ:

Ասէ Կանդակէ.

— Եւ թէ ունէիր զսուրն, զի՞նչ առնէիր:

Եւ նա ասէ.

— Սպանանէի զքեզ և ապա՝ զիս:

Ասէ ցնա Կանդակէ⁺.

էջ 86բ

— Եւ այդ թագաւորի զի՞նչ իմաստութիւն է՝ ինքն իւր անձինն դահիճ լինել: Այլ մի՛ երկնչիր, Աղեքսանդրէ՛, զի որպէս դու զիմ որդին և զկին նորա ի բիրբիկեցւոցն⁺¹ պահեցեր, այսպէս և ես զայս խորհուրդն ի հոգիս իմ ծածուկ պահեմ և ոչ ասեմ, թէ Աղեքսանդրոս իցես: Զի թէ իմացին որդիքն իմ, թէ Աղեքսանդրոս ես դու՝ սպանանեն: Զի թէ կին կրտսեր որդոյն իմոյ զուտոր է Պովրոսի թագաւորին զքեզ: Զի կին կրտսեր որդոյն իմոյ զքեզ Անտիգոնոս, որպէս կոչեսդ, զի ի հնդկաց, վասն որոյ կոչեմ զքեզ Անտիգոնոս, որպէս կոչեսդ, զի ի ներքս ի հոգիս իմ պահեցից զխորհուրդդ զայդ:

+ Զեռագրում՝ Կանդակա:

+1 Զեռագրում՝ բիրբիկեցւոցն: Ուղղումն ըստ ճախընթաց օրինակների:

Ջայս ասացեալ եւ ընդ նմա արտաքս և ասէ.

— Որդեա՛կ իմ Կանդոլէս:

Եւ նա ասէ.

— Ասա՛, մա՛յր իմ:

Ասէ ցնա.

— Թէ ոչ էր ի յաջող ժամու հանդիպեալ քեզ դարբն Աղեքսանդրի, ոչ էի ես զքեզ այլ առ իս տեսեալ և ոչ դու՝ զկիսն քո: Եւ արդ եկայք, զի Աղեքսանդրի արժանաւոր ընծայս տալուք, որպէս վայել է դորա իմաստութեանն:

Իսկ մինչդեռ ի ներքս յարբունիսն էին Աղեքսանդրոս և Կանդակայ, վիճէին ընդ միմեանս եղբարքն վասն Աղեքսանդրի. զի կրտսեր որդին ասէր, թէ. «Կամիմ ըմբռնել զնա և սպանանել և տրտմեցուցանեմ զթա-
 87ա գաւորն նորա, որպէս նա տրտմեցուցեալ զկիսն իմ և սպան զհայր նորա»: Իսկ Կանդոլէս վիճէր և ասէր. «Եթէ ոք զնա սպանանել ջանայր, յառաջ ես մեռանիմ և ապա՝ զփրկիչն իմ, և զկնոջն իմոյ ո թոյլ տաց սպանա-
 նել»: Եւ այսպէս վիճէին ընդ միմեանս, իսկ իբրեւ եւ Կանդակայ և ասաց զբանն զայն, ասէ միջին որդի նորա.

— Մա՛յր իմ, Աղեքսանդրոս ասրեցոյց զեղբայրս իմ և զկին դո-
 րա: Արդ, զոր ինչ կամիս, տո՛ւր մեծամեծ ընծայս հրեշտակիդ նորա և ուրախութեամբ դարձոյ զդա առ Աղեքսանդրոս տէր իւր:

Ասէ կրտսեր որդին ցմայրն իւր.

— Մա՛յր, տրտմի կին իմ վասն հար իւրոյ Պոլլոսի, զոր սպան
 Աղեքսանդրոս, և ես կամիմ զնա տրտմեցուցանել և զղեսպանդ նորա
 ունել և սպանանել:

Ասէ ցնա Կանդակէ թագուհին.

— Եւ զի՞նչ ազուտ լինի քեզ դորա սպանանել, որդեա՛կ. զի Աղեք-
 սանդրի այդ ոչ ինչ փոյթ է, զի զեսպան մի է:

Իսկ Կանդոլէս յառաջացեալ ասէ.

— Դա ինձ և իմ կնոջն փրկիչ եղև, և ես կամիմ զդա ամբողջ առա-
 քել առ տէր դորա: Եւ եթէ դու կամիս պատերազմ տալ ընդ իս, զիս
 պատրաստ գտանես:

Եւ Կանդակէ երկուցեալ, զի մի կռուեսցին որդիք իւր ընդ մի-
 87բ մեանս, վասն նորա առեալ զնա մեկուսի՝ ասէ ցնա.

— Աղեքսանդրէ՛, ամենայն ուրեք կորովամիտ և իմաստուն երեւե-
 ցար. արա՛ հնարս, զի մի կռուեսցին ընդ միմեանս մանկունքս իմ
 վասն քո:

Ասէ Աղեքսանդրոս ընդ կրտսեր որդին, որ կամէր սպանանել զնա
 վիճով.

— Թէ դու և քո կին զիս աստ սպանանէք, Աղեքսանդրի այդ զի՞նչ
 վնաս լինի. մի՞թէ ոչ ունի Աղեքսանդրոս այլ անթիւ մարդիկ՝ անպէտ
 իբրեւ զիս, առաքել ի զեսպանութիւն: Ո՞չ գիտես, զի թագաւորք զան-
 պէտ մարդն առաքեն զեսպան, որ ոչ ի պատերազմի և ոչ ի խորհուրդ
 չլինի պիտանացու: Արդ, թէ զիս աստ սպանանես, Աղեքսանդրոս այլ
 բազում ծառայս ունի հրեշտակ առաքել ուր կամի: Բայց թէ կամիք
 զձեր թշնամին զԱղեքսանդրոս զիւրաւ ըմբռնել, դուք խոստացարո՞ւք
 ինձ սակաւ մի պարգեւ, և ես կացից ի տեղուջս և հաւանեցուցից զԱղեք-
 սանդրոս թղթովք գալ այսր: Եւ յորժամ գայցէ սակաւ զաւրաւք ի սահ-
 մանս՝ յիմ բանս վստահացեալ, յայնժամ դուք զձեր թշնամին ի վե-
 88ա րայ անկեալ և ըմբռնեալ արարէք, զինչ կամք լինի ձեր, և հանգերուք
 ի տրտմութենէդ:

Եւ զայս լուեալ, հաւանեցան եղբարքն, իսկ Կանդակէ զարմանայր
 ի միտս իւր ընդ իմաստութիւնն Աղեքսանդրի և առանձինն ասէ ցնա.

— Աղեքսանդրէ՛, երանի էր, թէ դու իմ որդի էիր, և քեւ ամենայն
 աշխարհի տիրէի, զի ոչ թէ պատերազմաւ առեր զամենայն, այլ բա-
 զում իմաստութեամբ:

Եւ Կանդակէ պահեաց նմա զխորհուրդն և ոչ յայտնեաց և ետ նմա
 խրատ և ասէ.

— Մի՛ այլ զեսպան լինիր քոյով անձամբդ:

Եւ նա երգուաւ, թէ՛ ո՛չ լինիմ:

Եւ լետ աւուրց ետ նմա Կանդակէ թագաւորական ընծայս. ետ նմա և
 թագ ի յակունդ ականէ, որ էր բազում քանքարաց ոսկույ, ետ նմա և
 թագաւորական ծիրանիս ոսկեթել և յականց գեղեցկաց կազմեալ, որ
 իբրեւ զաստեղս ճաճանշաւոր փայլէր, և այլ բազում թագաւորական
 ընծայս պատուականս և բազումս, և առաքեաց զնա: Եւ առաքեաց
 զհետ նորա բազում սպասաւորս և զաւրս, մինչ և ուր ինքն կամէր:

Եւ զնաց Աղեքսանդրոս, եկն ի տեղին, որ կոչէր աստուածոց
 88բ վայրք, ի յայրն, զոր ասաց նմա Կանդոլէս, և անդ մատուցեալ Աղեք-
 սանդրոս զոհս՝ եմուտ ի ներքս սակաւ զաւրաւք: Եւ ապա անդ երեւցու-
 ցին ի տունն թնդիւնս և փայլմունս՝ ի նմանութիւն աստեղաց, դեքն և
 տեսիլս ահաւորս և դիւականս: Եւ զարհուրեցաւ Աղեքսանդրոս և ել
 արտաքս՝ տեսանել, թէ զինչ լինիցի այն: Եւ տեսանէր զոմանս նստեալ
 յաթոռս, և փայլէին աչք նոցա իբրեւ զճրագ: Եւ մի ոմն ի նոցանէ ասէ
 ցնա.

— Խնդա՛ւ և ուրա՛խ լեր, Աղեքսանդրո՛ս, ճանաչե՛ս զիս, թէ ով եմ:
Եւ նա ասէ.

— Ո՛չ, տէ՛ր:

Եւ նա ասէ.

— Ես եմ Սեսոնքուսիս աշխարհակալ թագաւորն, որ մաւտ յաս-
տուածքս բնակեալ եմ, բայց ոչ եղէ ես այնպէս բարեբախտ, իբրեւ զքեզ,
զի ես ամենայն աշխարհի տիրեցի, և անուն իմ ծածկեցաւ: Բայց քո
անունդ մնացական լինի վասն Աղեքսանդրի քաղաքին, որ շինեցեր
յնգիպտոս:

Ասէ ցնա Աղեքսանդրոս, եթէ.

— Քանի՞ ժամանակ են կեանք իմ:

Եւ նա ասէ ցնա.

— Բարիոք է մահկանացու մարդոյն ոչ գիտել զաւր մահուն, զի
յոր աւր իմանայ՝ անտի յառաջ մեռեալ լինի սիրտ նորա յահէ անտի:
Բայց յորժամ յանգէտս գայ ի վերայ, ոչ դադարէ շինել և տնկել զաշ-
էջ 89ա խարհս՝ ոչ թուլլելով, թէ մեռանել հանդերձեալ է:

Զայս ասացեալ Սեսոնքուսիս հրեշտակ սանդարամետայինն Սե-
րապեայ:

Եւ ել արտաքս Աղեքսանդրոս և գնացեալ առնու զղաւսսն և զճա-
նապարհն զեպ ուղիղ յամաղունս³⁶⁸ առնէր: Եւ երթեալ եմուտ յաշխար-
հն և գրեաց առ նոսա թուղթ, որ ունէր այսպէս.

Թուղթ Աղեքսանդրի առ ամաղունս

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս ամաղունաց՝ խնդալ: Դիտեմ, զի գիտէք
դուք զկռիւն առ Դարեհ և զգալն իմ զաւրաւք ի հնդկիս և զկոռուին ընդ
Պոլլրոսի: Եւ գտաք անդ արս քաջս զմերկիմաստասէրսն և առաք հարկս
յամենեցունց և զերկիրն ի խաղաղութիւն թողաք և զամենայն ոք՝ յիւ-
րում տեղոջն: Եւ վասն այսր խնդութեամբ ընկալան զմեզ: Եւ անտի
դարձաք և առ ձեզ եկաք: Արդ, դուք եկայք ընդ առաջ մեր, զի ոչ
գամք ձեզ շար առնել, այլ տեսանել զաշխարհդ ձեր և զձեզ: Ո՛ղչ լե-
րուք»:

Թուղթ ամաղունաց առ Աղեքսանդրոս

«Ամաղունաց քաջք և գլխաւոր զաւրացս Աղեքսանդրի՝ խնդալ:
Դրեցաք առ քեզ յառաջ, քան զմտանելն քեզ ի տեղիս մեր, զի գիտաս-
էջ 89բ ցնա և մի գուցէ՝ անարգանաւք դարձիս: Եւ այժմ ի ձեռն թղթոյս հա-

ւատիւ ցուցանեմք քեզ զմեզ և զմեր աշխարհիս իրս: Զի եմք քաջք և
առաքինիք և բնակեալ եմք ի կղզիս ամաղունական գետոյն յայսկոյս:
Եւ կղզոյս շրջափակութիւնն տարոյ գնացք է, և շուրջն գետ է, որ շունի
սկիզբն, և մի մուտ միայն է ի կղզիս: Եւ մեր եմք բնակեալ կանայք՝
կոյսք զինուորեալ բիւրք քսան: Առ մեզ հարկ ոչ կա, զի եմք կոյսք,
որ զայր ոչ գիտեմք, և արքն մեր բնակեալ են գետոյն յայսկոյս, և
զերկիրն վիճակաւ բաժանեալ ի վերայ իւրեանց: Եւ առնեմք ի տարոջն
աւր մի մեծածողով՝ տան Արամաղոյ և Պիսիդոնի, աւուրս երեսուն,
և այնպէս անցանեմք յայսկոյս գետոյն առ արսն մեր: Եւ նոքա առնեն
և մեզ ամուսնութեան մերձաւորութիւն զաւուրս երեսուն: Եւ որք
կամին ապականիլ ի մէնջ, նոքա մնան առ արսն մեր: Եւ որք սիրեն
զսրբութիւն, անցանեն զինուորիլ գետոյս յայսկոյս: Եւ որ ծնանին ի
տղալոցն էգն, նոքա յորժամ լինին եւթն ամաց՝ անցանեն և առ մեզ
սնանին: Եւ յորժամ գայ թշնամի ի վերայ աշխարհիս մերոյ, ելանեմք
հեն: Եւ գնամք ընդ առաջ թշնամեացն ի (սահմանս)⁺ Մեր առաջոյ
էջ 90ա հեն: Եւ գնամք ընդ առաջ թշնամեացն ի (սահմանս)⁺ Մեր առաջոյ
երթամք, և արքն մեր յետոյ գան մեր կաղմեալք, և նոքա զինուորու-
թեամբ: Եւ յորժամ լինի, զի յաղթեմք թշնամեացն՝ ամալթ և անար-
գանք երթայ զհետ նոցա, զի ի կանանց յաղթեցան: Իսկ եթէ մեզ յաղ-
թիցեն՝ ոչինչ է նոցա պարծանք, զի տկար կանանց յաղթեցին³⁶⁹:

Արդ, տե՛ս, թագաւոր Աղեքսանդրո՛ս, մի՛ գուցէ և քեզ այսպէս
լինիցի»:

Եւ Աղեքսանդրի առեալ զգիրն և ընթերցեալ, ժմտեցաւ և գրեաց
նոցա դարձեալ պատասխանի այսպէս. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս ամա-
ղունց՝ խնդալ: Երից բաժին աշխարհիս տիրեցաք և ամենայն ուրեք
յաղթեցաք: Արդ, կարի ամալթալի է մեզ թողալ և ոչ գալ ի վերայ ձեր
զաւրաւք: Արդ, թէ կամիք դուք կորնչել և աշխարհդ աւերակ մնալ,
դուք ի տեղւո՛ջդ կացէք: Ապա թէ գայք ընդ առաջ մեր հնազանդու-
թեամբ, դուք բնակիք յերկրի ձերում և առանց պատերազմի մնայք:
Եւ զաւրսդ ձեր ի դաշտի՛դ կարգեցէք: Եւ թէ զայդ առնէք, երդնում
ձեզ ի հայրն իմ Ամոն և ի մեծն Արամաղդ, զի ո՛չ զրկեմ զձեզ և ո՛չ
գամ զաւրաւք յերկիրդ ձեր՝ նեղել զձեզ: Այլ զոր կամիցիք հարկ տալ,
էջ 90բ զայն առից, և զոր՝ որոշէք ի ձէնջ հեծեալս և առաքէք առ մեզ, ես
ամենայն կնոջ տամ յամիսն հինգ մնաս ոսկոյ, թող զայլ ինչ: Եւ ի
գլուխ տարւոյն արձակեցից զնոսա ի գաւառդ ձեր, և դուք փոխանակ

+ Ձեռագրում աղավաղված է, լրացրինք ըստ E-ի (F սահմանս):

նոցա այս արձակեցէք: Արդ, դուք վասն այսորիկ խորհուրդ անէք
և զոր ինչ կամք լիցի ձեզ, գրեցէ՛ք առ մեզ»:

Եւ նորա խորհուրդ առեալ գրեցին այսպէս.

Թուրք ամազունաց առ Աղեմս(անդրոս)

«Ամազոնաց քաջք և գլխաւորք զաւրացս Աղեքսանդրի՝ խնդալէ Կարգեցաք տալ քեզ ի տարւոջն ոսկոյ քանքարս հարիւր և զքաջս ի կանանց առաքեցաք հինգ հարիւր ընդ առաջ քեզ՝ բերել զոսկիդ, և առաքեցաք հարիւր կին՝ կալ առ քեզ ի զինուորութեան ի տարւոջն: Եւ թէ որ ի զոյցանէ ամբարշտի և ապականեսցի յալլազգոյ, կացցէ ի տեղւոջն ի գաւառն, ուր ապականի, և առ մեզ ալ մի՛ զարձցի: Եւ դու գրեալ ի մեզ ղայն, որ կալ կամենայ, և զայլն ի բաց առաքեալ, և մեր հաւատամք քեզ ղէմ-յանդիման և ի հեռի, զի լուաք զքո անունդ և զբաջութիւնդ: Եւ ո՞վ եմք մեր մատ յալլ աշխարհս, ընդ որ դու անցանես, զի քո կամացդ ընդդէմ կացցուր: Բայց բարութ թուէր մեզ, թէ հաւանէիր և ի մերում աշխարհս բնակէիր: Ո՛ղջ լիբ»:

Նշ 91ա Եւ առեալ զդաս Աղեքսանդրոս եւ կարգեաց զդաս սահման ի վերայ նոցա յամենայն տարող այնպէս առնել: Եւ ինքն առեալ զվարսն, գնալ ի պարասիադացոց աշխարհին եւ կամէր անցանել ընդ գետն: Կոչեաց զմարդիկ աշխարհին, հարցանէր ցնոսա վասն զաւրութեան թագաւ(որ)ին, որ էր յայնկոյս գետոյն պարասիադացոց աշխարհին: Եւ նոքա ասեն ցնա, թէ են թագաւորին այնորիկ (փիղը)՝, որ ի մարոյ կերակրին՝ հինգ հազար, եւ կառք՝ բիր, եւ հեծեալք բազում բիրք:

Զայս լուեալ Աղեքսանդրոս, աւար առեալ զաշխարհն յեզր գե-
տոյն և զմնացորդս Հնդկաց աշխարհին, և դարձաւ անդրէն և ընկաւաւ
թուղթ յԱրիստոտէլէ, որ էր գրեալ այսպէս. «Արիստոտէլ Աղեքսանդրի»
խնդաւ: Տարակուսեալ եմ և ի խնդիր, թէ զի՞նչ համարեցայց զքո գործդ
զառաջին կամ զվերջին. քանզի Արամազդ վկայէ և Պիսիդոն, զի ի բա-
զում վտանգ մատնեցեր զանձն քո և յամենայնէ զերծար և, երկրորդ,
ի բազում ձմեռն՝ մտեալ ապրեցար: Եւ զի՞նչ ասեմ քեզ իրք, որ երե-
սուն ամս եղեն, թէ զի, ասեն, թէ Աղեքսանդրոս յարեմտից յարեւելս հՀաս,
խնդութեամբ ընկալան զնա եթէոպացիքն և սկիւթացիքն, եգիպտացիքն
և արաբացիքն և ամենայն ազգք՝ ոմանք յարեմուտս և ոմանք յարե-

+ Գրչական բացթողում. լրացումն ըստ Հետագա խմբագրության (Է, 229 կն):

ւելս: Եւ այլքն, որ թուէին, թէ չիցեն քեզ հնազանդ, նոքա լառաջեցին աղաչելով, զի բարեկամ լիցիս նոցա: Զարմանալի են գործք քո, թագաւոր նման աստուածո՞ցն: Ո՞ղջ լեր»:

Եւ առեալ զգարսն, Աղեքսանդրոս զնաց ի Բարեւոն³⁷¹, որ է Պաղ-
տատ: Եւ հասեալ անդ, մեծ պատուով ընկալան զնա, և մատուցեալ
զոհս աստուածոցն, որ անդ էին, և նստեալ ի հանդէս, յորում գաւտէկ-
ոիւրն լինէին:

Եւ ապա յետ այսորիկ գրէ թուղթ յՈլումբիադայ մայր իւր, որ ասէր
այսպէս. «Թագաւոր Աղեքսանդրոս քաղցր մար իմոյ Ոլումբիադայ՝
խնդալ: Ի յառաջին գործելոցն մինչև յայն, որ յԱսիա իրք եղեն, թուի,
թէ գիտէք դուք յիմ թղթոցն, զոր գրեցի: Կամեցա՛յ այժմ և վասն վերին
ճանապարհին գրել քեզ, քանզի գնացի ես զաւրաւք հարիւր և յիսուն
հազարաւք յայնկոյս, քան զաշխարհն Բաբելոնի»|| և դարձեալ արարի
այլ ճանապարհ՝ բազում աւուրց գնալով ընդ անապատս և ընդ ահաւոր
վայրս, մինչ զի ի բալէն ոչ կարէաք տեսանել զմիմեանս: Եւ ի տեղացս
յայացանէ եկաք ի Պարասանկաս⁸⁷² աւուրս եւթն և եկաք ի գետ մի, որ
կոչէր Բերմողոն, որ ելանէ ի Պոնտոս⁺, դաշտ ունելով իւր դաշտային
գնացս: Ունի ի միջի և կղզի մեծ, յորում բնակեալ են ամազոնացիք
կանայք, որ մեծն են և գեղեցիկ, քան զայլ կանայս: Են բարաւք սըր-
կանայք և առաքինիք և ունին հանդերձս ձգածուս ծաղկեայս: Եւ ունին
զէնք արծաթի և են ոսկի ձկուաւք, զի պղինձ և երկաթ ոչ կա առ նոսա:
Եւ են հանճարով և իմաստութեամբ զարգարեալ: Եւ մեք բանակեցաք
եւ են հանճարով և իմաստութեամբ զարգարեալ: Եւ մեք բանակեցաք
առ գետովն, զի ոչ կարացաք անցանել, զի ունէր գետն անհուն գա-
զանս և սև քարինս: Եւ նոքա անցին առ մեզ, և առաք ի նոցանէ հարկս:

Եւ անցաք, գնացաք ի կողմն Կարմիր ծովուն, ի նեղ տեղի, քան-
զի յաջ կողմանէն լեռոն բարձր էր և սաստիկ, և ի ձախ կողմանէ՝
ծովն: Եւ մեր հանգաք զւարաւքն զաւուրս տասն||և դարձեալ անտի
եկաք ի գետ մի աղտաւ³⁷⁵ ջուր: Եւ յայն տեղի ոչ տեսանէաք զերկին,
և ոչ զերկիր՝ ի բալէն: Եւ էին անդ բազում խուժաղուժ ազգք բնակեալք,
տեսաք ի նոսա շանագլուխ մարդիկ, տեսաք և անգլուխ մարդիկ, որ
զաչս և զբերանսն ի կուրծսն ունէին իբրև զծակս, և էին ծակելով զեր-
կիր՝ ի ներքս բնակեալ շորս ազգք և քսան թագաւորութիւն: Եւ էին
ազգքն մարդակերք, շաղդակերք, վայրենիք, զազրագործք, զորս հա-
լածեալ փախուցի զնոսա ի կողմանս հիւսիսոյ՝ բնակեալ ի ներքոյ

+ Ձեռագրում «Պատոս», որն ապա սրբագրված է «ն»-ի հավելումով՝ Պոնտոս (հմմտ. Հեռագա խմբագրության «Պատոս»-ի հետ, E, 230):

ամուր պարսպաց և երկաթի դրանց, զի ոչ համարեցայ զնոսա արծա-
նի ի մէջ այլ մարդկան բնակել:

Եւ ի նոցա տեղոյն նաւակաւ եկաք ընդ ծովն և գտաք քաղաք մի
գեղեցիկ, որոյ անունն էր Արեգ քաղաք: Եւ էր շուրջշափ պարսպին հա-
րիր և քսան ասպարէս, և էին նորա երկոտասան բուրգն ոսկով և
զմրխտով շինեալ, և մին բուրգն ունէր աստիճանս քսան ի վերելանոյ:
Եւ կայր ի վերայ նորա կառք մի ձիոյ՝ ոսկով և ի զմրխտով շինեալ.
էջ 93ա և վասն շամանդաղին ոչ կա՛րէաք զնա դիւրաւ տեսանել, վասն զի ոչ
գտանէաք զլոյս արեգական:

Եւ դարձեալ զնացաք անտի, և երթալին առաջի մեր զամբարաւորք
և կանթեղաւորք՝ ունելով վառեալ առաջի մեր արծաթի պարսիկ զամ-
բարս: Եւ եկաք ի Տաւնաւիս³⁷⁷ գետ, որ հոսի յԱսիա և յԵւրոպիա: Եւ
անդուստ խաղացեալ եկաք ի պաղատ թագաւորացն ի Քսէրքսի՝ և ի
Կաւտսի և գտաք անդ՝ մեծ տունս ոսկով և արծաթով լի և նշանաւոր
քսիստին³⁷⁸ ոսկիս բազումս և այլ բազում պիտանի իրս: Եւ գտաք հաւ
մի՝ ի լարանոց³⁷⁹ ոսկի կախեալ ընդ ձեղանցն, զոր ասէին, թէ յորժամ
կամի թագաւորն ղեսպանի պատասխանի առնել, հարցանէ ընդ հաւն
հնդիկ բարբառով, և նա մարդկեղէն ձայնիւ պատասխանի առնէ: Եւ
տեսի զհաւն, և էր գեղեցիկ և կանաչ և փոքր իբրեւ զաղաւնի մի: Եւ
ասացին, զի բազում ժամանակք էր, զի կայր անդր: Եւ ես կամեցայ
իջուցանել զնա՝ զի առից և առաքեցից քեզ: Եւ ասէ ցիս քորմն. «Մի՛
առնուլ, ապա թէ ոչ՝ մեռանիս, Աղեքսանդրէ՛»: Եւ ես, իբրեւ լուայ,
էջ 93բ թոյլ ետու, և յայն արքունիսն աւթեցաք զգիշերն: Եւ կայր խառնաբան
մի արծաթի ի նմա մեծ, որ տանէր սափորս երեք հարիւր և վաթսուն,
զոր շափեցաք (ի) մեծ ճաշն, յորում զզոհսն արարաք, և այլք բա-
զումք նոյնպէս: Եւ էր տուն մեծ, և կայր պատկերահան ի նմա
Քսերքսէս թագաւոր, որ ի նաւարկութիւն ընդ աթենացիս: Եւ կայր անդ
աթոռ, և ի վերայ աթոռոյն՝ խորան ոսկի, և շուրջ զաթոռովն կայր գի-
նոյ աման ոսկի, որ էր բարձր վեշտասան կանգուն և ունէր ի վերելք
երկոտասան աստիճան: Եւ կայր ի վերայ նորա ոսկի արծիւ մի, և թեքն
տարածեալ ի վերայ ոսկի ամանին բոլոր: Եւ կայր ի վերայ շինած ոսկի
բարունակ, և խաղող ի նմա սպիտակ և սև, և այնպէս գեղեցիկ, որ ի
բազմութենէն ոչ կարացի զամենայն գրել:

Ո՛ղջ լիւր, մա՛յր իմ»:

Յաղագս դաւոյն Անրիպատրեայ և այլոց բարեկամացն և մահադեղին

Մինչդեռ էր մեծն Աղեքսանդրոս ի Բաբելոն և հանդերձեալ էր մե-
ռանել, եղև յայտնի նշան այսպիսի. կին մի ծնաւ ի գաւառէն մանուկ,
որ վերին կողմն մինչև ի պորտն՝ զամենայն ինչ մարդոյ ունէր նմա-
նութիւն, իսկ ներքին կողմնն՝ զազանաց նմանութիւնք էին՝ առիւծոց և
էջ 94ա ընձուց և գայլոց և շանց: Եւ այնպէս յայտնի երեւին կերպք գաղա-
նացն, զի ամենայն ոք ճանաչէր, և իբրև կենդանի շարժէին գաղանքն:
Իսկ մարդոյ մարմինն մեռեալ և կապուտակ էր: Եւ իբրև ծնաւ կինն,
առեալ եղ վաղվաղակի զմանուկն ի կտաւի և ծածկեաց և առեալ եկն
առ թագաւորն: Եւ եկեալ առ սենեկապետն, ասէ ցնա.

— Իմացո՛ւ թագաւորին վասն իմ, զի ունիմ պիտանի իրք ցուցա-
նել նմա:

Իսկ յար հասարակն Աղեքսանդրոս ի քուն կայր ի սենեակն իւր,
և իբրև զարթեալ, իմացոյց նմա սենեկապետն: Եւ երբ զկինն առա-
ջի նորա և հանեալ զոր անդր կային, եցոյց նմա զգարմանալի իրքն
և ասէր.

— Զէ՛ յայլոյ ծնեալ, այլ ես եմ ծնեալ զայդ:

Եւ տեսեալ զայն, Աղեքսանդրի զարմացաւ և կոշեաց զմոզսն և
զքաղղէացիսն, զնշանալոյծսն և ասէ.

— Քննեցէ՛ք յարուեստդ ձեր վասն այս իրացդ. և մեռանի՛ք, թէ
զճշմարիտն ոչ ասէք:

Եւ էին արքն այնքիք նշանաւորք և անուանիք յարուեստն, բայց
էջ 94բ մին ի նոցան(է), որ կարի իմաստունն էր, ոչ էր անդ, զի ի ճանապարհ
երթեալ էր: Իսկ որ անդն էին, ասացին.

— Թագաւո՛ւր, նշանս ցուցանէ քեզ այլ մեծութիւն վասն գաղա-
նացդ, զի հզաւրք են գաղանքդ և ի ներքոյ մարդկային մարմնոյդ, զի
այլ բազում հզաւրք թագաւորք հնադանդին քեզ:

Եւ նոքա զայս ասացին և ղերման ի թագաւորէն: Իսկ յորժամ
եկն զարաւոր նշանալոյծն³⁸³ ի ճանապարհէն առ Աղեքսանդրոս և
ետես զնշանն, զոշեաց ձայնիւ մեծաւ և պատառեաց զհանդերձս իւր և
յոյժ վշտացաւ ընդ մահն Աղեքսանդրի: Եւ Աղեքսանդրոս իբրև ետես
զնա այնքան արտասուեալ և լացեալ, երկեաւ սաստկապէս և ասէ ցնա.

— Մի՛ երկնչիր, ասա՛ համարձակ, թէ զինչ է նշանդ:

Իսկ նա արտասուաւ յոգւոց հանեալ ասէ.

Ասէ ցնա Աղեքսանդրոս.

be how much.

— Ու՛շ քաջ քան զամեն||նայն մարդիկ, մարդոյ մարմինն այն դու իսկ գազանքդ՝ մարդիկդ, որ շուրջ կան գրե: Եւ եթէ մարդոց մարմն կենդանի էր և գազանայն՝ մեռեալ, հանդերձեալ էիր ամենեւցուն եւ, իսկ յորժամ մարդկային մարմինն մեռեալ է և գազանայն՝ կենի, հանդերձեալ ես դու սպանմամբ մեռանել ի դոցանէ: Զի որպէս անքն ոչ ոնին մարդկային իմաստութիւն, այնպէս և որ բարեքդ քեզ երեին, ոչ են սիրելիք, այլ իբրեւ զգազանք՝ սպանիչք: Զի եւմ դու վախճանիս, խառնակի երկիր և շփոթի, և դոքա ինքեանք մեռանս սրով սատակեն և կորուսանեն:

Իսկ Աղեքսանդրոս իբրև զայս լուաւ, յոգւոյ հանեալ արտասուաւ քսասց լալով:

٤٢ ٩٥٢

Եւ եղև իմն աշտպիսի պատճառ Աղեքսանդրի, քանզի մայրն նորա Ոլտմբիա բազում անգամ գրեաց առ նա վասն Անթիպատրեայ⁵⁸⁶, իսկ Աղեքսանդրոս դժուարէր և անարգէր զմայր իւր: Եւ սակայն ի բազում անգամ գրելն կամեցաւ հոգալ, զի գիտէր զսաստիկ թշնամութիւն Անթիպատրայ ընդ մայրն իւրում, և կամէր լուծանել զայն: Եւ առաքեաց և կոչեաց ի Մակեդոնիէ ի Կրատերոն զԱնթիպատրոս:

Եւ իմացեալ Անթիպատրոս զհնարսն Աղեքսանդրի, հնարեցաւ և ինքն ի ձեռն սպասաւորացն Աղեքսանդրի մահ նմա, քանզի երկնչէր ի բարձրամտութենէն Աղեքսանդրի վասն յաջողութեանցն, որ եղէն նմա: Եւ առաքեաց Անթիպատրոս և ետ բերել զգոքսական³⁸⁸ դեղն, զոր գիտէր յոյժ դժնդակ: Եւ արկեալ զնա ի կաշէ թրջեալ աման³⁸⁹ և կարել ամուր, քանզի այլ աման ոչ կարէր զնա ունել՝ ո՛չ պղնձի, և ո՛չ կաւեայ և ո՛չ փայտէ, զի վաղվաղակի պատառէր: Եւ եղեալ զնա յերկաթի տուփ, ետ ի Կասանդրոս³⁹⁰ եղբայր Յուլիեայ տակառապետին:

49 96 m

|| Եւ առեալ Կասանդրի զգեղն, գնաց ի Բարեղոսն և գտանէ զՍողոմոնսն³⁹² բարեկամ Աղեքսանդրի և իւր տրփող:

Եւ եղև, զի յաւուր միում Աղեքսանդրոս ի խնդովեան էր ընդ բարեկամս իւր, զի գային առ նա ի բաղում աշխարհաց մեծամեծք՝ պսակել զԱղեքսանդրոս ի Բաբելոն, և նա ուրախացեալ զինով մինչև յերկոյն և յարուցեալ ի հանգիստ զնայր ի սենեակ իւր։ Իսկ Միդոն բարեկամս իւր եկն առ նա և ասէ, թէ. «Քո բարեկամքն ամենեքեան բարեկամս իւր եկն առ նա և ասէ, թէ. «Քո բարեկամքն ամենեքեան ժողովեալ կան և աղաչեն զքեզ, զի գացես և ուրախ լիցիս ընդ նոսա»։

Եւ Աղեքսանդրոսը՝ ճառանկալ եկաւ անոնց մօտ։
Եւ էին ժողովեալ բարեկամք նորա քսան՝ Պերդիկաս, Մելեդրոս,
Միթոն, Լեոնատոս, Կասանդրոս, Պովկիստէս, Պտղոմէոս, միւս ալլ
Կասանդրոսն, Լիւսիմաքոս, Փիլիպոս, Ուվկիաս, Եմենէս, և բժիշկ Փի-
լիպոսն, Ներատոս Կրետացի, Երէպեսոս, Արիստոն, Փարսալիոս, Փիլի-
պոս, որ ամենայն հնարից գիտող էր, Ֆիլոտաս, Մենանդրէ։ Ի սոցանէ
հինգն՝ Պերդիկաս, և Պտղոմէոս, Ուվկիաս և Լուսիմաքոս և Կասանդ-
րոս, ոչ գիտէին։ Իսկ ալլքն ամենեքեան միաբանեալ էին ընդ Յուլիայ
և ընդ Կասանդրայ և երգուեալ միմեանց, զի ցանկային ոսկւոյն և
ընչիցն Աղեքսանդրի և յալսանի ոչ իշխէին առնել նմա չար, խորհեցան
ի ծածուկ նենգել։

Եւ Աղեքսանդրոս տեսեալ զնոսա, ուրախ եղև և խնդրեցեալմբ բազմեացաւ ընդ նոսա և խնդրեցազ զինի: Իսկ Յովլտո տակառապետն լցեալ զգինին լի մահաբեր զեղովն, եղ ի ձեռինն Աղեքսանդրի: Եւ իբրև էարբ զգինին լի մահաբեր զեղովն, եղ ի ձեռինն Աղեքսանդրի: Եւ իբրև էարբ

Աղերսածնորոս զգիրնին, գոհաց
զլեարդն և խոցեալ զնա զեղոյն, և ի ցաւոյն ոչ կարաց հանդուրծել:
Յարուցեալ գնաց յարբունիսն և հրամայեաց նոցա, զի մի՛ խափանես-
ցեն զուրախութիւնսն: Իսկ նորա երկուցեալք, յոյժ լին զգիրնարբուսն,

«**Հեռագրում՝ Պերդիկոս:** Ուղղումն ըստ նախընթաց կիրառության:

քանզի կասկածեցին, թէ իմասցի Աղեքսանդրոս և շար առնիցէ նոցա:

Իսկ Աղեքսանդրոս գնացեալ յարքունիսն՝ կամեցաւ շրջել զգինին՝ զի սովոր էր այնպէս առնել, և խնդրեաց թե: Իսկ Յուլիոս թացեալ ի դեղն թեն, ետ յԱղեքսանդրոս: Եւ իբրեւ արկ ի բերանն զթեն, յոյժ ազդեաց դեղն, զի ընդ մարմինն անապակ շփեալ եղև: Իսկ Աղեքսանդրոս տագնապեալ ի ցաւոյն և յործկալոյն զգիշերին ամենայն, և կտրատեալ աղիքն, ելանէր արտաքս, և նա համբերէր դառն ցաւոցն:

Եւ ի միւսում աւուրն ապա գիտացեալ Աղեքսանդրոս, զոր ինչ արարին ընդ նա, զի լեզուն կարի վտանգեցաւ: Եւ հրամայեաց զամենեւեան արտաքս հալլել, զի սակաւ մի խաղաղացեալ հանգիցէ: Եւ ոչ կարէր խաղաղանալ վասն բազմաց մտանելոյն առ նա:

Եւ իբրեւ գիշեր եղև, հրամայեաց արտաքս հանել զամենեւեան՝ և Հոռոսանէ կին իւր, և՛ զայլ կանայսն: Եւ հրամայեաց բանալ զպատուհանն, որ էր ի գետն կոյս, որ կոչի Եփրատ, որ անցանի ընդ մեջ Բաբելոնի: Եւ ոչ զոր եթող ի պահապանացն կալ անդ, որպէս սովոր էին: Եւ իբրեւ եղև ի մէջ գիշերի, յարուցեալ, ի շորսն գնայր յափն գետոյն և համբարձեալ զաշս իւր ընդ երկինս և ասէ.

— Եթէ իցես ուրեք, աստուած, որ ես ոչ գիտեմ, որ մահու իշխանութիւնս ունիս, աւգնեա՛ ինձ ի մեծ նեղութեանս:

Եւ զայս ասացեալ, լուեալ դադարեաց սակաւ մի, յապահով առնոյր ի ցաւոցն:

Իսկ Հոռոսանէս կին նորա, ընթացեալ լալով, գիրկս արկ նմա և ասէ.

— Զանձդ անփոյթ առնելով ի մահ ետուր, զիս՝ զայրիս և զգերիս, ո՛ւմ յանձն առնես: Զի հայրն իմ Դարեհ վախճանեցաւ և զքիս ի քեզ վստահեցաւ, իսկ այժմ ի քէն զրկեալ յո՛վ թողուս զիս:

Եւ Աղեքսանդրոս յողոց հանեալ ասէ.

— Ո՛վ Հոռոսանէս, իմ կորուստս դեռ թեթև է քեզ, ապա և ոչ զքեզ կենդանի թողուն, բայց զայն այժմ մի տք լուիցէ:

Եւ Հոռոսանէս յարեաւ գնաց ի տուն:

Եւ իբրեւ առաւաւտ եղև, հրամայեաց, զի Պերդիկաս և Պտղոմէոս և Լուսիմաքոս մտցեն առ նա, և այլ ոք մի՛ մտցէ մինչև կտակ գրեացէ, զոր ինչ կամի: Եւ իբրեւ ելին նոքա, կոչեաց զերկու մանկունսն՝ Էփրոփանէս և զՀերմոգինէս, և սկսան գրել զկտակն: Եւ հրամայեաց դարձեալ առ ինքն կոչել զՊերդիկաս և զՊտղոմէոս և զՈղկիաս և զԼուսիմաքոս: Եւ իբրեւ եկին նոքա, յանկարծակի գոչին եղև մակեդոնացի զաւ-

րացն, և խոսվեցան, քանզի լուան, թէ սպանին սենեկապանքն զթա-
գաւորն:

Իբրեւ լուաւ զայն Աղեքսանդրոս, այլև Պերդիկաս իսկ եկն և գիտացոյց, զոր ինչ ասէին նոքա: Եւ հրամայեաց Աղեքսանդրոս առնուլ զինքն գահոյեւքն և դնել ի տեղի, որ տեսանէին գնա գաւրքն յանցա-
էջ 98բ նելն: Եւ զգաւրավարսն միայն հրամայեաց բերել, զի տեսցեն գնա, զի ընդ մի գոռոն մտցեն և ընդ միւս այլ գոռոն ելցեն, զի մի ընդ միմեանս բախեսցին արտասուաւ: Եւ գային անցանէին առ նո-
ւալ լալով և յողոց հանելով, և ոչ ոք էր յայնժամ, որ ոչ արտասուեաց վաւ լալով և յողոց հանելով, և ոչ ոք էր յայնժամ, որ ոչ արտասուեաց: Եւ և աւաղեաց ի վերայ ողորմ մահու մեծ թագաւորին Աղեքսանդրի: Եւ մաւտ կացեալ զարքն ասէին.

— Ո՛վ, Աղեքսանդրէ՛, դու ահա լքանես, թողուս զմեզ: Կորեաւ Մակեդոնիա ի քո վախճանելո: Կաւ էր և մեզ մեռանել ընդ քեզ, որ արարեր զՄակեդոնիա փառաւոր և անուանի քոյին քաջութեամբդ: Իսկ Աղեքսանդրոս լայր դառնապէս իբրեւ ետես զգաւրսն իւր: Եւ նոքա լային ի վերայ մանուկ թագաւորին իւրեանց: Եւ իբրեւ անցին մակեդոնացիքն, հրամայեաց Ողկիասու զընթեռնուլ զկտակ անգար-
ձին իւրոյ առաջ և գաւրացն: Եւ էր պատճէն կտակին այսպէս.

Կտակ Աղեքսանդրի³⁹⁶

«Թագաւոր Աղեքսանդրոս՝ Ամոնայ և Ոլումբիադայ որդի, մակեդոնացուց և հոռոսացուց, սպարապետաց և իշխանաց խորհրդիւ...»⁺

+ Բնագիրն այստեղ ընդհատվում է. տե՛ս մանրամասն ձեռագրի նկարագրութեան մեջ:

Ապա եկեալ առ մայրն իւր և ասէ.

— Մա՛յր իմ, վասն է՞ր պահէիր յինէն և ոչ ասէիր զճշմարիտն: Եւ ես գիտեմ, զի զքեզ խաբեալ է նեգղանիբոս թագաւորն Եգիպտոսի:

Եւ մայրն լուռ եղև և ոչ կարաց տալ նմա պատասխանի առ այն⁺: Յայնժամ Աղեկսանդր, բացեալ զբերանն իւր՝ ասաց.⁴

Ա — Օձն էր կորըստեան պատճառ,
Որ հՀան զԱղամ ի դրախտէն.

Հանց նեգղանիբոս արար,
Զկինն հՀան ի Փիլիպոսէն:
Ի կերպ վիշապի դարձաւ
Եւ գռչեաց սաստիկ մեծաձայն,
Սողաց և ի գիրկն ելաւ,
Շունչն էառ զհոտն ի դիմէն:

Գ Կինն, որ խայտաի⁺ մեղօք
Կամ բնկնի ի ճօշ 'ւ ի բամբաս⁺,
Թող նա հանց որդի բերէ,
Զինչ երեր այս Օլոմպիաս:

Դարձեալ ի ցլազլուխ ձին իւր ի ասաց այսպէս⁺.

Դ — Յլազլուխ ձին ի ծովէն ելաւ
Եւ եկաւ դուռն արքայական.
Աղեկսանդր, երբ զայն տեսաւ,
Նայ ասաց. «Փա՛ռք քեզ տիրական,
Ինձ պարտ է հեծնուլ զդա
Ու տիրել զաշխարհս ամենայն»:

Ե — Ա՛յ ձի, զքեզ գովել կամիմ,
Յլազլուխ ծընունդ ծովային.
Բաշքի⁺ հըրեղէն է քո,

+ B₁ Եւ մայրն... առ այն չի:

+¹ B₁ շաղախի փխ խալտաի:

+² B₁ լեզուի բանբասանաց փխ ճօշ 'ւ ի բամբաս:

+³ B₁ այսպէս չի:

+⁴ B₁ կերպի փխ բաշքի:

Գ

Հանքըդ ու մէջքդ յառիժ նմանին,⁺
Սըմբակդ յօրինած, կաղմած,
Հանց ուժեղ, զինչ ֆիլն ահագին.
Երանի տամ այն մանկանն,
Որ կառօքըդ քո յորդորին:

Յորժամ եղև մանուկն Աղեկսանդր վեշտասան⁺ ամաց, յայնժամ գնաց ի ցլազլուխ ձին իւր և մեծաւ ահիւ հեծաւ զնա և յոյժ երկնչէր նստիլ ի վերայ ձիուն: Յայնժամ յառաջ եկեալ վարդապետն իւր մեծն Արիստոտէլ և ասաց գովասանքս⁺.

Ե Ե — Տէ՛ր և տենչա՛լի տըղայ⁺
Ի քաջանց աղ(զիս)՝ վեհակայ.
Զերիվարդ, որ ափ ածեր
Եւ հեծար անվախ ի վերայ.
Լե՛ր ամուր և պատրա՛ստ կացիր,
Դա է ձի, և դու՝ մեծ արքայ,
Դու՝ աստուաղո՛յգ պատկերք,
Դա՛ ծընունդ ծովին, որ ծըփայ:

Զայս լուեալ Աղեկսանդր ի վարդապետէն իւրմէ Արիստոտէլէ, յայնժամ սկսաւ խաղալ և ընթանալ այսր և անդր՝ ուր և կամէր: Եւ յայնմ օրէ ալ ոչ ես դադարէր նստիլ ի տան:

Վասն ղեսպանացն, որք եկին ի Դարեմէ
Ե պատասխանիքն Աղեկսանդրի⁺

Եւ այսմ ժամանակիս եղև, զի եկին ղեսպանք ի Պարսից Դարեհի մեծ արքայէն և պահանջէին զհարկն արքունի, քանզի սովորեթիւն էր, որ յամենայն ամ-ամի տայր Փիլիպոս հայրն Աղեկսանդրի հարկս Դարեհի Պարսից արքային:

Եւ զայս լուեալ մանուկն Աղեկսանդր՝ զգալ ղեսպանացն Դարեհի, յայնժամ յարուցեալ եկն առ հայրն իւր Փիլիպեայ և ասէ.

+ A₁ առիժա նմին, B առիժոյ նմին: Ուղղումն ըստ Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարան, Քյուրտյան հավաքածո, ձեռ. N 280, p. 13p:

+¹ B₁ հեղեղասան փխ վեշտասան:

+² B₁ գովասանքս չի:

+³ B₁ արքայ փխ տըղայ:

+⁴ B₁ Զայս լուեալ... պատասխանիքն Աղեկսանդրի չի:

— Հա՛յր, վասն է՞ր են եկեալ զոքա կամ զի՞նչ խնդիրք ունի՞նք
ի քէն⁺ կամ զի՞նչ պահանջէն:

Ասէ հայրն.

— Եկեալ են առնուլ յինէն զսահմանեալ հարկն արքունի:

Ասէ Աղեկսանդր.

— Հա՛յր իմ, թո՛ղ ինձ⁺, զի ես աշօր տաց նոցա պատասխանի՞նք:

Ասէ հայրն.

— Եղիցի՛ր ըստ կամաց քոց. ե՛րթ, ե՛ր խօսեաց:

Աղեկսանդր եկեալ առաջի ղեսպանացն Դարեհի և ասաց.

(բ)

— Աղեկսանդր յառաջ երեկ,

հօսեցաւ բան զարմանալի.

Ասաց, թէ՛ Այլ ոչ տամ հարկ

Ու զտուեալն առնում Դարեհի:

(ժ)

— Իմ բերնես պատուէ՛ր տարէք

Դարեհի Պարսից արքային,

Թէ՛ Փիլիպոսի որդին

Աղեկսանդր մեղ զայս կու խօսի:

էջ 240ա

Յորժամ ղեսպանքն Դարեհի աշակիսի պատասխանիս լուան
Աղեկսանդրէ, ամօթալից ելեալ գնացին առ Դարեհ արքայն Պարսից
և պատմեցին նմա՝ զամենայն, զոր ինչ լուան յԱղեկսանդրէ: Յոր-
ժամ լուաւ Դարեհ ընդդէմ պատասխանիսն Աղեկսանդրի, յոյժ հիա-
ցաւ: Յայնժամ ժողովեաց Դարեհ զամենայն գէտս պարսից և ասաց
նոցա վասն Աղեկսանդրի, թէ. «Այսպէս խիստ պատասխանիս
տուեալ է ղեսպանաց իմոց, աղաչե՛մ ղձեղ, հայեցարո՛ւք ղոք ի
աստղն և ծանուցէ՛ք ինձ վասն նորա, թէ ինչ լինելոց է»⁺: Եւ նոքա
եկեալ երեսաց արքային, ի միասին հայեցեալ ի աստղն, ճանաչեալ
ասեն Դարեհի աշակէս.

ժա

Ժողովեալ ի միասին

Իմացան զշալքն⁺ առիւծին.

Ասին, թէ. «Հասնի օրերըն,

Սև դարէր բերէ Դարեհին»:

+ B₁ զի՞նչ խնդիրք... քէն չի:

+1 B₁ Հայր... ինձ չի:

+2 B₁ և ասաց նոցա... լինելոց է չի:

+3 B₁ զզօրութիւն փի զշալքն:

ժբ

— Դարեհ՛, զի՛ր ականջ բանիս,

Հաւատա՛ր ղու և մեղ լըսէ.

Աշխարհս է քամոյ նըման,

Որ ի վեր, ի վայր կու հոսէ:

ժգ

Ջնջեալ է բախտիդ քո գիրն

Ու մահուդ օրըն մօտեր է.

Լննու զթագն ու զթախտըն քո

Աղեկսանդր որդին Փիլիպէ:

Ջայս լուեալ, Դարեհ առաւել տարակուսեցաւ և ոչ գիտէր, թէ
զինչ արասցէ ընդ Աղեկսանդրի:

Վասն երբալոյն Աղեկսանդրի ի պատերազմ
և յաղթեալ զնոսա՛

Յայսմ ժամանակիս եղև, զի յարեան ոմանք ի վերայ Փիլիպո-
սի հօրն Աղեկսանդրի, յարեմտեանք, և կամէին գալ և պատերազմել
ընդ Փիլիպոսի: Եւ Աղեկսանդր առեալ հրաման ի հօրէն և էառ ընդ
իւր հեծեալս և հեծաւ ի ցըլադուխ ձին իւր և գնաց ընդդէմ թշնա-
մեաց հօրն պատերազմել: Եւ գնացեալ՝ զամենեւեան բնաջինջ
արար և էառ զաւարս նոցա և հնազանդեցոյց իւրեան զաշխարհն
զայն և մեծաւ յաղթութեամբ և ուրախութեամբ դարձաւ առ հայրն
իւր:

Վասն գալտեան մեծ իշխանին պատերազմաւ
ի վերայ Փիլիպոսի բազաւորին⁺

էջ 240բ

Դարձեալ յայսմ ժամանակիս կար ի Թեսաղոնիկէ մեծ իշխան
մի մանուկ տիօք⁵: Սա լուաւ վասն գեղեցկութեան Օլոմպիայ՝ մօրն
Աղեկսանդրու, էառ ընդ իւր հեծեալս բազաւորս և եկեալ ի Փիլիպոս-
Աղեկսանդրու, բռնութեամբ⁺ յափշտակել զՕլոմպիայ: Յայնժամ
պօլիս և կամէր բռնութեամբ⁺ յափշտակել զՕլոմպիայ: Յայնժամ
Փիլիպոս արքայն՝ հայրն Աղեկսանդրու, տարակուսեցաւ յոյժ և ոչ
գիտէր, թէ զինչ արասցէ, զի ո՛չ էր անդ որդին իւր Աղեկսանդր, և
ո՛չ հեծեալազօրքն իւր⁺: Բայց սակաւ զօրօք ել ընդդէմ իշխանին և

+ B₁ Ջայս լուեալ... յաղթեալ զնոսա չի:

+1 B₁ խորագիր չի:

+2 B₁ բռնութեամբ չի:

+3 B₁ և ոչ հեծեալազօրքն իւր չի:

եղ ընդ նմա պատերազմ: Եւ եղև թագաւորն Փիլիպէ խոցեալ և էր ի մեծ տագնապի:

Եւ իբրև լուաւ Աղեկսանդր վասն գալոյ իշխանին ի վերայ հօրն իւրոյ, յայնժամ գոռաց իբրև դառիւծ և եկեալ եհաս ի վերայ զօրաց իշխանին: Եւ իսկոյն հսպան իշխանն և զզօրս փախստական արար և զմնացեալսն՝ հնազանդեցոյց իւրեան և զհայրն իւր եհան ի ձեռաց նոցա և հտես, զի խոցեալ էին զհայրն: Եւ էր ի մեծ նեղութեան, որ և ետ երից ամաց մեռաւ թագաւորն Փիլիպէ յայնժամ խոցեն: Եւ մանուկն Աղեկսանդր եկեալ առ մայրն իւր և ասաց ցնա.

— Ո՛վ մայր իմ, գիտացի՛ր, որ այլ ո՛չ նստիմ ի տան, այլ երթամ առնուլ զվրէժս նենգողէն քո Նեգդանիբոսէ՝ Եգիպտոսի արքայէն, զոր ես հայեցեալ ի աստղն և տեսի զամենայն: Եւ ահա ժամ է ինձ երթալ ի վերայ նորա: Եւ ասաց բանս զայս.

ՃԴ — Մա՛յր, դեմ կասէիր դու ինձ,
Թէ՛ Յընունդ ես դու շատուածոց.
Ապա գործքդ յայտնի եղաւ,
Որ խաբեաց զքեզ Նեգդանիբոս:
ՃԵ Հեծնում զիմ ցըլազլուխն
Ու գերի առնեմ զԵգիպտոս.
Դամ¹ զտունդ յաւարի առնեմ,
Ըսպանեմ զքեզ, զՆեգդանիբոս:

Եւ յայնժամ օրէ խորհէր Աղեկսանդր, թէ որպէս երթիցէ առ Նեգդանիբոս, զի ոչ ճանաչիցեն զնա:

էջ 241ա Վասն երթալոյն Աղեկսանդրի Եգիպտոս
և սպան զՆեգդանիբոս²

Յայնժամ յարուցեալ Աղեկսանդր գաղտ ի մօրէն և եմուտ ի կերպ աղքատի և եկն առ Նեգդանիբոս արքայն Եգիպտոսի և եմուտ նմա աշակերտ ի ուսումն³ աստղաբաշխութեան: Եւ Նեգդանիբոս² ծանեալ, թէ Աղեկսանդրն է՝ որդին Փիլիպէ, և կամ թէ յառաջագոյն յԱրիստոտելէ ուսեալ էր զարուեստս աստղաբաշխութեան: Եւ եղև

¹ B₁ և մտեալ զհետ նոցա զամենեանս բնաջինջ արար և զմնացեալս փխ և զմնացեալսն:

² B₁ կամ փխ գամ:

³ B₁ խորագիր շիֆ:

⁴ B₁ պատճառ փխ ուսումն:

օր մի պարապոյ, ասէ Նեգդանիբոս ցմանուկն Աղեկսանդրոս.

— Ե՛կ, սիրուն աշակերտ իմ, զի երթիցուք և ելցուք ի լեւոն և հանից զքեզ ի ծայր բարձր վիմին և ցուցից քեզ զաստղն քո, զի կարասցես ճանաչել զօր ծնողեան քո:

Եւ յորժամ գնացին ի լեւոն և ի գիշերին ելին ի ծայր բարձր վիմի միոյ, և կայր Նեգդանիբոս յառաջի Աղեկսանդրի և ուներ ի վիմին իւրում զմիլն, որ էր արուեստ աստղաբաշխութեան: Եւ մինչ-ձեռին իւրում զմիլն, որ էր արուեստ աստղաբաշխութեան: Եւ մինչ-ձեռին իւրում հայէր յերկինս, յայնժամ Աղեկսանդր յետուստ դեռ Նեգդանիբոս հայէր յերկինս, յայնժամ Աղեկսանդր յետուստ հարեալ ընկեց զնա ի քարն ի վայր: Եւ Նեգդանիբոս անկեալ թաւալէր և ոչ կամէր տալ զհոգին իւր: Եւ Աղեկսանդր եկեալ ի վայր, եկաց ընդդէմ Նեգդանիբոսի և ասաց.

ՃԳ — Ա՛յ ծեր, դառնացեա՛լ ոգի,
Դիւաբա՛խտ դու ի շնութենէ.
Զաշխարհս ամէն կայր գիտես,
Զքեզ աչօք սըրատես սըրտէ:
ՃԵ Թէպէտ, որ քնես զերկինքն,
Թէ՛ մանկան ծընունդն ո՞ր օր է,
Ահա ասեմ քեզ, գնի՛ր,
Քո արուեստն ըզքեզ սպանանէ:

Ապա եհան Աղեկսանդր զսուրն իւր և եհատ զգլուխն Նեգդանիբոսի և առեալ երեր առ մայրն իւր Օլոմպիա: Իբրև հտես զգլուխն նորա Օլոմպիա և նոյն ժամայն ծանեալ, զի էր Նեգդանիբոսի Մըսրայ⁶ արքային, զոր յառաջագոյն խաբ||եութեամբ ննջեալ էր ընդ նմա:

Եւ ասաց Օլոմպիադ զբանս զայս.

ՃԲ — Արժան և յիրաւի էր խիստ
Մըսրայ տէր դու՝ Նեգդանիբոս.
Աթոռդ է՞ր անտէր թողիր
Եւ եկիր առ Օլոմպիոս.
ՃԲ Անմեղ կինս ի մեղ ածիր,
Ամօթով արիր զՓիլիպոս.
Ահա ըսպանեց զքեզ,
Քո որդին այս Աղեկսանդրոս:

Յետ այսորիկ խորհուրդ արար Աղեկսանդր երթալ ի վերայ Դա-րեհի Պարսից արքային:

Վասն երթալոյն Աղեկսանդրու բազում զօրօք
յաշխարհն Պարսից⁺

Ապա՛ Աղեկսանդր՝ խարհուրդ առեալ, ի մի վայր ժողովեաց զամենայն զզօրն իւր և պատրաստեաց զամենայն ըստ պիտոյից պատերազմի. սահմանեաց նախարարս, հաղարապետս և հարիւրապետս և զօրագլուխս: Եւ էսո զօրհնութիւն մօրն իւրոյ, քանզի հայրն իւր Փիլիպոս մեռեալ էր,⁺ և ելաւ ի ճանապարհ և խաղալի և գայր բազում զօրօք ի վերայ Դարեհի Պարսից արքային: Յայնժամ մայրն Աղեկսանդրու ասաց ցորդին իւր լալով այսպէս.

Ի — Եւար ու կերթաս, որդեա՛կ,
Զիս ի ո՛վ ապով կու թողուս.
Ես այլ հետ քեզի կու գամ,
Զե՛մ կենար մէջ այս գայլերուս.
Թէ՛ գան քեզի վարդ բերեն,
Նայ զըրկես փընջիկ մի գերուս.
Առնում երեսիս զընեմ,
Որ երթայ կարօտն աշուերուս:

Եւ Աղեկսանդր զօրօքն իւրովք եկեալ բանակեցաւ եզր Երասխ⁷ մեծ գետոյն և կամեցաւ անտի դեսպան առաքել Դարեհի Պարսից հօր և մեծ արքային: Եւ ոչ ոք իշխեաց ի զօրացն Աղեկսանդրի երթալ ի դեսպանութիւն Դարեհի: Ասացին ամենեքեան.

— Ո՛ղջ լեր, արքայդ մեր Աղեկսանդրէ, վախեմք երթալ առ նա, քանզի տեղեակ եմք բաշութեան և մեծութեան նորա: Եթէ այլ ոք առաքես՝ երթամք, բայց անդ ո՛չ երթամք: Լաւ էր քեզ դառնալ և ոչ||երթալ ի վերայ նորա, քան թէ՛ երթալ և յաղթիլ ի նմանէ և կորուսանել զայսքան զզօրս քո:

Եւ բազումք ի զօրացն կամեցան դառնալ յԱղեկսանդրէ: Յայնժամ ասէ Աղեկսանդր.

— Ո՛չ այդպէս, ապա թէ ես երթամ առ Դարեհ Պարսից մեծ արքայն ի ձեռն դեսպանի և առնում զրոյց ի նմանէ և իմացից զամենայն զօրութիւնս նորա և բերեմ ձեզ ճշմարիտ պատասխանիս հանդերձ մատանեան⁺2 հաւատա՞ք ինձ և երթա՞ք անդ պատերազմել, ուր եսն կամիմ:

+ B₁ Յետ այսորիկ... յաշխարհն Պարսից չի:

+¹ B₁ քանզի... մեռեալ էր չի:

+2 B₁ հանդերձ մատանեան չի:

Եւ նորա ամենեքեան, որպէս ի չի բերանոյ, ասացին.

— Ո՛չ թէ ի վերայ Դարեհի միայն, այլ և ամենայն տեղիս, ուր և հրամայես, երթա՛մք: Եւ թէ դու առ Դարեհ երթաս և ողջ առ մեզ գաս, ամենայն ժամ կատարեմք զհրամանս քո⁺:

Յայնժամ ասաց Աղեկսանդր զօրաց իւրոց բանակիլ անդ ի վերայ Արասի գետոյն և լինիլ պատրաստ և մնալ, սպասել նմա մինչև ինքն երթայ առ Դարեհ՝ և գայ: Յայնժամ ժամու արքայն Աղեկսանդր մտաւ ի զարմանալի կերպս՝ ի նմանութիւն չաստուածոցն Դարեհի, և հեծաւ ի ցլազլուխ ձին իւր և առ ընդ իւր միւս և երիվար, շուտափոյթս ի ձի ընթացս և երեք ծառայս ընդ իւր և զնաց մօտ առ դռանն Դարեհի: Բայց զցլազլուխն ոչ տարաւ մինչև դուռն պալատին, այլ եթող զնա Սրնկա⁺1 գետոյն՝ հանդերձ երկու ծառային, և ինքն էառ զմիւս ծառայն և հեծաւ ի միւս յերիվարն և քնաց ի դուռն Դարեհի: Եւ յորժամ հասաւ անդ, ետես զնա դռնապան և զարհուրեցաւ ի զարմանալի կերպէն Աղէքսանդրի: Եւ ասաց.

— Ասա՛ ինձ, ո՛վ ես դու՝ ի չաստուածոց՝ ես, թէ՞ ի մարդկանէ՞:

Ասէ Աղեկսանդր.

— Ես եմ ի զօրացն Աղեկսանդրու արքային և եկեալ եմ դեսպանութեամբ առ արքայն Դարեհ:

Յայնժամ ասաց դռնապանն ի դէմ Աղեկսանդրի այսպէս.

ԻԲ — Ասաց. «Ասա՛, ո՛վ ես դու,
Զաստուածոց, թէ՞ ի մարդկանէ.

էջ 242բ

ԻԳ

Զերդ հրեշտակի է քո,
Անվախ ես դու ի բնութենէ,
Բայց թէ չաստուածոց ես դու,
Ծունր ածեմ երկրպագելի,
Ապա յառաջ մի՛ մատիր,
Մինչ ասեմ Պարսից արքայի»:

Գնացեալ դռնապանն և եմուտ յառաջի Դարեհի և երկիր եպագ նմա և ասաց.

— Ո՛ղջ լեր, արքա՛յ. եկեալ է ռմն դեսպան Աղեկսանդր թագաւորէ և է ահեղակերպ և զարմանալի, զոր ես տեսեալ զնա՝ յոյժ զարհուրեցայ, զի չիք իմ բնաւ տեսեալ մարդ հողածին այնմ՝ գե-

+ B₁ ամենայն... քո չի:

+¹ B₁ Սրնկա զեզր Յորդանան փխ Սրնկա:

դով, ահեղ և դարձանալի, (որ) ոչ հաւատամ, թէ ի հողածնոյ է ծնեալ: Կարծեմ, թէ շատուածոց է, և ես արդեւեալ զնա, ասացի, թէ՝ սակաւիկ մի համբերեալ, մինչև ծանուցանեմ Դարեհի մեծ⁺ արքայի:

Յորժամ լուաւ Դարեհ զայս ի դռնապանէն, յոյժ դարհուրեցաւ և վաղվաղակի⁺ հրամայեաց կոչել զիշխանս և զնախարարս իւր, զկուսակալս և զմեծամեծս իւր՝ յառաջի իւր, և ասաց վասն զեսպանութեանն Աղեկսանդրի. թէ որպէս եկեալ է և առ դրանն կա: Եւ նորա ասին.

— Պարտ է կոչել առաջի քո, ո՛վ արքայ, և հարցափորձեալ ծանիցես զպատճառ գալստեան նորա՝ թէ ո՞վ է կամ ուստի՞ առաքեալ է: Եւ մեք, լուեալ զպատասխանին, ապա որպէս հաճոյ իցէ քեզ, այնպէս արասցուք:

Յայնժամ հրամայեաց դռնապանին, զի մուծցէ առ ինքն: Եւ դռնապանն երթեալ եմոյժ զԱղեկսանդր յառաջի Դարեհի, վասն որոյ ետ Աղեկսանդր զգեստաւորութիւն և խաբեաց զԴարեհ և փախեալ⁺2:

Եւ յորժամ ետես Դարեհ զԱղեկսանդր, յոյժ դարհուրեցաւ, զի ետես զնա ի գեղեցիկ հանդերձս, ակամբ պճնեալ և թագ ի գլուխն Աղեկսանդրի: Եւ ասաց Դարեհ զայս.

(Իդ) — Այս Թերալիսոյ⁺3 հրեշտակն,
Որ ունէր թագ արքայական,
Ի սոփերական ոսկոյ,
Մարգարտօք, ակամբ գերակայ.
(Իե) Արքայն զաշտն ի վեր կալեալ
էջ 243ա Եւ սիրով նայիլ ընդ նրմա,
Ասաց, թէ՛ իմաստնիցն է գործ
Հնադանդիլ Պարսից տիրական:

Յետոյ Դարեհ ասաց սեղան զարդարել, և յորժամ պատրաստեցին զսեղանն և լցին զանազան կերակրովք և անուշ⁺4 գինեօք, զոր նստեալ ի միասին կերան և արբին և ուրախ եղէն: Եւ սկսաւ

Դարեհ հարցանել Աղեկսանդրէ, կարծելով, թէ ոչ է նա Աղեկսանդր, այլ զեսպան, և հարց զողջունէ Աղեկսանդր թագաւորին և զխորհուրդ նորա: Եւ ասաց զայս բանս⁺:

(Իգ) Պատիւ ետ ու սէր արար
Եւ եհարց բանն Աղեկսանդրի.
Ասաց⁺1 Յոյժ թատալիւ ունի
Մարտնչել Պարսից արքայի:

Եւ էր կարգ և սահմանք ի մէջ Պարսից արքայիցն, զի յորժամ սիրով ընդունէր զեկեալ զեսպանին, յայնժամ հրամայէր բերել զգեղեցիկ և զպատուական սկիհն, և այնու ուրախ լինէին: Յայնժամ հրամայեաց Դարեհ մատուցել իւրոյ բերել յառաջի իւր ի սեղանն զգեղեցիկ սկուտեղսն իւր ոսկոյ՝ ակամբ զարդարեալ, և ի վերայ ամենեցուն զանունն Դարեհի էր գրեալ և հանդերձ մատանեալն ակնբաւ: Ի վերայ սկուտեղսն գրեալ էր այսպէս⁺2. «Ի Դարեհէ ամենակալէ, հաւասար յարեալագոյն»: Եւ այնոքիւք արբեալ ուրախանային: Աղեկսանդր զեկեալ կթղայսն առ ինքն առեալ՝ արբէր և ի ծոցն իւր պահէր, մինչև քանիցս անգամ արար այսպէս: Յետոյ տեսեալ մատուցակին, զի զայն առնէր Աղեկսանդր, յայնժամ ծանոցց մատուցակն Դարեհի: Եւ Դարեհ ասաց Աղեկսանդրի.

— Վասն է՞ր առնես այդպէս. ո՛չ է պարտ պահել, այլ յետս դարձուցանել:

Ասէ Աղեկսանդր.

— Ո՛ղջ լեր, արքայ, ես որպէս տեսեալ եմ և ուսեալ արքայէն իմմէ Աղեկսանդրէ, նոյնպէս առնեմ: Զի թագաւորն իմ յորժամ սիրով ընդունի զզեսպանսն, յայնժամ հրամայէ բերել զգեղեցիկ և զպատուական կթղայսն իւր և արբեալ, զայն նոցա շնորհէ և այլ յետս ոչ առնու: Եւ ես զնոյն սովորութիւն ունիմ և այնպէս առնեմ:

Զայս լուեալ Դարեհ յԱղեկսանդրէ, լուռ եղև: Եւ Աղեկսանդր մինչև ի վերջն ի ծոց իւր կրէր: Եւ յորժամ կերան և արբին և զմայլեցան գինեալն, յայնժամ կարծիք անկան ի սիրտն Դարեհի, և խորհէր ըմբռնել զնա և ոչ իշխէր:

Զայս իմացեալ Աղեկսանդր եգիտ պատճառս ինչ և ել արտաքս

+ B₁ Եւ սկսաւ Դարեհ ասել այսպէս վիս Եւ ասաց զայս բանս:

+1 B₁ Աղեկսանդր ասաց: Ուղղումն ըստ B₁-ի:

+2 B₁ և հանդերձ... այսպէս լիք:

+ B₁ Պարսից մեծ:

+1 B₁ վաղվաղակի լիք:

+2 B₁ Յայնժամ հրամայեաց դռնապանին և նա երթալ բերէ առաջի Դարեհի վիս Յայնժամ... և փախեալ:

+3 B₁ զեսպան վիս Թերալիսոյ, A₁ Դերալիսոյ:

+4 B₁ և գեղեցիկ խօրտկոք և անուշ գինեօք:

վասն իւր: Եւ գնացեալ գաղտ ի ցլազլուխն իւր, զոր ունէր արտա-
քոյ ի թաքստի, և հեծեալ Աղեկսանդր զցլազլուխն⁺ իւր և փախեալ:

Վասն փախչելոյն Աղեկսանդրի Երեսաց
Դարեհի⁺

Յայնժամ Դարեհ սրտմտեալ հրամայեաց անթիւ զօրաց իւրոց
երթալ զհետ Աղեկսանդրի և ըմբռնել զնա: Եւ զօրացն ճեպեալ⁺
ընթացան զհետ նորա զերիս տիւս և զերիս գիշերս և ոչ կարացին
հասանել նմա: Եւ եկնալ մի ոմն ի զօրացն և պատմեաց Դարեհի:
Եւ Դարեհ ափսոսեալ ասէր.

(ԻԵ) Երեք օր՝ և երեք գիշեր
Յետե՛ անկան՝ չի հասան.
Դարեհ փռչիման եղև,
Ըզթողուլն ափսոսացալ⁺:

Եւ Աղեկսանդր յետս հայեցեալ ետես զզօրսն Դարեհի և յոյժ
զարհուրեցաւ: Յայնժամ ընկեց զինքն ի Սրնկա գետն՝ ապաւինելով
ի ցլազլուխ ձին իւր: Եւ գետն յորդեալ գայր դարիւ և դարիւ և էր
լայնացեալ և տարածեալ իբրև զծովս, և լեռնացեալ ալիք գետոյն
ծփալով գային ի վերայ Աղեկսանդրի, մինչև թափեցաւ զօրութենէ
ցլազլուխն և մերձ էր ընկղմիլ: Յայնժամ տեսեալ զօրացն Աղեկ-
սանդրի, որ բանակեալ էին հանդէպ գետոյն, զեղեալ իրան՝ սկսան
ալաղել զԱղեկսանդր թագաւորն իւրեանց և լալով ասեն այսպէս.

էջ 244ա

(ԻԲ) — Աւա՛ղ և հրզօր արքայ,
Վա՛յ, թէ գետդ զքեզ կու նենդէ
Կամ յորձան ալիք դորա
Անպատեհ ըզքեզ պաշարէ:
(ԻՐ) Մուխտալ⁺ զերիվարդ քո
Վախեցաւ, կանգնիլ չի կարէ.
Յիշեա՛ դարարիչն աստուած,
Զքեզ ի այդ խորոցդ ազատէ:

+ B₁ զոր ունէր... զցլազլուխն չի:

+1 B₁ խորագիր չի:

+2 B₁ հապճեպ փխ ճեպեալ:

+3 B₁ Դարեհ ափսոսեցալ զթողուլն Աղեկսանդրի փխ Դարեհ փռչիման... ափսոսացաւ

+4 B առիւծ փխ մուխտալ:

Եւ Աղեկսանդր լուեալ զայս ի զօրաց իւրոց, յայնժամ ապաւի-
նեալ ի վերին նախախնամութիւն և ի ցլազլուխ ձին իւր և ասաց
այսպէս.

(Ղ)

— Ա՛յ ձի, թէ ինձ⁺ աղէկ անես,

Զիս ի յայս գետէս խալըսէս,

Առնուս իմ հեծեալն տանես,

Դարեհի զօրացն ազատես,

(Ղա)

Զամէն մանուշակ տամ քեզ,

Հազրէվարդ⁺, զինչ որ դուն ուտես.

Փառք արարչին տամ ես,

Որ աշխարհս ընտիր ուժով ես:

Յետ այսորիկ հազիւ ազատեալ էանց յայնկոյս գետոյն և ան-
կաւ ի մէջ զօրաց իւրոց: Եւ տեսեալ զմիմեանս՝ ուրախացան յոյժ:
Եւ Աղեկսանդր հանեալ ի ծոցոյ իւր զկթղայսն ոսկի⁺ և եցոյց զօրաց
իւրոց⁺ և ասաց.

— Ահա նշանքն Դարեհի, զոր ես երթեալ՝ ծանեալ(ւ) փորձեցի
զզօրութիւն նորա: Յայնժամ պարտ է մեզ երթալ ի վերայ Դարեհի
և պաշարել զնա:

Եւ զօրքն ամենայն ասեն որպէս ի միոջէ բերանոյ.

— Պատրաստ եմք ի մահ և կատարողք՝ ի հրամանաց քոց:

Վասն երթալոյն միւս անգամ Աղեկսանդր զօրօքն
խուլիլ ի վերայ Դարեհի: Զոր և փախստական արար
գ'Դար(եհ) և զօրօքն ամենայն կոտորեաց սրով⁺:

Եւ յետ սակաւ ատուրց պատրաստեաց Աղեկսանդր զզօրսն իւր
և ելեալ զնաց ի վերայ Դարեհի: Եւ երթալն Աղեկսանդրի եղև այս-
պէս. զի յառաջին յաւորն, յորժամ զիպան հեծեալքն միմեաց,
նայ անկան ի զօրացն Դարեհի անձինք հարիւր հազար⁺: Եւ ասաց
Դարեհ⁺:

+ A ինչ փխ ինձ: Ուղղումն ըստ B₁-ի և մնացած ձեռագրերի:

+1 B պատրաստեվարդ փխ հազրէվարդ. տե՛ս № 9 ծանոթագրութիւնը:

+2 B₁ ոսկի չի:

+3 B₁ իւրոց չի:

+4 B₁ խորագիր չի:

+5 B₁ հազար ոգիք:

+6 B₁ եւ ասաց Դարեհ չի:

- (1Բ) — Դարեհ, երբ զգալըն լըսեց,
ժողովեաց հեծեալքն աննրման
Եւ քաղաքացւոցն ասաց.
— Փակեցէ՛ք ըզդրունքն ամենայն.
- (1Գ) Ես երթամ ի դէմ նորա
Ու խոցեմ զինքըն մահուան,
Երկիրս ու գաւառս ամէն
Ազատեմ զօրացն ամենայն:
Թընդումն, որոտումն եղև,
Դըզըրգումըն մեծ ահագին,
Հարիւր հազար ձիաւոր
Յայն մեկ օրն ի սուր մաշեցին:

Յետ այս ահագին պատերազմիս Դարեհ լայր զզօրսն իւր և ասէր⁺.

- (1Ե) — Իմ մեղքն յըղացաւ ինձ չար,
Ճանապարհ ցուցէք, որ գնամ,
Ձոր կայր, կորուսի հեծեալս,
Ինձ խըրա՛տ տուէք, թէ ինչ լինամ:

Ապա խորհուրդ արար Դարեհ և այնմ ամեն նենգութեամբ խաղաղութիւն արաւ, վասն զի ձմեռն էր, և ոչ կարէին պատերազմել: Նոյնպէս և⁺ Աղեկսանդր հաւատաց նմա և սիրով խաղաղութիւն արար ընդ Դարեհի:

Երբորդ անգամ պատերազմելն Աղեկսանդրու ընդ Դարեհի և յաղքելն զնա և տիրելն Աղեկսանդրու զաթոռն և զերկիրն Պարսից: Եւ զգերիլն զմայրն, զկիկն և զդուստրն Դարեհի և զքաղելն զԴարեհ⁺²

Եւ յետ այսր ամենայնի Դարեհ¹⁰ գաղտ առաքեաց և հաւաքեաց զօրս բազումս ի Հնդկաց և Օղպեկաց⁺³ և այլ բազում աշխարհաց և գումարեաց զօրս բազումս և ել պատերազմել ի վերայ Աղեկսանդ-

⁺ B₁ ասէր այսպէս:

⁺ B₁ նոյնպէս և Աղեկսանդր ձմեռնաց երկիրն Դարեհի, զի Դարեհ զՀոգսինէ դուստրն խոստացեալ էր տալ Աղեկսանդրի, և Աղեկսանդր հաւատաց նմա....

⁺² B₁ խորագիր չի:

⁺³ B₁ Օլպեկաց:

էջ 245ա

րի: Նոյնպէս և Աղեկսանդր ել զօրօքն իւրովք ընդդէմ Դարեհի: Եւ ի պատահել իրերաց ճակատ առ ճակատ և եղև, զի զօրքն Աղեկսանդրի յաղթեցին զօրացն Դարեհի և կոտորեալ արարին զնոսա փախըստականս և անկան զհետ զօրացն Դարեհի: Եւ էառ Աղեկսանդր զմայրն Դարեհի, զկիկն և զդուստրն և զամենայն ընտանիքն և ալք բազում յաւուրս յոսկոյ և արծաթոյ, ականց և մարգարտաց, և բազում ճորտս գերի առեալ երթայր զկնի Դարեհի, զի կալցէ զնա: Իսկ Դարեհ փախուցեալ եմուտ ի ամրոց մի և անդ կայր թաքուցեալ յերեսացն Աղեկսանդրի: Ապա Դարեհ խորհուրդ արարեալ զրեաց առ Աղեկսանդր յողորմանօք այսպէս.

- (1Գ) — Յոյժ տարակուսեալ Դարեհ
Եւ դըներ զափիկն⁺ երեսին.
Նայ թուղթ և թանաք ուղեր,
Գիր գրել առ Աղեկսանդրին.
(1Ե) «Ինձ կենալոյ մի մընար⁺¹,
Իմ օրերս գընաց ի ձեռաց.
Ոնց որ նենգեցի քո հօրն,
Արարի զնա սըրտովն ի լաց,
(1Ը) Այսօր ինձ ի դէմ երեկ
Եւ տիրեց մօրն իմ կարօտած.
Ձկինն և զդուստրն իմ սիրած
Աղեկսանդր, թագաւոր գերեաց»⁺²:

Յետոյ յերկուցեալ Դարեհ Աղեկսանդրէ՝ ել ամրոցէն անտի և փախեալ, զի երթիցէ յաշխարհն Հնդկաց սակաւ իշխանօք: Եւ ի ճանապարհին մեծամեծքն իւր խորհուրդ արարին իւրեանց միջին և ասեն. «Զի՞նչ օգուտ է մեզ յայսմ հետէ Դարեհէ. եկայք սպանցուք զԴարեհ և զմարմինն առեալ տարցուք առ Աղեկսանդր և ի նմանէ մեծամեծ պարգևս առցուք»: Եւ եկեալ ի մէջ անտառի միոյ և սուր ի վերայ եղեալ՝ խոցոտեցին զԴարեհ և մինչ կամէին սպանանել զնա, յայնժամ Աղեկսանդր արագընթացս եհաս ի վերայ Դարեհի: Եւ իշխանքն, տեսեալ Աղեկսանդր՝ փախեան և մտին ի մէջ մայրոջն: Եւ Դարեհ, տեսեալ զԱղեկսանդր՝ աղաղակեաց ի ձայն մեծ, լալով

⁺ B₁ գձեռն փխ զափիկն:

⁺¹ B₁ կենար փխ մընար:

⁺² B₁ Ձկինն և զդուստրն ... գերեաց չի:

էջ 245բ

և ողբալով առ Աղեկսանդր: Եւ Աղեկսանդր տեսեալ զԴարեհի, զի կայր անկեալ ի մէջ դաշտի արեան ճապաղի, յայնժամ անկեալ Աղեկսանդր երիւարէն և էառ զգլուխն Դարեհի ի վերայ ծնկացն¹ և խղճայր զԴարեհ և ափսոսայր զնա: Եւ Դարեհ ասաց Աղեկսանդրի.

— Ո՛վ տիեզերակալ, մեծ արքայդ Աղեկսանդր. ահա Հոռ(ք)-սինէ դուստր իմ՝ քեզ կին և կինն իմ՝ քեզ մայր: Բայց խնդիրքս այս է քեզանէ, զի լինիցիս՝ վրէժխնդիր նենգողացն իմոց, որ իմ մեծամեծքն զիս նենգեալ կամէին սպանանել, որպէս տէրդ տեսանես: Աղաչեմ, զի առցես հատուցումն ի նոցանէ և ի վերայ ընտանեաց իմոց և ծառայիցն իմոց և տառապեալ մօրն իմոյ երաշխաւոր լինիցիս, և իմ թաճս և թախթս քեզ շնորհաւոր²:

Եւ ասէր Դարեհ³։

(ԼԲ)

— Աստուած քեզ շնորհաւոր անէ
Իմ աթոռս ու թագս աննըման,
Գերիքս իմ ի քեզ յանձնեմ,
Կարօտեալ մայրն իմ սիրական:

Աղեկսանդր յորժամ լսեց զայս ի Դարեհէ, յայնժամ արտասուեաց² և ասաց նմա.

— Մի՛ հոգայր, ո՛վ մեծ արքայ: Ես զքո խոցողն ըմբռնեմ և սպանանեմ յառաջի բազմաց և գերեացն քոց գերեղարձ առնեմ:

Եւ ասաց Աղեկսանդր զայս³։

(Խ)

— Յերդնում զարարիչն աստուած,
Իւր անունն ահեղ վերնական,
Որ այլ չի նենգեմ ըզքեզ՝
Տէր Պարսից, տանն արքայական.

(Խա)

Գերեացքն քոց դարձ առնեմ
Պարգեօք ի տուն հայրական.
Զքո խոցողն այրեմ հըրով
Կամ խաչեմ բազմաց տեսական:

Յայնժամ հրամայեաց Աղեկսանդր քարոզ կարգալ բարձր ձայնիւ, զի զգերեալսն ամենայն յետս դարձուցեն պարգեօք: Նոյնպէս և

+ A₁ շնաւոր:

+1¹ B₁ ողբս այս փխ Դարեհ:

+2 B₁ արտասուեաց չիֆ:

+3 B₁ Եւ ասաց ողբս այս փխ Եւ ասաց Աղեկսանդր զայս:

էջ 246ա

ինքն Աղեկսանդր զմայրն Դարեհի, զկինն և զդուստրն և զամենայն ընտանիքն յետս դարձուց ի պալատն արքունի, պարգեհաց նոցա զանազան պարգևս, որպէս թագաւորաց վայել է⁺: Եւ հրամայեաց կազմել փայտեայ տապան մի և զարդարեաց զնա ոսկով և արծաթով և եզ ի մէջ զմեռեալ մարմինն Դարեհի և էառ ինքնին¹ ի վերայ ուսոյն և տարեալ ի վերայ բարձր բլրի միոյ և անդ հանգուց զնա և արար անդ կոծ մեծ և պատուով թաղեաց զնա, որպէս թագաւորաց վայել է և բաշխեաց բազում ողորմութիւն աղքատաց վասն հոգւոյն Դարեհի: Յետոյ Աղեկսանդր հրամայեաց դարձեալ քարոզ կարգալ ի մէջ զօրաց իւրոց. «Եթէ ոք, որ եսպան զթշնամին իմ զԴարեհ առանց պատերազմի, յառաջի իմ եկեսցէ, զի պարգեհեցից նմա պարգևս մեծագինս»: Եւ երգուաւ ի մայրն իւր Օլոմպիադ, զի զայնպիսին բարձր տեսցէ, քան զամենայն զօրսն իւր:

Եւ զայս լուեալ իշխանացն Դարեհի, որ զԴարեհ սպանեալ էին, մեծաւ ուրախութեամբ յառաջ եկին և ասացին.

— Ո՛ղջ լեր, տիեզերակալդ Աղեկսանդր, ահա մեք սպանաք զթշնամին քո, զի մի՛ այլ աշխատ արասցէ զքեզ:

Իբրեւ ետես զնոսա Աղեկսանդր, ալլագունեցան երեսք նորա և յոյժ բարկացաւ ի վերայ նոցա: Եւ վաղվաղակի հրամայեաց ի վերայ գերեզմանին Դարեհի պատրաստել տեղի կախաղանաց և ասաց ի վերայ կողիցն ի վերայ կարթից: Եւ արարին այնպէս: Աղեկսանդր հեծեալ երիւարն հանդերձ մեծամեծ զօրօքն իւրովք և զնաց ի տեղի կառափմանն: Եւ նոքա, տեսեալ զարքայն, ասեն.

— Ո՛վ Աղեկսանդր հզօր և մեծ արքայ, ո՛ր է երդումն քո, զոր երդար ի մայրն քո Օլոմպիադ: Փոխանակ պարգեաց՝ զմեզ շարաշար և դառն մահուամբ կու կորուսանես:

Աղեկսանդր ասէ.

— Որպէս երդուայ, նոյնպէս և արարի: Ահա զձեզ այժմ բարձր կու տեսանեմ, քան զամենայն զօրսն իմ: Ամենայն ոք, որ նենգէ զթագաւորն իւր կամ սպանանէ, այսպիսի մահուան արժան է⁺:

Յետոյ Աղեկսանդր մեծաւ յաղթութեամբ և ուրախութեամբ

+ B₁ Յայնժամ հրամայեաց Աղեկսանդր զմայր Դարեհի, զկինն և զդուստրն և զամենայն ընտանիքն յետս դարձուց ի պալատն արքունի, պարգեհաց նոցա զանազան պարգևս և որպէս թագաւորաց վայել է և յետոյ հրամայեաց Աղեկսանդր քարոզ կարգալ բարձր ձայնիւ, զի զգերեալսն զամենայն յետս դարձուցեն պարգեօք: Նոյնպէս և ինքն Աղեկսանդր դարձուց յետս փխ Յայնժամ հրամայեաց... որպէս թագաւորաց վայել է:

+1¹ B₁ մահուամբ մեռանիւրց է փխ մահուան արժանի է:

ՀՋ 246բ

դարձաւ և նստաւ աթոռն Դարեհի և տիրեաց ամենայն երկրին Պարսից: Եւ ան զգուստրն Դարեհի Հոռքսինէ իւր ի կնութիւն, || ապա մինչև ի մահ ոչ սխալեաց զկուսութիւն Հոռքսինեայ⁺:

Ապա խաղաղացեալ վստահացաւ Աղեկսանդր արքայն և ցրուեաց զգորսն իւր ընդ ամենայն երկրին Պարսից, զի հանգիցեն ի բազում աշխատանացն:

Վասն որոյ առաւեաց Աղեկսանդր զեսպանս առ Պովրէս արքայն: Յետոյ և ինքն գնաց Հնդուստան և եսպան զՊովրէս արքայն և տիրեաց զաշխարհն Հնդուստանայ և զգովեալ հարսն ազառեաց⁺:

Յետ այսոցիկ լուաւ արքայն Աղեկսանդր վասն հարսին Քանդակինեայ տիկնոջն, որ գերի առեալ էր զնա Պովրէս Հնդկաց արքայն, և առաքեաց առ Պովրէս արքայն զեսպանս և գրեաց այսպէս. «Լո՛ւր ինձ, ո՛վ Պովրէս արքայ, և արձակեա՛ զգովեալ հարսն Քանդակինեայ տիկնոջն, զոր դու գերի առեալ ես: Զի ոչ վայել է թագաւորաց, զի յափշտակեսցեն զընտանիս ալլոց թագաւորաց: Ապա թէ ոչ արձակես զնա սիրով, տեղեկացի՛ր, զի գամ զօրօքս ի վերայ քո և զերկիրն քո հրդեհեալ հրձիկ առնեմ և զգովեալ հարսն առեալ ի ձեռաց քոց՝ աղատ առնեմ մեծաւ պարգեօք»: Եւ ասաց այսպէս⁺:

(Խբ) — Աղեկսանդր զեսպան զըրկեց
 ի վերայ Պովրէս արքային.
 «Զայն հարսն, որ գերի բերիր
 Քանդակէ՛ Պըզինձ քաղաքին,
 Թո՛ղ երթայ, աղա՛տ արա,
 Ի՛նձ լըսէ, Պովրէ՛ս⁺ արքայ,
 Թէ չէ զտեղդ առնում, քակեմ,
 Զդա թողում, որ երթայ, գնայ»:

Յորժամ լուաւ զայս Պովրէս արքայն և ընթերցեալ զնամակն և ծանեաւ զխորհուրդն Աղեկսանդրի, նա գրեաց պատասխանի Աղեկսանդրի այսպէս. «Ո՛վ Աղեկսանդր, ո՛վ ես դու, որ ասես ինձ,

+A₁ Հոռքսինեայ:
 +¹ B₁ խորագիր չի:
 +² B₁ ողբս փխ այսպէս:
 +³ B₁ զու Պովրէս

ՀՋ 247ա

զի աղատ արարից զգովեալ հարսն Քանդակինեայ կամ սպանաւ՝ գալ ի վերայ իմ: Ես պատրաստ եմ ելանել առաջի քո և պատերազմել ընդ բեղս:

Յետ այսորիկ պատրաստեցան ի պատերազմ, || քանզի և Պովրէս ուժեղ էր իբրև Աղեկսանդր, բարձր էր, քան զԱղեկսանդր երիսթաւ և ունէր Պովրէս անթիւ հեծեալս, ալլև վաթսուն հազարս ֆիլս պատերազմողս՝ երկաթապատ և սուսերաւ հնարեալ, թող զայլ զօրսն իւր:

Նոյնպէս և Աղեկսանդր պատրաստեցաւ երթալ ի վերայ Պովրէսի Հնդկաց արքային: Եւ ի գալ միւս տարւոյն ելեալ Աղեկսանդր ընտիր Հեծելօքն իւրովը և խաղալով երթայր պատերազմ տալ ընդ Պովրէս հեծելօքն իւրովը և խաղալով յառաջագոյն լուեալ էր վասն հնարիցն սի: Բայց զի Աղեկսանդր⁺ յառաջագոյն լուեալ էր վասն հնարիցն Պովրէսի՝ վաթսուն հազար ֆիլացն պատերազմողաց. զի յառաջ Պովրէսի՝ վաթսուն հազար պղնձէ մարդիկը շինել ետուր, զի ի դէմ մարովն. վաթսուն հազար պղնձէ մարդիկը շինել ետուր, զի ի դէմ ժամ-ժամայն նորօք պատերազմել ընդ ֆիլսն ահազին: Եւ ասեն զողբս⁺:

(Խդ) — Պովրէս, երբ որ զայն լըսեց¹¹,
 Բարկացաւ սրբաբաւ դառնազին.
 Եկեալ դէմ Աղեկսանդրու,
 Ալլ համար չի կայր հեծելին:
 (Խե) Վաթսուն հազար ֆիլ ունէր,
 Զընճլեց դէմ Աղեկսանդրին:
 Աղեկսանդր հընարք արաւ
 Եւ մարդիկը շինեաց պղնձի,
 (Խզ) Մէջըն կըրակով ելից,
 Շողացոյց նըման երկաթի.
 Խորթունքն այրեցան հըրով,
 Գոշելով ի յետըս դարձան:
 (Խէ) Փախ և կոխան արարին
 Պովրէսի ըզօրքն ամենայն.

+ A₁ խոստանաս փխ սպանաս: Ուղղումն ըստ B₁-ի:
 +¹ B₁ Աղեկսանդր չի:
 +² B₁ հնարս չի:
 +³ B₁ նոյն համարովն... ետուր չի:
 +⁴ B₁ Եւ ասեն զողբս չի:

Հարիւր հազար ձիաւոր
Ճըմլեցան և եղին կոխան:

42 247p

Յորժամ առաջի ատուրն ի պատահին միմեանց Աղեկսանդր, զոր ունէր վաթսուհի հազար պղնձէ թափած մարդիկն, զմիջին կրակով ելից և շողացոյց բարկ, որպէս զերկաթ կարմիր, և այնպէս բորբոքեալ եհան յառաջի ֆիլացն: Եւ ֆիլքն յառաջ գային և ունէին երկու կողմանէ սուրբ և այն սրովքն պատերազմեալ, ջնջէին զգօրս թշնամեացն: Եւ յորժամ հանդիպեցան ֆիլքն պղնձէ մարդոցն, յայնժամ անբաժնաբար ֆիլքն և յետս ի փախուստ դարձան: Եւ զօրսն Պովրէսի փախուստ տարարին ֆիլքն. զոմանս սուսերօք խոցոտէին և զայլսն ոտիւր ճմլէին: Յայնժամ զայս տեսեալ զօրացն Աղեկսանդրու՝ արձակեցան զկնի նոցա և սկսան կոտորել զնոսա, (զ)որ առաջին պատահմանն յաւելի քան հարիւր հազար հեծեալս կալեալ ի զօրացն Պովրէսի: Եւ Պովրէս, զայն տեսեալ՝ կամէր փախստական մտանել ի յամուրն իւր Բեբէքիէ¹², բայց ոչ կարաց փախչիլ ի ձեռացն Աղեկսանդրի: Եւ ասաց Պովրէս զողբս զայս.

42

—Պովրէս ալլ փախուստ առաւ,
Թէ մըտնում ի Բեբէքիէ.
Ձի կարաց ազատիլ, զընալ
Ի ձեռացըն Աղեկսանդրէ:
Վա՛յ այս Պովրէսիս տուէք,
Որ ունէր Հընդրուստան բոլոր,
Հանց ոսկի աթոռ ունէր,
Որ շունէր ոչ ոք թագաւոր:

up

Եւ յերկրորդում յաւուրն ելեալ անհոգ, Աղեկսանդր հեծեալ զցլագլուխ ձին իւր՝ կամեցաւ մտանել ի դարպասն Պովրէսի և յաւար հարկանել և տիրել յաթոռոյն Հնդկաց, քանզի զՊովրէս ձերբակալ արարեալ էր և ունէր ի մէջ յերկաթի: Եւ շունելով ոչ ուստէք կարծիս, յայնմ աւուր ոչ հագոյց զցլագլուխն՝ իւր ի մէջ երկաթի, քանզի ամենայն յաւուր, յորժամ պատերազմէին, նայ Աղեկսանդր հագուցանէր զցլագլուխն երկաթի պողովապատ զրեհիւք և ապա վստահացեալ մտանէր ի պատերազմ: Եւ յայնմ աւուր, յորժամ եմուտ Աղեկսանդր ի պալատն Պովրէսի, ընդդէմ եկաց նմա վազիրն Պովրէսի և բազում յաղթութիւնս արար և զբազում հեծեալսն Աղեկ-

+ A₁ ηγτουλσηηλτου/μς:

 $\lambda_g = 248\text{ m}$

սանդորու ջնջեալ: Եւ մի ռմն ի զօրացն Աղեկսանդորու յետս դարձեալ լի իսկ ի սպառնալիս, որ զգեցեալ էր զրեհս և էր ռմբաւոր: Պատահեցաւ նմա Աղեկսանդոր և ասաց.

— Ընկեր¹³, վասն է՞ր փախչիս:

64. 5m 100.

— Քանզիի երկնշիրն ահագինն պատերազմէս:

Uult wpruwju.

— 21^я и 22^я в мнѣхъ рн:

64. *hym* *mut*.

— Աղեկսանդրէ՛, ծառայ քո:

Ասէ արքայն.

— Ե՛րթ, փոխեա՛ր զսիրտ քո կամ զանուն քո: անհա՛տ հեծեալն:

[illegible]

४

—Ես անհոգացայ այսօր
ի կըռռուոյ մեծ ասպարիսիս.
Հսպանաւ ցըլազուիսս,
Ու հոգիս կելնէ բերանիս:

+ B₁ եւ մի ոմն ի դօրացն... առ հեծեալն շի:

+1 կրագումն ըստ B_1 -ի:

+2 B_1 զոդրս h վերայ... սպառնալ շիֆ:

$h_{\Sigma} \approx 248 \mu$

tg 249m

¹⁵ B_I Գամէնն ընդապէս խոնարհեալ իշխանն ղգլուսն հանդերձ փխ Գամէնն... հանդերձ

 δu δp δq

U. 2 249F

+2 Կրկնվում է խթ կափան, հմմտ 12 468:

Աղեկականը: Նոյնպէս և պատկերահանս առաքեաց հետ պարգեւացն,-
զի Աղեկականը ու պատկերն հանցէ ի վերայ ցլազլխոյն դադտաբար,-
զի ոչ ոք գիտասցէ ի մարդկանէ և ասաց գովա(սա)նքս զայս.

ծղ — Այն Քանդակին է տիկին
Թուղթ գրեց առ Աղեկսանդրն.
— Դու ես հրեղինաց նըման,
Հողեղեն մարդ քեզ չի նըման:
Դու ազատեցիր զի՞մ հարսն,
Անցուցեր զի՞մ հուրն ի սրտիս.
Նայ զինչ աստուած յոյս ունիս,
Թող զամէն բարով կատարի:
Այ իմ աննըման սուլթան,
Քո արեղ ու կեանքդ երկարի.
Դու հանց զօրաւոր լինիս,
Որ ամէն աշխարհը հաւանի:

Յորժամ եկին դեսպանքն Քանդակինէ տիկնոջն առ Աղեկսանդր արքայն և մատուցին զնծայսն և զթուղթն, և Աղեկսանդր մեծաւ սիրով պատուեաց զնոսա: Նոյնպէս և պատկերաճանն ծածկաբար նկարեաց զպատկերն Աղեկսանդրի, (որ)⁺ ոչ ոք գիտաց ի մարդկանէ: Եւ ապա ուրախութեամբ ելեալ⁺1 զնացին յաշխարհն իւրեանց ի քաղաքն Պղնձէ: Զոր տեսեալ Քանդակինէ զիշխանսն իւր՝ արար մեծ ուրախութիւն, և այնօր կերան և արբին և զուարճացան: Եւ տեսեալ զնկարեալ պատկերն Աղեկսանդրու՝⁺2 առաւել ուրախացաւ և անկեալ ի ծոնկս հանդերձ մեծամեծ իշխանօքն և խմէր⁺3 մեծ և պատուական բաժակաւ անուշամ գինիս վասն փառացն Աղեկսանդրու և վասն զօրեղութեան ցլազխտոյն⁺4: Եւ յետ ընթերացն առեալ զպատկերն Աղեկսանդրու, տարեալ, եդ ի սենեկի իւրում|| և յամենայն ժամ, յորժամ զմայլանայր գինեաւ, Քանդակինէ տիկինն անկանէր ի ծոնկս յառաջի պատկերին Աղեկսանդրու և խմէր վասն փառացն Աղեկսանդրու: Նոյնպէս և Աղեկսանդր, յորժամ ուրախանայր, նայ խմէր վասն գեղեցիկ գեղոյն Քանդակինեալ:

+ կրացումն ըստ B_1 -ի:

$^{+1}A_1$ եկեղեցի, ուղղումն ըստ B_1 -ի:

+2 B₁ Աղեկսանդրու շիւք:

+3 B₁ քմայէր փխ խմէր:

+4 A₁ *gnulwqllun* *gn*:

Վասն Երբալուն Աղեկսանդրի գաղտ և ծածուկ
ի Պղնձէ Բաղաֆն, և հանաչելն զնա Քանդակիինէ տիկիմն
և գաղտ վախուցանելն զնա+

[illegible]

Եւ յորժամ կերան և արբին ի միասին և ուրախացան, յայնժամ Քանդակինէ տրկինն¹ եմուտի սենեակն իւր և հայեցաւ երես պատ-
կերին և հայեցաւ երեսս Աղեկսանդրու և խկոյն ծանեաւ զնա, որ
Աղեկսանդր թագաւորն ինքն էր: Բայց ոչ ծանոյց իշխանաց իւրոց
և ինքն Քանդակինէ ասաց զայս:

ծէ
 — Նա Աղկկսանդրու պատկերն
 Նրկարեալ ունէր ի թղթին.
 Հայկաց ընդ հրեա նորին,
 Բարկացաւ սրբաբլ դառնագին:
 — Ա՛յ բիճ և չարեաց ծընունդ,
 Անըզգա՛մ դու ի բնութենէ.
 Է՞ր վստահացար, եկիր
 Իմ քաղաքս, որ է Պըղընձէ:
 Թէ չէ՛ր ազատեր զիմ հարսն,
 Որ գերի տարան Բեբէքէ,
 Չի կար ապրելոյ ճարակ
 Ի ձեռացըն Քանդակինէ:
 Խալաթեաց⁺² ու բաց Լթող,
 Ու ասաց, թէ. «Աղկկսանդրէ՛,

+ B, խորագիր չի f:

+1 B, տիկինն շի^f:

+2 B₁ պատուհան փխ խալալիեան:

Մի՛ վերստահանար այսպէս,
Քո արեւըդ բեղ խընայէ»:

Եւ յորժամ լուաւ զայս դուստրն Պովրէսի Թագաւորին, որ էր մեծ հարսն Քանդակինեայ տիկնոջն, նա առաւել ջանայր սպանանել տալ զԱղեքսանդր և լինէր վրէժխնդիր արեան և մահուան հօրն իւրոյ՝ Պովրէսի Հնդկաց արքային: Բայց Քանդակինէ ոչ կամեցաւ սպանանել զԱղեկսանդր, այլ առաքեաց զնա ի բանտ՝ իբր թէ դատաստանաւ սպանցէ զնա: Եւ ապա խրատեալ զԱղեկսանդր գաղտ և ասաց, զի մի՛ ալ վստահացեալ գալ ի քաղաքն Պղնձէ: Եւ պարգեւեաց նմա անգին պարգեւ և առաքեաց ի զօրսն իւր, որ ոչ գիտաց մեծ հարսն զփախչելն Աղեկսանդրու:

Եւ Աղեկսանդր հազիւ ղերծեալ՝ եկեալ, անկաւ ի զօրսն իւր
և պատմեաց նոցա ղեղեալ իրսն ամենայն կարգաւ: Եւ ասաց Աղեկ-
սանդր՝ դալս.

422

—Դարձաւ ի հեծեալն եկաւ
Ու պատճառն ասաց Քանդակէ,
Զկա առնելոյ ճարակ
Այն քաղաքն, որ է Պրդրնձէ:

Ապա խորհուրդ առնելը Աղեկսանդր, թէ զի՞նչ արասցէ, զի ամօթ՝
թուեցաւ նմա Քանդակէ:

Վասն գնալոյն Սղեկսանդրի յաշխարհն մերկ-
իմաստասիրաց և ի նանապարհին բազում նեղու-
քեան հանդիպեցաւ¹

էջ 251ա Յետ այսորիկ Աղեկսանդր ժողովեաց զանթիւ զօրսն իւր ի միասին և խորհուրդ արարեալ, ել զնաց ի յաշխարհն՝ մերկիմաստասիրացն՝ ի հարաւային կողմն⁴², քանզի վաղուց ցանկայր տեսանել զնոսա և ոչ կարէր յերեսաց պատերազմացն, զոր ունէր հետ անցեալ թագաւորացն, զոր վերոգրեցաք: Եւ յորժամ հանդարտեցաւ ի պատերազմացն, յայնժամ ել զնաց ի յաշխարհն մերկիմաստասիրաց, որ էին ի կողմն հարաւոյ յեզր յաշխարհիս: Բայց ի ճանա-

+ B₁ որբս փխ Աղէկսանդր:

+1 B₁ ከህጻናት ጋር፡

+2 B₁ հաբաւային կողմն շիւ:

պարհին բազում նեղութիւնս կրեաց, քանզի անմարդաբնակ էր և՛
անշէն, և ոչ գտանէին կերակուր և ըմպելի, ո՛չ զօրացն, և (ո՛չ)
երիվարացն։ Եւ անցեալ բազում դժուար և քաջային լերունք և ան-
տառք ահագին, ապա եկեալ ելին ի դուր դաշտ մի, որ էր յոյժ գե-
ղեցիկ⁺¹ և վայելուչ, և գնային գետորայք և քաղցրահամ աղբիւրք,
զի ոչ կարեն ընդ գրով արկանել զվայելելութիւն վայրին։ Զայն տե-
սեալ՝ Աղեկսանդր հրամայեաց այնօր անդ բնակել մինչև առաւօտն,
զի սակաւ մի հանգիցեն յաշխատանացն և ի վազին երթիցեն։

Եւ իբրեւ եղև ընդ երեկոյ, տեսին, զի ելանէ երկրէ մարդաղէմ
կենդանի մի սև և զարմանալի, զոր ըմբռնեալ զօրացն և բերին
առ Աղեկսանդր: Եւ յորժամ ետես զայն Աղեկսանդր՝ ոչ կարաց գի-
տենալ, թէ ըստ մարդոց՝ բնութեամբ է, թե՞ գաղանդ, և ասաց
զօրացն, զի տարցեն զնա սակաւ մի հետի ի բանակէն, ընդ նմա և
կին մի մերկ, և ի բաց թողցն զնոսա և ի հեռուստ դարան եղեալ
կին մի մերկ, և ի բաց կնոջն այնորիկ կամ թէ սիրով կենանք²: Եթէ
տեսցեն, թէ չար առնէ կնոջն այնորիկ կամ թէ սիրով կենան ի միասին և ի համբոյր՝ գիտասցեն, զի մարդկային
սիրով կենան ի միասին և ի համբոյր՝ գիտասցեն, զի մարդկային
բնութիւն ունի, եթէ խածատէ և պատառէ զկինն՝ գիտասցեն, զի
գաղանական բնութեամբ է:

251 p

[illegible]

+ Կրպցումն քստ B_1 -ի:

+! B₁ գեղեցիկ շիֆ:

+2 B₁ կամ թէ սիրտով կենան շիք:

+3 B. առ իւր փխ Աղեկսանդրոս:

+4 B₁ գետնէ ելած այրն շիւ:

+5 B₁ Աղեկսանդրու շիֆ:

+6 B₁ 3այնժամ փխ ջայն:

կբ — Աղբիւր յորդառատ խաղաց
 Եւ առջեւն մարգաճախին.
 Իջեանքն Աղեկսանդրի
 կգ Սևադեմ մարդիկքն երեին:
 Ասաց ըմբռնել զնա,
 Եւ ընդ իւր կին մի մերկացուցին.
 Յորժամ հեռաց(ոյց) զկինն
 Ի ուսել առաւ, զոր տեսին:
 Եւ անթիւ մարդիք ելնէին.
 կդ Յայնժամ խը(ռ)ընճեաց, հաշեաց,
 Զօրքըն յետեան(ց) հասին,
 Զամենայն հըրդեհ արարին:

էջ 252ա Եւ վաղվաղակի անդի ելեալ շուեցին: Եւ անցեալ զայն վայելուչ
 դաշտունքն և եկեալ բանակեցան ի մէջ մայրոջ միոյ: Եւ թ(է)
 այնմ գիշերի անդ կացեալ էին, որ վայելուչ աղբիւրքն էին, անհնա-
 րին էր, եթէ թողուն զոր կենդանի ի զօրացն Աղեկսանդրու այն-
 սեաղէմ մարդիկքն, որ երկրէ ելանէին իբրեւ զխուրդս և՛ զմըջիմս
 անթիւ բազմութեամբ: Եւ զգիշերն ազան ի մէջ մայրոջն և ի վաղիւ
 ելեալ անդի և գնացին: Եւ անցան դժուարին կապանս և եկին ի մէջ
 անտառախիտ անտառի միոյ և տեսին անդ, զի ծառքն անտառին
 մեծ էին և զարմանալի, որ թուէր տեսողացն, թէ ծայրքն յերկինք-
 էին հասեալ: Եւ եկեալ ի մէջ անտառին՝ գտին աղբիւրք յորդորխա-
 զացք և վայելուչ վայրիք⁺¹: Եւ Աղեկսանդր⁺² ասաց զօրաց իւրոց,
 զի անդ իջեալ հանգիցեն այնօր:

Եւ յորժամ իջեանեցան, և եղև ժամ կերակրոյ, յայնժամ հայե-
 ցեալ տեսին, զի ելանէին ի անտառէն բազմաթիւնք ահագէմ մարդ-
 կանց, որ բարձր էին հասակաւ իբրեւ եօթն կամ ութն կանգուն և
 հաստաբազուկս և ունէին ի վերայ բազկացն յետուստ (կողմանէ)
 սղոցս՝ բուսեալ ի թիկանցն մինչև ի ծայրս մատանցն: Եւ էին ոտք-
 նոցա ձիւն՝ երկայն և ի գլուխս ունէին երկուական եղջերս⁺³: Յան-
 կարծակի եկեալ անկան ի վերայ զօրացն Աղեկսանդրու և պատե-
 րազմէին ընդ նոսա: Զայս տեսեալ Աղեկսանդր հրամայեաց փողա-

+ B₁ զխուրդս և շիֆ:
 +1 A₁ վայրին: Ուղղումն ըստ B₁-ի:
 +2 B₁ Աղեկսանդր շիֆ:
 +3 B₁ Եւ էին ոտք... եղջերս շիֆ:

պատերազմի հնչել: Զոր լուեալ զօրացն՝ միահամուռ ելին և պա-
 տերազմեցան ընդ նոսա, զոր բազումք անկան ի զօրացն Աղեկսանդ-
 րու մինչև հազիւ յաղթեցին այն բարձրահասակ և քաջասիրտ ցան-
 ծովի¹⁴ մարդկանց: Եւ նոքա սկսան ի փախուստ առնուլ և չետ-
 դարձեալ՝ փախստական մտին ի մէջ անտառին¹⁵: Եւ զօրացն զհետ-
 մտեալ՝ առ ի սպանանել զնոսա: Եւ նոքա ի փախչելէ հարկանէին
 երկու թիկամբն այն սղոցովն, զոր ունէին ինքնաբոյս ի թևս իւ-
 րեանց: Եւ այնու սղոցեալ ընկենու(ին) զծառերն ի վերայ զօրացն
 և ինքեանք իբրեւ զվայրի երէքս արագընթաց մտին ի մէջ անտա-
 ռախտին և անդի ելին ի ծայրս վիմացն և անդ թաքեան: Զոր տե-
 սեալ Աղեկսանդր, փառս ետ աստուծոյ, և ասաց զայս բանքս.

կե — Այ իմ հրաշագործ աստուած,
 Արարի՛չ յազգաս ամէնի⁺¹.
 էջ 252բ Խիստ զարմանալի է բանդ,
 Հիանան երամբ տեսողի⁺²:
 կգ Ըզրուսանալի ոշխար
 Լըսեցաք ի Հունդուստանի,
 Բայց այս ցանծովի մարդիքս
 Զենք լըսեք առակս ամէնի:

Զայս ասաց Աղեկսանդր ի վերայ այն ցանծովիտ մարդոցն, որ
 էին բարձր և հիանալի, զի ոչ էաք լուեալ ի մարդկանէ, եթէ կան ի-
 վերայ երեսաց երկրի: Զի¹⁵ լուեալ էի վասն բուսանալի կապուտ⁺³
 ոշխարացն, որ կան երկիրն խորասանայ⁺⁴, զոր շատաշրջիկ վաճա-
 րականք, զոր աչօք իւրեանց տեսեալ են զայն գետնէ բուսեալ ոշ-
 խարսն, որ կան և գտանին մինչև ցայսօր երկիրն խորասանայ, զոր
 զմորթին բերեն յաշխարհս, զոր խորասանի կոշեն զանուն մոր-
 թուն⁺⁵: Բայց վասն այս ցանծովիտ սղոցով մարդոցս ոչ է տեսեալ
 կամ լուեալ:

Եւ անտի ելեալ գնաց Աղեկսանդր ի հարաւակողմն՝ յաշխարհն
 մերկիմաստասիրաց: Եւ եղև^{+6 16}, որ զի պատահեցաւ նմա օթևանք առ-

+ B₁ ի մէջ անտառախիտ մայրոջն փիւ ի մէջ անտառին:
 +1 B₁ ամէնից:
 +2 B₁ տեսողից:
 +3 B₁ կապուտ շիֆ:
 +4 A₁ խորասանայ: Ուղղումն այստեղ և հետագայում ըստ B₁-ի:
 +5 B₁ երկիրն խորասանայ զոր զմորթին... գտնուն մորթուն շիֆ:
 +6 B₁ Եւ եղև... զի գնայր ընթացս յառաջի նորա շիֆ:

նել ի մէջ կղզոյ միոյ ի մէջ ծովուն: Եւ յորժամ բանակեցաւ Աղեկ-
սանդը ի կղզոջն, յայնժամ սկսան մի ըստ միոջէ հուր լուցանել և
կերակուր պատրաստել իւրեանց: Զոր և պատրաստեալ զկերա-
կուրն կերան և արբին և հանգեալ ննջեցին. քանզի ցուրտ էր, սկսան
զօրքն ի գիշերին առաւել վառել զկրակն, քանզի կային ծառք և
տունք մեծ և վայելուչ, բարձր և հաստահատակ:

էջ 253ա

Եւ իբրեւ եղև ի մէջ գիշերի, յանկարծակի սկսաւ կղզին այն
շարժիլ և ոտք ելեալ քայլէր աստ և անդ: Զոր տեսեալ զայնպիսի
սքանչելիսն Աղեկսանդրի և զօրացն իւր՝ յոյժ երկեան մեծաւ երկիւ-
ղիւ մինչև առաւօտն, որ լուսացաւ և ճաշք եղև՝ առաւել ևս քան Զնս
քայլէր այն լեռնն ահագին: Եւ Աղեկսանդր խորհուրդ մտեալ հիա-
նայր|| և ոչ գիտէր զպատճառն շարժելուն: Ապա ասաց Աղեկսանդր
այնոցիկ, որք հմուտ էին լօղալոյ և (յ)ատակս ծովու իջանելոյ և
ելանելոյ: Յայնժամ յառաջ եկին արք քաջասիրտ և հմուտք ի
արուեստս լօղորդութեան և իջեալ (յ)ատակս ծովուն՝ լօղային և
տեսին, զի կայր երեսս ծովուն խաշափառ մի մեծ և ահագին: Եւ էր
յոյժ ծերացեալ խաշափառն այն, զոր ռմանք կրիեայ և խաբլու
պաղայ՝ կոշեն, և առաւել ծերութենէն հողն շատացեր էր ի վերայ
կոնակին, զոր և ծառք էին բուսեալ և մարդիք բնակէին, թող զգա-
ղանքն և զայլ վայրի երէքն: Եւ զայնքան մեծութիւն լեռնացեալ
կղզոյն ամենայն բնակչօքն ունէր ի վերայ կոնակին իւրոյ: Եւ զի
առաւելութենէ հրոյն, զոր վառեցին զօրքն Աղեկսանդրի, յայնժամ
ջեռեալ յայն ահագին խաշ(ա)փառն և նեղեալ ի հրոյն, ելեալ քայլէր:
Զայն տեսեալ լօղորդացն, ելեալ ծովէն և եկեալ պատմեցին Աղեկ-
սանդրի արքային: Եւ նա լուեալ ի լօղորդացն, հիացեալ փառս տալո
արարչին, որ զայնպիսի մեծ և հիանալի կենդանին ստեղծեալ է ի
վերայ երկրին: Եւ ապա հրամայեաց զօրաց իւրոց, զի ամենեքեան
ջուր ցանեալ շիջուցին զհուրն: Եւ ապա սակաւ-սակաւ հանդարտեալ
խաղաղացաւ կղզին այն:

էջ 253բ

Եւ ընդ երեկո ելեալ այնմ կղզոյն երթային հարաւակողմն՝ եր-
կիրն մերկիմաստասիրաց: Եւ յետ բազում ատուրց, իբրեւ մերձեցան
յաշխարհն մերկիմաստասիրաց, յայնժամ յանկարծակի երևեցաւ
նոցա այր մի մերկ՝ յոյժ գեղեցիկ և բարձր հասակաւ, զոր տեսեալ
Աղեկսանդրի և զօրաց նորա, անկան զկնի նորա առ ի||ըմբռնել
զնա: Եւ նա տեսեալ Աղեկսանդր և զօրս նորա և փախեալ ի նոցա-

+ Յուրբերեն. նշանակում է «կրիա»:

նէ: Եւ զօրքն ամենայն ոչ կարացին յարագընթաց երիվարօք հասա-
նել նմա, զոր և փախեալ զերծաւ ի զօրացն: Այլ Աղեկսանդր ինքն ոչ
կամեցաւ դառնալ յետս, այլ սակաւ իշխանօք անկաւ զհետ մերկ-
մարդոյն: Եւ մարդն այն հմուտ ներքե գետոյն դարանաւ և փախչէր:
Եւ Աղեկսանդր երեք օր և երեք գիշեր սակաւ իշխանօքն ցնաց ընդ
մութն և ընդ խաւար զհետ առն այն: Եւ ապա յետ երեք յաւուրց
ապա ելեալ յայլ աշխարհ և ետես զլոյս և զայրն այն, զի գնացր
յընթացս յառաջի նորա: Եւ նա գնացեալ ետես զթագաւորն մերկի-
մաստասիրացն¹⁷, զոր էր անկողնեալ ի վերայ տերեւոց ծառոյ-
մսփռեալ էր ի ներքոյ իւր տերեւս, ի վերայ իւր՝ տերեւս, և ինքն թա-
ղեալ էր ի մէջ տերեւոց մերկ ի մօրէ: Զոր տեսեալ Աղեկսանդր, հիա-
ցեալ ասէր ցթագաւորն այն.

— Ո՛վ թագաւոր, վասն է՞ր ո՛չ առնէք որպէս թագաւորաց վայելէ.
ո՛չ հագանիս բեհեզս և ծիրանիս, ոսկիս և մարգարիտս՝ որպէս թա-
գաւորաց վայելէ:

Ասէ մերկ թագաւորն.

— Մեր ոչ սիրեմք կամ ցանկամք այդ բո ասացելոցն, թէպէտ
դամենայն ունիմք: Եթէ այլ ուրիշ խնդիրք մի ունիս ի մեղանէ զա՛յն
ասա, զի տացուք քեզ պատասխանի:

Ասէ Աղեկսանդր.

— Հարցից քանի բան մի, տո՛ւր ինձ պատասխանի:

Ասէ մերկ թագաւորն.

— Ասա՛ զինչ և կամի թագաւորութիւնդ:

Ասէ Աղեկսանդր.

— Ասա՛ ինձ, յաշխարհիս ո՞ր կողմն աղեկ է և շահաւոր:

Պատասխանի ետ մերկ թագաւորն և ասէ.

— Յարեւելից կողմն բարի է և շահաւոր, զի արեգակն յարեւե-
լից ծագէ, և անտի շնչէ առողջարար հողմն և զաշխարհս ամենայն
զարդարէ և զովացուցանէ:

էջ 254ա

Երկրորդ անգամ հարց Աղեկսանդր ցմերկ թագաւորն¹⁸, թէ.

— Աշխարհիս վերայ ի՞նչն է ծանր, քան զամենայն:

Պատասխանի ետ մերկ թագաւորն և ասէ.

— Զիք այլ ինչ ծանր, քան զզուր¹⁹ և զբութատան, զի ծանր է,
քան զերկաթ և զկապար և զբար:

+ B₁ Աղեկսանդր ցմերկ թագաւորն չի:

+¹ B₁ զզուր չի:

- Երրորդ անգամ հօարց Աղեկսանդր.
 — Զի՞նչ իրք է թեթև ի վերայ յաշխարհիս:
 Ասէ մերկ թագաւորն.
 — Զիք այլ ինչ թեթև, քան զխոնարհութիւնն և լուռ կենալն:
 Զորրորդ անգամ հօարց Աղեկսանդր.
 — Զի՞նչ է դառն ի վերայ աշխարհիս.
 Պատասխանէ մերկ թագաւորն.
 — Զիք դառն, քան զատելութիւն, քանզի ատելութիւն դառն է, քան զսապոն⁺ և զլեղին, քանզի ատելութիւնով հսպան Կային զԱբէլ զեղբայրն իւր⁺:
 Ասէ Աղեկսանդր.
 — Զի՞նչ է քաղցր ի վերայ աշխարհիս:
 Ասէ մերկիմաստասէր թագաւորն.
 — Զիք ինչ քաղցր, քան զսէրն յաւելի, զի սէրն քաղցր է, քան շաքար և զմեղրն⁺:
 Յանժամ ասաց Աղեկսանդր ցմերկիմաստասէր թագաւորն.
 — Խնդրեա՛ յինչն զինչ և կամիս, զի տացից քեզ:
 Ասաց մերկ թագաւորն.
 — Զի՞նչ խնդրեցից ի քէն. թէպէտ և խնդրեմ՝ ոչ կարես տալ:
 Ասէ ցնա Աղեկսանդր.
 — Որպէ՛ս ոչ կարեմ տալ, որ այսչափ բարութիւն և գանձ, ակն և մարգարիտ, արծաթ և ոսկի կա առ իս, զոր ոչ ունի այլ թագաւոր ի վերայ յաշխարհիս. և դու ինձ ասես, թէ ոչ կարեմ տալ:
 Ասէ մերկ թագաւորն.
 — Կարե՛ս տալ մեզ անմահութիւն, որ ոչ մեռանիցիմք:
 Ասէ Աղեկսանդր.
 — Ո՞ր(պէս)⁺ կարացից տալ քեզ անմահութիւն, զի և ես մահ-կանացու եմ և մեռանալոց:
 Ասէ մերկ թագաւորն.
 — Այդ բարութիւնդ, զոր դու ունիս⁺ ոսկի և արծաթ, ակն և մարգարիտ, մեզ ոչինչ է իբրև հող և մոխիր, այդ առ մեզ բազում

+ B₁ զսապոն շիփ:

+1 B₁ քանզի ատելութիւնով... զեղբայրն իւր շիփ:

+2 B₁ և զմեղրն շիփ:

+3 Լրացումն ըստ B₁-ի:

+4 B₁ զոր դու ունիս շիփ:

Պատմութիւն Աղեքսանդրի Մակեդոնացոյ,
 Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռագիր № 5472, էջ 117ա

էջ 254բ

է, քան զաւաղ եզր ծովու: Այս աշխարհիս բարութիւնն մեզ ոչինչ է, քանզի անցատր է+: Եւ եթէ անմահութիւն կարող ես տալ, զա՛յն ասա: Եւ թէ ոչ կարես տալ և գիտես, թիւ և դու մեռանելոց ես, յինէն քեզ խրատ՝ դարձի՛ր ի տուն քո և դարձո՛ւ զսուր քո ի պատեանն և լուսա՛ յարեանհաղութիւնէ: Ահա մերձեալ է օր մահուան քո, և շուտով մեռանելոց ես. կամ հասանես տեսանել զմայր քո յՕլոմպիադ, կամ՝ ոչ: Զի՞նչ շահ է քեզ, եթէ զաշխարհս յամենայն շահեսցես, երբ անպատճառ մեռանելոց ես: Դարձի՛ր, դարձի՛ր ի տուն քո և զազարեա՛ ի պատերազմէ՛+1:

Չայս լուեալ Աղեկսանդր ի մերկիմաստասէր թագաւորէն և յողջունեալ զնա, ել և գնաց անտի գէպի Նեղոս գետն, դէպի յԱղեկսանդրի: Եւ եկեալ եհաս ի վայելուչ կղզի մի, և բնակիչք կղզոյն ելին ընդ յառաջ Աղեկսանդրո՛ւ մեծամեծ և պատուական պարգևօք, և մատուցին նմա ընծայս և ասացին զայս+2 ընդ գէմ Աղեկսանդրի.

կէ —Տէ՛ր և տենչալի մանուկ
Այսօր այս կղզիս երեւալ,
Ոստըս ձիթենեաց առեալ,
Անթառամ թագիւ պսակեալ:
կը Աղեկսանդր մեծ թագաւոր,
Խիստ ուժեղ և երախտաւոր.
Կէս յաշխարհս քո ձեռացդ տակ,
Դու եղեր խիստ մեծ, զօրաւոր+3:

Եւ Աղեկսանդր յոյժ ուրախացաւ յայնմ կղզոյն, զի էր յոյժ գեղեցիկ և վայելուչ ծառօք զարդարեալ՝ նոճիւ և սօսիւ, արմաւենիք և կիպարիք, նարինջիք և ձիթենիք և այլ պատուական և անուշահոտ ծառերք+4, զոր չէր տեսեալ այլում վայրոջ: Ապա յալտնի ելեալ, եկն եզր Նիլոս+5 գետոյն և անդ բանակեցաւ հեծելազօրօքն իւրովք: Եւ հեծեալքն յոյժ ձանձրացեալ էին վասն բազում մարտերուն+6 և յարեանհաղութիւնէն և շատ շրջաքայլելուն+7: Եւ բազումք ի զօրացն կամեցան թողուլ և երթալ ի նմանէ:

+ B₁ աշխարհիս... անցատր է չի:

+1 B₁ և զազարեա ի պատերազմէ չի:

+2 B₁ ողբս զայս:

+3 B₁ Աղեկսանդր մեծ թագաւոր... մեծ զօրաւոր չի:

+4 B₁ ծաղկօք փխ ծառերք:

+5 B₁ Նեղոս:

+6 B₁ պատերազմացն փխ մարտերուն:

+7 B₁ և շատ շրջաքայլելուն չի:

էջ 255ա

Յայնժամ մեծամեծ իշխանքն և՛ մատուական խորհուրդ արա-
րին իւրեանց¹ միջին, զի տացեն նմա զմահադեղն: Եւ գտեալ ժամ՝
եւտ Աղեկսանդրու մատուական զմահադեղն, և առեալ Աղեկսանդր և
ըմպեաց զմահադեղն²: Եւ յետ առնելոյն զմահադեղն յոյժ նե-
ղեաց զնա ցան. զոր և ինքն Աղեկսանդր իմացաւ, զի զեղեալ էին
զնա, բայց ոչ գիտէր, թէ ո՞վ էր, որ արար զայն: Եւ զի յերկուց էր,
յորժամ էարբ զմահադեղն և ելեալ ի վրանէն գնաց եզր Նեղոս գե-
տոյն և մատ էած ի բերանն և փսխեալ ընկեց զմահադեղն³: Եւ
վաղվազակի մատուական երբ ջուր, զի լուսացէ թագաւորն զբերանն
իւր: Եւ մատուական⁴ աչն ի մէջ ջրոյն արկեալ էր այն բաղում⁵ մա-
հադեղս, զոր առեալ Աղեկսանդր՝ յայնժամ յաղթեաց զնա մահա-
դեղն: Եւ անկեալ ի վերայ ծնկացն և ձեռացն⁶ և քայլէր ի վերայ
չորս ոտից իբր շորքոտանի, մոնչէր և գոչէր իբրև զառիւծ գիշերն ի
բուն: Եւ Հոռքսինէ կինն իւր՝ դուստրն Դարեհի⁷, հետ իւր շրջէր,
լայր և գոռայր և ասէր զողբս զայս.

կր

— Աւա՛ղ¹ և հզօր արքայ,
Որ քաջանց էիր բարապար²,
Ձեռ շորքոտանի եղար,
Քարշ կու գաս դու անդուրժաբար:

Աղեկսանդր պատասխանէ.

հ

— Վա՛յ, թէ շիջանի այս հուրս
ի սրտէս իմ կըսկըծաւոր,
Որ զիս ի զաֆաս ածէր,
Կու խոցէ զինչ օձ թիւնաւոր:

Հոռքսինէ ասաց.

+ B₁ իշխանքն և շիֆ:

+1 B₁ Յայնժամ մեծամեծքն և մատուական խորհուրդ արարին ի միջի իւրեանց, զի տացեն
Աղեկսանդրու մահադեղս և սպանցեն զնա: Այնմ օրէ խնդրէին ժամ, զի տացեն նմա մահադեղս
և գտեալ ժամ մի և ետ նմա մատուական զդեղն և ըմպեաց Աղեկսանդր փխ Յայնժամ մեծամեծ
իշխանքն... ըմպեաց զմահադեղն:

+2 B₁ զմահադեղն շիֆ:

+3 B₁ մատուական շիֆ:

+4 B₁ բաղում շիֆ:

+5 B₁ և ձեռացն շիֆ:

+6 B₁ դուստրն Դարեհի շիֆ:

+7 B₁ Որքան քաջ էիր պարապար փխ տողի:

հա

— Աղդեցէ՛ք ի տուն Պարսից
Եւ ասէ՛ք հօրն իմ Դարեհի՛
— Դուստրն քո եղուկ դարձաւ
Ու լալոյ եղև արժանի:

Աղեկսանդր ասաց.

էջ 255բ

հր

— Ողորմ ու լալի եղար,
Դարեհի դուստրը Հոռքսինէ,
Յերկնից ի յանդունդքն անկար,
Կորուսիր ըզթագն ի գըլխէ:

Հոռքսինէ ասաց.

հգ

— Թողուլ, մոռանա՛լ կամիս,
Աշխարհակալ՝ Աղեկսանդրէ՛.
Ես այլ մեռանիմ հետ քեզ,
Զիս ի քո գի՛րկըդ հաւաքէ:

Աղեկսանդր ասաց.

հդ

— Արքայն պատասխան երեւ,
Թէ. «Հոգիս ելաւ, դու լըռէ՛.
Սիրտըս վառեցիր հըրով,
Մի՛ նեղէր, աստուած կու սիրես:

հե

Ինձ հանց ուժ և թե պիտէր՝
Թըռչէի զինչ հաւ թևաւոր,
Հեղձ ալ իմ քաղաքն երթի,
Տեսնէի ըզմայրն իմ փառաւոր»¹⁹:

Յետ այսորիկ ետես Աղեկսանդր, զի ցան ևս քան զես յաւելի
կու նեղէ զինքն: Յայնժամ կոչեաց զմեծ վաղիրն իւր զՈվրէս²⁰ և
զայլ իշխանքն իւր²¹ և ասաց.

— Օգնեցէ՛ք²¹ ինձ, որ չի մեռանիմ սակաւ մի աւուրք, մինչև
որ զտառապեալ մայրս իմ տեսից, որ կարօտն երթայ ի սրտէս:

Ասէ Ովրէս²² վաղիրն.

— Ո՛ղջ լէր, տիեզերակալ արքա՛յդ մեր Աղեկսանդր: Այդ քո

+ A₁ և B₁ աշխարհակալ:

+1 B₁ իւր զՈվրէս... իւր շիֆ:

+2 B₁ Ովրէս շիֆ:

Հիւանդութիւնդ ոչ է իբրեւ ալ թշնամի, որ ուժով և կոռուով և կամ խնդիրքով ազատէր զքեզ: Չեմք գիտէր այդոր պատճառ, քանզի առաւել տիրեալ է զքեզ ցաւիդ և կու նեղէ զքեզ:

Յորժամ լուաւ զայս Աղեկսանդր⁺ ի վաղիւրէն իւրոյ⁺², յայնժամ հրամայեաց վաղիրին, որ զզօրքն ամենայն ի մի վայր ժողովեացէ. վառեալ զբէհիւք և սուսերօք⁺³, հեծեալ յերկարս՝ եկեացեն միահամուռ ամենեքեան Աղեկսանդրի: Եւ վաղիրն արար բոս հրամանաց արքային: Յական թոթափելոյ հասին ամենեքեան ի դուռն վրանացն Աղեկսանդրի՝ ի վերայ յերկարաց վառեալ զբահիւք և ոմբաւ և պողովատի տուսերօք: Զոր տեսեալ զնոսա՝ Աղեկսանդր ասաց փողս պատերազմի հնչեցուցանել: Յայնժամ եղև թնդիւն և որոտումն ահագին, որ երկինք և երկիր հիւանայր ահագին զղրղմանէն: Ասէ ցնոսա Աղեկսանդր.

— Պատերազմեցէ՛ք ընդ թշնամին իմ, մի թէ կարիցէք յաղթել նմա, զի երեք օր⁺⁴ ապրեցայց միջև տեսից ըզսիրելի մայրն իմ զՕլոմպիադա և ապա մեռայց:

Զայս լուեալ զօրացն՝ առնն ի մի բերանոյ.

— Ո՛վ տիեզերակալ արքայդ մեր Աղեկսանդրէ: Թէ էր մեզ պատերազմ ընդ այլոր թագաւորաց կամ ընդդէմ զաղանաց և թեռնոց կամ զաղանադէմ կենդանեաց⁺⁵ մինչև ի մահ պատերազմէար և զանձն մեր զնէաք ի վերայ քո: Բայց ընդ մահու ո՛վ կարէ պատերազմել, որ ոչ կարենք տեսանել զնա, զի ոչ երեի մեզ: Այդ անհնարին է մեզ ազատիլ զքեզ ի ձեռաց մահու, զի հրամանք արարչին է⁺⁶:

Յորժամ լուաւ զայս Աղեկսանդր ի զօրաց իւրոց և ետես, զի անօգուտ է պատերազմն: Ապա հրամայեաց զօրացն երթալ ի տեղիս իւրեանց և թափել զզէնսն և խաղաղանալ: Դարձեալ ետես Աղեկսանդր, զի ցան առաւել կու նեղէ զինքն, կոչեաց յառաջի իւր զմեծ վաղիրն և զխաղինադարն⁺⁷ իւր և ասաց բերել յառաջի իւր զամենայն զանձն իւր՝ ոսկի և արծաթ, ակն և մարգարիտ, բեհեզս և

ծիրանիք, և զամենայն կահս իւր ոսկոյ և արծաթոյ և զսլեհս⁺ երկւորացն և զինուցն: Զոր ական թօթափելոյ բերեալ զամենայն զիւրեցին յառաջի վրանացն Աղեկսանդրի՝ իբրեւ զլեռն մի բարձր: Եւ ասաց.

— Զայդ յամենայն պարգևք տուէք մահուանն, մի թէ ողորմի ինձ և ներէ սակաւ մի, մինչև տեսից զսիրելի մայրն իմ զՕլոմպիա:

Ասաց վաղիրն և ալ մեծամեծ իշխանքն.

— Ո՛վ տիեզերակալ արքայ, ո՛չ օգնեն քեզ այդքան զանձդ: Եւ թէ գիտէար, որ զանձիւք կարէար թափել զքեզ ի մահուանէ, ոչ թէ զքոյդ միայն, այլ և զմերն յամենայն, զոր ինչ տեսիմք ստացուածս զամենայն տալար և ազատէար զքեզ ի մահուանէ, այլ և զանձն մեր ոչ խնայէար⁺¹ վասն քո:

Ասաց Աղեկսանդր.

— Խոստացի՛ք մահու և զտիեզերակալութիւնն⁺² իմ, զի նմա լիցի, բայց սակաւիկ մի ներեսցէ ինձ, մինչև տեսից զտառապեալ մայրն իմ:

Եւ քարոզն կարգայր, թէ այս ամենայն բարութիւնս՝ պարգևք մահուան, զի ազատեսցի Աղեկսանդր թագաւորն այսմ ցաւէ: Եւ ոչ լուան պատասխանի առ այն, և ցան առաւել նեղէր զնա: Եւ այնլուան պատասխանի առ այն, և յաղինայն⁺³, ոչ կարէն օգնել. ասաց զայն յաքան բարիքն՝ մալ և խաղինայն⁺⁴, ոչ կարէն օգնել. ասաց զայն յամենայն տանել ի տեղի իւր: Ապա ալ խորհուրդ առեալ՝ Աղեկսանդր մէնն տանել ի տեղի իւր: Եւ մեծամեծաց իւրոց⁺⁵ և ամենայն ընտանեացն, ասաց զօրաց իւրոց և մեծամեծաց իւրոց⁺⁶ և հազան հազերծս զի առհասարակ ամենեքեան ի սուգ մտան և հագան հանդերծս սգուոյ և եկեալ յառաջի Աղեկսանդրի լային և ողբային և աւաղէին⁺⁵ զողորմելի մահն Աղեկսանդրի. մի թէ մահն լուեալ զայն աղէտն և զողորմելի լալն և ողբալն նոցա և զսրտաբեկութիւնն նոցա՝ ներեսցէ զողորմելի լալն և ողբալն նոցա և քաղաքն իւր և տեսցէ զմայրն իւր սակաւիկ մի, մինչև երթեալ ի քաղաքն իւր և տեսցէ զմայրն իւր կարօտեալ: Եւ ոչ այնու կարացին օգնել և ազատել ի մահուանէ:

Ապա կոչեալ առ ինքն զՈլմէս⁺⁶ վաղիրն իւր և եհարց ի նմանէ, թէ.

+ B₁ կոռուով և կամ շիւ:

+1 B պատասխանիսն Աղեկսանդր:

+2 B ի վաղիրէն իւրոյ շիւ:

+3 B սուսերօք շիւ, A₁ սուսերօք:

+4 B օր մի փիս երեք օր:

+5 B և թնոց... կենդանեաց շիւ:

+6 B զի հրամանք արարչին է շիւ:

+7 B₁ զզանձապահս փիս զխաղինադարն:

+ B₁ գործիս փիս զսլեհս:

+1 B₁ մեր ոչ խնայէար շիւ:

+2 B₁ զթագաւորութիւն փիս զտիեզերակալութիւն:

+3 B₁ մալ և խաղինայն շիւ:

+4 B₁ մեծամեծ իշխանաց իւրոց փիս մեծամեծաց իւրոց:

+5 B₁ և աւաղէին շիւ:

+6 B₁ զՈլմէս շիւ:

— Զինչ տանելոց եմ հետ ինձ յետ մահուան իմոյ յայսքան մեծութենէս:

Ասաց վաղիրն⁺.

— Ո՛վ արքա, ոչինչ կարես տանել հետ քեզ, բայց միայն զկտաւոյ պատանեաց: Այն միայն երթայ հետ քեզ, այլն ամենայն աստ մնայ՝ թէ՛ թագաւորութիւնդ, թէ՛ զօրութիւնդ, թէ՛ մալ, թէ՛ մուր⁺¹. ամենայն ունայն մնան, բայց միայն պատանքն հետ քեզ, որպէս ասացի քեզ⁺²:

էջ 257ա

Զայս լուեալ Աղեկ||սանդր, (և) առաւել նեղէր զնա ցան: Ասաց բերել զպատանքն իւր, զի տեսցէ: Իբրեւ բերին, ասաց կապել զպատանքն ի դուխս բարձր ձողի միոյ և հրամայեաց այնպէս ձողովն շուրջ ածել ի մէջ բանակին, և քարոզն յառջեն կարգայր այսպէս.

— Լուարո՛ւք ամենայն ա՛ղգ և աղինք, պարոնայք⁺³ և իշխանք, մեծամե՛ծք և փոքո՛ւնք, ազա՛տք և ուսմի՛կք, ճո՛րտ և⁺⁴ ծառայք, զի ինքնակալն Աղեկսանդր՝ մեծ և հզօրն և անուանին ի մէջ տիեզերաց, ոչինչ տանի աստի կենացս, բացի այս կտաւէս, զոր տեսանէքդ: Մաներո՛ւք, զի և ձեզ լինելոց է այսպէս, զի յաշխարհս սուտ է և ունայն:

Յորժամ այս ամենայն եղև, ասաց Աղեկսանդր՝ զինքն տանել մահճօքն ի վերայ բարձր բլրի միոյ, զի հայեացէ ի յաստղն և իմաստութեամբն իւրով, զոր ուսեալ էր և ունէր ի մեծ իմաստասիրէն իւրմէ⁺⁵ Արիստոտէլ վարդապետէն⁺⁶, զի գիտացէ՛ ապրելո՞ց է, թե՞ մեռանելոց, կամ ո՛վ արար նմա զայն շարութիւնն և ետ նմա զմահանդեղն այն: Եւ առժամայն բարձեալ տարան⁺⁷ զթագաւորն մահճօքն ի վերայ բարձր բլրի միոյ: Եւ էր գիշեր պարզ և զեղեցիկ, և աստղունքն ճառագայթէին յառաւել պայծառութենէ, զոր Աղեկսանդր հայեցեալ ընդ աստղն և իսկոյն ծանեաւ, զի ոչ էր ապրելոյ ի մահուանէ: Դարձեալ հայեցեալ ծանեաւ⁺⁸, զի Ովրոս խաղինա-

+ B₁ սիրելի վաղիրն:

+1 B₁ թէ՛ մալ թէ՛ մուր չի:

+2 B₁ բայց միայն պատանքդ երթաս առաջի անաշառ թագաւորին փխ բայց միայն... ասացի քեզ:

+3 B₁ պարոնայք չի:

+4 B₁ ազատք... ճորտ և չի:

+5 B₁ և ունէր... իւրմէ չի:

+6 B₁ Արիստոտէլէ փխ Արիստոտէլ վարդապետէն:

+7 B₁ տարան չի:

+8 B₁ ծանեաւ, զի ոչ էր ապրելոյ ի մահուանէն:

դարն և մատուակն արարեալ էին նմա զայն վնասն⁺: Զայս լուեալ՝ Ովրոսի և մատուակին և այլ շարկամքն, ելեալ դադտարար և փախեան յերեսացն Աղեկսանդրի:

Եւ Աղեկսանդր իջեալ ի լեռնէն, եկն ի բանակն՝ ի մէջ զօրացն իւրոյ, և խնդիր արար թշնամեացն, և ոչ գտին զնոսա: Յետոյ առաքեաց ընդ յամենայն կողմանս որոնել զնոսա, և ոչ գտին զնոսա:

էջ 257բ

Եւ ցան և առաւել սաստկացաւ և նեղէր զԱղեկսանդր, զոր և մեռաւ յայնմ աւուր: Բայց յառաջ, քան զմեռանելն իւր⁺¹, հրամայեաց վաղիրին իւրոյ և զօրացն ամենեցուն զալ միահամուռ յառաջի իւր: Զոր եկեալ զօրացն և կանգնեցան յառաջի Աղեկսանդրի: Եւ Աղեկսանդր ասաց նոցա այսպէս.

— Ո՛վ սիրելիք իմ՝ և՛ ընտիր հեծեալ քաջ զօրավարք իմ, և՛ հեծեալքդ յամենայն: Գիտասցի՛ք ամենեքեան, զի մահս իմ ի Ով-րոսէ է և մատուակէն իմոյ, զոր ես նոցա էի հաւատացեալ զիմ թարոսէ է և մատուակէն իմոյ, զոր ես նոցա նենդեալ մահադեղեցին զիս, դաւորութիւնս և զկեանքս իմ, և նոքա նենդեալ մահադեղեցին զիս, դաւորութիւնս և տեսանէք: Եւ կացոյց փոխանակ նոցա զոր և մեռանիմ, որպէս և տեսանէք: Եւ կացոյց փոխանակ նոցա այլ իշխանս և զպատիւս նոցա ետուր այլոց և ասաց զողբս զայս.

ևզ

— ճորտն, որ պարոնին նենդէ⁺²,

Զինչ Ովրաս արար արքային,

Թող հանց խայտառակ լինի,

Զինչ Յուդա ի մէջ հանդիսին:

ևէ

Ով զիւր մեծին չալ կամի,

Անիծած զինչ օձն յաշխարհի

Կամ աղեկին վատ անէ,

Նըզովի նըման Կայենի:

Յետ այսորիկ յառաջի ամենեցուն արար զվօսիաթ և տիհա-դիք⁺³, որ հեծեալքն երեք բաժին լինիցին յետ մահուանն իւրոյ: Զի յառաջին մի բաժինն՝ հեծեալ ի ձի և հազանիցեն զրէհս և սու-սերս ընդ մէջ և ուսմբ ի ձեռին և յառաջ երթիցեն քան զամենայն իբր ի պատերազմ վառեալ⁺⁴: Եւ երկրորդ բաժին զօրացն⁺⁵ ամե-

+ B₁ զի Ովրէս... զայն վնասն չի:

+1 B₁ Եւ ցան առաւել նեղէր յայնմ, բայց յառաջ քան զմեռանելն իւր փխ Եւ ցան... իւր:

+2 B₁ Իշխանն թագաւորին նենդէ փխ տողի:

+3 B₁ տիհադիք չի:

+4 B₁ երթիցեն փխ վառեալ:

+5 B₁ զօրացն չի:

$t_g \quad 258 \mu$

ներեան հեծեալ ի ձի և հազանիցին բեհեզս և ծիրանիս, սլճնեալ ակամբ և մարգարտով և ալլ բազում դանձիւր, երթիցեն զկնի յառաջնոցս,⁺ իբր թէ ի հարսանիս երթան: Եւ յերրորդ բաժին զօրացն՝ զկնի յամենեցուն, զգեցեալ ամենեւեան հանդերձ սզույ, լալով և ողբալով երթային իբրեւ զօր, որ յուղարկեն ի գերեզմանս: Եւ զկնի ամենեցուն զդագաղն բարձեալ տարցեն||չորս իշխանք ի յուսս: Զկնի զօրացն՝ զդագաղն և ի մէջ դագաղին՝ մեռեալ մարմինն Աղեկսանդրու: Եւ այսպէս երթիցեն զօրքն յառաջի մեռելին Աղեկսանդրի և տարցեն ի մայրն իւր առ յՕլոմպիա²²:

Զայս կտակս արարեալ և առժամայն աւանդեաց զՏոգին իւր։ Եւ զօրացն և Հոռոսինեայ տեսեալ զմահն Աղեկսանդրու թագաւորին իւրեանց, առհասարակ ողբացին և արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա։ Եւ յետ սակաւ յաւուրց բարձին զմարմինն Աղեկսանդրու ըստ հրամանացն իւր⁺¹։ Որպէս գրեալ էր ի կտակն իւր՝ այնպէս արարին։ Երեք բաժին եղեալ զօրացն, որպէսս վերոյ գրեցաք, առեալ երթացին առ մայրն իւր յՕլոմպիա։ Իբրեւ լուսւ մայրն Աղեկսանդրու⁺² զմահն և զգալն մեռեալ որդւոյն իւրոյ, յայնժամ հանդերձ մեծամեծօքն իւրովք ի սուգ մտեալ՝ մեծաւ ողբով, լալով և կոծով ել ընդ յառաջ մեռեալ որդւոյն իւրոյ։ Զոր իբրեւ ետես Օլոմպիա⁺³ մեռեալ զորդին իւր՝ Աղեկսանդր ահեղ և զօրեղ թագաւորն⁺⁴, իսկոյն անկեալ երկիր և յուշաթափեցաւ։ Զոր և վերայ եկեալ հազիւ ջուր ցանեալ երեսսն կանգնեցուցին զնա։ Զոր կանգնեալ ետես զորդին իւր և դարձեալ անկաւ որպէս մեռեալ⁺⁵։ Յետոյ հազիւ խելքն ի վերայ եկեալ լայր և գոռայր իբրեւ դառիւծ և ասէր զողբս զայս։

fn

—Մա՛յր մանկապոնիս, լացէ՛ք,

Վա՛յ, տուէք թշուառականիւս,

Որ բարեաց թափուր⁺⁶ եղալ,

$$h_{\mathcal{W} \cup \mathcal{W}'}(u) = h_{\mathcal{W}}(u) + h_{\mathcal{W}'}(u).$$

fig

Այլ իմ անկրման աստիճան,

Աղեկասանդր հրդօր, մեծ արքայ.

† B₁ զկնի յառաջ նոցա:

+1 B. րոտ հրամանացն իւր շիւք:

+2 B₁ Աղեկսանդրու Յլոմսիկադա դմտն:

³B₁ ժողովրդային շիֆ:

+4 B₁ ահեղ և դժբեղ թագաւորն չիք:

+5 B₁ որակ, u⁺ մեռելալ շիֆ:

⁺⁶ Ա՛յ Թաթաւր, ճշտումն ըստ Բ₁-ի և այլ ձեռագրերի:

Չհղէ արժանի տեսութիւն,

Վա՛յ, քո մօրն Օլոմպիւսը:

kg 258p

Այդա տարան ի քաղաքն իւր և անդ մեծաւ պատուով լի եղին ի տապանի՝ արարեալ մեծ տուրք և ողորմութիւն կարօտեւոց: Եւ ասացին զողբս:

(a)

—Արքայս ի տապալանն դրեմք,

Որ ունէր շատ մի հայրենիք.

Դա, որ աշխարհիս տէր էր,

Պատկեր է կանգուն մի տեղի:

$$(\mathfrak{d}u)$$

Ես ի սա հարցունք եղայ,

Թէ՛ անդ տեղդ ո՞նց է քեզ հերիք.

Դարձաւ ու ճուղապ հտուր,

የኢትዮጵያ ፍትሕ ሚኒስቴር ወ/ሮ ገብረ ገብረ

Յետոյ հեծեալքն ամենեքեան զնացին յիւրաքանչիւր յաշխարհն իւրեանց: Եւ մալրն Աղեկսանդրու կեցեալ յետ մահուան որդւոյն սակաւ ժամանակս: Եւ ի դառն կսկծանացն որդւոյն իւրոյ և ինքն հանկաւ ժամանակս: Եւ ի դառն կսկծանացն որդւոյն իւրոյ և ինքն հանկաւ խաղաղութեամբ⁺², զոր եղին ի տապանի ընդ Աղեկսանդրի՝ տիեզերակալ, հզօր և մեծ արքային, որդւոյն իւրոյ. Ամէն²³:

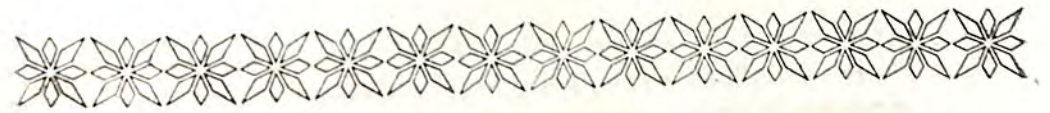
+ B, եւ ասացին որքա շիֆ:

+1 B, կախան՝ շիֆ:

+2 B₁ Խաղաղությունը շիճ:

ՀԱՎԵԼԿԱԾՆԵՐ

ՆԱԽԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆՅ ԳՐՈՅՍ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱԼԻՆ

Ֆ 2 1ա

Աստուածազան՝ խնդիր հարանց հոգևորաց և համշիրակ համբա-
կաց և համակամ և մշտաշարժ սիրով ստիպէ զմեզ բարառնական վի-
պասանութիւն բանին արհեստից արտաճառեալ սակաւ պարութայիւ
զաշխարհակալ իմաստունն, որ տիպ և գաղափար եղև ճշմարիտ երկ-
նաւոր թագաւորին և կուսածին աստուծոյն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:
Զի թէպէտ և տրամաբանեալ պատմագրեցաւ ի ստագիրացոյն յԱրիս-
տոտէլէ², սակայն արդիւնքն շահաւէտ ոչ տրամադրեցաւ ի տարմալակ
տոտէլէ², սակայն արդիւնքն շահաւէտ ոչ տրամադրեցաւ ի տարմալակ
մտաց նորա, որպէս ամենայն տեսանողացն, ըստ ասացելոյ առաքե-
լոյն՝ իմաստութեամբն աստուծոյ ոչ ծանեաւ աշխարհ զաստուած, զի
կուրացան անմտութեամբ սրտից նոցա:

Աստանօր նախաճառեմք զծնունդ նորա, որ եղև շարժմամբ և
նշանօք՝ բերելով զնկարագրութիւն ապէնիազ աստուծոյն, որ եղև ի
Բեթղահէմ աստեղն գուշակմամբ և գալստեամբն արաբացոց: Իսկ
յաղթութեամբն խռժագրութ ազգաց յայտ առնէ զյաղթութիւն տեառն
խաչին ի վերայ խաւարասէր իշխանին: Նաև քակտումն Մուրայ և Մա-
ղանայ զաւարման զժոխոցն բերէ զյիշատակ: Իսկ զըմպանակն մահա-
բեր արբեալ նմա արտայայտէ զճաշակումն լեզուոյն և քացախոյն վասն
յառաջճաշակ պտղոյ նախաստեղծին: Իսկ փայլակն, որ անկաւ ի ծով,
և աստղն, զոր վերացոյց արծուին, ցուցանի զաւանդումն հոգւոյ հզօ-
րին, որ ի ծոց ծնօղի նորա: Եւ զշանթն, հրացեալս ի ջուր՝ ազգէր

Ֆ 2 1բ

բին, որ ի ծոց ծնօղի նորա: Եւ զշանթն, հրացեալս ի ջուր՝ ազգէր
զնսնմանալ լուսաւորացոյ: Իսկ շամանդաղ՝ զխաւարն աշխարհատա-
րած, որ ընդ բռամբն ածեալ շօշափիւր իբրև զհանդերձ: Նմանապէս
ամբ կենաց նորա չօ՞ նոյնքանիւ չափեալ զժամանակ ելել նորա աշ-
խարհի աստուածն բանի: Իսկ լիապէս գտցես ի կատարման կտակիս
սոյն սարասիս յիմմէ արտաճառեալ յօգուտ անձանց բանասիրաց:

Ո՛չ վերջանամք պատմեալ պայմանիւ զանսայթաք քաղաքաւա-
րութիւն կենաց նորա՝ յօգուտ և յօրինակ ամենայն թագաւորաց և իշ-
խանաց: Զսկիզբն արիական և քաջահմուտ արանց պատերազմաց
չորս են արտադատմունք՝ զիտութիւն, արիութիւն, համբաւ և դատաս-
տան: Այսպէս և ըստ այսմ օրինակի վայել է արքայից և զօրապետաց

$t_2 \quad 2m$

(ԵՐԿԱԹԻ ԴՐՈՒՆՔ)³

էջ 229 փաղիացիք, եքեղէզք, սամարատք, թեբւացիք, բահոնացիք, արմատեանք, համազարդք, գարտիարք, մակարդիք, աղիկք, ազանք, քոսողինք, որ են շանազուկք, աթարբիկացիք և ազտոբացիք: Բայց յեյա-

Ք 230բ միկ և ասուն հող լի գարուն
դկրօկօղեղսսքն զջրային գաղանն փախուցանեն:

ԵԹԷ ՈՐՊԻՍԻ ԲԱՆՍ ԽՐԱՏԱԿԱՆ ԽԱԽՍԵՅԵԱԼ ԼԻՆԻ ՀԱՆՃԱՐԵՂԻՆ
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒ ԱՌԻ ԲԱՐԵԿԱՄՍ ԻՒՐ

— 495 —

Նախ և առաջին ի թագաւորաց, զի պարտ է թագաւորին անսուտ լինել ի բանս և անպագ յառու կաշառաց, դարասէր զինել և ոչ՝ արծաթասէր:

Զիշխանս այսպէս խրատեմք, զի պարտ է նոցա երկրասէր լինել, ողորմած և պատերազմասէր:

Զհեծելաւորսն այսպէս նուաճեմք. պարտին նոքա զգուշ լինել պատրաստութեամբ, զուարթ յատենի, պնդակազմ պատերազմողական, պատրաստութեամբ հոգ տանել սուսերացն և երիւարացն:

Իսկ քաղաքականացն և աշխարհայնոցն և ուսմական ժողովրդեան զայս ևս. ոչ լինել գողք և աւաղակը, խաբող կամ դրսարտողք, գրաբանք կամ զաւշաքաղք, նենգիչք կամ պատրողք, շոգմոգ կամ քսմոք, սաղրողք կամ բամբասողք, ծոյլ և կամապաշտք: Քանզի այս ամենայն աղխտք և կամուտք ներսամուտ եղեալ ապականեն զկենցաղասիրաց անձինս: Զի ախտին իւրոյ սրտին ցասմանն և ցանկութեան յաղթել մեծ է և արիական քաջութիւն: Նա և երկնչել ի մեծ գաղանէն, որ մահն է հասարակաց, որ լի միասին կացուցանէ զտնանկս և զթագաւորս, իսկ զմտած տեսական գործարանն առ աստուած վերաբերել, քանզի և այլն ամենայն ոչ ինչ շահեցուցանէ: Պարտ է փակել զդրունս բանաւոր քաղաքիս այսմիկ, զի մի՛ յաւտար վնասակարաց քանդեալ և աւերեալ լիցի, որ ընդ այսոսիկ զամաթլաժութեանն յինքան բերել զլիշատակ, որ քան զամենայն որակութիւն տեսակաց գերագոյնս գործէ, որով գովի յաստուծոյ և ի մարդկանէ:

Եւս առաւել համբաւացն տիոց ազգ առնեմ, զի յոլովակի ունելով զեռանդն արեան առ սրտին, զի մի՛ ցոփաբար ի ցասումն և ի ցանկութիւն հակամիտեցին, այլ այնպիսիքն մղիլ ի պատերազմ և կամ յաշխատութիւն, գործել զերկիր, զի ճնշմամբ մարմնոյն ի լաւ անդր և ի բարին բարգաւաճեալ յայկենիազն նկրտեցին, ի բացէ կամել լինել ի ծանաթից շողորորթաց և յաւտարաց դրսարտողաց, զի մի դատարկացին անձինք այնպիսեաց: Մի՛ լինիք այնպիսիք, որ թշնամիքն այսպանել ձեռնարկեն ասելով՝ երեկիդ ինձ և անտեսանելիդ իմոց թըշնամեաց, այլ զերկուս ձեռք միասէս սանձել վնասս յոլովակի գործեացէ, որ և արդարեւ տագնապին այնոքիկ, որք ոչ հանդիպին ուղղաբար մերձեալք յիմաստասիրութեան չարգասիս: Տինա այս արհեստ ի վերնական փառացն հասեալ առ մարդկային բնութիւն, որ և ի ձեռն սորա կարէ զարդարել զմասունք արարածոց:

Եւ այս բանք ներտաղականք առ ի խրատ զբուսական և ողջախոհ իմն մոլութիւն կարող է ուղղել զբարս անուղիղս իբր գաստիարակ

գոլով մարդկային եռակի հասակացն՝ մանկութեանն և երիտասարդութեան, նա և կատարեալ և բուն հասակին: Եւ այսպէս անցուցեալ զաւուրս հասակին, սոյնպէս անցուցեալ զառաւրայս, անդ ընթանալ առ ստուգապէս հայրենին՝ եթէ մահուամբ և եթէ կենաւք, զի այս կականմամբ սակաւուք, և այն յոլովակի և անվճար ժամանակաւք:

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ Ռ

ՏԱՆԿ ԳՐՈՅՍ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ

1ա վասն յղանալոյն Ոլոմպիադայ կնոջ Փիլիպոսի, մարն Աղեքսանդրի
սանդրի
վասն ծննդեան և սննդեան և գործոցն Աղեքսանդրի և սատակմանն ներտանեբայ
վասն հարցմանն Արիստոտէլի ընդ Աղեքսանդրոս և ընդ այլ աշակերտս իւր
Թուղթ եւրսեայ առ Փիլիպոս և Ոլոմպիադա առ Արիստոտէլ
Թուղթ Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ առ Արիստոտէլ
Թուղթ Արիստոտէլի առ Փիլիպոս և Ոլոմպիադա
Թուղթ Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ առ եւրսի
Թուղթ Արիստոտէլի առ Աղեքսանդր
Թուղթ Աղեքսանդրի առ Արիստոտէլ
Թուղթ Փիլիպոսի և Ոլոմպիադայ առ Աղեքսանդր որդին իւրեանց
Թուղթ Աղեքսանդրի առ ծնաւդս իւր
Հաւանումն ցլազլուխ ձիոյն
Նաւելն Աղեքսանդրի ի Պիսաս և կառավարելն ի հանդէսն և սպանումն Նիկողայոսի
վասն թողլոյն Փիլիպոսի զՈլոմպիադաս և սատակմանն կիսինեայ
վասն ապստամբելոյն ի Փիլիպոսէ քաղաքին Մոթոնի և վասն հարկայուղացն Դարեհի
Մահն Փիլիպոսի հարն Աղեքսանդրի և սպանումն Պոսոնիոսի
Զարաժողով լինելն Աղեքսանդրի և շինումն մեծի քաղաքին Աղեքսանդրիայ

ՁԲ	Դիմեալն (Աղեքսանդրի՝ յԵգիպտոս	ժը
	Դիմեալն Աղեքսանդրի ի Մուր: Եւ նոցա ընդդէմ կալ նմա պատերազմաւ	ժր
	Թուղթ Աղեքսանդրի առ ծուրացիսն	ի
	Թուղթ Դարեհի պարսից արքայի առ Աղեքսանդր Մակեդոնացի)	իա
	Թուղթ Աղեքսանդրի առ Դարեհ	իբ
	Թուղթ Դարեհի առ նախարարս իւր	իգ
	Երկրորդ թուղթ Դարեհի առ Աղեքսանդր և պատերազմելն ընդ միմեանս, և փախուստ դառնալն Դարեհի և ի գերութիւն վարիլն մաւրն և կնոջն	իդ
	Յաղագս թերացւոցն կործանմանն	իե
	Դիմեալն Աղեքսանդրի ի Պղատեա քաղաք աթենացւոց և պատճէն թղթոյն և հրապարակախաւս լինել աթենացւոց հռետորացն	իզ
	Դիմեալն Աղեքսանդրի միւս անգամ ի վերայ Դարեհի, ընդ որում և վասն Փիլիպոսի բժշկի և սպանումն Պարմենիոնի	իէ
	Թուղթ նախարարացն Դարեհի առ Դարեհ	իը
	Թուղթ Դարեհի առ Աղեքսանդր	իբ
	Թուղթ Աղեքսանդրի առ Դարեհ	լ
	Թուղթ Աղեքսանդրի սո) նախարարս իւր	լա
	Թուղթ բարեկամին Դարեհի նոտարեայ	լբ
	Թուղթ Պոլլրոսի հնդկաց թագաւորի առ Դարեհ	լգ
	Թուղթ Հոռոգոսնեայ մաւր Դարեհի առ որդին իւր	լդ
	Ինքնին հրեշտակ եղեալ Աղեքսանդրի եկն առ Դարեհ և պատերազմելն ընդ միմեանս երկրորդ անգամ և փախուստ մատնել Դարեհի	լ
	Թուղթ Դարեհի առ Աղեքսանդր յետ փախստական լինելոյն նորա, և աղաչէր ի բաց տալ զմայր նորա	լզ
	Սպանումն Դարեհի ի նախարարաց իւրոց	լե
	Թուղթ Աղեքսանդրի առ պարսիկս	լբ
	Սատակումն սպանողացն Դարեհի	լթ
	Թուղթ Աղեքսանդրի առ մայրն և կինն Դարեհի	լս
	Թուղթ մաւրն և կնոջն Դարեհի առ Աղեքսանդր	լա
	Թուղթ Աղեքսանդրի առ Հոռոսիանէս	լբ
		լբ

2ա

+ էջը քայքայված է: Լրացումներն քստ F-ի:

Թուղթ Աղեքսանդրի առ մայրն իւր և առ վարդապետ իւր Արիստոտէլ վասն ամենայն անցից, զոր անց ընդ նա	խգ
Դիմեալն Աղեքսանդրի ի հնդիկս առ Պոլլրոս թագաւոր	խդ
Թուղթ Աղեքսանդրի առ Պոլլրոս թագաւոր հնդկաց և պատերազմել ընդ միմեանս: Եւ սպանումն Պոլլրոսի և վասն գրեցելոյն առ նա մերկիմաստասիրացն	խե
Թուղթ Աղեքսանդրի առ Արիստոտէլ վասն ամենայն անցիցն, զոր անց ընդ նա ի հնդկաց աշխարհին	խզ
Թուղթ Աղեքսանդրի առ գլխոյն Կանդակայ	խէ
Թուղթ Կանդակայ առ Աղեքսանդր և վասն գնալոյն առ տիկին ի ձե նախարարի, զոր տեսեալ տիկնոջն ծանեաւ	խը
Թուղթ Աղեքսանդրի առ ամալոունս և նոցա հնազանդել նմա՝ տալով նմա ոսկի և արծաթ բազում	խթ
Թուղթ Արիստոտէլի առ Աղեքսանդր	ծ
Թուղթ Աղեքսանդրի առ Ոլոմպիադա մայր իւր	ծա
Յաղագս դաւոյն Անտիպատրեայ և դեղ մահու արբուցանելոյն մեծին Աղեքսանդրի և վասն նշանին, որ եղեն, և վասն անդարձ կտակագրին իւրոյ	ծբ

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ Ե Ե

էջ 164

Աստանօր՝ կարեոր համարիմք յառաջ քան զմահ նորա զնշանաւորս և զհարկաւորս երևելի բանից և գործոց նորա յիշատակել, թէ որպէս մեծանուն հանդիսացաւ նա յաշխարհի:

ԵՒ ԵՐԵՒԵՅԱԻ ԿԱՐԻ ԱՌԱՏԱԶԵՈՆ

Ձի ի խնդրել ումեմն թարմատար զօրականի յԱղեքսանդրէ վասն դոյզն ինչ գործոց՝ նա պարգևեաց նմա զքաղաք մի մեծ: Իսկ ի զարմանալ պարգևաբաշխին և ասեալ՝ «Շատ է այդ վասն զօրականի մանալ պարգևաբաշխին և ասէ. «Սակաւ է այդ վասն ուրումն», պատասխանի եդ Աղեքսանդր և ասէ. «Սակաւ է այդ վասն Աղեքսանդրի»:

ԵՐԵՒԵՅԱԻ ՀՇՄԱՐՏԱՍԷՐ

Քանզի ասի, թէ Արիստաբուղոնի շարագրեալ ներքող ինչ քաջութեանց Աղեքսանդրի, ապրեցոյց յայն սուտ ինչ առ շնորհակա, թէ նե-

ԵՐԵՒԵՅԱԻ ԱՆԱԶԱՌ

Զի յորժամ չկարէր Դարեհ զգէմ ունել նորա, այլ ուխտ խաղաղութեան պահել կամելով, տայր զդուստր իւր ի կնութիւն, շառնոյր յանձն զառաջինն: Իսկ որ խորհրդականն էր Պարմենոն անուն, ասէ, թէ. «Արգարե ես չեալ էի Աղեքսանդր, զայգպիսի պայման յօժարամիտ անձն ատնէի»: Ասէր Աղեքսանդր. «Եւ ես, արգարե, եթէ Պարմենոն լինէի՝ ի դոյն յօժարէի»:

ԵՐԵՒԵՅԱԻ ՍԻՐՈՂ ՔԱԶ ԱՆՁԱՆՅ

Զի իրրե մեռաւ հայր նորա Փիլիպոս՝ դաւաճանութեամբ իշխանացն, նախ քան զթաղել նորա զհայր իւր, որպէս գրեցաք ի պատմութեան, սպան զսպանօղս նորա և ապա ամփոփեաց զմարմին նորա:

Էր իրրե զառիւծ հզօր և մեծասիրտ անվեհեր, և տեսեալ նորա երբեմն զոմն ի զինուորաց իւրոց «Աղեքսանդր» անուն՝ վեհերոտ և վատասիրտ, ասէ ցնա. «Ո՛ր, ա՛յլ դու, կամ զանո՛ւնդ փոխեա, կամ զսի՛րտդ»:

ԵՐԵՒԵՅԱԻ ՄԵԾԱՅՈՅՍ

Քանզի մինչդեռ էր պատանեակ և չէ էր առեալ զանուն մեծութեան՝ վառեալ պատրաստեալ յիւր առաջին ձեռնարկ մարտի, պարգեւէր զամենայն զիւր հայրենի կալուածս և զժառանգութիւնս իւրոց զօրավարաց: Զայն տեսեալ Պերդիկաս իմաստուն զօրագլուխ՝ չէառ յանձն զճոխ ինչ վիճակ, ասէ. «Իսկ քեզ զի՞նչ պահիցես»: Ասէ Աղեքսանդր. «Իմ պահեալ է ինձ զյոյս»:

РЕЗЮМЕ

История армянской переводной художественной прозы начиналась классическим переводом в V веке «Повести об Александре Македонском» Псевдо-Каллисфена, считающейся «величайшим достижением эллинизма»¹. Повесть эта в течение своей дальнейшей полуторатысячетной творческой жизни в Армении полностью локализовалась, став одним из звеньев литературно-художественной системы армянского средневековья.

Многочисленные неопровержимые факты свидетельствуют о том, что переводчиком Повести является, несомненно, один из организаторов армянской духовной жизни V века Мовсес Хоренаци, одним из многочисленных источников «Истории Армении» которого было произведение Псевдо-Каллисфена. Перевод был сделан в 80-х годах V века, когда усилиями передовых деятелей грекофильской школы осуществлялись первые армянские переводы, в том числе: Грамматика Дионисия Фракийского, Книга хриі, произведения Филона Александрийского, Физиолог и др.

Армянская версия Повести, как древнейший памятник, помимо арменоведческого значения имеет и общую литературно-историческую ценность. Ее изучение может содействовать как развитию теории межкультурных связей, так и соответствующих областей византистики.

На основании изучения опубликованных фрагментов армянской версии Повести еще в прошлом веке установлено (Петерманом, Гюбшманом, Мюллером, Захером, Баумгарднером, Румгельдом и др.), что понятие о первоначальном греческом тексте (редакция А) можно сопоставить лишь путем критического сравнения и синтеза ее четырех равноценных древних редакций: греческого текста А, латинской, армянской и сирийской версий, и, следовательно, пока армянский перевод не доведен для исследований советских александристов до полного. Более того, в ряде исследований советских александристов подчеркивается значение армянского перевода для контролирования путем сравнения текста греческой версии А и восстановления по мере возможности недостающих и попорченных ее частей¹.

¹ В. Тарн, Эллинистическая цивилизация, М., 1949, 263.

¹ Т. И. Кузнецова, Историческая тема в греческом романе «Роман об Александре», «Античный роман», М., 1969, стр. 191.

Комплексное изучение доступных нам рукописей Повести в более чем полуторатысячетной истории ее существования позволяет выделить два основных этапа.

Первый этап охватывает V—XIII вв.—период существования первоначальной армянской редакции. На этом этапе перевод Повести сохранял свойственный ей языческий дух и первоначальный текст, оставаясь в целом верным греческому оригиналу без каких-либо признаков национальной адаптации. Ныне, когда нам удалось обнаружить единственный список первоначального, неискаженного перевода, а также целую группу примыкающих к нему рукописей, открылись новые возможности для уточнения важного первоначального звена армянской версии памятника, и, следовательно, для разграничения последующих слоев.

Протограф всех армянских рукописей первоначальной редакции, т. е. тот ближайший текст, к которому восходят все остальные, это рук. № 10151 Матенадарана, остававшаяся доныне вне поля зрения специалистов, в том числе А. Ташяна и издателей Повести. Эта рукопись является древнейшей среди всех известных нам армянских списков Повести и все остальные экземпляры первоначальной редакции без исключения прямо или опосредованно восходят к этой рукописи.

В результате дополнения древнейшего неполного списка Повести отрывками, заимствованными из позднейшей редакции, и неоднократного переписывания в разное время, возникли наделенный особенностями разных редакций (первоначальной и позднейшей) смешанный текст и группа рукописей, которые и по сей день продолжали оставаться загадкой для исследователей Повести и определялись как необъяснимые или «сомнительные» экземпляры.

К первому этапу развития памятника восходит небольшая группа рукописей, текст которой мы условно именуем «промежуточной редакцией», соответственно тому расположению, которое она занимает между первоначальной и позднейшей редакциями, и двусторонним текстологическим схождением с ними.

Отсутствие признаков национальной адаптации этой небольшой группы рукописей и особенно каф, мешало в определенной степени широкому ее распространению.

С XIII—XIV вв. начинается второй, основной, этап существования и развития Повести—период формирования ее «обширной», «позднейшей» редакции. Второй этап является ничем иным, как периодом интенсивной арменизации памятника, возникновения и творческого расцвета ее армянской версии. В эти и последующие века Повесть редактируется, постепенно пополняется малочисленными прозаическими приложениями и сочиненными разными авторами поэтическими интерполяциями—кафами, т. е. вплетенными в художественную ткань Повести

пятнадцатисложными стихотворениями, также распеваемыми на конкретные мотивы.

Определенная работа ведется также по умножению и иллюстрированию рукописных экземпляров, что и знаменует возникновение светской темы в армянской миниатюре.

Обладая существенной типологической общностью, рукописи позднейшей редакции в свою очередь разделяются на отдельные группы: кечарийская, григориская, закарыйская, обнаруживающих три различных хронологических слоя одной и той же редакции, осуществленной на единой идеологической основе.

Итак, в XIV—XVI вв. позднейшая редакция Повести обретает внушительную биографию—от возникновения, становления, развития к полному логическому завершению, которые были одновременно и единосущны процессу постепенной арменизации, национального осмысления и переосмысления оригинала.

Популяризация Повести в свое время получила большой резонанс в передовых армянских кругах. Неслучайно, что в деле создания второй, позднейшей редакции Повести, имевшей большое культурное значение, помимо Кечареци выдающуюся роль сыграли почти все видные армянские поэты (Фрик, Григорис Ахтамарци, Овасап Себасти, Закарария Гиунечи и др.).

Несколько экземпляров (рук. № 7993 и 6488 Матенадарана) подтверждают факт существования варианта Повести, свидетельствующего о развитии памятника как произведения устного народного творчества. Имея в основе произведения Псевдо-Каллисфена, последние излагают Повесть в сжатом виде, наподобие народных сказаний и скалок, где прозаическое повествование обычно перемежается песенными четверостишиями. Вся структура и художественная специфика этих списков говорят об устной переработке и передаче произведения.

В конце XVIII века и в течение двух последующих веков появляются авторские обработки текста Повести, новейшие редакции, цель которых—дальнейшая популяризация произведения (см. авторский вариант Ованеса Карнеци, 1852 г. и др.). Армянскими авторами делаются также попытки переложения Повести и на турецкий язык (см. обнаруженный нами в библиотеке Венецианской конгрегации мхитаристов автограф турецкого перевода Еремии Челепи Кемурчяна).

Нами обнаружен также неизвестный поныне перевод Повести, выполненный с арабского языка на армянский и хранящийся в той же библиотеке в Венеции.

На основе памятника были созданы десятки сказаний, повестушек, списки отдельных отрывков и т. п. Памятник широко использовался историками и авторами армянского средневековья (Мовсес Хоренаци,

Товма Арируни, Себеос, Ованес Драсханакертци, Хачатур Кечареци, Григорис Ахтамарци, Овасап Себастиан и др.).

Настоящее издание Повести полное в источниковедческом отношении: в ней использованы данные всех существующих важнейших рукописей и единственного венецианского издания 1842 года. Оно является первой целостной публикацией армянской версии памятника. Впервые представлены все прозаические и поэтические приложения армянских авторов, доходящих до нескольких сотен.

Предлагаемое издание по своей сути критико-сравнительное. Оно фактически совмещает в себе издания двух различных типов: а) этапных текстов и б) важнейших уникальных списков.

Книга состоит из следующих частей:

1. Текст А. Позднейшая редакция (рукопись № 5472 Матенадарана им. Маштоца). Публикуется впервые.
2. Текст Б. Первоначальная редакция (рукопись № 10151 Матенадарана им. Маштоца). Публикуется впервые.
3. Текст Г. Устный вариант (рукопись № 7993 Матенадарана им. Маштоца). Публикуется впервые.
4. Помещенные в разделе «Приложение» сказы также публикуются впервые.

Тексты предваряют полный список и обстоятельное описание всех 70-и рукописей Повести, находящихся в различных книгохранилищах мира. Публикуются впервые.

Для сравнения использованы уникальная кечарисская рукопись XIV века (Венеция, рук. № 424), два рукописных автографа Ахтамарци (Венеция, коллекция А. Кюртыяна, рук. № 2, Иерусалим, монастырь Св. Иакова, рук. № 473) и другие рукописи.

В Комментариях поясняются текстологические, кодикологические, переводческие, литературные, языковые, культурные и др. вопросы, освещающие литературную и устную историю памятника на армянской почве.

Summary

The history of Armenian translational fiction goes back to the classical translation of Pseudo-Callisthenes's *The Story of Alexander of Macedonia* which is considered to be "the greatest creation of Hellenism"¹. The Story during its 1500 year life in Armenia was completely localised and became an inseparable part of the Armenian medieval cultural system.

The great number of irrefutable facts indicate that the translator (interpreter) of the Story is Movses Khorenatsi, one of the organisers of Armenian cultural life of the 5th century Pseudo-Callisthenes's book was one of the many sources of *The History of Armenia*. The translation was done in the 80s of the 5th century, when the progressive men of the Greekophile school spared no efforts to carry out the initial Armenian translations, such as *The Grammar* of Dionysius of Thrace, *Book of Chriae*, the creations of Philo of Alexandria, *Physiologus*.

Alongside with Armenological significance of this ancient document the Armenian version of the Story has also a great historical and literary value in the field of literary ties and in some aspects of Bysantology.

The study of the published fragments of the Armenian version of the Story permitted still in the 19th century to ascertain (Peterman, Hubschman, Müller, Zacher, Baumgardner, Rumbold, etc) that the primary Greek text could be understood through comparison of the four ancient copies: the Greek text A, Latin, Armenian and Syrian versions. So it is impossible to form a complete view of the Story until the Armenian version is studied. Moreover some Soviet Alexandrologists underline the necessity of Armenian version in keeping under control the comparison of the Greek text A and restoring the missing and ruined passages!²

The all-round study of the available manuscripts of the Story allows us to distinguish between two main periods in its 1500-year-old existence.

The first period (5th—13th centuries) is the period of the primary Armenian edition. During this period the translation of the Story retained

¹ В. Тарн, Эллинистическая цивилизация, М., 1949, 263.

² Т. И. Кузнецова, Историческая тема в греческом романе «Роман об Александре», Античный роман, 191.

the peculiar spirit of heathenism, and it adhered to the Greek original and was devoid of any sign of national adaptation. Now as we managed to discover the only list of the primary undistorted version of the text and a number of appended manuscripts, it became possible to fix the important, primary link of the Armenian version of the literary monument and to distinguish the later layers.

The protograph of all the Armenian manuscripts of primary edition, i. e. the text which gave rise to all the others, was the Matenadaran, Ms 10151. This one was set aside till now by the investigators (including H. Tashian and the publishers of the Story). This is the most ancient manuscript among the Armenian lists of the Story, and all the other copies trace back to it.

The omissions in the original ancient list of the Story were completed by passages from later editions; the Story was also rewritten more than once in different times. As a result of all that a mixed type of text came to life (possessing the features of primary and later editions) as well as a number of manuscripts which were treated by the investigators of the Story as „doubtful“ („dubious“) or unexplainable copies.

The first period of the development of the monument includes a small group of manuscripts, which are conventionally called „intermediate“ edition according to the place they occupy between primary and later editions and to the textological resemblance to both of them.

The absence of any sign of national adaptation prevented this small group of manuscripts and especially the kafas from wide circulation.

The second, the main period of the existence and development of the Story begins since the 13th—14th centuries. This is the period of formation of its „latest“ and more „extensive“ edition. The second period is also the time of the intensive Armenisation of the monument and creative development of its Armenian version. During these and subsequent centuries the Story was repeatedly edited and gradually enriched by not numerous prose appendixes and poetical intercollisions—kafas—of different authors.

Experts of calligraphy made more copies of the monument, illustrated them, thus starting secular themes in Armenian miniature.

As the manuscripts of the latest edition obtained certain typological commonness they were subdivided into several groups: Kecharian, Gregoris-

sian, Zakarian, which had three different chronological levels of the same edition carried out on the common ideological ground.

Thus by the 14th—16th centuries subsequent edition of the Story came to its logical completion passing through all phases of its foundation, formation and development. This process occurred alongside with the process of gradual Armenisation, national comprehension and recomprehension of the original.

The popularisation of the Story got wide repercussions among the progressive Armenians. No wonder that not only Kecharetsi but nearly all the prominent Armenian poets (Frik, Grigoris Aghtamartsi, Hovasap Sebastatsi, Zakaria Gyunetsi, etc.) participated in the creation of the latest edition of the Story, which was of great cultural importance.

Some copies (Matenadaran, Ms 7993, 6488) prove that the story was developing as folk-lore. Taking as basis Pseudo-Callisthenes's text the folk-lore variant of the Story was shortened as any folk tale and the narrative passages were followed by song quatrains. The whole structure and art (literary) specificity of these lists exhibited the oral (folk) transmission and transmission of the monument.

Some authorised treatments of the text came into being at the fall of the 18th century and during the following two centuries. The aim of these variants was to popularise the Story (cf. the author version of Hovhannes Karnetsi, 1852 etc.) Some Armenian authors also made attempts to translate the Story into Turkish (cf., the autograph of the Turkish translation done by Yermia Chelepi Keomurchian, which we found in the Library of the Congregation of Mekhitarists in Venice). We also managed to discover an unknown till now translation of the Story from Arabic into Armenian, which was kept in the same library in Venice.

A lot of the tales, little stories and lists of some passages were created on the basis of the Story. The monument was widely used by Armenian medieval historians and authors (Movses Khorenatsi, Thovma Artsrunian, Hovhannes Draskhanakertsi, Khachatour Kecharetsi, Grigoris Aghtamartsi, Hovasap Sebastatsi, etc.).

This edition of the Story, is completed from the viewpoint of source investigation: all the main existing manuscripts and the only Venetian edition of 1842 are reflected in it. It is the first integral publication of the Armenian version of the monument. For the first time all the appen-

dixes of Armenitan authors both poetical and in prose are presented in it; they are a few hundreds in number.

The publication under study is critical-comparative in character and factually contains publications of two different types: a) stage texts, b) the most important unique lists.

The book consists of the following chapters:

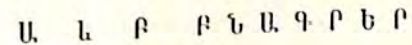
1. Text *U*. The latest edition (Matenadaran, Ms 5472.) First publication.
2. Text *B*. The primary edition (Matenadaran Ms 10151) First publication.
3. Text *9*. The folk (oral) version (Matenadaran Ms 7993). First publication.
4. The Tales included in the „Appendixes„ are also published for the first time.

The unique Kecharian manuscript of the 14th century (Venice, Ms 424), two manuscript autographs of Aghtamartsi (Venice, the collection of A. Kiurdian, Ms 2. Jerusalem, St. Jacob, Ms 473), etc. were used for comparison.

The Commentary, presents the textological, codicological, translational, literary, linguistic, cultural and other aspects, which elucidate literary and folk (oral) existence of the monument on Armenian ground. The detailed discription of the 70 Armenian manuscripts of the Story is also presented. First publication.

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

2. Մի խումբ ձեռագրեր ունեն Պատմության բնագրին նախորդող յուրատեսակ առաջարան՝ «Նախագրություն շարագրությանց գրոցս աշխարհակալին» խորագրով, որ ամբողջությամբ տե՛ս Հավելված Ա-ում:

4. «Եկեանադիրօրիին» (նաև՝ Լականագիտություն) — Պատանեկամ է հոգև. և ԶԵՆՈՎՈՆԱՄԵՏԷԷՐ Բառից: Խոսքը հին եզրկապտական կրոնի տարածված արարողություններից մեկի՝ մոմե ֆիզյուր-

12. «ի սանդղաւմանսն Սինդպեայ աստուածն» — խոսքը ստորգետնեայ թագաւորութեան՝ սանդղաւմանի, եղիպտական Սերապիս (Սարապիս) աստծու մասին է։ Մշուկերէն ընապրում ավելիի ստույգ է. «*ἡν τῷ ἁδελφῷ τῷ Σέρραπειῶν Νέβι*» = Սերապեյունի (Սերապիս աստծո տաճարի) — Ն. Ս.) սրբաւայրի աստվածը, M, 3): Սերապիսը հելլենիզմի ստեղծած սինկրետիկ՝ Արեմուտի և Արեւելքի կրօնական պատկերացումների համատեղմամբ կերտված, աստվածներից է։ Աղեքսանդր Մակեդոնացուն՝ հունական և արեւելյան աստվածներին հաշտեցնելու քաղաքականութեան շնորհիվ ոչ միայն Հունաստանի աստվածների պաշտամունքը մուտք գործեց Մակեդոնիայի արեւելյան գաղութները՝ Հնդկաստան, Պարսկաստան, եգիպտոս, այլև Արեւելքի շատ աստվածներ պաշտօնապես մուտք գործեցին Մակեդոնիա։ Սերապիսի (Օսիրիսի և Չխսի համադրութեան) պաշտամունքի առաջին հիշատակութիւնը եգիպտոսի սահմաններից դուրս է գալիս մթա 308—306 թթ. (Ալմив, 390, Тарн, 322):

13. «Նա, որ փախստաբար գալիս էր, դարձնալ կենցեղ ընդհատո՞ւ՝ ո՛չ ծերացել, այլ մանկացել: Նա զըշնամիս ձեր զպարսիկս հնազանդեցուցել»—Դարձվածը գրեթե բառացի առկա է Զաքարիա Գնունեցու «Անբախտ ինքնակալ եւ զու» սկզվածքով կաֆայում: Այս խոսքերը՝ զըշնամիս լեզիպտացիների կողմից Մեմֆիսում՝ Նեկզանիրոսի արձանի վրա, և հետագայում կարգացված Աղեքսանդրի կողմից, ունեն ղիցարանական որոշ պատկերացումներից ու գրանցից սրնված հնագույն առասպելներից բխող ենթատեքստ: Հայտնի է, որ բոտ հին լեզիպտացիների, որդին հոր մարմնացումն է. հետևաբար, Աղեքսանդրը՝ Նեկզանիրոսի որդին, նույն ինքը Նեկզանիրոսն է՝ երկտասարդացած, «մանկացել», որը կոշված է ապագայում ազատագրելու եզիպտացիներին պարսիկ նվաճողներից: Մեռնող և հառնող աստվածության առասպելի այս տարբերակը, որն իբրև ուշագրավ սյուժե մուտք է դործել վեպի մեջ, ստեղծվել է հելլենիստական շրջանի եզիպտոսում, ժողովրդի մեջ, պարսկական բանակի ներխուժումից անմիջապես հետո, մարմնավորելով հայրենի երկրի ազատագրության նրա հավատը (հնագույն վկայությունը տե՛ս մթա VII դարի նշանավոր մի պապիրուսում, որ պահվում է Փարիզի Ազգ. զրազարանում: СРyвe, 131): Ժամանակի ընթացքում առասպելը կորցնում է իր կոնկրետությունը և Աղեքսանդրը՝ հիբավի եզիպտացիների բաղձանքի իրականացնողը, ընկալվում է ո՛չ իբրև նվաճող, այլ իբրև մի նոր Նեկզանիրոս, փարավոնների օրինական ժառանգորդ ու ազատարար թագավոր: Անշուշտ, դրան մեծապես նպաստում էր և իր՝ Աղեքսանդրի կրոնական հետադուր քաղաքականությունը: Առասպելի մուտքը Պատմության մեջ և, զբանով իսկ, հույների կողմից անփական արքային եզիպտական ծագում վերագրելը խոսում է եզիպտական հնագույն մշակույթի ազդեցության մեծ ուղորդի մասին (Անդ, 146): Այս էլ, իր հերթին, պայմանավորեց եկել հունական անդգանիկ՝ ալեքսանդրյան խմբագրության դադափարտական միտումը, նրա կարևոր երակներին մեկը, այսպես կոչված «հակապարսկական» առաջատար թեման: Կերպարի՝ «նվաճողից-ազատագրող» վաղեմի փոխակերպումը և նրա հակապարսկական դիմագիծը ընկած են նաև Աղեքսանդրի կերպարի նկատմամբ հայ ժողովրդի տեղական սիրտ և հուշարձանի հանդեպ դրսևորված մշակութային գործուն նախանձախնդրության հիմքում:

Իբրև առասպելի հետազոտ փոխակերպում՝ հետաքրքիր է ռուսական Ալեքսանդրյանում առկա տարբերակը (Алекс, 74):

14. «Երազագլեւ... Եակատաղիւր և ուր կոչին մոզ» — Խաչատուր Կեչառեցի իր «Վասն զալստեան աստուծոյ առ մարդիկ» երկում մոզերի զալստյան պատմութիւնը շարադրելիս ուղղակի մեջբերումներ է կատարում Վկայի ծանոթագրութիւն հատվածից. «Ժողովեցան... երազագլեւ, նշանալոյժը, աստեղադատը, ամփնանգլեւը, լականատեսը, ծնեղարանը, բախտադիւտը, հակա-տաղիրը, մոզակիւտը, բոսմախօսը» (Մատենադարան, ձեռ. № 6995, 161, Տաշյան, 128):

[illegible][illegible]

17. «մանակ» — Ձևագրերի մեծ մասում բացառապես հայերենով է գրված, որի հետևանքով հնարավոր է, որ նույն գրքերը հայերենով և տալգրի հիմքում ընկած B ձևագրում՝ նույնությամբ փոխանցվելով Վկայի վեհին՝ Այդպես է և տալգրի հիմքում ընկած C ձևագրում վերականգնված է ճիշտ նատիկյան հրատարակությունը։ Աղմամարցիական C ինքնագրում վերականգնված է ճիշտ նատիկյան հրատարակությունը։ Աղմամարցիական C ինքնագրում վերականգնված է ճիշտ նատիկյան հրատարակությունը։ Աղմամարցիական C ինքնագրում վերականգնված է ճիշտ նատիկյան հրատարակությունը։

1 Այստեղ (անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև այլուր) համեմատությունները պետք է դարձնելու նպատակով հայերեն բառերի հոնարեն համարժեքները երբեմն վկայվում են ոչ թե իրենց ուղիղ ձևերով, այլ փրականական այն ձևերով (թեք հոլոված, հոգնակի թիվ և այլն), որոնցով արձանագրված են մեր օգտագործած հոնարեն սկզբնաղբյուրների համապատասխան կոնտիքստերում:

517 —

խաձեր, ըստ որի էլ, ներկա բնագրում կատարված է համապատասխան սրբագրում։ Չկատակծելով տպագրի վավերականությունը, նշԲ-ն անհաջող փորձ է անում բացատրելու մինչ այդ անհայտ և սույն միակ կիրառությանը իրեն ծանոթ «մարկմակ» բառը։ Ստուգարանության բունագրությամբ նկատելի է, անմիջապես, հակասակ բնղունված կարգի, բառահղովածը նախ չի ներկայացնում բուն բառը, այլ հենց սկզբից ամբողջ բառակապակցությունը՝ «մարկմակ մոմէայ», որի երկրորդ բաղադրիչը՝ ածականը, փաստորեն հանդես է գալիս իրրւ առաջինը պառզանող միակ կովան։ Այգու, հետեղ մեկնարանութիւնը՝ Վլամ է կնատ, մոմ պատ, կամ մոմ յ ձև մարեաց» (նշԲ, Բ, 225), մնում է մութ, իսկ նրա համապատասխանությունը այնուհետև Վկայից մեջբերվող մեղ ծանոթ կոնտեքստին՝ լվացյալ:

18. Ակատարան հետեղ

18. Գեղաեցու հեղինակած այս փոքրածավալ և խնրատիպ-աֆորիստիկ կաֆան բառ ամենայնի բնկալվում է, երբ այն գիտում ենք բուն հեղաեցիական B օրինակում, ուր հեղինակի մտահղացմամբ նրան հատկացվել է համապատասխան նկարը բացատրող չափածո մեկնաբանության դեր, և բառ այդմ, երկուսն էլ՝ նկարը և բացատրությունը, առեված են հատուկ շրջանակի մեջ, իրեն մի ամբողջություն: Հետագա օրինակներում (CDE են), երբ նկարը չկա, սոսկ կաֆան ընթերցողի մոտ, բնականաբար, արթնացնում է անկատարության զգացողություն: Նման բացատրություն-կաֆաներին բնորոշ է գործնական ցալաուն նախասահմանվածությունը (տե՛ս մանրամասն Հասմիկ Սիմոնյան, «Կաֆայի ժանրը հայ միջնադարյան պոեզիայում» հոդվածը «Հայ միջնադարյան գրական ժանրեր» գրքում, 350):

19. «Եւ կոչեցեալ առ իմեն գերացոյ մկկնիչն գրասիրունիս» դարձվածն այս տարբերակով չկա հունական AB խմբագրություններում: Հատուկ կանգ առնելով սրա վրա, Տաշյանը նկատում է, որ սա «այն թիչ տեղերն» է, ուր հայերենը նույնանում է հունական C խմբագրությանը (Տաշյան, 224):

20. Փիլիպոս արքայի տեսած՝ իր որդու, Աղերսանդրի աստվածային ծնունդը կանխագուշակող այս երազի մասին առասույրեր վաղեջևակն ծագում ունի: Ըստ Պլուտարքոսի, «Նաբասանիբից որոշ ժամանակ անց Փիլիպոսը երազում տեսավ, որ ինքը կնքել էնոր արգանքը. կնիքի վրա, ինչպես իբրև լիվա, տոյած էր բրոնզեման» (Πλutarx, 396, տե՛ս նաև N 22 ծանոթ.):

21. Կաֆան CD նախօրինակներում ունի լերի կառուցվածք (6 սող): Լրացնելով պակասող երկու սողը, Չաբարիա Գնունցին, իր սեփական օրինակը ստեղծելիս, նախանձախնդիր հետևողականությամբ հզորառում և լրացնում է, ինչպես կանոններ հետադա ծանոթագրություններում, համանման բոլոր կաֆաների լերինները, զբանով իսկ կարկանդակնելով իր խմբադրական աշխատանքի կարեորագույն խնդիրներից մեկը՝ հասնել կաֆաների ողջ շղթայում կառուցվածքային ներգաշխակություն և բանաստեղծական արժևուրի կատարելություն:

22. «Քանզի ոչ ոք զամայն աման կնիկ, այլ զլի և պատարուն» զարժվածք բառացի համ-
բնկնում է Պրոտաբրոսի հաղորդածին, բայ որի և, հրաշահանները նշանք մեկնելով ասում է՝
«Քանզի ոչ մի դատարի բան չեն կնքում» և որ որդին կունենա ապուծի կամք (Платарх, 29)
մեմամ Է, նույն տեղում՝ «բայ իւր կամաց զործելով իբրն գառնու»։

23. «Բանգի ոչ ուռեմ գտանի բիրդուս, բայց միայն յնգիպտոս». «Բիրդոսը» հուն. քիմ. շ. լ. (=պապիրուսի կեղև, գիրք) բառն է, բայտ ՆԷ-ի՝ մեղանում մատենադարանն սույն միակ կիրառությունից: Այս կոնսերվատում ունի «կնիր», «գործող» նշանակությունը՝ պատարաստված, լեկուս, պապիրուսից, բանի որ անմիջապես շեշտվում է նրա կապի նկարագրի հետ: Հովհաննես Կարանցին ստուգարանում է. «Բերդոսն է կնրամում ինչ, որով կնրեն գինչն է իցել» (Մատենադարան, ժանրաժայռվին № 574, 8): Մանթիպարվող դարձվածը արժանացել է մասնապետներին հատուկ օշակոթությունը: Հայտնի է, որ տարածված կարծիքի համաձայն, վկայի հեղինակը ծնունդով հելլադապի է՝ Ալեքսանդրիա բազարից: Այս լեզվի օգտին բերվող բազմապիսի փաստերից մեկը

էլ գիտալում է սուրն դարձվածը: Ավելին, այն, որ բիրդոսը ունեցել է առյուծաձև դրոշմ, V դարի հույն հեղինակ Մետեփանոս Եյուդապագացուն հիմք է տվել ասելու, թե Ալեքսանդրիանը՝ Ալեքսանդրիայի (Առյուծաքաղաք), դրանից է պատել:

[illegible]

25. «Մոզրն նհարիւր ի հա հայեց» սկսվածքով կաֆան՝ սույն բնադիր ներմուծած D-ից, վեցատող է նաև BC-ում: Բուն E-ում չկա՝ համապատասխան թերթի կորստի պատճառով,

Պատի շնորհակալություն, ինչպես նաև ինչ տեսակի էլ ստացել Ձեր արարչության խմբագրական գրքի տակ: Եկնեմով սակայն վերջինիս աշխատանքների բնոյհանուր բնույթից և առկա նյութներից, կարող ենք ենթադրել, որ սա եւ համանման օգակատվոր ալ կաֆաների նման լրացված լինել անհրաժեշտ ճիշտությունով, որով և կամրոջանալ կաֆայի ուլլայակային ավանդական հորինվածքը:

26. Այսպիսով Բոսնիական լեռնային շրջանում կապիտալիզմի զարգացումը, որի հետևանքով հասնում էր 1918 թվականին, երբ հասնում էր իր ամենաբարձր կետին, հանգում էր հետևյալին: Բոսնիական լեռնային շրջանում կապիտալիզմի զարգացումը, որի հետևանքով հասնում էր 1918 թվականին, երբ հասնում էր իր ամենաբարձր կետին, հանգում էր հետևյալին:

26. Սբանով Է-ում սկսվում է Զաքարիա Գնունեցու Հորինած ինքնադիր տնօրինական-կա-
ֆաների կզակի շարքը՝ իբրև նորօրինակ բանաստեղծական երևույթ, բաղկացած 17 միավորից:
Շարքի վերջին կաֆան է՝ «եկկաստիական վարժեալ»:

Ի տարբերություն մյուսների, Զաքարիայի այս կաֆաները շունեն հեղինակային նշանակություն ունենում, ինչպես նաև, ինքնագիր վերջում առկա ինքնագիր հիշատակարանում բանաստեղծը որոշակիորեն իրեն է վերագրում տնօրինականների հորինումը։ «Ե զարգարեցի ոսկով և տնա-
րինակաճով և ոտանավորով...»։ Ի՞նչ նպատակով է նա սահմանադատում տնօրինականները և այլ ոտանավորները, նրանցից յուրաքանչյուրը մատնացույց անելով առանձին-առանձին։ Այդ ավելի բան պարզ է դառնում ձեռագրական տվյալների համադիր բնութվամբ։ Զաքարիա Գնու-
նեցին, բազ գիտենալով, որ ինքը տնօրինականներ հորինող և վեպի մեջ մոծող առաջին հե-
ղինակն է, Ե-ի իր ինքնագիր հիշատակարանում հատուկ շեշտում է դրանք՝ այլ բնույթի ոտա-
նավորներից (բուն կաֆաներից) տարբերակելու միտումով։ Այդու, նա ավելորդ է համարել լուսանցքներում ևս կատարելու համանման կրկնակի նշումներ։ Եվ ընդհակառակը, բուն կա-
ֆաները հորինելու փաստը շեշտված է երկիցս՝ հիշատակարանում և յուրաքանչյուր կաֆայի մոտ
առանձին։ Այս բացառիկ ճշգրտությունը ևս ունի իր հիմքերը։ Կաֆաներին վերաբերող լու-
սանցքային կոնկրետ նշումների բացակայության դեպքում, ընթերցողը, բնականաբար, հենվելով
հիշատակարանի «զարգարեցի... ոտանավորով» բնդհանուր դարձվածքի վրա, ձեռագրում առկա
տարբեր հեղինակների՝ Ֆրիկի, Կեչառեցի, Աղվամարցի, բաղմատեսակ ու բաղմալիլով կաֆաները
պետք է համարեր Գնունեցուն, որով և թյուրիմացությունների տեղիք տար։ Սա չի խանգա-
րել Հ. Տաշյանին և Ն. Ակինյանին՝ նրանց հեղինակի հարցում հանգելու ճիշտ եզրակացության։
Ն. Ակինյանը, օրինակ, իր հրապարակած՝ Զաքարիայի կաֆաների մեջ հատուկ տեղ է տալիս
տնօրինականներին։ Ի դեպ, առանց ձեռագրական համեմատությունների կատարելու և, մանա-
վանդ, ծանոթ չլինելով աղվամարցիական երկու ինքնագրերին (սույն հրատարակության CD
ձեռագրերին), հենվելով սոսկ Վինենայի Մխիթարյան մատենադարանի № 57ա ձեռագրի վրա,
Հ. Տաշյանը (Տաշյան, 130) և նրա հետևորդները Ն. Ակինյանը (Ակինյան 29, 70) տնօրինա-
կան կաֆաների շարքին են դասում նաև «Աւան էր կորոտական պատճառ», «Աւան հախալին է
շատ» և «Յաւան շատ զրոյց գիտեմ» կաֆաները, որոնք իրականում Զաքարիայինը չեն, բանի
որ առկա են արդեն նախագաղարյան օրինակներում. առաջինը հորինել է Կեչառեցին և հետա-
գայում մասնակիորեն խմբագրել Աղվամարցին, վերջին երկուսը՝ Աղվամարցին։

Տնօրինական կաֆաները և ձեռագրում նրանց հանդիպադիր պատկեր-բացատրություններն իրրե անբակտելի միասնություն, իրենց հիմքում ունեն ոչ թն Վեպի սյունին, այլ աստվածաշն- շական որոշ գրվադներ: Սրանք նոր բնույթի կաֆաներ են, որոնց ցարդ հատուկ ուշադրություն չի դարձվել: Մտաշղատման առումով հիշեցնելով Կեչառեցու արձակ տնօրինականները, վերջիններս իրենց մի շարք կողմերով (բովանդակություն, թեմատիկ բազմազանություն, ծավալ, տեղագրու- թյուն և այլն), լիովին ինքնուրույն են: Ի տարբերություն Կեչառեցու, Զարարիա Գնունեցուն այստեղ հրապուրել են Ս. Գրբի այլ կերպարներ՝ Սողոմոն իմաստուն, Դավիթ, Նդիա, Դանիել մարգարեներ, Ննուր, Մովսես, Նապի և այլն: Տնօրինական կաֆաները, բոտ էություն, համախ- արճուճ են աշխարհական բեմաներով հյուսված ինքնուրույն բանաստեղծություններ, թե- պետ կարելի է նշել բուն բազմաբնույթյան օրինակներ ևս, ուր համեմատության համար վերց- վում են Պատմության տարբեր կերպարներ՝ Աղբրանդը, Նեգդանիոս, Արիստոտել: Ընդհանուր

առմամբ, տնօրինական կաֆաները, յուրովի շարունակելով Կեչառեցուց սկիզբ առած գաղափարական գոյամարտը Պատմության Հիմնադրական ոգու հետ, ավարտին հասցրին նրա բրիտանիկառման բացմատարան ընթացքը հայկական հողում:

[illegible][illegible][illegible]

30. «Ննդգանիբէ... փոխէ զինքն ի վրշապէ յաւորեալ ծառս գարտաւոր խաղաղութեամբ հասկնայ ի սուրբ ազատական կերպարանափոխութեան մեջ դժվար չէ նկատել աստվածներին կենդանիների կեր-
նիրոսի սույն կերպարանափոխութեան մեջ դժվար չէ նկատել աստվածներին կենդանիների կեր-
պարանքով պատկերող կրոնական աշխարհայացքի՝ զոմոմթփիզմի հետքերը։ Վերջինիս հեռա-
վոր արձագանքն է Ամոնի դիցաբանական կերպարի միջնադարյան տարրերակը։ Եթե հելենիզմի
վոր արձագանքն է Ամոնի դիցաբանական կերպարի միջնադարյան տարրերակը։ Եթե հելենիզմի
շրջանում նա պատկերվում էր խոյի եղջյուրով, մորուքավոր մարդու տեսքով, ապա XIV—XV
դարերում ձևավորված սերբական Ալեքսանդրիայում «արծվի գլխով, նրա վրա՝ հրեշի կոտոր-
չներում ձևավորված սերբական Ալեքսանդրիայում «արծվի գլխով, նրա վրա՝ հրեշի կոտոր-
չներ, պոչը՝ վիշապի, ոտերեը՝ քարի ու առյուծի, թռչնի թևերով ու բոսորագույն ոսկե երեք
հյուսքով» (Алекс, 75)։

31. «Իսկ քէ ուր չդաւ, ասելորդ է ինձ ասել»—Հետագա խմբագրությանը հատուկ այս դարձվածքը, ինչպես նաև Տաշյանն է նկատում, բացակայում է հուն. ABC օրինակներում, ավելա-
բացենք՝ նաև հայկական A գրչագրում: Այն հայկական հավելում գիտելը, սակայն, կլինեք
սխալ, քանի որ, ինչպես պարզվում է, նույնությամբ առկա է հանրահայտ Լեզոնյան ձեռագրում
(L, 712):

32. Չորարձանի հայկական թարգմանության մեջ հունական զիջարանի աստվածների անունները հաճախ փոխված են հայկականով: Տվյալ կոնսերպտում «Արամազդի» փխ ունենք լատիններենում «Զևս», հունարենում՝ «Ապոլոն ու Ասկլեպիոս»:

33. «ճափ վայրենիք և [ըն]տանիք» — Փակագծի լրացումը մերն է: Ձևագրի զննումը ակնհայտ է դարձնում, որ նրա՝ 1606 թ. վերանորոգման ժամանակ խախտված էջի կարկառման տեղում չի վերականգնվել «ընտանիք» բառի օրն» սկզբնամասը, որով և դարձվածը դարձել է «անխմատ»՝ «հայր վայրենիք և տանիք»: Ինչպես պարզ է դառնում ձևագրերի՝ մեր կատարած համեմատական մանրակրկիտ բնութվույնից, օխալը նույն անխախտ հետևողականությամբ փոխանցվել է այս խմբագրության մեջ: Երբեք չէր զրոյթինակներ՝ սակավմամբ XVII և հետագա դարերում: Մեր նկատած այս և նմանորինակ այլ փաստերի առկայությունը անկրկա հաստատում է հիշյալ բոլոր ձևագրերի սերունդը (ուղղակի և միջնորդաբար) հրապարակվող Ա մայր օրինակից (այդ մասին տե՛ս մանրամասն Ա. Сачомян, «Новость об Александре Македонском Псевдо-Каллисфена в средневековой армянской литературе» հոդվածը «Русская и армянская средневековые литературы» գրքում, Լ., 1982):

34. «գալլոս եղիցի կամ բացակաուր ծնունդն»—«Փալլոսը» թարգմանությունն հունարենով թյուններեց է. հուն. γένος բառն է։ Այսօրվա ընթերցողին միանգամայն պարզ չէ, ին որոշակի ի՞նչ նկատի ունի վերորերյալ դարձվածը, և մանավանդ, ի՞նչ պետք է հասկանալ «գալլոս» բաղմիմաստ բառի տակ։ Բռտի՝ Հայկազյան բառարանի տված մեկնությունը՝ «արաղող և հաւ կոտո», թեպետ և լուսարանված ստիկ այս միակ օրինակով՝ ծանոթագրվող դարձվածով, չի բավարարում։ Պատահական չէ, որ Անատոլոսի վերջինս համարում է պարզագույն սխալ, առաջագրելով իր բացատրությունը՝ «ներքին» (ՀԱՐ, 500)։ Ներկա ղեկարում «գալլոսն» ունի «թերի, պակասավոր» իմաստ։ Այդ ավելի քան պարզ է դառնում, երբ ծանոթանում ենք դարձվածի՝ Ա հնագույն ձևագրում պահպանված տարրերակին. «Քոզի կամ խեղ լինի ծնունդն» (Ա, 12բ)։ Թե «գալլոս-գողի» համանիշային բառերի իմաստային ինչ ընկալում է զոյություն ունեցել միջնադարում, վեպի ընթերցողների և, մանավանդ, խմբագիրների շրջանում, ստույգ կարելի է տեսնել վեպի՝ Հովհաննես Կարսեցու խմբագրած մի ուշագրավ օրինակում, ուր բնագրի ձիւտ նույն զրվագում ասվում է. «որ ծնանելոցն իցէ՝ լինիցի խեղավիր, կադ, կոյր և միակողմանի» (Մատենադարան, մանրածապալեն № 575, 26)։

35. «Այլ ձևեր, դառնացնալ ողբ» սկսվածքով կոֆան արեկա է նաև B օրինակում (Տա): Թե-
պետ վերջինիս բայքայվածության պատճառով բանաստեղծությունը գրկվե անընթեռնելի է, սա-
նայն պահպանված հատուկտորենրից հայտնի է դառնում, որ այն այլ խմբագրություն է ներ-
կայացրել, միանգամայն ուրիշ՝ գրիգորիսյան-դաբարյան տարբերակից:

36. Այս կաֆային BCD-ում հաջորդում է հետևյալ կաֆան.

— Քե՛ղ երանի, Ոլոմպիա՛ս,
Մանուկըդ քաջ և անպակաս,
Աշխարհակալ լինի անհաս,
Բայց մեռանի շտապ 'ւ անաբոխս։

(D, 89)

Զարարիա Գնունեցուն, իբրեւ խմբագրի, ըստ երևույթին, չի զոհացրիկ նախ վերջինս կառուցվածքային կողմը՝ տողաքանակի պակասը, և, անշուշտ, նաեւ այն, որ հաջորդ՝ «Երանի այն մաւրն ասեմ» գրիգորիսյան կաֆան, ըստ էության, նրա՝ ժանրային հատկանիշներով և բովանդակությամբ ավելի հաջող տարրերակն է։ Ուստի և առաջինը այս զեպրում ավելորդ է համարվել։

37. «Իսկ մանուկն իրեն յերկիր անկառ, շարժումն եղև և որոտումն և նայլմունք ստեղծվեց, և կայծականաց լուսոյ նայլմունք յերկնէ ներկին, մինչ գրեթէ աշխարհն առ հասարակ տատանւէր»—Ազգութանցի բոլորական ծննդի նկարագրութեանը վննետիկն Միսիսպայան մատնատանւէր»։ Ազգութանցի բոլորական ծննդի նկարագրութեանը վննետիկն Միսիսպայան մատնատանւէր

Սեփարդացիներն Ն 1390 ձեռագրութեամբ հաջորդում է «Արդ ծնաւ նա յամի աշխարհի 4847» (Էջ 8) տեղագրութեան Ն 1390 ձեռագրութեամբ հաջորդում է «Արդ ծնաւ նա յամի աշխարհի 4847» (Էջ 8)

եղակին հավելումը՝ կատարված ձեռագրի գրիչ տիրացու կարագետ Յեհրատյանի կողմից, որն
արեւ է նաև այլ լրացումներ ու շարքային ընկերացողին օգնող ստուգաբանություններ, լեզվա-
կան մասնակի դյուրացումներ և այլն։ Մեկ այլ հայկական հավելում է պարունակում Նրուսահեմի
Ս. Հակոբյանց վանքի Ն 1053 ձեռագիրը. «և եր բիւն ի ստեղծմանն աշխարհիս մինչև ցԱղէկ-
սանգր ԵԹԲԾ» (Լա)։

Ծանոթագրվող հատվածը Աղերսանդրի անվան հետ կապվող բազմաթիվ առասպելներից մեկն է, ըստ որի, արքայի ծնունդն ուղեկցվել է երկրաշարժով ու ամպրոպով: Ըստ մեկ այլ առասպելի, որը Պլուտարքոսի շնորհիվ լիափանցել է նաև անտիկ պատմագրության մեջ, այդ օրը եփնեսոսում Հերոստրատոսն այրում է Արտեմիսի հուշակալը տաճարը, որի առիթով ժամա-
օրը նշանավոր հոռետըներից մեկը նկատում է. «Ոչ մի զարմանալի բան չկա նրանում, որ Արտեմիսի տաճարն այրվեց, չէ՞ որ աստվածուհին այդ ժամանակ զբաղված էր՝ օգնելով Աղեք-
սանդրին լույս աշխարհ գալու: Իսկ փիրիպոս արքան լիազատաճիկ ծննդյան լուրը ստանում է երեք հաղիմանակների լուրի հետ միասին, որն ըստ գուշակների, խորհրդանշում էր որ-
գու անհաղթելիությունը:

38. «Կոչեցի Աղեբամարդոս» — Հովհաննես Կարսեցիյն համար իր բարեգրած օրհանգումը սկսում է «Աղեբամարդոս» անունը. «Աղեբամարդոս, որ է օգնական արանց կամ արիական օժանդակություն» (Երեսնագումի Ս. Հակոբյանց վանքի ձեռ. N 597, 27). միանգամայն ստույգ բացատրություն, որ նույն ձևազրույց ասկա համանման այլ փաստերի հետ վկայում է հեղինակի հունարենի իմացությունը:

[illegible][illegible]

54. «Բանապաղ ակն ունէր զնոր Հերակլէս տեսանել» (M—15, L—716):—Գարձվածք շախմատի ընկալել իբրև լոկ վեալոր խտոր, այլ ուզգալի ակնարկ Աղեքսանդրի «աստվածային» ծագման, որն ըստ Պլուտարքոսի, «ոչ մի վեհ չի հարուցում»: Ըստ անտիկ պատմագիրուհիների, Աղեքսանդրի ծագումը իր արմատներով զնում էր խոր անցյալ՝ աստվածների ու հերոսների ժամանակաշրջան (Алминв, 16), բանի որ հայրը՝ Փիլիպոս II-ը, Կարանոսի ժառանգը, սերում էր առասպելական հերոս Հերակլեսից (Шахермайр, 26), իսկ մայրը՝ էպիրոսի զուստրը, նույնքան հայտնի Արիլեսից (հիշենք Խորենացու խոսքը. «Աղեքսանդրի Մակեդոնացույ, որդույ Փիլիպպեայ եւ Ոլոմպիզդայ, որ էր բաւն է չորրորդ յԱրիզդայ» Խորենացի, II, Ա): Աղեքսանդրի ծննդաբանութիւնն զիցաբանական նախադասութիւնն մի այլաբանական հետաքրքիր բռնածն է հանդիպում միայն III դարի հելլենակ կրկնորոնիսի «Ալեքսանդրոս» մոնոգրաֆիայում, տե՛ս Շ. Շ. Аверинцев, «Поэтика ранневизантийской литературы», 1977, 131: Իր աստվածային ծագման վարկածը խնամքով փայփայում էր հենց ինքը՝ Աղեքսանդրը, ձգտելով «նմանվել Փերսեսին եւ Հերակլեսին» (Арриан, III, 3):

55. Արիստոտելին տված Աղերսանդրի պատասխանի մի ուշադրավ տարրերակ է ներկայացնում սերբական Ալեքսանդրիայի ուսական խմբագրությունը, որ պատանին ասում է. «Եթե աստուծոն մարդուն պատշաճ չէ շնորհներ խոստանալ ավելի շատ, քան այդ կանի ինքը: Բայց եթե ես նշանավոր դառնամ, ապա դու էլ ինձ հետ մեծ կլինես: Չէ՞ որ վազը ոչ թէ հետև ծառերին է փարվում, այլ, եթե բարձր է՝ կողբիններին է փաթաթվում: Այնպես էլ թագավորը, մեծ ու հզոր՝ ըստ արժանվույն է սիրում իր մերձավորներին ու միշտ հավատում նրանց» (Алекс, 76):

56. «աշակերտը Պլդատունի»—*Բնագրում ոչ մի տեղ չի խոսվում Արիստոտելի՝ Պլատոնի աշակերտ լինելու մասին, թեպետ հայտնի էր, որ նա, իրոք, միա 367 թ. սկսած քսան տարե՛ջարունակ ուսանել է Պլատոնի Ակադեմիայում (Шахермайн, 49—50): Հայ կաթոլիկները անհրաժեշտ է համարել այս լրացումը կատարել Արիստոտելին նվիրված իր կաթոլիկում:*

57. «Եկկաստիկ» փյուռքափակման ընթացքում ԿԵՊ-ի զարգացումը կախված է հետևյալ գործոններից՝

Նեցիկն տողաբանակի լրացման նպատակով կցել է կենտոնցիական վեցատող կաֆային, որը **նույն** թերի վիճակում առկա է և գրիգորիայան CD-ում: Ի դեպ, C-ի «Գրիգորիան» հեղինակային մակագրումից չէր պետք հանել այնպիսի փոփոխություններ, թանկ որ կաֆան արդեն կա B-ում:

58. Այս կաֆան, իբրև նորույթման, առկա է սոսի E-ում և, անկարիա ձևադրումը հեղինակա-
յին հավաստիացման բացակայություն, պատկանում է Զարարիա Գնունեցուն: Առհասարակ, բա-
նաստեղծին հետաքրքրել է այս թեման, զրգելով նրան ստեղծելու համանման ուրիշ կաֆաներ
և (հմմտ նույնի «Նկլաստիական վարժեալ» սկսվածքով տնօրինական կաֆան և այլն):

59. Այս և վերջը հեղեղած մնացած բոլոր նամակները աշխուժություն և ճշմարտապատճենություն են հաղորդում շարադրանքին: Դրանց մեծ մասը, հավաստվելով Աղերսանդրի վաթազիր անտիկ հեղինակների կողմից, ծառայում է իբրև յուրատեսակ «պատմական փաստաթղթում» (ԱԽԻՐ, 225): Փոխադարձաբար նամակներ են հղում Վեպի գրեթե բոլոր կենտրոնական հերոսները՝ Աղերսանդր, Արիստոտել, Օլիմպիադա, Փիլիպոս, Դարեհ, Հոռոսիանե, Պոլլոս և այլն: Աղբյուրագիտական քննությանը հաստատված է նամակների երկակի բնույթը՝ իրական-պատմական և մտացածին: Հաստատված կարծիքի համաձայն, իրական է, օրինակ, Աղերսանդրի և Դարեհի նամակագրության հիմնական մասը, մասնավորապես Դարեհի այն նամակը, որտեղ նա Աղերսանդրին խնդրում է վերադարձնել իր գերեվարված ընտանիքը, երկու արքաների գրավոր բանկցությունները, Արիստոտելի և իր սանի նամակագրությունը, որոնց ուղղակի զուգահեռները պահպանված են Արիստոտելի և Դիոդորոս Սիկիլիացու երկերում: Կան նաև զուգորակա բնույթի նամակներ, որոնց առատությունը պատահական չէ հատկապես հելլենիստա-

[illegible][illegible]

60. «Ան իբրև եղև Աղեքսանդրոս ամաց Հոսիոսաւաւթց- ձեզ/ἀπεντε/ = տա սն- է հունարեն Α [սմբարգրությանը, իսկ Β]-ն ընդգծվածի փոխարեն ունեն 5հնդ, տն'ս M, 16/; ... Ժողովին խոնջաւ» — նույնանում է լատիներենին (M, 17), իսկ

[illegible]

քում առափնյա մարզ է, որ, ըստ ղեցարանության, թագավորություն հիմնեց Ալկմենի և Կալիբոսի որդիներից մեկը՝ Ակարնանը, որի անունով էլ կոչվեց թագավորությունը (Առասպելներ, 581):

67. «Մի՛ բարի լիցի բեզ, պատանեա՛կ աղաշուր» արտահայտության ընգզմված մասը չկա հունարեն և լատիներեն մեզ հայտնի բնագրերում: Տաշյանը նկատելով այս, դարձվածք բնութագրում է իբրև «բնիկ հայկական անեծք»: Սրա դիմաց նախնական խմբագրությունն ունի «անձխտ պատանի»: Բանասերը ուշադրություն է հրավիրում նաև «աղաշուր» բառի՝ տվյալ կոնտեքստով պայմանավորված ժանտ, անզգամ, պիղծ» նրբիմաստի սույն հնագույն կիրառության, իբրև մատենագրական հնագույն օրինակի, վրա (տե՛ս նաև ՆԶԲ, Ա, 34): Նույն շարքում հիշատակվում է նաև բնագրի հաջորդ նախադասության մեջ օգտագործված «տողուր» բառը, որին Ա-ում փոխարինում է «խուր» առաջին զործածական համարվեր:

68. Ձինչ գիտիք ի մարտ մրտւր, ի գիտիաք ի վայր կործանւր» Երկառոր Զաբարիա Գեոմեցունն է եւ Է-ում փոխարինում է նախադարարչան բոլոր գրչօրինակներում առկա կայուն տարրերակին (տե՛ս տողատակալին ծանոթ.):

69. Ձևադրերի համեմատական քննությունից պարզվում է, որ «Կառավարողի կառավարող» և «Ներկող աշխատակի է քեզ» սկզբնական կապաներից առաջինը գրիգորիական CD ինքնագրերում եղել է վեցատող: Զարարիան լրացրել է տողաբանակի այդ լեռին՝ երկրորդ կապանի առաջին երկու տողերը կցելով առաջինին իրեն 7—8-րդ տողեր: Իսկ իր հորինած «Կանանքը կարճացաւ, գերի», լեռ գարձաւ, ծրաւ շարխըն քո» երկատողով լրացրել է երկրորդ կապանում առաջացած պակասը, գրանով իսկ կանոնավորելով երկու կապաների հարկանալին-ուլատող կառուցվածքը:

70. «Տուրպէս գնիկողայտոս յաղրեցեւ, ալիպէս դու բազմաց յաղրեցես» նախադասութիւնը Տաշչանը փորձում է վերագրել նախաբնագրով պայմանավորված մի թարգմանիչին՝ իմաստ էս՝ բառախաղ, որ թարգմանութիւն մեջ միջազնկել է, ուստի ոչ հունազետ բնիկեցողին հասու չէ (Տաշչան, 184): Բանն այն է, որ «Ենիկողայտոս» անունը հունարենում (Νικηλαος) նշանակում է «ազդահաղթ», (νικᾶω, λῆζε), ուստի նախադասութիւնը կարող է ընկալվել նաև «Տուրպէս զազդախաղով յաղթեցեւ, ալիպէս դու բազմաց յաղթեցես» իմաստով:

71. «գոյրն Կղկոպատէ գրուտուն Ատտաւեայ», Ա «գղկղկոպատա զգրուտուն Անդանայ»: Այստեղ է այդոր նախադասութիւնը փաստական սխալ է պարունակում: Հունարեւում ես սխալմամբ Կլեոպատրան ներկայացվում է իբրև Լյուսիասի քայր (M—20, L—719): Լատինե-րենում Կլեոպատրայի ազգաբանութիւնը չի արժարժում (M—20, տողատակ): Անտիկ պատմա-գիրքների միահամուռ հավաստմամբ, իրողութիւնն այն է, որ սիրալին անզուպ արկածներով հռչակված Փիլիպոսը 47 տարեկան հասակում ամուսնացավ երկրորդ անգամ՝ մակեդոնական զորահրամանատար Ատտալի երիտասարդ զաւմուխ Կլեոպատրայի հետ (Плутарх, 9-րդ Տպ, 27, տողատակ 4. «զգրուտը քեւ Ատտաղեայ»): Հայտնի է, որ զահ րարձրանալով սանգրը ոչնչացրեց նաև զահի ենթադրյալ հավակնորդներ Ատտալին, Կլեոպատրային և նորածին մանկանը (Алмив, 47, 280):

72. «Մանուկն հառազատու արասցես անշնացեալս, նման ձեռյ կերպարանացդ»—*Դարձյալ ակնարկելովմ է Օլիմպիականի զավաճանությունը և Աղերսանցրի անհարազատ ծնունդը: Պլուտարքոսի վկայությամբ, իրոր, այդպիսի խոսք եղել է, բայց ոչ թե կոտիասի կողմից, այլ Ատտալի, որի վրա Աղերսանցրը շարակել է գինու զավաթը (Պլուտարք, 9):*

73. «Որ Ասիա փութալոյ անուկ և գերեզմանի հիմանց խլեաց և ոչ կարաց վագել գեր ի վերոյ մահնացն»—Հանրաշաղտ ալս դարձվածք իբրև Սեպհոր խոսք նույնությամբ կրկնում են

«Վ. Պլուտարքոս» (Плутарх, 9), «Աշխարհային նորագույն կենսագիրները (Ռեգնիվոլ, 36, (Шахермайр, 59, Ковалев, 16 հն):

74. «Եւ եր դէմ յանդիման... վերադարձող»
տակվում են գիցարանական որոշ հերոսներ: Փիրիպոսի և Կլեոպատրայի հարսանքը
վում է առասպելական լապիթների դազմաշունչ ցնդի առաջնորդ Պիրիթոսի և Հիպոդամիայի
հարսանկան խրախճանքի հետ, որտեղ կենտավորու էվրիտինը նետվեց հարսնացուի վրա՝ կա-
մենալով հափշտակել նրան, իսկ մնացած կենտավորաները՝ մյուս կանանց վրա, հրահրելով մի
զարհուրելի կոթի, որտեղ միջական հերոսները գինու զավներով, ապա և զենքով պատերազմի
պալեյին կամ փախստի մատենցին կենտավորոսներին: Հիշվում է նաև Տրոյական պատերազմի
հերոս՝ օտարական մուրացիկի կերպարանը առած Ողիսևի մուտքը սեփական տուն և իր կնոջ՝
Պենելոպեի, զվարճացող փեսացուների կոտորումը: Վերոհիշյալ համեմատություններից և ոչ
մեկը չկա նախնական խմբագրությունը ներկայացնող ձեռագրախմբում (հմմտ A, 23ա): Այն,
ընդհանրապես, իր ամենաուղարկված արձագանքն է գտել Պատմահոր երկում, մասնավորապես
Բակուր իշխանի տանը Տրդատ Բագրատունու հյուրընկալվելու և խնջույքի ժամանակ նախնիկ
հարձի առիթով ծագած կոթի նկարագրության մեջ, ուր բառացիորեն ասված է հետևյալը. «Բայց
յոտն կացեալ Տրդատայ, ծաղկակալ սկսողին իրրև զինու վարեցաւ, նա և զբարձակիցսն ի
բազմականացն ի բաց պուղեաց: Եւ անդ էր տեսանի նոր զոմն Ողիսևս՝ զՊենելոպայ զսեղնա
սատակելով, և կամ զԴապիլեայցն և զՅուլիպարկացն կոխս ի վերայ Պերիթեայ հարսանեացն»
(Ստրեմացի, II, 49):

75. «Եւ ամենեւեմ փախեան, և ոտսն ի ծառսն ինքն ինքիս զնոսրսն ինքն ինքիս և խափանեցաւ հառամբին»։ Այս մի նախադասությամբ էլ Նախնական լուսինի 74 ծափովում է Հետագա խմբագրության ՄԹ, Կ, ԿԱ հատվածների շարադրանքը (տե՛ս № 74 ծափով)։

[illegible][illegible][illegible]

— (Ո՛վ թագավոր), խոսում եմ քեզ հետ, Թագավոր, բայց երբեք
 Թե դարերում կամիս մնալ անձերական, երիտասարդ,
 Համբավավոր քաղա՜ք շինիր Պրտսեհիս՝ կղզու վրա,
 Որի առաջ, իրեհ արբա, աստված Պլուտոնն է նստել,
 (Հնգակատար գագաթինըով անսպառ աշխարհը պատած):
 (Թարգմանությունը հունարենից Ս. Կրկյաշարյանի)

Ճեզ, թույլ է տալիս բառի կորուստը կապել հոգարձանի վարդձի՝ նախապես առկա արհեստական հետ:

98. «Իրադարձի՜ գեանոպական գետովն, որ հանէ ի Զեփիրոս կոյս»—նկատի ունի նեղոսի գելտալի արևմտյան թեր, որի գետարերանին բնկած Կռօնէշէ քաղաքի անունով էլ ջրագրաբն կոչվում էր Կանոպական կամ Կանոբական (շն Կռօնէշէ, շտգշտ. տե'ս ԼԻՐԸ, 1, 873): Կանոբոսը հռչակված էր Սկրապիսի նշանավոր տաճարով: «Զեփիրոսը» թարգմանություն հունարանություններից է. Զեփյուր (Հեփշէշէ) հունական գիցարանության մեջ արևմտյան քամու անունն է: «Զեփիրոս կոյս» դարձվածը նշանակում է «արևմուտք, արևմտյան կողմ»:

99. «Փոքր Հերմեայ Բաղվա»—Հասուկ շեշտվում է, որ խոսքը «Հերմեայ Բաղվա» Հերմուպոլիսի, այսինքն, նմանանուն երկու քաղաքներից մեկի՝ Փոքր Հերմուպոլիսի (Ἡρώδης ὁ Πρεσβύτερος) մասին է, որը գտնվում էր Սաուրին եկրպատոսում՝ Ալեքսանդրիայից ինը մղոն հարավ։ Այն, ում էլ տրվել էր, հետադարձում վերանվանվեց Դամասկոսը (JHPC, I, 665, JHOBKer, 477, տե՛ս նաև հաջորդ ծանոթագրությունը)։

100. «Ոչ կռիւիմ շեմուսպալիս, այլ շեմուսպալիս, Բանգի ամենայն ու, որ կաներ լ'գիպտոս կամ իշանէր՝ անգը դիմէր»—Գարձվածք նստութեամբ տե՛ս Մ, 32, որտեղ միայն «Շեմուսպալիս» անվան վիս կարգում ենք «Շորմուսպալիս» ճիշտ ձևը: Գծվար է որտեղ թարգմանութեան իմաստը, Տաշյանի խոսքերով ասած, ճիշտվի, «յունացեալ չեղող հայր չ'ըմբռնէր» այն բառախաղը, որը նախադասւորում կազմում է դարձվածի բուն իմաստը: Վերջինս, անշուշտ, ավելի է միացնել քաղարի անվան վ'րո՞շխալ աղավաղումը հայերենում: Բանասերը նկատում է, որ Շորմուսպալիս (Ὀρμουζ) անունը հունարենում ծագում է ὄρμος (հարձակում, գրոհ, մղում) և πάλαι (բազար) բաղադրիչներից, ուստի և բառն ամբողջութեամբ է՝ «բազար, ուր զիմում էին ամեները»: Հենց այս էլ՝ թեպետ հատուկ շեշտված սույն դարձեցածում, թարգմանութեան մեջ այնուամենայնիվ միացնում և անվան թերևս զրշական աղավաղման հետևանքով կրկնակի խաթարված է:

101. «Կովմենևա Նավրատացի և Դիմոկրատես Հողացի» — Առաջինը Աղերսանցիի օրոք
Եղիպատսի ֆինանսական կառավարիչ Կրեմենես Նավրատացին է, երկրորդը՝ հույն ճար-
տարապետ, Եղիպատական Աղերսանցիայի նախածին ժողովրդական հեղինակ Քրեմենեսը։

102. «ցամախ» — Ոչ միշտ թարգմանություն. թարգմանիչը հունարեն *εραβος* (M-33, տողատակ = վաճառականներ) բառը սխալմամբ կարգացել է *εραβος* (= ցամաքներ, հմմտ Տաշյան, 194), տեղի տալով ձևապահական ոլորտից մինչև տպագրի փոխանցված թյուրիմացություն (տե՛ս, Տալ, 38): Հատկանշանական է, որ հայերեն հնագույն ձևապահում, կարծես թե փորձ է արված հասկանալու բառի նշանակությունը տվյալ կոնտեքստում և յուրովի բացատրելու այն՝ հեղելով վերջինիս «երկիր» բառը. «ցամաք երկիր», խորացնելով սխալը և նախադասությանը հարորդելով նախարնագրից միանգամայն հետո՝ ինքնուրույն իմաստ:

103. «Կանոնորան»—Ձեռագրերի գերակշիռ մասում ասված է «Կանոնա» աշակաղումը, որը և փոխանցվել է սույազդի: Շարագրանքից պարզ է դառնում, որ խոսքն աշեսեղ, անշուշտ, ինչ վերև՝ ՀԹ հասվածում, արդեն հիշատակված Կանոսրիական (Կանոսրիական) ջրաղարծի մասին է (տե՛ս № 98 ծանոթ.), որ վրիպել է հրատարակիչների ուշադրութունից: Հարակից նշենք, որ համաձայն Արիանոսի ևս, Աղեքսանդրը Մեծփոխից ծովով եկավ Կանոսր, «որտեղ աշծմ դտնվում է Ալեքսանդրիա քաղաքը», և տեղը նրան շատ հարմար լիվաց հիմնելու համար մի քաղաք, «որը նրա կարծիքով աշտեղ պետք է բարգավաճեր» (Αρριαν, III, 1)։ Նույնը կրկնում է և Պլուտարքոսը (Πλυταρχ, XXVI):

104. «Եւ Հրաման տայ փոխել բնակչացն ե ի դեադ երթալ»: Թեպետ ձեռագրերում գերակշռում է «փորել» ձևը (վիս «փոխել»-ի), որ նույնությամբ անցել է հ սղագիր, և որ հպանցիկ հայացքի գեպքում տվյալ կոնտեստում կարող է լինել բնական ու տեղին, մենք, աջնութաննայնով, նախապատվություն տվեցինք F-ի ավանդած «փոխել» տարբերակին՝ «տեղափոխել» խմաստով, աչքի առաջ ունենալով հունարեն Β բնագիրը, որ բառացիորեն կրկնվում է. «Եւ Աղեքսանգրը հրամայեց այդ վայրում պարզ բնակիչներին տեղափոխվել և

Արհեստագրության Գիտությունների Կադրերի
Համահայկ. Ինստ.

105. «Փուլ հատանել» — Զաքարիա Գնունեցու նախընտրած այս բառը առաջին հաւաց-
բից կարող է լվալ գրչական վրիպակ «փոս»-ի, որ առկա է բաղմամբիվ այլ ձեռագրերում:
Նշական է հուշարձանի ժողովրդականացմանն ու լեզվական պարզեցմանը հետամուտ այն-
պիսի մի խմբագրի համար, ինչպիսին Զաքարիա Գնունեցին է, որն այս դեպքում էս մի-
տումնավոր նախապատվությունը տվել է ավելի դիպուկ համակարգի բառին: Իր վաղնջական
ակունքներով ուրարտական «պիլի» (= ջրանցք, ջրատար) բառին կապվող «փուլ» կամ
«պուլ» այժմ էլ կենդանի է ժողովրդի բերանին. Հայաստանի որոշ գյուղերում դաշտա-
միջյան ջրամուղ առուների լայնացած՝ փոսի տեսք ունեցող մասերը կոչում են «նեց այգ»
բառով: Հետամուտ լինելով «փուլ» բառի ստուգաբանությանը և մատենագրական վիճա-
կությանը, տեսնում ենք, որ այն Զաքարիայից շատ առաջ էս մի մատե-
նագրության մեջ՝ խմատային ճիշտ նույն նրբերանգրով: Դեռևս Նարեկի: Լուծմունքի մեջ
կապում ենք «փուլ կտրել» (= փուլ հատանել) նույնանշան կապակցությունը. «զոգողակ մի գնեղե-
կա փուլ կտրել» (= փուլ հատանել) նույնանշան (տե՛ս ՆՁԲ, Բ, 958): Զա-
քարիայի հիշյալ միտումը՝ իբրև նպատակադիր զործունեություն, առավել ակնառու է մա-
րարիայի հիշյալ միտումը՝ իբրև նպատակադիր զործունեության լեզվամտածողության տար-
նավանդ նրա կաֆաներում, որոնք հատկանշվում են ժողովրդական լեզվամտածողության տար-
րերի առատությունը:

[illegible]

107. «Ա կոչին Երպոնոս, վասն ալն, որ Երկուց լիւսնայն զարմարս, զարմարս, Եւսմ րառախազ, հիպոնոմոս (Πυρονομο) նշանակում է «ստորդեանյա ջրանցք», «ջրատար», որ է միաժամանակ լիւրեացի խորրդատուի անունն է: Փորձելով լեզվական այլ աստիճանէր Եւսարալօրին չափ հարազատ վերաբտադրել րառախազը՝ լարզմանիչ ծանոթացրելով նա-
խադասութիւն չափ հարազատ վերաբտադրել րառախազը՝ լարզմանիչ ծանոթացրելով նա-
խադասութիւն մեջ հայերէն ենթադրելով, իր իսկ արգեն օգտագործած «ջրամշահո» բառի
խաղատութեան մեջ հայերէն ենթադրելով, իր իսկ արգեն օգտագործած «ջրամշահո» բառի
փոխարեն որոշ ձեւափոխումով լուղին է նախարանցրի րառը՝ «հիպոնոսը» (տե՛ս նաեւ
Տաշլյան, 185):

108. «Բաց ի Հոռնի» դարձվածը նախնական բարեկրթության համար անհրաժեշտ էր, որովհետև այն ժամանակ ընդհանուր առմամբ հայերի մեծ մասը գրագիտությունը չէր սովորում։

109. «Սա Փարոս կղզի, բայց պրոտնս քաղաքը է»¹
պաշտման առժամի Լեդակ»: Եռուկով Էդիպոսական Ալեքսանդրյաչի մասին, Գիողորոս Մելի-
խացին չէշատմ է, որ սայն գահվում է: Փարոս կղզուն մոտիկ շատ հարմար վայրում
(Диодор, XVIII, 52): Փարոս կղզին (Φάρος) հնում հռչակված էր կոր հալվիներով 170
մետրանոց իր փարոսով, որի աշտարակը բարձրանում էին վերամբարձ հարմարանքով
Ասում են, որ Աղեբւանդը հրամայեց հատուկ պատվարով կղզին միացնել ջրամարին և Ալեք-
սանդրիաչի նավահանգստին (Страбон, II, 79), իսկ մերձակայրում տաճար կառուցել իր
բարեկամ Հեկեստորին հիշատակին (Αλμυρ, 334):

Ըստ առասպելի, այստեղ էր բնակվել Պրոտեսը Սրբաշենի՝ Պոսկյոնի ուղեկից ծափային ծերուկ պատգամախոսն ու զուշակը, որը թագավորնց է ապա թաղվեց նույն այգի կղզում (Людкер, 84, Առասպելներ, 27): Ըստ անտիկ պատմագրության, Պրոտեսն էր, որ, արտասանելով Իլիականի տողերը Փարոս կղզու մասին, հրազում Աղեքսանդրին մատնաշույց արեց կառուցվելիք քաղաքի տեղը, որը ստիպեց վերջինիս բացականչել, թե Հռոմերոսն ի լրումն ամենի նաև իմաստնազույն Հարտարապետ է, և անմիջապես կարգադրեց քաղաքի հատակագիծը:

Պրոտանը արեքսանդրյան կուրերից էր, և այդ ակնարկող ծանոթացվող նախադասու-
թյան առկալութունն էլ վկայում, համանման այլ իրողութունների հետ զրգել է մասնագեա-
ներին նշմարելու Ալեքսանդրիայի հետ վեպի ակնասու կապը (Տաշյան, 15) և նրանում
գրեկորված «եղիպտական հայրենասիրության թեման» (ԱԽԻՐ, 211):

110. «Եւ նո՛ւա ալեւե՛ր առի՛ն, շրջագրեցին զվայրն: Եւ ընդ ամենայն տեղիս հաւի ազգի-
ազգիի բարձան զալեւն և ի վեր րոնան»:—Այսբանաստեղծի Հիմնադրման (մ.թ. 332—
331 թ. ձմեռ) այս խորհրդավոր պատմությունը մանրամասն շարադրում են Պլուտարքոսը,
Արիստոսը, Դիոդորոս Սիկիլիացին, նրա մեջ տեսնելով նախախնամության կողմից Աղեթ-
սանդրի արարքների հովանավորության և քաղաքի ապագա փառքի ու հզորության նախանշան:
Հռոմեացի պատմիչ Կուրցիոս Ռուփոսի հաջորդած տարբերակում այլուրի փոխարեն քաղաքի
պլանը դնելիս օգտագործվել են զարեհատիկներ:

111. Միջանկյալ այս գրվազը, համահման ալլ հատվածների հետ, Ջաքարիա Գնուն-
ցին, իրեն խմբագիր, ներմուծել է բնագիր, վնային բրիտանական ոգի ներարկելու համար:

112. «Յարկ» — Հոստարեն քնազրի Տշշ անվան (M—35, տողատակ) թարգմանությունն է: Կաթիններեն տարբերակը պահպանել է հոստարեն բառը:

113. «Աղբիւր» — Ինչպես հուշում է հունարեն բնագիրը, և ինչպես նկատում է Տաշյանը եւ, պետք է լինի «աղբեր» «= աղտեղություն, աղբակույտ»՝ ի դիմաց ՂԴԲԸ բառի (տե՛ս ԴԳՐԸ, I, 969, հմմտ M-35 տողատակ): Թողեցինք նույնությամբ, նկատք առնելով «Աղբերք»-ի՝ իբրեւ զբնական վաղեմի ու համատարած ձևի, կաշունչացած բնույթը, որի սրբազրման համար հաշիբեն ձեռագրերը փաստական հիմք չեն տալիս:

114. «Ա, Բ, Գ, Դ, Ե... շրջեաց քաղաք անձմանելի» — Հունարեն բնագրում այսպես է. Α, Β, Γ, Δ, Ε. τὸ πρῶν Α Ἀλέξανδρος, τὸ δὲ Β Βασίλειος, τὸ δὲ Γ γένος, τὸ δὲ Δ Διός, τὸ δὲ Ε ἑστῆς πόντον ἀείρωντος (M-34, = Ա. Բ. Գ. Դ, Ե. Ա-ն՝ Աղեքսանդրոս, Բ-ն՝ բասիլեոս (թագավոր), Գ-ն՝ զենոս (ազգ), Դ-ն՝ Դիոս (Զևս), Ե-ն՝ եկտիսեն (կառուցեց) բաղաբ ան-մեռանալի): Լեզվական այլ աստղծով վերարտադրելու համար բավական դժվարություններ կա-յացնող՝ բնագրում անթարգմանելի այս բառախաղը, որն, ի դեպ, այդ իսկ պատճառով լա-տիներեն թարգմանության մեջ ներկայացված է նկարագրական կղանակով (Անդ, տողատակ), թարգմանելի համառության շնորհիվ հայ ընթերցողին է ներկայացել բնագրին համարժեք և ան-կորուստ հայաշունչ թարգմանությամբ: Ի դեպ, մեր հնագույն Α ձևագրում կիրառված թարգ-մանական այլ սկզբունքի հետևանքով հատվածն իր նախնական հորինվածքն ու միասնական-ությունը՝ ի դեմս խորհրդավոր տառերի (որոնք այս դեպքում պարզապես զանց են առնված) և նրանց հանելուկային-թաքուն իմաստի, գրեթե լիովին կորցրել է. «Աղեքսանդր թագաւոր՝ ազգ Արամազդայ, շինեաց քաղաք անձմանելի»:

115. «Զբաղաւրճ... Աղիքսանդրոս շինէր»—նկատված իրողութիւնն է, որ Խորենացին Հայոց պատմութեան մեջ, պատկերելով իր և ընկերների մոտաւր Նդիպտոս, Հատուկ կանգ է առնում Ալեքսանդրի քաղաքի միւր, նկարագրութեան մեջ բացահայտորեն օգտակով կախիժի-

Նեսի, երկից: Ականատեսի տպավորութիւններն այստեղ ճարտարորեն միահյուսված են վե-
պից արված բառերի բանաբաղութիւններին: Համեմատութիւն համար ստորե տե՛ս հատ-
վածն ամբողջութեամբ. յՍորա առաջի արժանի անցեալ նստի Պրոտէնիոս և հնգակատար զա-
վամբ ամբողջութեամբ. Մտկոս ամենաբանական քարոզութեամբն. և
զաթամբն, զանոպառ և չափաւ՝ պատելով, այլ Մտկոս ամենաբանական վկայարանք: Եւ ոչ ի բան
ոչ վիշապազին դիւցապնակաց զերկզմանի, այլ սրբոցն վայելչանան վկայարանք: Եւ ոչ ի բան
և հինգն Տուրի՝ տօնի առճատանք, զբեռնաբարձս պտակելով զրաստս, և պաշտօն տանել
լորտուաց, և ամբարաց առնել բաշխումն, այլ ի մտառան նորին Տուրի՝ յայտնութեանն Տեառն
կատարի տօն. զյաղթող նահատակս գովել, և օտարաց առնել ընդունելութիւն և յաղթատե-
տարս: Եւ ոչ զո՛նի չար դիւին Սարապիայ, այլ զՊրիստոսի արիւնն մատուցանել պատա-
րագ. և ոչ ինդրել հրաման պատասխանոյ ի անգարամետն Պրոգնադայ...: Ընդհանրու-
րագ. և ոչ ինդրել հրաման պատասխանոյ ի անգարամետն Պրոգնադայ...

Քյան մանրամասնները տե՛ս Հաջորդ ծանոթագրություններից:

Հովհաննես Կարենցին վկայի իմ բացարձակ օրինակի այս հատվածում իր կողմից հավելուում է. «Աղերքսանգիրտս արբայ» որդիի փլիպոսի արբային Մակեդոնացուն, որ թագաւորեաց
վելուում է. «Աղերքսանգիրտս արբայ» որդիի փլիպոսի արբային Մակեդոնացուն, որ թագաւորեաց
վելուում է. «Աղերքսանգիրտս արբայ» որդիի փլիպոսի արբային Մակեդոնացուն, որ թագաւորեաց

Վերահասան նորա, շինել ա է ի սահմանս եզրիպական անտանի քաղաք լաչանխտ, բաշմա-
նորա և անուն նորա Աղերքսանգիրտ, որ այժմ կռի խկենտարիա, որ է մայրաքաղաք եզրիպ-
մարդ և անուն նորա Աղերքսանգիրտ, որ այժմ կռի խկենտարիա, որ է մայրաքաղաք եզրիպ-

տացունց ծովէլերետ, և ումանց ասի Դիոսպոլիս» (ընգծումը Կարենցուն է.—Ն. Ս., Մատեն-
ացունց ծովէլերետ, և ումանց ասի Դիոսպոլիս) (ընգծումը Կարենցուն է.—Ն. Ս., Մատեն-

նախարան, մանրաժապավեն N° 575, 58):

Տե՛ս նաև օրագրության ամսանուն, որ համապատասխանում

[illegible]

117. «զանազան գայլախոսիկ պաշտօնական բարձրագույն իշխանությունները համարում են, որ
«... պաշտպանության կրեդիտը լորտատունք» — Տուրբին ամսի տոնը նկարագրելիս քերթողահայրը, օգտված
լով վեպի այս հատվածից, հիշատակում է նրա ծեսերից մեկին՝ լորտատունքի պաշտամունքը
«պաշտօն տանել լորտուաց» (Խորենացի, 428)։ վերջինիս հայ մեկնիչները նշում են այս
կետում ևս՝ Սեն-Մարտենի կրած թարգմանական բնույթի դժվարությունները՝ «լորտու» բառի
նշանակության և եղիպտացիների վաղմիկ սովորությունները չիմանալու պատճառով։
Հավանաբար, այսինքնով էլ խոսքի առարկան «լորտուաց» դարձվածը համա խորհնացու

118. «Եւ պատկեն և գրաստս անձնայն ի զմեզ» (Խորենացի, 428):
«գրեանարարձս պատկելով գրաստս» (Խորենացի, 428): «գրեալ» (= փոխինդ, խոս, կերպ-
նք, արարած) — շուրջ 100 տարեկան բառ՝ «գրեալ» (հայերէն «գրեալ»)

[illegible]

Քյոչնեները բառը ֆրանսերեն թարգմանելիս: Բանասերի կարծիքով, ֆրանսիացի պիտանականը ենթադրությունների մեջ չէր խարխալի, և նրա համար հատվածը կլիներ պարզ ու հասկանալի. եթե վերջինս ծանոթ լիներ եղիպտոսի ղեցաբանական ավանդություններին («История Моисея Хоренского», М., 1958, 326), ավելացնենք՝ նաև Աղեբաանգրի պատմության հայերեն թարգմանությանը, որի իմացությունը, ինչպես զովար չէ համոզվել, մեծապես օգնում է բերթոզա՞որ երկի ալլաալ իրողություններ բացահայտելուն: Խորենացու օգտագործած «աթերան» Խորեն Ստեփանեն աշխարհարար թարգմանում է «խմբեղեններ», համապատասխան ծանոթագրությամբ ինքր ևս անգրադառնալով Սեն-Մարտենի թարգմանական ղեղերումներին («Մովսէս Խորենացու Հայկական պատմութիւն», աշխարհարար թարգմանեց և լուսարանեց Խորեն ծայրագոյն վարդապետ Ստեփանէլ, Ս. Պետերբուրգ, 1889, 276): Ստ. Մալխասյանը նախընտրում է «կարկանդակ» հոմանիշը՝ անկասկած էմինի հետևությանը, հատուկ նշելով, որ «կարկանդակներ բաժանելը նույնպէս մասն էր կազմում Տուրի 22-ի տոնի (Խորենացի, 528): Ուշագրավ է նշՔ-ի նշած՝ բառիս մատենագրական մի երրորդ կիրառությունը, վերջված ձեռագիր Հարանց վարքերից. «Տո՛ւր նոցա փոքր մի աթերաշ, Տեսին գաթերայն»:

120. «գերհիրն, որ է Արեգականն»—Պետր է ենթադրել, որ խոսքը Ստորին Եգիպտոսի Հելիոպոլիս (Ἡλιόπολις = Արեգակի քաղաք) քաղաքի մասին է, ուր եգիպտական արշավանքի ժամանակ անապատի միջով հասավ Աղեքսանդրը: Հայտնի է նաև նույնանուն մի քաղաք Ստորիբում, որ հիշում է Խորենացին կրճատ «Իլիու» ձևով (Խորենացի, 360):

121. «Եկիովայ սիւն» — Հունարենի «Πιστις» (= Հիւսիսի սյուն): Անշուշտ, նկատի է առնված Հեկիոպոլիսի Արեւի տաճարը: Հեկիոպոլիսում հնագույն ժամանակներում սկիզբ առավ արեւի մոնոթեիզմի կրոնը, որը հետագայում վերածվեց ժողովրդական առասպելներում իրեն լույսի աստված հանդես եկող Ամոն-Ռայի պաշտամունքի (տե՛ս Ա. Н. Ро-бинсон, Жизнеописание Аввакума и Епифания, М., 1963, 211):

122. «Ո՛վ թագաւոր, Բեզ Փիւրգոս, Խոյեղիւր ասեմ... շախարհ պատելով» հատվածը ժամանակի տարբերություններով կրկնությունն է բնագրի նախորդ մասերում արդեն առկա դրվագի (տե՛ս E-54, հմմտ N 89 ծանոթ.): Հայերենում կրկնությունը գալիս է հունարեն բնագրից, որտեղ, ինչպես արդեն ասել ենք, երկու զեպրում էլ հատվածը չափածո է (տե՛ս M-31, 36 և L-726, 728): Հատվածի ընդգծված բառերը կարիք ունեն հատուկ բացատրության. «Փիւրգոս» հունարեն Φύλαξ (=մաքոր, անարատ, լուսաշող) բառի ա-ափա-ված ձևն է, որը բնագրում դրված է «խոյեղիւր» բառին կից, երկուսն էլ իբրև լուսավորին տրված աստվածային մակդիր: Փոքր ինչ վերևում Թարգմախիչ փորձ է արել Փύλαξ-ը հայացնել, դտնելով ճիշտ համարժեքները՝ «Ո՛վ թագաւոր, քեզ ամբիժ, ամառաւ, Խոյեղս խոյոյ ասեմ», Էրկրորդ անգամ, ինչպես տեսանք, թաղնելով նույնությամբ, որն իբրև օտար, ասկավաղեղ անուն, զբաղան հետագա աղավաղումներով կորցրել է ճիշտ ձևը: Հիշենք, որ Փύλαξ աստվածային մակդիրը, իբ հերթին, մակումունն էր Ապոլոնի, որը Ամոնը նման էր նման պատկերվում էր խոյի եղջյուրներով: Առհասարակ, Ազերսանդրի անունը ժամանակին կուտվել է Ապոլոնի հետ. օբրբական Ալերսանդրիայի սուսական խմբադրույթան մեջ Ապոլոնը (հունական և հարավսլավոնական տերություն՝ Ամոնը) տեսիլով հայտնվելով հոռեակիներին, հայտնում է նրանց, որ Ալերսանդրս իր որդին է, պատգամելով մեծարել նրան իբրև իրենց ինքնակալ թագաւորի (Алекс, 85, 231):

123. «Պրատոնիս» — Տվյալ զեպրտմ նկատի ունի Ալեքսանդրի Բաբարի ասածուն՝ Ան-
բապիսին, որը Հունների կողմից նույնացվում էր ստորգիտնյա Բաշավորովյան՝ բանգարա-
մետի, աստված Հադեսի (Պրատոնի), երբեմն նաև Ապոլոնի, Զևսի կամ Պոսեյդոնի հետ:

«Բրոյ առաջոյ անցեալ նստի Պրոտոնիոս Հինգակատար զազաթամբը զանսպառ աշխարհ
պատկերով զարժկամը տե՛ս բառացի կրկնված հորենացու Հայոց պատմութեան մեջ. «Սորա
առաջի ալժո՛ւ ոչ անցեալ նստի Պրոտոնիոս Հինգակատար զազաթամբն, զանսպառ աշխարհ
պատկերով (Գրքեմակ. 428. տե՛ս նաև N 115 ծանոթագրութեան մեջըրևումը)։

պատկերով» (Խորենացի, 428, տե՛ս նաև N 115 ծանոթագրությունը)։ Այսպիսով, 124. «Արամազդայ և Անահատայ» — Հովհարեն բնագրի՝ Διὸς καὶ Ἀνναῶς (= Զևսի և

Հերայիր, Մ-36, Լ-729) անձնակրի տեղայնացում արժանի և ճշգրիտ:

125. «գործիկ» — Հռոմեական բնագրի
և մյուս գեղարվեստի ընթացիկ մեթոդ: Ա ձևագրում բազմ լիան

126. Սերապիա առածն Հեռ Աղերսանդրի Իրվխանությունը ազատեց իր անհատականությունը (հատկապես իր անհատականությունը), որը, ըստ էության, եզրագծային Ալեքսանդրիայի Հիմնադրման շուրջ փա-
հառվածները), որը, ըստ էության, եզրագծային Ալեքսանդրիայի Հիմնադրման շուրջ փա-
հառվածները է, զբաղվում է հուշարձանի հուշարձան Ա (ալեքսանդրիայի) խմբագրությունը:
Այս խմբագրության մեջ այն համեմատաբար սեղմ է: Խտրվելով սա պատմ է իրեն նշված Ա
Բ խմբագրության մեջ այն համեմատաբար սեղմ է: Խտրվելով սա պատմ է իրեն նշված Ա
Բ խմբագրության հեղինակություն-ալեքսանդրիայի միտում, որն ըստ նրա, առկա է և հետագա
խմբագրության հեղինակություն-ալեքսանդրիայի միտում, որտեղ Ալեքսանդրը հակա-
կոտրոններում՝ Ալեքսի, Լեհիզմոնի գրավման պատկերներում, որտեղ Ալեքսանդրը հակա-
կոտրոններում է «բարբարոս» Քսերքսեսին, շեշտելով իր գերազանցությունը նրա նկատմամբ բոլոր
գրվում է «բարբարոս» Քսերքսեսին, շեշտելով իր գերազանցությունը նրա նկատմամբ բոլոր
առումներով (История, 7): Նույն այդ նպատակին ու պատգամներին, լիարանական հաշ-
վարդավոր սիմվոլների և առավանգային տեխնիկների ու պատգամներին, լիարանական հաշ-
վարդների առատությունը (Андр, 211), որ խոսում է նաև հուշարձանի հնագույն
վարկների առատությունը (Кост, 26):
Խմբագրության հեղինակի ծննդավայրի մասին (Кост, 26):
Խմբագրության հեղինակի ծննդավայրի մասին (Кост, 26):

[illegible]

128. Յվերով արտահայտված այս մոդական հազվագյուտությունը՝ 2009-2010, 2009, հայերեն գրերով չի լուծվում, քանի որ հույն հեղինակը նկատի է ունեցել հունական ալբոմները և նրա իմաստը արժեքը, ըստ որի բնագրում ստացվում է «Սարապոր» բառը (Սարապորսը նաև եգիպտական Ալեքսանդրիայի աստվածն էր)։ Հայկական տարբերակում, (Սարապորսը նաև եգիպտական Ալեքսանդրիայի աստվածն էր) կենթամատը, քանի որ կատարողներն, հատկապես կորցրել է իր նախնական առեղծվածային կենթամատը, քանի որ կատարողներն, հատկապես կորցրել է իր նախնական առեղծվածային կենթամատը ըստ հայկական էջի է նախորդների ուղղակի պատճենում և ոչ թե նրա անհրաժեշտ վերաձևում ըստ հայկական ալբոմների իմաստը արժեքը։

129. Սա Հռոմեոսից կատարված երկրորդ մեջբերումն է զեղում (ստանդարտ Ն 7 ծանոթ.): Ո՛ր վկայի հրատարակչները, ո՛ր Տաշյանը այս սեղան էլ չեն մատնանշում (մեջբերման բուն հեղինակային ազդյուրը, որից քաղել են հոտարենն և նրա միջոցով՝ հայեմեջբերման բուն հեղինակային ազդյուրը, որից հետևյալ տեսքը (Մ, 38, տողատակ). բեն բնագրերը: Հոտարենում մեջբերումն ունի հետևյալ ձևը: *ἡ δὲ ἀναγὰς ἐπερρώσαντο ἀνακτος*

[illegible]

են, որ հռչակավոր անդրիադործ Ֆիդիաբար հոմերոսյան այս տողերով սքանչացած՝ ստեղծել է Զեւի քանդակը։ Սրա նման, Աղեքսանդրը եւ Պարմենիոն ճարտարապետին պատվիրում է ստեղծել Սարապիսի քանդակը, հիշեցնելով նրան իր սիրելի հեղինակի տողերը։ Պարզվում է, որ փաստորեն V դարում, Մխիթարյան հայրերի կատարած ամբողջական թարգմանություններից դարեր առաջ խորենացիական թարգմանությամբ հայ ընթերցողն արդեն միջնորդաբար ծանոթ էր «Իլիականին» որոշ կտորների։ Այդ թարգմանությունը, շնորհիվ հայ գրական աշխարհում վեպի լայն տարածման, դեռևս միջնադարում բաշ հայտնի էր հայ հեղինակներին։ Գրիգոր Մազիստրոսը իր թղթերում բազմիցս մեջբերում է Հոմերոսի այս տողերը. «շարժեալ ղվարսն իբրու երբեմն Կոսնոս յակնարկելն զՈղոմպիոս», «Իսկ Հոմերոս յելլադայ և յնգիպտոս պատուեալ, յԱրամաղայ ակնարկութենն, առէ, զՈղոմպոս տատանեալ» («Գրիգոր Մազիստրոսի թղթերը», Ալեքսանդրապոլ, 1910, 127, 132), որոնք իրենց մեջ կրելով խորենացիական թարգմանության անշփոթելի լեզվական ատաղձը, հուշում են վեպի՝ իբրև միջնորդ աղբյուրի առկայությունը, Տաշյանին ևս առիթ տալով խորհելու, թե հեթանոսական մատենագրության դիտակ Մազիստրոսն այս անգամ Հոմերոսին անդրադառնում է ո՛չ ուղղակի, այլ Կալիսթենիսի երկի վաղեմի թարգմանության օգնությամբ։ Թարգմանության բուն արժեքը հիացմունքով շեշտել է և հմուտ հոմերագետ ու թարգմանիչ եղիա Թոմաճանը, որը «Իլիականին» կցած իր ծանոթագրություններում այն հանդիպալորում է Վիր-գիլիոսի, Օվիդիոսի, Օվրագիոսի և այլոց թարգմանություններին՝ իբրև թերի, թերևս զեղեցիկ, բայց ոչ հոմերոսյան հորինվածքների՝ թարգմանված տողերի ճշգրտությունն ու զեղեցկությունը նկատի ունենալով («Հոմերոսի սեփական», թարգմանեց ի հելլենականէ հ. եղիա վ. Թոմաճան ի Մխիթարյան ուխտէն, Ա. Ներսիսիկ, 1843, 601)։ Տաշյանը հիացմունքով դրանց հեղինակին անվանում է «ճարտար հայ թարգման» (Տաշյան, 29)։ Բաղդատության համար ծանոթանանք հատվածի՝ եղիա Թոմաճանի, Արսեն Բաղդատունու և Ղազարոս Ղազիկյանի թարգմանություն-տարբերակներին.

— Ասաց, լուսիքըն կապուտակ Ամարտպալինն ակնարկեաց,
Տառանկցան յանժա՞ղ զըխոյն վաբար արբալին գեղապանծ,
Եւ զՈղիմպոս մեծամարմին զըղըհեցոյց ի հիմանց:
(Հոմերոսի Եղիական, Վեներտիկ, 1843, 44):

— Ասաց, եւ ակնարկեաց կտպոյտ յօնիրքն Զբրտանանն.
 Զանմա՜զ զրիւսի թագաւորին աւտուածեղէն շարժեցան վարսքն,
 եւ րզմեծքն տատանեալ զրզրդեցոյց զնիւսպոս:
 (Հոմերի Իլիական, Վենետիկ, 1364, 528):

— Ըստ, կապոյտ ընթրօններուն ակնարկեաց
Զրուանեան ճեան, և շարժեցան արքային
Անտաշական զըրխէն մաղերն աստուածեան,
եւ Ուրմայոսը մեծ հիմէն զըզըրեշ:

(Հոմերի Իլիական, Վենետիկ, 1911, 29),
հունի արձակ թարգմանությունը տե՛ս Առաստաղենք, 356: *

130. «Ի Մեմփիս հասեալ... զգեցուցանէին զպատմութեանն իբրեւ եղիպտացոց րազատ-
սի»։—Պատմական աղբյուրները նշում են, որ, իրոք, Եղիպտոսի նվաճումը պահպնեց Մեմփիս
քաղաքի գրավումով։ Ըստ Հովնան, փարավոնների հնօրյա մայրաքաղաքը հանձնվեց կամո-

վին, իսկ Աղեքսանդրը հեռատեսորեն իր կողմից գրավեց տեղի կրոնական վերնախավին («Պոլեմի մատուցեց դանադան աստվածներին»—Армян, III, 1), նրա կողմից հռչակվելով
էզիպատացիների թագավոր և աստված:

131. «Քան զծովային ծրնունը»—նկատելի է, որ հայ կաֆայադիր հեղինակները, ընդու-
նելով լանդերձ Աղեքսանդրի աստվածային ծագման՝ հունարեն բնագրի առաջագրած տար-
բերակը, միևնույն ժամանակ ինքնուրույնաբար, հնուանալով նրանից, սեփական՝ ազգային
բանահյուսական ավանդույթով ջրային տարերքի հետ են կապում ոչ միայն ցլագլուխ երի-
վարի, այլև հենց իր՝ Աղեքսանդրի ծնունդը:

[illegible]

133. «...տոնիցէ զժողացիսն, Բանդի յիմարութիւն վարկածով: ... Հռոմայեան զորքս զՆաւարաթոր չէ անհասկանալի և թերի այս դարձվածի քրքարդումը: Այս Նախնական խմբա-
գրութիւն մեջ չկա, իսկ Միջանկյալում առկա է այլ ձևով. «... թէ ընդ որ ճանապարհ մտցէ
ընդ Մուր, զի յիմարութիւն կալաւ զնա»: Հռոմայեան Համապատասխան հատվածը, որն ան-
կորուստ է, մատնացոյց է անում հայերենի պակասը. «Իսկ Աղբքսանում մտածում էր, թե
կորուստ է, մատնացոյց է անում հայերենի պակասը, քանզի անիմաստ էր համարում
ի՞նչ ճանապարհով պետք է մտնի և նվաճի տշուրտցիներին, քանզի անիմաստ էր համարում
նրանք պարտութիւնը» (Մ, 40): Մնում է ենթադրել, որ բառերի կորուստը հայերենում կա-
տարվել է վաղուց, քանի որ դարձվածը նույն թերի վիճակով ձևադրական ոլորտից անփո-
փոխ անցել է և տպագիր: Հայերենում, ըստ այդմ էլ, պետք է եղած լինել «յիմարութիւն
վարկաներ զպարտութիւնն» (կամ՝ զկործանումն) նոցա»: Ըստ Տաշյանի, պետք է լինի
վարկաներ զպարտութիւնն» (կամ՝ զկործանումն) նոցա» (Տաշյան, 141):

«Քանզիլի յիմարտութիւն վարկանէր զգոտորած սոցաց» (Վաչագան)։

134. «Ի Դիոնիսիայ մարգարէիցն՝ Սատիրոս առուն» — հոսքը հին Հունաստանում խա-
ղապարտութեան և զինու աստված Դիոնիսոսի շրթխումբը կազմող՝ հովիվների, հօտերի ու
շախիւրներին պահապան այծամարդու մասին է, որ կոչվում էր Սատիր (Σάτυρος)։ Դիոնիսո-
սի շրթխումբում էին և մենադները՝ կիսամերկ բարոտուհիները, որ խմրերով հետևում էին
սի շրթխումբում էին և մենադները՝ կիսամերկ բարոտուհիները, որ խմրերով հետևում էին
նրան։ Արդյոք այս վերջիններիս չի՞ աղնարկում Ա ձեռագրի համապատասխան դարձվածք.
«Ա տեսանէր յերազի գՄիդոնոս և գՍատիրոս, որտեղ «Միդոնոսը», թերևս, «Մենադնիս»
պաշտպան է։

[illegible]

10, բառ երազահանի, նշանակում է ծնկի բերել Տյուրխոս (— Տուրք) քաղաքում:
136. «Եւ զերխ գիտսն զաւստիզն եղևաւ ճմաւ և... Տրիպոլիս ամուսնեաց»:
— Հռոմարենում բառախառն է. նկատի ունի Տրիպոլիս (Τριπολις) անվան՝ «Նորաքաղաք», «Ներք քա-
ղաքների միություն» բառացի իմաստը (տե՛ս ДГРС, II, 1646): Փյունիկյան Տրիպոլի քա-
ղաքը, իրոք, բաղկացած էր երեք մասից, որից յուրաքանչյուրն ուներ իր սեփական պա-
րիսպար:

Ինչպես:
137. Իր հորինվածքով Աղեքսանդրին հղած Գարեհի առաջին նամակն է հիշեցնում Սե-
րևոսի երկում առկա հոսքովի հրովարտակր Հերակլին: Նմանությունը է ե-
րևում միշտ բառական, շոշափելի է հատկապես երկուսի ռեալական դրսևորման մեջ, որը, Սե-

բնույթի մոտ կարծես ավելի է շեշտված, Տաշյանի խոսքերով՝ «գունավորած»։ Այդ նկատելի է վերջինիս առաջին իսկ տողերից, որ նմուշի համար բերվում է ստորև. «Աստուածոյ պատուական և ամենայն երկրի տէր և թագաւոր և ծնունդ մեծի Արամազդայ խոսքով՝ առ երակէս անմիտ և անպիտան ծառայդ մեր» («Պատմութիւն Սերեոսի եպիսկոպոսի ի Հե-րակէս», Ա. Պ., 1879, 90)։

138. «Հաւաքան»։ Արդոյր պատահական է այս կոնտրաստում իր իսկ հավելած «շաւղան» բառի բաղմիցս կրկնությունը Զաքարիայի կողմից։ Պարզվում է, որ՝ ոչ, մանավանդ, եթե նկատելու լինենք վերջինիս առկայությունը «գունդ» բառի կողքին։ Այստեղ ես, զրոյակ երկր հայ մարդուն մոտեցնելու ներքին մղումով Զաքարիան, իբրև խմբագիր, յուրովի լրացրել և բացատրել է նախաբանագիրը՝ ընթերցողին հիշեցնելով նրան քաջածանոթ մի իրողություն։ Կոստըր ռոջ Արեւելքում և Հայաստանում, հնուց տարածված մի խաղի մասին է, որի անհրաժեշտ պարագաներն են ծայրը կեռ փայտը՝ «շաւղան» և գունդը։ Խաղացողը՝ հաճախ հեծյալ, այդ փայտով հրում է գունդը և հեռացնում։ Խաղի անունը՝ «շաւղան», ծագել է պահլավական «շոփեղան» բառից, հայերենում՝ հոլ, հոլխաղ, գունդ, մականախաղ և այլն։ Հմմտ «Այլ երբեմն ի մականական խաղուն երկիցս պատահեաղ Շաւապայ Արծրունույ զգնդակն հանել ի Շապհոյ» (Խորենացի, III, ԾԵ)։ «Սասնա ծռերի» Զ պատումի «կ'երթէր տաշտ, հոլխաղ կեներ» արտահայտությունը զբի առնողի կողմից ծանոթագրված է այսպես. «հոլ խաղալ—փայտով խփում են մի փայտագնդի և հեռացնում» («Սասնա ծռեր», Ա, 1936, 254)։

139. «Ժուրացոյցն նախանձնալ, որ ի խաշ հանին զղեսպանն Բո։ Զայդ մի՛ ուսուցա-նէր ամենայն աշխարհի»։ Այս կտորը շունեն հունարեն որոշ հնագույն և արժեքավոր ձեռագրեր և լատիներեն Յուլիոս Վալերիուսի վերսխան (տե՛ս M, 42), Տաշյանի հավաստմամբ՝ հունական ABC խմբագրություններն առհասարակ (Տաշյան, 236)։ Ավելացնենք, որ այն բացակայում է նաև մեր հնագույն A ձեռագրում և F-ում, ինչպես և նրանց հարակից ձեռագրախմբերում, կրկին հավաստելով իրենց նախորինակի ամբողջականությունը և հարազատությունը հունարեն նախաբանագրին։

140. Զաքարիա Գնունեցու խմբագրած կաֆաներից է։ Բանաստեղծը սովորաբար իր սեփական կամ խմբագրած կաֆաները Պատմության մեջ ցրված բանաստեղծական խոսքի ռոջ շղթայում առանձնացնում է երկու եղանակով. ա) Լուսանցային հատուկ «ՁԲ» ինքնագիր նշումով, բ) Փոխելով թանաքը։ Այս դեպքում կիրառված է երկրորդ եղանակը։ Զաքարիան լրացրել է տողաբանակի թերին՝ նախորինակի վեցատող կաֆային հավելելով իր իսկ հոբինած պակասող երկատողը։

Արդ, իսկ ի՞նչ է նշանակում կաֆայի հանդիպակաց լուսանցային «Վ» հանելուկային նշումը, որը պատշաճ ուղղորդության չի արժանացել բանասերների կողմից և պահանջում է հատուկ բացատրություն։ Պարզվում է, որ այս և E-ի հաջորդ էջերում քանիցս հանդիպող այդ նշումը ևս Զաքարիային է և հատուկ է սոսկ այս՝ Զաքարիայի ստեղծած ձեռագրին (չհաշված վերջինիս ընդօրինակությունը՝ Վիեննայի Մխիթարյան մատենադարանի № 57ա-ն), ուր ևս E-ի հետևողությամբ երկու անգամ հանդիպում է հիշյալ «Վ» նշումը)։ Դարեզին Հովսեփյանը ենթադրում է, որ դա, թերևս, նշանակում է «Փրկի», որն անհավանական է։ Տաշյանն իր հերթին տարակուսանք է հայտնում, գրելով. «Այս նշանը չենք գիտեր ի՞նչ կրնայ նշանակել» և ապա կարակացնում, թե «այս խնդիրը կը մնայ ուրեմն անլուծ» (Տաշյան, 137)։ Այժմ, ձեռքի տակ ունենալով Զաքարիայի ինքնագիր ձեռագիրը, և մանրադնին քննելով «Վ» նշումով ուղեկցվող մեկ հետաքրքրող երգերի, տեսնում ենք, որ սրանք բոլորն էլ Զաքարիայի գրչի տակ դարձել են ութավանկ կաֆաներ։ Հետևաբար, գործ ունենք

հայերեն-կաֆաների համատարած շղթայում ռիթմական աշխուժություն, փոփոխություն մրտց-նելու Զաքարիայի՝ իբրև խմբագիր, նաև այս մտահոգության հետ, որը զրոյակվել է «Վ» (փոխ, փոփոխել) նշումով ութ վանկանի կաֆաների ներմուծումով. «Վ»-ն, ուրեմն, նախ և առաջ նկատի ունի տաղաչափական հատկանիշ։ Հիմքեր կան կարծելու, որ այն նաև երա-ժրշտական հրահանգ է՝ համապատասխան կաֆաների եղանակը փոխելու մասին (մի քան, որ տվյալ դեպքում կրկին կապվում է վերջիններիս տաղաչափական յուրահատ-կություն հետ), հար և նման դանձարաններում առկա «վախ» նշումներին։ Իսկ որ Պատմության որոշ կաֆաներ երգվել են ժամանակին հանրաժանով մի շարք մեղեդիներով, վստայում են առանձին կաֆաներին վերաբերող «Յիսուս Որդոյ գոյն», «Պլզի գոյն» «Ի գանձի ժայն ասա» երաժշտական հրահանգները։ Հայտնի է նաև, որ կաֆաները ունեցել են իրենց սեփական եղանակները, որոնք անհրաժեշտության դեպքում հարմարեցվել են ինքնուրույն բանաստեղծությունների, զրանք ևս վերածելով երգերի։ Օրինակ, Կեղառեցու «Ես եմ կորու-սեալ ոչխար» բանքը ձեռագրերից մեկում ունի «Ի Աղեքսանդրի ձէն ասա» հրահանգը։

141. Զաքարիայի մշակած կաֆաներից է։ Գրիգորիայան ինքնագիր տարբերակը D «Եռադրում ունի հետևյալ տեսքը (37ա-բ)».

— Այդ շիբլ ու կերպդ, որ քեզ կայ,
Բայց որ առնէ դքեզ արքայ,
Տէ՛ր և մանուկ դու, տըղա՛յ,
Թագաւորա՛ց գերակայ,
Անոխակալ առ յապայ
Եւ աննախանձ ձեզ, որ կայ,
Խելաւր Խիկա՛ր յԱղամայ
Մննդոց աղա՛նց հանրակայ,
Մովածաւա՛լ ստորակայ,
Լերանց բարձա՛նց բարձրակայ
Արագամիտ՝ մետաքսայ,
Քաջաղնարարտ ալսումայ.
Դու ևս նման տէրն, որ գայ,
Անունն, որ է՝ Մեսիայ
Տէր և աստուած մեծ արքայ,
Որ է ալհնեալ ովսանայ։

Համեմատությունը ցույց է տալիս, որ տվյալ դեպքում Զաքարիայի հիմնական նպատակը մղել է նախորինակի՝ կաֆաներին ոչ հատուկ մեծածավալ այս բանաստեղծության սեղմումը, որի համար էլ նա գանց է առել վերջինիս 3—4 և 15—16 տողերը։

142. «Վոդ, որ է լախտ»։ Ընդգծվածը նախնական խմբագրությունը հատուկ հավելում-բացատրություն է։

143. «գզունդս, որ ճշանակեցեր ինձ, իբրև քեզ զաշխարհս հասեալ կալաց իշխանու-րեամբ»։ Գեզի՝ իբրև թագավորության խորհրդանիշի, ճիշտ նույն բացատրությունը տե՛ս նաև Սահակ Պարթևի տեսիլի մեկնության մեջ (Փարսկեցի, 77)։

144. «որ է Այաս՝ մեծ ի Լիկիա»։ Նախնական խմբագրությունը հատուկ հավելում-բա-նաստրություն։

145. «տալով Եմա հակգարանս»։ Ծակղարանը մանկական խաղալիք է՝ շխխիկան,

նույն ոճին. «Եւոր-Եւոր ձիեր հեծնելով փախչում էր անրնդհատաբար» (հմմտ բնագրի «Հե-
ծեալ ի նոր ձիս հանդոյց ի հանգուցէ փախչել»։ Խորեհացի, էջ 204 և էջ 494-ի N 171 ծա-
նոթ.): Երկին անդրադառնալով դարձվածին՝ այս անգամ արդեն իբրեւ բառարանագիր, Մալ-
խասյանը կրկնում է իր ստուգարանութունը. «Երեսից-իջեան փախչել, առանց կանոց առ-
նելու» («Հայերէն բացատրական բառարան», III, Կ, 1944, 44):

154. «Ակամանդրայ իմոյ զաւրկանի» — «Ակամանդրոսը» աղավաղումն է «Կասանդրոս» անվան: Հունարեն ձեռագրերում արձանագրված են երկու ձևերն էլ (M-47, L-737), բնդ որում «Ակամանդրոս» ընթերցումը բավական հին է և տարածված. համեմայն դեպք, 5-րդ դարում այն արդեն թափանցել էր հայ լարդձմանչի ձեռքի տակ եղած հունարեն օրինակը: Աղավաղման ուրորտից այս կետում գորս է մնացել վայերբոսի լատինական վերսխան (M-47, տողատակ): Կասանդրոսը (Κασσανδρος) Անտիպատրոսի որդին էր, հետագայում՝ Մակեդոնիայի թագավոր (մթա 306—297): Անտիկ աղբյուրները գրեթե միաշմտու նրան համարում են Ալեքսանդրի դեմ հունամակեդոնական ընդդիմության պարագլուխներից և թագավորին թունամոլորդներից մեկը: Հայերեն Ա հնագույն ձեռագրում այս անունը չկա:

155. «*ար հուպ էր Կերատոն, որ կոչի Տաւրոս*» — «Կերատոն» անունը չկա հայարձանի մեղ ծանոթ հունա-լատինական ձևադրերում: Տաշյանն այս առիթով փորձում է ենթադրել թե հայ թարգմանիչն իր ունեցած օրինակում, ակներևաբար, կարդացել է *Ζεφρᾶς* կամ *Ζεφρᾶς* (= Էջֆր, կատար) կամ «նման բառ մը», որը և վրիպմամբ գրել է իբրև հայ-առիկ անուն: Հետևաբար, ըստ բանասերի, բնագրի այս կտորը, հավանաբար, պետք է եղած լիներ այսպես. «*ե մինչդեռ հուպ էր ի կատար լերին, որ կոչի Տաւրոս*» (Տաշյան, 196): Մանավանդ որ, վայրերիսի լատիններեն թարգմանությունն այստեղ ասում է. *in culmine Touri* (Տավրոսի գագաթին): Վարկածը վերահսկելու նպատակով դիմենք *Վեպի*՝ Տաշյանին անծանոթ, հայկական այլ խմբագրություններ ներկայացնող AF ձևադրերին, որոնք հաճախ պահպանած ունեն հայկական վերսիայի նախնական, անաղարտ հետքերը: Ահավա-ռիկ դրանք. «մինչև ի Տաւրոս լեառն» (A, 40ա) և «մաւս լեառնն որ կոչի Տորոս» (F, 63ա): Այսպիսով, Տաշյանի կոռուցումը և առաջարկած ընթերցումը, իրօր, հավանական է և չի հերքվում վերոնշյալ աղբյուրներով:

156. «Հասաներ ի Պերխ քաղաք բերրիկացոց, որ էր տաճարն և պատկերն մոխրայ և պիներդեան և քաղաքն և զազանքն, որ առ նմա անցնալ կային»: *Բ ձեռագիրը տալիս է ճիշտ բառաձևը՝ «Պերխա», համաձայն հունարեն բնագրի: Սեբեդ-ի (M, 47): Վերջինս Մակեդոնիայի հարավ-արևմտյան զավատներից էր, պիներդեների՝ մասսաների, դիցարանական նստավայրը: Դրանցից էր և առասպելական Էրզիլ մոխրայ (Մոխրայ), որի ոսկեզուն կիթառի նվագը ղյութեց բովանդակ բնությանը և Հադեսի թագավորությանը: Ոմանք Պերխան տեղադրում են Թրակիայում (Πιοδερ, 726), թերևս այն պատճառով, որ Որփեսս ապրում էր այնտեղ, ոմանք էլ, ինչպես Կալիսթենեսը՝ «բերրիկացոց» երկրում: Բերրիկները կամ բերրիկացիները դիցարանական ցեղ էին, որոնց արքային, բոտ առասպելի, պարտության մատնեց Հերակլեսը (Առասպելներ, 138): Բերրիկայի և բերրիկացիների մասին տե՛ս նաև ՄԻԹ—ՄԼՁ հատվածներում:*

157. «որ է մերձ թիւանդոն, որ յետոյ շինեցաւ Կոստանդինուպոլսի» — նախնական խմբագրութիւնը հատուկ համբլուտ-բացատրութիւն:

158. «Ի՞նչ նշանակ է պատկերի Բրտնիլին ... գրագումս՝ բնտանկցոց» — Ի՞նչ, կապ կարո՞ւ էր լինել Որփևտի և ռազմական թոհուրոհի մեջ գտնվող Անկրասնդրի միջև, ինչո՞ւ վերջինս հաստուկ այցելեց Որփևտի տաճարը՝ պատգամ տանելու նրանից։ Պատմության այս գրվագում, կարծում ենք, ընթերցողը կարող է տեսնել հին հույների մոտ տարածված այն պատկերաց-

ման հետքերը, ըստ որի, երաժշտությունն իր մեջ թաքցրած ունի հոգեկան առանձնահատուկ ներգործություն ու զորություն: Ավելին, ստոիկյան, այդովագորասյան, պլատոնյան փիլիսոփայական դպրոցները պնդում էին երաժշտության կախարդական ուժի և ռազմադաշտում զորարանակներին արիության ներշնչելու մասին (В. Татаркевич. Античная эстетика, М., 1977, 178): Դրա մարմնացումն էր առասպելական Որփեսը՝ մարդկանց և զազանների կախարդիչ նվագով խաղաղենոգը: Ինչ վերաբերում է բուն ծանոթագրվող հատվածին, ապա խարդիչ նվագով խաղաղենոգը: Ինչ վերաբերում է բուն ծանոթագրվող հատվածին, ապա Արիանոսը բերում է մի այլ գուշակի՝ Արիտանդրոսի, մեկնությունը, որը տարբերվում է կալիպսենեսյան մեկնությունից. Արիտանդրոսը հայտնում է, որ «պոետներին՝ էպիկական և թնարական, ինչպես նաև նրանց ստեղծագործությունները կատարողներին մեծ աշխատանք է սպասվում՝ ստեղծել երկեր, որոնցում կփառաբանվեն Աղեքսանդրն ու իր գործերը» (Appian, I, 11):

159. «Մեղանգարու նշանալոյծն» — (Μελέηπος; կամ Μελαρπος). Հունական դիցարանի կերպարներից. գուռակ, բոխչկ, Գիտնիրսոսի պաշտամունքի առասպելական սկզբնավորողը, Հունաստանում և քրմերի մեղամպոսյան տոհմի հիմնադիրը։ Կանխատեսում էր ապագան, հասկանում էր դագանների ու թռչունների լեզուները։ Հետիոտոսին է վերագրվում Մեղամպոսի հրաշագործությունները պատմող «Մեղամպոդիա» պոեմը, որը մեզ չի հասել (Առասպելներ, 562, ДГРС, II, 1065, МНМ, II, 132)։ Ուշագրավ է, որ Արիստոսն այս կոնտեքստում հիշատակում է ոչ թե Մեղամպոսին, այլ մի այլ գուռակի՝ Արիստանդրոսին (Appian, I, 11, հմմտ № 158 ծանոթագրությունը)։

160. Սույն կաֆան կենտոնցու համապատասխան կաֆայի հիման վրա Զարարիա Գնու-
նեցու ստեղծած բացառիկ արժեք ներկայացնող տարբերակն է: Սա միակ կաֆան է, ուր Զա-
րարիան ոչ միայն թողել է սեփական անվան հիշատակությունը, այլև մատնանշել իր կապը
կենտոնցու հետ, իրեն հերկելով «ի շատաիրէ նորին» և, մանավանդ, այդ առումով բնութա-
գրել իր աշխատանքն իրեն նախնի հայրերի հիշատակի յուրատեսակ հավերժացում: Կա-
ֆայի նախորինակ կենտոնցիական տարբերակը ունի հետևյալ տեսքը.

— Այս է Հոմերիոս Զմեռացի,
 ներշնչված ծնունդ լալտնի,
 քերթարանող քերականի,
 Բացաշատող տրամից տառի
 և յստենիցն ստիկ որդի.
 Հոմամբ առ հույ գարշապարի,
 Զոր և զարբայն Մակեդոնի
 Գոյէ ի տաղն Աքիլուսի:

Ո՛չ հիանայ ընդ վազն արի
Քաջադնաբար ասիբն գետի,
Այլ զհերբողեանն Հոմեբոսի
Բաղկացական բան զովեանի:
Այսպէս և դո՛ւ առ ի մտի,
Ծոյ ու ծանեակ Կեչառեղի՛:

Սա՛ մեկն է Պատմության մեջ առկա այն երեք կաֆաներից, որոնց հեղինակային պատկանելությունը, շնորհիվ բանաստեղծության հյուսվածքում եղած կոնկրետ հավաստիացման՝ անվարանելի է։ Դժվար չէ համոզվել, որ սա էս թե՛ հեղինակի՝ Կեչառեցու, թե՛ մեզ համար

մի շարքային կաֆա չէ, այլ մի շարք առումներով նշանակալի, ինչ-որ տեղ՝ ծրագրային: Ծանրային առումով այն կարելի է բնութագրել իբրև կաֆա-հիշատակարանի անդրանիկ օբյեկտ մեզանում: Կեչտեցիի միանգամայն հասուն պատկերացում ունենալով ստեղծագործողի գերի և խնդիրների մասին, համեստ կարծիքի է իր կատարածի մասին, որը չնչին է համարում Հոմերոսի բարձրարվեստ քերվվածի համեմատությամբ, վերջինս դիտելով իբրև ընդօրինակության արժանի գառ: Հետևաբար, որբան նաև պատասխանատու է ինքր, հանձն առնելով Աքիլիսից ոչ պակաս հերոս Ագեմեոնի ներբողումը: Նկատենք, սակայն, որ կեչտեցիական այս ինքնատիպ կաֆայի զարարյալ տարբերակում, նախօրինակի որոշ տոգերի էությունով, հիշյալ զաղափարը փոքր-ինչ միացնվել է, տեղի տալով Գնունեցու մասին տեղեկություններին:

161. «Էս տեսեալ Սկամանգորոս գետ... և զվահանն էանդեալ զերեկայանն... որպէս գրեաց Հովմերոս» — Ակնարկվում է «Երիականի» այն գրվազը, երբ Աթիլսը կոպում էր տրոյացիների դեմ՝ Տրոյային մերձակա Սկամանգորոս (այժմ՝ Փենտրեկ) գետի ջրերի մեջ։ «Արապոտն» Աթիլսը, սուրը ձեռքին նետվելով այն կողմ Սկամանգորոսի ջրերը, կոտորում է ճոզոպ-բոդ տրոյացիներին և կատաղի այիրների վրայով թռչում, եկնում է ափ (Երիական, ԻԳ)։ Հիշվում է նաև Տրոյական պատերազմում Հեկտորի հետ քաջաբար մենամարտած Այաքսի (Հասի) վահանը, որ «Երիականի» լոթերորդ հագներգովյան մեջ բազմիցս հիշատակում է Հովմերոսը։

Այս հատվածի մատենագրական արձագանքները մեզանում քիչ չեն: Առաջինը հորհ-
նաքու «Եւ անդ էր տեսանել նոր դոմն Արիւս ընդ Սկամանդրոս գետ վաղելով» արտահայ-
տությունն է՝ վարագրատին նվիրված հատվածում, որը պատմահոր երկին կցված Ստ. Մալ-
խասյանի ծանոթագրություններում, Տաշյանին երկրորդելով, գնահատված է իրրև Կեղծ-Կա-
լիսթենեսից փոխ առնված տեղեկություն (Տաշյան, 25, Խորենացի, Գ, Խ, 519): Ավելին,
պատմահոր նույն աչք զրվազը չափարեւելիս, Ներսես Շնորհալին օգտագործում է լեզվական
ծանոթ ատաղձը.

— Որքնդ եփրատ անդրաբայկեայ,
Եւ դատադակսըն սատակեալ:
Նոր Արիւես աւտ երեկեայ
Ընդ Սկամանդրոս զետըն վազեալ:

Տաշլանն իրավամբ Վևսի և Շնորհալու «Վիպասանության» աղերսը համարում է միջ-
նորդավորված, որտեղ «կամուրջը» խորհնացու վերորերյալ նախադասությունն է: Իրրն հիմ-
նավորում իր մտքի, բանասերը մասնավոր ուղադրություն է հրավիրում «նոր Արիւն» դարձ-
վածի և «Ընդ Սկամանգրոս զեարն փաղեալ» անսովոր խնգրառության վրա:

Մանոթարգիլոց հատվածը վերջից անկախ, ինքնուրույնաբար տարածվել է հաշվական միջավայրում իրրե հետաքրքիր գրույց, մուտք գործելով և ձեռագրեր: Այլևայլ առիթներով այն օգտագործել են մեր մասնագիտներին շատերը, մասնավորապես Հովհաննես Երզնկացին իր Քերականության մեկնության մեջ «որպես Հոմերոսի ստեղծագործական բարձր արվեստը բացահայտող լրացուցիչ վկայություն» (Արմենովի Մրապյան, Հայ միջնադարյան գրույցներ, 1969, 321, 381):

Հոսիերոսի և նրա փառապանծ ճերմակի՝ Արիկեսի, բազմիցս հիշատակությունը բուն Վեպոմ և կաֆաներում պատահական չէ: Գոյություն ունի անգամ որոշ ուսումնասիրողների մասնավորապես Ն. Հալլի կողմից մշակված մի հալացք, որի համաձայն հնարավոր է զու-

ՀԱՆՏՈՆԵՐ անցկացնել Ազերբայժանի և Արխիսի կերպարների միջև, նկատելով նաև, որ Վեպի շատ զրգվագների ներշնչանքի ազդուորը Հենց Հոմերոսն է: Նման զրույթի առաջագրումը Վեպի ընձևած նյութի և հարակից այլ փաստերի համադրությամբ, միանգամայն տրամա-
բանական է և, մեր կարծիքով, ազելորդ է Տ. Կուզնեցովայի թերահավատությունը վերջինիս նկատմամբ (ԱՌԻՐ, 217): Հայտնի է, որ Հելլենիստական կրթություն ստացած Ազերբայժանի համար Հոմերոսը առանձնապես թանկ էր ու սիրելի. նա գտնում էր, որ «Իլիական» բառում-
նախորդությունը լավ միջոց է ռազմական արիության և փառքի հասնելու համար: Իր ողջ
կյանքի ընթացքում նա տարավ այդ սերը, աշխատելով նմանվել նրա հերոսներին, մանա-
վանդ Արխիսին՝ մոր կորմից ուղիղ գծով իր նախնուն: Նա հպարտանում էր, որ անդի-
գիտեր ողջ «Իլիականն» ու «Ոդիսական» մեծ մասը, և, որ ասիական արշավների ժամա-
նակ մշտապես հետևել էր «Իլիականի» սեփական՝ Արիստոտելի ձևերով պատրաստված օրի-
նակը, որը նա խնամքով պահում էր Գարեհից խլված թանկարժեք դարդասուփի մեջ
(Ուլտար, 8, 26):

«*Մարտի*», 8, 26):

«Խոսական Ալեքսանդրիայում Ակամանդրոս ղեկը Հիշատակում է այլ աննշմայմ, վեց տարի Մակեդոնիայից բացակայած և Տրոյական սխառնարգմից հայրենիք վերադարձող տարբայն Ակամանդրոսի (այստեղ՝ Ակամինդրուշի) ափին ղիմավորում է լամբոխը, որտեղ էին մայրն ու Արիստոտելը: Նույն այդ տեսքստում Հոմերոսը չի նշվում հանվանե, այլ իբրև «ուն գիլիստփա», որի արվեստը հիացնում է Աղեքսանդրին (Ալեքս, 88):

162. «որք է նուր արաւածս ... ձիս դիւրս գտցով բայց ձեռ ի» — Հետագա խմբագրության օրինակներում այս հատվածի պակասը թարգմանական բացթողում չէ, այլ հնագույն ժամանակներում՝ նախքան B ձեռագրի ստեղծվելը, կատարված աղճատում: Բնագիրն աստեղ թելաւ է. ընդհատվում է նախադասության կեսից և շարունակվում դարձյալ կիսատ նախադասությամբ: Ընշագրով է, որ այդպիսի վիճակ է ներկայացնում նաև Հետագա խմբագրության մեղ հասած ամենահին B օրինակը, հետևաբար, մնում է ենթադրել, որ կեչառեցիական մեղ անհայտ մի հնագույն և որոշ պահասներ ունեցող նախաբնագրից էլ սերում են Հետագա խմբագրության տասնյակների հասնող բոլոր օրինակներն անխտիր: Այս կարծիքը հաստատող այլ օրինակներ կրերվն հետագա ծանոթագրություններում: Իրերի ներկա վիճակով հնարավոր չէ, սակայն, հավանական պնդում անել կեչառեցու բուն անձնական գրչօրինակի ամբողջականության աստիճանի մասին:

Կորած սույն Հատվածի որոնումներով, ցավոք, անարգյունք զբաղվել են վննետիկյան հրատարակիչները: Իրենց տնօրինած բոլոր գրչագրերում չգտնելով այն, նրանք սեփական նորովի թարգմանությամբ լրացրել են հունարեն բնագրից՝ «առ ողջ ամելոյ գլատամութիւնն և յողել ընդ հաջորդ հատումին»: Եվ րանի որ հունարենը ևս ևղել է տեղ-տեղ խախտված, և ապա այն, իր հերթին, լրացվել է վալերիուսի լատիներեն խմբագրությունից՝ տալով մի կրկնակի կարկառաված լրացում (Տպ, 61): Պակասը նկատու է և Տաշյանը (Տաշյան, 238):

Մեր որոնումներն այս ուղղությամբ ցույց տվեցին, որ պահասող հատվածը (որը, բնական է, չկա և E-ում) կարելի է լրացնել հայերեն ձևադրերի տվյալներով, առանց դիմելու օտար աղբյուրներին: Պարզվում է, որ այն՝ միանգամայն ամբողջական և անկերուտ, հիմնականում համընթաց հունարեն M-ին, առկա է F-ում և նրան հարակից գրչադրերում, որտեղից էլ՝ ուղղադրական որոշ սրբադրումներով, կատարեցինք լրացումը: Նկատենք, որ F-ում հիշյալ հատվածն իր որոշ կետերում ավելի նախընտրելի է, քան և՛ հունարեն այն բնագրում, որից կատարված է տպագրի լրացումը, և՛ մեզ ծանոթ M-ում: Բավարարվենք մեկ օրինակով: Տպագրում խնդրո առարկա հատվածի «Նւ մեծաւ հանդիսիւ զոհս մատուցեալ նորա Պոսիգոնի, անց զնաց ի Մէռոսիս յառապար վայրս և յանդնալիս» (Տպ, 62)

նախադասությունը լրացված է լատիներենից, քանի որ հրատարակիչները ցուցումի համաձայն, այն բացակայում է հունարենում: Մինչդեռ F-ում կարգում ենք. «Եւ զո՛ս մատուցեալ ձիական Պոսիդոնի և ի Մէռոսիս Եկեալ հասանէր»: Ահա այս և նմանօրինակ հատվածների հայ-հունական ձեռագրական համադիր քննությունը կարող է ուշադրով հետևությունների հանգեցնել հայերենի միջոցով հունարեն բնագրի պակասող կամ աղճատված մասերի լրացման և սրբագրման հարցում:

163. «չաշխարհ արարացոց, ու է արայկաց» — նախնական խմբագրությունը հատուկ հավելում-բացատրություն:

164. Արգեթան (Արգեթ) Փիլիպոս Մակեդոնացու կողմից մակեդոնական թագավորությանը միանցված թրակիական քաղաք էր, ուր մուտք գործեց Աղեքսանդրը միա 334 թվականին, Փոքր Ասիա կատարած արշավների ժամանակ:

165. Ձեռագրում այստեղ թերթ է ընկած, որն ամփոփել է Հևտագա խմբագրության ձեռնարկով: Վերջին մասը և ձեռնարկը, ձեռնարկը հատվածներն ամբողջությամբ: Ուշադրաբար է, որ նախնական խմբագրության մյուս ձեռագրերում ևս իբրև նույն՝ Ա-ից սերող օրինակներում, առկա է պակասը, որը, ինչպես պարզվում է, թեպետ գիտակցվել և ինչ-ինչ ձևերում մատնանշվել է գրիչների կողմից, սակայն այնպես էլ չի լրացվել ամբողջական գրչօրինակի բացակայության պատճառով: Մատենադարանի № 1783 ձեռագրում, օրինակ, հիշյալ թերթն ցույց է տրված շարադրանքի համապատասխան տեղում արված մեկ-երկու տող գրչական դադարի ձևով (էջ 26ա): Որոշ գրիչներ էլ, երևում նախորդ հատվածի բովանդակությունից, իրենց կողմից ենթադրաբար մատնակի բառեր հավելելով, աննկատ են դարձրել պատումի ընդհատումը: Այսպես, № 5627 ձեռագրում (էջ 66ա) խնդրո առարկա կտորը նման եղանակով ստացել է հետևյալ տեսքը. «Եւ ինքն առեալ զգործն և Եկե(ալ մօտ ի քաղաքն) Արգեթանը որոս հրամայեաց հազար հեծելոց...»:

166. «Եւ զո՛ս մատուցեալ ձիական Պոսիդոնի» նախադասությունը չկա հունարեն M և տպագրի լրացման համար օգտագործված ձեռագրերում: Տպագրի մեջբերած լատիներենը ևս հայերենի համեմատ թերթ է. «զո՛ս մատուցեալ նորա Պոսիդոնի (Տպ, 62, տե՛ս նախորդ ծանոթ.): Ակնարկվում է պատմական զանազան աղբյուրներից հայտնի այն իրողությունը, ըստ որի, Աղեքսանդրը միա 334 զարնանք, արշավելով Արևելք, Հելլենստոսի մեջտեղում՝ դեռևս նավի վրա, Պոսիդոնի պատվին դո՛հարեց պաշտամունքային ցույր (Appian, I, 11):

167. Ձիերը մորթելու և քաղցած զինվորներին կերակրելու պատմությունը հայկական միջավայրում վեպից անկախ, ինքնուրույնաբար տարածվել և ձեռագրական աշխարհ է թափանցել իբրև լեզվական ուրույն ատաղձ ներկայացնող առակավոր գրույց. «Աղեքսանդրն բազում զօրօք պատահեցաւ ի տեղի մի, եւ եղև ձիւն մեծ, եւ սկսան զօրքն ի կոտորել ի թովուն. եւ ասաց թագաւորն, թէ. «Այժմ զայժմուս պիտի հոգալ, յորժամ լաստից ազատիմք՝ յայնժամ զայլ վաղին հոգանք. կոտորեցէք զձիանդ եւ կերէք» (Տաշյան, 176):

168. «Եկն առ լոկրացիսն» — լոկրացիները Միջին Հունաստանում, Բեոլոտիայի միջև ընկած մարզի՝ Լոկրիսի (Λοκρίς). բնակիչներն էին:

169. «Յաղագս քեբացոցն ընդդիմաճալոյն... ի ներսս ընդ պարսպաւոյ և արտաւոյ» — Կոր փակագծերի մեջ առնված սույն հատվածը՝ լրացված F ձեռագրից, պակասում է նախադասության մի ընդհանուր, աղճատ օրինակից սերած՝ Հետագա խմբագրության մի շարք օրինակներում, այդ թվում և BDE-ում (C-ում համապատասխան էջը պակասում է): E-ում պակասող հատվածի մասին գրչական որևէ նշում չկա, և ընդհատումը կարելի է նկատել սոսկ ընթերցելիս՝ իբրև մտքի աղճատում: D-ի գրիչ Մարգարե Արճիշեցին նկատելով թերին, թողել է չուսանցային հետևյալ մակագրությունը. «Յայսմ վայրի պատմութիւնս կու շփոթի»:

ոչ գիտեմ, թէ թուղթ է ընկել, ոչ գիտեմ, թէ հենց է» (D, 51ա): Ընդ որում, նախորդ՝ 50ր էջը, որ ձեռագրի քնդորինակության ժամանակ վերջինիս կողմից մաքուր էր թողնվել Պրիգորիս Աղթամարցուն ուղղված «Սուրա՛թ հան մէկ թղթի երեսովդ» մակագրությամբ, հետագայում լրացվել է պակասող հատվածով: Լրացումը, ինչպես պարզվում է, կատարվել է բավական ուշ, երբեմն ձեռքի ս. Հակոբյանց վանքի մատենադարանի № 1136 ձեռագրից, որի մասին կա համապատասխան նշում: Տպագրում ևս թերին լրացված է անհայտ մի ցրչագրից, որը համընկնում է լրացման մեր աղբյուրին:

170. Թերթն Կենտրոնական Հունաստանի մարզերից մեկի՝ Բեոլոտիայի, մայրաքաղաքն էր, որը միա 335 թ. աշնանը պաշարվեց և հիմնահատակ կործանվեց Աղեքսանդրի զինավորած մակեդոնական բանակի կողմից: Վեպում զեպրերի նկարագրության պատմական ժամանակագրությունը խախտված է. Թերթի գրավման զրվադն այստեղ հաջորդում է Բոտի ճակատամարտին, այն զեպրում, երբ վերջինս տեղի է ունեցել երկու տարի հետո. ըստ ուսումնասիրողների՝ ևս մի փաստարկ վեպի տարաբնույթ ակունքների և հետագա ներմուծումների առկայության մասին (ԱՄԻՐ, 200):

Թերթի գրավման պատմության սույն շարադրանքը գրվել նույնությամբ (սոսկ անունների փոփոխությամբ), հաճախ՝ բառացի օգտագործել է Խորենացին Տիգրանակերտի առումը նկարագրելիս: Գեղեցիկ Ա. Սուրբյանը երկու բնագրերի համապատասխան հատվածների կոնկրետ հանդիպարումով ակնառու է դարձնում իրողությունը, եզրակացնելով՝ «պատերազմին բնու հանդիպարումով ակնառու է դարձնում իրողությունը, եզրակացնելով՝ «պատերազմին երբեք ու գործիքներն անգամ հունական են (Խորենացու մոտ — Հ. Ա., Բաղմաշկա, 1878, 9):

171. «ՅԱմփիոնայ և ի Զերոս Լորացն» — Երկվորյակ աստվածություններ, որոնց հետ Հին Հունաստանում կապում էին մի շարք առասպելներ: Սրանց հայկական համարժեքն է Սանասար-Բաղդասարի պաշտամունքը: Համարվում էին Թերթի առասպելական արքաներ, որոնք սեփական ձեռքերով պարիսպ քաշեցին քաղաքի շուրջը. Ձեթոսը վիթխարի քարածայրեր էր կիտում իրար վրա, իսկ Ամփիոնը՝ Ապոլոնի սիրելին, ոսկեյար կիթառ նվագելով, շարժման մեջ էր դնում քարերը, որոնք իրենք իրենց կիտվում էին իբրև անխորտակ պարիսպ:

172. «Կոչեցաւ խոյսն... առ պարսպացն Բալտումն... և է սա զործ մեհենայէ անուաւոր» — Թերթի պաշարման ժամանակ պաշարողական այս մեղեդայի օգտագործման մասին հիշատակում են և անտիկ հեղինակները (Appian, II, 27, Դսոծոր, XVII, 4): Խորենացին Տիգրանակերտի առման նկարագրության մեջ նույն նշանակությամբ օգտագործում է «էջ» բառը. «Եւ Յունացն մատուցեալ մեծաւ բոնութեամբ յեցուցին ի պարիսպն զկոչեցեալ էջսն» (Խորենացի, 350): Հովհաննես Կարենցին վեպի իր խմբագրած ինքնագիր օրինակում, ի թիվս այլևայլ մեկնաբանություն-բացատրությունների, հատուկ անդրադառնում է և ծանոթագրվող զրվագին, «Միջանկյալ գիտելիք ի վերայ բառիցդ խոյ, հոյ և բարան» խորագրով ներդիր ստուգարանության մեջ գրելով. «և կոչեցաւ սա խոյ» կամ «հոյ», զի կաղմէին ըստ նմանութեան զխոյ խոյին» (Երուսաղեմի ս. Հակոբյանց վանքի № 597 ձեռ., 87):

173. «Այ՛ կուր, առաջնո՛րդ կուրաց» — Այս և հաջորդող կապաների «Կուր առաջնորդ» հոյ, զոր փորեաց» և այլ դարձվածներում հայ բանաստեղծը դիմում է փոխանունության: Հմմտ Մատթևոսի ալիտարան, Ժն, 14. «Կուր կուրի յորժամ առաջնորդէ, սխալէ, եւ երկոքին ի խորխորատ անկանին»:

174. «Ի ձեռն այլոցն հմտութեան քաջ լինել» դարձվածը թարգմանական վրիպում է: Թարգմանիչը հունարենի αὐλῶν (=սրնգաց) բառի տեղ կարդացել է 'αλλῶν (=այլոց, տե՛ս Տաշյան, 195): Թողեցինք անփոփոխ, քանի որ հայերեն ձեռագրերը սրբագրության հիմք չեն տալիս:

175. «Ո՛ր Կաղմոսի ծրնունդ շաբաթ, ըլլա՛մ և զառակ ապերախտեաց» — Թերացի Խոսէնիասին այս կերպ դիմելով, հայ բանաստեղծը ակնարկում է Կաղմոսի առասպելը, բոսորի, Թերեի հիմնադիր և առաջին լիազորոյր Կաղմոսին և նրա կին Շարմոնիային ապերախտութեան և շարակրութեան համար աստվածները օժ դարձրին:

176. «Նուազ Իսմենիայ առաջի աշխարհակալին» խորագիրը, պետք է ենթադրել, որ խաչատուր Կեչառեցու համկումն է. բացակայում է հունարեն ABC, վայելքիտի լատինական տեքստերում, և հայկ. ACDEF-ում: Սույն բնագրում (ինչպես և Տպադրում) վերցված է B-ից:

177. Իսմենիասի երգը, ըստ տիրապետող կարծիքի, Վեպ է ներմուծվել գրավոր աղբյուրից: Այն հաշվերն ընադրի ամենախճողված, մոլի և ազավազումներ կրած, հետևաբար, հատուկ բացատրություններ ու բրբազրություններ պահանջող հատվածն է, որը Տաշյանը ընտելացրում է իրեն «անխմստ ազատագրվեան կոչո» (Տաշյան, 238), նկատի ունենալով տարանջանակ փաստերի առաջին հալացրից անհեթեթ թվացող կուտակումը, որի առավել խճողմանը նպաստել են զրչական բաղմամբիվ ազավազումները: Հետաբբիւր է, որ Մյուլլերի վկայությունը, նման վիճակ են ներկայացնում նաև հունարեն ձեռագրերը: Ազավազումներից գերծ չէ և տպագիրը, որի բաղմամբիվ սխալների ուղղումը պահանջում է ոչ միայն հունահայկական ձեռագրերի հանդիպալիր մանրակրկիտ ընտելչում, այլև հաճախ դիցապատմական ենթատերքտի բացահայտում: Զարմանալի է, որ Տաշյանը այս առիթով չի անդրադառնում Ա. Սուրբյանի շատ ավելի վաղ՝ 1877 թ. հայտնած կարծիքին: Վերջինս, ըստ որի, ետրենացին է Վեպի և, ընականաբար, նաև այս կտորի թարգմանիչը, բառացիորեն հիացած է նրա՝ իր սոսկ խոսքերով «սքանչելի թարգմանիչ» արվեստով: Բանասերը համոզված է, որ թեպետ զրչական բաղմամբիվ ազավազումների պատճառով հատվածը շատ տեղերում այսօր իմաստաղրկվել է, սակայն այն «անշուշտ հելլենաճաշակ բանասերը շատ վաղ չեն գտեր, քան զՊինդարուն և ուրիշ անուանի բերթողաց թուրքն» (Ա. Սուրբյան, «Հոմերական բառգիրք և հոմերական տողը», Բաղմամվել, 1877, 13): Հատվածի թարգմանություն ներքին արժեքը գիտնականի համոզմամբ, կրկնապատկվում է նաև նրա հնություն աստիճանով և այսպարզ պատճառով, որ հունարեն նախարնաղրի հրատարակիչը կարող էր վերջինս «տեղ-տեղ հալ օրինակաց համեմատությունում ուղղագրել» (Անդ): Ընթերցողը պետք է նկատի ունենա նաև, որ սույն հատվածի հայերեն թարգմանությունը մեղ հասած վիճակով չի կարող լիովին փոխարինել նախարնաղրին, որը, լինելով սիմվոլական շափածո (բողաղոտ)՝ սեական և հուղական այլ մակարդակ է ենթադրում: Թարգմանություն որոշ արտահայտություններ, սակայն, հուշում են նրա երգային-սիմվոլական բնույթը. «Եւ որոշեաց Իսմենիաս երգս ողորմականս և բանս քաղցրալոյր մատուցանել..., սակւ սաղս գորովալի և երգս աղետակոծս (Է, 90), «զգիողն տրտմական և լալոյ եղանակաւ հարեալ...» (Ա-41բ):

Գիտելի է այս կետում հայերեն Ա ձևագրի և Վալերիոսի լատ. խմբագրության զրոս-
վորած նույնությունը. երկուսում էլ իսպառ բացակայող այս հատվածին փոխարինում են
հակիրճ ցուցումներ այն մասին, որ երգիչն արքայի զուրբ շարժելու համար բազում խմաս-
տուն պատմություններ արձց (նման Ա-41բ, Մ-53):

Սույն բնագրում առկա աղավաղումների այն մասը, որի սրբագրման համար հիմք են տալիս հայերեն ձեռագրերը, ուղղված է տեղում, իսկ մնացյալը, իբրև ձեռագրական դարա-
չժր փոխանցումներով կայունացած խրոդույթյուններ, թողնված է նույնույնամբ և սրբագրվում
ու մեկնարանվում է ստորև:

178. Գիտելիստսին և Չեռակլեսին՝ Ազգաբնակչության ղեկավարի «նախնիներին» հիշելն աշտուղ պատահական չէ. ըստ Իսմենիասի, թերացի է, ուրեմն, նաև արքան և, հետևաբար, չպետք է կորստի մատնի իր հայրենի քաղաքը:

179. «Արամազդայ և Ամեկայ հրադիգ Գիոնեսիսս ձեռալ» — Թերեի արքա Կադմոսի փոխար և Մեմեկես Գիոնիստին, բառ առաջադի, ունեցալ շանթարձակ և ամպրոպային Զեւից՝ Բրկեղ լինելով նրա բոցեղեն կայծակներէք։

180. «զուարկաշէն ֆալաֆա»—Բւերին տրված մակդիրներից. համաձայն ղեկիչան պատգամախոսի գուշակության, կաղմոսը բաղաժը կառուցեց այն հովտում, որտեղ մեկնված էր երբևէ լուծ չտեսած կովը:

181. «Բնծանեան փողալորի Դիոնիսի» — Դիոնիսոսին սուղորաբար պատկերումը հիմնականում համընկնում է հին հունական և լատինական հեղինակների պատկերմանը։

Հողի ողկույցի պսակը զլխին, ձեռքին գրանու աղյուս — Հարժոնիան Արեսի և Ափրոդի-

182. «Արմենիաս, զոր ծնալ վարդապետս Կոնստանդինոսը՝
տեղի զո ստորն է։ Ափրողյանին կոչում էին նաև «փրկածին կիպրոսի», նրա՝ ծովի հերամակ

փրփուրներից ծնվելու և զեփյուտի թնուլ գրգռման առաջինը պատճառն էր հիմա արդեն հայտնի չէր։

[illegible]

Բնագիրը կարելի է սրբագրել հայերենով (1-4-ը)։

Համառոտագիրը օգտակար է—նկատի ունի թերևս արքա էդիպոսին, որն

184. «Կլին շար ... կնայրապանն գտնվում էր ...»

ամուսնացավ մոր՝ Իոկատեև թագուհու հետ և անցիտույթամբ սպանեց հորը՝ Հայոսին։

185. «Այս արժեքից երկու գրչերս» դարձվածը ընդհանուր առմամբ հայտնի է միայն ինչպիսիք 1877 թ. հունիսի 17-ի «Բաղմամկեայ» (1877, 17)։

Կուլիյամը սրբազրում է «Աստ Ննջեաց Երիւ գիշերիս» (Բաղնաւադ, 1977) և

186. «Բոցակիր զեալ տունն ... գիւղանսխոս ոռահման» — Գրեթէ միայն այդ հատվածը է, որ պահպանվել է։

[illegible]

187. «Աստ Զեափկես մոլեղնոսցաւ ... ասքս
ցառեաց» — Զերա աստվածուհու կամքով Զերափկեսը խելագարվեց և մոլեղնած վիճակում
սպանեց ը երեք դավաճաններն: Առասպելի համաձայն, սակայն, Զերափկեսը չի սպանում
կնոջը՝ Մեղարային, այլ կնոջն է տալիս ընկերոջը՝ Իուլասին: Սուրբյանն այս առիթով
մտաբերում է էվրիպիդեսի «Զերափկես մոլեղնոսցալ» ողբերգությունը, որն ընդհանրություն-
մտաբերում է էվրիպիդեսի «Զերափկես մոլեղնոսցալ» (Բաղմամէայ, 1877, 17):

ներսերի և մեծիստի երգիչ Հեռ (Գաղաթաղ) և Կարենիով մաղաղացաւ ձեռամբ Փիլոտետեայ

[illegible]

յությոյնը ծանոթագրութեղ նախադասութեամբ ամօր 32-րդ հոգով հետևեալ տունն» — Ակնարկելում է թերացի կույր պատ-

189. «աստուածաբարբաճ» Տրեխեայ ամուսնացած զգարուչը
դամախոս Տրեխեխար, որը դուռակց թերեի ճակատամարտի ելքը և էդիպոս արքայի եղե-
րական մահը: Մ. Բ. ԼԵՆԻՆԵՐԿԵԱՆ Դիոնիսոսի անվան Հետ կապված դի-

190. Արամաբ, Լարֆուր, Ինոն, Սեկվերման Բրոսիտեր անվան համալսարանի ցարանական կերպարներ են: Մանուկ Դիոնիսոսի խնամակալներ Օրբոմենոսի արքա Աթամասին և նրա կնոջ՝ Ինոյին, հետապնդող Հերան Աթամասին դարձրեց խելացիոր, և վերջինս մոլուցքի պաճին սպանեց իր որդի Լեարբոսին: Խելագար ամուսնու հետապնդումից

(= Աղերսանդրի գործերի մասն Ա.) խորագիրը (M, 54), որով ավարտվում է բնագրի 47 գլխից կազմված առաջին մասը: Շարունակությունը՝ նոր հատվածաբանության, ամփոփված է «B: Զ: Ե: B:» (= Գիրք Բ) խորագրի տակ: Նույն հատվածաբանությունը՝ առանց վերջաբան-խորագրի տե՛ս և Լ-ում (M-54): Խորագրի երկրորդ մասը՝ «Արդ սկսանիմք և զգալն ի Պղատեայ բաղար ավենացուց», մատնանշում է բնագրի ՃԼԵ հատվածը և, բնագրի միասնաբար հանդես գալը գրչական շփոթության հետևանք է՝ (հիմա՛տ Տաշյան, 97): Անանվանող որ, այժմ ունենք այդ հաստատող ձևադրական փաստեր, մի շարք գրչագրերում (ՇԲ ևն) հիշյալ ՃԼԵ հատվածն ունի համանման սկզվածք ունեցող ինքնուրույն խորագիր՝ «Գիմեայն Աղերսանդրի ի Պղատեայ բաղար...»: Աղբյուրագիտական բացասիչ հետաքրքիր փաստ է նաև կայիսվենեոի անունով հայտնի սույն երկի վերագրումը Արիստոտելին, որը բացակայում է հունարեն ձևադրերում: Նման վերագրման հիմքը, անշուշտ, հույն փիլիսոփայի հանրահայտ առնչությունն է Աղերսանդրի հետ: Այդ է ակնարկում Գ. Զարբանալյանը, գրելով, «Ավանդություն մը կուզէ հաստատմացնել, թէ առաջին շարագրիչ իր վարույց եղած ըլլայ նոյն ինքն Արիստոտելէս՝ մանկութեանը իմաստուն և իմաստասէր դաստիարակը: Չենք կրնար զրուցել, թէ որչափ է այս կարծեաց և աւանդութեան ստուգութիւնը» (Գ. Զարբանալյան, Մատենադարան հայկական թարգմանությունաց նախճեաց, Վենետիկ, 1889, 705): Կեկառեցու կարծիքով ևս, Պատմության հեղինակը Արիստոտելն է, որին նա հարկ է համարում անդրադառնալ Վկային կցած իր «նախագրություն» կոչված հիշատակարանում՝ «տրամաբանեալ պատմագրեցեալ ի ստագիրացուն յԱրիստոտելէս»:

208. «Պիլատեայ Բաղա՝ արեւնայոց» — Ակնարկվում է Բեռտիայի հարավում բնկած Պլատեա քաղաքի ամենական կողմնորոշումը, որի համար այն կործանվեց թերացիների ձեռքով և վերակառուցվեց Աղեքսանդրի կողմից:

209. «**որ Լ մունեթիկ**» — նախնական խորագրությունը հատուկ հավելում-բաղադրություն:

210. Հետագա խմբագրության ձև-ձև հատվածներն Ա ձևագրում բնականորեն ձևով ենթակառուցված են մեկ կարճատև պարբերությամբ, «եւ կեւալ Աղբրանդրոս ի Կորնթոսէ...»

211. «զկուրէս պաշտօն» — Կորէն (Κόρυς) Զեօի և Դեմետրալի գետեր, Հադեսի կենտրոնացման զիցուհու երկրորդ անունն է, առաջացել է հունարեն *չէչդ* (=աղջիկ, դուստր) բառից, որը և տվյալ դեպքում դարձել է հատուկ անուն՝ «Պերսեփոնեի» հոմանիշ: Հայ թարգմանիչը նորանկատորեն չի թարգմանել բառը, այլ, կլնելով նրա երկրորդ նշանակությունից, իրանգամայն ճիշտ մոտեցմամբ նույնությամբ փոխանցել է հայերեն բնագիր: Վնենտիկյան հրատարակիչները, սակայն, չնկատելով թարգմանության իրական արժեքը, բառը տալիս են հոբրատառով՝ «զկորէս» (Տպ, 74), խաթարելով և անհասկանալի դարձնելով նախադասության սկզբնական իմաստը: Տաշյանն էլ, իր հերթին, փորձելով բացատրել տույաղրի այս թիքին կետը, ըստ էության, խորացնում է սխալը, թյուրիմացաբար զտնկելով, որ այն թարգմանության հերթական հունարանություններից է՝ օգտագործված հայերեն «աղջիկ» բառի խփարեն, որը, նրա խոսքերով, «բոլորովին աւելորդ է» (Տաշյան, 207): Այս իմաստով «զկորէսը» թարգմանությանը հատուկ «նոր հունարեն բառերով» շարքում նրա թվարկելը դարձանալի վրիպում է մանավանդ այն դեպքում, երբ արդեն հրապարակի վրա էր հունարեն նազիրը՝ սկզբնաղբին հարադատ մշուլերյան վերարտադրությամբ (հմմտ M, 54):

212. **Բ** ձևագիրն ալտաղ (46ր) մանրանկարին աղընթեր ունի ութ վանկանի կաֆայի՝
ձևով արված շափածո մակագրություն.

— Ի՞նչ աստուածքն են շնորհակալ,

Աղեքսանդրէ՛ աշխարհակալ.

Դու հետևաորաց բերանն կալ,

Ձի մի* եկեղեցի ինձ շարաշար:

Խաչատուր Կեչառեցու գրչին պատկանող այս բացատրություն-կաֆան Աղթամարցու և Գեորգիոս ստեղծած օրինակներում բացակայում է:

[illegible][illegible]

մակեդոնական կուսակցության առաջնորդ:

216. «Բեմադրւա» — Ալեքանկան հոնտոր և քաղաքական գործընկերները
Գեմոսթենեսի թշնամի, մակեդոնական կուսակցութիւնի կողմնակից:

217. Հումարեն ձեռագրերը «Հրապարակում» գրքարանում համապատասխանում են հայերեն տեքստին (Մ, 56):

218. «Յէլէ՞զ գմեզ գտաւսն հոնտորայլս, առ մա՞ղ հարաւաւոր յարեալսն»
 Ճէլէ-ճի՞ջ գլուխները, արձագանք են կոնկրետ պատմական իրողության. հայանի է, որ Աղեք-
 սանդրը պահանջել է իրեն հանձնել Աթենքի դեմոկրատական տաւր գործիչների Դեմոսթե-
 նեսի զլխավորութամբ, որոնք մեղադրվում էին հակամակեդոնական գործունեության մեջ, և,
 նեոսի զլխավորութամբ, որոնք մեղադրվում էին հակամակեդոնական գործունեության խնդրանքով դիմած աթե-
 ոք Դեմագեն հոնտորի խորհրդով Աղեքսանդրին ողորմածության խնդրանքով դիմած աթե-
 նական պատվիրակությանը հաջողվել է մեղմել արքայի զայրույթը և փրկել հոնտորների
 կյանքը (նմտ *Арриан, 10*):

219. «Գեմոսթենես» — Հույն նշանավոր հռետոր և քաղաքական գործիչ (մթա.
322 թ.), Աթենքի դեմոկրատիայի առաջնորդ, հակամակեդոնական տրամադրություների ար-
տահայտիչ:

220. «Խիսկ Կեմոսքենկա... խնդրին դադարեցուցեալ» — Գիտելի է այս կոնտրաստով «խնդր» (խնդր) բառի անսովոր, սակավադեպ կիրառությունը՝ «ամբոխ», «բազմություն», «մարդկանց հավաք» նշանակությամբ, որի վրա, իբրև հնագույն մի վկայության, ուշադրություն են հրավիրում ՆԶԲ, Ա, 955 և Տաշյան, 201 (նմամ Ագաթի. «Անթիւ բազմութիւնք մարդկանց զմիմեամբք զրոհեալք՝ խնդոյ կացուցանելի» լուսկնդրութիւն վարդապետութեանն...», ՆԶԲ, Ա, 955):

221. Ճեֆ հատվածի խմբերը ներկա վիճակում ակնհայտորեն աղհատված է գրչական բացթողումների պատճառով, որոնք իրենց անփոփոխ հետքն են թողել Հեռագա խմբադրության օրինակներում՝ սկսած B-ից, փոխանցվելով և տպագիր (էջ 81)։ Տաշյանը բավարարվում է փաստի սոսի արձանագրումով, ժանրմատ և խառնակ եղած է հայն՝ քանի մը բառ դուրս ինչպով (Տաշյան, 240), չնչիով սրբագրման հաշվական որեկ աղբյուր։ Բնագրի վերահսկման համար աչրի առաջ ունենալով հունարեն M բնագիրը, հնարավոր եղավ լրացումը կատարել Միջանկյալ խմբագրությունից (F), որն այս կետում, բարերախտաբար, անխաթար էր և միանգամայն համընթաց հունարեն նախաբանագրին։

222. «Լաւագոյն Լ... Բաճ քէ գԱրեայ Բամարձակութիւն՝ գինն» — նախադասության «գԱրեայ»-ի դիմաց E-ն ունի «վայրապար» աննախադեպ և եզակի տարրերակր, որն այս դեպքում՝ չպետք է դիտվի Զաբարիա Կոնստնդի խմբագրի ոճական սովորական նորագրում, այլ հնարավոր շփոթում գԱրեայ (Զաբարիայի Նախորինակում՝ գԱրեայ) և վայրապար բառերի: Տպագիրը B-ի հետևում մեկ տալիս է «գԱրեայ» հիշտ ձևը, սակայն նախադասության խնաման ազդավորել է, նրան կցելով «և հնագանդեցուցանել նոյա զեզիպտոս» խնդնություն դարձվածը, տեղեկելով Աղերսանգրի եղմից ապուղ և հեղինակային խոսքերի մի շփոթ: Հոնարենում շատ պարզ երևում է այդ երկուսի անհամատեղությունը. «եվ իր խոսքով նա (Աղերսանգրը—Հ. Ա.) իրեն հպատակեցրեց Եզիպտոսը» դարձվածը կարդում ենք Աղերսանգրի՝ եզիպտացիներին ուղղված խոսքից անմիջապես հետո (M, 59):

223. «Թագդ պանծալի, որ Բեզ բերին» սկզբածրով կաֆայի բաղականությունը Ե-ում պատահական չէ, այլ Զաքարիայի խճադրման արգասիքը։ Նախօրինակում իբրև հաջորդող այս է «Այս աթենացոց հրեշտակը» սկզբածրով կաֆաների զեզագրի քննությունը, երևան բերելով ևրդուսի բառացի կրկնություններ և բնդհանուր իմաստալի-ոճական նույնություն, թևադրել է Զաքարիային, ինչպես և նման այլ զեզոքերում, ավելորդ համարել նրանցից մեկը՝ նախապատվությունը տալով հայրենի չափով զրված Լրկորդդ կաֆային։

224. «հիւրիկ արարին զնաւս» — Իմաստային աշնատուտ, տեսցվում է, որ լակեզեմոնացիները մարտի պահին արուս են իրենց լակ սեփական նաւերը: Սխալը զայիս է հռոմարենից, որի «επερησαν (=այրեցին) բառը Մշուկիբը հնազայում ուղղել է «επιληρωσαν (=լցրին) բառով (M, 61, հմմտ Տաշյան, 215): Հայերեն ձևաղղրը բրբաղման հիմք չն տայիս:

225. «ոչ հաւանեցան լակեղեմունացիներն ... մի՛ գերեսցեն զքնակիչս փաղափին» — Հատ-վածը տպագրում ունի հետևյալ տեսքը. «Ոչ հաւանեցան լակեղեմունացիքն, այլ ուժղին զիմե-ցին ի կոխ. մինչ որք ի պարսպին զինեալք էին ի վայր անկանել. և զայն որ ի նաւն՝ հրա-կէզս առնել. և հուրը այրեցեալ նաւն որ մնացեալք եղեն, եկին յաղաղմունսն առ արքայն, մաղ-թելով, զի մի՛ գերեսցին» (էջ 85): Տաշյանն այս առիթով վրդովմունքով դրում է. «Ասկէ՛ աւելի բացահայտ ազատագութիւն անհնար է գտնել» (Տաշյան, 240): Մեր կարծիքով, աղա-վաղման մեղքը ոչ թե թարգմանչինը կամ զրիչներինն է, այլ վկայի հրատարակչներինը, որոնք ոչ ճիշտ կետագրությամբ երբեմն իմաստափոխել են շարագրանքը: Արգ, անբաժնէշտ մասնակի շտկումից հետո հնարավոր եղավ գոյություն ունեցող վերականգնել հատվածի նախնական

վիճակը, որը իմաստային առումով համապատասխանում է ստորև բերվող հունարեն գրվադին. «(բաղկողնոնացիները—Հ. Ս.) չհամոզվեցին, այլ նետվեցին մարտի, այնպես որ, պարսիկացիները կովողները դնքերով վայր էին բնկնում, իսկ նավերը բոցավառվում էին: Մնացյալներս խնդրաբեր են և աշաշեցին, որպեսզի գերի չվերցվեն» (M, 61):

226. «առափցի նմա սկեսեայ» (A—սկեսե) — շունարեն ՇՁԾԶԶ (= փոկ, կաշվե ձաղ-
կիչ, մորակ) բառն է, որն այս միակ կիրառությամբ արձանագրվել է ՆՋՐ, Բ, 719: Հմմտ
ՎՊ, 22: Բառի ծագումնաբանությունը անհայտ է:

ՃԳ և ՃԷ զուգանշերում բառի «գլխի» վարդապատկան ձևը առկա է միայն ԲՇ-ին: Կա-

227. «Ոսկիդարէկ» եղբայրն Քաթը՛լը — Համազասպին
տիրներեն և հումարեն Ա-ն բռնեն «Ծքշուաթերես», հայերեն Ա-ն՝ «Հարեգրայրն Գարեհի մկ-
սիդարէկ»։

228. «գեայր ընդ վախիկա», և անդ գետ սի...
 նալ» — Անտիկ պատմագիրները մանրամասնորեն նկարագրելով Ազերբայձյանի տղանայն ու
 հիվանդութիւնը (Appian, II-4, Περικλῆς, XIX, Κυρηναι, III-5 են), նշում են և լինուային
 դետակի անունը՝ Կյուդնոս, որ հոսում է Կրիկէայի Տարսոն քաղաքի մէջով (Քսենոփոնը
 նույնիսկ նշում է նրա լայնքը՝ մոտ 60 մ. (Αναδολοι, I գլ. 2, § 23)։ Անվանափոխություն
 չի կատարվել և լատիներեն երկու խմբադրություններում, այն դեպքում, երբ Հայերեն ձեռա-
 չի կատարվել և լատիներեն երկու խմբադրություններում, այն դեպքում, երբ Հայերեն ձեռա-
 չի կատարվել և լատիներեն երկու խմբադրություններում, այն դեպքում, երբ Հայերեն ձեռա-
 չի կատարվել և լատիներեն երկու խմբադրություններում, այն դեպքում, երբ Հայերեն ձեռա-

229. Պարմենիոնը (Παρμενίων) Ազնբասանդրը փորձված և Ազնբասանդրը փորձված էր (շփոթել նույնանուն ճարտարապետի հետ), հետադառնալիս աշխարհակալի արևելյան քաղաքականության դեմ հակամարտության պարագլուխներից։ Մեղադրվեց Ազնբասանդրի դեմ զավթորություն կազմակերպելու մեջ, հետագայից զորահրամանատարությունից և սպանվեց արքայական հրամանով (А. С. Шофман, «Каллисфен», Вопросы истории, 1974, № 6, 215; Алмиш, 220—227, С. Н. Ковалев, «Александр, Филота и Парменнион», Уч. зап. ЛГУ, серия ист. наук, вып. 14, 1949)։ Հայկական վերսիսի համաձայն, սպանվում է հիվանդ արքային թունավորելու փորձից հետո, մինչդեռ հուհարենում Ազնբասանդրը «փոխարենից և պատժեց նրան» (М. 63)։

[illegible]

Փիլիսոս Բժշկի զրվագը, որն ըստ ոմանց, սերում է Պլուտարքոսից (Πλутарх, XIX), Պատմության այլաբերու վերսիաներում ուրույն զարգացում է ստացել: Ուշագրավ է, որ սեր-բական Ալեքսանդրիայում ամբաստանության հեղինակը եզրագծային էր և ոչ Պարմենիո-նը: Ըստ Մ. Բոտովինիկի և Յա. Կուրյելի, «սերբական Ալեքսանդրիայում, որտեղ արքան, այնուամենայնիվ, հարկադրում է Բժշկին առաջինը փորձել զեզը, «Ալեքսանդրի մեծահոգու-թյան մոտիվը թույլ է արտահայտված» (Алекс, 238):

231. Հետագա խմբադրույթան մեջ է աղբյուրում ալապա է. «Քանդի գիտելի, բէ փրկի-
պոս զԵղերանդրոս ոչ ինչ դժուարա խորհեցել», որն «անիմաստ է» (Տաշլան, 198): Բա-
րբախտաբար, սրբադրման Բ աղբյուրը պահպանել է նախնական «գծուարին» ձևը, որն իր
«չար, վատ, ծանր» իմաստով շամարժեք է նախաբանագրի ԴՆԵՄՏ-ին (Մ, 63): Հմմտ
«Երեսն խոտոսն և գծուարին» (նՇԲ, Ա, 621): Ա-ի ներկայացրած տարբերակն է՝ «չար»:

232. «աւժոտութիւն» — Տաշչյանը սխալվում է՝ ծանոթագրւիւթ բառը համարելով հայկական հաղկելով, բանի որ իրեն ծանոթ հունալատինական տերաւորում աչն չկաւ Այն դեպքում, ինչո՞վ բացատրել, որ նույն հատվածում հիշալ բառը նույնաթխամը հանդիպում ենք նաև բանասերի կողմից քննութխան շնխարկված նախնական խմբադրութխան հնազոյն Ա օրինակում, որը, ինչպես գիտնր, թարգմանական ալ իրողութիւն է ներկայաշնում: Պետք է ենթադրել, որ երկու դեպքում էլ վաղնի խարգմանութիւնը արաւայոթում է բուն բնադրալին վիճակը և ալ առոմով էլ՝ արժանի է հատուկ ուշադրութխան՝ համեմատութիւններ կատարելիս:

233. «Արիակէ», Ա «արեկացեալ» — Հունարեն ABC-ում՝ Արիանէ (Վաչագան, Մ-64)։

234. «Եկեալ հասանէր ի գետն Արածանի. որ հոսի ի ծաղկաւիտ բերանցն Անգղայ զաւառինն և աղուննն է նփրատայ՝ հանգիւլ լեւիքն Արարատայ»։ Այստեղ «որ հոսի... լեւիքն Արարատայ»-ն հայկական հալիւում է՝ արված տեղանքի բաշատեղյակութիւամբ։ «Մաղկաւիտ» լեռները Այրարատի նահանգի ծաղկաւիտ գոլանի Մարդանց լեռներն են, որտեղից սկիզբ է առնում Հայաստանի սրբազան շաշումառնային գետը՝ Արածանը, և որտեղ էր Անգղ զավառը կամ բերդը։ Հունարենի «նփրատն» աւետեղ վախարինված է «Արածանի» բնիկ հայկական անվանումով, շեշտելով վերջինիս՝ նփրատի ակունք լինելը։ Նախադասութիւնը ունի մի քանի զուգահեռներ հայ մատենագրութեան մէջ։

ա. «գալին հասանին ի դառան, որ կռի Յադկուտան, մերձ ի բերդն ամուր, զոր Անդղն անուանեն» (Փարպեցի, ԼԱ)։

Բ. «Երկին հասին լաշխարհն Հայոց, Ի զեօղարադար մի մեծ, որում անունն էր Անդր» («Եղիշէի վարդապետի մատենադրութիւնք», Վենետիկ, 1838, 47)։

Գ. «Նստան ի Ծաղկատանն, մերձ ի զեղան, որ կոչի Անդղն, ընդ որ անցանէ զհտն Արա-
ծանի» (ԱԵԲԼՈՍ, ԼԲ):

Վերջին՝ սերնոսյան հատվածը, Բաումգարդների կարծիքով, բազմաձև է Վեպի հաշվական վերսիայից: Իսկ Վեպի նշված հատվելումը, Տաշյանի կարծիքով, «հայ լարգմանչին» է, այսինքն՝ խորենացունը: Ընդունելով հանդերձ խորենացու լարգմանիչ լինելու և Կալիսլենների երկի հետ պատմահոր բազմաթիվ ու բազմապիսի աղբյուրների տաշյանական մատնանշումներին մեծ մասը, այս կետում ունենք վերապահում: Բանն այն է, որ խնդրո առարկա հավելումը բացակայում է իրենց նախորդականների բնագրային հնությամբ կապված չհարուցող ԱԲ ձևագրերում, որոնք հաճախ պարզություն են մտցնում վիճելի շատ կետերում: Ուստի, բացառված չէ, որ թերևս այստեղ դործ ունենք հուշարձանի և հայ մատենագրության աղբյուրների մեկ այլ դրսևորման հետ. պատմիչների այս հանրահայտ վկայությունը օգտագործվել է Վեպի մեջ՝ վերջինս հայ ընթերցողին ծանոթ իրողության հիշատակումով մոտեցնելու նպատակով:

որը միանգամայն բնական էր, մանավանդ որ համանման բաղմամբիվ փաստեր կարելի է տեսնել նաև կաֆաներում:

235. «Էլլար ... Արածանի» — Թարգմանությանը բնորոշ հատուկ անունների տեղանշան-
ցում. հունարեն՝ Σφερρην, Եփրատ (M, 64):

[illegible]

237. «Զախախտաց զսաղաւարտ նորա»—Հայերենն ավելի ստույգ է, քան հունարեն Α-ի առաջինը (= զաղախ, կատար. ի դեպ, Տաշյանը հայերենի նմանությունը վերջինս փորձում է լարդիանել «սաղաւարտ» և, մանավանդ, Β-ի առաջինը (= զլուխ, Μ-65), որոնք իմաստային անհամապատասխանություն են մտցնում շարադրանքում: Հատկանշական է լարդիանության հարցությունը հավաստող՝ «սաղաւարտ»-ի նույնանշան ևս երկու կիրառությունները հարցությունը հատկապես: «Ապա զհեշի յն տարար || ըլտապարն յնունը չափածո և արձակ հետագա հատկաձեւերով» (E, 122):

առ ազդատարին» (Է, 120), «գհարոցն ազդատարին ս գրեզիլ առաջարկում» (Է, 120)։
258. «և դարձեալ... ուրախ լիցով բնդ սիրելիսն և բնդ բարեկամսն» Հատվածը Զար-
բիա Գնունեցու կատարած հեղինակային լրացումն է վերջի բնագրում, որը մեզ է ավանդվել
հեղպիկ գրչությանը՝ բանաստեղծի խնայողով, ամփոփված վերջին տողում կազմած սեփական ձե-
ռագրում (Է)։

ՀԱՅԿ ԽԱՆՈՒՄՆԻԱՍԵԱՆ

Հատվածը Զարբիա Գնունեցու

239. «Եւ ետ հրաման ... առ ինքն խանդաղեսցես» Հատվածը Զաքարիա Գնունեցու կատարած Հեղինակային Հավելումն է՝ սույն եղակի գրչությամբ:

240. Գարեհի և Աղերսանզորի զինվածախմբական նամակագրությունը ներկայացնող հատվածները, ի տարբերություն վեպում իբրև զեղարվեստական հնարանք տեղ գտած մտացավածները, ի տարբերություն վեպում պատմական են։ Առաջինը (ՃԿՆ), անկասկած ամփոփին որոշ նամակների, իրենց հիմքում պատմական են։ Առաջինը (ՃԿՆ), անկասկած ամփոփին որոշ նամակների, իրենց հիմքում պատմական են։ Առաջինը (ՃԿՆ), անկասկած ամփոփին որոշ նամակների, իրենց հիմքում պատմական են։

(ՃԿԶ) Աղերսանզորի ոչ պակաս հայտնի կտրուկ և ստորացույցի պատասխանն է (ՏԵՍ ման-րաման Շ. Մ. Ковалев, «Переговоры Дария и Александра на македонская оппозиция», 1916, 46—56, Алмаз, 147—154):

Вестник Древней истории, № 3, 1946, 46—50, Архив, 147, 1947.

241. «Քաղաք Սֆանդարիս», որ է Աղբխանդրոս — «Սքանդարիոս» անվանաձևը մուտք է գործել բնագիր հետազոտում, կաֆաների հետույթում: Դեռևս Կեչառեցու կաֆաներում է հետազոտում այլանդակն բնույթ ունի:

242. Նամակում հիշատակված անունները հեռանում են նախաբնագրից: Նկատված է, որ Կոմսարենը (Ա Կողարէս) բնագրի Կաթարէից-ի, Աննիասը (A Աննիաս)՝ Նապէս-ի հնարավոր աղավաղումներն են և, ընդհակառակը, Երմիճէս-ի փխ հայերենում առկա Միհրդատը «ուղղագրութն» է (Տաշյան, 242):

243. «Ի պատուի եմք և ի մեծի առաելութեան և ոչ իրև բշխման մայր զերի վա-
րեալ» — Սուրբ խոսքը և ճկեմ, ճշմ հատվածներում եղած հարակից մտքերը յորտես-
սակ արձագանքն են Դարեհի զերեվարված քնտանիքին ցուցաբերած Ազգայնագրի ասպետա-

Հան մեծահոգու վրան նկատմամբ անտիկ հեղինակների մշտանկ հիացմունքի: «Ես առհասարակ կարծում եմ, որ Սղեքսանդրի զործած բազմաթիվ սքանչելի գործերի մեջ չկա առավել նշանակալի և պատմիչի հիշատակով վրանն առավել արժանի մեկ ուրիշը», — գրում է Գիսգորս Սիլիկի խաղին այս առիթով:

244. «Ի ծառոցն ոտս հատեալ ... մինչ ի բազմութիւնս նոցա» — Աղեքսանդրի գործադրած պատերազմական այս հնարանի նկարագրութիւնը Համառոտ օրինակներում ալեկի ծավալուն և ամբողջական է. «Կորովա՞խն Աղեքսանդրոս բնրոնեալ այնս բազումս և քա՛վառեալ չեղներն՝ ի գիշերի ցոյց առնէր ի բացեալ, կարծելով բազում զամառսեակս չրտեաաց: Եւ ի ցերեկի ըմբռնեալ զհատն, որ անդ արածանէին, և ի ծառոց և ի մալրեաց ոտս հատեալ, կապեալ ի շորքոտանիսն և ի քարշ տանելով, հանց որ բարձրացաւ մրրիկ փողոյն բարձր, քան զվրմպոս լեռան՝ որ ի բացոտտ նկատեալ տեսողացն զայնչափ միագին, տըզմագին փողբացն: Եւ սրբեկ լինէին բազումք՝ ահ արկանելով միմեանց թափլին ի գարրութենէն: Վերջինիս զրսերած նմանութիւնը հուն. BC քնազրէրին, մեկն է բազմաթիւ փաստերից, որ վկայում են հայերեն ընդարձակ հնագոյն նախօրինակի անխափարութիւնը և ամբողջականութիւնը, որից հետագայում կատարվել է համառոտումը: Ալեկին, այս փորրիկ կաորում զրսերովում է նաև հայկական առանձին խմբագրութիւնների սերումը հունարեն տարրեր բնագրերից: Արդեն նկատված է, որ Հետագայ խմբագրութիւն «Ելաներ փողին... յլումպիոս» դարձվածք նման է հուն. BC-ին (Տալլան, 168): Ալեկացնէր, որ նախնական խմբագրութիւն մեջ սրան փոխարինող «ծածկէր զաղն մինչ յամպս»-ն էլ, իր հերթին, զալիս է հուն. A-ից:

Ղապար Փարսեցիին հիշում է այս գրվապը. «Իջեալ ի տեղիս ինչ դաշտացն՝ տալի երեւելցոցանէլ լոյս կրակաց բաղմաց և կոնկոս ծառոց զինեալս ալրանմանս, բստ խաբէութեան Մակեդոնացոյ Աղէկսանդրի» (Փարսեցի, 322): Այս և այլ բնդհանրութիւններ հուշում են Տաշյանին, որ պատմիչը «տեսած և գործածած կերեալ» վեպը, որի հայերէն թարգմանութիւնից՝ առնվազն 486 թվականից հետո էլ, բստ բանասերի, պետք է գրված լինէր նրա Պատմութիւնը: Որ Փարսեցիին կարող էր այդ հետաքրքիր դիպվածը վերարտադրել «հիշողութիւն» (ինչպես իրավամբ նկատում է Բ. Ուլտերբալանը, Անդ, 507), զարմանալի չէ, քանի որ ժամանակին և հետո էլ ամենալայն ճանաչում գտած այս հանրահայտ երկի հայերէն թարգմանութիւնը այս կամ այն եղանակով՝ ուղղակի, միջնորդաբար, ինչ հիշողութիւն, զիմելը միջնադարի զրեթն բոլոր հեղինակների համար սովորական բան է եղել: Իսկ պատմիչի՝ հոնարեն բնագրից օգտվելու վարկածը, կարծում ենք, կարիք ունի լրացուցիչ հիմնավորման:

245. Տպագրում խորագրի տեղադրումը ճիշտ չի կատարված (գրված է ՃՀՆ հատվածի սկզբում), որով և ստացվել է հատվածաբաժանման անհամաչափություն: Ինչպես տարակուսանքով նկատում է նաև Տաշյանը, այն հաջորդ՝ «Վասն լայնանիստ և լողնատարած դետոյն Ս(տ)րնկայ» խորագրից բաժանում է «Հազիվ յոթ տող», որը չի արդարացվում: Ներկա բնագրում, համաձայն CF ձեռագրերի, որոնց խորագրերին հետևում ենք առհասարակ, ուղղված է սխալը՝ խորագիրը ետ է բերված իր նմանական ու բնական տեղը:

246. Խորագրիբ հայերեն ձևագրերում հանդիպող նորագույն և մեկուսի դիրք գրավող մերնագրերից է: Անգրաբնիկ վկայությունը հանդիպում է կեչառեցիական B ձևագրում (A—չիբ), և, ըստ որոշ հիմքերի, հենց իր՝ Կեչառեցի-խմբագրի գրչի արդյունք է: Այս խմբատուվ, պատահական չէ, որ այն, բացակայելով հունա-լատինական մեղ ծանոթ տեքստերում, դուրս է մնացել նաև ավելի հին՝ սույն բնագրում կոր փակագծերի մեջ առնված համարակալում ունեցող խորագրերի համակարգից, և, բնականաբար, տեղ չի գտել

Եւ այդ համակարգը ներկայացնող F բնագրում, և ո՛չ էլ C-ին կցված խորագրերի ցանկում (Յևակտ վերջինիս բնագրի մեջ, իբրև Հետագա խմբագրությանը հատուկ լրացում, այն արդեն ներթափանցել է, ընդ որում, C-ում՝ առանց ավանդական համարակալման, շխախտելու համար ավելի հին խորագրերի ընդունված հերթագայությունը)։

Համար ավելի հին խորագրերի ընդունված հերթագայությունը:
Այս խորագրով ներկայացվող սյուժեն՝ Աղբբանգրի կողմից Սարևա գետի անցումը,
ըստ մասնագետների, իրական հիմք չունեցող, զուտ զեղարվեստական հորինվածք է
(ԱԽՐ, 209):

[illegible]

248. «Յորժամ չարխն ի յևս Բաղի» սկզբածրվող գափան. հեթեհմ., ԳՄԱՆ
բանգիրց, ներկայացնելով մասնակի փոփոխություններ կրած նրա հետևյալ տողերը.

— Յորժամ չարիսն է յետ քակի,
 Զդէ է յաշքն խոռոս,
 Ո՛չ թուղ, ո՛չ ալամ օգնէ,
 Ո՛չ հարկիր հազար ձիարոր:

Հանդեղ քարափովն անէ,
Զինչ օդիցն եղած միաւոր,
Զաշնէ ու ձգէ ի ներսն,
Թէ եղբայր է կամ կարեւոր:

(Իրիկ, Բանաստեղծություններ, Ե, 1941, 213: Պատմություն կաֆաների հետ ֆրիկյան բազմապիսի առնչությունների մասին մանրամասն տե՛ս Հ. Սիմոնյան, Հայ միջնադարյան կաֆաներ, 84—89):

249. «սելվէ» — Հունարեն πῶς (= 1 սոճի, 2 սոճու քաղ, մարդ) բառը
իմաստային կիրառությամբ: Ա-ում տրված է թարգմանաբար՝ «գա՛հ» և «լոյա» բառերով և
Նախնական խմբագրությանը հատուկ անհրաժեշտ հավելում — բացատրությամբ. «ոչ որ ի
ձիվոյ վառի, այլ ողորած փայտ և շորացուցած, զոր վառեն ի դիշերի, որ ի հողմոյ
շանցանի» (Ա, 53ա): Վերջինս իբրև «ողորած փայտ» բառահոդվածի մատենագրական միակ
վկայություն տե՛ս ՆՃԲ, Բ, 503:

250. «Նկարակերպն Քսերքսի ընդ ձեղուման անվանվ գործանշանալի խորհրդանշանն է, տանում Արեմենյան գիւնաստիայի IV թագավոր Քսերքսես I-ի (մթա 485—465 թթ.) մասին է, որը Հունաստանը նվաճելու անհաջող փորձ էր արել: Դարձվածը խորհրդանշում է Պարսկաստանը»

տանի կործանումը, և հաջորդող երկու կաֆաները ձեռք ալգպես էլ մեկնում են բնագրի խոսքը: Հիշենք, որ Արեմենյան դահլիճը նվաճած Աղեքսանդրը, ժամկետով Պերսեպոլիս և աեսանելով Քսերքեսի զենատարած արձանը, համարեց զա հատուցում ալն հարձակման ու ալմե-
րածովյունների, որ կատարել էին սարսիկները Հելլագայում (Hagtarx, XXVII):

251. Չարիքն պատասխան կուտայ՝ սկսվածքով կաֆան ներկայացնում է Յրթկի «է՛յ, չարիք» բանքի մասնակի չարմարեցումով Պատմության սեկ. ներմուծված հետևյալ տողերը.

Ֆուլաքն ինձի բարկացաւ,

—*Uprazhneniye, mneniyem mleniya,*

Քանի որ համարում եմ, որ

Չեմ տեսնել բանի գրեզ մոլոր:

Հաղար, [1], ֆալար ևս ևս.

Ձեռն կարող, որ տամք քեզ կտոր:

Հրամանին անհամաձայն լինել,

Ես առնեմ ըզբեզ ըաղաւոր:

(Իրիկ, Տաղեր, Ե, 1982, 50. հիմամ Հ. Սիմոնյան, Հայ միջնադարյան կաթաներ, 88):

Որոշ հիմքեր և մասնավորապես, հին կաթայաշարքերի ուսումնասիրությունը թույլ են տալիս ենթադրելու, որ ֆրիկիան կաթանների ներմուծումը տեղի է ունեցել XIV—XV դարերում, նախքան Աղթամարացու և Գնունեցու կաթանների երևան գալը:

252. «Եւ նա ի մէջ անցանել կայր նոցա ուրիս Արամազդ յերկն» (տե՛ս նաև F, 120a) — Համապատասխանում է հունարեն A-ին: Նախնական խմբագրությունը հունարեն BC-ի նմանությամբ չունի նախադասությունը:

253. «Իսայց գլխով զբազմությամբ իրենց»
 և Բ ձեռագրում, տպագրում լրացված է այլ՝ շնչված աղբյուրից: Դատելով Հետագա խմբա-
 գրության մնացած օրինակներում և, մասնավորապես, Միջանկյալ խմբագրության մեջ վերջինիս
 առկայության վստահից, այն նախակենտեղական-կենտրոնական միջանցիկ ոլորտում կա-
 տարված գրչական բացթողում է, որը շատով՝ աղթամարցիական շրջանում, արդեն տեսնում
 ենք վերականգնված:

254. «Ճաննիք...» քնադրում «ճահ» է՝ բացահայտ աղավաղում, որ կրկնվում է C-ում և ավելի հեռու գնում D-ում՝ «Հաճ»: F-ի «ճայր» ևս անընդունելի է: Հունարեն տեքստերում ունենք μῦθος (= ճանճ, M-72, L-752) և, համապատասխանաբար, հայերեն Համառոտ օրինակներում ևս՝ «Ճանճ», ըստ որոնց էլ կատարված է ծանոթագրվող սրբագրումը: Այնուհանդերձ, ըստ էություն, վերջին տարբերակն էլ սղադիչ հստակություն չի բերում, անխնայ է ճանճերի հալածվելը պիծակաների կողմից: Լրացուցիչ սրբագրման անհրաժեշտությունը ակնհայտ է դարձնում ծանոթությունը նախնական խմբագրության նույն հատվածին. «գիտեմ, զի յաւուրս ամարայնոյ, զի բաղում արջաւո՛ւ և երինջօ՛ հաւաքեալ լինին բիւրբ, բայց յորժամ ծիապիծակք և կնիքն ի ներքս անկանին, զամենայն փախուցանեն»: Սա, իրոք, բացահայտորեն ուղղում է ոչ միայն հայկական, այլև բուն հունական տեքստը՝ վկայելով նրա նախնական՝ ճիշտ վիճակը: Հիրավի, որքան խորթ է առաջին տարբերակի իմաստը, այնքան էլ հասկանալի ու ընդունելի՝ ամուսն տապին դաշտերում արածող արջառների ու երինջների հալածվելը ծիապիծակներից ու շնաճանճերից:

255. «Եւ իբրեւ ամենայն ... [և ի կոռս ելեալ, Դարեւն վազեալ յարձակեցաւ], ... Թշնամիս սպառնալով»: Նախադասութիւնը բնագրում Թերի է. անկյունաւոր փակագծերի մեջ առնված

դարձվածը, որի բացահայտությունը CDE-ում գրչական բացթողում է, միանգամայն աղհանել է նախադասության իմաստը: AF-ը անխաթար պահպանել են այն՝ սեփական խմբագրու-
թյամբ պայմանավորված որոշյն շարագրանքով, հաստատելով սույն լրացման անհրաժեշ-
տությունը: Հմմտ A, 54a. «եւ կազմեցան և պատրաստեցան զարքն, և Գաբէն եկալ ի
կառս կազմեցաւ, և զի անիր կառացն զերանդի սրով էին, այնու սպանայր թշնամեացն:»
F, 119r. «եւ իբրն ամենայն զօրն վառելալ կազմեցաւ, և Գաբէն կառս եկալ վառելալ կազմե-
ցաւ և յարձակեցաւ և սուսերան զերանդարաբ ի թշնամիսն սպանայեալաբ հանդերձ:» եվ
ամենակարևորը, բերված երկու օրինակներն էլ, իրոք, հիմնականում համապատասխանում
են հունարեն նախարանգրին. «եվ Գաբէնի զօրքը զինավառվեց, ինքը՝ Գաբէնը, բաժն մա-
տակառքի վրա կռ...» (M, 72):

Նախագատությունը Հետագա խմբագրությունյան մեջ կրկնապիկ աղճատումով է ներառվել «Երաժիշտ», «Գրական» տարածված սխալի հետևանքով, որը նույնությամբ փոխանցվել է և տպագրելու Ա-ի «Երաժիշտ», Բ-ի «Գրական» հիշատակներով վերջինիս փոխարինումով միայն լրվվել է հասկանալի է դարձնում միտքը: Խոսքը Գրականի սրբակիր (կամ սուսերակիր) անիվներով էր ընդամենը զորքը:

[illegible]

նաև կաֆային նախորդող նախադասության «որպես յարտորայա... հսկրցած» հատկաժողովի 257. Այս և մի շարք այլ կաֆաներ կապվում են ազգային էպոսին՝ «Սասնա ծռեր», վկայելով ժողովրդական բանավեպերի հետ կաֆայազիր հեղինակների ունեցած ստեղծագործական մեթոդավորությունը: Մանոթաբերվող կաֆան հանդիպարներ էպոսի հետևյալ տողերին.

— Իդա զի՛նէն զաղիւր՝ ցաւց զեւ զազան,

— Իդա դրանիս դարձիր քեզի համար՝
 Թ. Ան. Երևան, Երանդ շուն վաղան,

Իհարկումս որ մեկին կախում է՝ քանի շան խառան,

— Մըղրախդ թո՛վզենս վախճող Գրիգորի
Թե՛ն ինչ Լուսինն՝ քանից պատուհան,

Բերանդ է բաց՝ բանդ պատահում,

Ճանճեր վերան կապած քարվան:

(«Սասունցի» Գազիթ, 6, 1939, 244):

[illegible]

282. «Սպանումն Բեսոսի և Չառիվարդանայ» վերաբերությունը վեպի հնագույն խորագրերից է: Խոսելով տպագրի այս և համանուն խորագրերի նախակազմակերպիչական ծագման մասին, Տաշյանը խոստովանում է, որ ձեռագրերի պակասը կաշկանդել է իրեն այս հայեցակետով բնագրային խորագրա համեմատություններ կատարելու և որոշելու նրանց հնության մասին: «Այս հարցման պատասխան տալու շափ նիւթ չունինք առջևինս, ...ուստի և այս խնդիրը կը մնայ առկա» (Տաշյան, 100): Ձեռագրերի բնությունը թույլ է տալիս ենթադրություն անել նրա հունական ծագման մասին: Վերջինիս օգտին է խոսում խորագրի առկայությունը նախակազմակերպիչական տեքստերում (F, Լենինգրադի Արևելագիտության ինստիտուտի A-76, վենետիկի Միխիթարյան մատենադարանի N 1350 և այլն), և, մանավանդ, հնագույն A ձեռագրում, որի համանուն արժեքավոր փաստերը հիմնականում ուղղակի մատուցում են նախաբանագրի համապատասխան իրողությունները: Բնականորեն հարց է ծառայում, արդյո՞ք հայկական վերսխան այս կետում և՛ չի կարող երկի հնագույն այլ թարգմանությունների համեմատական բնությունը սրբագրումներ մտցնել սկզբնաղբյուրի մեջ հասած մեթոդով տեքստերում, վերականգնելով նրանց կորսված մասերը: Պարզվում է նաև, որ հայերենում խորագիրը նախապես այլ տեղադրում է ունեցել՝ վերաբերելով բնագրի «Մ» հատվածին, իսկ խորագրի նախակազմակերպիչական ցանկերում՝ նաև այլ ձևակերպում: «Սատակումն սպանողացն Դարեհին»: Ուշագրավ է, որ Կեղանցին տեղաշարժել է խորագիրը, այն բերելով և՛ ՄԲ գլուխ, որին էլ, իրոք, համապատասխանում էր շարադրանքի բովանդակությունը: Կեղանցու՝ իրեն խմբագրի, կատարած այս անհրաժեշտ տեղաշարժը ընդունվել և նույնությամբ կրկնվել է գրիգորիսյան և դարբանյան օրի. ա. է. երում: Ի դեպ, փաստերի համարեալումը նորանոր միավորներով է, գրանով իսկ, նրա խմբագրական-սրբագրական աշխատանքների սահմանների կոնկրետ ուղիղտվածումն այսօր թույլ է տալիս սոսկական ենթադրություններից բարձրանալով՝ բոլոր էության արժեքավորել բանաստեղծի ցարդ ամենարդյունավետ մեկնաբանությունների արժանացած «սրբագրելու ի հնոց գրոց», «չարմարումն սուկալ րանիցս հաւատով աշխատեցայ» և այլ հիշատակարանային դարձվածները և, առհասարակ, արմատապես վերանայել Կեղանցուն իրեն Պատմության աղավաղող և շարափոխող ներկայացնող հնամյա կարծիքները:

283. «Մարք, որ և Բուդ» — Ընդգծվածը նախնական խմբագրությանը հատուկ բացատրություն-հավելում է:

284. Կալիսթենեսյան տարբերակն այստեղ հեռանում է աշակի ալմանդոսից, բոլորի, Բեսոսին կապում են երկու բարձր ծառերի միացնող կառույցներին և բաց թողնում (ΠΛΥΤΑΡΧ, XLIII): Բոլոր ուրիշների, նա բառատվում է (Ռեզնիկով, 103), կախազան է բարձրացվում (Алекс, 104) ևն:

285. «Ճորտն, որ պարոնին նենգել» և հաջորդ՝ «Այս են սպանողին Դարեհին» սկզբածրով կապաները Պատմության հետ ֆրիկյան առնչությունների յուրահատուկ գրեթե բացակայությունից են՝ ստեղծված բանաստեղծի «Վասն Արդուն դանին և Բուդային» բանքի հետևությունը: Հմմտ մասնավորապես ֆրիկյան հետևյալ շառառուղը.

— Յորժամ ձրզկ սատում լալից,
Ըզգործակից սատանային,
Հանց խայտառակ հրապարակէ,
Զինչ որ արար հետ Բուդային:

(Նրիկ, Տաղեր, Ե. 1982, 74):

286. Չառարիայի խմբագրած կաֆաներից է, ստեղծված նախնական թերի տողաբանակով (6 և 4 տողանոց) երկու կաֆաների յուրատեսակ համագրումով: Հատկանշական է կաֆաների առաջնական ինքնուրույնացման առումով. սկզբնապես սոսկ որոշակի նկարների բացատրություն ծառայող բանաստեղծությունները (տե՛ս բնորոշ սկզբնատողերը՝ «Այս է շիրիմն Դարեհին», «Այս են սպանողըն Դարեհին») դարձել են համեմատաբար անկախ և կանոնավոր տողաբանակով կաֆա:

287. «զԱռուղիղայ» — վենետիկյան հրատարակիչները, մերժելով անվան իրենց հայտնի ձեռագրական բոլոր տարբերակները՝ իբրև նախօրինակի հեռավոր և աղավաղ տարբերակներ, ստիպյալ օգտագործել են հունարեն անվանաձև՝ «զԱռուղիղալ» (‘Αδυσίτης Μ-80). Ըմմա A-ի «զԱռուղիղալ»:

288. Աղեքսանդրի նամակին ձեռագրում նախորդում է հետևյալ հատվածը. «Արդ, դուք մի՛ տրտմիցիք և յարտասուաց դաշարեցէ՛ք, քանզի և ես զբեզ անդրէն հաստատեցից ի ձեր տեղիսն թագաւորեցոց և կամեսէր: Բայց արգեան ժամանակիս լերո՛ւք ի տեղւոցդ, յորում էրդ, մինչ դաստի իրս կարգեալ յարիւնցից. բայց ես բաջ գիտեմ, եթէ և դուք ինն կալէիք երկրպագութիւն կրել սմա իբր Աղեքսանդրի կեոջ կամիմ: Ո՛ղջ լերուք: «Եւ նորա դարձեալ գրեցին թուղթ Աղեքսանդրի, և յետ ամենայն որպիսութեան ելեալ դնաց անտի: Եւ իբրև այս ամենայն եղև, գրեաց թուղթ Աղեքսանդրոս առ մայրն իբր Ունիպիադայ»: Ապա զալիս են ամենայն եղև, գրեաց թուղթ Աղեքսանդրոս առ մայրն իբր Ունիպիադայ»: Ապա զալիս են «Յաւածարամիտ արքայս վեհից» և «Զինչ թուղթն հասաւ առ մայրն» սկզբածրով կաֆաները և էջը եզրափակող մի փոքրիկ արձակ կտոր, որ Չառարիան ուղղահայաց գծերով ջնջել է: Այս հատվածն ամբողջությամբ մենք ճիշտ համարեցինք բաց թողնել և բնագիրը շարունակել հաջորդ՝ 163 էջից, քանի որ ինքը՝ Չառարիան, վարվել է նույն կերպ, այս էջից սկսած շարադրելով նրա բովանդակությունն ավելի հաջող տարբերակով: Վերջինս՝ «Թագաւոր Աղեքսանդրոս... Իսկ նորա իբրև տեսն զմեզ, ի փախուստ դարձան՝ կարծեալք, եթէ բազում է»՝ ճիշտ երկու թերթ (էջ 163, 164, հաջորդ երկու էջը համարակալում չունի էջի վերին մասում), լրացված է հետագայում, Չառարիայի ձեռքով, այժմ բավական քայքայված ներդիր թղթերի վրա, որոնցից առաջինի ստորին կեսը չկա: Շնորհիվ հմտորեն արված լրացման, թղթն ներդիրին հաջորդող բուն ձեռագրի մագաղաթից էջ 165-ը բնականոն շարունակում է պատումը՝ ճիշտ ընդհատված տեղից՝ առանց կցման հետքերի: Պարզվում է, որ այստեղ դործ ունենք առավել ստուգության հետամուտ Չառարիայի կատարած կրկնակի խմբագրության հետ. իր ավարտում, բոլոր էության արդեն բնական բնագիր ներկայացնող օրինակը նա վերստին համեմատում է մեկ կամ մի քանի այլ զրադրերի հետ և լրացուցիչ սրբագրումներ կատարում պատրաստի ձեռագրում: Վստահ կարող ենք ասել, որ քննվող հատվածում Չառարիան, բնապատրաստի ձեռագրում: Վստահ կարող ենք ասել, որ քննվող հատվածում Չառարիան, բնական է, նախ ճշտորեն հետևել է նախօրինակներին՝ գրիգորիսյան CD-ին, ընդօրինակելով նույն ծանոթագրության սկզբում մեջբերված հատվածը, ավելի ուշ փոխարինելով այն ներդիր թղթերի վրա հնագույն՝ կեղանցիական օրինակից բաղված նույնի լրակատար ու ընդհատող տարբերակով (Ըմմա վերին մեջբերումը և «Թագաւոր Աղեքսանդրոս» սկզբածրով դարձակ տարբերակով (Ըմմա վերին մեջբերումը)՝ ժամանակի բնթացքում թղթի հատվածը): Լրացումը, ցավոք, ենթարկվել է փորձությունների՝ ժամանակի բնթացքում թղթի քայքայման հետևանքով տեքստի մասնակի կորստի և ընդօրինակության բնթացքում թղթի մացարար նախորդ հատվածների անհարկի կրկնությունների պատճառով, որոնք կմասնանջրվեն համապատասխան ծանոթագրություններում: Խնդրո առարկա հատվածը, բարբարապատար, նույն խմբագրության ամբողջությամբ կա B-ում, որից և կատարում ենք անհրաժեշտ լրացումներն ու սրբագրումները:

289. «առ մայրն Դարեհին և առ կիցն ... Ստատիրայ և Հողղոցնայ» — Անունների հերթագայությունն այստեղ շրջված է, որը և՛ ճիշտ է, և՛ ճիշտ չէ: Ճիշտ է թարգմանական

առումով. Թարգմանիչը հշտությունը հայերենի է վերածել այն, ինչ կարգացել է հունարեն տեքստում (տե՛ս M, 80): Եիշտ չէ տրամաբանորեն, բանի որ հակասում է հունարենի և հայերենի մնացյալ շարադրանքին, ուր քանիցս կարգում ենք, որ Դարևհի մայրն է Հոռոգ-գոնեն, կինը՝ Ստատիրան: Սխալը հնարավոր էր հեշտությունը ուղղել ըստ մեր AF-ի, որոն-ցում իմաստային նման երկվություն չկա. անվարանելի է, մանավանդ Ա-ն. «Հոռոգոնեայ մայր Դարևհի և Ստատիրայ կնոջ նորա» (61ա), սակայն ձևոնպահ մնացինք միջամտիս լի-նելուց՝ նախարանագրի և Թարգմանության վերը նշված նախնական կապը չաղարտելու համար:

290. Ըստ կալիսթենեսյան մեկնարանության, Աղեքսանդրի ամուսնությունը Հոռոսիանեի հետ (մթա 327 թ.) կատարվել էր համաձայն վերջինիս հոր՝ Գարեհի կամքի և հետապնդում էր, ըստ էության, զուտ քաղաքական նպատակներ։ Հայ խմբագիրներին ու կաֆաների հեղինակներին, ինչպես երևում է, զոհացրել է նման բացատրությունը, քանի որ այդ կետում վերջիններիս կողմից կատարված ոչ մի լրացումով կամ անհատական վերաբերմունքով չի խախտված հեղինակային գիրքորոշումը։ Նկատենք, որ Վեպի միջնադարյան այլալեզու որոշ մշակումներում անկասաբար այստեղ զարգացվում է նոր թեմա՝ Աղեքսանդրի և Հոռոսիանեի սիրո մոտիվը, որն ըստ Յա. Լուրյեի, հանդիսանում է նաև «սերբական Ալեքսանդրիային բնորոշ ինքնատիպ թեմաներից (Алекс, 147)։ Հայկական վերսիան բնագրի այդ, այսպես կոչված, «բացը» լրացրել է հետագա՝ Աղեքսանդրի հիվանդությանը և մահվանը նվիրված գրվազներում, Աղթամարցու և Գնունեցու սիրային լավագույն կաֆաներով, որոնք իրենց բուռն հուզականությամբ, հոգեբանական դիպուկ շեշտադրումներով և արվեստով կաֆաների և, առհասարակ, հայ միջնադարյան քնարերգության լավագույն նմուշներից են։

291. «Քայց բարիո՛ր բուցաւ ինձ [առախէ] այդուկն] զգամնչիւ մարմինն նորա [առ
 Բեզ]...» դարձվածք E-ում բացահայտորեն ազնաւորված է բառերի կորստի պատճառով: Պա-
 կասը գալիս է զեռես B-ից (Հուշելով մի րնդ-անուր պակասավոր նախահիմք), որից էլ,
 չնկատվելով Հրատարակիչների կողմից, նույնութեամբ անցել տպագրի (119): CD-ն հաս-
 վածը չունեն, ուստի թերին լրացրինք F-ից (136ա), համեմատութեամբ A-ի (61ա):

292. Բնագրի հանելուկային կտորներից մեկն է, որի երկու կից հատվածները խմատալին առումով կրկնում են իրար: Հմմտ 1. «Արգ զբեցար պարսից մնացելումն... լամուսնութիւն իւր ածէ» և 2. «Գրեցար և պարսից աղինդ ... լամուսին իւր առնու»: Երկուով տպագրից, Տաշյանն այստեղ կրկին խմբագրություն հետքեր է նշմարում, բերված հատվածներից յուրաքանչյուրը կապելով հունարեն տարրեր բնագրերի հետ (Տաշյան, 213—214): Ավելացնենք, որ նախնական և Միջանկյալ խմբագրությունները հակառակ փաստեր չեն ներկայացնում, այն վերապահությամբ միայն, որ Ա-ում (62ա) հատվածների նմանությունը ավելի պակաս է, քան EF-ում:

293. [...]—Բնագիրն այստեղ խառնվում է Հաջորդում է Լերս սլունակ սխալ ընդմիջարկություն՝ նախընթաց ՃՂԹ հատվածի լրիվ կրկնությունը, որը, քնականաբար, բաց ենթողնում, նախադասությունը շարունակելով դրան հաջորդող պատումի քնական ընթացքով: Շփոթությունը ժամանակին չի նկատվել, թերևս, այն պատճառով, որ Զարարիան լրացումը (տե՛ս նախորդ ծանոթ.): Ըստ երևույթին, կատարել է ոչ անմիջապես՝ հրկյանց ձևագրի գրչությանը, երբ հիշողության մեջ դեռ թարմ էր նախորդ հատվածների բովանդակությունը, այլ հետո, երբ շարադրանքի հերժադաշտության խախտումը չնկատվում հնարավորությունը, իրոք, ավելի մեծ էր:

294. «Գիտասցեն» — Տպագրում է նոստրերի գերակշիռ մասի հետևությունները կրկնված է «Գիտասցեն» գրչական սխալը, որ սրբագրելի է F-ում պահպանված հիշտ բայաձևով է

աստղիզում է Ա-ի համապատասխան նախադասությունը, որ «դիտասցեն» փոխարինված է «ընդունիցին»-ով:

[illegible]

անուն: «Կարանոն» սույն եզակի վկայությամբ, իրեն «նորագյուտ բառ» գրավել է և Հր. Աճառ-
յանի ուշադրությունը, որի առաջարկած ստուգաբանությունը՝ «մակեղոնական կանացի մի
զգեստ» (ՇԱԲ, II, 6, 1973, 545), չի փաստարկվում, մասնավորապես, հունարեն բնագրի
վկայներով և հայագիտությանը հայտնի նույնանշան այլ տեղեկություններով, այլ կոն-
տեքստի ընդհանրականում արհեստականորեն հարմարեցված բացատրություն է:

296. «ՆՍԻՄԱՅԱՅ և ԴԻԿԵԱՅ» — Հուլյն առասպելաբանության մեջ՝ Վրեծիմըրության և արգարության դիցուհիներ (Νῆμεσις, Δίκη, տե՛ս M, 81, սողատակ 33): Երկու անուններն էլ տղամարդու անուններ են՝ «ՆՍԻՄԱՅԱՅ Երզնկայ» (Տպ., 122): Ժխտոր տե՛ս Միջանկյալ նւթ. (V, 139ա):

297. Թագավական այս հնարանի նկարագրությունը կրկնություն է բնագրի ձՃԳ հատվածի (տե՛ս N 244 ծանոթ.): Նախորդ հատվածների հետ այս և նման բովանդակային ընդհանրությունների հիմք են սովել Ա. Առաֆիելիին առհասարակ այս նամակը համարելու բնագրա-
 չին հետազոտավելում /А. Ausfeld, der Griechischen Alexanderroman, Leipzig, 1907, 23 /:
 նման հավելումների օտարումով էլ զիտնականը փորձում էր վերականգնել նախաբնագրի
 սկզբնական վիճակը:

298. «Եւ քաղաք շինեցի՝ Այծս անուանեալ» — Բնագրում քաղաքի անունն է Այշ (= Այծեր, М, 82), որ թարգմանիչը հարմար է գտել հա այցնէ: Հետաքրքիր է Ա-ի հավե-
 (= Այծեր, М, 82), որ թարգմանիչը հարմար է գտել հա այցնէ: Հետաքրքիր է Ա-ի հավե-

299. «Եւ յիսի զօգն շինեցի քաղաք Աղեւսանդրիա զԿատտիւս»: Խոսքն Աղեւսանդրի կա-
ռուցած քաղաքի մէկին՝ Միջերկրական ծովի՝ Կիլիկիայի եւ Սիրիայի միջև
ընկած Խոսի ծովածոցում հիմնված Աղեւսանդրիայի մասին է, որը միայն V դարի հռոմեացի

Հնդինակ Ստեփանոս Բյուզանդացին անվանում էր «Եթերորդ» Կիրիկյան Արևմտադրիա: Նախադասության համարժեքը հունարենում հետևյալն է. «Իսոսի ծոցում քաղաք կառուցեցին» Աղեքսանդրիան Իսոսի վրա (εν τῷ Ἰσσηνῶ Κέλπῳ "ἐκτιστο πόλις Ἀλεξανδρεῖται· τῇ κατὰ Ἰσσην, M-82): Այսպեսզ ասկա կրկնությունից «Իսոսի» ծոցում, «Իսոսի վրա» խոսափելու համար թարգմանիչը նույնությունամբ հայերեն տեքստ է փոխանցել κατὰ Ἰσσην-ը, որը հետագա գրչագրերում աղավաղվել է՝ E զկատտիոս, F զկատտիոնս ևն: Տպագրում սրբագրված է բառ՝ հունարենի՝ զկատտիոն (123): Երկրորդ անգամ, ճիշտ ձևով անունը հանդիպում է նախափբքին՝ ՄՁն գլխում՝ Աղեքսանդրի հիմնած քաղաքների ցանկում (E-257, Տպ., 186):

300. «Անամնեսիտոն» — Մյուլլերի հրատարակությունը չունի բառը, չունեն և հայերեն AF-ը: Բանասիրության մեջ դիտվել է իրրև նորացյալ բառ՝ սույն եզակի կիրառությամբ: Արվել են մեկից ավելի՝ զրեթե միշտ լեական, բացատրությունների փորձեր: Գասելով այն վեպում տեղ գտած «նոր հունարեն բառի» շարքը, Տաշյանը ձևնապահ է մնում որևէ մեկ-նաբանությունից, բավարարվելով «խնդրական է սա» հայտարարությամբ (Տաշյան, 207): Ն. Ակինյանն առաջարկում է «աղարողոն» ընթերցվածք՝ իրրև «բղամիդ» բառի բացատրություն, «վերարկու, թիկնոց» իմաստով (Հանդէս ամսօրեայ, 1930, 488), բնագիր ներմուծված Կեչառեցու կողմից և հետագայում աղավաղված: Հիշենք նաև բառն «ամենուստ» կարգալու առաջարկությունը (Անդ): Աճառյանը, ելնելով սույն կոտերստից, բառը բացատրում է իրրև «ընթիր արքայական ծիրանի», որը, թեպետ մնացյալներից ավելի ճշմարտապատում, սակայն ստուգման համար լրացուցիչ կովաններ չունենալու պատճառով, զարծյալ վերջնական համարել չի կարելի: Գիտնականի համար այս դեպքում հունարեն փոխառության հանգամանքն անառարկելի է, թեպետ տեղնուտեղն ավելացնում է. «բայց նման մի ձև չեմ գտնում Bai-իլի բառարանում (Հ. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, I, 1971, 179):

301. «ԳՄԱՂԿԱՅ ԲԱԳԱՌՈՐՈՒՄԻՆ» — Նկատի ունի եզրիպտոսը, որի պարսիկ սատրապն էր Մազակը: Զկարողանալով դիմադրել մակեդոնական զորքի առաջխաղաղմանը, Մազակը Աղեքսանդրին հանձնեց եզրիպտոսը:

302. Յանտաստիկ նկարագրությունները, որ վնասի կառուցվածքի անհրաժեշտ տարրերից են, թեպետ առավել առատություն՝ հեղեղում են հատկապես հեղեղական արշավանքին նվիրված էջերը, հուշարձանի ինքնահատուկ բնույթի թելադրանքով առկա են նաև երկի ողջ հյուսվածքում: Երեւակայական դադանների, թռչունների, բույսերի ու մարդկանց դարձանահարձարկածների նկարագրությունները, վարպետորեն ներհյուսված պատմական հավաստի տեղեկություններին, վիպաարկածային աշխույժ ու գրավիչ մթնոլորտ են հաղորդում նրան: Մըտացածին սյուժեների ու պատկերների հիմնական ակունքը ժամանակին լայն տարածում գտած բանավոր ավանդություններն էին Աղեքսանդրի մասին, մասնավորապես, արեւելյան հեքիաթներն ու առասպելները: Հայտնի է նաև, որ Աղեքսանդրի հատկապես արեւելյան արշավանքները բորբոքել էին նաև հույների հետաքրքրությունը զնալի զերենականն ու անհայտը: Աղեքսանդրի մասին գրող անտիկ հեղինակներից շատերը (Դիոդորոս Սիկիլիացի, Կուրցիոս Ռուփոս ևն) տարբեր մեկնաբանություններով անգրադարձել են նրա հերոսական կերպարին մշտապես ուղեկցող նման մոտիվներին: Հետաքրքիր է, որ այս կարգի նկարագրությունները, լինելով ճոխ ու բազմազան, ժամանակի ընթացքում շարունակաբար լրացվել ու հարստացվել են այնքան, որ լիակատար նույնություն գտնելը դժվար է նույնիսկ հուշարձանի հունարեն տարբեր խմբագրություններում: Պարզված է, օրինակ, որ հրաշքների նկարագրություններով առավել հարուստ են Պատմության հունարեն հետազա CL խմբագրությունները, որոնք, բնականաբար, պարունակում են նախաբնագրում և, բնականորեն, նաև հայ-

[illegible]

303. «ճանապարհորդ, որ կռիւի կանաքներով (Ա կանաքներով), որ ունէր պտուղս նման խնձորոջ» — Հունարեն և լատիներեն մեղ հայտի տեքստերում բառն աղափարված է ('Αχι-
 ρανδρον). M-86, հմմտ Տաշյան, 207): Հայերեն թարգմանությունը պահպանել է հունարեն
 բառը՝ χιτριν (= բույս, եղևին): Ուշագրավ է, որ ՀԱԲ-ը որպէս սույն «նորագոյտ» բառի
 միակ վկայություն մատնանշում է ծանոթագրվող դարձվածք: Այդու և բառի ածառյանական
 ստուգաբանությունը՝ «Պարսկաստանի հատուկ մի ծառ, որ խնձորի նման պտուղ ունի», անկաս-
 կած բխում է վեպի սույն կոնտեքստից:

304. «Ի Սպենտրիադա» (A ի Սկոպյազա) — անհայտ բառ. Յաջորդող արտահայտությունները հանազան շփոթություն է նկատում, ենթադրելով, որ հայերենում բնագրի *εις της πατρίδα-ς*

(=ի հայրենիս, տե՛ս M-86, տողատակ) դարձել է հատուկ անուն՝ Իսպետրիազա (բանասերը «ի» նախդիրը միացնում է՝ անվանը (Հ. Ս.), կամ առաջարկում է հայերենով սրբադրել նախաբնագիրը (Տաշյան, 196)։ Փաստերի ներկա միհանգով երկու վարկածներն էլ լրացուցիչ հիմնավորումների կարիք ունեն։ Գրտեւի են, այս առումով, ԱԲ-ի համապատասխան հատվածները. «Հրամայեցի զմեռեալսն մեռոց զարաց ի Սպոյդազա տանել և անդ թաղել» (Ա, 64բ), «Հրամայեցի զղիս մեռոց անկեալ զարացն ի Սպետրիազայ տանել» (Բ, 143բ), որոնք Ե-ի համեմատ ավելի հստակ լինելով, խոսում են, թերևս, Տաշյանի առաջին ենթադրության օգտին։

305. «մերամեծ գլուխ, որ առ մեկ կողին դանդաղվեալ» — Հունարենում՝ ὁ ἀντιπάλαιος, հայերենը, ինչպես նկատում է Տաշչյանը, պահպանել է անգամ նախաբանագրի բառի հոգնակիակերտ ռէ մասնիկը: Բառի աճառյանական ոտուգարանությունը՝ «մի տեսակ մեծ շուն», անշուշտ, բխում է ծանոթագրվող դարձվածից, իբրև լեզվաբանին հայտնի մատենագրական միակ վկայությունից, որին նա ծանոթ էր հուշարձանի վեներտիկյան հրատարակությունից: Այլ օրինակներ հայտնի չեն (նշբ-ում բառը չի արտացոլված): Իսկ «տուն-մակեղանական» փոխառության մասին Աճառյանի ենթադրությունը, ինչպես տեսնում ենք այժմ, լիովին հաստատվում է հունարեն բնագրում բառի առկայությամբ:

306. «Եւ հրամայեցի շուրջ զբանական խորոյց արկանէլ յանտանն), յիշելով զհմակեր մարդիկըն»։ Նախադասութիւնը Հետագա խմբագրութեան օրինակներում և զբանց հետեւութեամբ՝ նաև տպագրում, պակասավոր է, որ մենք լրացրինք Միջանկյալ խմբագրութիւնից, կոր փակագծերի մեջ։ Պակասը (փոխանցված զըշական բացթողում) միմզնէլ է սույն շարագրանքի իմաստը։ Ի դեպ, լրացումը հավաստում է և հնագույն ձևագրումը, որի համապատասխան նախադասութիւնն ավելի ստույգ է. «Եւ հրամայեցի հուր վառել, յիշելով զան հմակեր մարդկանն» (A, 65ա)։ Իսկ F-ը, չբավարարվելով «հմակեր» որակումով, տալիս է հոմանիշների մի լրացուցիչ ցանկ, որով կասկած չի թողնում, թէ ինչի մասին է խոսքը. «յիշելով զհմակեր և զմարդակեր, զազանարար և զվայրենամիտ մարդիկն» (F, 144ա)։ Ի հաստատումն ասվածի, բոլոր ձևագրերում հաջորդում է այդ վայրի մարդկանց և նրանց զազանարար վարքի նկարագրութիւնը, մասնավորապէս՝ «ստեալ զկինն... ուրոյն իսկ ուտէր (E, 169), «սկսաւ որպէս զազան ուտել զկինն» (A, 65ա) ևն։ Այսպիսով, «հմակեր» բառը, երբեք նույնութեամբ վկայված Վեպի դեռևս հնագույն ձևագրում և ապա անփոփոխ՝ նաև Միջանկյալ և Հետագա խմբագրութեան օրինակներում, որեւէ կասկածի տեղիք չի տալիս։ Տաշանը, հիմք ընդունելով սոսկ տպագրի թերի նախադասութիւնը, առաջարկում է մի ոչ համողիչ սրբագրում՝ «հօտակեր» վիս «հմակերի»։ Նկատենք, որ նման սրբագրման հիմք, ինչպես տեսանք, չեն տալիս ո՛չ հայերէն ձևագրերը, և ո՛չ, մասնավանդ, բուն տեքստը, որտեղ հոտակերութեան մասին առհասարակ որեւէ ակնարկ չկա։ Ինչ վերաբերում է այս առիթով հունարեն ձևագրերից մեկում Տաշանի ուշադրութիւնը զբաղած և հիշյալ սրբագրութիւնը հուշած քաղերգիչ թարգմանաբար բառին (նշանակում է. 1 խնձորակեր, ծառապտուղներ ուտող, 2. այծակեր, ոչ-խարակեր), ապա ասենք, որ դա տվյալ դեպքում նկատի չունի «հմակեր» (ըստ Տաշանի՝ «հօտակեր») մարդկանց, այլ իր առաջին՝ «խնձորակեր» իմաստային կիրառութեամբ, ակնարկում է Աղեքսանդրի տեսած այլ, նախորդ տողերում արդեն հիշատակված, անտառարձակ, «տրևակածոյ» մարդկանց, որոնք, ինչպես կարգում ենք նույն տեղում, իբրև սնունդ ունենին ևսով «պատուղս ծառոցն», ավելի ստույգ՝ «պատուղս նման խնձորոյ»։ Նույնքան որոշակի է և հնագույն ձևագիրը, ասելով. «ուտէար զծառոցն պտուղն, զոր նորա ուտէին» (A, 64ա)։

307. «հայեր» — Ձեռագրերի մեծ մասում՝ հաջորդ վիս հայեր, որ գրչական հետագա 24օրթույթուն է: Թարգմանական հիշտ նախաձեռն վերականգնեց Տաշյանը, որին և հետևում

ենք, ունենալով նորահայտ հարակից փաստեր, որ յուրովի հաստատում են ուղղումը: Բնութիւն է հետևողական ծանոթագրվող բառի՝ Միջանկյալ խմբագրութեան առաջադրած «նայել» հոմանիշ-տարբերակը, որը անվարանելի է դարձնում սրբագրումը (տե՛ս F, 144բ):

308. «Ու արտաքին ունեւն իբրև գպարտիկը ստաբիլիէ»: «Ստաբիլիէն» թարգմանութեան հունարանութիւններէց է, պահպակաւ staxsa ձևից սերող staxtaxի կամ staxtaxի (=կաթիլթղչ) բառը: ՆՃԲ-ն «ստաբիլիէն» նույնացնում է «ստաշին»-ին, որ նշանակում է՝ զմուտսի ծառի խունկ կամ խնժ: Բառարաններում բառը վկայակոչված է սույն եզակի կի-բառութեամբ: Ահառչանք «ստաբիլիէն», ի տարբերութիւն «ստաշին»-ի, համարում է զիտա-կան հաղապշտ ձև և ժողովրդի մեջ անորոժածական: Լեզվաբանը ուշադրութիւն է հրա-վիրում «իբրև գպարտիկ ստաբիլիէ» կապակցութեան վրա՝ «բառի իրանական ծագման հա-մար» (ՀԱԲ, IV, և, 1972, 270): Զարգացած ուշադրով է Տաշյանի մի զիտութիւնն այս կապակցութեամբ, իբրև զիտիկ օրինակ այն բանի, թէ ինչպէս հայկական թարգմանութիւնը կարող է հաճախ սղնկ ձիւտ կարգալու հունարեն նախաբնադրի աղավաղումները: Գիտնա, կանք քննարկի «staxtax staxtax» (=ինչպէս թղնկուց կաթած, M-88) անիմատ դարձ-վածք, վերանայելով բոս հայերենի, ներկայացնում է նոր բառանշտումներ, թելադրելով կարգալ «staxtax staxtax» (=իբրև պարտկական ստաբոլ (ստաբիլիէ)՝ իբրև իրա-կան նախաձև, որ անիմոփոս հարադատութեամբ պահպանել է հայերեն հնագույն թարգմանու-թիւնը (Տաշյան, 207):

309. «Խեղդեալի, որ Լ. Խիշիփար» — Ընդգծածը նախնական լամբոգրոմի վրանը հատուկ լրացում — բացարձակ թյուն է:

[illegible]

(Կ. Գալեմբերյան, Մովսես Խորենացիի անունով հասած գործերու հեղինակը, Տաճար, 1912, 285): Հարկ է նկատել, սակայն, որ և՛ Տաշյանի, և՛ Գալեմբերյանի դատողություններն այս կապակցությամբ կարող են լրացուցիչ հիմնավորման: Միանգամայն բնական է, որ «առ մեզս լինին» դարձվածք լուկ հայտարարությամբ Խորենացուն՝ իբրև թարգմանի, վերադրելը, փաստերի առկա վիճակում առնվազն համոզիչ չէ: Բնական է, որ իրականում նման հավելումը կարող էր լինել պարզապես դրշական միջամտություն, որի նմանը Վեպի բնագործի կոմիտեններում կարելի է հանդիպել բազմիցս: Հրապարակի վրա եղած մեծաքանակ ձևու գրերի ուսումնասիրությունը այժմ պարզ է դարձնում, որ դրշական այդ հավելումը հատուկ է Վեպի գրչադրերի սոսկ մի խմբին, չթափանցելով ավելի վաղ՝ Նախնական և Միջանկյալ խմբագրությունների ոլորտը (տե՛ս AF-ը), որ քննության շնն ենթարկել իրենց եզրահանգումները սոսկ տպագրի վրա կառուցած Տաշյանն ու Գալեմբերյանը: Ավելի պակաս համոզիչ է հավելումը Սյունիքի հետ կապելը: Պատմության ընթերցողը «առ մեզս» դարձվածք կարող է ընկալել միակ տրամաբանական ձևով՝ «Հայոց աշխարհ» իմաստով, որը միանգամայն բնական է: Համապատասխան կոնտրեստը այլ տարբերակ չի հուշում: Այդ է, թերևս, պատճառը, որ Տաշյանը մեկ այլ տեղ կրկին անդադրաբանելով խնդրո առարկա դարձվածին, այն ընկալում է հենց այդպես՝ իբրև մի ակնարկ «գրերի անկոյն ի Հայս գտնուելուն» (Տաշյան, 187):

311. «Երջանկաց վայրն» (A, 67ա՝ դերանելաց երկիրն) — նկատի ունի հնդկ իմաստունների՝ բրահմանների երկիրը: Պատմության այս և նախորդ հատվածներում առկա հրաշքների նկարագրությունների հեռավոր արձագանքը պետք է համարել XVII դարի սկզբին ապրած «տէր եղիշէի Սարբանկացույ, հայ հնախօսի» խաչերեն թարգմանված ձանապարհորդական նոթերը: Հեղինակը Հրո երկրում՝ իբր տեսել է հրաշքներ, հար և նման Առեքսանդրի շուրջ, որ սնվում էին սոսկ ցողով, արեի տակ եփված ձկնով ու կաշվաներից խորովված ցորենով: Հետ հեղինակի հավաստման, նա այդ երկրում տեսել է հունարեն սեպագիր մի տախտակ՝ ի հիշատակ երկիրը Աղեքսանդրի կողմից նվաճելու պատմության և Աղեքսանդրի արձանագրությամբ մի քանի ոսկեղեն արձաններ, որոնց տեղացիները «յարգանք կուտային» («ձանապարհորդություն Տէր եղիշէի Սարբանկացույ, հայ հնախօսի, «Բաղմավէլ», 1882, 212—217):

Մանրագրովող հատվածի հարուցած ինքնակա հետաքրքրությունը և բանավոր գոյատևումը եղել են հուշարձանի այլաբերու մշակումներում ու վերախմբում սյունետային նոր մանրամասներով, կերպարներով ու ոճական նրբերանգներով նրա հարստացման հիմնական աղբյուրը և ամենաբազմազան աղբյուրների պատճառը: Ուշագրավ է, որ սերբական Աղեքսանդրիայում «երջանկաց վայրի» կամ «երանելաց երկրի» (բնագրում՝ макаринские острова) քնակիչներից էին նաև Հերակլեսն ու Շամիրամը: Անտիկ ավանդույթին անհարիր նման համատեղումը Մ. Բոտովինիկին ու Յ. Լուրյեն բացատրում են նրանով, որ սերբական Աղեքսանդրիայի հեղինակի տրամադրության տակ եղել է Հոմերոսի ժամանակներում շրջանառու մի պատկերացման վրա կառուցված հայտնի առասպելի այն տարրերակը, ըստ որի, մահվանից հետո հերոսները ընկնում են «երանելների կղզիները»: Ա. Վանդուլսկին ենթադրում էր նաև, որ այս կետում սերբական Աղեքսանդրիան և ռուս մատենագրության մեջ XIV դարից հալանի «Ներք միայնակեցի ուղեորությունը սուրբ Մակարիա» վարքադրական երկը օգտվել են երանելիների երկիրը պատկերող ուղեգրական բնույթի մի ընդհանուր սկզբնաղբյուրից (Алекс, 243):

312. «Կալիսթենեսի իմ բարեկամն» — Կալիսթենեսի անձնավորությունը և նրա անվան հետ կապված մանրամասները մշտապես եղել են միջազգային աղեքսանդրագիտության, և մանավանդ, Պատմության հետադոտողների հետաքրքրությունների տեսադաշտում հատկապես նրա՝ ստեղծագործության ենթադրյալ հեղինակի, կապակցությամբ: Հայտնի է, որ Աղեքսանդրի շրջախմբը դարգարում էր ժամանակի նշանավոր դեմքերի մի ընտրանի՝ հույն փիլիսոփաներ, բնագետներ, աշխարհագրագետներ, պատմագիրներ, ճարտարապետներ: Արիստոտելի երաշխավորությամբ այդ խմբում էր և հույն պատմիչ, Աղեքսանդրի պալատական տարեգիր, նրա արեւելյան արշավանքի մասնակից Կալիսթենեսը, որն անտիկ աղբյուրներում հիշվում է իբրև արքայի մեծավոր բարեկամ: Վերջինիս անձնավորության, քաղաքական հայացքների ու կենսագրության հարցերը տարբեր մեկնաբանություններ են ստացել: Արդի պատմագիտության տվյալներով Ողյունթացի Գեմեթիմոսի որդի և մոր կողմից Արիստոտելի դարմիկ Կալիսթենեսը ծնվել է մոտ մթա 370 թ. (ըստ Մյուլլերի, 368—365 թթ.), շուրջ երեք տարի Միեդա քաղաքում եղել է Արիստոտելի դիտական օգնականը, շարագրելով միաժամանակ իր «Հելլենիկա» պատմագիտական երկը, որից մեզ հասել են հատվածներ: Ա. Շոֆմանը Կալիսթենեսի մասնակցությունը Աղեքսանդրի արեւելյան արշավանքին վավերացնում է նրանից մնացած մի երկի հատուկությունով, որոնք գնահատվում են իբրև ակնատեսի վկայություններ (A. C. Шофман, Каллисфен, «Вопросы истории», 1974, № 6, 216): Արեւելյան արշավանքի ընթացքում Կալիսթենեսը գրում է «Գործը Աղեքսանդրի» ստեղծագործությունը՝ մի փառատրական երկ, ուր շեշտվում է հերոսի «աստվածային ծագումը»: Հետագայում, ինչպես վկայում են Արիանոսն ու Պլուտարքոսը, բոնատիրության զեմ իր համարձակ ելույթների պատճառով և արքայի զեմ դավադրության մեղադրանքով Կալիսթենեսը ձերբակալվում է և մեռնում մթա 327 թ. (Բեմա Մաքսիմ, 233): Կարծիքներ կան, որ Աղեքսանդրը կախել է նրան, որ նա մեռել է բանտում, հիվանդությունից և այլն (Плутарх, LV):

Համաձայն Պատմության հունարեն B տարբերակում (սակված ոչ շուտ, բան մթա IV դ.) առկա մի հիշատակության, երկար ժամանակ Կալիսթենեսը վկայակոչվում էր իբրև ստեղծագործության հեղինակ: Հետագայում պատմական փաստերի թվադրանքով այդ կարծիքը հերքվեց: Աղեքսանդրի կենդանության օրոք և նրա իսկ ձեռքով կյանքից հեռացած Կալիսթենեսը չէր կարող լինել հեղինակը այն երկի, որը ներկայացնում էր արքայի կյանքը՝ ծննդյան օրից մինչև վախճան: Այդուհանդերձ, այսօր էլ ավանդույթով ստեղծագործությունը շրջանառության մեջ է Կալիսթենեսի, ավելի հաճախ՝ կեղծ-Կալիսթենես (Pseudo-Callisthenes) պայմանական անունով: Նորագույն որոշ հրատարակություններում իբրև հեղինակ նշվում է նաև «Անանուն աղեքսանդրացի» (տե՛ս երկի խաչերեն թարգմանությունը, կատարված Մարինա Սամբուի կողմից՝ Anonimo Alessandrino, IL Romanzo di Alessandro, Roma, 1975):

313. Նախնական խմբագրությունը չունի խորագիրը: Հունարենում ևս չկա, սակայն կա մի ընդհանուր մեծ բաժանում՝ «Գիրք Գ» (= Βιβλίον Γ', M-94), աղբյուր հատվածների նորից սկսվող համարակալումով:

314. Տպագրում հատվածաբաժանության սխալ կա. ՄԺ հատվածի «Եւ դնաց... դաւառին այն» նախադասությունը տարված է վերև, իբրև ՄԺ հատվածը՝ մորն ուղղված Աղեքսանդրի նամակն եզրափակող տող: Շփոթությունը պետք է փնտրել Հետագա խմբագրության օրինակներում, այդ թվում և տպագրի համար հիմք ծառայած B ձևագրում, ուր նամակի ավարտը, որն իբրև կայուն ձև, հատուկ է Վեպի բոլոր նամակներին ու ուղերձներին, բացակայում է: Վերջինս, բարբախտաբար, պահպանվել է Նախնական և Միջանկյալ խմբագրու-

Քյան օրինակներում. «Ո՛ղջ լեր, բազցր մա՛յր իմ և պատուական վարդապետ իմ Արիստո-տէլո՞ (A, 67ր), Ո՛ղջ լեր, բազցուենի մա՛յր իմ Ողորդիադա և պատուական վարդապետ իմ Արիստոտէլ» (F, 150ա), հուշելով, որ հաջորդող խնդրո առարկա նախադասությունը, այլևս նամակին վերադրել չի կարելի: F-ում վերջինիս սահմանազատումը նամակի տերտից շատ բորշակի է, բանի որ նամակին հաջորդող նոր պլուսը՝ ՄԺ-ն, ունի բաժանարար խորագիր, և շփոթությունն այս դեպքում բացառվում է:

315. «Պովրոս ի կոխն» — նկատի ունի Հնդկաստանում Աղեքսանդրի շահած մեծագույն հակատամարտը մթա 326 թ. հունիսին, Հիդասպ գետի ափին: Հնդկական Պովրոս թագավորի (ցեղապետի) մեծաբանակ զորքը, որն ուներ հարյուրի չափ փղեր, ընայած հերոսական դիմադրությունը, պարտություն կրեց, իսկ Պովրոսն ինքն ընկավ հակառակորդի ձեռքը, և Աղեքսանդրից վերստանալով իր նախկին իրավունքները, անցավ նրա աջակիցներին կողմը: Աղեքսանդրը, ի նշանավորումն Հիդասպի հաղթական հակատամարտի, գետափին կառուցել տվեց նիկեա քաղաքը (Appian, V, 19, 29):

316. Հակառակ վեպի, ուր ասվում է, թե Աղեքսանդրի ձառը զոհացրեց և համոզեց զորքին՝ հետևել ու օժանդակել թագավորին, անտիկ պատմագրությունը պնդում է հակառակը. «ներք Աղեքսանդրը վերջացրեց, երկար ժամանակ բոլորը լուռ էին, ոչ մեկը չէր համարձակվում առարկել թագավորին, ոչ մեկն էլ չէր ցանկանում համաձայնել նրան (Appian, V, 27): Իրոք, հայտնի է, որ հնդկական արշավանքը մնաց կիսակատար նախ և առաջ զորքի կազմալուծման պատճառով:

317. Հիմքեր ունենք ենթադրելու, որ խորագիրը Զաքարիա Գնունեցունն է. պատահական չէ վերջինիս բացակայությունը Պատմության մնացած օրինակներում և նրանց մի մասին կցված խորագրերի հնազույն ցանկերում:

318. «եկեալ այս Դիոնեսիոսն, զոր ասեն աստուածս» — Ակնարկվում է Դիոնիսոս աստծո կողմից Հնդկաստանի նվաճման և Նիսա (Նյուսա) քաղաքի հիմնադրման առասպելը (տե՛ս մանրամասն, (Appian, V, 1, 2): Աղեքսանդրը, իրեն համարելով Զևսի զավակ, ձգտում էր նմանվել և հզորությունը գերազանցել Դիոնիսոսին և Հերակլեսին: Նա ուրախ էր, որ հասել է Դիոնիսոսի ոտք կոխած վայրերը, և մտադիր էր ավելի առաջ անցնել, ուստի, ինչպես պատմում է Արիանոսը, կարգադրում է անմիջապես զոհեր մատուցել աստծուն և փառաբանել նրան:

319. Հնդկական արշավանքի, մասնավորապես Պովրոսի հետ ռազմական ընդհարումների նկարագրությունները վեպի առավել հրաշապատում գրվագներից են: Մասնագետները Պովրոսի փղերի դեմ կռիվը սովորաբար մատնանշում են իրեն հետագա հավելում, մտացածին հորինվածք, վեպի կառուցվածքին բնորոշ գեղարվեստական հնարանը: Հերիաթային երանդավորում ունեցող այս պատմությունները մտապահվել և բիրվել են հայ ընթերցողների և ունկնդիրների բազմաթիվ սերունդների կողմից, առիթի բերումով արժանանալով ուղղակի կամ միջնորդավորված հիշատակության: Հայտնի են, օրինակ, ժողովրդական գրույցներ Պովրոսի մասին, որոնք երբեմն ներկայացնում են հուշարձանի նմանատիպ այլևայլ դիպվածների յուրատեսակ համադրություն՝ հաճախ որոշակիորեն հեռացած նախօրինակից: Վիեննայի Միխիմարյան մատենադարանի № 117Ա ձեռագրում, Աղվեսաղբրում և այլուր կարելի է հանդիպել մի ուշադրավ գրույց, ուր Պովրոսին են վերագրված Գաբէի աշվան հետ կապված որոշ դեպքեր (տե՛ս այդ գրույցը Տաշյան, 175): Պովրոսի անվանն ենք հանդիպում նաև Միսենոն Ապարանեցու «Վիպապանությունն սակա Պահլաունեացն դարմի և Մամիկոնեացն սեպի...» խորագրով չափածո երկում (էջ 117):

— ... տայր զարգարել զկոճեզս փայտից,
 Խորան հարույ բոլորակին,
 Մերձ վրանաց հուր լուծանել
 Ի գիշերի դէմ մեր գնդին:
 Եւ վահանայ պատգամս յղէր,
 Ահա Հոնոց զօրքն հասին,
 ՅԱղեքսանդրէ իր զայս ուսեալ,
 Զոր նա արար ընդ Պորոսին:

Պատմությանը տեղյակ ընթերցողն, անշուշտ, հեշտությամբ կնկատի, որ մեջբերված տողերն իրականում հիշեցնում են պարսից զորքի դեմ Աղեքսանդրի գործադրած ռազմական հնարանները, որոնց Ապարանցին կարող էր ծանոթ լինել ոչ միայն վեպի, այլև Ղազար Փարսեցու հանրահայտ վերաշարադրանքի միջոցով: Փարսեցու մոտ բացակայող «Պովրոս» անվան հիշատակությունն այստեղ, սակայն, հիմք է տալիս ասելու, որ Ապարանցին ծանոթ էր բուն սկզբնաղբյուրին, որի համանման երկու գրվագներ նա բանավոր վերհիշումով փոքր-ինչ շփոթում է:

320. «Անկաճել յերկիր և Աղեքսանդրի զուարակալուիս երկաճն՝ երկաղնեայ գեղարդեամբ հաւեալ ի Պովրոս» — Աղեքսանդրի նժույգի մահվան կալիսթենեսյան այս վերսիան տարրեր է պատմական աղբյուրների հաջորդածից (հմմտ № 61 Գնոթ.), որոնք նաև հայտնում են, որ ի հիշատակ հավատարիմ կենդանու, արքան Հիդասպ գետի ափին՝ Պովրոսի հետ ունեցած հակատամարտի վայրում, կառուցեց Բուկեֆալեա քաղաքը: Հայ հեղինակները այս իմաստին անդրադարձել են ՄԺԸ գլխում ներմուծված չորս կաֆաներով:

321. «Աղեքսանդրոս՝ կանգունս երիս» — Խոսքով Կոտակ թագավորի մասին խոսելիս, Խորենացին նրա հասակի փորբուրյունը համեմատում է Աղեքսանդրի կարճ հասակի հետ, ասելով. «Զի թէպէտ էր մարմնովն փոքր, այլ ոչ որքան Մակեդոնացին Աղեքսանդր, որ միայն երից կանգնեց ունէր զչափ հասակին... (Խորենացի, Գ, Ը): Ստ. Մալխասյանը նկատում է, որ «Աղեքսանդր Մակեդոնացու երեք կանգուն հասակ ունենալը Խորենացին գիտե Սուտ Կալիսթենեսից» ավելացնելով, թե՛ «Ուրեմն Աղեքսանդր Մակեդոնացու հասակը հավասար է եղել միջին մարդու հասակի երեք բառորդին» (Անդ, 512):

322. «Վայ այս Պովրոսիս ասեմ» սկզբածքով կաֆան ներկայացնում է Ֆրիկի «է՛ջ, չա՛րս» բանքի որոշ հետևյալ ութնյակը (որոշ փոփոխություններով):

— Սահիպ դիւանին ասենք,
 Որ մըլքեց զերկիր նա բոլոր,
 Հանցեղ սիսաթ ունէր,
 Որ չունէր որ թագաւոր:
 Զինչ որ խանորայք կային,
 Յափն ունէր, դինչ ըզմի խընձոր,
 Յալաքն երր ի սիրտ ելաւ,
 Նա արար զինքն երկու կտոր:

323. «ՈՒսիդարկաս» անունը ձեռագրերում այլափոխված է. A Ոքսիդարկաս, BCD Տպ Ոքսիդարկաս, E Ոսիդարկաս, F Ոքսիդարկաս: Ծիշտ ձևն է, ըստ հունարենի՝ Օքսիդարկաս (=Օξιδարκας, M-99): Տվյալ դեպքում նկատի ունի այն վայրը, ուր, ըստ Կալիսթենեսի, սպրում էին մերկիմաստասերները կամ հնդկի բրահմանները: Օքսիդարկաները Հնդկաստանում

ապրող ցեղերից էին, որ մեծ խոչընդոտներ էին հարուցում Աղեքսանդրի զորքին՝ նրկիրը նվաճելիս՝ ծավալելով հակամակեդոնական մեծ շարժում։ Դժվարությամբ ընկնելով այդ քաջ ու փորձառու մարտիկներին, Աղեքսանդրը դաժան հաշվահարգար տեսավ նրանց հետ։

324. «մերկիմաստալեբ» — Թարգմանություն հունարանություններից. պատճենված է հուն. γερμικιμαστοι — բառից։ Առկա է նաև «մերկավերարկու» հոմանիշը (ՄԴԳ հատված), ստեղծված կաղապարման նույն սկզբունքով γερμικιμαστοι — ից։ Հայ հին մատենագրության մեջ կիրառվել են նաև «մերկիմաստալ», «մերկաղարաղ» նույնանշանակ բառերը, ինչպես նաև քան հունարեն նախաձևը՝ «գիմնոստիկոս» (Սերևոս, 102 և 265)։ Ուշագրություն է արժանի Տաշյանի կարծիքն այս կապակցությամբ. «այս մերկիմաստալ կամ մերկիմաստալեր բառն նորենացի նախ զործածած է, որչափ գիտենք, անշուշտ ինքը կերտած է նույնն ըստ յոյն բնագրին» (Տաշյան, 83)։

Պատմական աղբյուրներից հայտնի է, որ Հնդկաստանի մարզերից մեկում՝ Տաքսիլում, Աղեքսանդր Մակեդոնացին, իրոր, հանդիպել է բրահմաններին՝ Հնդկաստանի բարձրագույն կատալի ներկայացուցիչներին, որոնք նրա վրա մեծ տպավորություն են գործել։ Հույները նրանց անվանեցին գիմնոստիկոսներ՝ մերկիմաստալներ, քանի որ նրանք հանգնեցած լինելով, ապրում էին քաջ երկնքի տակ և սնվում էին բույսերով և անտառային պտուղներով։ Աղեքսանդրի հետ ունեցած զրույցների ընթացքում նրանք վերջինիս պետական իշխանությունը կենտրոնացնելու խորհուրդներ էին տալիս։ Այնուամենայնիվ, արքային հաջողվեց բարեկամական հարաբերություններ հաստատել հնդիկ իմաստունների հետ, որոնք նրան համարում էին եկվոր զավթի։ (տե՛ս մանրամասն Πλυταρχ, LXIV, LXV, Appian, VII, 2, 3 են)։ Անտիկ և միջնադարյան հնդկականների մասնավոր հետաքրքրությունն է շարժել Աղեքսանդրի և իմաստասերների զրույցը, փոխադասական իր հարցազրույցներով։ Մասնագետների կարծիքով, այս հատվածը Վեպի հետագա՝ հելլենիստական շրջանում, կատարված ներմուծումներից է (Ахтр, 199)։ Գտնում են նաև, որ այն նախապես գոյություն է ունեցել իբրև մթա II—I դարերում թվագրվող անկախ երկասիրություն, որ ներհույսվելով Վեպին, անհրաժեշտ խմբագրման է ենթարկվել։ Հունարեն Ա խմբագրության մեջ Պալադիոսին վերադրվող երկից կատարված հետագա ներմուծում է նաև բրահմանների ուսուցիչ Դանդամսի (Դինդիմ) հետ Աղեքսանդրի զրույցը ներկայացնող հատվածը, որ բացակայում է հունարեն որոշ խմբագրություններում և հայերեն թարգմանության մեջ։ Համեմատությունները ցույց են տալիս, որ մերկիմաստալների հատվածում Պատմության առանձին խմբագրություններն ու վերսիաները նույնական չեն հարց ու պատասխանի ո՛չ թվով, ո՛չ բնույթով։ Իբրև շրջիկ սլուծեն, մերկիմաստալների պատմությունը լայն տարածում է գտել՝ դրական ալլելալ կոնտրաստներում կրելով համապատասխան փոփոխություններ։ Տիպական պետք է համարել նրանում քրիստոնեական հետագա երանգավորումը՝ (տե՛ս Алекс, 103)։ Արևելքում թեմայի ինքնահատուկ գոյատևում կարելի է դիտել նաև Ֆիդոսուս և Նիգամու մշակումները, որոնք նյութի կոնցեպցիոն իմաստավորման առումով միանգամայն տարբեր են սկզբնաղբյուրից։ Այս սլուծեն եղել է հայ միջնադարյան սիրված պատմություններից, զուգահեռաբար գոյատևելով նաև բանավոր եղանակով՝ իբրև ժողովրդական ավանդություն։ Երբեմն զրավոր և բանավոր ավանդույթը հանդես են գալիս միատեղ՝ իբրև պատմի բնական վիճակ։ Այսպես, Շիրակացու «Աշխարհացոյցի» առանձին զրավանդում հեշտությամբ կարելի է մատնացուց անել կալիթենեսյան և աղգային-բանահյուսական որոշ մեկտեղված տարրեր։ Տարածման հատկապես լայն ու բազմազան ուղորտներ նվաճած Աղեքսանդրի և մերկիմաստալների երկխոսության զրավագր, քաղվելով Վեպից, ինքնակա ձևով՝ գեոևս անցյալ հարյուրամյակում

շարունակում էր գոյատևել զրավոր բազում ընդդիմակռթություններով (տե՛ս Մատենագարան, ձև. N 82, էջ 366. «Պատմություն Աղեքսանդրի. յորժամ դիպեցաւ իմաստասիրացն, հարց և պատասխանի» են)։ Սլուծենի հայկական մշակումների մասին տե՛ս «Մանոթագրություններ և բանասիրական գիտություններ», Գ բնագիր, ծանոթ. N 16, 17։

325. Ինչպես նկատում է Մյուլլերը, ի տարբերություն իրեն հայտնի այլ ձևագրերի, հունարեն Ա խմբագրությունը ներկայացնող օրինակները ևս այստեղ ունեն համապատասխան խորագիր. «Επιστολή 'Αλεξάνδρου' 'Αριστοτέλει» (= Աղեքսանդրի նամակը Արիստոտելին, M, 120), որ պահպանել է նաև մեր F ձևագիրը՝ «Թուղթ առ Արիստոտել»։ Ուշագրավ է հայերեն C-ում առկա խորագրի բավական երկար տարբերակը (տե՛ս խորագրի տողատակի ծանոթագրությունը Ա բնագրում)։

326. Նախընթաց հատվածների բովանդակությունը կրկնող այս նամակը ալեքսանդրագիտության մեջ զիջում է իբրև բնագրային հետագա ներմուծություն։

327. «պրասիակաճ քաղաք» — Ստույգ թարգմանությունն է հունարեն բնագրի Πρασιαχίη πολις-ի (M, 121, քաղաքն անվանվել է Πρασιός, DFGC, II, 1363)։ Նկատի ունի Հնդկաստանում ապրած «պրասի» ցեղի բնակավայրը, որն ըստ Դիոդորոս Սիկիլիացու, տաժարված էր Գանդես գետի հոսանքն ի վար (Διοδορ, XVII, 33)։ Ա-ն հետևողականորեն տալիս է «պրասիական» տարբերակը, որ հաճախ հանդիպում է նաև այլ խմբագրությունների օրինակներում։

328. «Փիլոնայ հարազատ բարեկամին իմոյ և Հեփեստիոնայ» — Հունարենում կարգում ենք երեք անուն՝ Փիլոն (երբեմն՝ Փիլոն), Հեփեստիոն և Կրատորոս (M, 120—121), որոնցից վերջին երկուսը, ըստ պատմական աղբյուրների, իրոր, Աղեքսանդրի մանկության ընկերներն էին, որ մասնակցում էին նաև հնդկական արշավանքին։ Ասենք, որ «Հեփեստիոն» կերներն էին, որ մասնակցում էին նաև հնդկական արշավանքին։ Ասենք, որ «Հեփեստիոն» անունը հայերենում պահպանել է սոսկ Միջանկյալ խմբագրությունը (F, 164), իսկ «Կրատեն» անունը՝ առհասարակ չկա։ Փիլոն (A Փիլոն, D Փիլոն, F Փիլոն տարբերակներով) և Փիլոն անվանաձևերի զիմաց սերբական Աղեքսանդրիան ունի «Փիլոն» բազմիցս կրկնվող անունը. բոլորն էլ՝ ոչ պատմական։ Առկա տվյալներով, վերջիններիս գծվար է վերագրել Աղեքսանդրին մերձավոր որևէ իրական անձնավորություն, ուստի ավանդական պետք է համարել Մ. Բոտվիննիկի և Յ. Լուրյեի ենթադրությունը, թե այստեղ զործ ունենք պատմական մի բանի անձերի համատեղմամբ ձևված հավաքական կերպարի հետ (Алекс, 228)։

329. «կղզին, որ կոչվի Կետա» — Նկատի ունի կետ ձուկը (նաև՝ ծովային հրեշ, վիշապ), որ Աղեքսանդրի զորականները կղզի են կարծել։ «Կետան» նախաբանգրի χῆτος-ն է, որ «կիտոս» ձևով նույն կոնտրաստում վկայված է Միջանկյալ և Հետագա խմբագրություններում (տե՛ս F, 164, E, 193 են)։

330. «Սեսոնիախ աշխարհակալ» — Այստեղ և այլուր հանդիպող «Սեսոնիա» (նաև՝ Սիսոնիա) անվան տակ, ենթադրվում է, որ պետք է հասկանալ եգիպտական Ռամզես II փարավոնին (մթա 1317—1250)։ Փարսլյան վրա եղած արձանագրության հիշատակությունը վկայում ավանդում է հնամենի այն պատկերացումները, ըստ որոնց, փարավոնը, տիրելով աշխարհին, իր ամենազորությունը ցուցադրող նման հուշայուաներ էր կանգնեցրել օյկումենեի առհամանների վրա։ Տվյալ դեպքում յուրովի շեշտվում են Աղեքսանդրի նվաճումների անհախառնալ մասշտաբները և աշխարհակալական անկասելի նկրտումները, որ ձգտում էին գերազանցել նախորդներին։

331. «վեցոտնայք» բնագրային բառը նույնությամբ կրկնում է և Գրիգորիս Աղթամարցին իր առընթեր կաֆայում։ Հունարենում սրա դիմաց ունենք «վեցձեռանի» (= ἐξάχες, M, 122)։ Ե՛րբ է, արդյոք, կատարվել այս փոխակերպությունը, և արդյո՞ք սխալը գալիս է

Քարգմանչից: Ձևագրական քննությունը հասկած չի թողնում, որ Քարգմանությունը սկզբնապես եղել է հիշա՝ բնագրին միանգամայն համապատասխան. բարբախտաբար նախակերտողիական օրինակները պահպանել են «վեցաձևներ» հիշա տարբերակը (տե՛ս F, 169a), որը հուն. ΞΞ և ԴΞԶ բաղադրիչներից կազմված վերոհիշյալ ΞΞԴԶ բարդ բառի ստույգ համարվեր է: Դժվար չէ ենթադրել նաև, որ Կեչտեցու ձևերի տակ եղած նախօրինակն արդեն, ղերծ չլինելով աղավաղումներից, ունեն հիշյալ սխալը, որն ապա նույնությամբ փոխանցվել է գրիգորիական-գաղարյան ձևագրերը, տիպական դառնալով Հևտագա լամբագրության համար քնդհանրապես:

332. Կեղանցիական շրջանի կաֆաներից է՝ վերջինների հատուկ հարաստիան-վերաշա-
րադրական շեշտված բովանդակությամբ: Ավելի ուշ Դրիգորիոս Աղլամաբցին նրա մասնակի
օգտագործումով ստեղծում է մի նոր, ժանրային անհամեմատ կայուն հասկանիչներով (ուխա-
տոզ, հայրենի չափով) օժտված կաֆա՝ «Դմբն էր ալլադէմը նոցին...», կրկնությունից խու-
սափելու համար իր ստեղծած օրինակում զանց առնելով նախորդը: Քիչ անց իր նորաստեղծ
նույնաթևի և նույնահանգ (սին) կաֆայով նրան է հետևում Զարարիա Գնունեցին՝ նախա-
պատվությունը տալով ուսուցչի հիշյալ բանաստեղծությանը: Այս Լղանակով Զարարիան,
իրեն խմբագիր և հեղինակ, մի կողմից դարձացնում է հնուց ավանդված կաֆաների թևատի-
կան, մյուս կողմից՝ ձերբազատում նրանց խոսքը անհարկի կրկնություններից:

33. «Բռնաժանիք»— Առասպելական ջրային հսկա կենդանի. նձի-ի բաղաարությունը՝ «Գազան միկզիր, մեծ քան զփիղ», հիմքում ունի կայիսխենևյան նկարագրությունները և մասնավորապես, Վեպի՝ սույն ժանոթագրությանը վերաբերող դարձվածք, որ վկայված է բառահոգվածում: Բառն ստեղծվել է երկի թարգմանության ժամանակ, հուն. 'ὄδυνος (=առամ, ժանիք) սեռ. 'ὄδυνος և πόνος (=բռնակալ, տիրող) բաղադրիչներից կազմված 'ὄδυνος-πόνος բառի վարպետ պատճենմամբ: Անդրադասնալով Վեպում առկա նմանօրինակ նորաստեղծ բառերին, Տաշյանն առաջինը նշում է «բռնաժանիք», իրրե «մասնավոր մտադրության արժանի» լեզվական իրողություն: նձի-ի նշած երկրորդ օրինակը բաղված է Բնագիրտոնի «Ճառս ի վերայ պահեց» երկից. «Այլն ցանկալի՝ արժամարժող զազանաց բռնաժանիք», որը, իր սոսի խոսքերով, «մեծ զարմանք» է պատճառել բանասերին, հուշելով նրան ոչ միայն աղերսներ փնտրել V դարի թարգմանական երկու հուշարձանների միջև, այլև հետագա մասնավոր քննության անհրաժեշտություն տեսնել այս կետում:

334. «որք էին հասարար սահեացն (եան՝ սարոյց, սարոցն) ծառոցն, որ առ մեղ լինին»: նախարնագրում համապատասխանաբար ունենր «կիպարինների շատ նման» դարձվածը (= παρὰ πλὴν τῆς τοῦ παρὶ τούτου. M, 123): Թարգմանչի նախընտրած «սարոյ (սարոյց)» բառը առաջացած «սար» բառից, որ հետագայում գրիչների կողմից կրել է շատ բնական փոփոխություններ (սարոցն, սարերացն են), նձԲ-ի կողմից բացատրվում է բնդհանուր ձևով՝ իբրև առհասարակ վայրի բունկ, լեռնային ծառ, նույնազգի ծառերի խումբ՝ սարգ, գի, թեղոշ, կաղամախի, այս բոլորը, սակայն, հանգեցնելով հոնարեն նույն «կիպարիս» բառիմաստին: Ուրեմն, իրավ է, որ Թարգմանիչը ընտրել է բնագրին միանգամայն համարժեք բառ, չլռզնելով որևէ առնչկություն տեղիք: Առավել հետաքրքիր է այն, որ Վեպի հայերեն բոլոր լեմբագրություններում անխորհ հեատում է «իրե զծառս, որ առ մեղս են» (A, 78ա), «հասարար ալում ծառոցն, որ առ մեղս են» (F, 173ա), դարձվածները՝ շարահյուսական մասնակի ատարերկրություններով: Տաշյանը սա համարում է «հավելված», և թեպետ սրանով էլ սահմանափակվում է, զծվար չէ ենթադրել, որ խոսքը նախարնագրում բացակայող հայկական հավելման մասին է: Եվ, իբրե, դա ալոպես է: Ավելին, ելնելով ձևագրերում հավելվածի բնդհանրական, կալուն ու մշտական առկայությունից, կարող ենք պնդել, որ գործ ունենը ոչ թե

[illegible][illegible]

Այսպիսով, վեպի թարգմանության խորենացիական միջամտությամբ կրկին հավաստվում է հին Հայաստանում սոսի ծառի պաշտամունքային նշանակության մասին ՊատմաՆոր արդեն ակնարկած իրողությունը, և մյուս կողմից, ճշգրտվում «սարոյ» բառի միջնադարից ավանդ-

իված ստույգ իմաստը՝ իրրե սոսի ծառ, տարբերակելով այն նույնազգի այլ ծառերի ու տնկի-
ների անվանումից: Եվ, վերջապես, կոթենային ինքը լուծում է իր Հայոց պատմության եվ-
րոպացի վարզմանիչների վեճը՝ «սոսին» վարզմանել իրրե ժկիպարի» (նոճի), «կաղամա-
խի», թև՝ «չինարի», մատնացույց անելով առաջին՝ ժկիպարի» բառը:

335. «Միրաբադախու» — Բարդամուխյան հունարանություններից. նախաբազրում՝ լաթ-
ՅճՆՆՆՆՆՆՆ (M, 123), որ բառացի նշանակում է «բուրդ կամ անուշահոտ կաղին» (ՀԱԲ,
326): Լատիներեն անունը՝ *Moringa oleifera* հայերենը՝ հալիլայ: Ենթադրվում է, որ արա-
բական ընկույզն է (Геопоникс, М—П, 1960, 351): Միրաբադախու յուղն օգտագործվել է
անուշահոտ պատրաստուկների մեջ: Բույսը հայտնի է եղել միջնադարյան Հայաստանում:
Մխիթար Հերացին հիշատակում է նրա չորս տեսակ պտուղ, որ աճում է շնչկատանում,
Յեյլանում և Աֆղանստանում (*Мхитар Хераци. Упоминание при лихорадках*, Е, 1948, 21)

336. «Եղիպտոս ևս կորնելոց» — Բնագրային շփոթություն. մյուս խմբագրություններն ունեն «ի Բաբելոն» փխ «Եղիպտոս»: Իրեն Հակասում է Հենց ինքը՝ Ա-ն, որի նախորդ՝ 78ր էջում կարդում ենք. «Աղեքսանդրէ, ի Բաբելոն մեռանիս» նախադասությունը:

337. «Ժանիս սեմամսն Բան գլխազայց» դարձվածը սրբագրված է ըստ Մխչանկյալ խմբագրությունյան: Ե-ում և Հետագա խմբագրությունյան մնացած օրինակներում, սրանց հետևությամբ և տպագրում (148) այն խախտված է. «մեմամսն առուել ժանիս»: Ուղղումը հաստատում է և Նախնական խմբագրությունը. «Ժանիս մեծ րան գլխազայց» (A, 79բ):

338. «ուզմութեանայց» (նաև՝ սագմութեան, զմութեանայց). Տաշյանը բարդ ենթադրաբար գտնում է հունարանությունների շարքը, համարելով այն «խնդրական», Աճառյանը՝ «նորագույն տալիսոված բառ», մեկ անգամ զործածված վկայում։ Լեզվաբանը ճանաչելի է համարում բառիս միայն երկրորդ մասը՝ «մութեանայ», որը հուն. *μυθος*-ն է (ՉԱԲ, III, 590)։ Ըստ Դալի «մութեան» սրածայր պոչ ունեցող տափակաձուկ (կամբալ) հիշեցնող ծովային ձուկ է (Вл. Даль, Толковый словарь русского языка, II, 1955, 360)։ Հետաքրքիր է Ա հնագույն ձևագրի տարրերակը՝ «նևտողնոյ փուշ» (79բ)։ Եթե ելնելու լինենք այս ձևագրի՝ հունարենն անունները հայերեն համարժեքներով ներկայացնելու (հաճախ՝ լրացուցիչ բացատրելու) հետևողական միտումից, կարող ենք ենթադրել, որ «նևտողնին» էլ հենց «մութեանայի» նորաստեղծ հայերեն համարժեքն է, որն իրրեւ անծանոթ բառ հետագա ընդօրինակումների ժամանակ կարող էր աղավաղվել։ Անունն իսկ շեշտում է այդ «մի տեսակ ձկան» ողնու նման սուր փշերը և նևտի նման սուր պոչը։ Ուրեմն, հրաշալիքներ թվարկող սույն հատվածում խոսքը ոչ թե բուն ձկան կամ ձկան նման մի անծանոթ կենդանու մասին է, այլ նրա արտասովոր փշերի, որոնց երկարությունը, ինչպես պարզվում է այնուհետեւ, «վեց կանգուն էր» (Ա). կամ՝ «վեց-կանգնեայ կշիռ քանքարաւորս (Ե) ուներ։ F-ի տարրերակը՝ «նևտս ողնոց մորենեանս», փոքր ինչ այլափոխված, մոտենում է A-ին, հավելելով և հունարեն անունը։ Մնում է ենթադրել, որ «ուզմութեանայց» աղավաղումը բնագրի երկու կամ երեք բառերի զրչական արհեստական կցման արդյունք է. «մութեանայ» հոգնակի սեռական հոլովաձևին սկզբից կցվել է «նևտողնին» —ուզո (սագո, զո) աղավաղված մասնիկը։

339. «Յլովիդիւս» — Թարգմանութեան Հունարանութիւններից: Տաշյանը համարում է «խնդրակաւ» (Տաշյան, 207) և մեկնաբանութեան փորձ չի անում: Աճառչանը համարում է «նորդպոտու բառ»՝ սույն հղակի կիրառութեամբ: Եւնեյով կոնտեքստի բովանդակութիւնից, բավարար պետք է համարել լեզվաբանի ստուգարանութիւնը՝ «Հունարեն լուսնի», 'λουλις, 'λουλιδος. կարմիր գույնով մի տեսակ ծովային ձուկ» (ՀԱԲ, III, 409):

340. «Կլակը» — Թարգմանություն Հունարանություններից: Հոն. $\chi\lambda\acute{\upsilon}\varsigma$ (= բու) բառն է:

341. «Շամիրամեան բազատրոփիւն» — Նկատի ունի Կանդակէ տիրուհու (տևս № 344 ծանոթ.) թագավորութունը, որի ստույգ տեղը առեփական հեղինակները չի գտել։ Այսինքն է, որ Կանդակէն Մերոյն թագաբլին տեղեկությունները նաև վկայում։ Հեղինակը մերթն նշում է, որ կանդակէն Մերոյն թագաբլին (Եվրոպիա) թագուհին է (տևս № 345 ծանոթ.), մերթն որ նրա արքունիքը գտնվում է Ասորեստանի Շամիրամ թագուհու թագավորության տարածքում, և, վերջապես, լրացնում՝ Ասորեստանի Շամիրամ թագուհու թագավորության թշնամին իրն Փոքր Ասիայում բնակվող բեր-
թի Պարս։ Ավելին, Կանդակէի և նրա որդիների թշնամին իրն Փոքր Ասիայում բնակվող բեր-
թի Պարսիցիները, որոնք վկայում հարևան էին նրանց։ Հետաքրքիր է, որ սերբական Ալեքսանդ-
րիան էլ Կանդակի անունը կապում է Փոքր Ասիայի հետ, նրան կոչելով «Ասիական աս-
տրոնկայ»։ Համ Մ. Բոտվիննիկի և Յա. Լուրյանի, սա ևս նույն այդ շիթի արդյունք է
(Алексе, 249)։ Վիսական կերպարների նման տեղաշարժը, ինչպես նկատում է Մ. Արեղյանը,
(Алексе, 249)։ Վիսական կերպարների նման տեղաշարժը, ինչպես նկատում է Մ. Արեղյանը,
(Алексе, 249)։ Վիսական կերպարների նման տեղաշարժը, ինչպես նկատում է Մ. Արեղյանը,

[illegible][illegible]

... որ հիշ, քաջերի սիրաւնքն են պատմում...,
պարտովյան մասին Գարեհ աբքալի,
Հզօր, ահռելի մեծ Ալեքսանդրի,
պալատի մասին խոհեմ Կանդակի,
մեծ Ալեքսանդրի բազում սիրաւնքի:
(Վլասիլ Դիգենիս)

344. Հայերեն բնագրի հնագույն խորագրերից է, որ պահպանվել է նախնական և Միջանկյալ խմբագրություններում (տե՛ս AF) և անհետացել Հետագա խմբագրության օրինակներում: Խորագիրը չկա նաև Մյուլլերի հրատարակության մեջ (M, 126): Զաքարիա Գնունե-
յին վերականգնել է այն ըստ C-ին կցված խորագրերի հնագույն ցանկի:

— 591 —

345. «Մերոյ» (Մերով) — Հուն. ճանապարհով՝ Մեքսիկայի կամ Մեքսիկայի (M, 126) քաղաք՝ Նեղոսի առափնյա նույնանուն մարզում, Նիովալիայի հինավուրց մայրաքաղաքը, Կանգալե թագուհու ամրոտնիստ քաղաքը։ Նույնանուն մի քաղաք եղել է և Փոքր Ասիայի և Բալկանյան փոխ, որի վրա առաջինի նույնացումը խանգարել է անտիկ հեղինակներին Կանգալեի թագավորությունը տեղանշանելու։

346. «սկիւտաղի» — իսն. 720-727 թ. բազմաթիվ աստ բառն է ($\equiv$ 1 գորգ, մահակ, դավադան, 2. երկար ձողի վրա պարուրածև փաթաթված ուղերձ, 3. օձի տեսակ են, ДРС, II, 1457): Տաշյանը թարգմանում է «ջալոտ»: Աճառյանը հաստատելով այդ, տալիս է լիարադան, ցուպ» հոմանիշները և Հյուրշմանի բացատրությունը՝ «արջառաջիկ, լախտ, ճիպոտ» են: Տվյալ կոնտեքստին, իհարկե, դժվար է հարմարեցնել նման ստուգաբանությունը, որը չի արդարացվում բնագրից բխող արամբանությունում: Ստացվում է, որ Աղեքսանդր Մոկեղոսյանը, ինչպես մի մանչուկի, ահաբեկում են ուխտուն լախտով կամ «գանից գառագանով» (նշվ. Ի, 667): Այստեղ, թերևս, ավելի բնական կլինեք վերցնել «սկիւտաղի»՝ «օձի տեսակ» նրբերանգը, եթե մտաբերենք, որ Կանդակին նվիրված այս ողջ զրվալը ինքնին առասպելաբանությունում լի մի հրաշապատում հորինվածք է, և մակեդոնական զորքին եկվելական օձերը պարող էին նույնպիսի խուճապի մատնել, ինչպես, դիցուք, Պովոսի հնդկական փղերը: Գոյություն ունի, սակայն, որոշակի տաբուիտանը հարուցող մի հանգամանք, որ մատնել է տալիս, թե հայ թարգմանիչը տվյալ գեպըում բառի մեկ այլ նրբիմաստ նկատի չի՝ ունեցել արդյոք: Նախնական խմբագրությունը, շեղվելով մնացած օրինակներից, չունի «սկիւտաղի» բառն ու համապատասխան դարձվածք, փոխարինելով դրանք «և եմ ուխտուն գլխատուրին» (A, 80p) արտահայտությամբ: Արդ, եթե ընդունենք, որ A-ն, այստեղ ևս իրեն հատուկ հետեղական ավանդույթով օտար բառը փոխարինել է սեփականով, տալով նրա՝ տվյալ կոնտեքստին պատշաճ հաշիբն համարվելը, ապա պետք է ընդունենք նաև, որ գործ ունենք թարգմանական մի նուրբ իրողության հետ: Հետևելով, ուրեմն, շարադրանքին, տեսնում ենք, որ նկատի է առնված խնդրա տարակա բառի մեկ այլ նրբիմաստը՝ իրեն սերնդի, առժմի, իշխանություն, բազմության խորհրդանշան, տվյալ գեպըում ավելի ստույգ՝ գուրաբանակի, զորքերի ֆանակի առումով: Մանավանդ որ, նախադասության առաջին կեսը՝ եւ եմ հեծելոց թագմուրին անքի» այս հայեցակետով դիտելիս միանգամայն համընթաց է երկրորդին՝ «և եմ ուխտուն գլխատուրին և կարող եմ չար առնել թշնամույ, որ ի մեր վերայ գալցու»:

347. «աղիւսս բոլորածոյլ» — հոսքն այստեղ ոսկու ձուլման մասին է, հետևաբար և լարձվածն այս վիճակով թերի է: Լրիվ ձևը պահպանել են նախնական և Միջանկյալ խմբաբովանդակները. «ոսկի աղիսս բոլոր ձուլած» (A, 80p), «աղիսս ոսկիս բոլորածոյլս» (F, 180w), համաձայն M-h՝ γρυσσος πλινθιος ὀλοσπυργγος (M, 125):

348. «պապկայ» — «թութակ» բառի հնագույն հոմանիշը, ստույգ թարգմանություն նա-
սարհադրի 𐎱𐎠𐎼𐎿𐎡𐎴-ի (M, 126): Բառի անդրանիկ կիրառությունները տե՛ս Փիլոնի, Շիրա-
ացու, Կաղանկավաջու երկերում: «Պապկան» (հետագայում՝ նաև «պղպղայ») Աճառյանը
ամարում է ասորական փոխառություն (ՀԱԲ, IV, 27), շանդրադանալով անգամ նՃԲ-ի
տողաբանությանը, ուր ակնհայտ է բացահայտ շփոթությունը: Այսպես, իբրև բառիս մի
նագույն վկայություն, Վեպից բաղելով «Բերեն քեզ առ ի մէջը՝ պապկայ երկերիւր» ար-
ածայտությունը, նՃԲ-ն տեղեկտեղը ավելացնում է. «յունարէնն է սփինքս. Էփլէ՛, Sphinx.
ռասպելիսլ կենդանի առարկարկու»: Սա, անշուշտ, ճիշտ չէ: «Պապկայ» թռչունի և մարդու
լիսով և թևավոր առյուծի մարմնով պատկերվող առասպելական հանրահայտ հրեշի՝ սփինք-
ի, միջև ընդհանրություն գտնելը անիմաստ է: Բնական է, որ Տաշյանը նկատում է անճշ-
տությունը և բավարարվում այն արձանագրող՝ «Հայկազյան բազմիքը սխալմամբ կը կարծեն,

որ չափ պատկառման հանդիմանումն արտահայտված էր համապատասխանաբար հակիրճ խոսքով (Տաշյան, 202)։
Հարց է ծագում, որտեղից է նշված վերջերև «սփինքս» բառը։ Զե՞ որ այն չկա վեպի տե-
պագրում և Հետագա խմբագրությունն զրոգորինակներում։ Առաջին հայացքից, հիբալի, ան-
բացատրելի լինացող այս սխալը, ինչպես պարզվում է այժմ, ուղղակի բխում է բառարանի
նկարագրերի լինացող այս սխալը, ինչպես պարզվում է այժմ, ուղղակի բխում է բառարանի
նկարագրերի կողմից Պատմության հանձնարան բնագրի ոչ հիշատակի բնական լինացումից։ Բանն այն
է, որ Մյուսիների հրատարակած տեքստում, իրոք, կա ԲԵՐԿՄԱՆ ԲԱՐԵ, որ անմիջապես հա-
ջորդում է ԲԵՐԿՄԱՆ (պատկառման) բառին։ ԿԵՐԿՄԱՆ... ԲԵՐԿՄԱՆ ԲԱՐԵ (==բերում են...
երկու հարյուր րուպակ, երկու հարյուր սփինքս, M, 126)։ Դժվար չէ կոստի, որ մոտ զրկած
բառերից երկրորդը բնական է իրեն առաջինի բացատրություն և ոչ՝ հերթական լինացում,
որ և իրականում է։ Ուստի և սփինքսը նույնացվել է լուսնական։ Ավելին, բառարանագրերից
չեն էլ ենթադրել, որ խոսքն այստեղ ոչ թե առաջնական հանրահայտ կենդանու՝ սփինքսի,
այլ «սփինքս» կոչված երկրորդական կապիկի մասին է, որից երկու հարյուր հատ երկրորդական
լինացում է այս և, կարծես հանդիմանում հետագա հանրաժողովրդական հանրաժողովրդական
մանարար ներկայացնում է նկարագրական եղանակով՝ «բալայի ազնու» (F, 180a)։ Իսկ
նախնական խմբագրությունն իրեն հատուկ ոճով լրացուցիչ բացատրում է. «ազնու քապիկ»,
որ է ապուղնայ (A, 80p)։

349. «հումայս»—*Ուղիղ ձևը՝ «հորմայս»։ Թարգմանության հունարանություններից. ճրջոս*
(= շղթա, մանյակ, *Մ, 126*) բառն է։ ՆՋԲ և ՀԱԲ նշում են սույն օրինակը իբրև բառի
միակ վկայություն։ ՀԱԲ-ը ստուգաբանում է իբրև «մարգարիտների շարք», ելնելով վնայի սույն
կոնտեքստից (հմմտ շարագրանքը)։ *Մ, 126, տողատակ*) բառը

350. «Կարբանոլ»—Օգտագործված է շաշիկը (= ոսկեդրամ, M, 126, տողատակ) բառը նշանակությամբ։ Ա-ն սինի «կարբանոլ» սխալ ձևը։ ՆշՐ և ՀԱԲ-ում բառը վերջավորվել է սույն նշանակությամբ։ Թարգմանիչը «կարբանոլ» վիճաբան կիրառում է «աստեղ» բառը։ Եզակի կիրառությունը։ Թարգմանիչը «կարբանոլ» գաղափար — Ընդգծածը նախնական հարմարացում է։

351. «գառագզարն, որ է տեղիմբ, որ կենան զավանս» — հայկական բարձրագույն դպրոցը:

Բարձրությանը հատուկ հավելում-բացատրություն է:
Հայկական բարձրագույն դպրոցը հատուկ հավելում-բացատրություն:

352. «**որ եւ ընչընի»** — նախնական խմբագրութիւնը: Դասուղի: Կրեմոնէս (Κλεομένης):

353. «Գեղևմիս ղեզդիպտոսի դառապնետն» — Ծարձարակիրու հրատարակչության համալրումը (ՀԱՄԽ, 1967)։ Արվեստագիտական գործը պատկերավոր է (հայտնաբերվել է Եգիպտոսի Պտոլեմիս քաղաքից)։

Ուշագրավ է նաև Կոնստանդինոպոլիսի (ԱՄՆԻՅ, 354)։

ազդյունների, երկիրը հասցրեց ծայրահեղ աղբատուրյան (Առաժնյա, 1997)։

354. «Կանդուկ», Ա «Կանդուկ» — Նախաբանական հարցազրույցներ հեղինակի հետ

Տպ Կանդուկիս: Կանդուկիս, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 26

355. Զաքարիա Գևորգեու խմբագրած կաֆաներից. սլավոնա լեզուով լեզուներ
նախօրինակի կառուցվածքային թերին՝ վերցնող կաֆային հավելվել է պակասող ներկատողը՝

356. «Քանզի խնծորեւիք էին ոսկեգոյնէ...»¹ գլխաւորումը պատմական վերջին հարցադրութեամբ կ'աւելցուի մտային շփոթութեամբ։

357. «Եւ որովհետեւ ինչպէս տեսնուած է, որ թե իր հիմնական նկշեռացիսն վարունգը եմ»։ «Վարունգ» բառն աշտտիկ օգտագործված է ոչ թե իր հիմնական

կամ արդի նշանակությամբ, այլ հարակից՝ անցյալի մասնագիրությունը։ Այս բնույթով է պատկերվում «Երեմիայի գիրքը» (ՀՆԴԽ) նրբիմաստով (տե՛ս M-130, ՆՃԲ-Ա, 1099)։ Սոսկ ծանոթացրվող ված «Էկիտորն» (ՀՆԴԽ) նրբիմաստով (տե՛ս M-130, ՆՃԲ-Ա, 1099)։ Սոսկ ծանոթացրվող ված «Էկիտորն» (ՀՆԴԽ) նրբիմաստով (տե՛ս M-130, ՆՃԲ-Ա, 1099)։ Սոսկ ծանոթացրվող ված «Էկիտորն» (ՀՆԴԽ) նրբիմաստով (տե՛ս M-130, ՆՃԲ-Ա, 1099)։

Հայտնի չափանիշներով չի արդարացվում: Թարգմանություն բնագրային հավատարմությունն այս կետում անվարանկրի է:

357. *սխարունգ, որ է, խիար»*—*Բնորոշածը նախնական ամբողջությունը հատուկ համակում-բացատրություն է:*

358. «Խիստ մի, որ է եսի գրաստու» — Ընդգծածը նախնական խմբագրությունն է։

359. Եւջ հատվածում առկա մեծադրվագ հավելումները (տե՛ս տողատակային ծանոթա-
դրությունները)։ Զաքարիա Գնունեցու կողմից E ձևագիրը ներմուծված սեփական ինքնագիր
լրացումներ են, որ վկայի մեծացած դրչազրկում, բնականաբար, բացակայում են։

360. «ունիովնայ» և բիրդայց» — Հունարեն ձևազերծում առաջին բառը կամ չի պահպանվել, կամ ազդեցված է, որ Մյուլլերի առաջարկում է կարգալ *ἑνὸς* (= օմիբս, եղեղարար), համաձայն լատ. տերտի *OVX*-ի (Մ, 132): Ա-ն ունի «տպագիրտն» (84ր) կամ «լակունգ» (88ա) վիս «ունիովնայ», Երկուն էլ Իմանատևակ, նույնակարգ քարեր (հմմտ «Կարգն չորբորդ» յակինթ և բիրեղ և եղունգն», Յայտ, ԻԱ, 20): Թարգմանական սույն հնագույն իրողությունները անհրաժեշտ օգակ են փաստերի այն շղկայում, որ ողղակի մատնանշում է հունահայկական բնագրերի կոնկրետ աղբյուրները և նախարհագրի ազնաութում մասերի վերականգնման որոշ ասպեկտներ: Երկրորդ բառը՝ «բիրդայց» (F բիրեղ) օգտագործված է իր մասնավոր նշանակությամբ, իբրև «բիրեղ» (նաև՝ բիրիլ, բիրյուզ, լատ. *ervillu*) կոչված կապտագույն, թափանցիկ հանքաքար, որից ստանում են զմբուլատ, ծովակն և այլ թանկարժեք քարեր: Նախարհագրի *Βίρρελλος*-ն է (Մ, 131): Հայ մատենագրական հնագույն և միջնադարյան հաշարձաններում բառը բազմիցս վկայված է: Անանիա Շիրակացին հիշատակում է բյուրեղի հարուստ հանքեր Հայկական Տավրոսից հարավ-արևմուտք՝ րեկած տարածքում (Ս. Տ. Երեմյան, Հայաստանը քառ «Աշխարհացույց», Ե. 1963, 91):

361. «Էիրանի փառ» — նկատի ունի պարփուր (պարֆիրիտ) հրաբխային ապարը, համաձայն նախաբնադրի թաղանթի: Լեռն (= ծիրանագույն բար, M, 131): Տաշյանը բառի, իբրև տերմինի, հորինումը կապում է Վեպի թարգմանություն հետ:

362. «Պապստոլոս» — Հոն. ՍԶԶԵԼ 5 (M, 132, տողատակ). ոսկերիք գետ կիզիայում:

563. «Բսան փղոցն» — Փղերի թվը մյուսերյան տեքստում ևս քսան է (M, 132), ուստի 4F-ի տարրերակը՝ «քառասուն» («ն փղե») պետք է համարել զրչական շիտ/լու/լյու՝. նախ-օրինակի «Խ»-ն (=քսան) կարգադրվել է «ն» (=քառասուն):

364. Այս բանաստեղծությանը սկսվող կաֆայաշարը՝ հինգ ամբողջական և մեկ թերի կաֆա, պետք է համարել Ջարարիա Գնունեցու ստեղծագործությունը: Շարքի բացակայությունը հուշարձանի մնացած բոլոր օրինակներում և նրա ընդհանուր հորինվածքը (աստվածաշնչային հարասություններ, պատկերային համակարգ են) վկայում է այդ: Թեմատիկ, կառուցվածքային և լեզվական ընդհանրությանը շողկապված այս կաֆաները, հերթագայելով ու տրամաբանորեն բխելով մեկը մյուսից, բանաստեղծական անմիջական պոռթկումի արգասիք են՝ ստեղծված կարգացածի անմիջական տպավորությանը: Վերջին՝ վեցերորդ կաֆան, այնպես էլ մնացել է անավարտ, ինչպես Ջարարիան զրպագրելու անց է թողել շարունակության համար (E, 126):

365. Կանդակիկի կողմից Աղկերսանցորի բռնվելու այս պատմությունը նկատի ունի Մխիթար Այրիվանցյին, գրելով. «Նա Աղկերսանցոր, որ իմաստութեամբ եւ արիւթեամբ աշխարհի տիրէր, ի կնոջէ ի կալանս բմբռնէր» (Մխիթար Այրիվանցի, Պատմութիւն ժամանակագրական, ի լոյս բնծալեաց Ք. Պատկանեան, ՍՊԲ, 1867, 3):

466. Զարարիա Գնունեցու խմբադրած կաֆաներից. իր կողմից բաճառահղծական երկու տողի հավելումով նախորինակի տառ տողանոց մեկ կաֆան վեր է ածել ույմ և չորս տողերից բաղկացած երկու կանոնական կաֆայի:

367. «տատղոս, իալան, դրադ, դոտալ» բառերը, որ որոշ տարրերակներով առկա են Հևտադոս խմբագրության օրինակներում, ցարդ մնում են չվերծանված: Մանավանդ, որ ոչ միայն նախնական և Միջանկյալ խմբագրությունները, այլև հայերենին մերձակից հունական և լատինական բնագրերը չունեն մեզ հետաքրքրող բառերը: Հատկանշական է, որ վենետիկյան հրատարակիչները վերջիններս տալիս են մեծատառով, ենթադրելով, թե դրանք քաղաքների անուններ են, իսկ սողաատակում հատուկ նշում են, թե. «չորերին անուանոց չի ի չոյն և ի լատինա» (Տպ, 160, տողատակ 4): Տաշյանն իր հերթին, հաստատելով նույնը, դրանք համարում է օխեդրական անուններ (Տաշյան, 258):

368. «Իսկ զգնաց նաճաղարհին յամագոմիս առնել»։ — Ամազոնուհիներին նվիրված հատուկ փառք Վեպի արկածային-հրաշապատում ամենատիպական գրվադներէից է։ Այն, հիւրավի, ընկալվում է իբրև արձագանք հելլենիստական շրջանում ձևավորված կրոնական սինկրետիզմի, որն ավելի էր շեշտել կրոնամիութեական արամադրութունները, որոնք, թափանցելով նաև գեղարվեստական գրականութեան ոլորտը, գրանորվում էին գուշակութիւնների, նշանների, հրաշքների ու գերբնականի առատ նկարագրութիւններով։ Սրանով, միաժամանակ, կրկին հաստատվում է Վեպի գաղափարական հենակետն ու միտումը՝ Աղեքսանդրի աստվածային ծագման իդեան։ Զեւ-Ամոնի զավակը, փաստորեն, կրկնում է ուղիղ գծով իր «Տեոպոթոն Նախնա»՝ Հեքակեսի արարքը, որի իններորդ տխրանքը, հայտնի է, ամազոն կանանց հաղթելն ու նրանց յագուհի Հիպոլիտիսի գոտին ձեռք բերելն է։

[illegible]

նկատվում ամազոններին և հնդկի բրահմանների միջև (Անգլ, 115): Ամազոնիսներին Քարոս
կոչված երկիրը, նրանց վարքն ու բարքը, Աղերսանդրի հետ ունեցած բարեկամական հան-
դիպումը նկարագրված է նաև՝ Ֆրիդրիստ «Շահնամեում»: Միջնադարի հայ հեղինակներին մե-
ծապես հետաքրքրել են նրանց հերիաֆային նկարագիրն ու զրա շուրջ հյուսված ժողովրդա-
կան առասպելները: Անանիա Շիրակացին, օրինակ, Աղերսանդրի պատմության հաղորդման
այս մասին համարում է այլաբանություն (Անանիա Շիրակացի, ե, 1979, 311): Վարդան
Արենլյցին նրանց անվանում է «կանանց գինուորություն» (Վարդան Արենլյցի, Հայաստան
պատմության, Վենետիկ, 1862, 13): Վեպի հետագա խմբագիրներին Հովհաննես Կարենին
իր բնօրինակած և խմբագրած օրինակում հատուկ գլուխ է ներմուծել «Հարկաւոր գիտելիք
ի վերայ ամազոնեաց» խորագրով, չնե այս կտրուկ այլ բացատրությունների հետ որոշակիոր-
ւո՛ւն նպաստել է հուշարձանի նկատմամբ ուշ միջնադարի հայ բնիկացուի հետաքրքրույթնե-
րին նորոգմանը: Հեղինակի՝ նյութի հետ առնչվող այլազան ազդյունքի բաժանառություն
վկայող նշված հավելումը ակն ա՛մբողջությամբ ստորև. «Ամազոնիք կամ ամազոնք, յերու-
յական բարբառ ասի՝ ալիմազոնեայր, որ թարգմանի լավանարնակը» և «խաշնարածք»: Եւ
կոչեցան սորա «միաստինք», որպէս ունող մի ստինս, որ է ազգ մի առնարարոյ կանանց քաջ
պատերազմողաց, որք նախ բնակէին յաշխարհն սկիւթացոց առ Տնախս (իմա Տանախս—
Հ. Ս.) գետով, որ անջրպէտ զԱսիա ընդառաջ, իսկ շատոյ կայան գրեհեղութիւն ի կողմանս
Կապազովկիոյ, առ Թերմատովն գետով: Սորա ի հնումն զօրացելայր, բնդ տերութեամբ
իրեանց նուաճեցին զմեծ մասն Ասիոյ, որք և յաղագս մնալոյ իրեանց մշտայազմ, սպա-
նանին դամենայն արու, զորս ծնանէին. բայց ի յոմանց, զորս պա՛ւին վասն սրղեծնու-
թեան և զի մի լիցի նոցա արգել ի նետաձգութեան և ի սրածութեան: Ի մանկութեան խաբէին,
որպէս տաղամիշ կ'ընէին զաջոյ ստինս և վասն որոյ ի յունաց կոչեցան «ամածօնս», որ
թարգմանին «միաստինք»: Արդ, սորա առ քաջութեան իրեանց լանգղաւար գրէին զպատ-
ճեն նամակին առ Աղերսանդր քաջ, զորմէ չէին տեղեակը և զքաջութեանց նորա՝ թէ կարօզ
է հատանել նաև զմիս ստինս նոցա» (Մատենադարան, մանրագրատիւն N 575, 152):

Հետաքրքիր են անվան ստուգարանովյան եղիա Թումաճանի փորձերը՝ Հոմերոսի կապակցությամբ (Հոմերոսի եղիական, Ա, Վենետիկ, 1843, 625):

369. Գրական սկզբնաղբյուրի առաջին դրվագի՝ բանահյուսական ավանդույթով նշանակալիորեն վերածնված ժողովրդական մի պատում Լ. Հետապաշտմ գրի առնված այս գրույցը Աղերսանգրի եւ ամաղոնուհիների մասին. «Աղերսանգր Մակեղոնացին որոշկ էր արշավանալի ելնել ամաղոնուհիների դեմ: «Ելիմ հաղիմս սրանց՝ զբանից փառս չի ավելանա» խորհեց զորավարը: «Ելիմ նրանք ինձ հաղիմս՝ դա կլինի խալտառակություն. կասեն՝ կանայք «ծենցին» Աղերսանգրին»: Եվ նա հրամարվեց այդ արշավանքից» (Գրական Բերք, 1980, պատմ. 15):

370. «Նեստոր» — Ն:Տ:Թ:Բ. Հունական գիշարանովյան մեջ՝ Պիլոսի թագավորը, էվբո-
դիկի ամուսինը, իմաստուն ու փորձված ծերունի, որին զովարին պահելին զիմում էին հե-
րոսները: Մասնակցել է կենտավրոսների զեմ արգոնավորդների կողմին և Տրոյական պա-
տերազմին՝ երկու ուղղիների հետ:

371. «գնաց ի Բաբելոն»—Աղերսանգրն իր կյանքի վերջին տարում՝ միա 323 թ., ժամանեց Բաբելոն՝ իր նոր միապետության պետական կենտրոնը, ուր, ըստ աղբյուրների, զոհեր մատուցեց տեղական աստվածներին ու տոնախմբություններ անցկացրեց առաջիկա Արևմտյան արշավանքի պատվին։ Ա-ի տարբերակում՝ «գնաց ի Բաբելոն, որ է Պաղատա», ընդգծածը նախնական խմբագրությանը հաստիկ հայելում է։

372. «Հասելի ի «Պարասանգաս» — Հայերենն ալստեղ օգտագործում է հուն. παρασίγηλος

է (փարսախ) բառը, նրան վերագրելով տեղանվան նշանակություն: Ըստ երևույթին, թարգմանելն շփոթեցրել է նախաբնագրի համապատասխան նախադասության անսովոր կառուցմանը՝ «փարսախ»-ի կողքին ենթադրվող բլվանշանի պակասը, որը Մյուլլերը մատնանշել է վաճառք՝ «փարսախ»-ի կողքին ենթադրվող սրան, Տաշյանը ևս նշում է թարգմանա-աստղանիշով (M, 139, տողատակ): Անդրադառնալով սրան, Տաշյանը ևս նշում է թարգմանա-աստղանիշով (M, 139, տողատակ): Անդրադառնալով նույն հատվածի շարունակության մեջ կրկին կան սխալը, սակայն չի նկատում հունարենում նույն հատվածի շարունակության մեջ կրկին հանդիպող «փարսախ» բառին հաջորդող «հինգ» բլվանշանը, որ մեկ անգամ ևս հաստատում հանդիպող «փարսախ» բառին հաջորդող «հինգ» բլվանշանում է՝ «Պարստանդաս» (տե՛ս E, 230): Ե. իր միտքը: Հայերենն այստեղ ևս նախորդի նման կրկնում է՝ «Պարստանդաս» (տե՛ս E, 230):

373. «Եկի ի Հեռակալայ յարձանսն» — նկատի ունի, այնպես գլխավոր, որ ինչպես ներքև՝ Զիբրավարի ախամերձ ժայռերը, որ Հոյգեհրի ավանդական պատկերացմամբ, իբրև բարակոճ սյուներ, կանգնեցրել էր Հեռակալը, ի հիշատակ իր կատարած սիրանքների: Ըստ Գլխատնի, հենց այստեղ է, որ Երկրաշարժի հետևանքով օվկիանոսի հատակն է անցել Անտիանոսից: Իսկ ինչպե՞ս էր հետևում, որ է դրամա» — «Այսպես, որ է դրամաս

374. «սովիտ հազար»-ի հինգ հարիւր միլիարդի մէջ Կարմիր զինուորը զարգացածը հայկական համարում է, կատարված VIII դարից ոչ շուտ, և, անշուշտ, ազգավազ-
դարձվածը հայկական համարում է, կատարված VIII դարից ոչ շուտ, և, անշուշտ, ազգավազ-
ված. բերականորեն հիշտ է «գրամ մի» վիս «գրամա», քստ B կեչառեցիական ձեռագրի:
Ընդ որում, սա ևս հարկաւ չէ, քանի որ իրականում ո՛չ բյուզանդական, ո՛չ սասանյան և ո՛չ
մեզ որում, սա ևս հարկաւ չէ, քանի որ իրականում ո՛չ բյուզանդական, ո՛չ սասանյան և ո՛չ
արաբական մոխար (մոզար) համարժեք չէ մեկ գրամի, այլ՝ 1.5 գրամի (բյուզանդական
գրամի):

375. «Ակայք յԱղաս գետ» — Համադպարմարտութեան Աղաս (՝Առևշտ) վտակի մասին է։
ՀՄ. 140); Խոսրը Գանդուր (նախկին Խորթու) գետը (Հ. 92), աղտաղ (F. 203ա)։

ԱԲ-ում անունն ազգավաղված է «ադաման» (A. Ջր.), բայց այսին Պիմեձ, քաղաք» դարձվածը հայկական հե-

[illegible][illegible]

մինչև XIX դարավերջը: Հովհաննան բուն շարժառիթը, զովքը չէ նկատել, եղել են Աղերսանդրի պատմությունը ծանոթագրվող նախնադասությունը՝ հաջորդող նկարագրությունները՝ մասնավորապես Պղնձե քաղաքի և նրա հրաշայիբների մասին, որոնք անգամ մանրամասների մեջ մոտարկից հիշեցնում են Պղնձե քաղաքի պատմության համանման պատկերները: Տաշյանն այստիպիով նկատում է, թե. «Այսպիսիք (Պղնձե քաղաքի պատմությունը հիշեցնող—Հ.Ա.) ուրիշ շատ կան» (Տաշյան, 142): Բանասերը, լեզուս կենկով իր ուսումնասիրության հետապնդած այլ նպատակներից, բավարարվում է սոսկ իրողության արձանագրումով, առանց իր գրույթը փաստարկելու, սակայն, մեր կարծիքով, նրա ասածը, իրոք, համապատասխանում է Հյմարստությունը, քանի որ անգամ թուրքիկ հանդիպարումները պահանք կրելու հուշարձանների առանձին գրվածքների միջև նշմարել են տալիս մասնանշված փոխազդեցության բազմաթիվ նշաններ: Բավական է հիշել, լեկուզ, Պղնձե քաղաքի պատմության կերպարներից մեկի՝ մեռած թաղաճու արքայազարը, պմյառը, արքունի պերճանքները, ոսկի խորանները, գեղեցիկարանգակ գահույժը ներկայացնող կտորները, որոնք զարմանալի նմանություն են ցուցաբերում Աղերսանդրի պատմության մեջ առկա Կանդակի արքունու ապարանքի ու զարդերի հետ: Բնականաբար, այս և այլ կարգի ընդհանրությունները երկուստեք արտահայտվել են և համապատասխան կաֆաներում, որոնցում ընդհանուր է անգամ լեզվաճանկան առաջընթաց, հանգելով հաճախ նման ձևակերպումների ու դարձվածների: Հիշյալ առնչությունները, որ ուշագրավ են մի շարք առումներով, մասնավորապես, միջնադարյան զրույցների փոխներխախնցումների ուղիների և ընդգրկումների ոլորտի ուրվագծման և տիպաբանական աղերսներ բացահայտելու համար, լիովին կպարզվեն նրանց քննական բնագրերի մանրագնին համեմատություններին միջոցով, որ հատուկ աշխատանք է պահանջում:

377. «Եկեալ ի Տաճախս (AF Տաճախս) զետ, որ հոսի յԱսիայ և յԵւրոպլ»—Հին Հույներին հայտնի էր Տաճախս (Ταχτός) անունով երկու գետ: Առաջինը, ըստ Արիստարքոսի, սկիզբ առնելով Կովկասյան լեռներում, թափվում էր Վրկանաց ծովը (Αρριαν, III, 30): Երկրորդը նույնացվում էր Դոն գետի հետ, որի մասին Արիստոսն ասում է. «Պետք է լինի մեկ այլ Տաճախս ...: Ոմանք ասում են, որ այդ Տաճախսը սահման է ծառայում Եվրոպայի և Ասիայի միջև: Պետք է ենթադրել, որ Կալիսթենեսը նկատի ունի այս վերջինը, որի նախկին անունն է Ἀραχόνιος (= Ամազոնների գետ): Ամազոնների հետ կապված նման մի ուշագրավ վիպալուծյուն տե՛ս Շիրակացու մոտ. «Իսկ առ մտիւրն Տաճախս գետոյ՝ բնակին Նարիամատեանք, և ազգ մի այլ, որ է Կղարջ... և ապա յարեկից կոտև Շանթալին լերանցն բնակեալ են Ամազոնք, որ են կանայք պատերազմողք» (Ս. Տ. Երեմյան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի», Ե, 1963, 101):

378. «ԲԻՍԽԱՌԻՆ»—Հունարեն $\xi\beta\sigma\tau\eta\varsigma$ (=բաժակ, ջրաման) բառի հայց. հոլովածին է, որի մատենագրական համեմատաբար տարածված կիրառությունը մեղանում «քահառ»-ն է: Ենթոմյազրկող բառածին հազվագյուտ մի վկայություն տե՛ս նաև Մաշտոցների XIV դարի ունի-թռակալն թարգմանություններում. «Անուռ ղշնիտն, զԲԻՍԽԱՌԻՆՆ և ղգաստառակն յուս» (ՆՃԲ, Բ, 1014): Միջանկյալ և Հևտագա խմբագրություններ ունեն «բաժակ» փխ «քախտրին» (F-, 24ա, E-233):

379. «Լարանոց» — Բառը տպագրում է ՆՆԲ-ում (վկայված վկայից քաղված սույն միակ կիրառությանմբ) ներկայացված է «Լորանոց» սրբագրությանմբ: ՆՆԲ-ն «Լարանոցը» համարում է «վրիպակա» գրված բառաձև՝ հենվելով տպագրի 168 էջում առկա համապատասխան ծանուցման վրա, ուր ասվում է, թե «ամենայն օրինակը լարանոց»: Այժմ, երբ հրապարակ են հանված հուշարձանի անհամեմատ մեծաքանակ ձևագրերի և փաստական հարուստ նյութ է կուտակված ավելի հիմնավոր եզրակացությունների համար, մենք կարող ենք հաստատել վերո-

[illegible]

380. «Գլխակայ արժեստն յարմարակալն [հնարն], որ իմեմին հարեալ լինէր» — հոսորը մին V դարում քիտս կղզում բնակվող անգրիկացործ ե հմուտ ձուլող Գլավկոսի (Γλαύκος) մասին է: «Գլավկայ արժեստն» արտահայտությունն այստեղ փոխանցություն է՝ «սրբանելի», «սանճեղակեր», «Գլավկոսին պատշաճող» իմաստով (այստեղից էլ՝ ո՞չ ոք դ՛ Դևածուս ասացվածքը՝ սոս Գլավկոսի արվեստը չէ», «մի մեծ բան չէ»):

վածքը՝ «սա Գլավկոսի արվեստը չէ», «սբ մտք բան չէ»։
Մանոթագրվող դարձվածք (տե՛ս նույնությամբ M, 142, տողատակ) ձևագրերում (A չիք) երկնակի խախտմամբ անձանաչևիտրեն աղավաղված է։ Վերսինս ապա նույնությամբ փո- լերկնակի է տպագիր։ «զավկայ արուեստն յարմարականք սոս որ ինքնին հարեալ լինէր» խանցվել է տպագիր։ «զավկայ արուեստն յարմարականք սոս որ ինքնին հարեալ լինէր» (էջ 1169), իր հերթին ասիք հանգիստանալով մի երկրորդ սխալի։ Այսպես, «զավկայ» աղավա- (էջ 1169), իր հերթին ասիք հանգիստանալով մի երկրորդ սխալի։ Այսպես, «զավկայ» աղավա- (էջ 1169), իր հերթին ասիք հանգիստանալով մի երկրորդ սխալի։ Այսպես, «զավկայ» աղավա-

381. «Սկիլլա» — Տեղեկություն ատոսպելական վեցվորանի մասին, որը, ըստ
ունձնություն բնակիչների՝ հետևում է հոշոտում էր ծովազնացնելովին։ Համապատասխան փոփոխություն-

382. Գրիգորիս Աղվամարցու խմբագրած կաֆաներից: Համապատասխանում է 381-ին: Ներքո՛ւ ասպհովելով հետևողական նույնահատկությունը կենտոնցիական նախորինակում և նրան հավելելով բանաստեղծական ևս վից տող, Աղվամարցին փաստորեն, տաս տողանոց ոչ տի- հավելելով բանաստեղծական ևս վից տող, Աղվամարցին փաստորեն, տաս տողանոց ոչ տի-

պրական կաֆան փոխարինում է երկու նույնանմից սրբազան գրքերը՝ Եզեկի և Եսայի 383. Հուլյն պատմիչների վկայությամբ, Աղեքսանդրը, իրոք, հավատում էր ճակատագրին և զանազան նախանշանների ու զուշակույթյունների: Հայտնի է, որ կյանքի վերջին տարում՝ միա 322 թ. նա հանդիպել է քաղղևացի իմաստուններին, որոնք նրան անհաջող ապագա էին միա 322 թ. նա հանդիպել է քաղղևացի իմաստուններին, որոնք նրան անհաջող ապագա էին զուշակել Բարկոնում: Պլուտարքոսն ու Դիոդորոս Սիկիլիացին մանրամասն հիշատակում են նաև այլ նշաններ, որոնք ևս խորհրդանշում էին թագավորի վախճանը: Ասենք, որ, այս թեման բացառիկ զարգացում է ստացել Պատմության հայկական վերսիայում, հայ հեղինակների ձեռքին ծառայելով շատ ավելի ընդհանուր գաղափարի զեղարվեստական արժարժման համար: Միջնադարի մեր բանաստեղծները, անշուշտ, ժամանակի ընթերցող խավերի հոգեկան պահանջը:

մուտքներին ընդատաջ գնալու միջոցով, բաղմամբիվ կաֆաներ ևն թողել, որտեղ Ազերսանդրի, պետական-բաղարական գործչին և Երազելի միտակտին անբաժնատ նատկանիչներին՝ հայրենասիրություն, արիություն, բուժ, կամք և խոհմություն, կողքին նրանք նշմարում ևն մարդկային կենդանի անհատականություններ, որին խորթ չեն և տարակուսանքներ, Երկրորդանքի, վախի ու տրտմության պահերը: Ահա մի կաֆա, որտեղ տազնատած արբան խնդրում է կկվին գուշակել իր ապագան:

— Այն փոքրիկ, խոտոն հասակ,
 մի առա՛, գրեւ կաղաչեմ.
 Իմ կեանքն բանի՞ տարի
 չերկարի, իմ մեծեկտու եմ:
 Ասաց, Օհշատակ՝ շոտով,
 ու գրեւ տեսաւ, ընդ կատեմ.
 Ի ծանաթ երկիր գրեմ,
 զի բո մահն եւ ծածկելու չեմ:

(Մատենադարան, Հ.Բ. N 3387, 114ա)

384. «Եի և Գիոնէսիոս... ամենայն արարածոց հացկից լինել» — Հատվածն ակնարկում է Աղերսանդրի նախնիներ Համարվող Գիոնիսոսի և Հերակլեսի հակառակորդ, որոնց Զևսը, ի վարձատրություն կատարած մեծագույն սխրանքների և կրած անյուր տառապանքների, շնորհեց անմահություն՝ տանելով աստվածների կաճառ Օլիմպոս։ Աստվածային նախանշանի մեկնարանությունն այն մասին, որ Աղերսանդրին սպառնում են իր մերձավորների դավերը, հիշեցնում է, մասնավորապես, Գիոնիսոսի և Հերակլեսի գեմ կատարված խորզվանքները։

385. Կաֆան Զարարիա Գնունցուն է հասել թերի տողարանակով (11 տող). այգյակն էր գրիգորյան CD նախօրինակներում: Իր կողմից հավելելով ևս մեկ տող՝ «Եւ ի դրոխն անդրեղական», Զարարիան վերականգնել է կաֆայի կառուցվածքային սմբողջականությունը: Պարզվում է, որ նախապես այն եղել է լրիվ՝ 12 տող. B-ում կաֆայի շորթորդ բանաստեղծն հաջորդում է «Շողոյ ծնունդ եմ մարմնական» տողը, որը վերլսմամբ բաց է լիզնվել հիշյալ CD օրինակներում:

386. Անտիպատրոսը (ընդգրում՝ նաև «Անտիպատրեա», հուն. Ἀντιπατρος, М, 145) Աղեքսանդրի զորահրամանատարներից էր, նրա մերձավորագույն զինակիցը, արքայի տեղապահը Մակեդոնիայում: Հետագայում դարձավ հակաալեքսանդրյան կոմմոնորշման պարագլուխը, մերժելով միապետի աստվածացումը (А. С. Шофман, Конец Александра Македонского, «Вопросы истории», 1970, № 11, 217): Կալիսթենեսի և անտիկ այլ հեղինակների միահամուռ վկայությամբ, մշտական թշնամանքի մեջ էր Ոլիմպիական հետ Կյանքի վերջին տարիներին Աղեքսանդրը «հատկապես վախենում էր Անտիպատրոսի որդիներից» (Плутарх, LXXIV), նրան կասկածելով իր զեմ կազմակերպվող զավթագրության մեջ: Աղեքսանդրի մահից հետո Երատրոնին հետ ստացավ Մակեդոնիայի և Հունաստանի սատրապությունների ռազմական տեղապահի պաշտոնը (Алмус, 348):

387. «Յանքաւ ցամաք կամէր անցանկ Աղեւսանդրոս» նախագաղտոյան միջ Տաշլանին հաջող չի թլոմ «ցամաք» թարգմանոյլոյնը, որի փոխարեն նա առաջարկում է նախարհադրի համապարտասխան «էպիրոս» բառը, պատճառաբանելով, թէ «Περίος» կնշանակի ցամաք կամ հաստատուն և միջերկրյա երկիր» (Տաշլան, 135): Կարծում ենք, որ գիտնականն այստեղ սխալվում է, քանի որ թարգմանչի բնտրած «յանքաւ ցամաքն» էլ ճիշտ և ճիշտ իր նշած իմաստն է արտահայտում, իսկ «էպիրոս» բառի առկայոյլոյնը հայերեն բնագրում թլոյրի-

մացույցունների տեղիք կարող էր տալ, բանի որ վերջինս կարող էր ընկալվել «Կարոս» սեղանվան իմաստով, որը տեղին չէ, կամ իրրե օտար անուն՝ առհասարակ չհասկացվել:

388. չզոգոսական ղեկն» — Քարգմանության հունարանություններից. «զորական» բառը զատնենված է հուն. ζῷον բառից (= թույն, թունավոր), և ինչպես Անադյանն է նկատում, նախօրինակի սոսկ վերջավորությունն է թարգմանված «ակն» մասնիկով (ՀԱԲ, IV, 423): Եակեշտեցիական օրինակներում բառն աղավաղված է՝ «զորսական»: Վրիպակը սկիզբ է առնում B ձևագրից (ΛΓ-ը պահպանել են Տիշտ բառանքը), որտեղ բառի առաջին տառը հետակ չի գծադրված (B, IIԾբ). զրիշը անհաջող ուղղում է կատարել և ստացվել է մի անվերձանելի գծադրություն՝ բ՝, գ՝, փ՝, որը և հետագա ընթերինակողները՝ հավանորեն անձանի՝ օտարոտի այս բառին, կարգացել են «բ»։ Հետաքրքիր է, որ նույն B օրինակում առկա էրֆաներից մեկում կեշտեցին օգտագործում է «զեղ տորսակոս» զարմվածը, որը հետագա օրինակներում փոխարինված է «մահարոս» անհաջող բառով (տե՛ս ԻԿԶ հատվածում «կա-սանդրեայ խաբեայ Ուղղոս» սկսվածքով կաֆան): Վենետիկյան հրատարակիչները չեն նկատանդրեայ խաբեայ Ուղղոս» սկսվածքով կաֆան): Վենետիկյան հրատարակիչները չեն նկատանդրեայ խաբեայ Ուղղոս» սկսվածքով կաֆան): Սակայն Սուրբ Ստեփանոսի «Երգերգական» ձևը (Տպ, 172), թեև ՆԶԲ-ն և ապա Տաշյանը տեղ սխալը, անփոփոխ թողնելով «Երգերգական» ձևը (Տպ, 172), թեև ՆԶԲ-ն և ապա Տաշյանը բառն ընթերցում են Տիշտ։ Բայց հավանաբար հերինվել է թարգմանության ընթացքում և ունեցիկ սահմանափակ կիրառություն (տե՛ս սույն օրինակն իբրև միակ վկայություն՝ ՆԶԲ, Բ, 895):

389. «արկ ի չիխրոյ դեղամանի» — Հունարեն ABC-ն սրա գրքաց ունեն «գաղափար տուի» (M, 145), որ չի կապվում թարգմանությանը: Հայերեն ձևագրերը տալիս են «ջրոյ», «ջորոյ» տարբերակները: Մեկուսի գիրք է գրավում Ա-ն, «արկիկալ գնա ի կաշխ քրջի աման է կարել տմուր» (95ր): Հետաքրքիր է, որ անտիկ աղբյուրներում իբրև թույնը պարունակող անոթի անունը (Πλωταρχ. LXXVI, Αρρεαν, 7, 27):

[illegible]

391. «որ է գինեկան» — նախնական խմբագրությունների հատուկ հավելածու-խմբագրություններում:

392. «առ իւր սուգնական գՄանկորն քնամարդացի»։ — հոսքը փնտալացի Մեղիթոսի՝ Աղերասնզորի բարեկամի, իսկ Հեփեսոսի մահվա-
տովորը — եոսքը փնտալացի Մեղիթոսի՝ Աղերասնզորի բարեկամի, իսկ Հեփեսոսի մահվա-
նից հետո՝ մատրիմ ընկերոջ մասին է (ՄԴԶԵՄ, M, 145, հիշտ անունը տե՛ս ՄԿԳ համալա-
նում), որի անունն ալսակող ազգաբաղված է (Ա Միզոն, Բ Միզիոն), հիշեցնում է հուն.
հուն.). որի անունն ալսակող ազգաբաղված է (Ա Միզոն, Բ Միզիոն), հիշեցնում է հուն.
ՄԴԶԵՄ Սեր հայրավածը։ Մեղիթոսը Ուղղոսի ընկերն էր և Աղերասնզորի զեն դավագործության
անմիջական մասնակից։ Աղերասնզորի մասին զրոյ անտիկ բոլոր հեղինակները վերջինիս հի-
վանդուկչունը և թունավորումը միաժամուռ կապում են մեղիթոսի կազմակերպած զինաբարու-
թյան ու ինչույթների հետ (Appian, VII, 27, Παγταρχ, LXXVI են)։

393. «Գիշերս յերգին տեսայ» սկսվածքով կաֆան, որի դիմաց Զարարիա Գնունեցին թողել է «եսաղատոր» մակագրությունը (BCD չիֆ), իրականում չի ներկայացնում Կեչառեցու համապատասխան կաֆան իր նախնական տեսքով, այլ վերջինիս հետագա՝ նախօրինակից բաժանան հետագած մշակում-տարբերակն է։ Բուն Կեչառեցու կաֆան տե՛ս նույն էջի տողատակին։ Հաջորդ է կեչառեցիական հիշյալ կաֆայի ևս մեկ տարբերակ՝ անհամեմատ հարազատ նախօրինակին.

— Գիշերս երսդիս տեսալ
մէծ կարկուտ երեկ իմ գլխիս.
Նա իմ լացն առեր զողիս,
լաշս արին հեղուր արատաւս.
Ասին. «Մի՛ վախիլ, արբա՛յ,
լացն լաւ է՝ շատ ծիծաղիս,
Դժարդ ի դուրին դանակ,
չերկարիս ի չաստնաորինս:

(Մատենադարան, Հետ. № 3387, 74բ)

394. Թարաբիա Գնունեցու մշակած կաֆաներից. նախօրինակներում շորս կամ վեց տոն-
դից բաղկացած բանաստեղծությունը նրա խմբագրությունում վեր է ածվել ութատող կանոնա-
վոր կաֆայի ընդ որում, հեղինակային ստորագրությունը ձևապատճեն դրված է հիշատակա-
բանաստեղծի դիմաց, որի առաջին երկատողը խմբագրել, իսկ վերջինը խնդրել է համալրել:

395. «Նամական» — գեղանկարչական աշատեղ հոն. ԳՂԳԳ (= օրենք, կանոն) քառն օգտա-
գործում է «կտակ» իմաստով:

396. Նախնական խմբագրության մեջ կտակը խորագրված է. «Ետակ Աղերսանդրի», ապա, չգտնելով, Ա-ի բնագիրն այստեղ ընդհատվում է, որով և մենք զրկվում ենք Վեպի վերջին զրվածների այս արժեքավոր տարբերակը ներկայացնող միակ սկզբնաղբյուրից: Նույնն է խորագիրը Հուն. Ա բնագրում. «Δαμιάζω 'Αλεξάνδρου» (M, 147): Հետագա և Միջանկյալ խմբագրություններում խորագիրը բացակայում է:

Կտակը ներկայացնող հատվածը մասնագետների կողմից գիտվում է իրրե Պատմության հոս-արեն բնագրում հիլենիստական շրջանում կատարված ներմուծություն, որը տարբեր ձևագրերում նույնական է անխախտ չէ: Կտակի կալիսթենիսյան շարագրանքը ունի գուտ գրական արժեք, քանի որ պատմական հնագրույն ազդուրեները լուում են առհասարակ կտակի գոյության մասին: Հետևարար, հուշարձանի հետագա վերստաներում հանդիպող կտակի առանձին տարրերակներն ստանում են զուտ տեղական նշանակություն՝ պայմանավորված համապատասխան տարածաժամանակային ոլորտով: Օրինակ, սերբական Ալեքսանդրիայում ներկայացվող կտակը՝ տեղանունների իր ուրույն ցանկով, ժանաշողական որոշակի արժեք է ստանում Ֆիլեագարին հատուկ աշխարհագրական պատկերացումների համակարգի առումով (տե՛ս Алекс, 61): Հայկական բանավոր պատումի մեջ այս կետում գրավոր սկզբնագրերի հետքն անգամ չկա: Ընթերցողը գործ ունի սեղմ և հերթաթային-բանահյուսական երանգավորում ստացած ուրույն հորինվածքի հետ:

397. «գլխերսս բիովաացի վերստին կանգնել» — Ակնարկում է Աղերսանդրի կողմից միա 335 թ. Բեովաարյի գլխավոր քաղաք Թերիկ կործանումը: Քաղաքը, ըստ անտիկ աղբյուրների, Աղերսանդրի մահից հետո մեծ հողատարության վերականգնվեց, Կասանդրոսի կողմից (Дюдор, XVII, 118):

398. «գրիս Երկուս բիրս»—Համապատասխանում է նախաբնագրի բաժնետերերի քանակին (Մ. 148). Հանգանակիկ ատարկկան կշռամիավոր:

299. «ԳԱՐԵՂՅԱՆ ՎՐՈՎԻ ՓԻՆԿԱՅԻՆ» — Արիդեոսը փնիպոս II-ի ապօրինի որդին էր, թուլամիտ թեկր, որին Աղեքսանդրի մահից հետո զինվորական խորհուրդը լիազարեց փնիպոս III անունով: Հետագայում սպանվեց Օլիմպիադայի ձեռքով:

[illegible]

(Դ), որն այս կետում լրիվ է, անխափար և անընդհատ ընթացող է 400. Բնագրի շարահյուսական ոչ ճիշտ տրոհման հետևանքով տպագրի սույն հատվածում

կատարվել է իմաստային աղնատում (տե՛ս Տսլ. էջ 130, ստոր 10—13):

401. «Իւրիա» — նախարհագրում՝ իսկ համայնական մասին՝ Դանտերի և Հյուդոսի միջև բնական
լիցք արեւմտար, Բազիկանների Հյուսիս-արեւմտյան մասին՝ Դանտերի և Հյուդոսի միջև բնական
տափնայա երկրամասի հին անունը, որը թարգմանության նախորդ հատվածներում ներկայաց
ված է «Եւամպուցո երկիր» (իլամացիք) անունով։ Տեղանունը հայերեն գրչազարկում այլա-
փոխվել է «Իւրիա» (BCD), ի լերին» (E), տպագրում դառնալով «ի կիրին», որ հիշու
էլ, վերջինս, հրատարակիչների հավաստմամբ, փոխ է առնված լատիներեն բնագրից։ Պարզ-
վում է, սակայն, որ լատիներենը համապատասխան հատվածում ունի Myria հիշու ձևը։
Ասեսը, որ հրատարակիչներին ծանոթ է չին և Ռիջանկյալ խմբագրության օրինակները, որոնք
ևս անաղարտ ներկայացնելով «Իւրիա» անունը, հնարավոր են դարձնում հետազոտման
սրբագրել սխալը։

[illegible]

Ներքև բալլը, որ պատճառական մայր, ժողովեա՛ կանայս երգեցիկս և ողբս առեալ աշխարհս՝
զվազ մեռանելու Աղերքանցրի որդոյ բո, զի ելի ոչ էր շտապեալ մահ իմ, ունի ի մօր րո-
ւոր ամենեկուն տրեւ և զու ինե՛ աշխարհակալ մայր կոչիլ: Ո՛ղջ մնա բարոյ բո, գոր չե ես
տեսեր և այլ ոչ ես տեսնես զիս ի սպառս: Եւ բնկալեալ Ողբմբիտադս զխոյզիս զայս: Եւ
զամ ողբս կարգեալ յազգաս բաշտիմեան մեծին Աղերքանցրի որդոյն իւրոյ: Բնագրային Հա-
մեմատական ըննութեան Համար արձեւագոր ալս կտորի ատկայութեան նաև Համատեալ իրմ-
բագրութեան օրինակներում (Համապատասխան մասնակի հապավումով, տե՛ս Մատենագրարան,
ձեռ. № 3297, 157ա—158ա, ձեռ. № 1781, 56ա—56բ, ձեռ. № 1782, 59ա—59բ կն), տե՛ս Գրա-
թեղա փաստարկ և Միջանկյալ և Համառոտ խմբագրութեաններ իմ եկատած ծագումնաբանա-
կան ուղղակի կապը Համատեալու, ինչպես նաև կոնկրետ օրինակ ալլ երկուսի բնագանութ
Եւթարնագրի Հնութեան և ամբողջականութեան:

403. «Խամենայ» — Բոլոր ձևադրերում անունն ազավազված է. CD ամենայ, E ամենա
 են: Սխալը առկա է և սուպադրում՝ «Ամամենայ» ձևով, որից կարելի է ենթադրել, որ հրատա-
 րակիչներին հայանի բոլոր գրչադրերը ևս կղկ էն խախտալով: Որոշակիորեն ասել, թե ե՞րբ
 է կատարվել հնագույն այս ազավազումը, դժվար է. կեղանցիական B օրինակն այս կետում
 օգնել չի կարող (էջը բախրալված է), սակայն պարզ է, որ սխալը պետք է զննորել VIII—
 XIV դարերից վաղ բնկած շրջանում: Բնագրի հետագա շարադրանքից ակնհայտ է դառնում,
 որ խոսքն արդեն ծանոթ թերացի Խամենխասի մասին է, տե՛ս Ճե՛ժ հաավածը, բայց որի էլ
 կատարված է սրբադրումը:

404. «Այլախոսն ի վերայ քաղաքին զուսմայր» — Պատմագրության մեջ Աղերսանդրի մահվան մասին զոյույնուն ունի երկու բովական տարածված կարծիք՝ Հիվանդությանը (շերմախտին) Հետեած բնական մահվան և քաղաքական զովադրության (Սունավերման) միջոցով տապարկից ընդի Հետացման վարկածները (տե՛ս այս մասին մանրամասն A. C. Шодман, Конеч Александра Македонского, Вопросы истории, № 11, 1970. 214—218, Шахермаір, 343): Հետաքրքիր է, որ կայիսինենայան վերսին, կարծես, այս երկուսի համատեղումն է. հանգամանորեն Սունավորումը փաստարկվելուց Հետո ակնարկվում է մի ինչ-որ Հիվանդություն, որը բնութագրելու համար հայ Սարգմանիչն օգտագործում է բովական մշուշտ և, իվում է, աննախադեպ «այլախոս» բառը, որը, ըստ էության, մնում է անբացատրելի: Նույն կերպ էլ, անտիկ արդյութները Հիվանդության ընթացի, ախտանիշների նկարագրության մեջ աչքնան տարարնույթ են, որ, ինչպես նկատվել է, ալսոր զովար է այդ «հանելուկային» Հիվանդության ախտորոշումը (հմմա «Античность и Византия», 91): Ըստ Ֆ. Շախերմայրի, շերմախտն ուղեկցվել է մի երկրորդ Հիվանդությամբ՝ Սարարորով կամ սպիտակարյունությամբ (Шахермаір, 347):

405. «ուրախ լեռով»—Հետագա խմբագրությունն օրինականորեն դարձվածն ազատագրված է. B ուրախ վերուր, CDE ուրալ ի վերուր, որա ի վերուր: Գրչական չուրահատկությունից ծագած սխալ բնթևերումը («ուրախ» բառի «խ»-ի վերջին զմկեր մեացել է հաջորդող «լ»-ին) նույնությունը փոխանցվել է և տպագիր (Տպ, 182): Խաթանյանն ուրախից դուրս է մնացել F-ը, բայց որի էլ սրբագրում ենք դարձվածը:

466. Հստ CD հեղինակային ինքնադրերում Գրիգորիս Աղլամարցուն ընդած հատուկ-
ցուցումի, ալս կաֆան անվիճելիորեն պատկանում է իրեն՝ Աղլամարցուն (մանավանդ, որ ալն
բացակայում է կեչառեցիական B օրինակում): Հաջորդ կաֆան՝ «Պագարեցար Աղեքսանդրե»
սկսվածքով, ընդհանրապես, Կեչառեցունն է՝ փոխանցված կեչառեցիական B-ից: Սա անշուշտ,
չէր կարող չիմանալ Զաքարիա Քնոնեցին, սակայն շփոթմամբ իր կազմած օրինակում «Խա-

չատուր» լուսանցային նշումը տեղագրում է ոչ թե իր բուն տեղում, այլ նախորդող՝ «Թնձ հանցում ու թե պիտե՛ր» գրվագրի սյան կաֆայի դիմաց:

407. Զեռադրում առկա տեղադրումից պարզ է դառնում, որ զեռադրումը նշումը վերաբերում է ոչ թե ամբողջ կաֆային, այլ հիշտ այն երկատողին՝ Քաղկեդոն քաղաք... յիսրահայ տոմէս, որի համկերումով լրացվել է նախօրինակ կաֆայի տողաբանակի թերին։

408. Հարաբերա հետևանքու խմբագրած կաֆայապոլից գրականության մասին նրա մշակումը դարձել է բովանդակային ընդհանրությունը շողկապված ութ և չորս տղաների միավորներից կազմված կաֆայաչառքի։

409. «Է բազարը ք. Նիխան... անուր մանկիկան» «Նիխան» «Նիխան» անվան խիստ աղճատումն է բնագծված բառի ճիշտ ձևի վերականգնումը: «Նիխան» անվան խիստ աղճատումն է, խոսքը Միջին եզրկառույի հյուսիսում ներքո գետի ափին գտնվող Մեմֆիս քաղաքի մասին է: Աղավաղումը բավական ճիշ է, քանի որ առկա է ոչ միայն Հետագա, այլև Միջանկյալ է: Աղավաղումը բավական ճիշ է, քանի որ առկա է ոչ միայն Հետագա, այլև Միջանկյալ է: խմբագրությունն օրինակներում: Բ.ում այն ավելի ցայտուն է՝ «բազար Նիխան»:

[illegible][illegible]

Հայտնի է այլ կոնտրաստների բացակայության պայմաններում բառաքնության շենթարկվող միավորները: «Մեմօրիալական» բառը բառարաններում առհասարակ բացակայում է: Բնական-նաբար, որոշումներն այս ուղղությամբ մեզ տանում են բժշկագիտության ոլորտը: Հիմքեր ունենք ենթադրելու, որ հունարեն նախարնագրում, իրոք, ակնարկվել է ժամանակին և այնուհետև բուժական ու այլ հատկանիշների շնորհիվ մեծ համբավ վայելող մեղրի այն տեսակը, որով հռչակված էր Ատտիկայում գտնվող Հոմեոսոս (-Υἰαζος εἰς ἡμῶν -Υἰαζος) լեռը: Հենց վերջինիս անունով էլ հայտնի է եղել հիշյալ մեղրը, որի հաշվի յուրատեսակ վկայությունը կարելի է համարել նաև նույն բառարմատից կազմված -Υἰαζος: Ժամականի գոյականաբար կիրառությունը հին հունարենում, որ ինքնին արդեն նշանակել է նույն այդ մեղրը (հմմտ էն -Υἰαζος, ԵԴՄԱ՝ արտահայտությունը, որը բառացի թարգմանվելով «հոմեոսական շուրթեր», իրականում գործածվել է փոխարենական իմաստով իբրև «հոմեոսական մեղր թափող շուրթեր» (ДГРС, II, 1654): Պատահական չէ, որ X դարի բյուզանդական գյուղատնտեսական նախագիտարանի հատուկ շեշտում է «Самый лучший мёд с Гиметта» (Геопоники, М—П, 1960, XV, 261, հմմտ «Գիտացի՛ր, որ խիստ աղեկ մեղրն այն է, որ յԱղենայ (Ատտիկա—Հ. Ս.) երկրլն գայ և յիւր կղզեացն...» («Գիրք վաստակոց») Γεωπόνους (Թարգմանությունն նախնեաց յարարացի լեզուէ, Վենետիկ, 1877, 196):

Արգ, Υπερθεσ = /Υπερεπθεσι/ գրեկի բառը, իբրև անծանոթ անուն, մեր ձևագրերում գրչական հոլովույնով փոքր-ինչ փոխակերպվել է՝ մասնակիրորեն հետանալով իր նախածինը (բնկել է բառասկզբի «Υ»-ն, որը, բայտ երևույթին, հայերենում չի հնչվել, իսկ բառամիջում ափշտացել է «ն» հնչյունը) և վերցնելով հայերեն «ական» ածականակերտ վերջածանցը՝ դարձել է «մեկսիրտական»՝ նույնությամբ արձանագրվելով Միջանկյալ և նրանից սերած Հետագա խմբագրության օրինակներում։ Անշուշտ, հետաքրքիր է իմանալ, թե միջնադարի հայ բժշկագիտությունը ծանոթ է եղել մեղրի այս տեսակը։ Ամիրզդովլաթ Ամասիացին, օրինակ, մեղրի բուժիչ հատկություններից բացի բազմաթիվ դեպքերում նաև մարմինը զմուռնու համար նրա լայն կիրառությունը։ Գրմելով IX—X դարերի գիտնական, բժիշկ Ար-Ռազվին (Ռազես), որն առում է, թե «զմեհում մարդն ի մեղրն լավեն՝ չի վնասի», նա անդրադառնում է բուժական մեղրի տարատեսակներին՝ «չասալ ի տապարգատ», «չասալ ի պարատուր», «չասալ ի տաուտ» («Ամիրզդովլաթի Ամասիացու Անգիտաց անպէտ կամ բաւարան բժշկական նիւթոց», Վիեննա, 1927, 380)։ Ասկա ավյալներն առայժմ բավարար չեն նշված յուրատեսակների և «մեկսիրտական» կոչված մեղրի միջև հնչող համապատասխանություն տեսնելու համար։ Այն պահանջում է մասնագիտական հատուկ քննություն, որ մեր նպատակներից դուրս է։ Նույն զբոս, սակայն, դառնում ենք ծանոթագրվող հաջորդ՝ «Հիպատիկան» բառի ստուգաբանությունը հուշող տեղեկությունների։ Խոսելով սապոն՝ հավելի հյութի մասին, բժշկագետը նկատում է, որ այն «սուտանի պէս խոտի բամբուրս է. և լամն այն է, որ Սըզուտրի լինի, և կարմրմեա դերդ լերդ լինի և շուտ լուխ» (Անդ, 517), «և շուտ փշրի, թէ ի վերայ փշն՝ նա լերդին գունովն լինի» (Անդ, 518), «և աղէկ սապո սըզուտրին այն է, որ ի լերդ նմանի գունովն և զհոտն դերդ մուռի հոտ լինի» (Անդ, 520)։ Ուրեմն, հարկն-սապոն լավագույն տեսակը միջնադարյան բժշկագիտության մեջ համարվել է լերդագույնը, որը նույնն է, թե՛ «Հիպատիկաներ»։ Համաձայն հնագույն սպրցութների, Հիպատիկյան հավելն հին Հունաստանում և Իտալիայում ունեցել է առհասարակ անտեսական ամենալայն կիրառություն՝ կազմելով նաև կուպրի, զմուռնի, դինիների տարրեր տեսակների բաղադրամասը (տե՛ս մանրամասն, Γεοπονικη, VI—6, стр. 128, VIII—22, стр. 152)։ Արգ, զովար չէ ենթադրել, որ «Հիպատիկան» բառը Բարգմանյի ձևերի տակ եղած նախօրինակի ἡπατοχολος (=լերդական) բառի հայկականացված

ձեռն է, նորահնար մի բառ, որ պետք է դասել թարգմանության համաբանությունների շարքը (հմմտ ՀԱԲ, III, 96):

[illegible][illegible]

Հասցնում է 70-ի, որից հետո Դրույզներ հավաստի է համարում 40-ը (Н. Дройзен, История эллинизма, т. 3, 370):

414. «Ճնևալ եղև յամսեանն տուրիլ... և կատարեցաւ ի պարմութիւր»—Խոսքը եզրկտա-
կան օրացույցի ԴՅԶԻ (Հունվար) և ՓԵՃԵՅԻՆԻ (ապրիլ) ամիսների մասին է (Բմմտ M, 151):

415. Սյտեղից մինչև բնագրի ավարտը Միջանկյալ խմբագրությունը ներկայացնում է
ռեփական խմբագրությունը: «Եւ բազում խառնակութիւն եղև յերկրի ի վախճանել մեծին
Աղերսանգրի: Եւ զգօրն նորա ցրուեցան իւրաքանչիւր տեղիս և եղև իրրե զոշարս, որոց
ոչ իցէ Հովիւ և կամ, իրրե զգօրս առանց զօրապիսի: Եւ մակեղոնացոյն մեծամեծ իշխանն
և հարկաւոր բարեկամն նորա ընդ միմեանս անկեալ զմիմեանս արեամբ սպառեցին: Եւ
յետ սակաւ ժամանակաւ մայր նորա յՈլոմպիոսաց և կին նորա և բոլրն շարաշար կորեան
իրեանց ազգականաց և ընտանեաց սնտի և սիրելեաց նորա մերձաւոր թագաւորաց: Եւ
հեռաւոր թշնամեաց խնդութիւն եղև ի մահուան նորա, զի խորտակեցաւ եղջուր հարկանոցին
նոցա, և անկաւ լուծ ծառայութեան մեծին Աղերսանգրի ի պարանոցի նոցա: Եւ թագաւորաց
եզրկտուս՝ Պտղոմէոս և ի Մակեդոնիս՝ Արաղիս Փիլիպոսի որդին: Այս է կատարումն
ծննդեան և կենացն և գործոցն և վաղճանին մեծին Աղերսանգրի Մակեդոնացոյ» (Մատե-
նագրան, ձեռ. N 1664, 163բ): Մեջբերված կտորը հիմնականում նույնությամբ պահպան-
ված է Համառոտ օրինակներում: Վերջիններիս տարբերակին իր գրքում ծանոթացնում է
Տաշյանը, որը, սակայն, մանրամասն ծանոթ չլինելով Միջանկյալ խմբագրությանը, և ձեռքի
տակ չունենալով նրա բնագիրը, չէր կարող նկատել երկուսի միջև առկա նույնությունը:
Այդուհանդերձ, ելնելով նրա միանշանակ ինքնահաստատված բնութիւն, բանասերը իրավացիորեն
նշում է վերջինիս ակունքային դանդաղությունը մնացյալ, այսինքն, բնորոշակ օրինակնե-
րից (Տաշյան, 169—171):

416. Եւ ձեռագրում Պատմության բնագրին անմիջապէս հաջորդում է (նախորդելով բա-
րառնություններին) հետևյալ հիշատակարանը. «Փառք և զոհութիւն բեղձ անպար և անպա-
տում արարիչ և հրաշագործ աւտուած, որ արժանի արարել զթարմատար և զողնաճեղ, զա-
պիկար և զվառարան անձն եղևելոյս զնեքսէս սարկաւագիս (այլ օրինակներում՝ Խաչատուր
Կեչառեցոյ վիս զնեքսէս սարկաւագիս) հաւանել մեղսանեղ մատամբ և տկար մարմնով ի
գիծ վերջին արքայական զրոցս աշխարհակալին Աղերսանգրու: Առ այս զի՛նչ ունիմ ասել
զարիտուն, բան թէ բոլին լուսեղինաց և բոցեղին բերանով արհնել զբեղ, հա՛յր աստուած,
և զբան քո էակից, հանդերձ հոգովդ փառակցաւ, նա և աւժանդակ կառնալ զընթացս առա-
կառոյց լուսաւորացդ, որ անրերան շարժմամբ զարհնառաք բարեբախտութիւնն մատուցանեն:
Իսկ ստորնայնոց ազգ կենդանեաց բերան առնալ զմարդս բոլին պատկեր, երկրպագեն վայելի-
շարար, յայտարարեալ, թէ չիւր այլ աստուած, բայց ի քէն: Ընդ որս և զսուրբն յախտենից
ընդ իս ասեալ զմարդաբնից և զատարեկոց, զհայրապետաց և զվարդապետաց և զնուիրա-
կան արեամբ պաակելոցն զպարս և զզասս արհնեմ զամենասուրբ երրորդութիւնդ և զմիաս-
տուածութիւնդ աշժմ և միշտ և յախտեանս. ամէն» (B, 124ա): Այս հիշատակարանը, որ
մեղ է ավանդվել բազմաթիւ բնագրերում, իրականում Խաչատուր Կեչառեցունն է,
որի անունը Եւ ձեռագրի գրիչը փոխարինել է իր՝ նեքսէս սարկաւագի անունով: Հիշենք Մաշ-
տոցյան մատենագրանի N 3981, N 3387, Վենետիկի Մխիթարյան մատենագրանի
N 592, N 893, N 1538, N 1601 և աւ ձեռագրեր, որոնք, պահպանելով բնագրային անա-
ղարտ վիճակը, տալիս են «Խաչատուր Կեչառեցոյ» վիս «նեքսէս սարկաւագի» նախնական
տարբերակը: Խաչատուր Կեչառեցու կողմից Պատմությունը ծայրեծայր ընդօրինակելու իրո-
ղությունն ազդարարող հեղինակային այս հիշատակարան-վկայությունը բացահայտում է հու-
շարժանի հետ վերջինիս զրոնորած ստեղծագործական բազմալար անդությունների ևս մի

օղակը: Վեպի առաջին հայ խմբագիրը, նկարագրողը, կաֆայագիրն այսու ներկայանում է
նաև իրրե գրիչ, որը գործնականում ևս անձնական մասնակցությամբ նպաստել է ստեղծա-
գործության տարածմանը հայ ընթերցող շրջանակներում: Այսուհանդերձ, ի տարբերություն
Կեչառեցու մնացյալ երկու հիշատակարանների, որոնց բովանդակությունը անմիջականորեն
կապվում է Վեպի նյութի, նրա գաղափարական առանցքի և խմբագրական աշխատանքի
բնութագրության հետ, ժամանակի ընթացքում դառնալով նրա գրեթե անկապտելի մասը,
վերջինս նվազ կարեորություն ունի, ուստի և որոշ գեպերում ավելորդ համարվելով՝ բաց է
թողնվել:

417. Աղերսանգրի, նրա մոր, կնոջ և նախարարների կողմից հաջորդաբար ասված թվով
չորս բարառնությունները՝ իրրե հավելված գեղեղված Հետագա խմբագրության մեջ, Պատ-
մության բնագրին տուրնթեր, հիրավի, կարծես դարձել են հուշարձանի հայկական տարբե-
րակի անկապտելի մասը: Բարառնություններն ի սկզբանէ, ոչ առանց հիմքի վերագրվել են
Խաչատուր Կեչառեցուն. հայտնի է, որ գրեթե բոլոր ձեռագրերում, սկսած կեչառեցիական
Եւ հետագույն օրինակից, բարառնություններին հաջորդում է հետևյալ հիշատակարանը, որով
համապատասխան է նրանց հեղինակը. «Որք լսէք զաղիողորմ բարառնութիւնս՝ զյարմարող սորա
ղեաշատուր Կեչառեցիս յիշեցէք ի Քրիստոս» Հիշատակարանի համապատասխան ժամանակին
և այնուհետև կասկածի չի ենթարկվել և, փոխանցվելով գրագրից-գրագիր՝ տեղ է գտել
նաև Վեպի գրիչորիսյան և զարարյան հեղինակային օրինակներում: Ավանդական կարծիքի
յուրատեսակ հաստատումը կարելի է տեսնել նաև տպագրում, որտեղ հրատարակիչները,
համապատասխան ձեռագրերին հետևելով՝ աչքաթող չեն արել և բարառնությունները, ներ-
կայացնելով դրանք իրենց իսկ հավելած վերադրությամբ. «Խաչատուր Կեչառեցոյ բա-
րառնութիւնք ի մահն Աղերսանգրի»:

Մ. Արեղյանի բնութագրմամբ, բարառնությունները «մեր աշխարհիկ պերճախոսության
լավագույն օրինակներից են, չորսն էլ իսկական գեղեցիկ հորինվածքներ, որոնց մեջ փայ-
լում է հեղինակի ճարտասանական արվեստը» (Մ. Արեղյան, Երկեր, Դ, 285): Գիտնա-
կանը բարձր է գնահատում Կեչառեցու հետադարձական փայլուն ոճը, որը տեղ-տեղ հասնում է
փնարական բարձր հնչողության, ընկալվելով իրրե բանաստեղծություն: Արեղյանից առաջ
բարառնությունների խնդիրն արժանեղ է Տաշյանը, որը, ելնելով Կեչառեցու կաֆաների և
բարառնությունների լեզվական ատաղձի համեմատությունից (կաֆաները հորինված են
ժամանակի խոսակցական լեզվով՝ միջին հայերենով, իսկ բարառնությունների լեզուն՝ գրա-
բարն է), ինչպես նաև Պիտոյից գրքում նմանատիպ բարառնությունների առկայության փառ-
տից, փորձում է մեղ հետաքրքրող հորինվածքների հնարավոր հեղինակ Մովսէս
Խորենացուն, որին բանասերը, ինչպես հայտնի է, համարում է Պատմության թարգմանիչ
(Տաշյան, 111): Ժամանակին հիշյալ առիթով Մ. Արեղյանը կրկին, այս անգամ արդեն իր
«Հայոց հին գրականության պատմության» երկրորդ գրքին կցված «Բարառնությունների հե-
ղինակը» վերնագրով հատուկ հավելվածով, մի առ մի անդրադարձել և հերքել է Տաշյանի
բերած բոլոր հինգ փաստարկները, համարելով դրանք ոչ համոզիչ և չհիմնավորված
(Մ. Արեղյան, Երկեր, Դ, 450—456): Մեր կարծիքով ևս, Տաշյանի մտերն այս անշու-
թյամբ զուրկ չլինելով որոշակի հետաքրքրությունից, թելադրված են Կեչառեցու հետադար-
ձական ունակությունների նկատմամբ չպատճառաբանված թերահավատությամբ և կանխակա-
որոշ վերաբերմունքով: Արդ, իրերի ներկա վիճակը առայժմ շոշափելի հիմքեր չի տալիս
կասկածի ենթարկելու բարառնությունների հեղինակության՝ Կեչառեցու վկայությամբ հա-
վաստված իրողությունը: Ավելին. անտարակույս պատահական չէ, որ Կեչառեցիական խմբ-
ագրությանը նախորդող ժամանակաշրջանից հայտնի և ոչ մի ձեռագիր չունի Կեչառեցու

իրբև հնդկականի, անվան հետ առնչվող ոչ մի հավելում, լինի դա կաֆա, տնօրինական, հիշատակարան և այլն: Առկա փառատական տվյալներով Կեչառեցին այսօր էլ մնում է մեզանոմ Պատմության առաջին խմբագիրը, որի իրագործած համալիր աշխատանքի մի օղակն էլ կազմում են բարառնությունները:

418. Յնպես Ջարարիա Գնունեցին, հետևելով իր ունեցած նախօրինակում (C) առկա հեղինակային լկալույթյանը՝ կաֆան կրկին վերագրում է Գրիգորիսին, սակայն նրա վերջին բառատողը լիովին կերպարանափոխում է, առյուծ իր սեփական տարբերակը: Գրիգորիսյան այս կաֆան հեղինակային C ինքնագրում ունի հետևյալ տեսքը (134r).

— Զարութին բազկիս բարձաւ,
 թուլացաւ մէջս իմ առեւծի,
 Գարշապար լուշկապարաց
 կանգնելոյ անդամ կարօտի,
 Չորից բազկացեալ մարմինս
 ալժմ հհաս ժամ, որ լուծանի.
 Անմա՜հ, անարատ, անեղծ,
 դու միայն ես տէր կենդանի:

419. «Ուրբ իմ սրբնեաց իրր զդարշապարս յուշկապարանաց, աղապարիկ լինելով իրր Քսէնեւն և Պաղիսոս» — Ընդգծված բառերը հանդիպում են ամենաաղաղան տարրերակնի-
րով՝ Քսէներբայ և Պարգիսոս (ձեռ. № 7677), Քրեբա և Ապիգուաի (ձեռ. № 1782), Կրիայ և
ապիկոսի (ձեռ. № 1781) ևն: Բոլոր դեպքերում գործ ունենք խաթարված բառաձևերի հետ:
Ելնելով կոնսերւատից, պետք է ենթադրել, որ «Քսէներբան», լիբիս, հուն. Σειριγος
(= յուշկապարիկ ծովախին». տե՛ս նշԲ, Բ, 375) բառի աղավաղված ձևը հղովմաձևն է, իսկ
«Պաղիսոսը» ականահատորեն Պեղասոսն է՝ իրացարանական թևավոր նծույզը:

420. «առ նեմականն Ստադիրացի» — Ակնարկ՝ Արիստոտելի մոտ Ադերբայջանի պատանեկան ուսումնառության:

421 Շարք կազմող գրիգորիայան այս երեք կաֆաներից առաջին երկուսը, դատելով բովանդակությունից, ասված են Աղեքսանդրի կնոջ՝ Հոսրոսիանեի կողմից և ըստ այդմ էլ գրիգորիայան անգրանիկ՝ 1526 թ. ստեղծված C օրինակում զետեղված են ՄՀԹ հատվածի համապատասխան կոնտեքստում՝ «Եւ արքայն հառաջամբ արձակեաց զհողին, և Հոսրոսիանէ ողբով և կոծով տարեալ զմատն, կալաւ զայս արքային» բառերից հետո, որ միանգամայն բնական է։ Տասը տարի անց, 1536 թ. ստեղծված երկրորդ՝ D օրինակում կաֆաների տեղադրությունը փոխվել է. կաֆաներն իրենց բնական տեղից հանվել և կցվել են Աղեքսանդրի բարաոնությունը՝ ստեղծելով իմաստային որոշ անհամապատասխանություն։ Տեղադրման հարցում Զաքարիան հետևում է D-ին, շփոթելով, սակայն, հեղինակին՝ երեք զեպքում էլ գրելով «եաչատուր» փխ «Գրիգորիսի»։

422. «Պատմութիւն և զգեղաշէն դուստր Յեփրայեայ» — Աստվածաշնչական կերպարներ. տե՛ս
Մարգարէութիւն եղեկիէի, 9, 14 և Գիրք՝ Դատաւորաց, ԺԱ, 40:

423. «Այժմ պիտոյ է ինձ տապալեմ Հեփեսոսսի, առ ի հեճճանել զգլուխ ծնադիս Արեւայ» — Հիշեցնովոյ է հունական այն առասպելը, ըստ որի, կրակի աստված Հեփեսոսը կացնի հոգր հարվածով ճեղքեց Զևսի դուխը՝ աղատելով նրան սուկալի գլխացավից: Ճեղքված գլխից դուրս թռավ Աթենաս Պալասը՝ անպարտելի ուզովիկ, քաղաքների, իմաստության և արվեստների դիցուհին: Հետաքրքիր է, որ այստեղ հայ հեղինակը կախսենեսյան ավան-

դույթից տարբեր ինքնատիպ համեմատությունն է կատարում՝ Ադիբսանդրին նմանեցնելով
Աթենասի, իսկ Օլիմպիադային՝ Զևսի հետ:

424. Մ. Արեղյանը, ծանոթ շինելով Աղթամարցու ինքնագրերին, «Ա՛յ իմ միամալ որդեակ» և «Մա՛յրք մանկագունից, լացե՛ք» սկսվածքով զրիզորիսյան կաֆաները սխալմամբ համարում է Կեչառեցու (Մ. Արեղյան, Երկեր, Դ, 280):

425. Զարբարիա Գնունեցու գրչից ելած սույն կաֆայաշարքը Սսո օրինակից դատ առկա է նաև Վիեննայի Մխիթարյան մատ. ձեռ. № 57Ա/98, Մաշտոցյան մատենադարան, ձեռ. № 8689։ Այն Պատմությունից բաղված նույն վերնագրերով, ի շարս տաղերգուի այլ բերթ-վածների, հրապարակել է ն. Ակինյանը (Ն. Ակինյան, ԶԳ, 69—70)։ Պարզվում է, որ Աղեթ-ասնորի պատմության հետ ուղղակի աղերս ունեցող այս կաֆաները թափանցել են կիրա-ռության այլևայլ ոլորտներ՝ յուրովի կապվելով գրական ուրիշ հուշարձանների հետ և նույ-նխիվ ինքնուրույն գոյության իրավունք նվաճել։ Շարքի տներից երկուսը՝ «Շոտ տութ, տա-նխիվ ինքնուրույն» և «Մեր, որ ի տապանս իջաք», երկու այլ կաֆաների հետ, ուրույն կաֆա-պանի՞դ ասես» և «Մեր, որ ի տապանս իջաք», երկու այլ կաֆաների հետ, ուրույն կաֆա-յաշարքի ձեռով կարելի է հանդիպել Պղնծե բաղաբի պատմության որոշ գրչօրինակներում (Մատենադարան, ձեռ. № 7027, լուսապատճեն № 77), իբրև վերջինիս բնագրին կցված հա-վելված, որի խորագիրն է՝ «Յուրիշ օրինակէ գրած այսքան ողբս»։ Այս երկու շարքից ո՛րն է Զարբարիա Գնունեցունը, ո՞րն է ավելի նախնական ու ամբողջական։ Տների քննությունը է Զարբարիա Գնունեցունը, ո՞րն է ավելի նախնական ու ամբողջական։ Տների քննությունը է Զարբարիա Գնունեցունը, ո՞րն է ավելի նախնական ու ամբողջական։ Տների քննությունը է Զարբարիա Գնունեցունը, ո՞րն է ավելի նախնական ու ամբողջական։

Մաշտոցյան Մատենադարանի № 5495 ձեռագիրը (1695 թ., գրիչ՝ Ղազար վարդապետ Համբեցի) 91ր թերթում ունի հիշյալ շարքի մի տարբերակ, բարեխառափար, այս անգամ նա պահպանելով հեղինակի անունը։ Այստեղ, սակայն, այլ են վերնագրերը, առաջինի փոխարեն՝ «Վասն գնալոյ Զարարիա եպիսկոպոսի ի վերայ տապանի տէր Գրիգորիսի» և երկ-
խարեն՝ «Վասն գնալոյ Զարարիա եպիսկոպոսի անդէն Գրիգոր առ Զաքարիա»։ Այստեղ փոփոխված է բոլորի փոխարեն՝ «Պատասխանեալ անդէն Գրիգոր առ Զաքարիա»։ Այստեղ փոփոխված է նաև տողաքանակը, բացակայում է «Աւաղ Հոռոսխանոսի» սկզվածքով քառատողը, որն իր
նաև տողաքանակը, բացակայում է «Աւաղ Հոռոսխանոսի» սկզվածքով քառատողը, որն իր
բովանդակությամբ կապվում է Աղեքսանդրի պատմության հետ։ Այսպիսով, բոլոր չորս
բովանդակներում շարքը հատկացվում է Զաքարիային, իսկ նրա ավարտուն տեսքը Սուրբի-
աղբյուրներում շարքը հատկացվում է Զաքարիային, իսկ նրա ավարտուն տեսքը Սուրբի-
անակում, տեղադրումը Աղեքսանդրի պատմության համապատասխան դրվագներում, բովան-
դակությունը և այլ փաստեր համոզում են, որ շարքն իր ակունքներով կապվում է Աղեք-
սանդրի պատմությանը։ Այս տեսանկյունից էլ քննելով № 7027 ձեռագրում եղած շարքը,
համոզվում ենք, որ այն ներկայացնում է այդ ընդհանուր կաֆայաշարքի հետագայում երկ-
համոզվում ենք, որ այն ներկայացնում է այդ ընդհանուր կաֆայաշարքի հետագայում երկ-
կողմանի ձևափոխությունը կրած տարբերակը. մի դեպքում կատարվել է տողերի կրճատում,
բարձրան էրկոմ նույնաձանգ ութնյակին ավելացվել է Պղնձե քաղաքի պատմության կաֆա-
քարյան երկու նույնաձանգ ութնյակին ավելացվել է Պղնձե քաղաքի պատմության կաֆա-
ներից քաղված այլաձանգ (ուն, ալ) երկու օտար տներ։ Ուրեմն, Զաքարիան նախապես
կաֆաներ է հորինել Աղեքսանդրի պատմության համար, որոնք այնուհետև իր կամ ուրիշի
կողմից որոշ կրճատումներով հարմարեցվել են մի դեպքում Պղնձե քաղաքի պատմությանը,
իսկ մեկ այլ դեպքում՝ ուրիշ վերնագրի տակ զետեղելուն։

426. «Ալեկիիազն աստուած բան հայրական» սկսվածքով հավելյալ հորինվածք՝ մասնազդիտական շրջաններում հայտնի «Տնօրինականներ» անվանումով, XIV դարից սկսած դարձել է վեպի հայկական վերսիայի անկապտելի մասը, նրա տեղախանացումն իրականացնող

բաղադրելու և, ամենակարևորը, հաշվական խմբագրության գաղափարական հիմնադրարար առանցք-ներքից մեկի վկայությունը: Հատվածին հաջորդող Կեչառեցու կարևոր հիշատակարանը՝ ետադրությունը, ինչպես և նույնի նախադրությունը պարզորոշ առում են, որ հեղինակը ինքը՝ խաչատուր Կեչառեցին է, որն այստեղ, կարծես կանխելով ապագա ընդգրմախոսներին, շարադրում է իր ձեռնարկած քայլի հիմնական նպատակներն ու զրգապատճառները՝ հանդես բերելով արվեստագետի ու քաղաքացու սթափ զգացողություն: Հատվածը բաղկացած է երկու մասից. հակիրճ նախաբան, ուր համապատասխան օրինակներով փորձ է արվում Աղերսանդրի կերպարի մեջ նշմարել Քրիստոսի նախատիպը, և տնօրինականներ՝ Քրիստոսի և Աղերսանդրի կերպարներին 19 կետից բաղկացած բաղդատություն: Համարձակ այս քայլը ժամանակին ոչ միայն ընդունվել (երկի հետագա ընդօրինակությունների գերակշիռ մասն ունի խնդրո առարկա հատվածը), այլև արժանացել է առանձնակի հետաքրքրության: Կեչառեցու հետևորդների մեջ հատկապես առանձնանում է Ջաթարիա Կնունցին, որի տնօրինական և տասնյակ այլ կաֆաներ թելադրված են վերջինիս ստեղծագործությամբ, իրեն զործնական վավերացումներ կեչառեցիական խմբագրության գաղափարական այդ շեշտված գծի: Առանձնացվելով վեպի բնագրից, տնօրինականները նաև ապրել են խաբուրտյն կյանքով՝ տեղ գտնելով այլ բնույթի ձեռագրերում, իրեն անկախ ստեղծագործություն: Նման մի վկայություն հանդիպում ենք Մատենադարանի № 10381 ձեռագրում (ժողովածու, XVII գրք), ուր Կեչառեցու տնօրինականները հիշյալ եղանակով ամփոփված են նորաձևար հատուկ խորագրով. «Մեկնություն Աղեկասեղորու թագաւորին, թէ որպէս ժէ կերպի ի Քրիստոս կու նմանի» (թ. 327ա. ի դեպ, բաղդատություններից երկուսը գրչի կողմից բաց է լիղջված): Շատ ավելի ուշ տնօրինականների նկատմամբ վերաբերմունքը կտրուկ փոխվում է: Վենետիկյան հրատարակության մեջ վերջիններս հիշվում են սոսկ մասնակի մեջբերումով, տողատակին, «ցուրտ և տնհամ բունը» պիտակով (Տպ, 195): Տնօրինականների պատմական արժեքի ընդարձակումից զերծ չէ և Տաշլանի մոտեցումը, որը շատ ավելի խիստ որակումների է արժանացնում Կեչառեցուն, գտնելով, որ նրա այս հորինվածքը հեղինակի «մտաց լաւ վկայական մը չէ»: Աղերսանդրի պատմության փալտոն գլուխը Տաշլանին այս դեպքում կրոնական մտայնությունից բխող անձուկ հայեցակետը թույլ չի տվել նշմարելու երեսույթի խորքային միտումը, թաքնված հեթանոսություն, որը և կաղմում է Կեչառեցու համակողմանի աշխատանքի պատմական արժեքը: Միանգամայն իրավացի է Մ. Արեղյանը, Կեչառեցու գործունեության տվյալ ոլորտի մեջ տեսնելով «ազատամտություն», որն իր խորքերով, «անհատական չէր, այլ հատուկ էր որոշ մտավորական խավի» (Մ. Արեղյան, Երկեր, Գ, 278. հմմտ Մ. Թ. Ավդալբեգյան, խաչատուր Կեչառեցի, Ե, 1958, 64—67): Առհասարակ, նկատված իրողություն է, որ Կալիսթենեսի երկի ալլալեզու հետագա տարբերակներին հատուկ է քրիստոնեական տարրի ներթափմամբ երկի հեթանոսական նախնական ոգու թուլացումը: Յա. Լուրջեի գիտարկումով, այս ձգտումը ի սկզբանե եղել է նաև սերբական Ալեքսանդրիայի «կարևորագույն առանձնահատկությունը» (տե՛ս մանրամասն ԱԼԵԿՏ, 205):

427. Մի շարք ձևագրերում «ժա» և «ժր» տնօրինականները վերալմամբ դիտված են իբրև մեկ միավոր՝ «ժա», որի հետևանքով տնօրինականների ընդհանուր թիվը կրճատվել է, գտնաբերվ 18: Սրանց հետևում են նաև վեներիկյան հրատարակիչները (Տպ, 195, տողատակ) և որոշ ուսումնասիրողներ (Մ. Թ. Ավդալբեյյան, Խաչատուր Կեչառեցի, 65): Սույն հրատարակության մեջ օգտագործված է D-ի համարակալումը, որն ստույգ համապատասխանում է բաղադրությունների իրական թվին՝ 19:

428. Այս հիշատակարանը՝ բանասիրությանը ծանոթ «նտաղգրություն» կամ «վերջադրություն» անվանումով, հայտնի է երկու տարբերակով: Առաջին՝ հիմնական, բուն **ԿԼԻՄԵՆՏԵ**

գրելից ելած նախօրինակի հնագույն վկայությունը տե՛ս В ձևագրում: Երկրորդ՝ զարարյան տարրերակր, ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ՝ առաջինը, որ Զարարիա Գեոնեցիին հավելի է իր անունը՝ և տեղեկություններ Ազերսանդրի պատմության հետ իր ստեղծագործական աղբյուր ու ձևագրի գրությունն հանգամանքների մասին: Վերջինիս ինքնագիրը, որ հրտադրակվում է առաջին անգամ, տե՛ս E ձևագրում: Հիշատակարանը Տաշյանին ծանոթ է եղել միջնորդարար՝ Վիեննայի Մյոխլի, մատ. № 57Ա ձևագրից, որն ընդօրինակված է E-ից:

429. **Ե** ձեռագրում կենտրոնացված հատորություն հիշատակարանին հետևում է CDE-ում և վերաի գրչագրերի նշանակալի մասում բացակայող, այսպես կոչված, հինգերորդ բարանությունը՝ Աղեքսանդրի խրատն իր բարեկամներին, հետևյալ խորագրով. «Եթէ որ-պիսի բանն խրատական լինի հանճարեղին Աղեքսանդրու առ բարեկամս իր» (Ե, 128ա. աւելս բնագիրը Գ հավելվածում և համապատասխան ծանոթագրությունը):

ᠭ ᠪ ᠨ ᠤ ᠭ ᠲ ᠣ

1. «նստէր ի Թևաաղոնիկէ քաղաքին, որ է Սեւանիկ: Եւ նա շինեաց գաղաւ... Ֆիլիպոս-պօլիս» — Կալիսթենեսի Լրկում ԼրբԼը չճանդիպող այս տեղանունների հիշատակությունը և, առհասարակ, շարադրանքի սկսվածքն առաջին իսկ տողերից մատնանշում են պատումի՝ իբրև լանավոր կյանք անցած Լրկի, տիպարանական տարրերությունը իր զբաղման նախահիմքից:

Բևաադոնիկէն էգեյան ծովի Սալոնիկի ծովածոցին ընկած նավահանգստային խոշոր քաղաք էր, հիմնադրված միա 315 թ. Մակեդոնիայի արքա Կասանդրոսի կողմից։ Կարծիք կա, որ Աղեքսանդրը ծնվել է այստեղ։ Վարդան Արեւելցին իր Աշխարհացոյցում գրում է. «Բևաադոնիկէ Մակեդոնիայ է, ուստի էր Աղեքսանդր Մակեդոնացին» (Մատենադարան, Հնո. № 8727, 429 ր)։ Ֆիլիպուպուիսը (Φιλιππου πλις) նախկին թեսալական Թերքն է, որը միա 217 թ. ավերվեց Փիլիպոս Մակեդոնացու կողմից և բնակեցվեց մակեդոնացիներով, վերանվանվելով «Ֆիլիպուպուիս»։ Մակեդոնիայում գոյություն են ունեցել Փիլիպոսի անունը կրող մի շարք քաղաքներ, որ հիշատակվում են նաև Պատմության ուսական տարբեր խմբագրություններում (Алекс., 221)։

2. «Վասն ծննդեան Աղեկասանգրի» — Սեպեա խորագրված այսպիսի, հատվածը, սակայն, բովանդակում է հիմնականում ցլագլուխ երիվարի պատմությունը և, իր անկումքննելով լինելով ակնհայտորեն միանգամայն ուրույն և անծանոթ բանահյուսական տարրերակ, բնականաբար, չի հանդիպում հուշարձանի գրավոր խմբագրություններից և ոչ մեկում:

3. «Լեւելալ հրամանաւն աստուծոյ ի ծովէն ձի մի ծովային»—Աղէքսանդրի նժուգն այս-
տեղ իր ծնունդով կապվելով ջրային տարերքի հետ, ունի աստվածային ծագում, այն ընտրյալ
է՝ գերբնական հատկանիշներով օժտված: Այս գաղափարի յուրովի արձագանքն է ներկա
հատվածում, ինչպես և Պատմության շատ օրինակներում հանդիպող «Յլագութս ձին ի ծովէն
հրաւ» և «Ա՛յ ձի, դրեզ գովեմ կամիմ, || ջլագութս ծնունդ ծովային» սկզբածքով կաֆաները: Զրա-
յին տարերքի հետ ունեցած այս կապի ընդգծումը հարակցվում է մեր ժողովրդի մտապատկերում
նշանակաւոր մեկ այլ դիցաբանական պատկերացմանը. ջրային ծնունդ է և մեր ազգային էպոսի հե-
րոսներից մեկի՝ Դավթի, ձին, Քոտկիկ Զաւային: Եվ, արդ, ժողովրդի հիշողութիւնն մեզ եղած
մոգելը նույնութեամբ փոխադրվել է ուշ ժամանակներում գրի առնված այս պատումի մեջ:

մ, նշված է այլ կաֆաների միջոցով, ազդային բանահյուսական ավանդույթը ավելի
 շնորհիվ ներկայանցել էր նաև Պատմության գրավոր տարրերակի մեջ՝ որոշակիորեն
 որով մեղանում նրա տեղանացմանը (տե՛ս ծանոթագրությունների ԵԱ և Բ բնագրերը
 և 43)։

Յայնժամ Աղեկսանդր, բացելով գրեհանն իր՝ ասաց. — Այս բաներին հաջորդող կորստուն պատճառն սկզբածքով և հետագա էջերում հանդիպող շատ կաֆաներ, ի վրան զրավոր տարբերակի, ասվում են առանձին հերոսների (Աղեկսանդր, Արիս-Կարհ, Հոսրոսիան ևն) բերանից, դարձյալ մատնանշելով ժողովրդական երգախառն ուլկյունների ինքնահատուկ բնույթը։ Երգերը արձակին բնականոն ներհյուսելու միակատարված համապատասխան փոփոխություններն էլ, իհարկե, իրենց հերթին պայ-
կն են աստուծի ուրույն տարբերակը։

այսր ի Բեսաղոնիկէ մեծ իշխան մի մանուկ տիւֆ՝ — նկատի ունի Կեդօ-կալիսթին-
ից Հագտին՝ Աղերսանդրի Հայր Փիլիպոս արքայի դեմ ապստամբած Թրակիայի բա-
մէնի իշխան Բեսաղոնիկեցի Պոսիանոսին:

ատումի կ' արձակ, կ' չափածո հատվածներում եղիպտոսի նեզգանիրոս լազավորչ ղվում է մե'րթ եղիպտոսի, մե'րթ Մարա լազավոր՝ զրույցի հորինվածքում կարծես բերելով պատմական տարրեր շերտերի համատեղում: Հիշենք, որ հուշարձանի գրա- ազդույթուններում ևս նշակական չափածո ներմուծումների՝ կաֆաների շնորհիվ լա- ՛ է Մարա թազաւոր՝ ձեր (իսկ արձակ մասը, համաձայն հունարեն բնագրի, պահ- «եղիպտոս» անունը): Այստեղ ևս, թերեւս, կարելի է տեսնել «Սասնա ծռերի» հե- րձագահը: Անցրողառնալով էպոսում առկա «Մար» բառին, Հ. Օրբելին նկատում է, ինտերքստում հիշյալ անվան տակ պետք է հասկանալ եղիպտոսը, որն աբարեկնում Մար անունը: Ըստ գիտնականի, նման նույնացում հատուկ է ոչ միայն ժողովրդական սցմանը, այլև ուսումնասիրողների բնկալմանը, առաջ բերելով շփոթություններ և իրզմներ, բանի որ չի համապատասխանում պատմական իրողութուններին» (Օրբելի, Армянский героический эпос, Е., 1956, 25):

Աղեկասանդը զօրօքն իւրով կէկալ քանակեցաւ կօր Երասխ մեծ գետոյն»։— Երասխ գետատակութեան հանդիպում ենք վեպի սոսկ այս պատումով։ Այս, ինչպէս ճառ 242ա «Երասխ» անունների տակ, լեւեաւ, պետք է հասկանալ զբաղւոր տարրերակի նույն լեւեալութիւնը առկա Արածանի գետը։ Անվանափոխութեան երեւոյթն այստեղ եւ ժողովրդի կեանքում նշուի ստեղծագործական վերամշակութեան արդիւնք է, որի հետեւեալով աշխիւնը կարող է ստացալ, եւ որի հիմքը տվալ ղեպում, հալանարար, ժողովրդի լեւեալութիւնը կարող է երասխ գետի հետ։ Երասխ վրա գցված նշանավոր Զուրաշի լեւեալութիւնը, օրինակ, ըստ ավանդութեան, մի ղեպում վերագրվել է Աղեկասանդը Մասիս, մեկ այլ ղեպում՝ Հայոց թագաւորին, որը նպատակ ունի այդ կամքի վրայով հրաւիրել պարսկական արշավանքից հայրենիք վերադարձող միաստին եւ մեծ մատուցել Երան (ՀՅԶ, հատ. 1, 702, Ա. Ղանալեւյան, Ավանդապատում, Ե, 66)։ Հայկական ավանդութեաններից մեկում, որ բարձրալեւս մշակման է ենթարկուած հայկական անցյալ դարի վերջերին, Աղեկասանդը բազմահազար զօրով գալով Հայաստան է առնում ոչ այլոք, քան «Արարատում, Երասխի ափին, Մասիսի ոտում», իսկ «Երասխի ապստամբ ժողովրդին», սակայն իմանալով իր հայազգի լինելը՝ հրաւիրելով իր մտադրութեանց եւ թողնում ռազմագաշտը։ Այս ավանդութեանը, իր հիմքում լեւեալութիւնը կապվելով Աղեկասանդի եւ Նեղզանիքի հանրահայտ լեւեալին, ըստ էության

՝յան, փառաբանված հերոսին հայ ժողովրդին կապելու, նրան «հայի որդի» ներկայացնելու նպատակ ունի։ Այդ մասին հատուկ նշում ունի լեզենդը մշակող Ավ. Խաչատրյանը. «Երևի մեր ժողովուրդն էլ ցանկացել է անհայտ դյուցազնին հայացնել («Տարազ» № 26, 402—404)։ Զրույցը հեռավոր թվերով կապվում է հայկական մեկ այլ ավանդության (տե՛ս «Ավանդա- պատում», 279)։

Տ. Ուսա ինձ, ո՞վ ես դու, ի շատամածո՞ց ես, քե՞ն ի մարդկանէ՞: — Այս տողը գրեմ եմ Եստինի մասին: Կերցված է «իբ» կաֆայից:

9. «Հաղթելարդ» — ծաղիկ այս անունը, որը նոր Հայկազյան բառարանում բացատրված է իբրև «բազմավարդ փունջ» կամ «բազմաթև լարդ», Պատմության կաֆայավոր բոլոր ձեռագրերում ևս հանդիպում է ճիշտ այս ձևով: Բացառություն է կազմում սոսկ Բանավոր պատմության հերկայացնող B₁ ձեռագիրը, որտեղ այն փոխարինված է «պատրաստվարդ» նորանաբ լատով, որը պետք է գիտել իբրև վիպասացի կողմից կատարված ժողովրդական ստուգաբանության ուղադրամ օրինակ:

10. «Դարեն զաղտ առաճեաց... զօրս բազումս ի Հեղկաց և Օզպեկաց և այլ բազում աշխարհաց» — Օզպեկաց երկրի հիշատակումը վեպի ավանդական բանավոր փոխանցման ընթացքում կատարված տեղական ներմուծում է:

11. «Պովրև, Երբոր զայն լրնեց» ակվածորով երգը, որն երկու ութատող կաֆայի մեակցման արդյունք է, ունի նկատելի աղճատումներ (վանկերի անկանոնություն, հանգամանքման անհետողականություն են): B_1 -ում այդ աղճատումներն այնքան ակնհայտ են (B_1 , 11բ), որ զրեթե մթագնվել է նրա շափածո նկարագիրը: Այդ իսկ պատճառով, եթե ձևագրում մնացած բոլոր կաֆաները գրչական ինքնատուր եղանակով՝ վերջնահանգների յուրովի շեշտում—առանձնացումով ողջ շարադրանքի մեջ աչրի են զարնոմ իբրև շափածո խոսք, ապա այս կաֆայի մասին նույնը չի կարելի ասել:

12. «ՈՆԵԼԻՆ» — գրավոր տարրերակի համապատասխան դրվագում հանդիպող «Բեբրե-
լիա», «Բերրիկադուց աշխարհ» անվան ալլադիոնված ձևն է:

13. «Ընկեր, վասն է՞ր փախչիս...: Եւ նա գնացեալ, ալ ոչ դարձաւ առ ճեմեալն» Հատ-
վածն իր ակունքներով շի կապվում էր կախիճենների երկին: Իրրե սույն պատումին բնականոն
ներշնչված մի գողտրիկ ավանդություն, այն ուշագրավ նորություն է, որի արմատները պետք
է փնտրել ոտար հնագույն աղբյուրներում: Ավանդության մեկ այլ տարբերակ է պատմում
Պլուտարքոսը, ըստ որի, Հնդկաստանում մղած մարտի ժամանակ Աղեքսանդրը, դիմելով ան-
վանակից մի պատանի զորավանի, ասում է. «Քո անունը պարտավորեցնում է քեզ խիզախ
լինելը»: Բաճարը կոչվելով, պատանին ընկնում է ռազմագաշտում, ցավ պատճառելով ար-
քային (Παιταρχ, LVII): Ինչ վերաբերում է ծանոթագրվող Հատվածին, այն անկասկածով
իրրե ինքնակա ավանդություն, ժամանակին լայն ճանաչում է գտել Հայկական միջավայրում:
Վերջինիս մի Համառոտ տարբերակը տե՛ս «Սովիբր Հայկականը», Ա, Վենետիկ, 1853, 23,
Բրիչ և բաղվածար՝ Տաշյան, 174: Օգտագործված է նաև Հովհաննես Կարենցու կողմից՝
վեախ բնագրին վերջինիս կողմ զրուգաշարում (տե՛ս և հավելվածը):

14. «... յաղկեցին այն բարձրահասակ և բաջախրտ ցանձովի մարդկանց» («Ճանձովի» նամ. «ցանձովիտ» (Այ, 252բ) անձանքի բառը, կենկով հատվածի ուշադիր ընկերցումից, պետք է որ լինի «ցանովի», «ցանտովի» բառի աղավաղված ձևը: Մանավանդ որ զրավոր տարրերովում համապատասխանաբար առկա են «տնկածոյ», «բուսանովի» մատավոր համար- ժեքները՝ իմաստային նույն կիրառովյամբ. «Եւ էին յայնմ անտառին մարդիկը, որ տնկա- ծոյր կըլինե» (վենետիկի Մխիթարյան մատենադարան, Հ. Քյուրտյան հավաքածո, ձև. № 280, 92բ, Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 5472, 85ա կն):

15. «Ձի լուեալ էի վասն բոսանալի կապուտ ոչխարացն ... կռնն գանուն մորբուն»։ Հատ-
ն իր ծագմամբ տեղական, բանահյուսական հարակցում է Պատմության շարադրանքի մեջ՝
ովդական ոլորտներում շրջանառու առասպելական կենդանիների մասին հերիաթային
տկերացումներից մեկի արտացոլքը, որն իրեն պարզ մի հարասոթյուն, ուղղակի արձա-
քն է նախորդ կաֆայի «Բզրոսանալի ոչխար || լրեսցար ի Հունգուստանի» տողերի։ Հե-
րքերի է, որ «Հունգուստանը» ասացողի բերանին քիչ հետո գլուխովյալ փոխվել է
ն մոտ ու մերձավոր «խորասանով»։ Եթե նկատելու լինենք, որ առասպելական ոչխարների
սին խոսք անգամ չկա կախիմենեի երկում, և, բնականաբար, մատնանշված կաֆան
ը բազմիցս հանդիպում ենք գրավոր տարբերակի (գրչօրինակներում), օտար սյուժեի տե-
նացման մի ավանդական փորձ էր, ապա ծանոթագրվող հատվածն արգեն պետք է դիտել
և նույն ալգ երևույթի խորացումը և մանրամասնելով հարստացումը բանավոր եղանակով։

16. «Եւ եղև... յընթացս լառաշի նորա»։—Հատվածը, որն այստեղ իբրև ընդմիջակետ-
ն ընկած է մեթոդաբանական և քաղաքական գործունեության զգալի փոփոխության
ձևազարման։ Իր հորինվածքով այն բավական հետաքրքիր է գրավոր տարբերակի համապա-
սխան գրվածքից։ Նորովի լինելով, մասնավորապես, խաչափառին նվիրված կտորում առկա
բառապաշար, որոնք փաստորեն յուրատեսակ հարստացում են գրական սկզբնաղբյուրի-
ներով հայտնի և լրացնում են Պատմության ավանդական հրաշալիքների
բնույթը, ընդհանրապես, գրավոր տարբերակի նույնաբան կառուցվածքը, որտեղ նյութը,
այն, այլ զարգացում է սպորտ, բնականաբար, այստեղ տեղ չպետք է ունենալին։

Մերկրմաստասերների հետ Աղեքսանդրի երկխոսությունը՝ իրեն հայդիականացված ինքնուրույն զրույց, տարածված է հեղել միջնադարում, տեղ գտնելով Աղեքսանդրին նվիրված մանկատունների կամ առակավոր զրույցների շարքում (տե՛ս Մատենադարան, ձեռ. № 4406, բ, ձեռ. № 10254, 12ա, Տաշյան, 175, ն. Մառ, Ժողովածույր առակաց վարդանայ, Բ, Պ., 1894, 206):

17. «Եւ նա գնացեալ ետևս զբազաւորն մերկիմաստասիրաց»։— Բանավոր պատումը, հնալով շարադրանքի սեփական եղանակ, միշտ չէ, որ համընթաց է գնում զբավոր տար-
ակի հետ, տեղ-տեղ խախտելով դովագների նրա հերթագայութունը։ Ըստ այդմ էլ, մերկ-
աստասերների մասին ծանոթագրվող հատվածն այստեղ բավական ետ է ընկել, հաջորդե-
լով Եղբրսանդրի կողմից Կանդակե թագուհուն աջցելելու և Հնդկաստանում տեսած հրաշա-
ների նկարագրութեանը։

18. Հարմարվելով բանահյուսական ավանդական կաղապարին, Այ ձեռագրում «կի-հզ» արականումն ունեցող կաֆաները՝ բոլորն էլ հայտնի հուշարձանի քաղաքով գրչագրերից անացի կյանքի ընթացքում ենթարկվել են անխուսափելի փոփոխությունների, որոնք, ի շո, հուշական լրացուցիչ՝ ավյուն են հաղորդել պատմմին: Կաֆաները մասնատումով կամ անձին տողերի կոդաումով վերածվել են զոդորիկ քառյակների՝ իբրև տարրեր անձանց կողմ հնչող երկխոսություն և այլն: «Հք» կաֆայի առաջին քառատողը, օրինակ, լեզվական 2 հարմարեցումով վերագրվել է Աղեքսանդրին, իսկ շարունակությունը կազմող չորս տողը՝ քսիանեին: «Հզ» կաֆան ասվում է Աղեքսանդրի կողմից և իրենից ներկայացնում է երկու տրեր կաֆաների առաջին քառատողերի բավական հաջող միացում:

19. Ձեռագրում սրան հաջորդում է հետևյալ կաճան.

—Արքայս ի տապան դրէք,
 Որ ունէր շատ մի հայրենիք.
 Դա, որ աշխարհիս տէր էր,

Պատկեր է կանկուն մի տեղի:
Ես ի սա հարցունք էդալ,
Թե՛ այդ տեղդ π° եղ է քեզ հերթը:
Գարծու և հուսպ էտուր,
Թե՛ հերթը, շատմ'աւելի:

20. «Ուրբէս»—Սա Ուրբէսն է, որ ժողովրդի բերանին դարձել է մերի Ուրբոս, մերի՞ն
Ուրբէս, մերի՞ն է՞լ Ուրբաս: Նույնը պահպանվել է նաև գրավոր տարբերակում առկա կաֆանե-
րում՝ «Ճորտն որ պարտնին նեւզէ, || զինչ Ուրբաս արար արբային...» (Մասնահայտքան, ձև.
N° 3357, Բ. 92բ):

21. Այստեղից սկսած մինչև շարագրանքի ավարտը նկատվում է մեծ անկախություն գրական սկզբնաղբյուրի նկատմամբ: Սյուժեն ծավալվում է շեշտված բարոյախոսական երանգներով, իրրե տիպիկ առակավոր զրույց, ուր հաստատվում ու զարգացվում է Կալիսթենեսի երկում լուր քնդհանուր ցմերթով առկա՝ ամենազոր մասձան հանդեպ մարդկային կյանքի և երկրային փառքի երևութականության դադափարը, բարոյախոսություն, որով, ինչպիս հայտնի է, ներծծված են Ադերսանգրի մասին աշխարհի տարբեր լեզուներով միջնադարում ստեղծված գրքին բոլոր ստեղծագործությունները:

[illegible]

23. Ել ձեռագրում սրան հաջորդում է հետևյալ հատվածը. «Յետոյ իստատաւորէ յո լոյկեցան թաղումն Աղէքսանդրի թաղաւորին և մի քստ միոշէ ասացին խորհրդաւոր բանն, որ է այսպէս. Առաջինն ասաց. «Աղէքսանդր գանձ ոսկեղէն արաւ»: Երկուսումն ասաց. «Էրեկի օր ոչ բաւականեցաւ յամենայն աշխարհօվ, իսկ այսօր շորս կանկուն կտաւօվ բավականացաւ»: Երրորդումն ասաց. «Երեկ ամենեցուն իշխեր, հրաման կու տար»: Չորրորդում ասաց. «Երեկ երրորդ էր բաղում ազատել ի մահուանէ, իսկ այսօր ինքն ոչ կարաց ազատել»: Հինգերորդումն ասաց. «Երեկ բերեալ է մարդիկ ի քաղաք, իսկ այսօր զինքն հանեն ի քաղաքէն»: Եոթերորդումն ասաց. «Երեկ երկիր շարշարեր, իսկ այսօր զինքն շարշարի երկրէ»: Եօթերորդումն ասաց. «Երեկ զամենեքին ի նմանէ երկնչին, իսկ այսօր ոչինչ ունեն զնա»: Ութերորդումն ասաց. «Երեկ ուներ բարեկամ և թշնամի, իսկ այսօր ամենեքեան հաւասարեցան»:

2 0 4 6 1 4 0 6 0

Ընդօրինակված է Մաշտոցյան մատենադարանի № 7677 ձեռագրից։ Հանդիպում է նաև վրաց գրչագրերի սոսկ մի մասում (տե՛ս նաև Մատենադարան, ձեռ. № 1865, 135բ—136ա)։
 № 9601, 6ա—7ա)։ Չկա ABCDEF-ում և տպագրում։ Բանասիրությանը հետաքրքիր են հայտնի նույն հիշատակարանը, ինչպես լեզվագրում է և անունը, գրչագրե-
 ածությունը։ Հայտնի է նաև Ներսիս Շարագրանը կասկած չի թողնում, որ
 Վեդիկանը կհլուսեցին է, որն այստեղ առաջին անգամ (այսպես նաև «Ներսիս Շարագրություն» կոչ-
 ւած հիշատակարանում) բուն երկին անցնելուց առաջ, նախապես ընթերցողի ուշադրություն
 դարձնելով վերին իր ձևանման խմբագրական աշխատանքների գաղափարական հիմն-
 քան չէ իր սոսկական իմաստով, այլ «Վեդիկանի» իրեն մշակութային գործի և խմբագրի,
 ընթերցողի ինքնատիպ ու աշխարհային շահագրգռությամբ արժեքավոր վկայագիր։ Մանավանդ որ,
 նուր գրություններից զատ, այստեղ հեղինակային ուղղակի մատնանշումներ կան իր հո-
 րե և բնագրին կցած տնօրինականների մասին։

Արիստոտելին Վեպի Հեղինակ Հռչակելու երկրորդ փորձը տև՝ս բնագրում առկա է ինքնաշարժությունը: Վատարկեցա ծնունդը ե գործը Աղբրանգրու Մակեդոնացու, լիմաստնոյն Արիստոտելի (Մատենադարան, ձեռ. N. 6451, 32ա, N 7677, 61բ, Է, N 7782, 23բ ե այլն):

Հատվածը ընդօրինակված է F ձևադրից: Բացակայում է ABCDE-ում և ապագրում: Գտնված է բնադրի ՄԾՆ հատվածի միջին մասում, իրրև շարագրանի բնակում ընկացք: Գրքն ապկայցված է մեր կողմից:

«Հիւսիսատական», «սփիղծ», «խուժադուժ» կամ «հիւսիսոս» անվանված ազգերն Աղեր-
ի կողմից Կովկասյան լեռների մեջ՝ Երկաթի (որոշ դեպքերում՝ Պղնձի) դարպասների
մ փակելու առասպելական պատմության սույն տարրերակը, որ հրապարակվում է
ին անգամ, բաղված է Վեպի Միջանկյալ խմբագրությունից (տե՛ս Բ, 228ր—236ր, հմտ.
22ա—163ա և այլն: Նույնի սեղմ տարատեսակնսրն ունեն Նախնական և Համառոտ խմբ-
ւոյւոնները (տե՛ս, Մատենադարան, ձև. № 3387, 164ր—166ա, Ա, 92բ, հմտ. Տաշյան,
Հետազա խմբագրությունը և սոյազորրը, համաձայն հոնարեն Ա բնագրի, շունեն հատ-
է Հոնարեն մյուսըրբյան բնագրում հիշյալ գրվաղը կա, սակայն ալլ կոնտրաստում՝ իրրե
սողվւոն Սղերսանդրի նամակներից մեկի շարադրանրի մաս (տե՛ս Մ, 142—143):
հերթյա բախտոիկ սչոժե, Երկաթի դոնրի պատմությունը գրական-բանասյուտական
ախիլ ու բաղմապիտի տարրերակներով պահպանվի է աշխւեղու շատ հեղինակների
երկերում՝ ծագումնաբանորեն մեծ մասամբ կաղվկալով Սղերսանդրի պատմության և,

[illegible]

Ի դեպ, մատենագրական աղբյուրներում «Երկաթի դրոմք» կոչված կիրճը վկայված է նաև այլ անուններով՝ «Դուռն Ճորայ», «Ճորայ պահակ», «Դուռն Ալանաց», «Դուռն Կասաից», «Աղուանից դրոմք» և այլն (տե՛ս, Խորենացի, 242, 500, Մովսես խորենացի, Հայկական «Աղուանից դրոմք» և այլն, Խորենացի, 1889, 203):

5. Հառաքածն ընդօրինակված է Ե ձևագրից: Աղիքսանդրի իրաւան իր բարեգումսն իսկ հալիական հնագոյն հալիւրում է, ուսումնասիրողները կողմից երբեմն անվանված՝ Ֆինիքերոբոց

բարաոնություն»։ Չկա ACDEF-ում։ Ի տարբերություն Կեչառեցու բուն բառակ բարաոնությունների, այն բացակայում է Վեպի գրչագրերի նշանակալի մասում։ Մասնակի բացառություններով նրանով հիմնականում օժտված են երկի համառոտ օրինակները (Մաշտոցյան մատենադարանի №№ 1449, 1781, 1782, 3387, 3981, 8003, Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարանի №№ 424, 1197, 1489, Վիեննայի Մխիթարյան մատենադարանի № 68 և այլն)։ Ինքնահատուկ է նաև նրա գրաված գիրքը բնագրին հաջորդող հավելվածների շարքում. սովորաբար այն ոչ միայն տեղ չի գտնում բարաոնությունների շարքում, այլև անմիջաբար չի հետևում նրանց և ընկած է լինում մեկուսի՝ ամենավերջում, հաջորդելով անգամ անօրինականերին և Կեչառեցու հայտնի Վերջագրություն հիշատակարանին։ Հետևաբար, հատվածի հեղինակը հայտնի չէ, բանի որ բուն բարաոնություններին հաջորդող և վերջիններիս վերաբերող Կեչառեցու հեղինակային հիշատակարանը սրան չի վերաբերում։ Բարաոնություններից զգալիորեն տարբեր է նաև վերջինիս լեզվաճական առաջը, որ նկատել են Վեպի հրատարակիչները տողատակային հետևյալ ցուցման մեջ. «Այլ զկնի յիշատակարանիս ի կատարած մատենին կարգել գրչաց զհինգերորդ բարաոնություն «Բարեաց գործոց», կարծիս տան ոչ վայրապար, թէ չէ նորին խաչատուր, և յոճ մատենագրութեանն իսկ այլևայլութիւն տեսանի ընդ նա և ընդ առաջինն» (Տպագիր, 195)։ Սույն դիտողությունը համարելով ճշմարտապատում, Տաշյանը խնդրո առարկա հատվածի «օտար ըլլալու» վարկածի օգտին առաջադրում է սեփական մի փաստարկ՝ Արիստոտելի «Յաղագս առաքինութեանց առ Աղեքսանդրոս թագաւոր» երկի հայերեն թարգմանության հետ վերջինիս գրանցած դարձվածաբանական մի նույնությունը (տե՛ս հաջորդ ծանոթագրությունը)։ Մ. Արեղյանը, թեպետ հատուկ զբաղվել է բարաոնությունների խնդրով, սակայն վերջինիս ամենին չի անդրադառնում, րավարարվելով «կա մի հինգերորդ բարաոնություն ևս խրատական բովանդակությամբ, որ ոչ անհիմն կերպով Կեչառեցուն չի համարվում» արտահայտությամբ, որից պարզ է դառնում, որ նա ևս հակված է ավանդական կարծիքին (Մ. Արեղյան, Երկեր, Գ, 284)։ Ավելացնենք, որ մեր հերթին, սկսածու նմանություն ենք տեսնում Աղեքսանդրի խրատի և խորհրդացու Ողբի գաղափարական միավորության ու բնոճանուր բովանդակության միջև։ Նրկու դեպքում էլ հասարակական տարբեր խավերի քննարկվող հատկանիշները և, առհասարակ, նրանցից մակաբերվող էթիկական դաս-պատգամները նույնն են։

6. «գովելի են գեղեցիկե՛ն... զաւշելեացն՝ շարուրիւմե՛» հատվածի աղբյուրը, Տաշյանի դիտարկումով, Արիստոտելի «Յաղագս առաքինութեանց առ Աղեքսանդրոս թագաւոր» երկի հետևյալ դարձվածն է. «Գովելի են գեղեցիկերն և պարզասելի գարշելիքն. բանդի բարեացն յառաջելալ լինին առաքինութիւնք և գարշելացն շարութիւնքն» (Տաշյան, 112)։

7. Յանկը՝ լուսանցային համապատասխան թվակարգությամբ և խորագրով քաղված է C ձևագրից։ Տպագրվում է առաջին անգամ, չկա ABDEF-ում և տպագրում։ Աղեքսանդրի պատմության գոյություն ունեցող ցանկերից հնագույն և միակ ամբողջական օրինակն է (նույնը՝ սկզբից թերի, տե՛ս, Լենինգրադի Արեկղաղիատության ինստիտուտ, ձև. № A-76) և, իրեն այդպիսին, վերադառնում է բանասերների ուշադրությունից։ Ստեղծվել է մինչև XIII—XIV դարերը, բանի որ, ի տարբերություն հետագա ցանկերի, չի արտացոլում ավելի ուշ թվագրվող հավելումները՝ բարաոնություններ, անօրինականեր, Կեչառեցիական հիշատակարաններ։ Հատուկ է և Միջանկյալ խմբագրությանը, որի օրինակներում ցանկը թեպետ երբեմն բաց է բացվել իրեն ամբողջություն, սակայն, ըստ էության, ցրված ձևով, առանձին խորագրերի և հատվածների՝ լուսանցային բաժանաբար համարակալման ձևով անխափր առկա է նրա բնագրում (նման FG, Վիեննայի Մխ. մատ. № 947)։ Նման մի գրչագրից էլ հիշյալ ցանկը քաղել և իր կազմած C. օրինակին է կցել Գրիգորիս Աղլիամարցին, բնագրում ևս համապա-

տասխանաբար՝ մի առ մի օգտագործելով նրա բովանդակությունը կազմող խորագրերն ու թվակարգությունը։ Հետագայում գործնական նպատակներով Վեպի հայ խմբագիրներն ու գրիչներն կողմից ստեղծվել են նաև այլ ցանկեր՝ միավորների ուրույն, նախորդից տարբեր բնույթով, բանավոր, տեղագրությամբ, ինչպես և լեզվական ուշ շրջանի առաջնով՝ ժողովրդական խոսվածքի խորություններով ու ինքնահատուկ աղավաղումներով։ Բնագրին հաջորդող, անհեղինակ մի ցանկ ունի Մատենադարանի № 7677 ձևագիրը (թ. 174ա)՝ «Այս է ցանկն Աղեքսանդրի գրքիս» խորագրով և «ա-հիլ» համարակալումով։ Ցանկը, ներառելով հայկական բոլոր արձակ հավելումները (տե՛ս ցանկի «հիլ—հիլ» կետերը), բնականաբար, ստեղծված պետք է լինի ոչ վաղ, քան XIV դարը (նույնը տե՛ս նաև Վիեննայի Մխիթ. մատ. № 319, 1ա—4բ. Ցուցակ հայերեն ձևագրաց ... ի Վիեննա, 1, Վիեննա, 1895, 761)։ Գոյություն ունի նաև մի երրորդ ցանկ՝ «Ցանկ գրքոյս» խորագրով (Վենետիկի Մխիթ. մատ. № 1390, Բ. 131), որն ի տարբերություն նախորդների, այբբենական է, և, կարծում ենք, ձևագրի գրիչ և խմբագրական որոշ շտկումների հեղինակ Ֆեհրատյանի գործ։

8. «Հավելված ե»-ն ամբողջությամբ բնագրինակված է XIX դարակեսի Վեպի խմբագիր Հովհաննես Կարնեցու ինքնագրից՝ Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց վանքի № 597 ձևագրից (մանրածագվելն № 575)։ Այլ օրինակներում չի։ Հրատարակվում է առաջին անգամ։ Զրույցաբար իրեն միջաբերու, իր բնույթով եզակի հավելված, զետեղված է Վեպի կարնեցիական խմբագրությունը ներկայացնող բնագրի վերջին մասերում՝ Աղեքսանդրի մահը նկարագրող գրվածքից առաջ։ Ծարրում օգտագործված են թե՛ հայկական, թե՛ օտար գրական ու բանահյուսական սկզբնաղբյուրներ։ Զրույցների թեմատիկ խմբավորումն ու խորագրերը Կարնեցուն են։ Վերջինիս այս և նմանօրինակ այլ հավելումները ժամանակին առաջին անգամ Վեպի ընթերցողներին ներառվորություն են տվել ծանոթանալու ստեղծագործության և նրա հերոսի հետ առնչվող լրացուցիչ տեղեկությունների։

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ
ԵՎ ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- A — Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 10151
B — Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարան, ձև. № 424
C — Վենետիկի Մխիթարյան մատենադարան, «Հարություն Քյուրտյան» հավաքածու, ձև. № 280
D — Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց վանքի մատենադարան, ձև. № 473
E — Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 5472 (Սոս օրինակ)
F — Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 10448
G — Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 1664
A₁ — Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 7993
B₂ — Մաշտոցյան մատենադարան, ձև. № 6488
— (Լեյդենյան ձեռագիր) Pseudo-Callisthenes nach der Leidener Handschrift herausgegeben von Heinrich Meusel, Leipzig, 1871
— Müller Carolus, Arriani anabasis et indica, Paris, 1846
— (Լատիներեն բնագիր) Julii Valeri, Epitome, zum erstenmal herausgegeben von Julius Zacher, Halle, 1867.
Այինյան, ԶԳ — Ն. Այինյան, Զարարիտ և պոետիկոս Գնունաց և իւր տաղերը, Վիննա, 1910
Այինյան ԳՍ — Ն. Այինյան, Գրիգորիս Ա կաթողիկոս Աղթամարի, Վիննա, 1958
Առասպելներ — Ն. Կուն, Հին Հունաստանի լեգենդներն ու առասպելները, Թարգմանեց Լեոն Հախվերդյանը, Երևան, 1979
Ավանդապատում — Ա. Ղանալանյան, Ավանդապատում, Երևան, 1969
Յուդեայի — Մովսիսի Խորենացու Պատմություն Հայոց, քննական բնագիրը Մ. Արեղյանի և Ս. Հարությունյանի, աշխարհարար Թարգմանությունը և մեկնարանությունները Ստ. Մալխասյանի, Երևան, 1981
ՀՍԲ — Հր. Անտոյան, Հայերեն օրմատական բառարան, հ. I—IV, Երևան, 1971—1979
ՀՍՀ — Հայկական սովետական հանրագիտարան, հ. I—XII, Երևան, 1974—1986
Մատենադարան, Մաշտոցյան մատենադարան — Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան
ՆՀԲ — Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. Ա, Բ, Վենետիկ, 1836—1837
ՎԵՊ, Պատմություն — Պատմություն Աղեքսանդրի Մակեդոնացու
Ֆեզդեիկով — Աղեքսանդր Մակեդոնացի, Երևան, 1941
Փարսլեզի — Ղազարայ Փարսլեզու Պատմություն Հայոց, Թուրք առ վաճառ Մամիկոնեան, քննական բնագիրը Գ. Տեր-Մկրտչյանի և Ստ. Մալխասյանցի, աշխարհարար Թարգմանությունը և ծանոթագրությունները Բազրատ Ուլուբարյանի, Երևան, 1982

- Սերևոս — Պատմություն Արշակունի, աշխատասիրություն Գ. Վ. Արզարյանի, Երևան, 1979
Տաշյան — Ուսումնասիրությունը Ստոյն-Կալիսթենեայ Վարուց Աղեքսանդրի, գրեց Հ. Յակով-րոս Վ. Տաշյան, Վիննա, 1892
Տոլ, տպագիր — Պատմություն մեծի աշխարհակալի Աղեքսանդրի Մակեդոնացու, Վենետիկ, 1842
Քենսալե — Նորայր Բյուզանդացի, Քենսալե, հ. Բ, Ստոբոլմ, 1887
Алекс — Александрия. Роман об Александре Македонском по русской рукописи XV века, издание подготовили М. Н. Ботвинник, Я. С. Лурье и О. В. Творогов, М.—Л., 1966
Алив — Б. Г. Гафуров, Д. Н. Цибукидзе, Александр Македонский и Восток, Москва, 1980
Антр — Античный роман, Москва, 1969
Арриан — Арриан, Поход Александра, перевод М. Е. Сергеевко, М.—Л., 1962.
Бертельс — Е. Э. Бертельс, Роман об Александре и его главные версии на Востоке, Москва, 1948
ДГРС — Древнегреческо-русский словарь, составил И. Х. Дворецкий, т. I, II, Москва, 1958
Диодор — Диодор, Историческая библиотека, в книге «Арриан, Поход Александра», М.—Л., 1962
Истрин — В. М. Истрин, Александрия русских хронографов. Исследование и текст, Москва, 1893
Ковалев — С. И. Ковалев, «Александр Македонский», Ленинград, 1937
Кост — Е. А. Костюхин, Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции, Москва, 1972
Курций — Квинт Курций Руф, История Александра Македонского, Москва, 1963
Любкер — Реальный словарь классической древности Фр. Любкера, С. Петербург и Москва, 1889
МНМ — Мифы народов мира I, II, Москва, 1987, 1988
Плутарх — Плутарх, Сравнительные жизнеописания, т. II, Москва, 1963
Страбон — География, М.—Л., 1964
Струве — В. В. Струве, У истоков романа об Александре. Восточные записки, т. I, Л., 1927
Тарн — В. Тарн, Эллинистическая цивилизация, М., 1949
Шахермайр — Ф. Шахермайр, Александр Македонский, М., 1984

ՅԱՆԿԵՐ

1, 535, 542, 595
 հղբայր Զեթուի 168, 171, 175, 555,
 2
 33, 172, 249, 382, 410, 543
 իրակացի 579, 581, 586, 594, 596,
 ռոդոս 6
 ղերսանդրացի 583
 ոս Արիստոկղայ Ամբասկենացի 93,
 արբ. Պուլտանայ երկրին 30, 46
 լծշ. 86
 ննէաս) 206, 399, 565
 (Անտիգոնէ, Անտիգոնէս). սպա-
 187, 215, 219, 301, 303, 304, 306—
 —315
 186
 ոս (Անտիպատրէս) 328, 332, 345,
 , 499, 550, 600, 601
 (Անտիփոնտա, Անտիփոնտաս, Ան-
). նշանալիք 89, 185, 186, 365
 ղա. զրիչ 49, 50
 Դիոգենես 595
 Սոսանվեր 589
 (Ամփարաոս) 173, 559
 172
 7, 175, 522, 527, 542, 555, 559
 58
 վ. 12, 619
 (Առնիֆարտոս, Առնիփարտոս)
 Դարեհի հարեղբայրն 247, 575
 334, տես Կասանդրոս
 իշխանապետ 64
 522, 531
 Դկրտիչ 33, 51, 54, 57, 58, 619
 ն Մ. Բ. 612
 , 534, Ատտանայ (Անդանայ)
 375, 532

Արամազդ (Ուոմալիայն Արամազդ) 74, 109,
 111, 113, 124, 125, 130, 133, 155, 171,
 172, 225, 229, 249, 294, 320, 322—324,
 331, 332, 341, 348, 349, 352, 364, 375,
 379, 381, 382, 389, 404, 410, 437, 438,
 442, 522, 535, 540, 543, 546, 557, 568,
 570
 Արամանակ 589
 Արևոս 188, 531, 562
 Արևս 74, 322, 557, 595
 Արիանոս 8, 9, 527, 528, 534, 538, 540, 551,
 583, 584, 595 598, 601
 Արիովն (Արևոն) 525
 Արիդեոս (Արադիս) 343, 603, 608
 Արիստարուզոն 500
 Արիստանդրոս զուշակ 551
 Արիստիպպոս Ողինթացի 110, 374
 Արիստոբուլոս 8, 530, 598
 Արիստոն 334, 443
 Արիստոտել Ստագիրացի (Արիստոտելէս Նիկո-
 միտարայ Ստագիրացի) 8, 9, 87, 100—105,
 164, 178, 182, 251, 281, 282, 294, 324,
 353, 366, 369—371, 410, 414, 421, 438,
 449, 451, 454, 486, 493, 495, 497, 499,
 500, 520, 521, 524, 528—531, 553, 560,
 583, 584, 587, 601, 610, 614, 617, 618, 620
 Արկադ 172
 Արմոնիաս 171, 556, 557
 Արշակ արքա 11
 Արսեն Բագրատունի 554
 Արտաշես թգր. 549
 Արտեմիս 173, 523, 559, 595
 Արեշատյան Ս. 12
 Առաֆելդ Ա. 9, 577
 Աւետիք Զուղայեցի 38
 Ափրոդիտէս 74, 557
 Աքիլլէս 164, 165, 501, 528, 543, 551, 552,
 553
 Բարիլոնիոս 78
 Բակուր իշխան 533
 Բարթիկյան Հ. 591
 Բարսեղ Ղորղանով 48
 Բարսինա տես Ստատիրէ 572

Բաումգարդներ 13, 564
 Բեկերեֆոն 525
 Բեկիար 96, 310
 Բեսոս 233—236, 245, 246, 252, 405, 408,
 571, 574
 Բերսարե 86
 Բժշկէան Մինաս 59
 Բյուզանդացի Ն. 12
 Բուլղիրե Ի. 10
 Բոլադրիմոս 186
 Բոտլինիկ Մ. 517, 564, 576, 582, 587, 601
 Գարբիլ 86
 Գարբիլ Լայս. զրիչ 63
 Գարբիլ. ծաղկող 63
 Գաղիփարտէ (Գաղիփարտա) 161, 196, 198,
 239
 Գալմքերյան Գ. 581, 582
 Գալինոս 199
 Գալստյան Շնորհք արք. 51
 Գէորգ Բզնունեանց 43
 Գէորգ զպիր. մահուսի 64
 Գիստանէ 233
 Գոդիաթ 112, 532
 Գորգոն Մեղուզա 524
 Գլաւոս 327, 531, 599
 Գրիգորիս Աղթամարցի 18, 25, 39, 41, 42, 44,
 47, 48, 52—54, 56, 59, 60, 62, 151, 158,
 164, 179, 180, 183, 199, 215, 280, 281,
 286—288, 290, 353, 354, 356, 520, 526,
 537, 553, 555, 561, 568, 572, 576, 579,
 587, 588, 599, 604, 610, 611, 620
 Գրիգոր Մաղիստրոս 513, 519, 544
 Գրիգոր Սինեցի. զրիչ 36
 Գրիգոր վրդ. տեր Գառնակերյան 43
 Գրիգոր 35
 Գուգիտէս, որ ի Շաւշայ 401
 Գևորգյան Վ. Պ. 526
 Դանդամես (Դինդիմ) 586
 Դանիէլ մարգարէ 84, 129, 520
 Դավիթ Կուրոպաղատ 597
 Դարեհ 38, 53, 85, 94, 116—118, 140, 143—
 145, 147, 149—161, 165, 166, 188, 193—

198, 201—219, 221—243, 245—253, 264—
 266, 268, 284, 352, 354, 355, 357, 361, 376,
 383, 385—391, 394—411, 414, 415, 422,
 436, 444, 451—453, 455—466, 482, 483,
 494, 497, 498, 500, 502, 528, 545, 548,
 549, 553, 565, 568, 569, 571—573, 575,
 576, 584, 591, 614, 615
 Դարդանա 334
 Դաւիթ մարգարէ 46, 76, 85, 112, 137, 360,
 520, 532
 Դեմադէս հոկտոր 182, 184—188, 191, 561
 Դեմետրա 560
 Դեմոքրիմոս Ողյունթացի 583
 Դեմոսթենէս 184, 185, 187, 188, 191, 561,
 562
 Դիկէ 250, 577
 Դիոգենոս 187
 Դիմոկրատէս Հոդացի 127, 187, 380, 538
 Դինոկրատէս 538, տես Դիմոկրատէս Հոդացի
 Դիոգորոս Սիկիլիացի 8, 9, 527, 528, 534, 539,
 540, 566, 578, 587, 595, 599
 Դիոնիսոս 141, 171, 172, 175, 266, 332, 415,
 521, 530, 545, 551, 556, 557, 584, 600,
 603,
 Դիոնիսիոս Թրակացի 12
 Դիոս 530, տես Զևս
 Դիովսիոս 217
 Դյուլորիե 531
 Դրոյզեն Ի. 608
 Դրոստրարէս 243
 Եդիտա 401
 Եղեկիէլ 494, 610
 Եղովպոս 9
 Ելիփաղ 137
 Եղեքտա 173, 559
 Եղիա 85, 520
 Եղիա Թոմաճան 515, 544
 Եղիշէ 564
 Եղիշէ Սարբանկացի 582
 Եղիսարեթ ասովծշ. 86
 Եղիսարեթ. ոմն 39
 Եմեդորոս 224, տես Մեղեղէոս
 Ենովք 84, 520

Եսայան Կարապետ 33, 58
 Եսայի աստվծը, 137, 363, 520
 Եսայի. գրիչ 42
 Եսթինէս Հոնտոր 182—184, 186—188, 191, 561
 Եվդիպոս 172, 173, 557, տես Էդիպ
 Եվսեբիոս 536, 570
 Եւա 83, 360
 Երա (Ըոա) 322, 352, տես Հերա
 Երեմիա մարգարէ 495
 Երեմիա Չկեպի Քյոմուրճյան 21, 54, 58, 60
 Երեմյան Ս. Տ. 535, 570, 581, 594, 598
 Երեքթես 186
 Երէպետոս (Երոպէոս) 334, 443
 Երկեղջյուր 520
 Երովա 128
 Երուանդ թղր. 549
 Եւդիպոս 191
 Եւթիգէ 400, տես Մեղեդէոս
 Եւմենէս 334, 443
 Եւքսիս 497, տես Ջեքսիս
 Եփրեմ վրդ. Սեթյան 33, 44, 45, 55, 57

 Ջախեր Ի. 5, 9, 13, 32, 513, 529,
 Ջառվարդան (Առվարդան) 233—236, 245, 252, 405, 408, 571
 Ջարրհանալյան Գ. 524, 560, 572
 Ջաքարիա Գնունեցի (Ջաքարիա եպ. նկարող) 18, 19, 25, 38, 39, 48, 62, 65, 72, 94, 99, 121, 142, 159, 165, 173, 184, 197, 198, 203, 209, 210, 239, 261, 290, 291, 312, 315, 317, 335—358, 360, 362, 515, 518, 520—522, 525—528, 532, 533, 535, 537, 538, 540, 546—549, 551, 552, 558, 561—563, 565, 567—570, 572, 575, 576, 579, 584, 588, 591, 593—595, 599, 600, 602, 605, 606, 610—613
 Ջեթոս 168, 171, 555, 558
 Ջեքիյան Լեոն 6
 Ջրվանհան 136, տես Ջես
 Ջես 8, 516, 519, 521, 522, 530, 542—544, 547, 559, 584, 595, 600, 610

Ջեքսիս 103—105, 370
 Էաս (Էանգեայ) 165, 552, տես Այաքս
 Էդիպ 527, 557, 558
 Էթեսացի նիկողոս 50
 Էլեկտրա 559, տես Եղեքարա
 Էպիրոս. անձ 528
 Էսթիլես 559
 Էվրիդիկե 525, 596
 Էվրիպիոն 533

 Ըոա 352, տես Երա

 Թաքարի 527
 Թամուզ 610
 Թեոֆիլոս 588
 Թեսես 595
 Թեստիս 543
 Թերսիտէս 165
 Թեոդոլէոս 294
 Թոմաճան տես Եղիա Թոմաճան
 Թորոս. գրիչ 58
 Թորոս եպ. 36
 Թորոսյան Հ. 56
 Թովմա Արծրունի 22, 579
 Թրանսիլեոնտա 294
 Թրյանց Ռափայել 11, 31

 Ժուկովսկի Ի. 514

 Իգնատիոս 33
 Իլոս 525
 Ինո 172, 557, 558
 Իշխանյան Ռ. 589
 Իովոս 557
 Իովաստե 557, 558
 Իսահակյան Ավետիք 513, 614, 615
 Իսմէնիաս երգիչ (Իսմինիաս) 168—170, 173—175, 344, 345, 392, 556—558, 604
 Իստրին 543, 619

 Լարդակոս 172, 175, 557
 Լակրինէ 93, 366
 Լամոմենտոն 93, 524, 525, 531

Լամպսակենացի տես Անաքսիմէնոս Արիստոկ-
 ղայ Ամբասկենացի 524
 Լայոս 557
 Լանիկէ 524, տես Լակրինէ
 Լամմեդոն 525, տես Լամոմենտոն
 Լեդա 559
 Լեոնտես 561
 Լիարքոս 172, 557
 Լեովնատոս (Լեոնատոս) 334, 443
 Լիխաշով Գ. 19
 Լիկոս 175, 558
 Լիկոփրոնիս 528
 Լիսիպոս 523
 Լիսիաս (Լուսիաս) 114—116, 187, 375, 376, 497, 532
 Լիսիմաքոս (Լուսիմաքոս) 334, 339, 343, 345, 346, 443, 444
 Լյուրկեր Ֆ. 538
 Լուրյե Յա. 5, 7, 564, 576, 582, 587, 601, 612
 Լեկադուշ 601
 Լեկիոս Լեոնացի 366, 524 տես Ղեկիոս Լեոնացի
 Լեոնիդէս Լակոնացի (Լեոնդեստէս) 93, 366, 524

 Խալաթյան Գ. 11
 Խաչատուր զպիր 44
 Խաչատուր Կեղանցի 9, 17, 18, 32, 36, 38—42, 44, 46, 48, 49, 51—53, 55, 56, 61—65, 164, 198, 209, 315, 321, 335, 354, 360, 362, 516, 518, 520, 521, 525, 534, 537, 547, 551, 556, 560, 561, 565, 566, 573, 574, 579, 588, 597, 599, 601, 602, 604, 605, 608, 609, 611, 612, 618, 620
 Խաչատուր քհն. 45
 Խաչատուր 45, տես Խաչատուր քհն.
 Խիկար 101, 134, 137, 146, 547
 Խոյեղջիւր 132, 542
 Խոսրով 545, 546
 Խոսրով Կոռակ 585
 Խորեն Ստեփանէ 542, 589
 Խուլիուրէկ 38

 Կադմոս 170, 171, 556—558

Կալիսթենես Ողյունթացի (Կեղծ-Կալիսթենես. Սուտ-Կալիսթենես, Կալիսթենէս) 6, 8, 9, 11, 12, 262, 414, 530, 533, 540, 541, 544, 549, 550, 552, 560, 564, 565, 571, 572, 573, 581, 583, 585, 589, 598, 600, 607, 612—617
 Կալիսթեն 532
 Կամոն Կորնթացի (Կիմոն, Կնմոն) 110, 374
 Կայլէ 346, 480, 487
 Կանդակ 297—301, 304—307, 309, 312, 314—316, 361, 427—429, 431—435, 466, 467, 471—474, 499, 592, 594, 616
 Կանդարկոս 571
 Կանդուլէս (Կանդուլէս, Կանդակէս) 217, 301—304, 306, 309, 313, 314, 317, 401, 428—432, 434—436, 593
 Կապանես 173, 559
 Կասանդրոս. Եղբայր Յուլիայ 333, 334, 337, 442, 443, 601,
 Կասանդրոս. Մակեդոնիայի արքա 613
 Կասանդրոս այլ 443
 Կարապետ աղա. որդի Ասլանի 64
 Կարապետ վրդ. Եսայան 54
 Կարապետ Ներպետ 53
 Կարապետ Ֆեհրատյան. տիրացու 56, 523, 621
 Կարդերովկեստէս 217
 Կարաբովս (Կարաբով, Կարազովս, Կարաբո-վամ) 313
 Կարանոս 528
 Կարնեցի զպիր Սարգիս 40
 Կարոյան Մ. 43
 Կատոս 191, 232, 243, 326, 407, 408, 440, 570
 Կիթոն (Կեֆիսֆոն) 561, տես Հիպպոթոս
 Կիմոն Լակոնացի 110, 374
 Կիրակոս կթղ. 40
 Կյուլենեւրյան Բարկեն 63
 Կիւնիդորոս 185, 186
 Կլէոմիս. զնգիպտոսի գաւառապետն (Կլեոմե-նէս) 299, 593
 Կլէոմէնէս 380, տես Կլոմէնէս Նաւկրատացի
 Կլիտարքոս 8, 9, 595
 Կլիտոմարոս Բաղկեցի (Կլիտոմարոս Բազկա-ցի) 110, 113, 374

Կլիտոմաքոս ըմբիշ (Կլիտիմաքոս) 176, 177, 392, 393
 Կլոմենէս (Կլեմենիս) Նաւկրատացի. հար- տարապետ 127, 128, 538
 Կղեոպատրէ. դուստրն Ատտանեայ 113, 114, 375, 532, 533
 Կղեովպատրոս (Կղէոպատրէա). զբոյրն Աղեբ- սանդրի զարաւարին 343
 Կղեոքարոս 186
 Կղիտոս (Կլիտոս, Սև Կլիտոս) 500, 501, 524, 548
 Կոմբաիէ 337
 Կոնփանէս 444, տես Կոմբաիէ
 Կոանոս 74, 90, 352, 544
 Կոստանյան Կ. 16
 Կոստյուխին Ե. 10
 Կովսարէս (Կովարէս) 206, 399, 565
 Կորէ 178, 560
 Կրատերոն Ողենթացի (Կրատիոն) 128, 294, 332, 343, 442
 Կրատերոս 587
 Կրեոն. Իոկաստեի եղբայր 558
 Կրեա 172, տես Կրեոն
 Կրիսոս. եղբորդացոյ թագաւոր 167
 Կրկյաշարյան Սիմոն 6, 535
 Կուզնեցովա Տ. 10, 553
 Կուզնիկէս 173
 Կուրցիոս Ռուփոս 8, 9, 527, 534, 540, 571, 578, 595
 Կւանէ 343
 Հադես 542, 550, 560,
 Հակոր Ղրիմեցի 44
 Հակորյան Վազգեն 50
 Համզա իրն Հասան ալ-Սպահանի 607
 Հայթ Ե. 552
 Հայկ (Խալդ) 589
 Հարմոնիա 556, 595, տես Արմոնիա
 Հեթում պատմիչ 619
 Հեկտոր 552
 Հերա 543, 557, 559, տես Երա
 Հերակլ 545, 546
 Հերակլէս 8, 100, 167, 171, 172, 178, 325, 332, 344, 346, 525, 528, 530, 545, 550,
 556, 557, 582, 595, 597, 600, 603
 Հերակլիդէս 334
 Հերմէս 74, 175, 178, 210
 Հերմոգինէս 339, 444
 Հերոստրատոս 523
 Հեսիոդոս 551
 Հեփեստիոն (Հեփեստոն) 108, 109, 373, 530, 531, 500, 587, 601
 Հեփեստոս 137, 139, 320, 350, 355, 388, 610
 Հիպոդամիա 533
 Հիպոնեմոս. Լորայր երովայի 128, 539
 Հիպոմենզոտ (Հիպոմեզոն) 173, 559
 Հիպոթիոս 184, 561
 Հիպոթիա 525
 Հիպոսթեն 173
 Հյուրշման 5, 13
 Հոմերոս Զմիրացի (Զմոացի) 136, 164, 165, 501, 515, 540, 543, 544, 551—553, 582, 595, 596
 Հովասափ Սերաստացի 18, 65, 526
 Հովհաննես Դրասխանակերտցի 22, 513, 527, 572
 Հովհաննես Երզնկացի 552
 Հովհաննես Կարնեցի 21, 60, 518, 522, 523, 535, 541, 555, 596, 615, 621
 Հովսեփ Էմին 541
 Հովսեփյան Գարեգին 5, 546
 Հոփսիմե 39
 Հոդոդոնէ (Հոդոդոնէ, Հոդոդոնէ, Հոդոդ- գոնէ, Հոդոդոնէ, Հոդոդնէ). Գարեհի մայրը 161, 208, 238, 247, 248, 250, 357, 399, 406, 409, 498, 571, 575, 576
 Հոդրսիանէ (Հոդրսիանոս, Հոդրսանէ, Հոդրսա- նէ, Հոդրտանէ, Հոդրսինէ). Գարեհի դուստ 161, 238, 239, 248, 249, 295, 335, 337- 339, 343—345, 347, 357, 407, 408, 409, 410, 444, 464, 466, 482, 488, 498, 528, 572, 576, 610, 611
 Հոուզանէ. որ է կին Աղեքսանդրի 500, տես Հոդրսիանէ
 Հուսիկ վրդ. Գալփագէյան 39
 Ղազար Ղազիկյան
 Ղազար վրդ. Համբեցի. գրիչ 611

Ղազար Փարպեցի 22, 547, 566, 585
 Ղանալանյան Ա. 22, 614
 Ղետո 173, 559
 Ղուկաս 33
 Ղուկիաս 339, 345, 348
 Ղեկիոս Լեանացի 93
 Ղեոնդ Ալիշան 22
 Մագիստրոս 519, 527, տես Գրիգոր Մագիստրոս
 Մադակ 252, 578
 Մալխասյան Ս. 12, 541, 542, 549, 550, 552, 585
 Մախսուտեան 35
 Մաղարյան Հարություն 33
 Մանդիոն. թեսագոնիկեցի 331, 601
 Մանեթոս 513
 Մանուկյան Կոմիտաս 6
 Մառ Նիկողայոս 39, 22, 616
 Մատթեոս Ուոհայեցի 531
 Մարգար. գրիչ 35
 Մարգարե Արհիշեցի (Մարգարեկ). գրիչ 47, 53, 59, 60, 554, 558, 572
 Մարիամ 39
 Մարիամ աստվծ. 86, 361,
 Մարինա Սամբո 583
 Մարկոս ավետարանիչ 541, 555
 Մարկոս եմմելիոս 124, 379, 535
 Մարկոս ծաղկող 63
 Մարմիոնաս (Մարմոնիաս) 171, 556, 557, տես Արմոնիաս
 Մարպէսզա 313
 Մարտինոս Օպովիացի 619
 Մարտիրոս Տիգրանեցի 48
 Մարիտա 294
 Մաքսիդիմեոս 407, տես Մոսքոդոս
 Մաքսիմո 595
 Մեգարա 172, 557
 Մեդիոս. Աղեքսանդրի բարեկամ 601
 Մեդիոս (Միսիդոս) 333
 Մելանոս 93, 366, 524
 Մելանպոս Նշանալոյծ 163, 164, 551
 Մելիկերտէս 172, 557, 558
 Մելիտէ 93, 366
 Մելեագրոս (Մելեգրոս) 334, 443

Մելքոնյան Ստեփանոս. արքահայր 33
 Մեղեդէոս (Միդէս, Մեղդէոս, Մէդէոս) 212, 223
 Մենագես 545
 Մենանդրէս 334, 443
 Մենեքմոս Պելեպոնեսացի (Պելլոպոնացի) 93, 366
 Մեսիա 146, 547
 Մեսրոպ Մաշտոց 521
 Մերկելլաիս 529
 Մեֆոդի Պատարացի 619
 Մըսըր. ոմն 56
 Միդաս 519
 Միդոնոս 384, 545, տես Մենագես
 Միդոն 443, տես Մանդիոն
 Միթոն 443, տես Պիթոն
 Միհր 143, 149, 349, 385, 387
 Միհրդատ 207, 216, 399, 401, 565
 Մինաս. որդի Ոսկանի 39
 Միքայէլ 495
 Միսիթար Այրիվանեցի 594
 Միսիթար Հերացի 590
 Մյուզել 514, 569
 Մյուլլեր 5, 13, 32, 514, 531, 556, 562, 563, 577, 578, 583, 587, 591, 593, 594, 597, 603
 Մոսքոդոս (Մոսքիդոս, Մոսքիդոս, Մոսքու- զոս) 242, 244
 Մովսէս Խորենացի 5, 11, 12, 513—515, 521, 525, 528—530, 533, 540—543, 546, 549, 550, 552, 555, 556, 564, 579, 581, 582, 585, 586, 589, 590, 609, 619
 Մովսէս Կաղանկատվացի 592, 619
 Մովսէս. մարգարե 82, 84, 86, 310, 313, 360, 520
 Մսրա թագաւոր 614
 Մուլայ որդի Սարգսի. գրիչ 55
 Մուշեղ Մամիկոնյան 526
 Մուրադյան Ա. 12

Յակոր գրիչ 56
 Յակոր Թոխաթեցի 50
 Յակոր վրդ. Թօփուզեան 41
 Յակոր քհն. 63
 Յարութիւն Դաթեան 47

Յարութիւն Հախապտեցի 34
 Յետո արգի նաւալ 84
 Յեփթալ 610
 Յոր 137
 Յոհանէս (տէր Յոհանէս) 59
 Յոհան Սեբաստացի 43
 Յովսափ ք.ն. գրիչ 48
 Յովսափ վրդ. գրիչ 35
 Յոհաննէս Աւանցի (Յոհան Լընց) 40
 Յովհան 619
 Յովհաննէս ավետարանիչ 619
 Յովհաննէս Զոհրաբեան Ղորղանեանց 48
 Յովհաննէս վրդ. 57
 Յովսէփ գրիչ/1656 թ./35
 Յովսէփ գրիչ/1709 թ./43
 Յօհաննէս Կոտար 64
 Յուդա 361, 487
 Յուլիոս Կեսար 501
 Յուլիոս Վալերիոս 10, 13, 546, 550, 553, 556
 Յուզղոս (Յուլիոս) 442, 443 տես Ուզղոս
 Յունան 87

Նաբարդան 571, տես Զառիվարդան
 Նազենիկ հարճ 533
 Նաթան 88
 Նեգդանիբոս (Նեգդանիբոս, Նեքտանիբոս) 34, 69, 70, 72—78, 81, 82, 87—90, 95, 96, 99, 138, 364—368, 446, 447, 449, 450, 454, 455, 513, 514, 516, 519, 520, 527, 603, 614
 Նեմեսիս 250, 577
 Նեսիբորաս 185
 Նեստովր 324, 596
 Նես 85
 Ներատոս Կրետացի 443
 Ներսէս կթղ. 43
 Ներսէս Լընց Մեսրոբեանց 20, 30, 46
 Ներսէս Կլայնցի 44
 Ներսէս Շնորհալի 552, 592
 Ներսէս Պալլանենց 619
 Ներսէս Սարկաւադ. գրիչ 52
 Նէարբոս Կրետացի 334, 530, տես Ներատոս
 Կրետացի
 Նիզամի 519, 586

Նիկաւալոս Ակառնացի (Նիկողայոս, Նիկոլ-
 Նիկոլայ) 107, 109—113, 352, 373—375, 497, 531, 532
 Նիկոմարոս. հայր Արիստոտելի 102
 Նիկոմարոս Ղակրացի (Ղոկրացի, Զակրացի) 110, 374
 Նիկոմոն Կորնթացի 110, տես Կամոն Կորնթացի
 Նիոկլէ 294
 Նյուրակ 171
 Նոդկէկ Թ. 9
 Նոհ 394
 Նոտարեա (Նոտարէս, Նոտարոտ) 206, 399, 498
 Նորայր Բյուզանդացի

Շահիյուլ 39
 Շամիրամ Բաղուշի 427, 582, 591
 Շապուհ 530, 546
 Շաւասպ Արծրունի 546
 Շոֆման Ա. Ս. 583

Ոգիսես 114, 533
 Ոլոմպիադա (Ոլոմպիա, Ոլոմպիաս, Ոլոմբիա, Ոլոմբիաս, Ոլոմպիոս) 9, 29, 30, 69, 72—78, 81, 88—92, 95—105, 109, 113, 115, 119—121, 125, 138, 143, 149, 152, 190, 197, 211, 242, 245, 250, 251, 294, 295, 307, 325, 328, 332, 335, 341—344, 352, 355, 356, 361, 364—367, 370, 371, 375—377, 379, 387, 388, 408, 410, 421, 431, 439, 442, 445, 497, 499, 521, 522, 528, 529, 532, 575, 584, 603 604, 608
 Ողկիաս 334, 341, 344—346, 443—445
 Ոսիբիս 126, 380
 Ոսկան 39
 Ովսէ 360
 Ովրէս 483, 485—487, 615
 Ովրոս 216
 Որփես Թրակացի (Որփիւր) 162, 164, 391, 550, 551
 Որսիդարկէս Եղբայրն Դարեհի 194, 216, 239, 344, 394 401, 563, 586

Չամչյան Հակոբոս 33
 Չամչյան Միքայել 55

Չամչյան Հակոբոս 33
 Չամչյան Միքայել 55

Չոպանյան Արշակ 5

Պալագիրոս 587
 Պաղագրէս 401
 Պասմաշյան Կ. 51
 Պարասանգէս (Պարասանգոս, Պարսկանգէս) 217, 218, 402
 Պարթևնիպոս (Պարթևնոպոս) 559
 Պարթևնիոն զարաւար (զորագլուխ, Պարթև-
 նոն խորհրդական) 195, 197—199, 230, 294, 295, 395, 498, 502, 563
 Պարթևնիոն հարտարապետ 136, 544
 Պարսից թղթ. (Պարսից արքա) 183, 284
 Պատկանեան Բ. 594
 Պափովրանոս 93
 Պաւլիադրէս իշխան 217
 Պաւղինիկոս (Պողինիկոս) 93, 366
 Պաւղոս 242
 Պատիանոս (Պոստնիոս, Պալսանիաս, Պոսիա-
 նոս). ոմն Բևազդոնիկեցի 119—122, 376, 377, 497, 534, 614
 Պեղաս (Պեղասոս, Պեղասիոս, Պագիսոս) 353, 524, 610
 Պեկաղաւոս ոմն ալր 340
 Պենեկովպէ 114, 533
 Պենթես 172, 558
 Պեստր Կալմայի 589
 Պետրման 5, 13, 32
 Պեստրոս զպիր. գրիչ 56
 Պեստրոսեան Սերբե 62
 Պեստրոս Էպս. Մախսուտեան 35, տես Մախսու-
 տեան
 Պերդիկաս (Պերդիկոս) 334, 339—341, 343—
 345, 347, 348, 443—445, 502
 Պերթիկոս (Պերթիկոս) 114, 533
 Պերպիւրեան Հայկ 619
 Պերսեփոն 560
 Պերսես 8, 528
 Պիլերովս Փովկայեցի 110, 374
 Պիթովն (Միթոն) 334, 344
 Պինդարոս 175, 556, 559
 Պլատոն (Պլատոն) 102, 187, 494, 500, 528
 Պլինիոս 563
 Պլուտարքոս 8, 9, 518, 521, 523, 524, 527,

528, 530—534, 538, 540, 564, 572, 583, 595, 599, 607, 615
 Պլուտոն 535
 Պոլոտնիոս (Պոլոտոնիոս) 541, 542, 543
 Պոլիդեկէս (Պոլիդեկէս) 175, 178, 559
 Պոլլակովա Ս. 10
 Պոդիկէս (Պոլինիկէս) 173, 559
 Պոսիդոն (Պիսիդոն, Պիսիդովն, Պոսեյդոն) 166, 320, 324, 326, 437, 438, 525, 540, 542, 553, 554, 559 5
 Պովկեստէս 334, 443
 Պովրոս (Պովրէս, Պորոս) Բագաւոր Հնդկաց
 30, 85, 207, 232, 263, 264, 266—270, 272—276, 292, 307, 313, 316, 352, 355, 361, 399, 414—418, 424, 433, 434, 436, 466—468, 470, 471, 474, 498, 499, 528, 584, 592—615
 Պլեբաշոնի 529
 Պլուրիա 527, 559
 Պաղմեսոս Բ Փիլագլեփոս 530
 Պաղմյաններ 537
 Պաղմէոս, որ յետոյ Փրկիչն կոչեցաւ 105, 300, 301, 304, 334, 339, 342, 344—346, 348—350, 362, 371, 428, 443, 444, 520
 Պաղմեսոս Լագիդացի 8, 9, 47, 529, 530, 608, տես Պաղմէոս, որ յետոյ Փրկիչն կոչեցաւ
 Պրիամոս 525
 Պրոտես 561, տես Կոնստես
 Պրոտէս (Պրոտես) 126, 129, 539, 540
 Պրոտես 182
 Պուշկին Ա. 514
 Պօղոս առաքեալ 597

Ջրբաշյան Էդվարդ 6

Թագմես II փարաւոն 587
 Թեդնիկով Ի. 524, 533, 574
 Թիզլարն 571
 Թոդե Ե. 9, 529
 Թումհեդ 5, 13, 54

Սադայել 96
 Սահակ Աստուածատրեան 56
 Սահակ Պարթև 547

Սանատար-Բաղդասար 555
 Սատիրոս (Սատիրոս) 141, 142, 384, 545
 Սարգիսյան Բ. 11
 Սարգսյան Գ. Խ. 530
 Սարգսյան 294
 Սահար 39
 Սերևոս 22, 529, 545, 546, 564, 588
 Սեմել 171, 172, 557
 Սեն-Մարտին 541, 542
 Սեսոնրու (Սիսոնրուս աշխարհակալ) 133, 137, 139, 286, 317, 350, 382, 423, 436, 587
 Սերապիս (Սարապիս) 127, 133, 136, 318, 319, 350, 380—383, 436, 516, 538, 541—544
 Սերոբե Ալիշան 55
 Սերովրե Ազրվան 52
 Սիմեոն Ասարանցի 584, 585
 Սիմեոն Եպս. Բզնունեանց. զրիչ 43
 Սիմեոն Եպս. Լեհացի 579
 Սիմեոն Կարնեցի 21, 43
 Սիմոնյան Համիկ 10, 518, 567, 568
 Սիսիգամբիս (Սիսիգամբա) 571
 Սիրար 515
 Սկամանդրոս. զորական Աղեքսանդրի 161, 550
 Սկիվլա 328, 359
 Սոկրատես 191
 Սոզոմոն (Սոզոմոն որդի Դավիթ, Սոզոմոն իմաստուն) 83, 86, 130, 137, 210, 310, 520, 597
 Սպանդիատար (Սպանդիար, Սպանդիատ) 151, 154, 204, 388, 397, 547, 548
 Ստազիրացի 102, 610, տես Արիստոտել
 Ստասագորաս. պղատէացւոց զարական 178—180, 187, 191
 Ստատիրէ 161, 247, 248, 250, 409, 572, 575, 576
 Ստեփաննոս արք. 53
 Ստեփան որդի Մինասի 39
 Ստեփանոս Բյուզանդացի 519, 578
 Ստեփաննոս Յակովբեան Յովհաննէսեանց. ձեռագրի ստացող 43
 Ստեփանոս Ասողիկ 22

Ստեփանոս Լեհացի 37
 Ստրարոն 8, 536, 563
 Սրապյան Արմենուհի 552
 Սուբրյան Ա. 11, 12, 555—557
 Սիլինքս 173, 558
 Սև Կլիտոս 548, տես Կլիտոս
 Վալերիոս տես Յուլիոս Վալերիոս
 Վահան 584
 Վասիլ Գրեկեհի Ակրիտաս 591, 595
 Վասիլ վրդ. 50
 Վարազդատ թղթ. 530, 552
 Վարդան Արեւելցի 596, 597, 613
 Վարդանյան Յ. 619
 Վասիլովսկի Ա. 517, 582, 601
 Վիլհելմ դը Ռուբրուկ 619
 Վիրգիլիոս 544
 Վշտասպ (Վիշտասպ) 151, 154, 204, 388, 397
 Վրինուշ 601
 Տաշյան Հ. 5, 11, 14, 15, 25, 31, 51, 54—57, 63, 172, 513, 514, 516, 517, 520, 521, 523—525, 529, 531—534, 536—540, 543—546, 548—550, 552—556, 558—562, 564—566, 569, 570, 573, 574, 576—582, 584, 586, 588, 590—595, 597—601, 605, 607—609, 612, 613, 615, 616, 618, 620
 Տեր-Ներսեսյան Ներսես 6
 Տիրիկցի Յակոբ քհն. 36
 Տիրայր արք. 519
 Տիրեսիաս. Կույր զուշակ 172, 557
 Տրդատ Բագրատունի 533
 Տրդատ. ալլ 217
 Տրիտոն 172
 Տուղես (Տիդես) 173, 559
 Ուիլեր Մ. 607
 Ուլուրարյան Բ. 566
 Ուլուհոջյան Ալեքսան Մկրտչի 34
 Ուղկէս 173
 Ուղղոս. զավառապետ Աղեքսանդրի 333—337, 345, 346, 361, 442—444, 601, տես Յուզղոս
 Ուրիա 86

Փաշուլ թղթ. 597
 Փարպեցի 564
 Փարսաղիոս 334, 443
 Փաւարտէս 216, 401
 Փիդոն (Փիդոլֆ, Փիդոն, Փինգոն) 283, 421, 422, 587
 Փիլիպէ մերենայից հմուտ (Փիլիպոս ամենայն հնարից զիտող) 334, 443
 Փիլիպոս. Աղեքսանդրի բարեկամ 334, 443
 Փիլիպոս. բմիշկ 193, 195—199, 295, 334, 395, 443, 498, 564
 Փիլիպոս Մակեդոնացի (Փիլիպոս II, Փիլիպէ) 30, 38, 69, 73, 74, 78, 79, 81, 82, 89, 92—95, 98—100, 102—109, 111, 113—123, 141, 144, 145, 149, 151, 152, 181, 182, 190, 191, 194, 217—219, 238, 339, 340, 343, 344, 364—378, 384, 386, 387, 394, 402, 407, 446, 448, 449, 451, 453, 454, 497, 501, 502, 518, 523, 524, 527, 528, 530, 532—534, 541, 554, 608, 613
 Փիլոկատես 172, 557
 Փիլոն Ալեքսանդրացի 12, 592
 Փիլովտաս 334, 443
 Փիւրգոս 132, 542, տես Խոյկզիւր
 Փրկիչ 105, 371, տես Պտղոմէոս
 Փրփրածին Կիպրոս (Փրփրացին Կիպրուհի) 171
 Քանդակինէ (Քանդակէ) 446, 467, 471—474, տես Կանդակէ
 Քեսա 494
 Аввакум 542
 Аверинцев С. С. 528
 Аревшатян С. 12
 Арриан 527, 528, 530, 531, 534, 536, 538, 545, 550, 551, 554, 555, 563, 571, 573, 584, 586, 598, 601
 Баумгарднер 503
 Бертельс 514, 519, 527, 607
 Гафуров Б. Г. 10
 Грингорне Ахтамарци 505, 506
 Гюбшман 503

Քյուրտյան Հարություն 18, 25, 52, 54, 58, 59, 451, 615, 617
 Քսանթիոս Բիովտացի (Քսանթիոս) 110, 112, 374
 Քսենոֆոն 563
 Քսերքսէս 185, 186, 221, 229, 231, 326—328, 416, 440, 543, 567, 568, 570
 Քսէնէրքա (Քրեւա) 353, 610
 Օլոմպիադա (Օլոմպիադ, Օլոմպիա) 446—450, 453, 455, 465, 481, 484, 485, 488, 489, 519, 521, 524, 534, 600, 603, 611, տես Ոլոմպիադա
 Օսիրիս 516, 536
 Օվիդիոս 544
 Օվրադիոս 544
 Օրբելի Հովսէփ 39, 614
 Օրմանյան Մ. 40
 Օրբոմենոս 557
 Օրսիդրակաս (Օրսյուաթրես) 563, 585, տես Որսիդրակէս
 Ֆալեստին 595
 Ֆիդիաս 544
 Ֆիլիպ (Ֆիլիպէ) 30, 446, 448, 449, տես Փիլիպոս
 Ֆիլոտաս 443, տես Փիլովտաս
 Ֆիրդուսի 586, 596
 Ֆոյրոս 535
 Ֆրիկ 18, 520, 567, 568, 572, 574, 585
 Даль В. 590
 Дарний 565
 Диодор 531, 539, 555, 558, 571, 587, 602
 Дионисий Фракийский 503
 Дройзен И. 608
 Епифаний 542
 Еремия Челепи Кемурчян 505
 Закария Гюнеци 505, 506
 Захер 503
 Истрин 519, 543, 586
 Каллисфен 583, см. Псевдо-Каллисфен

Ковалев С. И. 11, 533, 534, 563, 565
Костюхин Е. 10
Кузнецова Т. 13, 503
Курций Руф 548, 563, 571

Лалайиц Е. 519
Лихачев Д. 19, 24
Любкер Ф. 527, 540, 550

Мовсес Хоренаци 503, 505, 541, 542
Мхитар Гераци 517, 590
Мюллер 503

Низами Гянджеви 519

Ованес Драсханакертци 506
Ованес Карнеци 505
Овасап Себасти 505, 506
Орбели И. 614

Парменион 563
Петерман 503
Пигулевская Н. В. 519
Плутарх 518, 521 527, 530, 532, 533, 538,
548, 549, 559, 563, 564, 568, 571, 573,
574, 595, 601, 615
Полякова С. В. 10
Псевдо-Каллисфен 503, 505, 522, 563

Albert Mugridich Wolohojian 34
Anonimo Alessandrino 536, 583
Ausfeld A. 577

Baumgardner 507

Dionysius of Thrace 507

Eyse'l Georg Friedrich 54

Frik 509

Grigoris Agthamartsi 509, 510

Hersfeld 54
Hovhannes Draskhanakertsi 509
Hovhannes Karnetsi 509
Hovasap Sebastatsi 509
Hubschman 507

Робинсон А. И. 542
Румгельд 503

Себеос 506
Симонян А. 522
Страбон 527, 539
Струве 516

Тари В. 7, 503, 517, 529
Татаркевич В. 551
Ташян А. 504
Товма Арцруни 506

Уилер М. 523, 607
Филон Александрийский 503
Филота 563
Фрик 505

Хаканов А. 597
Хачатур Кекаречи 505, 506

Цибукидис Д. 10

Шахермайр Ф. 521, 524, 528, 533, 583, 604
Шофман А. С. 563, 583, 600, 604

Khachatour Kecharetsi 509

Merkelbach R. 529
Movses Khorenatsi 507, 549
Müller Carolus 13, 507

Peterman 507
Philo of Alexandria 507
Pseudo-Callisthenes 9, 13, 34, 507, 509, 583

Richard Raabe 34
Rümheld 54, 507

Tashian H. 508
Tovma Ardsrouni 509

Yeremia Chelepi Keomurchian 509
Zakaria Gnunetsi 509
Zacher 507

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

Պրդերա (Արդեր) 165, 391, 553
Ագաթանոն 128
Ադրիատիկ ծով 534
Ագազ 384, տես Գազա
Աթենք (Աթինք) 8, 179, 184, 191, 344, 533,
561
Ալեքսանդրապոլ 544
Ալեքսանդրիա Իսոսի վրա 578, տես Աղեք-
սանդրիա զկատարիս 578
Ակարնանիա 531
Ակարնացուց աշխարհ 597
Ակոնիա 126, 537
Ադրեոլ 130
Աղեքսանդրիա քաղաք (Սրանդարիա, Իսթան-
բուլ) 122, 128—131, 134, 135, 318,
350, 351, 362, 382, 495
Աղեքսանդրիա առ ի Քսանթոսի 351
Աղեքսանդրիա առ լեզիպոսի 351, 436, 497,
518, 519, 537—540, 542, 543
Աղեքսանդրիա Բարելունի 351
Աղեքսանդրիա զկատարիս (զկատարիսոն) 252,
351, 577
Աղեքսանդրիա Ընդրանիկոյ 351
Աղեքսանդրիա ի Մակեդոնիայ 351
Աղեքսանդրիա ի Մասսադարս 351
Աղեքսանդրիա ի Պոլիս 351
Աղեքսանդրիա Միջագետաց 351
Աղեքսանդրիա, որ ի Դիլաթ գետոյն 351
Աղեքսանդրիա Սկիւթիայ 351
Աղեքսանդրիա Տրովադեան 351
Աղուանից գրուք 619, տես Երկաթի գրուք
Ամերիկա 65
Ամոնի մեհեան (Ամոնի տաճար) 125, 536
Ասոս 388
Այծիս (Այծս) 411, 577, տես Սիւս
Այրարատ նահանգ 564
Անգլիա 10

Անգլ գաւառ 199, 564
Անկիրիա (Անկուրան) 204, 398
Անտիոք 128, 206, 381, 388, 398
Աշխարհն Հայկազանց 589
Աշխարհն Հնդկաց տես Հնդկաստան
Ապլնգիա 380, տես Ասպլգիա
Ապոլոնի մեհեան 167
Ասիա 114, 141, 152, 182, 230, 233, 326, 338,
375, 384, 391, 404, 439, 440, 532, 547,
571, 596, 598, 619
Ասորիք 84, 128, 140, 141, 152, 206, 381,
384, 398, 542
Ասպահան 229, 569, տես Սպահան
Ասպեղիա (Ապլնգիա, Ասիպեղիա) 127
Աստապատ 50
Ավդանատան 590
Ատլանտիդա 597
Ատլաս գետ 326, 597, տես Դանուբ գետ
Ատտիկա 605
Արարա 361, 548
Արարիա 156, 388, 389, 563
Արածանի 199, 200, 206, 396, 398, 564,
565, 614
Արայոյ ջրադարձ 127
Արասի գետ 457, 614
Արարատ 199, 564
Արգէս 127
Արգեսոս 380, տես Արգէս
Արգոս (Արգեսան) 127, 537, 559
Արեգական Երկիր 132
Արեգ քաղաք 326, 440, 494, 530
Արդրուս 42
Արիակէ 199, 564
Արկադիա 525
Արմավիր 589
Ափրիկէ 125, 128, 379, 381

Աբայիա 162, 391

Բաբելոն (Բաբելոնեան աշխարհ) 295, 324, 325, 328, 333, 334, 343, 349, 361, 396, 425, 439, 441, 443, 444, 590, 596, 599, 601

Բաղլաններ 603

Բախտիա 380

Բաղտրիացոց աշխարհ (Բաղտրիա, Բաղտրաց-
ւոց աշխարհ) 203, 208, 404

Բանկալայ բաղար 57

Բասեն 64

Բերբիկիա (Բերբիկացոց աշխարհ, Բերբիկա,
Բերբիկի) 300, 428, 468, 470, 473, 615

Բելիզեհիմ 361, 493

Բելլուս 40

Բելլինի ազգային գրադարան 65

Բերմոդոն 439, տես Բերմոդոն

Բիւզանդոն (Բյուզանդիա) 391, 534, 550

Բիւթանիա 391

Բիովտիա (Բևովտիա) 166, 554, 555, 560, 602

Բուկեֆալեա 527, 585

Բոզազբէս գիւղ 43

Դազա 140

Դալլ գետ 535, տես Դելլիտալ

Դանդես գետ 587

Դավգամեկա 565, 571

Դելլիտալ 535

Դերմանիա 10

Դիւան 233, 570

Դրակոնդա 380, տես Դրակոնդես

Դրանիկ գետ (Դրանիկոս) 500, 548

Դամանդուր 538, տես Հերմոսպալիս

Դամասկոս 389, 548

Դանուր 597, 603

Դարգանեկ 524

Դելփիս (Դելփոս, Դելփի, Դելփիս, Բելգրոս)
100, 175, 344, 368, 369, 527

Դիոսպոլիս 541, տես Աղեքսանդրիա

Դիրիկ 558

Դիլաթ գետ (Դիլդաթ, Դիլաթ) 200, 201, 252,
396, 411, 565

Դոն գետ 598

Դրակոնդես 128

Դուոն Ալանաց (Դուոն Կասպից, Դուոն Ճորայ)
619, տես Երկաթի գրունք

Եղիպտոս 8, 65, 72, 77, 79, 81, 97, 99, 100,
127, 136, 138, 140, 188, 189, 200, 293,
298, 299, 318, 342—344, 349, 361, 362,
368, 383, 426, 427, 436, 446, 448—450,
454, 495, 498, 513—516, 518, 529, 536—
538, 540—542, 544, 549, 562, 578, 590,
605, 608, 614

Եգեսիա 60

Եգիոս 126

Եգմիտոս 126, 537

Եգոմ 362

Ելովպիա 591, 592

Ելէն 380

Ելիովնալ սինք 132

Ելլազա 369, 394, 415, 426, 544, տես Հելլա-
զա

Պերատոն 233, 571

Երապոլիս 35

Երասի 456, 589, 614

Երիզորէս (Եզորիբէս) 128, 380,

Երկաթի գրունք 494, 613, 619

Երկիրն Պարսից տես Պարսկաստան

Երմոզու գետ 378, 535, տես Մոզոն գետ

Երուսաղեմ 18, 23, 25, 35, 36, 59, 62, 523,
531, 555, 621

Երևան 23, 38, 40, 43

Եփեսոս 523

Եփիւրդոս 126

Եփրատ 161, 199, 243, 252, 337, 391, 411,
444, 552, 564, 565

Եփրոզացի 380

Ելրոպա (Երոպէ, Երոպիա) 114, 141, 326,
375, 384, 440, 495, 532, 596, 598, 619

Երսիսոս գետ 166

Եւրոքոս գիւղ 128

Ջակիրոս կոյս 127, 538

Ջիփրոս կոյս 380, տես Ջակիրոս կոյս

Ջիւնոնիա 58

Էգէլան ծով 565, 613,

Էլիս 531

Էկրատան 571, տես Եկրատան

Էպիրոս 601, 603

Էջմիածին 37, 40, 43

Քալիլ 233, 570

Քերաս (Քերալիս, Քերք) 168—171, 173—
178, 342, 345, 458, 527

Քերես 527, 555, 556—559, 602, 613

Քեմգա 10

Քեսալիա 527

Քեսաղոնիկ 343, 446, 453, 613, 614

Քերմադոն (Քերմատովն, Քերմոդոն) 325, 439,
535, 596

Քիֆլիս 513, 519

Քրակ (Քրակիա), 92, 123, 343, 346, 366,
378, 533, 550, 595, 614

Փենտրիկ 552, տես Սկամանդրոս

Իլիոն բաղար 164

Իլիու. բաղար 542

Իլուրիա (Իլամացոց Լրկիր) 344, 603

Իոնիա 548

Իսկան տաճար 127

Իսկենտերիա (Իսքանդարիա) 541, 607, տես

Աղեքսանդրիա

Իսկիւտար 51

Իոմինոս գետ 172, 558

Իոս 252, 548, 549, 555, 577, 578,

Իսպանիա 10

Իստրոս 597, տես Դանուր

Իսրայէլ 76, 84, 360, 494

Իվնոն 391

Իտալիա 10, 124, 535, 600,

Իտալիա գաւառ (Իտալիական գաւառ) 124,
378

Իրան 519

Լակեզեմոն 192, 543

Լամպակոս 524

Լենինգրադ 23, 50, 63, 64, 574, 620

Լիրիա 125, 141

Լիկաոնիա (Լիկոնիա) 123, 378

Լիկիա 388, 547

Լիմ 40, 41

Լիդիա (Լիդիա) 384, 548

Լիւրիկէ 597

Լոկրիս 554

Խառարաստա 53

Խարասու 59

Խորասան 477, 516

Սադան 142, 493

Սադկանց լեռներ 564

Սադկոս գաւառ 564

Սուր (Սուրաստան) 140—143, 185, 384, 493,
498, 545, տես Տիւրոս

Կախիլ 43

Կանոբիս 128, 538

Կանոպական (Կանոպական, Կանոբական)
ջրաղարձ 127, 380, 538

Կապադովկիա 596

Կասրիական գրունք 232, 233, 284, 570

Կասրիական ծով (Կասպից ծով) 422, 570, 619

Կարթագինէ (Կարթագոն) 128, 381

Կարին 64

Կարմիր ծով 152, 286, 326, 423, 439

Կաւզով 36, 55, 63

Կաֆա 36

Կեսարիա 43

Կեստա կղզի 422, 587

Կերատոն 162, 550

Կիթերոն 172, 175, 558, 559

Կիլիկիա (Կիլիկիա) 39, 193, 195, 391, 394,
410, 563, 577

Կիլիկյան Ալեքսանդրիա 578

Կինոպոսիւրիս 380, 536, տես Պոսիւրիս

Կիպրոս 557

Կյուղնոս 563

Կոնգարէն 399

Կոպոնիա (Կրպենայ), 127, 380

Կով 207

Կովկաս 595, 619

Կովկասյան լեռներ 598, 618

Կորնիլ 176, 178, 392, 393, 559
 Կոստանդնուպոլիս (Կ. Պոլիս, Պոլիս), 33, 39, 44, 45, 51, 54, 56, 58, 62, 63, 391, 550
 Կտուց անապատ 40
 Կուր 570

 Հալիս (Հալս) 50, 389, 548
 Հալի 32
 Հայաստան 513, 530, 539, 546, 570, 573, 582, 589, 590, 594, 619
 Հայոց աշխարհ 252, 411, 564
 Հայք 55, 362, 388, 582
 Հելենստոս 551
 Հելիոպոլիս 542
 Հելլադա 100, 191, 193, 194, 200, 229, 243, 264, 266, 269, 297, 416, 568
 Հերակլիդոտականի բերան 127, 380
 Հերմապոլիս 127, 538
 Հերմոպոլիս 127, 538
 Հիզասպ գետ (Հիզասպ) 344, 500, 527, 584, 585
 Հնդկական ծով 282, 590
 Հնդկաստան (Հնդստան, Հոնդուստան, Հնդկաց Բագատրոսթին, աշխարհն Հնդկաց) 45, 57, 253, 273, 316, 324, 344, 416, 417, 421, 438, 462, 463, 468, 470, 471, 477, 516, 527, 563, 584, 585, 586, 587, 615—617
 Հոակոմոս (Հոյակոմոս) 127, 380
 Հոակոսի 126, 318, 537
 Հոսմ 39, 381, 539
 Հոովոս 343, 603
 Հրո Լրկիր 582
 Հումնոս (Ումնոս) 1և 605
 Հունաստան 8, 516, 519, 521, 523, 525, 531, 534, 535, 545, 551, 555, 567, 595, 606

 Ճորայ պահակ 619, տես Երկաթի գրունը

 Մազկայ Բագատրոսթին 252
 Մալայան կղզիներ 10
 Մակեդոնիա (Մակեդոն) 73, 81, 92, 99, 100, 113, 121—123, 165, 185, 187, 191, 200, 215, 250, 265, 295, 332, 337, 341, 349, 355, 359, 361, 366, 368, 375, 376, 378,

388, 391, 409, 415, 426, 442, 445, 516, 533—535, 550, 551, 553, 563, 571, 600, 603, 608, 613
 Մաշկերտ (Երասլուս) 35
 Մասիս (Մասյաց ստորոտ) 513
 Մասյաց ոտ 614
 Մարաց աշխարհ 199, 233, 241, 252, 396, 405, 411, 494
 Մելանթիոս 128, 380
 Մելիտե 524
 Մեծ Հայք 199, 396
 Մեմնե 126, 537
 Մեմնեոսիատ 537
 Մեմփիս 8, 137, 139, 349, 383, 516, 538, 544, 605
 Մենդիտե 127, 128, 380
 Մելին 108
 Մեոսի 166, 553, 554
 Մերոյե (Մերով) 298, 591, 592
 Միեզա 530, 531, 583
 Մինայ գառառ 229, 404, 569
 Միջագետք 194, 388, 394, 396
 Միջերկրական ծով 515, 536, 577
 Միրալի բաղար 619
 Մյունխեն 32
 Մոդոն գետ (Մոդոն, Մեդոն) 123, 378, 535, տես Բերմադոն
 Մոլոն (Մոլոնե, Մոլովնե, Մեմոն) 116, 117, 376, 497, 533, 534
 Մսր 73, 95, 98, 455, 614

 Յարկ 130, 540
 Յորդանան 457

 Նախլվան 43
 Նեդոս (Նիլոս) 188, 349, 396, 481, 482, 537, 538, 592, 605
 Նեփիկտար 126
 Նեփրոնրոս գետ 127
 Նեփրովտ 127, տես Իսկան տաճար
 Նինուե 87
 Նիոս (Նյուս) 584
 Նոր Ջուզա 38, տես Սպահան
 Նուրիա 591

Շամիրամայ տուն (Շամիրամեան Բագատրոսթին) 194, 294, 394, 426, 591
 Շիրակ 43
 Շոդ (Շառ) 216, 229, 232, 327, 401, 404, 569

 Ուլմայոս (Ուլմայոս, Ուլմայոս) 136, 208, 220, 544, 566, 600
 Ուկլանոս (Ուկոնոս) գետ 195, 394, 563
 Ուդինիոս 166
 Ուսիգարկաս (Ուսիգարկաս) 276, 418, 585

 Պագատրոս. գետ 308
 Պագոս 52
 Պաղատար գիւղաբաղար 56
 Պաղատառ 429, 596
 Պանդիտա 127, 380
 Պաշկիդ 64
 Պաննաս 527
 Պարաթոսթրաս 570, տես Գիլան
 Պարասանդաս (Պարասանդացուց աշխարհ) 323, 325, 439
 Պարասոնիոն (Պարասոնիոն, Պարասոնիա) 126, 380
 Պարսա բաղար 426
 Պարսկաստան (Պարսից աշխարհ, Պարսից տուն) Պարսից Բագատրոսթին, Պարսից տուն 117, 118, 143, 149, 151, 166, 183, 185, 187, 188, 193, 194, 210, 214, 218, 220, 222, 227, 240—245, 248, 249, 252, 264, 282, 297, 349, 354, 385, 387, 388, 393, 394, 399, 400, 402, 404, 406, 407, 410, 411, 422, 451, 452, 455, 456, 458, 462, 466, 483, 494, 516, 534, 548, 563, 567, 571, 579
 Պատոս (Պոտոս) 325, 439
 Պելասոս 126
 Պելլիս (Պելլե, Պելլոս) 72, 92, 218, 366, 402, 515
 Պելոպոննոս 530, 531
 Պելոսիոն (Պոլիսոն) 72, 140, 349, 384, 515
 Պետերրուրգ 619
 Պերիս բաղար (Պերիա) 162, 550
 Պերսեպոլիս 568, 571
 Պետերրուրգ 22

Պինդարոս (Պինարոս) 154, 548
 Պիսա (Պիսիս, Պիսաս, Պիսիան) 107, 372, 497, 531
 Պլատեա բաղար (Պլատեա, Պլատեա) 178, 189, 393, 498, 539
 Պլեմե, բաղար (Պլեմե, բաղար) 326, 466, 471—474, 579, 598
 Պլուտոս կղզի 379
 Պոլիս 33, 39, 44, 45, 51, 54, 56, 58, 62, 63, 391, 550, տես Կոստանդնուպոլիս
 Պոնտոս 439, 595, տես Պատոս
 Պոսթրիս 126, 536
 Պրասիական բաղար (պարասիական) 282, 284, 421, 422, 424, 426, 438
 Պրոդիադա 115, 132, 541
 Պրոտիս կղզի 535
 Պուլտանոյ Լրկիր (Պուլտանո գառառ) 30, 46, 56
 Պուրսա 34

 Ջիբլարթար 597
 Ջուզա (Նոր Ջուզա) 614

 Ռոդոս 603, տես Հոովոս
 Ռուսիա 514

 Սարա 361
 Սալավաթի լեռնանցք 570
 Սանահին 55
 Սերաստիա 65
 Սելտապատ 57
 Սելենիկ 446, 613, տես Բեսաղոնիկե
 Սեպուդա 412, 579, 580, տես Սպերիադա
 Սիկիլիա (Սիկիլիա) 124, 378
 Սինոպ 72, 516
 Սիոն (Սիովն) 46, 84, 360
 Սիս 19, 40, 62, 411, 577, 611
 Սիրիա 577
 Սկամանդրոս գետ 165, 391, 552
 Սկամինդրուզ 553, տես Սկամանդրոս գետ
 Սկանպետ (Սկանպետ) 126
 Սյունիք 582
 Սպահան 38, 229
 Սպանիս 126

Սպերիադա 255, 579, 580
Ստամբուլ (Ստամպոլ) 42, 55, 65
Ստերամփիա 126
Ստրնգա գետ (Սրնկա, Սրնկաս, Ստրանկաս, Սրանդաս, Սրանգէս, Ստրանդաս) 212, 213, 222—224, 226, 227, 236, 400, 402—404, 457, 460, 566, 567
Ս. Մակարիա կղզի 582
Սուրբ Ղազար կղզի 6, 32, 33, 51, 54, 55, 57, 58
Սուր 384, 385, 388, 545, տես Տիրոս
Վան 39
Վարազ 39, 59, 104
Վենետիկ 6, 18, 21—23, 25, 31, 32, 33, 51, 54, 55, 57—59, 62, 515, 523, 524, 526, 544, 564, 574, 595, 596, 606, 608, 615, 617, 620, 621
Վիեննա 23, 44, 45, 62, 63, 520, 579, 584, 606, 611, 613, 620, 621
Վրաստան 50
Վրկանաց ծով 598
Վրկանաց ծով 598
Տանայիս գետ (Տանալիս) 324, 440, 596, 598
Տապոսիրիս (Տաֆոսիրիս) 536, տես Պոսիրիս
Տարոն գաւառ 581
Տարսոն 63, 394, 563
Տարոս 152, 162, 251, 391, 410, 550, 594
Տաքսիդէս 344
Տաքսիլ 580
Տետրակովտիս 126
Տիատր 126, 537

Армения 503
Венеция 505, 506
Armenia 507
Columbia 34
Jerusalem 510
Leipzig 34, 577
London 34

Տիգրանակերտ 555
Տիգրիս 565
Տիրոս (Տիրոս, Սուր, Սուր) 140, 384, 544
Տրոյա 528, 552
Տրիպուլիս (Տրիպուլիս, Տրիպոս) 136, 143, 383, 385, 545
Տուն պարսից 354, 404, տես Պարսկաստան
Տփլիս 33, 57, տես Թիֆլիս
Յէյլոն 590
Ումէսոս 605, տես Հումէսոս լեռ
Փարիզ 516, 619
Փարոս կղզի 129, 540, 589
Փարիսիա 125, 379
Փիլիպուպոլիս 453, տես Ֆիլիպուպոլիս
Փոքր Ասիա 554, 592, 595
Փոքր Հերմէայ բաղար 127, 380, 538, տես Հերմուպոլիս
Փրիզիա (Փրիզա, Փրիզեա, Փոիզիա) 164, 391
Փրոնկալ 126
Փոտիշա՝ բաղար 56
Քարոմ 596
Քապուլինաց վանատուն 57
Քիոս կղզի 599
Քուզերաս գետ (Քուզերա) 127, 380
Օզակկաց աշխարհ 462, 615
Ֆարիտիս տես Փարիտիս
Ֆիլիպուպոլիս 446, 453, 613
Ֆոանգաց աշխարհ 378, 535
Ֆեմ 389, 548

Гиметт 606
Иерусалим 506
München 529
New York 34
Poma 536 583
St. Giustina 51
Venice 503, 510

ՅԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

Արգերացիք 165, 391
Աթարիկացիք 494
Աթենացիք 178, 180—192, 327, 328, 440, 498, 562, 570
Ազանք (ազանացիք, ազիկք) 494, 514
Ալանացիք 514, 619
Ականացիք (ակառնանհանք) 109, 373, 374, 531
Ակինթացիք 183, 191
Ակրագանացիք 167
Ազոտորացիք 494
Ամազոնք (ամազոնեայք, ամազոնացիք) 319—322, 325, 326, 349, 428, 436—439, 499, 535, 595, 596, 598
Անիկք 494
Անփիկառնացիք 122
Անփիկառնացիք 187, 188, 377
Ասորիք 141, 384, 385, 388
Արաբացիք 206, 391, 398, 438, 493, 514, 554
Արգիացիք (արգիացուց յողովուրդ) 173, 343, 514
Արմատեանք 494
Ափրիկեցիք 125, 379

Բաբելացիք (բաբելոնացիք) 194, 214, 349, 394
Բակտրիացիք (բաքտուրացիք) 229, 343, 344
Բաշնացիք 494
Բերրիկացիք (բերրիկեցիք, բիրրիկեցիք) 162, 301, 303, 304, 307, 313, 428, 429, 550
Բոմպիւրացիք 514
Բրահմանք 276, 278, 418, 582, 585, 586

Գամիրք 206, 398
Գարտարք 494
Գերմանացիք 513
Գիլք 494

Գոգ և մազոգ 494, 619
Գոփարք 494

Դշխուցիք 307

Եգիպտացիք 65, 72, 81, 98, 100, 109, 115, 138, 188, 342, 351, 368, 383, 428, 438, 495, 516, 518, 541, 544, 545, 562
Եթովպացիք (Եթիոպացիք) 217, 324, 326, 401, 427, 438
Ելիմացիք 394, տես Իլիմացիք
Ելլենացիք 530, տես Հելլենացիք
Եղիւրգացիք 167
Եվրոպացիք 181
Երեղէք 494

Թաթարներ 619
Թերալեցիք 168, 169, 171, 172, 174—176, 181, 185, 186, 342, 344, 345, 392, 494, 498, 554, 556, 557, 560
Թեսաղոնիկեցիք 119, 377, 601
Թրակացիք 119, 120, 122, 123, 377, 378
Թուրանցիներ 514

Իլիմացիք (Իլլամացիք) 194, 307, 603

Լակեզեմոնացիք 122, 183, 192, 562, 563
Լակոնացիք 377, 394
Լեդապացիք 514
Լիբեացիք 75, 81, 88, 96, 126, 194, 379, 394, 519
Լիբուռնացիներ 534
Լոկրացիք 167, 554
Լուրացիք 70, 514

Մուրացիք 140—142, 144, 145, 186, 545, 546, տես տիւրացիք

Կաղմեացիք 174, 175

Կալիդոնացի 173

Կաւանացիք 70

Կելտացիք 93, 366

Կիլիկիացիք 206, 398

Կլարք 598

Կովնացիք 70

Կորնթացիք 122, 176, 183, 191, 377, 392

Կումէացիք 70

Համադարդք 494

Հայք (Հայեր) 252, 411, 513, 514, 519

Հելլենացիք 118, 122, 146, 149, 155, 163,

187—190, 194, 195, 225, 264, 265, 268,

269, 305, 306, 342, 351, 357, 367, 377,

388, 415, 428, 431, 432, 501, 514, 570

Հիւսիսական ազգ 618

Հնդիկք 70, 194, 232, 263, 264, 266—269,

271, 275, 292, 294, 307, 319, 344, 355,

357, 394, 399, 414—418, 424—426, 433,

436, 499, 514, 527, 582, 585

Հոովդացիք 343, 345, 603

Հոովմայեցիք 70, 124, 125, 379, 501, 514,

542, 570

Հրէայք 361

Հույնք 549, 555, 560, 570, 586

Ղոզկինացիք 494

Մակարդիք 494

Մակեդոնացիք 73, 122, 123, 140, 141, 144,

152, 155, 157, 160, 166, 171, 174, 177,

181, 183, 191, 193, 195, 201—203, 207,

214, 218, 225—227, 229, 234, 236, 238,

239, 241, 245, 265, 269, 273, 307, 313,

339, 340, 342, 343, 345, 349, 377, 378,

384, 385, 389, 390, 392, 394, 397, 402—

404, 406—408, 415—417, 428, 444, 445,

573

Մարք 230, 245, 252, 311, 404, 408, 411,

433, 574,

Մեդարացի 183

Մեդացիներ 534

Մեմփացիք 349

Նախնամատեան 598

Ոկայուդարկացիք 70

Պաղեստինացիք 388, 391

Պանփիսագոնացիք 398

Պարթևք 194, 311, 394, 433

Պարսիկք 72, 85, 116, 122, 152, 153, 157,

160, 201—204, 208, 213, 217, 218, 222,

223, 225, 226, 230, 235, 238, 241, 242,

244, 249, 264, 265, 269, 271, 273, 307,

326, 349, 357, 377, 383, 388—390, 394,

397, 399, 401—404, 406—408, 410, 411,

414, 416, 433, 498, 515, 516, 573, 576,

578, 585

Պելլացիք 122, 171

Պելլեպոնացիք 185, 187

Պղատեացիք 178, 183

Պղինջացիք (պաղնիացիք) 123, 378,

Պրասի ցեղ 587

Սամարաթք 494

Սերերակցիք 70

Սկիւթացիք 123, 324, 438

Սուրացիք 384, տես տիրացիք

Վրացի 252, 411

Տիրացիք (տյուրոսցիք) 140, 384, 545

Ունիացիք 494

Փաղիացիք 494

Փլունիկեցիք 143

Փոտիացիք 494

Փոուկիացիք 206, 398

Քաղկեացիք 514

Քենեզերք 494

Քոստղինք, որ են շանազլուխք 494

Քուրդ 408, 574

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Պրկու խոսք	5
Առաջարան	7
Ներկա հրատարակության մասին	23
Քրեֆսանդր Մակեդոնացու պատմության հրատարակությունները և ձեռագրերը	31

ԲՆԱԳՐՆԵՐ

Բնագիր Ա. Հետագա (վերջնական) խմբագրություն	69
Բնագիր Բ. Նախնական խմբագրություն	364
Բնագիր Գ. Բանավոր պատում (ժողովրդականացած տարրերակ)	446

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված Ա.	493
Հավելված Բ.	494
Հավելված Գ.	495
Հավելված Դ.	497
Հավելված Ե.	499
Հավելված Ն.	503
Ամփոփում (ռուսերեն)	507
Ամփոփում (անգլերեն)	507

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴԻՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. և Բ. բնագրեր	513
Գ. բնագիր	613
Հավելվածներ	622
Պայմանական նշաններ և համառոտագրություններ	627
Ցանկեր	

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻ ՄԱԿԵԴՈՆԱՅԻՈՅ

Աշխատասիրությամբ

ՀԱՍՏԱՏՈՒՅՍԻ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ

Հրատ. խմբագիր Ա. Հ. Շաղգամյան
Նկարչական ձևավորումը Հ. Ն. Գործակալյանի
Տեխ. խմբագիր Լ. Կ. Հաբուրյունյան
Սրբագրիչներ Ռ. Վ. Գոլուխանյան, Է. Ա. Սոխիկյան

ИБ № 1417

Հանձնված է շարվածքի 4. 09. 1987 թ.: Ստորագրված է տպագրության 9. 03. 1989 թ.:
ՎՖ 02350: Չափը 70×90¹/₁₆, թուղթ № 1: Տառատեսակ «գրքի սովորական» բարձր տպա-
գրություն: Պայմ. 48,41 մամ., տպագր. 40,5+3 գունավոր+2 սև ներդիր մամուլ: Ներկ. մա-
մուլ 48,41: Հրատ.-հաշվարկ. 44,6 մամուլ: Տպարանակ 2500: Հրատ. № 7290: Պատվեր
№ 615: Դիմը 6 ս.:

ՀեՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 գ.
Издательство АН Арм.ССР, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.
ՀեՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24:
Типография Издательства АН Арм.ССР, 375019, Ереван,
пр. Маршала Баграмяна, 24.

ՆԿԱՏՎԱԾ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Տպված է	Պետք է կարդալ
69	10 վ.	քանքի	քանքի
70	20 վ.	Եւ դայս	Գ. Եւ դայս
99	1 վ.	Ջայս	Էջ 30 Ջայս
155	2 վ.	Դարեհ (	Դարեհ)
163	17 վ.	Նշանալուծըս	Էջ 88 Նշանալուծըս
172	15 վ.	այսքիկ	այսքիկ
180	12 ն.	Եւ պատմէ	Էջ 101 Եւ պատմէ
189	3 ն.	վանկանքի	վանկանի
227	1 վ.	Յայսմ	Յայսմ
268	13 ն.	հնդկաց +	հնդկաց
268	11 ն.	մերկիմաստասիրացն) +	մերկիմաստասիրացն)
330	14 վ.	զհանդերձան	զհանդերձան
360	12 վ.	Ապենիազն ⁴²⁵	Ապենիազն ⁴²⁶
378	15 ն.	Էթ	Էթ
448	9 ն.	աւակին	դաւակին
461	15 վ.	Իւրոց ⁺¹	Իւրոց ⁺³
473	5 ն.	Լ	Լ
486	24 վ.	զմահանդեղն	զմահանդեղն
559	11 ն.	(Պոլ)Լիւդեկայ	(Պոլ)Լիւդեկայ
593	7 վ.	εφίγγας	εφίγγας
596	19 ն.	թումանան	թումանան
603	21 վ.	Illyria	Illyria
639	21 ն.	Ավդանստան	Աֆդանստան

Էջերն էջում գրքի գինը կարդալ 5ս. 85կ.: